

1917, 23 kwietnia, Kijów – *Tekst Statutu Polskiego Towarzystwa Popierania Średniej Szkoły w Kijowie.*

STATUT

Polskiego Towarzystwa Popierania Średniej Szkoły w Kijowie¹

1) Zadaniem Towarzystwa jest zakładanie i utrzymywanie polskich szkół średnich z pełnią praw rządowych szkół średnich dla uczniów i nauczycieli, w celu wychowywania w nich młodzieży płci obojga na pożytecznych obywateli Kraju¹ w myśl zasad religijnych i narodowych².

Uwaga: Dla uskutecznienia swych celów T-wo ma prawo: a) nabywać w Kijowie i poza jego granicami wszelkie nieruchome i ruchome majątki, b) wstępować jako jednostka prawna do innych związków i Towarzystw, c) Towarzystwo korzysta z pełni praw jednostki prawnej.

2) Członkami T-wa mogą być Polacy bez różnicy płci oraz wszelkie polskie T-wa, Związki, Spółki itd. przedstawiające jednostkę prawną.

Uwaga: Nieletni, oraz pozbawieni praw sędownie nie mogą być członkami T-wa.

Członkowie T-wa dzielą się na:

a) założycieli: członkami założycielami są wszystkie jednostki fizyczne i prawne, które na Walnym Zebraniu rodaków w dniu 23 kwietnia 1917 r. złożyły na piśmie swój akces do T-wa,

b) honorowych: członkami honorowymi są jednostki fizyczne i prawne, których działalność w T-wie była wybitnie owocną,

¹ W dokumencie zachowujemy archaiczność języka oraz ówczesną pisownię modyfikując jednakże ortografię w celu lepszej komunikatywności tekstu, np. piszemy specjalnie, a nie „specjalnie”, komisja a nie „komisyia”, przy czym, a nie „przyczem”, jak jest w tekście. Analogicznie postępujemy w kolejnych polskojęzycznych dokumentach publikowanych w niniejszym tomie.

c) zwyczajnych: członkami zwyczajnymi są jednostki fizyczne lub prawne, które wstąpiły do T-wa po 23 kwietnia 1917 r.

d) dożywotnich: członkami dożywotnimi są jednostki fizyczne lub prawne, które jednorazowo wnieśli składkę wynoszącą 250 Rb**,

3) Każdy członek T-wa korzysta z jednakowych praw.

4) Każdy pragnący wstąpić do T-wa powinien być polecony przez trzech członków i złożyć piśmienne zgłoszenie przynajmniej na miesiąc przed datą Walnego Zebrania. Balotowanie*** członków odbywa się na Walnych Zebraniach, przy czym członkowie honorowi zatwierdzani są większością 4/5 głosów członków obecnych na zebraniu, a członkowie zwyczajni większością 2/3 głosów członków obecnych na zebraniu. Członkowie założyciele balotowaniu nie podlegają.

5) Wystąpienie z liczby członków jest dowolne. Wykreślenie z listy członków może nastąpić z powodu nieopłacenia składki członkowskiej w ciągu roku kalendarzowego, albo na mocy decyzji Walnego Zebrania. Przy wystąpieniu czy też wykreśleniu z listy członków T-wa wpłacone składki nie ulegają zwrotowi i pozostają własnością T-wa.

6) Składka roczna członka T-wa wynosi Rb. 10. Członek obowiązany wnieść ją do Kasy T-wa w ciągu roku kalendarzowego do 31 grudnia włącznie. Osoba fizyczna czy prawna pragnąca należeć do T-wa, wnosi składkę jednocześnie ze złożeniem swego piśmiennego zgłoszenia, składka ta w razie nieprzejęcia danej osoby przy balotowaniu na Walnym Zebraniu ulega niezwłócnemu zwrotowi.

KAPITAŁY TOWARZYSTWA

7) Kapitały T-wa stanowią: wpisowe członków T-wa, wpisowe uczącej się młodzieży, dobrowolne ofiary, subsydia rządowe i społeczne i procenty od kapitałów T-wa. Kapitały T-wa dzielą się na: a) kapitał żelazny, b) kapitał zapasowy i c) kapitał obrotowy.

Kapitał żelazny formuje się: a) z ofiar specjalnie na ten cel złożonych, b) z odliczania 10% od składek rocznych członków T-wa, c) z 10% odliczonych od rocznego czystego zysku T-wa. Kapitał żelazny powinien być lokowany w jednej z instytucji krajowych lub bankowych w gotówce, lub w papierach wartościowych wedle wskazówek Rady Nadzorczej i Walnego Zebrania. Gdy kapitał żelazny dorówna wysokości 2-letniego budżetu T-wa, jego dalszy przyrost przerywa się; procenty zaś od niego przekazują się na kapitał zapasowy.

** Rb (lub rb.) – ruble jako waluta w Rosji carskiej, obowiązywały także w opisywanym okresie.

*** Od słowa pochodzenia fr. balotaż – głosowanie (zwykle tajne) w sprawie przyjęcia jakiegoś kandydata do organizacji.

Kapitał zapasowy składa się: a) z 10% odliczanych od czystego zysku, b) z przekazu w poprzednim punkcie wskazanego.

Kapitał obrotowy stanowią: a) składki członków T-wa, b) wpisowe uczniów, c) dobrowolne składki, d) subsydia rządowe i społeczne.

8) Władze w T-wie sprawują:

a) Walne Zebrania członków,

b) Rada Nadzorcza,

c) Rada Pedagogiczna,

d) Zarząd,

e) Komisja Rewizyjna.

WALNE ZEBRANIA

9) Walne Zebrania dzielą się na Zwyczajne i Nadzwyczajne.

Zarząd zwołuje Walne Zebrania Zwyczajne przynajmniej raz do roku w kwietniu. Kompetencji Walnego Zebrania podlega: a) nadawanie ogólnego kierunku działalności T-wa, w myśl celów i zasad w § 1 wskazanych, b) rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania i bilansu za rok ubiegły, a budżetu i planu działania na rok następny, przy czym Walnemu Zebraniu przysługuje prawo pozwolenia na wydatki przekraczające oznaczony budżet z określeniem jednak sumy do której przewyższenie owe dosięgnąć może, c) wybór zwyczajnych i honorowych członków T-wa, członków Rady Nadzorczej, członków Zarządu, Komisji Rewizyjnej, Wydziałów Sekcyjnych, oraz kandydatów, d) uchwały kupna i sprzedaży, oraz obciążenia długami nieruchomości, należących do T-wa, e) decyzje o zakładaniu, rozszerzaniu lub kasowaniu poszczególnych instytucji T-wa, f) zatwierdzenie regulaminów opracowywanych przez Zarząd i przyjętych przez Radę Nadzorczą, g) zmiany statutu, h) honorariów, o ile tego zajdzie potrzeba wysokości wynagrodzenia dla członków zarządu, i) określenie granic kompetencji zarządu i wydanie mu plenipotencji.

10) Walne Zebrania Zwyczajne uważa się za prawomocne, przy obecności połowy liczby członków T-wa przy czym każdy członek ma prawo w razie niemożności osobistej bytności upoważnić innego członka T-wa, do zastąpienia siebie na zebraniu zwyczajnym i nadzwyczajnym. Zastrzega się jednak, że jeden członek T-wa nie może posiadać więcej jak 2 plenipotencje, czyli że nie ma prawa przedstawiać na Walnym Zebraniu więcej jak 3 głosy.

11) Zebranie Nadzwyczajne zwołuje Zarząd na żądanie połowy członków zarządu, Rady Nadzorczej lub Komisji Rewizyjnej oraz na żądanie 1/10 członków T-wa. Zebranie

Nadzwyczajne ma nastąpić w terminie trzytygodniowym od daty złożenia na piśmie tego żądania Zarządowi.

12) Dla prawomocności uchwał na zebraniach zwyczajnych czy nadzwyczajnych wymagana jest większość głosów obecnych członków T-wa, jednakże dla wyboru członków honorowych wymagana jest większość 4/5 głosów, zaś dla uchwał życzących naruszenia kapitału żelaznego 2/3 głosów, a do rozwiązania T-wa większość 2/3 głosów przy obecności 3/4 ogólnej liczby członków.

13) Jeżeli Walne Zebranie nie dojdzie do skutku, z powodu nieprzybycia wymaganej ilości członków zarząd wyznacza zebranie następne w terminie 3-dniowym i to zebranie będzie prawomocne bez względu na ilość przybyłych członków, lecz ma prawo rozpatrywać jedynie sprawy postawione w porządku dziennym zebrania, które nie doszło do skutku.

14) Wybór członków T-wa, członków Zarządu, Rady Nadzorczej, Komisji Rewizyjnej oraz kandydatów dokonywa się przez tajne balotowanie.

Obrady walnego zebrania prowadzi prezydium złożone z przewodniczącego, obieranego na każde zebranie, sekretarza i 2 asesorów. Uchwały zebrań wciąga się do księgi protokołów i protokoły muszą być podpisane bezwarunkowo przez przewodniczącego, sekretarza i asesorów, oraz przynajmniej przez 3 członków spośród obecnych na walnym zebraniu.

RADA NADZORCZA

15) Rada nadzorcza składa się z 30 członków, wybieranych przez Walne Zebranie na 5 lat. Co roku wychodzi 6 członków Rady przez balotowanie, a następnie w porządku lat wyboru. Zadaniem Rady Nadzorczej jest ogólne baczenie nad działalnością i wszelkimi sprawami T-wa. Członkami Rady Nadzorczej z głosem doradczym są:

a) członkowie Zarządu i b) kierownik i 2 delegatów Rady Pedagogicznej każdej uczelni. Rada Nadzorcza obiera spośród siebie prezesa i jego zastępcę. W razie nieobecności prezesa i jego zastępcy Rada obiera przewodniczącego na każde posiedzenie.

16) Radę Nadzorczą zwołuje jej prezes lub jego zastępca, a także i zarząd T-wa nie rzadziej jak 4 razy do roku, tj. raz w każdym kwartale.

17) Wszystkie sprawy podlegające kompetencji Rady Nadzorczej są decydowane zwykłą większością głosów członków obecnych na posiedzeniu. Dla ważności decyzji Rady wymagana jest obecność na posiedzeniu 1/3 części jej aktualnych w tym czasie członków z prezesem lub jego zastępcą włącznie. Wszystkie decyzje Rady powinny być wciągane do księgi

protokołów i podpisane przez prezesa i jego zastępcę, czy też przewodniczącego posiedzenia, oraz przynajmniej przez 2 członków danego posiedzenia.

18) Kompetencje Rady Nadzorczej stanowi ogólny nadzór nad działalnością Zarządu, kierowników Rad Pedagogicznych wszystkich uczelni T-wa. W szczególności Rada Nadzorcza: a) przedstawia do zatwierdzenia odpowiednich władz kierownika, jego zastępcę, personel nauczycielski każdego zakładu naukowego, których wybiera Rada Pedagogiczna, b) wykonuje nadzór nad kierunkiem wychowania i nauczania w każdym zakładzie naukowym, c) przez delegatów wybranych ze swego łona wykonuje kontrolę nad działalnością Zarządu i Rady Pedagogicznej, jak również nad księgami T-wa i nad całą administracją zakładów naukowych, d) rozstrzyga zażalenia przeciw wszystkim organom zarządu, oraz zażalenia członków T-wa, e) wypracowuje i ustanawia instrukcje dla Rady Nadzorczej Zarządu, Rady Pedagogicznej przestrzegając obowiązujące ustawy szkolne, f) wydaje opinię i orzeczenia we wszelkich sprawach przedstawionych przez Zarząd lub Radę Pedagogiczną do rozstrzygnięcia Walnego Zgromadzenia, g) przedstawia Walnemu Zgromadzeniu wnioski w sprawie budżetu i bilansu opracowany przez Zarząd do zatwierdzenia Walnego Zgromadzenia, h) ustanawia normę płacy za nauczanie w zakładach naukowych.

RADA PEDAGOGICZNA

19) Rada Pedagogiczna każdej uczelni składa się: z kierownika, jego zastępcy, nauczycieli każdego zakładu naukowego oraz lekarza szkolnego. Członków Rady Pedagogicznej wybiera Rada i przedstawia Radzie Nadzorczej do dalszego rozporządzenia. Na posiedzeniach Rady Pedagogicznej bywają obecni z głosem doradczym członkowie Rady Nadzorczej i Zarządu. Prezesem Rady Pedagogicznej jest kierownik uczelni, a w razie nieobecności jego zastępca. Radę Pedagogiczną zwołuje kierownik. Zwyczajne jej posiedzenia odbywają się w ciągu roku szkolnego, przynajmniej co miesiąc, w razie potrzeby przewidziane są posiedzenia nadzwyczajne.

20) Wszystkie kwestie podlegające kompetencji Rady Pedagogicznej są decydowane zwykłą większością głosów jej członków obecnych na posiedzeniu. Dla ważności decyzji Rady Pedagogicznej wymagana jest obecność 1/3 części jej członków z kierownikiem i jego zastępcą włącznie. Wszystkie decyzje Rady Pedagogicznej powinny być wciągane do księgi protokołów i podpisane przez kierownika, a w razie jego nieobecności przez zastępcę oraz co najmniej przez 2 członków Rady Pedagogicznej spośród obecnych na posiedzeniu.

21) Kompetencje Rad Pedagogicznych stanowią ogólny kierunek wychowawczy i naukowy każdej uczelni. W szczególności Rada Pedagogiczna: a) obiera i zmienia zespół

nauczycieli i przedstawia go do zatwierdzenie Zarządu i Rady Nadzorczej, b) urządza wszelkie pomocnicze instytucje, jako też dla biblioteki, muzea, laboratoria, gabinety okazów przyrodniczych itp. c) urządza odczyty, pogadanki itd. d) opracowuje programy naukowe szkoły, e) kwalifikuje podręczniki naukowe, f) przyjmuje, klasyfikuje i wydala uczniów, g) opracowuje instrukcje dla siebie i takowe przedstawia Zarządowi i Radzie Nadzorczej do zatwierdzenia, h) oznacza ilość uczniów w każdej klasie.

ZARZĄD

22) Prowadzenie wszelkich spraw T-wa stanowi obowiązek Zarządu, który we wszystkich sprawach i czynnościach T-wa jest jego prawnym przedstawicielem i organem wykonawczym. Kompetencje Zarządu stanowią: a) Zarząd wszelkimi sprawami i kapitałami T-wa, b) podejmowanie wszelkich pieniędzy od osób prywatnych, urzędów, instytucji państwowych i kredytowych, otwieranie i zamykanie w bankach rachunków wszelkiego rodzaju, przy czym wszelkie podejmowanie pieniędzy lub podpisywanie czeków musi być dokonane przez Prezesa zarządu lub jego zastępcę, oraz jednego z członków zarządu, c) kupno wszelkich nieruchomości i ruchomości dla celów T-wa, d) opracowanie materiałów na posiedzenie Rady Nadzorczej i Walne Zebrania, e) przyjmowanie służby i jej wydalanie, f) określenie pensji wszystkim funkcjonariuszom T-wa, g) wykonanie wszelkich kredytowych operacji, jako to: pożyczek hipotecznych i wekslowych, przy czym weksle i wszystkie kredytowe operacje powinny być podpisane przez Prezesa Zarządu lub jego zastępcę, oraz jednego z członków zarządu, h) prowadzenie rachunkowości T-wa i zestawienie bilansów rocznych oraz budżetów, i) rozchodowanie wszelkich sum T-wa według budżetu zatwierdzonego przez Radę Nadzorczą i Walne Zebranie, j) zarząd całym majątkiem T-wa.

Zarząd T-wa stanowią: Prezes Zarządu, jego zastępca i 3-ch członków, obieranych przez Walne Zebranie z pośród członków T-wa na przeciąg 3 lat.

Uwaga. Dla zastępstwa członków zarządu w razie ich choroby lub śmierci, Walne Zebranie obiera 2 kandydatów, którzy w razie powołania ich do spełniania obowiązków członków Zarządu, korzystają z pełni praw członka Zarządu.

23) Decyzje Zarządu są prawomocne o ile przyjęte są prostą większością głosów. Na posiedzeniach Zarządu mają prawo być obecni z głosem doradczym członkowie Rady Nadzorczej, oraz kierownicy i 2 delegatów od Rady Pedagogicznej każdej uczelni. Posiedzenie Zarządu zwołuje Prezes lub w razie jego nieobecności jego Zastępca w miarę potrzeby. Decyzje Zarządu mają być wciągane do księgi protokołów i podpisane przez Prezesa, lub jego Zastępcę, oraz 2 członków Zarządu.

RACHUNKOWOŚĆ

24) Za czas każdego roku kalendarzowego Zarząd zestawia: sprawozdanie ze swych czynności, bilans oraz budżet na rok przyszły. Sprawozdanie bilansu i budżet łącznie ze wszystkimi odnośnymi protokołami, księgami rachunkowymi i innymi dokumentami powinny być przedstawiane Radzie Nadzorczej, a jej decyzja przedstawiona Walnemu Zebraniu do zatwierdzenia.

25) Sprawozdanie i bilans powinny zawierać w sobie następujące główne rubryki: a) stan kapitału żelaznego, b) ogólny przychód i rozchód za okres czasu sprawozdawczego, c) detaliczny rachunek wydatków ogólnych, pensji i wydatków administracyjnych, d) stan majątku T-wa, e) stan długów T-wa oraz należności od członków i osób prywatnych i f) wykaz czystego zysku lub straty.

26) Po zatwierdzeniu sprawozdania i bilansu przez Walne Zebranie z czystego zysku T-wa muszą być wydzielone następujące pozycje: a) 10% na amortyzację ruchomego majątku, b) 10% na żelazny kapitał, c) 10% na kapitał zapasowy, d) reszta czystego zysku ma być użyta na rozwój instytucji T-wa.

KOMISJA REWIZYJNA

27) Dla sprawdzenia bilansu i budżetu Walne Zebranie wybiera corocznie Komisję Rewizyjną w ilości 5 członków i 2 kandydatów. Członkami Komisji Rewizyjnej nie mogą być członkowie Rady Nadzorczej, Rady Pedagogicznej i Zarządu oraz osoby zajmujące w T-wie jakiegokolwiek posady bądź z wyboru, bądź z najmu.

28) Komisja Rewizyjna powinna nie później jak na tydzień przed Walnym Zebraniem sprawdzić kasę, kapitały, księgi, rachunki, dokumenty i w ogóle całą rachunkowość T-wa. Po sprawdzeniu rocznego bilansu i budżetu Komisja Rewizyjna przedstawia swoją opinię w tym względzie wyrażoną na piśmie zarządowi, który wnosi na walne zebranie do rozpatrzenia bilans i budżet wraz z opinią Rady Nadzorczej i Komisji Rewizyjnej, a także swoje wyjaśnienia odnośnie do treści opinii wymienionych władz T-wa.

29) Komisja Rewizyjna ma prawo w każdej chwili według swego uznania robić rewizję kasy i całego majątku T-wa. Dla ułatwienia prac Komisji Zarząd powinien na jej żądanie przedstawić wszystkie księgi rachunkowe itd. Komisja Rewizyjna powinna sporządzać detaliczne protokoły swych czynności, które Zarząd z dołączeniem swoich wyjaśnień przedstawiać powinien do rozpatrzenia Radzie Nadzorczej i Walnemu Zebraniu na najbliższych ich posiedzeniach.

ROZWIĄZANIE TOWARZYSTWA

30) Rozwiązanie T-wa może nastąpić:

- a) na skutek uchwały Walnego Zebrania i stosownie do § 9 statutu,
- b) w razie zupełnej straty kapitału żelaznego.

32) Likwidację majątku i interesów T-wa przeprowadza Komisja Likwidacyjna, specjalnie wybrana przez Walne Zebranie Likwidacyjne. Przy likwidacji powinny być opłacone wszystkie długi T-wa i należności, a pozostałość z majątku T-wa nie wyłączając specjalnych funduszy, powinna być przekazana jednej z kulturalno-społecznych polskich instytucji na Ukrainie (Rusi) według uchwały Walnego Zebrania Likwidacyjnego.

33) W razie, gdyby z jakich bądź powodów zwołanie Walnego Zebrania Likwidacyjnego okazało się niemożliwe, likwidacji ma dokonać Zarząd pod kontrolą Rady Nadzorczej³.

Oryginał. Druk w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 2, k. 53-54.

1917, 25 czerwca [8 lipca], Kijów – Artykuł z „Dziennika Kijowskiego” nr 153, relacjonujący III Zjazd przedstawicieli Organizacji Polskich na Rusi.

Zjazd przedstawicieli Organizacji polskich na Rusi

Szósty dzień obrad.

Posiedzenie wieczorne

Na posiedzeniu wieczorem, zanim przystąpiono do obrad i przyjęcia „Ustaw ludności polskiej na Rusi”, między innymi pp. T. Walicki, W. Duszyński i J. Stankiewicz złożyli następującą deklarację:

1) Uznajemy wycofanie się kompletne z obrad zgromadzenia przedstawicieli organizacji polskich na Rusi za krok taktycznie fałszywy dla rozwoju sił demokracji.

2) Uznajemy, że zgromadzenie to jest w dobre dzisiejszej wyrazicielem większości opinii polskiej na Rusi i jest powołane do najpilniejszej pracy organizacyjnej w tym kraju.

3) Że głównym powodem wystąpienia naszego zgodnie z Blokiem demokratycznym była stronniczość prowadzenia obrad przez prezydium.

4) Że po złożeniu dwukrotnym przewodniczenia przez p. Z. Grocholskiego⁴ i p. J. Bartoszewicza⁵, jak również po całodziennych pertraktacjach prezydium z Blokiem demokratycznym dla doprowadzenia do zgody, co świadczy o dobrej woli prezydium – usunięte zostały motywy naszego wystąpienia.

5) Że deklaracja Bloku demokratycznego nie brania udziału w zgromadzeniu utrudnia, jeżeli nie uniemożliwia zupełnie pracę organiczną w tym kraju.

Zważywszy to wszystko, w imię dobra Polski, w imię haseł demokratycznych, przyłączamy się do obrad zgromadzenia i w miarę sił, możliwości i wiedzy popierać będziemy dążenia większości zjazdu.

Powyższą deklarację przyjęto oklaskami, oraz p. Walickiego poproszono ponownie wziąć udział w prezydium zgromadzenia.

Po przedyskutowaniu projektu ustawy ludności polskiej – omówiono sprawę wyborów do Polskiego Komitetu Wykonawczego, oraz została odczytana lista kandydatów. Po czym przewodniczący zarządził 15-tu minutową przerwę. Po przerwie – podczas obliczenia głosów zjazd przystąpił do rozpatrzenia wniosków komisji oświatowej. Poza tym poza porządkiem dziennym Hr. Michejda zawiadomił zebranych, że w niedzielę odbędzie się otwarcie wystawy wyrobów młodzieży wygnańczej, pozostającej pod opieką sekcji dzieci PTPOW⁶ (Włodzimierska 47). Następnie przewodniczący zakomunikował Zgromadzeniu, że w prasie rosyjskiej pojawiły się sprawozdania zupełnie fałszywie oświetlone, wobec tego prezydium zwróci się z odpowiednim wyjaśnieniem do redakcji tych gazet.

P. J. Lipkowski⁷ w imieniu Związku oficjalistów oświadczył, że chociaż członkowie związku wyznają hasła demokratyczne, jednak Sali nie opuścili. Mówca zwrócił się z serdecznym powitaniem i wezwaniem do ludu polskiego i robotników.

Zgromadzenie przyjęło parę mniej ważnych wniosków komisji prawno-organizacyjnej, jak również wniosek ogłoszony przez Polaków z Galicji wschodniej o utworzenie osobnego

wydziału dla spraw Galicji przez PKW. Po czym przystąpiono do wysłuchania sprawozdania komisji oświatowej, które składał p. W. Skibniewski. Referent zaznaczył, że dysblik partyjny płatał z początku figle i komisji oświatowej, było pewnego rodzaju niedowierzenie, jakby przypuszczenie jednostronnego traktowania spraw. Wkrótce jednak przekonano się, że czynniki partyjne nie wchodzą zupełnie w grę i wszyscy uczestnicy pracowali bez żadnej obstrukcji.

Zgodnie zakończono całą pracę. Komisja oświatowa, do której na przewodniczącego wybrano p. J. Andrzejewskiego⁸, miała wiele bardzo ważnych zagadnień z zakresu szkolnictwa i oświaty, w ogóle do rozpatrzenia, zaopiniowania i rozstrzygnięcia. O wielkim zainteresowaniu świadczy duża liczba członków, bo 127.

Do komisji wpłynęło przeszło 30 wniosków z najrozmaitszych dziedzin wychowania i nauczania młodzieży, oraz związanych ściśle lub pośrednio z oświatą polską na Rusi. W celu wszechstronnego rozważania przedłożonych wniosków utworzono specjalne podkomisje i podzielono wnioski na odpowiednie grupy. W ten też sposób p. Skibniewski przedstawił je zgromadzeniu.

W sprawie szkół początkowych, w sprawie walki z analfabetyzmem; w sprawie szkół średnich żywą dyskusję wywołał wniosek, czy w szkołach rosyjskich, powinien być wykładany język polski i historia Polski.

Obrady przeciągnęły się do 2-jej w nocy. Przy głosowaniu okazał się na sali brak quorum, potrzebnego do prawomocności uchwał, wobec tego p. Z. Grocholski przerwał obrady i odczytał deklarację Bloku demokratycznego, podającą motywy opuszczenia Zjazdu przez grupę delegatów, oraz wypowiadającą się przeciwko P. Komitetowi Wykonawczemu.

Siódmy dzień obrad

Posiedzenie plenarne otworzył przewodniczący Zjazdu p. Z. hr. Grocholski – o godzinie 11 i pół przed południem. Zaznaczył on, że po odciążeniu od liczby 558 przybyłych na Zjazd delegatów tych, którzy wyszli i oświadczyli, że na salę obrad nie wrócą, to mamy połowę, czyli to zmniejszone quorum, potrzebne do prawomocności.

Ks. Radziwiłł – z powodu deklaracji Bloku demokratycznego postawił wniosek nagły, w imieniu grupy centrum, przejścia nad deklaracją do porządku dziennego, ponieważ nie nadaje się do odpowiedzi.

Do powyższego wniosku przyłączył się imieniem wojskowych, obecnych na Sali p. Hopis, jak również p. Sarzyński, którzy przemówił z upoważnienia włóścian.

„Szanowne Zgromadzenie i drodzy Bracia! Nie jestem z żadnej partii, bo nie przyjechaliśmy tutaj, by się rozbijać na partie – lecz by pracować i osądzić te sprawy, których potrzebuje Ojczyzna. Rozerwaliśmy ciężkie kajdany, by znowu w nie iść?

Powinniśmy jak jeden mąż wziąć się za ręce do wspólnej pracy: robotnik, włościanin, większy właściciel, ubogi i bogaty. Rozprawiamy o interesach partyjnych. Sam jestem socjalistą, trzymam z rosyjskimi, lecz przyjechałem tu jako Polak. Nie czas na swary, gdy Ojczyzna wzywa pomocy – raczej paść trupem, niż powrócić do dawnego stanu niewoli” Przemówienie p. Sarzyńskiego gorąco oklaskiwano.

Następnie przewodniczący podał, że grupa narodowa oznajmia, że przyłącza się do wniosku ks. Radziwiłła.

Także p. Woliński w imieniu T-wa robotniczego „Jedność” wypowiedział się przeciw deklaracji Bloku i odczytał odpowiednią deklamację.

W głosowaniu przyjęto większością wniosek ks. Radziwiłła.

P. W. Zabłocki przemówił w imieniu zrzeszenia Wielkopolan, po czym rozpoczęto w dalszym ciągu obrady nad wnioskami, referowanymi przez Komisję oświatową.

Między innymi uchwalono poprawkę do wniosku Komisji, tej treści, że w tych miejscowościach, gdzie nie ma dostatecznej ilości szkół polskich, lub niewystarczająca, należy starać się o wprowadzenie nauki języka polskiego, literatury i historii – w szkołach rosyjskich.

Wnioski Komisji oświatowej, które zostały bądź uchwalone przez Zjazd, bądź przyjęte do wiadomości, lub odesłane Komitetowi Wykonawczemu, podamy dopiero po ostatecznym ich zredagowaniu przez Komisję redukcyjną, która wskutek zaszłych zajęć nie mogła rozpocząć pra, gdyż została zdekompletowana. Wobec tego wybrano nowych członków, przewodniczącym został kadet p. J. Frysz.

Po ukończeniu obrad nad sprawami oświatowymi, p. Rosicki poinformował zgromadzenie o nowej placówce kulturalnej, powstałej niedawno w Kijowie, mianowicie o T-wie krajoznawczym na Rusi.

Zapisano do protokołu i przyjęto z uznaniem wiadomość o T-wie opieki nad zabytkami przeszłości na Rusi, jako zasługującym na poparcie społeczeństwa.

Powstał jeszcze jeden wniosek komisji politycznej do przyjęcia przez zjazd, określający stosunek społeczeństwa polskiego do Ukraińców.

Imieniem komisji politycznej przemówił p. J. Bartoszewicz.

Przemówienie p. Bartoszewicza

Kiedy naród ukraiński, kiedy bratni odwiecznymi więzami historii i tradycji z nami związany naród ukraiński rozpoczyna pracę nad ustaleniem nowych form politycznego ustroju państwa, sądzymy, iż nie potrzeba uzasadniać życzliwego stosunku Polaków do tych usprawiedliwionych wysiłków.

My, którzy mamy nasze tradycją uświęcone hasła, nie możemy inaczej, jak z serdeczną życzliwością traktować wysiłki każdego narodu do swego wyzwolenia. Cóż dopiero, gdy chodzi o naród, z którym dzieliliśmy od wieków jedną dolę i jedną tradycję.

A że jesteśmy tutaj także rdzenną ludnością, wic gotowi jesteśmy w tej pracy nad budowaniem wolnościowego ustroju wspólnie z Ukraińcami czynny brać udział.

Wierzymy, że w tej wspólnej pracy do jednego dążąc celu, w którym jest dobro i interes kraju, spotkamy ze strony naszych współbraci równą chęć do zgodnego z nami urzeczywistnienia wielkich naszych haseł wolności – i sądzymy, że nikt nam zaprzeczyć nie będzie mógł naszych praw, jako mniejszości narodowej przynależnej. W tym łącznym wysiłku pracować chcemy dla dobra kraju i całej jego ludności.

Czuję się w miłym obowiązku zakomunikować zgromadzeniu, że wniosek komisji politycznej, który mam zaszczyt obecnie przedstawić, przeszedł w komisji jednogłośnie.

Teraz mam do zgromadzenia prośbę, aby i ono wniosek ten jednogłośnie uchwalić zechciało, dając tym wyraz ogólnemu uczuciu jakie dla bratniego narodu ukraińskiego żywimy”.

Zebrani przyjęli wniosek jednogłośnie, a powstaniem z miejsc i długo niemilknięcymi oklaskami zmanifestowali swoje uczucia względem Ukraińców.

Uchwalona rezolucja brzmi następująco:

Stosunek do Ukraińców

Zjazd przedstawicieli organizacji polskich na Rusi wita gorąco dążenie bratniego narodu ukraińskiego do wyzwolenia się politycznego i oświadcza, iż Polacy poczuwając się do odwiecznego obywatelstwa w tym kraju, gotowi są współdziałać w tworzeniu podstaw własnego życia narodu ukraińskiego z zabezpieczeniem praw mniejszości narodu polskiego na Ukrainie.

Sprawozdanie podkomisji agrarnej

Referował p. Z. Chojecki⁹, zaznaczając, że wnioski podkomisji mają na celu polepszenie losu bezrolnej i małorolnej ludności polskiej.

W komisji debaty były bardzo gorące, ale widoczna była chęć wzajemnych ustępstw, a przeto wnioski w komisji przeszły jednogłośnie. Przedstawiciele ludowi stanęli na stanowisku narodowym.

Wnioski Zjazd uchwalił, dotyczą one utworzenia osobnego Wydziału przy Komitecie Wykonawczym do spraw rolnych, opracowanie planu podniesienia gospodarki rolnej itp. Podamy je po opracowaniu przez komisję redakcyjną.

Następnie po odczytaniu kilku deklaracji od grup i poszczególnych osób zgromadzenie zatwierdziło sprawozdanie Kom[itetu] Wykonawczego do 15 bm., przedłożone zjazdowi. Ponieważ pojawił się głos o pominięciu kobiet, mimo, iż brały udział w obradach, przy wyborach do prezydium i Komitetu Wykonawczego, p. Z. hr. Grocholski wyjaśnił, że wszyscy mają najwyższe uznanie dla pracy kobiet, czemu zebrani dali wyraz przez huczne oklaski.

W dalszym ciągu posiedzenie przyjęło wniosek delegata ziemi mińskiej p. W. Wańkowicza, utworzenia Zjednoczonej Polskiej Rady Kresowej, która by powitała z Rady Polskiej (Kom. Wyk. na Rusi i Rady ziemi białoruskiej).

Następnie przewodniczący ogłosił wynik wyborów do Pol[skiego] Kom[itetu] Wykonawczego. Wybrani zostali: p. Andrzejowski Józefat, Bartoszewicz Joachim, Bniński Roman¹⁰, Berezowski Zygmunt¹¹, Chojecki Wincenty¹², Domański Antoni¹³, Dubiecki Józef¹⁴, Dzieduszycki Włodzimierz¹⁵, ks. biskup Godlewski Michał¹⁶, Gutowski Paweł¹⁷, Jezierski Stanisław¹⁸, Lipkowski Jan, ks. Maliszewski Roman¹⁹, Mosiewicz Bolesław²⁰, Modzelewski Eustachy²¹, Olchowski Mikołaj²², Pułaski Franciszek²³, Smólski Stefan²⁴, Jordan Pereświt-Sołtan²⁵, Sadowski Aleksander²⁶, Turkowski Tadeusz²⁷, Wasilewski Roman²⁸, Wilczyński Henryk²⁹, Woliński Kazimierz³⁰, Zieliński Stanisław³¹.

Po ogłoszeniu wyniku wyboru złożył wyjaśnienia w sprawie milicji p. Ejzert, stwierdzając, że powstała ona na propozycję Komitetu Wykonawczego rosyjskiego, kiedy chwila była krytyczna, oraz, że ma na celu ochron życia, mienia i spokoju całego społeczeństwa polskiego, jest bezpartyjną, a wszyscy członkowie pełnią funkcje honorowe. Oświadczając powyższe przyjęto z uznaniem. Obrady zjazdu dobiegają do końca. Przewodniczący imieniem zgromadzenia składa serdeczne podziękowania dotychczasowemu Komitetowi Wykonawczemu w całym jego składzie na ręce p. Bartoszewicza za zasługi dla narodowej sprawy.

Ks. Radziwiłł staropolskim „Bóg zapłać” dziękuje prezydium zjazdu za pracę, po czym zabiera głos ks. Baranowski, który podnosi wielki patriotyzm ludu polskiego; robotnicy i włościanie byli tymi, którzy nawoływali zgromadzenie do zgody i jedności.

Ks. prałat T. Skalski³² zwrócił się do zgromadzenia z przemówieniem tej treści:

„Zebraliśmy się ze wszystkich krańców ziemi kresowej i radziliśmy dla dobra sprawy polskiej. Chociaż słyszeliśmy zdania przeciwne, wszyscy jednak byli zagrzani miłością Polski, i czynem wykazali, że są godnymi synami narodu polskiego. Jeżeli niekiedy walka się zaostrzała, to świadectwo, że w nas bije gorące serce miłujące Polskę”.

Ks. prałat zakończył tym, że ks. biskup Ignacy Dubowski upoważnił go do zakomunikowania zgromadzeniu, że łączy się z zebranymi i przesyła błogosławieństwo pasterskie.

W ostatnim przemówieniu prezes zjazdu Ł. Hr. Grocholski, nawoływał do zgody, po czym złożył swój mandat przewodniczącego w ręce zgromadzenia, przepraszając, za wszelkie usterki – w pełnieniu tak trudnego obowiązku przewodniczenia obradom. Nie powinno braknąć chętnych do pracy, na miejsca wolne, powinni wejść nowi, jak na komendę „szlusuj” w wojsku polskim. Powiadają, że nie ma rządu polskiego – jest – a w nim sumienie polskie. „W nadziei zgodnej pracy w przyszłości, zamykam III-ci Zjazd przedstawicieli organizacji polskich na Rusi”.

Po przemowie prezesa rozległy się na Sali dźwięki hymnu: „Jeszcze Polska nie zginęła”, potem popłynęła pieśń, poważna i uroczysta „Boże coś Polskę”. W podniosłym nastroju delegaci opuszczają salę obrad.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Dziennik Kijowski”³³ 25 czerwca 1917, nr 153, s. 2-3.

[papier firmowy z nadrukiem:]
ПОЛЬСКОЕ ОБЩЕСТВО
СОДЪЙСТВІЯ СРЕДНЕМУ ОБРАЗОВАНІЮ
ВЪ КІЕВѢ*

^{a-} *Nadać pełne prawa Szkole Męskiej Filologicznej i Realnej
oraz Szkole Żeńskiej, 8 klasowej z programem szkoły rządowej
11/V 1918 [podpis odręczny]
Dyrektorom Trabszy³⁴, Jankowskiemu³⁵ i Krasuskiej³⁶
[analogiczny jak wyżej podpis odręczny]-a*

DO
UKRAIŃSKIEGO SEKRETARIATU GENERALNEGO³⁷
DEPARTAMENT OŚWIATY³⁸
WYDZIAŁ DO SPRAW POLSKICH³⁹

Prezesa Rady Nadzorczej
Polskiego T-wa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie
– Aleksandra Dobrowolskiego, zamieszkałego
przy ul. Instytuckiej N. 16 w Kijowie

Podanie

Polskie T-wo Popierania Szkoły Średniej w Kijowie złożyło w lipcu rb. na ręce kuratora Kijowskiego Okręgu Naukowego zatwierdzony urzędowo Statut Towarzystwa⁴⁰ oraz podanie z prośbą:

* Nadruk w j. ros. z zachowaniem starej pisowni o treści: Polskie Towarzystwo Popierania Średniej Oświaty w Kijowie.

^{a-} [...]a Dopisek odręczny po skosie, skierowany ku górze.

1/ o pozwolenie otwarcia w Kijowie z początkiem roku szkolnego uczelni** polskich z pełnią praw szkół rządowych dla uczących i uczących się, według programów szkół rządowych z językiem wykładowym polskim, oprócz lekcji języka rosyjskiego, który miał obowiązywać tylko na wykładach tegoż języka, a mianowicie: a/ Polskiego Męskiego Gimnazjum Filologicznego, b/ Polskiego Męskiego Gimnazjum Realnego, i c/ Polskiego 7-klasowego Gimnazjum Żeńskiego z 8 klasą pedagogiczną, oraz 8 klasą dającą prawa matury męskiej;

2/ o pozwolenie wykładania języka polskiego i literatury polskiej, historii i geografii Polski, i jako przedmioty nieobowiązkowe języki – angielski i grecki, oraz [prawo do] zmieniania plany lekcji z tym jednak zastrzeżeniem, że wszelkie poczynione w nich zmiany nie obniżą u kończących szkoły T-wa poziomu i zakresu wiedzy, wymaganych przez programy szkół rządowych;

3/ o wyasygnowanie dla uczelni T-wa rządowej zapomogi, jaka przysługuje szkołom prywatnym, korzystającym z pełni praw szkół rządowych;

4/ o zatwierdzenie przez ministerium*** p. Trabszy na dyrektora szkół męskich T-wa.

We wrześniu rb. otwartą została Szkoła Męska Filologiczna w składzie 7 klas ze wstępną oraz z oddziałem realnym od klasy 3-ciej do 6-tej włącznie i Szkoła Żeńska od wstępnej do 7 klasy włącznie.

Pełnia praw szkół rządowych została przyznana uczelniom T-wa przez Ministerium Oświaty w październiku rb., jak to wynika z telegramu wiceministra oświaty⁴¹ na imię pełnomocnika T-wa p. A. Bukowińskiego⁴², który brzmi jak następuje: ^b-Польскому обществу разрешено полноправия гимназии. Трабша назначается директоромъ. Товарищъ министра Василенко-б.

Jakkolwiek w kancelarii Okręgu Naukowego Kijowskiego nie otrzymano dotychczas z Ministerium Oświaty urzędowego papieru o nadaniu pełni praw szkołom T-wa kurator Okręgu Naukowego p. W. Naumenko⁴³, powołując się na wyżej wymieniony telegram wiceministra p. Wasilenki, jako na dokument oficjalny, stwierdzający nadanie pełni praw szkołom T-wa, zatwierdził p. Jankowskiego na kierownika Rady Pedagogicznej Szkoły Żeńskiej i p. Krasuską na przełożoną tej że szkoły.

** Tu w znaczeniu – szkół średnich. W tym i następnych polskojęzycznych dokumentach zachowujemy archaiczność tekstu, ale uwspółcześniamy ortografię oraz niezbędną dla zrozumienia tekstu gramatykę.

*** Tu nazwa grzesnościowa Sekretariatu Oświaty UCR. Ministerstwo Oświaty powstało dopiero 31 stycznia 1918 po proklamowaniu Ukraińskiej Republiki Ludowej.

^b[tekst wypisany w języku rosyjskim]-b. W przekładzie na j. polski brzmi: Towarzystwu polskiemu udziela się pełnomocnictwo gimnazjalne. Trabszę mianuje się dyrektorem. Zastępca ministra Wasylenko.

Ponieważ władza naczelna w tym kraju przeszła do Ukraińskiego Sekretariatu Generalnego mam zaszczyt prosić Departament Oświaty o:

1/ potwierdzenie dla uczelni Towarzystwa pełni praw szkół rządowych jak dla uczących, tak i dla uczących się w szkołach T-wa;

2/ zatwierdzenie p. Stanisława Trabszy profesora gimnazjum prywatnego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie ([decyzja] W.P. Naumenki) na dyrektora Szkoły Męskiej; – profesora 7-go Gimnazjum rządowego w Kijowie p. Jana Jankowskiego na kierownika Rady Pedagogicznej Szkoły Żeńskiej i p. Joanny Krasuskiej na przełożoną tej że szkoły⁴⁴.

Przy niniejszym załączam rejentalne odpisy: 1/ statutu T-wa i 2/ telegramu wiceministra oświaty p. Wasilenki.

Kijów, 1917 roku 11 grudnia

Prezes Rady Nadzorczej

Polskiego T-wa Popierania Szkoły Średniej

A. Dobrowolski

[podpis odręczny]

Kopia. Maszynopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 2, k. 83-83v.

1918, 28 marca, Charków –Zarządzenie Komisariatu do spraw Polskich w Charkowie, dotyczące wydawania dokumentów na terenie Doniecko-Kryworożskiej Republiki, opublikowane w gazecie „Wiadomości Komisariatu”.

Komisariat do spraw Polskich przy Radzie Komisarzy Ludowych Doniecko-Kryworożskiej Republiki⁴⁵

Podaję do ogólnej wiadomości, że:

1) Wszelkiego rodzaju dokumenty, zaświadczenia itp., dotyczące spraw polskich, mogą być wydawane w granicach DONIECKO-KRYWOROŻSKIEJ REPUBLIKI tylko przez KOMISARIATY do Spraw Polskich;

2) Wszelkiego rodzaju dokumenty, zaświadczenia itp., wydane na terenie DONIECKO-KRYWOROŻSKIEJ REPUBLIKI przez jakiegokolwiek instytucje społecznie polskie, oraz osoby prywatne – unieważnia się;

3) Zabrania się wszystkim instytucjom społecznym polskim, oraz osobom prywatnym wydawanie na terenie Doniecko-Kryworożskiej Republiki jakichkolwiek dokumentów, zaświadczeń itp., dotyczących spraw polskich;

4) Instytucje społecznie polskie, oraz osoby prywatne, wydające na terenie Doniecko-Kryworożskiej Republiki jakiegokolwiek pisma, tygodniki, broszury itp. w języku polskim, obowiązane są przysyłać po DWA egzemplarze tychże do KOMISARIATU DO SPRAW POLSKICH (Charków, Plac teatralny, nr 7).

Komisarz *K. Tomaszewski*⁴⁶

Sekretarz główny *E. Boehm*⁴⁷

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Wiadomości Komisariatu”⁴⁸ 28 marca 1918, nr 1, s. 1.

1918, [7 kwietnia], Kijów – Wyciąg z protokołu zebrania rodziców młodzieży polskiej kształcącej się w szkołach średnich Kijowa.

Informacja z protokołu zebrania rodziców młodzieży polskiej w Kijowie w sprawie kształcenia na poziomie szkoły średniej*

Dla objaśnienia dziejów powstania i istnienia szkół naszych, podajemy wyciągi z pierwszego protokołu zebrania rodziców młodzieży polskiej, [dotychczas] kształcącej się w Kijowie w rosyjskich zakładach naukowych**.

„Zebranie miało miejsce w dn. 23 kwietnia 1917 r. w Kijowie w lokalu klubu "Ogniwo"⁴⁹. Na zebranie stawili się według listy wejścia dwieście dziesięć osób.

Zebranie zagał o godzinie pół do drugiej po południu p. Antoni Czerwiński⁵⁰. Wyjaśniwszy, iż celem zebrania jest omówienie sprawy utworzenia w Kijowie polskich gimnazjów, do których mogłaby przyjść młodzież, kształcąca się obecnie w uczelniach rosyjskich. P. Czerwiński proponuje na przewodniczącego zebrania p. Aleksandra Dobrowolskiego.

Zebranie powołało p. Dobrowolskiego na przewodniczącego obrad.

Do prezydium zebrania zostali powołani: p.p. A. Czerwiński i O. Sobański⁵¹ jako asesorowie i p. Stefan Wasilewski⁵² – jako sekretarz. [...] Po wszechstronnej wymianie myśli Walne Zebranie jednogłośnie decyduje:

1) Uważać dzisiejsze zebranie za organizacyjne i związać się w Stowarzyszenie, mające na celu zakładanie i utrzymanie polskich szkół średnich dla młodzieży polskiej obojga płci z pełnią praw szkół rządowych jak dla uczących tak i dla uczących się.

2.) Nadać stowarzyszeniu miano: „Towarzystwo Popierania Średniej Szkoły Polskiej w Kijowie”.

3.) Polecieć specjalnemu Komitetowi: a) opracowanie Statutu Towarzystwa i przedstawienie takowego w najbliższym czasie Walnemu Zebraniu; b) opracowanie programu nauk w szkołach Towarzystwa; c) zaproszenie profesorów; d) wynajęcie odpowiedniego lokalu, i e) w ogóle wykonanie wszelkich formalności, koniecznych dla uskutecznienia celów Towarzystwa, stosując się do wskazówek niniejszego Walnego Zebrania.

* Informacja ta prawdopodobnie przygotowana została dla Mieczysława Mickiewicza (1879-1939) – prawnika, polskiego działacza politycznego i społecznego na Ukrainie, w tym czasie sekretarza generalnego do spraw polskich w Sekretariacie Generalnym UCR (od 25 stycznia 1918 Rada Ministrów Ludowych).

**Dokument powstał w okresie przed wydaniem przez UCR IV Uniwersału proklamującego powstanie niepodległej Ukrainy, czyli w czasie gdy zakładano funkcjonowanie państwa ukraińskiego w ramach federacji z demokratyczną Rosją.

4) Uprawnocnić Komitet *in pleno** lub w części, wedle jego uznania, do niezwłocznego rozpoczęcia starań u władz rządowych: a) o otwarcie w jesiennym semestrze br. polskiego gimnazjum męskiego i żeńskiego w Kijowie z pełnią praw gimnazjów rządowych, jak dla uczących tak też i dla uczących się; b) o uzyskanie u rządu sum, potrzebnych na urządzenie już na jesienny semestr rb. polskich gimnazjów męskich filologicznego i realnego, i jednego polskiego gimnazjum żeńskiego, oraz stałych sum na utrzymanie takowych”.

[Pieczętka okrągła w kolorze granatowym z napisem:]

Polskie Towarzystwo Popierania Średniej Szkoły w Kijowie

6

1918, 7 maja, Biała Cerkiew – *List Dyrektora Gimnazjum „Macierzy Polskiej” w Białej Cerkwi do kierownika Departamentu Oświaty przy Ministerjum Polskim z prośbą o zwrot świadectw nauczycieli języka rosyjskiego Olgi Doroszenko-Biernackiej i gymnastyki Stanisława Gibessa.*

Dyrektor

^{a-}[...]^{-a}

Gimnazjum „Macierzy Polskiej”

w Białej Cerkwi

d. 7 maja 1918 r.

Nr 50

Do

W. P. Kierownika

* (z łac.) – w całości, w komplecie.

^{a-} ^{-a} Dopisek odręczny na dokumencie o treści: M[r] – 1072.

Departamentu Oświaty
przy Ministerjum Polskim

Szanowny Panie

W dniach 18/XI [1]917 r. (L. 13) i 22/IX [1]917 r. (L. 15) były wysłane podania do Okręgu Naukowego w Kijowie o zaakceptowanie na posadzie nauczycielki języka rosyjskiego p. Olgi Doroszenko-Biernackiej i nauczyciela gimnastyki p. Stanisława Gibessa⁵³. Przy podaniach były dołączone odpowiednie dokumenty – świadectwo nauczycielki p. Doroszenko i świadectwo o prawie wykładania gimnastyki p. Gibessa. Ponieważ obecnie te dokumenty są potrzebne wymienionym osobom, upraszam o zwrot takowych.

z wysokim poważaniem

Dyrektor Gimnazjum

*R. Watenburg*⁵⁴

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 9.

7

1918, 9 maja, Biała Cerkiew – Prośba dyrektora gimnazjum „Macierzy Polskiej” w Białej Cerkwi o zwrot dokumentów Olgi Doroszenko-Biernackiej i Stanisława Gibessa wysłanych do Okręgu Naukowego w Kijowie w celu uzyskania zgody na posadę nauczycieli w polskim Gimnazjum Filologicznym.

[Pieczęć]*

Міністерство Польських Справ
У[країнська] Н[ародна] Р[еспубліка]
Департамент Канцелярії
[...]**

Prośba dyrektora gimnazjum „Macierzy Polskiej” w Białej Cerkwi o zwrot papierów p.
[Olgi] Doroszenko-Biernackiej i p. [Stanisława] Gibessa.

^{a-}D[epartament] O[święty]^{-a}

N[r] – 167

Oryginał. Rękopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 11.

8

**1918, 24 maja, Kijów – Pismo Okręgu Naukowego Kijowskiego do Ministerium Spraw
Polskich Ukraińskiej Republiki Ludowej Departamentu Kancelarii w sprawie zwrotu
świadcstwa p. Olgi Doroszenko-Biernackiej.**

[Pieczęć]*

Ministerjum Spraw Polskich
U[kraińska] R[epublika] L[udowa]

* Pieczęć prostokątna w kolorze fioletowym w języku ukraińskim, o treści: „Ministerstwo Spraw Polskich U[kraińskiej] R[epubliki] L[udowej] Departament Kancelarii”.

** Stempel, kolor odbicia fioletowy, w języku polskim, o treści: „dnia 9 maja 1918 r. Nr 1072. Tak data.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.

* Pieczęć wpływu prostokątna, w kolorze fioletowym.

Departament Kancelaryi
Otrzymano dn. 24/V 1918 r.
Nr 1196

Okręg Naukowy Kijowski zwraca świadectwo p. [Olgi] Doroszenko-Biernackiej.

^{a-}D[epartament] O[święty] 209^{-a}

24/V/1918 r. W[ydział] S[zkół] Ś[rednich]
Nr 57

Oryginał. Rękopis w języku polskim.
CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 8.

9

1918, 27 maja, Biała Cerkiew – Odpowiedź Wydziału Szkół Średnich na pismo Dyrektora Gimnazjum „Macierzy Polskiej” w Białej Cerkwi w sprawie przesłania świadectwa Olgi Doroszenko-Biernackiej i zaświadczenia Stanisława Gibessa.

Do Gimnazjum
„Macierzy Polskiej”
^{a-}w Białej Cerkwi^{-a}

Wydział Szkół Średnich
27 maja 1918 r.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.
^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.

N[r] ^b-1227/1186^b

W odpowiedzi na list z dn. 7 maja b.r. za nr 50 Wydział Szkół Średnich przesyła świadectwo p. Olgi Doroszenko-Biernackiej za Nr 21616 i zaświadczenie p. Stanisława Gibessa za Nr 3572.

KIEROWNIK WYDZIAŁU

^c[...]^c

REFERENT

^c[...]^c

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 12.

10

1918, 5 lipca, Kijów – List Departamentu Oświaty Ministerstwa Spraw Polskich do Komisariatu do Spraw Szkół Średnich Kijowskiego Okręgu Szkolnego w sprawie cyrkularzy rozsyłanych przez Kijowski Okręg Szkolny za okres od 1910 roku.

[5 V]II [1]918

^a-1439/1544^a

^b[...]^b

Do

Komisariatu do Spraw Szkół Średnich

Kijowskiego Okręgu Szkolnego

^b- ^b Dopisek odręczny czarnym atramentem.

^c- ^c Brak podpisu.

^a- ^a Numer podkreślony odręcznie.

^b- ^b Ukośny dopisek odręczny na lewym marginesie dokumentu o treści: „W[ydział] S[zkół] Ś[rednich] Nr 13h”.

Departament Oświaty Ministerstwa Spraw Polskich, prosi o wysłanie na Jego potrzeby cyrkularzy rozsyłanych przez Kijowski Okręg Szkolny za cały okres od 1910-go roku.

^{c-}Prof[esor]^{-c} PRZEWODNICZĄCY DEPARTAMENTU OŚWIATY

[podpis odręczny nieczytelny]

^{c-}Za zgodność z oryginałem:^{-c}

REFERENT

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Maszynopis w języku ukraińskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 3.

11

1918, po 5 lipca, Kijów – List Ministra Oświaty Ukraińskiej Republiki Ludowej do Dyrektora Departamentu Szkoły Średniej oraz do Komisariatu Okręgu Szkolnego w Kijowie w sprawie wykrytych nieprawidłowości w funkcjonowaniu szkół średnich.

Do Dyrektora Departamentu Szkoły Średniej

Do Komisariatu Okręgu Szkolnego

U.R.L.

MINISTERSTWO SPRAW POLSKICH

Departament Oświaty

Wydział ^{a-} _____ ^{-a}

Kijów, ^{a-} _____ ^{-a} 191^{a-} __ ^{-a} r.

^{c-} ^{-c} Dopisek odręczny sporządzony w języku polskim.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

Rozpatrując te trudne skutki, które powstały przez szerokie przyznanie praw, tym szkołom z których jedne szkoły jeszcze do tej pory nie zostały otwarte, a otwarcie innych szkół przyczyniło się tylko do kompromitacji i wyzysku danych przez Ministerstwo Prawa Państwowego, Minister uznaje za konieczne:

I/ Przyznanie praw dla szkół średnich możliwe jest tylko tym szkołom, które już zostały otwarte z wyjątkiem szkół, które otwierają samorządy ziemskie i grodzkie.

II/ Prawa państwowe dla służących mogą być przyznane tylko po pewnych informacjach o odpowiednim zarządzeniu pracy pedagogicznej.

III/ Przeprowadzenie rewizji, w pierwszej kolejności w prywatnych szkołach i kursach i, gdy ujawni się jakiegokolwiek nieprawidłowości i nadużycia przy wydawaniu świadectw, przedstawić takie szkoły do zamknięcia.

Zawiadomić o tym Prokuratora Państwowego dla przeprowadzenia śledztwa sądowego.

Minister Oświaty: Wasilenko⁵⁵
[podpis maszynowy]

Zgodnie z oryginałem

*Oryginał. Maszynopis w języku ukraińskim.
CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 4-4v.*

1918, 3 sierpnia, Kijów – Pismo Komisariatu Kijowskiego Okręgu Naukowego do Ministerstwa Spraw Polskich Departament Oświaty informujące o przysłaniu książek i broszur z archiwum ogólnego tej instytucji.

[Pieczęć]*

Ministerstwo Spraw Polskich

Departament Oświaty

Wydział^{a-} _____^{-a}

Dnia 3 sierpnia 1918 r.**

Nr 444

Komisariat Kij[owskiego] Okręgu Naukowego przesyłając⁵⁶ książki i broszury z archiwum ogólnego.

^{b-}Wydział] S[zkół] Ś[rednich] Nr 167^{-b}
5/VIII 1918 roku

Oryginał. Rękopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 1, k. 2.

13

1918, 3 sierpnia, Kijów – Informacja w kijowskiej gazecie „Przegląd Polski” o represjach bolszewickich względem Polaków na Ukrainie Radzieckiej.

Represje rosyjskie względem Polaków

* Pieczęć prostokątna w kolorze fioletowym w języku polskim.

^{a-} ^{-a} Brak nazwy wydziału.

** Stempel, kolor odbicia fioletowy, w języku polskim, o treści: „dnia 3 sierpnia 1918 r. Nr 444”.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony odręcznie.

Dnia 23-go lipca w prasie urzędowej bolszewickiej pojawił się dekret podpisany przez komisarza spraw narodowościowych i zastępcę komisarza spraw polskich, Bobińskiego⁵⁷, zarządzający:

1) Zamknięcie „burżuazyjnych organizacji społecznych polskich”, jak Rada Zjazdów, Centralny Komitet Obywatelski, Polskie tow. pomocy ofiarom wojny, Centralny Komitet powrotu do kraju;

2) Konfiskatę całego majątku tych instytucji i oddanie go do rozporządzenia komisariatu polskiego.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Przegląd Polski”⁵⁸ 3 sierpnia 1918, nr 113, s. 4.

14

1918, 7 września, Kijów – Artykuł z „Dziennika Kijowskiego” dotyczący funkcjonowania szkół polskich w Kijowie.

Sprawy szkolne.

Szkoły polskie przy zauł. Rylskim

Kiedy przed rokiem rozeszła się wieść o kupnie wielkiego gmachu, w którym mieściło się gimnazjum Stelmaszenki⁵⁹ przy zaułku Rylskim 10⁶⁰, ogół przyjął ją z wielką radością świadom, że szkoła przez uzyskanie własnego przybytku zyskuje trwałą podstawę egzystencji. Budynek czteropiętrowy przyciągnął rychło do siebie nie tylko trzy zakłady średnie: gimnazja męskie i żeńskie i męską szkołę wydziałową, ale także i Polskie Kolegium Uniwersyteckie⁶¹.

Nad szkołami średnimi, na których czele stoją pp. Trabsza i Jankowski, opiekę roztoczyło Tow. Popierania Szkoły Średniej. W zakładach wychowywało się 910 młodzieży, w tym 511 w gimnazjum męskim, 314 w żeńskim, a 85 szkole realnej. Koszty utrzymania tak

wielkiej instytucji były znaczne. Wynosiły one 233.684 rb. 15 kop., a najwybitniejszą pozycją były pensje nauczycieli, wynoszące 148.119 rb. Wydatki te były pokrywane z wpisów szkolnych, wkładek członkowskich i ofiar. Wpisy, z natury rzeczy, stanowią pozycję najpoważniejszą, bo 191.118 rb., ofiary zaś wynosiły 25.807 rb. 87 kop. Znikomą stosunkowo sumę stanowiły składki członków, rozpadających się na trzy kategorie: założycieli (12.576), dożywotnich (5.000) i zwyczajnych (2.522), stanowiące w ogólnej sumie tylko 20.198 rb.

Szkoły niechybnie musiałyby tak zmagać się z niedomaganiem, jak szkoły Macierzy⁶², gdyby nie pomoc kuratorium, które nie tylko dzięki uczynności komitetu pań z p. Gutowską na czele, zajęło się dostarczaniem bezpłatnych śniadań dla dzieci niezamożnych, ale także wpłaciło 20.000 rb. na wpisy, dzięki czemu 10 proc. uczniów mogło pobierać naukę bezpłatnie; faktycznie odsetek uczących się bezpłatnie jest wyższy, bo zaległości za wpisy wynoszą 10.000 rb.

Za kilka dni rozpocznie się nowy rok szkolny, drugi rok istnienia naszych zakładów naukowych na Ryłskim. Szkoła polska wita nowy rok z radością, bo bogatsza jest w doświadczenie, bo wkorzenia się silniej w społeczeństwo, bo coraz więcej młodzieży dać może polską kulturę i naukę w ojczystej mowie. A jednocześnie ogarnia ją troska, czy wobec ogólnego kryzysu gospodarczego i rosnącej drożyzny zdoła ona przetrwać okres krytyczny do powrotu normalnych form życia.

Szkoła polska w całym kraju przechodzi próbę wytrzymałości: żywe i serdeczne odczucie jej potrzeb przez ogół polski na kresach napawa każdego jak najlepszą nadzieją na przyszłość, przeświadczeniem najgłębszym o jej potrzebie i o spełnianiu przez nią właściwej jej roli, wiarą niezłomną w siły wewnętrzne naszego tu od wieków osiadłego społeczeństwa.

Oryginał, druk w języku polskim.

„Dziennik Kijowski” 1918, nr 170, s. 1.

1919, 27 lipca, Konstantynopol – Pismo Konsula RP w Odessie Zenona Karola Brzozowskiego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, przedstawiające jego spostrzeżenia dotyczące sytuacji ludności polskiej w Odessie.

Konstantynopol, 27 lipca 1919

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie

Powróciłem z wycieczki do Odessy, dokąd niestety ^{a-}nie jako Konsul^{-a} w charakterze urzędowym, bo w tym charakterze władze uznawać mnie nie chcą, dla braku odpowiednich kroków rządu naszego, lecz prywatnie, jako członek francuskiej misji wywiadowczej, na statku „Ruś” jeździłem. Na powyższe okoliczności szczególną zwracam uwagę i usilnie o zarządzenie proszę.

Po przyjeździe do Odessy zjawiła się delegacja bolszewików, dość uprzejmie przez francuzów przyjęta, do tego stopnia, że członkini delegacji urządziła miting francuskich marynarzy na pokładzie „La Scarpe”, torpedowca w Odessie stojącego. Z miejsca rozpoczęło się wyładowanie niepożądanego we Francji żywołu rosyjsko-bolszewickiego, spotykanego „Hurra, hurra” bardzo żywego na cześć „towarzyszy”. Hura na cześć sowietów – dość ospałe. „Bankiet” na brzegu i rozmowy z miejscowymi rybakami mówią, że bolszewizm w przededniu upadku.

„Ruś” pod banderą francuską miała na celu wymianę Rosjan⁶³ na cudzoziemców, lecz o Polakach tam mało myślano. Konsul holenderski Fokker niby to wszystko obserwuje, lecz skutku mało.

Na drugi dzień przyjmowano uchodźców, w tej liczbie 64 osoby polskie (licząc kobiety i dzieci). Na szczęście* bolszewicy dali przepustki, przeważnie deportowanym Żydom i spekulantom. W liczbie tej jest: sekretarz charkowskiego konsulatu p. Lewicki, który 2 tygodnie przesiedział w areszcie. Wypuszczony po wielu staraniach, musiał się kryć, były bowiem liczne przeciw zwolnieniu protesty.

^{a-a} Fragment podkreślony odręcznie.

* Koniec strony. Każda strona pisma potwierdzona podpisem autora.

„Czerwony terror” w odpowiedzi na „biały terror” w Charkowie ma na celu zastraszenie Europy, co głównie na Polakach się odbija, szczególnej od czasu kiedy nasze wojska naprzód mocno ruszyły. Gen[erał] [Józef] Haller do wściekłości pobudza bolszewików.

Polacy cierpią przez kontrybucję, a co gorzej, jako zakładnicy. Aresztowano około 800 osób, bez względu na stan majątkowy, a tylko jako Polaków. 200 wzięto jako zakładników⁶⁴. Dwukrotnie, lecz na szczęście na próżno, z powodu odcięcia Odessy, próbowano ich wywieźć w głąb Rosji. Z Rozdzielnej pociągi wróciły. Rozstrzelano 2 [osoby], w tej liczbie Zdzisława (młody) Ścibor-Marchockiego. Aresztowano Henr[yka] Lipkowskiego⁶⁵ z [...] ⁶⁶, doktorów: Ambrożewicza, Pęckiego⁶⁷, Jeruzalskiego, Rybackiego, 2 panów Gajewskich aplikarzy, dwóch Auderskich, urzęd[n]ika konsul[atu] Jankowskiego z żoną⁶⁸, jego sparaliżowanego ojca (potem zwolnionego)⁶⁹, kasjera Gliwko referenta wydziału reemigr[acyjnego], Tyzenhauza z żoną⁷⁰, kilka pań, w tej liczbie p. Krzeczkową⁷¹. Żonę konsula B[eliny]-Brzozowskiego⁷² aresztowano również, lecz dzięki kons[ulowi] Gruzji wypuszczono ze względu na 6-o dzieci.

Obejście ohydne i okropne. Głód, brud, pasożyty, przymusowe roboty w kloakach, kokarach itp. Konsulat doszczętnie zniszczony, archiwa znikły bez śladu. Drożyzna wielka: węgiel lub drzewo – 200 rb. pud, chleb ohydny – 38 rb. pud, pud zapalek – 20 rb., na inne towary ceny nie ma, bo towarów brak zupełny. Gorąca strawa, wobec braku opału, zaprawdę do wspomnień należy.

Banki, fabryki zamknięte. Gotówki brak. Na życie trzeba sprzedawać rzeczy Żydom. Meble – sprzedają na pudy tylko ^a-w charakterze opału^a.

Terror coraz cięższy. Kogo jeszcze nie zdążono aresztować, ten ukrywa się, w domu nie mieszka. Egzekucje na ulicach. Anarchia zupełna.

Nienawiść przeciwko cudzoziemcom ^b-wrogim^b niczym w porównaniu z nienawiścią przeciw Polakom. ^cNikt^c się nami nie opiekuje – jesteśmy na łasce i niełasce bolszewików. Moje deptanie po piętach, nieustanne napominanie, nieustanne me prośby zaledwie trochę poskutkowały. Wzięto by osoby i to mało pożądane, którym bolszewicy łatwiej wydali przepustki. Zaopiekowałem się nimi i dzięki prośbom Francuzi zawieźli [ich] wprost do Gałacza, a nie przez Konst[antyno]pol.

W drodze zarządziłem rejestrację, listy spisałem i badanie przeprowadziłem. Listę doręczyłem przedstawicielowi misji reemigr[acyjnej] w Gałaczu i nam odznaczyłem osoby pewne, mniej pewne, podejrzane i stanowczo szkodliwe. Kilku Żydów, dowiedziawszy się o mojej obecności na pokładzie – umknęło do Konstantynopola.

^{b-b} Wyraz nadpisany.

^{c-c} Wyraz napisany wersalikami.

Dowody osobiste: wszyscy mają jednakowe paszporty bolszewickie, które wydawano ogałając ze wszelkich innych dowodów. Doby Polak i szkodliwy agitator mają papiery jednakowe. Selekcja bardzo trudna i tylko na zasadzie obcowania i wywiadu pomiędzy uchodźcami przeprowadzam. Nadzieja zwolnienia Odessy – bardzo daleka. Nadzieja na Europę – senne marzenia. Może to zrobić tylko Denikin⁷³. Awangardą Denikina jest Grigoriew, Machno i S-ka. Jaki ich łączy stosunek tu? Jaki ich stosunek do Polaków, również rzecz mglista. O [Symonie] Petlurze wiadomo tylko, że grasuje w północnym kierunku.

Francuzi i konsul holend. Fokker projektują akcję ratunkową na korzyść cudzoziemców, lecz o Polakach, w tej liczbie milczy, a zresztą taki sposób nam nie odpowiada, bo cała wymiana w rękach bolszewików leży. Dadzą nam znów takich Polaków jakby $\frac{2}{3}$ tych uratowanych. Należałoby wejść w porozumienie z bolszewikami i ratować Polaków wymieniając na bolszew[ickich] jeńców przez nas do niewoli wziętych. Lecz nam wybór Polaków z Odessie, Kijowie pozostawić.

Ostatecznie może by porozumieć się z Czerwonym Krzyżem amerykańskim, żeby ^{a-}za gwałtownie^{-a} bolszewikom potrzebne środki lekarskie, otrzymał pozwolenie wywiezienia Polaków. Tyfus zmusi bolszewików do kompromisu. Lecz działać trzeba nie tracąc czasu. Każda minuta droga.

Jeszcze raz powtórzę, że wybór winien nam być pozostawiony. Dlaczego kraj milczy? Krew naszą biją, tępią nas, a nikt pomocy nie daje.

W Paryżu trzeba krzyczeć, trzeba skandalu międzynarodowego, kampanii pracy, energicznych wystąpień przed rządami koalicjantów, burzenia opinii publicznej. Jednym słowem trzeba działać Europie na nerwy i nie dać jej spać.

Jeszcze raz proszę o urzędowe poparcie mojej działalności, przez odpowiednie kroki przed Haut Commissaires Zuterallies w Konstantynopolu, żebym nie potrzebował łaski, jako osoba prywatna, przy czym w zamian moją akcję jako ratunkową zdeklarować trzeba. Urzędy Reemigracyjne zajmą się już uratowanymi.

Konsul Polski w Odessie

*Brzozowski*⁷⁴

[podpis odręczny]

Załącznik, mapka sytuacyjna⁷⁵

Konstantynopol, 27 lipca 1919 r.

Oryginal. Rękopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6774, k. 51-55.

16

1920, 30 czerwca, Charków – Propagandowy artykuł z gazety „Żołnierz Polski”, o charakterze antypolskim, nawołujący do niebrania udziału w wojnie z bolszewicką Rosją.

Jaśniepańska awantura na Ukrainie bierze w łeb. Wojska polskie dostały mocno w skórę. Panowie polscy poczuli na swoich plecach twardą pięść robotnika i chłopu ukraińskiego. Ale to dopiero początek końca. Proletariat Rosji i Ukrainy ma jeszcze dość sił, aby kontrewolucję polską zdruzgotać. Piłsudskiego czeka również los Denikina⁷⁶.

Dlaczego oficerowie kłamią

Oficerowie Polacy, synkowie burżui, wzięli mocno w swe ręce duszę żołnierza polskiego. Trzymają ją mocno na uwięzi, by się przypadkiem nie zerwała i do swoich nie uciekła.

Padają robociarze i chłopcy polscy. Na Ukrainie i Białorusi – niby od ospy, z jakąś fatalistyczną zaciętością zakuwają bratni ukraiński naród w kajdany, pomagają szlachcie powracać do swych majątków, odebranych im przez rewolucyjny lud pracujący Ukrainy, Rosji, Litwy i Białorusi sowieckiej, rozstrzeliwują robociarzy itp.

A za niemi, święta trójca kontrewolucyjna: jaśniepan, oficer i ksiądz zacierają ręce z radości i zachęcają do nowej rzezi, nowych gwałtów. I trudno jakoś naszym braciom, żołnierzom polskim wyzwolić się spod owego duchowego jarzma, bo nawet teraz jeszcze, kiedy jaśniepanowie zostali dotkliwie pobici przez Armię Czerwoną, wierzą swym wrogom klasowym, gnębicielom i wyzyskiwaczom, którzy od wieków ciemniżyli lud pracujący.

Jaśniepanowie wiedzą dobrze, że braterstwo nasze, proletariatu polskiego, ukraińskiego, rosyjskiego itp. to mogiła dla ich panowania. Dlatego to tak usilnie starają się przeszkodzić i nie dopuścić do naszego wspólnego zbliżenia się, zaprzyjaźnienia i zrozumienia.

Dlatego to tumanią was przy pomocy swej prasy burżuazyjnej, agentów najemnych, oficerów, kanarków itp. mówiąc o rzekomym okrucieństwie czerwonoarm[istów], rozstrzeliwaniu przez nich jeńców, żołnierzy polskich i znęcaniu się nad nimi.

Ich bezczelność i kłamstwo pod tym względem przechodzi wszelkie granice. Zdarza się nawet, że haniebnie oszukani przez nich bracia nasi, proletariusze polscy, w mundurach legionistów, pozbawiają się życia, byle tylko nie wpaść do niewoli.

Tymczasem wystarczy jeno pomyśleć trochę samodzielnie, aby każdy robotnik i chłop polski w mundurze żołnierskim przekonał się sam, w jakim celu okłamuje go oficer i burżuj polski.

Bo i rzeczywiście. Obecnie my, proletariat Republik Sowieckich, prowadzimy walkę klasową. Nie z narodem polskim walczymy, jeno ze szlachtą polską.

Szlachta polska wyzyskuje i gubi chłopą polskiego i dąży do zaduszenia Rewolucji. Jest więc ona naszym wspólnym wrogiem. Dlaczegoż więc mielibyśmy zabijać tych, którzy tak samo jak i my mają w szlachcie wroga klasowego i którzy wcześniej czy później razem z nami wezmą się do obalenia jej krwawych rządów.

Polski robotnik i chłop jest naszym sprzymierzeńcem.

Jeden cel walki łączy go z nami, jedna myśl sprzęga. Myśl, pragnienie tego, aby nigdzie człowiek nie śmiał wyzyskiwać człowieka, aby nigdzie nie było „jaśniepanów” i „chamów”.

A zresztą już sam fakt, że oficerowie surowo i bezwzględnie karzą żołnierzy polskich za samo czytanie naszej literatury bolszewickiej, powinien dać wam wiele do myślenia.

Wasi jaśniepanowie, zarzucają naszych czerwonoarmistów ogromnymi ilościami swojej kontrewolucyjnej literatury. Ale nie było jeszcze wypadku, by czerwonoarmista był karany przez nasze sądy rewolucyjne za czytanie owych odzew.

My się bowiem prawdy nie boimy. U nas każdy czerwonoarmista jest świadomym obrońcą Rewolucji i odezwy białej gwardii mogą na nim zrobić jeno wrażenie dodatnie lub ujemne, zależnie od tego, czy się nadają do palenia czy też nie. Zwykle zaś wywołują uśmiech.

A u Was, żołnierze polscy? Ilu z Was siedziało w „pace” za palenie naszych odzew? Jest w nich coś takiego, czego jaśniepanowie nie pozwalają wam czytać, czego się obawiają.

Jest w nich bowiem prawda o istotnym charakterze klasowym obecnej ...ny. Jest prawda o łajdactwie szlachty, jest prawda o bacie pańskim.

I właśnie dlatego, kłamią oficerowie, byście nie łączyli się z nami i nie czytali naszych odezw, żeby nadal mogli was wykorzystywać do swych klasowych i kontrrewolucyjnych celów, byście narzędziami w ich rękę byli. Ale co ma wisieć – nie utonie!

Esiński

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Żołnierz Polski”⁷⁷ 30 czerwca 1920, nr 14, s. 1-2.

17

1920, 26 listopada, [Kijów] – Fragment meldunku zastępcy naczelnika Zarządu Oddziałów Specjalnych Frontu Południowo-Zachodniego Zonowa skierowanego do szefa Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy Feliksa Dzierżyńskiego o działalności „Polskiej Organizacji Wojskowej”.

26 listopada 1920 r.

Informuję Was, że sytuacja jest taka, naszym zdaniem. Nasze działania skierowaliśmy w następujących kierunkach: pierwszy – petlurowsko-machnowski ruch powstańczy; drugi – organizacja polska; trzeci – oczyszczenie Krymu; czwarty – przesłuchanie jeńców wojennych; piąty – oczyszczenie Armii Czerwonej z elementu białogwardyjskiego; szósty – rewizja działań Frontu Południowo-Zachodniego; siódmy – wyrzucenie anarchistów z Ukrainy w związku z likwidacją machnowszczyzny.

^{a-}[...] ^{-a} Kierunek drugi: polska organizacja w rejonie Charkowa, Połtawy, Pawłohradu⁷⁸, Aleksandrowska⁷⁹ intensywnej działalności nie przejawia. Organizatorzy

^{a-} ^{-a} Opuszczono fragmenty, które nie dotyczą Polskiej Organizacji Wojskowej.

częściowo zostali przez nas wychwyceni, kilka osób (3-4 ludzi) jest przez nas poszukiwanych. Organizacja jest rozbita, większość [członków] aresztowano i skierowano do Zarządu Wydziałami Specjalnymi WCzeKa⁸⁰. W Kijowskim rejonie prowadzone jest rozpracowanie „POW”⁸¹, duża część organizacji została rozszyfrowana i planowany jest cały szereg operacji w różnych cukrowniach. W ten sposób, jeśli chodzi o pierwszy i drugi kierunek naszych działań centrum ciężaru [działań] przenosi się do Kijowa [...].

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] ZARZĄDU ODDZIAŁÓW SPECJALNYCH FRONTU
POŁUD[NIOWO-ZACHODNIEGO] ZONOW
[podpis maszynowy]

*Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.
RGASPI, f. 7, op. 3, spr. 109, k. 17.*

18

1921, 8 lutego, [Odessa] – Wyciąg ze sprawozdania Odeskiej Gubernialnej Komisji Nadzwyczajnej za okres od lutego 1920 do lutego 1921 w sprawie wykrycia i likwidacji członków Polskiej Organizacji Wojskowej na terenie guberni.

8 lutego 1921 r.

^{a-}[...]^a Na początku października 1920 r. odeska gubernialna CzeKa zakończyła rozpatrywanie sprawy polskiej organizacji szpiegowskiej pod nazwą „Polska Organizacja Wojskowa”. Na podstawie bogatego materiału, zdobytego przez funkcjonariuszy CzeKa, zeznań oskarżonych, świadków, a także meldunków wywiadu udało się ustalić, że w

^{a-} ^a Opuszczono fragmenty, które nie dotyczą Polskiej Organizacji Wojskowej.

pierwszych dniach ustanowienia władzy radzieckiej na Ukrainie w głównych jej centrach polskie dowództwo zorganizowało podziemne sztaby oddziału kontrwywiadowczego. W tej sprawie pociągnięto do odpowiedzialności 123 ludzi.

Polscy agenci byli upoważnieni do organizowania szpiegostwa na szeroką skalę oraz tworzenia oddziałów wojskowych w celu wszczęcia powstania i zniszczenia czerwonego radzieckiego zaplecza. Jednocześnie ta organizacja miała nawiązać łączność z przedstawicielami dowództwa Armii Ochotniczej⁸² w celu wspólnych działań przeciwko władzy robotniczo-chłopskiej na Ukrainie.

Po otrzymaniu informacji o istnieniu takiego sztabu polskiego dowództwa i rosyjskich białogwardzistów w Odessie, odeska CzeKa podjęła śledztwo, rozpoznanie i obserwację nowoprzybyłych do Odessy Polaków. Po długiej pracy wymagającej dużo energii i umiejętności udało się wpaść na niektóre ślady i ustalić, że w Odessie od początku 1920 r. znajduje się pod pozorem polskiego uchodźcy niejaki Jerzy NOWOSIELSKI odgrywający znaczącą rolę jako agent i pełnomocnik Sztabu Generalnego polskiego dowództwa. Jerzy NOWOSIELSKI był znany odeskiej gubernialnej CzeKa również pod nazwiskiem OSTROWSKI, za którym było ustanowione śledzenie. Jednak, po pewnym czasie, OSTROWSKIEMU udało się ukryć przed obserwacją, ale tylko na krótki czas. W lipcu odeska gubernialna CzeKa zaczyna ponownie go śledzić i podczas dalszej obserwacji wywiad ustala, że tym razem OSTROWSKI pojawia się już pod nowym nazwiskiem – jako porucznik MAJEWSKI.

W dalszym śledztwie ustalono i udowodniono, że wskazany MAJEWSKI – porucznik polskiego Sztabu Generalnego, to też OSTROWSKI i NOWOSIELSKI. Po przyjeździe do Odessy, dzięki niejakej Marii KWITKO, skontaktował się z polską podziemną organizacją, w skład której wchodził: ROCZEK Michał, MLEŻYŃSKI Aleksander, JAMKOWSKI Ferdynand, KOWALEWSKI Konstanty, WIĘCŁAWSKI Franciszek oraz KLESZCZYŃSKA Anna. Polska organizacja robi nadzwyczaj szerokie plany i pracuje nad projektem, według którego mają być przeprowadzone wysadzenia szlaków kolejowych, mostów, magazynów artyleryjskich, po czym ma być przeprowadzone zajęcie placówek. W mieszkaniach niektórych ze wskazanych wyżej członków polskiej organizacji organizowano spotkania w celu szczegółowego omówienia tematu, w jaki sposób najlepiej i najszybciej zrealizować plany polskiego dowództwa.

Wśród agentów dowództwa Armii Ochotniczej głównymi współpracownikami w działaniach polskiej organizacji są generałowie SUCHICH i DĄBROWSKI, syn którego zajmował w tym czasie znaczące stanowisko w Sztabie Generalnym w Warszawie. W celu

nawiązania łączności z WRANGLEM⁸³ przywódca polskiej organizacji szpiegowskiej nawiązuje kontakty z agentami Armii Ochotniczej, wśród których Gienrich IWANOW, Wasilij RESZETNIOW i Diemjan KUŁAGIN, którzy pod przykrywką rybaków przewozili informacje, korespondencję i pieniądze na Krym. Przy pomocy tychże „rybaków” MAJEWSKI poznaje członków podziemnej białogwardyjskiej organizacji, wśród których jest wielu oficerów Armii Ochotniczej i dwie kobiety.

Jednocześnie z przygotowaniem powstania w Odessie, organizacje polska i białogwardyjska, zjednoczone myślą o obaleniu władzy radzieckiej, zwracają swoją uwagę także i na okoliczne wsie, znajdujące się w pobliżu Odessy. MAJEWSKI, przywódca polskiej organizacji, stara się nawiązać kontakty z polskimi agentami na wsi, udało się mu skontaktować się z członkami organizacji w rejonie Burłaczej Bałki⁸⁴ k. Odessy. Znaczącą rolę odgrywają tu Niemcy-koloniści.

„Polska Organizacja Wojskowa” za czas swojego funkcjonowania na szeroką skalę rozwinęła szpiegostwo, czym zasłużyła się przed swoim dowództwem. NOWOSIELSKI Jerzy, będący duszą tej organizacji, na przesłuchaniu w śledztwie zeznał, że pracował w imię swojej ojczyzny, dla dobra której gotów był na każde ofiary, przyznał także, że przewodniczył organizacji i przybył ze specjalnymi poleceniami Sztabu Armii Polskiej. Polecone mu zostało przeprowadzenie działań w oddziałach wojskowych w celu podjęcia powstania i zniszczenia czerwonego zaplecza. Wielką pomoc w tej sprawie okazywali mu rosyjscy białogwardyjscy oficerowie, którzy dokładali wszelkich starań w celu obalenia i dyskredytowania władzy robotniczo-chłopskiej wśród szerokich warstw społeczeństwa. Organizowanie polskiego szpiegostwa było zasilane dużymi sumami pieniędzy.

Wśród innych zadań, które były stawiane przed członkami organizacji, interesującym jest ustanowienie szczególnego śledzenia znaczących radzieckich robotników i komunistów narodowości polskiej, szczególnie członków sekcji polskiej w Partii Komunistycznej. Na ten temat polska organizacja opracowała specjalne instrukcje.

Śledczy odeskiej gubernialnej CzeKa prowadzili sprawę polskiej organizacji bardzo intensywnie i zakończyli w ciągu miesiąca. Rozpracowali wszystkie powiązania tej organizacji i oddzielili aktywnych szpiegów i agentów sztabów polskiego i białogwardyjskiego od osób wprowadzonych do tej sprawy przypadkowo. Kolegium gubernialnej CzeKa po rozpatrzeniu wszystkich detali działania organizacji postanowiła rozstrzelać 32 najbardziej aktywnych i czynnych uczestników polskiego spisku. Ze 123 osób pociągniętych do odpowiedzialności w tej sprawie, 17 skazano na karę pięciu lat obozów koncentracyjnych, 16 – na karę pięciu lat w obozach i 8 – postanowiono zatrzymać jako zakładników. Pozostałych 50 ludzi, wśród których

przeważającą większość stanowili robotnicy i biedni chłopci a także przedstawiciele inteligencji pracującej całkowicie niezaangażowanych w sprawę organizacji, Kolegium postanowiło niezwłocznie zwolnić. [...]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 13, spr. 926, k. 49v-50.

19

1921, 8 kwietnia, [Moskwa] – Wnioski Komisji przy Prezydium Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy o działalności Polskiej Organizacji Wojskowej w guberniach kijowskiej i charkowskiej.

8 kwietnia 1921 r.

8 kwietnia 1921 r. członkowie Komisji przy Prezydium WCzeKa SOSNOWSKI⁸⁵ i KRASNOW rozpatrzyli materiały śledcze dotyczące sprawy „POW” – organizacji szpiegowskiej w latach 1920-[19]21 na Ukrainie – i ustalili:

W przybliżeniu w lipcu 1920 r. polskie Naczelne Dowództwo postanowiło wznowić działalność Polskiej Organizacji Wojskowej („POW”) na terytorium Ukrainy. W tym celu Warszawa utworzyła [w Kijowie] jako organ centralny Komendę Główną „POW” na Ukrainie (K.N.3)⁸⁶. Na przywódcę organizacji na Ukrainie został wyznaczony major Stanisław RYTEL⁸⁷, pseudonim Stanisław STARY, który przystąpił do werbowania aktywnych członków organizacji do tworzonej przez niego Komendy Okręgowej w Kijowie (K.N.3.a)⁸⁸. Działacze organizacji werbowani byli przez niego z członków organizacji „POW” w Warszawie, przeważnie urodzonych na Ukrainie.

Wśród pierwszych zwerbowanych osób byli: zastępca STAREGO-RYTŁA – KORZENIEWSKI Lew⁸⁹ (MORSKI-TURSKI-LASSKI), jego brat Antoni⁹⁰ (RADIKS-ŻELICHOWSKI Witold), ZIĘŃSKI, podrobiony dokument na imię Iwana WASZCZENKĘ,

którzy jako pierwsi przybyli do miasta Kijowa i wstąpili do organizacji. Jako pierwszy przybył tu ŻELICHOWSKI⁹¹ (10 września), drugi – Lew KORZENIEWSKI (ok. 30 września), ostatni KORZENIEWSKI Antoni, który, będąc zaliczony do rezerwy organizacji, zatrzymał się u swojej matki w Białej Cerkwi. Ogólne kierownictwo powierzono przybyłemu w połowie października komendantowi okręgowemu STARYM-RYTLU.

W listopadzie organizację zasilił przybyły z Polski instruktor-organizator SWARICZEWSKI⁹² (OCZKOWSKI-KOZIOROŻEC).

W grudniu z Polski przybył trzeci KORZENIEWSKI (Marian IOTE), który był ściśle związany z ofensywą 6. Armii i w obecnym czasie jest komendantem Placówki nr 2 w mieście Ostróg (za granicą).

Pozostałych działaczy organizacji kijowskiej rekrutowano z miejscowych mieszkańców: MIATIELSKA-RAFAR⁹³ (listopad) Mieczysława (prawdopodobnie Janina PAWŁOWICZ, wyjechała pod koniec grudnia do Polski), PRZEDROMIROWSKA-ZAGORSKA⁹⁴, PASZKOWSKI (PULICHOWSKI-BUGAJENKO) przybył w grudniu z powiatu nowogródzkiego.

Działający w organizacji kijowskiej student LEWICKI (SAMOTNY) został przeniesiony przez organizację kijowską do tworzonej wówczas organizacji charkowskiej.

W ten sposób została utworzona okręgowa organizacja kijowska obejmująca rejon guberni kijowskiej i wołyńskiej, na terytorium których miała ona organizować miejscowe organizacje, co też było wykonane. Przy czym, w pierwszej kolejności powstały organizacje żytomierska i białocerkiewska, a na przełomie grudnia-stycznia – czerkaska.

Organizacja żytomierska była utworzona wyłącznie z byłych kontrwywiadowców Armii Polskiej, których zmobilizowano jako partyzantów w mieście Chełm, gdzie zebrano ok. 40 osób. Stamtąd byli oni rozsyłani do różnych miejsc, ale z powodu wycofania się Armii Czerwonej początkowe wytyczne zostały zmienione odpowiednio do okoliczności. Komendantem organizacji żytomierskiej wyznaczono JABŁOŃSKIEGO (BAŁACHOWICZA). Z tychże kontrwywiadowców był również kurier tej organizacji MEDYŃSKI (MEDYK). Bezpośrednio z sekcji defensywy 2. Armii do tejże organizacji został zaliczony Antoni CHAWCHALUK⁹⁵, który zdezerterował, gdy ewakuowano Żytomierz podczas natarcia Polaków, pracujący w II Oddziale Sekcji Defensywy 2. Armii, a potem ponownie w Wołwojenkomacie⁹⁶.

Miejscowym organizatorem organizacji białocerkiewskiej był pracownik miejscowego wojenkomatu LISTOPADZKI⁹⁷.

Skład organizacji białocerkiewskiej: komendant SADOWSKI Karol⁹⁸ (OBUCH), LISTOPADZKI (WUJAŻYCH), SKAWIŃSKI (STARY)⁹⁹, WITTENBURG (WIELICZKO)¹⁰⁰, Janina PAWŁOWICZ.

Czerkaska organizacja powstała jako ostatnia w okręgu kijowskim, przy czym twórcą jej był instruktor okręgowy – organizator SWARICZEWSKI-OCZKOWSKI-KOZIOROŻEC, który zorganizował zebrane organizacyjne w mieszkaniu niejakiego MASZYŃSKIEGO.

Skład organizacji czerkaskiej: komendant KLEMECKI (WŁODARSKI), adiutant – WINSZEWSKI (GRIAZNIEWSKI-GORIEW), MOSZYŃSKI (POLICHOWSKA), ZAGŁOBINA, MILLER (MARKOWICZ), OKPLIŃSKI (OBIERKI) ZAJDZIEL.

Działalność organizacji miała charakter kontrwywiadowczy, przy czym oprócz informacji wojskowych znaczące miejsce zajmowało także [zdobywanie] informacji politycznych i ekonomicznych oraz wiadomości o bandytyzmie.

W każdej organizacji obowiązkowo znajdowały się osoby, dobrze zaznajomione z teorią i praktyką wywiadu i kontrwywiadu, podstawowy kontyngent działaczy kompletowano z miejscowych mieszkańców, przy czym na narodowość oraz pochodzenie społeczne przyjmowanych do organizacji osób nie zwracano uwagi.

Dlatego w szeregach „POW” w 1921 r. spotykamy b[yłych] pomocników¹⁰¹, b[yłych] dzierżawców gruntów, przynależność do polskiej narodowości ma drugorzędne znaczenie. Na przykład, do organizacji czerkaskiej i żytomierskiej należeli jako członkowie Rosjanie absolutnie neutralni politycznie. Komendant tej organizacji proponuje w swoim meldunku masowe włączenie rosyjskiego kontrrewolucyjnego elementu do działalności w „POW”.

Oprócz tego na majora RYTŁA-STAREGO nałożono obowiązek tworzenia również innych okręgowych centrów na Ukrainie, co zostało przez niego częściowo wykonane. Została utworzona charkowska organizacja okręgowa, do której weszli: komendant – WYBRANOWSKI (KAWSKI)¹⁰², adiutant – BRŻEZOWSKI (SZTEJB)¹⁰³, działacz – JANKOWSKI, następnie również przeniesiony z kijowskiej organizacji okręgowej student LEWICKI (SAMOTNY).

Po przyjeździe do Kijowa polskich oficerów w celu nawiązania łączności, w większości pracowników II Oddziału polskiego dowództwa, tak głównego jak również 6. Armii, działalność organizacji „POW” w rejonie kijowskim znacznie ożywiła się.

Kontakt z Polską delegacją ustanowił b[yły] komendant kijowskiej organizacji okręgowej „POW” major RYTEL-STARY, a jego następcą KORZENIEWSKI Lew ją podtrzymywał.

Rolę polskiej delegacji w działalności „POW” w pełni potwierdza dołączona w do sprawy notatka przewodniczącego tej delegacji, podporucznika WANKE¹⁰⁴, przekazana przez niego komendantowi organizacji KORZENIEWSKIEMU Lwowi, a dokładnie: 1) Wytyczenie zadań w działaniach szpiegowskich organizacji „POW”; 2) Zaopatrzenie w środki materialne; 3) Ustanowienie łączności „POW” jako organu wspomagającego działalność szpiegów na terytorium USRR i RSFRR.

Kontakty członków organizacji kijowskiej z Polską delegacją zostały ujawnione po aresztowaniu poszczególnych jej członków, znaleziono:

1) Listy członków organizacji kijowskiej; 2) Pokwitowania członków organizacji kijowskiej jak również prowincjonalnych organizacji podpisane pseudonimami.

Podczas dodatkowego przeszukania mieszkania adiutanta organizacji kijowskiej PRZEDROMIRSKIEJ¹⁰⁵-ZAGORSKIEJ została znaleziona lista członków organizacji czerkaskiej oraz szczegółowy szpiegowski raport komendanta tej organizacji KLEMECKIEGO-WOŁODARSKIEGO¹⁰⁶.

W śledztwie dotyczącym organizacji kijowskiej wykryto również inne organizacje znajdujące się na prowincji, a dokładnie: białocerkiewska i żytomierska, a także okręgowa organizacja Lewobrzeżnej Ukrainy (KUL 1) w Charkowie, rozpracowywaniem której zajmowały się charkowskie organy CzeKa na podstawie instrukcji i informacji Komisji Specjalnej przy Prezydium WCzeKa.

^{a-}Organizacja kijowska^{*-a}

1) KORZENIEWSKI Lew Rufinowicz – pseud. MORSKI, TURSKI, LASSKI, 23 lata, szlachcic, z powiatu wasylkowskiego guberni kijowskiej, student, komendant kijowskiej organizacji okręgowej. Kierował organizacjami: kijowską, żytomierską, białocerkiewską i czerkaską, zaopatrywał je w środki pieniężne i pobierał zapłatę w wysokości 100.000 rubli na miesiąc, zbierał i redagował wszystkie raporty szpiegowskie wpływające od członków organizacji kijowskiej. Był komendantem białocerkiewskiej, żytomierskiej i czerkaskiej organizacji, zajmował się wysyłaniem sporządzonych przez charkowską organizację okręgową raportów do Polski przez komendanta organizacji żytomierskiej.

2) PRZEDROMIRSKA Maja Wiaczesławowna, pseud. ZAGORSKA, 23 lata, adiutant komendanta kijowskiej organizacji okręgowej, wiedziała o wszystkich sprawach, była

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

* Tu i w całej publikacji wyróżnienia tytułów i śródtytułów pogrubioną czcionką pochodzą od redaktora.

konspiracyjną osobą, z którą kontaktowali się przyjeżdżający, przyjmowała wpływające raporty, za co otrzymywała zapłatę w wysokości 70.000 rubli na miesiąc.

3) DANIŁ Iwanowicz, on także KOZIOROŻEC Władysław Kazimierowicz, 29 lat, szlachcic z m. Korzec powiatu Bienien¹⁰⁷, prawdziwe nazwisko nie ustalone, nazywa siebie SWARICZEWSKIM, był instruktorem-organizatorem, organizował organizację czerkaską, w tymże celu jeździł do miast Łubnie i Charkowa, za co otrzymywał 100.000 rubli na miesiąc.

4) ŻELICHOWSKI Witold Stanisławowicz, 19 lat, mieszczanin m. Żytomierza, pseudonim ZIĘŃSKI, mieszkał na podstawie fałszywego dokumentu na imię Iwana WASZCZENKO, będąc kurierem organizacji, był przysłany z Głównej Komendy „POW”, otrzymywał zapłatę 100.000 rubli na miesiąc.

5) PULICHOWSKI Antoni Piotrowicz, też GAJENKO¹⁰⁸ Iwan Piotrowicz (na podstawie informacji agenturalnych oba nazwiska fałszywe), 34 lata, w. Romanów guberni wołyńskiej, był członkiem i zwiadowcą kijowskiej organizacji okręgowej, za co otrzymywał zapłatę 80.000 rubli na miesiąc.

6) MIATIELSKA Jelena Iwanowna, pseud. RAFAR, 28 lat, z mieszczan miasta Kijowa, była członkiem organizacji jako jej kancelistka, maszynistki i szyfrantki organizacji kijowskiej, za co otrzymywała zapłatę 60.000 rubli na miesiąc.

7) KORZENIEWSKI Antoni Rufinowicz, pseud. „RADIKS”, 19 lat, szlachcic z powiatu radomyskiego guberni kijowskiej, przybył z Komendy Głównej „POW”, urzędnik białocerkiewskiego Leskomu¹⁰⁹, początkowo był członkiem organizacji kijowskiej, później został przeniesiony do rezerwy organizacji, otrzymywał zapłatę w wysokości 80.000 rubli na miesiąc.

8) PIASIECKA Jelena Piotrowna, 32 lata, urodzona w m. Wołyń¹¹⁰, nie będąc członkiem organizacji, udostępniała jej swoje mieszkanie w charakterze pierwszego lokalu konspiracyjnego, stamtąd nowoprzybyłych kierowano do adiutanta organizacji PRZEDROMIRSKIEJ.

^a-Organizacja białocerkiewska^{-a}

9) SADOWSKI Karol Augustowicz, pseud. „OBUCH”, 28 lat, chłop, urodzony w powiecie radomyskim guberni kijowskiej. Był przywódcą i komendantem organizacji białocerkiewskiej, bezpośrednio podporządkowany komendantowi kijowskiej organizacji okręgowej, zbierał informacje o nastrojach mas chłopskich i stanie gospodarki wiejskiej.

10) LISTOPADZKI Antoni Ferdynandowicz, „BUJASZEK”¹¹¹, 42 lata, mieszczanin, urodzony w powiecie żytomierskim, guberni wołyńskiej, kierujący ewidencją koni w Zarządzie białocerkiewskiego Komitetu Powiatowego, były komendant, następnie członek organizacji, organizator tej organizacji i instruktor w sprawach wojskowych, za co otrzymywał zapłatę w wysokości 40.000 rubli na miesiąc.

11) SKAWIŃSKI Jan Edwardowicz, pseud. „STARY”, 54 lata, szlachcic z powiatu umań[skiego], były dzierżawca majątku, urzędnik Biura zajmującego się przyjmowaniem, przechowywaniem i dostarczeniem państwu siana, członek organizacji, dostarczał informacje organizacji, za co otrzymywał zapłatę w wysokości 50.000 rubli na miesiąc.

12) WATTENBURG¹¹² Ryszard Lwowicz, pseud. WIELICZKO, 47 lat, mieszczanin z powiatu taraszczańskiego¹¹³ guberni kijowskiej, dyrektor byłego gimnazjum (obecnie Szkoła Zawodowa nr 13), członek organizacji, informował o ogólnej sytuacji i nastrojach ludności w powiecie białocerkiewskim, za co otrzymywał zapłatę w wysokości 30.000 rubli na miesiąc.

^a-Organizacja czerkaska^{-a}

13) KLEMIECKI Edward Michajłowicz, pseud. WOŁODARSKI, 38 lat, mieszczanin z m. Łęczycy guberni kaliskiej. Kierownik magazynu czerkaskiej Stacji Telefonicznej, był komendantem i przywódcą organizacji czerkaskiej, redagował raporty i werbował Rosjan do działalności w polskiej organizacji.

14) WINSZEWSKI Nikolaï Władimirowicz, pseud. GRAZOWSKI¹¹⁴ Stanisław i GORIEW, 22 lata, z chłopów powiatu berdyczowskiego, zwiadowca 11. Armii Polskiej, kierujący działem technicznym Rajleskomu¹¹⁵, był członkiem organizacji jako zastępca komendanta, otrzymywał meldunki i zgodnie z nimi tworzył raporty.

15) MILLER Romuald Julianowicz, pseudonim MARKIEWICZ, 23 lata, mieszczanin z m. Hryców powiatu zasławskiego guberni wołyńskiej, sekretarz Sownarsud¹¹⁶, był członkiem organizacji i przekazywał informacje o działalności Rad i ich zjazdów, brał udział w naradach przywódców organizacji KLEMIECKIEGO i WINSZEWSKIEGO, a także w organizowaniu szpiegostwa, wysłał instruktora-organizatora OCZKOWSKIEGO-KOZIOROŻCA z rekomendacjami do MASZYŃSKIEGO¹¹⁷.

16) LEPLIŃSKI Michaił Aleksandrowicz, pseud. OWIERIN Borys, 18 lat, Rosjanin, ze szlachty, urodzony w mieście Ostróg guberni wołyńskiej, instruktor Wsieobucz¹¹⁸, członek organizacji, dostarczał szczegółowych informacji o dyslokacji i przesuwaniu wojsk, które

później KLEMIECKI i WINSZEWSKI włączali do raportów przesyłanych do Okręgowej Komendantury Raportów.

17) POLACHOWSKA Maria Michajłowna, pseud. ZAGŁOBINA, 25 lat, z guberni grodzieńskiej, Rosjanka, była członkiem i kurierem organizacji, dostarczała meldunki organizacji czerkaskiej do kijowskiej Komendantury Okręgowej.

18) MOSZYŃSKI Józef Nikołajewicz, pseud. ^b[...]^b. [Urodzony w] powiecie winnickim guberni podolskiej, b[yły] adwokat, 46 lat, b[yły] członek partii socjaldemokratycznej (od 1892 [r.]), b[yły] polski komisarz rządowy rejonu czerkaskiego, przy Denikinie¹¹⁹ był sympatykiem organizacji, tzn. nie otrzymywał zapłaty za dostarczane informacje i usługi, udostępniał swoje mieszkanie na założycielskie zebranie czerkaskiej organizacji zwołane przez instruktora-organizatora KOZIOROŻCA-OCZKOWSKIEGO, dostarczał informacje, które interesowały organizację, na przykład o repatriacji itp.

^a-Organizacja żytomierska^a

20) JABŁOŃSKI Romuald Wiktorowicz, pseud. BAŁACHOWICZ, 20 lat, urodzony w m. Kijowie, członkiem „POW” jest od stycznia 1918 r., przed utworzeniem organizacji „POW” w 1920 r. był wywiadowcą II Oddziału polskiego Sztabu Generalnego, służył w woł[yńskim] gubwojenkomacie¹²⁰ jako pisarz, będąc komendantem i przywódcą organizacji żytomierskiej udzielał informacji o dyslokacji wojsk. Kierował przekazywaniem informacji i przeprawą poszczególnych osób za linię demar[kacyjną] i z powrotem, za co otrzymywał 100.000 rubli na miesiąc.

21) MEDYŃSKI Jan Józefowicz, pseud. MEDYK, 16 lat, urodz[ony] w m. Żytomierzu, był wywiadowcą II Oddziału polskiego Sztabu Generalnego, po czym był zmobilizowany do organizacji „POW” na Ukrainie, członek organizacji, jej kurier, dostarczał meldunki do kijowskiej organizacji okręgowej.

22) CHAWCHALUK Antoni Moisiejewicz, 30 lat, urodz[ony] w mieś[cie] Żytomierzu, naczelnik kancelarii woł[yńskiego] gubwojenkomatu, półtora roku pracował w polskim kontrwywiadzie – defensywie 2. i 3. Armii Polskiej, przez swojego kuzyna oficera ŻUKOWSKIEGO związany z II Oddziałem pol[skiego] Sztabu Generalnego. Aktywny członek organizacji, dostarczał informacje o charakterze wojskowym, komplety powierzonych mu w pracy tajnych rozkazów RWSR¹²¹, Sztabu Frontu Poł[udniowo]-Zach[odniego] i

^b - ^b Brak wyrazu.

Wszechro[syjskiego) Sztabu Gen[eralnego], organizował przerzut polskich kontrwywiadowców Sztabu 2. Armii Polskiej, którymi on sam specjalnie zajmował się w dniach kwaterowania w mieście Żytomierz, jak również członków i kurierów organizacji „POW”.

23) MEDYŃSKI Józef Józef[owicz], pseud. MIKULICZ, 58 lat, urodzony w m. Żytomierzu, nauczyciel muzyki, nie był członkiem organizacji, tzn. nie otrzymywał określonej zapłaty, lecz wiedział o jej istnieniu, jak również o tym, że jego syn oraz JABŁOŃSKI służą w polskim kontrwywiadzie, na polecenie Jana MEDYŃSKIEGO podjął się dostarczenia do Kijowa pod adres adiutanta kijowskiej organizacji okręgowej PSZEDROMIRSKIEJ kopertę z tajnymi meldunkami, za co od swojego syna otrzymał wynagrodzenie pieniężne.

^a-W związku z aresztowaniami w danej sprawie w Kijowie zostali aresztowani:-^a

1) CHOROMAŃSKA Paulina Adamowna¹²², 28 lat, mieszkanka m. Słowuchy¹²³ (м. Словухи) guberni wołyńskiej, nauczycielka g[imnazjalna], wywiadowca ofensywy 6. Armii Polskiej, działająca pod nr 207/a, z polecenia przewodniczącego polskiej delegacji wojskowej 6. Armii Polskiej podporucznika WANKE otrzymywała 100.000 rubli od komendanta kijowskiej organizacji okręgowej „POW” Lwa KORZENIEWSKIEGO, od którego miała również otrzymać dokumenty na przejazd do Polski.

2) PIOTROWSKI Klemens Stanisławowicz, 39 lat, mieszczanin z m. Berdyczowa, student szkoły technicznej, technik Sownarchozu¹²⁴, gospodarz mieszkania CHOROMAŃSKIEJ, pomagał jej w ukrywaniu jej działalności przestępczej.

3) GALKIEWICZ Maria Ippolitowna, 49 lat, szlachcianka z guberni samarskiej, nauczycielka muzyki, kucharka Gubsojuz¹²⁵, gospodyni mieszkania KORZENIEWSKIEGO, ŻELICHOWSKIEGO i PULICHOWSKIEGO-BUGAJENKO, pozwalała mieszkać KORZENIEWSKIEMU Lwowi bez zameldowania.

4) CZARNOCKA Ewa Leon[owna]¹²⁶, 44 lata, szlachcianka z guberni wołyńskiej, miasto Żytomierz, zajmująca się gospodarstwem domowym, była siostrą miłosierdzia, krewną żony przewodniczącego delegacji wojskowej porucznika WANKE¹²⁷, która przekazała z polecenia tego ostatniego 950.000 rubli Lwowi KORZENIEWSKIEMU.

^a-W [organizacji] białocerkiewskiej zostali aresztowani:-^a

1) ILINICZ Samuel Antonowicz, 40 lat, szlachcic z powiatu mścisławskiego guberni mohylewskiej.

2) ILINICZ Anna Iwanowna, 61 lat, szlachcianka z guberni mohylewskiej.

3) GLEBKO Maria Antownowa, 43 lat, szlachcianka z guberni mohylewskiej.

[Powyższe] są krewnymi b[yłego] komendanta kijowskiej organizacji okręgowej „POW” RYTELA Stanisława, który, jak ustalono w śledztwie, wyjechał do Polski ze swoją żoną Stanisławą, urodzoną jako ILINICZ.

4) KORZENIEWSKA Maria Adolfowna, 52 lata, szlachcianka z powiatu kijowskiego guberni kijowskiej, matka trzech¹²⁸ członków organizacji Lwa i Antoniego KORZENIEWSKICH, wiedząc o szpiegowskiej działalności swoich trzech synów, z których jeden działa po drugiej stronie linii demark[acyjnej], świadomie przyczyniała się do ich bezkarności.

5) CHILIŃSKI Andrzej Dawidowicz, 51 lat, chłop z gminy fastowskiej powiatu wasylkowskiego guberni kijowskiej, urzędnik cukrowni, gdy przyjeżdżał w sprawach służbowych do m. Kijowa, zatrzymywał się w mieszkaniu RYTELA, z którym pracował w cukrowni w Saliwonkach¹²⁹.

^a-W Żytomierzu zostali aresztowani:^{-a}

1) CHAWCHALUK Ksenia Jefremowna, 49 lat, mieszcanka z m. Żytomierza, bibliotekarka, żona wywiadowcy defensywy i członka organizacji POW CHAWCHALUKA Antoniego, która wiedziała o tym, że jej mąż działa dla defensywy i w organizacji, brała od niego pieniądze otrzymane od niejakiego ŻUKOWSKIEGO, oficera II Oddziału początkowo 2. Armii następnie Sztabu Generalnego Polskiego Naczelnego Dowództwa, jej mieszkanie służyło za miejsce spotkań członków organizacji i defensywy.

^a-W Czerkasach [zostali aresztowani]:^{-a}

1) MILLER Janina Bolesławowna, mieszcanka z m. Snowśk guberni czernihowskiej, żona członka organizacji, założycielka organizacji czerkaskiej, ponieważ, będąc dobrą znajomą instruktora-organizatora kijowskiej organizacji okręgowej KOZIOROŻCA-OCZKOWSKIEGO, zapoznała go ze swoim mężem, który z kolei zarekomendował KOZIOROŻCA MOSZYŃSKIEMU, po czym odbyło się zebranie organizacyjne organizacji czerkaskiej w mieszkaniu MOSZYŃSKIEGO.

2) LEPLINSKA Maria Aleksandrowna, 20 lat, szlachcianka z m. Kijowa, urzędniczka 42. Kursów Dowódczych¹³⁰ w mieście Czerkasy, siostra członka organizacji, przekazywała ostatniemu informacje o charakterze wojskowym dla organizacji.

Uważając, że ustalono winę:

a) w aktywnym udziale w szpiegowskiej organizacji „POW” mającej za cel szpiegostwo jak wojskowe, tak i polityczno-ekonomiczne na terytorium Ukrainy na rzecz Polski;

1) KORZENIEWSKIEGO Lwa; 2) PRZEDOMIRSKIEJ Marii¹³¹; 3) OCZKOWSKIEGO Daniela; 4) ŻELICHOWSKIEGO Witolda; 5) PULICHOWSKIEGO Antoniego; 6) MIATIELSKIEJ Jeleny; 7) KORZENIEWSKIEGO Antoniego; 8) PIASIECKIEJ Jeleny; 9) SADOWSKIEGO Karola; 10) LISTOPADZKIEGO Antoniego; 11) SKAWIŃSKIEGO Jana; 12) WATENBERGA¹³² Ryszarda; 13) KLEMECKIEGO Edwarda; 14) WISZNIEWSKIEGO¹³³ Nikołaja; 15) MILLERA Romualda; 16) LEPLIŃSKIEGO Michaiła; 17) POLACHOWSKIEJ Marii; 18) MOSZYŃSKIEGO Józefa; 19) ZAJDZIELA Henryka; 20) JABŁOŃSKIEGO Romualda; 21) MEDYŃSKIEGO Jana; 22) CHAWCHALUKA Antoniego; 22) MEDYŃSKIEGO Józefa;

b) w oficjalnym frontowym szpiegostwie: 23) CHOROMAŃSKIEJ Poliny¹³⁴;

c) w aktywnej pomocy organizacji: 24) MILLER Janiny; 25) LEPLIŃSKIEJ Marii; 26) CHAWCHALUK Kseni;

d) w ukrywaniu wywiadowcy 6. Armii Polskiej: CHORUMAŃSKIEJ Poliny¹³⁵; 27) PIOTROWSKIEGO Klementija.

Proponuję wobec wyżej wymienionych osób zastosować najwyższy wymiar kary.

Za usługi, nieświadomie świadczone organizacji:

1) GALKIEWICZ; 2) CZARNOCKĄ; 3) KORZENIEWSKĄ Marię [poddać] zamknięciu w obozach pracy przymusowej.

Za brak udziału w sprawie: 1) ILINICZ Samuela; 2) ILINICZ Annę; 3) GALEBKO¹³⁶ Marię; 4) CHILINSKIEGO Andrzeja; 5) NAWŁOWICZ Irenę zwolnić z aresztu.

Majątek osób skazanych na najwyższy wymiar kary – skonfiskować.

Rzeczy należące do obywateli Białej Cerkwi skonfiskować na wniosek pełnomocnika Oddziału Specjalnego Kijowskiego Okręgu Wojskowego WASILJEWA. Miejscowe Biuro Polityczne powinno zatwierdzić konfiskatę.

1. Nadwyżka artykułów żywnościowych: 8 pełnych worków [oraz] 7 niepełnych cukru, 2 worki [pełne] oraz 2 worki niepełne mąki, 1 worek kaszy gryczanej.

2. Prześcieradeł – 27 szt., poszewek na poduszki – 16 szt., ręczników – 5 szt., spodni – 2 pary, płaszczy futrzane – 1, koc letni – 1, zimowych – 2, bielizny – 1 zmiana, skarpetek – 2

pary, noży i widelców – 10 szt., łyżeczek do herbaty – 5 szt. (wszystkie metalowe) i pozostałe rzeczy zwrócić zgodnie z przynależnością, ponieważ na ogół nie podlegają one konfiskacie.

8 kwietnia

m. Kijów.

CZŁONKOWIE KOMISJI PRZY PREZYDIUM WCzeKa:

SOSNOWSKI,

KRASNOW

[podpisy maszynowe]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

RGASPI, f. 17, op. 84, spr. 205, k. 10-14v.

20

1921, 15 kwietnia, [Moskwa] – Meldunek naczelnika Wydziału XII Oddziału Specjalnego Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy dotyczący wyroku rewolucyjnej trójki w sprawie kijowskiej Polskiej Organizacji Wojskowej.

15 kwietnia 1921 r.

Rewolucyjna trójka, utworzona na podstawie rozporządzenia WCzeKa, na swoim posiedzeniu w dniach 8-9 kwietnia podjęła następujący wyrok w sprawie „POW”:

Obywateli: 1) KORZENIEWSKIEGO Lwa; 2) PRZEDOMIRSKĄ Marię; 3) OCZKOWSKIEGO Daniela; 4) ŻELICHOWSKIEGO Witolda; 5) PULICHOWSKIEGO Antoniego; 6) MIATIELSKĄ Jelenę; 7) SADOWSKIEGO Karola; 8) LISTOPADZKIEGO Antoniego; 9) WATENBERGA¹³⁷ Ryszarda; 10) KLEMECKIEGO Edwarda; 11)

WISZNIEWSKIEGO¹³⁸ Nikołaja; 12) MILLERA Romualda; 13) LEPLIŃSKIEGO Michała; 14) MOSZYŃSKIEGO¹³⁹ Józefa; 15) JABŁOŃSKIEGO Romualda; 16) MEDYŃSKIEGO Józefa; 17) CHAWCHALUKA Antoniego; 18) CHOROMAŃSKIEJ Pauliny – poddać najwyższemu wymiarowi kary – ROZSTRZELANIU, przy czym w odniesieniu do obywateli: 1) MOSZYŃSKIEGO Józefa i MEDYŃSKIEGO Józefa wyrok uważać za warunkowy i przekazać wskazane osoby do dyspozycji przewodniczącego WCzeKa tow. [Feliksa] DZIERŻYŃSKIEGO.

Obywatela MEDYŃSKIEGO Jana jako niepełnoletniego oddać do dyspozycji WCzeKa.

W odniesieniu do obywateli 1) CHAWCHALJUK Kseni i 2). MILLAR¹⁴⁰ Janiny – zastosować karę [pozbawienia wolności] na okres dziesięciu lat w jednym z północnych obozów koncentracyjnych bez prawa skorzystania z ostatniej amnestii.

W odniesieniu do obywatelki PULICHOWSKIEJ¹⁴¹ Marii zastosować, biorąc pod uwagę jej sytuację socjalną i niewielką świadomość, [zastosować karę pozbawienia wolności] na okres pięciu lat w obozie koncentracyjnym.

W odniesieniu do obywatelki LEPLIŃSKIEJ Marii za przekazywanie informacji o charakterze wojskowym swojemu bratu zastosować karę pozbawienia wolności na okres pięciu lat w obozie koncentracyjnym.

W odniesieniu do obywateli: 1) GALKIEWICZ Marii; 2) CZARNOCKIEJ Ewy; 3) KORZENIEWSKIEJ Marii – zastosować karę pozbawienia wolności na okres dwóch lat, ale biorąc pod uwagę to, że one nieświadomie okazywały pomoc organizacji, a także wiek KORZENIEWSKIEJ (52 lata), uważać wyrok za warunkowy, zwolnić je z aresztu, przy czym w odniesieniu do KORZENIEWSKIEJ ustanowić tajny nadzór.

W odniesieniu do ZAJDZIELA Henryka i PIOTROWSKIEGO Klemensa, biorąc pod uwagę brak przesłuchania ich w sprawie z powodu choroby – [wydanie wyroku] odłożyć do czasu ich wyzdrowienia.

Obywateli [1] ILINICZ Samuela; 2) ILINICZ Annę; 3) GALEBKO¹⁴² Marię; 4) CHILINSKIEGO Andrzeja; [5] PAWŁOWICZ Jelenę¹⁴³ z powodu braku udziału w sprawie i w związku z nieudowodnieniem winy – z aresztu zwolnić.

Biorąc pod uwagę postanowienie o repatriacji i prawo do wyboru obywatelstwa¹⁴⁴, wyrok w odniesieniu do KLEMECKIEGO Edwarda, PIASIECKIEJ Jeleny, JABŁOŃSKIEGO Romualda zawieszono, w odniesieniu do pozostałych wyrok wykonano 13 kwietnia o 17 godzinie.

NACZELNIK WYDZIAŁU XII ODDZIAŁU SPECJALNEGO WCZEKA

[podpis odręczny nieczytelny]

15 kwietnia 1921 roku

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

RGASPI, f. 17, op. 84, spr. 205, k. 15-15v.

21

1921, [kwiecień, Moskwa] – *Meldunek naczelnika Wydziału XII Oddziału Specjalnego Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy dotyczący wyroku rewolucyjnej trójki w sprawie charkowskiej Polskiej Organizacji Wojskowej.*

[kwiecień 1921 r.]

W związku z pracami Komisji Specjalnej WCzeKa w Kijowskim Okręgu Wojskowym w składzie tow. MAKOWSKIEGO¹⁴⁵, SOSNOWSKIEGO i WIZNERA¹⁴⁶ w Charkowie została wykryta polska organizacja szpiegowska.

9 marca br. rozpoczęła się jej likwidacja, w sprawie aresztowano 17 osób, schwytano przywódców organizacji i [przejęto] jej archiwum.

Śledztwo ustaliło, że w Charkowie 26 listopada [1920 r.] został ponownie utworzony oddział „POW”, zlikwidowany wcześniej przez Oddział Specjalny Frontu P[ołudniowego].

W tym czasie z Kijowa do Charkowa do niejakiego BRZOSZOWSKIEGO Michała Borysowicza przyjechał Koziorożec (pseudonim), instruktor-pełnomocnik K.N.3 (Komendy Naczelnej 3) zaopatrzony w rekomendacje od komendanta kijowskiej POW RYTELA-STAREGO. [Koziorożec] poznaje tam niejakiego WYBRANOWSKIEGO Kazimierza

Jeronimowicza, będącego w POW jeszcze w czasie Denikinszczyzny, odbudowuje Oddział POW i wyznacza WYBRAŃSKIEGO komendantem, BRZozOWSKIEGO Michała – adiutantem i kierującym wywiadem wojskowym, JANKOWSKIEGO Wiaczesława, zwerbowanego przez KOZIOROŻCA – kierującym [oddziałem] informacji politycznej. Oddział zaczyna funkcjonować w następującym składzie:

WYBRANOWSKI Kazimierz Jeronimowicz (pseud. KAWSKI) – komendant, BRZozOWSKI Michał Borysowicz (pseud. SZTEIN) – adiutant i kier[ujący] wyw[iadem] wojs[kowym], JANKOWSKI Mieczysław Felicjanowicz¹⁴⁷ (pseud. MAŁY) – kier[ujący] [oddziałem] inform[acji] polit[ycznej], JANKOWSKA Jadwiga Filimonowna¹⁴⁸ (pseud. Karolina DAŁOMIRSKA) – pracownik techniczny. Nazwisko¹⁴⁹ LEWINSKI (pseud. SAMOTNY)¹⁵⁰ – pracownik techniczny.

Wszyscy oni dostali się na stanowiska w radzieckim aparacie w celu zdobywania niezbędnych informacji politycznych i wojskowych. Tak na przykład, WYBRANOWSKI był sekretarzem Oddziału w Zarządzie Gubispołkomu¹⁵¹ i członkiem Kolegium, w tym celu wstąpił do partii komunistycznej, Michał BRZozOWSKI pracował w Ukrgławewaku¹⁵², a JANKOWSKI Mieczysław – w „UKROSTA”¹⁵³.

Z [treści] przechwyconych dokumentów potwierdzonej na przesłuchaniach, ustalono, że charkowski oddział „POW” nazywał się K.U.L. nr 1, tj. Komenda Ukrainy Lewobrzeżnej, która podlegała K.N.3, a w Kijowie była Komenda Naczelna.

Według rozkazu K.N.3/a¹⁵⁴ oddział charkowski jak również inne [oddziały] zobowiązano do utworzenia w okręgu komórek. Zgodnie z tym rozkazem struktura oddziałów dzieliła się na O.W., tj. Oddział Wojskowy i O.P., tj. Oddział Polityczny. Dwa razy w miesiącu oddziały miały przesyłać do K.N.3 raporty ze sprawozdań finansowych. Według zeznań aresztowanych organizacja była kontrwywiadem wojskowo-politycznym.

Organizacja opierała swoją działalność na fundamencie nacjonalistycznego szowinizmu. Tak, na przykład, komendantura w okresie organizacyjnym wydała rozkaz [z datą] 23/XI o n[umerze] Л.2*, głoszący, że: „...należy pamiętać o tym, że my działamy na rzecz ojczyzny i że dla naszych działań potrzebujemy ludzi ideowo myślących tak jak my, twardych i mogących wszystko poświęcić dla swojej ojczyzny...”, co potwierdzają słowa JANKOWSKIEGO podczas jego aresztowania, który początkowo nie chcąc wydać swoich

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

towarzyszy, oświadczył, że nie będzie sprzedajnym psem dla swoich towarzyszy i jest gotowy zginąć za Polskę.

Szczegółowo o celach i zadaniach K.N. i jej oddziałów mówią trzy instrukcje: 1 – o oddziałach agitacyjno-organizacyjnych, 2 – o oddziałach wojskowych i 3 – oddziałach politycznych.

Oddział agitacyjno-organizacyjny kieruje poszukiwaniem i przygotowaniem ludzi do pracy w różnych oddziałach, zgodnie z zasadami polityki Polski na Ukrainie, w celu podtrzymywania odpowiednich nastrojów wśród społeczności polskiej, zaznajamiania społeczności ukraińskiej z bratnią polityką państwa polskiego i kształtowania pragnienia społeczności ukraińskiej do jak najbardziej trwałych kontaktów rządu ukraińskiego z rządem polskim.

Wskazany oddział miał dążyć do organizowania istniejących polskich społeczności w jedną, która mogłaby dać odpór zdemoralizowanej przez agitację bolszewicką społeczności polskiej i jej poszczególnym członkom oraz agitacji za politycznym wystąpieniem za Petlurą; przeorganizowania starych niedziałających organizacji mogących mieć znaczenie dla społeczności polskiej; poddania obserwacji i analizie wszystkie polskie kółka w celu zebrania informacji o poszczególnych ich członkach przydatnych w przyszłości dla organizacji. I najważniejsze – to zakorzenie w narodzie ukraińskim nacjonalizm, żeby zrzucił cudze jarzmo i zjednoczył się z polskim narodem.

Oddział wojskowy jest wywiadem, zajmuje się obserwacją różnych sił zbrojnych znajdujących się na danym terytorium: wojsk bolszewickich, ukraińskich, wojsk Wrangla, Sawinkowa¹⁵⁵, Petlury, powstańców i bandytów. Ma za zadanie zwrócić szczególną uwagę na pozyskiwanie informacji o uzbrojeniu i orientacji politycznej powstańców.

Oddział polityczny prowadzi wywiad w sferach bolszewickich, organizacjach społeczności ukraińskiej, polskiej i rosyjskiej. O każdej społeczności powinny być wykazane jej specyficzne dążenia polityczne. Tak, na przykład, informując o kręgach polskich należy zwrócić uwagę na nastroje w armii polskiej, rządzie i in. Także w odniesieniu do innych społeczności niezbędnym jest pokazanie ich stosunku do ugrupowań białych i czerwonych. Do oddziału politycznego należy również dostarczanie informacji o giełdowym kursie walut i cenach artykułów pierwszej potrzeby.

Oddziały regularnie zaopatrywano w środki finansowe, ich budżet na każdy miesiąc w K.U.L. 3/a stanowił 505.000 rubli w radzieckich banknotach. Budżet rozliczono w następujący sposób: koszty biurowe na miesiąc – 5.000 rubli, dla kurierów – 50.000 rubli, komendantowi

rejonu – 60.000 rub[li], adiutantowi – 100.000 rubli, pracownikom technicznym – 20.000 rubli, na koszty podróży – po 5.000 rubli dziennie.

W instrukcjach o prowadzeniu kancelarii wskazano, że wysyłane notatki służbowe zawsze powinny mieć n[umer] 558.

Według zeznań WYBRANOWSKIEGO, powiadomienia o oddziale kijowskim miały miejsce 3 razy. Pierwszy raz – po przyjeździe KOZIOROŹCA, drugi raz – gdy BRZozowski jeździł do Kijowa i trzeci raz – gdy przyjeżdżał kurier SAMOTNY. We wszystkich tych trzech doniesieniach informowano o dyslokacji jednostek wojskowych i umocnień oraz [ujawniano] niektóre materiały o charakterze politycznym, ekonomicznym i wojskowym.

O Komendanturze w Kijowie częściowo informuje znaleziony dokument, a częściowo zeznania WYBRANOWSKIEGO.

Rozkaz dzienny K.N.3/a z 10 grudnia mówi, że komendantem K.N.3/a jest Władysław STARY¹⁵⁶.

Adiutant – LASSKI.

Kierownik ds. organizow[ania] agit[acji] – Józef MORSKI.

Kierownik oddziału politycznego – TURSKI.

Kierownik oddziału wojskowego – GRAF.

Kierownik oddziału kancelaryjnego – RAFAR.

Zastępcą w[ojskowego] k[omisarza] o[kręgu] – Stanisław MALEWSKI.

Kurierzy – DENSKI i RADIKS.

Zgodnie z zeznaniami WYBRAŃSKIEGO komendantem oddziału kijowskiego jest GOLESZ Edward (pseud. Bolesław STARY). Wśród innych współpracowników w oddziale kijowskim działali: MORSKI (nazwisko KORZENIEWSKI (KOZIOROŹEC)) nazwisko lub OSTROWSKI lub OKORDCZY¹⁵⁷. Mieszkanie konspiracyjne w Kijowie było na b[yłej] Żytomierskiej nr ^{a-}[...]^{-a}, m. 7, gdzie mieszkała niejaka PSZEDROMIRSKA Maria¹⁵⁸.

Zgodnie z zeznaniami BRZozowskiego oddział charkowski miał w najbliższym czasie wysyłać rezydentów [wywiadu] do Słowiańska, Kupjańska, Połtawy i innych miast.

Podczas przesłuchań aresztowani starają się chronić, kogo tylko mogą. Oprócz wyżej wskazanych czterech osób aresztowano jeszcze: WIETWICKIEGO Michała Aleksandrowicza, ZACHAROWĄ Lidę Pietrowną, POPOWĄ Walentynę Jakowlewną, WYBRANOWSKĄ Wierę Władimirowną, CZERNUCHĘ Olgę Aleksandrowną, TRUSAKOWA Piotra, ŁAPTIUCHINA Gawriła Aleksandrowicza, WRUNA Stanisława Karłowicza,

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

PIOTROWSKIEGO Henryka Juzowicza i PIOTROWSKIEGO Leonida Juzowicza oraz BRZOZOWSKIEGO Lutina Borysowicza. Oni są podejrzewani o to, że byli informatorami wskazanej organizacji, ponieważ zostali ujęci w konspiracyjnym mieszkaniu, ale nie zostali zdemaskowani w materiałach [śledztwa] lub podczas przesłuchań.

Podczas rozpracowania [organizacji] ujawniono jeszcze powiązania na prowincji Kijowszczyzny i zgodnie z tymi materiałami wysłane zostały grupy pełnomocników w celu dalszego rozpracowywania. Śledztwo jeszcze jest prowadzone.

NACZELNIK WYDZIAŁU XII ODDZIAŁU SPECJALNEGO WCZEKA

[podpis odręczny nieczytelny]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

RGASPI, f. 17, op. 84, spr. 205, k. 16-17v.

1921, 25 lipca, Charków – Relacja zamieszczona na łamach gazety „Na Barykady” z pierwszej ukraińskiej Narady Komunistów Polaków.

Pierwsza Ukraińska Narada Komunistów – Polaków

12 lipca br., zakończyła obrady swe narada komunistów, przyjmujących czynny udział w robocie polskiej na Ukrainie. Przybyli na naradę przedstawiciele sekretariatu Biura Polskiego KCKPU na prawobrzeżu, kierownicy 11 gubernialnych Biur Polskich, kilku powiatowych, oraz delegaci wybrani na konferencjach gubernialnych. Ogółem brało udział w naradzie z głosem decydującym 24 towarzyszy, z głosem doradczym 30, gości 25.

Od czasu istnienia władzy sowieckiej na Ukrainie, była to pierwsza narada, obejmująca wszystkie zakątki Ukrainy. Znaczenie jej polega na tym, że podsumowała ona wyniki pracy dotychczasowej, ustaliła zasady pracy na przyszłość, podkreślając zadanie szturmowe, oraz wprowadziła ujednostajnienie w systemie pracy organizacyjnej.

Narada wykazała, jak żywotną jest partia komunistyczna, gdy zachodzi potrzeba przegrupowania sił, przejścia od wypełnienia jednych zadań do drugich. Jeśli bowiem przyjmiemy pod uwagę, że mobilizacja na front zachodni w roku 1920 – ogołociła Ukrainę z ludzi, którzy mogliby prowadzić systematyczną pracę uświadamiającą wśród rzesz bezpartyjnych polskich i że dopiero na początku roku 1921 odbywać się zaczyna powrót towarzyszy do pracy pokojowej, przyznać musimy, że organizacja w całości z zadania swego się wywiązała. We wszystkich guberniach, za wyjątkiem czernihowskiej, zorganizowane są i działają Biura Polskie. W wielu miejscowościach ustalono już żywy kontakt z masami robotniczymi za pomocą zebrań delegackich, akcja oświatowa wszędzie przeszła do rąk komunistów.

Pracę organizacyjną przeprowadzić należało w warunkach przerzucenia sił na front repatriacyjny. Okres sprawozdawczy uważać należy właściwie za okres kampanii repatriacyjnej, związany z powrotem jeńców do kraju i organizację powrotu tysiąca rzesz uchodźców. Narada skonstatowała, że praca ta przy nowych dość szczupłych siłach, zadowalająco wykonaną została. Zarówno w Charkowie, jak w Kijowie, Jekaterynosławiu, Połtawie i g[uberni] Donieckiej, słowem, wszędzie gdzie były skupienia jenieckie, docierali nasi towarzysze, z żywym słowem, literaturą, organizując pogadanki, kluby, koncerty, odczyty, szkoły dla analfabetów. W miesiąca bieżącym odchodzi ostatni tabor jeniecki, a wraz z jego odejściem zamyka się jeden z działów roboty.

Siły organizacji teraz dopiero mogą być przerzucone dla wykonania programu prac, zakreślonych przez Biuro Polskie KCKPU przed paru miesiącami. Całokształt prac tych skierowany jest ku wypełnieniu dwóch zasadniczych postulatów; po pierwsze, działalnością swą wśród bezpartyjnych mas proletariackich, przyczyni się do wzmocnienia Władzy Sowieckiej na Ukrainie.

Narada z całą stanowczością podkreśla konieczność zaznajamiania się wszystkich komunistów, władających językiem polskim, z obecną sytuacją, z ustosunkowaniem się sił społecznych z życiem gospodarczym, oraz z rozwojem walki klasowej w Polsce. Narada przyjęła cały szereg wniosków, omawiających sposoby praktyczne przeprowadzenia zadań powyższych w życie. Narada poleciła B. P. przy KCKPU w dalszym ciągu wydawać biuletyny informacyjne, umieszczać w prasie artykuły, omawiające bieg życia fabrycznego i

gospodarczego w Polsce, opracowywać tematy, które należy poruszać na zebraniach komunistów Polaków. Szkoły partyjne winne udzielić odpowiednią ilość wykładów poświęconych tej sprawie i poza tym wprowadzić obowiązujące wykłady języka polskiego.

Praca wśród polskich mas bezpartyjnych winna uwzględnić również, zarówno tych, co mają w czasie najbliższym wyjechać do Polski, jak i tych którzy pozostają na Ukrainie na stałe. Metody pracy wśród bezpartyjnych mas były ujęte również w szereg rezolucji.

Uwagę zjazdu przykuła praca kulturalno-oświatowa, jako podłoże akcji komunistycznej. Całkowite opanowanie szkolnictwa i pchnięcie jego na nowe tory – oto zadanie pierwszorzędnej wagi, która stoi obecnie przed nami.

Narada skonstatowała, że partia i organy Lud[owego] Kom[isariatu] Oświaty opracowały plan działalności oświatowej, lecz uskutecznienie go zależy od stopnia naszego przygotowania się i udziału w pracy oświatowej. Większość komunistów, zajętych dotychczas na frontach walki zbrojnej z kontrrewolucją, wyspecjalizować się i zdobyć doświadczenie w budowie powstającego dopiero szkolnictwa proletariackiego nie zdążyła. Narada zwraca uwagę wszystkich towarzyszy na te braki i nawołuje do usunięcia takowych. Musimy sami się uczyć, budując.

W związku z akcją oświatową omawianą była praca wśród młodzieży. Ruch komunistyczny ogarniać poczyna i młodzież robotniczą polską na Ukrainie. Dotychczas jeszcze mało uczynione na Ukrainie, by ruch ten ująć w formy organizacyjne. Dla urządzenia działalności wśród młodzieży, narada polska B. P. KCKPU niezwłocznie zorganizuje sekcję polską przy związku młodzieży komunistycznej na Ukrainie, w ręku której spoczęłoby kierownictwo organizacyjne całą akcją wśród młodzieży.

Wielkie znaczenie narady polega na tym, że przy omawianiu każdej sprawy podchodzono do rozstrzygnięcia jej z punktu widzenia praktycznego wcielenia uchwał z życia. W związku z tym, narada przyznała istniejący system organizacyjny. Jako podstawę pracy przyjęto, że komuniści Polacy, stanowiąc część składową partii komunistycznej – wykonują wszystkie obowiązki, jakie partia wkłada na swych członków przy utrwalaniu dyktatury proletariatu na Ukrainie. Dla kierowania zaś akcją wśród ludności polskiej i wypełniania zadań specjalnych, wysuwanych przez życie, przy wydziałach propagandy i agitacji Parkomów¹⁵⁹ funkcjonują Biura Polskie.

Narada skonstatowała, że etaty Biur Polskich, opracowane przez B. P. KCKPU są wystarczające dla prowadzenia pracy – Narada poleciła B. P. przy KCKPU przedstawić KC projekt okólnika do wszystkich gubkomów¹⁶⁰, wyjaśniający ważność przeprowadzenia w życie uchwał narady i konieczność współdziałania całej organizacji w tym kierunku.

Szczegółowe sprawozdanie z narady będzie wydrukowane dodatkowo. Ograniczmy się tu krótkim streszczeniem najważniejszych rezolucji narady.

SKARBEK

Oryginał. Druk w języku polskim.

„*Na Barykady*”¹⁶¹ 25 lipca 1921, nr 8, s. 1-2.

23

1922, 25 lutego, Kijów – Artykuł w gazecie „Głos Komunisty” dotyczący Pracy Biur Polskich K.P.(b.)U. w Charkowie.

**Z życia partyjnego.
Praca Biur Polskich K.P.(b.)U.
Charków**

Praca organizacji Charkowskiej, pomimo skrócenia etatów Biura o 50 proc. nie ustawała. Wśród organizacji ukraińskich Charków wyróżnia się stałym utrzymaniem łączności Biura z bezpartyjnymi masami robotniczymi z jednej strony i wydziałem agitacji i propagandy komitetu gubernialnego z drugiej.

System przymocowania towarzyszy do fabryk praktykowany jest nadal. Na wyróżnienie zasługuje praca t.t. Warwasińskiego w fabryce budowy parowozów, Krysińskiego w warsztatach kolejowych, i innych. Niestety, kilku towarzyszom należałoby więcej dbać o, należyte wykonanie obowiązków partyjnych.

W miesiącu styczniu Biuro Polskie zorganizowało 2 obchody: pierwszy, poświęcony 16-ej rocznicy „9 stycznia” 1905 roku, drugi ku uczczeniu pamięci stracenia 28-go stycznia 1885 roku przez rząd carski członków partji „Proletariat”.

Urządzono dwie „niedziele” w Domu Dziecięcym. Zebrań komunistów-Polaków odbyło się dwa, na których omawiano aktualne sprawy.

„Rola i zadania związków zawodowych w związku z nową polityką ekonomiczną”, „O konferencji geneueńskiej”. – Obie sprawy bardzo zainteresowały zebranych, którzy zadawali referentom dużo pytań. Po referatach wywiązała się żywa dyskusja.

Zajęcia kółkowe nad pogłębieniem marksizmu i z historii ruchu robotniczego już się rozpoczęły i prowadzone są normalnie. Liczba uczestników wynosi 11-15. Zapisy jeszcze nie skończone, gdyż przyjmuje się słuchaczy do 2-ej grupy.

Pracę wśród młodzieży prowadzi Sekcja Polska K.Z.M.¹⁶² W skład Sekcji Polskiej wchodzi 50 członków.

Jak i przedtym szwankuje praca wśród kobiet.

Praca w Klubie dzięki zaopatrzeniu go w opał posunęła się w styczniu. Pracuje sekcja dramatyczna, przeprowadza się ponowny zapis członków, biblioteka funkcjonuje normalnie. Dziennie po książki przychodzi do 15 osób. Liczba książek przewyższa 14 tysięcy.

W zestawieniu cyfrowym praca przedstawia się następująco:

Wieców w klubie im. [Ludwika] Waryńskiego	2
Zebrań komunistów-Polaków	2
Kółkowych zajęć	2
Pożegnalnych wieców dla uchodźców	1
Zebrań młodzieży	3
Zebrań nauczycieli, wychowawców i dzieci	3
Przedstawień i koncertów	4
Wieców w fabrykach i zakładach przemysłowych	3
Zebrań i pogadanek	12
Zwiedzeń szkół i Domów dziecięcych	10
Przedstawień dziecięcych	1

Rozpowszechnienie literatury:

Gazet otrzymano z Kijowa	500 egz.
Rozpowszechniono:	399

w fabrykach	48
w szkole czerwonych dowódców	12
w Domu Dziecięcym	6
w Klubie	6
sekcji Gubnarobrazu ¹⁶³	6
drobny kolportarz	13
Archiwum	16
Razem	500

Broszur rozpowszechniono 35.

Na czele Biura stoi stary doświadczony towarzysz M. Szpak.

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Komunisty” 1922, nr 32, s. 2.

1922, maj, Charków – Sprawozdanie Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie przesłane do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie obrazujące sytuację gospodarczą Ukrainy Radzieckiej w latach 1921-1922.

WYDZIAŁ KONSULARNY RP
W CHARKOWIE

Charków, maj 1922 r.

Przegląd stosunków gospodarczych Ukrainy

w półroczu październik [19]21 – marzec [19]22*

W chwili gdy toczą się rokowania międzynarodowe o odbudowę równowagi gospodarczej Europy i gdy uwaga Zachodu bardziej niż kiedykolwiek zwrócona jest na republiki sowieckie, szeroki ogół polski winien dokładnie i obszernie być obznajomionym z faktycznym stanem stosunków swej najbliższej sąsiadki, by z jednej strony móc je wykorzystać i nie pozwolić przejść mimo okazjom ugruntowania wpływu polskiego na wschodzie, z drugiej strony zaś nie pozwolić się ludzi fantastycznymi obietnicami korzyści, które w obecnych warunkach ziścić się nie mogą. Znajomość ta jest dla nas, którzy wcześniej czy później do zawarcia umowy handlowej ze sowietami przystąpić musimy, tym konieczniejszą – wychodząc też z tego założenia Wydział Konsularny w Charkowie pragnie w niniejszym sprawozdaniu dać rzut oka na życie gospodarcze Ukrainy w ubiegłym półroczu, nawiązując do sprawozdania z listopada ub. roku.

Chwila obecna zdaje się tym bardziej wymagać retrospektywnego objęcia, że minione półrocze – październik-kwiecień stanowi w życiu gospodarczym Ukrainy pewną wyodrębniającą się fazę, rozpoczętą wprowadzeniem nowej polityki ekonomicznej¹⁶⁴ i doprowadzoną do konferencji geneueńskiej. Czy pokładane w tej konferencji nadzieje się ziszczą i czy kiedy nastąpi po niej oczekiwana tutaj nowa era rozwoju gospodarczego na razie przewidzieć się nie da. W każdym razie bogate doświadczenie tego półrocza, niezmiernie ciekawe jako rezultat usiłowań pogodzenia teorii ekonomicznych, komunistycznych z kapitalistycznymi, może dać pewne podstawy do osądzenia w jakiej mierze i ^apod^a jakimi warunkami dzisiejsza Rosja i Ukraina mogą odegrać rolę w odbudowie równowagi gospodarczej Zachodu.

W życiu gospodarczym sowieckich republik momentem przełomowym było jak powszechnie wiadomo, wprowadzenie nowej polityki gospodarczej. Odsunięcie polityki na drugi plan na korzyść ekonomii, częściowa kapitulacja i ^acofniecie^a się rządu z roli wyłącznego gospodarza, wprowadzenie inicjatywy prywatnej, wolności handlu, emancypacji pracy, uznanie całego szeregu kapitalistycznych form życia gospodarczego stworzyło rzeczywiście nową atmosferę i usprawiedliwiało poniekąd nadzieje pokładane w nowym systemie. Idąc na pewne ustępstwa zasadniczo ze swego ściśle komunistycznego stanowiska rząd dążył do stworzenia nowego życia ekonomicznego, zbudowanego na podłożu sowieckim

* Tu i w całej publikacji wyróżnienia tytułów i śródtytułów pogrubioną czcionką zostały wprowadzone przez redaktora.

^{a-a} Wyraz poprawiany odręcznie.

i zachowującego w sobie zasady komunistyczne, ale dostosowanego do pewnego stopnia do wymagań kapitalistycznego otoczenia. Teoria ta miała bolszewizmowi rozwiązać ręce, wprząc w jego rydwan siły dotychczas negowane i niszczone, miała być formą przejściową, pomiędzy światem kapitalistycznym, który był, a światem bolszewickim który będzie – który się jednak – jak nauczyło doświadczenie, z dziś na jutro, bez stadium pośredniego urzeczywistnić nie da. Takie było teoretyczne usprawiedliwienie partii komunistycznej wobec stawianego jej zarzutu sprzeniewierzenia się swej ideologii i to stanowisko tłumaczy wiele z tej chwiejności i niejasności, niezgodności teorii z rzeczywistością, jaka się przy przeprowadzaniu nowej polityki ekonomicznej okazała ^a-^w-^a ogóle uznana. Naprzód był próbą ratowania władzy i stanowiska partii komunistycznej. Ruina gospodarcza, do jakiej i wojna, a prawdopodobnie i partia komunistów doprowadziła masy, miałyby w końcu sprowadzić partię z drogi wojowania, a to ^b[...] ^b tyw życiu, bez względu na konsekwencje wskazać jej drogę pośrednią, godzącą późnej dwa różne światy. Odwrót na pewno odbywał się stopniowo, ale nieprzerwanie, a to że właśnie w marcu tak szumnie i stanowczo zaprzeczał, że faza cofania się skończyła, że partia komunistyczna doszła do pewnego punktu w swoich ustępstwach z którego nie cofnie, [więc] zwrot na prawo trwa i dalej trwać może, tak długo aż sowieckie republiki nie znajdą jakiegoś rzeczywistego *modus vivendi* umożliwiającego odbudowę i nowe życie.

Minione półrocze wykazało, że nadzieje pokładane w nowej ekonomicznej polityce są złudne. Lenin miał rację, kiedy na ostatnim zjeździe partyjnym wypowiedział otwarcie, że partia komunistyczna gospodarzyć nie umie, że dotychczasowy sposób prowadzenia gospodarstwa państwowego doprowadził do zupełnego krachu, po którym nie zostaje nic innego, jak zacząć się uczyć na nowo. Dezorganizacja, głód, łapownictwo, szalone braki techniczne, odcięcie od reszty świata przez tak długi czas, wewnętrzne warunki polityczne, które mimo nowego prądu odgrywają ogromną rolę i każą dobro ogólne poświęcić dobru ideologii partyjnej, wszystkie te czynniki sprowadziły na sowieckie do takiego stopnia wyniszczenia, że nowa polityka ekonomiczna jako środek ratunku musiała się okazać zbyt słaba, a wskazując swoją bezsilność powstrzymania ostatecznego rozpadu, zniweczyła równocześnie ostatnie nadzieje ^a-^{na}-^a to, że republiki sowieckie siłą wewnętrzną podźwignąć się potrafią.

Przechodząc pobieżnym rzutem poszczególne dziedziny życia gospodarczego w ciągu ubiegłego półrocza nie trudno jest wykazać prawdziwość powyższego twierdzenia.

^b-^b Fragment nieczytelny.

a) Obrót pieniężny

Biorąc pod uwagę finanse państwa jako wykładnik jego zdrowia gospodarczego okazuje się od razu cała beznadziejność położenia.

Ukraina stanowi pod względem finansowym absolutną jedność z Rosją, omawiając więc jej położenie finansowe, nie można jej wyodrębnić z całości federacji rosyjskiej (zasadniczo udział Ukrainy w ogólnofederacyjnym budżecie ustalony jest na 25%). Według obliczeń Instytutu Statystycznego przy Komisariacie Finansów było w dniu 1/1 1922 r. w całej federacji w obiegu 17 593 600 000 000 rub. Przy obecnym tempie emisji ilość znaków pieniężnych wzrośnie do końca bieżącego roku do sumy mniej więcej 45 000 000 000 000 rub. Przy tym cała suma będących w obrocie pieniędzy posiada zaledwie wartość około 50 milionów rb. złotem, czyli że na duszę przypada 45 kopiejek, w porównaniu do 11 rb. w roku 1914. Licząc, że obywatel sowiecki posiada przeciętnie 3 rb. złotem dochodu miesięcznego, można sobie łatwo wyobrazić fakt, że republiki sowieckie żyją tylko zjadaniem resztek zapasów i kapitałów tak w złocie, jak w bogactwach naturalnych.

W parze ze spadkiem wartości rubla idzie wzrost cen. Statystyka oblicza, że ceny w drugim półroczu [19]21 r. wzrosły w porównaniu do 1914 r. około 100 ^drazy^d tysięcy razy. Orgia cen w roku [19]22 jest ^d[jest]^d jeszcze straszniejsza. W ^aostatnim^a tygodniu marca ceny wzrosły w stosunku do początku stycznia 1 000 razy. Poniższa tabelka ilustruje wzrost cen artykułów 1-ej potrzeby na rynku charkowskim w omawianym okresie:

	15.X.[1]921 [r.]	15.IV.[1]922 [r.]
Chleb czarny	1 500	160 000
Cukier	17 000	500 000
Jajo sztuka	800	100 000
Mleko szklanka	800	80 000
Masło funt	24 000	1 800 000
Mięso wołowe f[un]t	3 000	800 000
Mięso wieprzowe f[un]t	4 500	1 000 000
Smalec	20 000	1 400 000

^{c-c} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{d-d} Wyraz skreślony.

Drzewo ^e-pud^e

5 000

120 000

W podobnym stosunku wzrastają ceny innych artykułów. Taryfa kolejowa i pocztowo-telegraficzna zostaje od dnia 1 maja podniesiona milion razy w stosunku do taryfy z r. 1917. Nic więc dziwnego, że mimo niezwykle wysokiej cyfry znaków obrotowych i szybkiego tempa emisji, drukarnie państwowe nie mogą nastarczyć, i że brak pieniędzy tak w instytucjach rządowych, jak i prywatnych i półprywatnych jest bardzo ostry. Robotnicy nie otrzymują pensji całymi miesiącami, transakcje handlowe nie dochodzą do skutku, bo jedna instytucja nie ma czym zapłacić drugiej.

^f-b) Budżet^f

Podobny obraz ruiny przedstawia budżet federacji. Budżet na r. 1922 jest obliczony na około 60 tryliony rubli. Jaki będzie procent niedoboru w tym roku, nie można jeszcze przewidzieć. W każdym razie obliczenia p. Rakowskiego¹⁶⁵ na konferencji genueńskiej, z których wynikałoby, że Rosja należy do tych rzadkich, a szczęśliwych krajów pod słońcem, które pokrywają swoje rozchody dochodami, bardzo jaskrawo mijają się z prawdą. W ostatnich latach deficyt budżetowy wyglądał następująco:

Rok	Dochody w milionach rb.	Rozchody w mili[onach] rb.	Deficyt
1910	15 560	46 606	31 126
1919	48 909	215 402	166 443
1920	159 604	1 215 199	1 036 356
1921	3 866 094	14 097 348	10 211 254

Według powyższego zestawienia budżet w roku 1921 był prawie w 90% budżetem deficytowym. Od tego czasu wprowadził rząd szereg zarządzeń dążących do zmniejszenia deficytu, o ile one będą owocne, okaże się jednak dopiero z czasem. Zmniejszono silnie aparat urzędniczy, ilość urzędów w ogóle, ^aprzeprowadzono^a cały szereg przedsięwzięć z gospodarki państwowej na system samowystarczalności, a przede wszystkim

^{e-e} Wyraz dopisany odręcznie.

^{f-f} Fragment podkreślony maszynowo.

wprowadzono w ruch śrubę podatkową z taką szybkością i umiejętnością, na jaką rzadko które państwo burżuazyjne mogłoby się zdobyć.

^{f-}c) System podatkowy^{-f}

Poza podatkami bezpośrednimi, to znaczy podatkiem w naturze od ziemi, obliczonym zależnie od rodzaju posiadanej ziemi, na 10 do 640 funtów żyta na płatnika (ogółem dla całej Ukrainy) i podatku przemysłowego wprowadza się coraz nowe podatki pośrednie.

Podatek przemysłowy jest podzielony na 12 kategorii z opłatą od czterech do tysiąca rubli półrocznie, poza tym jednak każde przedsiębiorstwo opłaca dodatkowy podatek „wyrównawczy”, który dla przedsiębiorstwa trzeciej kategorii (przeciętny sklepik, czy warsztat) zatrudniający od czterech do ośmiu osób wliczając rodzinę właściciela, opłacającego zasadniczo ośm rubli złotem, czyli mniej więcej 2 miliony rubli sowieckich, wynosi 160 000 000.

Tego rodzaju ratowanie budżetu jest oczywiście błędnym kołem, bo wielka część płatników, z powodu zbyt wysokich podatków musi w ogóle zamknąć interes i powiększyć liczbę nędzarzy, albo też podnieść odpowiednio ceny, powiększając ogólną drożyznę. Podatki pośrednie obciążają obecnie cały szereg artykułów jak cukier, sól, naftę i benzynę, tytoń, zapalki, tutki, spirytus, piwo, wino, kawę, herbatę, świece, cykorię, wyroby z porcelany i szkła, wszelkie wyroby luksusowe, poza tym projektuje się obłożyć podatkiem wyroby włókiennicze, skórnice, papier itd. Wszystkie te podatki, tak już dekretowane, jak i przewidziane mają dać w roku 1922 maksymalnie 170 000 000 rb. złotych.

^{f-}d) Denominacja^{-f}

Oprócz wprowadzenia nowych podatków rząd ostatnio obmyślił jeszcze jeden środek mający służyć do zmniejszenia deficytu, zniesiono mianowicie wprowadzone w jesieni ub.r. obliczanie w rublach złotych, wprowadzając w zamian pewną denominację: 1 rubel emisji 1922 r. równy 10^{a-} tysięcy rubli^{-a} wszystkich poprzednich emisji. ^{a-}Dotychczasowe^{-a} budżety na 1922 r. tak instytucji zawodowych, jak i trustów itd., obliczane w złotej walucie, były wprowadzić czymś stałym i mogącym bodaj w przybliżeniu dać pojęcie o stanie finansów danego przedsiębiorstwa – ponieważ jednak przeliczano ruble budżetowe na ruble sowieckie po kursie oficjalnym, który choć nieproporcjonalnie niższy od faktycznego (np. 1 kwietnia rubel złoty = 260 000 rb. zw., oficjalnie plus minus 1 200 000 na ryku) musiał jednak co chwilę

być podnoszony. Wydatki całej instytucji wzrastały co miesiąc. Nowy wprowadzany system obliczania w rublach emisji 1922 r. ma spowodować zwolnienie tempa podnoszenia się wydatków.

^{f-}e) Pożyczka zagraniczna^{-f}

Finanse państwowe na które rząd sowiecki długi czas nie zwracał i nie chciał zwracać żadnej uwagi, są obecnie przedmiotem długich dyskusji i wielkiej ilości projektów sanacji – wszystkie te projekta nieraz bardzo różne ^{a-}w szczegółach^{-a} zbiegają się w tym przekonaniu, że bez pomocy zagranicy Rosja nigdy ze swej rozpaczliwej sytuacji nie wyjdzie. Ciekawym jest jak sobie sfery finansowe tutejsze wyobrażają zużytkowanie ewentualnego kredytu zagranicznego – bo o warunkach i gwarancjach jeszcze się publicznie nie mówi – poza przyznaniem, że dla uzyskania nowego kredytu niezbędne jest zaspokojenie starych wierzycieli, z wyjątkiem długów wojennych, co do których robi się zastrzeżenie, że Rosja może żądać tak, jak inne państwa europejskie anulowania ich, względnie rozłożenia na dalekie i dogodne terminy. Ewentualna pożyczka zagraniczna miałaby w pierwszym rzędzie być przeznaczona na ^{b-}[...]^{-b} następnie na sanację waluty, a trzecim rzędzie na podniesienie rolnictwa. Umotywowanie leży w tym, że w tych trzech dziedzinach dopuszczenie prywatnego kredytu stanowiłoby narażenie interesów państwowych. Przy obliczeniu pożyczki na pięć lat pozycje poszczególne miałyby podług tego planu wynosić na pokrycie deficytów 1 500 000 000 rb. złotem, na reformę obrotu pieniężnego 1 000 000 000, na podniesienie rolnictwa 1 ½ miliarda, na opłatę procentów z tytułu starych i nowych długów 1 ¼ miliarda, razem z 5 ¼ miliarda rubli złotem. Oczywiście są to na razie tylko *pia desideria*.

^{f-}f) Banki^{-f}

Wielkie rozczarowanie sprawiła reformatorom systemu finansowego działalność Banku Państwa. Spodziewano się, że Bank będzie bodaj regulatorem życia gospodarczego, że umożliwi i rozwinie na szeroką skalę kredyt, i w ten sposób przyczyni się do odbudowy państwa. Tymczasem działalność banku jest raczej pasywna i inaczej w istniejących warunkach być nie może. O kredycie długoterminowym nie ma mowy, jedyną operacją aktywną banku jest udzielanie kredytu pod zastaw towaru, co dla Banku przedstawia niewielką korzyść, natomiast jest doskonałym interesem dla spekulantów. Kupiec zwraca pożyczkę po pewnym czasie, w pieniądzech o x procent tańszych, płacąc niewielki stosunkowo procent bankowy, a towar

sprzedaje zarabiając na nim 100% i więcej. Wszystkie inne operacje istnieją przeważnie na papierze. Według najnowszych wiadomości, Bank Państwa ma w najbliższym czasie objąć czynności emisyjne nie w zastępstwie Komisariatu Finansów a obok niego, wydając jakieś własne pieniądze teoretycznie zabezpieczone złożonymi w Banku kruszcami. W praktyce wprowadzi to zapewne tylko jeszcze większy ^a-chaos^{-a} do gospodarki pieniężnej.

Oprócz Banku Państwa funkcjonuje tylko Bank Kooperacji spożywczej w Moskwie, poza tym projektuje się obecnie cały szereg banków pół prywatnych, pół państwowych, w których rząd miałby zagwarantowane co najmniej 51% udziału, jak Bank dla Handlu Zagranicznego, Bank Cukrowniczy, Bank Eksportowy, Bank rosyjsko-angorski itp. Wszystkie te projekty nie weszły jeszcze w stadium realizacji, chodzi bowiem o rzecz zasadniczą, przyciągnięcie obcego kapitału i danie mu gwarancji.

^f-Obcy kapitał w życiu gospodarczym Ukrainy^{-f}

Przyciągnięcie obcego kapitału i forma jego współpracy jest w ogóle osią około której obracają się wszystkie plany i nadzieje na przyszłość. W ciągu ubiegłego półrocza, myśl o współpracy zagranicy przeszła przez kilka ciekawych i znacznie między sobą różniących się faz. Na Ukrainie ludzono się dłużej niż ^g-w^{-g} Centrum tym, że Rząd potrafi utrzymać w swoich rękach główne arterie przemysłu i stosownie do tego wyznaczono kapitałowi prywatnemu n.b. zagranicznemu, rolę pomocniczą. Styczeń i luty wykazały zupełny krach nowej polityki ekonomicznej sowietów. Państwo czym prędzej pozbyć się chce roli gospodarza, oddaje wszystkie po kolei gałęzie przemysłu, albo półprywatnym towarzystwom, albo co najmniej organizuje je na podstawach ^a-samoopłacalności^{-a} zachowując sobie rolę kontrolera i coraz bardziej wygląda pomocy z zewnątrz. Dziś nie ma już gałęzi przemysłu ani poszczególnego przedsiębiorstwa, eksploatacja którego przez prywatny kapitał byłaby zasadniczo uważana za niemożliwą, a te zastrzeżenia, które się jeszcze robi są tylko parawanikami w oczekiwaniu na oferty rzeczywiście poważne i korzystne.

Sprawa udziału zagranicznego kapitału w odbudowie gospodarki rosyjsko-ukraińskiej jest kwestią międzynarodową, której widoki i termin realizacji z tutejszego punktu widzenia osądzone być nie mogą i która rozstrzygać się będzie na szerszym forum niż gabinet tej lub innej Instytucji sowieckiej zamierzającej oddać jakieś podległe jej przedsiębiorstwo w dzierżawę – ale zabiegi i starania obcego kapitału, który już obecnie sonduje grunt i

^g-^g Litera nadpisana odręcznie.

przygotowuje się do pracy są bezsprzecznie dla nas bardzo ciekawe, i mogą nam dać pewne wskazówki na najbliższą przyszłość.

Otóż należy podkreślić, że najintensywniej zabiega tutaj około udziału w pracy i zyskach kapitał niemiecki. Jeżeli chodzi o transakcje czysto handlowe, to Niemcy mogą się pochwalić tym, że są obecnie głównymi dostawcami sowietów. Co do transakcji inwestycyjnych, z natury rzeczy są ostrożni, ale nie uchylają się od pewnego ryzyka, i nie czekają na to, aż dane im będą wszelkiego rodzaju gwarancje i ułatwienia aby pracę rozpocząć. Prawda, że – przynajmniej na terenie ukraińskim – transakcje inwestycyjne które rzeczywiście dawały do skutku, mają przeważnie charakter dotowania dawnego stanu posiadania, albo dawnej sfery wpływów w dziedzinach zupełnie nowych, przede wszystkim w dziedzinach odbudowy rolnictwa i całego szeregu przetwórczości, zaledwie kilka doszło do skutku, i to jeszcze nie wiadomo, czy umowy te będą faktycznie wykonane. Interesują się oni przede wszystkim ziemią dla celów kolonizacyjnych, następnie przemysłem metalurgicznym i rudami oraz cukrownictwem. Bardzo żywą akcję informacyjną rozwijała tu przez pewien czas grupa Stinnesa¹⁶⁶ – chwilowo, skutkiem dojścia do skutku konferencji genueńskiej sprawa koncesji przycichła – obie strony wyczekują rezultatów przetwórczości. Bez względu na to jaki udział w budowie Ukrainy uda się Niemcom ostatecznie zdobyć, praca ich na tutejszym gruncie zasługuje na baczność uwagę, nie ulega bowiem wątpliwości, że okrażenie Polski od Wschodu wpływami ekonomicznymi Niemiec, byłoby dla nas bardzo niekorzystne. Na drugim miejscu co do zabiegów o zdobycie sobie tutejszego rynku stoi przemysł i kapitał czeski. Czechom udało się przeprowadzić cały szereg transakcji handlowych zwłaszcza dostawy nasion i maszyn, co do inwestycji na razie o poważniejszych planach nie słychać. Kapitał czeski interesuje się przede wszystkim cukrownictwem i przemysłem włókienniczym.

Na ogół polityka koncesyjna sowietów robi wrażenie czegoś chaotycznego i niesolidnego. Planu wykreślonego na dłuższy szereg lat nie widać. Brak organizacji i podziału kompetencji – nic więc dziwnego, że zagranica nie^b[...] ekonomiczne, a że znaczna część zagranicznych się rozwija.

O ile można mówić z dotychczasowego doświadczenia, to^a dostosowanie^a się zagranicy odnosi się przede wszystkim do ziemi, co przy danych warunkach jest^b[...] zaopatrzone – chodzi o możliwie szybkie stworzenie narzędzi kooperatywnych, którymi by Ukraina mogła zwozić? zagraniczne towary, a stworzenie ich jest znacznie istotniejszym [dla] drogi podniesienia rolnictwa, niż drogi odbudowy przemysłu. Każdy zaaprobowany plan odbudowy Ukrainy musi w pierwszym rzędzie zwrócić uwagę na gospodarstwo rolne.

^hRolnictwo^h

Ukraina posiada przeszło 4 miliony gospodarstw i zasiewała w czasach przedrewolucyjnych około 19 ½ milionów dziesięcin ziemi. Z ziemi tej 44% znajdowało się w posiadaniu włościan, 55,4% w posiadaniu rządu i wielkiej własności. Skutkiem zlikwidowania wielkich majątków stan posiadania ziemi w r. 1921 przedstawia się już zupełnie inaczej i 96% w posiadaniu włościan, 3,2% ziem rządowych i przemysłowych, 0,8% pod uprawę gospodarstw kolektywnych. Każdy włościanin jest więc obecnie przeciętnie 2 razy tak bogatym w ziemię – mimo to obszar zasiewów w r. 1921 zmniejszył się w stosunku do r. 1916 o 18%. Gorzej jeszcze przedstawia się sprawa urodzaju w latach 1909-[19]13, przeciętny urodzaj na Ukrainie wynosił 1 145 000 pudów, w roku 1930 – 583 000 p[udów], r. 1921 – 444 000 p[udów]. Nieurodzaj zeszłoroczny i spowodowany nim głód, brak nasion, epidemie bydła i wycinanie go na żywność dla ludności dokończyły ostatecznie upadek rolnictwa. W guberniach nieurodzajnych (zaporowska, mikołajowska, jekaterynosławska, doniecka, odeska, połtawska – na ogółem 12 gub[erni] Ukrainy) zasiano np. w bieżącym roku gospodarczym 1 123,6 dziesięcin oziminą w porównaniu do 2 066,7 dz[iesięcin] w roku [19]20-[19]21. Zasiwy wiosenne nie przedstawiają się lepiej. Akcja pomocnicza rządu była zbyt słaba, dowód zboża siewnego i kukurydzy z zagranicy i rozwózka do poszczególnych guberni przy tutejszych warunkach transportowych musiała dać marne rezultaty. Projektowana początkowo minimalna ilość zboża na zasiew, którą rząd miał dostarczyć 4½ miliona pudów została z czasem zmniejszona do 4 milionów, i z tego jak przyznawano półoficjalnie, rząd liczył na to, że w najlepszym razie uda mu się dostarczyć 60%. Ile ostatecznie zasiano dotychczas nie wiadomo. Jeszcze gorzej przedstawia się sprawa inwentarza.

Na Podolu, w okolicach znanych z bogactwa w bydło obecnie stan bydła jest taki, że np. w okręgu winnickim jeden koń przypada na 45 dziesięcin, 1 wół na 64 dzies[ięciny]. W okolicach głodujących, bydła nie ma prawie zupełnie.

Rząd uznając swoją niemoc, wydał w końcu lutego rozporządzenie zezwalające na wydzierżawianie ziemi – wbrew zasadom komunistycznym, głoszącym, że posiadaczem ziemi może być tylko ten, kto ją własnoręcznie uprawia. Niewiele to jednak pomogło, bo chętnych do wydzierżawienia swego kawałka i przeżycia najbliższego sezonu jako parobcy było wielu, ale nie było komu ziemi brać, zwłaszcza w nieurodzajnych okolicach.

^h–^h Wyraz napisany odręcznie i podkreślony.

Jak widać z powyższych dorywczych danych, stan rolnictwa w tym niegdyś tak bogatym kraju jest rozpaczliwy, mimo to odbudowa tej gałęzi życia gospodarczego jest najłatwiejszym i najwdzięczniejszym z zadań, jakie czeka zagraniczny kapitał na tutejszym terenie. Prosty sposób uprawiania ziemi, dostatek sił roboczych, żyzność ziemi przy odpowiedniej pomocy i organizacji mogą postawić rolnictwo ukraińskie stosunkowo szybko na nogi.

^cPrzemysł^c

Trudniejsza i bardziej skomplikowana jest sprawa odbudowy przemysłu. I na tym polu nowa polityka ekonomiczna zawiodła zupełnie. Był to słomiany ogień, który w pierwszych miesiącach nowego regime`u, po wprowadzeniu wolności handlu, akordowej pracy, po zwolnieniu części przemysłu spod zarządu państwowego i wytężeniu wszystkich sił zdołał rozgorzeć i w listopadzie, rekordowym miesiącu nowej ery, zdołał nawet olśnić dalej stojących. Coraz silniej ujawniał się jednak jego fajerwerkowy charakter i obecnie nawet rząd sam siebie już nie łudzi tym, że może stworzyć coś trwałego.

Przedstawiony graficznie rozwój wszystkich gałęzi przemysłu w omawianym okresie wykazuje początkowo silny wzrost, ^azałamanie^a się w styczniu i stały spadek od tego czasu. Podniesienie się przemysłu w okresie październik-grudzień było możliwe dzięki temu, że zamknięto część fabryk, a maszynami ich i przyborami technicznymi wyposażono pozostałe, umożliwiając im intensywniejszą pracę. Okres względnego dostatku po zbiorach sprzyjał pracy – obecnie to się skończyło, głód, dezorganizacja i ^arabunkowa^a gospodarka różnych rządowych towarów, które miały zaprowadzić daną gałąź przemysłu sposobem ^b[...] ^b, a w gruncie rzeczy dbały tylko o własną kieszeń, wyniszczyły resztę tego, co pozostało po gospodarce państwowej.

^fa) Węgiel^f

Główna arteria przemysłu południa Donieckiego zagłębia znajduje się w opłakanym stanie. Brak maszyn, pomp, lin stalowych, wszelkich przyborów technicznych, doprowadził przeważną część kopalń do zupełnej ruiny. Mimo to eksploatacja węgla mogłaby dać pewne rezultaty, gdyby zupełna dezorganizacja transportu nie uniemożliwiała rozwózki i zużytkowania wydobytego węgla. Na kopalniach leżą obecnie dziesiątki milionów pudów, które się palą i niszczą, a w całym kraju – przede wszystkim na liniach kolejowych, położonych

dalej od centra węglowego, brak węgla powoduje wstrzymanie ruchu. W listopadzie i grudniu skutkiem specjalnego werbunku robotników i dania im korzystnych warunków życiowych, eksploatacja węgla silnie się podniosła – od stycznia zarząd węglowy powodowany z jednej strony brakiem aprowizacji, z drugiej strony zbytnim nagromadzeniem węgla na zwałach, zaczął masowo zwalniać robotników i ^arozgłaszać^a z takim hałasem po świecie „odrodzenie Donbasu” rozpada się w prężnym tempie w gruzy.

Eksploatacja węgla daje w omawianym okresie następujący obraz:

Wrzesień – 15 200 000 p.

Październik – 41 300 000

Listopad – 31 500 000

Grudzień – 61 500 000

Styczeń – 40 000 000

Luty – 42 300 000

Marzec – 38 900 000

Równocześnie stan zapasów zwiększa się. W dn. 1/I było na zwałach 95 600 000 milionów, 1/II – 102 000 000, 1/III – 115 900 000.

^f-b) Metalurgia^f

Podobno krzywą produkcji wykazuje metalurgia:

	koksu	surowca	stali	przewalców
Paźdz[iernik]	513 000	131 000	329 011	445 753
Listop[ad]	890 000	270 800	443 000	471 500
Grudz[ień]	1 030 000	490 000	760 000	650 000
Stycz[eń]	790 000	330 000	591 000	537/241
Luty	663 670	251 725	617 730	327 250

Ciężki przemysł Ukrainy jest dotychczas terenem eksperymentalnym dla sowieckich władz gospodarczych – ciągle się coś organizuje i przeorganizowuje, zamyka ^ai^a puszcza w ruch poszczególne przedsiębiorstwa, przerzuca punkt ciężkości z jednej fabryki na drugą. Stworzony w październiku ub. roku trust Jugostal¹⁶⁷ jeden z pierwszych i najsilniej reklamowanych, po półrocznej gospodarce doprowadził do tego że z 3 wielkich pieców 2 stanęły zupełnie, trzeci jest na dokończeniu. Warunki pracy wracają do warunków jakie panowały w lecie ub. roku – robotnicy wyrabiają przeważnie drobne przedmioty codziennego użytku z materiału fabrycznego i zajmują się spekulacją, byle wyżyć.

Na bogactwa naturalne w ^a-złożach^{-a} rudy żelaznej i manganowej, które w roku 1921 nie były zupełnie eksploatowane, w omawianym okresie ^b[...]^{-b} eksploatacja rudy na rok 10 000 000 p[udów] rudy żelaznej i 5 000 000 p[udów] manganowej.

^f-c) Cukrownictwo^{-f}

Trzecia główna gałąź przemysłu Ukrainy, cukrownictwo, nie znajduje się w lepszych warunkach. Chcąc sobie uprzytomnić rozmiar upadku cukrownictwa należy zestawić dane statystyczne za czas przedrewolucyjny np. w r. 1914-15 i ostatnią kampanię 1920-21.

	1914-15	1920-21
Fabryk pracowało	241	186
Zasiano dziesięcin	697 373	180 327
Pozostało	686 296	148 336
Dostarczono do fabryk berkowców	62 887 083	4 301 506
Przerobiono	68 351 000	3 896 118
Wyprodukowano cukru	105 421 000	5 540 249

Biorąc pod uwagę, że statystyka za rok 1920/21 jest statystyką sowiecką i że poszczególne cukrownie do danych produkcji wliczały również zapasy i pozostałości, należy jako ostateczną cyfrę produkcji [19]21 r. przyjąć nie 5 ½, a maksimum 4 ½ miliona pudów.

Powody tego spadku produkcji przy stosunkowo niewielkim zmniejszeniu się ilości fabryk były rozmaite. Poza złym stanem fabryk i brakiem środków technicznych, główną rolę odgrywał nieurodzaj i niechęć chłopów do uprawiania buraków cukrowych w ogóle i do oddawania ich fabrykom, które nie płaciły za nie zupełnie, albo płaciły bardzo marnie, tak że lepiej się opłacało zużyć je bodaj na karmę dla bydła. Ponieważ zaś fabryki, dawniej prawie niezależne od plantatorów włościańskich, posiadających zaledwie około 23 plantacji, od czasu rewolucji były wyłącznie skazane na dostawę surowca z chłopskich plantacji, niechęć chłopów odgrywała ogromną rolę.

W jesieni ubiegłego roku wzięto się energicznie do reorganizacji przemysłu cukrowniczego. Stworzono trust cukrowniczy, do którego weszły wszystkie cukrownie federacji i wydano szereg zarządzeń mających ułatwić cukrowniom pracę. Przydzielono fabrykom ziemię dla plantacji, która nie uniezależni ich wprawdzie od plantacji włościańskich, może im jednak dać pewną stałą podstawę do pracy, postanowiono dawać w dzierżawę ziemię nacjonalizowaną pod warunkiem, że dzierżawca będzie pewną część jej obsiewał burakami,

zniesiono podatek od ziemi, będącej pod plantacjami burakowymi, dano trustowi bardzo szerokie prawa i pełnomocnictwa, uposażenie w park kolejowy, fabryki pomocnicze itd., postanowiono powołać do życia bank cukrowniczy dla finansowania tego przemysłu opłaty na kapitale zagranicznym itp.

Według tego planu odbudowy, cukrownictwu na Ukrainie pozostaje ogółem przydzielone 400 000 dziesię[iecin] ziemi. W r. 1921-[19]22 z tej ilości obsiane będzie tylko 150 000, ponieważ na więcej nie starczy nasion – ilość zasianej ziemi ma być stopniowo zwiększona do pełnej normy, co ma nastąpić w r. 1930. Z kampanii bieżącej liczy się na zbiór 7 200 000 berkowców buraków, które mają dać 10 milionów pudów ^a-cukru^a. Pracować mają 103 fabryki.

Wspomniane powyżej zarządzenia nie podniosą same przez się zniszczonego przemysłu, stwarzają jednak grunt dla pracy i organizacji zagranicy. Rząd sowiecki zdaje sobie dobrze sprawę z tego, że nie jest w stanie uratować cukrownictwa od ostatecznego rozpadu i pogodził się z myślą oddania tej gałęzi w ręce obce. Początkowo wyobrażano sobie udział obcego kapitału, tylko jako udział w ogólnym truście, ponieważ jednak na współpracę tego rodzaju nie ma wielu amatorów, rząd decyduje się oddawać poszczególne cukrownie w dzierżawę. Dotychczas jednak mimo silnego zainteresowania zagranicy, zwłaszcza Polski, Niemiec i Czech o żadnych poważnych pertraktacjach mówić nie można.

^f-c) Drobny przemysł^f

Co do wszystkich innych, drobniejszych gałęzi przemysłu, obraz ich stanu jest mniej więcej odbiciem wielkiego przemysłu. Już nie równość znaczenia i płacy, wyrugowanie pierwiastka osobistego zysku i odpowiedzialności, mobilizacja pracy itp. komunistyczne zarządzenia uniemożliwiały normalne funkcjonowanie przedsiębiorstw, ale ogólna dezorganizacja i ruina, której usunąć nie można byle nowymi zarządzeniami. Lenin miał tragiczną rację rzucając na zjeździe metalowców w Moskwie, otwarcie wyznając: my gospodarować nie ^a-umiemy^a – trzeba zacząć jeszcze raz i tym razem od uczenia się od tych, którzy umieją.

^c-Handel^c

Ogólny rozpad życia gospodarczego dotknął i handel, choć na razie w mniejszej mierze i nie w tak żywotny sposób. Handel jest jedyną gałęzią życia gospodarczego, która żyje, choć

grunt na którym rośnie jest niezdrowy i warunki rozwoju nienormalne. Handel Ukrainy możnaby raczej nazwać wyprzedzą. Wartości handlowych się nie tworzy, handel żyje więc zapasami dawnych czasów. Od czasu wprowadzenia nowej polityki ^aekonomicznej^a namnożyło się tu handlarzy i kupców małych i wielkich, sklepów, magazynów, towarzystw akcyjnych dla handlu, i choć charakter tego handlu jest wyłącznie spekulacyjny, przyczynia się on jednak do pewnego unormowania życia gospodarczego, bo i sprzedający i kupujący występuje jawnie i nie kryje się jak dawniej przed okiem władzy.

^fHandel wewnętrzny^f

Głównymi ^aprzeszkodami^a w rozwoju handlu są ciągły spadek waluty, brak środków obrotowych i szalone łapownictwo bez którego żadna transakcja do skutku dojść nie może. O kredycie nie ma mowy, wymian towarów między odleglejszymi punktami państwa jest utrudniona warunkami transportowymi, brakiem bezpieczeństwa, wysokie podatki obciążają nadmiernie towar. Nad wszystkimi tymi trudnościami, do których kupiec ukraiński jednak jako tako się przystosowuje, góruje coraz bardziej trudność zdobycia środków obrotowych. Transakcje poważniejsze wymagają już nie milionów, a miliardów, których państwo ^ena^e drukowania nastarczyć nie może i ten brak pieniędzy wywołuje charakterystyczny objaw i mimo głodu towarów ceny pewnych artykułów zaczynają spadać, większe zapasy towarów nawet pierwszej potrzeby, nie mogą w ogóle znaleźć nabywców, trusty państwowe, chcąc zdobyć środki na wydatki bieżące sprzedają produkcję poniżej cen własnych itp. Coraz jaskrawiej występuje fakt, że przy ^atym^a systemie gospodarki pieniężnej handel Ukrainy nie tylko zewnętrzny, ale i wewnętrzny może być tylko handlem wymiennym. Tu jednak nasuwa się pytanie – co Ukraina może dać i na jak długo zapasów jej starczy? Na pierwsze pytanie odpowiedź nietrudna – surowca dla zagranicy bardzo cennego, tu nie brak, chodzi tylko o to, żeby go nie niszczyć nieumiejętnym obchodzeniem, magazynować i sortować, dowozić do punktów węzłowych. Co do drugiego nie ulega wątpliwości, że zapasy naturalnych bogactw wnet się wyczerpią i po pewnym czasie o eksporcie surowca można będzie mówić tylko tyle, o ile produkcja jego wewnątrz kraju będzie szła po linii wstępnej. Jest to zresztą rzeczą zupełnie naturalną. Handel z Ukrainą na ^awielką^a skalę można będzie ⁱw przyszłościⁱ traktować tylko z punktu widzenia równoczesnego stwarzania wartości eksportowych wewnątrz kraju, ^ebo^e z próżnego nikt nie należy.

ⁱⁱ Fragment napisany maszynowo.

Mimo wszystkich trudności w obecnej fazie handel i wewnątrz kraju i za granicą istnieje, rozwija się. W ciągu okresu sprawozdawczego ^apowstał^a cały szereg trustów, mających na celu podniesienie nie tylko przemysłowej, ale pół komercyjnej strony przedsiębiorstw, szereg urzędowych towarzystw dla zbytu tego czy innego produktu, do którego jako udziałowcy wchodzi i instytucja dostarczająca surowca i Wniesztorg¹⁶⁸, np. towarzystwo dla handlu węglem stworzone przez Zarząd węglowy i Wniesztorg z kapitałem 100 000 rb. złotych, towarzystwo dla eksportu drzewa w skład którego wchodzi trust Jugolies i Wniesztorg itp. Ostatnio zaczęto tworzyć towarzystwa akcyjne z kapitałem zakładowym w złocie, towarach lub obcej walucie, z akcjami dostępnymi dla każdego. Zasadą tych towarzystw jest, że 51% akcji pozostaje w rękach rządu, instytucji rządowych, Banku Państwa itp., 49% rozprzedaje się między publiczność. Na Ukrainie funkcjonuje dotąd jedno tylko towarzystwo tego rodzaju „Wszechukraińskie Towarzystwo dla Handlu” z siedzibą w Charkowie, działalność jego jest jednak słaba z tych samych względów, które krępują w ogóle rozwój handlu. Podnieść się i funkcjonować rzeczywiście towarzystwa te będą mogły dopiero wówczas, kiedy weźmie w nich udział kapitał zagraniczny.

^fHandel zagraniczny^f

Handel z zagranicą jest nadal monopolem państwowym, w rzeczywistości jednak dekret o handlu z zagranicą wydany w marcu czyni w tej wyłączości bardzo silny wyłom. Dekretem tym rząd nie daje wprawdzie pozytywnie kupiectwu prywatnemu prawa zakupu i zbytu za granicą, zapewniając nadal o swoim monopolu handlu z zagranicą nakazuje kupcom i instytucjom chcącym nabyć, lub zbyć coś za granicą, przeprowadzać każdą transakcję za pozwoleniem Wniesztorgu. Faktycznie nie jest to już monopol handlu z zagranicą, a regulowanie go systemem udzielania pozwoleń na przywóz i wywóz. Organizacyjnie sprawa przedstawia się jeszcze bardziej chaotycznie. Wniesztorg, który sam nie posiada ani dosyć pieniędzy, ani dość elastycznego aparatu, strzeże jednak zazdrośnie swoich prerogatyw i utrudnia transakcje bezpośrednie między zagranicą, a nawet [z] tymi instytucjami, które oficjalnie posiadają prawo zakupów zagranicznych np. Wukopspiłka¹⁶⁹. Praktycznie wszelkiego rodzaju trudności mogą być usunięte, wszelkie pozwolenia i ułatwienia uzyskane w krótkim czasie, jeśli odpowiedni do zawartości transakcji procent zostanie złożony w ofierze do odpowiednich rąk i to zwykle do rąk „ustosunkowanych” pośredników. Przeorganizowanie

Wniesztorgu z Komisariatu dla Handlu^{j-i} i Przemysłu^j z Zagranicą na Komisariat Handlu i Przemysłu, który miałby się składać z dwóch zupełnie odrębnych części: urzędu regulującego handel i przemysł i instytucji handlowej, prowadzącej transakcje handlowe na własną rękę, jest w toku. Ostateczne uregulowanie tej kwestii zależeć będzie niewątpliwie bardzo od stanowiska, jakie zagranica zajmie wobec państwowego monopolu handlu, że zaś państwo, idąc nawet dalej po linii utrzymania monopolu będzie musiało tworzyć coraz to nowe furtki, nie ulega wątpliwości.

Przechodząc do praktycznego życia^{a-należy^a} zaznaczyć, że zainteresowanie się Ukrainą, jako rynkiem zbytu i zakupu jest bardzo wielkie i wysiłki czynione przez niektóre państwa zwłaszcza Niemcy, w kierunku usunięcia trudności i nawiązania stosunków są bardzo poważne. Kupcom ukraińskim stawia się coraz to dogodniejsze warunki jak np. dostawa franco Odesa, niewielki zadatek przy zamawianiu, a nawet ostatnio znalazły się już odważne firmy niemieckie, które oferowały towar swój na 6 miesięczny kredyt. Utworzone w ostatnim czasie niemiecko-ukraińskie i włosko-ukraińskie towarzystwa dla handlu zamierzają stworzyć składy w portach ukraińskich dla łatwiejszego zbytu itp. Na razie są to próby, ale nie ulega wątpliwości, że próby te o ile tylko nie wypadną tak źle, żeby odstraszyć w ogóle, przysłużą się bardzo do wzmocnienia stanowiska i wpływu tych pierwszych pionierów na tutejszym rynku.

^{k-l}Na tę sprawę rząd i kupiectwo polskie^l winno zwrócić najbaczniejszą uwagę – odbywa się bowiem pewne okrażanie nas, i odsuwanie, pewien sojusz gospodarczy niemiecko-ukraiński dążący jeśli nie do wykluczenia nas jako pośredników w handlu i tranzycie, to przynajmniej do ograniczenia naszej roli do minimum, oprócz Niemców najsilniej uwydatniają się tu starania Włoch, o zawarcie umowy handlowej. ^{a-Włosi^a} stworzyli stały kontakt z portami Ukrainy i Krymu za pośrednictwem towarzystwa^{ka-j-okrętowego^a} Lloyd Triestino, które utrzymuje regularną komunikację. ^{m-[...]}^m

Pierwsze transporty towarów włoskich nadchodzą już do Odessy, przy czym kupcy włoscy dowożą przeważnie nie na specjalne zamówienie, a dopiero w porcie starają się o nabywców.

Ma to często tą złą stronę, że okręt odpływa zbywszy tylko część swego ładunku, niezrażeni tym jednak kupcy włoscy zjednoczeni w towarzystwie handlowym włosko-

^{j-j} Fragment przekreślony.

^{k-k} Fragment oznaczony na lewym marginesie pionową linią i przekreślony.

^{l-l} Fragment ujęty w nawiasach kwadratowych.

^{m-m} Nieczytelny zapisek na lewym marginesie dokumentu.

ukraińskim wynajęli składy w porcie odeskim i zamierzają w ten sposób umożliwić sobie zbyt. Swoją drogą, w towarzystwach dowożonych do Włoch przeważny procent zajmuje ryż, kukurydza, owoce itp., na które to artykuły zbyt tutaj jest znacznie łatwiejszy. Podobne próby dowożenia towaru i sprzedawana go w porcie robią od czasu do czasu firmy angielskie. Transakcje te nie przekraczają wprawdzie rozmiarów 1-2 tysięcy ton miesięcznie i jako takie nie zasługiwałyby na uwagę – znaczenie ich leży nie w rozmiarach, a w tym, że nastrajają one opinię sfer kupieckich i nawiązują kontakt z danym krajem, wyzyskanie którego w chwili dogodniejszej koniunktury będzie już bardzo łatwym.

Niebezpieczeństwo grożące ze strony silniejszego, lepiej zorganizowanego i zdolniejszego do kredytu przemysłu zachodniego powinno sobie nasze społeczeństwo jasno uświadomić. Posiadamy niewątpliwie wielkie atuty w ręku, w stosunku do Ukrainy, wspólną granicę, znajomość warunków, znaczną liczbę Polaków, którzy tu pracowali i polskich warsztatów pracy – przyzwyczajenia do wyrobów b[ylej] Kongresówki itd., nie należy jednak atutów tych przeceniać i stawiać kwestię tak jak gdyby Ukraina bez nas i pomimo nas do stosunków z Zachodem nie była zdolna. Przy tym należałoby mieć i to na uwadze, że mamy do przewyciężenia pewną antypatię polityczną, tak u sfer rządzących, jak i u szerokich mas i że mimo żeśmy niegdyś odgrywali na terenie tutejszym jako Polacy odgrywali dominującą rolę, obecnie jako obywatele Państwa Polskiego musimy w całym tego słowa znaczeniu zdobywać sobie rynek ten na nowo.

Kapitałów, którymi można by zdobyć od razu szerokie pole działania – Polska nie posiada – powinna jednak pamiętać o tym, że ma na tutejszym terenie cały szereg drobnych warsztatów utrzymanych po dziś dzień w rękach polskich, przez organizowanie i podtrzymywanie których może sobie stworzyć nie świetną dla oka, ale szeroko rozłożoną i silną podstawę dla swoich wpływów.

O ile chodzi o nawiązywanie realnych stosunków handlowych dotychczas przemysł i handel polski osiągnął niewiele – mimo że do Polski najbliższej i że waluta nasza ^{a-}najtańsza^{-a}, większe dostawy idą z Czech albo Niemiec. Istniejące w niektórych sferach naszego ^{a-}społeczeństwa^{-a} przekonanie, że z bolszewikami umów zawierać nie można i idąca za tym tendencja czekania aż się rządy zmienią, może stać się dla nas zgubną, bo pozwoli tymczasem na zagnieżdzenie się innych na tutejszym rynku.

Nie ulega wątpliwości, że trudności są ogromne, a nawet ryzyko znaczne – jeżeli jednak ^{a-}chcemy^{-a} wziąć w swoje ręce rolę pośredników pomiędzy Ukrainą a Zachodem wówczas, kiedy życie gospodarcze będzie normalne i ożywione, nie możemy się cofać przed początkowymi trudnościami. Absurd logiczny, który powstaje skutkiem podkreślenia

istniejących trudności i ryzyka z jednej strony, a nawoływaniem do nawiązywania stosunków pomimo wszystko z drugiej strony jest tylko pozorny – republiki sowieckie egzystują, kupują i sprzedają – chodzi o to żeby kupiectwo polskie było tym właśnie, które umie się przystosować do warunków i umie z nich wyciągnąć dla siebie korzyści. Ciężkie położenie ekonomiczne na Ukrainie bez względu na formę rządu trwać będzie jeszcze całe lata, jeżeli jednak Zachód musiał się pogodzić i przystosować do politycznej formy państwowości, musi się również nauczyć stosować do każdorazowych ekonomicznych warunków. Tym bardziej odnosi się to do nas, zniewolonych do szukania ekspansji na wschód. Polityka obliczona na dalszą metę i obejmująca szersze horyzonty, nie może się cofać przed trudnościami i winna obecny okres wyzyskać nie w celu zrobienia szybkich i nadzwyczaj korzystnych interesów poszczególnych, a w celu zapuszczenia korzeni, objęcia pewnych gałęzi handlu w swoje panowanie, przyzwyczajenia kupiectwa ukraińskiego do tego, że są pośrednictwem Polski, wolno najprędzej i najkorzystniej nabyć zagraniczne wybory.

Do rozpoczęcia tej pracy niezbędne są pewne przesłanki – zawarcie umowy handlowej, dającej kupiectwu polskiemu pewne prawa, stworzenia baz towarowych ukraińskich na terytorium Polski, które by zabezpieczały do pewnego stopnia przed zbyt wielkim ryzykiem i dawały gwarancje ewentualnego kredytu, stworzenie składów na granicy które by odprawiały towar na Ukrainę i przyjmowały surowiec, stworzenie całego szeregu przedstawicielstw znaczniejszych firm polskich itd. Bez tych przesłanek praca na szerszą skalę będzie zbyt trudna¹.

^cTransport^c

Mówiąc o trudnościach, z jakimi polskie sfery handlowe przemysłowe będą musiały na tutejszym terenie się liczyć nie można pominąć¹ kwestii transportu. Jest to jedna z największych i najfatalniej na życiu gospodarczym odbijających się bolączek. Stan parku kolejowego ukraińskiego jest wprost rozpaczliwy. Na 1-go marca br. rejestrowano oficjalnie 68,9% chorych parowozów z ogólnej ilości 3 081. Procent chorych wagonów towarowych w bieżącym roku nieco się obniżył, wynosi jednak 35. Na 12 310 wiorst linii kolejowych jest wszystkiego 51 253 wagonów zdolnych do użytku. Stan dróg nie jest lepszy. Co najmniej ¼ progów kolejowych wymaga wymiany, nie mówiąc o wszelkiego rodzaju brakach technicznych na stacjach. Przeważna część linii kolejowych, ciężki starzenia, brak opału – komunikacja z tych wszystkich względów jest więc bardzo ciężka i przewlekła. Do tych trudności dochodzi zupełny brak bezpieczeństwa. Kradzieże i rabunki na kolejach przeszły w ostatnich czasach w

zorganizowany i prawie że zalegalizowany system. Instytucje przewozowe, które biorą na siebie odpowiedzialność za całość transportowanego towaru radzą sobie w ten sposób, że wyprawiają wagony pod zbrojną eskortą, ale i to nie zawsze chroni przed wyrafinowanymi metodami złodziei. Do kradzieży dochodzi łapownictwo, bez którego na kolejach kroku zrobić nie można i szalone koszty przewozowe. Transport jednego pociągu, złożonego z 25-30 wagonów z Donbasu do Moskwy obliczano w kwietniu na 4 ½, w maju na 6 miliardów rubli. Oczywiście, że przy obecnym braku środków obrotowych konieczność angażowania tak olbrzymich sum działa zabójczo na całą gałąź przemysłu¹.

¹Ze wszystkich tych trudności kupiec polski powinien sobie dokładnie zdawać sprawę – ale nie po to, żeby się cofać i inną drogę zostawiać otwartą, ale po to żeby się je nauczyć należycie oceniać i omijać¹.

Konsul Generalny Charwat
[podpis maszynowy]

*Oryginał. Maszynopis w języku polskim.
AAN, MSZ, sygn. 6703E, k. 110-139.*

1922, 9 sierpień, Charków – Pismo poselstwa polskiego w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie w sprawie rewizji przeprowadzanych przez organa GPU na terenie Poselstwa RP w Charkowie, oraz wśród osób utrzymujących z nim kontakty.

[nadruk z godłem Rzeczypospolitej^a [...]]^a

Polskiej]:

D MSZ

POSELSTWO POLSKIE

V Nr C6501*

W CHARKOWIE

Dn.: 14/VIII 19^b [...]]^b r.

Dn. 9 sierpnia 1922 r.

Zał. ^b [...]]^b

Nr 26/2/82/7

^c [...]]^c

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych

D. V Warszawa

^d [...]]^{de} [...]]^{ef} [...]]^{fg} [...]]^g

^h-TAJNE^{-h}

W nocy z 7 na 8 bm. organa Gospolituprawlenia¹⁷⁰ przeprowadziły szereg rewizji w całym mieście. Między innymi odbyły się również rewizje u całego szeregu Polaków (obywateli Ukraińskich) i osób stojących w jakimkolwiek kontakcie z poszczególnymi urzędnikami Poselstwa. Nie mam na razie dokładnego obrazu o całokształcie przeprowadzonych rewizji, na podstawie posiadanych wiadomości mogę jednak twierdzić, że rewizje były przeprowadzone planowo i poszukiwano z wielką ścisłością przede wszystkim wszelkich zapisków i korespondencji, i przy zachowaniu wyjątkowo form grzeczności co bezwzględnie nadaje im charakter akcji politycznej. O ile mi wiadomo, przy aresztowaniu, z grupy Polaków, względnie osób stojących w kontakcie z Poselstwem, dotychczas kilka osób, natomiast wszystkich zobowiązano piśmiennie [do] nieopuszczania Charkowa bez specjalnego pozwolenia. W dwóch wypadkach organy policyjne oświadczyły, że rewizja jest przeprowadzona z powodu utrzymywania kontaktu z Poselstwem.

Organy rewizyjne zgłosiły się również u urzędnika kontraktowego Wydziału Konsularnego Leona Zabłockiego, zaangażowanego w Charkowie. P. Zabłocki zaprotestował

^{a-a} Wpis odręczny: U 4.

* Pieczęć prostokątna wpływu.

^{b-b} Brak wpisu.

^{c-c} Dopisek odręczny, skreślony.

^{d-d} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Fragment nieczytelny. DVII, podpis odręczny nieczytelny.

^{e-e} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Oddaj do wiadomości Sztab Gen[eralny] Oddział II i [MSZ] D VII. Podpis odręczny nieczytelny.

^{f-f} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 18 VIII 1922.

^{g-g} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Ref. Sztab Gen.: 1) D VII; 2) II 22.

^{h-h} Wyraz podkreślony maszynowo.

energicznie przeciwko przeprowadzeniu u niego rewizji, wykazując się kartą legitymacyjną zaświadczoną przez Narkomindiel¹⁷¹ i stwierdzającą, że jest urzędnikiem Poselstwa.

Organa Polituprawlenia¹⁷² początkowo odniosły się bardzo lekceważąco do tej legitymacji, tłumacząc się tym, że zarządzenia Narkomindieła nic ich nie obchodzą. Dopiero na energiczny protest zawezwanego prezesa Komitetu Domowego odstąpiły od zamiaru przeprowadzenia rewizji. Tym bardziej, że okazany rozkaz aresztowania opiewał nie na nazwisko Leona Zabłockiego, na Zabłockiego (jak się urzędnik mój później dowiedział, władze poszukują rzekomo jakiegoś bliżej nieokreślonego Zabłockiego, podejrzewanego o udział w organizacjach kontrrewolucyjnych).

Rewizję u P. Zabłockiego wziąłem za asumpt do zgłoszenia się u Zastępcy bawiącego chwilowo w Moskwie Jakowlewa¹⁷³, p. Konarskiego¹⁷⁴. Wniosłem jak najenergiczniejszy protest przeciwko niepokojeniu urzędnika Poselstwa, oraz przeciwko akcji, która widocznie jest planowo zwrócona przeciwko tutejszym Polakom, lub osobom mającym kontakt z Poselstwem, co wnoszę z wyżej wspomnianego motywu przytoczonego przez organa Gospolituprawlenia przy rewizji. Zwróciłem uwagę na konsekwencje, które po stwierdzeniu zarzutów musiałbym z akcji tej wyciągnąć.

P. Konarski, który dopiero od dwóch dni objął urzędowanie był najwidoczniej całą sprawą zaskoczony. Oświadczył im stanowczo, że o akcji przeciwko Polakom nie może być mowy, podniósł natomiast przypuszczenie, że może tu chodzić o śledztwo na podstawie uzyskanych przez władze materiałów o dawnych organizacjach kontrrewolucyjnych. Prosząc mnie o nierobienie rozgłosu, co mogłoby wpłynąć na zaostrzenie wzajemnych stosunków zobowiązał się:

1. Zbadać sprawę Zabłockiego i udzielić mi zupełnej satysfakcji w razie stwierdzenia nieformalności ze strony organów GPU, przy czym podkreślił, że imieniem Rządu Ukraińskiego gwarantuje pełną nietykalność i bezpieczeństwo członków i urzędów Poselstwa.

2. Zbadać osobiście przyczynę i charakter rewizji i wpłynąć na wstrzymanie represji wobec poszczególnych osób o ile istnieją ściśle sprecyzowane zarzuty.

Wobec takiego postawienia kwestii zgodziłem się wstrzymać na 24 godzin wszelkie dalsze kroki, które by mogły zaniepokoić rząd i społeczeństwo polskie. Termin postawiony p. Konarskiemu na udzielenie wyjaśnień upływa dziś po południu.

Co do motywów akcji rewizyjnej chodzi wersja, po części inspirowana przez organa oficjalne, że jest ona związana z poszukiwaniem morderców komunisty Jewdokimowa, brata pełnomocnika Ukraińskiego GPU na Prawobrzeże w Kijowie, który w ubiegły czwartek przyjechał do Charkowa i przeciw któremu skierowany był zamach¹⁷⁵.

Moja opinia jest, że chodziło w pierwszym rządzie także o uzyskanie materiału kompromitującego działalność Poselstwa lub poszczególnych urzędników. Organa śledcze widocznie spodziewały się obfitego materiału na podstawie nieostrożności popełnianych przez ludzi jak [Józef] Grot, [Józef] Węgier, [Władysław] Oberniks (o czym raportował dnia 17 VII Nr 1967/22) którzy, nie prowadząc żadnej poważnej roboty wzbudzali podejrzenia, że prowadzi się tu silną akcję wywiadowczą¹⁷⁶.

W każdym razie jestem przekonany, że poszukiwania żadnych kompromitujących Poselstwo materiałów nie wydadzą.

Uważam, że na razie nie należałoby wiadomości tych podawać do prasy. Sprawę wyjaśnię w tych dniach i następnym kurierem, który wyjeżdża stąd w sobotę 12 bm. przedłożę szczegółowy raport.

Charge d`Affaires *Charwat*
[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.
AAN, MSZ, sygn. 6703E, k. 214-217.

26

1922, 12 sierpnia, Kijów – Pismo Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi do Departamentu Wschodniego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie przekazania „Memorjału” od Społeczeństwa Polskiego na Ukrainie w którym przedstawiona została sytuacja placówek polskich na Ukrainie.

[papier z nadrukiem:]

Wspólna 37. m. 5. telef. 209-62

Polski		M. S. Z.
Komitet Wykonawczy	D	6873
na RUSI		30 VIII 1922
<hr/> dn. 12 sierpnia 1922 r.	V	Załączniki*
Nr 1160		

Do
DEPARTAMENTU WSCHODNIEGO
M[INISTERSTWA] S[PRAW] Z[AGRANICZNYCH]

Polski Komitet Wykonawczy na Rusi¹⁷⁷, otrzymał „Memorjał” od Społeczeństwa Polskiego na Ukrainie, z prośbą ażeby go przedstawić Władzom Polskim i Organizacjom Kresowym wedle swego uznania.

Spełniając swój obowiązek zaznaczamy, że specjalny delegat P.K.W. który przez 6 tygodni bawił na Ukrainie i badał na miejscu działalność Placówek Polskich, o działalności p. Roszkowskiego, złożył w Komitecie jak najprzychylniejsze sprawozdanie, które przesłany Memorjał Społeczeństwa Polskiego, kompletnie potwierdza.

Wobec celowo prowadzonej oszczerszcej kampanji przeciw p. Roszkowskiemu¹⁷⁸, przez osoby zainteresowane, czujemy się w obowiązku zwrócić uwagę i podkreślić, że w ogóle trudno będzie znaleźć odpowiednich przedstawicieli dla placówek polskich na Ukrainie, jeżeli Rząd Polski nie stanie w obronie tych, którzy sumiennie i z poczuciem obywatelskim spełniają swe zadanie.

[Pieczęć okrągła]**

Prezes

*Jan Lipkowski*¹⁷⁹

[podpis odręczny]

V-Prezes

Zygmunt Chojecki

[podpis odręczny]

* Pieczęć prostokątna wpływu o treści w języku polskim.

** Pieczęć okrągła o treści w języku polskim: „Polski Komitet Wykonawczy na Rusi, Wydział Prezydialny”.

Prezes Sekcji Oświatowej P.K.W.

*Józefat Andrzejowski*¹⁸⁰

[podpis odręczny]

MEMORJAŁ (dosłownie)¹⁸¹

Kolonia polska w Kijowie, dziś już bardzo przeredzona, zdziesiątkowana, zbiedzona i znękana, doznać ma nowego ciosu na wypadek przypuszczalnego ustąpienia z placówki Kijowskiej Pełnomocnika do spraw repatriacji p. inżyniera Adama Roszkowskiego, który miał jakoby złożyć do M.S.Z. raport z prośbą o dymisję, wystawiając, o ile otrzymane informacje nas nie mylą – głównym powodem zrzeczenia się zajmowanego przez niego urzędu, systematycznie prowadzoną przeciw niemu kampanię oszczerstwa, insynuacji i ustawicznych knowań i t.d.

Jeśliby to miało nastąpić i gdyby ustąpienie p. Pełnomocnika Roszkowskiego zostało przyjęte przez Min. S. Z. to wszystkim niedobitkom polskim w Kijowie i na Prawobrzeżu Ukrainy został by zadany gwałt bolesny i dotkliwy.

Biedna, nieszczęśliwa Polska. Podminowana ze wszech stron, osaczona naokół przez „naszych najprzychylniejszych” „najserdeczniejszych”.., którzy nam brużdżą, przeciw nam knują, zatruwają nasz Rząd od głowy, deskredytują jego Ekspozytury filjalne i nasze placówki pozakordonowe i co najgorsze, na tem tle zmuszają nas budować życie państwa.

Trudności, z którymi walczy i będzie musiała walczyć nowa Polska, są ogromne. Niezbędnym jednak warunkiem powodzenia jest, by mężowie stanu odrodzonego Państwa znaleźli oparcie w opinii i uczuciach kraju i obywateli swoich.

Otóż my wszyscy niżej podpisani, liczący siebie do stałej ludności polskiej w Kijowie, śledząc uważnie za życiem polskim miejscowym, jak również za działalnością rządowych placówek polskich tutejszych, uważamy za swój święty obowiązek w chwili ^{a-}gdy^{-a} będzie się rozpatrywać sprawa dymisji p. Adama Roszkowskiego, a ewentualnie przyjęcia takowej i wyznaczenie nowego Pełnomocnika, – podnieść swój głos i zaświadczyć przed całym społeczeństwem polskim, że p. Adam Roszkowski w zakresie swego urzędowania stoi zupełnie na wysokości zadania, pełniąc swój obowiązek w imię idei i z całym poświęceniem.

^{a-} ^{-a} Wyraz nadpisany odręcznie.

Przy ogromnych trudnościach, jakie jego praca stale napotyka, p. Adam Roszkowski przez cały czas swego urzędowania nie ogranicza się pochłaniającą go pracą w zakresie samej repatriacji, lecz dba nieustannie o losy więźniów i jeńców naszych, wspiera ich w miarę sił i możliwości, słowem udziela pomocy materialnej i moralnej wszystkim nieszczęśliwym, wychodząc szeroko poza ramy przydzielonych mu obowiązków gdyż obejmuje potrzeby i wymogi zbiedzonej rzeszy polskiej wielkim sercem Polaka i obywatela kraju rodzinnego.

Reasumując to wszystko i powtórnie zaznaczając oddanie się p. A. Roszkowskiego, powierzonej mu sprawie i obowiązkom z całym zapałem, gorliwością i uświadomieniem szerokich zadań, uważamy, że wszelkie oczerniania jego pracy, rzucanie nań oszczerstwa jest wynikiem złej woli i rezultatem tej kampanii, która się prowadzi wśród pewnych warstw społecznych o zabarwieniu antypolskim przeciw polityce Placówki Polskiej, starającej się o wysłanie do kraju w pierwszym rządzie rodaków, mających niezbite na to prawo.

Świadomy zaś, orientujący się ogół polski w Kijowie, obserwujący dobiegającą roku ciężką i mozolną pracę p. A. Roszkowskiego na stanowisku Pełnomocnika do spraw repatriacji – pracę z kompletnym poświęceniem się i głębokim poczuciem obowiązków obywatelskich – ocenia w całej rozciągłości położone przez Niego zasługi i nadludzką pracę.

Pan Adam Roszkowski jest człowiekiem wielkiego serca i szerokich (nie urzędniczych) poglądów na zadanie, jakiego się podjął, oraz obowiązków swoich, jako Polaka i obywatela kraju, i poczucie tych właśnie obowiązków ogólnospołecznych jest u niego zjawiskiem żywiołowym, snującym swój wątek z jego jaźni, jako naturalne uczucie miłości do wszystkiego, co wzniosłe i szlachetne.

Ożywiony temi uczuciami i najlepszymi chęciami, daj Boże, aby nam pozostał na stanowisku, jakie piastuje, a z serca i ducha swego oby snuł zdrowo ziarna dla dotkniętych niedolą rodaków „ad multos annos”***.

Uważając zaś chwilę obecną za najodpowiedniejszą, by zabrać głos w sprawie nas wszystkich dotyczącej, i wychodząc z założenia, że „audiatur et altera pars”**** – pociągamy wszystkich kompozytorów oszczerstwa i insynuacji w słowach, w listach i w druku do bezwzględnej karygodnej opinii ogólnospołecznej.

Vox populi – vox Dei*****.

*** Ad multos annos (łac.) – przez wiele lat życia.

**** Audiatur et altera pars (łac.) – należy wysłuchać drugiej strony.

***** Vox populi – vox Dei (łac.) – głos ludu, głosem Boga.

^{b-}(podpisali)^{-b}

Ks. Andrzej Kobierski ¹⁸² jeniec cywilny internowany w więzieniu w Kijowie na Łukianówce w imieniu wszystkich 24 więźniów Polaków, których Sz. P. Adam Roszkowski otaczał opieką.	Prałat F. Skalski.
	Ks. Kazimierz Naskręcki ¹⁸³ , prefekt szkół m. Kijowa.
	Ks. Wiktor Krzyweńczyk ¹⁸⁴ , proboszcz Konstantynowski.
	Katarzyna Fudakowska
Zygmunt Rola-Lepiesowicki, prezes syndykatu kościoła Sgo Aleksandra	Jadwiga Wołoczko
	Marja Lepiesowicka
Kasper Karlinski	Matylda Wagner
Bronisław Jasionowski	Tekla Czekakis
Jerzy Ryszard Pienkowski	Bronisława Nieczuja-Wierzbicka
Marja Kozłowska	K. ^{c-} To.. (nieczytelne) ^{-c}
Paweł Mikulski	Jul. ^{c-} Niw. (nieczytelne) ^{-c}
Zofja Nieczuja-Wierzbicka	A. Buczys
Kramarz	M. Wolska
S. Kowalska	A. Bożek
A. Knothe	M. Bołturyk
Zofja Krummel	A. Bielinska
optantka S. Woyniłłowiczowa ¹⁸⁵ (kier. zakład. przy ul. Przedstaw.)	Antoni Bukowinski
	b. kierowniczka zakładów polskich m. Kijowa M. Stępowska ¹⁸⁶ .
Anna Kurzyna	
Władysława Kulikowska	Ludwika Pawłowska
Dominika Marzewska	Piotr Laskowski
Eleonora Mytnikówna	Franciszek Kondrat
Leonard Janiszewski	Edward Gilewicz
Aleksandra Iwanicka nauczycielka	Franciszek Laskowski
Marya Michałowska	Jadwiga Skrzymuska
W. Głowacki	Z. Karaczewska
F. Biernadcka	F. Kowszun

^{b-} ^{-b} Tak w oryginale. W uwierzytelnionym odpisie dokumentu wszystkie nazwiska podpisujących się osób zapisano poniżej maszynowo.

^{c-} ^{-c} Tak w oryginale. W uwierzytelnionym odpisie dokumentu, wielu nazwisk nie zdołano odczytać.

L. Henrych	L. Terlikowski
M. Mazalewska	Eugenja Ejsymont
C. Skulimowska	Lucia Baranowska
F. Wojnicka	Konstancja Terlecka
L. Lic	Marya Szymczyk
Z. Szylinówna	L. Kosowicz
R. Marzecka	W. Raube
H. Litz	M. Gnatiuk
S. Popławska	Marya Zagórska
E. Danielewiczówna	Zofia Studzicka
Z. Wiesiołowska	Emila Gadomska
A. Maciejewiczówna	Stefania Górka
M. Mickewicz	Dr. E. Lewicka
N. Zapolska	Marja Budkowska
B. Kowinski	z Wisniewskich Marja Brzozowska
Adam Ziemiński delegat z B-Cerkwi z całą szczerością i głęboką wdzięcznością muszę zaznaczyć że przedstawiając p. Roszkowskiemu najokropniejszą niedolę naszych rozpaczliwie nieszczęśliwych repatriantów, zawsze znajdowałem u niego głębokie uczucie i najlepszą wolę.	A. Baranowska
	Z. Kozicka
	Feliks Łopuszanski. więzień
	Marcelina Michałowska
	Cecylja Lewicka
	St. Kubalski. internowany
	M. Kowalewska, internowana
	Marja Skowrońska
Lenczeski Stanisław	
K. Obertynska	M. Szczepinski
A. Eichlowa. repatriantka	Gustaw Mirza
K. ^c Zi.. (nieczytelne) ^c	Juljan Kosowicz
Anna Idzikowska	Ksiądz J. Bieniecki ¹⁸⁷ proboszcz kościoła S-go Ignacego w Kijowie
Mikołaj Orlicki uwięziony prof. matematyki (w ^d [...] ^d № 3)	
Inżynier Gustaw Kalinski	Z. Meleniewska

^{d-} ^d Tak w oryginale. W uwierzytelnionym odpisie dokumentu, fragment nie został odczytany.

M. Mierzwiński	Zofja Kowalska
Janina Zdanowska zarządzająca kancelarią szkółki parafialnej	Karol Wrzeszcz
	Bronisław Wrzesniowski
RADA ROZDZIELCZA przy delegacji Repatriacyjnej w Kijowie: M. Sagatowska K. Fudakowska J. Marchwicki K. Gratys	K. Wrzesniowski
	W. Dobosz
	A. Uptas
	Z. Lenczewski
	Zofja Makowska
	Aleksander Makowski
C. Michałowska	Marja Gnatiuk
L. Kozłowski	Ksawcia Krzyska
Juljan Pulikowski profesor	K. Hremendecka
H. Bielska	Augustyna Moszyńska
Wiktorja Gutkowska	W. Meduszewska
Joachim Skuratowicz	T. Gores
Bogumiła Wrzesniowska	F. Jdrysek
Idalja Strumiłowa	E. Marcinkowska
Franciszek Chorzewski tech. leśny	M. Dorf
Julja Bromirska	M. Rudnicka
M. Mizerska	B. Przemuska
W. Putiatycka	M. Korniak
Wincenty Burdzinski	M. Urbaniak
M. Dobrowolska (repatriantka)	Z. Budzik
H. ^{e-} Aleks.. (nieczytelne) ^{e-}	Sobiezanski
Z. Uszpalewicz	Zofja Wojciechowska

^{e-}[...]^{e-}

(168. podpisów)

[Pieczęć okrągła]*****

^{e-} ^{e-} Fragment oznaczony kolejno po sobie następującymi znakami „plus” i „minus” ustawionymi w poziomie.
***** Pieczęć okrągła o treści w języku polskim: „Polski Komitet Wykonawczy na Rusi, Wydział Prezydialny”.

Zgodne z oryginałem

^{f-}Jan Lipkowski^{-f}

[podpis odręczny]

Pismo przewodnie: oryginał. Maszynopis w języku polskim.

Załącznik: kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6703g, k. 210 (pismo przewodnie), k. 211-213 (załącznik).

27

1922, 2 października, Charków – Informacje Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie o represjach CzeKa wobec duchowieństwa i parafii rzymskokatolickich oraz ludności polskiej na Ukrainie.

D. V.

^{b-}[...]^{-b}

2 października ^{a-}[...]^{-a} r.

^{c-}[...]^{-c}

^{d-}**Pro memoria**^{-d}

Dnia 2 września br. o godzinie 1 w nocy Kamieniecki Trybunał wydał wyrok w sprawie kościołów katolickich, mocą którego zostali skazani na śmierć księża: Niedzielski¹⁸⁸,

^{f-} ^{-f} Imię i nazwisko podkreślone odręcznie.

^{a-a} Brak daty.

^{b-b} Ukośny wpis odręczny w nagłówku dokumentu: Ad acta / DV. Ukraina. Teczka wykazów gwałtów, do wykorzystania do noty. Podpis odręczny nieczytelny. 28 X 1922.

^{c-c} Wpis odręczny w nagłówku dokumentu: U II. Ref. U I na Ukrainie.

^{d-d} Fragment podkreślony maszynowo.

Dworzecki¹⁸⁹, Szyszko¹⁹⁰ i Szymański¹⁹¹; obywatel Paluszek oraz jego matka i obydwie siostry Rogozińskie. Na długoletnie więzienie zostali skazani obywatele: Gips, Komarnicki i inni.

Dnia 30 sierpnia aresztowano księdza Swiderskiego¹⁹², obdarto go z koszuli, zbito kolbami i osadzono w kamienieckim więzieniu. Ks. Swiderski z parafii Wońkowiec. W kamienieckim więzieniu siedzi jeszcze paru zaaresztowanych księży: Kowalski¹⁹³ z Zieńkowa, Łukasz¹⁹⁴ z Bar i inni.

Wobec tego, że kościoły w Kamieńcu zamknięte, a ludność katolicka pozbawiona wszelkiej pomocy religijnej, do Kamieńca przybył 20^e-sierpnia^e ks. ^f[...] ^f, który zajął mieszczanie ks. Niedzielskiego i chciał rozpocząć służbę Bożą w Katedralnym Kościele. Mimo, że wykazał się z jakiej miejscowości pochodzi (powiat Uszyca) aresztowano go i oskarżono o szpiegostwo na rzecz Polski. Ks. ten dostał konwulsji w więzieniu i ciężko się rozchorował.

W Zieńkowie pow. latyczowskiego, mimo odebrania od kościoła wszystkiego, zaczynając od monstrancji i kończąc na ławkach kościelnych, dnia 18 września władze miejscowe zażądały od proboszcza miejscowego kościoła dziekana Kowalskiego 500 000 000 rb. sow. jako „prohresiwnoho nałoha”. Wobec tego, że ksiądz nie rozporządzał taką sumą, zwrócił się do parafian o wystaranie się takowej. Parafianie z oburzeniem odrzucili propozycję proboszcza i niesłuszne żądanie władz. ^gW^g skutek tego władze aresztowały księdza Kowalskiego zarzucając mu kontrrewolucję i opór przeciw władzom. Jednocześnie aresztowano wielu Polaków i organistów. Rzeczy tak księdza, jak i organisty zostały skonfiskowane, a kościół pozostawiony bez nadzoru i oddany na pastwę.

W Jarmolińcach pow. płoskirowskiego urządzono niedawno wedle zwyczaju doroczny odpust par[afii] jarmolisieskiej. Na odpust zaproszono kilku księży z okolicy. W czasie samej procesji zjawiono się kilkunastu współpracowników czerezwyczajki¹⁹⁵ na koniach, z komisarzem kordonowym na czele. Dali oni salwy w tłum modlący się, rozpędzając ludność nahajkami. ^gKs. ^gCzerskiego¹⁹⁶ i znajdujących się księży aresztowano i badano. Wszystkich obłożono wielką kontrybucją. Miejscowemu ks. C. Czerskiemu wytoczono proces, zarzucając mu udział w spiskach i kontrrewolucji.

W Deraźni pow. płoskirowskiego, od dwóch lat ludność nie ma księdza. Przed paru tygodniami ludność tamtejsza zaprosiła do siebie księdza z Michampola, pow. latyczowskiego na odpust. Gdy ludność zaczęła się w Deraźni gromadzić na odpust, zjawiono się sotnia

^{e-e} Wyraz poprawiany maszynowo.

^{f-f} Brak podanego nazwiska duchownego.

^{g-g} Nadpisano maszynowo.

„Czerwonoho Kozaczestwa” i rozpędziła uczestników. Na drugi dzień zjawił się prezes z dwoma członkami komisji „po zjeździe cenności” i zażądawszy klucze od kościoła otworzył go. Otworzyli oni puszkę, gdzie znajdował się Przenajświętszy Sakrament i Hostia Święta, przy czym stróża kościelny, który tłumaczył, że puszkę otwierać może tylko ksiądz, na rozkaz komisarza Hawryluka, pobito kolbami i aresztowano. Protestująca ludność katolicka była rozpędzana strzałami karabinowymi.

W Snitkowie, po zabranii wszystkiego z miejscowego kościoła, zabrano czerwone kościelne chorągwie, z których uszyto czapki dla czerwoarmiejców, z jednej zaś zdjęto krzyż, a nalepiono na niej gwiazdę i wywieszono na gmach miejscowego Ispołkomu¹⁹⁷.

Dnia 25 sierpnia w Kumanowcach pow. lipińskiego również pozabierano wszystko z kościołów włącznie do ławek i chorągwi. Na księdza nałożono kontrybucję, później go zaaresztowano.

Dnia 4 września w Starokonstantynowie zabrano wszystko w kościele i nałożono olbrzymią kontrybucję na księdza Wesołowskiego. Ponieważ nie posiadał środków do zapłacenia jej, miejscowe władze, zarzucając mu kontrrewolucję, aresztowały go i wysłały do Żytomierza. Gdy przeciwko takiemu postępowaniu zaprotestowała miejscowa ludność polska, zarządzono masowe aresztowania. Aresztowano 96 robotników kolejowych, Polaków i wywieziono ich do Żytomierza.

W Kamieńcu od kilku tygodni w zabudowaniach Kościoła Dominikańskiego rozkopywano lochy. 5 września wydobyto okute srebrną blachą historyczne trumny rodziny Potockich. Z trumien obdarto wszystkie blachy i powyrzucano z nich kości.

Dnia 10 września komisarze Szynajzen i Saprygin zażądali wydania kluczy od Dominikańskiego Kościoła w Kamieńcu i z grupą żołnierzy wtargnęli do tego kościoła. Zepsuli organy wrywając z nich metale, oraz wydobyli z ołtarza puszkę z Przenajświętszym Sakramentem, aresztowali organistę tego kościoła Szarkiewicza i kilku innych Polaków.

Dnia 12 września zburzono grobowce w Katedralnym kościele w Kamieńcu. Leżeli w nich dawni Biskupi Kamienieccy. Przy otwarciu nikogo z parafian nie było.

Dnia 12 września w nocy eskorta kozaków uprowadziła zasądzonych na śmierć kamienieckich księży oraz obywateli piechotą w kierunku Uszycy, w jakim celu nie wiadomo.

Dnia 14 września w Katedrze Kamienieckiej pozostały Ołtarz Przenajświętszego Sakramentu zupełnie obdarto ze złoczonej blachy, którą był okryty.

Dnia 15 bm. w Pudłowcach kamienieckiego pow[iatu], kilkunastu kozaków pod przewodnictwem komisarza Borysławskiego ^h[...] ^h zaaresztowało grupę Polaków, złożoną z 7 osób, w której byli panowie: Zajączkowski, Dąbrowski i Wójcicki, wraz z miejscowym popem Nikulakiem. Po drodze do Kamieńca, w rejonie przedmieścia „Rajskiej Bramki” wprowadzono ich do parku i wszystkich rozstrzelano bez sądu.

Dnia 10 ^ewrześnia^e została zaaresztowana w okolicach Husiatyna grupa repatriantów polskich złożona z 18 osób, dążąca na wozach drogą kołową do Polski. Cała ta grupa została rozstrzelana bez sądu, zaś upozorowano to powodem, iż ludzie ci byli powstańcami atamana Orlika.

W pierwszych dniach września, koło zamku „Baran”, w rejonie Kozaka pod Przerotiem????, schwytano Polaków: trzech mężczyzn i trzy kobiety. Oddział „Czona” zamordował ich na miejscu, bez sądu, a ludność Woruki pogrzebała ich trupy przy trakcie kamienieckim.

We wrześniu Poselstwo Polskie w Charkowie zwróciło się z notą do Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych w sprawie Babiuka, skazanego na śmierć, z prośbą o zbadanie sprawy i powstrzymania wyroku do jej zbadania, czy nie podlega ona amnestii. Babiuk został rozstrzelany przed wyjaśnieniem sprawy.

Poselstwo Polskie w Charkowie kilkakrotnie interweniowało w sprawie obywatela polskiego dra Bielińskiego. Władze nie dopuściły nikogo z przedstawicieli polskich do widzenia się osobistego z dr. Bielińskim i rozstrzelały go.

W nocy z 8 na 9 sierpnia aresztowano cały szereg Polaków w Odessie. Interwencje Poselstwa pozostały bez skutku.

W nocy z 7 na 8 sierpnia organy Gospolituiprawlenia przeprowadziły rewizje u całego szeregu Polaków w Charkowie. Dużo Polaków zostało zaaresztowanych. Rewizja przeprowadzona była również u p. Leona Zabłockiego, urzędnika Wydziału Konsularnego Poselstwa Polskiego. Wkrótce potem Komisariat Spraw Zagranicznych złożył notę Poselstwu Polskiemu w Charkowie niemożliwą w formie i treści, w której oskarżał cały szereg urzędników Poselstwa Polskiego, a nawet najwyższych jego kierowników o szpiegostwo. Dotychczas rząd ukraiński nie dał nam satysfakcji za tą notą.

W maju r. b. w miejscowościach Braiłów, Kopajgrad, Łuczyniec, Srokow i Wońkowce zebrała się delegacja, aby udać się do Komisarza polskich gub. Podolskiej Majewskiego, z prośbą o pozwolenie, [aby] mieć po kościołach szkółki polskie, w których by można było uczyć

^{h-h} Skreślono maszynowo.

dzieci religii katolickiej, powołując się na Traktat Ryski. Majewski przecież odmówił, motywując, iż szkolnictwo i kościoły podlegają prawodawstwu sowieckiemu.

W Kamieńcu Podolskim przytułki dziecięce otrzymują pokarm marny i niewystarczający, donoszą obdarte ubranka, brakuje im jakiegokolwiek bądź zaopatrzenia na zimę.

[brak podpisu]

Kopia. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6703E, k. 253-257.

28

1923, 23 marca, Charków – Pismo Chargé d’Affaires w Charkowie do Ministra Spraw Zagranicznych w Warszawie informujące o treści rozmowy z Jakowlewem na temat dalszych relacji pomiędzy Polską a ZSRR.

^{a-}[...]^{-a}

[...]^{*}

[...]^{**}

[...]^{***}

[papier firmowy z orłem białym oraz nadrukiem:]

POSELSTWO POLSKIE

W CHARKOWIE

^{b-}TAJNE^{-b}

D M.S.Z.

2293

V Załącz. I^{****}

DN. 23 marca 1923 r.

^{a-} ^{-a} Ukośny dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem o treści: 26-27 U.

^{*} Stempel o treści w języku polskim: „Do Akt Nr U2”.

^{**} Pieczęć prostokątna o treści w języku polskim: „Widziane przez Wice Ministra dnia 1 IV 1923. Romcz”.

^{***} Pieczęć granatowa, owalna, w języku polskim o treści w otoku: „Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych” oraz w polu pieczęci: „zesp. P III w 27, t. U-1”.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{****} Pieczęć prostokątna o treści w języku polskim.

c-[...]-c d-[...]-d e-[...]-e
f-[...]-f g-[...]-g h-[...]-h
i-[...]-i j-[...]-j

W dniu dzisiejszym miałem dłuższą rozmowę z Jakowlewem na tematy bieżące.

Biorąc asumpt z wiadomości w dzisiejszej prasie (vide załączony komunikat), Jakowlew okazał silne zaniepokojenie co do tego, czy wiadomości te nie ukrywają jednak jakichś planów ze strony Polski, mogących doprowadzić do zaostrzenia stosunków z Sowietami. Oświadczyłem mu, że do wiadomości, wskazujących na wojenne zamysły Polski nie należy przywiązywać żadnej wagi, co zaś tyczy stosunku swego do Sowietów, to Rząd Polski dał w ostatnich czasach szereg dowodów, świadczących o jego chęci torowania drogi do ściślejszego porozumienia. Nie może to jednak, rzecz oczywista, krępować Rządu Polskiego w nakreśleniu takiej samej linii politycznej wobec Niemiec i usunąć pewne niedowierzania w stosunku do Sowietów dopóki istnieją dane, stwierdzające prowadzenie wspólnej polityki Sowietów z Niemcami i póki wieczna groźba, jaka wisi nad pokojem Europy skutkiem tej wspólnej polityki i wspólnego brzękania szablą nie ustanie.

W odpowiedzi Jakowlew wyłuszczył mi stanowisko Sowietów wobec poruszanej kwestii, która da się sprecyzować w następujących punktach.

^{c-} ^{-c} Dopisek odręczny sporządzony czerwonym atramentem o treści w języku polskim: „p. St. Zalewski. Projekt odpowiedzi. Zalewski 3 IV”.

^{d-} ^{-d} Ukośny dopisek odręczny sporządzony ołówkiem o treści w języku polskim: „DN. 28/3”.

^{e-} ^{-e} Dopisek odręczny sporządzony granatową kredką na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: „DDP DV”.

^{f-} ^{-f} Ukośny dopisek odręczny sporządzony ołówkiem na marginesie dokumentu i podkreślony, o treści w języku polskim: „Odpis do Paryja”.

^{g-} ^{-g} Ukośny dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: „Wice [Minister] 29/3”.

^{h-} ^{-h} Dopisek odręczny sporządzony ołówkiem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: „30/m podpis odręczny Romcz”.

ⁱ⁻ ⁻ⁱ Dopisek odręczny sporządzony czerwoną kredką na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: „30.3.23, podpis odręczny nieczytelny”.

^{j-} ^{-j} Dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: „Zwrócone przez p. st. Zalewskiego przed wyjściem z Wydziału DV. Ad Acta. 24/V [19]23. A. Dobrowolski”.

1) Sowiety, chcąc uniknąć zupełnego odosobnienia w Europie, musiały szukać oparcia w Niemczech, które, nie wchodząc w powody, najdalej wyciągnęły do nich rękę. Przy tej sposobności Jakowlew uważał za konieczne podkreślić, że o jakiejś tajnej konwencji militarnej

^{k-}[...]^{-k}

z Niemcami niema mowy i że Niemcy burżuazyjne na pomoc aktywną ze strony Sowieców przy realizacji swoich planów nacjonalistycznych, lub agresywnych liczyć w żadnym wypadku nie mogą.

2) Mimo oparcia o Niemcy Sowiety zdają sobie sprawę z tego, że faktyczne interesa ich w Niemczech nie są większe, aniżeli w Polsce, i że porozumienie się ich z Polską, przyniosłoby im zarówno polityczne, jak ekonomiczne większe korzyści, przede wszystkim ze względu na stosunki, jakie łączą Polskę z Francją. ^{l-}To też obecna konstelacja polityczna zbliżenia sowiecko-niemieckiego mogłaby się zupełnie zmienić, gdyby Polska wzięła na siebie rolę pośrednika pomiędzy Francją a Sowiecami i zdołała doprowadzić do rzeczywistego porozumienia. Zniknęłaby wówczas dla Sowieców również groźba, której obecnie muszą się dopatrywać w zwróconym przeciwko sobie sojuszu francusko-polskim i powiększaniu się sił obu tych państw.

Jakowlew z pewnym żalem podkreślił, że wszystkie dotychczasowe wiadomości o próbach nawiązania stosunków pomiędzy Sowiecami a Francją są albo plotką polityczną, albo też okazały się poczynaniami zupełnie chybionymi, jak np. pobyt Herriot, lub projekt przyjazdu komisji parlamentarnej. Dla zbliżenia obu krajów potrzeba by akcji poważniejszej, której podjąć by się mogła Polska jako bezpośrednio zainteresowana i mogąca dla siebie ciągnąć z tej sytuacji pewne korzyści. Co do platformy, to Sowiety stoją na stanowisku, że żądań francuskich co do odszkodowań uwzględnić by nie mogły, grozi to bowiem w zasady systemu, na którym opiera się ich ustrój, natomiast gotowi są dać wszelkie gwarancje co do kapitału, któryby tu został obecnie na nowo zaangażowany.

Jakowlew mówił z wielkim przejęciem i goryczą i mam wrażenie, zupełnie szczerze. Widać było, że sprawa znalezienia drogi do Francji jest poważną bolączką, która niewątpliwie nie tylko Jakowlewa osobiście tak żywo interesuje. Uważam zresztą za znamienne, że wypowiedział on się tak otwarcie wobec mnie jako przedstawiciela Rządu polskiego, chociaż nawet rozmowa była nieoficjalną.

^{k-} ^{-k} Dopisek maszynowy na dole pierwszej strony dokumentu o treści: „Do Pana Ministra Spraw Zagranicznych w Warszawie. M.S.”.

^{l-} ^{-l} Fragment tekstu oznaczony na lewym marginesie niebieską pionową linią.

Stanowiska wyraźnego do jego wywodów oczywiście nie zająłem, podkreślając tylko, z intencją wysondowania celu, w jakim mi to powiedział, że nad sprawą tą się zastanowię, ewentualnie podam rozmowę naszą do wiadomości Pana Ministra.

Jest rzeczą jasną, że o samodzielnej polityce Ukrainy w tej sprawie nie można mówić, tego rodzaju ujęcie może być tylko resumé obrad i tendencji Moskwy – być może próbą sondowania, na jaki grunt propozycja podobna natrafić by mogła, co uważam tem bardziej za możliwe, że Jakowlew dopiero przed dwoma dniami powrócił z Moskwy.

Referując o powyższym, proszę o udzielenie mi instrukcji, czy i o ile temat ten ma być kontynuowany, względnie w jakim kierunku mam Narkomindiel inspirować.

^{m-}1 załącznik^{-m}

CHARGÉ D'AFFAIRES

Charwat¹⁹⁸

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6659, k. 1-3.

1923, 2 maja, Charków – Raport poselstwa Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie przekazany do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, informujący o przebiegu uroczystości 1-majowych w tym mieście.

Charków, dn[ia] 2 maja 1923 r.

^{m-} ^{-m} Wyraz podkreślony za pomocą krótkich kresek umieszczonych w poziomie.

^{a-}[...]-^a

[...]*

^{b-}[...]-^b

POSELSTWO POLSKIE

W CHARKOWIE

====

Nr 1490/23/ [podpis odręczny nieczytelny]

Przy odpowiedzi należy się powoływać na powyższą liczbę.

Odpowiedź na pismo z dn[ia]

[...]**

W sprawie:

^{e-}[...]-^e

^{f-}[...]-^f

^{g-}[...]-^g

^{h-}[...]-^h

ⁱ⁻[...]-ⁱ

R^{c-}Rozdzielnik^{-c}

Do Wydz. D. V. i D VII.

Ministerstwa Spraw Zagranicznych

^{d-}w Warszawie^{-d}

Poselstwo R.P. w Charkowie komunikuje niniejszym, iż wczorajsze święto 1 maja przeszło w Charkowie bardzo spokojnie i pozbawione było wszelkich żywiołowych odruchów. O godz. 2 odbyła się na hipodromie parada wojskowa, w której wzięło udział około 2000 żołnierzy, 4 tanki, 4 automobile pancerne i 8 aeroplanów. Parada odbywała się przed zmobilizowanymi na plac hipodromu związkami zawodowymi. Mobilizacja związków zawodowych odbywała się na mocy nakazu wyraźnego władz Profsojusów¹⁹⁹, w drodze tzw. „profsojuznej” dyscypliny. Na placu hipodromowym występowali również rozmaici mówcy, wygłaszając przed zebranymi okolicznościowe przemówienia. Mimo wysunięcia przez partję komunistyczną szeregu haseł politycznych, między innymi również hasła protestu przeciwko przyłączeniu Galicji Wschodniej do Polski, wszystkie przemówienia, a przede wszystkim mowa Rakowskiego²⁰⁰ na placu hipodromowym nacechowane były pokojowością i prawie że nie poruszały haseł politycznych. Specjalnie w mowie Rakowskiego nie było ani jednego zwrotu antypolskiego.

^{a-} ^{-a} Wpis odręczny o treści: „Z.G. 8/5”.

* Stempel w języku polskim o treści: „Do akt nr U.2”.

^{b-} ^{-b} Nadruk z godłem Rzeczypospolitej Polskiej.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{d-} ^{-d} Fragment podkreślony maszynowo.

** Pieczęć wpływu w języku polskim o treści: „D.V. Nr M.S.Z. 3041, dn[ia] 5/V 1923 [r.]. Załączn[iki]”.

^{e-} ^{-e} Ukośny wpis odręczny o treści: „W.W.P. / J. Zalewski, z up[oważnienia], 1 V”.

^{f-} ^{-f} Ukośny wpis odręczny o treści: „PN 8/5”.

^{g-} ^{-g} Ukośny wpis odręczny o treści: „8/5 n, Romek”

^{h-} ^{-h} Ukośny wpis odręczny o treści: „D.V. Nr dz. 8k 3”.

ⁱ⁻ ⁻ⁱ Wpis odręczny o treści: „au TP 17.5.1923”.

Na paradę wojskową przedstawiciele państw obcych otrzymali zaproszenia do specjalnej loży dyplomatycznej. Ze względu na sytuację ogólną i wskutek ostatniej noty Jakowlewa, posadzającej Poselstwo o inspirowanie prasy polskiej do przedstawiania stosunków na Ukrainie w świetle niekorzystnym dla sowietów,^{j-} nie uważałem za stosowne skorzystać z zaproszenia i z Poselstwa Polskiego na paradzie nikt obecnym nie był^{j-}.

Po skończonej paradzie poszczególne związki zawodowe i organizacje w oddzielnych grupach przeszły w manifestacyjnym porządku ze sztandarami swoimi przez główną ulicę miasta i rozeszły się do swoich klubów, gdzie odbywały się odczyty i przedstawienia okolicznościowe. Jedyne grupa organizacji komunistów polskich, w liczbie 50 ludzi przyszła w zwartym szeregu około godz. 4-ej^{k-} przed gmach Poselstwa^{k-} i ustawivszy się w szyku wojskowym przed frontem gmachu urządziła nam niewielką^{l-} demonstrację^{l-}. Z pośród grupy wystąpił jeden z polskich komunistów i w bardzo krótkiej przemowie zaznaczył, wskazując na gmach Poselstwa, że „w domu tymi mieszkają przedstawiciele burżuazyjnej i szlacheckiej Polski, tej Polski, która gnębi robotników i dopiero wczoraj przeprowadziła liczne areszty robotników w Polsce”. Kończąc okrzykiem „Hańba takiej Polsce, hańba takim przedstawicielowi, niech żyje sowiecka Polska, niech żyje komunistyczna partja w Polsce”, podchwyconym przez demonstrantów, mówca natychmiast nakazał całej grupie w formie komendy wojskowej zwrot i demonstranci śpiesznie się oddalili. Cała ta demonstracja trwała zaledwie 5 minut, przeprowadzona była w nadzwyczajnym porządku i nosiła wszelkie cechy akcji zorganizowanej, a nie żywiołowej.

Wieczorem odbył się w Domu polskim wieczór komunistów polskich, na którym przemawiało szereg mówców, podkreślając znaczenie święta majowego, potem zaś odbyło się przedstawienie amatorskie. Na wieczorze było około 100 osób.

W mieście wieczorem demonstrowano^{j-} na placu^{j-} Mikołajewskim przed spacerującą publicznością obrazy świetlne. Śród nich między innymi z obrazów dotyczących Polski pokazano: fotografię Prezydenta Ministrów Sikorskiego w mundurze generalskim z napisem „głowa rządu polskiego, szykujący na 3 maja w związku z przyjazdem generałów francuskich Focha²⁰¹ i Wejganda²⁰² demonstracje wojskowe”, posła Witosa²⁰³ z napisem „głowa kułackiej partji w Polsce”, byłego posła Dąbala²⁰⁴ z napisem „męczennik partji komunistycznej w Polsce, wyrwany z łap polskiej burżuazji”, oraz wreszcie karykaturę, przedstawiającą małego psa w konfederatce, służącego przed gen. Fochem z napisem „Polska – wierny pies Francji”. Obrazy

^{j-} ^{-j} Fragment podkreślony odręcznie.

^{k-} ^{-k} Fragment dwukrotnie podkreślony odręcznie.

^{l-} ^{-l} Wyraz podkreślony odręcznie.

świetlne, pokazywane zresztą już i przed dniem 1 maja co niedzielę wieczór, nie wywoływały wśród publiczności żadnego zainteresowania i nawet grupa wyrostków, która się im przypatrywała nie reagowała żadnymi okrzykami na demonstrowane obrazy.

Reasumując zaznaczyć muszę, iż święto 1 maja w roku obecnym w porównaniu z rokiem zeszłym wypadło bardzo blado i wykazało ogromne przytępienie mas bolszewickich w reagowaniu na rozmaite ich hasła bojowe. Bądźcobądź w roku zeszłym wyczuwało się jeszcze pewien entuzjizm, zauważyć można było miejscami pewne odruchy żywiołowe. W tym zaś roku udział mas był całkowicie pasywny a wszystkie manifestacje i objawy świąteczne nosiły cechę zorganizowanych z góry zarządzeń, którym się ogół poddawał jedynie z musu.

^{m-}[...]-^m

ⁿ⁻[...]-ⁿ

CHARGÉ D'AFFAIRES

Charwat

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6659, k. 4-6.

1923, 6 listopada, Kijów – Pismo Poselstwa RP w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie z dołączonym do niego spisem osób narodowości polskiej przebywających w przytułku dla nieuleczalnie chorych na terenie Ławry Kijowsko-Peczerskiej.

^{m-} ^{-m} Ukośny, dodatkowo podkreślony, wpis odręczny o treści: „D.V., należałoby protestować przy tym na oficjalny charakter demonstracji [podpis odręczny nieczytelny]”.

ⁿ⁻ ⁻ⁿ Wpis odręczny o treści: „Demonstracja nie miała charakteru ściśle oficjalnego gdyż była zaimprovizowana przez organizację partyjną. P[an] Charwat uważa interwencję za niewskazaną”.

POSELSTWO POLSKIE*

W CHARKOWIE

Nr 3324/23/P.Ch.

Charków, 6 XI 1923 r.

M-STWO SPRAW

ZAGRANICZNYCH**

Nr 7191/DV

WESZŁO 9 XI 1923

Załącznik^a[...]^{-a}

Refer.^a[...]^{-a} akta^a[...]^{-a}

Ministerstwu Spraw Zagranicznych

Wydział DV

^b-w Warszawie^{-b}

do wiadomości

A[d] a[cta]

TP.10.11.1923 [...]***

[...]²⁰⁵

^c-Odpis^{-c}

DELEGACJA

RZPLITEJ POLSKIEJ

Do Spraw Opcji

^b-w Kijowie^{-b}

Dn. 1-go list[opada] 1923 r.

^b-Nr 6595^{-b}

^d[...]^{-d}

Do Poselstwa Polskiego

^b-w Charkowie^{-b}

W załączeniu przesyłam spis Polaków, znajdujących się w przytułku dla nieuleczalnych w Ławrze Kijewo-Peczerskiej, zaznaczając, że szczegółowe dane o sytuacji prawnej poszczególnych osób zebrane będą jednocześnie z rozdawnictwem I-ej serii zapomóg żywnościowych, niezwłocznie po nadejściu z Poselstwa przeznaczonej na ten cel sumy.

*Stempel prostokątny.

**Pieczęć prostokątna wpływu.

^a-^aBrak wpisu.

^b-^bFragment podkreślony maszynowo.

***Stempel: Do Akt Nr *UI*.

^c-^c Wyraz podkreślony maszynowo.

^d-^dUkośny wpis odręczny: p. [nazwisko nieczytelne]. 9/XI [19]23. Podpis odręczny nieczytelny.

Kierownik Delegacji

M. ŚWIRSKI

1 załącznik

Spis

**osób znajdujących się w przytułku dla nieuleczalnych
na terytorium byłej Ławry**

- 1) Helena Łazarkowska – z Berdyczowa
 - 2) Łucja Keliar – z Poznania – 53 lat, gospodyni
 - 3) Klara Babiczowa – z Żytomierza 69 lat
 - 4) Michalina Życka – z Suwalskiej Ziemi
 - 5) Aniela Czewawowa – gub. Kij. – lat 86, gospod[yni]
 - 6) Aniela Stefanowa – z Mohyłowa – 29 lat
 - 7) Maria Stefanowicz – z Brześcia
 - 8) Rozalia Rusiecka – gub. Kij. – lat 76, gospod[yni]
 - 9) Piotr Łopuszański – z Boryspola, lat 65, aptek[arz]
 - 10) Nikodem Zakrzewski – gub. Kij., lat 40, zegarmistrz
 - 11) Paweł Hrynakowski – z Wołynia, lat 80, mechanik
 - 12) Paweł Jurkowski – ^a[...] ^a
 - 13) Jan Wierzchowski – z Wołynia, lat 70, kolejarz
 - 14) Wanda Jaroszkiewicz – z Kalisza, lat 70, nauczycielka
 - 15) Leonard Golakowski – z Warszawy, lat 59, maszynista
 - 16) Eugenia Bukowska – z Warszawy, lat 23, modystka
 - 17) Stefan Trada – z Grodzieńsk[iej] ziemi, lat 37, przemysł[owiec]
 - 18) Wiktoria Trocka – z Mińska, lat 43, praczka
- Za zgodność: ^a[...] ^a
-

POSELSTWO POLSKIE

W Charkowie

Dn. 6 XI 1923 r.

Nr 3314/23/P.Ch.

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Departament Konsularny

Podczas bytności mojej w Kijowie odwiedziłem z p. Konsulem Świrskim i przytulisko dla starców i nieuleczalnych kalek w Kijewo-Peczerkiej Ławrze. W przytulisku są Ukraińcy, Rosjanie, Polacy i Żydzi. Warunki, wśród których żyją pensjonariusze, są bardzo ciężkie, wydzielane im pożywienie jest liche i niewystarczające, mieszkają w nieogrzewanych izbach, cierpią z powodu braku środków leczniczych itd. itd.

Wobec takiego stanu rzeczy, postanowiłem asygnować, co miesiąc z funduszów, którymi tu rozporządzam, 20 \$ specjalnie na potrzeby starców polskiej narodowości (głównie na poprawę wikt), a prócz tego porozumiałem się z tutejszym przedstawicielem Jointa i mam odeń obiecaną trochę ciepłej bielizny i obuwia, które jak tylko otrzymam, natychmiast pošlę na ręce p. Świrskiego.

Dr M. Szarota
Charge d`Affaires a.i.

Pismo przewodnie: kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku polskim.

Załącznik: kopia. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6773, s. 22 (załącznik); s. 23 (pismo przewodnie).

1923, 15 grudnia, Charków – Zawiadomienie polskiego charge d'affaires Marcelgo Szaroty o zakończeniu jego misji na Ukrainie Radzieckiej skierowane do radzieckiego pełnomocnika Komisariatu Ludowego do Spraw Zagranicznych ZSRR przy rządzie USRR Aleksandra Szlichtera.

W CHARKOWIE

dn. 15 XII 1923 r.

Nr 3554/23/P.Ch.

Do

Pana Aleksandra Schlichtera²⁰⁶

Pełnomocnika Komisariatu Ludowego

do Spraw Zagranicznych

Związku Socjalistycznych Republik Rad

przy Rządzie USRR

^{a-}w Charkowie^{-a}

Panie Pełnomocniku!

Niniejszym mam zaszczyt podać do wiadomości Pańskiej, że rozporządzeniem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP zostałem z dniem 1 stycznia 1924 r. odwołany ze stanowiska Chargé d'Affaires a. i.²⁰⁷

Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych kierownictwo Przedstawicielstwa RP w Charkowie obejmie po moim wyjeździe Radca Handlowy p. Ignacy Różycki²⁰⁸.

Korzystam ze sposobności, by wyrazić Panu, Panie Pełnomocniku, moje podziękowanie za względy i poparcie, okazywane mi podczas mego urzędowania i proszę Pana przyjąć zapewnienie mego głębokiego szacunku

*Dr. M. Szarota*²⁰⁹

Chargé d'Affaires a. i.

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 889, k. 288.

^{a-a} Fragment podkreślony maszynowo.

1923, 17 grudnia, Charków – Pismo z Wydziału Konsularnego Poselstwa RP w Charkowie do Wydziału Ekonomiczno-Prawnego aparatu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR z prośbą o zezwolenie na wywiezienie do Polski rzeczy osobistych przedstawiciela dyplomatycznego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie, Marcelego Szaroty.

WYDZIAŁ KONSULARNY

Charków, dn. 17 XII 1923 r.

Poselstwa RP

w Charkowie

nr 8352/23

Pilne

Do

Zarządu Pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR

^aWydział^a Ekonomiczno-Prawny

[Stempel]*

Wydział Konsularny Poselstwa RP w Charkowie ma zaszczyt przedstawić listę rzeczy osobistych przedstawiciela dyplomatycznego Rzeczypospolitej Polskiej ob. [Marcelego] Szaroty, które on wyjeżdżając do Polski zamierza wywieźć ze sobą z pozwolenia odpowiednich władz.

Za naczelnika Wydziału Konsularnego, Sekretarz Konsularny

*Konstanty Czyżyk*²¹⁰

[podpis odręczny]

^{a—} Wyraz „Oddział”, odręcznie poprawiono na „Wydział”.

* Stempel wpływu w języku rosyjskim, w przekładzie na język polski: Oddział Ekonomiczno-Prawny LKSZ. N[umer]r wpł[ywu] 5850 dn. 17 grud[nia] 1923 r. Dopisek odręczny: Do NKPS.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim na druku urzędowym.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 889, k. 290.

33

1923, 19 grudnia, Charków – Pismo z Wydziału Ekonomiczno-Prawnego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR do Referentury ds. Polski przy LKSZ ZSRR dotyczące zakończenia pełnienia funkcji i wyjazdu do Warszawy przedstawiciela dyplomatycznego II Rzeczypospolitej w Charkowie Marcelego Szaroty.

19 XII [1923 r.]

[Nr] 5874

LKSZ²¹¹ ZSRR (Referentura [ds.] Polski)

Wydział Ek[onomiczno]-Praw[ny] informuje, że 15 grudnia br. w oficjalnym piśmie o n[ume]rze 3554/23/IIIX* przedstawiciel dyplomatyczny II Rzeczypospolitej w Charkowie ob. Szarota powiadomił Z[arząd] LKSZ o tym, że zgodnie z rozporządzeniem polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych opuszcza on stanowisko od 1 I 1924 r., a od 19 grudnia br. wyjeżdża na urlop z Charkowa.

Posadę kierownika Przedstawicielstwa RP w Charkowie po wyjeździe ob. Szaroty przyjmuje, w siłę rozporządzenia polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, radca handlowy ob. Ignacy RÓŻYCKI.

Kier[ownik]Ek[onomiczno]-Praw[nego] Wydziału [brak podpisu]

Sekretarz [brak podpisu]

* Symbole literowe w dokumentach pozostawiono tak jak w oryginale, czyli alfabetem rosyjskim.

*Kopia niewierzyteliona. Maszynopis w języku rosyjskim.
CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 889, k. 291.*

34

1923, 24 grudnia, Charków – Raport dzielnicowego milicji do naczelnika 7. Rejonu milicji w Charkowie dotyczący „nieodpowiedniego zachowania” Leona Zabłockiego, referenta Poselstwa RP w Charkowie.

USRR

^{a-}Kopia^{-a}

P.o. dzielnicowego

4. podrejonu

7. rejonu Ch[arkowskiej] G[ubernialnej]

M[ilicji] M[iejskiej]

24 XII [19] 23 roku

nr 1

Do

Naczelnika 7. rejonu Ch[arkowskiej]

G[ubernialnej] M[ilicji] M[iejskiej]

23 grudnia, wspólnie ze starszym milicjantem p[odległego] W[am] rejonu tow. RABINOWICZEM, wykonując obowiązki służbowe i na podstawie polecenia Gubgoruprawlenija²¹² z dnia 26 XI br. nr 26144 o zatrzymaniu ob. Zabołockiej²¹³ i doprowadzeniu jej do Gubotupraw²¹⁴ przybyłem do budynku nr 74 przy ul. Wałkowskiej w celu wykonania polecenia. Wchodząc do mieszkania Zabołockiej spotkałem nieznanego mi

^{a-a} Wyraz podkreślony.

ob[ywate]la ubranego po „nepmańsku”²¹⁵ nazywającego siebie synem ob. Zabołockiej, który zapytał mnie, co mi potrzeba. Ja mu odpowiedziałem, że na podstawie rozporządzenia Gubgormilicji²¹⁶ jestem zobowiązany zatrzymać ob. Zabołocką i doprowadzić ją do Oddziału Zarządu Gubispołkomu, na co on odpowiedział: „Moja matka wyjechała na wieś (nazwy nie powiedział) i przyjedzie dopiero po świętach do Charkowa, tj. 20 stycznia [19]24 r.”. Ja poprosiłem go, żeby złożył zeznanie o wyjeździe [matki] w pisemnej formie lub oświadczenie ze swoim podpisem, na co on mi powiedział: „Powiedziałem Wam, gdzie wyjechała moja matka tylko z grzeczności, żadnych zeznań lub oświadczeń ja Wam składać nie zamierzam”. Przy tym dodał: „Zdejmijcie nakrycie głowy, ponieważ znajdujecie się nie w barze, ani nie w Rosji Radzieckiej, tylko w domu sekretarza misji polskiej”. Syn [Zabłockiej] nie czekając na moją odpowiedź zapytał jeszcze: „Co Wam jeszcze potrzeba” i na moją odpowiedź, że mi niezbędna jest tylko informacja o miejscu znajdowania się ob. Zabołockiej, on powiedział: „Mam zaszczyt Was pożegnać”, - przez co dał do zrozumienia, że nie chce już z nami rozmawiać. Nie powiedziałem mu więcej ani słowa, wyszedłem z jego mieszkania. Referując powyższe, proszę o Wasze odpowiednie rozporządzenie.

24 XII [19]23 r.

P.o. dzielnicowego 4 podrejonu

[brak podpisu]

Za zgodność: prowadzący dokumentację INO²¹⁷

[podpis odręczny nieczytelny]

Kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 16.

4 I [19]24 r.

nr 5036

Zaświadczenie

Potwierdzające to, że ob. Leon ZABŁOCKI jest REFERENTEM DS. SPRAW WYBORU OBYWATELSTWA Polskiego Poselstwa w Charkowie.

Sekretarz

[brak podpisu]

Kopia niewierzytelniiona. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 12.

36

1924, 12 stycznia, Charków – Raport funkcjonariuszy Gubernialnej Milicji w Charkowie do Zarządu Charkowskiego Gubernialnego Komitetu Wykonawczego oskarżających referenta Poselstwa RP Leona Zabłockiego o nieodpowiednie zachowanie wobec nich.

USRR

Kopia

Zarząd

Gubernialnej i Miejskiej

Robotniczo-Chłop[skiej]

oraz Kryminalnej

Milicji Charkowszczyzny

12 stycznia 1924 roku

nr 099

DO
KIEROWNIKA ODDZIAŁU ZARZĄDU
GUB[ERNIALNEGO] KOM[ITETU]
WYK[ONAWCZEGO]

Raport

W załączeniu przedstawiam korespondencję, w związku z Waszym poleceniem, o referencie ds. wyboru obywatelstwa Poselstwa RP w Charkowie ob. ZABŁOCKIM Leonie, który pozwolił sobie na grube lekceważące zachowanie wobec władzy radzieckiej w osobie rej[onowego] dzielnicowego 7. rejonu milicji miasta Charkowa tow. FOMIENKI. Tow. FOMIENKO przybył do budynku nr 74 przy ul. Wałkowskiej, zgodnie z Waszym pisemnym poleceniem o nr 11872 w celu poszukiwania polskiej optantki²¹⁸ ob. ZABŁOCKIEJ S.J. i doprowadzenia jej do O[ddziału] C[udzoziemców] przy GIK²¹⁹. Wchodząc do mieszkania tow. FOMIENKO spotkał nieznanego mu młodego człowieka, powiedział, że jest synem ob. ZABŁOCKIEJ S.J. oraz że jego matka, ZABŁOCKA, wyjechała na wieś, gdzie będzie do dnia 20 stycznia br. Tow. FOMIENKO, chcąc udokumentować wyniki poszukiwania ZABŁOCKIEJ, poprosił go o danie pisemnego oświadczenia lub pozwolenie sporządzenia protokołu jego zeznań o wyjeździe matki. Syn ob. ZABŁOCKIEJ nie zgodził się na to mówiąc, że tylko z grzeczności powiedział, że jego matki nie ma i więcej żadnych zeznań on dawać nie zamierza, do tego on jeszcze dodał: „ZDEJMIJCIE NAKRYCIE GŁOWY, PONIEWAŻ ZNAJDUJECIE SIĘ NIE W SZYNKU I NIE W ROSJI RADZIECKIEJ, TYLKO W DOMU SEKRETARZA POLSKIEJ MISJI”. Na prośbę tow. FOMIENKI o wskazanie miejsca znajdowania się jego matki ZABŁOCKI odpowiedział: „MAM ZASZCZYT WAS POŻEGNAĆ”, przez co dał do zrozumienia tow. FOMIENKOWI, że nie chce dalej z nim rozmawiać.

W tych okolicznościach polecenie Oddziału Zarządu nie zostało wykonane. Całą korespondencję na ten temat przekazuję do Waszej dyspozycji.

ZAŁĄCZNIK: Korespondencja na 6 kartkach.

Nacz[elnik] Gub[ernialnej] Milicji Miej[skiej] oraz Kryminalnej
Charkowszczyzny

[brak podpisu]

Nacz[elnik] Oddz[iału] Org[anów] Adm[inistracyjnych]

[brak podpisu]

ZA ZGODNOŚĆ:

prowadzący dokumentację INO

[podpis nieczytelny]

Kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 14.

37

1924, przed 15 stycznia, Kijów – Pismo Zarządu LKSZ ZSRR w USRR do redakcji gazety „Kommunist” dotyczące umieszczenia w niej informacji o przedłużeniu terminu zmiany obywatelstwa dla Polaków mieszkających na Ukrainie.

ZSRR

PEŁNOMOCNIK

LUDOWEGO KOMISARIATU

SPRAW ZAGRANICZNYCH

W USRR

^{a-} ____ ^{-a} 1924

Nr 5413

Do Redakcji gazety „Kommunist”²²⁰

^{a-a} Brak daty.

^b[...]^b

Zarząd Pełnomocnika LKSZ informuje, że nie widzi przeszkód do zamieszczenia w gazecie poniższego ogłoszenia:

Tekst: „PRAWO OPCJI NA RZECZ OBYWATELSTWA POLSKIEGO na terytorium Ukrainy wznowione zostało na okres od 15 stycznia do 15 lutego 1924 roku. Wnioski przyjmowane są przez Pełnomocników Rzeczypospolitej Polskiej ds. wyboru obywatelstwa w Charkowie (Czernyszewska 85), Kijowie i Odessie”.

Kier[ownik] Wydziału Ek[onomiczno]-Praw[nego] [brak podpisu]

Sekretarz [brak podpisu]

*Kopia niewiarygodna. Maszynopis w języku rosyjskim na druku urzędowym.
CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 47.*

38

1924, 23 stycznia, Charków – Pismo Wydziału Konsularnego Poselstwa RP w Charkowie do Wydziału Ekonomiczno-Prawnego aparatu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie przedłużenia terminu pobytu w USRR polskiej optantki Anny Weryho, c. Ignacego, matki pracownicy Poselstwa RP w Charkowie Zofii Weryho, c. Wincentego.

WYDZIAŁ KONSULARNY
Poselstwa RP

Charków, dn. 23 I 1924 r.

^{b-b} Dopisek odręczny: K. Dębiński 21 I [19]24 r.

w Charkowie

nr 477/24

Do

Zarządu Pełnomocnika Ludowego
Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w
USRR

Wydział Ekonomiczno-Prawny

^{a-}w Charkowie^{-a}

[...]^{*b-}[...]^{-bc-}[...]^{-c}

Wydział Konsularny Poselstwa RP w Charkowie, dołączając przy tym prośbę Anny Ignacewny Weryho, matki urzędniczki Wydziału Konsularnego Poselstwa RP Zofii Wincetowny Weryho²²¹, prosi o pozytywne ustosunkowanie się do tej prośby uwzględniając wyjątkowe okoliczności, w których znajduje się petentka oraz o skierowanie jej do odpowiedniej instytucji.

Wydział Konsularny z góry wyraża wdzięczność Wydziałowi Ekonomiczno-Prawnemu za wykonanie niniejszej prośby i szybką odpowiedź.

^{d-}[...]^{-d}

^{a-}3 załączniki.^{-a}

Za naczelnika Wydziału Konsularnego

Konstanty Czyżyk

[podpis odręczny]

Sekretarz Konsularny

^{a-a} Fragment podkreślony.

* Stempel wpływu w języku rosyjskim, w przekładzie na język polski: Oddział Ekonomiczno-Prawny LKSZ. Nr wpł[ywu] 320 dn. 24 stycznia 1924 r.

^{b-b} Dopisek odręczny wykonany czerwonym atramentem: [wyraz nieczytelny] O[ddział] K[ontrwywiadu] GPU. Ze strony Zarz[ądu] LKSZ sprzeciwu nie ma. БГ. 24/1 [1924 r.].

^{c-c} Dopisek odręczny wykonany granatowym atramentem: Nr wpł[ywu] 420. 24/1 [1924 r.].

^{d-d} Dopisek odręczny wykonany ołówkiem: 1. O[ddział] K[ontrwywiadu] GPU – przesłać pismo i wskazać, że Zarz[ąd] LKSZ nie wyraża sprzeciwu wobec pozytywnego rozpatrzenia prośby Weryho; 2. Od[powiedzieć] P[oselstwu] p[olskiemu] o podjętych działaniach.

[Załączona prośba Zofii Weryho]

Do

Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych

Od

Anny Ignacewny Weryho

Prośba

Wskutek wystosowania przez Chark[owski] Gubispołkom dn. 28 XII [19]23 [r.] pisma nr 29263 o moim wyjeździe do Polski informuję Was, że wyjazd jest dla mnie niemożliwy ze względu na moją ciężką chorobę, na dowód czego dołączam zaświadczenia lekarzy – prof. Jakuszewicza i doktora Bystrickiego.

Poza tym, na moje 68 lat, ja z moją chorobą nie czuję się na siłach sama nie tylko dokądkolwiek jechać, lecz nawet wychodzić z domu. Nie mam żadnych środków [do życia] i znajduję się wyłącznie na utrzymaniu mojej córki Zofii Wincentowny Weryho.

Uwzględniając powyższe, niniejszym proszę o uchylenie rozporządzenia o moim wyjeździe.

Za chorą matkę
[podpis odręczny]
23 I [19]24 [r.]

Zofia Wincentowna Weryho

Przy czym dodaję [dowód] opłaty skarbowej na 1 rubel złot[em].
2 załączniki.

Pismo przewodnie: oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim na druku urzędowym.

Załącznik – prośba: oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 48-48v. (pismo przewodnie); k. 50 (załącznik – prośba).

1924, 24 stycznia, Charków – Pismo NKWD USRR do pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Aleksandra Szlichtera dotyczące znieważenia przedstawiciela Milicji Robotniczo-Chłopskiej przez referenta Poselstwa RP w Charkowie Leona Zabłockiego.

[Nadruk firmowy]*

УСРР

УССР

Народній Комісарьят

Народный Комиссариат

Внутришніх Справ

Внутренних Дел

Відділ ^{a-}.....^{-a}

Отдел ЦАУ

^{b-}[...]^{-b}

„24” stycznia 1924 r.

nr 1252

m[iasto] Charków

DO

PEŁNOMOCNIKA LKSZ ZSRR w USRR tow.
SZLICHTERA

^{c-}Kopia do LKSZ ZSRR^{-c}

Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych przekazuje w załączniku przysłaną przez Charkowski Gub[ernialny] Oddział GPU²²² korespondencję na 4-ch arkuszach o niedopuszczalnym postępowaniu ob. ZABŁOCKIEGO Leona, sekretarza Poselstwa RP w

* Nadruk firmowy w języku ukraińskim i rosyjskim, w tłumaczeniu na język polski: USRR Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych Oddział Centralnego Zarządu Administracyjnego.

^{a-a} Brak wpisu.

^{b-b} Dopisek odręczny w języku rosyjskim wykonany czerwonym atramentem, w przekładzie: dla tow. Brouna. Co z tą sprawą? Jeśli nie ma odpowiedzi z Moskwy, należy повторно zaprosić L. Wieliczko. 25 I [1924 r.]

^{c-c} Fragment skreślony.

Charkowie, wyrażającego się w znieważeniu przedstawicieli Milicji Robotniczo-Chłopskiej podczas pełnienia obowiązków służbowych nałożonych na nich przez organy radzieckie. LKSW podobnie jak Charkowski Gub[ernialny] Oddział GPU uważa, że żaden punkt ani artykuł umowy zawartej między USRR a Polską, nie daje prawa przedstawicielom Korpusu Dyplomatycznego do lekceważenia Republiki Radzieckiej oraz jej organów władzy, prawo międzynarodowe również nie daje pracownikom Korpusu Dyp[lomatycznego] podstaw do wypowiedzania obelg pod adresem Ukrainy Radzieckiej, na terytorium której oni znajdują się.

Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych, dopatrując się w załączonej korespondencji jawnego znieważenia Republiki Radzieckiej w osobie przedstawicieli Milicji ze strony ob. ZABŁOCKIEGO Leona, sekretarza Poselstwa RP w Charkowie, prosi o podjęcie decydujących działań w celu powstrzymania na terytorium Ukrainy podobnego, absolutnie niedopuszczalnego postępowania przedstawicieli Korpusu Dyp[lomatycznego]. LKSW Ukrainy uważa niezbędnym zaproponować Poselstwu RP odsunięcie ob. ZABŁOCKIEGO od pracy w Poselstwie RP.

Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych
[podpis odręczny]

*Buzdalin*²²³

P. o. nacz[elnika] Centr[alnego] Zarządu Admin[istracyjnego] *Jakimowicz*
[podpis odręczny]

Sekretarz CAU
[podpis odręczny]

Ideliowicz

*Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.
CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 17.*

1924, 8 lutego, Kijów – Pismo zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Lwa Wieliczki do Poselstwa RP w Charkowie dotyczące znieważenia urzędnika Rządu Ukraińskiego przez referenta Poselstwa II RP Leona Zabłockiego.

Kopia

8 II [19]24 [r.]

[nr] 5623

Do

Polsk[iego] Kons[ulatu] Gen[eralnego]²²⁴

Zarz[ąd] Pełn[omocnika] LKSZ ZSRR w USRR niniejszym ma zaszczyt powiadomić szanowny Polski Konsul[at] Gener[alny] o fakcie absolutnie niedopuszczalnego postępowania referenta ds. wyboru obywatelstwa Polskiego Konsul[atu] Gener[alnego] p[an]a Leona Zabłockiego, wyrażającego się w znieważeniu oficjalnego urzędnika Rządu Ukraińskiego podczas wykonywania przez niego obowiązków służbowych w osobie ob. Fomienki, rejonowego dzielnicowego 7 rejonu milicji miasta Charkowa, który 23 grudnia 1923 [r.] odwiedził mieszkanie matki p[an]a Zabłockiego w sprawie jej wyjazdu z USRR.

P[a]n Zabłocki zaproponował ob. Fomience zdjęcie nakrycia głowy w następujący obraźliwy sposób: „Zdejmijcie nakrycie głowy, ponieważ nie znajdujecie się ani w szynku, ani w Rosji Radzieckiej, lecz w domu sekretarza Misji Polskiej”.

Z powodu tego, że takowe znieważenie oficjalnego przedstawiciela Rządu Ukr[aińskiego] ze strony urzędnika zagranicznego konsulatu jest bezprzykładnym naruszeniem wszystkich praw międzynarodowych i zwyczajów, Zarz[ąd] Peł[nomocnika] LKSZ na polecenie Ludow[ego] Komis[ariatu] Spraw Zagran[icznych] ZSRR ma zaszczyt powiadomić Pol[ski] Kons[ulat] Gen[eralny] o usunięciu [ze stanowiska] referenta Pol[skiego] Kons[ulatu] Gen[eralnego] ds. wyboru obywatelstwa, p[an]a Leona Zabłockiego, który powinien opuścić granice ZSRR nie później niż 15 lut[ego] 1924 [r.].

Pasport p[an]a Zabłockiego należy przysłać w celu wydania wizy do dnia 11 lut[ego] 1924 r.

Zast[ępc]a Peł[nomocnika] LKSZ ZSRR w USRR
[podpis odręczny]

Wieliczko²²⁵

*Kopia niewierzytelna. Rękopis w języku rosyjskim.
CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 29.*

41

1924, 9 lutego, Charków – Pismo kierownika Poselstwa RP w Charkowie do upoważnionego Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR w sprawie załagodzenia incydentu z referentem Poselstwa Leonem Zabłockim.

POSELSTWO POLSKIE

W CHARKOWIE

Dn. 9. II. 1924 r.

Nr. 162/ 24/ P. Ch.

Do

Pana Pełnomocnika

Komisariatu Ludowego

do Spraw Zagranicznych SSSR

w USSR ^{a-}w Charkowie. ^{-a}

Na skutek pisma Pana Pełnomocnika do Spraw Zagranicznych z dn. 8. II. 24 r. Nr 5623 komunikuję, że o zajściu pomiędzy urzędnikiem milicji 8²²⁶ rejonu a p. Leonem Zabłockim byłem w swoim czasie poinformowany przez tego ostatniego.

^{a-a} Fragment podkreślony maszynowo.

Z raportu p. Zabłockiego, który on na moje żądanie złożył, całe zajście przedstawia się w sposób następujący:

Do pokoju, zajmowanego przez matkę pana Zabłockiego, w którym wówczas oprócz niego znajdowała się też żona jego p. Anna Zabłocka, weszło dwóch ludzi, z których jeden był w uniformie urzędnika milicji, drugi po cywilnemu.

Pan Zabłocki uprzejmie zaprosił przybyłych usiąść, i po chwili rozmowy, w formie bezwzględnie grzecznej poprosił przybyłych o zdjęcie czapek. Na to jeden z nich zadeklarował, iż uważa to za zbędne wobec tego, że nie są ludźmi religijnymi; zrobił tu widocznie aluzję do obrazu wiszącego w pokoju. P. Zabłocki odparł, że stosunek ich do religii w danym wypadku nie ma znaczenia i ponownie prosił ich o zdjęcie czapek, wymaga tego, bowiem elementarna przyzwoitość, zwłaszcza w stosunku do obecnej w pokoju kobiety. Na to znów jeden z przybyłych odpowiedział, że nie nadają znaczenia formom grzeczności i obydwaj nadal pozostali w czapkach. Urażony takim zachowaniem się przybyłych, p. Zabłocki powiedział, co następuje: „mieszkanie moje nie jest szynkiem i aczkolwiek zwyczaj przebywania w czapkach być może jest przyjęty w Rosji, nie może być jednak zastosowany w moim mieszkaniu, urzędnika Przedstawicielstwa Polskiego”.

Na tym incydent się zakończył i obydwaj przybyli po otrzymaniu od p. Zabłockiego wyjaśnień w interesującej ich sprawie, odeszli. Nie można powiedzieć, żeby zachowanie się przedstawicieli władzy było bez zarzutu. P. Zabłocki dokładnie pamięta, że jakiegokolwiek aluzji do ustroju państwa nie uczynił. Zresztą w przeciwnym razie urzędnik milicji byłby bez wątplenia na to zareagował w formie sporządzenia protokołu, ale widocznie całe zajście uważał za drobny incydent natury wyłącznie osobistej.

Gdyby p. Zabłocki był się zachował w sposób, o jakim wspomina pismo Pana Pełnomocnika, byłby już uległ karze dyscyplinarnej przed otrzymaniem przeze mnie zawiadomienia Pana Pełnomocnika.

Nie mogę nie wyrazić przy tym żalu, że Pan Pełnomocnik Komisariatu Ludowego do Spraw Zagranicznych nie uznał za celowe przed napisaniem swego żądania o wydaleniu p. Zabłockiego poza granice Republiki Ukraińskiej, zwrócić się do tutejszego Przedstawicielstwa dla wyjaśnienia tej sprawy, która mogła być przedstawioną tendencyjnie przez stronę osobiście dotkniętą i dlatego nie bezstronną.

Przesyłam pismo Pana Pełnomocnika Komisariatu Ludowego do Spraw Zagranicznych wraz z odpisem niniejszej odpowiedzi do Poselstwa w Moskwie celem ostatecznego załatwienia tej sprawy.

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku polskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 32-32v.

42

1924, 12 lutego, Kijów – Pismo Zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Lwa Wieliczki do Poselstwa RP w Charkowie w sprawie natychmiastowego opuszczenia terytorium ZSRR przez referenta Poselstwa RP Leona Zabłockiego.

B[ardzo] pilne

12 II [19]24 [r.]

[nr] 5676

Do

Polskiego Konsulatu Generalnego²²⁷

^{a-}w Charkowie^{-a}

Zarząd Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy Rządzie USRR zaświadcza swój szacunek do Polskiego Konsulatu Generalnego oraz ma zaszczyt powiadomić, że w liście p. kierownika Polskiego Konsulatu Generalnego dopatruje się pełnego potwierdzenia przytoczonej w raporcie funkcjonariusza Milicji 8²²⁸ rejonu wypowiedzi p. Zabłockiego. Pomijając to, czy p. Zabłocki powiedział „Rosji Radzieckiej” czy „Rosji”, jak on twierdzi, Zarząd ma zaszczyt zwrócić Waszą uwagę na to, że ta okoliczność istoty sprawy nie zmienia, ponieważ żadna inna Rosja,

^{a-a} Fragment podkreślony maszynowo.

poza Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, przy Rządzie którego akredytowano Poselstwo Republiki Polskiej, nie istnieje.

Z tego powodu Zarząd Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR zmuszony jest potwierdzić swój wniosek na polecenie LKSZ ZSRR o odsunięcie ze stanowiska oraz polecenie opuszczenia granic ZSRR przez p. Zabłockiego, jeśli nie będzie innej dyrektywy, do wskazanego terminu, tj. do 13 lutego tego roku.

Zast[ępc]a Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR

[Wieliczko]

Kopia niewierzytelna. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 34.

43

1924, 25 lutego, Moskwa – Nota LKSZ ZSRR do Polskiej Misji Dyplomatycznej w Moskwie dotycząca nakazu pilnego opuszczenia granic ZSRR przez referenta Poselstwa RP w Charkowie Leona Zabłockiego.

Nr 310/3II*

DO

POLSKIEJ MISJI DYPLOMATYCZNEJ

Moskwa

* Symbole literowe w dokumentach pozostawiono tak jak w oryginale, czyli alfabetem rosyjskim.

Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych ma zaszczyt zwrócić uwagę Polskiej Misji Dyplomatycznej na absolutnie niedopuszczalny fakt odmowy sekretarza polskiego Poselstwa w Charkowie, p[an]a ZABŁOCKIEGO, wykonania polecenia wyjazdu z granic ZSRR.

Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych pozwala sobie ponownie zwrócić uwagę Polskiej Misji Dyplomatycznej na to, że pan Zabłocki jest winny popełnienia przestępstwa znieważenia Państwa, na terytorium którego znajduje się. To znieważenie p[an] Zabłocki popełnił, gdy pozwolił sobie porównać Związek Radziecki z szynkiem.

Z powodu odmowy p[an]a Zabłockiego wykonania polecenia Pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych w Charkowie, bezzwłocznego wyjazdu, Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych prosi Polską Misję Dyplomatyczną o nakazanie p[an]u Zabłockiemu wykonania tego polecenia w celu uniknięcia niepożądanych dla obu stron następstw, wynikających z kwalifikacji prawnej czynu pana Zabłockiego (art. 176 KK²²⁹ o chuliągństwie).

Moskwa 25 lutego 1924 roku

[brak podpisu]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 37.

1924, 1 marca, Charków – Pismo Wydziału Konsularnego Poselstwa RP w Charkowie do Wydziału Ekonomiczno-Prawnego Zarządu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie wydania wizy dyplomatycznej oraz zezwolenia na wywiezienie rzeczy radcy handlowemu Poselstwa RP Ignacemu Różykiemu, który wyjeżdża do Polski.

Charków, dn. 1 III 1924 r.

WYDZIAŁ KONSULARNY

^{a-}Pilne^{-a}

Poselstwa RP

w Charkowie

nr 01730/24

Do

^{b-}Wydziału Ekonomiczno-Prawnego^{-b}

Zarządu pełnomocnika LKSZ

ZSRR w USRR

^{b-}w Charkowie^{-b}

[...]^{*c-}[...]^{-c}

^{d-}[...]^{-d}

Wydział Konsularny Poselstwa RP w Charkowie z powodu wyjazdu Radcy Handlowego Poselstwa p. Ignacego Różyckiego do Warszawy, planowanego na 5 dzień t[ego] marca, dołączając jego paszport dyplomatyczny o numerze 3203 wydany 19 IX [19]22 r. oraz spis rzeczy należących do p. Różyckiego, które zamierza wywieźć, ma zaszczyt prosić o wydanie wizy dyplomatycznej na dołączony paszport, wydanie na imię p. Różyckiego listu otwartego i wystaranie się u podwładnych organów o zezwolenie na wywiezienie wyliczonych w spisie przedmiotów.

^{b-}2 załączniki.^{-b}

Za naczelnika Wydziału Konsularnego

Konstanty Czyżyk

[podpis odręczny]

Sekretarz Konsularny

^{a-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-b} Fragment podkreślony maszynowo.

* Stempel wpływu w języku rosyjskim, w przekładzie: Oddział Ekonomiczno-Prawny LKSZ. N[umer]r wpł[ywu] 820 dn. 1 III 1924 r. Dopisek odręczny: Do NKPS.

^{c-c} Adnotacja odręczna w języku rosyjskim wykonana granatowym atramentem, w przekładzie: Oddział [Ekonomiczno]-Praw[ny]. Podjąć działania celem wykonania prośby. [Podpis nieczytelny] 1 III [1924 r.].

^{d-d} Adnotacja odręczna w języku rosyjskim wykonana czarnym atramentem, w przekładzie: Tow. Gurewicz, pilnie zajmijcie się wzięciem licencji z Wydziału Muzealnego L[udowego] K[omisariatu] Oś[wiaty] oraz Celnego. Podp[isać], opiekz[ętować], wydać wizę. W. Broun. 1 III [1924 r.].

[Załącznik]

Lista rzeczy Radcy Handlowego Poselstwa RP w Charkowie

p. Ignacego Różyckiego

Dwa kosze i pudło, w jakich zapakowano:

1. 8 (osiem) niedużych kaukaskich dywanów i kobierców;
2. Srebrny dzban na wino i sześć szklanek;
3. Dwa [obrazy] – pejzaże, jeden [Michaiła] Clodta, drugi nieznanego malarza;
4. W pudle książki i gazety;
5. Oddzielnie stolik i duży dywan perski 5 ½ na 7 arszynów²³⁰.

Pismo przewodnie: oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

Załącznik – lista rzeczy Ignacego Różyckiego: oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 128 (pismo przewodnie); k. 129 (załącznik – lista rzeczy Ignacego Różyckiego).

1924, 1 marca, Kijów – Informacja Wydziału Ekonomiczno-Prawnego Zarządu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR o tym, że referent Konsulatu Generalnego II RP w Charkowie Leon Zabłocki wyjechał do Polski 27 lutego 1924 r.

1 III [1924 r.]

Nr 6040

W[ydział] E[konomiczno]-P[rawny] LKSZ ZSRR

Niniejszym Wydział Ek[onomiczno]-Praw[ny] informuje, że referent polskiego Konsulatu, Leon Zabłocki, wyjechał do Polski 27 lutego tego roku.

Kier[ownik] Wydziału Ek[onomiczno]-Praw[nego] [brak podpisu]

Sekretarz [brak podpisu]

Kopia niewierzytelna. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 38.

46

1924, 25 marca, Moskwa – Exequatur uzyskane przez Konsula Generalnego II RP w Charkowie Michała Świrskiego.

Kopia

ZAŚWIADCZENIE

Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich niniejszym zaświadcza, że okazujący ten [dokument] polski obywatel Michał ŚWIRSKI²³¹ jest Konsulem Generalnym Republiki Polskiej w m[ieście] Charków z okręgiem konsularnym na całym terytorium Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

W swojej działalności w charakterze Przedstawiciela Konsularnego p. ŚWIRSKI korzysta z następujących praw:

1. P[an] ŚWIRSKI ma prawo do kontaktów w sprawach Konsulatu Generalnego ze wszystkimi instytucjami radzieckimi za pośrednictwem Pełnomocnika Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych w Charkowie.

2. Korespondencja w sprawach Konsulatu Generalnego jak również konsularna kancelaria oraz archiwum są nietykalne i nie podlegają przeszukaniu lub rewizji.

Niezależnie od powyższego, p. ŚWIRSKI korzysta ze wszystkich praw i przywilejów, zapewnianych mu przez kartę dyplomatyczną.

Powyższe jest potwierdzone podpisami i pieczęcią Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych.

ZASTĘPCA LUDOWEGO KOMISARZA
SPRAW ZAGRANICZNYCH

[brak podpisu]

KIEROWNIK WYDZIAŁU
EKONOMICZNO-PRAWNEGO

[brak podpisu]

m. Moskwa

„25” marca 1924 roku

nr 3320

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 145.

1924, 3 kwietnia, Charków – Nota Konsula Generalnego II RP w Charkowie Michała Świrskiego do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie nieuzasadnionego zatrzymania polskiego obywatela Michała Węglińskiego.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
Nr 420/24/prez.

Charków, dn. 3 IV 1924 r.

Do
Pana Pełnomocnika
Komisariatu Ludowego do Spraw
Zagranicznych ZSSR w USSR
w Charkowie

Panie Pełnomocniku,

Mam zaszczyt zakomunikować Panu, że do wiadomości mojej doszedł fakt aresztowania w Kijowie w dniu 19 marca r. b. obywatela polskiego, p. Michała Węglińskiego²³², który obywatelstwo to nabył w myśl art. VI Traktatu Ryskiego w dniu 27 II 1924 r.

Powody aresztowania nie są mi znane, wobec tego jednak, iż niejednokrotnie już zdarzały się wypadki aresztowania osób, które czy to dla spraw oficjalnych, czy to dla czysto towarzyskich motywów miały jakąkolwiek styczność z Przedstawicielami polskimi, przypuszczam, że i obecna sprawa może należeć do rzędu tego rodzaju nieporozumień.

Dlatego też śpieszę stwierdzić, że p. Michał Węgliński jest obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej, który to fakt nie jest być może znanym władzom Kijowskim, gdyż zaświadczenie o wyjściu z obywatelstwa ukraińskiego nie zostało jeszcze p. Węglińskiemu doręczone.

Okoliczność ta może powodować zwłokę w wyjaśnieniu sprawy i wypuszczeniu go na wolność.

Nie wątpię, że Pan Pełnomocnik zechce niezwłocznie przedsięwziąć zarządzenia, zmierzające do przywrócenia wolności p. Michałowi Węglińskiemu i proszę uprzejmie o jak najrychlejszą odpowiedź w tej sprawie.

Zechce Pan przyjąć, Panie Pełnomocniku, zapewnienia mego prawdziwego poważania

Kierownik Konsulatu Generalnego, Sekretarz Legacyjny

M. Świrski

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 156-157.

48

1924, 8 kwietnia, Charków – Pismo Konsulatu Generalnego RP w Charkowie do Zarządu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie nacisku Oddziału Cudzoziemców Charkowskiego Komitetu Wykonawczego na bezzwłoczny wyjazd do Polski polskiej optantki Anny Weryho, c. Ignacego, matki pracownicy Konsulatu Zofii Weryho, c. Wincentego.

^a[...]^a

Charków, dn. 8 IV 1924 r.

^b[...]^b

Rzeczpospolita Polska

Konsulat Generalny

w Charkowie

nr 441/24/през.

Do

Zarządu Pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR

^cw Charkowie^c

Ze strony Oddziału ds. Cudzoziemców Charkowskiego Gubispolkomu wznowiły się naciski w sprawie wyjazdu do Polski Anny Ignacewnej Weryho, matki pracownicy Konsulatu

^{a-a} Dopisek odręczny w języku rosyjskim wykonany czerwonym atramentem, w przekładzie: Do O[ddziału] K[ontrwywiadu] GPU. W. B[roun].

^{b-b} Dopisek odręczny wykonany niebieskim atramentem: Nr wpł[ywu] 1565. 12 IV[19]24 r.

^{c-c} Fragment podkreślony maszynowo.

Generalnego Zofii Wincentowny Weryho, lecz ani zdrowie wysiedlanej, ani sytuacja materialna nie zmieniły się na lepsze. Stan zdrowia ob. Anny Weryho dalej jest bardzo zły i nie pozwala jej nie tylko na daleką podróż, lecz w ogóle na przemieszczanie się.

Poza tym, jedyną osobą, która opiekuje się chorą i daje jej pełne utrzymanie, jest jej córka, pracownica Konsulatu Gen[eralnego], ob. Zofia Weryho. Żadnych innych krewnych, oprócz córki, ob. Anna Weryho nie ma ani tu, ani w Polsce.

Uwzględniając powyższe wyjątkowe okoliczności oraz biorąc pod uwagę pismo Zarządu Pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR z dnia 29 I [19]24 [r.] nr 5481, polski Konsulat Generalny prosi o nie odmawianie jej pomocy i podjęcie działań w celu wstrzymania wykonania polecenia Oddziału ds. Cudz[oziemców] do czasu poprawy sytuacji materialnej oraz stanu zdrowia ob. Anny Weryho.

Konsulat Generalny z góry wyraża swoją wdzięczność Zarządowi Pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR za wykonanie niniejszej prośby.

Kierownik Konsulatu Generalnego, Sekretarz Legacyjny
[podpis odręczny]

M. Świrski

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

CDAWOW Ukrainy, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 55-55v.

1924, 29 kwietnia, Charków – Nota Konsulatu Generalnego RP w Charkowie do pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR dotycząca spalenia przez demonstrantów w pobliżu przedstawicielstwa dyplomatycznego polskiego sztandaru i braku interwencji ze strony milicji, w związku z tymi działaniami.

^a[...]^{-a}

Rzeczpospolita Polska

Charków, dn. 29 kwietnia 1924 r.

Konsulat Generalny

w Charkowie

Nr 591/24/prez.

Do

Pana Pełnomocnika Komisariatu Ludowego

do Spraw Zagranicznych

SSSR w USSR ^b-w Charkowie^{-b}

Panie Pełnomocniku,

Dnia 27 b. m. o godz. 10 wieczorem zbiegowisko uliczne, złożone z paruset osób i dopuszczone przez milicję konną w bezpośrednie sąsiedztwo z gmachem Konsulatu Generalnego, spaliło wśród wrzasków i gwizdów chorągiew o barwach narodowych Rzeczypospolitej Polskiej. Oddział milicji konnej zachowywał się najzupełniej biernie, oczekując, aż tłum skończy niszczenie chorągwi.

Wyrażam niniejszym mój najżywszy protest i moje oburzenie przeciw zachowaniu się organów bezpieczeństwa publicznego, które spokojnie dopuściły do czynu, stanowiącego demonstracyjnie wrogi akt przeciw Rządowi Rzeczypospolitej.

Zechce Pan, Panie Pełnomocniku, przyjąć wyrazy prawdziwego poważania

Kierownik Konsulatu Generalnego, Sekretarz Legacyjny

M. Świrski

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku polskim.

^{a-a} Adnotacja odręczna w języku rosyjskim wykonana czerwonym atramentem, w przekładzie: „Dla tow. Brouna. Pilnie przeprowadźcie śledztwo w celu zawiadomienia Konsulatu o wynikach śledztwa. A. Szlichter[podpis odręczny]. 2 V [19]24 r.”.

^{b-b} Fragment podkreślony maszynowo.

1924, 20 maja, Kijów – *Informacja z Kijowa zamieszczona na łamach „Gazety Lwowskiej” informująca o przygotowywaniu Ogólnoukraińskiego Zjazdu Mniejszości Narodowych i położeniu ludności polskiej.*

**„Sejm” mniejszości narodowych na Ukrainie²³³.
(Telegram własny). Pogranicze polsko-sow[ieckie], 19 maja**

Z Kijowa donoszą: kwestia praw „mniejszości narodowych” uzyskała w ostatnim czasie na Ukrainie sowieckiej. Wszelkie cechy piekącego zagadnienia, budzącego ogólne zainteresowanie kół państwowych oraz społecznych. W celu uregulowania tej kwestii kreowano w Kijowie „państwową komisję dla spraw mniejszości narodowych”²³⁴, cieszącą się prawem opiniowania oraz rozważania wszelkich ustaw dotyczących tych mniejszości. Jednak funkcje tej komisji uznano za chwilowe, a jako jej główne zadanie określone: organizacje oraz zwołanie wszech-ukraińskiego zjazdu przedstawicieli wszystkich mniejszości narodowych, zamieszkujących teren Ukrainy sowieckiej²³⁵. Jako tubylczą ludność Ukrainy przyjęto- rzecz jasna- Ukraińców, a liczbą różnych innych mniejszości na obszarze Ukrainy wynosi aż 70 „narodowości”. Ogólna liczba ludności „mniejszościowej” dochodzi do 6 milionów osób, z pośród których na pierwszym miejscu figurują (ilościowo) Żydzi, na drugim – **Polacy**, dalej – Rosjanie (Wielkorosjanie), Mołdawianie itd.²³⁶

Zjazd ten w rodzaju „Sejmu ustawodawczego” dla tych mniejszości, zwołany zostanie w lipcu r.b., przyczem wyboru uczestników zjazdu odbędą się już w najbliższej przyszłości wedle zwykłego „systemu” sowieckiego. System ten polega na całkowitym pozbawieniu „żywołów burżuazyjnych” prawa udziału w wyborach, zjazd zaś ma się ukonstytuować jedynie z reprezentantów „klas pracujących” – robotników i włościan, po 1 mandacie na 2500 wyborców. Zjazd lipcowy ma wybrać stały komitet wykonawczy, uzyskujący prawa stałej reprezentacji mniejszości narodowych, a mający za zadanie – bronienie interesów tych

mniejszości²³⁷. Komitet „mniejszości” – wedle już zatwierdzonego statutu służy jako instytucja doradcza przy rządzie sowieckim, bez zgody i porozumienia, z którą żadna ustawa, dotycząca tych mniejszości, nie może być przedłożona do zatwierdzenia instytucji ustawodawczych.

Źródło: „*Gazeta Lwowska*” z 20 maja 1924 r., nr 116, s. 1.

51

1924, 24 maja, Kijów – Artykuł z tygodnika „Sierp” dotyczący pomocy mieszkańcom wsi Dolbysz w związku z głodem.

Włościanie powinni pomóc. (wieś Dolbysz okr[ęgu] żytomierskiego na Wołyniu)

Kiepska gleba u nas spowoduje niedoród, pociągający za sobą głodówkę i nędzę dla niezamożnej części mieszkańców. Zdaje się, że w takich wypadkach powinien KWD śpieszyć z pomocą, lecz nasz komitet palcem o palec nie uderzył, by dopomóc włościanom.

Dopiero ostatnio w sprawie naszego KWD zajrzała „komjaczajka²”, która zbadawszy stan włościan, złożyła odpowiednie akta, odesłała takowe do odpowiednich organów i pewni jesteśmy, że pomoc otrzymamy.

Teraz trzeba, by sami włościanie, nie oczekując pomocy ze strony, gorliwie wzięli się do pracy, więcej udzielili uwagi organizacji KWD, a rok następny nie będzie już tak straszny.

Ostatni

Oryginał, druk w języku polskim.

² Komjaczajki – komunistyczna komórka (ros.: коммунистическая ячейка).

1924, 24 maja, Kijów – Artykuł z tygodnika „Sierp” dotyczący procesu księżyw Kamieńcu Podolskim oskarżonych oprzemysłnictwo i szpiegostwo na rzecz Polski.

Proces księży (Kamieniec-Podolski)

Dnia 21 kwietnia rozpoczął się u nas proces księży i przemytników.

Na ławie oskarżonych zasiadła dobrana kompanja, trzech księży: Szymański²³⁸, Jędruszczak²³⁹ i Matusiewicz, dziad kościelny, była nauczycielka ludowa, a obecnie handlarka świń i kilku kontrabandyistów. Niektórzy z nich już byli sądzeni kiedyś za to rzemiosło.

Akt oskarżenia głosi: 1) że księża przy pomocy przemytników przeprawiali przez granicę ludzi podejrzanych przez sowiecką władzę o szpiegostwo na korzyść Polski (Motyka i pewien nauczyciel, który obecnie służy w ochrance na kresach). 2) o otrzymywaniu instrukcji od księży zza kordonu. 3) o przemycaniu z Polski różnych towarów jak to: herbaty szkarpetek, pończoch, koronek i t. p. w celach handlu nielegalnego, 4) o przemycaniu książek i różnej kontrrewolucyjnej literatury.

Na śledztwie sądowym oskarżeni, szczególnie księża, płatali się i zaprzeczali swoim pierwotnym zeznaniom. Nienawiści swej do rządu robotniczego nie mogli skryć nawet przed sądem, przedstawiając siebie jako niewinne ofiary znienawidzonego „GPU”, ale prokuraturze szybko udało się zerwać owczą skórę, pod którą krył się dobrze nam znany „Macoł”. Między innymi oskarżyciel, łowiąc ks. Szymańskiego łgarstwem, zapytał: „Czy ksiądz może kłamać? – to Szymański odpowiedział: „Dla ratowania bliźnich, jeżeli to kłamstwo ochroni bliźniego, to wolno?”

Ciekawe rozumowanie!

W procesie wypłynęła jeszcze jedna figura ks. Świdorskiego²⁴⁰. Specjalista od przemykania wyłącznie literatury kontrrewolucyjnej.

W związku z tym na wnioski prokuratora sąd zgodził się dochodzenie sądowe przerwać, jednocześnie zaś przyciągnąć do odpowiedzialności ks. Świderskiego, sprawę skierować sędziemu śledczemu dla dalszego śledztwa.

Podsądnych zobowiązano, aby z miejsc stałego zamieszkania bez pozwolenia władz śledczych nie wyjeżdżali.

Proces więc księży w Kamieńcu Podolskim nie został jeszcze zakończonym. Ale już na pierwszym swoim etapie wykazał on całą zgniliznę i fałsz kleru katolickiego, który kontrabandę i kontrewolucję chowa pod ołtarzami kościoła.

Jędrzej.

*Oryginał, druk w języku polskim.
„Sierp” 1924, nr 20, s. 10.*

1924, czerwiec, Mikołajów – Prośba Józefa Wilczepolskiego do Mikołajewskiego Likwidkomu o zatwierdzenie statutu Rzymskokatolickiego Towarzystwa w Mikołajowie.

^{a-}[...]^{-a}

[...]^{*}

^{d-}[...]^{-d}

^{b-}Do Mikołajewskiego Likwidkomu²⁴¹

w mieście Mikołajów^{-b}

^{c-}[...]^{-c}

^{e-}[...]^{-e} Józefa Timofiejewycza Wilczepolskiego
ul. Nikolskaja 31

^{a-} -^a Wpis odręczny o treści: „12/II.[19]24”

^{b-} -^b Fragment podkreślony odręcznie.

* Pieczęć wpływu, prostokątna, w języku rosyjskim, fioletowy kolor odbicia o treści: „Nr 3025, dnia 25 VI 1924 r. Wydział Zarządzania”.

^{c-} -^c Ukośna adnotacja na tekście o treści: „ Przedstawić z wydziału [...] 21 VI [19]24 r. [podpis odręczny nieczytelny]”.

^{d-} -^d Dwa znaczki opłaty skarbowej.

^{e-} -^e Fragment nieczytelny.

Prośba

Przekazując przy tym w trzech egzemplarzach każdy: 1) statut Rzymskokatolickiego Towarzystwa poświęconego przez Mikołajewskie biuro notarialne, w rejestrze 2058, 2) protokół walnego zebrania parafian z 1 czerwca 1924 r., 3) trzy egzemplarze listy założycieli, 4) trzy egzemplarze listy duchownych, prosimy o Wasze wstawiennictwo w Gub[ernialnym] likwidkomie o zatwierdzenie naszego statutu, przy czym wszystkie żądania władzy radzieckiej będą przez nas wykonane.

m[iasto] Mikołajów czerwca ^f[...] ^fdnia 1924 roku

ZA ZARZĄD

Józef Wilczepolski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAMO, f. P 118, op. 1, spr. 243, k. 1.

54

1924, 11 czerwca, Mikołajów – *Protokół Walnego Zgromadzenia Wspólnoty Rzymskokatolickiej w Mikołajowie.*

^{a-}Protokół

Walnego Zgromadzenia Wspólnoty Rzymskokatolickiej w mieście Mikołajowie^{-a}

^{f-} ^{-f} Brak daty dziennej.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.

1 czerwca 1924 r. przełożono na 8 czerwca.

W tym dniu, za zgodą Wydziału, odbyło się Walne Zgromadzenie członków rzymskokatolickiej wspólnoty religijnej w mieście Mikołajów, obecnych było 99 osób z prawem do głosowania. Przewodniczącym spotkania jednogłośnie wybrano Romana Rekosza, a sekretarzem Eugeniusza Lange.

Ogłoszono otwarcie zebrania:

^bSłuchali^b: Zaproponowano, aby zgromadzenie wybrało 10 członków stowarzyszonych ze wspólnoty oraz 4 kandydatów do podpisania karty wspólnoty zakonnej spośród swoich współwyznawców.

^bPostanowili^b: Zgromadzenie większością głosów wybrało:

a) ^aCzłonkowie pełnomocnicy wspólnoty religijnej^a:

1. Wilczepolski Józef – ul. Nikolska 31
2. Supel Włodzimierz – ^cŁuganska^c ul. 3 Piesczana 4
3. Kurako Piotr – ul. 7 Popieczna 95
4. Eismont Henryk – ul. Spaska 53
5. Merfeld Helena – ul. Roźdestwenska 12
6. Zaremski Adam – ul. Hłazyhonowska 19
7. Spustek Maria – ul. Pograniczna 9
8. Waleszyński Stefan – ul. 9 Wojenna 22
9. Kus Emilia – ul. Odeska 38
10. Wokar Zofia – ul. Pograniczna 3

b) ^bKandydaci^b:

1. Frelich Józef – ul. 8 Popieczna, 98/3
2. Hłazowski Wincenty – Prewułek 1/3
3. Wołkewycz Feliks – ul. Rybna 25
4. Seliankowski Józef – ul. Potiomkinska 42

Protokół ten jest podpisany przez wszystkich obecnych na spotkaniu:

1. Rekosz Roman
2. Rusłak Stanisław
3. H. Merfeld

^b ^b Wyras podkreślony odręcznie.

^c ^c Dopisek odręczny.

4. P. Kurako
5. A. Stanskij
6. I. Habriłow
7. T. Kljusk
8. W. Supel
9. E. Kuss
10. F. Wyśko
11. Leonora Semenowycz
12. Wikentij Łozowski
13. Kazymyra Łozowskaja
14. Wincenty Russłak
15. P. Kuss
16. Anieli Miltansk
17. Paweł Kober
18. Łucja Kober
19. Iwan Żeliński
20. Fr. Anton
21. Petr Szarbij
22. I. Stefanskij
23. F. Waleszynska
24. Klaudia Jankowska
25. H. Wranska
26. Leonida Furrer
27. Ahnesa Furrer
28. Josyf Kobar
29. Aleksandr Waleszynskij
30. Stanisław Hołosnyk
31. Maria Spustek
32. Maria Czechowska
33. Elena Rekosz
34. Józefa Buda
35. N. Myszak
36. K. Myszak
37. E. Pate???

38. P. Kowalski
39. Dymski
40. ^{d-}[...]^{-d}
41. M. Metelska
42. S. Karłulicz
43. Anna M. Szarbt
44. A. ^{d-}[...]^{-d}
45. M. Wilczyńska
46. A. ^{d-}[...]^{-d}
47. ^{d-}[...]^{-d}
48. M. Dreger
49. Anna Kurak
50. Ljuba Komar
51. K. Dreger
52. Józef Wilczepolski
53. Fry? Josyf
54. Anna Rzczok
55. Teresa Rzczok
56. Konstantyn Gron
57. Krawczyk
58. I. Kurgulska
59. Łom. Boldeskaja
60. K. Dybek
61. K. Żukowska
62. A. Medwecki
63. K. Gregorczyk
64. Sokal Jelena
65. Kurba
66. F. Wyrzszak
67. Lech Kanoff
68. Wojtaszko
69. Sułkowska Zofia

^{d-} ^{-d} Nazwisko nieczytelne.

70. d-[...]-d
71. Bieniek
72. Hanarenko
73. d-[...]-d
74. Myszak
75. Połubienko
76. Górecka
77. Brozow?
78. Karalska
79. d-[...]-d
80. d-[...]-d
81. Janina
82. Pawlak
83. Karpińska
84. Chajeckij
85. Gruzecka
86. Szmigrowska
87. Oron
88. Dobrowiecki
89. Szmigrodska
90. Karpińska
91. Wokar
92. Szemota Ljucja
93. Greuszyk Maria
94. Kunc Petr
95. Macher Flisa
96. A. Zygmunt
97. M. Luta
98. o. Sym. Senko
99. P. Wasyl

Podpis osobisty członków miejskiego zebrania zaświadczam:

R. Rekosz

PRZEWODNICZĄCY ZEBRANIA

[podpis odręczny]

E. Lange

SEKRETARZ

[podpis odręczny]

Mikołajowskie państwowe biuro notarialne zaświadcza, że przewodniczący podpisał się osobiście Roman Iwanowycz ^eRekosz^e i Eugeniusz Józefowicz ^eLang^e, mieszkają w m. Mikołajewie, przewodniczącemu na dowód swojej osoby nadano dowód, wydany przez 1 Zarząd Mikołajowskiego portu morskiego 7 marca 1924 roku pod n[ume]r[em] 1397 i 2 Kombinatem technicznych przedsiębiorstw „Elektromwod” 5 marca 1924 roku pod n[ume]r[em] ^f[...]^f

Pobrano opłaty: notarialną i miejscową – 2 ruble; pobrana opłata herbowa w sumie 1 rubla [...] Książka Finansowa z 11 marca 1924 roku pod numerem 499.

Mikołajów 11 czerwca 1924 roku

W rejestrze numer 1962

[Pieczęć]*

Первая Николаевская государственная нотариальная контора

NOTARIUSZ

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAMO, f. P 118, op. 1, spr. 243, k. 2-3v.

^e – ^e Nazwisko podkreślone odręcznie.

^f – ^f Numer niewidoczny.

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, co w tłumaczeniu na język polski oznacza: Pierwsze Mikołajowskie państwowe biuro notarialne.

1924, 3 lipca, Charków – *Pismo Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie do upoważnionego Komisariatu Ludowego do Spraw Zagranicznych ZSRR przy rządzie USRR w sprawie pozbawienia mieszkania w Kijowie polskiego optanta Stefana Węglińskiego.*

Charków, dn. 3-go lipca 1924 r.

Rzeczpospolita Polska

Konsulat Generalny

w Charkowie

nr 6254/24

Do

URZĘDU PEŁNOMOCNIKA KOMISARJATU LUDOWEGO DO

SPRAW ZAGRANICZNYCH ZSRR w USRR

^{a-}w Charkowie^{-a}

Do Konsulatu Generalnego RP w Charkowie wniósł podanie obywatel polski (optant) p. Stefan WĘGLIŃSKI z prośbą o okazanie mu pomocy w sprawie następującej.

Pan Stefan Węgliński, starzec 60-letni, mieszka z rodziną swą w Kijowie w tym samym mieszkaniu przy ul. Lenina (dawniej Funduklejowska) pod nr 19 przeszło 25 lat; dom ten obecnie dzierżawi „Trustpieczat”. Zarząd tego trust’u zażądał przez miejscowy organ mieszkaniowy opuszczenia przez p. Węglińskiego zajmowanego przezeń mieszkania w ciągu 2 tygodni, grożąc, że w razie niewypełnienia owego rozkazu będzie przymocą wydalony z mieszkania, rzeczy zaś jego będą wyrzucone na ulicę.

Pomijając kwestję, o ile Zarządowi „Trustpieczat” na zasadzie Ustawy z dn[ia] 5.IX.[19]22 roku przysługuje prawo administracyjnego wysiedlenia, Konsulat nie może nie zwrócić uwagi na to, że człowiekowi w podeszłym wieku, familijnemu, zajmującemu mieszkanie w ciągu ćwierci wieku, daje się minimalny przewidziany w Ustawie termin na opuszczenie mieszkania z zupełnym przytem ignorowaniem p. „e” art. 1 tej że Ustawy, obowiązującej dostarczyć osobie przymusowo wysiedlanej mieszkania równowartego.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

Wobec powyższego, Konsulat przychylając się do prośby p. Węglińskiego i uważając skargę jego za zupełnie słuszną i pod względem formalnym i moralnym, niniejszym zwraca się do Urzędu Pełnomocnika KLSZ³ z prośbą o interwencję w tej sprawie przed odnośnymi władzami celem odwołania skierowanego przeciwko p. Węglińskiemu zarządzenia Urzędu Mieszkaniowego w Kijowie, tem bardziej, że p. Węglińskiemu, jako optantowi 24-go listopada r. b. kończy się termin pobytu na Ukrainie, on zaś zamierza wyjechać znacznie wcześniej.

Konsulat z góry dziękuje Urzędowi Pełnomocnika KLSZ za przychylne potraktowanie niniejszego i rychłą odpowiedź.

Kierownik Konsulatu Generalnego, Sekretarz Legacyjny

M. Świrski

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

CDAWOW, f. 4, op. 1, spr. 892, k. 310.

56

1924, 29 października, Kijów – Artykuł z gazety „Wisti WUCWK” pt. „Polskie szpiegostwo na Ukrainie: Rozmowa z tow. Balickim”.

Polskie szpiegostwo na Ukrainie
Rozmowa z tow. [Wsiewołodem] Balickim²⁴²

W związku z informacjami o wykryciu na Ukrainie dużej organizacji szpiegowskiej nasz współpracownik rozmawiał z Ludowym Komisarzem Spraw Wewnętrznych i przewodniczącym GPU, tow. Balickim.

³ KLSZ – Komisariat Ludowy do Spraw Zagranicznych.

„Nie po raz pierwszy już GPU spotyka się z faktem istnienia na Ukrainie organizacji szpiegowskich – powiedział naszemu współpracownikowi tow. Balicki – które przeważnie są związane z polskim rządem, korzystają z jego pieniędzy i wykonują jego dyrektywy. Nie po raz pierwszy należy stwierdzić, że przestępcza działalność organizacji szpiegowskich prowadzona jest przy największym udziale polskich oficjalnych przedstawicieli na Ukrainie, którzy wykorzystują swoją dyplomatyczną nietykalność.

Przypomnę chociażby sprawę inżynierów kopalni w Kadijewce²⁴³ rozpatrywaną niedawno w Sądzie Najwyższym, których do szpiegowania namówił szef polskiej misji [dyplomatycznej] na Ukrainie, p. Różycki, lub sprawę organizacji szpiegowskiej Najdionowej²⁴⁴ w Odessie, którą kierował sekretarz delegacji polskiej Kintopf²⁴⁵ oraz jej szef p. Kunicki²⁴⁶.

Wykrytą obecnie organizację szpiegowską w Kijowie utworzył jeden z kierowników polskiej komisji do spraw wyboru obywatelstwa w Kijowie.

Na czele organizacji szpiegowskiej stał p. Pawłowski²⁴⁷, który oficjalnie był sekretarzem delegacji w Kijowie, a w rzeczywistości działał jako rezydent II Oddziału polskiego Sztabu Generalnego. Obecnie Pawłowskiego przeniesiono do polskiego Konsulatu Generalnego w Charkowie.

Technicznym wykonawcą zadań „kierowniczej organizacji” był ukraiński obywatel Węgliński²⁴⁸, współpracownik polskiej misji w Kijowie. Węgliński, który od końca 1922 r. oficjalnie obejmował stanowisko konsultanta w sprawach komercyjnych, otrzymywał od Pawłowskiego polecenia o charakterze politycznym: sprawdzenie różnych informacji i plotek, a trochę później zaproponowano mu zbieranie informacji o stanie Armii Czerwonej, oryginalnych rozkazów, dokumentów i innych tajnych materiałów. Węgliński wiedział, że p. Pawłowski, który mu to zaproponował, jest przedstawicielem polskiego wywiadu II Oddziału Sztabu Generalnego.

Zeznania aresztowanego Węglińskiego pokazują cały przekrój działalności organizacji szpiegowskiej oraz udział w niej polskich oficjalnych przedstawicieli. Zbierając potrzebne polskim przedstawicielom informacje od byłych oficerów Armii Czerwonej Węgliński osobiście lub przez przysłanego do niego kuriera przekazywał je do mieszkania Pawłowskiego.

Bywając u Pawłowskiego, Węgliński spotykał tam wielu ludzi, również dostarczających szpiegowskie informacje. Mieszkanie Pawłowskiego robiło wrażenie całego sztabu. Sprawa nabrała szerokiego rozmachu dlatego, że, przykrywając się oficjalnymi funkcjami pełnomocników ds. spraw wyboru obywatelstwa odpowiedzialne osoby polskiej delegacji uważali się za całkowicie bezpiecznych i bezkarnych

Ten szpiegowski sztab ustanowił nawet specjalną takse za dostarczanie informacji. Sprawa była szeroko zakrojona, po europejsku.

Oto niektóre stawki tej taksy:

- „Za zbiór rozkazów UWO²⁴⁹ lub RWRR²⁵⁰ – 3 czerwońce za sztukę”.
- „Meldunki PUR²⁵¹ – 30 karb[owańców] za sztukę”.
- „Zbiory rozkazów o inspekcjach, rezultatach manewrów i dyslokacjach - 40 karb[owańców] za sztukę”.
- „Rozkazy na specjalne zamówienie – [cena] do uzgodnienia”.

W sprawie figuruje także drugi sekretarz misji w Kijowie p. Wielowiejski²⁵², który pomagał swojemu kierownictwu werbować szpiegów i zbierać informacje. Jeden ze zwerbowanych przez Wielowiejskiego szpiegów, Krzeczowska²⁵³, szyfrowała zbierane informacje i dostarczała do Charkowa, za co otrzymywała wynagrodzenie osobiście od Pawłowskiego. Podczas aresztowania Krzeczowskiej w pociągu w drodze do Charkowa, przy niej znaleziono zaszyfrowane informacje o dyslokacji Armii Czerwonej.

Te informacje udało się rozszyfrować i Krzeczowska przyznała się, że osobiście je zaszyfrowała. Pawłowski i Wielowiejski zwerbowali także byłego generała Bielawina²⁵⁴, który dostarczył im wiele informacji i rozkazów. Za swoją działalność przestępczą Bielawin otrzymał od polskiego Konsulatu Generalnego dużo pieniędzy.

Aresztowaliśmy także kilku urzędników Armii Czerwonej, byłych oficerów, przy pomocy których polscy oficjalni agenci i zwerbowani przez nich szpiedzy zbierali informacje dla polskiego Sztabu Generalnego, [aresztowaliśmy] także niemieckiego obywatela, którego wykorzystywano w celu kontaktów z osobami z polskiego Konsulatu Generalnego. Całe to towarzystwo wkrótce stanie przed sądem proletariackim i poniesie zasłużoną karę.

Ciekawy szczegół. Podczas aresztowania Węglińskiego, oprócz przygotowanych przez niego w celu przekazania polskim przedstawicielom informacji szpiegowskich, znaleziono tekst memorandum-odezwy, niby to w imieniu polskiej ludności Ukrainy do jakiegoś „polskiego komitetu wykonawczego na Rusi”. Węgliński oświadczył, że ten dokument on otrzymał od polskiej misji, gdzie go sporządzono w wielu egzemplarzach w celu rozpowszechnienia wśród ludności polskiej na Ukrainie. Memorandum jest naiwne, jeśli chodzi o treść, mówi o prawie Polski do Ukrainy, czarnomorskiego wybrzeża, nawet do Krymu i Kaukazu.

Polska, mówi ten dokument, mając w przemysłowych rejonach byłej Kongresówki i na Górnym Śląsku przemysł fabryczny, próbuje rozprowadzić swoją produkcję z byłego Królestwa na całą Rosję, a z Górnego Śląska na całą republikę niemiecką, nie mając ani jednej

kolonii, ani jednej ważnej perspektywy dla eksportu swojej produkcji, w obecnym czasie odczuwa brak rynku zbytu w celu zadowolenia potrzeb związanych z państwowym budownictwem, co staje się chorobą, która nas niepokoi.

Najbardziej naturalnym, najbliższym ze względu na miejscową polską ludność, najlepszym rynkiem dla polskiego przemysłu, przede wszystkim, jest Ruś Naddnieprzańska ze swoją starodawną stolicą Kijowem, a potem już sąsiednie Lewobrzeże i południowe ukraińskie gubernie razem z Krymem i Kaukazem, gdzie przez czarnomorskie porty przechodzi szlak, dawno utworzony i dla Polski najwygodniejszy.

Oficjalni odpowiedzialni przedstawiciele państw, którzy występują w całej sprawie szpiegowskiej, uważają się za wielkich działaczy politycznych, lecz zajmują się tylko wyszukiwaniem dla polskiego przemysłu rynków zbytu i przygotowaniem aneksji wielkich krajów, które [terytorialnie] kilka razy przewyższa samą Polskę.

Na koniec tow. Balicki wspomniał o roli polskiej dyplomacji w tej sprawie.

Jesteśmy dalecy od obwiniania polskiej dyplomacji w tym, że oni przychodzą do nas wyłącznie w celu prowadzenia działalności szpiegowskiej, ale fakty mówią za siebie. Przez cały czas istnienia polskiego oficjalnego przedstawicielstwa na Ukrainie spotykamy jaskrawe dowody udziału oficjalnych agentów polskiego rządu w działalności kontrrewolucyjnej.

Już wspominałem o sprawie Gulakowa i innych oraz o sprawie Najdionowej. Te procesy zostały niedawno przeprowadzone przez proletariacki sąd i są jeszcze świeżo w pamięci pracujących. W niedalekiej przeszłości Sąd Najwyższy rozpatrzył szereg spraw szpiegowskich (Goldewskiego i innych), udział polskich przedstawicieli w nich udowodniono w sądzie. Żeby pokazać jaskrawy obraz bezsprzecznego wtrącania się w nasze wewnętrzne sprawy, pozostaje tylko przypomnieć trochę dawniejsze działania Tiutiunnyka²⁵⁵, petlurowskich kom[itetów] powstań[czych], w których polski rząd oraz II Oddział Sztabu Gen[eralnego] bezpośrednio brały udział.

Tow. Balicki powiedział, że wszystkie materiały w tej sprawie były przekazane prasie w celu szerokiego powiadomienia pracującej ludności Ukrainy.

Oryginał. Druk w języku rosyjskim.

Gazeta „Wisti WUCWK” 1924, nr 247(1240), s. 2.

1924, 29 października, Charków – *Artykuł, który ukazał się w charkowskim czasopiśmie „Komunist” pt. „Pora położyć kres temu bezwstydstwu”.*

Pora położyć kres temu bezwstydstwu

Na zamieszczoną w niniejszym numerze czasopisma „Komunist” wypowiedź przewodniczącego Wszechukraińskiego GPU tow. Balickiego dotyczącą działań szpiegowskich agentów polskiego rządu powinni zwrócić uwagę wszyscy robotnicy i chłopcy oraz wszyscy uczciwi obywatele Ukrainy.

Kilka lat temu radzieckie rządy Rosji i Ukrainy zawarły ciężką niewygodną [dla nich] ugodę z białą Polską. Zgodnie z tą ugodą biała Polska otrzymała granice sięgające daleko na wschód od granic, które jej dawały rządy Antanty. Według decyzji Rady Ambasadorów związkowych, podjętej latem 1919 r., wschodnie granice Polski powinny biec wzdłuż Zachodniego Bugu i Sanu, w przybliżeniu pokrywać się z granicami byłego Królestwa Polskiego (Polski kongresowej) i Zachodniej Galicji. Według traktatu ryskiego Polska otrzymała, oprócz tego jeszcze Galicję Wschodnią, zachodni Wołyń i zachodnią Białoruś (odkładamy na bok na razie kwestię leżących na zachód od Bugu terenów: Chełmszczyzny i Podlasia z setkami tysięcy ludności ukraińskiej).

Radzieckie rządy w interesie ustanowienia pokojowych stosunków z Polską poszły na duże ustępstwa. Te ustępstwa wydawały się początkowo nie tak wielkimi, ponieważ zgodnie z traktatem ryskim Polska zobowiązała się do podjęcia wszystkich środków w celu zabezpieczenia praw narodowych ludności ukraińskiej i białoruskiej przymusowo włączonej do jej obszaru. Ale my doskonale wiemy, jak polski rząd po traktacie ryskim przestrzegął wziętych na siebie zobowiązań. W końcowym rozrachunku jego polityka doprowadziła do masowego powstania ludności ukraińskiej i białoruskiej. Chociaż u podstaw państwowej mądrości polskich klas rządzących odwiecznie leżało wymyślone przez nich samych przysłowie „Polska nierządem stoi”, to ta polityka w XVIII wieku doprowadziła polskie szlacheckie państwo do katastrofy. My poważnie obawiamy się, że analogiczna katastrofa dotknie polskie państwo burżuazyjne w XX wieku.

Pewnie katolicki Bóg postanowił zgubić polskich mężów stanu i z tego powodu pozbawił ich tych resztek rozsądku, które im jeszcze pozostały.

Polski rząd nie zadowolili się tym, że przez swoją politykę „narodowościową” skierowaną na fizyczne zlikwidowanie milionów ludności ukraińskiej i białoruskiej doprowadził do powszechnego powstania na wszystkich „kresach” wschodnich. Polski rząd [również] nie zadowolili się tym, że w ciągu czterech lat z zawziętością wysyła na nasze terytorium bandy różnorodnej liczebności i wszystkich rodzajów broni. Rząd polski postanowił przekształcić swoich agentów dyplomatycznych, korzystając z ich osobistej nietykalności, w organizatorów szpiegostwa wojskowego oraz szajek konspiracyjnych. Jak widać z ogłoszonych przez tow. Balickiego informacji, powiązania szeregu wykrytych w ostatnich miesiącach organizacji białogwardyjskich i szpiegowskich prowadziły do polskiego Konsulatu Generalnego. Z tychże informacji widać, że działania te nie były prowadzone w celu zwykłego zadowolenia. Planowano przyłączenie do Polski całej Ukrainy, Krymu i nieomal Kubania. Ten fakt rzuca wyjątkowo jasne światło na to gorące współczucie, z którym polskie burżuazyjne partie i PPS spotkały niedawną gruzińską awanturę.

Naszym zdaniem byłoby bardzo na czasie i na miejscu przestrzec polski rząd przed igraniem z ogniem, które on prowadzi. **Związek Republik Radzieckich od 1920 r. wykonał ogromną pracę w kierunku odbudowania swojej siły ekonomicznej i politycznej.** Podobnie również **sytuacja międzynarodowa teraz jest całkowicie nie taka jak w 1920 r.** Wtedy mieliśmy przeciwko sobie całą burżuazyjną Europę. Teraz nas uznaje i oczekuje zbliżenia z nami burżuazyjna Francja, która uratowała w 1920 r. białą Polskę.

Czy nie za bardzo zapędzają się polscy mężowie stanu? Czyż nie będą zbierać burzę sięjąc wiatr? Oraz, czy nie przyszła pora położyć kres temu bezwstydstwu?

Oryginał. Druk w języku rosyjskim.

Gazeta „Komunist” (Charków) 1924, nr 249 (1440), s. 1.

1925, 25 stycznia, Kijów – *List Feliksa Dzierżyńskiego do robotników z Dołbysza opublikowany na łamach czasopisma „Sierp”*.

List tow. [Feliksa] Dzierżyńskiego do robotników Dołbysza²⁵⁶

Od redakcji. Umieszczony poniżej list towarzysza F. Dzierżyńskiego – przewodniczącego Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego (WSNCh)²⁵⁷ i przewodniczącego GPU – jest odpowiedzią na list robotników Polaków huty szklanej w Dołbyszu (okręg Żytomierski na Wołyniu).

Obecnie osada Dołbysz jest centrum polskiego rejonu Dołbyszańskiego, utworzonego ostatnio przez Władzę Radziecką²⁵⁸.

Drodzy Towarzysze!

Niestety, ani depesza Wasza styczniowa, ani list z dnia 18 lipca do rąk moich nie doszedł i dopiero z Nr 29 „Sierpa” dowiedziałem się o Waszym zwróceniu się do mnie i o nazwaniu Waszego Klubu moim imieniem. Serdecznie dziękuję Wam za to.

W pracy swojej rewolucyjnej, w jej ciężkich warunkach szukałem zawsze oparcia i źródła dla nowych wysiłków w poczuciu, że praca ta służy dla wyzwolenia mas robotniczych i prowadzi do komunizmu. I ta moja praca była owocną o tyle, o ile potrafiłem znaleźć łącznik z tą masą robotniczą, która faktycznie była rzeczywiście jedyną rzeczywistą siłą naszych walk i rewolucji wraz z masą włościańską, którą klasa robotnicza i jej partia potrafiła pociągnąć za sobą słuszną i mądrą polityką.

Siłą byłej WCzK, obecnego GPU, w walce z siłami i spiskami kontrewolucji była pomoc, którą zawsze i stale mieliśmy ze strony mas pracujących. Siłą naczelnego kierownictwa gospodarki ludowej był i jest ten łącznik, który istnieje u nas z klasą robotniczą. Nasze hasło podniesienia wydajności pracy znalazło oddźwięk w masach robotniczych i w rezultacie mamy bujny rozwój naszego przemysłu.

Nazwanie Waszego Klubu moim imieniem daje mi dowód, że praca moja jest pożyteczna dla klasy robotniczej, że łącznik życiodajny każdego rewolucjonisty – komunisty z masą robotniczą jest mocny.

Chciałbym przy tej okazji, drodzy Towarzysze, podzielić się myślami swoimi o znaczeniu Waszej pracy, o znaczeniu Waszego polskiego rejonu dla sprawy polskiego proletariatu.

Zdawałoby się, że to są rzeczy niewspółmierne – małe radziecki rejon polski na Wołyniu i ogromna obszarniczo-burżuazyjna Polska. Tak jednak nie jest. Nasza partia bolszewicka była też kiedyś małą i słabą w porównaniu z siłą cara i jego Rosją, a jednak ta partia obaliła nie tylko cara i rosyjski kapitalizm, ale wstrząsnęła do gruntu całym światem kapitalistycznym.

Wasza praca w małym rejonie polskim może mieć ogromne znaczenie dla sprawy wyzwolenia proletariatu i włościaństwa w Polsce. Wy możecie już nie w słowach, a czynem dowieść, że hasło bolszewickie sojuszu proletariatu z włościaństwem nie jest frazesem i w swoim rejonie udowodnić to pod kierownictwem partii naszej. Wytępić biurokratyzm i łapownictwo – te pozostałości po kapitalizmie i carskich porządkach, nawiązać nierozzerwalną nić pomiędzy robotnikiem-proletariuszem i większością włościan-średniaków i biedotą – w walce o podniesienie ogólnego poziomu życia kulturalnego i materialnego.

Ciężkie to zadanie, jesteśmy jeszcze strasznie biedni, ale idąc po tej drodze krok za krokiem i nigdy nie zbacząc z niej, szybko osiągniemy cel. I ten żywy przykład Waszej pracy, rezultatów jej – będzie najlepiej przekonywał robotników i włościan w Polsce.

Wy wiecie z prasy, jakim ogromnie rewolucjonizującym czynnikiem stały się w Anglii i Niemczech sprawozdania delegacji robotniczych z ich podróży do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Opowiedziały one tylko prawdę, to, co widziały. Powinniście i Wy o tym pamiętać. Pracować tak, by można było zaprosić do Was delegację robotniczą i włościańską z Polski i by miała ona co opowiedzieć robotnikom i włościanom polskim. Znaczenie Wasze jest tym większe, że jesteście na pograniczu i że nawet bez delegacji tam, po tamtej stronie wiedzą, jak pracujecie.

A dla Polski, dla jej losów jest decydującą sprawą sojuszu robotnika i włościanina pod kierownictwem Partii Komunistycznej. Podczas wojny imperialistycznej, gdybyśmy byli rozumieli wtedy te leninowskie nauki, być może losy Polski byłyby inne i mielibyśmy Polskę Radziecką – wolną i niezależną od mocarstw kapitalistycznych, silną sojuszem ze Związkiem Republik Radzieckich. O tym należy nam pamiętać.

I druga sprawa jest nie mniej ważną. Sprawa narodowościowa. I w tej sprawie praca Wasza może mieć doniosłe znaczenie – i w tej dziedzinie należy iść drogami wytkniętymi przez [Włodzimierza] Lenina.

Omyłką naszą (byłej SDKPiL) było negowanie niepodległości Polski, co zawsze nam zarzucał Lenin. Sądziliśmy, że od kapitalizmu do socjalizmu nie będzie okresu przejściowego, a więc, że niepotrzebne są państwa niepodległe, bo wszak przy socjalizmie nie będzie w ogóle państwa. Nie rozumieliśmy, że między kapitalizmem a socjalizmem będzie okres przejściowy dostatecznie długi, w ciągu którego przy dyktaturze proletariatu będą jednak jeszcze klasy i państwo robotnicze będzie istniało na podstawie sojuszu z włościanstwem. Jest to okres, w ciągu którego przez dłuższy czas jeszcze będą ze sobą współżyły różne formy gospodarcze – wielkiego upaństwowionego przemysłu i drobnej prywatnej gospodarki rolnej i drobnego przemysłu. Negując w ogóle niepodległość, nie rozumieliśmy tego i przegraliśmy w walce o niepodległą Polskę Radziecką. Tylko zrozumienie i naprawienie tego błędu, zastosowanie nauk Lenina – prowadzi do zwycięstwa.

Nikt inny tylko Lenin i bolszewicy, stanąwszy na czele Republiki Radzieckiej, proklamowali prawo każdego narodu do stanowienia o własnym losie i oderwania się od państwa. Tylko prawo zasadnicze (Konstytucja) naszego Związku Republik Radzieckich głosi (w p. 4), że „każda z Republik Radzieckich ma prawo swobodnego opuszczenia Związku”. Żadna inna konstytucja na świecie nie zawiera takiej wolności narodów, żadne państwo burżuazyjne nie śmie głosić swym ludom prawa do oderwania się od państwa.

Już to samo powinno przekonać polski lud pracujący, że jeżeli sprawie wolności i niepodległości Polski może w przyszłości grozić niebezpieczeństwo, to nie ze strony państwa robotniczo-włościańskiego, które w Konstytucji swej wcieliło zasadę wolności i braterstwa narodów.

Organizując życie swego polskiego rejonu w Ukraińskiej Republice Radzieckiej tak, by współżycie różnych narodowości było harmonijne, bez wzajemnego ucisku i walk, oparte na braterstwie narodów i na swobodnym rozwoju każdej narodowości, dacie przykład, jak rozwiązywać sprzeczności narodowościowe nie za pomocą kul, stryczków i więzień, jak to się dzieje obecnie w państwach burżuazyjnych, a drogą sojuszu robotników i włościan.

Zasylam Wam pozdrowienie serdeczne.

Wasz F. Dzierżyński

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Sierp” 25 stycznia 1925, nr 46, s. 4.

1925, 3 marca, Charków – Pismo Kierownika Konsulatu Generalnego w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie omawiające reakcje społeczne na planowane przez władze wprowadzanie zmian w podziale administracyjnym Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Charków, dn. 3-go marca 1925 r.

[papier firmowy z orłem białym oraz ^a[...]^{-a}
nadrukiem:]

Nr dz. pod.: 10672/25

Rzeczpospolita Polska

M.S.Z. Data: 9 /III

KONSULAT GENERALNY

[...]*

w CHARKOWIE

III

Załącznik: Akta:**

Nr 305/prez.

^b[...]^{-b} ^c[...]^{-c}

^d[...]^{-d}

ROZDZIELNIK:

Do

MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH

1/ ^eDepartament Polityczny^{-e}

2/ Departament Konsularny

3/ POSELSTWA POLSKIEGO w Moskwie

^{a-} ^{-a} Dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem o treści: S[ygnatura] 27.

* Stempel o treści w języku polskim: „POUFNE”.

** Pieczęć prostokątna wpływu o treści w języku polskim.

^{b-} ^{-b} Ukośny dopisek odręczny sporządzony ołówkiem: R [podpis odręczny nieczytelny] 9/3.

^{c-} ^{-c} Ukośny dopisek odręczny sporządzony czerwoną kredką: [podpis odręczny nieczytelny] 9/3.

^{d-} ^{-d} Ukośny dopisek odręczny sporządzony ołówkiem: aa/M, 23/2.

^{e-} ^{-e} Fragment podkreślony odręcznie czerwonym atramentem.

Zmiany w Podziale administracyjnym Ukraińskiej Sowieckiej Socjalistycznej Republiki

Pod względem podziału administracyjnego obecna Ukraina w porównaniu do stanu przedwojennego przedstawia się jak następuje: od roku 1922 ilość gubernji z 12 zredukowano do 9; 102 powiaty przekształcono na 49 okręgów; 1985 gmin na 706 rejonów; 15696 tak zwanych „wiejskich rozpraw” na 9.305 rad wiejskich.

Z powyższego wynika, iż wielkość poszczególnych jednostek była prawie zdwojona. Motywami tej zmiany miały być względy oszczędnościowe oraz w przeciwieństwie do dawnego podziału, który opierał się na danych historycznych i podatkowych (z czasów pańszczyźnianych) najłatwiejsze dla władzy zarządzanie krajem. Nowy podział ma wpływać z inicjatywy najszerszego uwzględnienia interesów i potrzeb ogółu ludności. W gruncie rzeczy ma na celu wszechstronne wzmocnienie władzy obecnej za pomocą usilnego zatarcia pozostałości i wspomnień o dawnej władzy i wytworzenie takiego stanu rzeczy, który by ogół ludności Ukrainy przekonał, iż władza obecna bardziej od każdej innej dba o interesy ludu.

Dla lepszego osiągnięcia celów powyższych zamierzone jest całkowite przerobienie podziału administracyjnego Ukrainy. Obecny szemat organizacyjny składa się z trzech głównych, działających obok siebie organizacji rządowych: 1) Ispołkomy czyli komitety wykonawcze wioskowe, rejonowe, okręgowe i gubernjalne, równoległe do carskich rozpraw, wołostiej, instytucji powiatowych i gubernjalnych, 2) gubernjalne zarządy związków zawodowych „profsojuzów²⁵⁹” z podległymi im w skupieniach robotniczych „miestkomami²⁶⁰”; 3) organizacji partyjno-komunistycznych, w ośrodkach gubernjalnych „Gubparkomy²⁶¹”, następnie „okrparkomy²⁶²” i „rajparkomy²⁶³” i jeszcze drobniejszych lub tak zwanych „jaczejek”, czyli zrzeszeń kandydatów do partji, lub „komsomołów” czyli zrzeszeń młodzieży komunistycznej. Żadna z tych trzech organizacji nie dąży do podporządkowania sobie, jako takowa, dwóch pozostałych, w poszczególnych zaś wypadkach i miejscowościach te z nich większą rolę odgrywają na czele których stoją ruchliwsi i bezwzględniejsi.

Lenin, w chwili gdy zaniechał wprowadzenia wojennego komunizmu, mówił, iż Rosja zmuszona jest odłożyć wprowadzenie go na jakiś czas z trzech powodów: ogólny niski poziom oświaty, przekupstwo, jako reguła u funkcjonariuszy państwowych, bezgraniczna zarozumiałość władz. Gdyby owe trzy rzeczy nie dały się nawet tak bardzo we znaki, to jednak zakrojony na tak bardzo szeroką skalę szemat władz państwowych nie utrzymałby się i

kurczyłyby się i modyfikował do wzorów, długimi laty wytworzonych. Ma to miejsce nawet i obecnie.

Ostatnio na IV Sesji WUCIK'u²⁶⁴ (od 15-go do 19-go lutego) w jednym z punktów porządku dziennego było opracowanie nowego podziału administracyjnego Ukrainy, jako wniosku na zjazd Rad Ludowych Ukrainy, mającego się odbyć w końcu kwietnia r.b. Projekt o nowym 3-stopniowym podziale administracji był przyjęty przez Radę Komisarzów Ludowych przed otwarciem wspomnianej sesji WUCIK'u. Projekt ten przewiduje zmniejszenie aparatu administracyjnego przez skasowanie gubernji.

Zmniejszenie ilości jednostek administracyjnych w 1922 r. – 1923 r. o 43 % nie spowodowało oszczędności w dziedzinie wydatków na administrację. Również nie należy się spodziewać zmniejszenia tych wydatków i po wprowadzeniu nowego 3-stopniowego podziału t.j. po skasowaniu gubernji, gdyż funkcje okręgów będą rozszerzone do rozmiarów funkcji gubernji, a rejony będą sprawowały czynności dawnych powiatów. Równoległe z tem będą zwiększone kompetencje rad wiejskich.

System 4-stopniowego podziału administracyjnego, który egzystował od czasów Katarzyny II ma być obecnie zmieniony na 3-stopniowy na wzór departamentów Francji celem rozszerzenia praw administracyjnych i gospodarczych mniejszych jednostek, dając w ten sposób możność włościąństwu, według oświadczenia reorganizatorów, zbliżyć^f się^f najbardziej do aparatu rządowego. Takie zbliżenie z drugiej strony wzmocni wpływ włościąństwa w rządzeniu krajem. W rzeczywistości chodzi tu głównie o wzmocnienie wpływów partji komunistycznej na wsi. Zarządy dotychczasowe gmin („wołosti”) znajdowały się pod znacznym wpływem miejscowego „kułactwa”; utrudniając dostęp do ważniejszych stanowisk przedstawicielom „komniezamów”²⁶⁵ i partyjnym komunistom. Reorganizacja zaś gmin na rejony zmniejsza w trójnasób ilość tych jednostek administracyjnych co ułatwia w znacznym stopniu obsadzenie ważniejszych stanowisk przez członków „kompartji”. Ogniwem, łączącym Centralny komitet partji komunistycznej z prowincją, była dotychczas instytucja odpowiedzialnych instruktorów CK, którzy, objeżdżając prowincje, badali stan rzeczy i pomagali miejscowym zarządom wprowadzać w życie dyrektywy partji. Obecnie, wobec projektowanego zlikwidowania „gubkomów”, które były właściwie najlepiej obsadzone pod względem partyjnym, instruktorzy CK będą odegrywać jeszcze większą rolę, mając za zadanie utrzymanie zarządzeń i poczynań „rajkomów”²⁶⁶ i „okrkomów” w ramach partyjnych wymagań. CK KPU²⁶⁷ posiadał aparat instruktorski, składający się dotychczas z 4

^f ^f Wyraz nadpisany ołówkiem.

pracowników, z których trzech stale było zajętych w centrali (instruktor do spraw wiejskich, transportowych i ekonomicznych), jeden zaś służył, jako łącznik z 9 „gubkomami”. Obecnie przy likwidacji „gubkomów” projektowane jest zwiększenie ilości instruktorów w takim stopniu; by na 4-5 okręgów przypadł jeden instruktor, czyli ogółem na całą Ukrainę około 250 instruktorów. W ten sposób wpływ partji na ludność włościańską i inspirowanie partyjnych dyrektyw zwiększyłyby się w znacznym stopniu.

Decentralizacja jednak taka wymaga w wysokim stopniu wypróbowanego i sprawnie działającego aparatu administracyjnego i rozwiniętej dostatecznie techniki komunikacyjnej i szybkiego i łatwego porozumiewania się pomiędzy poszczególnymi jednostkami administracyjnymi. Stan komunikacyjny na Ukrainie w rzeczywistości pozostawia bardzo dużo do życzenia. Biorąc przeciętnie, tylko 11 % rejonów posiada połączenie ^fkolejowe^f z okręgami; 32 % – ^fczęściowo^f kolejowe i drogami kołowymi, a 57 % – tylko drogami kołowymi. Prócz tego trzeba wziąć pod uwagę opłakany stan kolejnictwa i niewielką ilość taboru kolejowego, posiadanego przez rząd sowiecki.

Telefoniczne połączenie również jest bardzo słabe. Na Wołyniu tylko 10 % rejonów jest połączone telefonicznie z okręgami, w Odeskiej gubernji – 45 %, Donieckiej – 44 %, Połtawskiej – 94 %, Podolskiej – 88 %, Charkowskiej – 86 %.

Przy organizowaniu rejonów i „sielrad” jest brana pod uwagę przewaga mniejszości narodowościowych, oczywiście o tyle, o ile ludność danej okolicy daje dostateczną gwarancję lojalności w stosunku do partji komunistycznej i obecnego rządu. Norma mieszkańców danej narodowości, przy której może być organizowany rejon narodowościowy, określona jest na 10.000, a dla „sielsowietów” – 500 mieszkańców. Dotychczas zostało zorganizowane tylko 5 rejonów niemieckich. Co się zaś tyczy „sielrad”, to jest już zorganizowanych 98 niemieckich, 31 bułgarskich, 7 żydowskich, 7 czeskich, 1 białoruski i 1 mołdawski (poza granicami AMSSR).

Polskich „sielrad” z urzędowym językiem polskim jest około 40. Wprowadzenie w życie nowego systemu i skasowanie gubernji ma być zapoczątkowane jednocześnie na terytorjum całej Ukrainy, niezwłocznie po ukończeniu wszechukraińskiego zjazdu rad i z tym wyrachowaniem, ażeby pracę ukończyć do października r.b., żeby nowy system wszedł w życie od 1926 roku.

Prasa sowiecka jednak nie przewiduje ani stosunkowo zbyt wielkich oszczędności, ani też znacznego uproszczenia czynności administracyjnych, wynikających z wprowadzenia nowej reformy. W niektórych artykułach można spotkać rekleksje, autorzy których starają się powstrzymać przed radykalną i w krótkim czasie przeprowadzoną reformą. Wyrażają oni

obawę, by wobec niemożności znalezienia niezbędnej ilości odpowiedzialnych instruktorów, rząd sowiecki nie znalazł się w ciężkiej sytuacji przerwania kontaktu z prowincją, co się daje również w znacznym stopniu zauważyć i przy obecnym ustroju. Niektórzy zaś autorzy wątpią, czy CK KPU zdoła ogarnąć po zlikwidowaniu gubernji całość pracy na Ukrainie.

Głosy te jednak, przynajmniej oficjalne, sprzeciwiające się wprowadzeniu nowej reformy administracyjnej, są bardzo nieliczne i reorganizację tę można uważać za przesądzoną. Nabierze ona mocy obowiązującej na najbliższym zjeździe rad.

Kierownik Konsulatu Generalnego, Radca Legacyjny

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6703g, k. 433-436.

60

1925, 11 marca, Charków – Informacja Konsulatu Generalnego w Kijowie skierowana do Departamentu Politycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie przebiegu konferencji w Kijowie zorganizowanej przez bezpartyjnych robotników narodowości polskiej i przedstawicieli polskiego włościanstwa Kijowszczyzny.

^a[...]^{-a}

Charków, dn. 11 marca 1925 r.

[papier firmowy z orłem białym oraz ^b[...]^{-b}

nadrukiem:]

[...]^{*}

M.S.Z. Nr dz. pod.: 10765/25

Rzeczpospolita Polska

Data: 16 /III

^{a-} ^{-a} Dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem o treści: ZG 19/3.

^{b-} ^{-b} Dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem o treści: S[ygnatura] 27.

* Stempel o treści w języku polskim: „POUFNE”.

KONSULAT GENERALNY
w CHARKOWIE
Nr 368/prez.

III

Zał:

Akta:***

c-[...]-c d-[...]-d e-[...]-e
f-[...]-f g-[...]-g h-[...]-h
i-[...]-i [...]**** j-[...]-j

ROZDZIELNIK:

Do

MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH

- 1) ^kDepartament Polityczny^{-k}
- 2) Departament Konsularny
- 3) POSELSTWA POLSKIEGO w Moskwie

W związku z pismem M.S.Z. z dn. 14 lutego r.b. Nr. K.III-W-2672/25/602/pfn Konsulat Generalny ma zaszczyt podać do wiadomości następujące szczegóły w sprawie Kijowskiej bezpartyjnej konferencji robotników Polaków i przedstawicieli polskiego włościństwa Kijowszczyzny.

** Pieczęć prostokątna wpływu o treści w języku polskim.

*** Stempel o treści w języku polskim: Widziano w D. I, Nr 477, 19 III [19]25, podpis odręczny nieczytelny.

^{c-} ^{-c} Ukośny dopisek odręczny sporządzony ołówkiem o treści w języku polskim: [...] zawią[domiono] 19/3.

^{d-} ^{-d} Ukośny dopisek odręczny sporządzony granatowym atramentem o treści w języku polskim: 19/3, podpis odręczny nieczytelny.

^{e-} ^{-e} Dopisek odręczny sporządzony granatowym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: Do wiadomości DDP, PI, KMW.

^{f-} ^{-f} Dopisek odręczny sporządzony granatowym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: Za zwrócone akta niniejsze 18/3.

^{g-} ^{-g} Dopisek odręczny sporządzony granatowym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: Zas. tecz[ki] B.

^{h-} ^{-h} Dopisek odręczny sporządzony zielonym pisakiem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: [...] 20/10 [19]40.

ⁱ⁻ ⁻ⁱ Dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: Powinien widzieć ref[erent] Wat. i K I 20 III [19]25, 25/3, podpis odręczny nieczytelny.

**** Stempel prostokątny wpływu o treści: K: 21/3.

^{j-} ^{-j} Ukośny dopisek odręczny sporządzony czarnym atramentem na marginesie dokumentu, o treści w języku polskim: 25/3, podpis odręczny nieczytelny.

^{k-} ^{-k} Fragment podkreślony odręcznie.

Powyższa konferencja nosiła wybitnie agitacyjny charakter, mając zarazem za zadanie zgłoszenie demonstracyjnych protestów przeciw „bezceństwu jaśnie panów w Polsce” jak naprz. aresztowaniu Łańcuckiego²⁶⁸, „wciąganiu” w robotę polityczną księży na Ukrainie itd. Konkretnych zaś wyników czy to w dziedzinie ulepszenia polskiego szkolnictwa komunistycznego, czy też rozwoju prasy i wydawnictw, wbrew zapowiedziom, konferencja nie dała. Organizatorzy konferencji z partii komunistycznej chcieli jedynie za pomocą agitacyjnych wystąpień i uplanowanych i przygotowanych uprzednio rezolucji, decyzji i wezwań, wciągnąć do roboty partyjnej większą ilość Polaków przez zohydzenie działalności Rządu Polskiego i duchowieństwa.

Ten sam cel miała podobna konferencja, która się odbyła dn. 13 grudnia 1924 roku w Odessie i konferencja z dn. 31 stycznia i 1 lutego r.b. w Charkowie. Takie konferencje agitacyjne odbywają się co pewien czas w miejscowościach, skupiających większą ilość Polaków, dla urobienia i utrwalenia rzekomej opinii „polskiej inteligencji i mas pracujących” co do kierunku działalności Władz Polskich i „ucisku ludu robotniczo-włościańskiego” w Polsce. Zebrania przedwyborcze i cała kampania wyborcza są tylko formą zewnętrzną i zupełnie nie wywierają wpływu na wybór tego lub innego kandydata, gdyż cały skład Zjazdu „bezpartyjnego” jest z góry uplanowany i wybory odbywają się pod silną presją partyjną. To też w masie zjazdów i konferencji innych związków i organizacji wymieniona konferencja nie wniosła żadnych zmian, jak z punktu widzenia ustosunkowania się polskich organizacji komunistycznych na Ukrainie do Polski, tak też i w wynikach wewnętrznej reorganizacji.

Kijowska bezpartyjna konferencja robotników Polaków i przedstawicieli polskiego włościaństwa Kijowszczyzny obradowała w Kijowie w dniach 24 i 25 stycznia r.b. W konferencji uczestniczyło 200 delegatów (według innych danych około 300), jako przedstawicieli od 3.000 wyborców. W tej liczbie było 143 delegatów z Kijowa, z których od związku zawodowego kolejarzy 35, od robotników przemysłu chemicznego 4, – przemysłu skórzanego – 12, związku zawodowego „Narpit’u” (dożywiania) – 21, od robotników budowlanych 5, i inni.

Przedstawicieli „polskiej inteligencji” było 39. Prócz tego było obecnych 3 przedstawicieli ze wsi polskich Kijowszczyzny (Rudzki z Listopadówki, – dawniej Bogudzięka, Kardacz z Frydrowa i Milański z Pustochy), delegaci robotnicy z Berdyczowa: Gałuszko, Zieliński, Szmidt, Hankiewicz; z Koziatyna: Alinkiewicz, z Rokitna Rzeczycki, 9 delegatów z Gostomla z Aronowskim na czele.

Do prezydjum zostali wybrani: Postyszew²⁶⁹, sekretarz Gubernjalnego Kijowskiego Komitetu Komunistycznej Partii bolszewików Ukrainy („Gubkomu K.P./b/U”), jako

przedstawiciel partii, Hryńko – przewodniczący Kijowskiego Gubernjalnego Komitetu Wykonawczego (Gubispołkomu), jako przedstawiciel władzy sowieckiej, Kuźmenko²⁷⁰, Skarbek²⁷¹, Otocki²⁷², Szmidt²⁷³, kierownik Biura Polskiego w Berdyczowie, Rudzki – przewodniczący Rady wiejskiej w Listopadówce, Przedpolska i Aronowski – robotnicy z Gostomla, Kaliszczan ze związku zawodowego robotników przemysłu chemicznego, Tutakowski („Narpit”), Malinowska (Kijów I-y), Wiński (Arsenał), Łupiński od drukarzy, Nowakowska²⁷⁴, nauczycielka, Mikszonówna (od pionierów) i Szafran od Czerwonej Armii. Na członków honorowych prezydium zostali wybrani: Królikowski²⁷⁵, Łańcucki, Dombal, Kalinin, Pietrowski; Feliks Kohn, Dzierżyński i Marchlewski. Na konferencji byli również obecni emigranci polityczni z Polski i przedstawiciele czerwonej armii.

Konferencja została otwarta powitalną mową Kuźmenki (Gubernjewnjalny związek zawodowy), po której nastąpiły powitania od rządu (Hryńko), od komunistycznej partii (Postyszew), od robotników żydowskich (Abram), od komunistycznego związku młodzieży (Snadski²⁷⁶), od prasy komunistycznej (Szczupak), od czerwonej armji (Szafran), od pionierów (Celina Korembo) i inni. W imieniu polskiego włościanstwa przemawiał Rudzki, – polskich robotników Sokołowski, polskich kobiet – Nowakowska, i Szmidt w imieniu polskich robotników z Berdyczowa. Wszystkie te mowy były nacechowane nienawiścią do Polski i mówcy wyrażali nadzieję wprowadzenia w niedługim czasie ustroju sowieckiego w Polsce.

Po powitalnych mowach wysłuchano referatu Skarbka o „tezach Lenina i naszych zadaniach politycznych”.

¹Skarbek⁻¹, analizując zasady leninizmu, i wykazując wysiłki rządu i partji w kierunku wprowadzenia tych zasad w życie, przytacza rezultaty, osiągnięte w tej dziedzinie, jak wśród robotników, tak i wśród włościan. Polityka narodowościowa również jest dostosowywana do zasad leninizmu. „Organizacja polskich rad wiejskich” mówi dalej Skarbek, „czynna pomoc władzy sowieckiej w kulturalnym i narodowym rozwoju pracujących polaków – wszystko to przekonało polskich robotników i włościan, że prawidłowe rozwiązanie zagadnienia narodowościowego może być dokonane tylko w myśl zasad, stosowanych przez władzę sowiecką”. Zaznaczywszy o wtrącaniu się Polski do spraw narodowościowych na Ukrainie, Skarbek starał się wykazać, jak ogromny postęp osiągnęła władza sowiecka na terenie polityki międzynarodowej, przepowiadając rychły upadek „władzy kapitalizmu”.

¹Politur²⁷⁷⁻¹ proponuje zaprosić na Ukrainę przedstawicieli centralnej rady polskich związków zawodowych. Wniosek przyjęty jednomyślnie.

¹ -¹ Nazwisko podkreślone maszynowo.

¹⁻Wiszniewski²⁷⁸⁻¹ referuje o obecnej sytuacji w Polsce. Polska uzyskała swą niepodległość nie zawdzięczając woli i czynowi „inteligencji i burżuazji”, a tylko dzięki wojnie i rewolucji w państwach sąsiednich. Państwa zachodnie podtrzymują egzystencję Polski, gdyż gra ona rolę barjery od wschodu i jego doktryn komunistycznych. Polska ekonomicznie zależna jest od Państw zachodnich i sytuacja jej staje się coraz gorszą. Co się tyczy komunizmu, to wzrasta on w Polsce z ogromną szybkością i uświadomienie mas robotniczo-włościańskich czyni coraz większe postępy. Nawet coraz częściej spada zasłona z oczu inteligencji i młodzież tłumnie dąży w szeregi komunistycznego związku młodzieży („komsomół”).

^{m-}Dla bardzo wielu nieoczekiwanem było wystąpienie europejskiej sławy polskiego literata [Stefana] Żeromskiego. Ostatnie jego dzieło pod tytułem „Przedwiośnie” zachwala niebywale ustrój sowiecki i dyktaturę proletariatu^{m-}. Książka ta wywarła nadzwyczajne wrażenie na polską inteligencję pracującą i można być przekonany, że obecnie większość tej inteligencji pójdzie do walki z panami Polski, wspólnie z robotnikami i włościanami pod kierownictwem partji komunistycznej. Następnie cały szereg mówców przedstawia obecny stan wewnętrzny Polski, malując w czarnych kolorach stan więziennictwa, szkolnictwa oraz prześladowanie mniejszości narodowościowych.

¹⁻Dobrzyński²⁷⁹⁻¹ referuje o kontrrewolucyjnej działalności kleru katolickiego na Ukrainie. Proces Cieplaka²⁸⁰ dowodzi, że duchowieństwo katolickie otrzymywało pieniądze z zagranicy dla walki z władzą sowiecką. Władza sowiecka jest w posiadaniu dokumentalnych dowodów o szpiegowskiej robocie księży. Władza sowiecka nie walczy z kościołem, lecz tylko oddziela kościół od państwa. Wykłady religji zostały wykluczone ze szkół, a to ze względu na to, że religja zawsze była i jest wrogą w stosunku do prawdziwej nauki.

¹⁻Skarbek¹ referuje o stanie kulturalno-oświatowej pracy wśród mas pracujących. Zaznajomiwszy obecnych z ogólnymi dążeniami władzy sowieckiej w dziedzinie szkolnictwa, referent przechodzi do zagadnienia szkół polskich. Przedrewolucyjna szkoła polska znajdowała się całkowicie w rękach wójtów posiadających. Obecna szkoła ma za zadanie służyć wyłącznie dla dobra robotników i włościan. Szkolnictwo polskie w chwili obecnej przedstawia się następująco: Kijów posiada 1 ogród dziecięcy i 8, a w gubernji Kijowskiej 26 domów dziecięcych. Polskich szkół pracy w gubernji jest 49, z których w Kijowie 3. Do szkół tych uczęszcza ogółem 3.000 polskich dzieci. Prócz tego w gubernji Kijowskiej zorganizowano 26 polskich punktów likwidacji analfabetyzmu („likpunkty”) i 9 polskich klubów. Przy szkołach polskich są „chaty-czytelnie”, prócz tego w niektórych ukraińskich „chatach-czytelniach” są

^{m-} ^{m-} Fragment tekstu oznaczony na lewym marginesie czerwoną pionową linią.

polskie „zakątki” („ugołki”). W Kijowie, w Leningradzie i Moskwie egzystują polskie ⁿ⁻instytutyⁿ⁻ pedagogiczne. Ilość szkół polskich musi być jeszcze zwiększona, przeszkodą jednak jest brak wykwalifikowanych polskich sił pedagogicznych.

Rezolucje konferencji robotniczej w Kijowie, która się odbyła 24 i 25/I-25 r.:

1) ^{o-}Do CK RKP(b), CK KP(b)U i Kijowskiego Gubkomu KP(b)U^{o-}. Pierwsza bezpartyjna konferencja robotników polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła swe proletarjackie pozdrowienie i wyrazy uznania wodzowi walki wyzwolenczej mas pracujących wszystkich narodowości Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich – Komunistycznej partji bolszewików. My, robotnicy polacy, oświadczamy, że odtąd na każdy zew partji staniemy pod jej sztandarami do walki o braterstwo ludów, o wszechświatową Republikę Rad. Niech żyje RKP(b) i KP(b)U, wódz mas pracujących! Niech żyje wszechświatowa rewolucja!

2) ^{o-}Do Międzynarodówki Komunistycznej^{o-}. Pierwsza bezpartyjna konferencja robotników polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła proletarjackie pozdrowienie wodzowi wszechświatowej armji rewolucyjnej robotników i włościan – 3 Międzynarodówce Komunistycznej. Konferencja wyraża swą gotowość do walki pod wodzą 3 Międzynarodówki Komunistycznej o wyzwolenie klasy robotniczo-włościańskiej całego świata z jarzma niewoli kapitalistycznej. Prowadź, wodzu, my gotowi! Niech żyje 3 Międzynarodówka Komunistyczna! Niech żyje rewolucja międzynarodowa!

3) ^{o-}Do Międzynarodówki Włościańskiej^{o-}. Pierwsza bezpartyjna konferencja robotników polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła braterskie pozdrowienie wodzowi rewolucyjnych mas włościańskich całego świata. Konferencja wyraża nadzieję, że pod waszym przewodem wykuje się „smyczka” robotników i włościan całego świata – niezbędny warunek zwycięstwa komunizmu. Konferencja wyraża gotowość okazać zawsze pomoc w tej wielkiej sprawie założenia fundamentów zwycięstwa rewolucji i komunizmu. Niech żyje Międzynarodówka Włościańska, wódz mas rewolucyjnych włościan!

4) ^{o-}Do Wszechzwiązkowej Rady Związków Zawodowych^{o-}. Pierwsza bezpartyjna konferencja robotników polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła swoje powitanie Wszechzwiązkowej Radzie Związków

ⁿ⁻ ⁿ⁻ W tym miejscu wcześniej był wyraz szkoły, który został przekreślony ipsis, a nad nim nadpisano maszynowo wyraz instrukcje.

^{o-} ^{o-} Fragment podkreślony maszynowo.

Zawodowych, jako kierownicze i organizatorce milionów robotniczych rzesz SSSR, szerzycielce oświaty proletarjackiej i budownicze nowego socjalistycznego ustroju. Robotnicy polacy, pracujący przy jednych warsztatach z robotnikami ukraińskimi i rosyjskimi, oznajmiają, iż wspólnie z nimi dołożą wszystkich sił, aby podnieść wydajność pracy dla wzmocnienia naszej socjalistycznej gospodarki. Konferencja zwraca się za pośrednictwem Wszechzwiązkowej Rady Związków Zawodowych do klasowych związków zawodowych w Polsce z propozycją przysłania delegatów powyższych związków dla gruntownego zaznajomienia się z ekonomicznym położeniem robotników w SSSR, z życiem klasy robotniczej w republikach sowieckich oraz z polityką narodowościową władzy sowieckiej. Niech żyje Wszechzwiązkowa Rada Związków Zawodowych! Niech żyje jedyna czerwona międzynarodówka zawodowa!

5) °Do KC KPRP^{281-°}. Pierwsza Robotnicza Konferencja bezpartyjna robotników polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła gorące rewolucyjne pozdrowienie wodzowi rewolucyjnych mas robotniczo-włościańskich wszystkich narodowości Polski – KCK PRP. Nie bacząc na barbarzyńskie prześladowania i szalejący biały terror, pod waszym przewodem klasa robotniczo-włościańska Polski idzie krok za krokiem do zwycięstwa. Nie pomogą burżuazyjne więzienia, kule i tortury. Nie pomogą areszty wodzów rewolucyjnych. Zbliża się kres panowania burżuazji i szlachty. Konferencja wyraża swą gotowość pomódz wam, bracia i towarzysze, w tej zbliżającej się walce o Polską republikę rad. Niech żyje komunistyczna partja robotnicza Polski! Niech żyje Polska Republika Rad! Niech żyje rewolucja międzynarodowa!

6) °Do towarzyszy więźniów politycznych w więzieniach burżuazyjnej Polski[°]. Drodzy towarzysze. Pierwsza robotnicza konferencja bezpartyjna robotników Polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej zasyła wam braterskie pozdrowienie. Szalejąca reakcja wyrwała was z szeregu rewolucyjnej armii robotników i włościan Polski, walczącej o lepsze słoneczne jutro, o wolność i chleb. Wzrost białego terroru dobitnie świadczy o wzroście ruchu rewolucyjnego, o wzroście wpływu idei rewolucji proletarjackiej wśród mas pracujących, za którą cierpicie. Rzucając was do więzień, burżuazja sądziła, iż tym sposobem zgniecie ruch rewolucyjny, iż stłumi narastającą burzę gniewu ludowego. Lecz omyliła się srodze. Przechodząca przez całą Polskę burza protestów świadczy o tem, że masy stają za waszym przykładem do walki o swe wyzwolenie z kajdan niewoli jaśniepańskiej, a także o wyzwolenie was z katowni kapitału. Wasza bohaterska postawa w obliczu tortur i wasze bohaterskie znoszenie mąk świadczą dobitnie o żywotności idei, za którą walczyacie i cierpicie – idei rewolucji, idei komunizmu. My – Polacy robotnicy m.

Kijowa i przedstawiciele włościan oraz sowieckiej inteligencji – zebrani na konferencji, ślemy wam bojowe braterskie pozdrowienie na „dzis” i zew „wytrwajcie!” Nie wątpimy bowiem, że „jutro” ramię przy ramieniu staniemy razem do ostatecznego zwycięskiego boju o Polską, Republikę Rad!

7) °Przeciwko aresztowaniu tow. Łańcuckiego°. Pierwsza Bezpartyjna konferencja robotników Polaków m. Kijowa wraz z przedstawicielami włościan polskich i inteligencji pracującej protestuje przeciwko aresztowaniu tow. Łańcuckiego, komunistycznego posła do Sejmu polskiego, oraz przeciwko rzucaniu oszczerstw i kalumnii, ubliżających godności i honorowi drugiego posła tow. Królikowskiego. Panowie burżuje i obszarnicy, rządzący Polską, niech wiedzą, że ich nikczemne metody walki z wodzami Rewolucji Proletarjackiej nie uratuje ich od nieuchronnej zguby. Konferencja wzywa klasę robotniczo-włościańską Polski do zdecydowanej walki pod wodzą KPRP o amnestję, o wypuszczenie z więzień burżuazji jeńców kapitału. Hańba jaśniepańskim katom i ciemieżcom! Hańba zdrajcom z obozu PPS, którzy pokrywają i popierają bezeceństwa burżuazji! Niech żyje Partja Komunistyczna Polski! Niech żyje Polska Republika Rad!

8) °Masy pracujące a religia^a. Konferencja stwierdza, że religia – światopogląd pierwotnego człowieka – wyrosła na gruncie zależności gospodarczej i niezrozumieniu przez niego sił i zjawisk przyrody, z podziałem społeczeństwa na klasy, stała się oporą panowania „możnych tego świata” – wyzyskiwaczy. Na całej przestrzeni historii walki wyzyskiwanych i uciśnionych z wyzyskiwaczami religia zawsze służyła narzędziem walki w rękę wyzyskiwaczy przeciwko masom pracującym. Ten klasowy charakter religii szczególnie jaskrawo uwidocznił się podczas ostatnich 10-leci spotęgowanej walki klasowej. Duchowieństwo wszystkich wyznań wysługiwało się carom, kasjerom burżuazji wszystkich krajów, tak w rewolucji 1905 r., jak i podczas każdej akcji mas robotniczo-włościańskiej, skierowanej ku poprawie swego bytu, ku obaleniu panowania kapitału. W wojnie imperialistycznej religia i duchowieństwo stały się maską dla przykrycia istotnych interesów zgrai kapitalistycznej. Gdy masy robotniczo-włościańskie w roku 1917 sięgnęły po władzę, religie, duchowieństwo wszystkich wyznań stanęły otwarcie w obozie kontrrewolucji. Wszelkie zbrodnie band kontrrewolucyjnych były uświęcone przez duchowieństwo wszystkich wyznań. Tak jak popi uświęcali czyny band [Antona] Denikina, [Aleksandra] Kołczaka, tak księża uświęcali zbrodnie band Piłsudskiego *****. Kler katolicki, opierając się o burżuazyjną szlachecką Polskę, za cały czas istnienia władzy radzieckiej, prowadził zdecydowaną walkę przeciwko masom pracującym,

**** Tak w dokumencie.

wysługując się kontrrewolucji szpiegostwem, i agitacją, wykorzystując kościół i ambonę do walki z rewolucją. Proces księży w Mińsku, proces arcybiskupa Cieplaka w Moskwie, list ks. Fedukowicza²⁸² do papieża, sprawa Aszeberga²⁸³ i spółki w Odesie^{*****} i cały szereg pomniejszych faktów jaskrawo zaświadczyły wysługiwanie się kleru kontrrewolucji. Konferencja, stwierdzając powyższe, protestuje jak najenergiczniej przeciw tej niecznej robocie kleru i piętnuje ją hańbą. Konferencja odpowiada czarnym agentom kapitału: ręce precz od mas pracujących! Precz od dziatwy! Dość waszego ogłupiania ludu pracującego, wyzwalającego się z wiekowej niewoli kapitału! Konferencja zwraca się do wierzących jeszcze raz, pracujących polskich Kijowszczyzny, z wezwaniem wystąpienia z żądaniem, by papież zabronił księżom zajmować się polityką i mieszaniem się do spraw nie mających nic wspólnego ani z religią, ani z działalnością kościoła. Konferencja uznaje słuszność polityki kompartii i władzy radzieckiej, skierowanej ku odrodzeniu życia i kultury mas pracujących, przez oddzielenie kościoła od państwa i szkoły. Konferencja wzywa władzę radziecką do przedsięwzięcia stanowczych zarządzeń, by przeciąć kontrrewolucyjną działalność kleru, by nie dopuścić go do szkoły. Konferencja wzywa polskie masy pracujące całego Związku Republik Radzieckich do zerwania z klerykalną kontrrewolucją, do skupienia się pod sztandarami władzy radzieckiej, do walki o swe wyzwolenie, do walki o lepsze jutro. Precz z klerykalną kontrrewolucją! Niech żyje wyzwolona od obłudy religijnej szkoła polska! Niech żyje władza Rad!

9) °Rezolucja powzięta w związku z referatem o obecnej sytuacji gospodarczej i politycznej w burżuazyjnej Polsce°.

Konferencja konstatuje, że w tym czasie, gdy nasz Związek Republik Rad umacnia swą sytuację międzynarodową, rządząca polska burżuazja prowadzi kraj do coraz to większego upadku ekonomicznego i zależności od imperialistycznych państw zachodu. Współczesna Polska nie jest państwem niezależnym w dosłownym znaczeniu, gdyż w chwili obecnej przekształca się w kolonię dla zachodnio-europejskiej burżuazji. Polska burżuazja utrzymujący gorączkowo swą władzę, nie tylko zaprzeda robotników i włościan obcemu kapitałowi, nie tylko sama eksploatuje i uciska polski proletariatus i włościanstwo, lecz stara się jeszcze szkodzić robotnikom i włościanom sowieckich republik swoją wrogą w stosunku do SSSR polityką, podtrzymując rosyjską i ukraińską kontrrewolucję. Konferencja potępia taką nikczemną robotę polskiej burżuazji. Precz z wtrącaniem się do naszych spraw – to jest hasło, do którego winna się przyłączyć pracująca polska ludność naszych republik. Hańba wam, słudzy burżuazji z PPS! Konferencja wyraża wdzięczność partii komunistycznej robotników polskich za walkę z

***** W dokumencie nazwa miasta Odessa pisana przez jedno „s”.

uciskiem klasowym narodowościowym i podkreśla swą solidarność z walczącymi za wyzwolenie mniejszości narodowych. Precz z polską burżuazją! Precz z PPS! Konferencja również protestuje przeciw zdradzieckiej roli PPS – najemników burżuazji.

P-*****-P

^oKonferencja bezpartyjnych robotników Polaków m. Charkowa^o.

Dn. 31 stycznia r.b. i 1 lutego r.b. w klubie im. Waryńskiego w Charkowie obradowała Pierwsza konferencja bezpartyjnych robotników Polaków m. Charkowa. Na konferencję przybyło 147 delegatów, z nich 81 robotników od warsztatu, 19 bezrobotnych, reszta pracownicy sowieccy, wojskowi i nauczyciele. Konferencję zagał Klotz²⁸⁴, kierownik Biura Polskiego Charkowskiego Komitetu Gubernjalnego, wskazując na ucisk narodowościowy, jaki panuje obecnie w Polsce, podczas gdy na terenie Związku Rad pracujące masy polskie mogą swobodnie zebrać się na swą konferencję, Klotz między innymi powiada: „Rozwiązać kwestję narodowościową może tylko władza robotniczo-włościańska. Dzisiejsza konferencja musi być wyrazicielką tego nastroju, jaki panuje wśród polskiej ludności pracującej na ziemiach SSSR i jasno określić, z kim ludność ta idzie, czy z Polską burżuazyjną, czy z władzą Rad. Z powitaniem wystąpili przedstawiciele różnych organizacji: w imieniu Gubernjalnego Komitetu komunistycznej partii bolszewików Ukrainy (KP(b)U) – Marczenko, w imieniu 2-jej Bezpartyjnej konferencji robotników żydowskich witają konferencję Grin i Zajcew, od Biura Polskiego CK KP(b)U Łazowert²⁸⁵. W referacie o sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej SSSR Konarski²⁸⁶ stwierdza, że wzrost prześladowania komunistów w krajach burżuazyjnych świadczy o szerzącym się ruchu rewolucyjnym w Europie. Co do sytuacji wewnętrznej SSSR referent stwierdza, że gospodarka z roku na rok polepsza się.

W rezolucji konferencja wzywa masy pracujące do baczego śledzenia za wypadkami w Europie. Osądzając zbrodnicze występki burżuazji względem SSSR, konferencja jednocześnie protestuje przeciwko uciskowi narodowościowemu ^{r- przez-r} w Polsce burżuazyjnej.

^oSaulewicz^{287-o} referuje na temat „Polityka narodowościowa władzy radzieckiej”. Mówiąc o polityce narodowościowej władzy radzieckiej, referent stwierdza, że ludność polska, która do niedawna jeszcze zachowała w pamięci pochód p. Piłsudskiego, teraz coraz bardziej

^{P- -P} Tu i dalej w oryginale poszczególne fragmenty dokumentu były oznaczone czterema krótkimi kreskami ustawionymi w poziomie. Na potrzeby niniejszej edycji zastępujemy je gwiazdkami (*)

^{r- -r} Wyraz usunięty iksami.

wciąga się do budownictwa radzieckiego. Po wysłuchaniu referatu Łazowerta o sytuacji w Polsce, konferencja protestuje przeciwko zbrodniom, dokonany nad posłem komunistycznym Łańcuckim i żąda jego zwolnienia. Konferencja przesyła wyrazy uznania Stefanowi Królikowskiemu, na którego nieskazitelną cześć burżuazja i jej słudzy z PPS usiłują rzucić piętno.

Następnie wygłosili referaty Skarbek na temat: „Masy pracujące a religia” i Klotz : „O pracy kulturalno-oświatowej w Charkowie”. Treść powyższych referatów jest identyczną z treścią odnośnych referatów na Zjeździe robotników Polaków w Kijowie.

Również rezolucje i oświadczenia nie różnią się od rezolucji, powziętych w Kijowie.

Kierownik Konsulatu Generalnego, Radca Legacyjny

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 37, k. 448-457.

61

1925, 18 czerwca, Charków – Sprawozdanie z 24. Wszuchukraińskiej Konferencji Oświatowców Polskich przesłane przez Konsulat Generalny RP w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie.

Charków, dn. 18 czerwca 1925 r.

[nadruk z godłem

^a[...]^{-a}

Rzeczypospolitej Polskiej]:

MSZ Nr dz. poz. 11871/25*

RZECZPOSPOLITA POLSKA

PIII Data: ^o/VII^b[...]^{-b}

^{a-a} Wpis odręczny: Zt/7.

* Pieczęć prostokątna wpływu.

^{b-b} Brak daty rocznej.

KONSULAT GENERALNY
W CHARKOWIE

Zał. ^c[...]^c Akta ^c[...]^c

Nr 880/prez

DDP^{**}

PRZYDZIELONO

^dOryginał^d *P III*

Kopia –

D. 6 VII [19]25

MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH^{***}

Nr *K I 5532*

WESZŁO dn.: 20/7 ^b[...]^b

Zał. ^c[...]^c Akta ^c[...]^c

[podpis odręczny nieczytelny]

Rozdzielnik:

1. Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych

I. Departament ^dPolityczny^d

II. Departament ^dKonsularny^d

2. Do Poselstwa RP w Moskwie

^e[...]^e-^{ef}[...]^{ef}-^{fg}[...]^{fg}-^{gh}[...]^{gh}-^h[...]^h

Sprawozdanie 24. Wszuchukraińskiej Konferencji Oświatowców Polskich

Dnia 13 czerwca rb., po 5 dniach obrad (otwarcie nastąpiło dnia 8 czerwca), zakończyła w Kijowie swą pracę 4. Wszuchukraińska Konferencja Nauczycielstwa Polskiego i Pracowników oświatowych wśród polskiej ludności na Ukrainie. Delegatów na konferencję przyjechało 126 (nie licząc gości), z tych zaś 109 miało głos decydujący i 17 głos doradczy. Według guberni podział delegatów był następujący:

Kijowska gub. 52 delegatów

Podolska gub. 34 delegatów

Wołyńska [gub.] 30 delegatów

^{c-c} Brak wpisu.

^{**} Pieczęć prostokątna przydziału.

^{d-d} Wyraz podkreślony odręcznie czerwoną kredką.

^{***} Wydziałowa pieczęć prostokątna wpływu.

^{e-e} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: R[eferent] [nazwisko nieczytelne]. 7/7.

^{f-f} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Vidi, ad acta P III. 8/7.

^{g-g} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Podpis odręczny nieczytelny.

^{h-h} Wpis odręczny na prawym marginesie dokumentu: S. 27.

Odeska [gub.] 8 delegatów

Jekaterynosławska [gub.] 1 delegatów

Moskwa [gub.] 1 delegatów

Z ogółu delegatów było 63 oświatowców miejskich, 63 oświatowców wiejskich. W pracy społecznej w duchu komunistycznym bierze udział 119 uczestników konferencji, 7 zaś jest nieaktywnych. Pomędzy uczestnikami konferencji było:

Członków partii komunistycznej	36
Komsomolców	5
Bezpartyjnych	35

Do Prezydium Zjazdu zostali obrani: ⁱ⁻Teodor²⁸⁸⁻ⁱ, ⁱ⁻Lühe²⁸⁹⁻ⁱ, ⁱ⁻Łazowertⁱ (kierownik biura polskiego Centralnego Komitetu Komunistycznej Partii Bolszewików Ukrainy), ⁱ⁻Skarbak-Szackiⁱ, Mojsiejko (pracownik oświaty z Kamieńca Podolskiego), Homin, Szczechura (pracownik pionierski), Mazur (nauczyciel ze wsi Demiankowce), Witalikowa (nauczycielka ze wsi Jabłonówka pod Deraźnią), Markulowa (wieś Stary Bobryk, okr. Korosteń), Świecka (wieś Jurówka, okr. Berdyczowski), Czarnecka²⁹⁰ (nauczycielka 11 szkoły w Kijowie), Hrynkiewicz (nauczyciel gub. odeskiej), Panczuk²⁹¹ (nauczyciel) i Sienaninowa (pionierka). Poza tym na wniosek delegatów powołano do prezydium redaktora „Sierpa²⁹²” Wiszniewskiego. Prezydium honorowe wybrano w składzie: Zinowjewa²⁹³, Krupskiego, Feliksa Kona²⁹⁴, Szumskiego²⁹⁵, Tomasza Dąbala, S. Łańcuckiego i Królikowskiego.

Konferencję zagał Teodor w imieniu centralnego biura polskiego przy Ludowym Komisariacie do Spraw Oświaty w USRR. Skonstatowawszy postęp pracy komunistycznej na Ukrainie, w porównaniu z rokiem ubiegłym, Teodor zreferował szczegółowo stosunki w Polsce i sytuację mniejszości narodowych, kończąc ogłoszeniem protestu przeciw prześladowaniu Ukraińców.

Ogłoszono następujący porządek konferencji: po mowach powitalnych, następujące referaty:

1. Sprawozdanie z prac polskiego biura przy Komisariacie Ludowym do Spraw Oświaty – Teodor.
2. Sprawozdanie z pracy na prowincji.
3. Praca a nauczycielstwo – Łazowert.
4. Wychowanie społeczne – Teodor.
5. Ruch Pionierski – Szczechur.

ⁱ⁻ⁱ Nazwisko podkreślone odręcznie czerwoną kredką.

6. Polityczna praca oświatowa – Lühe.
7. Antyreligijna propaganda – Politur.
8. Wydawnictwo – Wiszniewski.

Po całym szeregu mów powitalnych i odpowiedzi – wystąpił z powitaniem Łazowert w imieniu polskiego biura Centralnego Komitetu Rosyjskiej Partii Komunistycznej i Polskiego Biura Komunistycznej partii bolszewików Ukrainy.

^jŁazowert^j wyraził nadzieję, że nastrój wśród nauczycielstwa polskiego, będzie ulegał stopniowej zmianie, co daje się zauważyć już nawet i obecnie. Powinniśmy zwrócić uwagę na kilka zasadniczych momentów. Po pierwsze, na rejonizację, która współdziałała zbliżeniu centrum z prowincją, a w szczególności ludu polskiego z centralnymi polskimi organizacjami. Po drugie, organizacja administracyjno-terytorialnych polskich jednostek. Nie wolno przejść do porządku dziennego, nie zatrzymawszy się dłużej nad tak ważną sprawą, jak organizacja polskich rad wiejskich, organizacja ludowych sądów z polskim językiem urzędowym i wreszcie przygotowania do utworzenia polskiego rejonu. Nauczycielstwo polskie winno rozpowszechniać wiedzę w języku ojczystym. Całą swą pracą winno ono dowieść, że polityka narodowościowa władzy sowieckiej nie jest przeprowadzana dla celów politycznych, ni dla wzmocnienia wpływu na Zachodzie, a jest jedynie szczerym urzeczywistnieniem haseł [Włodzimierza] Lenina o swobodzie rozwoju wszystkich narodowości.

^jSkarbek-Szacki^j zatrzymuje się na analizie międzynarodowej i zewnętrznej sytuacji ZSRR i na wynikających stąd zadaniach nauczycielstwa polskiego. „Stabilizacja” kapitalizmu jest czasową i niedługo trwałą. W związku z tą stabilizacją nastąpiła stabilizacja ZSRR, stabilizacja elementów komunizmu na szóstej części kuli ziemskiej. Nasze wielkie powodzenie w dziedzinie gospodarki państwowej, jest dostateczną gwarancją polepszenia bytu robotników i włościan. Ofiary rewolucji nie przepadły na próżno. Nasz przykład udowadnia robotnikom i włościanom Zachodu i Wschodu, że warto jest zrzucić władzę kapitalistów i iść naszą drogą. Polskie nauczycielstwo winno pamiętać, że praca jego ma znaczenie międzynarodowe. Pracą swą nauczycielstwo polskie dowodzi, że władza sowiecka prawidłowo rozwiązała zagadnienie mniejszości narodowościowych. W imieniu partii komunistycznej i władzy sowieckiej mówca ^kzapewnia^k nauczycielstwo polskie, że w swej pracy uzyska poparcie i pomoc.

^jTeodor^j odczytuje:

^{j-j} Nazwisko podkreślone maszynowo.

^{k-k} Wyraz nadpisany maszynowo.

1. ¹⁻Sprawozdanie z prac Polskiego Biura przy Komisariacie Ludowym do Spraw Oświaty⁻¹.

Stan polskiej pracy oświatowej można scharakteryzować tymi ogólnymi momentami, które wpływały na stan oświaty w ogóle. Na pierwszym planie należy tu zaznaczyć wzrost naszego stanu gospodarczego i polepszenie dobrobytu ludności, szczególnie zaś wiejskiej. Hasło: „Frontem do wsi” (licom k siełu) głoszone przez partię, miało określone znaczenie dla ogólnej pracy oświatowej i ma specjalne znaczenie dla polskich oświatowców, wobec tego, że włościanie stanowią 90% polskiej ludności na Ukrainie. Równoległe z hasłem „frontem do wsi” władza sowiecka wypełnia hasło „frontem do polityki narodowościowej”. W roku ubiegłym daje się zauważyć nie tylko jakościowe i ilościowe udoskonalenie, lecz i terytorialne rozszerzenie naszych działalności. Tak, na przykład, po dłuższej przerwie została wznowiona polska praca oświatowa w jekaterynosławskiej gub., gdzie są już założone cztery szkoły polskie.

Sprawa finansowania instytucji oświatowych również ma w przyszłości widoki polepszenia. Rok obecny jest rokiem ustalonego budżetu i rząd udzielił całego szeregu subwencji:

Na powtórzenie nauk przygotowawczych	5 tys. rb.
Na polskie czasopismo dla młodzieży	1 200 rb.
Na czasopismo pedagogiczne	1 500 rb.
Na zaopatrzenie się w niezbędne książki i podręczniki	2 500 rb.

Pomimo tego wszystkiego, są na porządku dziennym jeszcze zagadnienia, które nie zostały całkowicie urzeczywistnione od chwili zeszłorocznej 3 konferencji. Przede wszystkim jest to zagadnienie personelu nauczycielskiego. Rozwój naszej działalności hamowany jest ciągle brakiem polskich sił nauczycielskich. Na 251 szkół polskich na Ukrainie mamy 450 nauczycieli. Przeważna ilość szkół są to szkoły 4 klasowe i dlatego w większości szkół na 127 dzieci jest tylko 1 nauczyciel. Dzięki polityce narodowościowej władzy sowieckiej ludność polska dąży do szkół polskich. Obecny zaś stan szkolnictwa może ją zadowolić jedynie w 50%. Obecnie jesteśmy w przededniu wprowadzenia powszechnego nauczania i sprawa powiększenia ilości szkół jest bardzo aktualną. Dlatego też polskie centralne biuro Ludowego Komisariatu Oświaty USRR zwracało stale baczną uwagę na przygotowywanie nowych kadr

¹⁻ Fragment podkreślony maszynowo.

nauczycielskich. Stan materialny kursów pedagogicznych imienia Feliksa Kona, jest obecnie znacznie lepszy i m-w-m roku obecnym ilość uczestników będzie doprowadzona do 120; prócz tego byli wysyłani z Ukrainy kandydaci na słuchaczy technik pedagogicznych w Leningradzie i Mińsku. Prócz przygotowania zastępców nauczycielstwa należało się zająć podniesieniem kwalifikacji obecnych polskich nauczycieli. Tylko 30% polskich nauczycieli na Ukrainie posiada niższe wykształcenie, a pedagogiczne kwalifikacje pozostałej masy nauczycielstwa pozostawiają bardzo wiele do życzenia. Zwrócono również baczną uwagę na doksztalcenie polskich nauczycieli. W tym celu część ich była wysłana do Moskwy na odpowiednie kursy, część zaś korzystała z miejscowych kursów. Zagadnienie wydawnictwa polskich książek też było bardzo aktualne, gdyż szkoły polskie tylko w 50% były zaopatrzone w takowe. Pomimo decyzji zapadłej na 3 konferencji o stabilizacji sieci szkolnej, zmuszeni byliśmy założyć 18 nowych szkół. Obecnie posiadamy 251 szkół polskich, w których pobiera naukę 15 tys. dzieci polskich na Ukrainie, 13 polskich domów dziecięcych, do których uczęszcza 780 dzieci.

Przeciętnie do szkół polskich uczęszcza około 30% dzieci polskich na Ukrainie. 90% to szkoły wiejskie. Stan ogólny domów dziecięcych pozostawia jeszcze wiele do życzenia, jak pod względem urządzenia, tak i pod względem personelu nauczycielskiego. Tylko jeden dom dziecięcy posiada warsztaty. Ruch dziecięcy również stale wzrasta. Obecnie na Ukrainie mamy około 2 tys. polskich pionierów. Lecz i tu jest ogromny brak kierowników.

Daje się zauważyć znaczne ożywienie w dziedzinie likwidacji analfabetyzmu. Obecnie mamy na Ukrainie:

– 170 polskich „Likpunktów” (punkty dla likwidacji analfabetyzmu), które obejmują około 4 000 dorosłych. W roku zeszłym polskie likpunkty ukończyło 2 000 osób. Należy również zaznaczyć iż została powiększona liczba polskich „chat–czytelni”.

– 70 polskich chat–czytelni.

– 18 polskich „zakątków” w ukraińskich chatach–czytelniach.

– w roku ubiegłym polskich klubów robotniczych było 6, obecnie 18.

Zwrócono baczną uwagę na rozwój polskich gazet ściennych i zwiększenie ilości kółek przyjaciół gazety „Sierp”. W Kijowie została zorganizowana centralna polska państwowa biblioteka licząca ponad 2 500 tomów.

^{m-m} Litera nadpisana maszynowo.

Toteż we wszystkich dziedzinach daje się zauważyć postęp, a to zawdzięczając czerwonemu nauczycielstwu, które wszystkie swoje siły oddaje dla radzieckiej społecznej pracy.

^jRadziejewski^j zaznaja, że obecnych ze stanem pracy na polskich kursach pedagogicznych im. Feliksa Kona. Zespół uczestników pod względem społecznym dzieli się jak następuje:

Robotników	30%
Włościan	30%
Pozostali	40% dzieci innych pracowników

Pośród uczestników kursu

Członków partii komunistycznej	6%
Członków komunistycznego Związku Młodzieży Ukraińskiej	25%
Członków Komitetów Niezamożnych Włościan	20%
Członków Związków Zawodowych	30%

2. ¹Referaty o stanie szkolnictwa polskiego na prowincji¹

a) ¹Kijowska gub.¹ referuje:

^jOsiński:^j gub. kijowska liczy Polaków 56 000

z których w Kijowie 6 000

pod względem sytuacji społecznej ludność polska w Kijowszczyźnie dzieli się na:

Niezamożnych włościan	40%
Przeciętnie zamożnych (średniaków)	20%
Zamożnych włościan	10%
Robotników	20%
Pozostała ludność miejska	10%

Obecnie Kijowszczyzna posiada szkół:

Pracy	51
W których grup	157
I uczących się	3 000
Domów dziecięcych	9

Do których uczęszcza dzieci	400
Wychowawców	35

Do szkół uczęszcza około 30% dzieci polskich:

Klubów polskich i polskich sekcji przy innych klubach	10
Bibliotek	7
Chat–czytelni	13
Likpunktów	32

b) Podolska gub.⁻¹ referuje:

Alszer. Podole liczy około 80 000 ludn[ości] p[olskiej]

Z których włościan	75%
Robotników	15%
Mieszkańców miast	10%
Szkół polskich	90
Do których uczęszcza dzieci 5,298, czyli	32% dzieci ludności polskiej na Podolu

W Winnicy zostaje obecnie ufundowana szkoła agronomiczna i polska sekcja przy technicznej szkole zawodowej.

Klubów polskich	2
Polska sekcja przy centr[alnej] kl[asie] robot[niczej]	1
Likpunktów	57
Do których uczęszcza dorosłych	1 500

Likpunkty posiadają podręczników na 80% zapotrzebowania. Gorzej rzecz ma się z podręcznikami polskimi w szkołach: młodsze grupy posiadają 50% zapotrzebowania, a starsze 15%.

Referent Alszer jest delegatem 2 gubernialnego zjazdu nauczycieli Polaków Podola na 4 wszechukraińską konferencję polskich oświatowców. 2 gubernialny zjazd nauczycieli Polaków Podola odbył się w końcu maja rb. w Winnicy. Na zjeździe tym brało udział:

Delegatów	58
W tej liczbie z głosem doradczym	8

Wymienieni delegaci reprezentowali	137 nauczycieli Polaków Podola
Z liczby 58 delegatów mężczyzn	27
Kobiet	31
Komunistów	13
Członków LKSM ²⁹⁶	3
Bezpartyjnych	42
Z tejże liczby 58 biorą udział w pracy społecznej: w sielradach ²⁹⁷	23
W chatach–czytelniach i sielbudach ²⁹⁸	18
W kooperacji	12
W Komitecie niezam[oznych] włościan	8
W innych społecznych organizac[jach]	41

Według sprawozdań delegatów zjazdu stan oświaty szkolnej przedstawiał się jak następuje: budynki szkolne są w posiadaniu rejonowych komitetów wykonawczych. Komitety te przenoszą stale szkoły z miejsca na miejsce, co w znacznym stopniu hamuje pracę szkolną.

Władze administracyjne zmuszone są prowadzić poważną walkę z nielegalnymi szkołami konspiracyjnymi. Walka ta jednak nie daje żadnych rezultatów, wobec nieudolności administracji. Inspektorzy przekazują takie sprawy do rejonowych komitetów wykonawczych, a RKW²⁹⁹ – do milicji, rezultatów zaś nie ma żadnych, prócz chyba tylko nieprzyjemności dla nauczyciela, który zawiadomił inspektora o nielegalnej szkole.

Dlaczego dzieci nie chodzą do szkoły? Nauczycielka Zaremba przytacza przykład ze swej szkoły: we wsi jest około 120 dzieci polskich w wieku szkolnym, a do szkół uczęszcza tylko 50. Przyczyny są następujące: 1) brak ciepłego ubrania, 2) rodzice niemający środków na podręczniki, 3) rodzice są niezadowoleni, że w szkołach nie ma wykładu religii.

Księża polscy mają ogromny wpływ na ludność. Tam gdzie ma wpływ ksiądz katolicki, młodzież przestaje chodzić do „Liknepu³⁰⁰” (szczególnie dziewczęta). Włościanie Polacy pod wpływem swych spowiedników odmawiają się od przedpłaty na polską gazetę „Sierp”.

Krytyczne uwagi ze strony dzieci co do obecnego ustroju wywołują niektóre stare podręczniki. Dlatego też jedna z delegatek uważa, że wydanie nowych podręczników jest niezbędne. Polska literatura komunistyczna nadsyłana jest z takim opóźnieniem, że traci swą aktualność.

Z religijnym wpływem duchowieństwa należy walczyć nie czekając aż wyrosnie młode pokolenie. Nauczycielstwo boi się wtrącać do spraw religijnych i chodzi koło religii jak koło szklanej figury. Propagandę antyreligijną należy przeprowadzać bardziej energicznie.

Walka z polskimi szkołami konspiracyjnymi powinna być podjęta z pomocą rejonowych partyjnych komitetów i ośrodków Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży.

Bardzo rzadko przyjeżdżają do rejonów odpowiedni pracownicy z Centrali. Dlatego też i Centrala bardzo słabo jest obznajomiona ze stanem polskich szkół.

Ludność pod wpływem księży zapatruje się na kółka dramatyczne jak na ośrodki demoralizacji. Toteż trzeba uważać, by praca ta była prowadzona nienagannie.

c) ¹Wołyńska gub[ernia]¹ referuje:

¹Maj¹

W gub[erni] Wołyńskiej zamieszkuje	182 000
Polaków	
Z których robotników	5%
Miejskiej ludności	15%
Włościan	80%
Szkół polskich na Wołyniu	100
Z których 7 klasowych	2
3 klasowych	12
Do szkół uczęszcza dzieci	6 594
czyli	14,9% dzieci polskich na Wołyniu
Ze stu szkół wiejskich	91
Ze stu szkół miejskich	9
W polskich oddziałach pionierskich młodych lenińców	623

Ruch pionierski egzystuje od niedawna, lecz zrobił już ogromne postępy.

Chat–czytelni na Wołyniu	34
Klubów polskich	4

Referent Maj jest delegatem drugiego gubernialnego zjazdu nauczycieli Polaków Wołynia na 4. wszechukraińską konferencję oświatowców polskich w Kijowie. Zjazd nauczycieli Polaków Wołynia odbył się w początku czerwca rb. w Żytomierzu. Zjazd żytomierski ustalił następującą opinię o stanie szkolnictwa na Wołyniu. Przed rewolucją nie było na Wołyniu ani jednej polskiej szkoły. Obecnie jest ich 86 i grup polskich przy szkołach innych narodowości 14.

Bolączką polskiej szkoły na wsi jest brak odpowiednich mieszkań i szkolnych podręczników.

Kiedy dzieci ukraińskich uczęszcza do szkół	25%
niemieckich	21,5%
czeskich	38%
Polskich dzieci zaledwie	14,9%

Oprócz wymienionych braków, odczuwa się niedostateczną ilość nauczycieli. Toteż niezbędnym jest zorganizowanie katedry języka polskiego w INO (Instytut ludowej oświaty) w Żytomierzu. Pedagogiczne kwalifikacje nauczycieli Polaków są bardzo niskie.

Ze 125 nauczycieli Polaków członkami 39 „sielrad” jest

W kulturalnych komisjach pracuje	15
W komitetach niezamożnych włościan	40
W innych kulturalno-społecznych organizacjach	52

d) ¹Odeska gub[ernia]⁻¹ referuje:

¹Alwajl⁻¹

Odeska gub[ernia] liczy Polaków	35 000
Szkół polskich	7
Z których 7 klasowa	1
Do szkół uczęszcza polskich dzieci	612, czyli 42%
Klubów polskich	3
Chat–czytelni	2

W przyszłym roku będą otwarte 2 nowe polskie szkoły. Ruch pionierski rozija się bardzo słabo.

Domów dziecięcych	2
Z których należy do pionierów uczniów	82%

W ogólnej dyskusji nad sprawozdaniami z prowincji zwrócono największą uwagę na niedostateczny dobór personelu nauczycielskiego, jak pod względem ilościowym, tak i pod względem jakościowym.

3. ¹Partia a nauczycielstwo. Referat Łazowerta⁻¹

Warunki historyczne i zależność od burżuazyjnej ideologii przeszkodziły nauczycielstwu ^{k-}przejsć^{-k} od razu na stronę proletariackiej rewolucji. I stosunkowo dopiero niedawno nauczycielstwo zorientowało się co do swego związku z klasą robotników i włościan i zrozumiało, że należy kroczyć wspólnie z partią komunistyczną. W krajach burżuazyjnych dotychczas bronią punktu widzenia apolityczności szkoły. My pierwsi mieliśmy odwagę ogłosić, że apolitycznej szkoły nie ma, i że szkoła wychowuje młodzież stosownie do życzenia klasy panującej: u nas na korzyść proletariatu, w krajach burżuazyjnych na korzyść burżuazji. Nauczycielstwo na Ukrainie w ogóle, a w szczególności nauczycielstwo polskie spóźniło się bardzo z przejściem do ideologii komunistycznej. Jest to zupełnie zrozumiałe, jako następstwa dawniejszych prześladowań narodowościowych. Toteż, gdy nastąpił przełom w przekonaniach politycznych nauczycieli, rząd sowiecki, który natychmiast to wyczuł, wystąpił z całym szeregiem ułatwień i zapomóg. Nauczyciele w ogóle powinni pamiętać, że aby być współpracownikami partii, należy w całości zastosować się obecnie do hasła „frontem do wsi” (licom k siełu).

Nauczyciele zaś polscy mają jeszcze jedno specjalne zadanie. W dawnej carskiej Rosji szkoła była rozsądnikiem nienawiści narodowościowej, szkoła zaś w SSSR jest rozsądnikiem narodowościowej solidarności i polskie nauczycielstwo powinno dobrze to pamiętać.

4. ¹⁻Spoleczne wychowanie. Referat Teodora⁻¹

Scharakteryzowawszy pokrótce starą szkołę, Teodor przechodzi do budownictwa sowieckiego w dziedzinie wychowania dzieci. Na Ukrainie sowieckiej, w przeciwieństwie do państw burżuazyjnych, sprawa wychowania dzieci nie jest prywatną sprawą rodzinną, a jednym z najpierwszych i najważniejszych obowiązków robotniczo-włościańskiego społeczeństwa i państwa. Cel, do którego dąży nasza szkoła wymaga ogólnej i wszechstronnej organizacji dziecięcej ludności, która grupuje się w komunistycznych związkach młodzieży. Szkoła sowiecka powinna wychowywać w duchu kolektywizmu, wychowywać czynnych bojowników komunistycznych, wychowywać ludzi z światopoglądem marsowskim i leninowskim.

W warunkach obecnych, gdy polski nauczyciel musi prowadzić jednocześnie 2-3 grupy, trudno jest bardzo wprowadzać nowe metody nauki. Do tego też się przyczynia brak podręczników szkolnych. Nie zważając na te trudności w szkole polskiej daje się zauważyć tendencja do przejścia do nowego systemu pracy.

5. ¹⁻Ruch pionierski. Referat Szczuchura⁻¹

Zaznaczywszy, jakie znaczenie posiada dziecięcy ruch komunistyczny, referent przechodzi do historii tego ruchu i jego zasad. Po październikowej rewolucji i rewolucyjnej fali na Zachodzie u nas i za granicą zaczęły się organizować dziecięce proletariackie organizacje, które na początku nie nosiły wyraźnego odcienia komunistycznego. Z rozwojem ruchu komunistycznego na Zachodzie, głównie zaś w Niemczech, ze wzmocnieniem partii komunistycznej i komsomołu, ruch proletariacki przekształca się coraz bardziej w komunistyczny. W Niemczech komunistyczny ruch dziecięcy skryzalizował się w 1920 roku. W Związku Radzieckim – dopiero w 1922 roku. Rozwój pionierskich organizacji w Związku Radzieckim posuwa się w żywiołowym tempie.

W 1922 roku pionierów było	4 000
W czerwcu 1924 roku	200 000
W styczniu 1925 roku	1 100 000
Obecnie około	2 000 000

Organizacje pionierów różnią się nieco w swym składzie od względem społecznym od partii i komsomołu. I to jest zrozumiałe: przecież ruch pionierski musi przerobić i wychować całe podrastające pokolenie w duchu komunistycznym. Dlatego też pionierska organizacja przyjmując do swego łona przeważnie tylko dzieci robotników i włościan, musiała równocześnie dać większy dostęp niż partia i komsomoł dla dzieci pracującej inteligencji i innych grup społecznych. Pionierska organizacja – jest międzynarodową, klasową, rewolucyjną organizacją. Cała ^{k-}działalność^{-k} pionierskich organizacji związana jest ściśle z życiem.

Ruch pionierski wśród dzieci polskich bierze swój początek w roku 1923, kiedy początkowo było zaledwie 200 młodych pionierów Polaków. Obecnie na Ukrainie jest więcej niż 2 000, w szczególności zaś w Kijowszczyźnie 700. Pomimo dość znacznego zwiększania się ruchu pionierskiego, ogarnął on dość niewielki procent ogółu ludności, a ^{k-}to^{-k} z powodu braku organizatorów-kierowników wśród Polaków komsomolców, braku popularności wśród szerszego społeczeństwa oraz niewielkiego udziału w tym ruchu nauczycielstwa polskiego. Należy rozwinąć pracę pionierską, szczególnie zaś na wsi, w pierwszym zaś rzędzie we wsiach gdzie są polskie rady wiejskie. Gdzie nie można zorganizować polskich drużyn samodzielnych, należy utworzyć zastępy przy drużynach innych narodowości. Na wsi trzeba zwrócić specjalną uwagę na miejscowe warunki i na walkę z przeżytkami starego systemu, z podziałem na szlachtę i na chłopów z przesadami itd. Poza tym należy zwrócić uwagę na wychowanie pionierów Polaków w duchu internacjonalizmu i międzynarodowej solidarności, a również nie pozwalać na separatyzm polskich pionierskich organizacji, które winne być mocno związane z

drużynami innych narodowości. Należy również by nauczycielstwo polskie wzięło bardziej energiczny udział w pracy pionierskiej, koordynując swą pracę z pracą komsomołu. I szkoła i pionierska organizacja mają ten sam cel: wychować rewolucyjnego komunizm bojownika – lecz drogi do tego celu są różne. Szkoła jest organizacją państwową, a ruch pionierski jest to dobrowolna, rewolucyjna, społeczno-polityczna organizacja. Ośrodkiem ruchu pionierskiego jest nie szkoła, a fabryka w mieście i społeczne organizacje na wsi.

W dyskusji nad referatem wzięło udział około 20 nauczycieli. Były poruszone wszystkie dziedziny wychowania, w szczególności zaś sprawa samorządu dziecięcego, który w znacznym stopniu zakorzenił się już w szkole polskiej. Zaznaczano o wielkiej wadze tego systemu, który jest jednym z czynników wychowania społecznego. Zwrócono również uwagę na niezbędną rolę wychowania antyreligijnego.

6. ¹Polityczna praca oświatowa. Referat Lühe⁻¹

Scharakteryzowawszy ogólne zadania i sposób politycznej pracy oświatowej, referentka zaznacza, iż obecnie największe znaczenie ma polityczna praca oświatowa na wsi. XII zjazd partii wysunął hasło wzmocnienia pracy na wsi celem podniesienia kulturalnego poziomu włościanstwa. Do tej pracy XII zjazd zdecydował wciągnąć nauczycielstwo, jako rzecznika przedsięwzięć władzy sowieckiej i partii komunistycznej. Nauczyciel winien być społecznikiem i jako społecznik powinien być mocno związany z ludnością, by móc jej służyć w razie potrzeby radą i pomocą. Dlatego też nauczyciel musi być uświadomiony politycznie (politiczeski gramotien) i orientować się w bieżących spawach władzy sowieckiej. Nauczyciel powinien mieć autorytet wśród miejscowej ludności, dla zawojowania zaś autorytetu niezbędnym jest należyte postawienie sprawy szkolnej. Szczególnie zaś niezbędny jest autorytet wśród włościan dla nauczyciela Polaka, gdyż ma on odpowiedzialne zadanie w walce z księżmi o wpływ a włościanstwo. Katolickie duchowieństwo ma ogromne doświadczenie i należyte wykształcenie. I polskie nauczycielstwo powinno z największą powagą przystąpić do walki z duchowieństwem katolickim, wykazując na każdym kroku rolę duchowieństwa, jako narzędzia klasowego prześladowania.

7. ¹Propaganda religijna. Referat Politura⁻¹

Klasowy i antynaukowy charakter religii, rola duchowieństwa jako sługi klas panujących, kontrewolucja i szpiegowska działalność duchowieństwa katolickiego – wszystko

to w dostatecznym stopniu jest znane i mówi o tym nie ma potrzeby. Należy tu poruszyć tylko praktyczne metody propagandy antyreligijnej. W latach ostatnich nauczycielstwo polskie w znacznym stopniu wzmożyło swą działalność w stosunku do propagandy antyreligijnej i ma w tym kierunku pewne doświadczenie. Trzeba jednak zaznaczyć, że nauczycielstwo nie zawsze posiada wiadomości niezbędne dla propagandy antyreligijnej i nie zawsze stosuje prawidłowe metody. W warunkach pracy szkolnej trzeba dążyć do skryzalizowania w umyśle dziecka krytycznego ustosunkowania się do religii i duchowieństwa i dać mu niezbędne przyrodniczo-naukowe wiadomości. Sposób pracy antyreligijnej wśród dorosłych uzależniony jest od środowiska. Wśród miejskich robotników pracę prowadzić jest łatwiej, gdyż robotnicy, z uwagi na warunki swego zajęcia, mając do czynienia z techniką i maszynami, szybko zaniedbują religię. Daleko poważniejsza jest propaganda antyreligijna wśród włościan, a w szczególności polskich. Poziom kulturalny włościan jest na ogół niski. Polskie włościanstwo było wychowane w duchu fanatyzmu i siłą warunków, które panowały w carskiej Rosji, przywykło widzieć w katolicyzmie swą odrębność narodowościową. Dlatego też propagandę antyreligijną na wsi szczególnie zaś polskiej, należy traktować krytycznie, wyjaśniając włościanstwu istotę żywiolowych nieszczęść, zwalczając przesady, prowadząc agronomiczną propagandę itd.

8. ¹Wydawnictwo. Referat Wiszniewskiego⁻¹

Wydawnictwo polskie na Ukrainie w ostatnich czasach znacznie się wzmożyło. Liczb wydanych w ZSRR gazet i czasopism polskich w przeciągu roku ostatniego podwoiła się (z 3 do 6). W chwili obecnej w języku polskim w ZSRR wychodzą: 1) Tygodnik „Sierp” (Kijów); 2). Codzienna gazeta „Młot” (Mińsk)³⁰¹; 3) Miesięcznik dla dzieci „Sztandar Pioniera” (Kijów)³⁰²; 4) Dwutygodnik dla młodzieży „Głos Młodzieży”³⁰³ (Kijów); 5) Dwutygodnik dla młodzieży „Gwiazda Młodzieży” (Mińsk)³⁰⁴; 6) Pedagogiczny miesięcznik „Ku nowej szkole” (Kijów–Moskwa)³⁰⁵. Dotychczas „Sierp” był redagowany dla ogółu ludności, obecnie zaś redakcja dąży do utworzenia z „Sierpa” czasopisma wyłącznie dla potrzeb włościanstwa. Toteż musi być stworzony dziennik dla użytku robotników i pracującej inteligencji.

Nieperiodyczne wydawnictwa za rok ubiegły zostały też zwiększone ilościowo, gdyż wydawnictw tych było 50. Z tych – 8 wydano w „Trybunie³⁰⁶” (wydawnictwo polskie na Ukrainie i Moskwie), 12 w Gosizdacie USRR (państwowe wydawnictwo ukraińskie), reszta zaś w Moskwie. Wydawane były podręczniki popularnonaukowe, i literatura polityczna przeważnie dla włościanstwa.

Po wysłuchaniu ostatniego referatu i przyjęciu całego szeregu uchwał i deklaracji, konferencja została zamknięta przez Teodora, który wskazał na osiągnięte rezultaty. Analizując postęp polskiego szkolnictwa i polskiej oświatowej ^{k-}pracy^{-k} na Ukrainie, Teodor zaznacza, że w burżuazyjnej Polsce z wielką uwagą śledzą pracę polskiego nauczycielstwa na Ukrainie sowieckiej, Polskie burżuazyjne gazety udzieliły wiele uwagi zeszłorocznej III wszechukraińskiej konferencji i umieściły wiele artykułów w tej sprawie. W gazecie „Rzeczpospolita” wybitny polski burżuazyjny literat Opiola zaznaczał, że polskie szkoły na Ukrainie są ogniskami komunistycznych agitacji, a nauczyciele polscy agentami komunistycznej partii. Prawdliwość naszej oceny stwierdzona jest wobec tego przez polską burżuazję. Praca III konferencji dowodzi, że polska burżuazja nie omyliła się w swej ocenie – nauczycielstwo polskie w rzeczywistości jest agitatorom komunizmu i szczyli się tym.

Dla ilustracji obecnej sytuacji szkolnictwa polskiego na Ukrainie sowieckiej Konsulat Generalny RP w Charkowie podaje niżej następujące dane z roku 1918:

Polaków zamieszkałych na Ukrainie	945 300 obecnie
Szkół polskich	1 316, (251)
Nauczycieli	2 069, (450)
Dzieci uczęszczających do szkół	85 000, (15 000)
Ogólny budżet oświatowy polski	18 000 000 rb.

Kierownik Konsulatu Generalnego

Radca Legacyjny

*K. Skrzyński*³⁰⁷

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 10568, k. 198-213.

1926, 21 lutego, Kijów – Artykuł z gazety „Sierp” informujący o otwarciu Polskiej Szkoły Mechanicznej w Kijowie.

Polska Szkoła Zawodowa

W Kijowie w listopadzie r. 1925 została otwarta Polska Szkoła Mechaniczna.

W bieżącym roku szkolnym w szkole jest czynną tylko jedna grupa-pierwsza. Na przyszły rok szkoła mechaniczna będzie dwugrupową. Mechaniczna szkoła polska ma za zadanie dać robotnika wysokiej kwalifikacji.

Do szkoły przyjmuje się młodzież w wieku od 16 do 18 lat. Od wstępujących wymaga się przygotowania, odpowiadającego kursowi 7-mioletniej szkoły.

Szkoła Mechaniczna, jak każda inna, będzie miała własne warsztaty. Na razie takowych nie ma, są zaledwie najniezbędniejsze instrumenty (śrubsztaki, pilniki, imadła itd.), lecz Komisariat Oświaty przeznacza na ten cel pewną sumę pieniędzy.

Szkoła ma odpowiednich nauczycieli oraz dobrego kierownika, tow. Selenko, byłego kierownika Szkoły Zawodowej w Humaniu.

Uczniowie szkoły utworzyli już swoje organizacje samorządowe, wydają gazetę ścienną, mają kółka wieczorowe: mechaniczne, społecznoznawstwa i matematyczne.

W. M-icz.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Sierp”³⁰⁸ 21 lutego 1926, nr 8, s. 6.

1926, 4 marca, Charków – Pismo polskiego Konsulatu Generalnego w Charkowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie informujące o sytuacji szkolnictwa polskiego na Ukrainie na podstawie danych zamieszczonych w gazecie „Sierp”.

[nadruk z godłem Rzeczypospolitej Polskiej]:
KONSULAT GENERALNY
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
W CHARKOWIE
Nr 338/prez

^b[...]^b [...]**
Charków, dn. 4-go marca 1926 roku

^c[...]^c

Rozdzielnik:

Do MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH

1) ^dDepartament Polityczny^d

2) Departament Konsularny

3) POSELSTWA POLSKIEGO w Moskwie

MSZ	Nr 10669/26*
PIII	Dn.: 25/III ^a [...] ^a
	Zał. ^a [...] ^a

^e[...]^{ef}[...]^{fg}[...]^{gh}[...]^h

Konsulat Generalny RP w Charkowie przesyła w załączeniu odpis z tygodnika „Sierp” o sytuacji szkolnictwa na Ukrainie, uzupełniając je następującymi danymi, które Konsulat otrzymał ze źródła poufnego.

ⁱMSZ komunikuje, że wⁱ w polskiej sekcji oświatowej w Kijowie pracują następujące osoby: POLITUR³⁰⁹ – kierownik Polsekcji, ^jDOBRZYŃSKI^{310-j} i SNARSKI³¹¹ – kierownicy „komsomołu”, SOWIŃSKA³¹² – kierowniczką oświaty, SKARBK – przewodniczący związku nauczycieli.

W polskiej sekcji oświatowej w Charkowie pracują TEODOR, ŁAZOWERT i GOLD³¹³.

*Pieczęć prostokątna wpływu.

^{a-a}Brak wpisu.

^{b-b}Wpis odręczny: P III ²/₈ A15.

^{c-c}Wpis odręczny: 25/III. Podpis odręczny nieczytelny.

**Stempel z napisem: POUFNE.

^{d-d}Fragment podkreślony odręcznie.

^{e-e}Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Vidi. Proszę ustęp zakreślony przesłać jako pismo MSZ do Min[isterstwa] Spr[aw] Wewn[ętrznych] Dep[atrament] Bezp[iecieństwa], potem a[d] a[cta]. 27 III. Podpis odręczny nieczytelny.

^{f-f}Wpis odręczny: 27/III. Podpis odręczny nieczytelny.

^{g-g}Wpis odręczny: Spr[aw] 29/III. Podpis odręczny nieczytelny.

^{h-h}Wpis odręczny: S 27.

ⁱ⁻ⁱFragment nadpisany odręcznie.

^{j-j}Nazwisko podwójnie podkreślone.

Ogólna liczba nauczycieli w szkole polskiej Kijowie wynosi 27, dzieci uczęszcza do szkoły^{k-500}.

Kierownik Konsulatu Generalnego

Radca Legacyjny

K. Skrzyński

[podpis odręczny]

1 załącznik

^{l-1}odpis⁻¹

Tygodnik „Sierp”

Nr 8 z dn. 21-go lutego 1926 roku

SZKOLNICTWO NA UKRAINIE

Wydatki na oświatę ludową w budżecie miejscowym poszczególnych okręgów i rejonów USRR zwiększają się corocznie.

A więc w roku bieżącym wydatki na oświatę w 37 okręgach Ukrainy i Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (nie licząc okręgów charkowskiego, kijowskiego, odeskiego i artemjewskiego) zostały obliczone przez same okręgi w wysokości 40 ½ milionów rubli, przy czym narada ludowa przy Komisariacie Ludowym Finansów sumę ową prawie całkowicie zatwierdziła, zmniejszając ją zaledwie o 1 milion rubli (39 ½ mili[ona] rub[li]).

Zatwierdzona w roku ubiegłym suma wynosiła 25 ½ mili[onów] rubli, a zatem w ciągu jednego roku wydatki na oświatę w Ukrainiejskiej Republice Radzieckiej wzrosły o 52½% (z górą o połowę). Jeżeli dodamy do tego wydatki na oświatę w pozostałych okręgach (od 15 do 16 mili[onów] rub[li]) otrzymamy, iż suma wydatków na oświatę na całej Ukrainie Radzieckiej wyniesie poważną sumę, sięgającą 55 mili[onów] rub[li].

Gdy porównamy teraz sumę wydatków na oświatę ludową w ciągu ostatnich kilku lat, to otrzymamy następujące cyfry, stwierdzające nieustanny wzrost wydatkowanych w tym celu środków.

^{k-k}Liczba podkreślona odręcznie.

^{l-1}Wyraz podkreślony maszynowo.

I tak wydatki na oświatę wynosiły:

w 1922 roku – 5 milionów 600 tysięcy

w 1923-[19]24 r. – 25 milionów 100 tysięcy

w 1924-[19]25 r. – 35 milionów 800 tysięcy

w 1925-[19]26 r. – nie mniej 55 milionów rub[li].

Ten nader znaczny wzrost wydatków na oświatę ludową tłumaczy się rozszerzeniem sieci szkolnej i szeregiem ulepszeń w dziele obsługiwania tej sieci.

Ogółem jeżeli wziąć pod uwagę wszystkie okręgi, szkół początkowych jest około 16 tysięcy, a zatem o 1 800 więcej niż w roku ubiegłym.

Jednocześnie wzrasta odpowiednio ilość szkół wyższego typu. A więc ilość szkół siedmiolatek wzrosła z 937 do 1 105,

szkół zaś zawodowych z 244 do 291.

Na zakończenie wskazać należy na znaczny wzrost powstałych instytucji kulturalno-oświatowych na wsi. I tak ilość „sielbudynków” wzrosła w porównaniu z rokiem ubiegłym z 1 600 do 2 355, ilość zaś punktów likwidujących niepiśmienność powiększyła się z górą o trzy tysiące (z 7 do 10 tysięcy).

W. M-cz

Za zgodność: [brak podpisu]

Pismo przewodnie oryginal. Maszynopis w języku polskim.

Załącznik: odpis. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6775, s. 8v (pismo przewodnie); s. 9 (załącznik).

1926, 7 czerwca, Charków, Pismo Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie skierowane do mieszkańca Czernihowa Jana Kurka, informujące jakie dokumenty powinien przesłać do konsulatu aby mógł uzyskać zgodę na wyjazd do Polski.

[...]*

Charków, dn[ia] 7 VI^a-1926 r.^{-a}

[...]**

ul. Rakowskiego 15

^b-[...] -^b

^c-[...] -^c

Do Pana *Jana Kurek*
Czernihów, ul. L. Solstowa 16

Konsulat Generalny R[zeczypospolitej] P[olskiej] w Charkowie na skutek reklamacji krewnych Pana zamieszkałych w kraju, prosi o zakomunikowanie: 1) czy zamierzał Pan wyjechać do kraju, 2) o ile zamierzał, dlaczego dotychczas tego zamiaru nie uskutečnił i, 3) czym się trudnił od roku 1917-go do czasu obecnego.

O ile Pan trwa przy zamiarze wyjazdu do Polski, uprasza się o wypełnienie od swego imienia dwóch (sic!) egzemplarzy kwestjonariuszy (według załączonego wzoru); po dwa egzemplarze takich kwestjonariuszy wypełnia każdy członek rodziny Pana, oprócz żony i dzieci poniżej lat 16, które należy wpisać do ostatniej rubryki kwestjonariusza głowy rodziny.

Przesyłając do Konsulatu podanie z odpowiedzią na powyższe pytania, winien Pan oprócz wypełnionych kwestjonariuszy dołączyć również po dwie fotografie każdej osoby, która wypełniła kwestjonariusze, oraz posiadane przez Pana dokumenty, jako to: paszport przedwojenny, metryki, dokumenty stanowe itp.

Pozatem jednocześnie winien Pan przekazać na imię (sic!) Konsulatu opłaty konsularne: 2 r[u]b[li] za podanie i po 40 kop[iejek] od każdego załącznika do podania (nie licząc fotografii), oraz 50 kop[iejek] na koszta pocztowe.

^d-Po otrzymaniu od Pana podania z załącznikami i pieniędzy, Konsulat Generalny prześle nadesłane kwestjonariuszei dokumenty odnośnym władzom krajowym i po nadejściu

* Pieczęć w kolorze fioletowym w języku polskim, z godłem Polski, o treści: „Rzeczpospolita Polska. Konsulat Generalny w Charkowie. Nr 615h/26/944/23”.

^a- ^{-a} Data poprawiona odręcznie.

** Stempel, kolor odbicia fioletowy, w języku polskim, o treści: „Przy odpowiedzi należy powołać się na powyższy numer”.

^b- ^{-b} Wpis na lewym marginesie dokumentu wykonany ołówkiem, w języku rosyjskim, o treści: „Wzięto u mnie podczas przeszukania. 31 IX 1933 r. J[an] Kurek”.

^c- ^{-c} Wpis na lewym marginesie dokumentu wykonany czarnym atramentem, w języku polskim, o treści: „Dokumenty Pana zostały otrzymane z kraju, [otrzyma]liśmy życiorys na osobnym arkuszu”.

^d- ^{-d} Fragment skreślony.

stamtąd odpowiedzi zawiadomi Pana, czy i w jaki sposób będzie Pan mógł wyjechać do Polski^d.

^e[...]^e

^f[...]^f

W Z[ASTĘPSTWIE] KIEROWNIKA KONSULATU GENERALNEGO

Sekretarz Konsularny[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9026, s. 159.

65

1926, 25 czerwca, [Moskwa] – Tajne pismo kierownika OGPU Feliksa Dzierżyńskiego do zastępcy szefa OGZU Gienricha Jagody ze wskazówkami dotyczącymi działań operacyjno-czekistowskich na „linii polskiej” w związku z przewrotem Józefa Piłsudskiego w 1926 r.

^aŚciś[le] tajne^a

Tow[arzyszu] JAGODA³¹⁴

Przewrót Piłsudskiego, obecnie jest to dla mnie oczywiste, jest wyrażeniem nacjonalistycznych sił w Polsce skierowanych przeciwko „Rosji”, tj. [przeciwko] nam, całkowicie wspieranych przez Anglię. Dlatego powinniśmy wszystkie swoje siły skierować na

^e ^e Wpis odręczny wykonany czarnym atramentem, w języku polskim, o treści: „O powrót pana do kraju czyni starania ojciec Jego (sic!) p[an] Franciszek Kurek (Ekonom Ziemi Kieleckiej)”.

^f ^f Stempel, kolor odbicia fioletowy, w języku polskim, o treści: „Przy przesłaniu pieniędzy przekazem pocztowym należy na odwrocie przekazu powołać się na numer niniejszego pisma”.

^a ^a Fragment podkreślony maszynowo.

przygotowania do obrony. Obiektami przejścia przez Polaków będą Białoruś i Ukraina – Mińsk i Kijów jako ich stolice. W związku z tym przed OGPU³¹⁵ stoi szereg zadań:

1. Informowanie o zamiarach wrogów w sprawie Zach[odniej] Białorusi i Zach[odniej] Ukrainy. ^{b-}*Balicki*^{-b}

2. Rozpoznanie i stała obserwacja nastrojów na Białorusi i Ukrainie, w partii i wśród ludności i mas chłopskich zarówno wrogich nam, jak i przyjaznych. Dla tego [celu] u nas, w Oddziale Kontrwywiadu należy utworzyć specjalne komórki do spraw Białorusinów i do spraw Ukraińców z politycznie obeznanymi pracownikami na czele.

3. Poszukiwanie sposobów zwiększenia poziomu sympatii do nas na Zach[odniej] Białorusi i Zach[odniej] Ukrainie.

4. Nasilenie pracy wywiadu w miejscowościach przygranicznych po jednej i po drugiej stronie.

5. Poszukiwanie środków i stałe monitorowanie ich realizacji w celu poprawy nastrojów i stosunku do nas (do ZSRR) ludności Białorusi i Prawobrzeżnej Ukrainy.

6. Energiczna walka z agenturą polską, z petlurowcami, bandami białogwardyjskimi, z wpływami księży, ze zbiegami zarówno w pasie granicznym jak i w całym ZSRR.

7. Wzmocnienie komórek ds. spraw polskich.

8. Wzmocnienie obserwacji stanu naszej Armii Czerwonej – jej nastrojów, zdolności bojowej, wyposażenia, celowości wykorzystania funduszy.

9. Nadzór nad utworzeniem planu ewakuacji miejscowości przygranicznych na wypadek ataku na nas.

10. Organizowanie całej pracy OGPU na linii podniesienia naszej zdolności obronnej i wykorzenia szpiegów i band (wrogowie – Anglia, Polska, Rumunia, Estonia, Łotwa, Finlandia). Obiekty – zachodnia granica i Kaukaz.

11. Nasilenie obserwacji przemysłu wojskowego i lotnictwa.

12. Wzmocnienie naszych organizacji przygranicznych.

Proszę Was [aby] opracować plan i system przedsięwzięć w celu wykonania tych dyrektyw i zwołać narady naszych organów, które powinny wprowadzić w życie te dyrektywy (Ukraina, Białoruś, Leningrad, Zakaukazie, Półn[ocny] Kaukaz i wydać polecenie wszystkim naszym centralnym i miejscowym organom, żeby zmobilizowały się, zajęły się tą sprawą, zwiększyły czujność bez zbędnego szumu i zamieszania.

^{b-} ^{-b} Nazwisko dopisano odręcznie czerwoną kredką.

Jeszcze dwa punkty: 1) wrogowie bezsprzecznie pójdą po linii terroru, trzeba na to zwrócić uwagę i 2) jeszcze zwrócić uwagę na sytuację w transporcie, na wzmocnienie czujności, na likwidację wrogich i podejrzanych [elementów] w transporcie unikając masowych zwolnień. Dokładna ewidencja tych elementów na wypadek ich izolacji podczas ataku na nas.

25 VI [19]26 r.

Za zgodność z oryginałem: *F. Dzierżyński*
[podpis odręczny]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.
HDA SBU, f. 13, spr. 195, t. 2, k. 1-2.

66

1926, 2 lipca, [Kijów] – Sprawozdanie o sytuacji ludności polskiej w USRR przygotowane przez Centralny Komitet Mniejszości Narodowych przy Wszechukraińskim Centralnym Komitecie Wykonawczym dla pełnomocnika Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR w USRR.

2 lipca 1926 r.

^{a-}Tajne^{-a}

**Krótkie wiadomości na temat sytuacji
ludności polskiej w USRR**

^{b-}Ilość ludności polskiej w USRR i jej skład socjalny^{-b}

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony maszynowo.

Ogółem ludność polska na Ukrainie, według danych CSU³¹⁶ za lata 1923 i 1924, stanowi 222.877 lub 0,8 % całej ludności USRR. Ta liczba znacznie pomniejsza rzeczywistą ilość Polaków, ponieważ została spisana jeszcze w tych niedawnych czasach, kiedy ludność polska, szczególnie na wsi, ukrywała swoją przynależność narodową lub, kiedy większą jej część przypisywano do tzw. Ukraińców-katolików. Według informacji (nie w pełni dokładnej) okręgowych biur mniejszości narodowych przy OIK³¹⁷, Polaków naliczono 410.368. O rozmieszczeniu tej ludności na terytorium USRR świadczy fakt, że w sześciu zachodnich jej okręgach (korosteńskim, wołyńskim, szepetowskim, płoskirowskim, kamienieckim i berdyczowskim) mieszka 287.667 Polaków lub 70,9% całej ludności polskiej w USRR. Największy odsetek Polaków w stosunku do całej ludności okręgu jest w okręgu wołyńskim – 10,0% (94.434), następnie w korosteńskim – 9,4% (45.939). Średnio w wymienionych wyżej sześciu okręgach Polacy stanowią 8,3% całej ich ludności.

We wszystkich okręgach Prawobrzeża ludność polska w przeważającej swojej większości jest ludnością wiejską; w stepowych okręgach USRR (melitopolski, chersoński, mikołajewski) znajdują się wsie typowo polskie lub mieszane z ludnością ukraińską, ludność których stanowią przesiedleńcy-Polacy z Wołynia i Kijowszczyzny. Chłopi-Polacy stanowią 80% całej ludności polskiej USRR. Klasowe zróżnicowanie chłopów-Polaków jest w przybliżeniu takie samo jak Ukraińców, z tą różnicą, że w niektórych miejscowościach kulturalny i gospodarczy poziom Polaków jest nieco wyższy.

Według spisu ludności miejskiej z 1923 roku w miastach Ukrainy mieszka 74.134 Polaków (2% ogółu mieszkańców miast) lub 18,0% całej ludności polskiej w USRR (według danych CSU – 32,2%). Największa liczba Polaków znajduje się w następujących miastach: Kijów – 4.963 (7,3%), Berdyczów – 3.242 (7,4%), Płoskirów – 3.192 (12,9%). Większą część ludności polskiej w dużych miastach stanowią robotnicy i rzemieślnicy.

W wiejskich miejscowościach są także robotnicy przemysłu cementowego, szklarskiego i ceramicznego w większej części związani z gospodarką wiejską. Potomkowie pracowników prawobrzeżnych hut szkła i zakładów porcelany i fajansu tworzą duże kolonie i pracują w tego typu zakładach na Lewobrzeżu (Jekaterynosław, Konstantynówka, Merefą). Znaczna liczba Polaków-robotników pracujących w zakładach metalurgicznych i obróbki metalu (Kamieńskie, Mikołajów, Charków) w swojej większości pochodzi z Polski. W składzie polskiego proletariatu w USRR wielu jest kolejarzy, głównie na Prawobrzeżu.

Duża ilość polskiej inteligencji w latach rewolucji wyjechała do Polski. Jednak w miastach i miasteczkach pozostała znaczna część Polaków – pracowników umysłowych zatrudnionych w radzieckich instytucjach oraz osób wolnych zawodów. Znaczną część

inteligencji technicznej stanowią także Polacy [pracujący] w cukrowniach i w leśnictwach Prawobrzeża.

Polaków handlowców i ogólnie „nepowców”³¹⁸ jest niewiele, chociaż ich liczba wzrasta, szczególnie w miastach Prawobrzeża (Kijów, Żytomierz).

^bSytuacja narodowościowa ludności polskiej^b

Ludność polska w USRR w swojej większości pochodzi od przesiedlonych przez polskich magnatów w XVIII wieku na Ukrainę chłopów z Mazowsza oraz od drobnej szlachty, która kolonizowała wtedy spustoszone przez wojny „kresy”. Jakaś część obecnej tzw. drobnej szlachty pochodzenia ukraińskiego przesiedliła się wspólnie ze swoimi panami. Prawie cała wiejska ludność polska uważa się za szlachtę, za wyjątkiem Mazurów (pochodzących z Mazowsza), odcina się od „chłopów”, tj. Ukraińców i Polaków-Mazurów. Na ogół nie zaobserwowano wrogiego nastawienia Polaków wobec Ukraińców (i na odwrót, Ukraińców wobec Polaków) z powodu różnic „szlacheckich”, a zwłaszcza religijnych. Chłopi obydwu narodów ponad pół wieku mieszkali po sąsiedzku oraz mieli wspólne warunki klasowe, co nie prowadziło do tworzenia się ostrych antagonizmów klasowych i na odwrót, te narodowości łączyły mieszane małżeństwa, szczególnie wśród najbiedniejszej części ludności, oraz język ukraiński, na który w większym lub mniejszym stopniu w przeszłości przeszła znaczna część chłopów-Polaków (szczególnie w mieszanych wsiach) w następstwie swojego zamieszkania wśród Ukraińców, a potem w rezultacie prześladowań językowych ze strony władz carskich. Pogorszenie wzajemnych relacji wśród tej części ludności miało miejsce w okresie wojny z białopolakami, kiedy ludność polska zaczęła jeszcze bardziej ukrywać swoją narodowość, a jej kułacka³¹⁹ część okazała się pod szowinistycznym wpływem polskich białogwardzistów. Polityka narodowościowa władzy radzieckiej stopniowo likwidowała narodowościową nieufność tej w przeszłości uciskanej narodowości, obecnie od dłuższego czasu istnieje masowe zapotrzebowanie w obsłudze³²⁰ w języku polskim, nawet dla tej części ludności polskiej, która na co dzień używa dwóch języków polskiego i ukraińskiego lub tylko ukraińskiego. To „narodowe odrodzenie” lub dysymilacja jest bezpośrednią reakcją na narodowościowy ucisk w przeszłości ze strony tych, którzy jakoby zaprzestali używania języka ojczystego na co dzień, zachowawszy jednak w pełni określoną tożsamość narodową jako Polaków. Kolonizatorska rola Kościoła rzymsko-katolickiego w zachowaniu przynależności narodowej tej części ludności polskiej miała określone miejsce, ale nie decydujące, o czym świadczy obecność całej grupy ludności katolickiej (szczególnie charakterystyczne pod tym względem Podole) w sensie

wyznania, ale narodowościowo nieświadomej, a także katolików uważających się za Ukraińców w kontekście narodowościowym, ale nie w kontekście przynależności państwowej do Ukrainy. Złożoność odniesień narodowościowych i językowych wśród całej ludności katolickiej na Prawobrzeżu przyczyniła się do pojawienia się nieprawidłowych tendencji (jeszcze od 1922 roku) wśród części funkcjonariuszy radzieckich do uważania wszystkich katolików za Ukraińców i rzadziej za Polaków, co wywołało spory z ludnością i nieporozumienia wśród miejscowych funkcjonariuszy. Zasadnicza linia w tym temacie przez odpowiedni organ została przyjęta i powinna zapewnić prawidłowe stosunki narodowościowe, jak również prawa narodowościowe ludności ukraińskiej i polskiej. Według spisu [ludności] z 1897 roku na Podolu katolików było 262.738, z których Polaków tylko 69.156 (26,2%). Biorąc pod uwagę tylko zwyczajny przyrost ludności, w obecnym czasie na Podolu powinno być około 380.000 katolików, w rzeczywistości praca w języku polskim na terytorium tejże b[yłej] guberni prowadzona jest tylko w stosunku do 106.185 osób uważających się za „bezsportnych” Polaków (według danych okręgowych biur mniejszości narodowych). CSU podaje inną liczbę Polaków na Ukrainie – 49.697 (według etn[icznej] mapy NKWD) oraz 71.670 (według opisowych danych rejonów w 1924 roku na Podolu było 171.319 Polaków). Dlatego więc, jeśli wziąć liczby podane przez o[kręgowe] b[iura] m[niejszości] n[arodowych], to około 270.000 katolików Podola nie określiło się narodowościowo („my – katolicy”) lub uważają się za Ukraińców. Jedni i drudzy w przeszłości byli albo asymilowanymi Polakami albo Ukraińcami, którzy zostali katolikami jeszcze w miejscach swojego poprzedniego zamieszkania (nad Sanem) i przynieśli katolicyzm na Podole na początku XVIII wieku (unitów od wydania ukazu Mikołaja I na Podolu było bardzo niewiele). Znaczną część tzw. ludności narodowo nieświadomej i Ukraińców-katolików stanowi ludność, która była zmuszona zostać prawosławną w rezultacie zawarcia mieszanych małżeństw katolików z prawosławnymi (na podstawie działającego ukazu wydanego przez Mikołaja I) i która przeszła na katolicyzm po 1905 roku, po ogłoszeniu „wolności sumienia”.

^b**Sytuacja ekonomiczna ludności polskiej**^{-b}

Nasze informacje o sytuacji ekonomicznej dotyczą tylko wiejskiej części ludności polskiej, ponieważ ludność polska miast w tym odniesieniu nie ma szczególnie wyróżniających ją cech. Chłopi-Polacy mieszkają na Polesiu, [w] pasie lasostepowym i stepowym. Większa ich część znajduje się na Polesiu, gdzie główne zajęcie większości stanowi rolnictwo, pomocniczymi zajęciami są prace przy wyrębie lasu, a także w przemyśle szklarskim oraz

porcelanowo-fajansowym. Choć w czasie wojny wiele „hut” zostało zniszczonych, to dla wielu prac w tym przemyśle stopniowo staje się głównym zajęciem. Charakterystycznym dla polskich chłopów jest ich rozmieszczenie związane z glebą na Polesiu, najbardziej złe ziemie ([grunty] piaskowe, bielicoziemne) są zajęte przez Polaków (także Ukraińców, chociaż w mniejszym stopniu), lepsze przez Niemców i Czechów. Historycznie można to wyjaśnić tym, że Polacy kolonizowali obszary leśne, w których przeważały odmiany drzew rosnące na ubogich ziemiach, kierując się możliwością prowadzenia szczególnej produkcji leśnej (głównie] smolarstwa oraz wyrębu), jak również tym, że lepsze ziemie zajęte były przez magnatów sprzedających je później nowym osadnikom. Nabycie ziemi przez chłopów-Polaków, jak wiadomo, przy carskim reżimie spotykało duże trudności. Z tych powodów rolnictwo pozostało w tyle i nie daje chłopom możliwości utrzymywania się wyłącznie z dochodów, z uprawiania ziemi, to wyjaśnia podejmowanie się przez chłopów-Polaków różnego rodzaju zarobkowania i w związku z tym słabe wprowadzanie rolnictwa intensywnego. Tak na przykład, udział Polaków w uprawie chmielu, według danych bieżącego roku, odpowiednio jest 3 razy niższy niżeli Ukraińców. Podobnie też w polskich wsiach Polesia bardzo słabo rozwinięta jest mleczna, kredytowa i [emu] p[odobna] spółdzielczość. Ze względu na leśny charakter większości dużych prywatnych majątków rewolucja nie dała chłopom i Polakom Polesia większej ilości gruntów użytkowych, nie licząc przekazania niektórych działek leśnych przeprowadzonego dopiero w 1925 roku. Rozkułaczenie w polskich wsiach nie zostało przeprowadzone (wpływ duchowieństwa). Dlatego sytuacja biedoty byłaby bardzo ciężka, gdyby nie rozwój przemysłu lokalnego. Obecnie zostało zakończone dosyć udane wzmocnienie sytuacji gospodarstw chłopskich, szczególnie średniackich.

W południowej części okręgu szepetowskiego, na całym byłym Podolu i Berdyczowszczyźnie, pomimo parcelacji ziem dworskich w wielu polskich spółdzielniach rolniczych zauważa się duży niedostatek ziemi graniczący z absolutnym przeludnieniem. Rozwój uprawy buraka cukrowego w szeregu tych rejonów nie może już zabezpieczyć normalnego rozwoju gospodarki rolnej tych miejscowości. Brak przemysłu lokalnego już wcześniej zmuszał chłopów-Polaków do przesiedlania się, w szczególności, do emigracji do Ameryki.

W ostatnich latach rewolucji niewielka część chłopów przesiedliła się stąd na stepy Ukrainy. Kwestia pozwolenia na osiedlanie się na tych terenach, dalszej intensyfikacji gospodarki rolnej, rozwoju przemysłu lokalnego i włączenia tej ludności do dużego przemysłu stoi obecnie na porządku dziennym.

W pasie stepowym znajduje się niewiele polskich osiedli zadowolająco rozwijających swoje gospodarstwa i wprowadzających mechanizację w gospodarce rolnej. Należy tylko zaznaczyć, że w rezultacie braku regulacji przesiedleń Polacy przesiedlali się w ostatnim czasie oddzielnymi, bardzo małymi grupkami, co utrudnia ich obsługę szkolną i administracyjną w języku ojczystym, chociaż obecnie jest stawiany silny nacisk na taką obsługę.

^bSytuacja polityczna ludności polskiej^b

W pierwszych latach ustanowienia władzy radzieckiej na Prawobrzeżu ludność polska bardzo powściągliwie odnosiła się do władzy radzieckiej. Świadczył o tym bardzo słaby udział Polaków w Radach, nie wchodzenie do KNS, całkowity brak komsomołu w komórkach wiejskich, nawet w miastach. Jeśli robotnicy-Polacy od samego początku brali czynny udział w budowie władzy radzieckiej, to chłopci tylko w ostatnim czasie w związku z realizacją szeregu przedsięwzięć (szkoły, Rady w języku polskim) zaczęli uczestniczyć w radzieckim budownictwie pomimo wszelkich przeciwdziałań ze strony szowinistycznego kułactwa, głównie polskiego duchowieństwa. Bardzo dobrze podziało na ludność polską wyodrębnienie polskich Rad, polskiego rejonu i ostatnie wyboru do Rad. Szczególnie dużą była aktywność wszystkich warstw chłopów-Polaków w wyborach do polskich Rad w roku bieżącym według udziału wyborców i kobiet, którzy zajęli pierwsze miejsce w porównaniu z innymi Radami. Ogólnie rzecz biorąc wybory odbyły się pod hasłem bloku biedniacko-średniackiego przy silnym nacisku ze strony kułactwa. Średniacy byli bardziej aktywni aniżeli biedniacy i kwestia wzmocnienia tego bloku jako przeciwwagi dla kułactwa stanowi poważne zadanie polityczne na polskiej wsi ze względu na ciągle mieszanie się dylematów nacjonalistycznych i religijnych. Obecnie, gdy trwa sowietyzacja ludności polskiej oraz powstały sprzyjające warunki dla pełnego narodowego równouprawnienia, na polskiej wsi rozpoczęła się walka radzieckiego aktywu z miejscową kontrewolucją. Proces sowietyzacji rozwija się dosyć pomyślnie, co wynika z następujących liczb: komsomolców-Polaków na Ukrainie naliczono 3.200 (3,6% całej polskiej młodzieży), jednak w okręgach przygranicznych komsomolców jest relatywnie mniej; pionierów-Polaków (w miastach i centrach rejonowych) – 2.100; Polaków – członków KNS przed reorganizacją – 22.892, Polaków – członków Rad Wiejskich w guberniach kijowskiej, wołyńskiej i podolskiej w latach 1923-[19]24 było 1.902, a w latach 1924-[19]25 – 2.736.

Charakterystycznym jest, że ci, którzy dobrowolnie wyjechali z armią białopolską w 1920 r., obecnie usilnie starają się wrócić „do domu”, za wyjątkiem synów kułackich, w większej części oficerów armii polskiej.

Wrogi wobec władzy radzieckiej element w związku ze wzmocnieniem obsługi [szkolnej i administracyjnej] ludności polskiej nasila swój nacisk na wszystkie organizacje wsi starając się podporządkować je swojemu wpływowi. Polska inteligencja w znaczącej części szczerze współpracuje w sprawie sowietyzacji ludności polskiej, pozostali zajmują stanowisko oczekujące albo są wrogo nastawieni do władzy radzieckiej. Największy wkład w organizowanie sił antyradzieckich jest zauważony ze strony Kościoła r[zymско]katolickiego.

^bDuchowieństwo r[zymско]katolickie i jego działalność^b

Kościół katolicki z nabożeństwami w języku polskim obejmuje w przybliżeniu ponad 600.000 wierzącej ludności, w większości mieszkającej na Prawobrzeżu. Według danych z 1924 r., w trzech guberniach Prawobrzeża istniała następująca sieć katolicka:

	Kościółów	Kaplic	Księży
Gub[ernia] wołyńska	60	–	33
[Gubernia] podolska	104	–	46
[Gubernia] kijowska	55	5	25
[Razem]	219	5	104

W okresie rewolucji wpływy Kościoła katolickiego z powodu szczególnych jego warunków historycznych i struktury prawie nie zmieniły się, o sile jego wpływów można sądzić z tego, że do obecnego czasu prowadzona jest budowa nowych kościołów, zbiórki dużych sum na „upiększanie” świątyń, a także wzrost organizacji religijnych w polskich wsiach. Siła katolicyzmu wśród mas chłopskich jest na tyle duża, że proces sowietyzacji chłopów jako rezultat wzmocnienia się władzy radzieckiej, rozwój gospodarki rolnej i tworzenie warunków do narodowościowego równouprawnienia idą jakoby pod hasłem „Co cesarskie, oddajcie cesarzowi, a co Boże, Bogu”. Bardzo silne zaangażowanie religijne polskich mas chłopskich polskie duchowieństwo stara się wykorzystać we wrogich wobec władzy radzieckiej celach. Po jawnym potępieniu za szpiegostwo i działalność kontrrewolucyjną szeregu przedstawicieli duchowieństwa w 1924 r., tylko niektóre jednostki z nich zapewniły o lojalności wobec władzy radzieckiej. Działania kleru obecnie idą w kierunku zamaskowanej propagandy antyradzieckiej z ambon jak również po linii organizacji mas w religijne koła i bractwa. Są wsie, gdzie przeważająca część młodzieży i dorosłych wciągnięta jest w kółka „rózańcowe”, są też specjalne kółka dla dziewczyn. W szeregu wsi, szczególnie na Podolu, szeroko

rozpowszechniony jest zakon (bractwo) św. Franciszka („Tercjarze”) będący w pełni uformowaną organizacją klerykalną. W całej tej działalności kler ma znaczny wypróbowany aktyw składający się z kułaków i zamożnych chłopów. W związku z rozwojem sowietyzacji ludności polskiej obecnie kler zmienia swoją taktykę w stosunku do Rad, KNS, towarzystw wzajemnej pomocy i spółdzielni, a dokładnie: zamiast nawoływania do sprzeciwu wobec wchodzenia do tych organizacji obecnie kler wzywa do wchodzenia do nich, starając się opanować i podporządkować je swojemu wpływowi. Z powodu specjalnego przygotowania i umiejętności przystosowywania się (kler zajmuje się również wydawaniem agronomicznych, medycznych, prawnych porad), kler wspólnie z zamożną częścią polskiej wsi okazał się bardzo groźną siłą antyradziecką.

^bNasze działania w stosunku do ludności polskiej^b

Nasze działania w odniesieniu do ludności polskiej idą w kierunku zabezpieczenia praw narodowościowych, usunięcia przeżytków przeszłości, ucisku i wprowadzenia pracujących Polaków do radzieckiego budownictwa.

Pierwszym działaniem władzy radzieckiej wobec ludności polskiej było zabezpieczenie szkół w języku polskim. Tę pracę trzeba było zaczynać prawie od podstaw, ponieważ przez wojnę w 1914 roku w tzw. Zachodnim kraju polskie szkoły nie były dozwolone, od 1916 roku narodowo-klerykalne towarzystwo „Macierz Polska” zaczęło organizować polskie szkoły, gł[ównie] w miastach i miasteczkach. Podobnie jak z przeżytkiem prześladowania w przeszłości polskiej szkoły, władza radziecka spotkała się z masowym nielegalnym nauczaniem dzieci pod kierownictwem duchowieństwa z wykorzystaniem nacjonalistyczno-klerykalnych elementarzy i podręczników (jako rezultat braku radzieckich elementarzy i podręczników), stare podręczniki i nowe [pochodzące] z Polski spotykane są również obecnie w polskich wsiach i nawet w szkołach. Tego typu nielegalne nauczanie jest praktykowane również obecnie tam, gdzie z jakichkolwiek powodów nie mogły być organizowane polskie szkoły. Oprócz braku radzieckich podręczników w języku polskim, dużą przeszkodą okazał się brak odpowiedniej kadry polskich nauczycieli, starsi nauczyciele (z „Macierzy”) byli całkowicie pod wpływem księży. Braki nauczycieli uzupełniano angażowaniem nowych nauczycieli, chociaż niedostatecznie przygotowanych, których w procesie pracy przekwalifikowywano na kursach. Powstało również specjalne polskie Technikum Pedagogiczne w Kijowie (105 słuchaczy). Potrzeba szybkiego rozszerzenia sieci polskich szkół nie dawała możliwości zabezpieczenia należnym sposobem ich wewnętrznego działania, więc sytuacja szkół w sensie pomieszczeń i

wyposażenia jest bardzo zła. Znaczna część polskich nauczycieli stanowiła aktyw radziecki, chociaż jakaś ich część odnosi się formalnie do swoich obowiązków.

Sieć szkół Socwosu³²¹ w języku polskim rośnie z każdym rokiem.

Lata	Liczba szkół pol[skich]	W nich		Odsetek pol[skich] dzieci w wieku przedszk[olnym]	
		nauczycieli	dzieci	w szkołach pol[skich]	w szkołach ukr[aińskich]
1923-[192]4	245	332	11.378	17,6	27,0
1924-[192]5	255	429	14.606	22,6	35,8
1925-[192]6	337	534	20.460	31,7	? ³²²

Jak widać z powyższych danych, pomimo wzrostu ilości polskich szkół, objęcie nimi polskich dzieci jeszcze jest niskie. Większość szkół – to szkoły z dwoma lub trzema grupami przy jednym nauczycielu. Szkół czteroletnich – ogółem 61, siedmioletnich – 17. Z ogólnej liczby 337 szkół: w miejscowościach wiejskich – 283, w miastach – 19, w miasteczkach – 35. Domów dziecka – 9, w nich 461 dzieci.

W bieżącym roku budżetowym otwarto trzy szkoły zawodowe z polskim językiem nauczania: dwie rolnicze (w Macharyncach³²³ i N[owym] Zawodzie³²⁴ – rejon polski) i jedna mechaniczna (Kijów).

Warto zauważyć, że w początkowym okresie działalności polskich szkół rodzice albo powstrzymywali się od posyłania tam swoich dzieci, albo natarczywie domagali się wprowadzenia [do programu nauczania] prawa bożego. Obecnie takich wymagań prawie nie ma, jak również odmowy wysyłania dzieci do szkoły. Charakterystycznym jest to, że w następstwie od dawna praktykowanego nielegalnego nauczania, wśród dorosłej polskiej ludności mniej jest niepiśmiennych, aniżeli wśród Ukraińców.

Sieć edukacji polit[ycznej] w języku polskim także wzrasta z każdym rokiem:

	W latach [19]24 / [19]25	W latach [19]25 / [19]26
Klubów i kącików pol[skich] przy ogólnych klubach	13	24
Izb-czytelni	42	80
Kącików pol[skich] przy izbach-czytelniach	27	36

Silbudów ³²⁵	–	2
Kącików pol[skich] przy silbudach	–	18
Punktów lik[widacji analfabetyzmu]	150	189
w nich uczących się:	3.000	6.232

Na Ukrainie działa specjalne polskie wydawnictwo „Trybuna na Ukrainie”. Większą część literatury polskiej zaplanowano wydawać przez utworzony przy Prezydium WUCWK Wszechukraiński Wydział Centrizdatu³²⁶ Narodów ZSRR. Istnieje również specjalna gazeta chłopska „Sierp” (organ KC KP(b)U) w języku polskim, ukazuje się od 1922 roku i ma 4.000 prenumeratorów oraz 130 wiejskich kor[espondentów], miesięcznie otrzymuje około 500 listów od chłopów. Tygodnik „Głos młodzieży” ma 1.500 prenumeratorów i 100 korespondentów. Dziecięce czasopismo „Bądź gotów” ukazujące się w Moskwie ma na Ukrainie ponad 1.000 prenumeratorów.

Po wdrożeniu działań kulturalnych wśród ludności polskiej, przystąpiono do pracy dotyczącej przeprowadzenia konkretnych przedsięwzięć w zabezpieczeniu praw narodowych ludności polskiej. Głównym działaniem w tym kierunku było wyodrębnienie Rad polskich i polskiego rejonu w okręgu wołyńskim. Ta praca została rozpoczęta pod koniec 1924 roku, obecnie jej główne zadania zostały wykonane w następujących liczbach (według stanu z dnia 1 IV 1926 r.):

	Nazwy okręgów	Il[osć] polsk[ich] Rad Wiejs[kich]	W nich ludności pol[skiej]	Odsetek ludności pol[skiej] w okręgu objętej przez polsk[ie] R[ady] Wiejs[kie]
1.	berdyczowski	14(+1)	9.725	25,4
2.	wołyński	43(+4)	44.944	47,6
3.	winnicki	1	1.100	4,5
4.	korosteński	17(+4)	14.206	43,3
5.	kamieniecki	8	5.757	21,2
6.	kijowski	5	3.169	9,6
7.	melitopolski	3	3.446	76,8
8.	płoskirowski	11(+1)	16.803	38,1

9.	szepetowski	14	11.470	28,3
10.	tulczyński	1	953	12,2
11.	chersoński	1	1.480	59,6
12.	MASRR ³²⁷	1	456	14,6
	w całej USRR	119(+10)	116.509	28,4
	Uwagi:	Rady wiejskie wskazane w nawiasach są zatwierdzone, ale nie utworzone		

W ten sposób, z powodu rozrzucenia ludności polskiej odsetek objęcia jej przez polskie jednostki administracyjno-terytorialne jest niewysoki (ogółem tylko 35% całej polskiej ludności wiejskiej). Pozostałe 65% w większej lub mniejszej liczbie jest objęte przez ukraińskie Rady, gdzie mieli możliwość używania języka polskiego na zebraniach, otwierania polskich szkół itp.

Większość wyodrębnionych polskich Rad Wiejskich posiada pieczęcie, stemple, szyldy w języku polskim i ukraińskim. Zebrania i posiedzenia Rad prowadzone są w języku polskim, jak również protokoły i wewnętrzna praca biurowa, przy czym, niektóre Rady prowadzą korespondencję listowną z rejonami w języku polskim w tym wypadku, jeśli te ostatnie już przystosowały swój aparat do obsługi ludności polskiej w języku ojczystym (odpowiednie działania w obsłudze ludność w języku ojczystym w instytucjach także podjęto). W celu podniesienia kwalifikacji sekretarzy polskich Rad są organizowane dla nich odpowiednie kursy. Zamówiono księgi i formularze dla pracy biurowej z tekstem polskim i ukraińskim (równolegle). Pomijając wszystkie próby przechwycenia w swoje ręce Rad Wiej[skich] ze strony księży i kułaków, wyodrębnienie ich całkowicie opłaciło się i polskie Rady okazały się najlepszą formą zabezpieczenia narodowych praw ludności, uzdrowienia stosunków narodowościowych i pobudzenia zwiększonej radzieckiej aktywności wśród pracującej ludności polskiej.

Z wymienionej ilości polskich Rad Wiejskich 29 wchodzi w skład dołbyszewskiego (marchlewskiego) polskiego rejonu³²⁸ w okr[ęgu] żytomierskim. Rejon ten (33 Rady Wiejskie, z których 2 – ukraińskie i 2 – niemieckie, 42.161 o[sób]b ludności) zaczął działać 1 września 1925 roku i wyodrębniony został na podstawie woli ludności zadeklarowanej na spotkaniach przedstawicieli zainteresowanych Rad Wiejskich w miejscowości. Pomimo kulturalnego i gospodarczego zacofania, dużej odległości od linii kolejowych, braku budynków dla instytucji rejonowych, rejon ten ogólnie rozpoczął swoje działania z sukcesami. Według meldunku

komisji organizacyjnej rejonu (3 XII 1925 r.) na posiedzeniu Sownarkomu (meldunek był sporządzony w języku polskim) został podjęty szereg decyzji skierowanych na kulturalny i gospodarczy rozwój rejonu. Na budowę budynków dla instytucji rejonowych Sownarkom wydzielił 131.000 rubli.

29 marca b.r. odbył się uroczysty pierwszy zjazd Rad tego rejonu. Utworzenie rejonu wpłynęło na zwiększenie aktywności ludności polskiej, silny wzrost liczby organizacji partyjnej i komsomolskiej.

W pozostałych rejonach Prawobrzeża w związku z rozmieszczeniem się ludności polskiej wyodrębnienie innych polskich rejonów nie było możliwe.

Na początku 1925 roku przystąpiono do tworzenia organów Narkomjustu³²⁹ w języku polskim. Obecnie jest 6 izb sądowych [w miastach]: Dołbysz, Połonne, Płoskirów, Berdyczów, Emilczyn, Zwiahel³³⁰ – działających w języku polskim, z których 5 działających równoległe z ukraińskimi sądami w rejonach mieszanych. W polskim rejonie są biura śledczego i komornika sądowego prowadzone w języku polskim. W celu zabezpieczenia działania sądu w języku polskim przy pięciu sądach okręgowych na Prawobrzeżu jest etat tłumacza sądowego w języku polskim.

W centrum przystąpiono do drukowania najważniejszych ustaw w języku polskim. Niektóre okręgowe komitety wydają swoje najważniejsze rozporządzenia także w języku polskim. W obecnej kampanii wyborów do Rad, wyborcom-Polakom wręczano karty wyborcze w języku polskim, cała kampania wyborcza w miejscach zamieszkania ludności polskiej była prowadzona w języku polskim.

W celu zaangażowania polskiego chłopstwa w spółdzielczość przy dwóch okręgowych związkach spółdzielczych zatrudniono instruktorów mogących obsługiwać ludność w języku ojczystym. Postawiono za zadanie rozwój lokalnego przemysłu w miejscach zamieszkiwania ludności polskiej, a także sprzyjanie przesiedlaniu z przeludnionych polskich wsi.

Wszystkie wyliczone przedsięwzięcia przyczyniły się do radzieckich zmian wśród polskiego chłopstwa i do oczyszczenia szlaku od narodowej solidarności wszystkich klas chłopstwa do walki klasowej wewnątrz polskiej wsi. Przeprowadzone w zeszłym roku rejonowe konferencje polskiego chłopstwa, a także wybory do Rad, zjazdy Rad i ich komitety wykonawcze sprzyjały pojawieniu się znaczącego aktywu radzieckiego wśród biedniaków i średniaków – Polaków. Znaczną liczbę tego aktywu włączono do składu rejonowych i okręgowych komitetów wykonawczych i wysunięto na radzieckie stanowiska. W składzie

WUCIK znajduje się troje Polaków mieszkających na wsi (z nich jedna kobieta i jeden robotnik).

W celu przygotowania pracowników do pracy w miejscach zamieszkania ludności polskiej przy kijowskiej radz[ieckiej] szkole part[yjnej] (53 kursantów) utworzono sekcję pol[ską], taką sekcję utworzono również przy żytomierskiej radz[ieckiej] szkole part[yjnej].

Wszystkie te przedsięwzięcia prowadzone są na linii pracy z mniejsz[ościami] nar[odowymi]. Przy WUCIW w Centralnej Komisji Mniejszości Nar[odowych], a także przy tych O[kręgowych] K[omitetach] W[ykonawczych], gdzie jest ludność polska, są specjaliści pracownicy, zadaniem których jest sprzyjanie prawnemu, kulturalnemu i materialnemu rozwojowi ludności polskiej. W celu kierowania pracami instytucji kulturowo-oświatowych pracujących w języku polskim istnieje etat polskiego inspektora przy Narkomprosie i odpowiednich ONO³³¹.

Kolejnymi ważnymi zadaniami dotyczącymi pracy z ludnością polską są:

1) organizowanie radzieckiego aktywu przeciwko antyradzieckim działaniom kleru i kułactwa, następnie angażowanie tego aktywu w radzieckie budownictwo;

2) wzmocnienie działalności polskich Rad oraz zabezpieczenie narodowych praw ludności polskiej w mieszanych Radach;

3) pełniejsza obsługa ludności poprzez szkoły na linii edukacji społ[ecznej], kształ[cenia] zaw[odowego], a także utworzenie sieci instytucji edu[kacji] polit[ycznej]. Przygotowanie odpowiednich kadr nauczycielskich (prowadzone są działania w związku z organizacją w USRR polskiego INO³³²) i zaopatrzenie w wystarczającym stopniu ludności w literaturę naukową, polityczną, prawną, rol[niczą] i piękną;

4) sprzyjanie rozwojowi gospodarczemu polskiego chłopstwa poprzez zaangażowanie go w spółdzielczość, rozwój przemysłu lokalnego, przesiedlanie i przydział gruntów.

ZAST[ĘPCA] PRZEWODNICZĄCEGO CKNM³³³

[J. Saulewicz]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAWOW, f. 413, op. 2, spr. 5, k. 17-25.

1926, 29 września, Charków – Memorandum Wydziału Kontrwywiadowczego GPU USRR dotyczące „podejrzanego zachowania” pracowników aparatu pełnomocnika Komisariatu Ludowego do Spraw Zagranicznych ZSRR przy rządzie USRR oraz kontaktów niektórych z nich z Konsulem Generalnym II RP w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim.

W ostatnim czasie GPU zwróciło uwagę na zachowanie niektórych pracowników aparatu Pełnom[ocnika] LKSZ, dlatego byliśmy zmuszeni do obserwowania niektórych z nich.

Po sprawdzeniu niektórych faktów dotyczących tow. PETRENKI³³⁴, o których zeznał ob. ZINOW, ustaliliśmy następujące:

„Na początku [19]18 roku dostałem się do niewoli, do Niemców, i jako Ukrainiec byłem skierowany do obozu w Rastatt, gdzie znajdowali się wszyscy ukraińscy żołnierze. W obozie znajdowało się ponad 30.000 osób, zarząd składał się z niemieckiej komendantury i ukraińskiego sekretariatu, na czele ostatniego stał przewodniczący obozu PETRENKO. PETRENKO był pośrednikiem między obozem a niemiecką komendanturą, w rzeczywistości to on kierował całym życiem politycznym obozu. W tym czasie w Berlinie istniał „Związek Wyzwolenia Ukrainy” obejmujący 3 obozy. Z tym Związkiem bezpośredni kontakt miał PETRENKO, który przy pomocy profesorów NIKOŁAJEWICZA-KURIAKA, SMAL-STOCKIEGO³³⁵, SIMOWYCZA³³⁶ i in[nych] prowadził wśród jeńców pracę dotyczącą ich wychowania politycznego na płaszczyźnie oderwania Ukrainy od Wielkorusi, a także wspierania petlurowskich i hetmańskich oddziałów formujących się w Niemczech w celu wystąpienia na Ukrainie. Dzięki tej pracy został wysłany na Ukrainę cały pułk w celu wsparcia Petlury i przy pomocy tego pułku w Kijowie przejął władzę hetman SKOROPADSKI³³⁷. Działalność PETRENKI w obozie jest mi dobrze znana, ponieważ nie raz słyszałem jego wystąpienia na zebraniach jeńców wojennych, w których mówił o okropnościach, jakie jakoby dzieją się w Związku Radzieckim. Głównym celem PETRENKI było zrobienie z nas „szczerych Ukraińców”, zdecydowanych wrogów Rosji, gotowych do zbrojnej walki z nią. PETRENKO mieszkał w obozie nie jako jeńiec, on miał „ausweis” – przepustkę, na podstawie której swobodnie wychodził i wyjeżdżał z obozu, nosił całkiem dobrą odzież, ale przede wszystkim mundur hajdamacki. PETRENKO był stronnikiem niemieckiego imperializmu w obozie i nie miał niczego wspólnego z życiem jeńców wojennych, rozpowszechniał wśród

jeńców-inteligentów swoje idee i wciągał do działalności poprzez zwolnienie ich od ciężkiej pracy. Wybuch rewolucji w Niemczech wywołał wśród jeńców niepokój, powstała konieczność zwołania wiecu, na którym wystąpili PETRENKO i profesor SIMOWYCZ. Namawiali oni jeńców do pomocy Niemcom w uspokojeniu swojego kraju. PETRENKO mówił, że nie należy wracać na Ukrainę argumentując to głównie tym, że tam jest niespokojnie, nacierają wojska radzieckie itd. Po tych wystąpieniach jeńcy wzburzyli się, PETRENCE dostałoby się, gdyby przy pomocy władz niemieckich nie zniknął z obozu (w celu ogólnego przedstawienia życia obozu ZINOW pokazuje kilka fotografii świadczących o tym, że w obozie prowadzono działania o jawnie antyradzieckim charakterze). W [19]25 roku, idąc ulicą Sumską, spotkałem znanego mi z widzenia człowieka, w którym rozpoznałem tego PETRENKĘ, który był przewodniczącym obozu w Rastatt”.

Zwróciliśmy także uwagę na stosunki PETRENKI z przedstawicielami polskiego konsulatu. Na wszystkich organizowanych bankietach w polskim konsulacie można było spotkać PETRENKĘ bardzo uprzejmie rozmawiającego z konsulem SKRZYŃSKIM i niekiedy udającego się z nim do oddzielnego pokoju na rozmowy trwające po 20-30 minut. Bywało, że PETRENKO zapraszany był do konsulatu i jadł obiady w towarzystwie konsula SKRZYŃSKIEGO. Konsul SKRZYŃSKI przez cały czas starał się upić PETRENKĘ myśląc, że on jako przedstawiciel Pełnom[ocnika] LKSZ w wielu sprawach będzie iść naprzeciw konsulatowi, a mianowicie, SKRZYŃSKI chciał za pośrednictwem PETRENKI kupić w Kijowie budynek dla konsulatu. W rezultacie czego PETRENKO zawsze był bardzo przychylny różnym nielegalnym wnioskowi obywateli [składanym] przez polski konsulat.

W niedługim czasie oficjalne stosunki PETRENKI z przedstawicielami polskiego konsulatu szybko zaczęły mieć charakter przyjacielski, o czym można wnioskować z następujących faktów: wielokrotnie widziano pijanego tow. PETRENKĘ wychodzącego z konsulatu, nie działo się to przy okazji bankietów; pracownicy konsulatu przekazywali PETRENCE przez ogrodzenie gazety; wieczorami było słychać, jak PETRENKO rozmawia ze swojego okna z pracownikami konsulatu.

W połowie lipca t. r. PETRENKO wyszedł na werandę od strony ogrodu polskiego konsulatu i zaczął dyktować pracownicy SUROWCOWEJ³³⁸, piszącej na maszynie, tak głośno, że było słychać nie tylko w podwórzu konsulatu, ale [i] w sąsiednim. Z dyktowania donosiły się poszczególne frazy „o frakcjach i ugrupowaniach w partii komunistycznej”.

W soboty w mieszkaniu PETRENKI systematycznie urządza się wieczorne imprezy, w których uczestniczą „swoi towarzysze z zagranicy”, jak mówi SUROWCOWA, będąca prawą ręką PETRENKI.

Nie mniej przyjacielskie stosunki PETRENKO ma z niemieckim konsulem. Miesiąc temu do gabinetu PETRENKI zanesiono pakiet z adnotacją w języku obcym. PETRENKO zauważył, że pracownik GPU uważnie patrzył na notatkę i powiedział do niego: „Niemcy są bardzo rzetelni w swoich obietnicach i przysłali słownik, o którym ja tylko wspomniałem podczas rozmowy” (z kim [rozmawiał] nie powiedział).

Szereg faktów świadczy o tym, że PETRENKO bardzo boi się pracowników GPU, i w przeciwieństwie do wielu członków partii chce być w dobrych stosunkach z GPU. PETRENKO bardzo denerwuje się, gdy spotyka znajomych pracowników GPU, dopiero wtedy, gdy poznaje przyczynę przyścia do niego pracownika GPU, zauważalnie uspokaja się. Zachowanie PETRENKI jawnie świadczy o tym, że ten uprzejmy i powściągliwy człowiek czegoś bardzo się boi. Ten strach ma silny wpływ na jego zachowanie.

Niedawno podczas obiadu, będąc w „błogim” stanie po paru kieliszkach, PETRENKO zaczął opowiadać o tym, jak on był w niewoli w obozie Rastatt. Wtedy wtrąciła się SUROWCOWA uważnie obserwująca PETRENKĘ i przerwała jego zwierzenia ostrą uwagą.

Nie mniej podejrzana jest również pracownica aparatu Pełnom[ocnika] LKSZ ^a-Surowcowa^a, będąca w intymnych stosunkach z PETRENKĄ. SUROWCOWA ma wyższe wykształcenie, włada kilkoma językami obcymi, w przeszłości zajmowała znaczące stanowisko w rządzie URL, wyemigrowała pełniąc tę funkcję za granicę. Po wielu latach przebywania za granicą i obracania się wśród członków byłego rządu URL, SUROWCOWA w jakiś sposób wróciła na Ukrainę mając legitymację austriackiej partii komunistycznej. Nie wiadomo z jakich przyczyn SUROWCOWA nie była przyjęta do KP(b)U. Obracając się wyłącznie wśród odpowiedzialnych pracowników Lud[owego] Kom[isaria]tu SUROWCOWA nazywa siebie członkiem Partii Kom[unistycznej].

Nie tak dawno w ciemnej alei Parku Technologicznego naszemu pracownikowi udało się usłyszeć rozmowę między dwoma nieznanymi mu Ukraińcami. Jeden z nich mówił: „Dlaczego przestaliśmy wykorzystywać SUROWCOWĄ, przecież ona pracuje w LKSZ i mogłaby dostarczyć wiele cennych informacji”.

Mając do czynienia z KPZU tow. MAKSYMOWYCZ³³⁹ najwyraźniej nie trzyma się głównych zasad konspiracji, co z pewnością przynosi szkodę działalności KPZU i poszczególnym jej członkom. O tym świadczy szereg następujących faktów. Konspiracyjne mieszkanie KPZU na ulicy Sumskiej znane jest nie tylko wszystkim emigrantom polit[ycznym], ale i niektórym uciekinierom, o czym również wie tow. MAKSYMOWYCZ. Był przypadek, kiedy jeden z

^{a-a} Wyraz nadpisany odręcznie.

pracowników MAKSYMOWYCZA przyprowadził do konspiracyjnego mieszkania prostytutkę i ta ostania urządziła tam skandal. W rezultacie mieszkanie oraz jego mieszkańcy byli zdekonspirowani przed wszystkimi mieszkańcami spółdzielni mieszkaniowej.

Ktoś z emigrantów polit[ycznych] (niemający nic wspólnego ze szkołą) opowiadał naszemu pracownikowi o tym, że w Charkowie istnieje jakaś tajna szkoła dla emigrantów polit[ycznych].

Z zeznań aresztowanej SZEWCZISZYNEJ, agentki posterunku rówieńskiego³⁴⁰, wynika, że jednym z poleconych jej zadań było dowiedzieć się, kto z Artemowców³⁴¹ jedzie do pracy za granicę i kiedy. Według słów członka KP(b)U, emigranta polit[ycznego] tow. JANKI, wiadomo, że większość Artemowców wyjeżdżających za granicę zaraz po przekroczeniu granicy zostało aresztowanych.

W korespondencji z zagranicą tow. MAKSYMOWYCZ nie jest powściągliwy w słowach, treść jego listów pozwala łatwo rozszyfrować prowadzone przez niego działania za granicą. Jeden z adresów w Gdańsku, na jaki pisze tow. MAKSYMOWYCZ, znany jest II Oddziałowi polskiego Sztabu Generalnego, dla którego jest to adres ukraińskiej organizacji wywiadowczej.

Wszystkie wpadki KPZU należy przypisać jej działaczom, którzy nie tylko nie trzymają się zasad konspiracji, lecz wręcz odwrotnie, trąbią o sobie wszystkim i wszędzie.

Na dniach został skazany na karę śmierci ksiądz ŻYLIŃSKI³⁴². Po otrzymaniu z OGPU rozkazu wykonania wyroku za podpisem zast[ępcy] przew[odniczącego] GPU USRR i prokuratora L[udowego] K[omisariatu] S[prawiedliwości], został wysłany telegram do Korostenia z poleceniem wykonania wyroku. W tym czasie do polskiego konsulatu przyszedł telegram od ojca [ks.] ŻYLIŃSKIEGO i konsul SKRZYŃSKI zwrócił się do tow. MAKSYMOWYCZA z prośbą o wstrzymanie wykonania wyroku. Ten ostatni, pomijając GPU, zwrócił się do zast[ępcy] przew[odniczącego] Sownarkomu³⁴³ i, prawdopodobnie powiedział, że w sprawie ŻYLIŃSKIEGO prowadzone są rozmowy w Moskwie i, że wykonanie wyroku należy wstrzymać. W rezultacie wyrok na ŻYLIŃSKIM nie został wykonany.

Na zakończenie należy zauważyć, że tow. MAKSYMOWYCZ osobiście był bardzo zainteresowany wstrzymaniem wykonania wyroku na ŻYLIŃSKIM, jak sam oświadczył, wykonanie wyroku może źle odbić się na dobrych stosunkach z Polską, poza tym, ma możliwość otrzymania za ŻYLIŃSKIEGO dwóch odpowiedzialnych towarzyszy na linii jego działalności.

Francuski duchowny NEVEU³⁴⁴, rozpracowywany przez KRO GPU USRR w związku z podejrzeniem o szpiegostwo gosp[odarcze] i mający kontakt z francuską ambasadą w Moskwie i polskim konsulem w Charkowie opowiadał naszemu TW, że oni mają swoich ludzi pracujących w LKSZ w Charkowie lub Moskwie, dokładnie nie wskazał. Na potwierdzenie powyższego NEVEU mówił, że w [19]25 roku, gdy Staliński Wydział Admin[istracyjny] zwlekał z wydaniem mu paszportu zagranicznego, on napisał odpowiedni list i z LKSZ wpłynęło pismo z naganą dla administracji za dopuszczenie się takich opóźnień.

29 IX [19]26 r.

[Pełniący obowiązki naczelnika KRO GPU USRR]

*Damberg*³⁴⁵

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis autoryzowany w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 13, spr. 195, t. 2, k. 16-18.

68

1926, 9 grudnia, Kijów – Zaświadczenie potwierdzające, że Nina Andryczw roku szkolnym 1925/1926 ukończyła szóstą klasę Szkoły Pracy nr 49 w Kijowie.

USRR

L[udowy] K[omisariat] O[światy]

Kijowski Okręgowy Inspektorat Oświaty Ludowej

Szkoła Pracy³⁴⁶ nr 49

M[iasto] Kijów, Tymofijiwska 12 Tel. 2-68	9 grudnia 1926 r. nr 1743 (Д. nr ^a [...] ^{-a})
Odpowiadając na ten list należy wskazać powyższą datę oraz nr wpływu ^a [...] ^{-a}	
Do ^a [...] ^{-a} na nr ^a [...] ^{-a} (nasz nr wpływu ... ^a [...] ^{-a})	
Kopia do ^a [...] ^{-a}	
Krótką treść tego listu	Zaświadczenie
[Pieczęć]* Трудова школа м[істо] Київ Ч. 49	Wydane Ninie Andrycz ³⁴⁷ o tym, że ona w 1925/1926 roku szkolnym ukończyła sześć grup ³⁴⁸ Szkoły Pracy nr 49, co poświadczają podpisy i pieczęć. Dyrektor szkoły <i>S. Miller</i> [podpis maszynowy oraz odręczny] Kier[ownik] kancelarii <i>A. Pyłypenko</i> [podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku ukraińskim.

Zbiory własne Liliany Śnieg-Czaplewskiej z Warszawy.

1927, 15 stycznia, Kijów – Artykuł w gazecie „Głos Młodzieży” dotyczący pracy kulturalno-oświatowej wśród ludności polskiej na Ukrainie.

Do inspektorów polskich przy OKBPOL³⁴⁹

^{a-a}Brak wpisu.

* Pieczęć okrągła z napisem w otoku w języku ukraińskim, w przekładzie: Szkoła Pracy m[iasto] Kijów, oraz napisem w polu pieczęci: Nr 49.

Jednym z zasadniczych zagadnień pracy kulturalno-oświatowej wśród ludności polskiej jest sprawa dokształcania podrostków wiejskich i małomiasteczkowych, posiadających wiedzę w zakresie 2-3 grupy szkoły pracy.

Dokształcanie te winne nie tylko rozszerzać i pogłębiać zakres wiadomości otrzymanych przez dzieci w początkowych grupach szkoły pracy, lecz również dać im pewną kwalifikację w dziedzinie gospodarki rolnej lub w dziedzinie przemysłu chałupniczego, zgodnie z potrzebami naszego przemysłu, w którego wytwórczości chałupnictwo odgrywa dotąd dość pokaźną rolę.

Zimowe szkoły-kursy rolnicze, których organizację rozpoczynamy w tym roku od otwarcia szkoły zimowej – kursów przy polskiej szkole rolniczej w Nowym Zawodzie (okr. Wołyński) zaspokoją potrzeby nasze w dziedzinie dania młodzieży początkowej wiedzy agronomicznej, sprawa zaś kwalifikacji rzemieślniczej nie jest jeszcze dotąd rozwiązana.

Warsztaty naukowo-rzemieślnicze, o których szczegółowo mówi instrukcja LKO³⁵⁰ Ukrainy w Biuletynie NN 13, 14, z r. 1926, mogłyby całkowicie zadośćuczynić naszym potrzebom co do rzemieślniczego przygotowania podrostków.

Warsztaty naukowo-rzemieślnicze, jako jeden z typów chałupniczo-przemysłowych instytucji szkolnych, sprzyjają rozwojowi przemysłu chałupniczego wogóle, i kooperacji chałupniczej w szczególności. Mają one na celu przygotowanie rzemieślników-chałupników, wychowanych w duchu pracy kolektywnej, uświadomionych politycznie i posiadających wiedzę ogólną w zakresie 4-letniej szkoły pracy.

Warsztaty naukowo-rzemieślnicze utrzymywane są kosztem: a) budżetu miejscowego (okręgowego lub rejonowego, b) państwowych subsydjów i dotacji, c) instytucji społecznych kooperacyjnych i innych, oraz organów gospodarczych, d) a także z dochodów z wykonanych obstalunków.

Warsztaty mogą być otwierane przez kooperacyjne i inne instytucje społeczne, jak również i organy gospodarcze z porozumienia z inspekturą Okr[ęgowego] Wydz[iału] Ośw[iaty] Lud[owej] i Okr[ęgowym] Wydz[iałem] Przemysłu lub Gospod[arki]. Miejsc[owa] Inspektura Okr[ęgowego] Wydz[iału] Ośw[iaty] Lud[owej] winna nie tylko wszelkimi sposobami sprzyjać organizacji warsztatów, lecz również otwierać takowe.

Warsztaty naukowo-rzemieślnicze mają prawo: a) przyjmować obstalunki, b) zaciągać, zgodnie z odpowiednimi instrukcjami LKO i Lud[owego] Kom[isariatu] Finansów, pożyczki w instytucjach kredytowych i wydawać weksle, c) być członkami organizacji i zjednoczeń, mających na celu ulepszenie przemysłu chałupniczego, zbyt produkcji, kupno surowca itd.

Do warsztatów przyjmuje się młodzież wiejską i małomiasteczkową w wieku od lat 14 do 20, w pierwszym rzędzie dzieci robotników rolnych, robotników przemysłowych i biedoty wiejskiej, a także dzieci średniozamożnych włościan. Dzieci rodziców, pozbawionych praw wyborczych, do warsztatów nie mogą być przyjęte. Nauka w warsztatach jest bezpłatna.

Podrostek, wstępujący do warsztatów, powinien umieć czytać i pisać oraz znać 4 działania arytmetyczne.

Kurs nauki w warsztatach jest obliczony w zależności od rodzaju warsztatów na 2 lub 3 lata. W warsztatach z prostszą techniką wytwarzania, jako to: koszykarskich, szewskich, rymarskich, kuśnierskich itd., kurs nauki trwa 2 lata. W warsztatach z więcej złożoną techniką wytwarzania, jak naprz[ykład] – ceramicznych, tkackich, krawieckich, ślusarsko-kowalskich, wyrobów z drzewa – kurs nauki powinien trwać 3 lata.

W warsztatach, których uczniowie związani są z gospodarką rolną rok szkolny trwa 8 miesięcy, w innych zaś 9. Praca rozpoczyna się 1-go września i dzieli się na 3 trymestry, w przeciągu których prowadzone są zajęcia praktyczne i teoretyczne. Wiosenne i letnie przerwy w pracy powinny być urządzone jednocześnie z przerwami w szkołach pracy.

62% ogólnej ilości godzin pracy w warsztatach powinny być poświęcone zajęciom praktycznym. Program szkolny – obejmuje następujące przedmioty: społecznoznawstwo, język ojczysty, matematyka (elementy), przyrodoznawstwo z podstawowymi wiadomościami z fizyki i chemii, technologie materiałów i poznanie instrumentów, rysunki i kreślenie. 15 godzin tygodniowo winno być udzielone zajęciom teoretycznym. 24 godziny – praktycznym, co razem stanowi 39 godzin pracy tygodniowej.

W miejscowościach, gdzie warunki obiektywne sprzyjają organizacji warsztatów, t. i., gdzie jest chociażby względnie odpowiedni lokal, możliwość wykorzystania miejscowych sił nauczycielskich dla pracy pedagogicznej w warsztatach oraz znalezienia instruktora wśród miejscowych chałupników, sprawa otwarcia warsztatów naukowo-rzemieślniczych nie powinna napotkać zasadniczych przeszkód. Przeciwnie, włościanstwo, któremu bardzo daje się we znaki brak wiejskich rzemieślników, życzliwie przyjmie projekt organizacji warsztatów i swej pomocy nie odmówi.

Byłoby więc bardzo pożądane, aby okręgowi inspektorzy polscy przy układaniu projektów operacyjnych planów na rok budżetowy 1927-28 wzięli pod uwagę potrzeby swych okręgów w dziedzinie rzemieślniczej kwalifikacji młodzieży i wnieśli do planów organizację warsztatów naukowo-rzemieślniczych, których rodzaj winien, rzecz jasna, odpowiadać warunkom wytwórczym danego okręgu lub rejonu.

W bieżącym zaś roku należałoby podczas objazdów rejonów wyjaśnić następujące kwestje; a) czy odczuwa się potrzebę otwarcia warsztatów naukowo-rzemieślniczych. b) jakiego rodzaju warsztaty odpowiadałyby warunkom wytwórczym okręgów lub rejonu, c) w jakich miejscowościach w związku ze sprzyjającymi warunkami obiektywnie można by ewentualnie zorganizować na przyszły rok budżetowy warsztaty, d) pogląd aktywu wiejskiego i małomiasteczkowego na sprawę organizacji warsztatów.

Po zebraniu wymienionych wyżej materiałów pożądanym byłoby zawczasu rozpocząć kampanje w celu zainteresowania miejscowych okręgowych i rejonowych instytucji kooperacyjnych i gospodarczych sprawą organizacji warsztatów naukowo-rzemieślniczych w miejscowościach z ludnością polską.

Cz[asowy]Zast[ępcą]Przewod[niczącego] Rady

Mniejsz[ości]Narod[owych] (JANSON).

Kierownik CPBO³⁵¹ Ukrainy

(SRZEDZIŃSKI³⁵²).

Sekretarz za zgodnością GOLD.

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1927, nr 2, s. 15.

1927, 15 stycznia, Kijów – Artykuł z gazety „Głos Młodzieży” dotyczący podsumowania dotychczasowego funkcjonowania tego czasopisma i wskazania planów na przyszłość.

„Głos Młodzieży” i jego korespondenci

Narada korespondentów „Sierpa” w styczniu 1925 roku (i komisja na tej naradzie z pośród korespondentów „Głosu Młodzieży”) wytknęła przed „Głosem Młodzieży” zasadnicze zadanie: przystosować się do potrzeb pracy na wsi i potrzeb młodzieży wsi przede wszystkim.

Obecnie po roku pracy należy sprawdzić, na ile to zadanie zostało wykonane. Sprawdzić zaś można przede wszystkim na zasadzie tego, ilu korespondentów pisze do gazety i jak i o czym piszą.

W roku zeszłym (w styczniu) pisało do „Głosu Młodzieży” do 70 korespondentów. W roku obecnym podsumowanie daje nam cyfrę około 150. Cyfry te są dość jaskrawe i wyraźnie wskazują na postęp w tym kierunku.

W roku zeszłym (przy podsumowaniu) okazało, się, że lwia część, bo aż 80 procent korespondencji, nosiła charakter opisu pracy kulturalno-oświatowej. Sprawy bytu, sprawy pracy komsomołu – zajmowały nieznaczne miejsca. Korespondencji o pracy wśród dziewcząt było zaledwie 3 czy 4. Korespondencji o gospodarce nie było wcale.

Wszystko to razem wzięte świadczyło, że aczkolwiek „Głos Młodzieży” czynił stałe postępy, to jednak niezbyt znaczne. Wpływało to przede wszystkim z niedostatecznego przystosowania się do potrzeb wsi, młodzieży wiejskiej, co naturalnie wiodło za sobą niezupełnie odpowiedni stosunek do gazety (tak czytelników, jak i korespondentów).

Obecnie stan zmienił się i dość znacznie. Stosunek młodzieży do gazety jest poważniejszy, jak i zainteresowanie się gazetą. Zaświadczyć o tym mogą cyfry kto, jak, o czym i skąd pisze.

KTO, SKĄD I ILU PISZE

Tygodniowo przeciętnie przybywa do redakcji 25-30 listów i korespondencji różnorodnego charakteru (o tym niżej), a w tym szereg zapytań prawnego i organizacyjnego charakteru.

Większość nadsyłanych listów i korespondencji przypada na prawobrzeże Ukrainy, w szczególności na okręgi: Płoskirowski, Szepietowski i Wołyński (a w tym z polskiego rejonu). Mniej korespondencji napływa z lewobrzeża (okręgi: Chersoński, Odeski, Jekaterynosławski) i stale z Białorusi.

Z prawobrzeża napływa 55-60 procent korespondencji, z Białorusi – 10-13 procent i z R.S.F.R.R. od 4 do 5 procent.

60 procent piszących stanowią włościanie i młodzież włościańska (sielkory), 29-30 procent – korespondenci-robotnicy (fabryki, huty, cukrownie) i pozostałe 10-13 procent – korespondenci ze szkół, fabryk, Armji Czerwonej (4 procenty), 17 procent korespondentów stanowią członkowie i kandydaci partji, 45 procent – komsomolcy i 38 procent bezpartyjni. Dziewczęta (i kobiety) wśród piszących stanowią 13 procent. Jeśli chodzi o wiek, to

przeważająca liczba piszących to młodzież w wieku od 18-23 lat (około 55 procent), następnie od 16-18 lat (28 procent) i ponad 23 lata (10 procent).

O CZYM I JAK PISZĄ

O czym piszą. Z 464 korespondencji umieszczonych w 37 NN (wyłączając pytania i korespondencje nieumieszczone i wykorzystane w różny sposób), 178 stanowią korespondencje o pracy kulturalno-oświatowej (chaty-czytelnie, kluby, kampanje, szkoły itp.) czyli przeszło 40 procent. Dalej idą korespondencje o pracy komsomolskiej (praca komsomolców, komórek – wewnątrz i na zewnątrz – 83. Następnie idzie byt (prowadzenie się, samogon, chuligaństwo, przesady itp.) – 78 korespondencji. Praca wśród dziewcząt (kobiet) oświetlona była w 26 korespondencjach, pionierska w 24, życie robotnicze – 14, rady wiejskie, komniezamy, T W. P. – 27, konferencje – 8 i korespondencje traktujących o gospodarce rolnej było 5.

Jak widać z powyższych cyfr, źle stoi sprawa oświetlania gospodarki i niezupełnie dobrze rad, komniezamów, kooperacji. Korespondencji w tych sprawach jest stanowczo za mało.

Jak piszą. O pracy kulturalno-oświatowej piszą przede wszystkim pod kątem potrzeb: tam zarząd nie pracuje, tam źle pracują, tam tego nie zrobiono, tam panuje ciemnota, brak pracowników itd. Oświetlane są również i dodatnie strony pracy: zorganizowaliśmy koła, chatę-czytelnię, pracujemy, przyciągamy ludność do pracy itd. Dział ten oświetla proces sowietyzacji ludności polskiej i młodzieży, co się przede wszystkim wyraża w ciężeniu do pracy kulturalno-oświatowej. Charakterystycznym w korespondencjach tych jest pęd do pracy kulturalno-oświatowej, chęć organizacji, co się wyraża w natychmiastowym reagowaniu (i ostrym) na wszelkie braki w tej dziedzinie.

Praca komsomolu. Dział tych korespondencji bezwzględnie stale się podnosi i już obecnie stoi dość dobrze. Przeważną treścią tych korespondencji jest wskazywanie braków w pracy komsomolskiej tak wewnętrznej, jak i w radzie, kooperacji, organizacjach społecznych, wśród młodzieży bezpartyjnej. Wiele miejsca udziela się sprawie nieumiejętności prowadzenia wewnątrz wychowawczej pracy.

Byt. Ilość korespondencji bytowych stale wzrasta. Na początku roku wynosiła ona 2-3 na tydzień, obecnie 6-7. Świadczy to bądź co bądź o pogłębianiu się pracy na wsi, o zaostrzeniu zagadnień bytowych. Głównym na co wskazują korespondencje – to panoszące się jeszcze w wielu wypadkach zło – samogon, następnie chuligaństwo, przesady religijne, brak pracy wychowawczej i niejasność form i metod pracy w tej dziedzinie.

Z pozostałych działów wskazać należy na ożywienie w pracy kobiecej (wśród dziewcząt), a także pionierskiej. Zasadnicze sprawy roboty komsomolskiej: rady, kooperacja, komniezamy, gospodarka – stoją jeszcze źle. Jeszcze organizacje miejscowe i korespondenci nie podnieśli swej pracy na odpowiedni poziom.

Wszystko jednak w sumie wskazuje na to, że odbicie życia wsi, życia młodzieży wiejskiej na łamach „Głosu Młodzieży” staje się coraz szersze, coraz wszechstronniejsze, obejmuje nowe dziedziny i pogłębia się. A to jest wielki plus.

WNIOSKI NA PRZYSZŁOŚĆ

Z wszystkiego co było wyżej powiedziane wynika, że „Głos” się ulepsza, staje się gazetą młodzieży wiejskiej i że korespondenci pogłębiają i rozszerzają swą pracę. Lecz wszystkiego tego jeszcze mało. Aby „Głos Młodzieży” wszechstronnie oświetlał życie wsi – niezbędnym jest dalsze pogłębianie i rozszerzanie pracy. Chodzi tu przede wszystkim o to, aby korespondenci szerzej, wszechstronniej i głębiej opisywali pracę rad wiejskich, ich komisji, kooperacji, komniezamu, T.W.P. i stan gospodarki rolnej. Praca kulturalno-oświatowa, byt – to tylko część spraw życia wsi i pracy młodzieży. Trzeba przejść na wyższy stopień – zająć się pracą gospodarczo-społeczną i gospodarką, pracą rad, kooperacji itd.

Oto zadania, które wysuwa nowy rok pracy „Głosu Młodzieży” wobec swych korespondentów.

S. Dobrzyński

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1927, nr 2 (62), Rok III. s. 3.

1927, 31 stycznia, Charków – Informacja Konsulatu Generalnego RP w Charkowie przekazana do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie w sprawie propagandy bolszewickiej wymierzonej przeciwko polskiej wojskowości.

Charków, dn. 31-go stycznia 1927 r.

[nadrukfirmowy z orłem białym]:

Rzeczypospolita Polska

KONSULAT GENERALNY

W CHARKOWIE

Nr 148/sek

[Stempel]* [...]**

Do MINISTERSTWA SPRAW
ZAGRANICZNYCH

Departament Konsularny

na ręce

Pana Naczelnika Wydziału K.III

^a-w Warszawie^{-a}

MSZ	Nr dz. poz. 10354/27***	
PIII	Data: 28/II	
	Załącz. ^b -[...] ^{-b}	Akta ^b -[...] ^{-b}

^c-[...] ^{-cd}-[...] ^{-de}-[...] ^{-ef}-[...] ^{-fg}-[...] ^{-gh}-[...] ^{-hi}-[...] ^{-ij}-[...] ^{-jk}-[...] ^{-k}

Konsulat Generalny RP w Charkowie podaje niniejszym do wiadomości Ministerstwa, że stosownie do wzmianki, umieszczonej w gazecie kijowskiej „Proletarskaja Prawda” z dn. 26-go stycznia r.b., do Kijowa przybyło pięciu dezertersów z Armii Polskiej: MORAWKO, LIDERSK, PARFIMIUK, HAJDEMSKI i HOŁÓWKO vel GOŁÓWKO.

Wyżej wymienieni złożyli następujące oświadczenie: „Sytuacja żołnierza polskiego jest bardzo ciężka. Surowy rygor i nieustająca agitacja przeciwko Związkowi Sowieckiemu wywołują niezadowolenie. Oficerowie polscy często biją żołnierzy, pomimo to, że ustawowo uczynki podobne są wzbronione. Burżuazja polska żywi nadzieję, że powyższymi metodami

* Stempel prostokątny: III. 400.

** Pieczęć przekreślona, treść nieczytelna.

^{a-a} Fragment podkreślony maszynowo.

*** Pieczęć prostokątna wpływu.

^{b-b} Brak wpisu.

^{c-c} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: P III S. kompetencji. 23 II. Podpis odręczny nieczytelny.

^{d-d} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Do przyg[otowania] 28/II [192]7. Podpis odręczny nieczytelny.

^{e-e} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: SP 25 II.

^{f-f} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 26 II. Podpis odręczny nieczytelny.

^{g-g} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Proszę przysłać odpis [...]. 26 II. Podpis odręczny nieczytelny.

^{h-h} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 28 II. Podpis odręczny nieczytelny. Dalej fragment odręczny nieczytelny.

ⁱ⁻ⁱ Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 3/II - 7/3 [192]7.

^{j-j} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 12 III. Podpis odręczny nieczytelny.

^{k-k} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: Fragment nieczytelny. 3/8.

utrzyma w Armii dyscyplinę. Nieraz słyszeliśmy w swych oddziałach o stanie Armii Czerwonej, słyszeliśmy, jak dowództwo po koleżeńsku stosuje się do zwykłych czerwonoarmistów – słyszeliśmy o tej wiedzy, jaką nabywa czerwonoarmista w okresie przebywania w szeregach Czerwonej Armii.

Czyni to z czerwonoarmisty wyrobionego pod względem politycznym obywatela, a to możliwym jest tylko przy dyktaturze proletariatu”.

Deklaracja wyżej podana jest typowym przykładem metod propagandy bolszewickiej, posługującej się zarówno na terenie wewnętrznym, jak i zewnętrznym wszelkimi środkami ku oczernieniu i zdyskredytowaniu swych przeciwników politycznych. Wzbudzenie nienawiści do wojskowości polskiej i osób stojących na jej czele jest obecnie złożonym? motywem w kampanii prawnej Sowietów przeciwko Polsce.

Wz. Kierownika Konsulatu Generalnego *St. Oraczewski*³⁵³

[podpis odręczny]

mk. TL

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6666C, k. 124-125.

1927, 31 marca, Kijów – Artykuł z gazety „Głos Młodzieży” funkcjonowanie rad wiejskich pod względem prawnym.

Co zarządza prawo dla podniesienia aktywności rad wiejskich

Nowoobrane rady wiejskie przystępują obecnie do pracy. Jeśli dotychczas praca rad wiejskich była słabą, to nadal dopuścić tego nie wolno. Władza radziecka dokłada wszelkich

starań, aby ożywić pracę rad, by uczynić ich pracę energiczniejszą i wydajniejszą, bo rady wiejskie – to fundament władzy radzieckiej, a bez dobrego i mocnego fundamentu nie może być trwałej budowy.

Rozumiejąc te doniosłe znaczenie rad wiejskich w ogólnej strukturze aparatu państwowego, prawo radzieckie wysuwa cały szereg wymagań i prawideł co do pracy rad wiejskich. Zarówno w Ustawie o radach wiejskich (Uchwała WUCIK'u z dnia 25-go października 1925 roku), jak i w instrukcji WUCIK'u z dnia 28-go kwietnia 1926 roku „O prawach i obowiązkach członków rad wiejskich” – znajdujemy liczne wskazówki o tym, jak powinna pracować rada wiejska.

Poniżej przytaczamy te prawidła:

1) Posiedzenia rady wiejskiej są otwarte, na których mogą być obecni wszyscy włościanie (art. 8 Ustawy). Jawność posiedzeń rad wiejskich ma ogromne znaczenie, albowiem ogół wyborców ma całkowitą możliwość na własne oczy widzieć, jak pracuje ich rada wiejska, jakie wysuwa sprawy i w jaki sposób je rozwiązuje, a także jak ten lub inny członek rady wiejskiej wypełnia swe obowiązki. Ta kontrola ze strony wyborców będzie wpływać dodatnio na członków rady wiejskiej; każdy z nich będzie się krępował opuszczać posiedzenia rady i będzie się starać bardziej interesować sprawami wsi, by zachować swój autorytet delegata włościańskiego. Jawne posiedzenia r. w. mają jeszcze i tę dobrą stronę, że uniemożliwiają rozstrzyganie spraw społecznych „cichaczem”, „po domowemu”, co się, niestety, często praktykuje, przyczyniając się do zupełnego nieraz obalenia powagi r. w. w oczach wyborców. By zapewnić jawność posiedzeń r. w., trzeba aby prezydjum r. w. zawczasu (na parę dni przed posiedzeniem) powiadamiało wieś o godzinie i dniu posiedzenia, zaznaczając w tym powiadomieniu, jakie mianowicie sprawy mają być rozpatrywane na danym posiedzeniu.

2) Rada wiejska musi zbierać się na posiedzenia nie mniej niż dwa razy na miesiąc (art. 17 Ustawy). Ustawa wymaga minimalnej ilości posiedzeń r. w., jednakże w miarę potrzeby r. w. powinna zbierać się i częściej, właściwie tyle razy, ile potrzeba dla wykonania wszystkich zadań r. w. Nie należy zapominać i o tym, że kompetencja r. w. jest dość szeroka, bo obejmuje najrozmaitsze dziedziny, a mianowicie: a) organizacyjną, b) administracyjną, c) ochronę porządku rewolucyjnego, d) gospodarczą, e) finansową, f) wojskową i g) kulturalno-oświatową. Oprócz tego na r. w. włożone są jeszcze inne obowiązki: prowadzenie ksiąg zapisu aktów stanu cywilnego, obowiązki rejentalne, wydawanie różnych zaświadczeń i wykonywanie różnych poleceń władzy. A za tym roboty moc. Wszędzie trzeba zajrzeć, sprawdzić, naprawić błędy; dlatego potrzeba, by praca r. w. była systematyczną, a posiedzenia jej częste. Prezydjum

powinno dbać o to, by na każde posiedzenie sprawy były należycie przygotowane i by samo prezydium było dokładnie poinformowane o każdej sprawie.

Często się zdarza, iż włościanie przez dłuższy czas chodzą do r. w., by złożyć te lub inne podanie, skargę, albo dostać poświadczenie, ale, niestety, w radzie nikogo nie bywa. Tu winno prezydium, które musi wyznaczać obowiązkowe godziny przyjęć w radzie wiejskiej, podczas których powinien po kolei dyżurować jeden z członków prezydium rady wiejskiej, dla załatwiania spraw codziennych.

Członkowie rady winni pamiętać o tym, że zgodnie z art. 18 Ustawy, prezydium otrzymuje wynagrodzenie za swą pracę z budżetu miejscowego: a więc czasu darmo nie tracą i uchylać się od tej pracy nie wolno.

3) Każdy członek rady posiada prawo zwrócić się do rady z propozycją w każdej sprawie, podległej kompetencji rady wiejskiej i przyjmować od obywateli różne podania i skargi dla skierowania ich do rady wiejskiej (art. 3 i 22 Instrukcji). Ta instrukcja nadaje członkom rady wiejskiej prawo ujawniać własną inicjatywę w sprawach społecznych, to znaczy, że nie oczekując póki prezydium albo rada wiejska wysunie na porządek dzienny tę lub inną sprawę, członek rady może wystąpić z projektem, albo planem. Taki projekt rada wiejska powinna koniecznie rozpatrzyć. Członek rady powinien przyjmować i skierowywać do rady wiejskiej różne skargi i podania, wręczane mu przez włościan. Te skargi i podania członek rady powinien poprzeć, jeżeli są one słuszne. W tych podaniach włościańskich mogą być różne propozycje, albo projekty w sprawach ogółu włościańskiego; tu członek rady wiejskiej obowiązany jest okazać energiczne poparcie tej inicjatywie społecznej, jeżeli uważa ją za korzystną dla wsi.

4) Członek rady powinien uczęszczać na wszystkie posiedzenia rady i być aktywnym członkiem chociażby jednej komisji rady (art. 2 i 6 Instrukcji). Uczęszczanie na posiedzenia rady wiejskiej jest elementarnym i ważnym obowiązkiem każdego członka rady wiejskiej. Kto nie chodzi na posiedzenia rady, ten nie interesuje się sprawami wsi i budownictwa radzieckiego i zajmując niepotrzebnie miejsce członka rady, szkodzi tylko jej pracy i dyskredytuje siebie, jako delegata włościańskiego. Wyborcy mają prawo takiego trutnia z rady usunąć, a rada wiejska może go ukarać w drodze dyscyplinarnej, to jest udzielić mu nagany bądź słowem, bądź z ogłoszeniem jej w prasie. O ile i to nie wpłynie na ospałego członka – to wówczas rada wiejska ma prawo usunąć go ze składu rady większością $\frac{2}{8}$ głosów (art. 16 „c” Instrukcji). Takich samych represji powinno się użyć i przeciwko członkom rady wiejskiej, którzy przeciwdziałają radzie wiejskiej, albo w tej lub innej formie przeszkadzają w pracy rady wiejskiej, albo wreszcie dopuszczają się takich postępów, które dyskredytują godność członka

rady wiejskiej. Oprócz uczęszczania na posiedzenia rady, członek rady wiejskiej powinien obowiązkowo pracować choćby w jednej z komisji rady, na posiedzenia której też obowiązkowo uczęszczać należy, przyczym nieuczęszczanie na posiedzenia komisji pociąga za sobą też same skutki, co i nieuczęszczanie na posiedzenia rady. Wybór komisji, w której członek rady ma pracować, zależy od niego samego. Tu członek powinien obrać komisję według własnego upodobania, aby być jak najbardziej pożytecznym jej członkiem. Przechodzić z jednej komisji do drugiej jest wzbronione bez specjalnej umotywowanej uchwały rady wiejskiej.

5) Każdy członek rady wiejskiej obowiązany jest wykonywać polecenia rady wiejskiej lub jej przydjum (art. 5 Instr.).

Członek rady nie tylko nie może uchylać się od wypełnienia tych lub innych poleceń rady wiejskiej lub jej przydjum, ale powinien wykonać je jak najprędzej i z wykonanego polecenia ma zdać radzie wiejskiej sprawozdanie. Jeżeli przedmiotem polecenia będzie inspekcja jakiegokolwiek bądź instytucji lub organizacji na terenie rady wiejskiej, to członek przede wszystkim powinien mieć pełnomocnictwo r. w. na taką inspekcję. Podczas inspekcji członek r. w. nie może się bezpośrednio wtrącać do pracy danej instytucji lub wydawać w swym imieniu jakiegokolwiek bądź rozporządzenia.

6) Każdy członek rady wiejskiej obowiązany jest objaśniać włościanom zarządzenia rady i zdać sprawozdanie przed wyborcami ze swej działalności (art. 19 i 21 Instr.). Uczestnicząc na posiedzeniach rady i w przyjętych przez nią uchwałach, członek r. w. jest całkowicie obeznany z motywami i celem tego lub innego zarządzenia r. w. Ale nie dość powziąć tę lub inną uchwałę, należy ją jeszcze wprowadzić w życie i tu często spotykamy się z krytyką lub niechęcią ze strony włościan, którzy tak postępują tylko dlatego, że wprost nie rozumieją nieraz istoty i motywów uchwały rady. Dość włościaninowi należycie to wyjaśnić i on chętnie przyzna słuszność radzie. Dlatego członkowie rady, spotykając się z włościanami w życia codziennym i przy pracy, powinni dokładać starań, aby wyjaśniać im działalność r. w. i cel jej zarządzeń.

Wyborcy powinni wiedzieć, jaką robotę prowadzi rada wiejska i dlatego członkowie rady obowiązani są zdawać przed wyborcami sprawozdania ze swej pracy. Takie sprawozdania należy składać publicznie na walnych zebraniach włościan, jak z własnej inicjatywy, tak i na wymaganie wyborców.

Członek rady wiejskiej żadną miarą nie może się uchylać od złożenia sprawozdania ze swej pracy społecznej. W razie uchylania się, wyborcy mogą go odwołać z rady wiejskiej.

Przedmiotem sprawozdania winna być nie tylko praca członka w radzie wiejskiej, ale i praca w obranej przezeń komisji rady.

Prawnik

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1927, nr 11-12 (71-72) s. 13.

73

1927, 11 kwietnia, Płoskirów – *Postanowienie płoskirowskiego Okręgowego Oddziału GPU USRR w sprawie przeprowadzenia przeszukania i aresztowania proboszcza parafii rzymsko-katolickiej miasta Płoskirowa ks. Zygmunta Kwaśniewskiego oskarżonego o pomoc polskim szpiegom.*

Postanowienie

(o przeprowadzeniu przeszukania i aresztowania)

11 kwietnia 1927 roku, ja, pełnomocnik SOO³⁵⁴ płoskirowskiego Okręgowego Oddziału GPU Janko, rozpatrzyłem sprawę nr 30 ob[ywate]ła Kwaśniewskiego Zygmunta Karłowicza³⁵⁵, 1877 r. urodzenia, urodzonego w m. Kijowie, miesz[kającego] w m. Płoskirowie na St[arym] Bazarze, 1 oskarżonego zgodnie z art. 68 KK USRR o okazanie pomocy pol[skim] szpiegom na ter[ytorium] radz[ieckim],

postanowiłem:

Na podstawie art. 104, 105, 178 KPK USRR przeprowadzić przeszukanie i aresztowanie ob. Kwaśniewskiego Z.K., miesz[kającego] w m. Płoskirów, St[ary] Bazar, 1 w tym celu wystawić nakaz przeszukania i aresztowania.

PEŁNOMOCNIK SOO

Janko

[podpis odręczny]

Zgadzam się:

NACZELNIK SOO

*Karpijski*³⁵⁶

[podpis odręczny]

Zatwierdzam:

NACZELNIK OKRĘGOWEGO ODDZIAŁU GPU

*Kamiński*³⁵⁷

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU ChmO, f. 6, spr. II-14017, k. 16.

74

1927, 9 maja, Kijów – Wyciąg z protokołu zamkniętego posiedzenia Biura Politycznego KC KP(b)U z dnia 9 maja 1927 r. dotyczący tzw. „spraw polskich”.

PROTOKÓŁ nr 76

Zamkniętego posiedzenia Biura Politycznego KC KP(b)U z dnia 9 maja 1927 r.

SŁUCHALI: III. O sprawach polskich.

POSTANOWILI:

3. a) kategorycznie zakazać kierownikom instytucji państwowych i społecznych przyjmować przedstawicieli zagranicznych i dyplomatycznych i prowadzić z nimi jakiegokolwiek rozmowy osobiste. Wydać instrukcję o tym, żeby pracownicy instytucji państw[owych] i

społecznych unikali nawiązywania osobistych znajomości i kontaktów z zagranicznymi przedstawicielami;

b) polecić GPU pilne zebranie materiałów kompromitujących polskiego konsula generalnego Zarembe-Skrzyńskiego;

c) wydać komunikat prasowy poprzez Pełn[omocnika] L[udowego] K[omisarza] S[praw] Z[agranicznych] świadczący o tym, że przyjazdu Patka³⁵⁸ do Charkowa władze USRR nie potraktowały jako ważnego czynnika politycznego, że Patek został formalnie uprzejmie przyjęty, co nie świadczyło o jakichkolwiek sympatiach do ustroju państwowego Polski lub o naszym odrzuceniu starych pretensji do Polski (w szczególności odnośnie niewykonania przez Polaków art. 7 traktatu ryskiego). Taki komunikat należy uzgodnić z kolegium LKSZ. Projekt powiadomienia opracować przez pełn[omocnika] LKSZ i zaopiniować przez B[iuro] P[olityczne].

d) wysłać i szeroko rozpowszechnić za granicą wywiad przew[odniczącego] Rad[y] Kom[isarzy] Lud[owych] wyjaśniający przyczyny i przesłanie polityczne niedawnych zmian w składzie rządu USRR; ^{a-} podkreślić, że kampania prowadzona przez naszych wrogów z tego powodu wpływa również na przyjaciół USRR, którzy z powodu nieuświadomienia, nasilają swój antyradziecki front poprzez sprzeciw do zmian w USRR^{-a}.

[Uwagi:] Do punktu d. Polecić pełnom[ocnikowi] LKSZ przygotować projekt i uzgodnić z LKSZ.

e) nie sprzeciwiać się udziałowi USRR w polskich zjazdach naukowych (ponieważ takie postanowienie przyjęło B[iuro] P[olityczne] KC WKP).

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

CDAHOU, f. 1, op. 6, spr. 123, k. 76-78.

^{a-} ^{-a} Fragment skreślony.

1927, 11 września, Kijów – Informacje przesłane przez Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Kijowie do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie dotyczące zaludnienia oraz sytuacji mniejszości narodowych na terenie Ukrainy Radzieckiej w roku 1927.

Kijów, dn. 11 września 1927 r.

[nadruk z godłem

^a[...]–^a

Rzeczypospolitej Polskiej]:

KONSULAT

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

W KIJOWIE

Nr 6891/XVIII/27

MSZ	Nr dz. poz. 13835*
PIII	Data: ¹² /9[19]27 r.
	Zał. ^b [...]– ^b Akta ^b [...]– ^b

^cSprawy mniejszości narodowych^c

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych P.III.

^cw Warszawie^c

Otrzymują: MSZ KI *wpl.* 14/8

Biuletyn Wschodu *wpl.* 19/8

Poselstwo RP w Moskwie

Poselstwo RP w Londynie

^d[...]–^{de}[...]–^{ef}[...]–^{fg}[...]–^{gh}[...]–^{hi}[...]–ⁱ

W uzupełnieniu przesyłanych już informacji odnośnie zaludnienia Ukrainy Konsulat RP w Kijowie komunikuje dane dotyczące rozwoju kulturalnego poszczególnych narodowości. I tak na 1000 mieszkańców danej narodowości umie czytać i pisać: Niemców – 623, Polaków – ^j601^j, Żydów – 561, Ukraińców – ^j282^j, Rosjan – ^j282^j. Jeżeli jednak wziąć cyfry, w

^a–^a Wpis odręczny, podkreślony: 14.

* Pieczęć prostokątna wpływu.

^b–^b Brak wpisu.

^c–^c Fragment podkreślony maszynowo.

^d–^d Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: S. 23/1. Proszę wysłać wg rozdzielnika.

^e–^e Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 27/9, podpis odręczny nieczytelny.

^f–^f Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: 27/9, kolejny podpis odręczny nieczytelny.

^g–^g Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: MSW. Zawiadomiono! [...] podpis odręczny nieczytelny.

^h–^h Wpis odręczny na prawym marginesie dokumentu: S. 27.

ⁱ–ⁱ Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: P II, p. Potocki.

^j–^j Liczba podkreślona odręcznie.

stosunku do dwóch ostatnich narodowości, z podziałem na ludność miejską i wiejską to przedstawiać się one będą w sposób następujący: ^kRosjanie – 601 i ^j278^j na tysiąc, Ukraińcy 394 i ^j260^j na ^ltysiąc^{k-1}. Przy ocenianiu powyższych cyfr należy pamiętać, że Ukraina liczy 28 608 384 mieszkańców, w czym 17,6% ludności miejskiej i 82,4% ludności wiejskiej. Podkreślić również należy, że ostatni spis ludności rozróżnia na Ukrainie ^j53^j różnych narodowości.

Na skutek starań ludności bułgarskiej, okręgu Pierwomajskiego utworzono specjalny narodowościowy rejon bułgarski z siedzibą w Olszanie. W skład rejonu wchodzi 5 rad wiejskich.

Ze spraw polskich należy podkreślić następujące fakty. ^kRada Komisarzy Ludowych Ukrainy postanowiła przesłać dla powodzin w Małopolsce Wschodniej ⁱ50ⁱ tys. rb.^{-k}

Do Kijowa przywieziono z Leningradu zbiory Potockich, które będą pomieszczone w specjalnym muzeum w gmachach byłej ^cŁawry Pieczerskiej^c. W zbiorach Potockiego należy podkreślić kolekcje mebli z XV-XIV wieku³⁵⁹, porcelany, głównie fabryki w Międzygórzu pod Kijowem, obrazów w ilości 350, grawiur, litografii i reprodukcji w ilości 14 tys. sztuk, biblioteki złożonej z 17 tys. tomów, wreszcie archiwum rodziny Potockich poczynając od roku 1700.

W roku bieżącym zostanie otwarta pierwsza polska szkoła agronomiczna w okręgu Płoskirowskim, która będzie obsługiwać 3 okręgi pograniczne: Płoskirowski, Kamieniecki, Szepetowski.

Ukraiński Komisarjat Oświaty przeznaczył klasztor Karmelitów bosych w Berdyczowie na muzeum historyczno-kulturalne. Zabudowania wzmiankowanego klasztoru przedstawiają wielką wartość pod względem historyczno-architektonicznym.

*konsul Mieczysław Z. Babiński*³⁶⁰

^{k-k} Fragment tekstu oznaczony na lewym marginesie odręczną pionową linią.

^{l-l} Wyraz podkreślony odręcznie.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 6668, k. 77-78.

76

1928, 1 stycznia, Kijów – Artykuł z gazety „Głos Młodzieży” informujący społeczność polską na Ukrainie o walce z nurtem trockistowskim w łonie Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików).

Całkowita likwidacja opozycji

Jak już donosiliśmy w ostatnim numerze „Głosu Młodzieży”, niemal wszyscy wybitni przedstawiciele opozycji złożyli pod sam koniec Zjazdu³⁶¹ oświadczenie do prezydium Zjazdu, w którym wyrzekają się swych poglądów³⁶², potępiają swą dotychczasową walkę z partią i proszą Zjazd o ponowne przyjęcie ich do szeregów partii.

Jednak jeszcze podczas Zjazdu opozycja chciała doprowadzić partię do kompromisu z nią. Ponieważ cały szereg opozycjonistów w różnych okresach partii i władzy radzieckiej odgrywał niekiedy wybitną rolę, opozycja podczas zjazdu wykonała kilka wykrętnych manewrów, chcąc wywołać wahania u części towarzyszy.

Dnia 3 grudnia opozycja złożyła oświadczenie do prezydium Zjazdu, w którym nie przyznawszy faktu istnienia całej nielegalnej organizacji opozycji, zakomunikowała: **^{a-}My nie możemy wyrzec się poglądów, o słuszności których jesteśmy przekonani^{a-}**.

To oświadczenie było odpowiedzią na żądanie t[ow]. Stalina wyrażone w imieniu całej partii na Zjeździe, ażeby opozycja rozbroiła się ideologicznie i organizacyjnie. Opozycja więc **^{a-}nie wyrzekła się^{a-}** swych poglądów. Dlatego też Zjazd, mając za sobą opinię 99% członków

^{a-}...^{a-} Tekst w artykule wyróżniony pismem pogrubionym.

partii – opinię, która potępiała ^{a-}ideologię^{a-} opozycji, jako mieńszewicką – 7 grudnia przyjął zupełnie określoną ocenę opozycji: „Ideologia opozycji – w obecnym momencie złożyła się i sformułowała jako mieńszewizm w jego specyficznym trockistowskim sformułowaniu”. XV Zjazd przeto postanowił, że jest rzeczą zgoła niemożliwą przebywanie w partii, jeśli się wyznaje poglądy opozycji. Na tą stanowczą odpowiedź Zjazdu 10 grudnia część opozycjonistów złożyła do prezydium nowe oświadczenie. Tym razem zakomunikowano, że przyjmują do wykonania „decyzje Zjazdu o zakazie propagowania poglądów” opozycji. Jednocześnie jednak podkreślili, że poglądy swoje uważają za słuszne. Był to drugi manewr. Dla partii jednak było istotnym, ^{a-}czy uznaje opozycja decyzje partii za słuszne^{a-} – a nie to, czy zgadza się ona nie propagować swoich mieńszewickich poglądów.

Dlatego też, gdy druga część opozycji złożyła oświadczenie, że nie będzie w dalszym ciągu broniła swoich poglądów wewnątrz partii, Komisja Zjazdu przyjęła ^{a-}rezolucję o wykluczeniu^{a-} 121 przywódców opozycji trockistowskiej oraz członków grupy Saprionowa³⁶³.

^{a-}I wtedy^{a-} jeszcze występujący na Zjeździe Smiłga³⁶⁴, oświadczył, że „wyrzec się swoich poglądów my nie możemy”.

I dopiero wówczas, gdy rezolucja o wykluczeniu z partii opozycji była wszędzie ogłoszona przez radio, opozycja w oświadczeniu podpisanym przez 23 [członków] dała spóźnione już zawiadomienie o tym, że ona „przyjmuje do wykonania żądanie Zjazdu o ideowym i organizacyjnym rozbrojeniu”, i że uważa za „niesłusność” [swe poglądy] i zgodnie z rezolucją Zjazdu osądza jako antyleninowskie te poglądy, których broniła ona w okresie dwóch lat.

Było to jednak spóźnione osądzenie tego, co należało osądzić wtedy, gdy decydowały się losy opozycji. Dlatego też Zjazd wydał surowy i sprawiedliwy wyrok: biorąc pod uwagę, że XV Zjazd już wyczerpał „kwestię opozycji w rezolucji swojej z 18 grudnia” – nie rozpatrywać więcej nowego zawiadomienia opozycji.

Zgłoszenia zaś o ponownym przyjęciu do partii traktować indywidualnie i rozpatrywać nie wcześniej, niż po 6-ciu miesiącach od chwili zgłoszenia takowego.

^{a-}W ten sposób opozycja została całkowicie zlikwidowaną. W ten sposób dyskusja wewnątrzpartyjna została zakończona. Partia zaś, według słów tow. Rykowa³⁶⁵, „oswobodziła się od niebezpieczeństwa tworzącego się wewnątrz niej wrzodu mieńszewickiego”^{a-}. Mieńszewicka drzazga została z korzeniem, całkowicie wyrwaną.

Ideowe bankructwo opozycji ujawniło się całkowicie przed całą partią i przed całą klasą robotniczą.

^a**Przed wszystkimi uczciwymi członkami komunistycznej partii, przed tymi z robotników, którzy błędząc, byli wciągnięci do opozycyjnej roboty – drzwi partii będą zawsze otwarte^a.**

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1928, nr 1 (109) s. 3.

77

1928, 1 stycznia, Kijów – Artykuł zamieszczony w polskojęzycznej gazecie „Głos Młodzieży”, potępiający politykę korenizacji.

Zboczenie w sprawie narodowościowej na Ukrainie

(Z materiałów X zjazdu KP(b)U)³⁶⁶

Jednocześnie z walką przeciwko szowinizmowi wielkorosyjskiemu wypadło prowadzić walkę i przeciwko ukraińskiemu nacjonalizacji.

Szowinizm ukraiński streszcza się w dążeniu do odbudowy władzy burżuazyjnej na Ukrainie przy pomocy kapitalistów zagranicznych. Wyrazicielem tego prądu był tow. Chwilowej³⁶⁷, którego następnie poparł t[ow]. Szumskij (były komisarz ludowy oświaty USRR). Chwilowej wysunął taką linię: trzeba wziąć kurs w rozwoju Ukrainy nie na Moskwę proletariacką, ale na zachód (burżuazyjny). Nie wzmacnianie budownictwa socjalistycznego w ramach ZSRR, nie jednocześnie wysiłek w tym kierunku z innymi republikami socjalistycznymi, a oderwanie się od tej pracy, przejście na drogę burżuazyjnego (zachodnio-europejskiego) rozwoju Ukrainy. Taką linię wysunął Chwilowej, stając się wyrazicielem dążeń burżuazyjnych.

Gdy partia stawiała należyty opór temu prądowi, w obronie jego wystąpił t[ow]. Szumskij. Tow. Szumskij przedstawiał partię komunistyczną jako nosiciela szowinizmu rosyjskiego, podrywał autorytet partii, domagał się nasadzenia siłą ukrainizacji wśród mas

robotników rosyjskich. Tow. Szumskij stał się wyrazicielem nastrojów drobnomieszczańskich, wyrazicielem interesów wrogów proletariatu miejskiego i mas pracującego włościanstwa.

Partia stawiała należyty opór tej ideologii.

Gdzie tkwią źródła tego zбочenia? Szowinizm ukraiński poniósł klęskę w ubiegłych latach rewolucji. Na tle pewnego wzrostu burżuazji ukraińskiej i kułactwa ostatnimi laty znów ten szowinizm podnosi głowę. Wyrastająca burżuazja miejska i wiejska (kułactwo), nie może opanować gospodarki, gdyż władza wypiera kapitał prywatny z przemysłu, handlu i gospodarki wiejskiej i miejskiej coraz szybciej i stąd idzie niezadowolenie, w tym tkwi źródło szowinizmu ukraińskiego. Burżuazja ukraińska wypierana z gospodarki i handlu, myśli o odbudowie Ukrainy burżuazyjnej, marzy o tym, ażeby przy pomocy kapitalistów zagranicznych obalić władzę Rad na Ukrainie.

Wyrazem tych dążeń jest hasło i kurs na zachód w rozwoju Ukrainy, a nie na Moskwę (inaczej: kurs na kapitalizm, a nie na socjalizm). Jako nosiciele tych dążeń występuje także ukraińskie mieszczaństwo, inteligencja. W aparacie, w gospodarce, wysuwają się nowi ludzie spośród robotników i włościan, którzy pod kierownictwem partii komunistycznej poczynają budować po nowemu wszystko, wypierając z życia mrzonki drobnomieszczańskie. Stąd niezadowolenie pewnej części inteligencji, drobnomieszczaństwa.

Partia nasza zwalcza bezwzględnie te prądy burżuazyjne. Była hetmańszczyzna, była petlurowszczyzna – lecz zginęła ona bezpowrotnie. Jest Ukraińska Socjalistyczna Republika Rad, część składowa Związku SRR. Jest nie burżuazyjna Ukraina, a socjalistyczna republika, która na zasadzie sojuszu robotników i biedoty ze średniakiem tworzy socjalizm. Ukrainizacja jest środkiem wzmocnienia tego sojuszu, przyśpieszenia rozwoju kultury ukraińskiej na zasadach radzieckich, środkiem przyśpieszenia budownictwa socjalizmu.

Rewolucja wyzwoliła uciskaną dawniej Ukrainę, dała jej samodzielność państwową, możliwość rozwoju swej kultury, gospodarki. To wyzwolenie jest rezultatem walki robotników i włościan całego naszego Związku, walki przeciwko caratowi, kontrrewolucji wewnętrznej i zewnętrznej, przeciwko burżuazji, rosyjskiej i ukraińskiej, i innej. Robotnicy i włościanie w ogniu rewolucji zdecydowali jaką chcą mieć Ukrainę: burżuazyjną (kolonię Niemiec lub Polski), czy też radziecką ZSRR. I tej USRR nie dadzą oni obalić ani podważyć.

Oryginał, druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1928, nr 1 (109) s. 3.

1928, 15 stycznia, Kijów – *Artykuł z gazety „Głos Młodzieży” dotyczący pracy młodzieży polskiejna podstawie danych ze wsi Siomki, okręgu winnickiego.*

Jak pracuje młodzież polska

(Z materiałów zebranych we wsi Siomki– okr[ęgu]winnickiego)

Dotychczas często zdarzało się słyszeć utyskiwania na trudność prowadzenia pracy wśród młodzieży polskiej, przyczym tłumaczono to zwykle tym, że młodzież ta jest zgoła nieaktywna i że nie interesuje się ona wcale pracą społeczną. Przeczyć temu trudno, jednak stwierdzić należy, że bywa inaczej. Zdarza się bowiem, że praca wśród młodzieży nie jest prowadzona wyłącznie z winy naszych komitetów związkowych i oddzielnych pracowników, w warunkach niedostatecznej aktywności wśród młodzieży polskiej. Taki stan dawał się zauważyć i we wsi Siomki. Wieś ta, zamieszkała w połowie przez ludność polską–liczy znaczną ilość młodzieży, szczerze pragnącej pracować. Stwierdzeniem tej gotowości do pracy jest fakt, że pomimo braku jakiegokolwiek bądź kierownictwa ze strony rejkomu KZM – młodzież polska pracuje o wiele aktywniej od młodzieży ukraińskiej, biorąc gorący udział w pracy społecznej. I tak oto zorganizowane przy chacie-czytelni kółka składają się wyłącznie z młodzieży polskiej (kółko dramatyczne liczy 28 członków, chóralne 32). I w KNW zarówno jak i w chacie-czytelni również przeważają Polacy (Polaków 36 i Ukraińców 20).

Wśród młodzieży polskiej daje się zauważyć wielkie ciążenie ku Komsomołowi: w wiejskiej komórce LKZMU³⁶⁸ jest 7 Polaków i tylko 2 Ukraińców, nie bacząc na to, że komórka żadnej pracy wśród młodzieży polskiej nie prowadziła i że zebrania jej odbywają się wyłącznie w języku ukraińskim.

Młodzież polska zrobiła wiele i w sprawie skooperowania gospodarki wiejskiej; jeden z komsomolców-Polaków jest pełnomocnikiem towarzystwa buraczanego, wciągając z powodzeniem włościan w charakterze członków do wspomnianego towarzystwa. Ten sam komsomolec dostał ponadto z poblizkiego sowchozu 200 pudów wyborowej pszenicy, podzieliwszy ją dla siewu pomiędzy komsomolcami i niektórymi włościanami. Wszyscy

komsomolcy stale ulepszają swą gospodarkę; wprowadzili u siebie podorywkę ściernisk, prowadzą książki gospodarskie itp.

Miejscowy oddział pionierski liczy 2 członków, z tego 21 pionierów-Polaków.

I nie bacząc na tak znaczną aktywność młodzieży polskiej–rejon nie prowadził wśród niej żadnej zgoła pracy. I dopiero poczynając od listopada r. ub. z chwilą, gdy we wsi zaczęła pracować polska wędrowna szkoła polityczna – praca wśród młodzieży polskiej zaczęła się nieco ożywiać. Odbyło się kilka zebrań masowych, wieczorków, chór przygotował kilka polskich pieśni rewolucyjnych itp.

Szkołą interesuje się nie tylko młodzież, ale nawet i dorośli. Obecnie we wsi została utworzona polska komórka LKZMU oraz polski oddział pionierski.

Trzeba wykorzystać aktywność młodzieży polskiej. Miejscowe organy LKZMU winny to uwzględnić, wykorzystując dla pracy wśród młodzieży komsomolców-Polaków i wiejską inteligencję polską.

L. Poliszczuk

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 1928, nr 2-3, s. 12.

1928, 21 kwietnia, Charków – Zeznania aresztowanego pełnomocnika NKWD ZSRR przy rządzie USRR Hryhorija Petrenki dotyczące okoliczności jego wyjazdu na Donbas jako towarzyszącego polskim dyplomatom w marcu-lipcu 1927 r.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA PETRENKI H.H.

Maksymowycz został zwolniony z pracy w LKSZ pod koniec 1926 r. (listopad lub grudzień), ja kontynuowałem pracę w LKSZ do sierpnia 1927 r. Od listopada lub grudnia [1926

r.] do czasu przyjazdu tow. Kulika³⁶⁹ zastępowałem nieoficjalnie tow. Szlichtera, który był chory. Tow. Kulik przyjechał pod koniec lutego [1927 r.].

Na początku marca towarzyszyłem Patkowi i Skrzyńskiemu w drodze do Donbasu, do miejscowości Rutczenkowe. Z nami jeździli dwaj inżynierowie z Donugol³⁷⁰ członek partii Kripelko, nazwiska drugiego nie pamiętam. Oprócz tego towarzyszył nam przedstawiciel GPU, jego nazwiska również nie pamiętam. Do [miasta] Stalino z nami jechał tow. Szlichter. W drodze rozmawiałem ze Skrzyńskim. Rozmowa dotyczyła negocjacji w sprawie zawarcia paktu o nieagresji między Polską i ZSRR, potem przeszliśmy na tematy gospodarcze. Skrzyński mówił, że Polska nie jest zainteresowana stosunkami gospodarczymi z ZSRR, ponieważ nie ma nadziei na otrzymanie koncesji od ZSRR. Skrzyński mówił o szczerości pokojowej polityki polskiego rządu. Gdy poruszyłem temat wspierania przez Polskę ukraińskich organizacji kontrrewolucyjnych, Skrzyński odpowiedział, że organizacje kontrrewolucyjne nie wspiera Polska, lecz potężny kontrwywiad angielski.

Ze stacji Rutczenkowe pojechaliśmy w grupach do hotelu dla przyjeżdżających osób, gdzie nas oczekiwał główny inżynier (nazwiska nie pamiętam), potem zjawił się dyrektor (nazwiska także nie pamiętam). Przy śniadaniu rozmawialiśmy o stanie kopalni, liczbie robotników itp. Gości informował dyrektor i główny inżynier. Informacja miała charakter ogólny: o sytuacji robotników, budowie mieszkań, wydobywaniu, budowie nowych kopalni itp. Polacy również zadawali ogólne pytania, nie przejawiali szczególnego zainteresowania.

Po śniadaniu oglądaliśmy kopalnie, na początku nowe piece koksownicze. Wyjaśnień udzielał dyrektor i inżynier-Niemiec budujący piece. Oglądaliśmy wszystko ogólną grupą. Nie pamiętam nazwisk towarzyszących nam inżynierów. Potem oglądaliśmy starą i nową elektrownię. Czy Polacy rozmawiali osobno z kimkolwiek z towarzyszących, nie zauważyłem. Przez cały czas prowadzono ogólne rozmowy. Po obejrzeniu elektrowni pojechaliśmy oglądać kopalnie. Zjeździliśmy do kopalni nr 3 lub 7. Tam do nas dołączył kierownik kopalni, nazwiska nie znam. Rozmowa miała charakter wyłącznie wyjaśniający. W kopalni podzieliliśmy się na dwie grupy: ja, Skrzyński i dyrektor chodziliśmy oglądać wrębiarkę³⁷¹, a Patek i pozostali zostali w przejściu.

Po obejrzeniu kopalni zjedliśmy obiad. Na obiedzie był przedstawiciel organizacji związkowych, oprócz niego, nie pamiętam nikogo z nowych. Rozmowa dotyczyła tychże ogólnych tematów. Polakom nikt nie dawał żadnych materiałów i oni niczego nie zapisywali. Oglądali hotele robotnicze, nocne sanatorium, Polacy nie rozmawiali z robotnikami.

Po obejrzeniu pojechaliśmy z powrotem do Charkowa. Kripelko został w Rutczenkowem. W drodze powrotnej jechaliśmy wspólnie. Inżynier z Donugla opowiadał o

nowych metodach wydobycia węgla, o elektryfikacji kopalni. Jechaliśmy nocą, rozmowę prowadziliśmy z wieczora i potem nad ranem dojeżdżając do Charkowa.

W Charkowie rozjechaliśmy się do domów. Pod koniec lipca 1927 r. jeździłem na Dnieprostroj³⁷² z niemieckim konsulem i ze Skrzyńskim. Z nami jeździł tow. Kulik i tow. Taran (redaktor „Komunisty”). Na drugi dzień przyjechał Kac i niemiecki wicekonsul [Otto] Bräutigam³⁷³.

Skrzyński stąd wyjechał do Sewastopola. Przez cały czas prowadzone były ogólne rozmowy. Byli obecni inżynierowie: pom[ocnik] głów[nego] inżyniera Ritgert i Wiedieniejew. Przychodzili jeszcze dwaj jacyś inżynierowie, ale ja ich nie znam. Chodziliśmy przez cały czas wspólną grupą.

21 IV 1928 r.

H. Petrenko

[podpis odręczny]

Przesłuchiwał:

Biertinski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 6, spr. 36584-ΦΠ, k. 57-59.

1928, 22 maja, Moskwa – Akt oskarżenia w sprawie byłych pracowników aparatu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Hryhorija Petrenki i Nadii Surowcowej, którym inkryminowano szpiegostwo na rzecz Polski.

Ja, pełnomocnik III Oddziału Kontrwywiadu OGPU OSMOŁOWSKI, rozpatrzyłem sprawę nr 53726 dotyczącą oskarżenia obyw[ate]l] PETRENKI Hryhorija Hryhorowycza, aresztowanego 6 grudnia 1927 roku, znajdującego się w więzieniu na Butyrkach³⁷⁴ oraz SUROWCOWEJ Nadii Witalijewny, aresztowanej 6 grudnia 1927 roku, znajdującej się w więzieniu wewnętrznym o przestępstwa przewidziane w art. 58/4 i 58/6 KK [ZSRR].

Ustalilem:

Według informacji Oddziału Kontrwywiadu OGPU ustalono, że kier[ownik] Biura Prasowego aparatu Pełnom[ocnika] LKSZ w Charkowie PETRENKO H.H. oraz redaktor tego biura SUROWCOWA N.W. wykorzystując swoje służbowe stanowisko związali się z polskim konsulem w Charkowie SKRZYŃSKIM, byli przez niego zwerbowani, mając w służbie do czynienia z różnego rodzaju sekretnymi materiałami, dostarczali SKRZYŃSKIEMU informacje o charakterze wywiadowczym. Z czasem, po odejściu z LKSZ, PETRENKO pracował w redakcji gazety „Wisty” („Вісти”), a SUROWCOWA – w RATAU³⁷⁵, obydwójce kontynuowali współpracę ze SKRZYŃSKIM lecz w konspiracji, dalej przekazywali mu różnego rodzaju informacje szpiegowskie dotyczące pracy dyplomatycznej i partyjnej. PETRENKO i SUROWCOWA w przeszłości byli aktywnymi działaczami „samostijnych” rządów Ukrainy³⁷⁶ (Centralna Rada, Hetmanat i URL), przebywali przez długi czas za granicą i mieli tam związki z k[ontr]r[ewolucyjnymi] organizacjami. Według naszych danych SUROWCOWA podczas pobytu w Wiedniu była związana z wywiadem petlurowskim, a PETRENKO, znajdując się w Niemczech, – z niemieckim.

Na podstawie wyłożonego PETRENKO i SUROWCOWA byli aresztowani, a podczas przeszukania biurka PETRENKI znaleziono sekretne materiały, w szczególności dotyczące Oddz[iału] ds. Cudz[oziemców] OGPU (patrz. dow[ody] rzecz[owe]), które nie powinny znajdować się u niego ze względu na rodzaj jego służby.

Po ich aresztowaniu w zagranicznej białej prasie pojawiła się informacja o rozstrzelaniu w Charkowie PETRENKI i SUROWCOWEJ – „wojowników za niezależną Ukrainę”, a w organie URL „Ukrajńska Nywa” („Українська Нива”), wydawanym w Warszawie, 6 kwietnia ukazał się nekrolog, poświęcony działalności Nadii SUROWCOWEJ, charakteryzujący ją, jako działaczkę walki z bolszewizmem za „niezależną Ukrainę”. O jej przeniesieniu z zagranicy do USRR mówiono:

„... „Smienowiechowstwo”³⁷⁷ Nadii SUROWCOWEJ, obecnie doktora filozofii, było mi znane. Rozumiałem to jak pragnienie stanąć na rodzonym gruncie dla teźże odpowiedzialnej

pracy, która zaczęła się ok. 1910 r. i zakończyła się w 1918 r. Wyjechała do Charkowa. Teraz jej już nie ma. Jak informują gazety, ona została rozstrzelana za rozpowszechnienie idei niezależności Ukrainy. Lecz, mimo wszystko, pozostała wierna samej sobie i ukochanej ziemi ukraińskiej. Rzadka, rzewna wierność”.

Oskarżeni o popełnienie wyżej wyłożonych przestępstw, PETRENKO i SUROWCOWA zeznali:

PETRENKO: w 1914 r. trafił do niewoli do Niemiec, gdzie znajdował się w obozie dla ukraińskich jeńców wojennych w Rastatt. Pracą polityczną i kulturalną w tym obozie kierował „Związek Wyzwolenia Ukrainy”, PETRENKO brał w tym udział, będąc przewodniczącym obozu i pracując w redakcji gazety obozowej. Po rewolucji w Rosji i zawarciu pokoju między Niemcami a „Centralną Ukraińską Radą” PETRENKO brał udział w kompletowaniu z jeńców pułków dla uzupełnienia „armii ukraińskiej” walczącej z bolszewikami. Później pracował w dyplomatycznych przedstawicielstwach rządów hetmana SKOROPADSKIEGO i URL, w ostatnim czasie był kier[ownikiem] Wydziału Konsularnego Ambasady URL. W 1920 r. wstąpił do Kompartii Niemiec, a w 1921 r. zaczął pracę w Ambasadzie ZSRR. W 1923 r. wyjechał na Ukrainę, wstąpił do KP(b)U i zaczął pracować w instytucjach radz[ieckich]. PETRENKO zaprzecza oskarżeniom jakoby prowadził działalność szpiegowską, informuje, że on dosyć często spotykał się ze SKRZYŃSKIM i pił z nim. PETRENKO domyślał się, że SKRZYŃSKI chce go zwerbować, lecz nikogo o tym nie poinformował i uważa to za swój błąd.

SUROWCOWA: jeszcze od początku wojny imperialistycznej była związana z kołami ukraińskimi i sprzyjała ich pracy podziemnej. Przy rządach Centralnej Rady i hetmana SKOROPADSKIEGO na Ukrainie pracowała w Ministerstwie Spraw Zagranicznych jako kierownik Biura Prasowego. Po rewolucji petlurowskiej, Dyrektoriat URL wysłał do Wersala misję, w skład której weszła również SUROWCOWA jako sekretarz Inf[ormacyjnego]-Biura Pras[owego]. Z misją ona pozostała w wychodźstwie i, znajdując się w Wiedniu, miała rozległe kontakty wśród Ukraińców-emigrantów. SUROWCOWA zaprzecza oskarżeniom jakoby była związana z wywiadem petlurowskim. Prowadziła pracę kulturalną wśród Ukraińców i w Europie i w Ameryce. Zapoznała się z niektórymi działaczami-komunistami i wstąpiła do Kompartii Austrii, a potem wyjechała do USRR, gdzie pracowała w instytucjach radz[ieckich]. Kwestia przyjęcia jej w szeregi KP(b)U znajduje się jeszcze w stadium przygotowania. Do działalności szpiegowskiej nie przyznaje się i oświadcza, że SKRZYŃSKIEGO poznała pracując w LKSZ i kilka razy z nim spotykała się.

Na podstawie wyłożonego,

postanawiam:

sprawę ob[ywateli]:

PETRENKI Hryhorija Hryhorowycza, 38 lat, Ukraińca, wykształcenie niepełne wyższe, z zawodu dziennikarza, nieżonatego, członka KP(b)U od 1920 r. (wstąpił poprzez KP Niemiec), niekaranego, obywatela ZSRR

oraz SUROWCOWEJ Nadii Witalijewny, 31 lat, Ukrainki, wykształcenie wyższe, aspirantki INO w Charkowie, z zawodu literata, niezamężnej, członka KP Austrii od 1924 r. (przejście do szeregów KP(b)U znajduje się w stadium przygotowania), niekaranej, obywatelki ZSRR

przekazać do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy OGPU.

Pełnomocnik III Oddziału Kontrwywiadu OGPU

*W. Osmołowski*³⁷⁸

[podpis odręczny]

Kierownik III Oddziału Kontrwywiadu OGPU

*Nauiokajst*³⁷⁹

[podpis odręczny]

„22” maja 1928 roku

m. Moskwa

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 6, spr. 36584-ΦII, k. 116-118.

rzymskokatolickiego miasta Derażnia ks. Stanisława Hańskiego o agitację antyradziecką i działalność na rzecz Polski.

Do sprawy śledczej-nieariestantskiej³⁸⁰ nr 3

Postanowienie końcowe

M[iasto] Płoskirów, 11 czerwca 1928 roku. Pełnomocnik SOO płoskirowskiego Oddziału Okr[ęgowego] GPU Janko, rozpatrzył sprawę śledczą-nieariestantską nr 3 prowadzoną wobec przeora Kościoła rzymskokatolickiego w m. Derażnia rejonu [derażniańskiego], okręgu płoskirowskiego księdza Hańskiego Stanisława Grigorjewicza³⁸¹ oskarżonego zgodnie z art. 56-21 i 54-10, cz. 2 KK USRR.

Z istniejącego w tej sprawie materiału ustalił, że śledztwo w niniejszej sprawie zostało rozpoczęte w maju 1927 roku w płoskirowskim Oddziale Okr[ęgowym] GPU w związku z tym, że do tego [Oddziału] z różnych źródeł zaczęły wpływać informacje o tym, że wyżej wspomniany ksiądz Hański S. G. w ciągu szeregu lat, zaczynając od 1920 r. do ostatniego czasu, w swoich parafiach derażniańskiej, michałpolskiej³⁸² oraz nowosiłkowskiej³⁸³, wykorzystując zabobony religijne katolickiej części ludności zajmował się agitacją przeciwko władzy radzieckiej, ostro krytykował jej przedsięwzięcia przewidując jej pełny krach w najbliższym czasie.

W okresie polskiej okupacji Ukrainy Hański w parafii michałpolskiej ostro występował przeciwko władzy radzieckiej, wygłaszał na ten temat kazania i udowadniał, że Ukraina, należąca kiedyś do Polski, powinna również teraz do niej należeć, mówił też o niezwyciężoności armii polskiej.

W tejże parafii w 1923 r., już przy radzieckiej władzy, będąc otoczony szeregiem osób nastawionych antyradziecko, zajmował się z nimi agitacją antyradziecką, mówiąc o przyjsciu na Ukrainę polskiej władzy w najbliższym czasie, o przygotowywanym powstaniu w Konnym Korpusie Armii Czerwonej, który wtenczas stacjonował w Winnicy, oraz, że to doprowadzi do pełnego fizycznego zniszczenia wszystkich pracowników radzieckiego aparatu. Przy tym Hański nawoływał swoich zwolenników do niepłacenia za dzierżawę dóbr.

W lutym 1924 r. po swoim przyjeździe do w[si] Manikowce rej[onu] michałpolskiego Hański zorganizował przy kościele kółko chóralne, uczestnikom którego zabronił odwiedzać

klub wiejski i przez to w znacznej mierze poderwał [radziecka] pracę kulturalno-oświatową i kontynuował swój antyradziecki wpływ w środowisku ludności polskiej.

W tejże miejscowości Manikowce 19 marca 1924 r. Hański prowadził wśród wierzących katolików agitację antyradziecką nawołując ich do zabierania dzieci z radzieckiej szkoły pod pretekstem tego, że w niej nie uczą Prawa Bożego.

Na początku września 1925 r. jeden z księży okręgu winnickiego, Kelus (z czasem zmarł)³⁸⁴, bojąc się prześladowań ze strony władzy radz[ieckiej] za swoje przestępstwa przeciwko niej, przyjechał do Płoskirowa, gdzie, spotkał się z księdzem Hańskim i radził się z nim w sprawie swojego zamiaru nielegalnego przekroczenia granicy Polski prosząc, żeby ten ostatni mu pomógł. Hański odradzał mu wtedy przekroczenie granicy mówiąc, żeby zrobił to miesiąc później, ponieważ wtenczas, według jego słów, była wzmocniona ochrona granicy państwowej.

W 1926 r. ksiądz Hański, będąc w parafii w Derażni, w swoich kazaniach nieraz potępiał władzę radziecką za jej stosunek do religii katolickiej i do duchownych w ogóle, mówiąc, że władza radz[iecka] uciska religię.

Hański wzmacnia swoją działalność antyradziecką w 1926 r., gdy zgodnie z postanowieniem rządu radzieckiego wprowadzono obowiązkową rejestrację w Wydziale Kultów Okr[ęgowego] Oddz[iału] Admin[istracyjnego] wszystkich istniejących przy katolickich kościołach towarzystw-kółek religijnych, wtedy, będąc reakcyjnie nastawiony, na tyle pogłębił swój antyradziecki wpływ na masy, że sam wziął aktywny udział w przeciwdziałaniu przeprowadzanej przez władze kampanii dotyczącej rejestracji tych towarzystw, szerząc wśród innych księży pomysł o rezygnacji z tej rejestracji pod takim pretekstem, że to nie są oficjalne kółka, lecz oddzielne osoby z określonymi przekonaniami i zgodnie z uchwałą o oddzieleniu Kościoła od państwa wspomniane postanowienie władz tych osób nie dotyczy. Na potwierdzenie tego Hański 25 czerwca 1926 r. zwrócił się do miejscowej władzy rejonowej z rozległą deklaracją o jawnie antyradzieckim i antypartyjnym charakterze z krytyką uchwał i przedsięwzięć władzy radz[ieckiej], sugerując uciskanie religii i duchownych ze strony władzy radzieckiej, wspomnianą deklarację Hański cytował wśród wielu księży w mieszkaniu ks. Lewińskiego³⁸⁵ w m. Winnicy, którzy poprosili go pozostawienie kopii, żeby również mogli postąpić tak jak on (patrz k. spr. 1, 2, 3, 4, 5 i 6).

W ostatnim czasie Hański w Derażni otoczył się grupą antyradziecko nastawionych osób, z którymi zbierał się wieczorami u siebie w domu i prowadził rozmowy o charakterze antyradzieckim.

Oskarżony w tej sprawie wyżej wspomniany ksiądz Hański Stanisław Grigorjewicz do inkryminowanych mu wyżej wspomnianych zarzutów nie przyznał się, z wyjątkiem przedstawionej mu powyższej deklaracji, w której Hański, według jego słów, nic antyradzieckiego nie upatruje, widzi tylko oddzielne nietaktowne frazy adresowane do przedstawicieli radzieckiej władzy rejonu, w którym mieszka. Nie zaprzecza również tego, że wskazaną deklarację cytował w towarzystwie wielu księży w domu ks. Lewińskiego w m. Winnicy, lecz uważa, że tymi swoimi działaniami on, Hański, nie miał zamiaru przeciwdziałać przedsięwzięciom władzy radz[ieckiej] dotyczącym obowiązkowej rejestracji religijnych towarzystw-kółek (patrz k. spr. 3, 4, 5, 6, 20, 21, 24, 25, 26, 30 i 31).

Biorąc pod uwagę powyższe, gdzie dostatecznych danych dla oddania ks. Hańskiego pod sąd nie ma, lecz, ze względu na będące w dyspozycji płoskirowskiego Oddziału Okr[ęgowego] GPU materiały prowadzonego śledztwa, które charakteryzują Hańskiego jako osobę nastawioną antyradziecko, działalność którego jest skierowana na korzyść polskiego państwa, przez co jego późniejsze znajdowanie się w miejscowościach przygranicznych jest niebezpieczne, śledztwo, kierując się uchwałą CIK ZSRR z dnia 8 maja 1926 r. „O zesłaniach w trybie admin[istracyjnym]”,

postanawia:

w stosunku do przeora Kościoła rzymskokatolickiego w m. Derażnia rejonu [derażniańskiego], okręgu płoskirowskiego księdza Hańskiego Stanisława Grigorjewicza, urodzonego w 1880 r., pochodzącego z mieszczan z m. Berdyczowa, biedniaka, poddanego USRR, Polaka, katolika, wykształcenie średnie, nieżonatego, księdza, bezpartyjnego, nie służył w armiach, mieszkańca wyżej wspomnianego m. Derażnia, sądanego w 1924 r. z art. 227 i w 1926 r. z art. 120 KK USRR, oskarżonego [w niniejszej sprawie] z art. 56-21 i 54-10 cz. 2 KK USRR, złożyć podanie do Kolegium Specjalnego przy Kolegium GPU USRR o zastosowaniu wobec niego zesłania w trybie administracyjnym do jednej z odległych miejscowości na Północy ZSRR na okres trzech lat.

Sprawę nr 3 dotyczącą Hańskiego skierować do Kolegium Specjalnego przy Kolegium GPU USRR w celu zatwierdzenia niniejszego postanowienia.

Kopię niniejszego postanowienia przekazać płoskirowskiemu prokuratorowi okr[ęgowemu] w celu zatwierdzenia podania.

^{a-}Informacja^{-a}: Oskarżony Hański S. G. znajduje się na wolności, ale ma zakaz opuszczania miejsca swojego zamieszkiwania – m. Derażni. Dowody rzeczowe – oryginał deklaracji na 6 stronach dołączony do akt sprawy w kopercie.

PEŁNOMOCNIK SOO

Janko

[podpis odręczny]

Zgadzam się:

NACZ[ELNIK] SOO

Borisow

[podpis odręczny]

Zatwierdzam:

NACZ[ELNIK] ODDZIAŁU OKR[ĘGOWEGO] GPU

Kamiński

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU ChmO, f. 6, spr. II-3358, k. 51-52.

82

1928, 1 listopada, Hreczany – Artykuł o roli kobiet w umacnianiu budownictwa socjalistycznego na wsi, zamieszczony na łamach dodatku do gazety „Sierp” pt. „Stroniczka Kobiety”.

Sprawa hreczańska a kobiety pracujące

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^aKułak i tercjarz coraz zuchwalej występują przeciw Władzy Radzieckiej* i aktywistom wiejskim. Do walki z nimi winni stanąć nie tylko parobcy, niezamożni i średniozamożni włościanie, lecz i wszystkie kobiety pracujące^a.

Ileż to troski matczynej i ileż suszenia głowy o przyszłość dzieci! Dzieci biegają bez zajęcia po wsi, psują się, przeziębiamą i czas marnują. Miną lata, i z dziecka wyrośnie duży człowiek. Duży, ale ciemny – niepiśmienny, zepsuty, rozpustny i leniwy.

Dopiero szkoła ulgę trosce matczynej uczyni. Dzieci w szkole nie tylko uczą się, ale i wychowują pod okiem nauczyciela; piśmiennemu człowiekowi i samemu w życiu będzie lżej, i drugiemu z nim żyć lżej. Dlatego to szkoła tak bliską jest sercu każdej świadomej włościanki pracującej.

Aleć nie wszyscy tak myślą.

We wsi Hreczany³⁸⁶ pod Płoskirowem, została podpalona szkoła polska, ^a**i organizatorami podpalenia byli kułacy i ich zausznicy, zorganizowani w religijną organizację «tercjarzy»^a.**

Ta banda kułacka nie tylko podpałała szkołę, ale jeszcze przeszkadzała w gaszeniu pożaru, krzycząc, że to płoną łązy obszarnika, któremu zabrano na tę szkołę dom i majątek.

Haniebny to wypadek, a zarazem pouczający. Pouczający, bo uczy na naocznym przykładzie, że ^a**kułacy i tercjarze – to wrogowie radzieckiej szkoły polskiej^a.** Musi więc kobieta wiejska wybierać, czy iść z wrogami szkoły, z kułakami i tercjarzami, czy też zgrupować się koło szkoły i wraz z biedotą i świadomymi średniakami dać kułakom odpór.

Sprawa ta nabiera teraz wielkiej wagi wobec nadchodzących wyborów do rad.

Wybory do rad to walka pomiędzy kułakami a pracującym włościanstwem o to, kto będzie kierował wsią. W wyniku tej walki kierownictwo wsi może się znaleźć albo w rękach kułacko-różańcowo-tercjarzkich, albo biedoty i średniaków, co idą za Władzą Radziecką.

Kobieta pracująca w Republikach Radzieckich korzysta z tych samych praw, co i mężczyzna, a więc ^a**od udziału^a** jej w wyborach wiele zależy.

^a**Niech więc pracujące kobiety polki nie dopuszczą, aby przeszli do rad wiejskich podpalacze szkół polskich, kułacy sługusi ciemnoty^a,** którzy chcą jeszcze większego zubożenia wsi, aby tym więcej wyzyskiwać biedotę. Kułakowi solą w oku są kolektywy, kooperacja i inne drogi wybicia się biedoty z nędzy. Kułak nie chce maszyn lub kredytów pieniężnych dla włościan niezamożnych lub średniozamożnych, a chce dla siebie.

^a...^a Tekst w artykule wyróżniony pismem pogrubionym.

* W tekście zachowujemy oryginalną pisownię dużą i małą literą zgodnie z oryginałem (także w przypadku nazw narodowości).

Kułak – to wróg budownictwa socjalizmu, wróg rewolucji kulturalnej – to przyjaciel byłych panów, spekulantów i burżuazji.

Niech więc pracująca kobieta polka zważy to należycie i niech, uczęszczając na zebrania wyborcze biedoty, pilnie przysłuchuje się temu, co mówią o kułacko-tercjarskich sprawkach. Również zebrania delegatek powinny całą swoją uwagę zwrócić teraz na wybory do rad.

^aBez starannego przygotowania się do wyborów na zebraniach delegackich, KNW³⁸⁷, na zebraniach parobczańsko-biedackich itd. – nie podolamy należycie zadaniu^a.

Należy więc, aby na wszystkich tych zebraniach były i kobiety, aby i one uczestniczyły w tej walce pomiędzy pracującym włościanstwem a kułactwem, która toczy się obecnie w naszych republikach.

Oryginał, druk w języku polskim.

„Stroniczka Kobiety” 1928, nr 10, s. 1.

1928, 6 listopada, Lwów – Artykuł z gazety „Kordon Czerwony” dotyczący pracy wśród Polek na Kamińszczyźnie.

O pracy wśród Polek na Kamińszczyźnie

W dniu 11-rocznicy Rewolucji Październikowej każdy robotnik, robotnica, włościan i włościanka podsumowując swoje zdobycze w dziedzinie gospodarki socjalistycznej przekonywują sobie i innych, jak wiele jeszcze ma przed sobą do zrobienia i do przezwyciężenia, aby móc szybciej kroczyć wytrwale do ostatecznego celu – SOCJALIZMU.

W dniu tym, należy przedewszystkim zastanowić się, czy wykorzystały kobiety wogóle, a w szczególności kobieta Polka te prawa równouprawnienia, jakie im dała Rewolucja Październikowa, aby ramię w ramię z mężczyzną budować naszą gospodarkę socjalistyczną.

Otóż w tym kierunku właśnie kobieta daleko została po za szeregami swego brata i męża. Wziąć chociażby rady wiejskie, w nich zaledwie 12,5% kobiet. W spółce mleczarskiej 10,4 (prawda, że te wiadomości są tylko z jednego rejonu).

Wzrosły też delegackie zebrania. Tak na 27/28 r. było 3 delegackich zebrań i 90 delegatek. Na 28/29 r. zorganizowano 6 delegackich zebrań, w których 140 delegatek. Dla likwidacji analfabetyzmu są zorganizowane 2 punkta.

Bardzo słaby wzrost kobiet Polek do partji, mamy wszystkiego 2 kandydatki. W maju miesiącu r. b. odbyły się 4 konferencje kobiet z udziałem 140 delegatek.

Nasza praca coraz to systematyzuje się i wzrasta nie patrząc na wszystkie trudności.

Na 12 rok naszego budownictwa musimy użyć wszystkich sił, aby kobieta nie ustępowała mężczyźnie w udziale kierownictwa gospodarką socjalistyczną. Dlatego też musimy zaciekawic kobiet Polek naszą pracą, zniszczyć ciemnotę i nieświadomość przez delegackie zebrania wciągając je do wszystkich organizacji społecznych.

M. M.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Kordon Czerwony” 1928 (dodatek do nr 128), s. 2.

1928, 7 listopada, Charków – Artykuł z gazety „Proletarjusz charkowski” dotyczący działalności szkoły polskiej w Charkowie.

O szkole polskiej w Charkowie

W ciągu ostatnich dwóch lat poruszano niejednokrotnie na zebraniach rodziców pytanie, czy nasza młodzież, kończąca charkowską polską szkołę pracy, posiada dostateczne przygotowanie dla dalszego kształcenia się w specjalnych zakładach naukowych? Najlepszą odpowiedzią na to pytanie służą rezultaty konkursowych egzaminów, jakie zdawali w tym roku

absolwenci naszej szkoły. W ubiegłym roku szkolnym skończyło szkołę 8 uczniów, z pomiędzy których 6 chciało się uczyć dalej. Wszyscy oni zostali przyjęci do szkół zawodowych, a więc nie miały podstaw obawy, że uczniowie nasi nie otrzymali dostatecznego przygotowania z języków rosyjskiego i ukraińskiego i że to może stać na przeszkodzie do ich dalszej nauki.

Charkowska polska szkoła pracy zdała zatym egzamin przed rodzicami i społeczeństwem. Zdawałoby się więc, że w związku z tym ilość nowowstępujących do naszej szkoły powinna znacznie się zwiększyć. Rzeczywistość jednak temu przeczy, gdyż zapisy tegoroczne mało różnią się od zapisów lat ubiegłych. Przyjeliśmy do szkoły 22 nowych uczniów. Z tej liczby tylko 16 do pierwszej grupy. Jednym z czynników ujemnie odbijających się na pracy szkoły jest brak odpowiedniego lokalu i odległość szkoły od zamieszkanym przez polską ludność robotniczą dzielnic. Przeniesienie szkoły do innego lokalu da się w krótkim czasie urzeczywistnić, gdyż zapadła już w tej sprawie decyzja rady miejskiej. Należy również dołożyć wszelkich starań, aby związek szkoły ze społecznością polską w Charkowie stał się w tym roku ściślejszym, niż był dotąd, gdyż tylko organizacja ściśle związana z masami pracującymi i będąca pod ich nieustanną kontrolą może należycie pracować i normalnie się rozwijać.

Trzeciński

Oryginał, druk w języku polskim.

„Proletariusz charkowski” 1928, s. 4.

1928, 7 listopada, Charków – Artykuł z gazety „Proletariusz charkowski” dotyczący oddziału pionierskiego.

Oddział pionierski

Pięć lat już istnieje oddział pionierski przy naszej polskiej szkole.

Wobec tego, że na oddział zwracano dawniej zbyt mało uwagi – pracował on słabo.

Jaki jest stan oddziału obecnie? Oddział składa się z 28 pionierów. Starsi, najbardziej aktywni, już od kilku miesięcy szykują się do wstąpienia do szeregów Komsomołu.

W 10-tą rocznicę Komsomołu z naszego oddziału przechodzi do KZM kilku towarzyszy. Oddział nasz w roku bieżącym organizuje koło introligatorskie, oraz koło kroju i szycia. Takie kółka w szkole nie istniały dawniej.

Pionierzy przyjmują czynny udział w życiu społecznym całej szkoły. Oddział nasz nawiązał również łączność z oddziałem pionierskim w Berlinie, zebrał pewną sumę pieniędzy dla strajkujących robotników w Łodzi.

W ogóle pionierzy starają się wykonać zadania, jakie przed nimi stoją, i szykują się do przyszłej pracy w charakterze budowniczych lepszej przyszłości.

Lecz pionierzy potrzebują pomocy starszych doświadczonych towarzyszy.

Starsi towarzysze, pamiętajcie, że waszym obowiązkiem jest dopomóc młodszym towarzyszom.

Bachowiec

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Proletariusz charkowski” 1928, s. 4.

1929, 6 czerwca, Kijów – Artykuł z gazety „Sierp” dotyczący działalności WSWP w miejscowości Sarnówka na Marchlewszczyźnie.

„Niby” i „jakoby”.

Sarnówka na Marchlewszczyźnie

Od kilku lat istnieje u nas niby to WSWP, które ogarnia wsie Towszczę i Sarnówkę, posiada ono jakoby w Sarnówce 30, a w Towszczy 25 pudów funduszu zbożowego, lecz co się tam właściwie dzieje, ile członków WSWP liczy naprawdę, o tym nawet sam przewodniczący t. Cynnel, nic nie wie. Od samego początku istnienia WSWP jeszcze nie było ani jednej rewizji.

Dobrze byłoby, gdyby rejon znalazł odpowiednie lekarstwo dla ożywienia roboty naszego WSWP, bo przy tym stanie rzeczy, w jakim znajduje się nasze WSWP obecnie, trudno jest mówić o zwiększeniu funduszu itp. W innych wsiach WSWP przeszły na nowy statut, stwarzają tam fundusz zbożowy na warunkach – kto ma więcej, ten więcej powinien dać, więcej, a my nawet stosownie do statutu – nic żeśmy nie zrobili. Tak dalej być nie może.

Gwiazda

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Sierp” 6 czerwca 1929, nr 41, s. 6.

87

1929, 6 lipca, Kijów – Informacja Wydziału Kontrwywiadowczego kijowskiego Oddziału Okręgowego GPU USRR dotycząca działalności wywiadowczej pracowników polskiego konsulatu w Kijowie.

Polskie działania:

Konsulat:

Konsulat polski w Kijowie istnieje od października 1926 r. Konsul BABIŃSKI niezmienne znajduje się w Kijowie od dnia utworzenia konsulatu. On, był[y] dziennikarz, młody dyplomata, człowiek bardzo ograniczony, nie cieszy się żadnym autorytetem wśród pracowników konsulatu. W ambasadzie ma także złą opinię, dlatego wielokrotnie podejmowana była kwestia odwołania go z pracy.

Pozostała kadra konsulatu od 1926 r. wiele razy zmieniała się. Tak, na przykład, wicekonsulów było dwóch, sekretarzy – trzech.

W obecnym czasie wicekonsulem jest KRAJEWSKI. Pracuje on w korpusie dyp[łomatycznym] od 6 lat. Przed przyjazdem do Kijowa pracował w Przed[stawiciel]stwie Handl[owym] w Anglii. W opinii wielu jest mało przydatnym człowiekiem, prawie żadnej pracy w konsulacie nie wykonuje. Pozostały skład konsulatu składa się z 2 sekretarzy, radcy praw[nego], 3 pracownic biurowych, kuriera i szofera. Za wyjątkiem radcy praw[nego], woźnego i jednej pomocy domowej³⁸⁸, cały skład [konsulatu] został przywieziony z Polski.

W sierpniu m[inionego] r[oku], w okresie dużych manewrów w rejonie Kijowa, konsulat został wzmocniony dwoma pracownikami, jeden z nich, NIEZBRZYCKI³⁸⁹, jest bezpośrednim pracownikiem II Oddziału [polskiego Sztabu Generalnego].

W tym czasie nastąpiło nasilenie się działalności konsulatu ogólnie i w szczególności na linii wywiadowczej. W tym celu konsulat, niemający wcześniej żadnego środka transportu, otrzymał samochód. Przybyły z Warszawy szofer okazał się starym kijowianinem i sądząc na podstawie ujawnionych później informacji, był także związany z II Oddziałem.

Najbardziej wpływową osobą w konsulacie jest NIEZBRZYCKI. Oficjalnie zajmuje stanowisko sekretarza, ale faktycznie, jak wspomniano wyżej, jest pracownikiem II Oddziału. Jest to młody (29 lat), bardzo inteligentny człowiek. Próbuje nawiązać znajomości w licznych kręgach i umie zjednać sobie innych. Doskonale zna lokalne zwyczaje, ponieważ mieszkał w swoim czasie na Ukrainie, na Podolu. Jego żona także pochodzi z tego rejonu³⁹⁰. Oni oboje służyli w resorcie wojskowym w Polsce i mają medale i nagrody.

^{a-}Wywiad[owcza] działalność kon[sulatu]^{-a}

Jeszcze w zeszłym roku, w czasie manewrów, NIEZBRZYCKI starał się wykorzystywać wszelkie legalne rodzaje szpiegostwa. Przywiezionym przez niego samochodem, codziennie wyjeżdżał w rejon manewrów w celu obserwacji. W salonie fryzjerskim hotelu, gdzie mieścił się Sztab Głównego Dowództwa, NIEZBRZYCKI zwerbował mistrza-Polaka PŁOCHARSKIEGO. Również zwerbował właściciela kwaciarni, znajdującej się naprzeciw hotelu – niejakiego PODUSZNEGO.

Z czasem nam udało się podstawić NIEZBRZYCKIEMU naszą agenturę. Konkretnie rezultaty tego mamy następujące:

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony maszynowo.

Po zakończeniu manewrów NIEZBRZYCKI zaczął interesować się transportem wodnym i strategicznymi umocnieniami na Dnieprze, wykorzystywał w tym celu wszystkie możliwości. Naszemu SS³⁹¹ „DOBROWOLCOWI” dał on zadanie zebrać informacje o liczebności parowców na Dnieprze. Zadanie to zostało wydane w zamaskowanej formie, jakoby, w związku z rozwojem stosunków handlowych między Polską i ZSRR.

Pracującemu w konsulacie szoferowi BRZOSTKOWI, NIEZBRZYCKI polecił sporządzenie planu strategicznego mostu budowanego na Dniestrze. Sporządzony przez BRZOSTKA szkic mostu nie odpowiadał rzeczywistości, więc NIEZBRZYCKI dał takie samo polecenie kurierowi konsulatu – MOZGAJSKIEMU, który wciągnął do tej pracy naszego TW „NEO” – kolejarza, któremu obiecał przyzwoite wynagrodzenie pieniężne za wykonanie tej pracy. Ponieważ informacji o moście my dać nie mogliśmy, to musieliśmy odmówić wykonania zadania pod wiarygodnym pretekstem.

Tenże agent „NEO” z polecenia NIEZBRZYCKIEGO otrzymał od MOZGAJSKIEGO drugie zadanie, polegające na zebraniu podobnych informacji o wszystkich stacjach węzłowych K[olei] P[ołudniowo]-Z[achodniej].

NIEZBRZYCKI w tym czasie opracowuje i stara się wciągnąć do działalności naszego agenta „POMIESZCZIKA” – antykwariusza odwiedzającego konsulat. Niedawno NIEZBRZYCKI poznał „POMIESZCZIKA” z przyjeżdżającym do Kijowa polskim konsulem generalnym w Charkowie – STEBŁOWSKIM³⁹², który obiecał ustanowić „POMIESZCZIKA” przewodniczącym Sowpoltorgu³⁹³ w Kijowie, mając zamiar, oczywiście, w przyszłości wprowadzić go do pracy wywiadowczej.

W ostatnim czasie NIEZBRZYCKI przejawia duże zainteresowanie prowadzonymi w rejonie Kijowa pracami przy umocnieniach. On zaczął często wyjeżdżać samochodem w rejon prac chcąc otrzymać informacje o tych pracach.

Niedawno NIEZBRZYCKI jeździł na kilka dni do Odessy. Według wszystkich oznak, wyjazd do Odessy był związany z przybyciem do Odessy włoskiej eskadry hydroplanów w związku z odbywającą się w tym czasie w Odessie konferencją kol[ejową].

W konsulacie NIEZBRZYCKI cieszy się dużym autorytetem i we wszystkich więcej lub mniej ważnych sprawach to on podejmuje decyzje.

W obecnym czasie, w związku z urlopem konsula, oficjalnym zastępcą jest wicekonsul KRAJEWSKI, ale decyduje we wszystkich poważnych sprawach NIEZBRZYCKI.

W związku z ostatnim wypadkiem związanym z pracownikiem konsulatu MOZGAJSKIM, w konsulacie panowało wielkie zamieszanie. W pierwszych dniach od tego wydarzenia zaprzestano przyjmowania interesantów na kilka dni. Następnie NIEZBRZYCKI

zakazał wszystkim swoim kontaktom odwiedzania konsulatu, co trwa do dnia dzisiejszego. Dwoje ludzi – pracowników [konsulatu] (szofer i pomoc dom[owa]) zostało pilnie wysłanych do Warszawy. Przewidywane są jeszcze inne zamiany pracowników z niższego szczebla.

W miejsce oddelegowanego do Polski starego szofera przybył nowy szofer WALCZAK, prawdziwe jego nazwisko PRZYBYSZEWSKI, on jest oficerem II Oddziału.

Warto zauważyć, że zatrzymanej polskiej wywiadowczyni „JANKA” 5. ekspozytura³⁹⁴ dała kontakt na WALCZAKA. Kontakt z nim miała nawiązywać tylko w wyjątkowych przypadkach.

Podjmującą próbę samobójczą pracownika MOZGAJSKIEGO, konsulat na dniach wysłał do Warszawy. Śledztwo zakończono i w pełni ustalono, że przyczyną próby samobójczej były nieprzyjemności służbowe i roztrwonienie. Z tym wnioskiem konsulat zgadza się. Były próby ze strony konsulatu poprowadzenia sprawy w tym kierunku, że było to nie samobójstwo, a napad.

Konsul BABIŃSKI z Kijowa odchodzi, został skierowany na Śląsk. Jego wyjazd przeciąga się w związku z brakiem odpowiedniego kandydata na stanowisko konsula w Kijowie. Według ostatnich danych, na konsula w Kijowie będzie wyznaczony oficer, oczywiście z linii II Oddziału.

Wewnętrznej agentury w konsulacie nie mamy. Wszystkie próby pozyskania agentów wewnątrz konsulatu zakończyły się fiaskiem. W ostatnim czasie w rezultacie przeprowadzenia szeregu agenturalnych przedsięwzięć zostały rozpracowane i przeprowadzone werbunki szofera konsulatu i portiera. Pierwszy dał zgodę na współpracę, drugi skłaniał się do tego, ale wymagał jeszcze dalszego przygotowania.

Jak następnie okazało się, obaj donieśli o tym konsulowi. Tej okoliczności bardzo sprzyjało samobójstwo MOZGAJSKIEGO i wynikła, w związku z tym, napięta sytuacja wśród urzędników konsulatu. W rezultacie czego zaprzestaliśmy z nimi kontaktów.

Podstawowa agentura bezpośrednio obsługująca konsulat składa się z czterech ludzi:

1. „DOBROWOLEC” – miejscowy lekarz, urodz[ony] w Polsce, będący w bliskich stosunkach z całą kadrą konsulatu. Jest stałym odwiedzającym konsulat i zawsze jest na bieżąco z wewnętrznymi wydarzeniami.

2. „POMIESZCZIK” – antykwariusz. Zna całą kadrę konsulatu, szczególnie blisko NIEZBRZYCKIEGO, który wciągnął do działalności.

3. „NEO” – Polak, kolejarz. Był blisko związany z kurierem k[onsula]tu MOZGAJSKIM, który z polecenia NIEZBRZYCKIEGO wprowadził „NEO” do działań

wywiad[owczych]. Znany osobiście NIEZBRZYCKIEMU i mamy nadzieję, że zwiąże się z nim bezpośrednio.

4. „ŁYSIENKO” – związany z pracownicą k[onsula]tu KARCHANJANC, wykonującą polecenia NIEZBRZYCKIEGO.

Ze wszystkich kontaktów konsulatu rozpracowanych przez nas najbardziej zasługują na uwagę:

1. TURKIEWICZ – antykwariusz. Jest informatorem konsulatu. W ostatnim czasie wyjeżdżał na teren przygraniczny, na Podole. Niewątpliwie wykorzystywany jest przez konsulat do zadań.

2. ZŁOCZEWSKA – Polka, urzędniczka Zarządu K[olei] P[ołudniowo]-Z[achodniej]. Związana z k[onsula]tem. Premier LIWICKI³⁹⁵ przesyła przez nią z Polski do konsulatu pieniądze i przesyłki dla swojego teścia TKACZENKI mieszkającego w Koziatyniu.

3. PIOTROWSKA – Polka, związana z pracownicą konsulatu KARCHANJANC i wykorzystywana przez nią do różnych zadań.

4. NIEFIEDOWOWIE – mąż służy jako naczelnik odcinka Dnieprzańskiego Państwowego Przedsiębiorstwa Transportu Wodnego³⁹⁶. Żona – Polka, z domu ZAREMBSKA. Matka i brat mieszkają w Polsce. Brat jest oficerem polskiej straży granicznej w rejonie Mińska. NIEFIEDOWOWIE utrzymują z nimi kontakt przez polski konsulat. O ile jest nam wiadomo, Polacy interesują się dnierprzańskim transportem wodnym, niewykluczone, że zechcą wykorzystać NIEFIEDOWOWYCH w tym kierunku.

W ciągu [pierwszej] połowy 1929 r. po rozpracowaniu kontaktów w związku z polskim konsulem aresztowaliśmy 11 osób.

Z nich:

1. Skierowano do Kol[egium] OGPU – 2 [osoby].

2. Wysłano do obozu – 7.

3. Prowadzone jest śledztwo wobec – 2.

Najbardziej interesującymi z liczby aresztowanych kontaktów są:

1. JENICZ – był[y] duży ziemianin, był związany od 1922 r. z delegacją pol[ską]³⁹⁷, a później z konsulem. Przez cały czas wykonywał liczne polecenia konsulatu w związku z działaniami wywiadowczymi.

2. SAGATOWSKA³⁹⁸ – Polka. Także od 1923 r. była związana z delegacją polską i konsulem. Na polecenia delegacji i k[onsula]tu utrzymywała kontakt z uwięzionymi szpiegami polskimi znajdującymi się w DOPR³⁹⁹, dostarczała im pieniądze i na polecenie konsulatu dawała im różne wskazówki dotyczące ich zachowania podczas śledztwa. Przez nią

konsulat utrzymywał kontakt z miejscowym duchowieństwem. Podczas przeszukania jej mieszkania znaleziono 2 fałszywe czerwonce⁴⁰⁰ pochodzenia zagranicznego.

3. PŁOCHARSKI – Polak, fryzjer. Podwójny agent. Był naszym TW i jednocześnie został zwerbowany przez sekretarza konsulatu, rezydenta II Oddziału NIEZBRZYCKIEGO, wykonywał liczne polecenia.

4. ŁAZORINA – Rosjanka, córka generała. Jeszcze w latach 1923-[19]24 była związana z pracownikiem delegacji polskiej, rezydentem II Oddziału PAWŁOWSKIM, na zadanie którego zbierała tajne informacje wojskowe.

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 13, spr. 162, t. 4, k. 1-6.

1930, 20 marca, Charków – Pismo Kierownika Konsulatu Generalnego Adama Steblowskiego dotyczące praw obywateli polskich.

[Nadruk firmowy z orłem białym:]

RZECZPOSPOLITA POLSKA

Tajne^a-B. Pilne^{-a}

R. 5393

Konsulat Generalny

w Charkowie

Nr 117/T.

Charków, dn. 20 marca 1930 r.

Do

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

M-TWO SPRAW ZAGRANICZNYCH*

Nr K /I.2983/

WESZŁO dn. 28/3 –30

Załącz. 3

Refer. ^b[...] ^b

1. POSELSTWA POLSKIEGO w Moskwie.
2. Ministerstwa Spraw Zagranicznych P. III
- ^c3. dto dto Dep. Konsularny ^e w Warszawie.
4. Konsulatu Polskiego w Kijowie (do wiadomości)

^c[...] ^{cd}[...] ^d

W sprawie obrony praw obywateli polskich w USRR

W związku z bieżącą kampanią „niszczenia kułaka jako klasy społecznej”, masową kolektywizacją rolną oraz likwidacją w handlu i rzemiośle tzw. „prywatników” – nieraz są bardzo ciężko poszkodowani także i obywatele polscy, zamieszkujący na terenie USRR.

W szczególności zachodzą często następujące jaskrawe gwałty wobec tych obywateli Rzplitej:

1. Zaliczanie ich do tzw. „liszenców” (osób pozbawionych praw politycznych), przez co tracą oni przede wszystkim prawo do książeczek chlebowych i żywnościowych i ponoszą ponadto szereg innych utrudnień i szykan.

2. Konfiskata i zajęcie wszelkiego rodzaju mienia nieruchomego i ruchomego, przeważnie z jawnym gwałceniem obowiązujących jawnych przepisów prawnych i rozporządzeń wykonawczych władz sowieckich (wg wszelkich danych istnieją tajne rozporządzenia, które faktycznie przekreślają jawne i pozwalają na wręcz nieludzkie traktowanie elementów niekomunistycznych, w tej liczbie również odnośnych obywateli polskich).

3. Pozbawianie wyjeżdżających z ZSRR obywateli polskich możliwości przekazania do Polski nawet formalnie dozwolonego minimum pieniędzy, 50 rb. = 25 dol. na osobę; a także możliwości sprzedaży obligacji sowieckich pożyczek państwowych, do kupna których naszych obywateli nieraz zmuszano, w ten lub inny sposób.

4. Odmawianie coraz częściej paszportów zagranicznych na wyjazd do Polski żonom i dzieciom obywateli polskich, gdy te żony są obywatelkami sowieckimi.

* Pieczęć prostokątna wpływu. Powyżej pieczęci podpis odręczny nieczytelny.

^{b-b} Brak wpisu.

^{c-c} Podkreślony wpis odręczny w nagłówku dokumentu: 1374.

^{d-d} Wpis odręczny na lewym marginesie dokumentu: p S. 29/3.

^{e-e} Podkreślono odręcznie.

Szereg interwencji w podobnych sprawach ze strony Konsulatu Generalnego, wobec Urzędu Pełnomocnika KLSZ⁴⁰¹ w Charkowie, żadnego rezultatu praktycznego właściwie nie daje – wobec czego wydaje się zupełnie niezbędnym przeniesienie zasadniczego uregulowania tych spraw do wyższych instancji.

Gwałty i ucisk względem obywateli obcych, należy przyznać, są stosowane również i wobec obywateli innych państw, jednakże – według dochodzących do Konsulatu Generalnego informacji – skutkiem interwencji innych państw wobec Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych w Moskwie, ucisk niektórych obcych obywateli w USRR zmniejszył się i nie nosi tak notorycznego charakteru, jak względem obywateli naszych.

W liczbie państw, które rzekomo miały uzyskać lepsze traktowanie swoich przynależnych, są podobno nie tylko Niemcy, Włochy i Turcja, ale także na przykład i Grecja.

Ogólną sytuację obywateli polskich utrudnia tu jeszcze ten fakt, iż od r. 1928 położenie obywateli polskich jest wyjątkowo gorsze od położenia innych cudzoziemców co do możliwości przewłaszczenia mienia polskiego i związanych z tym transakcji (v. tut. pismo Nr 2037/29 z dn. 26.VI-29 r. do Wydz. Kons. Poselstwa Polskiego w Moskwie, MSZ Dep. Kons. I Konsulatu Polskiego w Kijowie).

Wobec powyższego Konsulat Generalny prosi Poselstwo i Ministerstwo o informacje i instrukcje:

1. Czy miały miejsce z naszej strony w ostatnich czasach zasadnicze interwencje wobec KLSZ w obronie praw obywateli polskich i z jakim skutkiem.

2. Jak należy obecnie bronić konkretnie, przy wyżej opisanej sytuacji ogólnej i wyszczególnionych najważniejszych wypadkach bezprawnego uciskania obywateli polskich, praw tych obywateli i przez to również pośrednio w ogóle naszego prestige'u na terenie USRR (względem władz sowieckich i przedstawicielstw obcych).

Wszystko wyżej wyszczególnione dotyczy również tej faktycznej opieki konsularnej, którą Konsulat Generalny w Charkowie wykonuje wobec coraz liczniejszych rzesz petentów – obywateli bułgarskich.

Kierownik Konsulatu Generalnego, Radca Legacyjny
[podpis maszynowy oraz odręczny]

*Adam Stebłowski*⁴⁰²

Oryginał. Maszynopis w języku polskim.

1930, 6 sierpnia, Marchlewsk – Propagandowy artykuł dotyczący walki klasowej w „Nowym Zawodzie” opublikowany w gazecie „Marchlewszczyzna Radziecka”.

Z Marchlewszczyzny.

Tłumią samokrytykę – zrywają twórczą pracę aktywu (Nowozawodzka komórka komsomolska)

Walka klasowa w Nowym Zawodzie⁴⁰³ trwa – kułak i tercjarz starają się na każdym kroku przeszkadzać partii i Władzy Radzieckiej w przeprowadzeniu bieżących kampanii. Komórka komsomolska powinna prowadzić zawziętą walkę z wrogiem klasowym – dopomóc partii w wykonaniu określonych zadań.

Nie ciekawi się sprawą żniw, zakupów zboża...

Jednak nie tak stoi sprawa w komórce komsomolskiej w Nowym Zawodzie przy szkole. Z inicjatywy rady wiejskiej zorganizowano „sobotnik”.

Większość komsomolców dzielnie wzięła się do pracy, lecz tacy „aktywiści”, jak Chrzanowski, Mościcki na czele z sekretarzem komórki Jakubowskim, odmówili się do udziału w pracy, motywując tym, że w „niedzielę” odpoczywają.

Komsomolca Sikorę, który „ośmielił się” ganić Jakubowskiego, za niedopuszczalny stosunek do pracy – uchwalono wydalic z komsomołu. RK LKZM powinien żelazną miotłą powymiać tych, kto wypaczają dyrektywy i dezorganizują pracę komórki.

Gołąb

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Marchlewszczyzna Radziecka” 6 sierpnia 1930, nr 19, s. 4.

1930, 4 października, Charków – *Informacja przekazana do MSZ przez kierownika Konsulatu Generalnego w Charkowie, dotycząca naboru Polaków na uczelnie wyższe w Charkowie.*

KONSULAT GENERALNY

^a[...]-^a

POLSKI

w Charkowie

Charków, dnia 4 października 1930 r.

Nr 5864/prez.

^b-R. 464-^b

M-TWO SPRAW ZAGRANICZNYCH*

Nr ^c[...]-^c59

WESZŁO ^c[...]-^c1930

Załącz. 1, 14/X [19]30 r.

Refer. ^d[...]-^dakta ^d[...]-^d

Do

MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH

1. Per. Pol. – Ek., P III

^h-2. Dep. Konsularny, K. I.-^e

3. POSELSTWO POLSKIE w Moskwie

^e[...]-^{ef}[...]-^{fg}[...]-^g

^b-**Polacy na wyższych uczelniach w stolicy USRR**-^b

^a-^aWpis odręczny w nagłówku dokumentu: ZSRR. 4701-10.

^b-^b Podkreślono maszynowo.

* Pieczęć prostokątna wpływu.

^c-^cUszkodzony fragment karty.

^d-^d Brak wpisu.

^e-^eWpis odręczny: a[d] a[cta]. 15/X [19]30. Podpis nieczytelny.

^f-^fWpis odręczny: a[d] a[cta]. 21/X [19]30. Podpis nieczytelny.

^g-^gWpis odręczny: a[d] a[cta]. 15/X [19]30. Podpis nieczytelny.

^h-^h Podkreślono odręcznie.

Prasa charkowska ogłosiła następujące dane w przydziale Polakom miejsc w tut. wyższych uczelniach (przygotowanie odpowiedzialnych pracowników partyjnych i propagandystycznych dla pracy wśród mniejszości narodowych).

a) 1-go listopada 1930 r. nastąpi otwarcie tzw. „sektorów narodowościowych” polskiego i żydowskiego przy Komunistycznym Uniwersytecie im. Artioma („Kuta”), ilość wakansów polskich 27, żydowskich – ⁱ35ⁱ (z całej Ukrainy). Warunki wstępu, terytorialna repartycja wakansów i inne dane v. załączniku – tłumaczenie odnośnego ogłoszenia.

b) 15-go września 1930 r. rozpoczęły się wykłady w Charkowskim Uniwersytecie Robotniczym, ogółem 1 1000 studentów na wydziałach i 1 000 na kursie przygotowawczym, w którym istnieje też specjalny sektor „mniejszości narodowych” przy ^jwydziale^j przemysłowym (industrialnym), z 2-ma działami: ^bpolski 40 wakansów^b i żydowski – tyleż samo.

Warunki wstępu i inne dane specjalne v. załączniku – tłumaczenie odnośnego ogłoszenia.

Kierownik Konsulatu Generalnego

Radca Legacyjny *A[dam] Stebłowski*

[podpis odręczny oraz maszynowy]

1 załącznik

CHARKOWSKI ROBOTNICZY UNIWERSYTET. KOMBINAT NAUCZANIA
ROBOTNICZEGO OGŁASZA WARUNKI PRZYJĘCIA NA ROK AKADEMICKI 1930-

[19]31

Kontyngent wakansów: a) na wydz. zasadniczych – 1 100 miejsc, b) na kurs przygotowawczy – 1 000.

Uzupełnienie odbywa się dwa razy do roku: na jesieni i w zimie.

Kontyngent studiów na wydziały: **jesienią** **w zimie** **ogółem**

ⁱKilkukrotnie podkreślono odręcznie.

^jWyraz „udziale” poprawiono na „wydziale”.

^{b-1} . Wydział Przemysłowy: ^{-b} przygotowuje techników średnich kwalifikacji, mechaników, budowniczych, elektrotechników, chemików, analityków	280	180	460
^{b-2} . Wydział narodowych mniejszości przy wydz. Przemysłu ^{-b}	40	–	40
Żydowski Oddział	40	–	40
Polski Oddział			
^{b-3} . Wydział ekonomiczny: ^{-b} przygotowuje kalkulatorów gospodarczych dla celów fabrycznych, towaroznawców, funkcjonariuszy spółdzielczych i finansowych	160	40	200
^{b-4} . Wydział Pracy: ^{-b} przygotowuje techników-normalizatorów, chronometrażystów, kalkulatorów, i pracowników taryfowych	120	40	160
^{b-5} . Wydział oświatowo-polityczny: ^{-b} przygotowuje organizatorów mas robotniczych, propagandystów antyreligijnych, pracowników prasy fabrycznej, pracowników dla klubów robotniczych, bibliotek i innych zakładów kulturalno-oświatowych dla mas	160	40	200
^{b-6} . Wydział Przygotowawczy: ^{-b} przygotowuje do wstąpienia na Uniwersytet	400	600	1 000
Ogółem	1 200	900	2 100

WARUNKI PRZYJMOWANIA NA UNIWERSYTET W OKRESIE JESIENNYM:

a) Przyjmuje się wyłącznie robotników przedsiębiorstw m. Charkowa ze stażem robotniczym przynajmniej 5-letnim.

b) kandydaci na uniwersytet muszą otrzymać delegację przez fabryczne komitety.

c) rejestracja i sprawdzanie dokumentów oraz wypełnianie ankiet wstępu trwają do 4-go września w kancelarii przy ul. Liebknechta 40.

d) każdy rejestrujący się kandydat musi posiadać przy sobie:

1) delegowanie (mandat) od Komitetu Fabrycznego

2) dowód o posiadanym wykształceniu

3) dowód o stażu wyrobniczym i posiadanej kwalifikacji robotniczej

- 4) dowód o stanie społecznym i stanie majątkowym rodziców
- 5) kartę związku zawodowego
- 6) członkowie partii i komsomołów odpowiednie legitymacje
- 7) świadectwo o dopełnieniu obowiązku służby wojskowej
- e) kandydaci składają egzamina wstępne z języka ukraińskiego, matematyki, społecznoznawstwa, fizyki, języka rosyjskiego i geografii, w zakresie ustalonym dla charkowskiego robotniczego uniwersytetu, wg programów do nabycia w komitetach fabrycznych.
- f) kandydaci na wydziały narodowościowe uniwersytetu muszą zdawać dodatkowe egzaminy, z języka rodzinnego (polskiego lub żydowskiego)
- g) dla przyjęcia na kurs przygotowawczy koniecznym jest wykształcenie w zakresie szkoły ludowej 4-letniej
- h) egzaminy od 5-go do 10-go września, początek nauczania nowo-wstępujących 15 września
- i) robotnicy, którzy ukończyli fabryczne szkoły są przyjmowani bez egzaminów na II kurs.

Dyrektor Charkowskiego Uniwersytetu Robotn[icznego]

[brak podpisu]

Oryginal. Druk w języku polskim.

AAN, MSZ, sygn. 10568, s. 304-307.

1930, Płoskirów – Karta podatku rolnego Michała Koziny za rok 1930-31.

Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!

^a[...] ^a[Nadruk z godłem USRR]

Karta podatkowa
jednolitego podatku rolnego za rok 1930/31
Kozina Michał Janowicz
Karta rejestracyjna Nr 126/115

Miejscowość ^b[...] ^b
Rada wiejska *Hreczany*
Rejon ^b[...] ^b
Okręg *Płoskirów*

Kartę podatkową wręczono ^c[...] ^c 1930 r.

Przy opłacie podatku należy przedstawić kartę podatkową.

Obywatele, którzy zgubili kartę podatkową, obowiązani są nabyć drugi egzemplarz za opłatą 50 kop.

^d[...] ^d

W GOSPODARSTWIE ZAREJESTROWANO				
Spożywców 3		Liczba	Dochodu	
			Rub[le]	Kop[iejki]
Dziesięcin ziemi	p/g norm ziemi ornej	2,68	104	^e [...] ^e
	p/g norm zmniejszonych	^e [...] ^e	^e [...] ^e	^e [...] ^e
	p/g norm sianokosu	^e [...] ^e	^e [...] ^e	^e [...] ^e
Koni 1, wołów ^b [...] ^b , krów 1, byków ^b [...] ^b		2	36	^b [...] ^b
Owiec i kóz ^b [...] ^b		^b [...] ^b	^b [...] ^b	^b [...] ^b
Specjalne gałęzie gosp[odarki] wiejskiej <i>ogród</i>		0,25	37	50
Razem dochodu od gospod[arki] wiejsk[iej] p/g norm			168	^b [...] ^b

^a—^aWpis odręczny: 1930.

^b—^bBrak wpisu.

^c—^cBrak daty dziennej.

^d—^dWpis odręczny: 5,07.

^e—^eZnak %, w znaczeniu – nie dotyczy.

Od zarobków pobocznych (nazwa zarobku) ^b [...] ^b	^b [...] ^b	^b [...] ^b
Razem dochodu ze wszystkich źródeł	168	^b [...] ^b
Nałożono podatku	5,07	^b [...] ^b
Dano zniżek	^b [...] ^b	^b [...] ^b
Podatku do opłacenia	5	07
Zaległości za lata ubiegłe	^b [...] ^b	^b [...] ^b
Grzywny do dn[ia] 1 maja 1930 r.	^b [...] ^b	^b [...] ^b
Razem do opłacenia	5	07

Pięć Rub[li] 07 K[opiejek]

NALEŻY OPŁACIĆ PODATKU:

Według terminów ^b[...] ^b Rub[li] ^b[...] ^b Kop[iejek]

do 15 IX 1930 r. 2 [Rubli] 57 [Kopiejek]

do 15 X 1930 r. 2 [Rubli] 50 [Kopiejek]

do ^c[...] ^c 1930 r. ^b[...] ^b

[Pieczęć]*

Проскуровська райвиконком Рад Райотдела Черв. Депутатів

проскуровського округу

Przewodniczący Rej[onowego] Kom[itetu] Wyk[onawczego] [brak podpisu]

M.P. Kier[ownik] fin[ansowo]-pod. wydziału [podpis odręczny nieczytelny]

OPŁACONO:

Kasa ^b [...] ^b rejonu ^b [...] ^b okręgu Nr 2136 ks. kas	[Nadruk z godłem USRR]	
Podatku	5	07
Zaległości lat ubiegłych	—	—

*Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku ukraińskim, co w tłumaczeniu oznacza: Płoskirowski rejonowy komitet wykonawczy Rad Rejonowych Oddziału Deputatów Ludowych rejonu płoskirowskiego.

Grzywny	–	20
Razem	5	27

Pięć Rub[li] 27 K[opiejek]

28 IX 1930 r.

[Stempel]**

Проскурівська „Раисільбанк”

MP. Podpis [podpis odręczny nieczytelny]

f-[...]f

PRAWIDŁA OPŁATY PODATKU ROLNEGO

1. Podatek może być opłacony gotówką i obligacjami pożyczki włościańskiej za pośrednictwem rady wiejskiej, kasy miejscowego rejonowego komitetu wykonawczego lub wydziałów Banków Państwa. Można również wnieść podatek przez państwową kasę oszczędności albo przesłać pocztą do rejonowego komitetu wykonawczego tego rejonu, gdzie znajduje się gospodarstwo, za które podatek się wnosi.

2. Dozwala się wpłacać podatek kolektywnie przez osoby upoważnione przez płatników. Osoby te niosą wobec płatników odpowiedzialność za opłacenie podatku w odpowiednim terminie i za nietykalność zawierzonych im sum.

3. Nieopłacenie podatku w terminie, wskazanym w karcie podatkowej, pociąga za sobą grzywnę. Kara dolicza się do sumy zaległego podatku. Prócz tego stosują się przewidziane przez prawo kroki w celu przymusowego ściągnięcia podatku.

4. Przy opłacaniu podatku opłaca się przede wszystkim zaległość za lata ubiegłe oraz grzywna, reszta zaś idzie na opłatę nałożonego podatku za 1930/31 rok.

5. Wszelkie skargi i podania (wyjątek stanowią podania wynikłe z powodu klęsk żywiołowych) winny być składane za pośrednictwem rady wiejskiej do rejwykonkomu w terminie miesięcznym od dnia wręczenia płatnikowi karty podatkowej.

**Stempel z napisem w języku ukraińskim, co w tłumaczeniu oznacza: Rejonowy Wydział Banku Płoskirowskiego.

f-f Pozostałe pola karty podatkowej nie zostały wypełnione.

6. Podania z powodu klęsk żywiołowych winny być składane do rady wiejskiej w terminie tygodniowym od dnia klęski.

7. Złożenie skargi lub podania nie powstrzymuje ściągnięcia należnych od płatnika sum.

SPECJALNE UWAGI

^b[...]^b

.....
.....
.....
.....

*Oryginał. Karta podatku rolnego w języku polskim, z wpisami odręcznymi w języku ukraińskim.
APWINP, KP, bp.*

1931, 1 kwietnia, Nowa Wilejka – List ojca do Adama Wietuszyńskiego.

Nowa Wilejka⁴⁰⁴ dn[ia] 1 IV [19]31 r.

Dzień dobry, synu Adamie. W pierwszych słowach swojego listu chciałbym przesłać niskie ukłony a także złożyć Tobie życzenia z okazji Świąt Wielkanocy. Następnie powiadamiam Ciebie, że Twój list otrzymaliśmy, za który serdecznie dziękujemy, cieszymy się, że przez trzy lata przysłałeś do nas chociaż jeden list. Drogi synu Adamie, ty piszesz żebyśmy przysłali Tobie dokumenty, więc wysłaliśmy je przez konsula Polski w Warszawie. Teraz Twoje dokumenty znajdują się w Charkowie, w polskim konsulacie i Ty możesz pojechać do Charkowa i tam dostaniesz swoje dokumenty. Innych dokumentów wysłać tobie nie

możemy, ponieważ dla nas to bardzo drogo. Napisz list do Charkowa do polskiego konsulatu, oni dadzą odpowiedź, czy są tam Twoje dokumenty, czy nie, jeśli będą, to pojedziesz tam i je otrzymasz, bo innych my Tobie wysłać nie możemy. Nawet jeśli wyślemy, to one i tak pójdą do Charkowa i będziesz musiał sam jechać tam. Jeśli Ty nie wiesz, co robić w sprawie dokumentów, to pójdz na pocztę lub do urzędu wiejskiego i tam z nimi porozmawiaj na ten temat.

U nas wszystko jest tanie i wszystko jest, ale tobie nie możemy nic wysłać, ponieważ koszt wysyłki jest dla nas za wysoki. Twój ojciec pracuje w fabryce, siostry także pracują, ojciec nie ma pracy. Siostry za męża nie wyszły, żadna. Żyjemy wszyscy ani dobrze, ani źle. U nas jest bardzo zimno i bardzo dużo śniegu i są duże mrozy. Drogi synu, przyslij nam swoją fotografię, my bardzo chcemy Ciebie zobaczyć, jaki Ty jesteś teraz. Napisz, czym się zajmujesz, gdzie pracujesz, jak Twoja żona i dzieci, czy są zdrowe.

Postaraj się o dokumenty i przyjeżdżaj ze swoją żoną i dziećmi, tu będziesz żyć bardzo dobrze. My Tobie tu wszystko kupimy i Twojej żonie, będzie chodzić Twoja żona tylko w jedwabiu, a Ty będziesz chodzić w sukienym garniturze i w lakierowanych butach, ponieważ u nas wszystko jest tanie. Nam jest bardzo szkoda Ciebie i Twojej żony, ponieważ nic Wam przysłać tam nie możemy. U nas tu żyje się dobrze i wszystkiego wystarcza. Wszyscy żywi i zdrowi, czego i Wam życzymy od Boga.

Do zobaczenia, Twój ojciec i matka.

Wituszyńscy⁴⁰⁵

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11866, k. 47.

1931, 14 października, Marchlewska –*Artykuł z polskojęzycznej gazety „Marchlewszczyzna Radziecka” dotyczący nauczania w szkołach polskich na terenie polskiego rejonu Marchlewskiego.*

W nauczaniu powszechnym powstaje wyrwa

Przebieg nauczania powszechnego na Marchlewszczyźnie⁴⁰⁶, jak dotąd nie nabrał jeszcze tempów bolszewickich, i ma sporo braków i wyrw.

W szeregu rad wiejskich, zawdzięczając oportunistycznemu stosunkowi niektórych prezesów r[ady] w[iejskiej], a także i kierowników szkół, nauczaniu powszechnemu nie udzielono dostatecznej uwagi, nie zmobilizowano wokół tej pierwszorzędnej sprawy całej opinii mas pracujących.

Jeszcze przed rozpoczęciem roku szkolnego, wyłonione przez Wydział O[światy] L[udowej] i związek „Robos”⁴⁰⁷ szturmowe brygady nauczycielskie, wyjawily szereg nienormalnych zjawisk, a nawet przestępstwa ze strony kierowniczych organów na miejscach.

Ujawniła się beczynność Marchlewskiej r[ady] w[iejskiej], która nie reagowała na nieposyłanie dzieci do szkoły.

W Hucie Justynówce szkoła mieści się w domu kułaka ekspertnika, którego jeszcze z budynku nie wysiedlono.

Najważniejszym brakiem w toku nauczania powszechnego jest brak podręczników. Nie bacząc na wyraźne dyrektywy KC partii, Centrwydaw⁴⁰⁸ dotychczas nie zabezpieczył szkół polskich w podręczniki. Szkoły starszego koncentru nie otrzymały dotychczas ani jednego podręcznika w języku polskim. Dziwne, że wówczas, gdy szkoły rejonu pracują bez podręczników, w innych rejonach, polskich podręczników jest pod dostatkiem. Polskie podręczniki są w Żytomierzu, Pulinach, lecz nie ma ich w rejonie Marchlewskim.

Poważnym również brakiem jest niezabezpieczenie uczniów w obuwiu i odzieży. Dzięki bezradności „Rajsojuzu”⁴⁰⁹ obuwiu przeznaczone dla uczniów, zakupują fabryki Marchlewszczyzny, a towary deficytowe systematycznie są zbywane w Nowogrodzie Wołyńskim.

Braki powinny być usunięte jak najrychlej. Szkoły Marchlewszczyzny muszą mieć normalne warunki nauczania.

S.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Marchlewszczyzna Radziecka”⁴¹⁰ 14 października 1931, nr 82, s. 2.

94

[1931], Płoskirów – *Obowiązkowy podatek ubezpieczeniowy od nieszczęśliwych wypadków dla zabudowań gospodarczych i gospodarstwa rolnego wpłacony w 1931 roku przez Michała Kozinę s. Jana, mieszkańca wsi Hreczany.*

USRR–LKF⁴¹¹

Państwowe Obowiązujące Ubezpieczenie Płatne

Rejon płoskirowski

Wieś, miasto *Hreczany*

Ul. ^a[...]^{-a}

Bud[ynek] ^a[...]^{-a}

Ubezpieczeniowa lista spłat nr 495

Do obyw[atela] *Kozina Michał Janowicz*

Ubezpieczono na termin Od ^a [...] ^{-a} do ^a [...] ^{-a}	Ilość	Suma ubezpiecz eniowa	Spłaty		b-W razie nieuiszczenia spłat w terminie, ściąga się grzywnę. O ile zaległości z lat ubiegłych nie będą
			R[u]b[le]]	K[opiejki]]	
Zabudowania oszacowano: r[u]b[li]	^a [...] ^{-a}	830	12	03	
Wielkie bydło rogate w wieku od 2 lat oraz starsze sztuk	1	^a [...] ^{-a}	3	40	
Przychówek wielkiego bydła. Od 1 roku do 2 lat sztuk	^a [...] ^{-a}	^a [...] ^{-a}	^a [...] ^{-a}	^a [...] ^{-a}	
Koni od 2 lat oraz starsze	1	^a [...] ^{-a}	6	48	

^{a-a} Brak wpisu.

Zasiewy	Wskutek nieurodzaju	a) _____ b) _____ c) _____						
			$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$		
	Wskutek gradobicia, wymarznienia oraz wymoknięcia	^{b-a)} zbożowe, strączkowe, oleiste, jednoroczne trawy siane oraz rośliny na kiszonce ^{-b}	<i>1,48</i>	$a-[\dots]^{-a}$	<i>4</i>	<i>56</i>		
		^{b-b)} kartofle, buraki cukrowe, pastewne, okopowe, len, konopie oraz wieloletnie trawy stane ^{-b}	<i>0,43</i>	$a-[\dots]^{-a}$	<i>3</i>	<i>79</i>		
	Wskutek gradobicia	^{b-} Ogrody owocowe, winnice, jagodniki, warzywa i basztany ^{412-b}	<i>0,13</i>	$a-[\dots]^{-a}$	<i>1</i>	<i>46</i>		
	Ogółem spłat					$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$	
	Zaległości z lat ubiegłych					$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$	
Ogółem					$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$		
Spłaty i zaległości umorzone na mocy zniżek					$a-[\dots]^{-a}$	$a-[\dots]^{-a}$		
Do spłacenia					<i>31</i>	<i>92</i>		

^{b-b} Fragment pisany mniejszą czcionką.

Zaległości z lat ubiegłych wraz z grzywną doń należy spłacić natychmiast. Spłaty z 193^a[...]

^a roku winniście uiścić do rady wiejskiej w terminie:

1) do 1/IX – 16 rub. kop., 2) 1/X – 15 rb. 92 kop.

Podpis [podpis odręczny nieczytelny]

Przypisek o umorzeniu

Czas przypisku	Jaką majątność wyłączono	Od jakiego czasu	Podstawa	Umorzono						Podpis
				Spłaty		Zaległości		Ogółem		
				R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	
a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]- a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a
a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]- a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a

Przypisek o naliczeniach

Czas przypisku	Nazwa majątności	Od jakiego czasu	Podstawa	Naliczono						Podpis
				Spłaty		Zaległości		Ogółem		
				R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	
a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a
a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a

Przypisek o spłatach

Czas przypisku	Umorzono								Pokwitowani e oraz pieczętka
	Splat		Zaległości		Grzywny		Ogółem		
	R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	R[u]b[le]	K[opiejki]	
17/IX	31	92	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	31	92	a-[...]-a
a-[...]- a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a	a-[...]-a

1. Po otrzymaniu listy niniejszej sprawdźcie, czy całą waszą majątność ubezpieczono, o ile w liście są jakiegokolwiek niedokładności co do ewidencji majątności, zawiadomcie natychmiast radę wiejską.

2. O wszelkich zmianach w majątności: złom, przeniesienie, przebudowa, kupno lub sprzedaż bydła, osiągnięcie przez bydło wieku ubezpieczeniowego, powinniście powiadomić radę wiejską nie później, niż w ciągu 2 tygodni.

3. Listę tę należy przechowywać, gdyż jest dokumentem wartościowym.

Oryginał. Od ręczne wpisy w języku polskim na druku urzędowym w tym samym języku.

Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyśle, bp.

1932, luty, Charków – Artykuł opublikowany w gazecie „Bądź gotów”, informujący o wybudowaniu nowej szkoły w miejscowości Słobódka Czernicka.

Zbudowano nam nową szkołę.

(Słobudka-Czernecka⁴¹³, rej. Marchlewski)

W naszej wsi dotychczas dzieci uczyły się w małej ciemnej szkole. Szkołę zorganizowano jeszcze w 1925 roku, a pierwszym nauczycielem był tow. Olszański. Ale dzieciom w tej szkole było ciasno i ciemno.

Dopiero w roku 1928 na zebraniu włościan uchwalono zbudować nową szkołę. Lecz bardzo słabo starano o wykonanie tej uchwały. A już w roku 1929 dzięki tow. Polańskiemu i innym rozpoczęto pracę nad zbudowaniem szkoły, a w roku 1930 stanęła gotowa, ładna szkoła murowana z dużymi oknami. Dobrze będą w niej dzieci pracowały i wychowywały się na świadomych radzieckich obywateli.

Korespondent „Bądź Gotów”

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Bądź Gotów”⁴¹⁴ luty 1932, nr 1, s. 1.

1932, 12 maja, Kamięńskoje – Artykuł opublikowany w gazecie „Dzierżyniec”, dotyczący mniejszości narodowych na terenie USRR.

Wzmocnić pracę wśród mniejszości narodowościowych

W okresie wzmożonego budownictwa socjalistycznego, kiedy jesteśmy na progu 2-jej pięciolatki, zagadnienie budownictwa kultur narodowościowych według formy, socjalistycznych według treści nabiera wielkiego znaczenia.

W Kamieńskoje, na fabryce im. Dzierżyńskiego, która potężnie wyrasta w olbrzym metalurgiczny wszechzwiązkowego znaczenia, mamy robotników wielu narodowości, wśród nich poważny odsetek stanowią Polacy i Żydzi.

Polska i żydowska ludność pracująca w m. Kamieńskoje zdobyła poważne osiągnięcia w dziedzinie budownictwa kulturalnego. Mamy polskie i żydowskie grupy przy szkole pracy. Niedawno został otwarty ogródek dziecięcy, który składa się z 3 grup polskich i jednej żydowskiej. Ostatnio został zorganizowany polski robfak⁴¹⁵, który będzie szykował kadry dla naszego budownictwa socjalistycznego. W FZU⁴¹⁶ fabryki im. Dzierżyńskiego mamy 4 grupy narodowościowe, a na fabryce im. „Prawdy” 3 grupy, które pracują w języku ojczystym. Źle się przedstawia sprawa z kadrami kierowniczymi wśród mniejszości narodowościowych, lecz przy czynnym poparciu ze strony Instytutu Wychowania Społecznego w Kijowie, ta sprawa ostatnio zostaje złagodzona.

Obecnie rozwija swą pracę klub polski. Przedtem cała praca jego sprowadzała się tylko do koła dramatycznego z bardzo podejrzanym repertuarem w rodzaju „Sierotki”, „Asi” i innych, wrogich ideologicznie sztuk. Obecnie zaś widzimy znaczne polepszenie pracy klubu w dziedzinie wychowania mas w duchu komunistycznym. Ostatnio wielką robotę przygotowawczą klub zrobił do sezonu letniego. W przyszłości należy zwrócić uwagę klubowi na wychowanie polityczne mas pracujących i szerzyć techniczną propagandę.

Należy zorganizować przy klubie koła polityki bieżącej i techniki w języku polskim, żydowskim i białoruskim. W złym stanie znajduje się rozpowszechnianie gazet i literatury w języku mniejszości narodowościowych. W chwili obecnej na całe Kamieńskoje mamy wszystkiego 205 egzemplarzy. Mówi się o tym, iż ekspedycja kultsektora⁴¹⁷ organizacji Zw[iązków] Zawodowych i komisja narodowościowa Rady miejskiej niedostatecznie udzieliły temu uwagi.

Jednym z faktów, które potwierdzają o słabej pracy wśród mniejszości narodowościowych, jest odstawianie brygad narodowościowych od tempa budownictwa na Dzierżynbudzie, Energobudzie, Blumingu itp.

Słabo są zapoznane mniejszości narodowościowe z budownictwem kultur narodowych według formy, socjalistycznych według treści.

Słabo się przeprowadza pracę likwidacji niepiśmienności. Mamy tylko dwie grupy narodowościowe, jedną polską i jedną żydowską.

Źle się przedstawia sprawa z pracą t-wa Ozet, którego zadaniem jest okazać pomoc elementom zdeklasowanym wśród ludności żydowskiej, wciągając je do budownictwa socjalistycznego, do pracy, w związku z przejściem do społeczeństwa bezklasowego.

Mało uwagi zwrócono na takie narodowości jak besarabsko-mołdawska. Pomimo tego że u nich niezłe postawiona praca likwidacji niepiśmienności, należałoby jeszcze zorganizować wśród nich koło polityki bieżącej i techniki.

Wszystkie te braki w pracy wśród mniejszości narodowościowych, tłumaczyć można tym, że mało mamy sił kulturalnych, które można byłoby wykorzystać na tej pracy.

W przyszłości należy ożywić pracę komisji narodowościowej przy Radzie miejskiej, drogą przyciągania ludzi, którzy by mogli pracować wśród mniejszości narodowościowych. W pierwszą kolej należy rozładować od wszelkich innych obowiązków instruktora narodowościowego, który aż nadto jest przeładowany.

Rola komisji narodowościowej powinna być nie tylko organizująca lecz i kontrolująca. Kierując pracą, komisja musi kontrolować wszystkie urzędy i organizacje w dziele obsługiwania mas pracujących mniejszości narodowościowych.

Klub polski należy wzmocnić kadrami kierowników polityczno-kulturalnymi, którzy podnieśliby pracę na pewny poziom, odpowiadając za pewne gałęzie roboty klubu. Przesunąć w masy prasę periodyczną w języku mniejszości narodowościowych.

Zawdzięczając prawidłowej leninowskiej polityce narodowościowej naszej partii, masy pracujące wszystkich narodowości budując swoją kulturę narodową według formy, socjalistyczną według treści.

Wcielając w życie uchwały X i XVI zjazdu partii w kwestii narodowościowej, usuniemy wszystkie powyżej wskazane braki.

Winnik

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Dzierżyniec”⁴¹⁸ 12 maja 1932, nr 3, s. 1.

1932, 17 maja, Charków – *Artykuł opublikowany w gazecie „Głos Młodzieży”, dotyczący kampanii siewnej na Marchlewszczyźnie.*

Wzmóc tempo siewów.

Marchlewszczyzna

Na 5 maja odcinek kolektywny Marchlewszczyzny wykonał plan siewów na 8,5 proc. Jeszcze gorzej przedstawia się sprawa w odcinku indywidualnym: tutaj plan wykonano na 6,3 proc.

Takie żółwie tempo siewów jest skutkiem niedostatecznej pracy masowej wśród kolektywników oraz biedaków i średniaków – jednostkowców, niedostatecznego natarcia na wroga klasowego, usiłującego zerwać plan siewu; nie zadano ciosu oportunistycznemu poleganiu na samopływie.

Zasadniczym brakiem w pracy jest to, że brygady wytwórcze w kolektywach nie są dobrze zorganizowane i źle pracują, w szeregu kolektywów brygady nie wykonują norm dziennych: zamiast normy na jeden pług 0,75 ha, uprawiają 0,30-0,40 ha itp.

W kolektywie wsi Dowbałówka⁴¹⁹ w lichym stanie są konie, kolektywnicy do pracy wychodzą późno. Są kolektywy, które kroczą na czele, wykazując istotnie bolszewicki stosunek do pracy. Tak, na przykład kolektyw wsi Lubarska Huta⁴²⁰ zdołał zorganizować pracę, tak że plan siewu został wykonany w terminie.

Stan przebiegu siewów w naszym rejonie jest również miernikiem pracy komórek komsomolskich w tej dziedzinie.

Organizacja komsomolska Marchlewszczyzny winna wyteńczyć swe siły, wykazać bolszewicką natarczywość w walce z wrogiem klasowym, dając druzgocący cios oportunistycznemu poleganiu na samopływie.

M.K.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Głos Młodzieży” 17 maja 1932, nr 66, s. 1.

1932, 2 sierpnia, Lwów – *List Leona Wasilewskiego do redakcji gazety „Diła” o polsko-sowieckich pertraktacjach granicznych na konferencji pokojowej w Rydze w 1921 r.*

L. Wasilewski⁴²¹ o traktacie ryskim

Wielce szanowny dobrodzieju redaktorze!

W nr 159 „Diła” przeczytałem: „Joffe⁴²² i Manuilski⁴²³ wyraźnie proponowali polskiej delegacji kamieniecki, proskurowski, starokonstantynowski a nawet sąsiednie powiaty wschodnie, i na ten temat odbyły się gorące debaty w polskiej delegacji, która na koniec postanowiła nie brać tak kuszącego prezentu...”.

Poruszona tutaj sprawa ma pewne znaczenie historyczne, i ja, jako członek polskiej delegacji w Rydze i przewodniczący komisji terytorialnej tej delegacji, jak najdokładniej poinformowany, co do rozwoju spraw terytorialnych na konferencji pokojowej w Rydze, pozwalam sobie oświadczyć w interesie prawdy historycznej o to, że:

1. Na pierwszej sesji plenarnej konferencji pokojowej w Rydze delegacja radziecka, występująca w imieniu dwóch „suwerennych państw” – Rosyjskiej FSRR i Ukraińskiej SRR – zaproponowała granicę bardziej ograniczoną niż ta, którą Polska uważała za tzw. linię Curzona. Tę propozycję odrzuciliśmy a limine, a polska delegacja jeszcze zastrzegła, że sprawa Galicji Wschodniej nie może być przedmiotem dyskusji w Rydze, przez to, że Galicja nigdy nie należała do Rosji.

2. Sprawy graniczne były debatowane na wewnętrznych obradach polskiej delegacji, która dawała swojemu przewodniczącemu stosowne instrukcje. Na podstawie tych instrukcji p. Dąbski⁴²⁴ zwracał się z dość konkretnymi propozycjami do p. Joffe. Ogólna linia granicy ustalona na konferencji p. Dąbskiego z p. Joffe, była komunikowana mieszanej komisji terytorialnej, która ją przenosiła we wszystkich szczegółach na mapę sztabu generalnego.

3. P[an] Manuilski nie odegrał żadnej roli w sprawach granicy. Był tylko figurantem, który miał zaznaczać na pokojowych negocjacjach „suwerenność” USRR.

4. Wszystkie propozycje terytorialne wychodziły wyłącznie ze strony polskiej, i ani p. Manuilski, ani p. Joffe nie przedstawili nikomu żadnych propozycji, co do granicy i nie

proponowali żadnych ukraińskich powiatów. Dlatego też na ten temat w polskiej delegacji nie było żadnych debat.

5. Polska delegacja stała zasadniczo na linii galicyjskiej granicy Zbrucza, a co dotyczy Wołynia, to domagała się linii, którą ustalono w umowie warszawskiej z rządem URL – z drobnymi zmianami przeważnie o charakterze strategicznym.

6. Kiedy w Rydze toczyły się negocjacje, można było odczuć, że bolszewicy byliby skłonni do szerszych ustępstw terytorialnych, ale wyłącznie kosztem Rusi Białej. Kiedy tę sprawę polska strona postawiłaby na ostrzu noża, Polska mogłaby otrzymać Mińsk, itp. Bolszewicy, zapewne, zażądałoby tylko jakiejś deklaracji o treści „autonomicznej” (na wzór „suwerennej” Rusi Białej z kilku powiatów Mińszczyzny, która wtedy już istniała w Związku Radzieckim). Ale większość polskiej delegacji z p. S. Grabskim⁴²⁵ na czele stanowczo sprzeciwiała się temu, i na ten temat w polskiej delegacji „szły gorące debaty”.

Ale, kiedy sprawa dotyczyła ukraińskiego terytorium, bolszewicy rzadko szli na ustępstwa od ogólnej linii, nawet tam, gdzie czysto praktyczne, życiowe interesy domagały się drobnych korekt granicy. To ujawniło się także później, kiedy trzeba było ustanowić granicę w terenie.

Tym sposobem, wszystkie pogłoski o jakichś propozycjach delegacji bolszewickiej w Rydze, które odnosiłyby się do wspomnianych wyżej ukraińskich powiatów, należy uznać za legendę.

Mam nadzieję, że nie odmówicie wydrukowania tego mojego listu na stronach „Diła”.

Z głębokim szacunkiem

Leon Wasilewski

Oryginał. Druk w języku ukraińskim.

„Diło”, 2 sierpnia 1932, nr 168 (13.116), s. 3.

1932, Hreczany – Karta podatkowa jednolitego podatku rolnego za rok 1932 Michała Koziny s. Jana mieszkańca wsi Hreczany.

Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!

^a[...]^{-a}

**Karta podatkowa
Jednolitego podatku rolnego za rok 1932**

Nazwisko, imię i imię ojca: *Kozina Michał Janowicz*

Karta rejestracyjna Nr 495

Miejscowość: ^b[...]^{-b}

Rada wiejska: *Hreczany*

Rejon: *płoskirowski*

[Pieczęć]*

Проскурівський Рай[онний] Викон[авчий] Ком[ітет]

Рад роб[ітничих],сел[янських]і черв[оноармійських] депутатів

Проскурівськоїокруги

Podpis

[podpis odręczny nieczytelny]

Kartę podatkową wręczono: ^b[...]^{-b}1932 r.

Przy opłacie podatku należy przedstawić kartę podatkową.

^{a-a} Godło USRR.

^{b-b} Brak wpisu.

* Pieczęć okrągła w kolorze fioletowym z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku ukraińskim, co w tłumaczeniu na język polski oznacza: „Płoskirowski Rejonowy Komitet Wykonawczy Rad Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich Deputowanych okręgu płoskirowskiego”.

Obywatele, którzy zgubili kartę podatkową, obowiązani są nabyć drugi egzemplarz za opłatą 50 kop[iejek].

Kwitów z zaznaczeniem wniesionego podatku nie należy odcinać od karty podatkowej.

W gospodarstwie zarejestrowano					
Spożywców 3			Liczba	Dochód	
w tym zdolnych do pracy 2					
Hektarów ziemi opodatkowanej wg norm		ziemi ornej	1,97	108,35	
		sianokosu	^b [...] ^{-b}	^b [...] ^{-b}	
		lnu i konopi	^b [...] ^{-b}	^b [...] ^{-b}	
Specjalne gałęzie [gospodarki wiejskiej]			0,13	48,10	
Koni 1	wołów ^b [...] ^{-b}	krów 1	byków ^b [...] ^{-b}	2	55
Owiec i kóz ^b [...] ^{-b}			^b [...] ^{-b}	^b [...] ^{-b}	
Od zarobku nie związanego z ziemią				^b [...] ^{-b}	
Opodatkow[anie] dochodu ze sprzedaży produktów g[ospodarstwa] w[iejskiego] na prywatnym rynku				^b [...] ^{-b}	
Od zarobków pobocznych (nazwa zarobku)				^b [...] ^{-b}	
Razem dochodu ze wszystkich źródeł				^b [...] ^{-b}	
Nalozono podatku				14,93	
Dano zniżek ^c [...] ^{-c}				2,25	
Pozostało do opłacenia				12,68	
Zaległości za lata ubiegłe				^b [...] ^{-b}	
Grzywna do ^b [...] ^{-b} 1932 r.					

Należy wpłacić podatku				Zniżki i podwyżki
Według terminów	do 1/IX 1932 r.	r[ubli] 6	k[a]rb[owańców] 34	^c [...] ^{-c}
	do 1/X 1932 r.	r[ubli] 6	k[a]rb[owańców] 34	^c [...] ^{-c}

Oplacono

^{c-c} Wpis odręczny nieczytelny.

Nazwa urzędu który przyjął płatność	Miesiąc, dzień	Niedopłata	Opłata podatku	Grzywna	Razem	Podpis i pieczęć instytucji
<i>Hreczany</i>	<i>17/IX</i>	^c [...] ^c	<i>12,68</i>	^c [...] ^c	<i>12,68</i>	[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Rękopis na druku urzędowym w języku ukraińskim.

Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu.

100

1933, 11 stycznia, Marchlewsk – Uchwała Marchlewskiej Rejonowej Komisji Kontroli Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej dotycząca zarobków nauczycieli, opublikowana w gazecie „Marchlewszczyzna Radziecka”.

**O zaopatrywaniu nauczycieli
Uchwała Marchlewskiej RKK-RWI⁴²⁶**

1) Konstatować, że uchwałę KC WKP(b)⁴²⁷ o płacy zarobkowej i aprowizacyjnej nauczycielstwa wykonuje się niedostatecznie. W następstwie tego nauczycielstwo było pozbawione zupełnie aprowizacji w listopadzie oraz dopuszczono zaległość w płacy zarobkowej na dwa miesiące, a w Marjanowieckiej, Henrykowieckiej r.-w. na trzy miesiące.

2) Aproprowizacja nauczycieli według norm produktami spożywczymi i przemysłowymi została uregulowana dopiero w grudniu.

3) W celu usunięcia niedostatków Prezydium RKK RWI uchwała:

1) Zaproponować wydziałowi finansów pod osobistą odpowiedzialność tow. Plis-Czeraniawskiego oraz przewodniczących RW⁴²⁸, zlikwidować zaległości w płacy zarobkowej nauczycielstwu w przeciągu 10 dni, tj. do 15 stycznia, a nauczycielstwu Henrykowieckiej i Marjanowieckiej r.-w. w przeciągu 10 dni, tj. do 10 I 1933 r.

2) Za złośliwe uchylanie się od wypłaty nauczycielstwu płacy zarobkowej w przeciągu 3-ch miesięcy przez Henrykowiecką i Marjanowiecką r.-w., przewodniczących obu r.-w. przyciągnąć do sądowej odpowiedzialności. Polecieć prokuraturze załatwić sprawę w ciągu 5 dni.

3) Zaproponować pod osobistą odpowiedzialność tow. Plis-Czerniawskiego, od 1 I [19]33 r. ściśle przestrzegać terminów wypłat płacy zarobkowej nauczycielstwu, zgodnie z rozporządzeniem prezydium RKW, tj. nie później [niż] 25 każdego miesiąca.

4) Zaproponować kier[ownictwu] WOL⁴²⁹ na kolejnym posiedzeniu Prezydium: zrobić informację o stanie płacy zarobkowej nauczycielstwa i stopniu realizacji powyższej uchwały.

5) Wydziałowi finansów zbudować swój plan kasowy w ten sposób, ażeby ku 1 czerwca nagromadzić 100 000 rubli dla wypłacenia w swoim czasie płacy zarobkowej nauczycielom za letnią przerwę.

6) Konstatając, że „narjady” na aprowizację nauczycielstwa, realizuje się przez aparat Rejsojuzu⁴³⁰ ze znacznym opóźnieniem, zaproponować Rejsojuzowi pod osobistą odpowiedzialność tow. Perelmutera, przyspieszać realizację „narjadów” i przesłanie produktów do dołowych organizacji kooperacyjnych.

Termin przesłania produktów od chwili otrzymania „narjadu” nie może wynosić więcej, jak dni 5.

7) Zaproponować wydziałowi rolnemu, niezwłocznie, w terminie jednego tygodnia wycofać fundusze produktowe dla nauczycieli przymocowanych do kolektywów i przekazać je do RKW zgodnie z uchwałą RKL⁴³¹.

8) W celu zabezpieczenia ogrodowizną nauczycieli, zaproponować Rejsojuzowi i Rejsnabowi: wykorzystać możliwości miejscowe drogą zakupów decentralizowanych.

9) Prosić Obł. KK⁴³², wskazać Obłsnabowi⁴³³ na konieczność regularnego przesyłania narjadów oraz dostarczanie ich w obszarze czasu, tj. do 10-go każdego miesiąca.

10) W celu utworzenia dodatkowej bazy produktowej, zaproponować WR wyznaczenie odpowiedniej ilości ziemi każdej szkole oraz rozpatrzyć możliwości zabezpieczenia ich nasionami ku kampanii siewnej.

11) Zaproponować sekcjom RWI przy RW zbadać prawidłowość dochodzenia do nauczycielstwa produktów spożywczych i przemysłowych, przekazanych dołowym organizacjom kooperacji przez Rejsojuz.

Uchwałę ogłosić w prasie.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Marchlewszczyzna Radziecka” 11 stycznia 1933, nr 4, s. 1.

101

1933, kwiecień, Warszawa – Informacja z Kroniki ZSSR opublikowana w „Biuletynie Polsko-Ukraińskim” dotycząca artykułu opublikowanego w „Proletarskiej Prawdy”.

„Cała uwaga w stronę konia”. Taki tytuł nosi artykuł wstępny kijowskiej „Proletarskiej Prawdy”⁴³⁴ z 17.II r. b. Nr 33. Pomimo, że cała piatiletka⁴³⁵ odbywała się pod hasłem industrializacji i traktoryzacji i że i przez całe pięć lat głoszone, że maszyna zastąpi żywą siłę, czytamy w artykule wydrukowane grubymi czcionkami co następuje:

„W nadchodzącym sezonie wiosennych robót rolnych przypadnie na końską siłę pociągową przeciętnie 83% robót, a w wielu rejonach dojdzie nawet do 100%. A więc w zasadzie od konia zależy wykonanie planu zasiewów wiosennych”.

Ale:

„Wróg klasowy rozumie jednak doskonale rozstrzygającą rolę konia w walce o wzmocnienie kolchozów, o podniesienie urodzajności i dlatego dokłada wszelkich sił, by osłabić nasz tabor koński...”

„W komunie „Lenkomsomol”⁴³⁶ (Szpoła) w przeciągu ostatniego miesiąca (stycznia) zginęło 50 koni, bo wokół nich gospodarowali „kułacy” Chowko, Czumak, Szuszko i inni... Niedobitki kułactwa, petlurowszczyzny i inni kontrrewolucjoniści doprowadzili do tego, że w kolchozach wsi Jabłyniwki, Spyczenec, Wynohradu, Szesterynec i inn. ilość zniszczonych koni sięga 75%. Oni to, agenci wroga klasowego, dopięli tego że ponad 30% koni rejonu Łysiańskiego choruje na stomatyt⁴³⁷.”

W wyniku tych tragi-komicznych rozważań, miejscami całkiem pozbawionych poczucia humoru, autor kończy artykuł takim oto nawoływaniem:

„Wymagamy wysokiej rewolucyjnej żarliwości (pylności) w stosunku do konia”!

Rzeczywiście, koń by się uśmieł.

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Biuletyn Polsko-Ukraiński”⁴³⁸ kwiecień 1933, nr 3(5), R II, s. 40.

102

1933, kwiecień, Warszawa – Informacja z Kroniki ZSSR opublikowana w „Biuletynie Polsko-Ukraińskim” dotycząca komunikatu z „Proletarskiej Prawdy”.

Do problematu „statystyki sowieckiej” W „Proletarskiej Prawdzie” Nr 32 z 15.II b. r. znajdujemy następujący komunikat: „Kołchoz im. 3-go decydującego (roku piatiletki) we wsi Piski na Żytomierszczyźnie postanowił podnieść urodzaje zboża w roku bieżącym o 32%”.

Ani mniej ani więcej!

Oryginał. Druk w języku polskim.

„Biuletyn Polsko-Ukraiński” kwiecień 1933, nr 3(5), R II, s. 40.

103

1933, 21 kwietnia, Płoskirów – Zobowiązanie Michała Koziny do obowiązkowej dostawy zboża państwu.

USRR

Seria E 24

Obwód winnicki

Płoskirowski Rejonowy Komitet Wykonawczy ^a[...]-^a
 Rad Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich Nr ^b[...]-^b
 Deputowanych Hreczańskiej Rady Wiejskiej 21 IV 1933 r.

^c[...]-^c

Zobowiązanie do dostawy ziarna państwu

Ob. Kozina Michał Janowicza

Na podstawie postanowienia Rady Komisarzy Ludowych Związku SRR oraz Centralnego Komitetu WKP(b) z 19 stycznia 1933 roku „O obowiązkowej dostawie ziarna państwu przez kołchozy i gospodarstwa indywidualne”, Wy powinniście zdać do Płoskirowskiego punktu (elewator), W/O „ZAGOTZERNO” nie później niż *do września* 1933 roku ziarno po cenach państwowych.

2 cetnary 18 kg

ilość

Podaną ilość Wy powinniście zdać w takich uprawach i w takim

Nawa upraw		Ilość w cetnarach				Razem za 1933 r.
		lipiec	sierpień	wrzesień	październik	
Wszystkich zbożowych 0,59			0,98	1,20	–	2,18
W tej liczbie	Pszenicy			–	–	
	Żyta 0,20		0,36	0,42	–	0,78
	Owsa 0,12		0,20	0,24	–	0,44
	Strączkowych (bobowych) 0,06		0,12	0,14	–	0,24
	Innych zbożowych (kukurydzy, jęczmieniu,		0,30	0,40	–	0,70

^a–^a Stempel o treści: 672384.

^b–^b Brak wpisu.

^c–^c Nadruk na lewym marginesie druku urzędowego: W rachunek wykonania zobowiązania zbożowego przyjmujemy tylko dobrej jakości ziarno.

	hreczki, prosa, wyki) 0,21					
Z tego – słonecznika		–	–			

Za złamanie tego zobowiązania Wy odpowiecie zgodnie z postanowieniem Rady Komisarzy Ludowych Związku SRR oraz Centralnego Komitetu WKP(b) z 19 stycznia 1933 roku.

[Pieczęć]

Za uprawnioną Komisję zbioru produktów
Przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR

[podpis odręczny nieczytelny]

Przewodniczący Silrady

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Druk urzędowy w wypełniony odręcznie języku ukraińskim.

Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu, bp.

[1933], Płoskirów – *Karta zasiewów mieszkańca wsi Hreczany, Michała Koziny.*

^a[...]–^a

„Nastał czas, kiedy dla wzrostu gospodarstwa
wszerz, przez zwiększenie powierzchni
zasiewów, trzeba powrócić do walki o
piękniejsze obrabianie ziemi, do walki o

^{a–a}Dopisek odręczny: 1933 r.

podniesienie [jej] urodzajności, jako głównego i centralnego zadania w gałęzi gospodarstwa wiejskiego na obecnym stadium rozwoju”
(Z postanowienia Radnarkomu⁴³⁹ ZSRR oraz CK WKP(b)).

Karta zasiewów
Na rok 1933

Nazwisko, imię, imię odojcowskie *Kozina Michał Janowicz*
Wieś Hreczany rejonu płoskirowskiego

Podpisy [brak podpisów]

	Nr p/p	W polu	Na sadybie	Razem	Potrzeba nasienia	Wskazówki do przygotowania nasienia	Wskazówki do wykonania zasiewu
Wszystkiej ziemi	1						
Z tego cz. ornej	2						
Ozimin	3						
Z tego cz. pszenicy	4						
„” żyta	5						
Wczesnych jarych	6			0,84			
Z tego cz. jarej pszenicy	7						
„” jęczmienia	8			0,14	65		
„” owsa	9			0,12	52		
Bobowych	10			0,4			

Z tego cz. grochu	11			0,006	34		
„ fasoli	12						
„ soczewicy	13			0,04	8		
Na krupy	14			0,34			
Z tego cz. hreczki	15			0,05	19		
„ prosa	16			0,01	5,1		
Innych ziarnowych	17			0,4			
Z tego cz. kukurydzy	18			0,04	8		
„ mieszanki	19			0,07	14		
Technicznych	20			0,30			
Z tego cz. c. buraki	21			0,05			
„ maku	22						
„ konopi	23			0,01	6		
Paszowych	24						
Z tego cz. wiele traw m.r.	25						
„ mieszanki	26						
„ korzeniowe	27						
Ogrodowych	28			0,24			
Z tego cz. ziemniaków	29			0,05	156		
„ różnych ogrodowych	30			0,04			
Wszystkich zasiewów	31						
traw	32					1,05	

*Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku ukraińskim.
Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu, bp.*

105

1933, 2 sierpnia, [Kijów] – Korespondencja Wydziału Transportowo-Drogowego OGPU Kolei Południowo-Zachodniej z GPU USRR o założeniu sprawy agenturalnej pt. „Patrioty” na kolejarzy – parafian Kościoła rzymskokatolickiego w mieście Fastowie.

Do naczelnika GPU USRR
m. Charków

W sprawie Andruszewicza i in[nych]

Z informacji o charakterze agenturalnym nadchodzących od DTW⁴⁴⁰ ODPU⁴⁴¹ PZZ⁴⁴² wynika, że figuranci w sprawie polskiej k[ontr]r[ewolucyjnej] organizacji szpiegowsko-dywerysyjnej w [mieście] Fastowie (sprawa księdza Andruszewicza⁴⁴³, 1931 r.), których nie zlikwidowano, w późniejszym czasie do to chwili obecnej przejawiają tendencję do jednoczenia się i grupują się wokół wyznaczonego zamiast Andruszewicza księdza Arguszewskiego⁴⁴⁴.

Aktywność w tym kierunku przejawiają również ci, którzy zostali zwolnieni z aresztu w DTW ODPU PZZ w trakcie śledztwa.

Na tej podstawie założyliśmy sprawę agenturalną pt. „Patrioty” i prowadzimy rozpracowanie osób z grona byłych figurantów [w sprawie polskiej kontrrewolucyjnej organizacji szpiegowsko-dywerysyjnej w mieście Fastowie], którzy pozostali [i kontynuują pracę] na transporcie kolejowym, a mianowicie:

1. Czechowicz Iwan Henrykowicz – sprawdzał wagony,
2. Zakusyło Józef Jakowicz – to samo,
3. Kobylański Kazimierz Iwanowicz – to samo,
4. Grabowski Władysław Matwiejewicz – pom[ocnik] maszynisty,

5. Czechowicz Aleksy – ślusarz parowozowni,
6. Kurowski Konon Nikołajewicz – sprawdzał wagony,
7. Kowalski Władysław Klementjewicz – przewoźnik,
8. Tysięczna Lidia Eugeniewna – urzędnik [biura] g[ospodarki] k[omunalnej] i l[okalowej],
9. Szewczuk Paweł Daniłowicz – dozorca budynków.

Ze względu na to, że w będącej w naszym posiadaniu kopii aktu oskarżenia oraz w jednym zbiorze protokołów przesłuchań w sprawie Andruszewicza i Pilkiewicza nie ma informacji o działalności k[ontr]r[ewolucyjnej] wyżej wymienionych osób, prosimy sprawdzić archiwalnie akta sprawy Andruszewicza oraz oddzielone od akt tej sprawy materiały dotyczące tych osób oraz wysłać nam wyciągi z zeznań głównych figurantów na temat ich związku [z] daną organizacją i ich działalności k[ontr]r[ewolucyjnej] w celu analizy a następnie rozpracowania.

NACZELNIK DTW PZZ

*Timofiejew*⁴⁴⁵
[podpis odręczny]

NACZELNIK O[DDZIAŁU] S[PECJALNEGO]
i pomocnik nacz[elnika] DTW ODPU PZZ

Kajzer
[podpis odręczny]

*Oryginał. Maszynopis w języku ukraińskim na druku urzędowym.
CDAHOU, f. 263, op. 1, spr. 62582-ΦII, T, 1, k. 147, 151.*

1933, 17 listopada, [Kijów] – Notatka przewodniczącego GPU USRR Wsiewołoda Balickiego do sekretarza generalnego KC KP(b)U Stanisława Kosiora o wykryciu oraz rozpoczęciu likwidacji „POW”.

17 listopada 1933 r.

ŚCIŚLE TAJNE

KC KP(b)U

Tow. ^{a-}S.W. Kosiorowi^{-a446}

GPU USRR wykryło i likwiduje dużą, podziemną, kontrrewolucyjną, powstańczą i szpiegowską „Polską Organizację Wojskową” („POW”).

Stworzona przez PIŁSUDSKIEGO organizacja od początku swojej działalności, tj. od rozpoczęcia wojny radziecko-polskiej, prowadziła działania których celem było zorganizowanie szpiegostwa wojskowego, zbrojne obalenie władzy radzieckiej i rozbięcie ruchu komunistycznego na terytorium Polski i Zachodniej Ukrainy. Główne zadanie „Polskiej Organizacji Wojskowej” polegało na oderwaniu Ukrainy i Białorusi od ZSRR i utworzeniu pod protektoratem Polski, federacji Polski, Ukrainy i Białorusi.

W okresie wojny radziecko-polskiej główne kadry organizacji były rozgromione przez kijowską gubernialną CzeKa. Część członków kierownictwa „POW”, którzy przeniknęli do partii komunistycznej, ocalała od pogromu i kontynuowała kontrrewolucyjne działania wykorzystując obecność na odpowiedzialnych stanowiskach w partyjnym i radzieckim aparacie.

Po przewrocie PIŁSUDSKIEGO, w maju 1926 r., „Polska Organizacja Wojskowa” otrzymała od niego zadanie szerokiego rozwinięcia podziemnych działań na terytorium ZSRR. Aktyw „POW”, znajdujący się na terytorium Polski, otrzymuje wskazówki od kierownictwa organizacji, według których ma na różne sposoby przedostawać się do ZSRR, głównie na Ukrainę. W tym celu członkowie organizacji przenikają do lewackich organizacji robotniczych, stąd do KPZU i KPP, po czym, przykrywając się legitymacjami partyjnymi, pod pozorem emigrantów przedostają się na Ukrainę. W ten sposób w różnym czasie na Ukrainę byli przetrzuceni:

^{b-}CHRUŚCIEL-BONDARENKO-SZYMANOWICZ^{-b} Wiktor Piotrowicz⁴⁴⁷ [-] był[y] polski legionista, członek Zachodnio-Ukraińskiego Komitetu PPS-Lewicy, członek KPP od 1925 r., członek KC KPZU, należał do antypartyjnej grupy Kostrzewy, uczestnik procesu „21”.

^{a-} -^a Wpisano odręcznie czerwoną kredką.

^{b-} -^b Podkreślono maszynowo.

^b-PUSZKAR^{-b} Aleksander Wasylewicz⁴⁴⁸ – kapral armii austriackiej, członek radykalnej partii, był[y] członek KC Komunistycznej Partii Wschodniej Galicji, był[y] kier[ujący] Gal[ickim] Oddziałem przy KC RPK w Moskwie.

^b-JANICKI^{-b} Karol Piotrowicz⁴⁴⁹, był[y] strzelec siczowy UAH⁴⁵⁰, członek KPZU od 1925 r., aspirant sektora polskiego IKP⁴⁵¹ WUAMLIN⁴⁵².

^b-MULKO^{-b} Wołodymyr Tarasowicz⁴⁵³ – członek K[omunistycznego] Z[wiązku] M[łodzieży] Zachodniej Ukrainy od 1923 r., członek KP(b)U, przew[odniczący] komitetu roboczego bratskiego⁴⁵⁴ ziarnosowchozu na Odeszczyźnie.

^b-RODAK-RAJS^{-b} Jewgienij Józefowicz⁴⁵⁵ – był[y] kierujący Oddziałem Wojskowym KC KPZU. Do aresztowania pracował w archiwum KP(b)U – oraz wielu innych.

Działaniami organizacji w ZSRR kierowało centrum, które znajdowało się początkowo w Kijowie, później w Mińsku i w ostatnim czasie w Moskwie.

Do czasu likwidacji organizacja rozwinęła szerokie szpiegowskie i powstańcze działania na terytorium Ukrainy. Te działania prowadzone były w ścisłym kontakcie z odpowiednimi organizacjami znajdującym się na Białorusi, w Moskwie i w Polsce.

„Polską Organizacją Wojskową” na Prawobrzeżnej Ukrainie kierowało centrum, znajdujące się w Kijowie. W skład centrum wchodził:

^b-SKARBEEK-SZACKI^{-b} Bolesław Władysławowicz – syn szlachcica, Polak, od 1907 do 1917 r. członek PPS (frakcji rewolucyjnej), w latach 1917-1919 r. członek PPS-Lewicy. W 1919 r. wstąpił do KP(b)U, był członkiem Biura Politycznego KC KP(b)U. Żonaty z córką polskiego oficera. Kierujący [Wydziałem] Kult[ury] [i] Prop[agandy] czernihowskiego Obw[odowego] Biura Org[anizacyjnego] KP(b)U.

^b-POLITUR-RADZIEJOWSKI^{-b} Henryk Ignatowicz – by[ły] członek KPP od 1918 r. W 1919 r. przybył na Ukrainę. W latach 1919-1921 r. był kierującym pracą polityczną w Armii Czerwonej. W 1921 r. przez 8 miesięcy pracował w kijowskiej gub[ernialnej] CzeKa. Od 1922 r. w redakcyjnej i partyjnej pracy (redaktor polskiej gazety „Sierp”, kier[ujący] Pol[skim] Biurem OPK⁴⁵⁶ w Kijowie). Do aresztowania kier[ujący] katedrą Polskiego Instytutu Pedagogicznego w Kijowie. Członek KP(b)U od 1919 r.

^b-MICHAŁOW-ŁAPIŃSKI^{-b} Michał Michajłowicz⁴⁵⁷ – Polak, syn szlachcica-ziemianina. Matka – szlachcianka, córka ziemianina, przyjaciółka Piłsudskiego, związana z szefem polskiej policji w Warszawie. W 1930 r. przerzucony na Ukrainę radz[iecką] w celu nasilenia działań „POW”, nawiązania współpracy w działaniach z UWŃ.

^b-DOBRZYŃSKI^b Stanisław Franciszkiewicz – agent polskiej defensywy od 1921 r. W czasie wojny 1920 r. służył jako ochotnik w armii polskiej, członek PPS, następnie KSM, następnie w partii [komunistycznej].

W celu planowego działania centrum utworzyło trzy sekcje prowadzące działania na linii:

^b-SEKTOR „A”^b – prowadzi nacjonalistyczną i religijną propagandę, działania sabotażowe wewnątrz radzieckich instytucji, szczególnie kulturalno-oświatowych. Poza tym, zajmuje się werbowaniem ludzi do działalności sabotażowej, szpiegowskiej i powstańczej.

^b-SEKTOR „B”^b – informacyjno-wywiadowczy. Zajmuje się organizowaniem politycznego, ekonomicznego i wojskowego szpiegostwa zwracając szczególną uwagę na rejony przygraniczne.

^b-SEKTOR „C”^b – działań bezpośrednich. Tworzy grupy powstańcze i małe bandy, zajmuje się działaniami dywersyjnymi, organizacją prowokacji w pasie granicznym po linii nastrojów emigracyjnych wśród mas, organizacją małych napadów, poszczególnych zabójstw itp. w celu stworzenia napiętej sytuacji w pasie granicznym.

Oprócz tych sektorów centrum organizacji na Ukrainie zorganizowało oddział techniczny zajmujący się nawiązaniem łączności z konsulacjami i bezpośrednio z polskim Sztabem Generalnym. Tenże oddział kierował przetrzucaniem prowokatorów z KPZU i KPP na terytorium Ukrainy, finansował działania organizacji i utworzył swoje biuro paszportowe.

Do swoich działań kontrewolucyjnych „POW” na Ukrainie szeroko wykorzystywała „Ukraińską Wojskową Organizację”. Z kolei „UWO” swoje działania wywiadowczo-powstańcze prowadziła w kontakcie z „POW”.

Ich kontakty odbywały się głównie po takich liniach:

- wspólne przetrzucanie i rozmieszczanie na Ukrainie prowokatorów z KPZU i KPP;
- przygotowanie kadr wojskowych na Ukrainie w celu wspólnego wystąpienia w chwili rozpoczęcia powstania;
- wspólne tworzenie rozległej sieci wywiadowczej w celu prowadzenia szpiegostwa wojskowego oraz organizowania łączności z zagranicą i wzajemnej pomocy w celu podtrzymania tej łączności.

W celu obserwacji działań „Ukraińskiej Wojskowej Organizacji” oraz wzmocnienia polskich wpływów wewnątrz „UWO” PIŁSUDSKI przysłał z Polski emisariusza ŁAPIŃSKIEGO. ŁAPIŃSKI kierował biurem informacji „POW”, które miało za zadanie:

1. Prowadzenie szpiegostwa wojskowego i ekonomicznego.
2. Informowanie polskiego Sztabu Generalnego o sytuacji w Kompartii.

3. Zbieranie materiałów o charakterze wewnątrzpolitycznym.

W celu rozwinięcia lokalnych działań werbunkowych oprócz dużych oddziałów w Odessie, Charkowie, Kijowie, Winnicy i Żytomierzu organizacja stworzyła rejonowe komendantury w Płoskirowie, Berdyczowie, Marchlewsku, Białej Cerkwi, Szepetówce, Olewsku⁴⁵⁸, Nowogrodzie Wołyńskim, Kamieńcu Podolskim, Gródku⁴⁵⁹ i Kamieńskim⁴⁶⁰.

Przeniknięcie działaczy organizacji na kierownicze stanowiska radzieckie i partyjne dało „POW” możliwość szerokiego rozwinięcia działalności szpiegowskiej w garnizonach kijowskim, berdyczowskim i żytomiarskim, a także na linii zapoznania się z tajnymi materiałami partyjnymi, które dostarczał SKARBK.

Szczególnie szerokie działania organizacja rozwinęła na linii sabotażu na froncie budownictwa radzieckiego, szczególnie kulturalnego, w polskich rejonach narodowych.

Kierownicze instytucje, takie jak: Polskie Biuro Z[jednoczonego] K[omitetu] Z[wiązkowego] i Narobraz⁴⁶¹, Instytut Polskiej Kultury Proletariackiej przy WUAN⁴⁶², polski Socwos⁴⁶³, redakcja polskiej gazety „Sierp” były całkowicie wzięte przez [te] organizacje pod swój wpływ.

Podczas organizowania Instytutu Polskiej Kultury Proletariackiej kierownictwo „POW” wychodziło z [założenia], że po przejęciu Instytutu w swoje ręce, można będzie przekształcić go w mocną bazę do tworzenia kadr organizacji rozsyłanych następnie do polskich rejonów [narodowych] Ukrainy.

Dla wpływu na pracę wydawniczą kierownictwo organizacji umieściło swoich ludzi w polskich sekcjach Centrozdatu⁴⁶⁴ w Kijowie i w Charkowie.

Żeby nie dopuścić do rozwoju polskiej kultury proletariackiej w ZSRR POLITUR, który kierował polską sekcją pisarzy proletariackich w Kijowie, prowadził wśród nich działania sabotażowe.

Obecnie wykryto i trwa likwidacja oddziałów organizacji na Charkowszczyźnie, Kijowszczyźnie, Podolu, Odeszczyźnie, Wołyniu i w rejonie marchlewskim. ^{c-}Aresztowano 123 osoby, z nich 31 tych, którzy przeniknęli do partii jako członkowie i kandydaci^{c-}.

Dołączam najbardziej charakterystyczne protokoły.

PRZEWODNICZĄCY GPU USRR

W. Balicki

[podpis odręczny]

^{c-} ^{c-} Podkreślono odręcznie czerwoną kredką.

„17” listopada 1933 r.

m. Charków

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 16, op. 26, spr. 2, k. 46-51.

107

1933, 13 grudnia, Winnica – Meldunek zastępcy naczelnika winnickiego oddziału GPU USRR Jakiwa Pana o przebiegu śledztwa w sprawie „POW”.

13 grudnia 1933 r.

Ściśle tajne

Seria K.

Szczegółowa notatka

^{a-}o przebiegu śledztwa w sprawie „Polskiej Organizacji Wojskowej”^{-a}

Kontynuując dalsze śledztwo w sprawie „Polskiej Organizacji Wojskowej” na terenie obecnego obwodu winnickiego, w ostatnim czasie otrzymaliśmy zeznania o przynależności i aktywnym udziale w działalności organizacji aresztowanych: GRYGOROWICZA Andrzeja Nikołajewicza⁴⁶⁵, GOLDA Jakowa Abramowicza, BRZOSOWSKIEGO Józefa Walerianowicza⁴⁶⁶, WILCZYŃSKIEGO Jana Wojciechowicza⁴⁶⁷, NIEBYŁOWSKIEGO Edwarda Józefowicza⁴⁶⁸, KAWECKIEGO Stanisława Wikentjewicza⁴⁶⁹ i GRICZYSZYNA Jakowa Abramowicza.

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

Szczególnie na uwagę zasługują zeznania GOLDA i GRYGOROWICZA, które rzucają światło na działalność „POW” od jej utworzenia do ostatniego czasu i objęcia wpływem przez organizację znaczącej części peryferii Podola.

Z zeznań GOLDA widać, że [początek działalności] „POW” odnosi się jeszcze do lat 1924-1925. Już w tym czasie w Winnicy istnieje grupa aktywnych peowiaków, którzy zgrupowali się wokół klubu polskiego, wykorzystywali masowe działania wśród ludności w celach propagandy idei nacjonalistyczno-szowinistycznych i organizowania kadr kontrewolucyjnych na tyłach na wypadek konfliktu z Polską.

Do tej grupy należeli:

1. SZPAK⁴⁷⁰, w przeszłości aktywny działacz PPS, następnie dołączył do szeregów KP(b)U.

2. STRUTYŃSKI⁴⁷¹, były aktywny członek PPS i uczestnik grupy bojowej „Polskiej Organizacji Wojskowej” czasów wojen imperialistycznej i domowej, jako członek „POW” poszedł jako ochotnik-oficer do armii petlurowskiej, w latach 1928-1929 aresztowany przez organy GPU oskarżony o szpiegostwo, w obecnym czasie znajduje się na Sołówkach⁴⁷².

3. FILIPOWSKI⁴⁷³, członek partii, siostra którego w 1926 r. była zesłana jako element kontrewolucyjny.

4. GRYGOROWICZ, były polski mienszewik, następnie członek KP(b)U.

5. GOLD, były oficer armii austriackiej, członek KP(b)U w latach 1919–1923, wykluczony jako obcy element, do partii przywrócony w 1930 r.

„... W lutym lub marcu 1924 r. (dokładnie nie pamiętam) SZPAK powiedział mi, że naszymi współtowarzyszami są: GRYGOROWICZ – stary, STRUTYŃSKI (mój poprzednik w Gub[ernialnym] Wydz[iałe] Ośw[iaty]) i FILIPOWSKI, teraz pracuje w Kijowie, jeśli się nie mylę, w szkole part[yjnej]. Przy czym dodał, że my wszyscy pracujemy na rzecz ogólnej sprawy, ale działamy osobno. Trzeba będzie jakoś zebrać się i skoordynować nasze działania”.

(Zeznania GOLDA z dnia 11 XII 1933 r.)

Do swoich praktycznych działań Winnicka grupa „POW” przystąpiła w 1924 r. W maju tegoż roku na wąskim zebraniu aktywu „POW” w klubie polskim, w którym uczestniczyli SZPAK, GOLD, GRYGOROWICZ i STRUTYŃSKI, po sprawozdaniu [tego] ostatniego o stanie polskiego szkolnictwa zostało przyjęte postanowienie, żeby w każdy możliwy sposób sprzyjać rozwojowi szkół polskich z wysuwaniem na stanowiska nauczycieli osób, które mogłyby wychowywać młodzież w duchu nacjonalistyczno-szowinistycznym. Przy czym, organizowanie sieci szkolnej i kompletowanie jej swoimi kadrami zostało powierzone GOLDOWI jako mającemu do czynienia z danymi działaniami na linii Wydz[iału] Ośw[iaty].

„... W drugiej połowie maja 1924 r. w klubie polskim zebraliśmy się SZPAK, ja, GRYGOROWICZ i STRUTYŃSKI (FILIPOWSKIEGO nie było, on był wtedy w Kijowie).

Mówił głównie STRUTYŃSKI. Mówił o polityce szkolnej i zadaniach dotyczących jej wykorzystywania dla głównego naszego celu. Po niewielkiej wymianie zdań nastąpiło postanowienie – rozwijać sieć polskich szkół w taki sposób, żeby wprowadzić do nich również ludność ukraińską. Do szkół kierować nauczycieli, którzy mogliby wychowywać młodzież w duchu nacjonalistycznym. (Już wtedy postawiono na wykorzystanie członków PPS i „Polskiej Organizacji Wojskowej”).

Działania dotyczące ukończenia szkół, a także organizowania sieci szkół zostały powierzone mi, ponieważ pracowałem na odpowiedzialnym stanowisku w Wydz[iale] Ośw[iaty]...”.

(Z zeznań GOLDA z dnia 11 XII 1933 r.)

Działalność „POW” na linii zakładania polskich szkół na terytorium byłej guberni winnickiej w krótkim czasie nabrała rozmachu. Zareagował na to gubernialny komitet partyjny, wydał tajny okólnik, poprzez który chciał zapobiec dalszemu rozwojowi sieci polskich szkół i w którym wskazywał nawet, że niezbędna jest pewna redukcja, lecz dzięki wpływowi organizacji przez swoich zwolenników w polskim Biurze KC KP(b)U i Narkomprosie⁴⁷⁴, w szczególności Teodora, okólnik gub[ernialnego] kom[itetu] part[yjnego] został zmieniony i politykę szkolną prowadzono jak poprzednio.

„...Blżej do wiosny, w tymże 1925 r., nasza polska grupa nacjonalistyczna, faktycznie już organizacja, była zmuszona przystąpić do otwartej walki z gub[ernialnym] kom[itetem] part[yjnym] pod przykrywką „obrony prawidłowej leninowskiej polityki narodowościowej”.

Problem polegał na tym, że gubernialny komitet partyjny spotkał się ze zjawiskiem masowego tworzenia [polskich] szkół w wielu wsiach, gdzie przeważała ludność ukraińska, więc poprzez tajny okólnik chciał zapobiec dalszemu rozwojowi sieci w tym kierunku i wskazywał na niezbędność pewnej redukcji.

Kiedy dowiedzieliśmy się o tym okólniku, to zebraliśmy się w mieszkaniu FILIPOWSKIEGO. Byłem ja i SZPAK. Wymieniając się poglądami postanowiliśmy, że ja, jako najbardziej kompetentny w tej sprawie, będę udowadniać nieprawidłowość tej dyrektywy i jeśli nie uzyskam rezultatów tu, to będę informować Charków i Moskwę o jakoby mających miejsce ze strony gub[ernialnego] kom[itetu] skrzywieniach w polityce narodowościowej.

...Z pomocą Teodora pierwszy bój był wygrany”.

(Zeznania GOLDA z dnia 11 XII 1933 r.)

O działalności „POW” w Winnicy po tym okresie GOLD był mało informowany z powodu jego wyjazdu w 1925 r. do stałej pracy w Charkowie, a następnie w Płoskirowie. Jednak, wiedział on, że w latach 1927-1928 w Winnicy istniała mocna komórka „POW” i na polecenie centrum w Charkowie grupa płoskirowska uzgadniała swoje kontrrewolucyjne działania z przedstawicielem komórki winnickiej, w szczególności z GRYGOROWICZEM.

GRYGOROWICZ na razie ukrywa swoją działalność w „POW” do 1929 r., nie mniej, na danym etapie śledztwa w pełni potwierdza zeznania aresztowanych TURŻANSKIEGO⁴⁷⁵, PAKULSKIEGO⁴⁷⁶, JANKOWSKIEGO⁴⁷⁷ i innych o istnieniu podolskiego kierownictwa „POW”, dosyć jasno przedstawia swoją kierowniczą rolę w działalności „POW” w latach 1929-1933 i organizowaniu komórek rejonowych w Płoskirowie, Berdyczowie, Szepetówce i innych centrach rejonowych Podola.

Według GRYGOROWICZA, każdy z członków kierownictwa „POW” na Podolu miał swój odcinek działań. Po wyjeździe SNACKIEGO⁴⁷⁸ z Winnicy GRYGOROWICZ osobiście stał na czele kierownictwa, oprócz tego nałożony był na niego obowiązek rozstawiania kadr organizacji na peryferiach.

PAKULSKIEMU, TURŻANSKIEMU i JANKOWSKIEMU polecono umieszczanie grup kontrrewolucyjnych wśród uczącej się młodzieży i w przedsiębiorstwach, instytucjach, gdzie pracują Polacy.

Poza tym, w lipcu 1930 r. na zebraniu kierownictwa w mieszkaniu GRYGOROWICZA w celu maksymalnego objęcia peryferii swoim wpływem postanowiono przypisać do każdego członka kierownictwa określoną grupę rejonów, z którą miał on podtrzymywać systematyczny kontakt.

„...Wyżej ja wskazałem, że w skład winnickiego kierownictwa wchodził: SNACKI, ja – GRYGOROWICZ, PAKULSKI oraz JANKOWSKI. Utworzenie takiego centrum kierowniczego w Winnicy nastąpiło w następujący sposób. W 1930 r., nie pamiętam dokładnie miesiąca, w mieszkaniu u SNACKIEGO przy pol[skiej] szkole zebraliśmy się ja – GRYGOROWICZ, PAKULSKI i TURŻAŃSKI. SNACKI nam wtedy powiedział, że my, wymienione wyżej osoby, będziemy stanowić kierownicze jądro organizacji na Podolu i że o tym on rozmawiał w Kijowie ze SKARBKIEM. SNACKI był głównym kierującym. Po jego wyjeździe z obwodu winnickiego kierownictwo przeszło na mnie – GRYGOROWICZA.

...Każdy z wyżej wymienionych miał swój odcinek działań. Pracę rozdzielił SNACKI.

Ja – GRYGOROWICZ, mający ciągły kontakt z nauczycielstwem, miałem za zadanie rozstawiać kadry nauczycielskie w okręgu jak tego wymagała organizacja. Zrobienie tego nie

sprawiało mi trudności, ponieważ ja tą sprawą zajmowałem się jako polski inspektor, więc nie wzbudzałem tym żadnych podejrzeń.

PAKULSKI, TURŻAŃSKI, JANKOWSKI mieli za zadanie prowadzić działania wśród uczącej się młodzieży i rodziców...”.

I dalej.

„...W moim mieszkaniu w czerwcu i lipcu 1930 r. zbieraliśmy się SNACKI, PAKULSKI, TURŻAŃSKI i ja – GRYGOROWICZ. O ile sobie przypominam, omawialiśmy wtedy temat o tworzeniu lokalnych komórek. Wtedy postanowiono, że członkowie aktywu powinni wykorzystywać podróże służbowe w danym celu. W przybliżeniu zostały rozdzielone rejony, gdzie znajdują się polskie szkoły, a więc też polska ludność. Przypominam sobie taki podział: SNACKI – Płoskirów, Kamieniec [Podolski], Gródek, Dunajowce; ja – GRYGOROWICZ – Płoskirów (po SNACKIM), Berdyczów, Szepetówka; PAKULSKI – Żmerynka, Koziatyn, Teofipol i inne. Dokładnie nie pamiętam...”.

(Z zeznań GRYGOROWICZA z dnia 25 XII 1933 r.)

^a-Organizacja na peryferiach^a

Z zeznań aresztowanego GOLDA ustalono, że grupy „POW”, analogiczne do winnickiej, do 1930 r. istniały także w innych miejscach Podola – w Płoskirowie i Berdyczowie.

O płoskirowskiej filii organizacji, utworzonej przez przedstawiciela kijowskiego centrum REMSKIEGO⁴⁷⁹, my szczegółowo informowaliśmy Was w notatce z dnia 23 XI 1933 r. GOLD, potwierdzając i uzupełniając te dane, zeznał, że będąc oddelegowany do stałej pracy w m. Płoskirowie w 1926 r., na polecenie charkowskiego centrum skontaktował się z płoskirowskimi członkami „POW”: WINCENSEM⁴⁸⁰, NIEMIEJSKIM⁴⁸¹ i WRÓBLEWSKIM⁴⁸², z którymi w krótkim czasie zorganizował rejonowe grupy „POW” w następujących miejscach: w Satanowie, na czele z BRUDZIŃSKIM⁴⁸³, kierującym szkołą siedmioletnią, w Gródku – CHAJECKIM, kierującym szkołą siedmioletnią, w Kuźminie⁴⁸⁴ – BUCZYŃSKIM, pracownikiem rajispolkomu oraz w Felsztynie⁴⁸⁵ – POLAKOWSKIM⁴⁸⁶. Po przyjeździe GOLDA do Płoskirowa została wznowiona działalność wcześniej istniejących komórek „POW” we wsiach rejonu płoskirowskiego – Hreczanach, Maćkowcach, Zarzeczu i Szaróweczce.

Płoskirowska filia „POW” aż do 1931 r., tj. do momentu powstania podolskiego kierownictwa „POW” w Winnicy, utrzymywała kontakt z kijowskim i charkowskim centrami „POW” przez NIEMIEJSKIEGO i częściowo GOLDA.

„...Przy wyjeździe otrzymałem zadanie, pamiętam od WINCENSA, obowiązkowo skontaktować się z WRÓBLEWSKIM, a także NIEMIEJSKIM, który powinien był przyjechać z Moskwy. Rzeczywiście, wkrótce po moim przyjeździe przybył do Proskurowa i NIEMIEJSKI.

W rezultacie rozmów z WINCENSEM, WRÓBLEWSKIM, BUCZYŃSKIM – w stosunkowo krótkim czasie stworzone zostały rejonowe grupy w Satanowie, Gródku, Kuźminie i Felsztynie. Poza tym, w Greczanach, Maćkowcach, Zarzeczu, Szaróweczce wznowiona została działalność, istniejących komórek.

Bezpośrednie kierownictwo nad tymi wsiami pełnili (prowadzili) WRÓBLEWSKI i NIEMIEJSKI...”.

(Z zeznań GOLDA z dnia 11 XII 1933 r.)

Berdyczowska grupa „POW”, według danych GOLDA, została zorganizowana w 1926 r. przez członka winnickiej organizacji STRUTYŃSKIEGO, przeniesionego w tymże roku do pracy w Berdyczowie. Od STRUTYŃSKIEGO, GOLD otrzymał propozycję przyjazdu do Berdyczowa, gdzie pod pozorem przeprowadzenia okręgowej konferencji nauczycielskiej mógł porozmawiać z nim o działaniach organizacyjnych.

Bardziej szczegółowo o Berdyczowskiej komórce „POW” zeznają aresztowani BRZozowski, GRYGOROWICZ, WILCZYŃSKI i NIEBYŁOWSKI.

BRZozowski na razie nie mówi o istnieniu „POW” w Berdyczowie do 1930 r., nie mniej, wskazuje, że poszczególni przedstawiciele polskiej inteligencji znajdujący się do tego czasu w Berdyczowie na odpowiedzialnych stanowiskach, tacy jak STRUTYŃSKI Marian i BALCERYK⁴⁸⁷, prowadzili pewne działania k[ontrrewolucyjne], a jemu, BRZozowskiemu, wielokrotnie wypominano, że on nie jest prawdziwym Polakiem, odcina się od polskiej społeczności i że powinien pójść po rozum do głowy.

Swoje wstąpienie do organizacji BRZozowski odnosi do lat 1929-1930, kiedy spotkał się z przybyłym do Berdyczowa znanym polskim działaczem WACŁAWSKIM, który odpowiednio przygotował go, wciągnął do organizacji.

Na polecenie WACŁAWSKIEGO, BRZozowski zwerbował w szeregi „POW” studentów KOWALSKIEGO⁴⁸⁸, WASILEWSKIEGO, GILEWICZA i poprzez tego ostatniego wprowadził do aktywnych działań organizacyjnych był[ego] członka „POW” kijowskiej organizacji WILCZYŃSKIEGO⁴⁸⁹ – nauczyciela polskiej szkoły.

Berdyczowska filia „POW” była związana przez BRZozowskiego z kierownictwem „POW” na Podolu w osobie GRYGOROWICZA. Ostatni osobiście odwiedził Berdyczów dwukrotnie w 1931 i [19]33 r. w celu instruktażu.

Będąc po raz pierwszy w Berdyczowie, GRYGOROWICZ skontaktował BRZOZOWSKIEGO z miejscowym członkiem organizacji NIEBYŁOWSKIM, którego znał od 1929 r.

Oprócz GRYGOROWICZA Berdyczów także dwukrotnie odwiedził w 1931 i [19]32 r. członek podolskiego kierownictwa JANKOWSKI, który przywiózł w celu rozpowszechnienia wydrukowane w Winnicy ulotki pt. „Do braci-Polaków”. Na polecenie GRYGOROWICZA JANKOWSKI przekazał te ulotki BRZOZOWSKIEMU i NIEBYŁOWSKIEMU.

„...Kontynuując rozmowy w tym kierunku, WACŁAWSKI powiedział, że ja również nie pozostanę poza burtą organizacji i wezmę [w jej działalności] aktywny udział. Chętnie dałem mu swoją zgodę. On powiedział, że moje zadanie będzie polegać na w tym, że będę przeprowadzał działania wśród studentów-Polaków naszego Instytutu...

W latach 1931-1932 odwiedził nas JANKOWSKI, przywiózł proklamacje „Do braci-Polaków”. JANKOWSKI jedną część ulotek przekazał mi, a drugą NIEBYŁOWSKIEMU. Ja otrzymane ulotki podzieliłem pomiędzy WASILEWSKIM, KOWALSKIM, GILEWICZEM i WILCZYŃSKIM. Oni mieli je rozrzucić niedaleko zakładów i fabryk, w polskich szkołach niezauważenie włożyć do podręczników uczniów a także szukać sposobów dostarczenia na peryferia. Te działania wskazane osoby wykonały”.

I dalej.

„...Z GRYGOROWICZEM my nie raz prowadziliśmy rozmowy na tematy kontrewolucyjne o naszej działalności, on dawał mi rady, jak lepiej organizować działania. W czasie pobytu u nas GRYGOROWICZ poznał mnie ze starym członkiem organizacji berdyczowskiej NIEBYŁOWSKIM, księgowym zakładu impregnacji podkładów kolejowych.

(Z zeznań BRZOZOWSKIEGO z dnia 22 XI 1933 r.)

„...W przybliżeniu jesienią, w którym miesiącu nie pamiętam, ja rzeczywiście wysłałem ulotki dla organizacji o treści k[ontr]r[ewolucyjnej] do Berdyczowa. Przekazałem je przez członków kierownictwa JANKOWSKIEGO, który polecił dostarczyć je ob. BRZOZOWSKIEMU. Tytuł ulotki „Do braci-Polaków”.

Potwierdzam całkowicie zeznania ob. BRZOZOWSKIEGO o tym, że pierwszy raz spotkałem się z nim pod koniec [19]31 lub na początku [19]32 r. Dokładnie nie pamiętam, gdzie poznałem go z ob. NIEBYŁOWSKIM. Drugi raz [spotkaliśmy się] w ścianach Instytutu, gdzie oprócz BRZOZOWSKIEGO byli WILCZYŃSKI i NIEBYŁOWSKI. Tam rzeczywiście prowadziliśmy rozmowy o działalności organizacji berdyczowskiej...”.

(Z protokołu konfrontacji BRZOZOWSKIEGO Z GRYGOROWICZEM z dnia 7 XII 1933 r.)

Zeznania złożone przez JAROSZYŃSKIEGO⁴⁹⁰ dotyczące starokonstantynowskiej filii „POW” (patrz. meldunek z 23 XI) znajdują swoje pełne potwierdzenie w zeznaniach KAWECKIEGO Stanisława⁴⁹¹ i GRINCZYSZYNA Jana, którzy przyznali się do tego, że są członkami organizacji. Obaj w latach [19]22-[19]23 byli wykorzystywani przez agenta pol[skiego] Sztabu Generalnego KAWECKIEGO Antoniego⁴⁹² w celach wywiadowczych, przy czym GRINCZYSZYN Jan pracował jako sekretarz skoworodzkiego⁴⁹³ Wołispołkomu⁴⁹⁴, zaopatrywał KAWECKIEGO Antoniego w czyste blankiety Ispołkomu.

W 1927 r. JAROSZYŃSKI Wacław wciągnął do aktywnej k[ontrrwolucyjnej] działalności na linii „POW” GRINCZYSZYNA i KAWECKIEGO, którzy otrzymali od niego zadanie prowadzenia werbunku członków organizacji, w latach [19]27-[19]31 zakładali komórki „POW”: GRINCZYSZYN – we wsi Skoworodky, [utworzył grupę] w liczbie 7 osób i KAWECKI – w Samczyńcach⁴⁹⁵ rejonu starokonstantynowskiego, [utworzył grupę w liczbie] 3 osób. Poza tym, GRINCZYSZYN opracował i przygotował do werbunku jeszcze 5 osób.

Podczas instruowania KAWECKIEGO i GRINCZYSZYNA w sprawach organizacji JAROSZYŃSKI, oprócz ogólnych wskazówek o celach i zadaniach „POW”, skupił ich uwagę na potrzebie przygotowania swoich członków do działań dywersyjnych i dokonania aktów terroru a także dawał im zadania zbierania informacji o sytuacji polit[ycznej] wsi, sytuacji kolchozów itd.

Takie informacje GRINCZYSZYN i KAWECKI wielokrotnie przekazywali JAROSZYŃSKIEMU.

Prowadząc szczegółowe śledztwo w sprawie „POW” na Podolu jednocześnie uściślamy zeznania poszczególnych aresztowanych szlakiem konfrontacji. Takich konfrontacji w okresie 25 XI-10 XII br. przeprowadziliśmy 8, z nich zasługuje na uwagę konfrontacja BRZOWSKIEGO z GRYGOROWICZEM, w rezultacie której ustalono dwukrotny pobyt GRYGOROWICZA w sprawach organizacji w Berdyczowie i delegowanie JANKOWSKIEGO z ulotkami dla organizacji berdyczowskiej, czemu GRYGOROWICZ na początku zaprzeczał.

W rezultacie przeprowadzenia konfrontacji przywódcy „POW” na Podolu HRINIUKA z członkiem kierownictwa „POW” TURŻAŃSKIM ujawniono jeszcze szereg członków organizacji w samym mieście Winnica, co TURŻAŃSKI do tej pory skrywał.

W konfrontacjach członków berdyczowskiej filii „POW” BRZOWSKIEGO, NIEBYŁOWSKIEGO i innych wyjaśniono szereg spraw dotyczących działalności danej filii organizacji.

W chwili sporządzenia niniejszej notatki naliczyliśmy 35 osób aresztowanych przez nas w sprawie „POW”, z nich znaczących – 25 [osób].

Poza tym, w związku rozpracowaniem agenturalno-śledczym „Ukraińskich powstańców” aresztowano 22 osoby. W trakcie śledztwa w danej sprawie, w szczególności [na podstawie] zeznań JAROSZYŃSKIEGO i ponownie aresztowanego ŻACZKA⁴⁹⁶ ustalono, że wskazana organizacja k[ontrewolucyjna] jest odgałęzieniem „POW”.

Załączniki: zeznania KAWECKIEGO S.W. z dnia 21 XI, BRZozOWSKIEGO – 22 XI, GRYGOROWICZA – 25 XI, WILCZYŃSKIEGO – 28 XI, GRINCZYSZYNA – 29 XI i 02 XII, NIEBYŁOWSKIEGO – 5 XII, WILCZYŃSKIEGO – 9 XII, GOLDA – 11 XII oraz 8 konfrontacji.

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] WIN[NICKIEGO] OBW[ODOWEGO] ODDZIAŁU GPU
USSR

*Pan*⁴⁹⁷

[podpis odręczny]

p.o. NACZ[ELNIKA] TAJNEGO-POLITYCZNEGO ODDZIAŁU

*Bruk*⁴⁹⁸

[podpis odręczny]

13 XII [19]33 r.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 13, spr. 1087, k. 1-12.

Raport
o rozmowie z polskim konsulem generalnym
Karszo-Siedlewskim⁴⁹⁹ [z dn.] 3 września 1934 r.⁵⁰⁰

Na dniach polski konsul gen[eralny] zadzwonił do mnie do redakcji gazety „Wisti⁵⁰¹” i prosił o powiadomienie, gdzie i kiedy mógłbym go przyjąć, ponieważ on już przeniósł się do Kijowa i uważa za swój „przyjemny dług” złożyć mi wizytę jako przewodniczącemu WUOKS⁵⁰². Nie mając możliwości przyjęcia go z powodu braku pomieszczenia w WUOKS i nie chcąc przyjmować go w swoim pokoju redakcyjnym, odpowiedziałem mu, że póki co WUOKS ostatecznie nie urządził się w Kijowie i dlatego uważam jego „uprzejmy telefon” za wizytę. Stąd też wynikała konieczność złożenia rewizyty, jak to powinno być zgodnie z zasadami. Dzisiaj ja to uczyniłem.

Kiedy przyszedłem, Karszo-Siedlewski wygłosił całą przemowę, która trwała nie mniej niż pół godziny. Przemowa ta dzieliła się na trzy części. Pierwsza dotyczyła stosunków między polskim przedstawicielstwem w USRR a WUOKS, druga – stanowiska ukraińskiej prasy, w szczególności, mojego jako „znanego pracownika gazety rządowej” w stosunku do Polski i trzecia – osobistej sytuacji Karszo-Siedlewskiego u nas. Szereg skarg wypowiedzianych przez Karszo-Siedlewskiego, który, jak od dawna wiadomo, charakteryzował się połączeniem arogancji z pewnością siebie (zresztą bezpodstawną) oraz [przekonaniem] o osobistych talentach dyplomatycznych, uważam za swój obowiązek natychmiast przedstawić Wam do wiadomości, zarówno moją odpowiedź na przemowę konsula nie dlatego, że skargi te przedstawiają cokolwiek nowego, a dlatego, że są one charakterystyczne dla chwili obecnej i wyrażają nie tyle osobiste nastawienie Karszo-Siedlewskiego, ile pewną linię postępowania.

Rozpoczął on od tego, że poinformował mnie o swoim nadchodzącym wyjeździe do Moskwy w celu spotkania się z polskim ambasadorem zaplanowanym na 11 września. W tej rozmowie z posłem miał on zamiar podjąć kwestię swojej dalszej pracy w USRR, w szczególności na linii rozwoju polsko-radzieckich kontaktów kulturalnych. „Chciałbym wiedzieć, czy rzeczywiście jest taka możliwość?”⁵⁰³. Dalej on wyjaśnił, powołując się na znaną zeszłoroczną historię z polską wystawą, że u niego powstało wrażenie różnicy między linią prowadzoną w tym obszarze przez Moskwę a naszą linią. On z żalem zmuszony jest konstatować fakt, że wtedy, gdy centrum związkowe aktywnie działa w kierunku rozwoju

kontaktów kulturalnych między ZSRR a Polską, ukraińskie „T[owarzyst]wo Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą” wykonując, oczywiście, pewne dyrektywy, zajęło w tej kwestii przeciwstawne stanowisko. W charakterystycznej mu formie, ale z beczelną pewnością, powiedział mi, że on jakoby rozumie, że nie mogę dać mu teraz konkretnej odpowiedzi na postawione tak bezpośrednio i otwarcie pytanie. „Ale ja jadę do Moskwy dopiero za tydzień i będę Wam bardzo wdzięczny, jeśli Wy, poradziwszy się, dacie mi odpowiedź, czy istnieje konkretna możliwość rozwijania działań w ustanawianiu i rozszerzaniu kontaktów kulturalnych między Polską a Ukrainą Radziecką”.

Pierwszą część jego przemowy przekazuję w skrócie, ponieważ nie należy powtarzać już znanych jego lamentacji z powodu tego, w jakiej ciężkiej sytuacji on został postawiony w zeszłym roku przez naszą odmowę przyjęcia w Charkowie wystawy polskiej grafiki „pod pozorem braku pomieszczeń”, co on kilka razy powtórzył.

Druga część jego przemowy sprowadzała się do następującego. On oświadczył, że w przeciwieństwie do tego, co musi twierdzić „odnośnie różnicy ukraińskiej linii w kwestii polsko-ukraińskich kontaktów kulturalnych od [linii] związkowej”, zauważa pełną jedność stanowiska zajmowanego przez prasę ukraińską, w szczególności przez „prof. Wieliczkę”, dotyczącego tych „chwilowych trudności w radziecko-polskich stosunkach”. Przejęzyczywszy się, że w danym przypadku mówi on „nie jako konsul generalny, nie zgodnie z jakimiś instrukcjami, ale jako szczerzy obywatel rozmawiający ze swoim znajomym, znanym zagranicznym dziennikarzem”, więc pozwala sobie stwierdzić, że stanowisko zajęte przez naszą prasę na Ukrainie na czele z „Wistiami”, jako organem rządowym, w kwestii stosunków radziecko-polskich „nie sprzyja ich polepszeniu w sensie szybkiego wyeliminowania trudności”.

Ta okoliczność, że Polska nie wyszła od razu naprzeciw radziecko-francuskiemu projektowi tzw. paktu wschodniego, nie znaczy, że Polska jest przeciwna temu paktowi, lecz oznacza, że oprócz kwestii litewskiej Polska, jako sąsiadka Niemiec, ma specyficzne trudności, których nie mają przed sobą Francja i Związek Radziecki. ZSRR nie może nie rozumieć tego, że rozwój stosunków polsko-niemieckich możliwy jest tylko do pewnej i bardzo limitowanej granicy, i dlatego nie należy „dawać do zrozumienia, że radzieckie kręgi rządowe dają posłuch przeciwległym pogłoskom rozpuszczanym przez intrygantów”. Polska podpisała pakt o nieagresji i pozostaje mu wierna. Oprócz tego, prasa radziecka na czele z rządową wiedząc, że w kwestii paktu wschodniego prowadzone są rozmowy, nastawia opinię społeczną tak, żeby „wywierała na Polskę specyficzny nacisk moralny”. Są to działania bezcelowe niegwarantujące sukcesu negocjacji.

To samo dotyczy tematu stosunku Polski do wstąpienia ZSRR do Ligi Narodów (należy powiedzieć, że tu polski konsul generalny wybiegł naprzód, ponieważ w tym temacie, jak wiadomo, nasza prasa jeszcze się nie wypowiedziała). I dalej, on bardzo charakterystycznie wygadał się, nie w tym sensie, że on powiedział coś zupełnie dla mnie nowego, gdyż w prasie zagranicznej stanowisko Polski w tym temacie było omawiane, a tym bardziej w prasie polskiej. W ustach „osoby prywatnej”, będącej polskim radcą legacyjnym, takie oświadczenie skierowane do „zagranicznego dziennikarza” było dla mnie nieoczekiwane. On powiedział, że również w tej kwestii Polska ma specyficzne trudności. „Na przykład, kwestia mniejszości nar[odowych]. Temat ten, zgodnie ze statutem Ligi Narodów, zawsze stoi na jej porządku dziennym. W tej kwestii Wy macie jeden punkt widzenia, a nasze stanowisko jest zupełnie inne”. Nie ma potrzeby podkreślać, na ile takie oświadczenie w ustach Karszo-Siedlewskiego, polskiego konsula generalnego w USRR, jest charakterystyczne. Dalej w zawiłej formie wspominał również o tym, że „ZSRR, oczywiście, będzie miało miejsce w Radzie Ligi”, nie dopowiedziawszy przy tym, na czym polega dawno znana „specyficzna trudność” wynikająca stąd dla polityków warszawskich.

Podsumowując tę część swojej mowy, powiedział on, że nasza prasa wzbudza podejrzliwość oraz nieufność opinii społecznej wobec Polski, co go skłania do smutnego przypuszczenia, że skoro my nie wierzymy w powagę i szczerłość rządu polskiego w sprawie dotrzymania paktu o nieagresji, to znaczy, że my sami nie podchodzimy do tego paktu z należytą powagą. Przy czym, dodał on, należy powiedzieć nie tylko o prasie. „Co Waszym zdaniem, w takiej sytuacji, jaką opisuje teraz prasa radziecka, powinni myśleć w Polsce odnośnie przeprowadzanych manewrów wojskowych na granicy radziecko-polskiej?”. I, na koniec, przecząc sobie samemu, powiedział on, że powinniśmy rozumieć, że Polska zmuszona jest patrzeć naprzód, że gwarantowane porozumienie z Niemcami daje pewność Polsce tylko na dziesięć lat, a dalej „można oczekiwać różnych niespodzianek”, że „Polacy w Niemczech znajdują się w skrajnie ciężkiej sytuacji” i że „w stosunkach handlowych nijak nie udaje się ustanowić normalnego biegu spraw między Polską a Niemcami”.

Trzecia część jego przemowy nie zasługuje na uwagę. Są to jego zwyczajne lamentacje o tym, że on czuje się całkowicie izolowanym, że musi dopominać się, żeby „przypomniano sobie o międzynarodowym zwyczaju zobowiązującym zapraszać korpus konsulski na różne spotkania międzynarodowe, nie tylko sportowe” itp. W szczególności, on skarżył się na to, że WUOKS dla korpusu konsulskiego jest zamknięte, że to jest wyjątkowo dziwne, ponieważ w danym wypadku chodzi o kontakty kulturalne, obowiązek sprzyjania rozwojowi, który leży obecnie również na nim, jako na polskim konsulu generalnym.

Cierpliwie wysłuchawszy go do końca, odpowiedziałem mu, że na tematy polityczne rozmawiać z nim nie mogę, ponieważ to nie wchodzi w kompetencję „T[owarzyst]wa Kontaktów Kulturalnych”, w sprawie rozwoju radziecko-polskich kontaktów kulturalnych mogę i będę rozmawiać oraz, że on bardzo myli się myśląc, że dla takiej rozmowy potrzebuję mieć jakieś specjalne instrukcje. Ja zupełnie nie rozumiem, z jakich faktów konsul generalny wyciągnął wniosek, że [nasze] stanowisko na temat rozwoju ukraińsko-polskich kontaktów kulturalnych w czymś różni się, po pierwsze, od stanowiska Wszechzwiązkowego T[owarzyst]wa, a po drugie, od naszego stanowiska wobec rozwoju kontaktów kulturalnych USRR z jakimkolwiek innym państwem. Ja mu powiedziałem kategorycznie i bezpośrednio, że on bardzo się myli, że nie można robić takich wniosków tylko z powodu braku w zeszłym roku w Charkowie odpowiedniego pomieszczenia na polską wystawę.

Następnie pomyślałem, że dobrze byłoby przejść do kontraktów. W punktach wymieniłem, w jakich obszarach my ogólnie rozwijamy kulturalne kontakty z zagranicą i udowodniłem, że znane niedociągnięcia w rozwoju kontaktów kulturalnych z Polską w naszej pracy są rezultatem okoliczności, które od nas nie zależą. Niezależnie od tego, my zapewniamy stronie polskiej równe ze wszystkimi innymi państwami warunki i ze swojej strony przejawiamy niemałą inicjatywę. Zacząłem od naszej pracy z przyjeżdżającymi do USRR cudzoziemcami, którym WUOKS zobowiązany jest okazywać pomoc w zapoznaniu ich z naszym krajem i ustanowieniu ich osobistego kontaktu z naszymi wybitnymi działaczami w tej lub innej dziedzinie. Zazaczyłem, że polscy działacze odwiedzający USRR, co prawda w ograniczonej ilości, w ostatnich miesiącach ani razu nie zwracali się do WUOKS o pomoc w odróżnieniu od obywateli państw znajdujących się z nami w stosunkach dyplomatycznych jak również od wszystkich innych gości Ukrainy.

Karszo-Siedlewski zmuszony był to przyznać, przy czym przytoczył na usprawiedliwienie bardzo ciekawe i zasługujące na poważną uwagę rozumowanie:

„Wy wiecie, – powiedział on, – że do Charkowa i do Kijowa przyjeżdża nie tak mało Polaków. Ale oni nie zwracają się o pomoc nie tylko do WUOKS, ale nawet do mnie. W dużej części to ludzie nie tylko dobrze znający Rosję, ale i długo mieszkający na Ukrainie i mający tutaj wielu znajomych. Więc, jeśli oni chcą cokolwiek wyjaśnić, to mają do tego osobiste możliwości. Tak na przykład, dowiedziałem się, że do Kijowa przyjechał na kilka dni znany współpracownik „Kuriera Polskiego” dopiero wtedy, gdy on przyszedł do mnie, żeby ostemplować swój paszport”.

Powiedziałem mu na to, że jego słowa tylko potwierdzają to, że sytuacja WUOKS w obszarze współpracy z polskimi obywatelami, którym ono gotowe jest okazać taką samą

wszechstronną pomoc jak i naszym gościom z innych państw, jest utrudniona tylko z powodu braku zrozumienia ze strony polskich działaczy, że zwracając się do nas mogą oni aktywnie uczestniczyć w zorganizowanym kulturalnym zbliżeniu. Ja będę bardzo wdzięczny P[an]u konsulowi, jeśli on okaże w tym obszarze pomoc w dokładnie takim zorganizowanym zbliżeniu kulturalnym.

Dalej zaznaczyłem, że my ze swojej strony przejawiamy inicjatywę w rozwoju kontaktów kulturalnych z Polską. Świadczą o tym takie fakty, jak zeszłoroczne koncertowanie [Ewy] Bandrowskiej⁵⁰⁴-[Turskiej] w Charkowie, koncerty [Grzegorza] Fitelberga⁵⁰⁵, stały udział naszych pianistów w konkursach chopinowskich, zaproszenie Fitelberga do stałej pracy w ukraińskim Centrum Radiowym w sezonie 1934-[193]5 itd. Ale ja nie mogę milczeć, skoro konsul gen[eralny] tak postawił sprawę, że strona polska naszą inicjatywę, w niektórych przypadkach, nie zawsze aktywnie popiera. Tak na przykład, polscy nauczyciele, zapraszani na nasze zjazdy naukowe i konferencje, nie zawsze korzystają z tego zaproszenia. Tak było również w tym roku z konferencją z fizyki teoretycznej. A jeśli chodzi o rozwój naukowej wymiany książek z Polską, to chociaż w tej sferze są jakieś rezultaty, jednak mogłyby być one znacznie lepsze. I tu otwiera się duże pole do pracy. Co dotyczy wystaw, to WUOKS w tym kierunku wykonuje dużą pracę uczestnicząc w wystawowych wydarzeniach wspólnie z innymi bratnimi republikami ZSRR, dlatego przyjeżdżające do nas zagraniczne wystawy zazwyczaj kierowane są w te lub inne rejony Związku [Radzieckiego] zgodnie z wcześniejszym uzgodnieniem z Wszechzwiązkowym T[owarzystwem] Kontaktów Kult[uralnych]. Zeszłoroczny przypadek nijak nie może być przedstawiany jako precedens lub jako przykład różnicy naszej pracy w tym obszarze od pracy Wszechzwiązkowego T[owarzystwa]. Na przyszłość podobne kwestie powinny być podnoszone i rozwiązywane w takim samym trybie, w jakim są stawiane i podnoszone przez wszystkie towarzystwa „Przyjaciół Związku Radzieckiego” oraz inne organizacje zagraniczne prezentujące u nas wystawy lub pomagające w ich przygotowaniu.

Na pytanie Karszo-Siedlewskiego o tym, w jaki sposób organizowane są u nas międzynarodowe zawody sportowe (oczywiście miał na myśli przywiezienie polskiego zespołu do nas), odpowiedziałem mu, że tymi sprawami nie zajmuje się WUOKS, że, o ile mi wiadomo, tymi kwestiami zajmuje się Wyższa Rada Kultury Fizycznej przy CIK⁵⁰⁶ ZSRR.

Karszo-Siedlewski odpowiedział na takie moje „expose” oświadczeniem, że jest w pełni zadowolony i, że teraz widzi perspektywy dla rozwoju działań w sferze wzmocnienia polsko-ukraińskich kontaktów kulturalnych.

Potem ja chciałem wstać, ale on mnie zatrzymał i zapytał o moje zdanie na temat drugiego zadanego przez niego pytania. Ja odpowiedziałem mu bardzo krótko. Powiedziałem, że nie mogę rozmawiać z nim na tematy polityczne jak z prywatną osobą, ponieważ nie potrafię oddzielić w jego wypowiedziach jego opinii jako P[an]a Karszo-Siedlewskiego od jego opinii jako polskiego konsula generalnego, tym bardziej, że przypuszczam, że te opinie ogólnie są takie same. Dlatego powstrzymam się od prowadzenia jakiegokolwiek dyskusji na ten temat. Jako radziecki dziennikarz mogę powiedzieć tylko jedno, że zajmując w pełni określone i jasne stanowisko w sprawie paktu wschodniego nasza prasa bezspornie wyraża pragnienie radzieckiego społeczeństwa, żeby Polska wspólnie z ZSRR współpracowała w kierunku umocnienia pokoju w Europie Wschodniej i żeby stosunki radziecko-polskie rozwijały się i umacniały, jako stosunki dobrosąsiedzkie i przyjacielskie. Taka jest ogólna linia naszej prasy, jest to zrozumiałe dla każdego. Nie da się temu zaprzeczyć. Dlatego jest w pełni naturalne to, że nasza prasa reaguje na to, że [ktoś] neguje nasze poważne i szczerze pragnienie rozwijania i wzmacniania stosunków radziecko-polskich.

Na tym rozmowa nasza zakończyła się. Ja wyłożyłem ją tak dokładnie, dlatego, że moim zdaniem, z „deklaracji” Karszo-Siedlewskiego wynika chęć otrzymania szczegółowych informacji na temat pracy WUOKS na linii rozwoju kontaktów kulturalnych z Polską.

Przewodniczący WUOKS

[Leon Wieliczko]

3 IX [19]34 r.

Za zgodność z oryginałem:

[podpis nieczytelny]

Kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku rosyjskim.

CDAHOU, f. 1, op. 20, spr. 6437, k. 7-15.

1935, 2 lutego, Wełyczkiwka – Zaświadczenie wydane przez Wełyczkiwską Radę Wiejską Adamowi Wietuszyńskiemu potwierdzające, że jest biedniakiem niebędącym członkiem spółdzielni rolniczej.

USRR

Wełyczkiwska Rada Wiejska

rejonu meńskiego

obwodu czernihowskiego

„27” / II 1935 r.

Nr 7/2

w[ieś] Wełyczkiwka

Zaświadczenie

Wydane ob. wsi Wełyczkiwka rejonu meńskiego obwodu czernihowskiego Wietuszyńskiemu Adamowi A. o tym, że jego sytuacja socjalna jest taka – biedniak niebędący członkiem spółdzielni rolniczej, korzysta z praw wyborczych, czego jest świadomy.

PRZEWODNICZĄCY R[ADY] W[IEJSKIEJ]

[podpis odręczny nieczytelny]

SEKRETARZ

[podpis odręczny nieczytelny]

Pieczęć*

УРСР

Величківська

Сільська Рада

Чернігівська обл[ась]

Oryginał. Rękopis w języku ukraińskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11866, k. 50.

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku ukraińskim, co w tłumaczeniu na język polski oznacza: USRR Wełyczkiwska Rada Wiejska obwód czernihowski.

1935, 28 lutego, Kijów – Pismo ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR Wsiewołoda Balickiego do I sekretarza KC KP(b)U Stanisława Kosióra i I sekretarza Kijowskiego Komitetu Obwodowego KP(b)U Pawła Postyszewa w sprawie działalności agentów wywiadów polskiego i rumuńskiego w USRR.

^{a-}Ścisłe tajne^{-a}

KC KP(b)U

^{a-}Do tow. KOSIORA

Do tow. POSTYSZEWA^{-a}

W 1934 r. polski i rumuński Sztaby Główne na szeroką skalę rozwinęły działalność wywiadowczą oraz aktywnie tworzyli linie dywersyjne na wypadek wojny. W ciągu 1934 r. zatrzymaliśmy 156 agentów organów wywiadowczych polskich i rumuńskich którzy nielegalnie przybyli z zagranicy na Ukrainę.

Niektórzy z tych agentów przybyli z zamiarem prowadzenia działań terrorystycznych:

- agent rumuński (związany z URL) CZORNIJ, przybył 4 listopada w przeddzień uroczystości październikowych z granatem systemu „Mils” i dwoma naganami;
- agenci wywiadu rum[uńskiego] i „Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego”⁵⁰⁷ bracia BUTUZOWOWIE, przetrzuceni w listopadzie (rozstrzelani);
- agent II Oddziału pol[skiego] Sztabu Głow[nego] i Bractwa Ruskiej Prawdy⁵⁰⁸ PIATNICA, przetrzucony do ZSRR w listopadzie z dwoma ładunkami wybuchowymi i mauzerem (rozstrzelany);
- agenci 5 ekspozytury lwowskiej⁵⁰⁹ wywiadu pol[skiego] ROŻEK, uzbrojony w brauning (rozstrzelany) oraz PIETRISZYN-KRASOWSKI, uzbrojony w nagan.

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

Działalność znacznej liczby zatrzymanych agentów wywiadów polskiego i rumuńskiego związana była z działalnością organizacji kontrewolucyjnych białej emigracji w Polsce i Rumunii, URL, Bractwa Ruskiej Prawdy, Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego i wywiadu angielskiego].

Zainteresowanie sztabów głów[nych] polskiego i rumuńskiego koncentrowało się na armii i ^a-głównych węzłach kolejowych^a.

Ogółem w ciągu 1934 r. na Ukrainie zatrzymaliśmy 234 agentów polskich i rumuńskich, wraz z działającymi na naszych tyłach.

Dołączam dane podsumowujące walkę ze szpiegostwem polskim i rumuńskim.

LUDOWY KOMISARZ SPRAW WEWNĘTRZNYCH USRR *W. Balicki*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

„28” lutego 1935 r.

nr 214/CH *

m. Kijów

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

1935, 16 lipca, Pryłuki – Protokół przesłuchania uzupełniającego Juliana Staniszewskiego, s. Juliana, podejrzanego o działalność antyradziecką, z powodu prowadzenia rozmów na tematy dyskredytujące partię i rząd ZSRR.

Protokół przesłuchania uzupełniającego

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

oskarżonego Staniszewskiego Juliana Julianowicza

[z dnia] 16 lipca 1935 roku

Jako uzupełnienie do swojego poprzedniego zeznania dodaję następujące:

1. Na temat zniesienia systemu kartkowego na chleb i inne artykuły żywnościowe mówiłem, że moja sytuacja od tego się nie poprawi, lecz pogorszy się. W ogóle o robotnikach nic nie mówiłem, ani o tym, że wierzchoszce żyje się dobrze, a pracujący znajdują się w ciężkim położeniu i nikt o nich nie dba. ^a[...]^a

2. Nie mówiłem o tym, że Polska jest silna i odbierze swoje granice⁵¹⁰ z 1772 r., tj. prawobrzeżną Ukrainę i część Białorusi, mówiłem tylko, że czytałem w gazetach, że Polska marzy o przywróceniu granic z 1772 r., ale nie wypowiadałem swoich opinii na temat tego, że Polska zabierze to terytorium i nie popierałem w tym Polski. Poza tym, także na podstawie informacji z gazet mówiłem, że Polska pod względem wojskowym jest silna i Związek Radziecki z nią, jako z sąsiadem, powinien się liczyć. Osobiście Polski nie wychwalałem i nie mówiłem, że ZSRR poniesie porażkę w wojnie z Polską.

3. Na temat dążenia ZSRR do pokoju, przeczytałem w gazecie, w artykule korespondenta gazety „Izwestija”, gdzie było napisane, że Polska tylko wspólnie z Niemcami może zabezpieczyć swoje granice, ponieważ ZSRR zamierza odebrać znaczne

*Staniszewski**

[podpis odręczny]

terytorium Polsce. Nie pamiętam, z kim na ten temat rozmawiałem, ale twierdzić, że ZSRR dąży do wojny i zajęcia cudzych terytoriów, nie mogłem, nie mówiłem tego. ^a[...]^a

4. Po tym, jak maszynista Naletow wyrażał swoje niezadowolenie z działań wodzów partii i rządu, powiedział, że oni dobrze żyją i nie troszczą się o pracujących, ja to powtórzyłem podczas rozmowy, nie pamiętam z którym z urzędników, ale sam nie miałem takiej opinii i nie zgadzam się z nią. Nie przyznaję się do antyradzieckiej działalności.

Nie mam nic więcej do dodania do swoich zeznań, protokół przeczytałem, został zapisany z moich słów prawidłowo.

Staniszewski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Tkacz

^{a—a} Kreska odręczna, prawdopodobnie wykonana w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

* Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

[podpis odręczny]

*Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 23-23v.*

112

1935, 31 sierpnia, Pryłuki – Protokół przesłuchania świadka Wsiewołoda Szolce w sprawie Staniszewskiego Juliana, s. Juliana.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA ŚWIADKA

St. Pryłuki. 31 sierpnia 1935 roku. Nacz[elnik] punktu oper[acyjnego] TO UGB NKWD st. Pryłuki TKACZ, przesłuchał w charakterze świadka ob. *Szolce Wsiewołoda Antonowicza* pracującego na st. Pryłuki na stanowisku kier[ownika] magazynu mat[eriałowego], mieszkającego na st. Pryłuki, budynek kolejowy nr 20/1, który został zapoznany z treścią art. 89 KK USRR, zeznał następujące:

^{a-}[...]^{-a}

Pracującego jako księgowy magazynu paliwa lokomotywowni st. Pryłuki Staniszewskiego J.J. znam jako człowieka nastawionego antyradziecko, a dokładnie: z jego rozmów było widać, że on w czasach przedrewolucyjnych mieszkał w Polsce, pochodzi z Warszawy. Był w PPS i jakoby w takowej działał do 1915 roku. Od 1915 roku mieszka w Rosji. Nie brał udziału w ruchu rewolucyjnym. W ostatnich 7-8 miesiącach zaczął przejawiać niezadowolenie z istniejącego ustroju i rozpowszechniać⁵¹¹ rozmowy o charakterze antyradzieckim i opozycyjnym, mówił: „Po co nam fabryki i zakłady, lepiej by zabezpieczyli robotnika, ponieważ robotnik jest w ciężkim położeniu, – obwiniając o to tow. Stalina mówił, – ^{b-}„Dobrze żyje się Stalinowi, posiedziałby na naszym miejscu, lecz jemu żyje się dobrze, a z

^{a-a} Dalej protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{b-b} Fragment podkreślony.

robotnikiem się nie liczy itp.”^b Czytając gazetę zatrzymałem się na artykule, gdzie prowadzona była dyskusja o tym, że Niemcy od Polski

*Szolce**

[podpis odręczny]

są o wiele silniejsze, mogą odebrać Polsce korytarz gdański. Staniszewski z pianą na ustach, stukając pięścią o stół, zaczął podwyższonym tonem udowadniać, że Polska teraz jest bardzo silna, i że Polska ^b odbierze swoje terytorium, które należało do niej przed podbiciem jej przez Carskie Imperium, powtórzył, że Polska to terytorium odbierze^b. Mówił również, że powinna [do Polski] ^b odejść część prawobrzeżnej Ukrainy i Białorusi^b. Nie bierze żadnego udziału w życiu społecznym, nie przychodzi na zebrania. Życie prowadzi zamknięte i nie przyjaźni się z nikim z robotników lub urzędników.

Niczego więcej nie mam do dodania do swoich zeznań, protokół przeczytałem, zapisany z moich słów prawidłowo.

Szolce

[podpis odręczny]

Przesłuchał: *Tkacz*

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 30-30v.

1935, 1 września, Pryłuki – Ankieta aresztowanego Juliana Staniszewskiego, s. Juliana.

Czernih[owski] Zarz[ąd] Obw[odowy] NKWD USRR

* Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

Arkusz nr ^a[...]-^a

Do sprawy nr ^a[...]-^a

ANKIETA ARESZTOWANEGO	
1. Nazwisko	<i>Staniszewski</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Julian Julianowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>6 lutego 1886 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Warszawa</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania (adres)	<i>m[iasto] Pryłuki, ul. Swierdłowa 26</i>
6. Zawód i specjalność	<i>księgowość</i>
7. Miejsce pracy i stanowisko lub rodzaj zajęcia (wskazać bez skrótów nazwę instytucji lub organizacji i charakter produkcji)	<i>księgowy magazynu materiałowego st[acji] Pryłuki</i>
8. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>nr 209443 wydany przez Rej[onową] Milicję m[iasta]Pryłuki 5 listopada 1933 r., zameldowany w Prylukach</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>robotnik, matka gospodyni domowa, bez majątku</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna aresztowanego)	<i>urzędnik, bez majątku a) do rewolucji zajmował się prywatnym udzielaniem lekcji muzyki b) po rewolucji urzędnik transportu kolejowego</i>
11. Wykształcenie (ogólne i specjalistyczne)	<i>ukończył III klasy szkoły miejskiej, 4 klasy gimnazjum i nie ukończył Warszawskiego Instytutu Muzycznego</i>
12. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjny, w latach 1905-1906 był w Warszawie w PPS</i>
13. Narodowość i obywatelstwo (poddaństwo)	<i>Polak, ob. ZSRR</i>

^{a-a} Brak wpisu.

14. Kategoria ewidencji rezerwy wojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>w ewidencji nie figuruje</i>
15. Służba w białej armii i in[nych] armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych], udział w bandach i powstaniach przeciwko władzy radzieckiej (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
16. Jakim represjom był poddawany przy władzy radzieckiej: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	<i>niekarany, nie był aresztowany i nie podlegał represjom</i>
17. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona Sofia Radionowna – gospodyni domowa, mieszka w Prylukach, ul. Swierdłowa 26. W ZSRR nie ma krewnych. W Warszawie mieszkają bracia Leonard i Franciszek, nie wiem czym się zajmują</i>

Podpis aresztowanego

Staniszewski

[podpis odręczny]

1. Znaki szczególne a-[...]-a
2. Przez kogo i kiedy aresztowany a-[...]-a
3. Gdzie znajduje się w areszcie a-[...]-a
4. Uwagi szczególne a-[...]-a

Podpis funkcjonariusza wypełniającego ankietę

Naczelnik OPTO⁵¹² UGBTkacz

[podpis odręczny]

„I” września 1935 r.

Uwagi:

Ankieta powinna być wypełniona rzetelnie i czytelnie ze słów oskarżonego i potwierdzona dokumentami.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 11-11v.

114

1935, 1 września, Pryłuki – Protokół przesłuchania Juliana Staniszewskiego, s. Juliana, podejrzanego o działalność antyradziecką.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

DO SPRAWY nr ^a[...]–^a

1września 1935 r. Ja, nacz[elnik] punktu oper[acyjnego] TO⁵¹³ UGBNKWD Tkacz, przesłuchałem w charakterze oskarżonego:

1. Nazwisko	<i>Staniszewskiego</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Juliana Julianowicza</i>
3. Data urodzenia	<i>1886 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Warszawa</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Pryłuki, ul Swierdłowa 26</i>

^{a–a} Brak wpisu.

6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Polak, ob. ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>nr 209443 wydany przez Rej[onową] Milicję m[iasta]Pryłuki 5 listopada 1933 r., zameldowany w Prylukach</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Księgowość. Pracuje jako księgowy magazynu materiałowego st[acji] Pryłuki</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Ojciec pracował jako operator maszyn produkcyjnych w browarze w Warszawie, matka gospodyni domowa – majątku nie posiadali</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>nie miał majątku, zajmował się udzielaniem prywatnych lekcji muzyki</i> b) po rewolucji <i>urzędnik na kolei</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona Sofia Radionowna, gospodyni domowa. W ZSRR krewnych nie ma. W Warszawie mieszka brat Leonard Julianowicz i Franciszek Julianowicz, kuzyn Karol Julianowicz i kuzynka Jadwiga Antonowna</i>
<i>Staniszewski*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Ukończył 3 klasy szkoły miejskiej w Warszawie i 4 klasy gimnazjum i nie zakończył instytutu</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjny, w latach 1905-1906 był w PPS w Warszawie</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>niekarany</i> b) po rewolucji <i>niekarany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i in[ne]) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

16. Kategoria ewidencji rezerwy-wojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>zdjęty z ewidencji wojskowej ze względu na wiek</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Czerw[onej] Gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i in[nych] armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie uczestniczył</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	<i>Od lutowej do październikowej rewolucji był zastępcą przewod[niczącego] komitetu związkowego ^{b-[...]-^b} w Prylukach. Od stycznia 1920 r. przez ok. rok w „Proswicie” przy kolejowym ^{b-[...]-^b} st. Pryluki, kierował kółkiem muzycznym</i>

Uwagi:

Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Urodziłem się w Warszawie w 1886 r., ojciec mój pracował jako operator maszyn produkcyjnych w browarze Habermusch, Schiele i Bajnisz w Warszawie⁵¹⁴. W 1914 r. zachorował i w 1915 r. zmarł. Matka przez cały czas była gospodynią domową, mieszkaliśmy w Warszawie, nie mieliśmy żadnej własności, mieszkaliśmy na ul[icach] Ogrodowej, Leszno i na ul. Złotej, nie pamiętam n[ume]rów budynków. W 1899 r. ukończyłem 3-klasową szkołę miejską i następnie w indywidualnym trybie przeszedłem 4 klasy gimnazjum, jednocześnie przygotowywałem się do studiów w instytucie muzycznym, gdzie uczyłem się do 1905 r. W czasie rewolucji 1905 r. instytut, tak jak i inne instytucje edukacyjne strajkował gdzieś przez

^{b-b} Wyraz nieodczytany.

cztery miesiące, wtedy zostawiłem naukę i zajmowałem się udzielaniem lekcji muzyki do listopada 1914 r. Po tym przez 2 miesiące nie zajmowałem się niczym, następnie wyjechałem do Rosji w lutym 1915 r. Początkowo zatrzymałem się w Kijowie u swojego brata Leonarda, który kierował sklepem meblowym warszawskiej fabryki stylowych mebli pod nazwą Szczerbiński i Trenerowski⁵¹⁵, sklep znajdował się na ulicy Fundulejewskiej 32, w tymże budynku mieszkał mój brat. Mieszkałem w Kijowie od lutego do maja 1915 r., wyjechałem do Pryłuk, gdzie mieszkam do dziś. Od maja 1915 r. do stycznia 1929 r. pracowałem, jako magazynier-księgowy głównego magazynu przy budowie odcinka kolei Nowobielica-Pryłuki, po czym zostałem zwolniony. Od lutego 1929 r. do czerwca 1930 r. byłem bezrobotny. W czerwcu 1930 r. zacząłem miesięczne Kursy „Sojuzchleb⁵¹⁶”, ukończyłem kursy i w lipcu zostałem oddelegowany do punktu przyjęć zboża „Sojuzchleb⁵¹⁷” przy stacji Kononiwka⁵¹⁸, gdzie pracowałem, jako księgowy i zajmowałem się dokumentami ładunkowymi do grudnia 1930 roku, następnie wstąpiłem do pracy w MTS⁵¹⁹ we wsi Kononiwka rejonu kowalińskiego. W 1931 r. zwolniłem się i wyjechałem do Pryłuk, byłem bezrobotny do lipca 1931 r. Od lipca rozpocząłem pracę w biurze budowy odcinka kolei Pryłuki-Balicze na stanowisku ekspedytora, gdzie pracowałem do września 1931 roku, zwolniłem się i byłem bezrobotny do 20 października 1931 roku, następnie zostałem przyjęty, jako księgowy do Pryłuckiego Biura „Sojuzchleb”, gdzie pracowałem do 2 lutego 1932 roku. Zostałem zwolniony w związku z cięciem etatów i znajdowałem się bez pracy do 1 marca 1932 roku, od marca pracowałem, jako księgowy w bufecie stacji Pryłuki do 8 października 1933 roku. Znowu byłem bez pracy do 17 stycznia 1934 roku. Od 17 stycznia 1934 roku zatrudniono mnie, jako księgowego do magazynu materiałowego stacji Pryłuki, gdzie pracowałem do dnia mojego aresztowania. Brat Leonard wyjechał z Kijowa do Warszawy podczas zajęcia Kijowa przez Polaków w 1920 roku, o czym powiadomił mnie w liście w 1921 roku, gdzie pisał, że znalazł pracę przy Urzędzie Miejskim w Warszawie w oddziale do spraw zaopatrzenia w wodę, od tej pory nie otrzymywałem listów od niego za wyjątkiem odpowiedzi na mój list, który do niego pisałem o śmierci matki, która mieszkała w Pryłukach przy mnie. List ten otrzymałem w 1922 roku. Brat Franciszek pracował w Warszawie w przedstawicielstwie firm zagranicznych zajmującym się sprzedażą maszyn rolniczych w firmie „Alfred Grodzki⁵²⁰”, z nim kontaktu listownego w ogóle nie miałem od 1915 r., od czasu mojego wyjazdu z Warszawy. Zostały w Warszawie kuzynki Aniela i Jadwiga, z którymi także od czasu wyjazdu z Warszawy nie mam kontaktu listownego. Kuzyn Karol Julianowicz Rudkowski mieszkał w Sosnowicach na granicy niemieckiej, o którym od 1914 roku nie mam żadnych informacji i listów od niego nie otrzymywałem. Żona Sofia

Radionowna, panięskie nazwisko Romanienko, pochodzi ze wsi Piszczane⁵²¹ powiatu Złotonosza guberni połtawskiej. Pobraliśmy się w 1922 roku.

*Pytanie***: Powiedzcie, Wy znajdujecie się w ZSRR od 1915 roku, dlaczego powiat wydał zaświadczenie w 1921 r.?

Odpowiedź: W 1921 r. po zawarciu z Polakami porozumienia o repatriacji wydawane były takie zaświadczenia osobom chcącym wrócić do Polski. Zaświadczenia te umożliwiały osobom odjeżdżającym do ojczyzny sprzedaż swojego majątku na rynku.

Pytanie: Powiedzcie, kto z Waszych znajomych i krewnych oraz Waszej żony mieszka w ZSRR i w jakim mieście?

Odpowiedź: Ja nie mam krewnych i bliskich znajomych w ZSRR. Żony krewni: w Kijowie mieszkała siostra żony Maria zamężna z Daniłą ^c[...] ^cmieszkającym na ul. Jelizawiejskiej 1, która w lipcu 1931 r. zmarła. Także mieszkała w Kijowie jej przyjaciółka Matiasz Tania, z którą korespondowała. Innych znajomych lub krewnych nie znam.

Pytanie: Powiedzcie, do kogo należy zajęty podczas przeszukania notes z adresami?

Odpowiedź: Notes należy do mojej żony, która własnoręcznie zapisała adresy, nie znam tych ludzi, za wyjątkiem Tani Matiasz. Lekarz Gorczinski jest zapisany, ponieważ leczył siostrę żony, która zmarła, a ja tego lekarza w ogóle nie znam i nie widziałem.

Pytanie: Powiedzcie, co Wasz brat zrobił ze swoim majątkiem wyjeżdżając do Warszawy?

Odpowiedź: Brat, wyjeżdżając do Warszawy wspólnie z innymi Polakami z Kijowa, zostawił swój majątek na odpowiedzialności zarządu domu. Po swoim wyjeździe, w 1922 r. napisał mi list, że wyjeżdżając do Warszawy myślał, że wróci do Kijowa, ale z uwagi na to, że armia polska wycofała się z Ukrainy, on nie ma możliwości wrócić do Kijowa, prosił, żebym jego rzeczy zabrał do siebie lub sprzedał, a po moim powrocie do Warszawy rozliczymy się, ale ja do Kijowa nie jeździłem, a co się stało z jego majątkiem nie wiem.

Pytanie: Kiedy planowaliście wrócić do Warszawy?

Odpowiedź: Ja jak i wszyscy uchodźcy zapisałem się w Powiat[owym] Kom[itecie] Wyk[onawczym] w 1922 r. jako chcący wrócić do Polski, ale nie wyjechałem z powodu braku pieniędzy.

Pytanie: Powiedzcie, gdy Wasz brat mieszkał w Kijowie, czy podlegał represjom przy władzy radz[ieckiej]?

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{c-c} Nazwisko nieodczytane.

Odpowiedź: Brat nie podlegał represjom przy władzy radz[ieckiej], za wyjątkiem tego, że zarekwirowano mu wyposażenie mieszkania, a także meble znajdujące się w sklepach. Za zarekwirowane meble domagał się zapłaty przez polski rząd i, jak mi pisał przedstawił przed radzieckim rządem pretensje na 30.000 r[ubli] złotem, twierdził, że liczy na to, że pieniądze otrzyma, ale czy otrzymał, nie wiem, ponieważ od tego czasu nie otrzymywałem od niego listów.

Pytanie: Powiedzcie, kiedy wstąpiliście do PPS, jak długo w niej działaliście i na czym polegał Wasz udział w niej?

Odpowiedź: Wstąpiłem do PPS w 1904 r. po naleganiach swoich kolegów. Działalem w niej nie dłużej niż rok, mój udział w takowej polegał na rozpowszechnianiu ulotek, innej bardziej odpowiedzialnej pracy mi nie powierzano. Porzuciłem działalność w PPS z powodu obaw o swoje życie, ponieważ po zdławieniu rewolucji w 1905 r. rozpoczęła się reakcja i wielu działaczy PPS poszło pracować dla carskiej ochrony⁵²². Ja uciekłem z Warszawy do Niemiec, gdzie mieszkałem ok. 3 miesięcy, po czym znowu wróciłem do Warszawy.

Pytanie: Powiedzcie, kim byli przywódcy PPS i czy jest ktoś z nich w ZSRR?

Odpowiedź: Nie znałem nikogo z przywódców PPS, czy jest ktoś z nich lub z innych członków PPS w ZSRR, nie wiem i nikogo nie spotkałem.

Pytanie: Powiedzcie, czy mówiliście, że trudności w ZSRR sztucznie zostały stworzone przez przywódców władzy radz[ieckiej] i że socjalizm i komunizm to utopia itp.?

Odpowiedź: Tego ja nigdy i nigdzie tego nie mówiłem.

Pytanie: Powiedzcie, czy mówiliście, że tow. Stalinowi żyje się dobrze i dlatego nie liczy się z pracującymi, a robotnicy znajdują się w ciężkim położeniu?

Odpowiedź: Takich wypowiedzi z mojej strony nigdy nie było.

Pytanie: Powiedzcie, czy mówiliście o tym, że w ZSRR tylko mówi się o tym, że zabiega się o pokój, przeciwko wojnie, a tak naprawdę dąży się do zajęcia cudzych terytoriów?

Odpowiedź: Tego także nie mówiłem nigdy i nigdzie.

Pytanie: Powiedzcie, czy mówiliście o tym, że Polska teraz jest silna jak nigdy i odbierze swoje terytorium, które należało do niej przed 1772 r., tj. odbierze prawobrzeżną Ukrainę i część Białorusi, a także część terytorium Austrii i Niemiec?

Odpowiedź: Tego nie mówiłem.

Pytanie: Powiedzcie, kiedy po raz ostatni zamierzaliście wyjechać do Polski?

Odpowiedź: Będąc w 1933 r. bez pracy chciałem wyjechać do Polski, ale w styczniu 1934 r. zostałem przyjęty do pracy i porzuciłem ten zamiar. Poza tym, słyszałem, że znajdujący

się w Kijowie polski konsul nie wydaje wiz na wyjazd, sam nie zwracałem się do niego, kto mi o tym mówił, nie pamiętam.

Pytanie: Powiedzcie, kim są Wasi bliscy znajomi i przyjaciele w mieście Pryłuki?

Odpowiedź: Nie mam bliskich znajomych i przyjaciół w Prylukach, za wyjątkiem Wołyńskiego, Zwierchowskiego, Szarki i Kubyszki, u których bywałem w domu naprawiając im instrumenty muzyczne. Oni mnie w domu nie odwiedzali.

Pytanie: Powiedzcie, czy przyznajecie się do antyradzieckiej działalności?

Odpowiedź: Nie przyznaję się do antyradzieckiej działalności.

Nie mam nic więcej do dodania do swoich zeznań, protokół przeczytałem, został zapisany z moich słów prawidłowo.

Staniszewski

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 18-22v.

115

1935, 10 września, Pryłuki – Protokół przesłuchania świadka Pawła Podgorodzieckiego w sprawie Juliana Staniszewskiego, s. Juliana.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

10 września 1935 r. Ja, naczelnik punktu operacyjnego TO UGB NKWD stacji Pryluki Tkacz, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Podgorodziecki</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Paweł Gięorgijewicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1896 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Kijów</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>st. Hrebinka⁵²³, budynek kolejowy nr 5</i>
6. Narodowość i obywatelstwo (poddaństwo)	<i>Ukrainiec, ob. ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>Paszport wydany przez Bobryński⁵²⁴ ODTO⁵²⁵ UGB</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Naczelnik sztabu PWO⁵²⁶ st. Hrebinka</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z robotników, nie posiada majątku</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>uczył się, był na utrzymaniu rodziców</i> b) po rewolucji <i>pracownik transportu kol[ejowego]</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona Maria Wasiljewna i syn Aleksandr 13 lat, mieszkają przy mnie.</i>
<i>Podgorodziecki*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>niższe, księgowy</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>kandydat na członka WKP(b) od 1932 r., wcześniej nie należał do partii</i>

^{a-a} Brak wpisu.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie [był poddawany]</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i in[ne]) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji rezerwy-wojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>figuruje w specjalnej ewidencji kolei st. Pryłuki</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Czerw[onej] Gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i in[nych] armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie [brał udziału]</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	<i>nie [ma]</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^b-świadka^b) *Podgorodzieckiego*

10 września 1935 r.

^{b-b} Wyraz podkreślony.

^c[...]^c

Gdy byłem kierownikiem magazynu materiałowo-paliwowego st. Pryłuki, w marcu 1934 r., do mnie, do magazynu, na stanowisko księgowego został przyjęty ob. Staniszewski Julian Julianowicz, z którym pracowaliśmy nie więcej niż 1 miesiąc, po czym przekazałem magazyn paliwa lokomotywowni st. Pryłuki, a sam wyjechałem do st. Bobryńskiej. Podczas naszej wspólnej pracy odkryłem, że Staniszewski jest daleko nieradzieckim człowiekiem, obserwując go widziałem, że całkowicie nie interesuje się życiem społeczno-politycznym. Na zebrania nie przychodził, a jak nawet przyszedł, to tylko pod przymusem. ^d[...]^d

W czasie zniesienia sytemu kartkowego na chleb i inne artykuły żywnościowe, on w mojej obecności i ob. Szolce powiedział: ^e„System kartkowy na chleb, mąkę, kasze zniesiono, a chleba jak nie było tak i nie będzie, wierchuszka jak żyła dobrze tak i będzie żyć, a klasa robotnicza jak biedowała tak i będzie biedować”^e. Gdy ja i Szolce powiedzieliśmy, że wszystko idzie ku lepszemu, i że początkowo mogą być trudności [z dostarczeniem tych produktów], Staniszewski nie zgodził się z naszymi dowodami i powtarzał swoje. O jego relacjach z Szolce nic nie jest mi wiadomo. Jakichkolwiek nieporozumień między nimi nie zauważałem. O kontaktach Staniszewskiego z Polską i o jego przeszłości również nic mi nie jest wiadomo.

Niczego więcej nie mam do dodania do swoich zeznań, protokół przeczytałem, zapisany z moich słów prawidłowo.

P. Podgorodziecki

[podpis odręczny]

Przesłuchał: *Tkacz*

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 31-32v.

^{c-c} Dalej protokół przesłuchania napisany został odręcznie.

^{d-d} Kreska odręczna, prawdopodobnie wykonana w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

^{e-e} Fragment podkreślony.

1935, 23 września, Pryłuki – *Akt oskarżenia przeciwko Julianowi Staniszewskiemu, s. Juliana, oskarżonemu o agitację antyradziecką wśród urzędników i robotników Kolei Południowo-Zachodniej.*

AKT OSKARŻENIA

W sprawie śledczej nr 36962 przeciwko

STANISZEWSKIEMU Julianowi Julianowiczowi

Oskarżonemu o przestępstwa przewidziane w art. 54 p. 10 KK USRR

Do P[unktu] O[peracyjnego] TO UGB st. Pryłuki wpłynęły informacje o tym, że pracujący jako księgowy magazynu materiałowego st. Pryłuki STANISZEWSKI Julian Julianowicz, narodowość – Polak, systematycznie zajmuje się agitacją a[nty]/r[adziecką] wśród urzędników i robotników k[olei], dyskredytuje przedsięwzięcia władzy radz[ieckiej] i przejawia polski szowinizm.

Przeprowadzone w sprawie śledztwo ustaliło, że STANISZEWSKI pochodzi z Warszawy, gdzie działał w PPS. W 1915 roku ewakuował się z Warszawy i przyjechał do Kijowa, do swojego kuzyna STANISZEWSKIEGO Leonarda, u którego mieszkał przez kilka miesięcy, następnie przeniósł się do miasta Pryłuki, gdzie został przyjęty do pracy w transporcie kolejowym.

W 1934 r. miał zamiar wyjechać do Warszawy, ale wyjazd odłożył, jakoby, z powodu braku środków na zdobycie paszportu i innych dokumentów dających prawo do wyjazdu. Brat jego, STANISZEWSKI Leonard Julianowicz, mieszkał w Kijowie na ulicy Funduklejewskiej 32, kierował sklepem warszawskiej fabryki mebli stylowych i przy władzy radz[ieckiej] w 1919 r. jego majątek i sklep skonfiskowano. W 1920 r. STANISZEWSKI uciekł z Kijowa do Polski z białopolakami. W 1922 r. napisał w liście STANISZEWSKIEMU J. o tym, że przedstawił rządowi radzieckiemu roszczenie na kwotę 30 tys. rubli złotem za skonfiskowany majątek.

Od czasu nieudanego wyjazdu STANISZEWSKIEGO J. do Polski w 1934 r., zaczął on wyrażać swoje niezadowolenie z przedsięwzięć władzy radz[ieckiej] i partii kom[unistycznej]

oraz dyskredytować przywódców i członków partii kom[unistycznej], wypowiadać poglądy ^{a-} antyradzieckie^{-a} i przejawiać polski szowinizm, a mianowicie:

„... Gdy rozmawiałem ze STANISZEWSKIM na temat 7-go Kongresu Kominternu, on powiedział, że niezależnie od tego jakie Kominterny będą obradować, wojny zawsze będą, tak świat jest urządzony, ... że nie wierzy w socjalizm, ponieważ jest to nieosiągalne marzenie bolszewików, ... udawadniał niemożliwość zbudowania socjalizmu...”. (Potwierdzają to zeznania BACZEWSKIEGO i przesłuchanie podczas konfrontacji, k. spr. 24, 25 i 39).

Na temat trudności z produktami żywnościowymi oraz zniesienia sytemu kartkowego na chleb i in. artykuły STANISZEWSKI mówił:

„Zniesiono system kartkowy na chleb i inne produkty, a chleba jak nie było, tak i nie będzie, klasa robotnicza jak biedowała, tak i będzie biedować, ...po co nam fabryki i zakłady, lepiej zabezpieczyć robotnika, robotnik znajduje się w ciężkim położeniu...”.

Obwiniając o to przywódców proletariatu mówił:

„Dobrze się żyje..., ponieważ nie liczą się z robotnikami ...”. (Potwierdzają to zeznania SZOLCEGO i PODGORODZIECKIEGO oraz przesłuchanie podczas konfrontacji, k. spr. 30, 32 i 38).

O pokojowej polityce ZSRR i walce o pokój STANISZEWSKI mówi:

„... ZSRR tylko na słowach walczy o pokój, a w istocie dąży do wojny i zajęcia cudzych terytoriów ...”.

Wychwalając Polskę i mówiąc, że „ona jest silna” ze złośliwością ^{b-}[...] ^{b-} twierdził:

„Polska odbierze swoje granice, które były do 1772 r., zabierze również prawobrzeżną Ukrainę i część Białorusi...”. (Zeznania SZOLCEGO i GURINIENKI potwierdzone podczas konfrontacji, k. spr. 30, 35 i 37).

Oprócz tego STANISZEWSKI znany jest wśród robotników i urzędników jako człowiek nastawiony a[nty]/r[adziecko], który ma wrogi stosunek do wszystkich przedsięwzięć władzy radz[ieckiej], nie brał udziału w życiu społecznym i związk[owym], podburzał urzędników do wyrażania niezadowolenia z braku podwyżek wynagrodzenia dla pracowników transportu kolejowego (Zeznania BACZEWSKIEGO, DUBRAWY, DENISIENKI, TERESZCZIENKI, FEDORCZIENKI, SZOLCEGO i GURINIENKI, k. spr. 24, 25, 26, 27, 28, 29 i 30).

STANISZEWSKI nie przyznał się do postawionego zarzutu prowadzenia działalności a[nty]/r[adzieckiej], przy czym zeznał, że w latach 1905-[19]06 działał w PPS w Warszawie.

^{a-}Wyraz poprawiony.

^{b-}Fragment zamazany.

W 1906 r., w czasie reakcji, uciekł do Niemiec, a po powrocie do Warszawy nie odnawiał kontaktu z PPS. Nie zaprzecza, że jego brat uciekł z Kijowa z białopolakami do Polski i pisał do niego z Warszawy w 1922 r. o tym, że za pośrednictwem polskiego rządu przestawił rządowi radzieckiemu roszczenia za skonfiskowany majątek na kwotę 30 tys. rubli złotem. Nie zaprzecza także temu, że miał zamiar wrócić do Polski w 1934 r. (k. spr. 19, 20, 21, 22).

Podczas powtórnego przesłuchania oraz konfrontacji ze świadkami STANISZEWSKI częściowo przyznał się do a[nty]/r[adzieckich] wypowiedzi i wrogości do WKP(b), ale wyjaśnił, że nie była to agitacja przeciwko władzy radz[ieckiej], lecz wypowiedzi na podstawie informacji z gazet itp. (Zob. k. spr. 23, 37, 38 i 39).

W ten sposób na podstawie wyłożonego podlega pociągnięciu do odpowiedzialności: STANISZEWSKI Julian Julianowicz, 1886 r. urodzenia, miasto Warszawa, b/p, członek związku zawodowego kolejarzy, narodowość – Polak, urzędnik, wykształcenie średnie, obywatel ZSRR, nie figuruje w ewidencji wojskowej, żonaty, niekarany, wcześniej członek PPS, pracował jako księgowy magazynu materiałowego st. Pryłuki, nie posiada majątku, mieszka w m[ieście] Pryłuki na ulicy Swierdłowa 26, o to, że:

1. Zachowując nastawienie PPS STANISZEWSKI systematycznie interpretował przedsięwzięcia władzy radz[ieckiej] i partii kom[unistycznej] w duchu ^{a-}antyradzieckim^{-a}, obwiniając partię i jej przywódców w tym, że zajmują się budową fabryk i zakładów, a z robotnikami „znajdującymi się w ciężkim położeniu nie liczą się i nie troszczą się o nich”.

^{c-}[...]^{-c}

2. STANISZEWSKI, będąc z przekonania polskim szowinistą, wypowiadał swoje poglądy o tym, że Polska zabierze ZSRR prawobrzeżną Ukrainę i część Białorusi, i że ZSRR tylko mówi o tym, że walczy o pokój, a w istocie dąży do wojen i zajęcia cudzych terytoriów. Twierdził, że „socjalizm jest utopią i niemożliwym do zrealizowania marzeniem bolszewików”, dyskredytując w ten sposób komunistów i całą partię kom[unistyczną], tj. o przestępstwa przewidziane w art. 54 p.10 KK USRR, a udowodnione w śledztwie przygotowawczym,

dlatego na podstawie art. 204 KPK USRR,

^{d-}[...]^{-d}

sprawa śledcza nr 36962 podlega skierowaniu do prokuratora Transportu st. Hrebinka w celu pociągnięcia STANISZEWSKIEGO Juliana Julianowicza do odpowiedzialności karnej przez Kolegium Spec[jalne] Sądu Lin[iowego] Kolei P[ołudniowo]-Z[achodniej].

^{c-}Dopisek odręczny: Do sprawy nr 36962.

^{d-}Dopisek odręczny: Pełnomocnik TO UGB Tkacz [podpis odręczny].

Sporządzono 23 września 1935 r.

Cz. p.o. pełnom[ocnika] oper[akcyjnego] O[ddziału] S[pecjalnego] *Tkacz*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

„ZGADZAM SIĘ”

Cz. p.o. nacz[elnika] TO UGB CzOU NKWD *Buszanski*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

„ZATWIERDZAM”

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] CZERNIHOWSKIEGO OBW[ODOWEGO]
Zarządu NKWD *Timofieiew*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

^eINFORMACJA:^e

1. Oskarżony STANISZEWSKI J.J. znajduje się w więzieniu miasta Czernihów.
2. Dowody rzeczowe znajdują się przy aktach sprawy.

Cz. p.o. peł[nomocnika] op[eracyjnego] O[ddziału] S[pecjalnego] *Tkacz*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

^f[...]^f

Osobiste dokumenty Staniszewskiego J.J.:

1. Paszport nr 209443.
2. Legitymacja członka związku zawodowego nr 23507.
3. Dowód osobisty nr 10/СП*.

^e—^eWyraz podkreślony maszynowo.

^f—^f Poniższa lista dopisana odręcznie.

*Symbole literowe występujące w dokumentach osobistych pozostawiono tak jak w oryginale, czyli alfabetem rosyjskim.

Pełnomocnik TO UGB

CzOU NKWD

Tkacz

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 42-44.

117

1935, 11 października, Pryłuki – *Protokół posiedzenia sądowego Kolegium Specjalnego Sądu Liniowego Kolei Południowo-Zachodniej w sprawie Juliana Staniszewskiego, s. Juliana, oskarżonego o działalność antyradziecką na podstawie jego rozmów ze współpracownikami.*

Sprawa nr 68

1935 r.

PROTOKÓŁ

Posiedzenia sądowego ^{a-}*Kolegium Spec[jalnego]*^{-a} Sądu Liniowego K[olei] Poł[udniowo]-Zach[odniej] z „11” października 1935 r. na st. Pryłuki w składzie:

Przewodniczącego *tow. Matsona*

^{b-}Członków: ^{-b}*Andriejewa, Pietrowskiego*

Sekretarza *Bondarienki*

z udziałem prokuratora –

i obrony CzKZ⁵²⁷ –

^{a-a} Fragment nadpisany odręcznie.

^{b-b} Skreślono „Ławników ludowych” i nadpisano „członków”.

Na otwartym posiedzeniu sąd[owym] słuchało sprawę ob. *Staniszewskiego Juliana Julianowicza* osk[arżonego] *zgodnie z art. 54: 10 KK USRR.*

Na posiedzenie sądowe stawili się oskarżeni:

Staniszewski Julian Julianowicz

oraz świadkowie w sprawie: Baczewski Leonid Nikołajewicz, Dubrawa Anton Iwanowicz, Dienisienko Feoduł Iwanowicz, Szolce Wsiewołod Antonowicz, Gurinienko Dmitrij Jakowlewicz.

Nie stawił się w związku z wyjazdem z m. Pryłuki świadek Podgoriecki⁵²⁸.

^c[...] ^c

^dOsk[arżony] Staniszewski^d Julian Julianowicz, 1886 r. urodzenia, miasto Warszawa, b/p, członek związku kol[ejarzy], Polak, urzędnik, wykształcenie średnie, obywatel ZSRR, żonaty, niekarany, pracował jako księgowy magazynu materiałowego st. Pryłuki, pochodzi z rodziny robotnika, operatora maszyn. Do 1915 r. mieszkał w Warszawie, uczył się. W 1917 r. pracował stacji kolejowej w Prylukach. Jako księgowy – od 1915 r. Nie służył w żadnej armii. Z aktem oskarżenia został zapoznany.

^dŚwiadkowie:^d

^dBaczewski^d Leonid Nikołajewicz, 1889 r., ^e[...] ^e dyżurny lokomotywowni st. Pryłuki.

^dDubrawa^d Anton Iwanowicz, 51 lat, księgowy st. Pryłuki.

^dDenisienko^d Feoduł Iwanowicz, 48 [lat], pracownik biurowy.

^dSzolce^d Wsiewołod Antonowicz, 51 lat, kier[ownik] magazynu materiałowego st. Pryłuki.

Gurinienko Dmitrij Jakowlewicz, 1899 r., kier[ownik] biura lokomotywowni Pryłuki.

Świadkowie zostali uprzedzeni o odpowiedzialności za składanie fałszywych zeznań oraz przeniesieni z sali posiedzenia sądowego do innego pomieszczenia.

Ogłoszony został skład sądu, od którego nie wpłynęło odwołanie.

Oskarżonemu wyjaśniono jego prawa.

Zreferowano sprawę.

^dOskarżony Staniszewski^d

Czytaliśmy gazety, ja i Denisienko w jednym pokoju, Dubrawa i Tereszczienko byli w drugim. Tereszczienko powiedział, że jeśli będzie wojna, to władza radz[iecka] weźmie w niej

^{c-c} Dalej protokół posiedzenia sądowego spisany został odręcznie.

^{d-d} Podkreślono odręcznie.

^{e-e} Wyraz nieodczytany.

udział, zgodziłem się z jego zdaniem, ponieważ uważałem, że wojny są nieuniknione przy ogólnoswiatowym socjalizmie. Jednak zaprzeczam temu, że jakoby powiedziałem, że władza radz[iecka] tylko mówi o pokoju, a w istocie sprawy przygotowuje się do wojny w celu zajęcia cudzych ziem. Na temat zniesienia systemu kartkowego rzeczywiście powiedziałem, że moja sytuacja od tego się nie zmieni. W PPS działałem półtora roku. Potem ukrywałem się w Niemczech z obawy przed represjami^{f-[...]-f} i wróciłem po trzech miesiącach, nie miałem z partią żadnego kontaktu. Pewnego razu Szolce czytał gazetę, w której była mowa o konflikcie Niemiec z Polską, po czym on powiedział, że Polska jest bardzo małym państwem i może ponieść straty od tego konfliktu, ja nie zgodziłem się z nim i powiedziałem, że Polska teraz jest silniejszym państwem.

Na ogólne pytanie Szolcego o Polskę wyjaśniłem mu, że Polska do 1772 r. miała granice na terenach zajętych obecnie przez Ukrainę i Białoruś, ale ja nie mówiłem o tym że Polska odbierze te terytoria. O tym mówił Szolce, a nie ja. Brat wyjechał z białopolakami do Warszawy w 1920 r. Pisał do mnie, żebym złożył wniosek w Moskwie o zwrócenie mu majątku w Kijowie, chyba na sumę 1300 rubli, dokładnie nie pamiętam. Zaprzeczam wszystkim postawionym mi zarzutom agitacji k[ontr]r[ewolucyjnej]. Na temat budowania socjalizmu mówiłem w tym sensie, że w małych krajach budować go nie ma możliwości, ale nie mówiłem o Związku Radzieckim.

Św[iadek] Baczewski

Staniszewskiego znam od 1933 roku. W lipcu przyszedłem do biura, gdzie obecni byli Gurienienko⁵²⁹ i Staniszewski, którzy rozmawiali o rozporządzeniu dotyczącym zwiększenia wynagrodzenia dla robotników – maszynistów, agentów stacji itd. Staniszewski wtedy powiedział, że rozporządzenie jest nieprawidłowe, praca urzędnika biurowego jest taka sama jak robotnika. Dalej rozmawiali o wojnie, Staniszewski oświadczył, że wojna jest nieunikniona przy jakimkolwiek rządzie, bo tak urządzona jest przyroda. Przytoczył przykład walki komórek w organizmie człowieka. Mówili także o socjalizmie, Staniszewski powiedział, że socjalizmu w jednym państwie nie da się zbudować, tym bardziej w małych państwach. Staniszewski jest człowiekiem piśmiennym i dużo czyta, on umyślnie stawiał w złym świetle rozporządzenie Kaganowicza⁵³⁰ o wynagrodzeniach.

^{d-}Św[iadek] Dubrawa^{-d}

Staniszewskiego poznałem w marcu/kwietniu 1934 r., gdy rozpocząłem pracę w magazynie materiałowym lokomotywowni. W czerwcu Gurienienko i Staniszewski rozmawiali

^{f-f}Fragment zamazany.

o nieuchronności wojny, ale ja byłem w drugim pokoju i źle słyszałem, rozmowa dotyczyła^{g-} wszystkich^{g-} krajów, w szczególności ZSRR.

^{d-}Św[iadek] Gurienienko^{-d}

W czerwcu po czytaniu gazet w biurze, Staniszewski powiedział, że wojna potrzebna jest Związkowi Radzieckiemu. Gdy omawialiśmy rozporządzenie o podwyższeniu wynagrodzenia robotnikom, on powiedział, że rozporządzenie jest złe, bo nie dbają o nas, pracowników biurowych. Kontynuując rozwinięcie myśli, on powiedział, że ogólnie rozczarował się partiami, w tym komunistyczną, dodał że wszystkie one są prostytutkami.

^{d-}Podsądny Staniszewski^{-d}

Ja nazwałem prostytutkami poszczególnych członków partii, poza^f [...] ^{f-}.

^{d-}Gurienienko^{-d}

Oprócz tego on mówił, że chodzimy w podartych ubraniach, brudni, szczególnie robotnicy, a rząd zamiast tego, żeby zadbać o robotników, buduje fabryki i zakłady. Stwierdził również, że teoria opozycji o zmniejszeniu tempa budownictwa była prawidłowa. Było to jedno z największych kontrrewolucyjnych wystąpień ze strony Staniszewskiego, a ogólnie takich rozmów było dużo.

^{d-}Na pytanie Staniszewskiego^{-d}

^{d-}Gurienienko^{-d}

Kiedy szliśmy na stację, ja, Staniszewski i jeszcze ktoś, Staniszewski powiedział, że nie wierzy żadnym partiom, ponieważ sam był członkiem PPS, jest nimi wszystkimi rozczarowany i nazywa ich prostytutkami.

^{d-}Świadek Denisienko^{-d}

Kiedyś w gazecie była informacja o siłach zbrojnych Niemiec, Staniszewski powiedział mi, że władza radz[iecka] także będzie walczyć w celu zajęcia państw kapitalistycznych.

^{d-}Świadek Szolce^{-d}

Staniszewski zawsze wychwalał Polskę, mówił, że ona jest silna i nikogo się nie boi. Podczas rozmów o podniesieniu wynagrodzenia Staniszewski mówił, że źle robią, ^{h-} kwalifikowanym^{-h} robotnikom zwiększają, a nam nie. Budują fabryki, zakłady, a na nas, pracowników, nie zwracają uwagi. Nie pamiętam kiedy, ale w tym roku Staniszewski mówił mi, że Stalinowi dobrze się żyje, dlatego nie dba o nas.

Sąd odczytał zeznania świadka Podgorieckiego, który nie stawiał się na posiedzenie (k. spr. 31).

^{g-g} Wyraz „innych” skreślono, nadpisano „wszystkich”.

^{h-h} Wyraz nadpisany.

Dochodzenie sądowe zakończono.

Podsądnemu oddano ostatnie słowo.

^{d-}Staniszewski^{-d}

Pracowałem uczciwie i nigdy nie prowadziłem agitacji antyradz[ieckiej]. Nie mówiłem, że Polska powinna odebrać ^{h-}stare^{-h} granice. O zwiększeniu wynagrodzenia, mówiłem tylko, że nasze jest bardzo zaniżone w porównaniu z robotnikami. Mówiłem, że wszystko buduje się dla przyszłego pokolenia. Proszę sąd, aby mnie nie karał.

Przewodniczącego

Matson

[podpis odręczny]

Sekretarz

Bondarienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 53-57.

118

1935, 11 października, Pryłuki – Wyrok Kolegium Specjalnego Sądu Liniowego Kolei Południowo-Zachodniej w sprawie Juliana Staniszewskiego, s. Juliana, skazujący go na pięć lat pozbawienia wolności.

Sprawa nr 6 egz. ^{531a-}[...] ^{-a} 1935 r.

WYROK

^{a--a}Brak wpisu.

W IMIENIU ZWIĄZKU SOCJALISYTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH

„11” października 1935 r. ^b-Kolegium Spec[jalne]^b Sądu Liniowego K[olei] Po[łudniowo]-Zach[odniej] z na st. Pryłuki w składzie:

Przewodniczącego tow. Matsona

^c-Członków:^cAndriejewa, Pietrowskiego

Przy sekretarzu Bondarience

z udziałem prokuratora ^a[...] ^a

i obrony ^a[...] ^a

Na ^d-zamkniętym^d posiedzeniu sąd[owym] rozpatrzyło sprawę ^e[...] ^e

ob. Staniszewskiego Juliana Julianowicza, 1889 r., urodzony w mieście Warszawa, urzędnik, Polak, poddany USRR, były księgowy magazynu materiałowego Pryłuki, [pracuje] w transporcie od 1934 roku, w latach 1905-[19]06 działał w PPS, nie podlegał represjom, żonaty, żona nie pracuje, piśmienny, niekarany, oskarżony o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54-10 KK USRR.

Na podstawie wysłuchania świadków, wyjaśnień podsądnego i materiałów śledztwa przygotowawczego i sądowego Kolegium ustaliło, że podsądny Staniszewski, będąc stronnikiem „polskiego nacjonalizmu” oraz nastawiony antyradziecko ^f[...] ^f systematycznie prowadził agitację kontrrewolucyjną wśród urzędników kolei, gdzie pracował; w celu wzbudzenia antagonizmów wśród urzędników i robotników aktywnie dyskredytując decyzje rządu i partii dotyczące zwiększenia wynagrodzenia robotnikom wiodących zawodów, z drugiej strony kontrrewolucyjnie dyskredytował rząd i partię, w szczególności tow. Stalina, powołując się na niskie zarobki robotników niższego szczebla.

Podczas omawiania wśród urzędników końca pracy VII Kongresu Kominternu dyskredytował go w kwestii wojny. Świadomie wykorzystując analfabetyzm polityczny swoich współpracowników, aktywnie rozpowszechniał teorie kontrrewolucjonistów Trockiego i Zinowjewa oraz in. dotyczącą niemożliwości zbudowania socjalizmu w jednym państwie i industrializacji państwa.

Podczas tychże rozmów był stronnikiem imperialistycznego zajęcia przez Polskę prawobrzeżnej Ukrainy i części Białorusi.

^{b-b}Fragment nadpisany odręcznie.

^{c-c}Skreślono „Ławników ludowych” i nadpisano „członków”.

^{d-d}Wyraz „otwartym” skreślono, dopisano odręcznie „zamkniętym”.

^{e-e}Dalej protokół posiedzenia sądowego spisany został odręcznie.

^{f-f}Znak „/” pod każdą stroną wyroku, w celu uniemożliwienia dopisywania czegokolwiek.

Na podstawie wyłożonego Kolegium uważa, że zawarty w akcie oskarżenia zarzut prowadzenia agitacji kontrrewolucyjnej przez Staniszewskiego został w pełni udowodniony, popełniony przez oskarżonego czyn jest przewidziany w art. 54-10 KK USRR i dlatego kierując się art. 42, 54-10 KK i 297, 302 cz. 3 KPK USRR Kolegium,

skazuje:

Staniszewskiego Juliana Julianowicza na pozbawienie wolności w specjalnych miejscach zamknięcia na okres pięciu lat z ograniczeniem w prawach po odbyciu kary zgodnie z art. 29 p. a, b, w KK USRR na okres trzech lat.

Jako środek zapobiegawczy pozostawić go w więzieniu i na poczet kary zaliczyć okres tymczasowego aresztowania od 1 września 1935 r.

Wyrok może być zaskarżony do Kolegium Sądu Najwyższego ZSRR w ciągu 72 godzin od dnia wręczenia go skazanemu.

Przewodniczący Kolegium *Matson*
[podpis odręczny]

Członkowie *Pietrowski*
Andriejew
[podpisy odręczne]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.
AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 58-60.

1936, 29 lipca, Kijów – Pismo p.o. zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR Salomona Mazo do Stanisława Kosiora i Pawła Postyszewa w sprawie listów od przesiedleńców, w których skarżą się na warunki życia w Kazachstanie.

Ścisłe tajne

KC KP(b)U

Do Tow. KOSIORA

Do Tow. POSTYSZEWA

W ostatnim czasie ^{a-}do rejonów obwodów kijowskiego i winnickiego, z których przeprowadzono wysiedlenie w maju – czerwcu br., przychodzą listy od przesiedlonych do Kazachstanu ze skargami na ciężkie warunki życia w obwodzie karagandzkim^{-a}.

Ogółem negatywne reakcje przesiedlonych sprowadzają się głównie do skarg ^{a-}na złe warunki bytowe^{-a}.

„...^{a-}Wyładowali nas w pustym stepie^{-a}, gdzie widać tylko ziemię i niebo. Mieszkamy w namiotach. Trzeci dzień pada, namioty przeciekają, więc jest bardzo zimno i wszyscy siedzimy w ubraniach. Niczego tu nie posiano. ^{a-}Pojawił się tyfus i dużo dzieci umiera, bywa, że jest po 2-3 zmarłych dziennie^{-a}” (od KISIELEWSKIEGO Iosifa do BIERIEZOWSKIEGO, we wsi Majstriw w r[ejo]nie nowogrodzkim).

„...Urządziliśmy się w ^{a-}namiotach po 7 rodzin^{-a}. W namiocie straszna ciasnota. ^{a-}Bydło stoi pod gołym niebem^{-a}. Nie ma tu żadnych szkół i nie ma się gdzie uczyć. Dobre jest to, że jest ^{a-}dużo towaru, ale brakuje pieniędzy^{-a}, żeby go kupić. Podczas przesiedlenia obiecali nam kredyty, ale tu nie dali ani jednej kopiejki...” (od OSTRINSKIEGO do OSWALDA we w[si] Kamjanyj Majdan).

„...Jechaliśmy przez 9 dni. Na st[acji] Tajynsza⁵³² ^{a-}wyładowali nas w szczerym polu i leżeliśmy pod gołym niebem przez 4 dni, potem zawieźli nas 60 kilometrów dalej^{-a}. Dużo tu towarów, gdyby były pieniądze, to można byłoby wszystko dostać, ale pieniędzy nie ma. Zarobki kiepskie, a napracujesz się bardziej niż w domu. Ogólnie jest bardzo źle...” (do OLCHOWSKIEGO we w[si] Zariczia w r[ejo]nie proskurowskim, od OLCHOWSKIEGO).

^{a-} ^{-a} Podkreślono odręcznie.

„...Wyładowali nas na st[acji] Tajynsza i przesiedzieliśmy tam 4 doby, po czym przyjechały po nas podwozy i zawieźli nas 52 kilometry od stacji. Wysadzili w szczerym polu, gdzie nic nie ma, spaliśmy pod gołym niebem cały tydzień, a później rozłożyli nam namioty – jedną sztukę na 25 rodzin” (od BUJAR [do] BUJAR we w[si] Hreczany w r[ejo]nie proskurowskim).

Otrzymywane od przesiedleńców listy wywołały wśród miejscowej ludności negatywne reakcje i przyczyniły się do rozsiewania różnego rodzaju prowokacyjnych plotek.

^{a-}W wielu listach, wysyłanych do przesiedlonych do obwodu karagandzkiego z rejonów obwodów winnickiego i kijowskiego, miejscowa ludność pisze o przewidywanym nowym przesiedleniu do Kazachstanu^a.

„...Pisałeś, że szykują was do pracy, ale wy nie chcecie chodzić, ponieważ mało płacą. Przecież, jeśli nie macie pieniędzy, musicie pracować, innego wyjścia nie ma. [U nas] na razie o przesiedleniu nic nie słyhać, ale po żniwach przesiedlenie będzie na pewno i pojedziemy na ziemię Piotra i Pawła. U nas [ludzie] nie czekają na przesiedlenie, tylko sami wyjeżdżają, gdzie kto może” (od DERKACZA ze w[si] Hreczany w r[ejo]nie proskurowskim, do TOMUSIAKA, Kazachstan).

„...Pisziesz, że wysadzili was z podwód na stepie i niczego tam nie ma – ani chałup, ani warzywników, ani ziemi obsianej. Jednak macie i tak lepiej, bo ^{a-}do zimy pobudujecie się, a nas wyślą po żniwach i nie uda nam się pobudować w Kazachstanie, i przyjdzie wszystkim umrzeć^a” (od URODY ze w[si] Szaróweczka w r[ejo]nie proskurowskim do STOROŻA, Kazachstan).

W związku z tym we w[siach] Zariczia, Szaróweczka i Hreczany (r[ejo]n proskurowski) odnotowano na masową skalę niewychodzenie kołchoźników do robót polowych, powzięto kroki, by listy od przesiedleńców nie dochodziły do wysiedlanych rejonów.

P.O. ZAS[TĘPCY] LUDOWEGO KOMISARZA SPRAW WEW[NĘTRZNYCH] USRR

Komisarz bezpieczeństwa państwowego 3 rangi

*Mazo*⁵³³

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„29” lipca 1936 r.

nr 1021/cH*

m. Kijów

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 16, op. 29 (1951 r.), spr. 11, k. 65–66.

120

1936, 3 września, Kijów – Meldunek specjalny zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR Zinowija Kacnelsona do Stanisława Kosiora i Pawła Postyszewa w sprawie reakcji na przesiedlenia do Kazachstanu Polaków i Niemców z rejonów przygranicznych obwodów kijowskiego i winnickiego.

ŚCIŚLE TAJNE

KC KP(b)U

Do Tow. KOSIORA

Do Tow. POSTYSZEWA

**Meldunek spec[jalny] nr 1/2
na temat przesiedlenia do Kazachstanu polskiego i niemieckiego k[ontr]-
r[ewolucyjnego] elementu nacjonalistycznego
z nadgranicznych rejonów obwodów kijowskiego i winnickiego
według danych do godziny 24 z dnia 1 IX 1936 r.**

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

1 września br. załadowano i odprawiono dwa pierwsze eszelony z przesiedlonymi do obwodu karagandzkiego w Kazachskiej ASRR z rejonów lachowieckiego i połońskiego obwodu winnickiego oraz jeden eszelon z należącymi do przesiedleńców końmi, niewysłanymi podczas pierwszego etapu przesiedlenia.

Eszelon nr 51183/1 ze st[acji] Szepetówka odprawiono z rejonów szepetowskiego i sławuckiego obwodu winnickiego oraz z rejonu baranowskiego obwodu kijowskiego, [w którym było]: koni – 212, zaprzęgów – 86, kompletów uprzęży – 172, pługów – 98, kultywatorów – 32, bron – 129, jeden siewnik. Na drogę w celu zapewnienia żywności koniom załadowano 39 ton siana i 93,5 centnara owsa. Eszelon eskortują dwaj przedstawiciele: n[owogrodzko]-wołyńskiego okrispołkomu oraz szepetowskiego rajpartkomu, a także obsługa wysłana przez odpowiednie kołchozy.

Eszelon[em] nr 51184/2 ze st[acji] Suchowola odprawiono 128 rodzin liczących łącznie 531 osób, w tym: dorosłych 331 os[ób], dzieci 200, z rejonu lachowieckiego.

W tym:

Polaków.....	128 rodzin
kułaków.....	18 [rodzin]
gospodarzy indywidualnych	22 [rodziny]
kołchoźników.....	88 [rodzin]

Załadowano zwierząt hodowlanych: koni – 45, większego [bydła] rogatego – 74 [sztuki], młodych i mniejszych [zwierząt] – 41, świń – 89, drobiu – 927 szt[uk].

Eszelon[em] nr 51185/3 ze st[acji] Połonne odprawiono 125 rodzin liczących łącznie 532 osoby, w tym: dorosłych – 326 os[ób], dzieci – 206 z rejonu połońskiego.

W tym:

Polaków.....	125 rodzin
kułaków.....	10 [rodzin]
gospodarzy indywidualnych	5 [rodzin]
kołchoźników.....	110 [rodzin]

Załadowano zwierząt hodowlanych: koni – 50, większego [bydła] rogatego – 88 sztuk, młodych i mniejszych [zwierząt] – 27, świń – 81, drobiu – 1.884 szt[uki].

Ładowanie i odprawianie eszelonów odbyło się bez zakłóceń.

W rejonach obwodu winnickiego, w których odbywają się przesiedlenia, odnotowano szereg wystąpień kontrrewolucyjnych z udziałem osób podlegających przesiedleniu.

Zauważono wypadki ucieczki i podpalania własnego mienia, próby stawiania oporu miejscowym aktywistom pod czas ogłaszania przesiedleń, zagrożenie zabiciem wiejskich

aktywistów i samobójstwem. K[ontr]r[ewolucyjny] element nacjonalistyczny zajmuje się propagandą nadejścia wojny w niedługim czasie, beznadziejnych rzekomo warunków rozsiedlania w Kazachstanie itp.

Rejon zasławski

Podczas ogłoszenia przesiedlenia podlegający przesiedleniu mieszkaniec miasta Zasław SOKOŁOWSKI rzucił się z nożem na milicjanta i aktywistów wiejskich. Żona SOKOŁOWSKIEGO tego samego dnia celowo za mocno napaliła w piecu, w wyniku czego wybuchł pożar. SOKOŁOWSKI został zatrzymany przed załadunkiem do eszelonu.

We w[siach] Ripky i Kłubiwka odnotowano dwie próby podpalenia własnego mienia przez przesiedleńców⁵³⁴ POPLAWSKIEGO i SWINCYCKIEGO, którzy oświadczyli, że nie chcą pozostawić swego mienia władzy radz[ieckiej].

Przesiedleńiec z m. Zasław MONACZIN, wykluczony w 1935 roku z partii za postawę antyradz[iecką], podczas ogłaszania [informacji o przesiedleniach], oświadczył:

„...Władza radziecka już nie wspiera biedniaka, uważa, że już się wzmocniła. Ja dobrowolnie nie wyjadę. Władza radz[iecką] nie zrobi ze mnie człowieka, będę aktywnym recydywistą i kontrrewolucjonistą. Prawa władzy radz[ieckiej] są nietrwałe, pozostają tylko na papierze. Chłopów nadmiernie obciążają podatkami i ściągają z nich ostatnią koszulę. Przesiedlają tylko Polaków, dlaczego nie przesiedlą Żydów i Ukraińców? Oto narodowa polityka władzy radz[ieckiej], o której tyle piszą w gazetach”.

MONACZIN został aresztowany.

Rejon starokonstantynowski

Po zawiadomieniu o przesiedleniu odnotowano 3 próby ucieczki. Przesiedleńiec SLEZINSKA ze w[si] N[owe] Misto zebrała na ulicy inne kobiety [również wyznaczone] do przesiedlenia i prowadziła agitację przeciwko przesiedleniom mówiąc, że jeśli kobiety zorganizują się, to przesiedlać ich nie będą.

Przesiedleńiec SIKORSKI ze w[si] Pohoryła Wyższa⁵³⁵ oznajmił, że przed wyjazdem ze wsi podpalił cały chutor Wierchniaki. Analogiczne zamiary wyrazili [wyznaczeni] do przesiedlenia KARNASIEWICZ i MIRSKI ze wsi Świnna⁵³⁶.2

We w[si] Świnna przesiedleńcy IWACHOWICZ i ŁYSAKOWSKA wyrazili zamiar rozprawienia się z przewodniczącym kołchozu i miejscowymi komsomolcami, których uważają za sprawców ich przesiedlenia.

27 sierpnia br. dzieci przesiedleńca FIKOWICZA za namową rodziców niszczyły swój sad owocowy, wyrabując wiele drzew.

Rejon oryński

28 sierpnia br. zniknęła [podlegająca] wysiedleniu TRISZNIEWSKA ze wsi Koczubijów⁵³⁷, dawniej przemytniczka, mąż zesłany za działalność k[ontr]-r[ewolucyjną].

We w[si] Hukiw przesiedleńcy SZEBROWSKI i GRABOWIECKI oświadczyli o swoim zamiarze popełnienia samobójstwa, ponieważ nie chcą się przesiedlać.

Rejon kamieniecki

Mieszkanca w[si] Huty⁵³⁸ – JACKOWSKAJA celowo rozbiła sobie głowę, chodzi po wsi i gromadząc kobiety agituje za aktywnym wystąpieniem przeciwko przesiedleniom.

Przesiedleńca KARIEWICZ ze w[si] Zińkiwci⁵³⁹ w rozmowie z mieszkańcem tej samej wsi BAŃKOWSKIM oznajmił, że na kilka dni przed odjazdem zbierze „swoich ludzi” i zrobi „co trzeba”, i że długo jeszcze będą go pamiętać. KARIEWICZ został aresztowany.

Rejon satanowski

We w[siach] Żahliwka i Kuriwka przesiedleńcy PIATAK i OLEJNIK grozili miejscowym aktywistom, których uważają za głównych sprawców przesiedlenia. PIATAK i OLEJNIK twierdzą, że zabijają przewodniczącego Rady Wiejskiej i innych, inaczej ze wsi nie wyjadą.

Przesiedleńcy ze w[si] Borszcziwka OLANOWSKI, KOSZEŁKO i ORTYNSKI przejawiają zamiar ucieczki z miejsca stałego zamieszkania. Twierdzą także, że jeśli nawet wyjadą ze wsi, to i tak w drodze uciekną.

„...My znajdziemy sposób, choćby nawet i po 10 latach, jeszcze tu wrócimy i odwiedzimy się aktywowi. Wkrótce rozpocznie się wojna, pewnie jeszcze będą miały miejsce wysiedlenia, ale i tak wszystkich nie wysiedlą, zostanie chociaż jeden, który zemści się za nas wszystkich” (w[ieś] Choptyni – BRIWA i BIEZUSZKO).

Żona przesiedleńca ze w[si] Dachniwka SKORUPSKA szerzy wieści o tym, że Niemcy oraz Polska zaproponowały ZSRR oczyszczenie 40-kilometrowego [terytorium] przygranicznego, ponieważ [te kraje] zajmą to terytorium. Dlatego, według SKORUPSKIEJ, będą wysiedlać wszystkich mieszkańców ze strefy przygran[icznej].

Podjęto kroki w kierunku wzmożenia pracy wyjaśniającej wśród przesiedleńców i pozostałych mieszkańców w miejscowościach, w których odbywały się przesiedlenia.

W stosunku do osób przejawiających silne nastawienie antysowieckie oraz mających zamiary k[ontr]r[ewolucyjne], podjęto działania operacyjne.

ZASTĘPCA LUDOWEGO KOMISARZA SPRAW WEWNĘTRZNYCH USRR

Komisarz bezpieczeństwa państwowego 2 rangi
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Z. Kacnelson⁵⁴⁰

„3” września 1936 r.3

nr 1188/CH*

m[iasto] Kijów

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

HDA SBU, f. 16, op. 29, spr. 11, k. 69–73.

1937, 19 lutego, Czernihów – Wypis z protokołu nr 4 zamkniętego zebrania partyjnego w sprawie wykluczenia z partii komunistycznej Stanisława Bobkina, s. Franciszka, za propagowanie trockizmu wśród członków partii.

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

Wypis

z protokołu nr 4 zamkniętego zebrania part[yjnego] podstawowej organizacji partyjnej przy Czernihowskiej Radzie Obwodowej Osoawiachimu⁵⁴¹ z dnia ^{a-}19 II [19]37 r.^{-a}

^{b-}UCZESTNICZYLI^{-b}: Członkowie KP(b)U: KOSZIK, PANKRATOW, GUCIK, PONOMARIOW, SAGAJDAK, TIEMKIN, ZŁOCZEWSKI, PANDIK, ZOŁOTNIKOW
Kandydaci do KP(b)U: GAWRILENKO⁵⁴², GIELLER, TUROWSKI
Nieobecni: tow. KRUGŁOW i KOŁBASA (w delegacji)
Przewodniczący – tow. SAGAJDAK
Sekretarz – tow. TIEMKIN

^{a-}Porządek dzienny:^{-a}

1. O członku KP(b)U tow. BOBKINIE S.F.

^{b-}SŁUCHALI^{-b}: O członku KP(b)U tow. BOBKINIE S.F.

^{a-}WYSTĄPIENIE BOBKINA^{-a}:

Wydaje mi się, że moim nieszczęściem jest to, że jestem Polakiem, moja matka obecnie mieszka w Kremeńczuku u brata – członka partii. Drugi mąż mojej matki, który dla mnie jest obcym człowiekiem, w 1918 roku porzucił matkę i wyjechał do Polski. W 1919 r. wstąpiłem do Armii Czerwonej. Do partii wstąpiłem w 1920 r., gdy przebywałem w Połtawskim Szpitalu Wojskowym. Demobilizowałem się z armii z powodu zranienia, zranienie nastąpiło przez moją nieostrożność w następstwie wybuchu granatu ręcznego, przez co mnie demobilizowano z Dalekowschodniej Armii Czerwonej. W 1935 r. pracowałem w Prylukach⁵⁴³ jako kierownik Biura Płodoowoszcz⁵⁴⁴, w grudniu 1935 r. Rajkom KP(b)U w Prylukach wykluczył mnie z partii za to, że na temat zakupu portretów wodzów [partii] na święto rewolucji październikowej powiedziałem do swoich pracowników: „taniej będzie kupić portret świętego Mikołaja”. A drugie oskarżenie było takie, że gdy w moim biurze siedziało 5 robotników, nazwisk, których teraz nie pamiętam, byłych partyzantów, rozmawiali oni o [Lwie] Trockim, mówili, że jest to dobry strateg i agitator, a ja zamiast tego, żeby przerwać rozmowę, zacząłem z nimi rozmawiać o Trockim. Mówiłem, że Trocki w przeszłości był wielkim człowiekiem, zajmował wysokie stanowisko, że osobiście widziałem go, gdy przyjmował defiladę na granicy rumuńskiej. Co

^{a-a} Fragment podkreślony maszynowo.

^{b-b} Wyraz podkreślony maszynowo.

dotyczy cytatów z książek o Trockim, to była taka rozmowa w Romnach⁵⁴⁵, był przy tym tow. KRUGŁOW oraz członek partyjnej organizacji Rady Rejonowej miasta Romny, tow. TOKARIEW, wziąłem książki – materiały zjazdów i konferencji WKP(b) w rezolucjach, odczytałem stamtąd słowa o tym, że „Trocki jest wybitnym człowiekiem”. Po przyjeździe ze szkoleń taktycznych do Czernihowa o tej książce rozmawiałem także z tow. GIELETINEM. ^{c-} W Szostce⁵⁴⁶ pracowałem przez sześć miesięcy jako naczelnik ochrony Zakładu nr 9^{c-}, odszedłem stamtąd dlatego, że bałem się, że oddadzą mnie pod sąd, ponieważ wcześniej oddano pod sąd wielu ludzi, naczelników tamtejszej ochrony. Rejonowy Komitet Partyjny w Szostce udzielił mi nagany za odmowę pracy w zakładzie.

^{a-}Członek KP(b)U tow. KOSZIK:^{-a}

Tow. BOBKIN potwierdził, że wychwalał Trockiego, mówiąc, że Trocki miał „wielkie zasługi”. Pracując w Prylukach w biurze BOBKIN także wychwalał Trockiego, co nam tu również potwierdził. Swoją odpowiedzią na propozycję bezpartyjnych o zakupie portretów wodzów na święto rewolucji październikowej, on także dyskredytował przywódców partii i rządu. Nawet po przywróceniu do partii przez Trójkę KPK⁵⁴⁷ przy KC WKP(b) BOBKIN nie złożył broni, po przywróceniu dalej zajmował się propagowaniem trockizmu. Będąc w rejonie romnieńskim na szkoleniu taktycznym Osoawiachimu BOBKIN chciał wciągnąć w rozmowy „o zasługach Trockiego” członków KP(b)U – tow. KRUGŁOWA oraz tow. TOKARIEWA, a po powrocie do Czernihowa także chciał wciągnąć w rozmowy o Trockim członka KP(b)U tow. GIELETINA, wykorzystując do tego pierwszy tom książki „Materiały zjazdów i konferencji WKP(b) w rezolucjach”, gdzie jest mowa o Trockim. Daje to prawo uważać, że BOBKIN po tym, jak był wykluczony z szeregów WKP(b) za trockizm oraz przywrócony do partii, nie wyciągnął żadnych wniosków, w istocie pozostał zamaskowanym trockistą. Na posiedzeniu Trójki KPK przy KC WKP(b) podczas rozpatrywania złożonej przez Bobkina apelacji o przywrócenie go do szeregów WKP(b), nie opowiedział o okolicznościach jego zranienia oraz dlaczego jest inwalidą, a ja uważam, że to miało niemały wpływ na podjęcie decyzji w temacie pozostawienia Bobkina w partii. Bobkin jest zamaskowanym trockistą, więc dzisiaj trzeba nam zdecydować w kwestii jego przebywania w szeregach WKP(b).

^{a-}Członek KP(b)U tow. PANDIK:^{-a}

Rozmowa BOBKINA w Biurze Ukrpłodoowoszcz⁵⁴⁸ nie była przypadkowa, uważam, że ci partyzanci, jak ich nazywa Bobkin, w istocie są trockistami, przodowym oddziałem kontrrewolucji. Trocki przez wszystkie lata był zajadłym mienszewikiem. Uważam,

^{c-c} Fragment podkreślony odręcznie.

że tow. KOSZIK ma rację mówiąc, że Bobkin dalej nie złożył broni i kontynuuje swoje działania kontrrewolucyjne.

^{a-}Członek KP(b)U tow. ZŁOTNIKOW:^{-a}

Nawet podczas dzisiejszego wystąpienia na ogólnym zebraniu partyjnym Bobkin szczerze nie przyznał się, proponuję wykluczyć Bobkina z szeregów WKP(b).

^{a-}Kandydat KP(b)U tow. GIELLER:^{-a}

Błędem organizacji partyjnej jest to, że przy przyjęciu do pracy nie sprawdza się przyjmowanego. Bobkin w swojej głównej pracy systematycznie nie wykonywał poleceń. Taka też była sytuacja z wykonaniem zadań partyjnych. Proponuję wykluczyć Bobkina z szeregów WKP(b).

^{a-}Członek KP(b)U tow. TIEMKIN:^{-a}

Uważam za absolutnie słuszne podjęcie kwestii wykluczenia Bobkina za propagowanie trockizmu. Bobkin nie zmienił zdania, to potwierdza nawet jego wystąpienie na ogólnym zebraniu. Proponuję Bobkina wykluczyć z szeregów WKP(b).

^{a-}Członek KP(b)U tow. PONOMARIEW:^{-a}

Bobkin zajmował się propagowaniem trockizmu, jak widać z materiałów, jeszcze będąc w pracy w Prylukach, to samo powtarza się również obecnie w jego pracy. Proponuję Bobkina wykluczyć z szeregów WKP(b).

^{a-}Członek KP(b)U tow. GUCIK:^{-a}

Uważam, że Bobkina należy wykluczyć z partii WKP(b), dla nas fakty są jasne, weźmy chociażby dzisiejsze wystąpienie na zebraniu. Bobkin zajmuje się propagowaniem trockizmu (wychwalanie Trockiego – wroga narodu), wiem doskonale, że Trocki był przez wszystkie lata zajadłym mienszewikiem, wrogiem naszej partii.

^{a-}Członek KP(b)U tow. PANKRATOW:^{-a}

Bobkin mówił, że został ranny na Dalekim Wschodzie. Okazuje się, że został ranny na Dalekim Wschodzie z powodu swojej nieostrożności, tj. granat wybuchł mu w rękę, więc o żadnych zasługach w temacie zranienia nie może być ^{d-d}mowy^{-d}. Bobkin poinformował o odejściu z Osoawiachimu motywując to tym, że on nie rozumie pracy Osoawiachimu. Myślę, że to było nieszczerze wytłumaczenie odejścia ze strony Bobkina. Bobkin starał się jak najszybciej odejść z Osoawiachimu, ponieważ chciał ukryć przed naszą organizacją partyjną propagowanie przez niego trockizmu. Bobkin do tej pory nie złożył broni, potwierdza to cała jego praca w Obłsowiecie, jak również potwierdzają to materiały o jego pracy w pryłuckiej

^{d-d} Podkreślono odręcznie.

organizacji partyjnej. Dla nas jasny jest fakt, że Bobkin nie złożył broni i kontynuuje propagowanie trockizmu. Proponuję Bobkina z szeregów WKP(b) wykluczyć.

^bPOSTANOWILI:^{-b}

Uważać za ustalone to, że Bobkin w ^d1935^{-d} r. został wykluczony z szeregów WKP(b) pryłuckiej organizacji partyjnej za prowadzenie antyradzieckich, trockistowskich rozmów wśród pracowników aparatu Biura Ukrpłodoowoszcz, gdzie był kierownikiem. 19 II [19]37 r. na zebraniu partyjnym Bobkin oświadczył, że w 1935 r. w pryłuckim Biurze Ukrpłodoowoszcz prowadził rozmowy z pracownikami – Szapowałowem i innymi o zasługach Trockiego mówiąc, że Trocki jest najlepszym strategiem, pisarzem, którego kochają masy. Poza tym, w tymże biurze przed rewolucją październikową⁵⁴⁹ na propozycję bezpartyjnych, aby kupić portrety przywódców partii i rządu oświadczył: „lepiej kupić portret świętego Mikołaja, taniej będzie”, czym chciał w istocie dyskredytować przywódców partii i rządu. Nawet będąc przywrócony w 1936 r. do szeregów WKP(b) przez partyjną trójkę KPK przy KC WKP(b) Bobkin nie złożył broni i kontynuował propagować kontrrewolucyjną teorię o zasługach Trockiego. We wrześniu [19]36 r., będąc na szkoleniach taktycznych w rejonie romnieńskim próbował wciągnąć komunistów tow. Tokariewa (przewodniczący Rady R[ejonowej] Osoawiachim w Romnach) oraz tow. Krugłowa (Obw[odowy] Osoawiachim) w kontrrewolucyjne rozmowy na temat „zasług” Trockiego, wykorzystywał do tego cytaty z pierwszego tomu książki „[Materiały] konferencji i zjazdów [WKP(b)] w rezolucjach”, gdzie jest mowa o Trockim, ale nie spotkał się z aprobatą ostatnich. Po przyjeździe do Czernihowa Bobkin ponownie próbował sprowokować rozmowę „o zasługach Trockiego” wykorzystując tenże cytat ze wspomnianej książki z członkiem KP(b)U Geletinem (Obw[odowy] Osoawiachim). I ostatnie, gdy tow. Pankratow zadał pytanie Bobkinowi, za co on został wykluczony z partii, ostatni także zaczął udowadniać, że Trocki był wielkim człowiekiem i autorytetem partyjnym itp.

Wychodząc z wyżej wyłożonego, zebranie podstawowej organizacji partyjnej jednogłośnie POSTANOWIŁO – Bobkina Stanisława Franciszkowicza – członka WKP(b) od 1920 r., legitymacja partyjna nr 1711339, jako dwulicowego trockistę WYKLUCZYĆ z członków KP(b)U.

Zwrócić się z prośbą do Miej[skiego] Komitetu KP(b)U o potwierdzenie niniejszej decyzji.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 15-17.

122

1937, [14 czerwca], Czernihów – Ankieta aresztowanego Stanisława Bobkina, s. Franciszka.

Czernihowski Z[arząd] O[bwodowy] NKWD USRR

Arkusz nr ^{a-}[...]^{-a}

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

ANKIETA ZATRZYMANEGO (ARESztOWANEGO)

1. Nazwisko	^{b-} <i>Bobkin</i> ^{-b}
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Stanisław Franciszkowicz</i>
3. Data urodzenia	dzień „24” miesiąc <i>czerwiec</i> rok <i>1902 roku</i>
4. Miejsce urodzenia	^{b-} <i>miasto Ryga</i> ^{-b} (<i>Łotwa</i>)
5. Stałe miejsce zamieszkania (adres)	^{b-} <i>m[iasto] Bobrowica obwodu czernih[owskiego]</i> ^{-b}
6. Zawód i specjalność	<i>pracownik wojskowy (dowódczy</i> ^{c-} [...] ^{-c})
7. Miejsce pracy i stanowisko lub rodzaj zajęcia	<i>Nacz[elnik] O[ddziału] R[ejonowego] Łączności m. Bobrowica. Do 17 maja 1937 r. pracował jako zast[ępcza] nacz[elnika] Obłsnabu⁵⁵²Obw[odowego] OSO⁵⁵³</i>

^{a-a} Brak wpisu.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^{c-c} Wyraz nieodczytany.

8. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	^a [...] ^{-a}
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Syn robotnika</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna aresztowanego)	<i>Urzędnik</i> a) do rewolucji <i>robotnik</i> b) po rewolucji <i>urzędnik</i>
11. Wykształcenie (ogólne i specjalistyczne)	<i>Niższe / wojskowe średnie</i> <i>Ukończył 3-letnią 14. Połtawską Szkołę Piechoty</i>
12. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Czł[onek] KP(b)U od 1920 r.</i>
13. Narodowość i obywatelstwo (poddaństwo)	<i>Polak – ZSRR</i>
14. Kategoria ewidencji wojskowej-rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>K-6 (rezerwa, figurujew ewidencji m. Bobrownica)</i>
15. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych], udział w bandach i powstaniach przeciwko władzy radzieckiej (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie [służył]</i>
16. Jakim represjom był poddawany przy władzy radzieckiej: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	<i>nie [był poddawany]</i>
17. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona – Antonina Zacharowna – 28 l[at], gospodyni domowa; córka – Alisa – 9 lat – uczennica</i>

Podpis aresztowanego *Bobkin*
[podpis odręczny]

1. Szczególne cechy zewnętrzne [aresztowanego] ^a[...]-^a
2. Przez kogo i kiedy aresztowany ^a[...]-^a
3. Gdzie znajduje się [aresztowany] ^a[...]-^a
4. Uwagi szczególne ^a[...]-^a

Podpis funkcjonariusza wypełniającego ankietę ^d[...]-^d
„^a[...]-^a” ^a[...]-^a 193 ^a[...]-^a r.

UWAGI: Ankieta powinna być wypełniana rzetelnie i czytelnie ze słów oskarżonego i potwierdzana dokumentami.

*Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 10-10v.*

123

1937, 16 czerwca, Czernihów – Protokół przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, aresztowanego oraz podejrzewanego o działalność kontrrewolucyjną.

USRR
LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

^{d-d} Brak podpisu.

Do sprawy nr ^a[...]-^a

16 czerwca 1937 r. Ja, Pełn[omocnik] oper[acyjny] V Oddziału Z[arządu] NKWD mł[odszy] lejtnant b[ezpieczeństwa] p[ro]kurator Kutorianski, przesłuchałem w charakterze oskarżonego:

1. Nazwisko	^b <u>Bobkin</u> ^b Stanisław Franciszkowicz
2. Imię oraz imię ojcowskie	^c [...]- ^c
3. Data urodzenia	1902 r.
4. Miejsce urodzenia	m[iasto] Ryga (Łotwa)
5. Miejsce zamieszkania	m[iasto] Bobrowica obw[odu] czernihowskiego
6. Nar[odowość] i obyw[ate]lstwo (poddanie)	Polak, [obywatel] ZSRR
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	^a [...]- ^a
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	nacz[elnik] O[ddziału] R[ejonowego] Łączności m. Bobrowica
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	syn robotnika
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji robotnik b) po rewolucji urzędnik
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	żona – Antonina Zacharowna – 28 l[at], gospodyni domowa, córka – Alisa – 9 lat, uczennica

Zeznania oskarżonego (^d-świadka^d) Bobkina Stanisława Franciszkowicza z dnia „16” czerwca 1937 r.

^e[...]-^e

^{a-a} Brak wpisu.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^{c-c} Brak wpisu. Imię oraz imię ojcowskie wpisano w rubryce powyżej.

^{d-d} Wyraz wielokrotnie zamazany.

^{e-e} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{f-f*}Pytanie: Jak Wy trafiliście z Łotwy do ZSRR? W jakim roku?

^{f-f}Odpowiedź: Przed rewolucją, jeszcze jako dziecko lat 3-5, wspólnie ze swoim ojcem Franciszkiem Matwiejewiczem Bobkinem przyjechałem z Rygi do dawnego Piotrogradu, gdzie mieszkałem z ojcem przez dwa lata. Potem wyjechaliśmy do Wilna (obecnie Polska). W Wilnie mieszkałem z ojcem do 1912 r. W tym roku ojciec zmarł, do 1915 r. mieszkałem z matką w Wilnie. W 1915 r. matka powtórnie wyszła za mąż i niedługo po tym całą rodziną wyjechaliśmy z Wilna do miasta Makiejewka⁵⁵⁴ (Donbas). Od tej pory nasza rodzina, oprócz ojczyma (Stanisław Timoszewski), mieszka w ZSRR. Ojczym Timoszewski, wspólnie z innymi swoimi krewnymi, jako uchodźca wyjechał z powrotem do Polski (miasto Wilno). Kontakt z Timoszewskim od tej pory został utracony i z naszej rodziny nikt z nim nie koresponduje.

Bobkin **

[podpis odręczny]

Pytanie: Kto z Waszych krewnych mieszka w Polsce lub innych państwach?

Odpowiedź: Wiadomo mi, że w Polsce, dokładnie nie znam miejsca, mieszkali bracia mojego ojca: Michał i Wincenty, mieli dzieci – córki i synów, którzy byli dla mnie kuzynami i kuzynkami, ale ich imiona i miejsca znajdowania się nie są mi znane. Poza wskazanymi wyżej osobami, ani w Polsce, ani w innych państwach krewnych nie mam. Z tymi krewnymi żadnych kontaktów nie utrzymuję od 1915 roku.

Bobkin ***

[podpis odręczny]

Pytanie: Czy macie znajomych, którzy mieszkają za granicą?

Odpowiedź: Nie, nie mam znajomych mieszkających za granicą.

Protokół z moich słów zapisany prawidłowo, przeze mnie osobiście przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

^{f-f} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

*** Każda odpowiedź przesłuchiwanego potwierdzona jego podpisem.

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V [ODDZIAŁU] Z[ARZĄDU] NKWD

mł[odszy] lejtnant bezpieczeństwa państwa

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 18-19v.

124

1937, 20 czerwca, Czernihów – Protokół przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, podejrzanego o działalność kontrrewolucyjną.

Protokół

przesłuchania uzupełniającego oskarżonego

^aBobkina^a Stanisława Franciszkowicza

20 VI 1937 r.

^bPytanie^{b*}: Wymieńcie wszystkich swoich znajomych w mieście Czernihowie?

^bOdpowiedź^b: W Czernihowie znam:

1. Miszurow – pracuje w sztabie 15. Korpusu Strzeleckiego, w oddziale kwaterunkowym. Miszurowa znam jeszcze ze wspólnej pracy w RKKA⁵⁵⁵ w mieście Mariupol.

2. Gawrilenko Piotr⁵⁵⁶ Awdiejewicz – pracował w Obwodowym OSO jako naczelnik szkoleń, w obecnym czasie pracuje jako naczelnik sztabu miejskiego odcinka PWO⁵⁵⁷ (obrony przeciwlotniczej).

3. Pandik Wasilij Łazariewicz, pracował w Obwodowym OSO jako naczelnik obozu szkoleniowego, w obecnym czasie pracuje jako instruktor wojskowy przy Komwysz⁵⁵⁸.

^{a-a} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{b-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

4. Michajłowski – pracował jako instruktor broni przy Obw[odowym] Sztabie Obw[odowego] OSO, o miejscu jego pracy w obecnym czasie nic nie wiem.

5. Szatulin – pracował jako instruktor ds. org[anizacji] pracy masowej przy Obwodowym Sztabie Obw[odowego] OSO, wydaje mi się, że on nadal tam pracuje.

*Bobkin***

[podpis odręczny]

6. Konowałow Kallenik, pracował jako nacz[elnik] działu ds. przygotowania bojowego obozu szkoleniowego, w ostatnim czasie pracował jako nacz[elnik] wojskowego punktu szkoleniowego w mieście Horodnia.

7. Baglej⁵⁵⁹ – pracował jako księgowy Obw[odowej] Rad[y] OSO, w obecnym czasie miejsce jego pracy nie jest mi znane.

8. Krugłow – obecnie pracuje jako nacz[elnik] ds. szkolenia bojowego Obw[odowej] Rady OSO.

9. Golbierkow – obecnie pracuje w mieście Nieżyn, wcześniej pracował jako instruktor szkolenia strzeleckiego Obw[odowego] OSO.

10. Septus – pracuje jako instruktor przygotowania fiz[ycznego] w Obw[odowym] OSO^{c-[...]-c}.

11. Dikałow Piotr Siemionowicz – pracuje jako instruktor w Obw[odowym] Oddziale Milicji NKWD w Czernihowie. Dikałowa znam od 1921 roku, rekomendowałem go do partii.

Oprócz wyżej wymienionych osób, nie mam znajomych w Czernihowie, ponieważ w Czernihowie ogółem mieszkałem przez dziewięć miesięcy – od 1936 roku do 1937 r.

Pytanie: Wymieńcie swoich dobrych znajomych w innych miastach oprócz Czernihowa.

Odpowiedź: Poza Czernihowem mam dobrych znajomych w różnych miastach Związku [Radzieckiego], ale nie gwarantuję, że wszystkie osoby, które wymienię dalej mieszkają dokładnie w tych samych miastach. O takich mogę powiedzieć:

1. ^{d-}Miasto Połtawa^{-d}: – 73. pułk, moimi dobrymi znajomymi byli: Jeżow – politruk⁵⁶⁰ kompanii, Kuzniecowa⁵⁶¹ – dowódca plutonu i Kuric – politruk kompanii.

2. ^{d-}W mieście Mariupol^{-d}: 238. pułk: Skripka – dowódca plutonu, Dorosijenko – dowódca plutonu.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{c-c} Wyraz nieczytelny.

^{d-d} Fragment podkreślony odręcznie.

3. ^d-W mieście Pyriatyn^{562-d}: 223. pułk: Kowienski – naczelnik pułkowej szkoły, Dieriewianko – pomocnik dowódcy pułku, Kałasznikow – politruk plutonu.

4. ^d-W Kijowie^{-d}: Szkoła im. S.S. Kamieniewa⁵⁶³ – Pietrow, Zabarski, Soro[ka-Rosinski, Bautin – wszyscy oni są dowódcami kursów. Oprócz wspomnianych osób moim dobrym znajomym był słuchacz Szkoły (WPK⁵⁶⁴) – Zarubin Aleksiej.

5. ^d-W DWK⁵⁶⁵, wieś Zińkowka^{-d}: Skirtacz – dowódca batalionu, Iwanow – dowódca batalionu, Owczennikow⁵⁶⁶ – nacz[elnik] sztabu batalionu, Skorochoch – dowódca kompanii i ^e-Korzemiakin^{-e} – dowódca kompanii, oprócz tego w mieście ^a-Władywostok^{-a}: Pietrow – dowódca kompanii.

To chyba są wszyscy moi dobrzy znajomi spoza miasta Czernihów.

Bobkin ***

[podpis odręczny]

Pytanie: Czy macie wśród swoich znajomych cudzoziemców, zarówno poddanych obcego państwa, jak i obywatelstwa ZSRR?

Odpowiedź: Nie mam wśród znajomych cudzoziemców, ani poddanych obcego państwa, ani obywatelstwa ZSRR.

Protokół przesłuchania przerwano. Wszystkie odpowiedzi z moich słów zapisane prawidłowo, przeze mnie przeczytane, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V ODDZ[IAŁU] UGB CZOU⁵⁶⁷ NKWD

mł[odszy] lejtnant] bezp[iecieństwa] państw[wowego]

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 20-23.

^{e-e} Wyraz poprawiony.

*** Ta i następną odpowiedź potwierdzona jest podpisem przesłuchiwanego.

1937, 24 czerwca, Czernihów – *Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, aresztowanego za działalność kontrrewolucyjną oraz kradzież w RKKA rewolweru systemu „Nagan”.*

Protokół
przesłuchania uzupełniającego osk[arżonego]
^aBobkina^a Stanisława Franciszkowicza

24 VI [19]37 r.

^bPytanie^{b*}: W czasie przeszukania znaleziono u Was rewolwer systemu „Nagan” bez odpowiedniego zezwolenia na przechowywanie oraz noszenie tej broni. Potwierdzacie to?

^bOdpowiedź^b: ^cTak, potwierdzam, że podczas przeszukania znaleziono u mnie i zajęto rewolwer systemu „Nagan” bez zezwolenia na przechowywanie oraz noszenie go^c.

Bobkin^{**}

[podpis odręczny]

Pytanie: Gdzie, kiedy i w jaki sposób nabyliście ten „Nagan”?

Odpowiedź: W 1934 roku zostałem zwolniony z szeregów RKKA. ^dSłużyłem wtedy na stanowisku naczelnika sztabu batalionu 2. pułku strzeleckiego 1. Cichooceanicznej Dywizji Strzeleckiej K[raju] D[aleko]w[schodniego] na stacji Wtoraja Rieczka^{568-d}. Powinienem wtedy oddać do magazynu wyżej wspomniany „Nagan”, lecz go nie oddałem, tylko zostawiłem dla siebie.

Pytanie: ^dWięc, Wy przywłaszczyliście sobie ten „Nagan” nielegalnie^d, można powiedzieć, że ukradliście go?

Bobkin^{***}

^{a-a} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{b-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{c-c} Fragment wyróżniony z prawej strony tekstu półokrągłą pionową kreską w kolorze czarnym.

** Tu i dalej odpowiedzi przesłuchiwanego są potwierdzone jego podpisem.

^{d-d} Fragment podkreślony odręcznie.

*** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

[podpis odręczny]

Odpowiedź: ^d-Tak, przywłaszczyłem ten „Nagan” nielegalnie, ukradłem go^d.

Pytanie: Czy przyznajecie się do winy w związku z kradzieżą „Nagana”?

Odpowiedź: Tak, przyznaję się do winy w związku z kradzieżą „Nagana” i przywłaszczeniem go.

Pytanie: Jak długo przechowywaliście u siebie przywłaszczony przez Was „Nagan”?

Odpowiedź: Ukradzony przeze mnie w RKKK rewolwer „Nagan” przechowywałem około trzech lat.

Pytanie: Czy przyznajecie się do winy w związku z przechowywaniem przez Was w ciągu trzech lat przywłaszczonego „Nagana”?

Odpowiedź: Tak, przyznaję się do winy w związku z przechowywaniem w ciągu trzech lat przywłaszczonego przeze mnie „Nagana”.

Pytanie: Podczas przeszukania oprócz „Nagana” znaleziono u Was i zajęto także 13 sztuk bojowych naboji do „Nagana”. Potwierdzacie to?

Odpowiedź: ^c-Tak, potwierdzam, że podczas przeszukania rzeczywiście znaleziono u mnie i zajęto 13 sztuk naboji do „Nagana”^c.

Pytanie: Gdzie, kiedy i w jaki sposób zdobyliście naboje do „Nagana”?

Odpowiedź: Naboje do „Nagana” przywłaszczyłem tak samo, jak wspomniany „Nagan” w 1934 r., gdy zwolniono mnie z szeregów RKKK.

Pytanie: Wiedzieliście, że kradzież broni palnej, zwłaszcza z RKKK, jest karalna?

Odpowiedź: ^c-Tak, wiedziałem, że przywłaszczenie broni palnej, zwłaszcza z RKKK, jest ^akaralna^{a-c}.

Pytanie: To znaczy, że Wy świadomie wykradliście i przywłaszczyliście „Nagan”?

Odpowiedź: Tak, świadomie wykradłem, przywłaszczyłem i przechowywałem „Nagan”, który był własnością RKKK. Przyznaję się do tego.

[Protokół] zapisany prawidłowo, przeze mnie osobiście przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V ODDZ[IAŁU] Z[ARZĄDU] NKWD

mł[odszy] lejt[nant] bezp[iecieństwa] państ[wowego]
[podpis odręczny]

Kutorianski

*Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 24-26.*

126

1937, 26 czerwca, Czernihów – Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, aresztowanego za działalność kontrrewolucyjno-trockistowską oraz za kradzież i przechowywanie rewolweru „Nagan” należącego do RKKA.

**Protokół
przesłuchania uzupełniającego osk[arżonego]
Bobkina Stanisława Franciszkowicza**

26 VI [19]37 r.

^{a-}Pytanie^{-a*}: Oskarżono Was o to, że prowadziliście działalność kontr[rewolucyjno]-trockistowską a także o to, że ukradliście, a potem przywłaszczyliście i przechowywaliście „Nagana” należącego do RKKA. Czy przyznajecie się do winy w związku z postawionym Wam oskarżeniem?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Przyznaję się tylko do tego, że ^{b-}ukradłem i przywłaszczyłem, a potem przechowywałem w ciągu trzech lat „Nagana” z nabojami będącego własnością RKKA^{-b}.

Do prowadzenia działalności kontr[rewolucyjno]-trockistowskiej nie przyznaję się.

*Bobkin***

^{a-a} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-b} Fragment podkreślony odręcznie.

** Odpowiedź przesłuchiwanego w protokole potwierdzona jego podpisem.

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo, przeze mnie osobiście przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V ODDZ[IAŁU] Z[ARZĄDU] NKWD

mł[odszy] lejtnant] bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 27.

127

1937, 27 czerwca, Czernihów – Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, oskarżonego o działalność kontrrewolucyjną.

Protokół

przesłuchania uzupełniającego osk[arżonego]

^aBobkina^a Stanisława Franciszkowicza

27 VI [19]37 r.

^bPytanie^{b*}: Podczas przeszukania Waszego mieszkania znaleziono i zajęto 3 mapy topograficzne. Powiedzcie, jak one znalazły się u Was i dlaczego takowe przechowywaliście?

^{a-a} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{b-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Przyznaję, że u mnie podczas przeszukania rzeczywiście znaleziono 3 mapy topograficzne. Jedna z nich, mapa obwodu czernihowskiego, została mi po przeprowadzeniu szkoleń wojskowo-taktycznych Obw[odowego] OSO w 1936 r., druga – mapa granicy homelskiej, została mi po rozwiązywaniu zadań taktycznych jeszcze z 1923 r., gdy byłem na szkoleniu w 14. Połtawskiej Szkole Piechoty. Trzecia – mapa europejskiej części Rosji, w jaki sposób ona znalazła się u mnie, sam nie wiem. Zostawiłem te mapy w celu korzystania z nich w charakterze pomocy naukowych.

Bobkin **

[podpis odręczny]

Pytanie: Która mapa, z trzech znalezionych u Was jest tajna?

Odpowiedź: Z trzech map topograficznych mapa obwodu czernihowskiego może być tajna, a pozostałe dwie na pewno tajnymi nie są.

Pytanie: Niezrozumiałe jest Wasze stwierdzenie, że mapa obwodu czernihowskiego może być tajna. Czy Wy, będąc byłym dowódcą RKKa, naprawdę nie wiecie, która mapa jest tajna, a która nie?

Odpowiedź: Ja tej mapy nie uważam za tajną dlatego, że takowej ja osobiście nie otrzymałem jako tajnej. Oprócz tego, na tajnych mapach znajduje się sztam „tajna” oraz arkusze takiej mapy są ponumerowane. Na tych mapach ani jednego, ani drugiego nie ma.

Pytanie: Powiedzcie, gdzie jednak powinny znajdować się podobne mapy?

Odpowiedź: Tego typu mapy w zależności od sytuacji mogą znajdować się w rękach składu dowódczego.

Pytanie: Czy w chwili znalezienia wskazanych map Wy zajmowaliście stanowisko dowódcze?

Odpowiedź: Nie, kiedy były znalezione u mnie te trzy mapy topograficzne, nie zajmowałem stanowiska dowódczego. Wykonywałem pracę cywilną.

Pytanie: To oznacza, że Wy nie mieliście prawa trzymać wyżej wspomnianych map u siebie w domu.

Odpowiedź: Ja uważam, że jako dowódca rezerwy miałem prawo mieć u siebie te mapy w celu korzystania z nich.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo, przeze mnie osobiście przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

** Tu i dalej odpowiedzi przesłuchiwanego są potwierdzone jego podpisem.

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V ODDZ[IAŁU] UGB Z[ARZĄDU] NKWD
mł[odszy] lejtnant bezpieczeństwa państwa

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 28-30.

128

1937, 8 lipca, Czernihów – Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, podejrzanego o działalność kontrrewolucyjną między innymi z powodu rozmów na tematy polityczne.

Protokół

przesłuchania uzupełniającego oskarżonego

^aBobkina^a Stanisława Franciszkowicza

^bdn. 8 VII 1937 r.^b

^cPytanie^{c*}: Na poprzednich przesłuchaniach ukryliście przed śledztwem i nie wymieniliście wszystkich swoich znajomych. Czy macie zamiar dzisiaj złożyć śledztwu zeznania zgodne z prawdą na ten temat?

^{a-a} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{b-b} Fragment podkreślony odręcznie.

^{c-c} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

*Bobkin***

[podpis odręczny]

^{c-}Odpowiedź^{-c}: Na poprzednich przesłuchaniach złożyłem zeznania zgodne z prawdą na ten temat i wszystkich swoich znajomych wymieniałem.

Pytanie: Mówicie nieprawdę. Wiemy, że oprócz wymienionych przez Was na poprzednich przesłuchaniach osób, które nazwaliście swoimi znajomymi, jest jeszcze wielu ludzi, którzy również są Waszymi znajomymi. Nalegam na złożenie zeznań w istocie postawionego pytania?

Odpowiedź: Oświadczam, że nie mam innych znajomych poza tymi osobami, które wymieniałem w poprzednich zeznaniach. ^{d-}[...]^{-d}

Pytanie: Pracowaliście w mieście Pryłuki?

Odpowiedź: Tak, pracowałem w Pryłukach w 1935 roku na stanowisku kierownika Międzyrejonowego Biura „Ukrzagotłodoowoszcz”.

Pytanie: Nazwijcie znajomych z miasta Pryłuki, zwłaszcza z Biura „Ukrzagotłodoowoszcz”.

Odpowiedź: W Pryłukach znam takie osoby: ^{a-}Bogdanow^{-a} Iwan Iwanowicz, ^{a-}Szepel^{-a} oraz ze wspólnej pracy w „Ukrzagotłodoowoszcz”: Sagajdak, Jakowczenko, Popowa, Krasilowiec, Gajduk, Szapował, Szapowałow, Bajszenko oraz Anszujenko.

Pytanie: Dlaczego wcześniej nie chcieliście wymienić tych Waszych znajomych?

Odpowiedź: Ja ich nie uważam za znajomych.

Pytanie: Wasza odpowiedź jest nielogiczna. Chcieliście po prostu ukryć przed śledztwem swoich znajomych. Powiedzcie, z jakiego powodu nie wymieniliście śledztwu wszystkich swoich znajomych?

Odpowiedź: Nie było żadnego powodu, po prostu nie przyszło mi do głowy wymienić tych swoich znajomych na poprzednich przesłuchaniach.

Pytanie: Powiedzcie, czy zdarzało się Wam rozmawiać na tematy polityczne z Waszymi znajomymi wymienionymi na poprzednich przesłuchaniach oraz dzisiaj?

Odpowiedź: Możliwe, że były przypadki rozmów na tematy polityczne z wymienionymi znajomymi, ale w tej chwili ja takowych nie przypominam sobie.

Pytanie: Czy były rozmowy o charakterze k[ontr]-r[ewolucyjnym] między Wami a Waszymi znajomymi?

** Tu i dalej wszystkie pytania i odpowiedzi są potwierdzone podpisem przesłuchiwanego.

^{d-d} Linia prosta wykonana odręcznie od kropki kończącej zdanie do prawego marginesu. Prawdopodobnie w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

Odpowiedź: Nie, rozmów o charakterze k[ontr]-r[ewolucyjnym] z moimi znajomymi nie było.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo, osobiście przeze mnie przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V [ODDZIAŁU UGB CZOU NKWD]

mł[odszy] lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 31-33.

129

1937, 9 lipca, Czernihów – Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, podejrzanego o działalność kontrrewolucyjną polegającą między innymi na prowadzeniu rozmów wychwalających Lwa Trockiego.

Protokół

przesłuchania uzupełniającego oskarżonego

^aBobkina^{-a} Stanisława Franciszkowicza

^{b-9} VII [19]37 r.^{-b}

^{a-a} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{b-b} Fragment podkreślony odręcznie.

^{c-}Pytanie^{-c*}: W swoim oświadczeniu, które złożyliście 9 VII [19]37 r. piszecie, że w 1935 roku braliście udział w k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskiej rozmowie, którą prowadzili niektórzy pracownicy w Biurze „Ukrzagotplodoowoszcz”⁵⁶⁹. Czym się kierowaliście składając to oświadczenie?

Bobkin^{**}

[podpis odręczny]

^{c-}Odpowiedź^{-c}: ^{d-}Kierowałem się wyłącznie swoją szczerą chęcią złożenia śledztwu zeznań o mojej kontrrewolucyjno-trockistowskiej rozmowie, która miała miejsce w 1935 roku w Biurze „Ukrzagotplodoowoszcz” w mojej obecności, a której nie przerwałem^{-d}.

Pytanie: Opowiedzcie dokładnie o k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskiej rozmowie, która odbyła się w Waszej obecności w Biurze „Ukrzagotplodoowoszcz” w Pryłukach.

Odpowiedź: Nie pamiętam dokładnie, ale chyba pod koniec października 1935 roku w pomieszczeniu Biura „Ukrzagotplodoowoszcz” w Pryłukach miała miejsce rozmowa o charakterze kontrrewolucyjno-trockistowskim. Rozmowa odbyła się w mojej obecności, a brali w niej udział: Sagajdak, Bogdanow, Szapował i jeszcze jeden obywatel, nazwiska którego nie przypominam sobie. Kto zaczął rozmowę, nie pamiętam, ale była mowa o tym, że ^{b-}Trocki był dobrym mówcą, że podczas wojny domowej Trocki przemawiał do żołnierzy na froncie^{-b}. Te jego przemówienia na tyle inspirowały żołnierzy, że ci ostatni szli do walki z wielkim entuzjazmem. Potem ktoś jeszcze dodał, że ^{b-}Trocki jest człowiekiem myślącym itp.^{-b}. Takie w przybliżeniu rozmowy o charakterze k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskim odbywały się w mojej obecności.

Pytanie: Jak Wy osobiście reagowaliście na te kontrrewolucyjno-trockistowskie rozmowy, które odbywały się w Waszej obecności?

Odpowiedź: Początkowo tylko przysłuchiwałem się tym k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskim rozmowom, a kiedy ktoś powiedział, że Trocki jest człowiekiem myślącym, potwierdziłem to mówiąc: ^{e-}„Trocki ma myślącą głowę, ale ta głowa durnemu dostała się ...”^{-e}. ^{e-}Co ja wtedy miałem na myśli, nie wiem, ale pozostaje faktem, że w ten sposób powiedziałem. Oprócz tego ja jeszcze wtedy potwierdziłem wypowiedź jednego z uczestniczących w rozmowie (nie pamiętam nazwiska) na temat oratorskich umiejętności Trockiego, powiedziałem: ^{d-}„...ja również słyszałem od wielu, że Trocki ma wielkie zdolności oratorskie”^{-d}

^{c-c} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Tu i dalej wszystkie pytania i odpowiedzi są potwierdzone podpisem przesłuchiwanego.

^{d-d} Fragment wyróżniony z lewej strony tekstu pionową kreską.

^{e-e} Fragment podkreślony i wyróżniony z lewej strony tekstu pionową kreską.

^d, ale kiedy ja osobiście słuchałem Trockiego, to jego przemówienie mi się nie spodobało”. Muszę dodać, że wtedy do uczestniczących w rozmowie mówiłem jeszcze o k[ontr]r[ewolucyjnej] istocie trockizmu jako takowego, powiedziałem: ^b„Podczas wojny domowej partia WKP(b) powierzyła Trockiemu odpowiedzialne stanowisko...”^{-b}. Oto jak ja pamiętam treść rozmów k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich, które prowadzone były w mojej obecności i z moim udziałem.

Pytanie: Jak Wy osobiście oceniacie te rozmowy, uczestnikiem których również byliście?

Odpowiedź: W chwili obecnej rozmowy o Trockim cytowane przeze mnie, które odbywały się w mojej obecności lub z moim udziałem w Biurze „Ukrzagotplodoowoszcz” w Prylukach, oceniam jako rozmowy kontrrewolucyjne i trockistowskie.

Pytanie: Czy kontrrewolucyjno-trockistowskie rozmowy, które prowadziliście lub były prowadzone w Waszej obecności miały charakter wychwalania kontrrewolucji Trockiego i idealizacji ostatniego?

Odpowiedź: ^dTak, te rozmowy o Trockim, które prowadzone były przy mnie i przeze mnie osobiście, w istocie wychwalały kontrrewolucję Trockiego i idealizowały go^{-d}.

Pytanie: Z kim jeszcze prowadziliście kontrrewolucyjne rozmowy, oprócz osób wymienionych przez Was powyżej?

Odpowiedź: Nie prowadziłem żadnych kontrrewolucyjnych rozmów z nikim oprócz osób wymienionych przeze mnie powyżej.

Protokół przesłuchania został przerwany.

Zapisano z moich słów prawidłowo, [protokół] osobiście przeze mnie przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V [ODDZIAŁU] UGB CZOU NKWD

mł[odszy] lej[t]ant] bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

1937, 10 lipca, Czernihów – *Protokół ponownego przesłuchania Stanisława Bobkina, s. Franciszka, podejrzanego i aresztowanego za to, że miał poglądy kontrrewolucyjno-trockistowskie.*

**Protokół
przesłuchania uzupełniającego oskarżonego
Bobkina Stanisława Franciszkowicza**

^{a-}10 VII [19]37 r.^{-a}

^{b-}Pytanie^{-b*}: Kiedy u Was po raz pierwszy zrodziły się przekonania kontrrewolucyjno-trockistowskie?

Bobkin **

[podpis odręczny]

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Nigdy nie miałem przekonań k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich.

Pytanie: W 1935 roku w pomieszczeniu Biura „Ukrzagotłodoowoszcz” w Prylukach byliście uczestnikiem rozmów k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich. Czy potwierdzacie to?

Odpowiedź: Tak, potwierdzam, że w 1935 roku w biurze „Ukrzagotłodoowoszcz” (w Prylukach) byłem uczestnikiem rozmowy k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskiej.

Pytanie: To oznacza, że Wy podzielaliście zdanie osób biorących udział w tych rozmowach k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich?

Odpowiedź: Nie, ja nie dzieliłem zdania osób biorących udział we wskazanych wyżej rozmowach k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich.

^{a-a} Fragment podkreślony odręcznie.

^{b-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Tu i dalej wszystkie pytania i odpowiedzi są potwierdzone podpisem przesłuchiwanego.

Pytanie: Wy sobie zaprzeczacie, wyżej odpowiadaliście, że byliście uczestnikiem rozmów k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich, a teraz mówicie, że nie podzielaliście zdania biorących udział w tych rozmowach. Wy po prostu zaplątaliście się w swoich zeznaniach. Proponujemy Wam jeszcze raz odpowiedzieć na postawione Wam pytanie.

Odpowiedź: Jeszcze raz odpowiadam, że nie dzielałem zdania osób biorących udział w rozmowach k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskich.

Pytanie: Wasza ostatnia odpowiedź rozmija się z Waszymi zeznaniami z dnia 9 VII [19]37 r., gdzie widać, że podzielaliście k[ontr]r[ewolucyjno]-trockistowskie poglądy rozmówców wyrażające się wychwalaniem kontrewolucji Trockiego i jego idealizacją. Czy potwierdzacie to?

Odpowiedź: Nie, nie potwierdzam.

Protokół przesłuchania zapisany z moich słów prawidłowo, osobiście przeze mnie przeczytany, pod czym się podpisuję.

Bobkin

[podpis odręczny]

^cPrzesłuchał:^c

PEŁN[OMOCNIK] OPER[ACYJNY] V ODDZ[IAŁU] UGB CZOU NKWD

mł[odszy] lejtnant] bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Kutorianski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 39-41.

HDA SBU, f. 16, op. 28, spr. 22, k. 79-80.

^{c-c} Wyraz podkreślony odręcznie.

1937, 17 września, Czernihów – Postanowienie Pełnomocnika Operacyjnego XI. Oddziału UBP Czernihowskiego Zarządu Obwodowego o wszczęciu śledztwa wstępnego przeciwko Franciszkowi Wierlińskiemu.

Ф. nr 21-a*

Do sprawy nr 35440

**Postanowienie
o przyjęciu sprawy do realizacji**

M[iasto] Czernihów „17” września 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO⁵⁷⁰ NKWD USRR sierżant bez[pieczeństwa] pań[stwowego] SUMIEC, rozpatrzyłem materiały o działalności przestępczej ob[ywate] WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza, urodzonego w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, urzędnika, b/p, Polaka, ob[ywate]la ZSRR, pracującego jako kier[ownik] Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci⁵⁷¹, zamieszkałego w m. Czernihów, ul. Awiacji 9, przejawiającej się tym, że WIERLIŃSKI F.M. posługuje się fałszywym nazwiskiem, ukrywa swoją narodowość polską, wyraża k[ontr]r[ewolucyjne] nacjonalistyczne poglądy, wychwala faszystowski ustrój Polski. W ciągu ostatnich 10-ciu lat przez cały czas „jeździł” do przygranicznych miast. Podejrzewany jest o działalność szpiegowską.

Upatrując w dokonanych przez oskarżonego WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza działaniach oznaki przestępstw, przewidzianych w art. 54-6 KK USRR,

postanawiam:

na podstawie art. 93 p. 2 oraz art. 108 KPK⁵⁷² USRR rozpocząć w niniejszej sprawie śledztwo przygotowawcze.

Kopię niniejszego postanowienia przesłać do prokuratora obwodowego w Czernihowie.

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zgadzam się:

NACZELNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB

lejtant bezpieczeństwa państ[wowego]

Szczerbakow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zatwierdzam:

ZAST[ĘPCA] NACZELNIKA Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU CZERNIHOW[SKIEGO]

kapitan bezpieczeństwa państw[ego]

Giepler

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 1.

132

1937, [17 września], Czernihów – Informacje dotyczące Franciszka Wierlińskiego, zebrane w celu otrzymania pozwolenia od prokuratora obwodowego do spraw specjalnych na jego tymczasowe aresztowanie.

^{a-}**Informacja**^{-a}

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

WIERLIŃSKI Franciszek Michajłowicz, urodzony w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, Polak, b/p, pracuje jako kierownik Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci, zamieszkały w m. Czernihów, ul. Awiacji 9.

Dane, znajdujące się w Obw[odowym] Zarządzie NKWD, wskazują na to, że WIERLIŃSKI posługuje się fałszywym nazwiskiem i imieniem, a także ukrywa swoją polską narodowość, wykazując, że jest Ukraińcem.

W kręgu swoich znajomych WIERLIŃSKI wyraża k[ontr]r[ewolucyjne] nacjonalistyczne poglądy, wychwala ustrój faszystowski w Polsce, wyraża nadzieje i udowadnia innym, że Polska jak poprzednio, powinna zawojować Ukrainę.

W ciągu ostatnich 10-ciu lat przez cały czas „jeździł” do przygranicznych miast. Podejrzewany jest o działalność szpiegowską.

Dokument [informacja] sporządzony został w celu otrzymania pozwolenia od prokuratora obwodowego do spraw specjalnych na tymczasowe aresztowanie WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza.

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU CZERNIHOWSKIEGO
kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

Giepler

[podpis maszynowy oraz odręczny]

NACZ[ELNIK] XI. ODDZIAŁU UGB CZZO NKWD
lejtant bezpieczeństwa państw[owego]

Szcierbakow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 2.

1937, 17 września, Czernihów – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego XI. Oddziału UGB czernihowskiego Zarządu Obwodowego NKWD o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec Franciszka Wierlińskiego.

F[ormularz] nr 21/6*

Do sprawy nr 35440

**Postanowienie
(o wybraniu środka zapobiegawczego)**

M[iasto] Czernihów „17” września 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO NKWD USRR sierżant bezpieczeństwa państwowego SUMIEC, rozpatrzyłem materiały śledztwa prowadzonego wobec ob. WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza, urodzonego w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, urzędnika, b/p, Polaka, obywatela ZSRR, pracującego jako kier[ownik] Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci, zamieszkałego w m. Czernihów, ul. Awiacji 9, [obwinionego] o przestępstwa przewidziane w art. 54-6 KK USRR, przejawiające się tym, że WIERLIŃSKI F.M. posługuje się fałszywym nazwiskiem, ukrywa narodowość polską, wyraża k[ontr]r[ewolucyjne] nacjonalistyczne poglądy, wychwala faszystowski ustrój Polski. W ciągu ostatnich 10-ciu lat przez cały czas „jeździł” do przygranicznych miast. Podejrzewany jest o działalność szpiegowską.

Ustaliłem, że (przyczyć motywy wybrania środka zapobiegawczego) WIERLIŃSKI F.M. znajdując się na wolności może wpłynąć na tok śledztwa, a także ukrywać się przed śledztwem i sądem.

Na podstawie wyłożonego i kierując się art. 143, 145 i 156 KPK USRR

postanawiam:

1. Jako środek zapobiegający uchylaniu się od sądu i śledztwa wobec oskarżonego WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza – zastosować tymczasowe aresztowanie i umieszczenie w czernihowskim więzieniu.

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

2. Niniejsze postawienie przekazać czernihowskiemu prokuratorowi obwodowemu.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZIAŁU UGB

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zgadzam się:

NACZELNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CZZO NKWD

lejtant bezpieczeństwa państ[wowego]

Szczerbakow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zatwierdzam:

ZAST[ĘPCA] NACZELNIKA Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan bezpieczeństwa państw[ego]

Giepler

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 3.

134

1937, 19 września, Czernihów – Postanowienie prokuratora obwodu czernihowskiego o tymczasowym aresztowaniu Franciszka Wierlińskiego.

^{a-}Postanowienie^{-a}

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

M[ia]sto] Czernihów. 19 września 1937 r.

[Ja] p.o. prokuratora obw[odu] czernihowskiego SAWRANSKI, rozpatrzyłem materiały przedstawione przez CzZO NKWD w kwestii wydania pozwolenia na aresztowanie WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza, urodzonego w 1897 r. w m[ie]ście] Bar obwodu winnickiego, Polaka, b[ez]partyjny, pracującego jako kierownik Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci. WIERLIŃSKI F.M. podejrzewany jest o działalność szpiegowską, wyraża k[ontr]r[ewolucyjne] nacjonalistyczne poglądy, wychwala faszystowski ustrój Polski, posługuje się fałszywym nazwiskiem, ukrywa narodowość polską, tj. o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54-6 KK USRR. Biorąc pod uwagę to, że znajdując się na wolności WIERLIŃSKI F.M. może wpływać na przebieg śledztwa, a także ukrywać się przed sądem i śledztwem oraz kierując się art. 143 i 156 KPK USRR –

postanawiam:

zezwolić na tymczasowe aresztowanie i umieszczenie w więzieniu m. Czernihów WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza.

[Pieczęć]*

Черниговская Областная Прокуратура

Чернігівська Обласна Прокуратура

P. O. PROKURATORA OBWODU CZERNIHOWSKIEGO *Sawranski*⁴

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 4.

* Pieczęć okrągła z godłem w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim oraz ukraińskim, co w tłumaczeniu na język polski oznacza: Czernihowska Prokuratura Obwodowa.

⁴ Sawranski, zastępca prokuratora obwodu czernihowskiego występujący w sprawach przeciwko Polakom, m.in. w sprawie z 1941 o ponowne rozpatrzenie sprawy mieszkanki wsi Leoniwka obwodu czernihowskiego Marii Woronowej, aresztowanej 18 XII 1937 i skazanej 24 I 1938 na 10 lat łagrów za utrzymywanie kontaktu listownego z krewnymi mieszkającymi w Polsce i wychwalanie Polski wśród mieszkańców wsi. Wniesiony pozew odrzucił, pomimo oczywistej niepiśmienności skazanej. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. II, s. 46.

1937, 19 września, Czernihów – *Nakaz aresztowania i przeszukania mieszkania Franciszka Wierlińskiego wydany przez czernihowski Zarząd Obwodowy NKWD.*

USRR
LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
Czernihowski Zarząd Obw[odowy]

Nakaz nr 1157
Wydany „19” września 1937 r.
Ważny [przez] „3” doby

Funkcjonariuszowi *czernihowskiego Zarz[ądu] Obw[odowego] NKWD USRR* tow[arzyszowi] *Sumcowi* poleca się przeprowadzenie aresztowania i przeszukania mieszkania ob. *Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza* zamieszkałego w *m. Czernihów, ul. Awiacji 9.*

Wszystkim organom władzy radzieckiej i obywatelom USRR należy okazywać zgodną z prawem pomoc prawną okazicielowi nakazu podczas wykonania nałożonych na niego poleceń.

[Pieczęć]*

Народний Комісаріат Внутрішніх Справ УРСР
Управління НКВС Чернігівської області
Народный Комиссариат Внутренних Дел УССР
Управление НКВД Черниговской области

* Pieczęć okrągła z godłem w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim oraz ukraińskim, co w tłumaczeniu na język polski oznacza: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych USRR Zarząd NKWD obwodu czernihowskiego.

NACZ[ELNIK] CZERNICHOW[SKIEGO] OBW[ODOWEGO]
ZARZ[AĐU] NKWD USRR

Sumiec
[podpis odręczny]

P.O. NACZ[ELNIKA] 8. WYDZ[IAŁU] UGB CZZO [podpis odręczny nieczytelny]

*Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 6.*

136

1937, 20 września, Czernihów – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego XI. Oddziału UBP czernihowskiego Zarządu Obwodowego NKWD o aresztowaniu i przeszukaniu mieszkania Franciszka Wierlińskiego.

^{a-}Postanowienie^{-a}

M[iasto] Czernihów „20” września 1937 r. Ja oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO NKWD USRR sierżant bezpieczeństwa pań[stwowego] SUMIEC, rozpatrzyłem materiały śledztwa prowadzonego wobec ob[ywate]la WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza, urodzonego w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, urzędnika, b/p, Polaka, pracującego jako kier[ownik] Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci, zamieszkałego w m. Czernihów, ul. Awiacji 9, [podejrzewanego] o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54-6 KK USRR.

Biorąc pod uwagę to, że zezwolenie prokuratora na przeprowadzenie przeszukania i aresztowanie zostało wydane,

^{a-} ^{-a} Podkreślono maszynowo.

^apostanawiam:^a

oskarżonego WIERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza aresztować, jednocześnie przeprowadzić przeszukanie w mieszkaniu oskarżonego. W tym celu odebrać nakaz w VIII. Oddziale UGB CzOU NKWD.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZIAŁU UGB CZZO NKWD

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zgadzam się:

NACZ[ELNIK] XI. ODDZIAŁU UGB CZZO NKWD

lejtant bezpieczeństwa państ[wowego]

Szczierbakow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zatwierdzam:

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] Z[ARZĄDU] NKWD OBW[ODU] CZERNIHOWSKIEGO

kapitan bezpieczeństwa państw[ego]

Giepler

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 5.

USRR
LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Protokół przeszukania

20 września 1937 roku. Ja, *funkcjonariusz czernihowskiego Zarządu Obwodowego NKWD USRR Sumiec*, na podstawie nakazu *CzZO NKWD USRR nr 1157* przeprowadziłem przeszukanie mieszkania ob[ywate]ła *Wierlińskiego Franciszka Michajłowcza* zamieszkałego w *m. Czernihów*, na ulicy *Awiacji n[ume]r domu 9 n[ume]r miesz[kania]* ^{a-}[...]^{-a}.

Podczas przeprowadzenia przeszukania obecni byli: *Łagornyj Michaił Dmitrijewicz, Zocenko Fiodor Trofimowicz*.

Zgodnie z otrzymanymi poleceniami aresztowany został ob. *Wierliński Franciszek Michajłowcz*.

Zajęto w celu przekazania do *XI Oddz[iału] UGB CzZO NKWD USRR* poniższe:

Nr	Nazwa zajętego	Ilość	Stan [zajętego]
1.	<i>Paszport na imię obyw[atela] Wierlińskiego Wiktor[a]-Franciszk[a] Michajłowicz[a] seria „ЧВ”[*] nr 014783 wydany przez czernihowski Miejski Oddział RKM⁵⁷³ II/VIII [19]36 r.</i>	1	b- _____ -b
2.	<i>Legitymacja członkowska Związku Łączności nr 174103 wydana przez czernihowski [...] ⁵⁷⁴Związku Łączności 8/IV - [19]36</i>	1	b- _____ -b
3.	<i>Książeczka wojskowa na imię Wierliński Wiktor - Franciszek Michajłowicz, [wydana w] 1897 r.</i>	1	b- _____ -b
4.	<i>Szkoleniowy klucz telegraficzny do nadawania alfabetem „Morse’a”</i>	1	b- _____ -b

^{a-} -^a Brak wpisanego numeru mieszkania.

^{*} Dodatkowe symbole literowe występujące w numerach dokumentów pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować określony dokument.

^{b-} -^b Brak wpisu.

Wierliński

[podpis odręczny]

^{c-}[...]^{c-}

Skargi na nieprawidłowości, których dopuszczono się przy przeszukaniu mieszkania na zaginięcie rzeczy, przedmiotów wartościowych i dokumentów *skargi nie wpłynęły*

Do protokołu wszystko wniesiono prawidłowo, protokół nam został przeczytany, pod czym pospisujemy się:

Przeszukiwany

Wierliński

Przedstawiciel zarządu domów [komunalnych]

Łagornyj

Przeprowadzający przeszukanie

Sumiec

Kopię protokołu otrzymał

Wierliński

[podpisy odręczne]

Uwagi:

1. Wszystkie pretensje i skargi powinny być wniesione do protokołu przed jego podpisaniem. Później żadne skargi i uwagi nie będą przyjmowane.

2. Po zaświadczenia zwracać się do *czernihowskiego Zarządu Obwodowego NKWD USRR* pod adresem [ul.] *Szewczenki, nr* ^{d-}[...]^{d-}.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 7.

^{c-} ^{c-} Na formularzu litera „Z” w znaczeniu – reszta formularza nie została wypełniona.

^{d-} ^{d-} Brak wpisanego numeru domu.

Ankieta zatrzymanego (aresztowanego)*

1. Nazwisko	<i>Wierliński</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Wiktor-Franciszek Michajłowicz</i>
3. Data urodzenia	dzień „ ^{a-} ____ ^{-a} ” miesiąc <u>1897</u> rok ^{a-} ____ ^{-a}
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Bar, obwód winnicki</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania (adres)	<i>m[iasto] Czernihów, ul. Awiacji nr 9</i>
6. Zawód i specjalność	<i>pracownik poczty</i>
7. Miejsce pracy i stanowisko lub rodzaj zajęcia	<i>m. Czernihów kierownik Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci</i>
8. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>10 sierpnia 1936 Czernihowski Miej[ski] Oddział RKM seria „ЧВ”** nr 014783</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z chłopów</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna aresztowanego)	<i>urzędnik</i> a) do rewolucji <i>urzędnik</i> b) po rewolucji <i>urzędnik</i>
11. Wykształcenie (ogólne i specjalistyczne)	<i>niższe</i>
12. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>b/p</i> <i>W przeszłości do żadnej partii nie należał</i>

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

* Ankieta sporządzona w tabeli w celu lepszej czytelności tekstu.

** Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

13. Narodowość i obywatelstwo (poddaństwo)	<i>Polak</i>
14. Kategoria ewidencji rezerwywojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	[figuruje] w ewidencji w rajwojenkomacie ⁵⁷⁵ m[iasta] <i>Czernihów</i>
15. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]r[ewolucyjnych], udział w bandach i powstaniach przeciwko władzy radz[ieckiej] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
16. Jakim represjom był poddawany przy władzy radz[ieckiej] ⁵⁷⁶ : karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	<i>nie był poddawany</i>
17. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona Julia Iwanowna, 31 lat, gospodyni domowa, mieszka w m[ieście] Czernihów ul. Awiacji nr 9 oraz córka Mieczysława Francowna, urodzona w 1923 r., uczennica 7 klasy, Szkoła im. Gorkiego⁵⁷⁷</i>

Podpis aresztowanego

Wierliński

[podpis odręczny]

1. Szczególne cechy zewnętrzne [aresztowanego] ^{a-} _____ ^{-a}

2. Przez kogo i kiedy aresztowany *XI Oddz[iał] UGB CzZO NKWD 20 IX [19]37 r.*

3. Gdzie znajduje się [aresztowany] *w czernihowskim więzieniu*

4. Uwagi szczególne ^{a-} _____ ^{-a}

Podpis funkcjonariusza, wypełniającego ankietę

Sumiec

[podpis odręczny]

„^{a-} ____ ^{-a}” września 1937 r.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 8.

139

1937, 23 września, Czernihów – Postanowienie o postawieniu w stan oskarżenia Franciszka Wierlińskiego.

F[ormularz] nr 21/B*

Do sprawy nr 35440

**Postanowienie
o postawieniu w stan oskarżenia**

M[iasto] Czernihów „23” września 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO NKWD USRR sierżant bez[pieczeństwa] pań[stwowego] SUMIEC, rozpatrzyłem materiały śledztwa prowadzonego przeciwko WIERLIŃSKIEMU Franciszkowi Michajłowiczowi, urodzonemu w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, urzędnika, b/partyjnego, Polaka, pracującego jako kier[ownik] Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci, zamieszkałego w m. Czernihów, ul. Awiacji 9, obwinionego o przestępstwa przewidziane w art. 54-6 KK USRR, ustaliłem, że przeprowadzone działania śledcze wykazały, iż WIERLIŃSKI F.M. mieszka pod fałszywym nazwiskiem, ukrywa swoją narodowość polską. W ciągu ostatnich 10-ciu lat przez cały czas „jeździł” do przygranicznych miast, wyraża k[ontr]r[ewolucyjne] nacjonalistyczne poglądy, wychwala faszystowski ustrój Polski. Podejrzewany jest o działalność szpiegowską.

Na podstawie art. 126 KPK i kierując się art. 127 KPK USRR,

postanawiam:

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

postawić ob. WERLIŃSKIEGO Franciszka Michajłowicza w stan oskarżenia, przedstawić mu zarzuty z art. 54-6 KK USRR, o czym powiadomić czernihowskiego obwodowego prokuratora wysyłając mu kopię niniejszego postanowienia.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zgadzam się:

NACZELNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD

lejtant bezpieczeństwa państ[wowego]

Szczierbakow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zatwierdzam:

ZAST[ĘPCA] NACZELNIKA Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU CZERNIHOW[SKIEGO]

kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

Giepler

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Niniejsze postanowienie zostało mi odczytane

Wierliński

[podpis odręczny]

„29” września 1937 roku.

Oryginał. Maszynopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 8a.

1937, 13 listopada, Czernihów – *Protokół przesłuchania świadka oskarżenia Aleksieja Szpakowicza w sprawie prowadzonej przeciwko Franciszkowi Wierlińskiemu.*

F[ormularz] nr 24

USRR
LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr 35440

13 listopada 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO NKWD Sumiec, przesłuchałem w charakterze świadka

1. Nazwisko	<i>Szpakowicz</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Aleksiej Władimirowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1900</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Bar obwodu winnickiego</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Czernihów, ul. Komsomolców 26</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainiec, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>nie miał przy sobie</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Majster robót mostowych 18 odcinka utrzymania ruchu K[olei] P[ołudniowo]-Zach[odniej]</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z urzędników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>urzędnik</i> b) po rewolucji <i>urzędnik</i>

11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona i troje dzieci</i>
<i>Szpakowicz*</i>	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>wyższe nie ukończone</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>b/p, znajduje się w grupie sympatyków WKP(b)</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji rezerwywojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>spec[jalna] ewidencja kol[ejowa]</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
19. Służba w bandach, organizacjach k[ontr]r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie służył</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	a-_____a

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

a- -a Brak wpisu.

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, a ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania ^{b-}oskarżonego^{-b} ^{c-}(świadka)^{-c}: *Szpakowicza A.W.*
„13” listopada 1937 r.

^{d-}[...]^{-d}

O odpowiedzialności karnej zgodnie z art. 89 KK USRR za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony, pod czym się podpisuję ^{e-}[...]^{-e}

^{f-}Pytanie^{-f}: Czy znacie ob[ywate]la Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza i jako długo?

^{f-}Odpowiedź^{-f}: Ob[ywate]la Wierlińskiego F.M. znam od 1910 r.

Pytanie: Co Wam wiadomo o antyradzieckiej działalności ob[ywate]la Wierlińskiego, powiedzcie o tym na potrzeby śledztwa.

Odpowiedź: Wierlińskiego F.M. znam od dzieciństwa, mieszkaliśmy w mieście Bar do 1917 r., a po tym spotkałem go w 1923 r. w pracy w Płoskirowie, spotkałem go znowu w Czernihowie w 1934 r. lub w 1933 r. Podczas naszych z spotkań i rozmów za pierwszym razem on mnie zapytał, czy jestem komunistą i gdy upewnił się, że jestem bezpartyjny, Wierliński powiadomił mnie, że ma zamiar zmienić swoje nazwisko, z jakichś specjalnych powodów, o których mi nie powiedział. Jego ojciec, Michał Iwanowicz Wierliński, we wsi Czemeryśke k. miasta Bar miał swoje indywidualne gospodarstwo z sadem, kilka arów indywidualnej ziemi ornej oraz las, mieszkał nad stawem i zajmował się rybołówstwem. Dla obrabiania własnej i dzierżawionej ziemi wykorzystywał najemną siłę roboczą. Sam jest Polakiem. Czemeryśke było zasiedlone wyłącznie przez Polaków, potomków polskich kozaków. Na mieszkańców wsi Czemeryśke miał duży wpływ ksiądz barskiego kościoła Tokarzewski⁵⁷⁸. Co potwierdza fakt, że podczas pierwszego Wszechrosyjskiego spisu ludności w 1918⁵⁷⁹ r. we wsi Czemeryśke, gdzie byłem rachmistrzem, spotkałem duży sprzeciw ze strony ludności polskiej, polegający na

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony odręcznie.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie aż do kolejnego protokołu zeznań świadka z 13 XI 1937.

^{e-} ^{-e} Brak podpisu.

^{f-} ^{-f} W całym dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

tym, że oni masowo nie zgadzali się z tym, żeby ich zapisywano jako Ukraińców, lecz pozostawiano Polakami. Już w pierwszych chwilach mojego spotkania z Wierlińskim, ten ostatni w rozmowie zaczął wspominać nasze spotkanie w 1923 r. w Płoskirowie, przy czym opowiedział mi, że on z Płoskirowa wyjechał nie z własnej woli, lecz był zmuszony, ale o przyczynach [wyjazdu] nie powiedział. Następnie jego żona opowiedziała mi, już po aresztowaniu Wierlińskiego, o tym, że on w Płoskirowie był aresztowany i siedział w więzieniu w latach 1923-1924, ale nie był skazany. Za co on podlegał aresztowaniu nie powiedziała.

Zeznania ^b-oskarżonego^{-b} ^c-(świadka)^{-c}: *Szpakowicza A.W.*
z dnia „13” listopada 1937 r.

^g[...]^{-g}

W 1934 r. podczas następnych spotkań w mieszkaniu Werlińskiego, [ten ostatni] wyrażał w rozmowie swoje kontrrewolucyjne poglądy, oświadczył, że wkrótce będzie rozpoczęta z inicjatywy Polski wojna ze Związkiem Radzieckim, w której Polska zwycięży ZSRR przy wsparciu państw zachodnioeuropejskich, ale nie powiedział, jakich konkretnie. Przy tym Wierliński podkreślił, że Ukraina powinna należeć do Polski. Na to oświadczenie, odpowiedziałem mu, że Polacy już uciekali w 1920 r. z Ukrainy i znowu będą pokonani. Ale Wierliński wciąż udawał, że porażka, którą odniosła Polska w 1920 r., miała miejsce dlatego, że wtedy Polska sama walczyła z Rosją Radziecką, teraz ona będzie miała wsparcie innych państw zachodnioeuropejskich. On to powtarzał wiele razy w następnych rozmowach. W tej rozmowie oprócz mnie uczestniczył jeszcze jego znajomy pop Anton Pawłowicz o nazwisku Lisniewicz lub Lisiewicz, dokładnie nie pamiętam. Wierliński, będąc antyradziecko nastawiony przez cały czas zachowywał swój obrządek religijny oraz zawsze wyrażał poglądy antyradzieckie w odniesieniu do przedsięwzięć partii. Na temat kolektywizacji Wierliński mówił, że jakoby władza radz[iecka] na siłę zmusiła chłopów do pójścia do kołchozów, ponieważ łatwiej będzie ich tam rabować. Wierliński twierdził, że przy władzy radzieckiej dobrze żyją tylko Żydzi, którzy wszędzie siedzą przy władzy i jakoby uciskają pozostałe narodowości w ZSRR. Na temat rozstrzelania wrogów narodu Tuchaczewskiego, Jakira⁵⁸⁰ i innych Wierliński mówił, że to są niewinni ludzie, zostali rozstrzelani, ponieważ w rządzie zasiedli ludzie nierosyjscy, którzy boją się obalenia ich władzy i dlatego uczciwych ludzi rozstrzelują, lecz sami są we wszystkim winni. Wierliński zawsze był postrzegany jako

^g- ^{-g} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

jawny polski nacjonalista i bardzo boleśnie przyjmował represje stosowane wobec polskich księży, wychwalał również ustrój faszystowskiej Polski.

Pytanie: W jakim celu Wierliński nawiązał z Wami kontakt?

Odpowiedź: Domyślałem się, że Wierliński liczył na mnie jak na swojego człowieka, tj. znał mnie od dzieciństwa i chciał wyrzeć na mnie swój wpływ, przekonać do poglądów antyradzieckich.

Pytanie: Czy były próby ze strony Wierlińskiego przekonania Was do poglądów antyradzieckich?

Odpowiedź: Tak, takie próby ze strony Wierlińskiego były aktywnie podejmowane, w rozmowach ze mną on ciągle próbował wyrzeć na mnie swój wpływ o charakterze antyradzieckim i wywołać u mnie niezadowolenie z przedsięwzięć władzy radz[ieckiej] licząc na to, że ja pod jego wpływem będę prowadził działalność antyradziecką, ale ja kategorycznie odsunąłem się od niego w ostatnich 8-10 mies[iącach].

Protokół przeze mnie został odczytany, zapisany prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Szpakowicz

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOC[NIK] XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 20-23.

Protokół

przesłuchania podczas konfrontacji oskarżonego Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza ze świadkiem oskarżenia Szpakowiczem Aleksiejem Władimirowiczem.

z dnia 15 listopada [19]37 r.

^{a-}Pytanie do świadka Szpakowicza^{-a}: Czy znacie siedzącego przed Wami ob[ywatel]a Wierlińskiego i jak dawno?

^{a-}Odpowiedź świadka Szpakowicza^{-a}: Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza znam od dzieciństwa, mieszkaliśmy w mieście Bar.

*Szpakowicz**

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy znacie siedzącego przed Wami ob. Szpakowicza i jak długo?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Szpakowicza znam od dzieciństwa.

Wierliński

[podpis odręczny]

Pytanie do świadka Szpakowicza: Czy mieliście jakieś konflikty z Wierlińskim F.M.?

Odpowiedź świadka Szpakowicza: Osobistych konfliktów z Wierlińskim nie miałem.

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy mieliście jakieś konflikty ze Szpakowiczem?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Osobistych konfliktów ze Szpakowiczem nie miałem.

Pytanie do świadka Szpakowicza: Złóżcie zeznania o tym, co Wy wiecie o działalności antyradzieckiej Wierlińskiego.

Odpowiedź świadka Szpakowicza: Z ob. Wierlińskim w Czernihowie utrzymywałem kontakty od 1933 r., wielokrotnie odwiedzałem go w mieszkaniu jako znajomego. Podczas rozmów z Wierlińskim przekonałem się, że jest on aktywnym antyradzieckim człowiekiem, który wyrażał swoje antyradz[ieckie] poglądy,

^{a-} ^{-a} W całym dokumencie fragmenty tekstu, zawierające informację, do kogo skierowane poszczególne pytania oraz odpowiedzi zostały podkreślone odręcznie.

* W dokumencie wszystkie odpowiedzi uczestników konfrontacji są potwierdzone ich podpisami.

Szpakowicz

[podpis odręczny]

*Wierliński***

[podpis odręczny]

przewodził rozmowy skierowane przeciwko przedsięwzięciom władzy radz[ieckiej]. W jednej z rozmów w 1934 r. w mieszkaniu Wierlińskiego ten ostatni jawnie wyraził swoje kontrewolucyjne poglądy, oświadczył, że wkrótce będzie rozpoczęta wojna z inicjatywy Polski przeciwko ZSRR, przy czym Wierliński twierdził, że w przyszłej wojnie Polska zwycięży Związek Radziecki przy wsparciu państw zachodnioeuropejskich, ale nie nazwał których dokładnie. Jednocześnie Wierliński podkreślił, że Ukraina powinna należeć do Polski. Odpowiedziałem, że Polacy w 1920 r. byli wygnani z Ukrainy, więc, jeżeli myślą ponownie pójść na wojnę przeciwko ZSRR, to znowu odniosą porażkę. Wierliński z tymi dowodami nie zgadzał się i dalej twierdził, że w 1920 r. Polska doznała porażki w wojnie dlatego, że ona występowała wtedy przeciwko Związkowi Radzieckiemu sama, teraz ten błąd został wzięty pod uwagę i w przyszłej wojnie Polska będzie występować przeciwko ZSRR ze wsparciem innych państw zachodnioeuropejskich. Wierliński powtarzał mi to wielokrotnie w następnych rozmowach. W temacie kolektywizacji antyradzieckie rozmowy Wierlińskiego sprowadzały się do następującego: mówił on, że jakoby władza radz[iecka] na siłę zmusiła chłopów do pójścia do kolchozów, ponieważ łatwiej będzie ich tam rabować. Udowadniał, że chłopci przy władzy radz[ieckiej] zostają bez chleba, głodują i są zmuszeni iść do miast, stać tam w kolejkach za kilogramem chleba. Wierliński zawsze był postrzegany jako jawny polski nacjonalista i bardzo boleśnie przyjmował represje stosowane wobec polskich księży, wychwalał również ustrój faszystowskiej Polski. Wierliński także wyrażał swoje niezadowolenie z przywódców władzy radzieckiej, twierdził, że przy władzy radz[ieckiej] kierownicze stanowiska wszędzie zajmują Żydzi, którzy troszczą się tylko o swoich, a pozostałe narodowości gnębią. Na temat rozstrzelania wrogów narodu Tuchaczewskiego, Jakira i innych Wierliński mówił, że to są niewinni ludzie, zostali rozstrzelani, ponieważ w rządzie ZSRR zasiedli ludzie nie rosyjscy, którzy boją się obalenia ich władzy i dlatego uczciwych ludzi rozstrzelują, lecz sami są we wszystkim winni. Zauważyłem, że Wierliński bardzo na mnie liczył, jako na swojego człowieka, krajana, którego znał od dzieciństwa, chciał wyrzucić na mnie swój antyradziecki wpływ w tym celu, żeby wywołać we mnie niezadowolenie z władzy radz[ieckiej], żebym

** Koniec strony. Każda strona protokołu potwierdzona jest podpisami uczestników konfrontacji.

następnie pod jego wpływem prowadził działalność antyradziecką, ale ja nie poddałem się wpływowi Wierlińskiego.

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy potwierdzacie zeznania świadka Szpakowicza?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Nie, nie potwierdzam.

Protokół nam odczytany, zapisany prawidłowo, pod czym się podpisujemy.

Szpakowicz

[podpis odręczny]

Wierliński

[podpis odręczny]

Konfrontację przeprowadził:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD
sierżant [bezpieczeństwa państwowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 34-35.

142

1937, 17 listopada, Czerniów – Protokół przesłuchania świadka oskarżenia Michaiła Mitlina w sprawie prowadzonej przeciwko Franciszkowi Wierlińskiemu.

F[ormularz] nr 24

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr 35440

17 listopada 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO [NKWD] sierżant bezpieczeństwa państwowego Sumiec, przesłuchałem w charakterze świadka

1. Nazwisko	Mitlin
2. Imię oraz imię ojcowskie	Michail Łukicz
3. Data urodzenia	1913
4. Miejsce urodzenia	m[iasto] Czernihów
5. Stałe miejsce zamieszkania	m[iasto] Czernihów, ul. ^a [...] ^a 3
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	Rosjanin
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	Miejski Oddz[iał] RK[M] m. Czernihów 9/VII-[19]36 r. seria „ЧВ”* nr 022676
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	pom[ocnik] kier[ownika] oddziału dystrybucji [prasy] Miejskiego Oddziału Łączności w Czernihowie
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	z urzędników
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji na utrzymaniu rodziców b) po rewolucji urzędnik
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	nieżonaty
Mitlin **	

^{a-} ^a Wyraz nieodeczytany.

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>niższe, 4 kl[asy] w 1929 r.</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>b/p</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>w 1932 r. był skazany przez sąd karny na 3 miesiące pozbawienia wolności zgodnie z art. 70 KK USRR za chuligaństwo</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji rezerwywojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>zdjęty ze względu na stan zdrowia</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
19. Służba w bandach, organizacjach k[ontr]r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie [służył]</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	<i>b-_____b</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia i przesłuchującego.

b- -b Brak wpisu.

Zeznania ^coskarżonego^c ^d(świadka)^d: *Mitlina M.Ł.*
z dnia „17” listopada 1937 r.

^e[...]^e

O odpowiedzialności karnej zgodnie z art. 89 KK USRR za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony, pod czym się podpisuję ^f[...]^f

^gPytanie^g: Czy znacie ob[ywatel]a Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza i jak dawno?

^gOdpowiedź^g: Wierlińskiego Franciszka Michałowicza znam od 1934 r. z pracy w Sojuzpieczaci w Czernihowie.

Pytanie: Co Wy wiecie o antyradzieckiej działalności Wierlińskiego, wyjaśnijcie to szczegółowo śledztwu?

Odpowiedź: Podczas pracy z Wierlińskim upewniłem się, że jest to człowiek nastrojony antyradziecko, który w kręgu swoich współpracowników wyrażał swoje niezadowolenie z przedsięwzięć władzy radzieckiej. Wychwalał carski ustrój Rosji, twierdził, że jakoby przy wcześniejszym ustroju ludziom żyło się dużo lepiej niż teraz przy władzy radzieckiej. Dla udowodnienia tych poglądów k[ontr]r[ewolucyjnych] Wierliński podawał jako przykład to, że jakoby w Rosji za czasów carskich, była wystarczająca ilość towarów i produktów, które były tanie, a w ZSRR wszystko jest bardzo drogie i nieregularnie dostarczane, dlatego ludzie stoją przez całe dni w kolejkach nawet za takimi artykułami pierwszej potrzeby jak chleb. Wierliński także w kręgu swoich współpracowników prowadził agitację antyradziecką skierowaną przeciwko przedsięwzięciom władzy radzieckiej poprzez opowiadanie różnych anegdot o charakterze k[ontr]r[ewolucyjnym]. W 1934 r. Wierliński pracował jako kierownik Oddziału Prenumeraty Obw[odowego] Biura Sojuzpieczaci w Czernihowie, gdzie przyczynił się do rozpowszechniania w obwodzie miejscowej gazety „Bolszewik”, jeden numer której był skonfiskowany dlatego, że wydrukowano w nim artykuł o treści k[ontr]r[ewolucyjnej]. Zamiast „poprawność polityczna partii” było wydrukowane „^hniepoprawność polityczna partii”^h. Ten numer gazety w nakładzie 20 tysięcy egzemplarzy był rozesłany do rejonów obwodu.

^c - ^c Wyraz skreślony odręcznie.

^d - ^d Wyraz podkreślony odręcznie.

^e - ^e Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie aż do kolejnego protokołu zeznań świadka z 17 XI 1937.

^f - ^f Brak podpisu.

^g - ^g W całym dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

^h - ^h Fragment podkreślony odręcznie.

Wierliński dostał pilne polecenie od odpowiednich organów władzy, aby ten nr gazety był natychmiast skonfiskowany,

Zeznania ^c-oskarżonego^{-c} ^d-(świadka)^{-d}: *Mitlina M.Ł.*
z dnia „17” listopada 1937 r.

ⁱ[...] ⁻ⁱ

ale Wierliński świadomie sabotował wykonanie tego polecenia, tj. żadnych działań w celu zdjęcia tego numeru gazety nie podejmował. Jest mi także wiadomo, że WIERLIŃSKI umyślnie planował dostarczenie prasy do rejonów obwodu w taki sposób, że do jednego rejonu wysyłał więcej gazet, a do innych w ogóle nie wysyłał, przez co wywoływał niezadowolenie wśród prenumeratorów, przy czym, niedostarczone gazety – nadwyżki wracały z powrotem do obwodu i były oddawane na makulaturę. Oprócz tego Wierliński w celu wywołania niezadowolenia wśród ludności rozsyłał gazety w języku ukraińskim do rosyjskojęzycznych miejscowości, a gazety w języku rosyjskim na odwrót – do ukraińskiej ludności. Takie fakty miały miejsce w wielu rejonach obwodu.

Protokół z moich słów zapisany prawidłowo, przeze mnie został odczytany, pod czym się podpisuję.

Mitlin

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD
sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 26-28.

ⁱ ⁻ⁱ Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

1937, 17 listopada, Czernihów – *Protokół przesłuchania świadka oskarżenia Marka Gowzmana w sprawie prowadzonej przeciwko Franciszkowi Wierlińskiemu.*

F[ormularz] nr 24

USRR
LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr 35440

1937 r. ^{a-}Czernihów^{-a} 17. Ja, *oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB Sumiec*, przesłuchałem w charakterze *świadka*

1. Nazwisko	<i>Gowzman</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Marek Iosifowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1907</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Artiomowsk⁵⁸¹, Donbas</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Czernihów, ul. Awiacji 9</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Żyd. ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>Miejski Oddział [RKM] m. Czernihów</i>

^{a-} ^{-a} Zamiast miesiąca wpisano nazwę miasta.

8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>pom[ocnik] dyrektora Ob[wodowego Oddziału] Sojuzpieczaci [w Czernihowie]</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z urzędników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>na utrzymaniu rodziców</i> b) po rewolucji <i>na utrzymaniu rodziców do 1921 r.</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona, dziecko</i>
<i>Gowzman*</i>	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>b/p</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji rezerwywojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>rej[onowy] wojenkomat⁵⁸² w Czernihowie</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie [służył]</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

19. Służba w bandach, organizacjach k[ontr]r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie</i> [służył]
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	^{b-} [...] ^{-b}

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia i przesłuchującego.

Zeznania ^{c-}oskarżonego^{-c} ^{d-}(świadka): *Gowzmana M.I.*
z dnia „17” listopada 1937 r.

^{e-}[...]^{-e}

^{f-}Pytanie^{-f}: Powiedzcie, co Wy wiecie o antyradzieckiej agitacji Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza?

^{f-}Odpowiedź^{-f}: O Wierlińskim wiem następujące. Tego ostatniego znam od 1936 roku jako człowieka nastawionego antyradziecko, otaczającego się takim też elementem, jaki on sam. Wiem także, że Wierliński z nieznanymi dla mnie przyczyn ukrywał swoją polską narodowość. Mieszkając z nim w jednym budynku byłem świadkiem systematycznych odwiedzin [w] jego mieszkaniu represjonowanych obecnie osób – Polaków: Bagleja, Gawrilenkę⁵⁸³, Lisowicza. Rozmowy wskazanych osób w mieszkaniu Wierlińskiego prowadzone były w charakterze antyradzieckim. ^{g-}Przy gro^{-g} Kiedy rozmowy stawały się głośne, to przez ścianę w moim mieszkaniu ^{h-}po dokładnym wsłuchaniu się^{-h} można było usłyszeć poszczególne urywki rozmów w mieszkaniu Wierlińskiego, które sprowadzały się do tego, że Polska w przyszłej wojnie ze Związkiem Radzieckim odniesie sukcesy, zabierze Ukrainę sobie oraz, że Polska w minionej wojnie nie miała sukcesów, ale przy wsparciu państw europejskich odniesie kolosalny sukces. Ja jeszcze nie informowałem odpowiednich organów

^{b-} ^{-b} Na formularzu litera „Z” w znaczeniu – rubryka niewypełniona.

^{c-} ^{-c} Wyraz skreślony odręcznie.

^{d-} ^{-d} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{e-} ^{-e} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{f-} ^{-f} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{g-} ^{-g} Fragment skreślony odręcznie.

^{h-} ^{-h} Fragment nadpisany odręcznie.

o tym, ponieważ chciałem upewnić się w tym, że oni na pewno prowadzą działalność k[ontr]r[ewolucyjną].

Protokół z moich słów zapisano prawidłowo.

Gowzman

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Nadpisano powyżej „po dokładnym wsłuchaniu się” i wykreślono „Przy gro” w mojej obecności.

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 30-31.

144

1937, 19 listopada, Czernihów – Protokół konfrontacji świadka Michaiła Mitlina z oskarżonym Franciszkiem Wierlińskim.

Protokół

przesłuchania podczas konfrontacji oskarżonego Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza ze świadkiem oskarżenia Mitlinem [Michailem Łukiczem]

^{a-}z dnia 19 listopada [19]37 r.^{-a}

^{b-}Pytanie do świadka Mitlina^{-b}: Czy znacie siedzącego przed wami ob. Wierlińskiego i jak dawno?

^{b-}Odpowiedź świadka Mitlina^{-b}: Wierlińskiego Franciszka Michałowicza znam od 1934 r. z pracy w Sojuzpieczaci w Czernihowie.

*Mitlin**

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy znacie siedzącego przed wami ob. Mitlina i jak długo?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Świadka Mitlina znam od 1934 r. z pracy w Sojuzpieczaci w Czernihowie.

Wierliński

[podpis odręczny]

Pytanie do świadka Mitlina: Czy mieliście jakieś konflikty z Wierlińskim F.M.?

Odpowiedź świadka Mitlina: Osobistych konfliktów z Wierlińskim nie miałem.

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy mieliście jakieś konflikty z ob. Mitlinem?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Osobistych konfliktów z Mitlinem nie miałem.

Pytanie do świadka Mitlina: Co Wy wiecie o działalności antyradzieckiej ob. Wierlińskiego Franciszka Michajłowicza, opowiedzcie o tym szczegółowo śledztwu.

Odpowiedź świadka Mitlina: W czasie naszej znajomości z Wierlińskim, tj. od 1934 r. do dnia jego aresztowania we wrześniu 1937 r., przekonałem się, że jest on człowiekiem nastawionym antyradziecko i w kręgu swoich współpracowników systematycznie wyraża swoje niezadowolenie z przedsięwzięć władzy radz[ieckiej].

*Mitlin***

Wierliński

[podpisy odręczne]

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.

^{b-} ^{-b} W całym dokumencie fragmenty tekstu, zawierające informację, do kogo skierowano poszczególne pytania oraz odpowiedzi zostały podkreślone odręcznie.

* W dokumencie wszystkie odpowiedzi uczestników konfrontacji są potwierdzone ich podpisami.

** Koniec strony. Każda strona protokołu potwierdzona jest podpisami uczestników konfrontacji.

Jego antyradzieckie poglądy i niezadowolenie sprowadzało się do następującego: podczas tymczasowych braków żywności w ZSRR Wierliński w celu wywołania niezadowolenia wśród współpracowników Sojuzpieczaci mówił, że teraz wszystkim źle się żyje, nie ma żywności i towarów, jednocześnie Wierliński wychwalał carski ustrój Rosji, twierdził, że jakoby w starych czasach ludziom żyło się dużo lepiej, niż teraz przy władzy radz[ieckiej]. Dla udowodnienia tych antyradzieckich poglądów Wierliński mówił, że wcześniej, w starej Rosji była wystarczająca ilość towarów i produktów, które były tanie, nikt nie znał takich kolejek, a teraz nie ma i dlatego ludzie zmuszeni są stać całymi dniami w kolejkach nawet za chlebem. Żeby wyzwać niezadowolenie wśród współpracowników Sojuzpieczaci, Wierliński systematycznie zajmował się agitacją antyradz[iecką], która była skierowana na dyskredytację przedsięwzięć rządu radzieckiego: na temat kolektywizacji, planu pięcioletniego, budownictwa socjal[istycznego] i in. opowiadał anegdoty o charakterze k[ontr]r[ewolucyjnym].

Pytanie do oskarżonego Wierlińskiego: Czy potwierdzacie zeznania świadka Mitlina?

Odpowiedź oskarżonego Wierlińskiego: Nie, nie potwierdzam.

Protokół nam został odczytany, zapisany prawidłowo, pod czym się podpisujemy.

*Mitlin***

Wierliński

[podpisy odręczne]

Konfrontację przeprowadził:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 38.

1937, 19 listopada, Czernihów – Akt oskarżenia przeciwko Franciszkowi Wierlińskiemu oskarżonego o prowadzenie agitacji antyradzieckiej w Obwodowym Zarządzie Łączności w Czernihowie.

^{a-}Zatwierdzamy^{-a}

[podpisy nieczytelne]

21 XI-[19]37 r.

^{b-}Do sprawy śledcz[ej] nr 35440^{-b}

Akt oskarżenia

przeciwko ob. WIERLIŃSKIEMU Franciszkowi Michajłowiczowi

UGB CzZO NKWD posiada dane o tym, że kierujący Obw[odowym] Oddziałem Prenumeraty Soujuzpieczaci [w Czernohowie] WIERLIŃSKI Franciszek Michajłowicz systematycznie zajmował się agitacją antyradziecką wśród współpracowników w Obwodowym Zarządzie Łączności.

Na podstawie wyłożonego i zgody prokuratora obwodu z dnia 19 IX-1937 roku WIERLIŃSKI został aresztowany i poddany śledztwu.

Według dotychczasowych ustaleń śledztwa WIERLIŃSKI w przeszłości brał aktywny udział w organizacji władzy petlurowskiej w m[ieście] Płoskirów, za co w 1929 roku był usunięty z radzieckiego aparatu według pierwszej kategorii i zakazano mu pracować w obwodzie płoskirowskim (zob. k. spr. nr 10).

Wśród współpracowników Obwodowego Zarządu Łączności WIERLIŃSKI systematycznie zajmował się agitacją antyradziecką, mówił, że wkrótce będzie rozpoczęta wojna z inicjatywy Polski w sojuszu z innymi państwami przeciwko ZSRR, i że Związek Radziecki będzie zwyciężony, w rezultacie czego Ukraina będzie należała do Polski (zob. k. spr. 19, 32-33).

^{a-} ^{-a} Adnotacja odręczna wykonana ukośnie fioletowym atramentem w lewym górnym rogu dokumentu.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony maszynowo.

Na temat kolektywizacji Wierliński mówił, że władza radz[iecka] na siłę zmusiła chłopów do pójścia do kołchozów, ponieważ łatwiej będzie ich tam rabować, twierdził, że kołchoźnicy przy władzy radz[ieckiej] zostają bez chleba i głodują, a chleb zabiera państwo (zob. k. spr. 19, 33).

W ciągu 1937 roku Wierliński, będąc jawnym polskim nacionalistą, bardzo boleśnie przyjmował represje stosowane wobec polskich księży, mówił, że w Związku Radzieckim żyje się dobrze tylko Żydom, którzy wszędzie siedzą przy władzy i gnębią pozostałe narodowości. Na temat rozstrzelania wrogów narodu TUCHACZEWSKIEGO, JAKIRA i in[nych] WIERLIŃSKI wyrażał wątpliwości dotyczące sprawiedliwości radzieckiego sądu i mówił, że rozstrzelują niewinnych ludzi tylko dlatego, ponieważ w rządzie zasiedli ludzie nierosyjscy, którzy boją się obalenia ich władzy i dlatego uczciwych ludzi rozstrzelują, lecz sami są we wszystkim winni. Jednocześnie wśród współpracowników łączności WIERLIŃSKI opowiadał różne anegdoty o charakterze k[ontr]r[ewolucyjnym] (zob. k. spr. 19, 24. 32-33, 37).

W 1936 roku, podczas zmiany paszportu WIERLIŃSKI umyślnie ukrył swoją narodowość polską i na podstawie fikcyjnego zaświadczenia w nowym paszporcie zamienił narodowość polską na ukraińską (zob. k. spr. nr 10).

Na podstawie wyłożonego OSKARŻONY JEST:

WIERLIŃSKI Franciszek Michajłowicz, urodzony w 1897 r. w m[ieście] Bar obwodu winnickiego, Polak, ob. ZSRR, urzędnik, b/p, wykształcenie niższe, żonaty, niekarany o to, że:

WIERLIŃSKI, będąc nastawiony antyradziecko, systematycznie prowadził wśród współpracowników łączności agitację o charakterze kontrrewolucyjnym. Wyrażał się w duchu antyradzieckim na temat przedsięwzięć przeprowadzonych przez kierownictwo partyjne, rzucał oszczerstwa na przywódców partii i rządu, przedstawiał w k[ontr]r[ewolucyjnym] oszczerczym świetle sytuację robotników w ZSRR i wychwalał faszystowski ustrój Polski.

Oskarżany WIERLIŃSKI nie przyznał się do przedstawionych mu zarzutów, zeznania świadków, konfrontacje oraz dokumenty w pełni potwierdzają jego działalność kontrrewolucyjną.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zgadzam się:

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] XI. ODDZ[IAŁU] UGB

mł[odszy] lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Charczienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zatwierdzam:

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] Z[ARZĄDU] NKWD OBW[ODU] CZERNIHOWSKIEGO

kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

GIEPLER

[podpis maszynowy]

^b-INFORMACJA:^{-b} 1. Oskarżony WIERLIŃSKI Franciszek Michajłowicz znajduje się w więzieniu w Czernihowie.

2. Dowodów rzeczowych w sprawie nie ma.

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wykonano

^b-19 listopada 1937 roku^{-b}

m. Czerniów

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 39-40.

USRR
LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr 35440

19 listopada 1937 r. Ja, oper[acyjny] pełnomocnik XI. Oddziału UGB CzZO NKWD Sumiec, przesłuchałem w charakterze oskarżonego

1. Nazwisko	<i>Wierliński</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Wiktor-Franciszek Michajłowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1897</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>w[ieś] Czemeryśke rejonu barskiego, obwodu winnickiego</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Czernihów, ul. Awiacji 9</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Polak, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>10 sierpnia 1936 Czernihowski Miej[ski] Oddział RKM seria „ЧВ”* nr 014783</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>m. Czernihów kierownik Oddziału Prenumeraty Obwodowego Biura Sojuzpieczaci</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z chłopów</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>na utrzymaniu rodziców</i> b) po rewolucji <i>urzędnik</i>

* Dodatkowe symbole literowe występujące w dokumentach oraz w sygnaturach podstawy źródłowej pozostawiono tak jak w oryginale, czyli w języku rosyjskim. Są to bowiem symbole pozwalające zidentyfikować dokument lub określony numer sprawy.

11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>żona Julia Iwanowna Wierlińska, 31 lat, gospodyni domowa, [mieszka w] m. Czernihów ul. Awiacji 9 oraz córka Mieczysława Francowna, 1923 r. urodzenia, uczennica 7 klasy, [znajduje się] przy matce</i>
<i>Wierliński**</i>	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>b/p W przeszłości do żadnej partii nie należał</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	<i>a) do rewolucji nie był poddawany b) po rewolucji nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy w[ładzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji rezerwywojskowej oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>w rezerwie drugiej kolejności</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>nie służył</i>
18. Służba w białej armii i in[nych] armiach k[ontr]r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>nie służył</i>

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	a- _____-a
---	------------

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, a ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^{b-}świadka^{-b}): *Wierlińskiego F.M.*
z dnia „19” listopada 1937 r.

^{c-}[...] ^{-c}

^{d-}Pytanie^{-d}: Złóżcie zeznania, kogo macie z krewnych i znajomych za granicą i czy macie z nimi kontakt.

^{d-}Odpowiedź^{-d}: Krewnych i znajomych za granicą nie miałem i nie mam, również nie mam kontaktu z nikim za granicą, a także nie miałem.

Wierliński^{***}

Pytanie: Z kim mieliście kontakt z grona Polaków w Czernihowie i innych miastach ZSRR?

Odpowiedź: Bliskich i stałych kontaktów z Polakami tak w Płoskirowie tak i w Czernihowie nie mam, za wyjątkiem mojego teścia, który w obecnym czasie mieszka w m[ieście] Płoskirów. Z nim utrzymuję do tej pory kontakt listowny. W Czernihowie mam kontakt ze swoim znajomym Polakiem Lisiewiczem Anatolem Pawłowiczem, często z nim bywam na polowaniu i na rybach. Pracuje on w czernihowskim Zakładzie Drzewnym jako majster obróbki drewna, mieszka na ul. Borowskiego 19 lub 20, innych znajomych nie mam i kontaktów z nikim nie utrzymuje.

Pytanie: Kiedy i dlaczego wyjechaliście z Płoskirowa do Czernihowa?

Odpowiedź: W 1932 r. 17 listopada zgodnie z poleceniem dyrektora Ukraińskiego Biura Sojuzpieczaci ob. Altszul, również po osobistej prośbie.

Pytanie: Złóżcie zeznania o Waszej pracy przy władzy petlurowskiej w Płoskirowie w latach 1918 i 1919?

^{a-} ^{-a} Na formularzu „-” w znaczeniu nie dotyczy.

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony odręcznie.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{d-} ^{-d} W całym dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

^{***} W dokumencie wszystkie odpowiedzi przesłuchiwanego są potwierdzone jego podpisem.

Odpowiedź: W okresie władzy petlurowskiej pracowałem na poczcie w Płoskirowie jako zwykły listonosz.

Pytanie: Złóżcie zeznania o Waszym udziale w organizacji petlurowskiego „kurenia” w Płoskirowie w 1919 r.

Odpowiedź: Nie brałem udziału w organizacji petlurowskiego „kurenia”.

Pytanie: Złóżcie zeznania, kiedy i za co byliście wyrzuceni z radz[ieckiego] aparatu.

Odpowiedź: W 1929 roku w Płoskirowie byłem wyrzucony z radz[ieckiego] aparatu według pierwszej kategorii⁵⁸⁴ za służbę dla Petlury. Jednocześnie, decyzją Komisji ds. Oczyszczenia Radz[ieckiego] Aparatu zakazano mi pracować w systemie łączności w okręgu płoskirowskim.

^e[...] ^e

Zeznania oskarżonego (^b-świadka^{-b}): *Wierlińskiego F.M.*
z dnia 19 listopada 1937 r.

Pytanie: To oznacza, że Wy byliście zmuszeni zostawić pracę w Płoskirowie nie z własnej woli, lecz w związku z postanowieniem Komisji ds. Oczyszczenia Radz[ieckiego] Aparatu. Czy tak było?

Odpowiedź: Tak, to było tak.

Pytanie: W jakim celu w 1936 roku w Czernihowie podczas zmiany starego paszportu na nowy ukryliście swoją polską narodowość i zmieniliście ją na ukraińską oraz w jaki sposób to zrobiliście?

Odpowiedź: Ukryłem swoją polską narodowość świadomie, żeby nie wzbudzać podejrzeń ze strony władzy radz[ieckiej]. Paszport ze zmienioną narodowością z polskiej na ukraińską otrzymałem na podstawie fałszywego zaświadczenia Rady Wiejskiej w Bałkach rejonu barskiego obwodu winnickiego o numerze 02 z dnia 27 czerwca 1936 r., które przesłał mi sekretarz R[ady] W[iejskiej] na moją pisemną prośbę, którą tam wysłałem w 1936 roku.

Pytanie: W jakim celu ukrywaliście w swoim mieszkaniu klucz telegraficzny do nadawania alfabetem „Morse’a”?

Odpowiedź: Nabyłem go w 1934 r. w Płoskirowie od swojego współpracownika Połtyczewskiego Nikołaja Filatowicza do nauki alfabetu „Morse’a”, której miał mi udzielić wspomniany Połtyczewski.

^e ^e Kontynuacja protokołu przesłuchania w tym samym dniu.

Pytanie: Od jakiego czasu jesteście znajomymi z Baglejem Arsienijem Afanasiewiczem i Gawrilenką Piotrem Awdiejewiczem?

Odpowiedź: Od 1936 r., od lata, znam Bagleja, a przez Bagleja jesienią 1936 r. poznałem również Gawrilenkę.

Pytanie: W jakich okolicznościach poznaliście Bagleja oraz Gawrilenkę na czym polegały Wasze kontakty?

Odpowiedź: W trakcie polowania na kaczki i zające często spotykałem się z Baglejem i Gawrilenką, bywali oni również w moim mieszkaniu, a ja w ich.

e[...]-e

Pytanie: Złóżcie zeznania, o czym rozmawialiście Baglejem i Gawrilenką. Czy były podejmowane tematy o charakterze antyradzieckim?

Odpowiedź: Rozmów o takim charakterze między nami nie było za wyjątkiem jednego przypadku, a dokładnie w maju 1937 r. podczas mojego spotkania na ulicy w Czernihowie z Baglejem, ten ostatni wypytywał mnie, gdzie byłem i czym zajmowałem się tak późno wieczorem. Gdy odpowiedziałem, że na zebraniu omawialiśmy Konstytucję ZSRR, Baglej oświadczył, że to tylko na papierze rozpisane są wszelkie prawa pracujących w odniesieniu do wyborów do organów władzy, a w rzeczywistości tych praw pracujący nie mają. Na takie antyradz[ieckie] opinie Bagleja ja niczego nie odpowiedziałem, innych rozmów o charakterze a[nty]radziec[kim] z nim nie było.

Pytanie: Złóżcie prawdziwe zeznania o Waszych k[ontr]r[ewolucyjnych] poglądach, które wyrażaliście w kręgu swoich znajomych.

Odpowiedź: Rozmów o charakterze kontrrewolucyjnym z nikim nie prowadziłem, jak również swoich k[ontr]r[ewolucyjnych] poglądów nigdy nie wyrażałem i nie byłem nastrojony wrogo w odniesieniu do władzy radz[ieckiej].

Pytanie: Mówicie nieprawdę. Odczytam Wam zeznania świadka Szpakowicza z dnia 13 XI – b.r., które demaskują Waszą działalność antyradziecką:

„...Podczas spotkań z Wierlińskim w jego mieszkaniu w 1934 r. ten ostatni wyrażał swoje poglądy kontrrewolucyjne, oświadczył, że w niedługim czasie z inicjatywy Polski rozpocznie się wojna ze Związkiem Radzieckim, w której Polska zwycięży przy pomocy innych zachodnioeuropejskich państw. Przy tym Wierliński podkreślił, że Ukraina powinna należeć do Polski”.

e[...]-e

„Na temat kolektywizacji Wierliński mówił, że jakoby władza radz[iecka] na siłę zmusiła chłopów do pójścia do kolchozów, ponieważ łatwiej będzie ich tam rabować.

Udowadniał, że chłopi przy władzy radz[ieckiej] zostają bez chleba, głodują i idą do miasta stawać w kolejkach za kilogramem chleba”.

Potwierdzacie to?

Odpowiedź: Nie, ja zaprzeczam temu.

Pytanie: Odczytam Wam zeznania świadka Mitlina z dnia 17 XI-[19]37 roku, które także demaskują Waszą działalność antyradziecką:

„...Wierlińskiego znałem od 1934 r. do 1937 r., tj. do dnia jego aresztowania, jako człowieka o poglądach antyradzieckich, który w kręgu swoich współpracowników w Sojuzpieczaci wyrażał swoje niezadowolenie z przedsięwzięć władzy radz[ieckiej], w celu wywołania niezadowolenia w odniesieniu do władzy radz[ieckiej]. Również wśród pracowników Sojuzpieczaci nawiązując do czasowych trudności materialno-ekonomicznych prowadził agitację antyradziecką skierowaną na dyskredytację i zerwanie przedsięwzięć władzy radz[ieckiej]. Wszystko to Wierliński opowiadał w formie anegdot i opowiadań o charakterze k[ontr]r[ewolucyjnym], w których rzucał oszczerstwa na politykę partii w kwestii kolektywizacji, pięcioletnich planów budownictwa soc[jalistycznego] oraz innych przedsięwzięć. Wychwalał stary carski ustrój Rosji”.

Czy potwierdzacie zeznania świadka Mitlina?

Odpowiedź: Nie, ja temu zaprzeczam.

Protokół przeze mnie został odczytany, zapisany prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Wierliński

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

OPER[ACYJNY] PEŁNOMOCNIK XI. ODDZ[IAŁU] UGB CzZO NKWD
sierżant bezpieczeństwa państ[wowego]

Sumiec

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 13-17.

1937, 30 grudnia, Czernihów – *Protokół konfiskaty mienia osobistego skazanego na karę śmierci za działalność antyradziecką Franciszka Wierlińskiego.*

Akt

30 grudnia 1937 roku m. Czernihów.

My, komisja składająca się z przedstawicieli: Obw[odowego] Zarządu NKWD obwodu czernihowskiego – tow[arzyszy] Cionsona, Podlesnego, Obw[odowego] Oddz[iału] Fin[ansowego] – tow. Samojlenki, Biura Handlowego w Czernihowie – tow. Turieckiego, w tym dniu przybiliśmy pod adres ul. Awiacji 9 do ob. Wierlińskiej Julii Iwanowny w celu sporządzenia opisu, wyceny i konfiskaty majątku należącego do ^{a-}Wierlińskiego Wiktora^{-a} Franciszka Michajłowicza. Ustalono: że majątku należącego do Wierlińskiego Wiktora-Franciszka Michajłowicza nie ma, na podstawie czego złożono niniejszy akt.

Komisja:

1. *Cionson*
2. *Podlesny*
3. *Samojlenko*
- 4 *Turiecki*

Obecna była gospodyni domowa

Wierlińska

[podpisy odręczne]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 42.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony odręcznie.

1937, 25 grudnia, Czernihów – *Informacja o skazaniu na karę śmierci Franciszka Wierlińskiego.*

ŚCIŚLE TAJNE

Informacja

Wierliński Franciszek Michajłowicz decyzją Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR – Generalnego Komisarza Bezpieczeństwa Państwowego – tow. JEŻOWA oraz Prokuratora Republiki tow. WYSZYŃSKIEGO z dnia „8” grudnia 1937 r. skazany został *według I kategorii*⁵⁸⁵.

P.O. NACZ[ELNIKA] 8. ODDZ[IAŁU] Z[ARZĄDU] NKWD

mł[odszy] lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Pokrowski

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„25” XII 1937 r.

m[iasto] Czernihów

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 41.

1938, 5 stycznia, Konotop – *Protokół przesłuchania świadka oskarżenia Filipa Iwańko w sprawie prowadzonej przeciwko Józefowi Wojciechowiczowi.*

USRR

**LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
GŁÓWNY ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO**

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr ^{a-} _____ ^{-a}

5 stycznia 1938 r. Ja, P[omocnik] Pełnomocnika Oper[acyjnego] O[ddziału] DTO
GUGB – Romanienko, przesłuchałem w charakterze świadka

1. Nazwisko	<i>Iwańko</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Filip Daniłowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1904 r. urodz[enia]</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Bachmacz nr 2, rejon bachmacki</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Bachmacz, Zaulek Oktiabrskij 6</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainiec – ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>Posiada. Wydany przez bachmacki p[unkt] oper[acyjny] TO GUGB NKWD w 1936 roku</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Ładowacz rampy przeładunkowej stacji kolejowej Bachmacz-Homelski</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z zamożnych chłopów</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>zamożny chłop</i> b) po rewolucji <i>robotnik-ładowacz</i>

^{a-} ^{-a} Brak numeru sprawy.

11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żonaty. Ma żonę i 4 dzieci</i>
<i>Iwańko*</i>	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Piśmienny. Ukończył wiejską szkołę</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjny</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy władzy radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej-rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Szeregowy rezerwy RKKA</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	<i>Nie ma</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

O odpowiedzialności za złożenie zeznań niezgodnych z prawdą zostałem uprzedzony.

Iwańko

[podpis odręczny]

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, a ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^{b-}świadka^{-b}) *Iwańko Filipa Daniłowicza* z dnia „5” stycznia 1938 r.

^{c-}[...]^{-c}

^{d-}Pytanie:^{-d} Czy znacie ob. Wojciechowicza Józefa?

^{d-}Odpowiedź:^{-d} Wojciechowicza Józefa znam od 15-18 lat jako mieszkańca m[iasta] Bachmacz, który w obecnym czasie pracuje jako lampiarz st. Bachmacz-pasażerski.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o przeszłości soc[jalno]-polit[ycznej] Wojciechowicza?

^{e-}[...]^{-e}

Odpowiedź: Wiem, że Wojciechowicz jest Polakiem, emigranem z Polski, do ZSRR przybył w czasie wojny. W Polsce ma krewnych i znajomych, z którymi w obecnym czasie ma kontakt – otrzymuje listy i często pisze sam do Polski, o czym osobiście mi opowiadał. Oprócz tego jego syn – Wojciechowicz Jan w 1937 r. był aresztowany jako wróg narodu – polski szpieg, który był żonaty z mieszkanką miasta Bachmacz Kumancową, brat której, b[yły] oficer armii Denikina, w obecnym czasie mieszka za granicą. ^{e-}[...]^{-e}

Pytanie: Opowiedzcie o znanych Wam faktach działalności k[ontr]r[ewolucyjnej] Wojciechowicza Józefa. ^{e-}[...]^{-e}

Odpowiedź: Latem 1937 r., gdy sędzono szajkę faszystowskich szpiegów – Jakira, Tuchaczewskiego i inn[ych], spotkałem Wojciechowicza na st. Bachmacz-tow[arowy], na placu w czasie mitingu. Kiedy kolejarze w wystąpieniach domagali się od Sądu Najwyższego wyniesienia wyroku śmierci przez rozstrzelanie dla zdrajców ojczyzny, Wojciechowicz wyrażał swoje współczucie dla losu faszystowskich bandytów i mówił:

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{d-} ^{-d} W całym dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

^{e-} ^{-e} Linia prosta wykonana odręcznie od znaku kończącego zdanie do prawego marginesu. Prawdopodobnie w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

„Czy naród może pragnąć śmierci swoich wyzwolicieli i takich mądrych ludzi jak Tuchaczewski i in[ni]? Przecież oni chcieli dla nas lepszego życia, dążyli do wyzwolenia narodu od ucisku bolszewików, teraz partia wymaga rozstrzelania ich. Nie trzeba podnosić rąk za rozstrzelaniem ich...”. ^e[...]^e

Miesiąc później, w czasie zapisów na pożyczkę obronną⁵⁸⁶ ZSSR, spotkałem na st. Bachmacz-Homelski⁵⁸⁷ Wojciechowicza, który powiedział:

„Ty nie zapisuj się na pożyczkę, z nas władza radz[iecka] ostatnią skórę zedrze. Patrz do czego oni nas doprowadzili, pieniędzy płacą mało, a wszystko jest drogie i niczego nie ma, naród goły, bosi i głodny, a oni jeszcze na obronę potrzebują. Gdyby Bóg zesłał szybko wojnę i zniszczenie na władzę radziecką, ^fja, chociaż jestem stary, to wziąłbym karabin i zabijałbym wszystkich komunistów. Syna mojego zabrali i głodem^f wszystkich nas morzą i jeszcze opowiadają, że u nas jest dobrze, a za granicą źle. Ja dostaję listy z Polski, gdzie piszą mi, że tam w Polsce żyje się jak w raju – wszystkiego wystarcza i wszystko tanie i zarobki dobre i nie ma takiej nagonki na ludzi jak u nas”.

Wyżej wyłożone z moich słów zapisano prawidłowo, mi odczytano, pod czym się podpisuję

Iwańko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

P[OMOCNIK] PEŁNOMOCNIKA OPER[ACYJNEGO] O[DDZIAŁU] DTO

sierżant bezpiecz[eiństwa] państ[wowego]

Romanienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 10343, k. 13-14v.

^f – ^f Fragment podkreślony odręcznie.

1938, 6 stycznia, Konotop – Kolejny protokół przesłuchania świadka oskarżenia Aleksandra Iwańko w sprawie prowadzonej przeciwko Józefowi Wojciechowiczowi.

USRR

LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
GŁÓWNY ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr ^{a-} _____ ^{-a}

6 stycznia 1938 r. Ja, P[omocnik] Pełnomocnika Oper[acyjnego] O[ddziału] DTO
GUGB – Romanienko, przesłuchałem w charakterze świadka

1. Nazwisko	<i>Iwańko</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Aleksander Daniłowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1902 r. urodz[enia]</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Bachmacz, nr 2, rejon bachmacki</i>
5. Stałe miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Bachmacz, Zaulek Oktiabrskij 6</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainiec – ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer i seria, gdzie zameldowany)	<i>Posiada. Wydany przez bachmacki p[unkt] oper[acyjny] TO GUGB NKWD w 1936 roku</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Ładowacz rampy przeładunkowej stacji kolejowej Bachmacz-Homelski</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>z chłopów</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja materialna)	a) do rewolucji <i>chłop</i> b) po rewolucji <i>robotnik-ładowacz</i>

^{a-} ^{-a} Brak numeru sprawy.

11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Nieżonaty</i>
<i>Iwańko*</i>	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Piśmienny. Ukończył szkołę siedmioletnią</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjny</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i in[ne] (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej-rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Szeregowy rezerwy RKKA</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i jakim charakterze	<i>Służył w 29. oddziale granicznym od 1924 do 1926 roku</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacja o działalności społeczno-politycznej	<i>nie ma</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

O odpowiedzialności za złożenie zeznań niezgodnych z prawdą zostałem uprzedzony.

Iwańko

[podpis odręczny]

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, a ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^{b-}świadka^{-b}) *Iwańko Filipa Daniłowicza* z dnia „6” stycznia 1938 r.

^{c-}[...]^{-c}

^{d-}Pytanie:^{-d} Czy znacie ob. Wojciechowicza Józefa?

^{d-}Odpowiedź:^{-d} Wojciechowicza Józefa znam jako mieszkańca m[iaasta] Bachmacz, który w obecnym czasie pracuje jako lampiarz st. Bachmacz.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o przeszłości soc[jalno]-polit[ycznej] Wojciechowicza?
^{e-}[...]^{-e}

Odpowiedź: Wiem, że Wojciechowicz jest Polakiem, emigranem z Polski, do ZSRR przybył w czasie wojny. Jego syn Jan był żonaty z mieszkanką miasta Bachmacz – Kumancową, brat której, b[yły] oficer armii Denikina, uciekł za granicę. Z nim Jan utrzymywał kontakty i w 1937 r. został aresztowany przez NKWD za szpiegostwo na rzecz Polski. Wojciechowicz Józef także miał kontakty z krewnymi mieszkającymi w Polsce, od których otrzymywał listy. On tego nie ukrywał i opowiadał mi o tym latem 1937 roku. ^{e-}[...]^{-e}

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o kontrrewolucyjnej działalności Wojciechowicza Józefa?

Odpowiedź: Gdzieś we wrześniu 1937 roku spotkałem Wojciechowicza na bazarze w Bachmaczu. On wtedy żalił się na ciężkie życie przy władzy radzieckiej i wyrażał swoje niezadowolenie z aresztu syna Jana. Mówił on tak:

„...nie ma żadnego życia dla narodu przy władzy radzieckiej, chłopów zrujnowali, dlatego żywność jest droga, utworzyli kolchozy, zabrakło chleba i produktów spożywczych, robotnikom płacą mało i wszyscy głodują, obdarci i bosy. Przez takie życie cały naród przeklina

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{d-} ^{-d} W całym dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone odręcznie.

^{e-} ^{-e} Linia prosta wykonana odręcznie od znaku kończącego zdanie do prawego marginesu. Prawdopodobnie w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

władzę radziecką i czeka na zmiany. Gdyby teraz wybuchła wojna, to nikt nie broniłby władzy radzieckiej, wszyscy przeszliby na tą stronę tych, którzy walczą z władzą radziecką”.

Dalej Wojciechowicz wychwalał życie, jakie było przed rewolucją i obecne życie za granicą, mówił: „...^{f-}wcześniej my żyliśmy dobrze, była obfitość wszystkiego i tanio było. Tysiąc razy było lżej niż teraz. Do mnie krewni piszą z Polski, że im obecnie żyje się bardzo dobrze,^{f-} a w naszych gazetach kłamią, że za granicą naród żyje źle”.

Potem Wojciechowicz podsumował powiedziane:

„Mówią, że u nas żyje się dobrze, a za granicą panuje terror, ale takiego terroru, jaki jest w ZSRR, nie ma w żadnym państwie. Weźmy takie fakty: ile niewinnych ludzi u nas aresztują, sądzą i rozstrzelują?” Takie poglądy Wojciechowicz wyrażał również przy innych okazjach.

Wyżej wyłożone z moich słów zapisano prawidłowo, mi odczytano, pod czym się podpisuję

Iwańko Aleksaner Daniłowicz

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

P[OMOCNIK] PEŁNOMOCNIKA OPER[ACYJNEGO] O[DDZIAŁU] DTO

sierżant bezpiecz[eiństwa] państ[wowego]

Romanienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 10343, k. 15-16v.

1939, 24 września, [Kijów] – Artykuł propagandowy autorstwa Jemieljana Jarosławskiego opublikowany na polecenie władz radzieckich w gazecie codziennej Wydziału Politycznego

^{f-} ^{f-} Fragment podkreślony odręcznie.

Frontu Ukraińskiego „Słowo Żołnierza”, w celu uzasadnienia przyłączenia Kresów Wschodnich II RP do ZSRR.

KOMU IDZIEMY Z POMOCĄ

Rząd Radziecki wydał rozporządzenie Dowództwu Naczelnemu Armii Czerwonej oddać rozkaz wojskom przejść granicę Polski i wziąć pod swą obronę życie i mienie ludności Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej⁵⁸⁸.

Operacyjne relacje Sztabu Generalnego Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, opublikowane wczoraj i dziś, pokazują, że wojska radzieckie pomyślnie wykonują postawione przed nimi przez rząd ZSRR zadanie. W miastach, miasteczkach i wsiach Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej, które zajmuje Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona, ludność wita nasze oddziały z wielką radością i triumfem.

Towarzysz W[iaczesław] M[ichajłowicz] Mołotow w swym przemówieniu przez radio z dnia 17 września wytłumaczył, **dlaczego** rząd Radziecki ogłosił umowy, zawarte między ZSRR a Polską, za nieczynne i poszedł z pomocą przyrodni Ukraińcom i Białorusinom zamieszkującym w Polsce⁵⁸⁹.

Upłynęły zaledwie jakiegokolwiek dwa tygodnie wojny polsko-niemieckiej, a Polska straciła już wszystkie swe ogniska przemysłowe, straciła większą część wielkich miast i centrów kulturalnych. Polskie koła rządzące zbankrutowały, nikt nie wie o miejscu przebywania rządu polskiego. Ludność Polski rzucona została przez jej niepomyślnych, bezradnych kierowników na pastwę losu. Prasa światowa pełna jest wiadomości o tym, że prezydent Polski [Ignacy] Mościcki, ministrowie i generałowie przenieśli się do Rumunii. Armia polska straciła jednolite dowództwo, rozpadła się na poszczególne, zdemoralizowane oddziały. W zawiadomieniu korespondenta amerykańskiej gazety „Nju-Jork herald triibun”⁵⁹⁰ tak scharakteryzowany jest stan armii polskiej: „Armia polska jest całkowicie zdemoralizowana. Żołnierze tułają się po kraju bez pożywienia”.

Państwo polskie i rząd polski faktycznie przestały istnieć. Rozkład państwa polskiego wytworzył w Polsce sytuację, wymagającą ze strony rządu radzieckiego szczególnej troskliwości względem bezpieczeństwa swego państwa. Ponieważ Polska stała się wygodnym polem dla wszelkich przypadkowości i niespodzianek, mogących stworzyć niebezpieczeństwo dla ZSRR.

Jednocześnie „rząd Radziecki uważa za swój święty obowiązek podać dłoń pomocy swym braciom-Ukraińcom i braciom-Białorusinom, zaludniającym Polskę”.

Rząd Radziecki jednocześnie oświadczył, że zamierza on przedsięwziąć wszystkie zarządzenia ku temu, aby wyzwolić naród polski z nieszczęsnej wojny, do której został wtrącony przez jego niemądrych kierowników, i dać mu możliwość rozpocząć pokojowe życie.

W ciągu dwudziestu lat cały świat był świadkiem tego, jak polskie klasy rządzące wtrącały narody do cierpień, nędzy i, wreszcie, do nieszczęsnej wojny. Obecnie cały świat widzi, do czego doprowadziło gospodarowanie magnatów polskich. Sztucznie stworzone przed dwudziestu laty państwo wielonarodowe Polski cierpi krach, ponieważ uciemiężone mniejszości narodowe i uciemiężone masy pracujące Polski ostro uświadamiają sobie, że nie mają żadnych przyczyn walczyć o tę Polskę, która była dla nich nie matką, lecz złą macochą.

W co przekształcili panowie polscy, magnaci polscy Polskę? W swoim czasie wice-premier [Eugeniusz] Kwiatkowski publicznie dzielił Polskę na dwa terytoria gospodarcze: terytorium „A” i terytorium „B”. Terytorium „B” – to, przeważnie, Ukraina Zachodnia i Białoruś Zachodnia. Cały przemysł węglowy, metalurgiczny, 80 procent włókienniczego, cukrowniczego, cementowego, elektrotechnicznego i innych dziedzin przemysłu znajdują się w Polsce „A”. Znajduje się tu, według kompetentnego oświadczenia pana Kwiatkowskiego, przeszło 80 procent gazowni i wodociągów. Zbudowana została tu rozgałęziona sieć kolejowa, są tu tramwaje w miastach, przeszło 80 procent drukarni, instytucji kulturalnych i sanitarnych, Polska „A” spożywa 93 procent całej energii elektrycznej, 80 procent użyźnień sztucznych i maszyn rolniczych, przeszło 80 procent żelaza i przeszło 95 procent kawy i herbaty.

Biegunowo różny obraz stanowi Polska „B”, tj. Ukraina Zachodnia i Białoruś Zachodnia. Jest to w literalnym znaczeniu słowa – **wewnętrzna kolonia polskiego kapitału finansowego, imperializmu polskiego**. Polska „A” sprzedaje według podwyższonych cen towary swych fabryk Polsce „B” i za bezcen skupuje w tej kolonii wewnętrznej surowiec i produkty rolnicze.

Przemysł Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej został w znacznym stopniu zlikwidowany po okupacji przez Polaków. I oto, mimo tego, że Białoruś Zachodnia wytwarza prawie czwartą część kartofli w Polsce, rząd polski prawie całkowicie zlikwidował w Białorusi przemysł, przetwarzający kartofle, gorzelnie, zakłady patoki, krochmalu. Fabryki obróbki lnu Białorusi zostały również zlikwidowane. Białoruś Zachodnią – najważniejszą dziedzinę uprawy lnu – zawrócono do wydręczającej siły kądzieli. Zlikwidowana została wytwórczość garbarska Wileńszczyzny, z której niegdyś słynęła ona. W przemyśle włókienniczym Białegostoku, największego rejonu włókienniczego, ma miejsce analogiczny obraz. W roku

1929 liczebność robotników w przemyśle włókienniczym Białegostoku stanowiła 47 proc. poziomu przedwojennego, w 1930 r. – 40 procent, w 1931 r. – 37 procent, dalej zaś poszło jeszcze gorzej! W drapieżczy sposób trzebi się lasy Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej. Prawie całkowicie zlikwidowany został przemysł meblowy Białorusi Zachodniej. W swoim czasie Polska udzieliła monopolii zapałkowej znanemu wyzyskiwaczowi, następnie zbankrutowanemu „królowi zapałkowemu” Krejgerowi⁵⁹¹. Krejger zamknął wszystkie fabryki prócz jednej, wyrzuciwszy na ulicę i skazując na głód tysiące robotników i robotnic.

Czym jest gospodarka wiejska Polski, gospodarka Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej w szczególności? Jakie jest tam położenie chłopstwa? Co otrzymali od Polski chłopci Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej? Rząd polski zrabował ich na rzecz obszarników polskich. W Polsce zachowały się liczne przeżytki feudalne – szachownica, system odróbkowy i inne formy wyzysku feudalnego.

16 000 obszarników polskich zagarnęło 45 procent całej ziemi; 2 tysiące największych obszarników (tysiąc i więcej ha) ześrodkowało w swych rękach jedną piątą wszystkich gruntów Polski. Majątki obszarnicze zajmują dwukrotnie większy obszar, niż gospodarstwa chłopskie o wielkości do 5 ha*. Rząd polski dokonał grabieżczej „komasacji”. Dokonał on **chutoryzacji** w Białorusi Zachodniej i na Ukrainie Zachodniej, przy czym w większości wypadków najlepsze grunty na tych chutorach otrzymali koloniści polscy – „osadnicy”, byli wojskowi, biedotę zaś odsunięto na piaski i błota. Chłopi Polski znają bezgraniczną władzę takich magnatów, jak Karol Radziwiłł⁵⁹², posiadający w jednym tylko majątku „Dawidtrudok”⁵⁹³ na Polesiu 170 tysięcy morgenów⁵⁹⁴ ziemi, przeszło 100 tysięcy morgenów posiadają hrabiowie Mawrikij [Maurycy] Zamojski⁵⁹⁵ i Sapieha⁵⁹⁶, więcej, niż po 50 tysięcy, – hrabiowie Skórczewscy⁵⁹⁷, księżęta Czartoryscy⁵⁹⁸, Lubomirscy⁵⁹⁹, Potoccy⁶⁰⁰, Janusz Radziwiłł⁶⁰¹ i wielu innych, szeroko znanych wieśniakom, jako drapieżni wyzyskiwacze.

Według spisu roku 1927 gospodarstw, nieposiadających koni, było w Polsce 44 procent, nieposiadających krów – 14 procent. Gospodarstwa proletariackie i biedackie stanowiły razem 76,2 procent (8,8 plus 67,4). W ciągu ostatniego dziesięciolecia chłopstwo jeszcze bardziej zubożało.

We wrześniu roku 1933 Instytut Ekonomiki Socjalnej w Warszawie po wielkich powstaniach chłopskich w Galicji Centralnej, które zaniepokoiły całą burżuazję polską,

* Wszystkie dane cyfrowe wzięte zostały ze zbiórki *Kwestia agrarna a ruch chłopski*, książka podręczna t. II, wyd. Międzynarodowego Instytutu Agrarnego, Moskwa 1936 (Listy chłopów wydane przez Instytut Ekonomiki Socjalnej w Warszawie).

przeprowadził ankietę wśród chłopów. Bardzo nieznaczną część odpowiedzi na tę ankietę, naturalnie, starannie przefiltrowana, została nadrukowana. Okropny obraz! Słynny pisarz polski Jan Wiktor⁶⁰², przeraziwszy się tego położenia bez wyjścia chłopów, pisał: „Aby dać charakterystykę położenia narodu, należałoby pisać nie piórem, lecz kułakiem, nie skargą, lecz przekleństwem, nie krwią, lecz żelazem**”.

Co zaś piszą sami chłopci?

Z powiatu Mechowskiego: „Obecnie w majątkach obszarnicy uciemniają robotnika w jak najhaniebniejszy sposób, bez wszelkiego skrępowania... Z istniejącymi prawami, prawidłami i umowami obszarnicy się wcale nie liczą, robotnika zmuszają pracować według dawnych praw carskich” (s. 209-210).

Z powiatu Łasskiego: „Wieś obecnie nie widzi przed sobą żadnej przyszłości. Olbrzymia beznadziejność panuje obecnie na wsi. Ludzie bezmyślnie tułają się; wszędzie nędza, spustoszenie i rozpacz... Wsie przypominają raczej cmentarz, niż ośrodek życia ludzkiego” (s. 81).

„Rozpacz ogarnia człowieka! – pisze chłop z powiatu buczackiego. – Jest to grzech, wołający o pomstę do nieba. Chleba jest pod dostatkiem, my zaś, chłopci, – półgłodni, a są i całkiem głodni. Odzieży, obuwia i opału w Polsce jest wiele, lecz nam jest zimno i gryzie nas nędza... Jak ciężko jest żyć, – piórem nie opisać” (s. 96).

„Czy wiedzą w Warszawie o tym, – pyta ten chłop, – że paczkę tytoniu dzieli się nożem na cztery części, aby można było łatwiej kupić, że zapalki kupuje się na sztuki... Że sól kupuje się na gramy, naftę zaś kupuje się po ćwierci, po jednej ósmej litra, i że kilka izb korzysta z jednej zapalniczki” (s. 102).

Bezrolny chłop powiatu łódzkiego pisze: „**To nie życie, lecz więzienie, śmierć jest lepszą od takiego życia**”.

Można by przytoczyć dziesiątki takich oświadczeń chłopów nawet z tej serii starannie zebranych listów. Nie dziw, że niektórzy chłopci dochodzą do wniosków, że „tak dalej trwać nie może”, że „z czasem powinien nastać sprawiedliwy ustroj społeczny, wówczas zostanie zniszczony wszelki wyzysk”. Nadziejami na ustalenie tego sprawiedliwego ustroju, który zniszczy wyzysk, żyją w Polsce miliony ludzi. Lecz czyż nie wiedzą oni obecnie, że ustroj ten nie spadnie im z nieba, że żadna Matka Boska Częstochowska nie da im tego szczęścia?

W roku 1927 delegat parlamentu angielskiego lejborysta [Thomas] Beket, który zwiedził Ukrainę Zachodnią, pisał: „Zwiedziliśmy Włodzimierz (Wołyński) na Ukrainie

** *Chłopi polscy o swym życiu*, wyd. Międzynarodowego Instytutu Agrarnego, Moskwa 1936 (Listy chłopów, wydane przez Instytut Ekonomiki Socjalnej w Warszawie).

Zachodniej. Znam Indie, i wyście, naturalnie, słyszeli o straszliwej nędzy wsi indyjskich. Lecz nigdy nie zdarzało mi się widzieć takiej uciemżliwej i rozpaczliwej nędzy... Teraz staje nam się zrozumiałym, dlaczego Polska utrzymuje tak liczną armię***.

Położenie chłopów Białorusi Zachodniej i Ukrainy Zachodniej od tych czasów znacznie się pogorszyło. Od roku 1927 spożycie cukru we wsiach Wołynia i Polesia zmniejszyło się w ciągu 10 lat o 93 procent, soli – o 72 procent, węgla – o 50 procent. Dla wielu nawet zapalka stała się niedostępną, powrócono do krzesiwa, krzemienia. Od lampy naftowej – do łuczywa, od żelaznego pługa – do przedpotopowego drewnianego pługa.

Tak żył w ciągu lat ten zrabowany, bezprawny, poniżony chłop Białorusi Zachodniej i Ukrainy Zachodniej. Zza rubieży donoszą się do niego radosne pieśni wolnej kolektywnej pracy. Widzi on, jak tam, na najlepszych gruntach, na bezgranicznych przestworzach, odbywa się radosna praca, pracują stalowe maszyny, traktory, kombajny. Wie on, że tam na zawsze zniszczona została władza Radziwiłłów, Sapiehów, Czartoryskich, Lubomirskich i doń podobnych. I myśli on: czyż muszę walczyć o to, aby zachować nad sobą władzę panów, stawiających mnie w położenie bezprawnego pariasa? I z nadzieją, z błaganiem skierowuje swe spojrzenia na wschód, ku swym braciom Ukraińcom i Białorusinom ZSRR.

* * *

Niejednokrotnie stawał w ciągu tych lat do walki przeciw nieznośnemu położeniu chłop Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej. Wszelkie usiłowania chłopów, aby obronić swe prawa były tłumione w jak najokrutniejszy sposób. „Rzeczpospolita”⁶⁰³ w numerze z dnia 2 października roku 1925 pisała: „Na naszych kresach wytworzyła się fatalna sytuacja: jeśli w ciągu kilku lat nie zajdą zmiany, będzie jedno powszechne powstanie zbrojne. Jeśli nie zatopimy go we krwi, oderwie ono u nas kilka prowincji... Odpowiedź na powstanie jedyna – szubienica, – i nic więcej. Koniecznym jest całą tamtejszą ludność od góry i do dołu poddać takiemu terrorowi, aby krew zastygła u niej w żyłach****.

Wybitny „działacz” polski i wróg ZSRR Władysław Studnicki⁶⁰⁴ pisał: „O żadnym narodzie białoruskim nie może być nawet mowy, ponieważ Białorusini nie posiadają żadnych

*** Bernard Lekasz, *Polska bez maski*, Leningrad 1928, s. 126.

**** Cytuję według książki *Interpelacje posłów białoruskich do sejmu polskiego 1922-1926 rr. Zbiorek dokumentów o gwałtach pańskich, męczarniach i znęcaniach się nad chłopami i robotnikami w Białorusi Zachodniej*, Białoruskie wydawnictwo państwowe, Mińsk 1927, s. XIX.

własnych tradycji. O kulturze białoruskiej niemożliwym jest mówić wobec tego, iż Białorusini nie posiadają jedności kulturalnej****.

* *

Cała historia ostatniego dwudziestolecia pokazała, że rząd polski prowadzi względem narodów ukraińskiego, białoruskiego, litewskiego politykę przymusowej polonizacji, natrząsania się nad kulturą narodową tych narodów, przymusowej likwidacji instytucji kulturalnych tych narodów. Sprawa oświaty oddana została w arendę obskurantom. Bardzo wymowny jest fakt, który przytaczała w swoim czasie gazeta „Tydzień Robotniczy”⁶⁰⁵ (numer z dnia 23 czerwca 1935 r.): dyrektor wydziału oświaty i kultury samorządu miejskiego Warszawy pan Bilik publicznie oświadczył na walnym zebraniu nauczycieli, że „dziesięciu wykształconych obywateli sprawia państwu znacznie więcej kłopotu, niż cały tysiąc niepiśmiennych”. Taki oto feldfebel, posadzony „w Woltery”, powinien nasadzać i nasadza kulturę! Polityka zaś rządu skierowana jest na to, aby zniszczyć szkołę narodową. Gdy delegaci białoruskiej organizacji szkolnej uskarżali się na zamknięcie prawie wszystkich szkół białoruskich, minister [Leopold] Skulski⁶⁰⁶ odpowiedział im: „Zapewniam was, że po upływie 10 lat w Polsce nawet ze świecą nie znajdziecie ani jednego Białorusina”.

Delegat Wielikanowicz⁶⁰⁷ w swym przemówieniu parlamentarnym, opublikowanym w gazecie „Diło”⁶⁰⁸ z dnia 12 lutego roku 1935, przytoczył następujące dane: w chwili stworzenia państwa polskiego na terytorium Ukrainy Zachodniej było 3 600 szkół ukraińskich. W roku szkolnym 1934/35, według oficjalnych danych, pozostawało ich 457, przy czym i w tych szkołach wykładanie historii i geografii, a niekiedy i innych przedmiotów prowadzono wyłącznie w języku polskim. W roku 1919 na Wołyniu istniało 1 050 szkół ukraińskich, w roku zaś 1936 – zaledwie 5. Okupanci polscy zamknęli na Ukrainie ponad 3 tysiące szkół. W Białorusi Zachodniej – ponad 400, zamknęli 4 gimnazja białoruskie i 3 seminaria nauczycielskie.

W szkołach, które pozostawili okupanci polscy, dzieci biją. Gazeta „Kurier Poranny”⁶⁰⁹ opublikowała w roku 1934 listy rodziców, w których pisali oni:

„W szkole biją. Bije przełożony, bije ksiądz i, pobudzani przykładem z góry, – biją pozostali... Myśmy na wsi przyzwyczaili się do tego, że nauczyciele biją, dla nas nauczyciel, idący do szkoły bez linijki do bicia – „po łapach” lub bez różg, – to po prostu sensacja”.

**** s. XVII.

Taką jest ta „cywilizacja” europejska, którą nasadzili panowie polscy w Polsce, na Ukrainie Zachodniej i Białorusi Zachodniej! W rezultacie w Galicji tylko 5 proc. dzieci uczy się w języku ojczystym, a na Wołyniu, Polesiu, Chełmszczyźnie tylko 0,02 procenta dzieci ukraińskich uczy się w języku ojczystym. Przeszło 10 milionów ludności polskiej jest niepiśmiennych. „Kurier Poranny” w numerze z dnia 3 września roku 1936 pisał: „rok szkolny 1936/1937 w szkole początkowej rozpoczyna się pod znakiem coraz bardziej pogłębiającego się kryzysu szkolnego... Półtora miliona dzieci w wieku szkolnym pozbawionych jest możliwości uczęszczać do szkoły, 16 tysięcy bezrobotnych nauczycieli”.

Czyż nie jest jasnym, że pracujący Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej wypowiedzieli takiemu podłemu znęcaniu się wojnę nie na życie, lecz na śmierć?

Nieznosne położenie Ukraińców i Białorusinów było tak okropnym, że w **roku 1930 według podpisu sześćdziesięciu delegatów partii lejborystowskiej⁶¹⁰ i dwóch liberałów skierowana została petycja do Rady Ligi Narodów przez Gendersona⁶¹¹**, w której powiedziane było, że w 700 ukraińskich i białoruskich wsiach Polski „setki mężczyzn, kobiet i dzieci uległy pobiciu, przy czym wielu z pobitych umarło od pobicia... Tysiące narodu zostały spędzone do więzień, a mnóstwo bibliotek, klubów i straganów kooperacyjnych zostało rozrabowanych i zrujnowanych”.

Widocznie, mają krótką pamięć ci dżentelmeni, jeśli o tym wszystkim dziś zapomnieli.

* * *

W Polsce według konstytucji cała władza należy do prezydenta, który odpowiada tylko „przed Bogiem i historią”. Senat na jedną trzecią część zostaje **mianowany** przez prezydenta, pozostałe dwie trzecie „wybierane” są przez osoby z wykształceniem wyższym.

Cała młodzież do lat 25 pozbawiona jest praw wyborczych. A jak się odbywają wybory do „organów samorządu”, o tym opowiada chłop z powiatu łaskiego: „Odbywały się u nas wybory do rady wiejskiej. Lecz, mówiąc w istocie rzeczy, nikt nikogo nie wybierał, a po prostu wójt (starosta) przywiózł spis, rozkazał wszystkim się podpisać – i na tym koniec”.

Klasowy wyzyskujący charakter władzy jest tak obnażony, że były premier-minister Polski Władysław Grabski w swej książce „Idea Polski” zmuszony został zeznać, że „chłop zaczął odczuwać, iż szlachta znów rządzi Polską”. Rządzić zaś szlachta ta mogła przez wszystkie te lata jedynie drogą niepowstrzymanego terroru. Wszelka próba protestu przeciw nieznośnemu położeniu robotników, chłopów, inteligencji ukraińskiej i białoruskiej prowadziła do jak najokrutniejszych represji. Prowadzona była tak zwana „pacyfikacja”, tj. po prostu

trzebiecie narodu białoruskiego i ukraińskiego. Wystarczy wziąć tylko książkę „Interpelacje posłów białoruskich do sejmu polskiego”. Oto wskaźnik charakteru tych interpelacji:

„Prześladowanie w dziedzinie oświaty i szkoły; prześladowanie prasy białoruskiej; przymusowa polityka agrarna; kolonizacja wojenna; bezprawia i prześladowania administracyjne; masowe bezprawne areszty, pobicia, znęcania się; pobicia i gwałty w więzieniach; zabójstwa policyjne, bandytyzm i terror; prześladowanie organizacji społecznych; prześladowania religijne; nieprawne opodatkowania podatkami i wszelkimi poborami; ucisk i wyzysk ekonomiczny; wzbronienia i prześladowania języka białoruskiego; naruszenie gwarancji konstytucyjnych; prowokacja polityczna; znęcania się żołnierzy nad ludnością; znęcania się i pobicia uczących się dzieci”.

Jak najdziksze gwałty, bezkarne zabijanie chłopów i robotników rolnych przez obszarników były odpowiedzią na prawne żądania chłopów białoruskich i ukraińskich. Całe powiaty i województwa rujnowały się. Nie oszczędzono starców, kobiet i dzieci, rujnowano mienie chłopskie, palono całe wsie.

Zwłaszcza nieznośnym stało się położenie robotników rolnych. Sprawa doszła do tego, że zaczęto sprzedawać dzieci. Tak „Ilustrowany Kurier Codzienny”⁶¹² donosił o sprzedaży 11-letniego dziecka za 10 złotych, 5 pudów zboża i kilka pudów kartofli. W wielu województwach, aby otrzymać pracę, należy mieć, prócz kwalifikacji zawodowej, jeszcze zaświadczenie policji o wierności, zaświadczenie księdza o przechodzeniu spowiedzi i zaświadczenie antyludowej reakcyjnej organizacji faszystowskiej „Strzelec”⁶¹³.

Najrewolucyjniejsza klasa – klasa robotnicza została terroryzowana. Najlepsi robotnicy siedzą w więzieniach, skazani na katorgę. Prowokacja uwiła sobie gniazdo w klasie robotniczej. Klasa robotnicza nie zaprzestawała ani na jedną minutę walki, mimo tego, iż rządowi polskiemu udało się rozstawić wszędzie swą agenturę zdrajców, prowokatorów. Klasa robotnicza Polski w przeszłości ma nie jedną jaskrawą stronę walki klasowej. Znajdzie ona swą drogę, ponieważ wie, że chłopci białoruscy i ukraińscy, przymusowo polonizowani, walcząc o wyzwolenie od potrójnego ucisku, walczą jednocześnie o stworzenie takiego ustroju, przy którym nie byłaby do pomyślenia podobna polityka antyludowa, którą prowadziły w ciągu wszystkich tych lat koła rządzące Polski.

* * *

„Nie może być wolny naród, który uciska obce narody”, tak mówili najwybitniejsi przedstawiciele konsekwentnej demokracji XIX stulecia [Karol] Marks i [Fryderyk] Engels, –

pisał [Włodzimierz] Lenin w artykule „O dumie narodowej wielikorusów” w okresie wojny imperialistycznej. To, co w czasie „pokoju” ciśnie olbrzymim ciężarem na masy ludowe, masy te odczuwają w okresie wojny ze szczególną ostrością, gdy się wzmacniają, pogłębiają wszystkie sprzeczności socjalne. Szczególnie należy to powiedzieć o wojnach epoki imperializmu.

Widzimy, w jakim ciężkim, bezprawnym, uciemżonym, nieznośnym położeniu znajdują się masy pracujących Polski, zwłaszcza pracujący Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej.

„Od rządu radzieckiego nie można również wymagać obojętnego stosunku do losu przyrodnych Ukraińców i Białorusinów, zamieszkujących w Polsce i dawniej znajdujących się na położeniu bezprawnych narodowości, obecnie zaś i wcale rzuconych na wolę wypadku”. Tak oświadczył przewodniczący rządu radzieckiego towarzysz [Wiaczesław] Mołotow.

Obecnie rozstrzyga się los tych narodów. Głęboko niepokoi on nas. Pracujący Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej, pracujący Polski wiedzą, że całym sercem swym, najlepszymi myślami swymi naród radziecki jest z nimi. Oto dlaczego z triumfem witają oni Robotniczo-Chłopską Armię Czerwoną.

Oto jedno z licznych zawiadomień o tym, jak witają Armię Czerwoną w Białorusi Zachodniej:

„Wszędzie, gdzie się ukazują nasze oddziały – we wsiach w pobliżu Stołbców⁶¹⁴, w rejonie Nowogródka⁶¹⁵, [miasteczka] Mołodeczno⁶¹⁶, nasi bracia Białorusini zachodni z wyjątkowym zachwytem witają mężną Armię Czerwoną. Ze łzami radości rzucają się oni w objęcia dowódców i czerwonoarmistów, proponują jabłka, mleko. Radość jest tak wielka, że każdy chłop gotów jest oddać ostatni kubek mleka, podzielić się ostatnim kęsem chleba. W wielu miejscach ludność jeszcze dopiero ze zbliżeniem się wojsk radzieckich zrywa sztandary polskie i szyldy instytucji rządowych, wywieszając na ulicach czerwone płótna”.

Przedsięwzięcia rządu radzieckiego, o których mówił 17 września w swym przemówieniu przez radio przewodniczący rządu radzieckiego tow. W.M. Mołotow, otrzymują jednomyślną aprobatę całego narodu radzieckiego, który rozumie, że sytuacja, która się wytworzyła obecnie w Polsce, wymaga ze strony rządu radzieckiego szczególnej troskliwości względem bezpieczeństwa państwa socjalistycznego. Narody wielkiego Związku Radzieckiego z głęboką radością witają naszą bohaterską Robotniczo-Chłopską Armię Czerwoną, która wzięła pod swą obronę życie i mienie ludności Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej.

Jem[ieljan] Jarosławski⁶¹⁷

(„Prawda”⁶¹⁸ z dnia 19 września)

Druk w języku polskim.

„Słowo Żołnierza”⁶¹⁹ 24 września 1939, nr 5, s. 1-2, przedruk z gazety „Prawda” 19 września 1939.

152

1939, 27 września, Kijów – Fragmenty informacji specjalnej zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR do ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR o reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie wojsk ZSRR na terytorium II RP.

Ścisłe tajne

Do
Ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR
komisarza bezpieczeństwa państwowego 1. rangi
tow. Berii Ł.P.

INFORMACJA SPECJALNA⁶²⁰

**o reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie wojsk RKKA⁶²¹
na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi**

Uzupełniając przesłane do Was informacje powiadamiam o zaobserwowanych reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie wojsk RKKA na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi.

^{a-}Wśród Polaków^{-a}

[...]

Starszy elektromonter Państ[wowej] Fabryki Obuwia nr 1 w Kijowie HAAK:

„...Jeszcze będą walki między Niemcami a Armią Czerwoną, starcie jest nieuniknione. Ja osobiście byłbym bardzo zadowolony. Oni (bolszewicy) zbudowali swoje szczęście na nieszczęściu Polski. Nie może tak być, żeby Polska tak zniknęła bez śladu. Szybciej wyścielimy dno morskie naszymi trupami, niż poddamy się. Polacy żyją nie tylko w Polsce, ale też w Anglii, Francji i Ameryce. Naród podejmie działania o swoje odrodzenie. Polska będzie odbudowana”.

Referent Narkomprosu USRR CZECHOWYCZ:

„...Temat podpisania umowy z Niemcami był podjęty jeszcze w latach 1936-[19]37 przez tych, kogo wtedy oskarżono o szpiegostwo i rozstrzelano, a teraz sami stanęli na tym szlaku i rozwiążali Niemcom ręce w ich działaniach przeciwko Polsce. Wystąpienie Armii Czerwonej jest agresją przykrytą hasłem oswobodzenia braci Ukraińców i Białorusinów od polskiego ucisku. Nasza prasa śpiewa pochwały Armii Czerwonej, pisze, że niesie ona raj i wolność. Ale, gdy zaczną osadzać tam kołchozy, Ukraińcy i Białorusini zaczną płakać za polskimi panami i odczują, kim są bolszewicy”.

[...]

Pracownik cukrowni w Januszpolu⁶²² obwodu żytomierskiego ZEŁYNSKI:

„...20 lat Polska kwitła, a teraz będzie więdła i zostanie przekształcona w kolonię”.

Mieszkaniec wsi Chrystyniwka⁶²³ rejonu narodyckiego MAŁYNEWSKI:

„...Czerwoni powinni doznać porażki, wystarczy już męczyć się”.

Tokarz cukrowni w Januszpolu DMUCHOWSKI:

„...W Polsce żyło się nieźle. Teraz naród oprócz męczarni niczego nie zobaczy”.

Pracownik zakładu „Progress” w obwodzie żytomierskim PACEWYCZ:

„... Przez cały czas krzyczeliśmy, że cudzej ziemi nie chcemy, a stało się na odwrót, gdzie jest prawda”.

Nauczycielka Technikum Pedagogicznego w rejonie nowomyrhorodzkim⁶²⁴ JEWTUSZYNA:

„...Odczuwam silny spadek nastroju, upadła wszelka ochota nauczać i fizycznie pracować”.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony maszynowo.

Mieszkaniec wsi Huta rejonu potijewskiego⁶²⁵ obwodu żytomierskiego PAWŁOWSKI, członek WLKZM⁶²⁶:

„...Wojna przeciwko Związkowi Radzieckiemu na pewno się rozpocznie i wtedy komuniści i komsomolcy będą ginąć. Trzeba wychodzić z Komsomołu”.

Pracownica Laboratorium kontrolno-fermentacyjnego w Kijowie DOBROWOLSKA:

„...Na próżno myślą, że Polacy są złymi wojakami. Jest odwrotnie, jest to naród, który w ciągu całej swojej historii walczył i umie to robić. Tak się stało, dlatego, że w rządzie są nie tylko Polacy, była też zdrada”.

Pozytywnych reakcji ze strony Polaków nie odnotowano.

[...]

^a-Wśród Niemców^{-a}

Zagraniczny specjalista, mieszkaniec Charkowa GEDE:

„...Nikt nie może ingerować w plany Hitlera, z wyjątkiem ZSRR, ponieważ Hitler zgodził się na porozumienie ze Związkiem Radzieckim. Hitler zaczął prowadzić wojny bardziej humanitarnie, co zwiększa jego autorytet na całym świecie. Przekroczenie granicy Polski przez wojska radzieckie jest faktem agresji, nic nie może tego usprawiedliwić”.

Profesor Instytutu Języków Obcych w Dniepropietrowsku⁶²⁷ WILF:

„...Anglia i Francja jeszcze nie powiedziały ostatniego słowa, one dopiero zamierzają walczyć. One razem mają armię, która o wiele przewyższa armię niemiecką. Gdy jednego pięknego dnia Berlin zostanie zajęty, wtedy my będziemy musieli zapłacić za Polskę i za Niemcy”.

Mieszkaniec rejonu rowienieckiego⁶²⁸ SZEFIJEW:

„...Władza radziecka wciska nam, że [wojska] przeszły granicę w celu ochrony narodu. To nieprawda. Niemców z naszej kolonii do Armii Czerwonej nie biorą, to znaczy, że oni boją się, żebyśmy nie zrobili powstania w Armii Czerwonej”.

Pracownik Zakładu im. Rewolucji Październikowej w obwodzie odeskim KŁAJ:

„...Nasz rząd zmienił politykę. Wszędzie krzyczeliśmy, że cudzej ziemi nie chcemy, a sami przeszliśmy polską granicę”.

Mieszkanica Kijowa PAWŁOWEC:

„...Wychodzi na to, że nasz socjalizm zapożycza wiele od faszyzmu. Jeśli zabrać z naszego kraju Żydów, to na pewno z Niemcami żylibyśmy w pokoju. To z powodu Żydów Niemcy jeszcze będą z nami wojować. Oni ich nie ścierpią. Nasz rząd usunął Litwinowa⁶²⁹,

ponieważ tego chciał Hitler, więc teraz wszyscy nasi przedstawiciele w Niemczech to Rosjanie”.

[...]

^a-Wśród osób innych narodowości^a

Mieszkaniec m[iasta] Humania MOTŁO – Galicjanin:

„...Przy panach oni chociaż byli odziani, a przy władzy radzieckiej będą chodzić gołymi. Takie to dla nich oswobodzenie”.

Mieszkanka m[iasta] Tulczyna, żona represjonowanego JANOWICZA – Galicjanka:

„...Władza radziecka otworzyła swoją paszczę, żeby także łyknąć kawałek Polski. Lepiej byłoby, gdyby Niemcy wzięli całą Polskę”.

Mieszkanka Charkowa CHOMINA – Galicjanka:

„...Dobrze tak Polakom, ponieważ oni nie zechcieli przyjąć propozycji Hitlera i pójść na zbliżenie z Niemcami”.

Notariusz z Kijowa SADAKI – Bułgar:

„...Hitler – to geniusz, który zaprowadza porządek w Europie. Niemcy na pewno będą walczyć ze Związkiem Radzieckim, Niemcy zaprowadzą u nas porządek”.

Mieszkaniec Woroszyłowhradu⁶³⁰ SIELANINOW – Bułgar:

„...Radziecki rząd jest obłudny, mówiąc do narodu, że wojny nie chcemy i cudzej ziemi nam nie trzeba. Takie postępowanie jest złe, naród może upewnić się w niesprawiedliwości i podjąć powstanie. Niemcy to wykorzystają i uderzą ze wszystkich stron, wtedy im odechce się zawojowywać cudze ziemie. I tak faszyzm zwycięży na całym świecie”.

Mieszkaniec Charkowa ZYSKOCZIL – Austriak:

„...Teraz faszyzm i komunizm podali sobie ręce, żeby rozdzielić między siebie polskie państwo. Po tym Hitler rozprawi się z Francją. To takie porozumienie z Niemcami, niby to w interesie pokoju”.

Mieszkanka m[iasta] Korosteszów GERDLER – poddana Austrii:

„...Żeby szybko przyszli Niemcy, ja bym swój dom zabrała z powrotem, bolszewicy potrafią tylko rabować, a Niemcy są narodem uczciwym”.

Mieszkaniec Kijowa LOR – Czech:

„...Swoim aktem ZSRR pokazał całemu światu swoje agresywne plany. Kiedy Niemcy okupowały Czechosłowację i Austrię, Związek Radziecki krzyczał, że to agresja, a teraz milczy. Niemcy niczego nie straciły, tylko oddały Związkowi Radzieckiemu niepotrzebne im

bloto, a sobie zostawiły całą przemysłową część Polski. Prawdziwi komuniści zostali rozstrzelani, a pozostali dogadali się z Niemcami, oni oddadzą im całą Ukrainę”.

Elektryk z Zakładu im. Lenina w m[ieście] Stalino⁶³¹ LANBERT – Włoch:

„...Hitler to dyplomata, zawarł ze Związkiem Radzieckim umowę i poszedł na wojnę z Polską. Teraz otrzymuje od Związku Radzieckiego tyle żywności, ile mu potrzeba. Hitler oszukał ZSRR”.

Nauczyciel z Kijowa ISANAS-ALWARES-AGANIS – Hiszpan:

„...Nie mogę być teraz spokojny. Dla nas tyle dobrego zrobił Związek Radziecki, że ja nie mogę siedzieć ze złożonymi rękami. Chcę prosić partię o wysłanie mnie i moich towarzyszy z pomocą w oswobodzeniu Ukraińców i Białorusinów od ucisku polskich panów”.

Wobec osób przejawiających nastroje kontrrewolucyjne podjęto działania o charakterze agenturalno-operacyjnym.

ZAST[ĘPCA] KOM[ISARZ]A LUD[OWEGO] SPRAW WEWNĘTRZNYCH USRR

kapitan bezpieczeństwa państwowego

GORLINSKI⁶³²

[podpis maszynowy]

„27” września 1939 roku

Nr 3923/CH*

*Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim*⁶³³.

HDA SBU, f. 16, op. 32, spr. 13, k. 273-282.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

1939, 29 września, Kijów – *Fragmenty informacji specjalnej zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR do ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR o reakcjach m.in. przedstawicieli inteligencji USRR na wstąpienie Armii Czerwonej na terytorium II RP.*

Ściśle tajne

Do
Ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR
komisarza bezpieczeństwa państwowego 1. rangi
tow. Berii Ł.P.

INFORMACJA SPECJALNA

O reakcjach pracujących Ukrainy na wstąpienie wojsk RKKA na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi

Uzupełniając przesłane do Was informacje powiadamiam o zaobserwowanych reakcjach pracujących Ukrainy na wstąpienie wojsk RKKA na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi.

^{a-}Wśród młodzieży^{-a}

[...]

Student tegoż instytutu⁶³⁴ BIENADSKI:

„...Nasz radziecki rząd powinien ponieść czerwony sztandar proletariackiej rewolucji dalej na Zachód. Porażka Polski mówi o upadku jednego z ogniw faszyzmu”.

Komsomolec-stachanowiec Fabryki instrumentów muzycznych w Czernihowie
JASZCZENKO:

„...Ja wykonuję normę produkcyjną na 145% wiedząc, że każde wykonanie ponad 100% i wzrost produktywności pracy wzmacnia siłę naszego państwa”.

Poborowy, komsomolec z Kijowa KACZURA, w punkcie poborowym wśród młodzieży powiedział:

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony maszynowo.

„...Do tego triumfalnego dnia przygotowywaliśmy się od dawna. Nasz pobór zbiega się z bardzo ważnym postanowieniem radzieckiego rządu. Teraz jesteśmy gotowi gromić wroga”.

Studentka ZUBKOWA w rozmowie z koleżankami ze studiów powiedziała:

„...Nasz rząd szybko podniesie dobrobyt tej ludności”.

Poniżej cytujemy negatywne reakcje wśród młodzieży.

Student z Kijowa ZACHARCZENKO:

„...U nas taka sama polityka, jak u Niemców – polityka podbicia i zniewolenia innych narodów. Mało tego, że swoich ludzi morzy się głodem, to jeszcze innych chcą doprowadzić do takiego „szczęśliwego” życia. Oto jest polityka pokoju”.

[...]

Student tegoż instytutu w Kijowie RYBCZYŃSKI:

„...W naszej polityce odbył się zbyt ostry zwrot. Jeszcze miesiąc temu, proponowaliśmy Polsce swoją pomoc przeciwko agresorowi, a teraz piętnujemy ją na każdym kroku i nawet zajęliśmy część jej terytorium”.

Student Instytutu Politechnicznego w Kijowie BISK:

„...Armia Czerwona weszła na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi nie na prośbę uciskanych narodów, lecz zgodnie z wcześniej uzgodnionym planem Związku Radzieckiego z Niemcami”.

Student Instytutu Med[ycznego] w Kijowie GOMERBARG:

„...Lepiej byłoby nie wyzwalać narodów Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi od pańskiego ucisku, czyż u nas jest lepiej. Niedługo oni to odczują”.

Student Instytutu Budownictwa w Kijowie WIELEDNICKI:

„...Nasze gazety pokazywały faszyzm i Hitlera w samych mrocznych barwach. To wszystko okazało się kłamstwem. Hitler bardzo humanitarnie prowadzi wojnę, nie zabija ludności i nie niszczy dóbr kultury”.

Student Instytutu Ceramiki i Szkła w Kijowie ZALIZNIAK:

„...Dziwnie słyszeć o naszych braciach na Zachodzie. Teraz my ich nazywamy braćmi, a gdyby wcześniej ten brat napisał do ciebie list, to ty byś za to zapłacił”.

^a-Wśród urzędników i inteligencji^a

Agronom cukrowni w rejonie piszczańskim⁶³⁵ PIETROWSKI:

„...Polityka władzy radzieckiej jest mądra i zdecydowana. Na tej podstawie może rozpocząć się rewolucja na całym świecie”.

Nauczyciel wsi Kiryjówka rejonu berszadzkiego⁶³⁶ KOTIK:

„...Narody Zachodniej Białorusi i Ukrainy nie miały swoich szkół, swojej kultury i byli gnębieni przez polskich panów. Wyzwolenie tych narodów – to nasz obowiązek, dobrze postąpił rząd radziecki, że pomógł w ich wyzwoleniu”.

Wykładowca Szkoły Średniej w Woroszyłowhradzie APRIELEW:

„...Postanowienie rządu o pomocy ukraińskiemu i białoruskiemu narodom w Polsce jeszcze raz udowadnia, że władza radziecka jest silna i pracujący całego świata teraz rozumieją, że tylko władza radziecka jest ich wyzwolicielem. Jaki inny kraj wystąpiłby z pomocą biedniejszej części ludności. Jeśli Niemcy są zainteresowani zajęciem Polski z powodów ekonomicznych, to ZSRR uważa za swój obowiązek pomóc 10 milionom głodnych i rozebranych chłopów”.

Poniżej przytaczamy negatywne reakcje wśród urzędników i inteligencji.

Reżyser z Kijowa KAZNIEWSKI, po wysłuchaniu sprawozdania o sytuacji międzynarodowej, powiedział:

„...Niezależnie od kreowania obrazu poprzez kłamstwa, nawet prosty niewykształcony obywatel doskonale rozumie, że gdyby nie było paktu, nie byłoby wojny. Pakt jest formą, a za paktem idzie wojna, za paktem również zmowa. Wszystko wcześniej było przesądzone, umówione. Zechciało się również nam zrobić tak, jak przystało na „wielkie państwo”, tj. nastraszyć dużo słabszego i odciąć kawałek terytorium. Mówią, że przyszlismy z pomocą naszym braciom, ale ci bracia nie prosili nas o pomoc. Sprawozdawca starał się udowodnić, że to nie jest podział Polski. Więc teraz należy udawać, że wierzysz we wszystko i zgadzasz się ze wszystkim, bo inaczej być nie może”.

Wykładowca kursów Wukoopspiłki⁶³⁷ w Kijowie, nacjonalista BASS:

„...Oni tam jeszcze żyją złudzeniami, nie wiedzą, co myśmy tu wycierpieli przez te dwadzieścia lat. Ale gdy zacznie się nacjonalizacja, socjalizacja, kolektywizacja i różnorodna rekwizycja, wtedy dopiero zrozumieją, że z przyjscia władzy radzieckiej nie należy się cieszyć, tylko płakać. Jedyne, z czego mogła być dumna władza radziecka, to z walki o pokój, ale teraz tą godność „najbardziej kochającego pokój” państwa utracono i w ten sposób ostatecznie obalono wszelkie zaufanie do słów bolszewików jak wewnątrz ZSRR, tak i na arenie światowej...”.

Artysta, piosenkarz Komitetu Radiowego w Kijowie SZAPIRO:

„...Teraz, jak widać, kolej na Besarabię i kraje nadbałtyckie. Naszemu rządowi zwiększa się apetyt w miarę jedzenia. Zjedli Polskę i chcą przekąsić jeszcze czymś, w rodzaju Besarabii lub Estonii, już teraz odczuwa się przygotowania do tych wydarzeń. Z Estonią nagle

przygotowują konflikt z powodu jakiejś łodzi podwodnej, w gazetach już pojawiają się artykuły o tym, że „Besarabia, właściwie nie należała do Rumunii”, że w Besarabii jest mniej niż 4% Rumunów itd. Wszystko to mówi o zamierzonych działaniach w celu przywrócenia Besarabii i Estonii. Jednym słowem, wszystko, co my widzimy, jest dopiero początkiem, może ciągnąć się przez długie lata, może być też początkiem końca”.

Znany ukraiński nacjonalista, były petlurowiec, pracownik Kijowskiego Teatru Operowego im. Szewczenki KOWALEWSKI-SOROKOPUD:

„...Niezależnie od tego, jakby się bolszewicy nie starali uzasadnić swoje zajęcie Polski, to oni są prawdziwymi agresorami. Nadzieja na wojnę z Niemcami i szybkie oswobodzenie Ukrainy od bolszewików w najbliższym czasie umarła. Ale jak nie tą, to inną drogą my do tego dojdziemy. To zdarzy się po długiej wojnie, w którą tak pięknie uwikłał się Związek Radziecki. Ta wojna powinna doprowadzić do zubożenia oraz kolosalnego niezadowolenia mas, zachwiania aparatu państwowego aż do jego rozpadu, dopiero po tym dojdziemy do oddzielenia Ukrainy od Rosji”.

Rozwijając dalej myśl o oddzieleniu Ukrainy od ZSRR, KOWALEWSKI powiedział:

„...Pierwsza wojna imperialistyczna doprowadziła do rewolucji, w czasie, której zostało rzucone hasło o „niepodległości” Ukrainy, ale ukraińska inteligencja, która przewodniczyła temu ruchowi, została sama w tym procesie. Naród ukraiński wtedy jeszcze nie dojrzał do tego, nie dorósł, nie zrozumiał wszystkiego, nie poszedł za inteligencją, więc idea upadła. Chociaż obecnie rozpoczynając się prawdziwą wojnę zaczęli bolszewicy i przez cały czas będą brać w niej udział, to i tak ona będzie nazywana drugą wojną imperialistyczną, ponieważ z całą oczywistością okazało się, że bolszewickie państwo dąży ku takim samym agresywnym imperialistycznym zaborczym celom jak wszystkie inne państwa. Druga wojna imperialistyczna powinna doprowadzić nas do drugiej rewolucji, rezultaty, której będą dla nas nieporównywalnie bardziej korzystne. Ponieważ teraz naród ukraiński wyrósł tożsamościowo i politycznie. Zobaczył i poczuł na swojej skórze następstwa wszystkich błędów popełnionych w przeszłości. Gdy do tego jeszcze dodać przyłączenie do nas dużego terytorium byłej Polski, tj. Galicji, ludność, której bez wątpienia wpłynie na umysły „radzieckich Ukraińców”, to jest pewne, że druga rewolucja jest nieunikniona. Hasło drugiej rewolucji brzmi – wyzwolenie tożsamościowo-narodowe. Rezultat – „niepodległość”.

^aWśród kręgów naukowych^a

Profesor z Kijowa BOŹKO:

„...Bardzo dobrze, że zajęliśmy Zachodnią Ukrainę i Białoruś, trzeba jeszcze zająć Besarabię. Jeśli dla tego potrzebne będzie powstanie, to my je tam przygotujemy i wtedy pójdziemy wyzwalać”.

Profesor z Kijowa DE-METZ⁶³⁸:

„...Zabójstwo CĂLINESCU⁶³⁹ – to sprawa rąk Niemiec, którzy teraz będą mieć powód do wmieszania się w wewnętrzne sprawy Rumunii dla „zaprowadzenia tam porządku”. Zapewne u nas, oprócz paktu o nieagresji, jest jeszcze tajny pakt o wzajemnej pomocy, więc my także znajdziemy powód, jak to było w przypadku Polski, żeby rzucić swoje wojska na pomoc Niemcom, za to otrzymamy Besarabię, a Niemcy wezmą pozostałą część Rumunii”.

Profesor matematyki z Kijowa SZUMILIN:

„...Zadziwiająca sprawa, my cudzej ziemi nie chcemy, a sami zabraliśmy dobry kawałek Polski i to jest w porządku. Świata nie dzielimy, krzychał Litwinow na cały świat, a sami, jak gdyby nic, podzieliliśmy z faszystowskimi Niemcami całą Polskę. Władza całkowicie bez zasad”.

Pracownik naukowy Akademii Nauk USRR GUSLISTY:

„...Tam, na Zachodniej Ukrainie, takie miasta jak Lwów w pełni zachowały swój koloryt narodowościowy, nie to, co Kijów, gdzie rzadko usłyszysz język ukraiński. We Lwowie teraz obserwowany jest ogromny wzrost poczucia tożsamości narodowej, czego nie zauważa się tu. Mówi się o zachowaniu narodowości ukraińskiej, nie patrząc na 500-letnie panowanie Polaków na Zachodniej Ukrainie. Należy liczyć się z tym, że w Galicji nie tylko Polacy nie są zadowoleni z przyjscia Armii Czerwonej, lecz także poszczególne warstwy ludności ukraińskiej podobnie myślą. Jednak nacja ukraińska jest żywotna i to w pełni udowodniła historia”.

Wobec osób przejawiających nastroje kontrrewolucyjne podjęto działania o charakterze agenturalno-operacyjnym.

KOWALEWSKI-SOROKOPUD został aresztowany.

ZAST[ĘPCA] LUD[OWEGO] KOM[ISARZ]A SPRAW WEWNĘTRZNYCH USRR

kapitan bezpieczeństwa państwowego

GORLINSKI

[podpis maszynowy]

Nr 3951/сн*

„29” września 1939 roku

*Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim*⁶⁴⁰.

HDA SBU, f. 16, op. 32, spr. 13, k. 292-300.

154

1939, 4 października, Kijów – Informacja specjalna zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR do ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR oraz sekretarza KC KP(b)U o reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie wojsk Armii Czerwonej na terytorium Kresów Wschodnich II RP.

Ścisłe tajne

Do

Ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR

komisarza bezpieczeństwa państwowego 1. rangi

tow. Berii Ł.P.

oraz tow. Chruszczowa [N.]

INFORMACJA SPECJALNA

o reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie wojsk

RKKA na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Uzupełniając przesłane do Was informacje powiadamiam o zaobserwowanych reakcjach osób różnych narodowości na wstąpienie RKKa na terytorium Zachodniej Ukrainy i Białorusi.

^{a-}Wśród Polaków^{-a}

Mieszkaniec Mikołajowa OSKROGO:

„...Podpisane porozumienie między Niemcami i ZSRR jest korzystne tylko dla Niemiec, a nie dla nas. Wcześniej żywność wozili do Hiszpanii i do Chin, teraz będą wozic do Niemiec, a swój naród wymiera z głodu. Litwinow był wrogiem przyjaźni między ZSRR a Niemcami, więc odsunęli go i poszli na znowę z agresywnym państwem faszystowskim, przez co zdyskredytowali się w oczach pracujących całego świata. Państwa zachodnie umyślnie oddały Polskę na pożarcie Niemcom i Rosji Radzieckiej licząc na zbliżenie ich granic”.

Mieszkaniec m[iasta] Żmerynka GRADSKI:

„...Takiego bezprawnego rozbicia państwa i takiej samowolnej wojny nie zna historia. Takie coś zdarzało się jeszcze w czasach barbarzyństwa. A jeszcze śmiać mówić, że ktoś ich prosił o pomoc, żeby podali braterską rękę”.

Pracownik CES⁶⁴¹ w Żytomierzu LIPIŃSKI:

„...Białorusini i Ukraińcy byli pod uciskiem Polaków, teraz będą pod uciskiem Żydów”.

Mieszkanka m[iasta] Korosteszów, córka ziemianina SOKOŁOWSKA:

„...Wojska polskie formują się w Rumunii i wystąpią przeciw ZSRR wspólnie z Rumunami”.

Kołchoźnik ze wsi Bolarka rejonu emilczyńskiego LASZEWICZ:

„...Władza radziecka na Zachodniej Ukrainie i Białorusi długo się nie utrzyma. Polska swoje państwo szybko przywróci”.

Mieszkanka wsi Uwarówka⁶⁴² rejonu emilczyńskiego MELNIK:

„...Zamiast okazania pomocy Polsce, wojska radzieckie poszły wojować z Polakami celem zabójstw i grabieży”.

Kołchoźnik ze wsi Abramok⁶⁴³ rejonu nowogrodzkiego NICEWICZ:

„...Mówią, że Polacy to zły naród, ale w czasie wojny domowej polska armia nikogo nie zabijała, a teraz ich zabijają na próżno”.

Pracownik Gorkopu⁶⁴⁴ w Winnicy OWSIAK:

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony maszynowo.

„...Rząd radziecki postąpił nieprawidłowo. Oni tylko mówią o pomocy Ukraińcom i Białorusinom, w rzeczywistości specjalnie zajęli część terytorium Polski. Wszystkiemu temu winna jest Anglia, która oszukała Polskę”.

Geodeta Narkomziem⁶⁴⁵ MASRR GAWDZIŃSKI:

„...Nigdy Polska w swojej historii długo nie istniała, jako samodzielne państwo. Czego można było oczekiwać od [Józefa] Becka i [Edwarda] Rydza-Śmigłego, pierwszy z narodowości Niemiec, a drugi nie czystej krwi Polak, wszystkiemu winien polski honor”.

Pracownik 44. Strojtriestu⁶⁴⁶ w Mikołajowie KOŚCIUSZKO:

„...Ukraińcy i Białorusini z radością witają nasze wojska, dlatego, że oni jeszcze nie znają kolchozów, kolejek i znęcania się nad człowiekiem. Gdy poznają, to zaśpiewają zupełnie w innym tonie”.

Mieszkaniec Kijowa JEWICKI:

„...Niemcy pośpiesznie zawarli z nami porozumienie, żeby zdusić Polskę, a potem wezmą się za Związek Radziecki, ponieważ faszyci naszych komunistów nienawidzą”.

^a-Wśród Niemców^a

Mieszkaniec Zaporozża JUNG:

„...Mówili, że cudzej ziemi nie chcą, teraz sami poszli na cudze terytorium, a narodowi mówią, że poszli bronić Ukraińców i Białorusinów”.

Mieszkaniec wsi Neiheim⁶⁴⁷ rejonu szczorskiego HIBLER:

„...Hitler nie dopuści, żeby była władza radziecka na Zachodniej Ukrainie i Białorusi. Narody te powinny należeć do Niemiec”.

Felczer Wasilewskiego szpitala w obwodzie zaporoskim EKSZTAIN:

„...Krzyżeli, że cudzej ziemi nie chcą, a teraz poleźli na polskie terytorium. W gazecie był artykuł, że ukraińska i białoruska ludność w Polsce nie miała swoich szkół, ale czy Niemcy w Związku Radzieckim je mają?”.

Kołchoźnik z rejonu nowoswitliwskiego obwodu woroszyłowhradzkiego SZIL:

„...Niemcy zawarły umowę ze Związkiem Radzieckim w celu oszukania go. Hitler powinien zabrać Ukrainę i stworzyć dobre warunki dla nas, Niemców, w Związku Radzieckim”.

Górnik Kopalni nr 1-5⁶⁴⁸ w rejonie krasnodońskim⁶⁴⁹ HAMMER:

„...Niemcy zawarły umowę ze Związkiem Radzieckim, ponieważ mają zamiar pójść z wojną na ZSRR, w Niemczech jest partia „niebieskich”, która organizuje walkę przeciwko

komunizmowi. Nas, Niemców mieszkających w Rosji, Niemcy na pewno wyzwolą i dadzą nam dobre życie”.

Kołchoźnik ze wsi Meńkiwka⁶⁵⁰ rejonu potijewskiego RENKE:

„...Chciałoby się doczekać innej władzy, byłoby źlej”.

Kułak ze wsi Pokoszczewe rejonu emilczyńskiego MUND:

„...Za dwa miesiące Niemcy odbiorą Związkowi Radzieckiemu Ukrainę i terytorium zajęte w Polsce”.

Kołchoźnik z rejonu nowojarskiego⁶⁵¹ PLETNER:

„...Niemcy zawarły umowę ze Związkiem Radzieckim dlatego, żeby on nie mieszał się w sprawę Niemiec. Niemcy napadły na Polskę w celu utworzenia sobie granicy ze Związkiem Radzieckim, żeby potem pójść na niego z wojną”.

Mieszkaniec wsi Dobre⁶⁵² obwodu mikołajowskiego NAHEL:

„...W Konstytucji powiedziano, że my, Niemcy, mamy takie same prawa, a mojego syna do armii nie wzięli, to znaczy, że my nie jesteśmy równoprawni. Dlaczego Niemców nie biorą nawet kopać okopów?”.

^a–Wśród osób innych narodowości^a

Urzędnik spółdzielni w Kijowie KOZAK, z narodowości Czech:

„...Szkoda, że Polskę oszukały Anglia i Francja. Ale to nic, Polska szybko zostanie odbudowana”.

Rzemieślnik-szewc z Woroszyłowhradu PAWLIK, z narodowości Czech:

„...To przeczy Konstytucji, w której mówi się, że my cudzej ziemi nie chcemy i swojej nikomu nie oddamy”.

Naczelnik PWO⁶⁵³ Połtawskiego Kombinatoru Mięsnego SZTRADZE, z narodowości Łotysz:

„...Prasa wyolbrzymia, że ludność Zachodu witała nasze wojska z radością, temu wierzyć nie należy”.

Lekarz m[iasta] Korsuń GBURG, z narodowości Galicjanin:

„...Trzeba oczekiwać przyłączenia do nas Besarabii, a Rumunii do Niemiec”.

Kołchoźnik wsi Jastrubińce⁶⁵⁴ obwodu winnickiego KACZANOWICZ, z narodowości Galicjanin:

„...Ja jestem bardzo zadowolony, że wojska radzieckie zajęły moją wioskę, teraz będę miał możliwość pojechać tam i opowiedzieć wszystkim, jak my żyjemy w Związku Radzieckim”.

Wobec osób przejawiających nastroje kontrrewolucyjne podjęto środki o charakterze agenturalno-operacyjnym.

ZAST[ĘPCA] LUD[OWEGO] KOM[ISARZ]A SPRAW WEWNĘTRZNYCH USRR

kapitan bezpieczeństwa państwowego GORLINSKI

[podpis maszynowy]

„4” października 1939 roku

Nr 3985/CH*

*Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim*⁶⁵⁵.

HDA SBU, f. 16, op. 32, spr. 13, k. 331-337.

155

1939, 20 listopada, Kijów – *Fragmety artykułu propagandowego S. Gordiejewa i R. Skomorowskiego z gazety „Głos Radziecki”, w którym umieszczono informacje o rozwoju wschodnich regionów USRR pod władzą radziecką.*

Opowieść o urodzinach nowego miasta

S. Gordiejew i R. Skomorowski

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Ten las znał Bożenkę⁶⁵⁶ i Szczorsa⁶⁵⁷. Sosny witały ich poszumem i na szosie, tuż ponad brzegiem Dniepru, rżały bojowe konie bohuńczyków. Mikołaj Szczors wkroczył do Kijowa. Powiewał nad Szczorsesem bojowy przestrzelony sztandar czerwony, sztandar Lenina – Stalina, sztandar nieustraszonych rycerzy bolszewizmu [Feliksa] Dzierżyńskiego i [Siergieja] Kirowa, sztandar zwycięskiej klasy. Naród jeszcze wyżej podniósł ten sztandar w walkach o partię, przeciwko jej wrogom.

Wiele lat upłynęło od dnia tego zwycięstwa i nad Lwowem błękitnieje radzieckie niebo: radzieckie pieśni śpiewają nad Dnieprem, nad Zbruczem, nad Buhiem... Zmieniła się Darnica⁶⁵⁸: stolica przeszła przez Dniepr, naciera na las i, karczując polany, stawia wśród lasów domy mieszkalne i gmachy fabryczne.

Darnica staje się przemysłowym rejonem miasta. Na budownictwo kapitałne Darnicy inwestowano 300 milionów rubli. Wartość tylko trzech przedsiębiorstw, zbudowanych w Darnicy, dwukrotnie przewyższa wartość całego przemysłu przedrewolucyjnego Kijowa. A w rejonie darnickim mamy wszak nie trzy nowe przedsiębiorstwa... Wszystkie zbudowane zostały w latach pięciolatek stalinowskich.

Rozwój budownictwa przemysłowego uwarunkował burzliwy wzrost ludności. Dwadzieścia tysięcy ludzi zatrudniają nowe przedsiębiorstwa Darnicy. Dwadzieścia tysięcy ludzi. I ludzie ci są młodzi, i rejon młody. Rosną oni, rośnie rejon, przed którym otwiera się wysoka przyszłość. O tę przyszłość walczyli Bożenko i Szczors. [...]

Jak wiadomo, wsie w okolicach Kijowa nie są wsiami na szeroką skalę postawionego rolnictwa. Zamieszkuje te wsie ludność na wpół miejska. Stąd przed rewolucją chłopci szli na zarobki. Włóczyli się z piłami po podwórzach, wynajmowali się na odźwiernych i stróżów, brali się do rybactwa.

Inaczej ma się sprawa obecnie. Chłopi, dzieci chłopskie idą do fabryk. Chłopi wdrażają się do zorganizowanej, zdyscyplinowanej pracy wytwórczej. Uczą się. Stają się prawdziwymi robotnikami. Przyływ chłopów ze wsi sąsiednich do fabryk Darnicy szczególnie się wzmógł po przemówieniu towarzysza Stalina na XVIII zjeździe partii.

Czarnooka dziewczyna zręcznie uwija się przy pracy. Niedawno skończyła ona fabryczną szkołę zawodową. Pracuje już samodzielnie, zarabia po paręset rubli miesięcznie. Pomagają jej starsi robotnicy. Szybko opanowuje technikę pracy.

– A mnie, – mówi Porfirij Michajłowicz, – osiem rubli miesięcznie płacił Polak. Siedem rubli potraçał za wikt, rubla otrzymywałem gotówką. A karmił mnie Polak kośćmi, dając szturchańce na dokładkę. [...]

Druk w języku polskim.

„Głos Radziecki” 20 listopada 1939, nr 265, s. 3.

156

1939, 15 grudnia, Kijów – Raport naczelnika Zarządu NKWD obwodu kijowskiego skierowany do zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR o warunkach pracy i bytu pracowników-uchodźców z okupowanego przez Niemców terytorium II RP.

Ścisłe tajne

3. Oddział UGB⁶⁵⁹ Z[arządu] NKWD obwodu kijowskiego

Do

Zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR

kapitana bezpieczeństwa państwowego

tow. Gorlinskiego

MELDUNEK

O nieodpowiednich warunkach pracy i bytu oraz nastrojach politycznych wśród pracowników-uchodźców z b[ylej] Polski na Budowie nr 1⁶⁶⁰

W naszym meldunku z 19 listopada br. informowaliśmy o sytuacji uchodźców z b[ylej] Polski pracujących na odcinkach Budowy nr 1 w okolicach Kijowa i na Kijowskiej elektrociepłowni.

Materiały, które wpłynęły z miejs[kich] oddziałów rej[onowych] NKWD i od naszej agentury, świadczą o tym, że odnotowane wcześniej nieprawidłowości nie tylko nie zostały usunięte, ale w większości obiektów narastają i tworzą nieodpowiednie warunki dla robotników oraz wywołują niezdrowe przejawy i reakcję.

Głównymi przyczynami wywołującymi niezadowolenie robotników przybywających z Zachodniej Ukrainy są: bałagan w systemie ewidencji, obliczeniach wysokości wynagrodzeń oraz złe warunki życiowo-bytowe.

Sytuację pogarsza brak pracy kulturalno-masowej wśród tego kontyngentu pracujących, co wykorzystuje element antyradziecki pochodzący z ich środowiska. Jako rezultat negatywnych nastrojów wśród wskazanych pracowników odnotowuje się fakty ucieczek z miejsca pracy oraz nastroje emigracyjne.

Z informacji agentury wynika, że skład pracowników przybywających z Zachodniej Ukrainy w znacznym stopniu zaśmiecony jest przez element drobno-burżuazyjny i kułacki oraz byłych członków różnych partii antyradzieckich podających się za członków KPP i KPZU. Element ten prowadzi rozkładowe działania wśród pozostałej części pracowników, rzucając antyradzieckie oszczerstwa, wykorzystując brak odpowiedniego zarządzania przez administrację budowy, nieprawidłowości, usterki i złe warunki.

Zapoznanie z sytuacją na miejscu oraz agenturalne opracowanie tej kwestii pokazuje, że większość problemów związanych ze złymi warunkami bytu i pracy robotników-uchodźców może wyeliminować administracja budowy.

Żeby zilustrować sytuację i nastroje określonej części robotników-uchodźców przytaczamy następujące fakty:

Robotnicy Budowy nr 1 znajdują się w złych warunkach życiowo-bytowych. Hotele robotnicze nie są odpowiednio wyposażone, w większości przypadków robotnicy nie otrzymali pościeli. W hotelach robotniczych odnotowano brak opału, światła i wody. Stołówki pracownicze są w bardzo złym stanie.

W hotelu robotniczym Obiektu nr 8 (TEC⁶⁶¹), znajdującym się w Ołeksandriwskiej Słobidce⁶⁶², przez dwa dni - 13 i 14 grudnia br. brakowało wody, w rezultacie czego robotnicy po pracy nie mogli się wykapać. W osadzie robotniczej brakuje stołówki, więc gorące posiłki robotnicy otrzymują jeden raz dziennie, w dni wolne od pracy gorących posiłków w ogóle nie dostają, dlatego zmuszeni są chodzić do miasta po żywność.

Na obiekcie brakuje progresywnego systemu wynagradzania pracowników. Panuje kompletny bałagan związany z wypłacaniem wynagrodzenia. Odzież specjalną (ciepłe kufajki) wydano osobom pracującym w szwalniach, a robotnicy, którzy pracują na budowie, nie patrząc na chłód, ciepłych ubrań nie otrzymują, wielu z nich pracuje w odzieży letniej. Z tego powodu miały miejsce zachorowania i masowe nieprzychodzenie do pracy.

W hotelu robotniczym Obiektu nr 6 (w[ieś] Wita Łytowska⁶⁶³) panują warunki anty-sanitarne. Są duże przerwy w dostawach wody. Bardzo rzadko zmieniana jest bielizna,

rozprzestrzenia się wszawica i infekcyjne zachorowania (świerzb). Pracy polit[yczno]-masowej brak. Charakterystyczne, że w wolne dni, kiedy główna masa robotników ma wolne, punkt agit[acyjny] jest zamknięty.

Na Kombinacie obróbki drewna sklep Transtorgpitu⁶⁶⁴ pracuje źle. W sklepie powyżej 10 dni brakuje kiełbas i innych artykułów żywnościowych, a także odnotowano przypadek, gdy od 5 dni nie przywożono chleba.

Na Obieckie nr 9 (Czerwony Chutir⁶⁶⁵ – Darnycia⁶⁶⁶) mają miejsce fakty, kiedy robotnikom, wykonującym pracę na różnych odcinkach, nie ewidencjonuje się wszystkich wypracowanych dni, a także nie zalicza się pracy w dni wolne i po godzinach. Duże przerwy w wypłacaniu wynagrodzenia często prowadzą do tego, że wielu robotników nie ma środków na zakup produktów żywnościowych, a niektórzy z nich wręcz głodują. Taki stan rzeczy potwierdza przykład robotnika BIESSIENDORFA⁶⁶⁷, który z powodu głodu stracił przytomność. Żywnienie w stołówce jest źle zorganizowane. Ceny za obiad są dużo wyższe, niż w stołówkach robotniczych Darnyci. Robotnicy pracujący po godzinach z reguły pozostają bez obiadu, ponieważ ilość posiłków jest skrajnie ograniczona. Z powodu złego zorganizowania bloku żywnościowego robotnicy systematycznie spóźniają się do pracy.

Praca polityczno-masowa na Obieckie nr 9 postawiona jest źle, poza tym na tym obieckie istnieje duże zaśmieszenie elementem antyradzieckim okazującym negatywny wpływ na pozostałych robotników. W następstwie złych warunków na Obieckie nr 9 mają miejsce przypadki masowej ucieczki robotników, a także składania kolektywnych wniosków do KC KP(b)U z wymogiem odesłania do rodzinnych stron motywowane tym, że tam zostali ich krewni, a tu ich wykorzystują niezgodnie z kwalifikacjami i nie tworzą sprzyjających warunków dla pracy.

Analogiczne fakty mają miejsce również na innych obiektach Budowy Nr 1, o czym jeszcze w listopadzie br. informowaliśmy Obkom⁶⁶⁸ i Gorkom⁶⁶⁹ KP(b)U, a także poprzez Gorrajoddzielenija⁶⁷⁰ NKWD informowaliśmy sekretarzy odpowiednich RPK⁶⁷¹.

Jak już zaznaczaliśmy wyżej, nieprawidłowości i złe warunki bytu i pracy robotników-uchodźców na Budowie Nr 1 prowadzą do negatywnych reakcji, wywołują nastroje emigracyjne i przejawy antyradzieckie.

Pracownik Obiektu nr 8 BAJ Ignacy Ignacewicz, przybyły z Warszawy wspólnie z rodziną, przejawia nastroje antyradzieckie⁶⁷² i opowiada o zamiarze wyjazdu do Niemiec. „Gdyby umarło dziecko, to my z żoną od razu wyjechalibyśmy do Niemców, ponieważ u Niemców jest lepiej, a tu, w ZSRR, można z głodu zdechnąć. Słoniny w ZSRR ja nie widziałem, gdyby mi ją pokazali, to ja nie wiedziałbym, co to jest”.

Pracownik tegoż obiektu ROMANOWSKI Stanisław, Polak, wyrażając niezadowolenie ze swojej sytuacji na budowie, oświadczył: „W ZSRR ustrój państwowy jest gorszy, niż w Polsce i ogólnie w ZSRR gorzej się żyje, niż w Polsce. Gdy w Polsce zarabiałem 2 złote, to jeden przejadalem, a jeden mi zostawał”. W ostatnim czasie odnotowywana jest aktywizacja antyradzieckich nastrojów ROMANOWSKIEGO, który wyraża w kręgu swoich rodaków takie poglądy: „Byłoby lepiej, gdyby do ZSRR przyszedł HITLER”.

Robotnik SZMAŃSKI, Polak, pracujący na Obiekcie nr 6, w rozmowie z robotnikiem ZAJDELMANEM powiedział, że on zbierze ludzi przybyłych z Zachodniej Ukrainy i nielegalnym szlakiem pojedzie do Turcji, a potem do Francji w celu wstąpienia do polskiej armii.

Robotnik tegoż obiektu AICHENTAU, Żyd, symulant opuszczający pracę, przejawia ostre antyradzieckie nastroje i w kręgu uchodźców oświadcza: „Wszystko, co mówili komuniści w Polsce jest kłamstwem, o tym przekonałem się tu, w ZSRR. Ja pojedę do Niemiec i wszystkich komunistów, których znam, będę oddawał w ręce policji”.

KOWALIK Bronisław Michałowicz, 1914 roku urodzenia, Polak, pochodzący z kułackiej rodziny, już od kilku dni nie wychodzi do pracy, domaga się, żeby go wysłano do Niemiec, prowadzi agitację antyradziecką wśród robotników-uchodźców: „W ZSRR żyje się źle i ja nie chcę tu żyć ani jednej minuty. Wypuście mnie do domu. Poddaństwa ZSRR ja nie przyjmę. W ZSRR niczego nie ma – kartofle i tu sprzedają na ulicy według normy, jak u Azjatów. Gdyby mi płacili nawet 1000 rubli, to ja nie chcę tu zostać, wyjadę do domu”.

Pracownik Obiektu nr 16 CHWASIUK Foma Michałowicz, 1920 roku urodzenia, Ukrainiec pochodzi z kułackiej rodziny, także wśród robotników prowadzi agitację antyradziecką, mówi: „Specjalnie nie będę wychodzić do pracy, żeby mnie puścili do domu, ponieważ w ZSRR żyje się bardzo źle, wszystko jest drogie, a zarabia się grosze, nie ma, co jeść”.

Pracownik Obiektu nr 6 JAKIMCZUK Anton Grigorjewicz, 1913 roku urodzenia, Ukrainiec, pochodzi z powiatu kowelskiego, w przeszłości służył jako szeregowy w polskiej armii, w rozmowie z robotnikiem JANKĄ Iwanem tak wyrażał swoje antyradzieckie nastroje: „Jeśli ja wrócę do domu, to opowiem swojemu bratu o tej rzeczywistości, którą ja widziałem w ZSRR. Mój brat był w partii i chwalił ZSRR. Ja mu powiem, że na próżno on walczył, życie w ZSRR jest złe”.

TEŚLUK Aleksy Atanazjewicz, 1910 roku urodzenia, urodzony w województwie lubelskim, Polak, pracujący jako kotłowy na Obiekcie nr 16, w obecności robotnika KOWALCZUKA Wasilija wypowiedział się: „W swoim życiu ja wiele krajów zjeździłem

i widziałem, że naród wszędzie żyje lepiej, niż w ZSRR. Mi tu życie się nie podoba i ja obowiązkowo stąd ucieknę do Niemiec”.

Robotnik ARTEMLAK Eustachy Józefowicz, 1906 roku urodzenia, urodzony w województwie lubelskim, wypowiada zamiar wyjazdu do Niemiec i odwiedzenia w tym celu niemieckiego konsulatu: „Ja chcę za wszelką cenę wyjechać do Niemiec i w tej kwestii chcę zwrócić się do niemieckiego konsula, a jeśli on mi nie pomoże, to będę sam wyrwał się z ZSRR według własnego uznania”.

W takim też duchu wypowiadali się robotnicy-uchodźcy z Obiektu nr 6: SAMCZYŃSKI Grzegorz, Polak, PODWORNY Szymon i szereg innych.

Wśród robotników, przybyłych z Zachodniej Ukrainy, ujawniani są członkowie partii kontrewolucyjnych, podających się za członków KPP i KPZU.

Podczas rozmowy robotnik FINKELMAN oświadczył: „Wśród nas jest wielu prowokatorów. Są osoby, które w Polsce przynależały do żydowskiej partii faszystowskiej, kierowanej przez ŻABOTYŃSKIEGO⁶⁷³, a tu te osoby podają się za komunistów. Znajdujący się tu SZTEJN Lejba i SZTEJN Enia, należeli do trockistów, a teraz mówią, że oni są komunistami. Robotnik BRAJKO dokładnie wie, że brat SZTEJNA Lejby jest przywódcą partii BUND⁶⁷⁴”.

Według FINKELMANA pracujący na Obiekcie nr 9 SZWARC Elja podaje się za byłego członka KC KPP, ale on nigdy nim nie był. Wspomnianego SZWARCA FINKELMAN wielokrotnie widział w budynku KC PPS.

Tamże, na Obiekcie nr 9, pracuje ENGELSBURG, który w przeszłości był trockistą i występował przeciwko partii komunistycznej. Według oświadczenia robotnika BRAJKI wskazany ENGELSBURG w przeszłości był komunistą, ale potem został trockistą.

Celem rozpracowania tych osób kierujemy agenturę.

Osoby prowadzące działania antyradzieckie, agitujące za powrotem w rodzinne strony i podlegające do niewychodzenia do pracy przez nas zostały wzięte w aktywne agenturalne rozpracowanie.

Oprócz realizowanych przez nas przedsięwzięć agenturalno-operacyjnych, dotyczących ujawnienia i rozpracowania antyradzieckiego elementu i prowokatorów wśród robotników-uchodźców oraz zapobieżenia ich wrogim działaniom, uważam za niezbędne podjęcie energicznych środków na linii organów administracji państwowej i partyjnego kierownictwa celem usunięcia odnotowanych nieprawidłowości na Budowie nr 1 i zabezpieczenia normalnych warunków pracy i bytu robotnikom-uchodźcom.

NACZELNIK Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU KIJOWSKIEGO

kapitan bezpieczeństwa państwowego *Romanczuk*

[podpis odręczny]

^{a-}[...]^{-a}

[Stempel]*

Секретариат Комиссариата внутренних дел УССР

Nr _____ 16 XII 1939

Nr 1622661

„15” grudnia 1939 roku

m[iasto] Kijów

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim⁶⁷⁵.

HDA SBU, f. 16, op. 32, spr. 39, k. 76-85.

157

1940, 9 kwietnia, Czernihów – *Fragment protokołu przesłuchania świadka Fiodora Lewina w sprawie Józefa Litwinowa.*

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

^{a-} ^{-a} Na dokumencie adnotacja: „Tow. Romanczuk. 1) Trzeba poinform[ować] naczelnika bud[owy] celem podjęcia możliwych środków w sprawie usunięcia nieprawidłowości. 2) Nasilić agenturalną obsługę uchodźców. *Sierow. 22 XI [1939].*

* Stempel prostokątny, kolor odbicia czarny: Sekretariat Komisariatu Spraw Wewnętrznych USRR Nr ____ 16 XII 1939.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...] ^{-a}

9 kwietnia 1940 r. Ja, st[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKWD mł. lejtnant] b[ezpieczeństwa] p[ro]w[odzącego] Tiertysznik⁶⁷⁶, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Lewin⁶⁷⁷</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Fiodor Benjaminowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1903 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>mias[to] N[owogród] Siewierski obwodu czernihowskiego</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>mias[to] Bachmacz, ul. Oktriabska 37</i>
6. Nar[odowość] i obyw[ate]lstwo (poddaństwo)	<i>Żyd, poddany ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Щ* nr 003371 wydany przez Menski ROM⁶⁷⁸ 3 V 1936 r.</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Przew[odniczący] Rajpotriebsojuz⁶⁷⁹ w Bachmaczu</i>
9. Pochodzenie socjalne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Ojciec rzemieślnik-szklarz</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>na utrzymaniu rodziny</i> b) po rewolucji <i>urzędnik</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona – Paraskowia Grigoriowna – gospodyni domowa, córka Ella – 11 lat, córka Ada – 3 lata</i>

^{a-} –^a Brak wpisu.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

<i>Lewin**</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Członek WKP(b) od 1926 roku.</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^b [...] ^b b) po rewolucji
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Średni polityczny skład rezerwy RKKA, naczelnik Oddz[iału] Sz[koleniowego] w Bachmackim RWK⁶⁸⁰</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Od 1920 do 1921 roku i od 1925 do 1927 roku, ostatnie stanowisko – pomocnik dowódcy plutonu 1. Kaukaskiego P[ułku] S[trzeleckiego].</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Zast[ępcą] sekretarza organizacji part[yjnej] w Rajpotriebsojuz</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{b-} ^{-b} Ukośny napis jako odpowiedź na punkty a i b: *nie był poddawany.*

Zeznania ^{c-}aresztowanego^{-c} (świadka) *Lewina Fiodora Beniaminowicza* z dnia „9” kwietnia 1940 r.

^{d-}[...]^{-d}

Treść art. 89 KK USRR wyjaśniono.

^{e-}Pytanie^{-e***}: Czy znacie Litwinowa⁶⁸¹ Józefa Franciszkowicza? Jakie mieliście z nim relacje?

^{e-}Odpowiedź^{-e}: Litwinowa Józefa Franciszkowicza znam od 1927 roku, gdy rozpocząłem pracę w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim⁶⁸². Litwinow wtedy już pracował w zakładzie, poznaliśmy się jako komuniści, byliśmy w jednej organizacji partyjnej, wspólnie bywaliśmy na zebraniach. W zakładzie pracowałem do kwietnia 1930 roku, Litwinow odszedł z zakładu niewiele wcześniej, gdzie on odszedł i dlaczego, nie pamiętam. Powtórnie z Litwinowem spotkałem się wiosną 1939 roku, gdy zgodnie z postanowieniem RK WKP(b) Litwinow był skierowany do pracy jako dyrektor piekarni Rajpotriebsojuz w Bachmaczu, tj. był moim podległym.

Pytanie: Opowiedzcie o antypartyjnych wystąpieniach Litwinowa na zebraniach organizacji partyjnej w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim.

Odpowiedź: Antypartyjnych wystąpień Litwinowa na zebraniach organizacji partyjnej w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim ja nie pamiętam.

^{f-}[...]^{-f}

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 61-62.

^{c-} ^{-c} Wyraz skreślony.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{e-} ^{-e} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

^{***} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{f-} ^{-f} Brak ostatniej strony protokołu przesłuchania.

1940, 11 października, Kijów – Artykuł E. Minberga w gazecie „Głos Radziecki”, w którym przedstawiono sposoby przeprowadzania agitacji socjalistycznej wśród pracowników kolektywu charkowskiej orderowej fabryki krawieckiej im. Tyniakowa.

Po ukazie...

Fabryczny kolektyw charkowskiej orderowej fabryki krawieckiej im. Tyniakowa w ciągu ostatnich trzech miesięcy znacznie lepiej zaczął pracować. Ukazy Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 26 czerwca i 10 lipca pomogły zwiększyć dyscyplinę pracy. Wystarczy powiedzieć, że we wrześniu łazikowania i opóźnienia do pracy w porównaniu z czerwcem zmniejszyły się prawie trzykrotnie. Znacznie zwiększyła się wydajność pracy robotników i zmniejszyło się brakoróbstwo.

Kolektyw gorąco odpowiedział na wezwanie zakładów traktorowych im. Sergo Ordżonikidze⁶⁸³ o rozwinięcie przedpaździernikowego współzawodnictwa socjalistycznego. Cechy i agregaty biorą na siebie nowe socjalistyczne zobowiązania. 15 września [1940 r.] fabryka przed terminem wykonała plan 9-miesięczny i do końca miesiąca wyprodukowała ponad plan na 2 miliony rubli, wykonując plan wrześniowy na 117 proc[ent].

Organizacja partyjna (sekretarz komitetu partyjnego tow. Zylbersztejn) po wydaniu Ukazu zreorganizowała pracę agitacyjno-masową. Dla prowadzenia pogawędek z robotnikami maksymalnie wykorzystywana jest nie tylko przerwa obiadowa, lecz cały czas wolny od pracy przed jej rozpoczęciem i po skończeniu.

Na fabryce zorganizowany jest kącik czerwony. Są tu mapy, wykresy, schematy i inne pomoce poglądowe. Robotnicy, którzy przychodzą na drugą zmianę, zawsze mają możliwość posłuchania agitatora, wyjaśnienia tego, czy innego niezrozumiałego zagadnienia. We wrześniu i na początku października w czerwonym kąciku były zorganizowane pogadanki na tematy: „Nauka Lenina i Stalina o socjalistycznej organizacji pracy”, „Praca kobiety w ZSRR i krajach kapitalistycznych”, „Walka o jakość produkcji i wykonanie Ukazu z dnia 10-go lipca” i inne.

Komitet partyjny wziął pod uwagę wzrastające wymagania słuchaczy i przydzielił dla przeprowadzenia masowej pracy wyszkolonych komunistów i bezpartyjnych aktywistów. I tak, na przykład, pogawędki, referaty i odczyty przeprowadzają tt. Szyfryn – kierownik fabrycznego kolektywu agitacyjnego, Kwitko – zastępca dyrektora handlowego, Cybulski – kierownik wydziału przygotowania wytwórczości.

W cechach agitatorzy, jako reguła, pracują z niewielką grupą robotników. To daje pozytywne skutki. Słuchacze zawsze zbierają się punktualnie w oznaczonych godzinach. Prócz tego, mogą oni wyjaśnić i lepiej zrozumieć kwestie, które ich interesują.

Umiejętnie przeprowadza pogawędki stachanówka cechu Nr 2 tow. Raczyńska. Wykorzystuje ona fakty z życia fabryki i cechu, łączy pogawędki z zadaniami wytwórczymi. Tow. Raczyńska nigdy nie pomija poważnych kwestii, prosto i zrozumiale opowiada robotnikom o najważniejszych uchwałach partii i rządu.

Ogromne znaczenie wychowawcze mają urządzone w cechach witryny braków, gdzie umieszcza się przedmioty brakowe oraz nazwisko brakoroba⁶⁸⁴.

E. MINBERG

Druk w języku polskim.

„Głos Radziecki” 11 października 1940, nr 237, s. 2.

159

1940, 2 listopada, Czernihów – Pismo kierownika Obwodowego Archiwum Partyjnego przy Czernihowskim Obwodowym Komitecie KP(b)U do naczelnika Obwodowego Zarządu NKWD oraz dołączone wyciągi z protokołów zebrań partyjnych z fragmentami wystąpień Józefa Litwinowa.

^{a-}[...]-^a

[Nadruk firmowy]*

УРСР

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ
ПАРТІЙНИЙ АРХІВ

^{a-} –^a Adnotacja odręczna: Oddz[iał] Ś[ledeczy].

* Nadruk firmowy w języku ukraińskim, w tłumaczeniu: USRR Czernihowskie Obwodowe Archiwum Partyjne 2 XI 1940 r. nr 581 Czernihów, ul. Kirowa 3 przy Ob[wodowym] Kom[itecj]ie KP(b)U.

2 XI 1940 p.

№ 581

Чернігів, вул. Кірова 3

при Обкомі КП(б)У

^b[...]^b

Do

ZAST[ĘPCY] NACZ[ELNIKA] Z[ARZĄDU] NKWD OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

^c-tow. DIEMINA^{-c685}

[Odpowiedź na pismo] nr 2609767 z dnia 22 X [19]40 r.

dotyczy LITWINOWA J.F.

Czernihowskie Obw[odowe] Archiwum Part[yjne] w załączniku przesyła do Was następujące materiały archiw[alne]:

1. Wyciąg z protokołu nr 11 ogólnego otwartego zebrania członków i kandydatów partii, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 1 IV 1927 r.

2. Kopia wyciągu z protokołu nr 13 zamkniętego ogólnego zebrania komórki partyjnej, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 15 IV [19]27 r.

3. Kopia wyciągu z protokołu nr 13 zamkniętego ogólnego zebrania komórki partyjnej, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 15 IV [19]27 r.

4. Kopia wyciągu z protokołu nr 15 ogólnego zamkniętego zebrania, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 13 V [19]27 r.

5. Kopia wyciągu z protokołu nr 19 posiedzenia biura komórki partyjnej, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 17 V [19]27 r.

6. Kopia wyciągu z protokołu nr 29 posiedzenia biura komórki partyjnej, Ch[utor] Mych[ajliwski], z dnia 23 VIII [19]27 r.

7. Kopia wyciągu z protokołu nr 28 posiedzenia biura komórki partyjnej Zakładu Rafinacji Cukru w Ch[utorze] Mych[ajliwskim], z dnia z 16 VII [19]27 r.

A także przesyłamy Wam akta dwóch spraw osobowych na LITWINOWA J.F.:

1. Sprawa nr 152 z 1927 r. – na 52 arkuszach;

2. Sprawa nr 19 z 1928 r. – na 7 arkuszach.

^b -^b Adnotacja odręczna: Tow. Popow 14 XI [1940 r.] oraz [podpis nieczytelny].

^c -^c Fragment podkreślony maszynowo.

Akta spraw osobowych na tow. LITWINOWA J.F. prosimy zwrócić.

UWAGI:

Adresów członków komórki part[yjnej] Zakładu Raf[inacji Cukru] w Ch[utorze] Mychajliwskim, a także informacji o Pidierskim podać nie możemy, ponieważ takowych archiwum partyjne nie posiada.

Z protokołów z lat 1926-[19]27 wynika, że sekretarzem Głuchowskiego Okr[ęgowego] Kom[itetu] partii był nie PIDIERSKI jak wskazano w powyższym zapytaniu, lecz SIDIERSKI.

P.O. KIER[OWNIKA] OBW[ODOWEGO] PART[YJNEGO] ARCHIWUM

przy Czernihowskim Ob[wodowym] Kom[itecie] KP(b)U *Celik*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

[Załącznik nr 1 do pisma nr 581]

^{d-}Kopia^{-d}

^{c-}WYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 11^{-c}

Ogólnego otwartego zebrania członków i kandydatów do partii
Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 1 IV 1927 roku

^{d-}SŁUCHANO:^{-d}

Sprawozdania o podsumowaniu produkcji oraz perspektywach remontu, tow.
HONCZAROW M.

^{d-}DEBATOWALI:^{-d}

^{c-}LITWYNOW⁶⁸⁶ J.F.^{-c}

Remont na podwórzu w zeszłym roku był przeprowadzony źle, a zawiadujący sprawami gospodarczymi przyjmowali te prace, ponieważ mieli w tym interes.

Za SEKRETARZA BIURA KOMÓRKI PART[YJNEJ]

podpis

^{d-} ^{-d} Wyraz podkreślony maszynowo.

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik

[podpis odręczny]

[Załącznik nr 2 do pisma nr 581]

^d-Копіа^{-d}

^c-WYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 13^{-c}

Ogólnego zamkniętego zebrania komórki part[yjnej]

Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 15 IV 1927 roku

^d-SŁUCHANO:^{-d}

Informacji tow. JUWEL⁶⁸⁷ o tym, że tow. LITWYNOW Nikyfor, członek partii, ochrzcił swoje dziecko.

^d-DEBATOWALI:^{-d}

^c-LITWYNOW J.F.^{-c}

Takie obrzędy religijne podrywają autorytet naszej partii, a tow. LITWYNOW, jako politycznie rozwinięty członek partii, nie powinien tego robić, lecz sprzeciwić się, mógł też wyedukować swoją żonę.

PRZEWODNICZĄCY ZEBRANIA podpis

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

** Pieczęć okrągła z napisami w otoku i środku w języku ukraińskim, w tłumaczeniu: USRR. Czernihowskie Obwodowe Partyjne Archiwum przy Ob[wodowym] Kom[itecie] KP(b)U.

ZGODNE Z ORYGINAŁEM:

Kier[ujący] sprawami komórki partyjnej podpis

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik

[podpis odręczny]

[Załącznik nr 3 do pisma nr 581]

^d-Kopia^{-d}

^c-WYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 13^{-c}

Ogólnego zamkniętego zebrania komórki part[yjnej]

Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 15 IV 1927 roku

^d-SŁUCHANO:^{-d}

1. Sprawozdania tow. CWYLA na temat kontroli pracy komórki partyjnej w okresie 1 IV [19]26 r. – 1 IV [19]27 r.

^d-DEBATOWALI:^{-d}

^c-LITWYNOW J.F.^{-c}

Ja nie będę mówić o osiągnięciach, jakie ma nasza komórka, ponieważ je zreferował tow. CWYL, ale chcę zaznaczyć, że komórka [partyjna] udzielała szczególnej uwagi tematowi odwiedzania szkół partyjnych przez członków partii i w tym mamy wielkie osiągnięcia. Komórka nie zwracała należytej uwagi na dobór robotników do produkcji. Nie udało się osiągnąć wzrostu produkcji za rachunek kwalifikowanych robotników, ponieważ większość naszych pracowników, to chłopi. Praca organizatorów w cechach była słaba. Komórka słabo zajmowała się wysuwaniem na odpowiedzialne stanowiska, administracja obsadzała te stanowiska kim chciała, tu miał miejsce protekcjonizm. Praca wśród kobiet – słaba. Były przypadki złej pracy ze strony komsomolców, działo się tak dlatego, że oni powinni byli pracować na stanowiskach zgodnie z kwalifikacjami, lecz na te miejsca zostały postawione dzieci specjalistów. Słaba była praca frakcji, szczególnie K[omitetu] Z[akładowego], który nie zajmował się takim tematami, jak redukcja etatów na produkcji, zwalniano członków partii. Gdy trzeba zaoszczędzić, robi się to kosztem robotników. Źle się dzieje, gdy członkom

Robkopu⁶⁸⁸ nie dają kredytów. Przy klubie nie jest wywieszana gazetka ścienna, ponieważ, gdy partyjny korespondent-robotnik coś napisze, to ciągną go na zebranie biura partyjnego, sprawdzają artykuły, a o członkach partii on nie ma prawa pisać, teraz kółko korespondentów-robotników w ogóle nie działa.

PRZEWODNICZĄCY ZEBRANIA podpis

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZGODNE Z ORYGINAŁEM:

Kier[ujący] sprawami komórki partyjnej podpis

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik

[podpis odręczny]

[Załącznik nr 4 do pisma nr 581]

^d-Kopia^{-d}

^c-WYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 15^{-c}

Ogólnego zamkniętego zebrania komórki part[yjnej]

Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 13 V 1927 roku

^d-SŁUCHANO:^{-d} Sprawozdania o działalności komórki partyjnej w okresie 28 XII [19]26 r. –
1 V 1927 r. Sprawozdawca tow. JUWEL.

^d-DEBATOWALI:^{-d}

^c-LITWYNOW J.F.^{-c}

Wskazał na to, że nastolatki nieprawidłowo są wykorzystywani na produkcji, kosztem ^e[...] ^e. Dalej mamy obrządki religijne i świętowanie Wielkanocy. ^fJeśli mamy osiągnięcia w oszczędzaniu, to tylko kosztem robotników ^f. Członkowie partii biorą słaby udział w działalności klubu robotniczego, nawet nie wstępują do niego. Nie zwrócono należytej uwagi na udział członków partii w gazetce ściennej klubu. Należy zwrócić uwagę na obniżenie cen produkcji.

PRZEWODNICZĄCY ZEBRANIA podpis
SEKRETARZ podpis

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZGODNE Z ORYGINAŁEM:

Kierujący sprawami komórki part[yjnej] ŁEWINA
[podpis maszynowy]

ZA ZGODNOŚĆ: Celik
[podpis odręczny]

[Załącznik nr 5 do pisma nr 581]

^dKopia ^d

^cWYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 19 ^c

Posiedzenia biura komórki part[yjnej]

Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 17 V [19]27 roku

DEBATOWANO: o sprawozdaniu z działalności Jurasiewskiej⁶⁸⁹ Silrady

^e ^e Wyraz nieodczytany.

^f ^f Fragment podkreślony czerwoną kredką.

^cTow. LITWYNOW^c

W zeszłym roku w KNS było 40 członków, obecnie 103, więc był wzrost i praca też. Jeden tow. OSTAPENKO nie będzie mógł poradzić sobie z całą tą pracą, jeśli nie będą mu pomagać wszyscy członkowie Rady Wiejskiej.

SEKRETARZ BIURA KOMÓRKI PART[YJNEJ]

PODOPRYHOR

[podpis maszynowy]

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в

ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik

[podpis odręczny]

[Załącznik nr 6 do pisma nr 581]

^dKopia^d

^cWYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 29^c

Posiedzenia biura komórki part[yjnej] Zakładu Rafinacji Cukru

Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 23 VIII 1927 roku

^cDEBATOWANO: (Sprawozdanie tow. BIELAWSKIEGO).^c

^cTow. LITWINOW:^c

Członkowie KWP⁶⁹⁰ nie wiedzą, komu mają płacić składki członkowskie, dlatego należy sporządzić listy przyjmujących składki. Nakładanie kar za niepłacenie w terminie składek w naszych warunkach nie jest możliwe.

SEKRETARZ KOMÓRKI PART[YJNEJ]

PODOPRIGOR⁶⁹¹

[podpis maszynowy]

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik
[podpis odręczny]

[Załącznik nr 7 do pisma nr 581]

^d-Kopia^{-d}

^c-WYCIĄG Z PROTOKOŁU nr 28^{-c}

Posiedzenia biura komórki part[yjnej] Zakładu Rafinacji Cukru
Ch[utor] Mych[ajliwski] z dnia 16 VIII 1927 roku

^d-DEBATOWALI:^{-d}

^c-Tow. LITWINOW:^{-c}

Nasza drużyna pożarowa nie jest przygotowana, niezdolna do działania, w ogólnie nie jest wyszkolona i podczas gaszenia pożarów wśród strażaków panuje panika. Powinniśmy przestać budować drewniane siewniki. Stróżów wybrano bardzo źle. Należy zaznaczyć, że dobrych stróży pozwalniano, na ich miejsce postawiono inwalidów.

SEKRETARZ KOMÓRKI PART[YJNEJ]

PODOPRIGOR
[podpis maszynowy]

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в
ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik
[podpis odręczny]

[Załącznik nr 8 do pisma nr 581]

^d-LISTA^{-d}

CZŁONKÓW KOMÓRKI PARTYJNEJ

Zakładu Rafinacji Cukru Ch[utor] Mych[ajliwski] w latach 1927, 1929-[19]30

^c-1927 rok^{-c}

1. PODOPRYHOR
2. REPIN
3. HONCZAROW I.
4. HONCZAROW M.
5. MIROSZNYK
6. BILAWSKI N.
7. ANDERSON
8. LITMANOWYCZ
9. USTENKO I.
10. NIMCEW P.
11. NATIAHAJLENKO

^c-lata 1929-[19]30^{-c}

1. JEWDOKYMENKO A.I.
2. ŻUKOW N.W.
3. KOSZUK A.T.
4. KOROTKA W.I.
5. MYCHAJLENKO P.N.
6. MYROSZNICZENKO S.
7. NESTERENKO E.P.
8. TKACZENKO M.S.
9. JASZCZENKO P.E.
10. HAPONOWA P.
11. DEMCZENKO H.I.
12. JERMOLENKO A.A.
13. ŻURYK F.M.
14. ZUBAR P.S.
15. KONOWCOW A.

[Pieczęć]**

УСРР

Чернігівський Обласний Парти́йний Архі́в

ПРИ ОБКОМІ КП(б)У

ZA ZGODNOŚĆ:

Celik

[podpis odręczny]

Pismo przewodnie: oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

Załączniki nr 1-5 – oryginały. Rękopisy w języku ukraińskim; załączniki nr 6-7 – oryginały. Rękopisy w języku rosyjskim; załącznik nr 8 – oryginał. Rękopis w języku ukraińskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 162 (pismo przewodnie); k. 163 (Załącznik nr 1); k. 164 (Załącznik nr 2); k. 165 (Załącznik nr 3); k. 166 (Załącznik nr 4); k. 167 (Załącznik nr 5); k. 168 (Załącznik nr 6); k. 168 (Załącznik nr 7); k. 169 (Załącznik nr 8).

160

1941, 15 kwietnia, Czernihów – Protokół przesłuchania świadka Marii Gorowej w sprawie Józefa Litwinowa.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

15 kwietnia 1941 r. Ja, st[arszy] śledczy O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB sierżant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Triepaczenko⁶⁹², przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	Gorowa ⁶⁹³
2. Imię oraz imię ojcowskie	Maria Pimienowna
3. Data urodzenia	1899 r.
4. Miejsce urodzenia	w[ieś] Swesa, rejonu jampolskiego obwodu sumskiego

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

5. Miejsce zamieszkania	<i>Chutor Mychajliwski obwodu sumskiego</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainka, poddana ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Posiada</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Kierowniczka żłobka Zakładu Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim.</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z robotników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>pracowała w zakładzie mechanicznym we wsi Swesa</i> b) po rewolucji <i>tamże</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Nie posiada</i>
<i>Gorowa*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Członek WKP(b) od 1926 r.</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie była poddawana</i> b) po rewolucji <i>nie była poddawana</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Nie figuruje</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach	<i>Nie służyła</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brała udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Deputowana Rady Osadowej Chutoru Mychajliwskiego, agitator organizacji partyjnej, członek biura komitetu partyjnego zakładu.</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania ^{b-}aresztowanego^{-b} (świadka) *Gorowej Marii Pimienowny* z dnia „15” kwietnia 1941 r.

^{c-}[...]^{-c}

O odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR świadek została uprzedzona.

^{d-}Pytanie^{-d**}: Czy przesłuchiowano Was wcześniej w sprawie Litwinowa Józefa Franciszkowicza?

^{d-}Odpowiedź^{-d}: Tak, wielokrotnie mnie przesłuchiowano w sprawie wskazanego Litwinowa Józefa Franciszkowicza.

Pytanie: Powiedźcie, co Wam jest wiadomo o antyradzieckiej działalności Litwinowa J.F.?

Odpowiedź: O antyradzieckiej działalności Litwinowa Józefa Franciszkowicza osobiście nic mi nie jest wiadomo. Wiem tylko, że w latach 1927-1929, gdy byliśmy członkami organizacji partyjnej zakładu rafinacji w Chutorze Mychajliwskim, Litwinow wielokrotnie występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej dotyczącym różnych

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{d-} ^{-d} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

kwestii. W jakich tematach dokładnie występował Litwinow w tych latach, ja teraz nie mogę sobie przypomnieć. Pamiętam tylko, że nigdy nie słyszałam żeby Litwinow podczas swoich wystąpień stawał w obronie tez Trockiego. W jego wystąpieniach nie słyszałam ani słowa w obronie Trockiego, jak również nie wymieniał on nazwiska i imienia Trockiego. Gdy byłam obecna w tym czasie na zebraniach organizacji jak partyjnej tak związkowej, słyszałam, jak Litwinow Józef Franciszkowicz występował przeciwko działaniom administracji zakładu, opowiadali o tym również inni komuniści.

Pytanie: Czy te wystąpienia, o których teraz zeznacie, mogłyście pomylić z wystąpieniami innego Litwinowa o tym samym nazwisku?

Odpowiedź: Przypominam sobie, że w organizacji partyjnej było wtedy dwóch Litwinowów. Jednym z nich był Litwinow Iwan średniego wzrostu, szatyn, mieszkał na terytorium cukrowni, a drugi Litwinow Józef Franciszkowicz był wysokiego wzrostu, brunet, również mieszkał na terytorium zakładu. Gdy Litwinow J.F. został odwołany z zakładu rafinacji w Chutorze Mychajliwskim przez Szosteński Rajkom⁶⁹⁴ partii, Litwinow Iwan, będący wtedy jeszcze komunistą, pozostał w pracy w zakładzie. Następnie Litwinow Iwan został wykluczony z szeregów partii.

Pytanie: W swoich zeznaniach na przesłuchaniach w dniu 27 sierpnia 1937 r. zeznaliście śledczemu NKWD w Jampolu o tym, że Litwinow Józef Franciszkowicz w latach 1927-1929 występował przeciwko głównej linii WKP(b), wychwalał opozycję i tezy Trockiego jako jedynie prawidłowe, mówił, że nimi należy się kierować. Pamiętacie te swoje zeznania?

Odpowiedź: Tak, pamiętam to przesłuchanie. Mnie wtedy przesłuchiwał funkcjonariusz NKWD w Jampolu Ławrow, ale takich zeznań jak tam zapisano, ja nie składałam. Wtedy również oświadczyłam, jak teraz, że Litwinow Józef Franciszkowicz wielokrotnie występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej, a dalej pomyliłam się mówiąc, że skoro on występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji, to jest jednoznaczne z tym, że występował przeciwko głównej linii partii, więc stawał w obronie Trockiego. Moje słowa o Litwinowie wtedy zostały zapisane niedokładnie przez osobę przesłuchującą mnie.

Pytanie: Dlaczego podpisaliście protokół przesłuchania?

Odpowiedź: Prawdę mówiąc, podczas pierwszego przesłuchania byłam trochę zdezorientowana, protokół napisany przez Ławrowa podpisałam bez czytania. Na drugim przesłuchaniu w tej sprawie zeznałam tak jak było w rzeczywistości.

Pytanie: Opowiedzcie szczegółowo, jakie to były wystąpienia ze strony Litwinowa J.F. przeciwko administracji zakładu?

Odpowiedź: Dokładnie opowiedzieć treść jego wystąpień teraz będzie ciężko z powodu upływu czasu, ale przypominam sobie, że Litwinow Józef Franciszkowicz występował przeciwko administracji zakładu mówiąc, że nie awansowali jego i innych na wyżej opłacane stanowiska, otwarcie mówił, że mógłby wykonywać pracę bardziej odpowiedzialną, niż wtedy wykonywał.

Pytanie: Czy pamiętacie, do czego sprowadzały się wystąpienia Litwinowa wtedy, gdy on podejmował temat leczenia syna przed dyrekcją zakładu?

Odpowiedź: Przypominam sobie, że Litwinow prosił o pomoc w leczeniu swojego syna, tylko nie mogę dokładnie wspomnieć, przed kim on wtedy podejmował ten temat, przed administracją czy komitetem związkowym. Treści wystąpień Litwinowa w kwestii jego prośby z powodu upływu czasu absolutnie nie pamiętam.

Pytanie: Wam odczytano fragmenty protokołu nr 15 zamkniętego ogólnego zebrania komórki partyjnej zakładu w Chutorze Mychajliwskim z dnia 13 maja 1927 roku, gdzie zacytowano wystąpienie Litwinowa J.F., który oświadczył: „Jeżeli mamy jakieś osiągnięcia ekonomiczne w zakładzie, to tylko kosztem robotników”. Jeśli chodzi o treść wystąpień Litwinowa, powiedzcie, który Litwinow występował Iwan czy Józef?

Odpowiedź: Dokładnie odpowiedzieć nie mogę. Sądząc po zakończeniu wystąpienia, gdzie mówi się o obniżeniu cen produkcji, przypuszczam, że występował Litwinow Iwan. On pracował jako przewodniczący działu sprzedaży zakładu. Ale powiedzieć na pewno nie mogę, z powodu tego, że ja nawet jego imienia ojcowskiego już nie pamiętam.

Pytanie: Czy możecie scharakteryzować jak prowadzono obsługę dokumentacji partyjnej w tym czasie w miejscowej partyjnej komórce w zakładzie?

Odpowiedź: Szczegółowo ciężko opisać, ale znane mi są poszczególne fakty prowadzenia dokumentacji partyjnej. Sytuacja nie była w porządku. Protokoły nie były sporządzane na czas. W szeregu przypadków było tak, że te ostatnie nie były przechowywane w szafkach, lecz były dostępne nie tylko dla komunistów, lecz również dla innych osób. Kart osobowej ewidencji komunistów było dwie lub nawet trzy sztuki. Odpowiedzialnego za przechowywanie dokumentów partyjnych nie było.

Pytanie: Wam pokazano fotografię pewnej osoby. Powiedzcie, kto jest na tym zdjęciu w białej furazerce, w krawacie i z małym wąsikiem?

Odpowiedź: Jest to fotografia Litwinowa Józefa Franciszkowicza, o którym składałam wcześniej i składam teraz zeznania.

Pytanie: Czy w ostatnich latach widywaliście Litwinowa Józefa Franciszkowicza?

Odpowiedź: Po dziesięcioletniej przerwie, kiedyś w lecie 1940 roku, idąc drogą koło sklepu zakładowego zobaczyłam Litwinowa J.F. siedzącego z niejakim Solniczenką, wcześniej wykluczonym z szeregów WKP(b) za antysemityzm. Kiedy ja zrównałam się z nimi, Litwinow podszedł do mnie, zapytałam go, gdzie pracuje i w jaki sposób znalazł się w Chutorze Mychajliwskim. On wtedy odpowiedział, że wysyłał drewno do stacji Zernowe⁶⁹⁵ i jest tu przejazdem. Dalej on dosłownie powiedział: „Przełącz moim oszczercom pozdrowienia”. Mówiłam o tym Klimience⁶⁹⁶ Fiodorowi Makarowiczowi.

Przesłuchanie zakończono.

Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, mi odczytany, pod czym się podpisuję.

Gorowa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernih[owskiego]

sierż[ant] bezp[iecieństwa] państ[wowego] *Triepaczenko*

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 141-145.

161

1941, 16 kwietnia, Czernihów – Protokół przesłuchania świadka Piotra Andersona w sprawie Józefa Litwinowa.

USRR

LUADOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]-^a

16 kwietnia 1941 r. Ja, st[arszy] śledczy O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB sierżant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] *Triepaczenko*, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Anderson⁶⁹⁷</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Piotr Iwanowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1892 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Ryga</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>Chutor Mychajliwski rejonu jampolskiego obwodu sumskiego</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddanie)	<i>Łotysz, poddany ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Posiada</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Sekretarz organizacji partyjnej wsi Czujkiwka rejonu jampolskiego obwodu sumskiego</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Robotnik</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>robotnik</i> b) po rewolucji <i>robotnik</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona – Polina Andriejewna Anderson</i>
<i>Anderson*</i> [podpis odręczny]	

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Nieukończone wyższe, ukończył 2 lata Instytutu Rolniczego w Dniepropietrowsku</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Członek WKP(b) od 1925 r.</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie był poddawany</i> b) po rewolucji <i>nie był poddawany</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Honorowy dyplom za udział w walce podczas wojny ojczyźnianej wydany w 1934 r. przez Dniepropietrowski Obwodowy i Miejski Komitet Partii.</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Figuruje jako rezerwista</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Służył od 1917 do 1921 r.</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Anderson</i> [podpis odręczny]

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania ^{b-}aresztowanego^{-b} (świadka) *Andersona Piotra Iwanowicza* z dnia „16” kwietnia 1941 r.

^{c-}[...]^{-c}

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

O odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR świadek został uprzedzony.

^{d-}Pytanie^{-d**}: Skąd znacie Litwinowa Józefa Franciszkowicza?

^{d-}Odpowiedź^{-d}: Z Litwinowem Józefem Franciszkowiczem pracowałem w latach 1924-1929 w zakładzie w Chutorze Mychajliwskim obecnie obwodu sumskiego. Razem byliśmy w organizacji partyjnej zakładu. Ja byłem członkiem partii od 1925 r., nie pamiętam od którego roku był Litwinow. Gdy wspólnie z Litwinowem pracowaliśmy w jednym zakładzie, byłem również członkiem biura partii w zakładzie rafinacji w Chutorze Mychajliwskim.

Pytanie: Kto wtedy jeszcze był w biurze komórki partyjnej zakładu?

Odpowiedź: Wiem, że sekretarzem komórki partyjnej była Juwiel, kobieta, imienia i imienia odojcowskiego jej nie znam, członkiem biura, poza mną, był jeszcze Gonczarow⁶⁹⁸ Michaił Iwanowicz, b[yły] dyrektor zakładu. Innych ze składu biura nie pamiętam.

Pytanie: Powiedzcie, co pamiętacie z antyradzieckich lub antypartyjnych wystąpień Litwinowa Józefa Franciszkowicza?

Odpowiedź: Żadne fakty otwartych wystąpień przeciwko postanowieniom partii lub przedsięwzięciom władzy radzieckiej Litwinowa Józefa Franciszkowicza mi osobiście nie są znane, również o charakterze opozycyjnym nie było jego wystąpień. Jednak mam w pamięci przypadek, gdy Litwinow występował przeciwko poszczególnym postanowieniom organizacji partyjnej. W tym samym czasie on występował obwiniając administrację zakładu, ale z jakich dokładnie powodów, teraz przypomnieć sobie nie mogę. Był przypadek, gdy Litwinow składał wniosek do komórki partyjnej z prośbą o okazanie mu pomocy materialnej potrzebnej na leczenie syna. Wtedy organizacja nie odmówiła Litwinowowi, podjęła postanowienie o rozpatrzeniu tego wniosku w organizacji związkowej zakładu. Gdy o tym postanowiono, Litwinow był niezadowolony z tego postanowienia, oświadczył, że organizacja partyjna nie powinna mieszać się w sprawy organizacji związkowej. Pamiętam, że on właśnie tak powiedział. Mogę potwierdzić, że Litwinow ani przed złożeniem wniosku o pomoc, ani później nie występował w temacie niemieszania się organizacji partyjnych do spraw związków zawodowych, takich przypadków nie było. Dane wystąpienie Litwinowa ja osobiście oceniałem i oceniam jako antypartyjne. O innych antypartyjnych wystąpieniach ze strony Litwinowa mi nic nie jest wiadomo.

^{d-} ^{-d} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

^{**} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Pytanie: Czy to wystąpienie Litwinowa na temat niemieszania się organizacji partyjnej do spraw związków zawodowych popierali inni komuniści organizacji partyjnej?

Odpowiedź: Tak, w obronie Litwinowa wystąpili Łuczinski⁶⁹⁹ i Jeriemin⁷⁰⁰, imion oraz imion odojcowskich ich nie pamiętam. Oni uważali, że organizacja partyjna powinna okazać pomoc Litwinowowi z kasy partyjnej lub za rachunek dyrekcji, twierdzili również, że postanowienie organizacji partyjnej o rozpatrzeniu wniosku Litwinowa w organizacji związkowej zakładu jest nieprawidłowym, ponieważ związek zawodowy zakładu jest samodzielną organizacją, na którą organizacja partyjna nie powinna wywierać wpływu.

Pytanie: Opowiedzcie szczegółowo i konkretnie, jak miejscowa organizacja partyjna motywowała istotę wniosku Litwinowa, co zdecydowano oraz jak było zapisane.

Odpowiedź: Dosłownie wyłożyć podjętego postanowienia z powodu upływu czasu nie mogę. Decyzja sprowadzała się do tego, żeby rekomendować Litwinowowi, który złożył wniosek, zwrócić się z prośbą do organizacji związkowej zakładu.

Pytanie: Czy występował Litwinow J.F. na zebraniach partyjnych skarżąc się na administrację zakładu w kwestii mieszkaniowej, awansowania go na wyżej opłacane stanowisko lub z innymi podobnymi tematami?

Odpowiedź: Jak już wspomniałem wyżej, Litwinow wyrażał niezadowolenie z administracji zakładu, ale wyliczyć konkretnie, do czego te wystąpienia sprowadzały się, jest mi teraz ciężko, wszystkiego nie mogę sobie przypomnieć.

Pytanie: Na przesłuchaniu przez śledczego NKWD w dniu 21 lipca 1938 roku zeznawaliście bezpośrednio o tym, że jakoby Litwinow Józef Franciszkowicz na zebraniach organizacji partyjnej zakładu występował przeciwko postanowieniom KC partii dotyczącym kierownictwa organizacjami związkowymi, wykladał argumentację Trockiego w tym temacie. Podczas ponownego przesłuchania w dniu 9 sierpnia 1939 roku potwierdziliście te zeznania. Kiedy przesłuchiwał Was partyjny śledczy 4 grudnia 1939 roku, nagle zmieniliście swoje zeznania i powiedzieliście to, co teraz zeznacie. Czym można wyjaśnić takową nieścisłość i niekonsekwencję w Waszych zeznaniach?

Odpowiedź: Oświadczam, że nie próbuję niczego ukrywać przed organami śledczymi. Fakty, o których teraz zeznałem, były mi w pewnym stopniu znane także podczas pierwszych moich zeznań. Wtedy wystąpienie Litwinowa Józefa Franciszkowicza wyjaśniłem w następujący sposób: występując Litwinow oświadczył, że organizacja partyjna zakładu nie powinna mieszać się lub podejmować decyzji w sprawach organizacji związkowej (mówił to, gdy rozpatrywano jego wniosek o pomoc w leczeniu syna). Te słowa odebrałem jako

interpretacje tez Trockiego o niemieszaniu się partii do organizacji związkowych, a także uznałem, że są skierowane przeciwko postanowieniom KC partii.

Pytanie: Jakie były w tym czasie ugrupowania w organizacji partyjnej?

Odpowiedź: Bezpośrednio odpowiedzieć o tym, czy były jakieś ugrupowania w organizacji, nie mogę. Wiem, że wśród członków zakładowej organizacji partyjnej w tym czasie wyróżniali się jako niezadowoleni z postanowień miejscowej organizacji następujący komuniści: Łuczinski, Jeriemin oraz Natiagajlenko⁷⁰¹, więcej nie pamiętam. Litwinow Józef Franciszkowicz ich często popierał. W tym czasie odbywały się zajęcia szkoły partyjnej, którą kierował Woroszin⁷⁰², imienia oraz imienia odojcowskiego jego nie pamiętam (o takim nazwisku był tylko jeden komunista). Podczas dyskusji na jakiś polityczny temat wskazany wyżej Jeriemin nie zgadzał się z wyjaśnieniami, więc bezpośrednio powiedział, że pojedzie do Moskwy prosto do Trockiego, niech on mu da odpowiednie wyjaśnienia. Nigdy nie słyszałem, żeby Litwinow występował na zajęciach szkoły lub w innych miejscach z trockistowskimi interpretacjami. Antyradzieckich wystąpień ze strony Litwinowa, także nie znam.

Pytanie: Jakie były relacje w tym czasie między Litwinowem Józefem Franciszkowiczem a komunistami Gonczarowem Michaiłem Iwanowiczem oraz Juwiel, była sekretarz organizacji partyjnej?

Odpowiedź: W tym czasie nie zauważyłem złych relacji między Litwinowem a Gonczarowem i Juwiel.

Pytanie: Przesłuchiwany w tej sprawie Woroszin Jewgienij Michajłowicz, pracujący wcześniej w zakładzie rafinacji w Chutorze Mychajliwskim, w dniu 4 stycznia 1941 roku zeznał, że Łuczinski i Litwinow rozpracowywali etatowego robotnika, członka partii Andersona celem przyłączenia go do siebie. Skoro byliście jedynym w organizacji partyjnej o tym nazwisku, to ustosunkujcie się do zeznań Woroszina.

Odpowiedź: Tak, w rejestrze organizacji partyjnej zakładu rzeczywiście był jeden Anderson, ja nim byłem. Ustosunkować się do zeznań Woroszina nie mogę, nie pamiętam nawet, żeby taka sytuacja miała miejsce w moim życiu. Nigdy z Łuczinskim i Litwinowem podczas ich wystąpień nie zgadzałem się i uważam, że dobrze robiłem, jak również jakiegokolwiek opracowywania mnie z ich strony absolutnie nie pamiętam.

Pytanie: Czy oprócz Litwinowa Józefa Franciszkowicza w organizacji partyjnej zakładu byli inni Litwinowowie?

Odpowiedź: Oprócz Litwinowa Józefa Franciszkowicza w organizacji partyjnej zakładu rafinacji w Chutorze Mychajliwskim był jeszcze jeden Litwinow, imienia oraz imienia odojcowskiego jego teraz nie pamiętam. Opowiedzieć jak wyglądali i czym się różnili oni teraz

jest ciężko. W zakładzie byli jeszcze inni robotnicy o tym nazwisku, ale ani ten drugi Litwinow, będący komunistą, ani ci inni Litwinowowie, pracujący w cechach przy produkcji, nigdy tak często nie występowali jak Litwinow Józef Franciszkowicz. O drugim Litwinowie – komuniście wtedy w organizacji partyjnej nawet nie było słyhać.

Pytanie: Czy zapisywano wtedy wszystkie wystąpienia Litwinowa i innych komunistów w protokołach zebrań partyjnych i w jaki sposób przechowywano je w biurze organizacji?

Odpowiedź: Według mnie wszystkie wystąpienia mające miejsce na zebraniach partyjnych odnotowywano w protokołach. Uważam, że przechowywanie dokumentów partyjnych odbywało się zgodnie z ówczesnymi wymaganiami kierowniczych organów partii.

Pytanie: Czy możecie wyjaśnić jako były członek biura komórki partyjnej zakładu, dlaczego w materiałach znajdujących się w archiwum organizacji zakładu rafinacji w Chutorze Mychajliwskim, mianowicie na listach komunistów, nie odnotowano nazwisk komunistów Litwinowowych będących w tym czasie w rejestrze owej organizacji?

Odpowiedź: Tego wyjaśnić w żaden sposób nie potrafię.

Pytanie: Wam odczytano fragment protokołu nr 15 zamkniętego zebrania komórki partyjnej zakładu rafinacji w Chutorze Mychajliwskim z dnia 13 maja 1927 r., gdzie występujący komunistą Litwinow mówił: „Jeżeli mamy jakieś osiągnięcia ekonomiczne w zakładzie, to tylko kosztem robotników”^e. Powiedzcie, którego Litwinowa było to wystąpienie?

Odpowiedź: Nie wiem.

Pytanie: Kiedy ostatni raz spotkaliście Litwinowa J.F. i w jakich okolicznościach?

Odpowiedź: Ja z nim widziałem się tylko podczas konfrontacji między mną a nim w Bachmaczu w 1938 roku. Więcej z nim nie widziałem się.

Przesłuchanie zakończono. Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, mi odczytano, pod czym się podpisuję.

Anderson

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernih[owskiego]

sierżant bezp[iecieństwa] państ[wowego] *Triepaczenko*

^e –^e Fragment podkreślony.

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 146-152.

162

1941, 17 kwietnia, Czernihów – Protokół przesłuchania świadka Fiodora Klimienki w sprawie Józefa Litwinowa.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

17 kwietnia 1941 r. Ja, st[arszy] śledczy O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB sierżant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Triepaczenko, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Klimienko</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Fiedot Makarowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1885 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>w[ieś] Biłycia⁷⁰³ rejonu jampolskiego obwodu sumskiego</i>

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

5. Miejsce zamieszkania	<i>Chutor Mychajliwski, Zakład Rafinacji Cukru</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainiec, obywatel ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>ЧБ* nr 090600, wydany 14 VIII 1936 r. przez Jampolską Milicję Rejonową</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Majster cechu produkcji syropów Zakład Rafinacji w Chutorze Mychajliwskim obwodu sumskiego.</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z chłopów-biedniaków</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>chłop-biedniak</i> b) po rewolucji <i>robotnik</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona – Klimienko Jewdokija Stiepanowna – 50 lat, synowie: Jewgienij – 1919 r., w Armii Czerwonej; Witalij – 1921 r., w Armii Czerwonej; Władimir – 1926 r. – uczeń; córka Melania – 1924 r., uczennica.</i>
<i>Klimienko**</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Członek WKP(b) od 1927 roku</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji <i>nie podlegał</i> b) po rewolucji <i>nie podlegał</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nagród nie posiada</i>

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Zdjęty z ewidencji wojskowej ze względu na wiek.</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Członek zakładowego komitetu cukrowni, członek komisji rewizyjnej kooperacji cukrowni, członek biura komitetu partyjnego zakładu, organizator partyjny cechu i kierownik działu agitacji kolektywu.</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania ^{b-}aresztowanego^{-b} (świadka) *Klimienki Fiedota Makarowicza* z dnia „17” kwietnia 1941 r.

^{c-}[...]^{-c}

O odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR świadek został uprzedzony.

^{d-}Pytanie^{-d***}: Opowiedzcie szczegółowo, co jest Wam wiadomo o antyradzieckiej i antypartyjnej działalności Litwinowa Józefa Franciszkowicza?

^{d-}Odpowiedź^{-d}: Z Litwinowem J.F. pracowałem w zakładzie rafinacji, gdzie w latach 1926-1928 byliśmy członkami zakładowej organizacji partyjnej. Z tego okresu przypominają

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

^{d-} ^{-d} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

*** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

mi się poszczególne wystąpienia Litwinowa na zebraniach organizacji partyjnej. Litwinow J.F. był jednym z tych niezadowolonych z zajmowanego stanowiska w pracy, nisko opłacanego. Wszyscy oni domagali się wyżej opłacanego stanowiska. Swoje wystąpienia Litwinow najczęściej kierował przeciwko kierownikowi administracji zakładu, w tym czasie był nim Gonczarow. Przypominam sobie następujące charakterystyczne detale z zachowania Litwinowa: gdy coś nie szło po jego myśli, on w tym znaczącą winę znajdował w osobie dyrektora, wyzywał go mówiąc: „Tobie to dobrze, ty tylko duży brzuch karmisz”. Gdy Litwinow przy różnych okazjach spotykał dyrektora, nie omieszkął również z niego zażartować, dosłownie wyśmiewał „brzuch” dyrektora. Nie mogę dokładnie powiedzieć, jaki specjalny cel miał Litwinow wyrażając swoje poglądy, ale niektóre wystąpienia Litwinowa miały niezdrowy antypartyjny charakter w tym okresie. Do tych jego wystąpień wtedy szczególnego znaczenia nie przywiązywano, lecz przeprowadzano objaśnienia nieprawidłowości takich wystąpień. Gdy po remoncie Zakładu Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim wznowiono produkcję i rozpoczęto nabór siły roboczej, administracja zakładu prowadziła wybór siły roboczej według kwalifikacji przyszłych pracowników, były to prawidłowe działania. W Chutorze Mychajliwskim odbywało się to w taki sposób, że z jednej rodziny, mającej w swoim składzie różnych specjalistów, przyjmowano do zakładu po kilka osób. Litwinow J.F. podczas jednego ze swoich wystąpień na ogólnym zebraniu organizacji partyjnej na swój sposób interpretował tę sytuację uważając działania administracji zakładu za nieprawidłowe. Starał się udowodnić, że w celu likwidacji mającego w tym czasie miejsce bezrobocia nie należy brać pod uwagę kwalifikacji siły roboczej, lecz z każdej rodziny przyjąć jedną osobę. To według niego zabezpieczy pracę każdej rodzinie bezrobotnych. Takie nieprawidłowe zrozumienie tematu przez Litwinowa od razu zostało obalone, co bardzo złościło Litwinowa jako człowieka wyróżniającego się wymownymi wystąpieniami celem zdobycia autorytetu wśród mas pracujących i komunistów oraz otrzymania lepiej opłacanego stanowiska. Nie pamiętam w jakim dokładnie roku i jaki temat dyskutowano na zebraniu partyjnym, ale ze strony Litwinowa miała miejsce wypowiedź o następującym charakterze: „Do czego partia doprowadziła, że w kraju panuje bezrobocie, głód, ludzie umierają z braku pracy itd., dosłownie przypomnieć jest mi ciężko”. Charakterystycznym jest to, że w tym czasie w organizacji partyjnej takich aktywnie występujących przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji było wielu. Przypominam sobie, że wśród nich byli Łuczinski, Gonczarow Iwan i inni, których nazwisk nijak nie mogę przypomnieć. W tej liczbie występujących przeciwko poszczególnym postanowieniom partii był również wspomniany Litwinow Józef Franciszkowicz. Innych faktów jego wystąpień o takim charakterze ja nie znam. Składając

wcześniej zeznania uważałem, że skoro Litwinow występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej, to jednoznaczne z tym, że był on przeciwko głównej linii partii i stąd też trockistą. W swoich wystąpieniach Litwinow J.F. nigdy nie wysuwał poszczególnych tez trockistowskich ani nie bronił linii Trockiego.

Pytanie: Powiedzcie, w jakich okolicznościach przypominały się Wam te wystąpienia Litwinowa, co było tego powodem?

Odpowiedź: W 1937 roku, miesiąca nie pamiętam, w Jampolu odbywało się zamknięte rejonowe zebranie partyjne, na którym dyskutowano kwestię przynależności do partii Nikitiuka, ponieważ zebrano materiały o jego działalności trockistowskiej. Gdy zaczęto pytać Nikitiuka o jego kontakty, on wskazał, że jakoby wcześniej miał kontakt z Litwinowem Józefem Franciszkowiczem. Z niektórych wystąpień komunistów wynikało, że Litwinow jakoby już był aresztowany, inni mówili, że pracuje w Bachmaczu itd. Występując na zamkniętym zebraniu partyjnym osobiście opowiadałem o wyłożonych wyżej faktach postępowania Litwinowa. Inni komuniści na zebraniu uzupełniali moją wypowiedź. Następnie wzięto od nas potwierdzenia na piśmie tego, co mówiliśmy o Litwinowie, a potem już zaczęto zajmować się tym tematem szlakiem śledztwa.

Pytanie: Na przesłuchaniu w NKWD w dniu 27 sierpnia 1937 roku zeznaliście, że Litwinow J.F. jakoby nigdy nie zgadzał się z postanowieniami biura partyjnego i ogólnych zebrań, zawsze przeciwstawiał jako kontrargumenty tezy Trockiego udowadniając, że na górze i na miejscach nieprawidłowo kierują. Było to oparte na jeszcze innych znanych Wam faktach?

Odpowiedź: Nie, te zeznania składałem tylko na podstawie wyłożonego powyżej. Osobiście uważałem, że jeśli on występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji, to oznacza, że również był przeciwko głównej linii partii, stąd też trockistą.

Pytanie: W zeznaniach z dnia 20 lipca 1938 roku oświadczyliście, że Litwinow wypowiadał się oszczerczo pod adresem KC WKP(b) i władzy radzieckiej w kwestii bezrobocia i jakoby istniejącego głodu w kraju. To także przez Was zostało wyolbrzymione z pewnych względów osobistych?

Odpowiedź: Już wcześniej zeznałem, że na jednym z zebrań Litwinow J.F. rzeczywiście powiedział, że partia doprowadziła do bezrobocia oraz że ludzie umierają z głodu. Mogą to potwierdzić inni komuniści, jeśli oni pamiętają.

Pytanie: Czy wystąpienia poszczególnych komunistów na zebraniach w tym czasie dokładnie protokołowano?

Odpowiedź: Wcześniej w organizacji partyjnej zakładu rafinacji występowała taka sytuacja, że w szeregu protokołów nie zapisywano treści wystąpień komunistów, lecz tylko

nazwiska występujących. Dlatego przypuszczam, że część wystąpień nie była zapisana. Przypominam sobie, że od czasu, gdy zaczęto osądzać linię Trockiego, to niektórych komunistów zaczęto demaskować jako przyłączających się do trockizmu, wtedy wydano polecenie o obowiązkowym zapisywaniu wystąpień.

Pytanie: Czy pamiętacie taki przypadek, gdy Litwinow J.F. składał do komórki partyjnej prośbę o okazanie pomocy materialnej w leczeniu jego syna?

Odpowiedź: Nie, tego ja nie pamiętam.

Pytanie: Jakie relacje były między Litwinowem J.F. a komunistami Gonczarowem Michailem Iwanowiczem, Juwiel i Woroszinem.

Odpowiedź: Jakichś bliskich relacji między nimi w tym czasie ja osobiście nie zauważyłem, jak również kłótni między nimi na zebraniach partyjnych nie pamiętam.

Pytanie: Czy spotykaliście się z Litwinowem w latach 1939-1941?

Odpowiedź: Tak, po wyjściu z aresztu on jeden raz do mnie przyszedł. W jakim było to dokładnie roku nawet nie przypominam sobie. Jednego razu wróciwszy z pracy zastałem w swoim domu Litwinowa J.F. Ten ostatni zaczął mi zarzucać, że zeznawałem na niego śledczemu. Odpowiedziałem mu, że powiedziałem tylko to, co on gadał na zebraniach, po tym on wyszedł. Więcej spotkań z Litwinowem osobiście nie miałem. On, jak mi następnie stało wiadomo, przyjeżdżał szukać protokołów zebrań partyjnych.

Pytanie: Czy pamiętacie innych komunistów o nazwisku Litwinow będących członkami organizacji zakładu przed 1929 rokiem?

Odpowiedź: Przed moim dołączeniem do partii w latach 1924-1925 był jeszcze jeden komunista Litwinow, imienia jego nie znam, on został zabity w lesie przez bandę. Żona tego Litwinowa była kierowniczką portierni zakładu. Drugi Litwinow w organizacji partyjnej miał na imię Nikifor, pracował w zakładzie jako elektryk. Trzecim komunistą o tym nazwisku był Litwinow Józef Franciszkowicz. Przy czym, dokładnie nie pamiętam, czy na zebraniach partyjnych występował Litwinow Nikifor, czy Litwinow Józef Franciszkowicz. Działalność Litwinowa zabitego przez bandę w ogóle nie była mi znana.

Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, mi odczytany, pod czym się podpisuję.

Klimienko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernih[owskiego]

sierżant bezp[ieczeństwa] państ[wowego] *Triepaczenko*
[podpis odręczny]

*Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 153-159.*

163

1941, 19 kwietnia, Czernihów – Wniosek śledczego Oddziału Śledczego Obwodowego Zarządu NKGB dotyczący zamknięcia sprawy Józefa Litwinowa z powodu niewystarczających dowodów jego działalności antyradzieckiej.

^{a-} „ZATWIERDZAM”^{-a}

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] Z[ARZĄDU] NKGB
OBW[ODU] CZERNIH[OWSKIEGO]
st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Biely

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„21” kwietnia 1941 r.

^{a-} WNIOSEK^{-a}

19 kwietnia 1941 roku, miasto Czernihów

Ja, st[arszy] śledczy Oddziału Śledczego Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego sierżant bezpieczeństwa państ[wowego] TRIEPACZENKO, rozpatrzyłem sprawę śledczą nr 36116/4 LITWINOWA Józefa Franciszkowicza, 1900 roku urodzenia, urodzonego we w[si]

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

Podlipiany guberni wileńskiej, z narodowości Polaka, w 1937 roku wykluczonego z WKP(b) jako trockistę.

^{a-}USTALIŁEM:^{-a}

16 września 1937 roku podejrzewany o działalność trockistowską został aresztowany LITWINOW Józef Franciszkowicz, którego jednocześnie oskarżono o prowadzenie sabotażu w punkcie Zagotzierno⁷⁰⁴, gdzie on pracował. W procesie śledztwa przygotowawczego zeznania świadków potwierdziły to, że LITWINOW wygłaszał wystąpienia o charakterze trockistowskim w latach 1926-1929, gdy pracował w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim, obecnie w obwodzie sumskim.

W charakterze świadków zostali przesłuchani: KLIMIENKO F.M., KOZLITINA M.I.⁷⁰⁵, GOROWA M.P. oraz ANDERSON P.I., z zeznań których wynika, że LITWINOW, będąc członkiem organizacji partyjnej zakładu, systematycznie występował przeciwko głównej linii partii przeciwstawiając tezy Trockiego postanowieniom KC WKP(b), wypowiadał się o niemożliwości przeprowadzenia kolektywizacji w kraju, uważał, że organizacja partyjna nie powinna wtrącać się do działań związków zawodowych i in.

W procesie śledztwa oskarżony LITWINOW zaprzeczył swojej trockistowskiej działalności, a także sabotowaniu.

30 października 1938 roku decyzją b[yłej] Trójki Z[arządu] NKWD obwodu czernihowskiego LITWINOW J.F. został skazany ^{b-}na karę 8 lat zamknięcia w ITŁ^{706-b}. W związku z tym, że postanowienie Trójki Z[arządu] NKWD nie zostało w odpowiednim czasie ogłoszone, sprawę LITWINOWA z dyrektywami NKWD USRR skierowano do Rejonowego Oddziału NKWD w Bachmaczu celem przeprowadzenia dodatkowych działań śledczych i przekazania do odpowiedniego sądu.

Bachmacki RO⁷⁰⁷ NKWD nie informując Z[arządu] NKWD 5 lutego 1939 roku postanowił zamknąć sprawę LITWINOWA, oskarżonego o prowadzenie działalności kontrewolucyjnej, a oskarżenie o sabotowanie zostało przekwalifikowane na podstawie art. 97 KK USRR i skierowane do Bachmackiego Sądu Ludowego, który 25 III 1939 r. uniewinnił i zwolnił z aresztu LITWINOWA.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony odręcznie.

Czernihowski prokurator obwodowy nie zgodził się na zamknięcie sprawy LITWINOWA, oskarżonego o działalność kontrewolucyjną, w wyniku czego akta sprawy zostały zwrócone do uzupełnienia.

Podczas dodatkowego śledztwa zostali ponownie przesłuchani świadkowie KLIMIENKO, GOROWA, ANDERSON i szereg nowych osób pracujących razem z LITWINOWEM w cukrowni oraz będących z nim w jednej organizacji partyjnej, także były wykorzystane materiały znajdujące się w archiwum partyjnym, w rezultacie czego ustalono następujące:

1. Wcześniej przesłuchany w charakterze świadka KLIMIENKO F.M. zeznał, że LITWINOW J.F. bardzo często występował z tezami trockistowskimi i oszczerstwami na partię i władzę radziecką, udowadniał nieprawidłowość decyzji organizacji partyjnej interpretując założenia Trockiego (k. spr. 26-28, 29, 32). KLIMIENKO twierdził przy tym, że te jego zeznania może potwierdzić KOZLITINA M.I.

Podczas ponownego przesłuchania i wyjaśnienia jego poprzednich zeznań świadek KLIMIENKO oświadczył, że LITWINOW był jednym z wielu niezadowolonych z zajmowanego stanowiska w pracy, pretendując na stanowisko wyżej opłacane najczęściej występował przeciwko dyrekcji zakładu (k. spr. 154).

Podczas uruchomienia zakładu po remoncie dyrekcja rozpoczęła nabór siły roboczej według kwalifikacji. W następstwie czego z jednej rodziny kierowano do pracy w zakładzie po kilka osób. Na zebraniach LITWINOW próbował udowadniać nieprawidłowość działań dyrektora w tej kwestii. Oświadczył wtedy, że nabór siły roboczej należy przeprowadzać w taki sposób, żeby z każdej rodziny miał możliwość pracować jeden człowiek niezależnie od kwalifikacji zawodowych. Uważał, że tylko tak można było zlikwidować mające miejsce w tych latach bezrobocie (k. spr. 154-155).

Świadek KLIMIENKO zeznał, że na jednym z zebrań partyjnych miało miejsce antyradzieckie wystąpienie LITWINOWA w latach 1927-[19]29. Z powodu upływu czasu KLIMIENKO nie przypomina sobie daty i okoliczności zdarzenia, ale wtedy LITWINOW występował z jawnymi oszczerstwami przeciwko polityce partii i rządu oświadczając: „Do czego partia doprowadza, w kraju panuje bezrobocie, głód, umierają ludzie od bezrobocia itd.” (k. spr. 155v).

Nikt inny z przesłuchiowanych świadków tego faktu nie potwierdził. W archiwalnych materiałach również brakuje takich danych z powodu braku dokładnego odnotowywania w protokołach zebrań wystąpień poszczególnych komunistów (k. spr. 93, 162-169).

Świadek KOZLITINA M.I. na wstępnym przesłuchaniu nie potwierdziła oświadczenia KLIMIENKI na temat wystąpienia LITWINOWA o charakterze antyradzieckim (k. spr. 34, 36-37, 39-40).

Jednocześnie świadek KLIMIENKO wyjaśnił, że składając wcześniej zeznania o działalności kontrrewolucyjnej LITWINOWA na przesłuchaniach w latach 1937-[19]38, on to rozumiał w następujący sposób: skoro LITWINOW występował przeciw administracji zakładu i postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej, to oznacza, że bronił linii Trockiego (k. spr. 137).

2. Świadek ANDERSON P.I. na przesłuchaniach w dniach 21 VII [19]38 oraz 9 VIII [19]39 roku zeznawał, że LITWINOW wielokrotnie występował przeciwko postanowieniom biura politycznego i KC WKP(b) w kwestii wtrącania się organizacji partyjnej do działalności związków zawodowych, że w swoich wystąpieniach przytaczał wtedy tezy TROCKIEGO (k. spr. 48-49). Podczas ponownego przesłuchania 16 kwietnia 1941 r. ANDERSON uszczegółowił swoje zeznania w następujący sposób: był przypadek, że LITWINOW J.F. złożył wniosek do miejscowej komórki partyjnej z prośbą o okazanie mu pomocy materialnej na leczenie syna. Organizacja partyjna nie odmówiła mu i postanowiła ten wniosek przedyskutować w organizacji związkowej zakładu, ponieważ nie dysponowała środkami pieniężnymi na takie cele. LITWINOW nie był zadowolony z tej decyzji, więc oświadczył, że organizacja partyjna nie powinna mieszać się do działalności organizacji związkowej, a pomoc powinni wydać z kasy partyjnej, ponieważ związek zawodowy jest niezależną organizacją (k. spr. 147-148).

Innych wystąpień LITWINOWA w kwestii związków zawodowych według zeznań świadka ANDERSONA nie było. Również wypowiedzi o charakterze antypartyjnym LITWINOWA nigdy więcej nie było (k. spr. 148).

Dalej w swoich zeznaniach świadek ANDERSON powiedział, że wystąpienia LITWINOWA w danej kwestii podtrzymywały również inne osoby (k. spr. [1]48). Podczas ponownego przesłuchania 16 kwietnia 1941 r. ANDERSON oświadczył, że też inne osoby (ŁUCZINSKI, JERIEMIN) uważali postanowienie komórki partyjnej za nieprawidłowe, twierdząc, że ta ostatnia powinna okazać pomoc z kasy partyjnej lub z kosztów dyrekcji (k. spr. 148).

Jak wskazywał podczas ponownego przesłuchania świadek ANDERSON, wcześniej on składał zeznania o trockistowskich poglądach LITWINOWA tylko dlatego, że uważał jego wystąpienia za graniczące z twierdzeniami Trockiego w kwestii działalności związków

zawodowych, a stąd wnioskował, że były skierowane przeciwko postanowieniom KC [KP(b)U] i miejscowych organizacji partyjnych (k. spr. 149-150).

Materiałów archiwalnych potwierdzających wypowiedzi LITWINOWA na zebraniach partyjnych nie ma (k. spr. 99, 162-168).

3. Wcześniej przesłuchiwana jako świadek w sprawie GOROWA M.P. zeznała, że LITWINOW w latach 1926-1928 występował przeciwko głównej linii partii udowadniając, że podejmowane są nieprawidłowe postanowienia, przeciwstawiał je tezom Trockiego jako jedynie prawidłowym (k. spr. 42).

Na przesłuchaniu w dniu 9 VIII 1939 roku GOROWA zaprzeczyła wcześniej złożonym przez nią zeznaniom (k. spr. 44-45).

Podczas ponownego przesłuchania w dniu 15 kwietnia 1941 roku świadek GOROWA uszczegółowiła swoje zeznania mówiąc, że LITWINOW rzeczywiście wcześniej wielokrotnie występował przeciwko postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej, ale w jakiej dokładnie kwestii, ona nie pamięta. Jednocześnie dodała, że wystąpienie LITWINOWA o trockistowskim lub innym antypartyjnym charakterze ona nigdy nie słyszała. LITWINOW, jak oświadczyła świadek GOROWA, występował wtedy przeciwko działaniom administracji zakładu w osobistym interesie (k. spr. 142-143).

Na pierwszym przesłuchaniu śledczy nieprawidłowo zapisał jej zeznania i ona, będąc zdezorientowana, takowe wtedy podpisała (k. spr. 143).

4. Świadek KOZLITINA M.I. na przesłuchaniach w dniach 27 VIII [19]37 roku, 20 VII [19]38 roku i 9 VIII [19]39 roku zeznawała o tym, że w okresie swojej pracy w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim LITWINOW przeciwstawił tezy trockistowskie postanowieniom miejscowej organizacji partyjnej, wychwalał poglądy Trockiego, udowadniał, że nie można zbudować komunizmu w jednym kraju, nie zgadzał się z polityką partii w kwestii przeprowadzenia nieprzerwanej kolektywizacji, twierdził, że to do niczego nie prowadzi (k. spr. 34, 36, 37, 39, 40).

W dniu 4 XII [19]39 roku przesłuchiwana przez śledczego partyjnego KOZLITINA w sprawie LITWINOWA nagle zmieniła zeznania mówiąc, że LITWINOW w grupie innych osób występował przeciwko głównej linii partii, ale powiedzieć, w jakiej konkretnie kwestii, KOZLITINA nie mogła. Był przypadek, że na zebraniu podczas omawiania tematu kolektywizacji LITWINOW powiedział, że nie należy jej przeprowadzać (k. spr. 100).

W protokołach ogólnych zebrań komórki partyjnej przechowywanych w archiwum antypartyjnych wystąpienie LITWINOWA nie odnotowano (k. spr. 93, 162-168).

Jak zeznaje następnie świadek KOZLITINA w wystąpieniach LITWINOWA przeważały tematy osobiste, on domagał się udostępnienia mu mieszkania oraz wyżej opłacanego stanowiska. KOZLITINA nie słyszała, żeby LITWINOW wychwalał Trockiego i mówił o niemożliwości budowania socjalizmu (k. spr. 100).

Ponownie przesłuchać świadka KOZLITINEJ w obecnym czasie podczas wyjazdu do Chutoru Mychajliwskiego nie było możliwości z powodu jej choroby (k. spr. 160).

5. Poza wyżej wyłożonymi zeznaniami podczas dodatkowego śledztwa zostały uzyskane zeznania także innych osób, które wcześniej pracowały w zakładzie. One charakteryzowały działalność LITWINOWA, w następujący sposób:

W swoich zeznaniach świadek JUWIEL B.M., była sekretarz biura partyjnego zakładowej komórki w latach 1926-[19]27, na przesłuchaniu w dniach 2 i 24 stycznia 1941 roku zaznaczyła, że w 1926 r. LITWINOW występował na zebraniu broniąc tez Trockiego w przedzjazdowej dyskusji (k. spr. 122, 131). Wtedy świadek JUWIEL powołała się na to, że wszystkie wystąpienia LITWINOWA o charakterze trockistowskim były odnotowywane w protokołach zebrań, a działalność jego mogą potwierdzić komuniści WOROSZIN J.M. oraz GONCZAROW M.I. (k. spr. 123).

W archiwum żadnych informacji potwierdzających to wystąpienie LITWINOWA nie znaleziono (k. spr. 93, 162-168).

Zeznania JUWIEL na ten temat potwierdził świadek WOROSZIN (k. spr. 127).

Przesłuchany w tej sprawie GONCZAROW M.I., były dyrektor zakładu rafinacji, zeznań JUWIEL B.M. nie potwierdził, scharakteryzował LITWINOWA jako jednego z wielu „niezadowolonych” z zajmowanego stanowiska. Tematów wystąpień LITWINOWA na zebraniach GONCZAROW z powodu upływu czasu nie pamięta, ale potwierdza, że z trockistowskimi poglądami wystąpienia LITWINOWA nie były związane (k. spr. 138-140).

W taki sposób zeznania świadka JUWIEL B.M. o działalności LITWINOWA są wątpliwe.

Przesłuchany w tej sprawie świadek WOROSZIN J.M. zeznał, że LITWINOW w 1926 roku aktywnie podtrzymywał wystąpienia trockisty ŁUCZINSKIEGO na temat 14 Zjazdu Partii, powiedział, że to zostało odnotowane w protokole zebrania (k. spr. 125-128).

W materiałach przechowywanych w archiwum, nie znaleziono potwierdzenia tych zeznań (k. spr. 93, 162-168).

Oprócz tego, WOROSZIN oświadczył, że LITWINOW przekonywał do działalności trockistowskiej członka partii, etatowego pracownika ANDERSONA (k. spr. 128).

Przesłuchany na temat tych zeznań komunista ANDERSON P.M. nie potwierdził zeznań WOROSZINA (k. spr. 150).

Dlatego zeznania świadka WOROSZINA J.M. o działalności LITWINOWA nie zasługują na uwagę.

Przesłuchany w sprawie LITWINOWA świadek MASŁAK W.I.⁷⁰⁸, wcześniej także członek organizacji zakładu rafinacji, zeznał, że LITWINOW w 1926 roku podczas studiowania postanowień 14 Zjazdu WKP(b) występował i bronił idei trockistowskich w kwestii związków zawodowych oraz industrializacji państwa, mówił, że to mogą potwierdzić komuniści BOBORYKIN⁷⁰⁹, DWORNICZENKO i in. (k. spr. 69).

W archiwalnych materiałach tego wystąpienia LITWINOWA nie znaleziono. (k. spr. 93, 162-168).

Na przesłuchaniu świadkowie BOBORYKIN A.T., DWORNICZENKO I.⁷¹⁰, DWORNICZENKO G.⁷¹¹, NIEMCEW-KOWALEW P.M.⁷¹², RIEPIN J.I.⁷¹³, LEWIN F.W., DIENISIENKO I.K.⁷¹⁴ oraz MIROSZNICZENKO I.K.⁷¹⁵ nie zeznali o żadnych konkretnych faktach antypartyjnych oraz antyradzieckich wystąpień LITWINOWA, będącego w tym czasie wspólnie z nimi członkiem organizacji partyjnej (k. spr. 53-66, 99, 100-103, 117, 135).

W ten sposób z zeznań świadków KLIMIENKI F.M., KOZLITINEJ M.I., JUWIEL B.M., WOROSZINA J.M. wynika, że LITWINOW J.F., będąc członkiem organizacji partyjnej w Zakładzie Rafinacji Cukru w Chutorze Mychajliwskim w latach 1926-1928, czasem wypowiadał się w tonie antyradzieckim, czego ani inni komuniści tejże organizacji partyjnej, ani materiały archiwalne w postaci protokołów ogólnych zebrań partyjnych nie potwierdziły.

Innych faktów potwierdzających antyradziecką działalność LITWINOWA J.F. śledztwo nie ustaliło, więc danych potrzebnych dla przekazania jego sprawy do sądu jest niewystarczająco.

Na podstawie wyłożonego oraz kierując się art. 197 cz. 2 KPK⁷¹⁶ USRR

^a-WNIOSKUJĘ:-^a

Śledztwo w sprawie nr 36116/4 LITWINOWA Józefa Franciszkowicza zamknąć.

Akta sprawy przekazać do archiwum poprzez 2. Oddział Z[arządu] NKWD, kopię niniejszego wniosku przesłać do prokuratora obw[odowego] miasta Czernihowa.

^a-INFORMACJA:-^a Oskarżony LITWINOW J.F. od 25 marca 1939 roku znajduje się na wolności bez zakazu opuszczania miasta zamieszkania.

ST[ARSZY] ŚLED CZY ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] NKGB
OBW[ODU] CZERNIH[OWSKIEGO]

sierżant bezpieczeństwa państ[wowego] *Triepaczenko*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

ZGADZAM SIĘ:

NACZELNIK ODDZIAŁU ŚLED CZEGO Z[ARZĄDU] NKGB

lejtant bezpieczeństwa państwowego *Grigorienko*⁷¹⁷

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 1762, k. 174-177v.

164

1943, 12 października, Czernihów – Decyzja o aresztowaniu i przeszukaniu mieszkania Zofii Lasko c. Józefa, wydana przez naczelnika Obwodowego Zarządu NKGB.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

NAKAZ nr 4

„12” października 1943 r.

Wydany przez Czernihowski Obwodowy Zarząd Ludowego Komisariatu Bezpieczeństwa Państwowego tow. *Chramczence* celem przeprowadzenia *aresztowania i przeszukania mieszkania ob. Lasko Zofii Józefowny.*

Adres m[iasto] Czernihów, Puszki na 17.

Za[stępcą] Naczelnika Z[arządu] NKGB
obwodu *czernihowskiego* [podpis odręczny nieczytelny]
Potwierdzenie ^{a-} _____ ^{-a}
[Adnotacja odręczna na odwrocie kartki:]
Sprawa nr 521
Ogłoszono *Lasko*
[podpis odręczny]

*Oryginał. Wpisy odręczne w języku rosyjskim na druku urzędowym w języku ukraińskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 5-5v.*

165

**1943, 12 października, Czernihów – Decyzja pełnomocnika operacyjnego Zarządu NKGB
o aresztowaniu i przeszukaniu mieszkania Zofii Lasko c. Józefa.**

^{a-} „ZATWIERDZAM”^{-a}
Zast[ępcą] nacz[elnika] Zarz[ądu] NKGB
obw[odu] cz[ernihowskiego]
major bezpieczeństwa państ[wowego]
Nowożyłow
[podpis maszynowy oraz odręczny]
„19” października 1943 r.

^{b-} DAJĘ SANKCJĘ NA ARESZT^{-b}
Prokurator Wojskowy Wojsk NKWD
[podpis odręczny nieczytelny]
„26” października 1943 r.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony maszynowo.

[Pieczęć]*
Народный Комиссариат Внутренних Дел
Украинской ССР
Управление НКГБ по Черниговской области

[Pieczęć]**
Выездная Сессия
Военного Трибунала
Войск НКВД
Черниговской области

^aPOSTANOWIENIE^{-a}
(o aresztowaniu)

„12” października 1943 r.

miasto Czernihów

Ja, pełnomocnik operacyjny 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa państwowego CHRAMCZENKO, rozpatrzyłem materiały, które wpłynęły do Z[arządu] NKGB o działalności przestępczej

Lasko Zofii Józefowny, 1912 r. u[rodzenia], urodzona w m[ieście] Berdyczów obw[odu] kijowskiego, gospodyni domowa, bezpartyjna, Polka, obywatelka ZSRR, wykształcenie – szkoła wiejska, zamężna.

^aUSTALIŁEM:^{-a}

że LASKO Zofia Józefowna mieszkając na terytorium okupowanym przez niemieckich okupantów była agentem niemieckiej policji, otrzymywała zadania ujawniania radzieckich obywateli wrogo nastawionych do okupantów.

^aPOSTANOWIŁEM:^{-a}

LASKO Zofię Józefownę mieszkającą w Czernihowie, ul. Puszkina 17 – poddać aresztowaniu i przeszukaniu mieszkania.

PEŁNOMOCNIK OPER[ACYJNY] 2. ODDZIAŁU Z[ARZĄDU] NKGB

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych USRR Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego.

** Pieczęć okrągła z godłem ZSRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Sesja Wyjazdowa Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu czernihowskiego.

mł. lejtnant bezpieczeństwa państw[owego]

Chramczenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{b-}„ZGADZAM SIĘ”^{-b}

NACZELNIK 2. ODDZIAŁU Z[ARZĄDU] NKGB

kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

Struk

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Lasko

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 3.

166

1943, 12 października, Czernihów – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego Zarządu NKGB o tymczasowym aresztowaniu Zofii Lasko c. Józefa.

^{a-}„ZATWIERDZAM”^{-a}

Zast[ępcza] nacz[elnika] Zarz[ądu] NKGB

obwodu czernihowskie[go]

major bezpieczeństwa państw[owego]

Nowożyłow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„19” października 1943 r.

^{b-}„DAJĘ SANKCJĘ NA ARESZT”^{-b}

Prokurator Wojskowy Wojsk NKWD

[podpis odręczny nieczytelny]

„26” października 1943 r.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony maszynowo.

[Pieczęć]*

Народный Комиссариат Внутренних Дел
Украинской ССР
Управление НКГБ по Черниговской области

[Pieczęć]**

Выездная Сессия
Военного Трибунала
Войск НКВД
Черниговской области

^a-POSTANOWIENIE^{-a}

(o wybraniu środka zapobiegawczego)

„12” października 1943 r.

miasto Czernihów

Ja, pełnomocnik operacyjny 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa państwowego CHRAMCZENKO, rozpatrzyłem materiały, które wpłynęły do Z[arządu] NKGB o działalności przestępczej

Lasko Zofii Józefowny, 1912 r. urodzenia, urodzona w m[ieście] Berdyczów obw[odu] kijowskiego, gospodyni domowa, bezpartyjna, Polka, obywatelka ZSRR, wykształcenie – szkoła wiejska, zamężna, mieszka w Czernihowie, ul. Puszkina 17.

^a-USTALIŁEM:^{-a}

że LASKO Zofia Józefowna podejrzewana jest o przestępstwa przewidziane w art. 54-1 p. „a^{***}” KK USRR, biorąc pod uwagę to, że znajdując się na wolności LASKO Zofia Józefowna może ukrywać się przed sądem i śledztwem oraz kierując się art. 143, 145, 156 KPK USRR

^a-POSTANAWIAM:^{-a}

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych USRR Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego.

** Pieczęć okrągła z godłem ZSRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Sesja Wyjazdowa Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu czernihowskiego.

*** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Jako środek zapobiegający uchylaniu się od śledztwa i sądu wobec LASKO Zofii Józefowny wybrać umieszczenie jej w więzieniu, o czym poinformować aresztowaną, która powinna poświadczyć to podpisem na niniejszym postanowieniu.

PEŁNOMOCNIK OPER[ACYJNY] 2. ODDZIAŁU Z[ARZĄDU] NKGB

mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Chramczenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{b-}„ZGADZAM SIĘ”^{-b}

NACZELNIK 2. ODDZIAŁU Z[ARZĄDU] NKGB

kapitan bezpieczeństwa państ[wowego]

Struk

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Niniejsze postanowienie mi ogłoszono

„12” października 1943 r.

Lasko

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 4.

167

1943, 12 października, Czernihów – Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa, podejrzewanej o współpracę z niemiecką policją.

Protokół przesłuchania

12 października 1943 roku. Ja, pełnomocnik operacyjny 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obw[odu] czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa p[awnictwowego] CHRAMCZENKO, przesłuchałem:

Lasko Zofię Józefownę, 1912 roku urodzenia, urodzona w m[ieście] Berdyczów obw[odu] kijowskiego, pochodzącą z robotników, wykształcenie – szkoła wiejska, b[ez]p[artyjną], zamężną, niepracującą, na utrzymaniu męża. W mieście Czernihowie mieszka od 1936 roku, z narodowości Polka, w obecnym czasie mieszka na ul. Puszkina 17.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Lasko

[podpis odręczny]

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 16, zakończono ^a[...]^a

Pytanie^{*}: Powiedzcie, czy wzywano Was kiedykolwiek na policję?

Odpowiedź: ^bGdzieś w lutym 1943 roku dostałam pisemne wezwanie na policję, gdzie też stawiałam się^b. Po przyjeździe na policję wezwał mnie jeden człowiek do siebie do gabinetu nr 3, nazwiska jego ja nie pamiętam, który zaproponował mi współpracę z policją w ujawnianiu osób nastawionych przeciwko Niemcom

Lasko^{**}

[podpis odręczny]

i uprzedził, że jeśli nie zgodzę się, to będzie przez cały czas mnie wzywać. Gdy postanowiłam dać zobowiązanie o współpracy z policją, nadano mi pseudonim „Ja” lub ^c[...]^c, dokładnie nie pamiętam. Po tym mnie zwolnili do domu i powiedzieli, że jak będę miała materiały, mam przynieść je do nich.

Pytanie: Czy byliście agentem niemieckiej policji?

Odpowiedź: Tak, byłam agentem niemieckiej policji.

Pytanie: Opowiedzcie, jakie dawaliście policji materiały i jakie mieliście zadania?

Odpowiedź: Żadnych materiałów nie dawałam, a zadaniem moim było ujawnianie osób nastawionych przeciwko Niemcom.

Lasko

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

^{*} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Fragment wyróżniony pionową kreską na lewym marginesie.

^{**} Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanej.

^{c-} ^{-c} Wyraz nieczytelny.

Przesłuchał:

Pełnomocnik oper[acyjny] 2. Oddziału Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernihowskiego

mł. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Chramczenko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 10-10v.

168

1943, 12 października, Czernihów – Protokół przesłuchania świadka Lwa Łagosza w sprawie Zofii Lasko.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

12 października 1943 roku. Ja, pełnomocnik oper[acyjny] 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] CHRAMCZENKO, przesłuchałem w charakterze świadka:

Łagosza Lwa Aleksandrowicza, 1912 roku urodzenia, urodzonego w m[ieście] Mińsk, bezpartyjnego, pochodzącego z robotników, wykształcenie 7 klas, ze słów wcześniej niekaranego, żonatego, żona rozstrzelana przez Niemców jako Żydówka, mieszkańca Czernihowa, ul. Lenina 78, pracującego w Zakładzie Produkcji Wódki i Spirytusu w charakterze mechanika.

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 12:30, zakończono o godz. 14:15.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Łagosz

[podpis odręczny]

*Pytanie**: Czy znacie Lasko Zofię?

Odpowiedź: Lasko Zofię znam od 1937 roku, ponieważ mieszkała w sąsiedztwie ze mną, była ona na utrzymaniu swojego męża Carikowskiego Fiodora Leontijewicza, który pracował w Zakładzie Produkcji Wódki i Spirytusu w Czernihowie jako księgowy, a przy Niemcach pracował w piekarni również jako księgowy. W obecnym czasie Lasko Zofia mieszka w Czernihowie, na jakiej ulicy, nie wiem.

*Łagosz***

[podpis odręczny]

Pytanie: Powiedzcie, czy mówiła Wam Lasko Zofia o tym, że wzywali ją do policji śledczej i proponowali stawienie się co trzy dni?

Odpowiedź: Ani od Lasko, ani od innych osób nie słyszałem o tym, że Lasko Zofię wzywali do policji śledczej i proponowali stawianie się tam co trzy dni. Wiem tylko o tym, że Lasko Zofię często wzywali na giełdę pracy. Więcej na ten temat zeznać nic nie mogę.
Zapisano z moich słów zgodnie i mi przeczytano.

Łagosz

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Pełnomocnik oper[acyjny] 2. Oddz[iału] Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernihowskiego

mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Chramczenko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACZO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 21-21v.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

1943, 13 października, Czernihów – *Protokół przeszukania mieszkania aresztowanej Zofii Lasko c. Józefa.*

Protokół przeszukania

Miasto Czernihów 13 października 1943 roku. Ja, pełnomocnik oper[acyjny] 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obw[odu] czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] CHRAMCZENKO w obecności pełn[omocnika] oper[acyjnego] 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obw[odu] czernihow[skiego] tow. Iwaniutina, męża aresztowanej Carikowskiego F.L. oraz lokatorki Żilajewej T.W. w tym dniu przeprowadziłem przeszukanie w mieszkaniu aresztowanej Lasko Zofii Józefowny mieszkającej na ^{a-}ul. Puszkina 17^a. Podczas przeszukania ujawniono:

1. Gazety niemieckie w języku ukraińskim trzy sztuki: nr 43 (62), 42 (61), 12.
2. Listów 2 szt. i jeden życiorys.

Opis majątku:

1. ^{b-}Palto^{-b} damskie, dwa zimowe.
2. ^{b-}Półbuty^{-b} damskie, jedna para.
3. ^{b-}Kołnierz^{-b} z lisa, jeden.

Podczas opisu zajętego mienia żadnych pretensji ze strony gospodarza nie było.

Przeszukanie przeprowadził *Chramczenko*

w obecności: *Żilajewa*

Iwaniutin

[podpisy odręczne]

Podpis właściciela mieszkania

F. Carikowski

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony czerwoną kredką.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony czerwoną kredką.

Wyżej wskazane rzeczy oddano na przechowanie Carikowskiemu Fiodorowi
Leontijewiczowi

F. Carikowski

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 9.

170

**1943, 31 października, Czernihów – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego 2. Oddziału
Zarządu NKGB o postawieniu w stan oskarżenia Zofii Lasko c. Józefa.**

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępcza] nacz[elnika] Z[arządu] NKGB

obw[odu] czernihowskiego

major bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Nowożyłow

[podpis odręczny]

„31” października 1943 r.

[Pieczęć]*

Народный Комиссариат Внутренних Дел

Украинской ССР Управление НКГБ

по Черниговской области

Postanowienie

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych USRR Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego.

(o przedstawieniu oskarżenia)

Miasto Czernihów, 31 października 1943 roku. Ja, pełnomocnik operacyjny 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa państwowego CHRAMCZENKO, rozpatrzyłem materiały śledcze w sprawie nr 521, biorąc pod uwagę to, że Lasko Zofia Józefowna została wystarczająco zdemaskowana w tym, że była agentem niemieckiej policji. Do czego oskarżona Lasko podczas przesłuchania 12 października 1943 roku przyznała się zeznając, że w lutym 1943 roku była zwerbowana przez niemiecką policję w charakterze agenta.

Postanawiam:

na podstawie art. 126 i kierując się art. 127 KPK USRR postawić Lasko Zofię Józefownę w charakterze oskarżonej zgodnie z art. 54 cz. 1 p. „a**” KK USRR. O czym poinformować oskarżoną, która ma to potwierdzić podpisem na niniejszym postanowieniu.

Pełnom[ocnik] oper[acyjny] 5. Wydz[iału] 2. Oddz[iału] Z[arządu] NKGB
obw[odu] czernihow[skiego]
mł. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] *Chramczenko*
[podpis odręczny]

Nacz[elnik] 5. Wydz[iału] 2. Oddz[iału] Z[arządu] NKGB
obw[odu] czernihow[skiego]
mł. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] *Litwinow*
[podpis odręczny]

„Zgadzam się”
Nacz[elnik] 2. Oddz[iału] Z[arządu] NKGB
obw[odu] czernihow[skiego]
major bezpieczeństwa p[aństwowego] *Struk*
[podpis odręczny]

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Niniejsze postanowienie mi ogłoszono

31 października 1943 roku

Lasko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 11.

171

1943, 31 października, Czernihów – Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa, oskarżonej o to, że współpracowała z niemiecką policją.

Protokół przesłuchania

31 października 1943 roku. Ja, pełnomocnik operacyjny 5. Wydziału 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obw[odu] czernihowskiego mł. lejtnant bezpieczeństwa p[łaństwowego] CHRAMCZENKO, przesłuchałem oskarżoną Lasko Zofię Józefownę, 1912 roku urodzenia.

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 15:15, zakończono ^{a-}[...] ^{-a}

Pytanie^{*}: Oskarżono Was o to, że byliście agentem niemieckiej policji zwerbowanym w lutym 1943 roku. Czy przyznajecie się do winy?

Odpowiedź: Ja przyznaję się do tego, że byłam agentem niemieckiej policji, zwerbowano mnie w lutym 1943 roku, ale żadnych materiałów policji nie dostarczałam.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do przedstawionych Wam zarzutów?

Odpowiedź: Niczego więcej dodać nie mogę.

Z moich słów zapisano prawidłowo, mi przeczytano.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

^{*} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Lasko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Pełnom[ocnik] oper[acyjny] 5. Wydz[iału] 2. Oddz[iału] Z[arządu] NKGB
obw[odu] czernihowskiego

mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Chramczenko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 12.

172

1943, 3 grudnia, Czernihów – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego 2. Oddziału Zarządu NKGB o przekazaniu sprawy Zofii Lasko c. Józefa do Oddziału Śledczego NKGB celem dalszego śledztwa.

„Zatwierdzam”

Naczelnik 2. Oddziału Z[arządu] NKGB

major bezpiecz[ęstwa] państ[wowego]

Struk

[podpis odręczny]

7 XII 1943 r.

**Postanowienie
(o przekazaniu sprawy śledczej)**

3 grudnia 1943 roku. Ja, starszy pełnomocnik oper[acyjny] 5. Wydz[iału] 2. Oddziału Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego, mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Rud', rozpatrzyłem sprawę śledczą nr 521 Lasko Zofii Józefowny, 1912 r. urodzenia, oskarżonej o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54-1 p. „a”^{*} KK USRR.

Ustaliłem:

Lasko Zofia Józefowna została aresztowana jako agent niemieckiej policji. Na przesłuchaniu sama przyznała się do tego, że w lutym 1943 roku została zwerbowana przez niemiecką policję w charakterze tajnego agenta. Swojej praktycznej działalności jako agenta Lasko zaprzecza.

Postanawiam:

Akta sprawy śledczej nr 521 Lasko Z.J. przekazać do Oddziału Śledczego Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego w celu dalszego śledztwa.

St[arszy] pełnoc[nik] o[peracyjny] 5. Wydz[iału] 2. Oddziału
Z[arządu] NKGB o[bwodu] cz[ernihowskiego]
mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] *Rud'*

[podpis odręczny]

Zast[ępcza] naczel[nika] 5. Wydziału 2. Oddziału
Z[arządu] NKGB o[bwodu] cz[ernihowskiego]
st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] *Litwin*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACZO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 26.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

1943, 16 grudnia, Czernihów – Decyzja śledczego Zarządu NKGB o wszczęciu postępowania przygotowawczego wobec Zofii Lasko c. Józefa.

„Zatwierdzam”

Nacz[elnik] O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB
o[bwodu] cz[ernihowskiego]
major b[eзопасности] p[а́нствового]

*Czepyżenko*⁷¹⁸

[podpis odręczny]

„16” grudnia 1943 r.

m[iasto] Czernihów

Postanowienie

(o przyjęciu sprawy do realizacji)

16 grudnia 1943 r.

m[iasto] Czernihów

Ja, śledczy Oddziału Śled[czego] Zarządu NKGB lejtnant Fieoktistow, rozpatrzyłem materiały, które wpłynęły do Zarządu NKGB obwodu czernihowskiego, dotyczące Lasko Zofii Józefowny.

Ustaliłem

że Lasko Zofia Józefowna podejrzewana jest o dokonanie przestępstw przewidzianych w art. 54-1 „a^{*}” KK USRR, dlatego kierując się art. 108 KPK USRR

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Postanawiam

Przeprowadzić postępowanie przygotowawcze w sprawie Lasko Zofii Józefowny.

Śledczy Oddziału Śled[czego] Zarządu NKGB

o[bwodu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Fieoktistow

[podpis odręczny]

Zgadzam się:

St. śled[czy] Oddziału Śled[czego] Zarządu NKGB

o[bwodu] cz[ernihowskiego]

st. lejt[nant] bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Jeżewski

[podpis odręczny]

Lista

aresztowanych występujących w sprawie śledczej nr 521

	Nazwisko, imię oraz imię odojcowskie aresztowanego	Kiedy został aresztowany	Środek zapobiegawczy	Uwagi
1.	Lasko Zofia Józefowna	12 X [19]43 r.	Znajduje się w więzieniu nr 1 miasta Czernihów od 23 XII [19]43 r.	^{a-} [...] ^{-a}

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 1-2.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

1943, 16 grudnia, Czernihów – *Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa, oskarżonej o współpracę z niemieckimi organami karnymi w charakterze tajnego agenta.*

Protokół przesłuchania
oskarżonej Lasko Zofii Józefowny
z 16 grudnia 1943 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 20:30.

*Pytanie**: W jakich okolicznościach poznaliście naczelnika policji śledczej, obywatela Kriwickiego?

Odpowiedź: Obywatela Kriwickiego poznałam poprzez mojego męża, który pracował wspólnie z żoną Kriwickiego w piekarni na ul. Puszkina.

Pytanie: Jak często Kriwicki przychodził do Waszego mieszkania i na jaki temat z nim rozmawialiście?

Odpowiedź: Kriwicki do mnie do domu nigdy nie przychodził.

Pytanie: Kogo znacie z funkcjonariuszy policji śledczej?

Odpowiedź: Z funkcjonariuszy policji śledczej znani mi są następujący obywatele: śledczy ^{a-}Iwicki^{-a}, śledczy Mołokanow i naczelnik policji śledczej Kriwicki, poza wskazanymi osobami nikogo więcej nie znam.

Pytanie: Oskarżona Lasko, odtwórzcie z pamięci treść podpisanego przez Was zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta.

Odpowiedź: Treść składanego przeze mnie zobowiązania jest następująca: „Ja, obywatelka Lasko, składam zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta i zobowiązuję się pomagać w każdy możliwy sposób niemieckim okupantom ujawniać radzieckich obywateli przejawiających niezadowolenie z niemieckiej okupacji i donosić na policje pod pseudonimem „Ja”.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{a-} ^{-a} Wyraz poprawiony, było „Liwicki”.

Pytanie: Czy oprócz złożonego przez Was zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta składaliście zobowiązanie o nie rozgłaszaniu danego zobowiązania?

Odpowiedź: Zobowiązania o nie rozgłaszaniu mojej współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi ja nie składałam. Śledczy Liwicki uprzedził mnie ustnie, żebym nikomu o tym nie mówiła,

*Lasko***

[podpis odręczny]

w wypadku rozgłoszenia przeze mnie tego zobowiązania, będę rozstrzelana wspólnie z mężem.

Pytanie: Dlaczego powiedzieliście swojemu mężowi i sąsiadom Mieńcom, że złożyliście zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi?

Odpowiedź: Opowiedziałam o tym wskazanym osobom tylko dlatego, że miałam nadzieję, że poradzą mi coś w tej sprawie. Powiedzieli mi, żebym żadnych informacji policji nie dawała, w ten sposób zwolnią mnie z danego zobowiązania, nie będą więcej wzywać i wymagać ode mnie informacji.

Pytanie: Opowiedzcie o swojej działalności jako agenta niemieckich organów karnych.

Odpowiedź: Od czasu złożenia zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze agenta (niemieckimi organami karnymi), ja żadnej działalności nie prowadziłam. W tym czasie 3 razy wzywana byłam na policję pisemnym wezwaniem, ale podczas tych wezwań żadnych informacji nie dawałam.

Pytanie: Co otrzymaliście w nagrodę od śledczego przy składaniu zobowiązania?

Odpowiedź: Żadnej nagrody od śledczego nie otrzymałam.

Pytanie: Jaki dokument otrzymaliście od śledczego ^b-Iwickiego^{-b} potwierdzający, że jesteście współpracownikiem policji śledczej?

Odpowiedź: Żadnych dokumentów ja nie otrzymałam.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Do swoich zeznań nic dodać nie mogę.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Lasko

[podpis odręczny]

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanej.

^{b-} ^{-b} Wyras poprawiony, było „Liwickiego”.

Przesłuchał:

Śledczy O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB
o[bwodu] cz[ernihowskiego]

lejtnant

Fieoktistow

[podpis odręczny]

^{c-}[...]^{-c}

Przesłuchanie zakończono o godz. 1:00.

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 13-13v.

175

1943, 17 grudnia, Czernihów – Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa, której zarzucono współpracę z niemiecką policją polegającą na donoszeniu na osoby niezadowolone z władz okupacyjnych.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
ZARZĄD BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

^{c-} ^{-c} Dopisek odręczny: w mojej obecności w nawiasach napisano „niemieckimi organami karnymi” *Lasko*
[podpis odręczny].

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

17 grudnia 1943 r. Czernihów. Ja, śledczy O[ddziału] S[pecjalnego] Z[arządu] NKGB obwodu cz[ernihowskiego] lejtnant Fieoktistow, przesłuchałem w charakterze oskarżonej:

1. Nazwisko	<i>Lasko</i>
2. Imię oraz imię odojcowskie	<i>Zofia Józefowna</i>
3. Data urodzenia	<i>1912</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>M[iaasto] Berdyczów obwodu kijowskiego</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>M[iaasto] Czernihów, ul. Puszkina 17</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Polka, obywatelka ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Nie ma</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Gospodyni domowa</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z rodziny robotnika</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>na utrzymaniu</i> b) po rewolucji <i>gospodyni domowa</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Mąż Carikowski Fiodor Leontijewicz, 1902 roku [urodzenia], miasto Czernihów, ul. Puszkina 17, księgowy, Młyn nr 1.</i>
<i>Lasko*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (^b ogólne ^{-b} , specjalistyczne)	<i>4 klasy</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjna</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^c [...] ^{-c} b) po rewolucji

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

^b -^b Wyraz podkreślony odręcznie.

^c -^c Ukośny napis jako odpowiedź na punkty a i b: *nie była poddawana*.

15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy władzy radzieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	^{d-} [...]- ^d
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	^{d-} [...]- ^d
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	^{d-} [...]- ^d
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	^{d-} [...]- ^d
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Żadnej nie prowadziła</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^{e-}świadka^{e-}) *Lasko Zofii Józefowny „17” grudnia 1943 r.*

^{f-}[...]-^f

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 2:30

*Pytanie*** : Powiedzcie, czym zajmowaliście się w okresie okupacji niemiecko-faszystowskiej miasta Czernihowa?

Odpowiedź: W okresie okupacji niemiecko-faszystowskiej miasta Czernihowa zajmowałam się gospodarstwem domowym i byłam na utrzymaniu męża.

Pytanie: Gdzie pracował Wasz mąż w czasie okupacji Czernihowa przez wojska niemieckie?

^{d-} -^d Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

^{e-} -^e Wyraz skreślony.

^{f-} -^f Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Odpowiedź: W lutym 1942 roku mój mąż pracował w piekarni na stanowisku księgowego, pracował tam do maja 1943 roku, a w maju 1943 roku niemieccy okupanci przenieśli go do młyna nr 1, gdzie pracuje do obecnego czasu.

Pytanie: Kiedy i w jakich okolicznościach byliście zwerbowani przez niemieckie organy karne w charakterze tajnego agenta?

Odpowiedź: W lutym (nie dokładnie) 1943 roku pisemnym wezwaniem byłam wezwana do policji śledczej na ul. Kocubińskiego (numeru budynku nie pamiętam) do pokoju nr 7 do śledczego [§]Iwickiego[§], ten ostatni poddał mnie przesłuchaniu w temacie działalności zawodowej i życia przy władzy radzieckiej. Dałam wyczerpujące odpowiedzi na zadane pytania, o życiu przy władzy radzieckiej odpowiedziałam, „że żyło mi się przy władzy radzieckiej ani źle, ani dobrze”. Po krótkim przesłuchaniu Iwicki zaproponował mi złożenie zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta, na co ja dałam swoją zgodę.

Pytanie: Jakie otrzymaliście zadanie jako agent od śledczego Iwickiego?

Odpowiedź: Od razu po złożeniu zobowiązania otrzymałam zadanie „ujawniania radzieckich obywateli przejawiających niezadowolenie z niemieckiej okupacji”.

Pytanie: Jaki otrzymaliście pseudonim, gdy złożyliście zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta?

Odpowiedź: Po złożeniu zobowiązania dostałam pseudonim „Ja”, nim miałam posługiwać się składając informacje interesujące niemieckie organy karne.

Pytanie: Komu mieliście przekazywać i w jakim czasie otrzymane lub zdobyte informacje?

Odpowiedź: Zdobyte przeze mnie informacje miałam przekazywać do policji śledczej, do pokoju nr 3, śledczemu Iwickiemu.

Pytanie: Ile razy i jakie interesujące policję informacje przekazaliście do pokoju nr 3 śledczemu Iwickiemu?

Odpowiedź: Przez cały czas, gdy byłam tajnym agentem policji, nigdy i nikomu żadnych informacji nie dawałam.

Pytanie: W lutym 1943 roku byliście przesłuchiwanii, czy śledczy Iwicki interesował się Waszymi sąsiadami?

Odpowiedź: Tak, gdy byłam przesłuchiwana w lutym 1943 roku, śledczy Iwicki interesował się moimi sąsiadami, których mu wymieniłam z nazwisk: Łagosz Lew

[§] [§] Tu i w całym dokumencie wyraz poprawiony, było „Liwickiego”.

Aleksandrowicz, mieszkający na ul. Lenina 78, Miniec Wasilij Kiryłowicz (Mieniec Wasilij) numeru budynku i nazwy ulicy nie znam, Turok Fiodor Michajłowicz, ul. Lenina 78.

Pytanie: Kto z wymienionych przez Was obywateli był aresztowany przez niemieckie organy karne, kiedy i z jakich przyczyn?

Odpowiedź: Z wymienionych przeze mnie obywateli aresztowane były następujące osoby:

1. Miniec Wasilij Kiryłowicz, [aresztowany] w 1942 r., za co, nie jest mi wiadomo, znajdował się w więzieniu jeden miesiąc i został wypuszczony.

2. Łagosz Lew Aleksandrowicz, [aresztowany] w marcu 1943 roku za to, że miał żonę Żydówkę, którą rozstrzelano w październiku 1941 roku.

Pytanie: Gdzie teraz znajdują się Łagosz i Miniec?

Odpowiedź: Łagosz w obecnym czasie pracuje jako mechanik w gorzelnii, a Miniec w zakładach produkujących wozy konne.

Pytanie: Kto wie o tym, że złożyliście zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze agenta?

Odpowiedź: W pierwszej kolejności przyznałam się do tego mojemu mężowi,

^{h-}[...]^{-h}

powiedziałam także Mińcowi i jego żonie, ponieważ śledczy Iwicki na przesłuchaniu polecił mi zwrócić szczególną uwagę na Mińca ustanowić nad nim kontrolę, z jakiego powodu, nie wiem. W czerwcu 1943 roku przyznałam się do złożenia zobowiązania nowej lokatorce z sąsiedztwa Musijenko Kseni Wasiljewnie, mieszkającej na ul. Puszkina 17.

Pytanie: Ile razy spotkaliście się ze śledczym Iwickim i w jakich okolicznościach?

Odpowiedź: Ze śledczym Lewickim⁷¹⁹ więcej się nie spotkałam, natomiast spotkałam się dwa razy ze śledczym o nazwisku Mołokano. Po raz drugi, gdy w czerwcu 1943 roku pisemnym wezwaniem byłam wezwana do śledczego o nazwisku Mołokano, do pokoju nr 3. Ten ostatni wymagał ode mnie materiałów, odpowiedziałam mu, że nie mam żadnych materiałów, po czym on dał mi miesiąc na zdobycie informacji, jak tego nie zrobię, on podejmie bardziej rygorystyczne środki. Po raz trzeci, gdy w sierpniu 1943 roku on wezwał mnie na policję do pokoju nr 3 i znowu wymagał informacji grożąc policją „SD”⁷²⁰, odpowiedziałam mu: „...róbcie co chcecie, ale informacji nie mam”. Wtedy też otrzymałam miesiąc na zebranie informacji. Po raz czwarty przysłano mi pisemne wezwanie, ale na policję nie chodziłam, mój

^{h-} ^{-h} Dopisek odręczny: w mojej obecności w nawiasach napisano „Mieniec Wasilij”. Jest to błędnie napisane nazwisko. *Lasko* [podpis odręczny].

mąż to wezwanie oddał naczelnikowi policji śledczej Kriwickiemu, ten ostatni powiedział: „...niech nie przychodzi, jej więcej nie będą wzywać”.

Pytanie: Czy Kriwicki często przychodził do Waszego mieszkania?

Odpowiedź: Kriwicki ani razu w naszym mieszkaniu nie był.

Pytanie: Skąd znacie naczelnika policji śledczej ⁱ⁻Kriwickiego⁻ⁱ?

Odpowiedź: Kriwickiego znam tylko dlatego, że jego żona pracowała w piekarni razem z moim mężem, a Kriwicki często przychodził do niej. Wiem o Kriwickim od męża, ale osobiście go nie poznałam.

Pytanie: Wymieńcie obywateli zwerbowanych w charakterze tajnych agentów, których znacie?

Odpowiedź: O tym mi nic nie jest wiadomo.

Pytanie: Co Wy jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Do swoich zeznań nic dodać nie mogę.

Przesłuchanie zakończono godz. 6.30.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Lasko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB
o[bwodu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Fieoktistow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 14-17.

ⁱ⁻ ⁻ⁱ Wyraz poprawiony.

1943, 18 grudnia, Czernihów – *Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa, oskarżonej o to, że współpracowała z niemiecką policją.*

Protokół
kontynuacji przesłuchania oskarżonej
Lasko Zofii Józefowny
 z 18 grudnia 1943 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 8.30.

*Pytanie**: Oskarżona Lasko, opowiedzcie ze szczegółami, kto napisał do Was list z Kijowa?

Odpowiedź: Listy z Kijowa pisali do mojego męża Carikowskiego Fiodora Leontijewicza, kto pisał, mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Powiedzcie, kim jest obywatel Stankiewicz Michaił Julianowicz oraz jaki Wam rekomendowano utrzymywać z nim kontakt?

Odpowiedź: Stankiewicza Michaiła Julianowicza nie znam, to do mojego męża pisali o nim i tylko on może o tym opowiedzieć.

Pytanie: Śledczy dysponują danymi potwierdzającymi, że kupowaliście od niego farbę, puder, nitki, cukier. Złóżcie prawdziwe zeznania na ten temat.

Odpowiedź: O tym mi nic nie jest wiadomo, od tego nieznanego mi obywatela nic nie kupowałam.

Pytanie: Mówicie śledczemu nieprawdę, złóżcie prawdziwe zeznania na ten temat.

Odpowiedź: Mówię śledczemu całą prawdę, więcej na ten temat nic nie wiem.

Pytanie: Skąd znacie obywatela Marczewskiego?

Odpowiedź: W czasie niemieckiej okupacji Czernihowa Marczewski pracował jako główny księgowy w piekarni, a mój mąż był jego zastępcą, dlatego o nim wiem.

Pytanie: Powiedzcie, gdzie mieszka Marczewski i gdzie w obecnym czasie pracuje?

Odpowiedź: Obywatel Marczewski Borys Fieofanowicz mieszka w Czernihowie na ulicy Icchoka Lejba *Pereca* (numeru budynku nie znam),

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Lasko**

[podpis odręczny]

gdzie pracuje po wyzwoleniu Czernihowa przez oddziały Armii Czerwonej, nie jest mi wiadomo.

Pytanie: Kim jest obywatelka Szewczenko Jelena Iwanowna, gdzie ona pracowała i mieszkała w czasie okupacji Czernihowa, a także gdzie w obecnym czasie pracuje i mieszka?

Odpowiedź: Szewczenko Jelena Iwanowna w okresie niemieckiej okupacji Czernihowa pracowała w piekarni jako tłumacz i kasjer, mieszkała na ulicy Icchoka Lejba *Pereca* (numeru budynku nie znam), gdzie teraz pracuje, mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Od kogo otrzymywaliście gazety z niemieckiej redakcji i przez jaki okres?

Odpowiedź: Gazety z niemieckiej redakcji mój mąż otrzymywał w piekarni przez cały okres okupacji niemieckiej Czernihowa.

Pytanie: Komu jeszcze poza policją śledczą mieliście przekazywać informacje interesujące niemieckich okupantów będąc ich agentem?

Odpowiedź: Wszystkie zebrane przeze mnie informacje miałam przekazywać policji śledczej, śledczemu o nazwisku Mołokano, nikomu więcej.

Pytanie: Ile razy dostarczyliście informacje, które interesowały śledczego?

Odpowiedź: Żadnych informacji śledczemu o nazwisku Mołokano nie dostarczałam.

Pytanie: Ile razy i z jakiego powodu wzywali na policję Łagosza?

Odpowiedź: Łagosza wzywali na policję bardzo często, ale kiedy i za co, mi nie jest wiadomo. Jednak przypuszczam, że wzywali go dlatego, że jego żona była Żydówką, którą niemieckie organy karne rozstrzelały w październiku 1941 roku.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Do swoich zeznań nic nie mogę dodać.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Lasko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śled[czy] O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB

o[bwodu] cz[ernihowskiego]

I[ejtnan]t

Fieoktistow

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 18-18v.

177

1943, 19 grudnia, Czernihów – Ankieta aresztowanej Zofii Lasko c. Józefa.

NKWD ZSRR

Ankieta aresztowanego

PYTANIA:	ODPOWIEDZI:
1. Nazwisko	<i>Lasko</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Zofia Józefowna</i>
3. Rok i miejsce urodzenia	Urodził się w 1912 roku, obwód (kraj) <i>kijowski</i> , rejon a- -a, wieś a- -a miasto <i>Berdyczów</i>
4. Stałe miejsce zamieszkania (adres)	<i>Miasto Czernihów, ul. Puszkina 17</i>
5. Zawód i specjalizacja	<i>Gospodyni domowa</i>
6. Ostatnie miejsce służby i stanowisko lub rodzaj zajęcia	a) instytucja a- -a <i>Przedsiębiorstwo gospodyni domowa</i> b) stanowisko a- -a c) stopień a- -a d) do systemu jakiego Narkomatu lub innego organu kierowniczego wchodzi instytucja (przedsiębiorstwo)

a- -a Brak wpisu.

	a- -a e) jeśli nie pracuje, kiedy zwolniony „ a- ... -a” a- -a 194 a- ... -a r.
7. Przynależność partyjna	a) w przeszłości <i>b/p</i> b) w obecnym czasie <i>b/p</i> legitymacja nr a- -a
8. Narodowość	<i>Polka</i>
9. Obywatelstwo (przy braku paszportu, wskazać, jaki dokument potwierdza obywatelstwo)	a) obyw[atelstwo] (poddaństwo) <i>obywatelka ZSRR</i> b) paszport nr a- -a przez kogo wydany a- -a
10. Wykształcenie (podkreślić i wskazać, co ukończył)	Wyższe, średnie, ^{b-} podstawowe ^{-b} <i>4 klasy Bilaszkowskiej Szkoły Wiejskiej rejonu pohrebyszczeńskiego obwodu kijowskiego</i>
11. Do jakiej grupy społecznej siebie zalicza (podkreślić)	Robotników, urzędników, kołchoźników, rolników indywidualnych, rzemieślników, wolnych zawodów, duchownych, ^{c-} na czyimś utrzymaniu ^{-c} , in.
12. Pochodzenie społeczne (kim byli ojciec i matka)	<i>Z robotników</i>
13. Sytuacja majątkowa i czym zajmował się do 1920 roku	a) sytuacja majątkowa <i>z robotników</i> b) zajęcie <i>gospodyni domowa</i>
14. To samo do 1917 roku	a) sytuacja majątkowa <i>z robotników</i> b) zajęcie <i>na utrzymaniu</i>
15. Służba w carskiej armii i stopień	<i>Nie służyła</i>
16. Służba w białej armii (jakiej) i stopień	<i>Nie służyła</i>
17. Kategoria ewidencji wojskowej (rezerwy)	<i>Nie służyła</i>
18. Udział w k[ontr]r[ewolucyjnych]	<i>Nie brała udziału</i>

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony odręcznie.

^{c-} ^{-c} Fragment podkreślony odręcznie.

powstaniach i bandach (kiedy i gdzie)	
19. Karalność (czy znajdował się pod sądem i śledztwem, gdzie, kiedy, za co, wyrok)	<i>Niekarana</i>
20. Czy był członkiem antyradzieckich partii i organizacji (mienszewicy, s[ocjaliści]-r[ewolucjoniści], anarchiści, trockiści, prawi, nacjonaści itp.), gdzie i kiedy	<i>Nie była członkiem żadnych partii</i>
21. Skład rodziny (o każdym wskazać nazwisko, imię, imię ojcowskie, wiek, miejsce pracy i stanowisko, adres)	Ojciec ^{a-} ^{-a} Matka ^{a-} ^{-a} Mąż <i>Carikowski Fiodor Leontijewicz, 1902, księgowy młyna nr 1 w mieście Czernihów. Miasto Czernihów, Puszkina 17</i> ^{d-} Żona ^{-d a-} ^{-a} Dzieci ^{a-} ^{-a} Bracia (siostry) ^{a-} ^{-a}

Podpis aresztowanego *Lasko*

1. Znaki szczególne aresztowanego ^{a-}^{-a}
2. Przez kogo i kiedy aresztowany lub skąd przybył (numer nakazu) *przez Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego 12 października 1943 roku nakaz nr 4.*
3. Skierowany do ^{a-}^{-a} więzienia.
4. Inne uwagi ^{a-}^{-a}

Stanowisko, stopień i nazwisko funkcjonariusza przepytującego aresztowanego i wypełniającego ankietę *śledczy Oddziału Śledczego Z[arządu] NKGB obwodu czernihowskiego lejtnant Fieoktistow*

Podpis *Fieoktistow*

„19” grudnia 1943 r.

^{d-} ^{-d} Wyraz skreślony.

1. Przynależność socjalna ^{a-}.....^{-a}
2. Gałąź gospodarki, aparatu państ[wowego], kultury ^{a-}.....^{-a}
3. Zarząd ^{a-}.....^{-a} oddział ^{a-}.....^{-a}
4. Zabarwienie polityczne ^{a-}.....^{-a}
5. Charakter przestępstwa ^{a-}.....^{-a}

Nazwisko i podpis funkcjonariusza

1-go Oddziału Specjalnego ^{a-}.....^{-a}

„^{a-} ... ^{-a}” ^{a-}.....^{-a} 194 ^{a-} ... ^{-a} r.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 7-8v.

178

1943, 21 grudnia, Czernihów – Protokół przesłuchania Zofii Lasko c. Józefa na temat jej współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi.

Protokół przesłuchania

oskarżonej Lasko Zofii Józefowny

z 21 grudnia 1943 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 21.30.

*Pytanie**: Oskarżona Lasko, opowiedzcie ze szczegółami o złożeniu przez Was zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi?

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Odpowiedź: W lutym (nie dokładnie) 1943 roku pisemnym wezwaniem byłam wezwana do policji śledczej, do śledczego Iwickiego, pokój nr 7, który mnie przesłuchał na temat mojej działalności zawodowej. Odpowiedziałam mu zgodnie z prawdą, tj. że przy władzy radzieckiej żyło się ani źle, ani dobrze – średnio. Po przesłuchaniu śledczy Iwicki zaproponował mi złożenie zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta, początkowo odmówiłam, ale on zagroził, że będzie mnie wzywać dopóki nie złożę zobowiązania. Bojąc się następnych wezwań złożyłam zobowiązanie z myślą uwolnienia się od dalszych wezwań na policję. Wtedy też przy składaniu zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta otrzymałam zadanie „ujawniania radzieckich obywateli przejawiających niezadowolenie z niemieckiej okupacji”.

Pytanie: Jak wykonywaliście zlecone Wam zadanie?

Odpowiedź: Żadnych informacji nie dostarczałam śledczemu Iwickiemu.

Lasko^{**}

[podpis odręczny]

Pytanie: Ile razy odwiedzaliście policję śledczą i w jakich celach?

Odpowiedź: Policję śledczą odwiedzałam 3 razy, tj.: pierwszy raz przy składaniu zobowiązania w lutym 1943 roku; drugi raz w czerwcu 1943 roku, byłam wezwana poprzez pisemne wezwanie (byłam wezwana)⁷²¹ do śledczego Mołokanowa, do pokoju nr 3, ten ostatni wymagał ode mnie informacji, odpowiedziałam, że go nie znam, że składałam zobowiązanie Iwickiemu i powinnam jemu dawać informacje. Wtedy śledczy Mołokanow pokazał mi zobowiązanie, gdy upewniłam się, że to jest moje zobowiązanie, odpowiedziałam mu, że nie mam żadnych informacji. Po raz trzeci, w sierpniu 1943 roku, znowu byłam wezwana do policji śledczej poprzez pisemne wezwanie do śledczego Mołokanowa, który zaczął wymagać ode mnie informacji. Powiedziałam mu, że żadnych informacji nie mam, wtedy on zaczął grozić, że odda mnie do „SD”, odpowiedziałam mu: „...róbcie co chcecie, ale informacji nie mam”. Wtedy też otrzymałam miesiąc na zebranie informacji. Po raz czwarty, pod koniec sierpnia 1943 roku ponownie otrzymałam pisemne wezwanie do stawienia się na policję, ale tam nie poszłam, ponieważ mój mąż wziął to wezwanie i przekazał Kriwickiemu, ten ostatni powiedział: „...niech nie przychodzi, jej więcej nie będą wzywać”, w taki sposób więcej nie byłam wzywana na policję.

^{a-}[...]^{-a}

^{**} Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

^{a-} ^{-a} Dopisek odręczny: w mojej obecności w nawiasach napisano „byłam wezwana”. *Lasko* [podpis odręczny].

Pytanie: Komu mieliście przekazywać informacje interesujące niemieckich okupantów?

Odpowiedź: Wszystkie zebrane przeze mnie informacje miałam przekazywać śledczemu Mołokanowowi.

Pytanie: Ile razy przekazywaliście informacje śledczemu Mołokanowowi oraz jaka była ich treść?

Odpowiedź: Wzywana na policję byłam 3 razy, ale przy wszystkich tych wezwaniach nie przekazywałam żadnych informacji.

Pytanie: Jakie wynagrodzenie otrzymywaliście od śledczego za Wasze działania w charakterze tajnego agenta?

Odpowiedź: Żadnego wynagrodzenia od śledczego nie otrzymywałam.

Pytanie: Dlaczego śledczy policji zobowiązał Was do obserwacji Waszego sąsiada Mieńca?

Odpowiedź: O tym mi nic nie jest wiadomo, ale przypuszczam, że dlatego, że był on aresztowany przez niemieckie organy karne w 1942 roku, tj. jeszcze przed moim zobowiązaniem.

Pytanie: Za co został aresztowany obywatel Mieniec?

Odpowiedź: Wiem to z osobistej rozmowy z nim, że to przekazali ze wsi Wybli⁷²², ponieważ on tam mieszkał, ale kto i za co, tego nie wiem⁷²³.

Pytanie: Oskarżona Lasko, powiedzcie, Wy rzeczywiście obserwowaliście obywatela Mieńca i donosiliście o jego postępowaniu na policję?

Odpowiedź: Obywatela Mieńca ja nie obserwowałam, lecz odwrotnie, powiedziałam mu o tym, że mi polecono go obserwować w czasie składania zobowiązania o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze tajnego agenta.

Pytanie: Za co aresztowano obywatela Łagosza w 1943 roku?

Odpowiedź: Łagosza Lwa Aleksandrowicza aresztowano w marcu 1943 roku razem z dzieckiem za to, że jego żona była Żydówką.

Pytanie: Gdzie teraz znajdują się śledczy Iwicki i Mołokanow?

Odpowiedź: Jest mi wiadomo, że Iwicki w kwietniu 1943 roku zastrzelił się, ale z jakiego powodu, nie wiem. Mołokanow wycofał się razem z niemieckimi okupantami.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Do swoich zeznań nic dodać nie mogę.

Przesłuchanie zakończono o godz. 24:00.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Lasko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śled[czy] O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB
o[bwodu] cz[ernihowskiego]

l[ejtnan]t

Fieoktistow

[podpis odręczny]

Przy przesłuchaniu oskarżonej Lasko był obecny:

Zast[ępc]a prokuratora KOW⁷²⁴

gwardyjski major sprawiedliwości *Czechran*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 19-20v.

179

1943, 22 grudnia, Czernihów – Protokół przesłuchania świadka Kseni Musijenko w sprawie Zofii Lasko.

Protokół przesłuchania

22 grudnia 1943 r.

m[iasto] Czernihów

Ja, śledczy Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB o[bwodu] cz[ernihowskiego] lejtnant Fieoktistow, przesłuchałem w charakterze świadka:

Musijenko Ksenię Wasiljewnę, 1907 roku urodzenia, urodzoną na stacji ^{a-}[...] ^{-a} Kolei Zakaukaskiej, mieszkankę m[iasta] Czernihów, ul. Puszkina 17, Ukrainkę, bezpartyjną, piśmienną, ze słów niekaraną.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Musijenko

[podpis odręczny]

Pytanie^{*}: Jak długo znacie Lasko Z[ofię] i jakie mieliście z nią relacje?

Odpowiedź: Lasko Z.J. znam od czerwca 1943 roku, ze wspólnego miejsca zamieszkania, nasze relacje były normalne, osobistych konfliktów i sporów nie miałyśmy.

Pytanie: Jak często wzywano Lasko na policję i w jakich sprawach?

Odpowiedź: Lasko wzywano na policję dwa razy, pierwszy raz w lipcu 1943 roku, a drugi raz chyba w sierpniu 1943 roku, lecz w jakich sprawach, nie jest mi wiadomo.

Pytanie: Co Lasko Wam opowiadała o swoich kontaktach z policją?

Odpowiedź: ^{b-}O swoich kontaktach z policją Lasko nic mi nie mówiła. Był przypadek, gdy będąc pijana tak wypowiedziała się na temat policji: „Co oni chcą, żebym ludzi gubiła, ja tego nie chcę”^{-b}.

Pytanie: Czy były przypadki aresztowania obywateli z Waszego podwórka lub ulicy?

Odpowiedź: Takich przypadków ani na naszej ulicy, ani na naszym podwórku nie było.

Pytanie: Kto z postronnych obywateli odwiedzał mieszkanie Lasko?

Odpowiedź: Mieszkania Lasko nikt z postronnych obywateli nie ^{c-}odwiedzał^{-c}.

Pytanie: Czy w mieszkaniu Lasko urządzano pijaństwo z przedstawicielami niemieckich instytucji?

Odpowiedź: Nie, takich przypadków nie było.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Do swoich zeznań nic nie mogę dodać.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Musijenko

[podpis odręczny]

^{a-} -^a Nazwa nieodczytana.

^{*} W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} -^b Fragment wyróżniony pionową kreską na prawym marginesie.

^{c-} -^c Wyraz podkreślony.

Przesłuchał:

Śled[czy] O[ddziału] Ś[ledczego] Z[arządu] NKGB

o[bwodu] cz[ernihowskiego]

l[ejtnant]

Fieoktistow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 22-22v.

180

1943, 24 grudnia, Czernihów – Akt oskarżenia przeciwko Zofii Lasko c. Józefa, oskarżonej o to, że dała swoją zgodę i podpisała zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami karnymi w charakterze agenta.

„^{a-}ZATWIERDZAM^{-a}”

NACZ[ELNIK] ZARZĄDU NKGB

^{b-}[...]^{-b}

O[BWODU] CZ[ERNIHOWSKIEGO]

major bezpieczeństwa państ[wowego]

*Fiodorow*⁷²⁵

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„28” grudnia 1943 roku

[Pieczęć]*

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-} ^{-b} Adnotacja odręczna: Sprawę wnieść do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne NKWD ZSRR. [Fragment nieodczytany] Sekretariatu Kolegium Specjalnego [podpis odręczny nieczytelny] 28 I [19]44 r.

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych USRR Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego.

Народный Комиссариат Внутренних Дел
Украинской ССР Управление НКГБ
по Черниговской области

^c-АКТ OSKARŻENIA^{-c}

w sprawie śledczej nr 521 dotyczącej LASKO Zofii Józefowny oskarżonej zgodnie
z art. 54-1 p. „a^{**}” KK USRR

^d-[...]^{-d}

12 października 1943 roku Zarząd NKGB obwodu czernihowskiego aresztował i pociągnął do odpowiedzialności w charakterze oskarżonej LASKO Zofię Józefownę pod zarzutem zdrady ojczyzny.

Przeprowadzone w sprawie śledztwo ustaliło, że gdy LASKO Z.J. mieszkała na czasowo okupowanym przez wojska niemieckie terytorium w m[ieście] Czernihów, w lutym 1943 roku była wezwana do policji śledczej w Czernihowie, gdzie została przesłuchana na temat jej działalności zawodowej. Po przesłuchaniu LASKO Z.J. zaproponowano współpracę z niemieckimi organami wywiadowczymi, na co LASKO Z.J. dała swoją zgodę i podpisała zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami karnymi w charakterze agenta pod pseudonimem „Ja” (k. spr. 9-10-14-16-20).

Po złożeniu zobowiązania LASKO Z.J. otrzymała zadanie od niemieckich organów karnych polegające na ujawnianiu osób przejawiających niezadowolenie z porządków niemiecko-faszystowskich i donoszeniu o tym policji (k. spr. 14-16-20).

W czerwcu 1943 roku LASKO Z.J. ponownie była wezwana do niemieckich organów karnych, gdzie była przekazana do kontaktu ze śledczym policji MOŁOKANOWEM, któremu LASKO miała dostarczać wszystkie interesujące policję informacje zebrane przez nią (k. spr. 17).

Po zapoznaniu LASKO Z.J. ze śledczym MOŁOKANOWEM, ostatni dał jej zadanie ujawniania obywateli radzieckich przejawiających niezadowolenie z ustroju niemiecko-faszystowskiego (k. spr. 17-21).

^c- ^{-c} Fragment podkreślony maszynowo.

^{**} Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „в”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^d- ^{-d} Adnotacja odręczna: Sprawę wnieść do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne [NKWD ZSRR]. Prokurator wojskowy [fragment nieodeczytany] kapitan sprawiedliwości [podpis odręczny nieczytelny] 5 II [19]44 r.

Przesłuchana w kwestii przedstawionych zarzutów LASKO Z.J. częściowo przyznała się do winy (k. spr. 10-12-14-16-21).

Na podstawie wyłożonego OSKARŻONA JEST:

LASKO Zofia Józefowna, 1912 roku urodzenia, urodzona w m[ieście] Berdyczów obwodu kijowskiego, Polka, obywatelka ZSRR, bezpartyjna, piśmienna, zamężna, z robotników, ze słów niekarana, gospodyni domowa, do aresztowania mieszkała w m[ieście] Czernihów, ul. Puszkina 17

o to, że:

mieszkając na czasowo okupowanym przez Niemców terytorium Czernihowa w lutym 1943 roku była wezwana do niemieckich organów karnych, gdzie przesłuchano ją na temat jej działalności zawodowej. Po przesłuchaniu zaproponowano jej podpisać zobowiązanie o współpracy z niemieckimi organami wywiadowczymi w charakterze agenta pod pseudonimem „Ja”. Będąc agentem, otrzymała zadanie ujawniania osób przejawiających niezadowolenie z ustroju niemiecko-faszystowskiego, to jest, o przestępstwa przewidziane w art. 54-1 p. „a^{**}” KK USRR.

Kierując się art. 204 KPK USRR sprawę śledczą nr 521 oskarżonej LASKO Z.J. przekazać do prokuratora wojskowego KOW celem zakończenia śledztwa i przekazania do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR z wnioskiem o zamknięcie oskarżonej LASKO Z.J. w ITŁ na okres 5 lat.

Akt oskarżenia sporządzono 24 grudnia 1943 roku.

ŚLED CZY ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] NKGB
O[BWODU] CZ[ERNIHOWSKIEGO]

lejtant

Fieoktistow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

ZGADZAM SIĘ:

NACZ[ELNIK] ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] NKGB
O[BWODU] CZ[ERNIHOWSKIEGO]

major bezpieczeństwa państ[wowego]

Czepyżenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^a-INFORMACJA^{-a}:

1. Oskarżona LASKO Z.J. od 23 grudnia 1943 roku znajduje się w Więzieniu nr 1 w Czernihowie.

2. Dowodów rzeczowych w sprawie nie ma.
3. Do pracy fizycznej zdolna.
4. Działała jako agent od lutego 1943 do września [19]43 r.
5. Sprawę karną wszczęto 12 X [19]43 r.
6. Środek zapobiegawczy wybrano 26 X [19]43 r.
7. Oskarżenie przedstawiono 31 X [19]43 r.
8. Śledztwo przygotowawcze zakończono 24 XII [19]43 r.
9. Wniosek o zgodę na aresztowanie złożono 19 X [19]43 r.
10. Sankcję od prokuratora otrzymano 26 X [19]43 r.

ŚLED CZY ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] NKGB
O[BWODU] CZ[ERNIHOWSKIEGO]

lejtant

Fieoktistow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 29-30.

181

1943, 28 grudnia, Czernihów – Wniosek prokuratora Kijowskiego Okręgu Wojskowego dotyczący przekazania sprawy oskarżonej Zofii Lasko c. Józefa do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR.

Wniosek

M[ia]sto] Czernihów, 28 grudnia 1943 r. Pomocnik prokuratora wojskowego KOW major sprawiedliwości Sawieljiew, rozpatrzyłem sprawę karną nr 521 Lasko Zofii Józefowny oskarżonej zgodnie z art. 54-1 p. „a^{*}” KK USRR

ustaliłem:

znajdując się na czasowo okupowanym terytorium Lasko zdradziła ojczyznę, podjęła się służby dla niemieckiej policji w charakterze tajnego agenta. W lutym 1943 r. Lasko podpisała zobowiązanie i otrzymała kryptonim „Ja”.

Praktycznej działalności Lasko [jako agenta] nie stwierdzono. Do przynależności do niemieckiej policji przyznała się w pełni. Udowodniono to również w materiałach sprawy. Śledztwo w sprawie przeprowadził Z[arząd] NKGB obwodu czernihowskiego. Naruszeń procedury nie stwierdzono. Na podstawie wyłożonego

wniosuję:

sprawę karną wobec oskarżonej Lasko Z.J. przesłać do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR. Zgadzam się z zaproponowaną karą w wysokości 5 lat ITŁ, uważam za możliwe przekwalifikowanie oskarżenia z art. 54-1 p. „a^{*}” KK USRR na art. 54-3 KK USRR.

Pom[ocnik] prokuratora wojskowego KOW
major sprawiedliwości *Sawieljiew*
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 31-31v.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „b”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

1944, 8 stycznia, Pohrebyszcze – *Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, któremu zarzucono dezercję z Armii Czerwonej oraz podjęcie pracy dla Niemców.*

Protokół przesłuchania

8 stycznia 1944 roku, m[iasto] Pohrebyszcze.

Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczeńskiego OR NKGB lejtnant bezpieczeństwa państwowego Nabijew, przesłuchałem w charakterze oskarżonego:

Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza, 1910 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca m[iasta] Pohrebyszcze, Polaka, ob. ZSRR, bezpartyjnego, w 1930 roku ukończył FZU⁷²⁶, z robotników, robotnika, żonatego, niekaranego (ze słów), [przed aresztowaniem] pracującego jako kierownik warsztatu remontowego cukrowni.

^{a-}Pytanie^{-a*}: Opowiedzcie w skrócie swój życiorys.

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Ja, Wierpachowski Bolesław Stanisławowicz, urodziłem się w 1910 roku, w mieście Pohrebyszcze obwodu winnickiego w rodzinie robotnika. Ojciec pracował jako starszy palacz w kotłowni cukrowni, aresztowany ^{b-}w 1937 roku^{-b} przez organy NKWD. Matka – gospodyni domowa. Na początku swojej działalności zawodowej poszedłem do FZU, naukę ukończyłem w 1930 roku i zacząłem pracę w cukrowni jako tokarz. Od 1932 roku do rozpoczęcia wojny pracowałem tamże jako starszy tokarz, na początku wojny zostałem wyznaczony na kierownika warsztatu remontowego cukrowni, gdzie pracowałem do dziś. Z krewnych mam także aresztowanego przez organy NKWD ^{b-}w 1937 roku^{-b} zięcia.

Pytanie: Czy w 1941 roku, po rozpoczęciu wojny, byliście mobilizowani do Armii Czerwonej? Opowiedzcie, co się stało, że wróciliście z powrotem?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

Odpowiedź: ^cRzeczywiście w lipcu 1941 roku zostałem powołany do Armii Czerwonej i skierowany do jednostki wojskowej za Dnieprem. Z powodu tego, że w drodze nas zbombardowały niemieckie samoloty, postanowiłem wrócić do domu i tak zrobiłem. Po powrocie ponownie zacząłem pracować w cukrowni^c.

Pytanie: Czy w czasie okupacji niemieckiej terytorium rejonu pohrebyszczeńskiego byliście aresztowani przez niemieckie władze, jeśli byliście, to przez kogo oraz na jaki temat byliście przesłuchiwani?

*Wierpachowski***

[podpis odręczny]

Odpowiedź: W czasie okupacji niemieckiej terytorium rejonu pohrebyszczeńskiego nie byłem aresztowany przez władze niemieckie i żadnych pytań mi nie zadawano.

Pytanie: Jakie kontakty mieliście z niemieckimi władzami w mieście Pohrebyszcze, a mianowicie z żandarmerią oraz gestapo oraz jaką pomoc okazywaliście im w sprawie ujawnienia podziemnej organizacji komunistycznej i oddziału partyzanckiego?

Odpowiedź: Żadnych kontaktów z niemieckimi władzami takimi jak żandarmeria, gestapo oraz inne nigdy nie miałem, żadnej pomocy w sprawie ujawnienia podziemnej partii komunistycznej, a także oddziału partyzanckiego nie okazywałem.

Pytanie: Organa śledcze dysponują danymi o tym, że po aresztowaniu członków organizacji podziemnej Cimadanowa, Orłowa, Jakodzińskiego, Biskajewa, Waszczenki, Grigorienki, Grigorjewa i Riezniczenki w obecności wielu pracowników oświadczyliście: „aresztowaliśmy Cimadanowa, ale należałoby aresztować jeszcze kilka osób, żeby oczyścić rejon”. Dlaczego zaprzeczacie Waszym kontaktom z niemieckimi organami?

Odpowiedź: Kategorycznie zaprzeczam, nie miałem żadnych kontaktów z władzami niemieckimi, nigdy też nie mówiłem, że aresztowaliśmy Cimadanowa, ale należałoby aresztować jeszcze kilka osób, żeby oczyścić rejon, również nikt tego nie może potwierdzić.

Pytanie: Czy braliście udział w zatrzymaniu przez policję robotnika Błochina Wasilija?

Odpowiedź: Jest mi wiadomo, że robotnik Błochin był zatrzymany przez policję, ale ja żadnego udziału w zatrzymaniu nie brałem.

Pytanie: Czy przyznajecie się do tego, że w wyniku Waszego donosu w styczniu 1943 roku inspektorowie gestapo zatrzymali i pobili robotnika Smugłowa?

^c -^c Fragment wyróżniony pionową kreską na lewym marginesie.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Nigdy nie byłem związany z pracownikami gestapo, ani na Smugłowa, ani na innych żadnych donosów nie składałem. Smugłow przez mój donos nigdy nie był zatrzymany i poddany pobiciu.

Pytanie: Śledczy dysponują sprawdzonymi danymi o tym, że systematycznie prowadziliście antyradziecką agitację wśród masy robotniczej, wychwalaliście przy tym życie i ustrój hitlerowski.

Odpowiedź: Nigdy żadnej agitacji nie prowadziłem ani na rzecz władz radzieckich ani na rzecz władz niemieckich. O tym wiedzą wszyscy robotnicy, że żadnej agitacji antyradzieckiej nie prowadziłem.

Pytanie: Kogo znacie ze zdrajców ojczyzny?

Odpowiedź: Ze zdrajców ojczyzny znam tylko tłumacza Niebieka Jakowa Alfonsowicza, który systematycznie wyłapywał młodzież w celu wysyłki do Niemiec, mieszkał on na terytorium zakładu, w obecnym czasie ukrywa się.

Przesłuchanie przerwano.

Protokół przesłuchania przeczytano mi, zapisano z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Nabijew

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 10-11.

Protokół przesłuchania

8 stycznia 1944 roku. Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczęńskiego OR NKGB lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Nabijew przesłuchałem w charakterze świadka:

Smugłowa Gieorgija Nikołajewicza, 1919 r. urodzenia, urodzonego w m[ieście] Kijów, mieszkającego w m[ieście] Pohrebyszczę (cukrownia), Rosjanina, ob. ZSRR, wykształcenie średnie, członka WLKSM, niekaranego, żonatego, pracował w ukraińskim sztabie ruchu partyzanckiego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Smugłow

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedźcie, co Wam jest wiadomo o ob. Wierpachowskim Bolesławie Stanisławowiczu?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: O ob. Wierpachowskim jest mi wiadomo, że przed tymczasową okupacją pracował w cukrowni w Pohrebyszczę jako tokarz. ^{b-}W 1937 roku przez organa NKWD był aresztowany jego ojciec^{-b}. W 1941 roku, po rozpoczęciu wojny, Wierpachowski był mobilizowany do Armii Czerwonej, w trakcie podróży do jednostki wojskowej zdezerterował i ukrywał się do rozpoczęcia okupacji. W pierwszych dniach okupacji stanął się w cukrowni i zaproponował swoją pracę Niemcom przy odbudowie zakładu, aktywnie pracował dla Niemców. Będąc ^{b-}tajnym agentem^{-b} gestapo Wierpachowski wydawał członków podziemnej komunistycznej organizacji oraz bojowych grup oddziału partyzanckiego, w rezultacie czego byli aresztowani ich następujący członkowie: Cimadanow Konstantin Konstantinowicz, Orłow Aleksiej Michajłowicz, Jakodziński Aleksandr Aleksandrowicz, Biskajew Jurij Jurjewicz, Waszczenko Leonid, Grigorienko Nikołaj, Grigorjew Nikołaj, Riezniczenko Wasilij. Po aresztowaniu wyżej wymienionych towarzyszy ^{c-}żandarmi wielokrotnie ^{b-}wozili samochodem Wierpachowskiego do żandarmerii i z powrotem do domu⁻

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

^{c-} ^{-c} Fragment wyróżniony na lewym marginesie dwiema pionowymi kreskami.

^{b-c}. W tymże okresie Wierpachowski w obecności wielu ^cpracowników zakładu takich jak: Wróblewskiego, Litwiniuka (stolarz) i innych, nazwisk których nie pamiętam, powiedział: „Trzeba pomalować sanie, które będą potrzebne do działań operacyjnych gestapo, aresztowaliśmy grupę Cimadanowa^{-c},

*Smugłow***

[podpis odręczny]

powinniśmy aresztować jeszcze 300 osób, żeby oczyścić rejon”. Wierpachowski zaczął chwalić się, że pomógł gestapo w aresztowaniach i dalej będzie pomagać. Było to 14 lub 15 stycznia 1943 roku. Gdzieś 25 stycznia 1943 roku po jego donosie, również zostałem aresztowany przez inspektora gestapo oraz pobity w związku z podejrzeniem o kontakty z podziemnymi organizacjami, co może potwierdzić Smietana Anatolij Łukicz. ^cLatem 1943 roku policja zatrzymała pracownika cukrowni ^dBłachina^{-d727} Wasilija, w tym ^bbezpośredni udział brał Wierpachowski^{-b-c}. Wśród pracującej ludności systematycznie prowadził agitację antyradziecką, rzucał oszczerstwa pod adresem przywódców partii (bolszewików) i władzy radzieckiej, przy tym wychwalał Niemców, ich porządki, Hitlera itd., ^bco mogą potwierdzić następujący pracownicy zakładu: Zadieriej Roman, Wróblewski^{-b}, ^e[...] ^e, Pluszczka Iwan, Pluszczka Dmitrij, Mietiński.

Więcej nic zeznać nie mogę, protokół przesłuchania został mi przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Smugłow

[podpis odręczny]

8 stycznia [19]44 r.

Przesłuchał: *Nabijew*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 25-25v.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

^{d-} ^{-d} Wyraz podkreślony.

^{e-} ^{-c} Nazwisko nieodczytane.

1944, 9 stycznia, Pohrebyszczce – Postanowienie pełnomocnika operacyjnego Oddziału Rejonowego NKGB o aresztowaniu Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława.

„ZATWIERDZAM”
 „17” stycznia 1944 r.
 Antonow⁷²⁸
 [podpis odręczny]

Daję sankcję na areszt
 Prokurator
 [podpis odręczny nieczytelny]
 „17” stycznia 1944 r.

[Pieczęć]*

Народный Комиссариат
 Государственной Безопасности
 Украинской ССР
 Управление НКГБ
 по Винницкой области

POSTANOWIENIE

(o aresztowaniu)

Miasto *Pohrebyszczce*

„9” stycznia 1944 r.

Ja, *pom[ocnik] pełnomocnika oper[acyjnego] Pohrebyszczceńskiego OR* ^{a-NKGB-a} *obwodu winnickiego Zaporozan*, rozpatrzyłem materiały, które wpłynęły do ^{a-NKGB-a} *ZSRR* o działalności przestępczej *Wierpachowskiego*⁷²⁹ *Bolesława Stiepanowicza*⁷³⁰, 1910 roku urodzenia, urodzonego w mieście *Pohrebyszczce obwodu winnickiego, ob. ZSRR, bezpartyjnego, Polaka, z robotników, wykształcenie średnie, ze słów wcześniej nie był karany, mieszkańca miasta Pohrebyszczce.*

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego Ukrainiejskiej SRR Zarząd NKGB obwodu winnickiego.

^{a-} ^{-a} NKWD poprawiono na NKGB.

USTALIŁEM:

że Wierpachowski Bolesław Stiepanowicz został powołany do szeregów Armii Czerwonej w lipcu 1941 roku. W drodze do jednostki wojskowej zdezerterował i ukrywał się w mieście Pohrebyszcze do początku niemieckiej okupacji miasta Pohrebyszcze. Mieszkając na okupowanym przez wojska niemieckie terytorium został zwerbowany jako agent przez gestapo. Po jego donosie zostali aresztowani członkowie podziemnej organizacji komunistów Czemodanow⁷³¹, Orłow oraz inni. Dalsze losy których nie są znane. Została aresztowana i rozstrzelana rodzina Żyda ^b[...]^b. Wierpachowski również brał udział w aresztowaniach. Wśród ludności prowadził agitację antyradziecką, rzucał oszczerstwa na przywódców partii i władzę radziecką. Wychwalał niemiecki ustrój i porządki.

Wyżej wyłożone potwierdzają zeznania świadków Smugłowa, Kazaczuka, Smetany i in.

POSTANAWIAM:

Wierpachowskiego Bolesława Stiepanowicza mieszkańca miasta Pohrebyszcze poddać aresztowaniu i przeszukaniu.

Śledczy (podpis) *Zaporożan*
[podpis odręczny]

ZGADZAM SIĘ:

Naczelnik Pohrebyszczeńskiego OR NKGB
st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego] *Pawlenko*
[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 3-3v.

^{b-} ^{-b} Nazwisko nieodczytane.

1944, [9 stycznia], Pohrebyszcze – Postanowienie funkcjonariusza Oddziału Rejonowego NKGB o tymczasowym aresztowaniu Bolesława Wierpachowskiego, s. Stanisława.

„ZATWIERDZAM”
Nacz[elnik] Z[arządu] NKGB
obw[odu] winnickiego USRR
podpułkownik b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]
Antonow
[podpis odręczny]
„17” stycznia 1944 r.

Daję sankcję na areszt
Zastępca prokuratora obw[odowego]
do spraw specjalnych
[podpis odręczny nieczytelny]
„17” stycznia 1944 r.

[Pieczęć]*
Народный Комиссариат
Государственной Безопасности
Украинской ССР
Управление НКГБ
по Винницкой области

**Postanowienie
(o wybraniu środka zapobiegawczego)**

Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczeńskiego OR NKGB obwodu winnickiego USRR, lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Nabijew, rozpatrzyłem materiały śledcze o działalności przestępczej Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza, 1910 roku urodzenia, urodzonego i mieszkającego w mieście Pohrebyszcze obwodu winnickiego, USRR,

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego Ukraińskiej SRR Zarząd NKGB obwodu winnickiego.

z robotników, robotnika, Polaka, ob. ZSRR, bezpartyjnego, ukończył szkołę FZU, ze słów niekaranego, żonatego.

Ustalilem:

że Wierpachowski podejrzewany jest o przestępstwa przewidziane w art. 54-1 „a^{**}” KK USRR. Biorąc pod uwagę to, że Wierpachowski znajdując się na wolności może uchylać się od śledztwa i sądu oraz kierując się art. ^{a-}[...]^{-a}

^{b-}Postanawiam:^{-b}

Jako środek zapobiegający uchylaniu się od śledztwa i sądu wobec Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza wybrać umieszczenie go w więzieniu, o czym zgodnie z art. ^{a-}[...]^{-a} KPK USRR poinformować aresztowanego, który powinien poświadczyć to podpisem na niniejszym postanowieniu.

Funkcjonariusz Pohrebyszczęńskiego OR NKGB obw[odu] winnickiego USRR
lejtant bezpieczeństwa państ[wowego] *Nabijew*
[podpis odręczny]

Zgadzam się
Naczelnik OR NKGB rejonu pohrebyszczęńskiego
starszy lejtant bezpieczeństwa państ[wowego] *Pawlenko*
[podpis odręczny]

B. Wierpachowski
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony.

1944, 9 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół konfrontacji świadka Georgija Smużłowa z oskarżonym Bolesławem Wierpachowskim.

Protokół konfrontacji

9 stycznia 1944 roku m[iasto] Pohrebyszcze

Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczeńskiego OR NKGB lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Nabijew przeprowadziłem konfrontację świadka ^{a-}Smużłowa G.N.^{-a} z oskarżonym Wierpachowskim B.S.

Świadek Smużłow został uprzedzony o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR.

Smużłow

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie do świadka^{-b*}: Czy znacie siedzącego naprzeciwko Was obywatela, jeśli znacie, to jakie mieliście z nim relacje?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Przede mną siedzącego Wierpachowskiego znam od stycznia 1942 roku ze wspólnej pracy w cukrowni. Nasze relacje były normalne, żadnych osobistych konfliktów nie mieliśmy.

Smużłow^{**}

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole konfrontacji fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Każda odpowiedź jest potwierdzona podpisem osoby udzielającej odpowiedzi.

^b-Pytanie do oskarżonego^b: Czy świadek Smugłow mówi prawdę?

Odpowiedź: W pracy w cukrowni Smugłow był moim podległym, który nigdy nie chciał mnie słuchać, dlatego ^a-nasze relacje nie były dobre^a.

B. Wierpachowski^{**}

[podpis odręczny]

Pytanie do świadka: Wyjaśnijcie ze szczegółami, co Wam jest wiadomo o zdradzieckiej działalności oskarżonego Wierpachowskiego w okresie tymczasowej okupacji niemieckiej?

Odpowiedź: Wierpachowski był tajnym agentem gestapo, wydawał członków podziemnej organizacji komunistycznej, w następstwie czego zostali aresztowani komuniści z cukrowni: Cimodanow⁷³², Orłow, Jakodziński, Biskajew, Grigorienko, Grigorjew i Riezniczenko, ^a-w ich sprawie Wierpachowski był przesłuchany w charakterze świadka^a. Po powrocie z żandarmerii sam o tym opowiadał, przy tym byli obecni robotnicy cukrowni: Smietana Anatolij Łukicz, Pluszczka Iwan Siemionowicz, Siemionowa Zinaida Wasiljewna i inni. W styczniu 1943 roku Wierpachowski przygotowywał sanie dla żandarmerii, w obecności Wróblewskiego, Litwiniuka i innych robotników wypowiadał się tak: „Trzeba pomalować sanie potrzebne dla operacyjnej pracy żandarmerii, aresztowaliśmy grupę Cimodanowa,

Smugłow^{***}

[podpis odręczny]

należy aresztować jeszcze 300 osób, żeby oczyścić rejon”. Po tym Wierpachowski zaczął chwalić się, że on pomoże żandarmerii w aresztowaniach. Latem 1943 roku był aresztowany pracownik cukrowni Błachin⁷³³ Wasilij, w aresztowaniu którego wspólnie z policją brał bezpośredni udział Wierpachowski.

Pytanie do oskarżonego: Czy potwierdzacie zeznania świadka?

Odpowiedź: Zeznań świadka Smugłowa nie potwierdzam, ponieważ te zeznania nie są zgodne z prawdą. Nigdy w żandarmerii nie byłem, z nimi żadnych kontaktów nie miałem i nigdy nie byłem przesłuchiwany w żadnej sprawie.

Pytanie do świadka: Co Wam jest wiadomo o agitacji antyradzieckiej ze strony Wierpachowskiego?

Odpowiedź: Wierpachowski agitację antyradziecką prowadził wszędzie i systematycznie, także wychwalał Hitlera i jego porządki, co mogą potwierdzić wszyscy pracownicy cukrowni.

*** Koniec strony protokołu potwierdzony podpisem biorącego udział w konfrontacji świadka.

Pytanie do oskarżonego: Czy potwierdzacie zeznania świadka?

Odpowiedź: Zeznań świadka nie potwierdzam, ponieważ nigdy i nigdzie żadnej agitacji antyradzieckiej nie prowadziłem.

Pytanie do świadka: Czy składacie prawdziwe zeznania na temat oskarżonego Wierpachowskiego, nie pomawiacie go?

Odpowiedź: Ja swoje zeznanie potwierdzam w pełni, moje zeznania są prawdziwe, oskarżonego Wierpachowskiego nie pomawiam.

Protokół konfrontacji nam przeczytano, z naszych słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisujemy.

B. Wierpachowski

Smugłow

[podpisy odręczne]

Konfrontację przeprowadził

Nabijew

[podpis odręczny]

Oryginal. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 37-37v.

1944, [po 9 stycznia], Pohrebyszczce – Ankieta aresztowanego Bolesława Wierpachowskiego, s. Stanisława.

Organ NKGB *obw[odu] winnickiego* Przekazywać ankietę aresztowanemu w celu wypełnienia – zakazuje się. Ankieta wypełniana jest ze słów aresztowanego, informacje należy sprawdzać w dokumentach aresztowanego.

ANKIETA ARESZTOWANEGO

1. Nazwisko	<i>Wierpachowski</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Bolesław Stanisławowicz</i>
3. Rok i miejsce urodzenia	Urodził się w 1910 roku wieś / ^{a-} miasto ^{-a} <i>Pohrebyszczce</i> <i>rejonu pohrebyszczceńskiego obwód / kraj winnicki</i>
4. Stałe miejsce zamieszkania do aresztowania (dokładny adres)	Wieś / ^{a-} miasto ^{-a} <i>Pohrebyszczce r[ejo]n pohrebyszczceński</i> <i>obwód / kraj winnicki</i>
5. Zawód i specjalność	<i>Tokarz w metalu</i>
6. Ostatnie miejsce pracy lub rodzaj zajęcia do aresztowania	a) instytucja / przedsiębiorstwo <i>Pohrebyszczceńska cukrownia</i> b) stanowisko <i>kier[ownik] warsztatu remontowego cukrowni</i> c) stopień ^{b-} ^{-b} d) jeśli nie pracuje – kiedy i skąd zwolniony ^{b-} ^{-b}
7. Narodowość	<i>Polak</i>
8. Obywatelstwo (przy braku paszportu wskazać, jaki dokument potwierdza obywatelstwo, czy zapisano ze słów)	a) obyw[atelstwo] (poddaństwo) <i>ZSRR</i> b) paszport serii ^{b-} ^{-b} nr ^{b-} ^{-b} <i>nie posiada</i> przez kogo i kiedy wydany ^{b-} ^{-b}
9. Przynależność partyjna	a) w przeszłości <i>nie należał</i> b) w obecnym czasie <i>bezpartyjny</i> legitymacja nr ^{b-} ^{-b}
10. Wykształcenie ogólne i specjalne (podkreślić i wskazać, co zakończył)	Wyższe, średnie, podstawowe <i>6 klas</i> specjalne <i>tokarz w metalu</i>
11. Pochodzenie społeczne	<i>Ojciec – robotnik, palacz w kotłowni cukrowni.</i> <i>Matka – gospodyni domowa</i>

^{a-} ^{-a} Wyraz skreślony.

^{b-} ^{-b} Brak wpisu.

12. Karalność (stawał przed sądem i śledztwem, gdzie, kiedy i za co, wyrok)	<i>Niekarany</i>			
13. Zatrzymania (przez jaki organ, kiedy, w związku z podejrzeniami o jakie przestępstwa i pod jakim nazwiskiem)	<i>Nie był zatrzymywany</i>			
14. Skład rodziny				
Stopień pokrewieństwa	Nazwisko, imię oraz imię odojcowskie	Rok urodzenia	Miejsce urodzenia	Miejsce zamieszkania, pracy i stanowisko
Ojciec	<i>Wierpachowski Stanisław Botwidowicz</i>	<i>1881</i>	<i>Pohrebyszcze</i>	<i>W 1937 r. aresztowany przez organy NKWD</i>
Matka	<i>Wierpachowska Anna Kuprianowna</i>	<i>1888</i>	<i>W[ieś] Burnowce, obwód kijowski</i>	<i>Pohrebyszcze, gospodyni domowa</i>
Żona (mąż)	<i>Wierpachowska Zofia Adrowna</i>	<i>1922</i>	<i>W[ieś] Woskodawinice, obwód winnicki</i>	<i>Pohrebyszcze, gospodyni domowa</i>
Dzieci	^{c-} [...] ^{-c}	^{c-} [...] ^{-c}	^{c-} [...] ^{-c}	^{c-} [...] ^{-c}
^{a-} Bracia ^{-a} , siostry	<i>Syntniuk⁷³⁴ Rozalia Stanisławowna</i>	<i>1908</i>	<i>Pohrebyszcze</i>	<i>Pohrebyszcze, cukrownia, wagowa</i>
	<i>Boczkowska Maria Stanisławowna</i>	<i>1918</i>	<i>Pohrebyszcze</i>	<i>Pohrebyszcze, gospodyni domowa</i>

^{c-} ^{-c} Rubryka formularza nie została wypełniona.

<p>Miejsce na fotografię: d-[...]-d</p>	<p>Odcisk palca wskazującego prawej ręki (przy braku tego palca, [odcisk] następnego palca z odpowiednią adnotacją. Wzór linii papilarnych palca powinien być jasny i w pełni odcisnięty (od jednej krawędzi paznokcia do drugiej)</p> <p>e-[...]-e</p>
<p>Podpis aresztowanego</p>	<p><i>Wierpachowski</i> [podpis odręczny]</p>

15. Rysopis (odpowiednie podkreślić)

<p>1. Wzrost: wysoki (171-180 cm), bardzo wysoki (powyżej 180 cm), niski (155-164 cm), bardzo niski (do 154 cm), ^{f-}<u>średni</u>^{-f} (165-170 cm).</p> <p>2. Sylwetka: Bardzo gruby, gruby, ^{f-}<u>średni</u>^{-f}, chudy, szczupły.</p> <p>3. Ramiona: uniesione, ^{f-}<u>opuszczone</u>^{-f}, równoległe.</p> <p>4. Szyja: ^{f-}<u>krótka</u>^{-f}, długa, zauważalnie wypukłe wole, wyniosłość krtaniowa.</p> <p>5. Kolor włosów: blond, jasnobrązowe, brązowe, ^{f-}<u>ciemnobrązowe</u>^{-f}, czarne, rude, z siwymi włosami, siwe.</p> <p>6. Kolor oczu: błękitne, szare, zielone, jasno brązowe, ^{f-}<u>brązowe</u>^{-f}, czarne.</p>	<p>9. Brwi: proste, ^{f-}<u>łukowate</u>^{-f}, zgięte, szerokie, wąskie, zrosnięte.</p> <p>10. Nos: mały, ^{f-}<u>duży</u>^{-f} – gruby, cienki, szeroki. Grzbiet nosa: wygięty, prosty, wypukły z garbkiem. Podstawa nosa: podniesiona, horyzontalna, opuszczona.</p> <p>11. Usta: małe, ^{f-}<u>duże</u>^{-f}. Kąciki ust: opuszczone, podniesione.</p> <p>12. Wargi: cienkie, ^{f-}<u>grube</u>^{-f}, obwisła dolna warga, podniesiona górna.</p> <p>13. Podbródek: skośny, ^{f-}<u>prosty</u>^{-f}, wystający, rozdwojony, z dołkiem, z poprzeczną bruzdą.</p> <p>14. Uszy: małe, ^{f-}<u>duże</u>^{-f} – owalne, trójkątne, kwadratowe, okrągłe. Odstawianie uszu:</p>
--	---

d- -d W dokumencie brak fotografii.

e- -e W dokumencie brak odcisku palca.

f- -f Podkreślono odręcznie.

<p>7. Twarz: okrągła, ^{f-}owalna^{-f}, prostopadła, trójkątna, piramidalna, romboidalna.</p> <p>8. Czoło: ^{f-}wysokie^{-f}, niskie, proste, skośne wystające.</p>	<p>górne, dolne, ogólne. Płatek uszny: zrośnięty, oddzielony, pochylony, kanciasty, owalny.</p>
<p>15. Cechy szczególne: (upośledzenia fizyczne: okaleczenia, uszkodzenia, narośle, brodawki, dodatkowe palce, piętna, blizny, szramy, chorobowe ruchy ciała, łysina, asymetria twarzy, oczy w różnych kolorach i in.), tatuaże(opis) <i>na palcu wskazującym prawej ręki nie ma paznokcia, na średnim palcu nie ma dwóch stawów.</i></p>	
<p>16. Inne cechy i nawyki: (bełkotanie, jąkanie, obgryzanie paznokci, różnego rodzaju manipulacje palcami, gestykulacja (wskazać jak), automatyzm, plucie, spluwanie itd., itp.) b- -b</p>	

16. Kiedy został aresztowany „8” stycznia 1944 r. Nakaz nr 2.

17. Podstawa aresztowania (wskazać nazwę dokumentu, organ i datę) *Postanowienie o aresztowaniu.*

18. Gdzie zaewidencjonowany *Pohrebyszczeński OR NKGB.*

Ankieta wypełniona (wskazać nazwę więzienia lub KPZ⁷³⁵) *w wewnę[rzonym] więzieniu Z[arządu] NKGB obw[odu] winnickiego.*

Miasto, wieś, st[acja] k[olejowa] b- -b

Przez kogo (stanowisko, stopień, nazwisko) *śledczy Z[arządu] NKGB obw[odu] winnickiego st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego* *Podmazow*

[podpis odręczny]

Materiały ewidencyjne:

Karty alfabetyczne – „b- -b” egz.

Karty daktyloskopijne – „b- -b” egz.

Fotografie – „b- -b” egz.

Przekazano do oddziału „A” NKGB – Z[arządu] NKGB b- -b

Przekazał (stanowisko) b- -b (podpis) g- -g

Przyjął (stanowisko) b- -b (podpis) g- -g

„b- ... -b” b- -b 194 b- ... -b r.

^{g-} ^{-g} Brak podpisu.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 8-9v.

188

1944, 10 stycznia, Pohrebyszczce – Protokół przesłuchania świadka Anatolija Smietany w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.

Protokół przesłuchania

10 stycznia 1944 roku

m[iasto] Pohrebyszczce

Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczceńskiego OR NKGB USRR obw[odu] winnickiego USRR lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Nabijew przesłuchałem w charakterze świadka:

Smietanę Anatolija Łukicza, 1919 r. urodzenia, urodzonego we wsi Biłazky, mieszkańca m[iasta] Pohrebyszczce tegoż rejonu, z chłopów, urzędnika, Ukraińca, ob. ZSRR, członka WLKSM, wykształcenie wyższe, żonatego, niekaranego, pracującego jako wagowy cukrowni.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Smietana

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Od jak dawna znacie Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza oraz jakie mieliście z nim relacje?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Wierpachowskiego B.S. znam od marca 1942 ze wspólnej pracy w cukrowni w Pohrebyszczu, nasze relacje są normalne.

Pytanie: Opowiedzcie dokładnie, co Wam jest wiadomo o jego zdradzieckiej działalności w czasie okupacji?

Odpowiedź: O zdradzieckiej działalności Wierpachowskiego konkretnych faktów nie znam.

Smietana^{**}

[podpis odręczny]

Wiem tylko, że podczas rozmowy powiedział: „W cukrowni jest nas 3 osoby, które wszystko widzą, tj. ja, Chomienko Michaił i Andruszkiewicz, my wszystkich obserwujemy”. Było to gdzieś w lutym 1943 roku. Wierpachowski zawsze mówił o tym, że rozmawiał z szefem żandarmerii. ^{b-}Ze słów członka WLSKM Tieminej Marii dowiedziałem się^{-b}, że Wierpachowski ma listę komunistów, którzy pozostali na tyłach przeciwnika. W styczniu 1943 roku Wierpachowski w obecności szeregu robotników powiedział następujące: „Trzeba pomalować sanie, które będą potrzebne do operacyjnych działań żandarmerii. Należy aresztować jeszcze 300 osób z rejonu”. Wierpachowski chwalił się, że okazuje pomoc gestapo w aresztowaniach. Z obecnych pamiętam Litwiniuka Wasilija, Gajewskiego, Siemkę Dmitrija.

Więcej nic zeznać nie mogę, protokół przesłuchania został mi przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Smietana

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Nabijew

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 26-27.

^{**} Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

1944, 10 stycznia, Pohrebyszczce – *Protokół przesłuchania świadka Fiodora Kazaczuka w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.*

Protokół przesłuchania

10 stycznia 1944 roku

m[iaasto] Pohrebyszczce

Ja, funkcjonariusz Pohrebyszczceńskiego OR NKGB USRR obw[odu] winnickiego USRR lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Nabijew przesłuchałem w charakterze świadka:

Kazaczuka Fiodora Stiepanowicza, 1910 r. urodzenia, urodzonego w m[ieście] Szepetówka, mieszkającego w miasteczku Pohrebyszczce (osiedle cukrowni), z robotników, robotnika, Ukraińca, kandydata na członka WKP(b), ob. ZSRR, wykształcenie 6 klas, żonatego, niekaranego, pracującego jako dyrektor cukrowni.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Kazaczuk

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Od jak dawna znacie Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza oraz jakie mieliście z nim relacje?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Wierpachowskiego B.S. znam od marca 1942 roku ze wspólnej pracy w cukrowni, nasze relacje były normalne.

Pytanie: Opowiedzcie śledczemu, jak Wierpachowski zachowywał się podczas tymczasowej okupacji przez niemieckie władze terytorium rejonu pohrebyszczceńskiego.

Odpowiedź: W ^{b-}październiku^{-b} ^{c-}kwietniu^{-c} ^{d-}1941 r.^{-d} ^{e-}1942 r.^{-e} podczas rozmowy Wierpachowski powiedział mi, że jest tajnym współpracownikiem gestapo. Po naszej

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Wyraz nadpisany.

^{d-} ^{-d} Data skreślona.

^{e-} ^{-e} Data nadpisana.

rozmowie, nie pamiętam w którym dniu, rzeczywiście przyjechali pracownicy gestapo samochodem na terytorium cukrowni, gdzie mieszkał stary pracownik, Żyd z narodowości, Sznajder z rodziną. Gestapowcy^f najpierw wzięli do samochodu Wierpachowskiego i pojechali do Żyda^f, zabrali tego ostatniego z rodziną i rozstrzelali. Po powrocie z gestapo Wierpachowski powiedział: „Wydaliśmy Sznajdera”. W miasteczku Pohrebyszcze nie było gestapo, gdy gestapowcy przyjeżdżali z Koziatyna do Pohrebyszcza, Wierpachowski zostawiał wszelką pracę i^f stawiał się u nich^f.

Więcej nic zeznać nie mogę, protokół przesłuchania został mi przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Kazaczuk

[podpis odręczny]

^g [...] ^g

Przesłuchał:

Nabijew

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 28-29.

1944, 13 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, podejrzanego o kontakty z funkcjonariuszami gestapo oraz żandarmerii.

Protokół przesłuchania

^f –^f Fragment podkreślony.

^g –^g Dopisek odręczny: „w mojej obecności poprawiono „październiku 1941 r. na kwietniu 1942 r.” *Kazaczuk* [podpis].

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[rojektowego] Pałamarczuk, przesłuchałem aresztowanego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza, który zeznał:

^bPytanie^{-b*}: Opowiedzcie dokładnie w jakich okolicznościach zostaliście na terytorium czasowo okupowanym przez Niemców?

^bOdpowiedź^{-b}: W lipcu 1941 roku zostałem powołany do służby wojskowej przez Pohrebyszczęński Rajwojenkomat⁷³⁶. Z grupą ok. 100 osób zostałem skierowany do miasta Nowomoskowsk nad Dnieprem. W trakcie podróży w okolicach wsi Kluky rejonu monastyrzyczeńskiego nasz oddział, nazwany nr 6, został zbombardowany z nieprzyjacielskiego samolotu. W czasie bombardowania wielu rozbiegło się, ja też tak zrobiłem. Uważając, że dalsze poruszanie się do miejsca skierowania jest bezcelowe i bojąc się innych niebezpiecznych sytuacji, wróciłem do domu.

Pytanie: Gdy otrzymaliście z Rajwojenkomatu rozkaz udania się do jednostki w Nowomoskowsku, to niemieckie wojska już były w pobliżu Pohrebyszcz?

Odpowiedź: Gdy w składzie oddziału wychodziłem z Pohrebyszcz, już były rozmowy o tym, że wojska niemieckie znajdują się w Berdyczowie, tj. ok. 115 kilometrów stąd.

*Wierpachowski***

[podpis odręczny]

Pytanie: Wychodzi na to, że będąc wezwanym przez Pohrebyszczęński Rajwojenkomat do pełnienia służby wojskowej uchyliście się od pełnienia służby w Armii Czerwonej, zdezerterowaliście i wróciliście do domu, tj. na terytorium zajęte przez przeciwnika?

Odpowiedź: Będąc wezwany do pełnienia służby wojskowej w Armii Czerwonej w podróży do miejsca przeznaczenia znalazłem się w trudnych warunkach, bojąc się o swoje życie nie wykonałem rozkazu Wojenkomatu⁷³⁷ o stawieniu się w jednostce i rzeczywiście wróciłem do domu, tj. na terytorium zajęte przez przeciwnika.

Pytanie: Postąpiliście jak zdrajca Ojczyzny. Będąc wezwanym do służby w Armii Czerwonej od takowej uchyliście się, wróciliście do domu i przystąpiliście do służby dla Niemców.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Za zdrajcę Ojczyzny ja siebie nie uważam, wróciłem do domu nie dlatego, że nie chciałem służyć w Armii Czerwonej, a dlatego, że wykonanie rozkazu Rajwojenkomatu o stawieniu się w Nowomoskowsku było dla mnie bardzo trudne, wykonanie tego rozkazu było związane z ryzykowaniem życia. Wróciwszy do Pohrebyszczja ja rzeczywiście przystąpiłem do służby dla Niemców w charakterze starszego tokarza, a później kierownika warsztatu remontowego cukrowni. Przystąpiłem do służby dla Niemców nie z chęci okazania im pomocy, a z potrzeby uzyskania środków potrzebnych do życia.

Pytanie: Opowiedzcie o swoich kontaktach z gestapo.

Odpowiedź: Żadnych kontaktów z funkcjonariuszami gestapo, żandarmerii lub policji w okresie niemieckiej okupacji nie miałem. Nikt z funkcjonariuszy organów karnych do mnie się nie zwracał, ja ze swojej strony do nich także z żadnym pytaniem nie zwracałem się.

Pytanie: Kto z robotników cukrowni, osób narodowości żydowskiej, był przez Niemców aresztowany?

Odpowiedź: Z robotników Pohrebyszczjeńskiej cukrowni aresztowany był Żyd ^{c-} Szniejera^{-c}. Okoliczności jego aresztowania nie są mi znane.

Pytanie: Wy mówicie nieprawdę. Śledczy dysponują danymi, że to Wy wydaliście Żyda Szniejera wskazując funkcjonariuszom gestapo jego mieszkanie oraz, że po Waszym donosie on był aresztowany.

Odpowiedź: Funkcjonariuszom gestapo obywatela Szniejera nie wydałem i żadnego udziału w jego aresztowaniu nie brałem.

Pytanie: Z kim z obywateli Pohrebyszczja jesteście w konflikcie?

Odpowiedź: Ob[ywatelo]wi ^{a-}Smugłowowi Gieorgijowi^{-a} sprzedałem jałówkę, która mu później nie spodobała się i od tej pory on odgraża się, że zemści się na mnie. Między ^{a-}Liciukiem Grigorijem^{-a} i mną były także napięte stosunki z powodu tego, że odmówiłem zrobienia mu motyki. Więcej z nikim osobistych konfliktów nie miałem.

Pytanie: O tym, że wydaliście gestapo radzieckiego obywatela, Żyda z narodowości Szniejera, zeznał świadek Kazaczuk F.S., zeznania którego Wam będą odczytane. Potwierdzacie to?

Odpowiedź: Zeznania świadka Kazaczuka o tym, że wydałem Szniejera wysłuchałem, jednak tego nie potwierdzam, Szniejera nie wydałem, a zeznania Kazaczuka nie odpowiadają rzeczywistości.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony.

Pytanie: Komu z osób mieszkających w mieście Pohrebyszcze powiedzieliście, że jesteście tajnym współpracownikiem gestapo?

Odpowiedź: Nikomu nigdy nie mówiłem, że byłem tajnym współpracownikiem gestapo.

Pytanie: Powiedzcie, jaką pracę dla gestapo wykonywaliście jako tajny współpracownik?

Odpowiedź: Tajnym współpracownikiem gestapo nie byłem, żadnej pracy jako zadania od gestapo nie wykonywałem.

Pytanie: Wy mówicie nieprawdę. Śledztwo dysponuje zeznaniami świadka Kazaczuka, któremu powiedzieliście o kontaktach z gestapo. Czy potwierdzacie odczytane Wam zeznania świadka Kazaczuka?

Odpowiedź: Zeznania świadka Kazaczuka wysłuchałem, ale ich nie potwierdzam. Nigdy mu nie mówiłem, że byłem tajnym współpracownikiem gestapo, ponieważ takowym w rzeczywistości nie byłem.

Pytanie: O tym, że byliście tajnym współpracownikiem gestapo, mieliście osobiste kontakty z szefem żandarmerii oraz mieliście udział w wydawaniu radzieckich obywateli zeznał również świadek Smietana, jego zeznania będą Wam odczytane. Czy potwierdzacie je?

Odpowiedź: Zeznania świadka Smietany wysłuchałem, ale ich nie potwierdzam. Ani Smietanie, ani komukolwiek innemu o swoich kontaktach z gestapo i szefem żandarmerii nie mówiłem, ani takowych nie utrzymywałem. Sanie dla naczelnika Pohrebyszczeńskiej Szkoły Podoficerów w warsztacie cukrowni rzeczywiście remontowano, ale żadnych rozmów podobnych do tej, o jakiej zeznaje świadek, nie prowadziłem.

Pytanie: Kogo z komunistów mieszkających w mieście Pohrebyszcze w okresie niemieckiej okupacji znaliście?

Odpowiedź: W okresie niemieckiej okupacji znałem następujących komunistów: Pochodziłę, Bojczuka Aleksandra, Kazaczuka Fiedora Stiepanowicza, Kuszniara, Adamienkę Paraskewię, Szemczuk^{d- [...]}^{d-}.

Pytanie: Kogo z komunistów i aktywu radzieckiego włączyliście do listy, którą przekazaliście żandarmerii?

Odpowiedź: Żadnej listy komunistów i aktywu radzieckiego nie sporządzałem i nigdzie takowej nie przekazywałem.

^{d-} ^{-d} Wyraz nieczytelny.

Pytanie: Powiedzcie, jakie rozmowy wśród robotników cukrowni prowadziliście w związku z aresztami radzieckich obywateli przeprowadzonymi przez gestapo?

Odpowiedź: Żadnych rozmów z powodu represji ze strony gestapo wobec komunistów i innych osób nigdy nie prowadziłem.

Przesłuchanie przerwano.

Protokół przesłuchania przeczytano mi, zapisano z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Pałamarczuk

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 12-14.

1944, 18 stycznia, Winnica – Decyzja o aresztowaniu i przeszukaniu mieszkania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, wydana przez Obwodowy Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego NKGB.

NAKAZ nr 2
„18” stycznia 1944 r.

Wydany przez Winnicki Obw[odowy] Zarząd Komisariatu Ludowego Bezpieczeństwa Państwowego tow. Bielowowi celem przeprowadzenia *aresztowania i przeszukania mieszkania ob. Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza.*

Adres m[iasto] *Pohrebyszczce, obw[ód] winn[icki].*

Naczelnik Z[arządu] NKGB *obw[odu] winnickiego*
major bezpieczeństwa państ[wowego] *Kasatkin⁷³⁸*
[podpis odręczny]

POŚWIADCZENIE *B. Wierpachowski*
[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne w języku rosyjskim na druku urzędowym w języku ukraińskim.
DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 5.

192

1944, 20 stycznia, Pohrebyszczce – Postanowienie funkcjonariusza Zarządu NKGB o wszczęciu postępowania przygotowawczego wobec Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława.

„ZATWIERDZAM”
Nacz[elnik] Z[arządu] NKGB
obw[odu] winnickiego

major bezpieczeństwa państ[wowego]

Kasatkin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„20” stycznia 1944 r.

^aPOSTANOWIENIE^a

(o przyjęciu sprawy do realizacji)

M[iasto] Pohrebyszcze

„20” stycznia 1944 roku

Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] BIEŁOW, rozpatrzyłem materiały sprawy nr 3 WIERPOCHOWSKIEGO⁷³⁹ Bolesława Stanisławowicza, 1910 roku urodzenia, urodzonego i mieszkającego w mieście Pohrebyszcze obwodu winnickiego, bezpartyjnego, ^bPolaka^b, ob. ZSRR, wykształcenie średnie, ze słów niekaranego, żonatego.

^aUSTALIŁEM^a

Wierpochowski podejrzewany jest o przestępstwa przewidziane w art. 54-1 p. „b^{*}” KK USRR, biorąc pod uwagę to, że w tej sprawie należy przeprowadzić dochodzenie

^aPOSTANAWIAM^a

Przeprowadzić postępowanie przygotowawcze w sprawie nr 3 dotyczącej Wierpochowskiego.

Kopię niniejszego postanowienia przekazać prokuratorowi oraz do Oddziału „A” Zarządu NKGB.

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obw[odu] winnickiego

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Bielow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{a-} ^a Wyraz podkreślony maszynowo.

^{b-} ^b Wyraz „Ukraińca” poprawiono na „Polaka”.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „b”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 2.

193

1944, 22 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania świadka Stefanii Siemko w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.

Protokół przesłuchania

M[iaasto] Pohrebyszcze

22 stycznia 1944 roku

Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego Bielów, przesłuchałem w charakterze świadka:

Siemko Stefanię Florianownę, 1911 roku urodzenia, urodzoną i mieszkankę miasteczka Pohrebyszcze obwodu winnickiego, z robotników, gospodynię domową, Polkę, bezpartyjną, wykształcenie 7 klas, ze słów niekaraną.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Siemko

[podpis odręczny]

*Pytanie**: Czy znacie Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza?

Odpowiedź: Wierpachowskiego B.S. znam z lat młodości jako mieszkańca miasteczka Pohrebyszcze.

Pytanie: Jakimi mieliście z nim relacje, czy mieliście osobiste konflikty?

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Odpowiedź: Relacje z Wierpachowskim mieliśmy normalne, osobistych konfliktów nie było.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej Wierpachowskiego?

Odpowiedź: Latem 1942 roku, wieczorem, niedaleko cukrowni spotkałam Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza, zaczęliśmy rozmawiać i wtedy ^{a-}on mi powiedział, że on pracuje jako tajny agent gestapo^{-a}.

Pytanie: ^{b-}W jakich okolicznościach Wierpachowski powiedział Wam, że jest tajnym agentem gestapo?

Odpowiedź: Gdzieś 2 lub 3 dni przed rozmową z Wierpachowskim pod koniec swojej zmiany w cukrowni, gdzie w tym czasie pracowałam, wzięłam kilogram cukru i chciałam zanieść go do domu^{-b}.

*Siemko***

[podpis odręczny]

Przy wyjściu z zakładu zatrzymano mnie i o tym, co się stało powiadomiono dyrektora cukrowni Łysaka, który wydał oświadczenie i polecił ogłosić je wszystkim pracownikom. W tym oświadczeniu uprzedzono mnie, że jeśli to się powtórzy, to zostanę zwolniona z zakładu i przekazana policji celem pociągnięcia do odpowiedzialności. Dowiedział się o tym również Wierpachowski, który podczas wyżej wspomnianej rozmowy ze mną zapytał, dlaczego wzięłam z zakładu cukier, ja mu odpowiedziałam, że w mojej rodzinie jest 7 osób, Niemcy dają tylko 500 gram cukru. Otrzymywanego przeze mnie cukru jest za mało, żeby zabezpieczyć całą rodzinę, dlatego byłam zmuszona brać z zakładu cukier. ^{b-}Po tym Wierpachowski powiedział, że źle to zrobiłam, należało zwrócić się do niego i on dałby tyle cukru, ile potrzeba, ponieważ on jest tajnym agentem gestapo i może to zrobić. Po tym nasza rozmowa zakończyła się i rozeszliśmy się^{-b}. O innej działalności Wierpachowskiego nic mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Czy po tej rozmowie spotykaliście się jeszcze z Wierpachowskim?

Odpowiedź: Tak, spotykałam Wierpachowskiego jeszcze, ale więcej nie rozmawialiśmy.

Pytanie: Gdy Wierpachowski mówił Wam, że jest agentem gestapo, był przy tym obecny ktoś jeszcze?

Odpowiedź: Nie, gdy rozmawialiśmy z Wierpachowskim, nikogo więcej nie było.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} Fragment wyróżniony na lewym marginesie dwiema pionowymi kreskami.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanej.

Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, przeze mnie przeczytany, pod czym się podpisuję.

Siemko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Bielow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 32-32v.

194

1944, 22 stycznia, Pohrebyszczce – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, podejrzanego o zdradę ojczyzny polegającej na zdezerterowaniu z Armii Czerwonej oraz współpracy z Niemcami.

ZSRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

Przesłuchanie rozpoczęto o „10” godz. zakończono o „...^a...^{-a}” godz.

22 stycznia 1944 r. Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB st. lejtnant b[eezpieczeństwa] p[ra]w[ostw]owego] Bielow, przesłuchałem w charakterze zatrzymanego:

1. Nazwisko	<i>Wierpochowski⁷⁴⁰</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Bolesław Stanisławowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1910 roku urodzenia</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>Miasteczko Pohrebyszcze obwodu winnickiego</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>Miasteczko Pohrebyszcze obwodu winnickiego</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Polak, poddany ZSRR</i>
7. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Bezpartyjny</i>
8. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>4 klasy i szkoła FZU</i>
9. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, numer, kategoria i miejsce zameldowania)	<i>Nie posiada</i>
10. Rodzaj zajęcia (miejsce pracy i stanowisko)	<i>Tokarz metalu.</i>
11. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców i ich sytuacja majątkowa)	<i>Z robotników.</i>
12. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia i sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji <i>robotnik</i> b) po rewolucji <i>robotnik</i>
<i>Wierpachowski*</i> [podpis odręczny]	
13. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona Wierpochowska⁷⁴¹ Zofia Adrowna, 1923 roku urodzenia, gospodyni domowa</i> <i>Matka Wierpochowska⁷⁴² Cyprianowna, 64 lata, mieszka w miasteczku Pohrebyszcze.</i>

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^{b-__-b} b) po rewolucji <i>nie podlegał</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada.</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Nie podlega obowiązkowi służby wojskowej.</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (czerw[onej] gwardii, w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze.	<i>Nie służył.</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył.</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału.</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	<i>Nie ma.</i>

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

Zeznania oskarżonego (^{c-świadka-c}) *Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza* „22” stycznia 1944 r.

^{d-[...]-d}

Pytanie **: Podajcie prawidłowe swoje nazwisko, imię oraz imię ojcowskie.

Odpowiedź: Moje prawdziwe nazwisko Wierpachowski, imię Bolesław, imię ojcowskie Stanisławowicz.

^{b-} ^{-b} Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

^{c-} ^{-c} Wyraz skreślony.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Pytanie: Kto z członków grupy skierowanej do miasta Nowomoskowsk celem wysłania do Armii Czerwonej wspólnie z Wami zdezerterował?

Odpowiedź: Z grupy skierowanej do miasta Nowomoskowsk wspólnie ze mną zdezerterowali Syrotiandienko Danił Miefodiewicz oraz Andriuszkiewicz Piotr, chyba Pawłowicz.

Pytanie: Z kim z nich szliście do domu, tj. do Pohrebyszcz po zdezerterowaniu z grupy?

Odpowiedź: Ja szedłem wspólnie z Syrotiandienką i Andriuszkiewiczem.

Pytanie: Gdzie znajdowali się Syrotiandienko i Andriuszkiewicz do dnia Waszego aresztowania?

Odpowiedź: Do mojego aresztowania, tj. do 7 stycznia 1944 roku, Syrotiandienko i Andriuszkiewicz mieszkali w miasteczku Pohrebyszcz i pracowali w cukrowni.

Pytanie: Kogo z pracowników żandarmerii i gestapo znaliście?

Odpowiedź: Nikogo z pracowników żandarmerii i gestapo ja nie znałem.

Pytanie: Kogo z pracowników żandarmerii i gestapo znacie?

Odpowiedź: Ja znam naczelnika żandarmerii, innych pracowników żandarmerii i gestapo nie znam.

Pytanie: Kto był naczelnikiem żandarmerii?

Odpowiedź: Naczelnikiem żandarmerii był Niemiec Majerhof.

Pytanie: Jak dobrze znaliście Majerhofa?

Odpowiedź: Ja jego znałem z rozmów ludności i widziałem jak on przychodził do cukrowni, do dyrektora lub głównego inżyniera.

Pytanie: Czy kiedykolwiek chodziliście po zakładzie wspólnie z naczelnikiem żandarmerii Majerhofem?

Odpowiedź: Nigdy wspólnie z Majerhofem ani po zakładzie, ani gdziekolwiek indziej nie chodziłem i nie rozmawiałem.

Pytanie: Wy mówicie nieprawdę. Śledczy dysponują danymi o tym, że byliście znajomi z pracownikami żandarmerii i gestapo oraz, gdy oni przyjeżdżali do cukrowni, zawsze zwracali się do Was i wspólnie z Wami chodzili po zakładzie i jeździli po miasteczku Pohrebyszcz. Złóżcie prawdziwe zeznania na ten temat.

Odpowiedź: Z nikim z pracowników żandarmerii ani gestapo znajomy nie byłem, a także wspólnie z nimi nigdzie nie chodziłem i nie jeździłem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Zadierieja, on zeznał, że byliście znajomi z pracownikami żandarmerii i gestapo oraz często chodziliście wspólnie z nimi po terytorium zakładu. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Zadierieja mi odczytano, ja ich nie potwierdzam, ponieważ z pracownikami żandarmerii i gestapo po terytorium zakładu nie chodziłem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka ^{e-}Litwiniuk^{-e}, który zeznał, że jesienią 1942 roku wspólnie z naczelnikiem żandarmerii weszliście do warsztatu remontowego cukrowni i pokazaliście ręką na tokarzy pracujących w warsztacie, jeńców wojennych Grigorienkę oraz Iwaszczenkę. Po tym jak wskazaliście na Grigorienkę i Iwaszczenkę Niemiec wyjął pistolet i aresztował wskazanych przez Was. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Litwiniuk zostały mi odczytane, ja ich nie potwierdzam. Wspólnie z naczelnikiem żandarmerii do warsztatu nigdy nie przychodziłem i nikogo mu nie pokazywałem.

Pytanie: Za co byli aresztowani Grigorienko oraz Iwaszczenko?

Odpowiedź: Tego nie wiem, gdy ich aresztowano, mnie w warsztacie nie było, dowiedziałem się o tym dopiero wtedy jak wróciłem do warsztatu i zobaczyłem, że Grigorienkę oraz Iwaszczenkę aresztowano, ich ^{f-}przewodził Niemiec Wenzel^{-f}.

Pytanie: Kim był Wenzel?

Odpowiedź: Wenzel pracował w policji, jakie zajmował stanowisko, nie wiem.

Pytanie: Dopiero co powiedzieliście, że z pracowników żandarmerii znaliście tylko naczelnika Majerhofa, więcej nikogo nie znaliście. Teraz zeznajecie, że znacie jeszcze Wenzla, pracownika policji. Proszę sprostować te nieścisłości w Waszych zeznaniach.

Odpowiedź: Do aresztowania Grigorienki oraz Iwaszczenki nie znałem Wenzla, dowiedziałem się, że to on prowadził aresztowanych, gdy pracownik Łuciuk Grigorij powiedział: „Wenzel poprowadził naszych chłopaków”. Wtedy dowiedziałem się, że to Wenzel?

Pytanie: Czy byliście agentem gestapo?

Odpowiedź: Agentem gestapo nigdy nie byłem.

Pytanie: Wy mówicie nieprawdę. Śledczy dysponują danymi o tym, że byliście agentem gestapo. Złóżcie prawdziwe zeznania na ten temat.

Odpowiedź: Nie, ja agentem gestapo nie byłem.

Pytanie: Czy mówiliście komukolwiek, że byliście agentem gestapo?

^{e-} ^{-e} Wyraz podkreślony.

^{f-} ^{-f} Fragment podkreślony.

Odpowiedź: Nigdy nikomu nie mówiłem, że byłem agentem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Siemko, która zeznała, że powiedzieliście jej o tym, że byliście agentem gestapo. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Siemko odczytano mi, ja ich nie potwierdzam, ponieważ nigdy jej tego nie mówiłem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Kazaczuka, zeznał on, że w rozmowie z nim powiedzieliście, że byliście agentem gestapo. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Kazaczuka zostały mi odczytane, ja ich nie potwierdzam, ponieważ mu nic takiego nie mówiłem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania Smugłowa, zeznał on, że byliście agentem gestapo. Czy potwierdzacie jego zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Smugłowa odczytano mi, ja ich nie potwierdzam.

Pytanie: Wam będą odczytane zeznania świadka Kazaczuka o tym, że w październiku 1941 roku wspólnie z przedstawicielami gestapo jeździliście samochodem do mieszkania Żyda Szniejera, którego gestapowcy razem z jego rodziną rozstrzelali. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Kazaczuka odczytano mi, ja ich nie potwierdzam. Żadnego kontaktu z gestapowcami nie miałem i do mieszkania Szniejera z nimi nie jeździłem. Nawet nie wiem, kiedy rozstrzelali Szniejera i jego rodzinę, słyszałem o tym od pracowników zakładu.

Pytanie: Czy mieliście listę komunistów, którzy pozostali na czasowo okupowanym terytorium?

Odpowiedź: Żadnych list komunistów nie miałem.

Pytanie: Komu mówiliście, że w zakładzie jest trzy osoby, które wszystko widzą i obserwują?

Odpowiedź: Tego ja nie mówiłem, według mnie w zakładzie takich osób nie było.

Pytanie: Dlaczego uważacie, że takich ludzi nie było.

Odpowiedź: Ponieważ takowych nie znałem.

Pytanie: Czy takich ludzi powinniście znać?

Odpowiedź: Nie, takich ludzi nie powinienem znać.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Smietany, zeznał on, że w lutym 1943 roku opowiadaliście mu, że wspólnie z Chomienką Michailem Andriejewiczem wszystko widzicie i wszystko obserwujecie w zakładzie. W styczniu 1943 roku w obecności wielu

pracowników oświadczyliście, że trzeba pomalować sanie potrzebne dla operacyjnej pracy żandarmerii oraz, że pomagacie gestapo w aresztowaniach radzieckich obywateli. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Smietany odczytano mi, ja w pełni im zaprzeczam, ponieważ nikomu nie mówiłem, że trzeba pomalować sanie dla żandarmerii ani tego, że wspólnie z Chomienką wszystko widzę i obserwuję.

Pytanie: Czy remontowaliście sanie dla żandarmerii?

Odpowiedź: Nie, żadnych sani dla żandarmerii nie remontowałem.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Wróblewskiego, zeznał on, że w styczniu 1943 roku wieczorem zmuszaliście go remontować sanie, gdy on powiedział, że jest za ciemno dla wykonania remontu sani, to powiedzieliście, że sanie potrzebne są żandarmerii i zmusiliście go do remontu sani. Wróblewski to wykonał, sanie wyremontował, a innych pracowników zmusiliście te sanie pomalować. Następnie przekazano je żandarmerii, jeździł na nich komendant Majerhof. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Wróblewskiego odczytano mi, ja ich nie potwierdzam. Sanie rzeczywiście remontowaliśmy w warsztacie na polecenie dyrektora ^{§-}[...] ^{-§}, jednak przekazano je naczelnikowi szkoły oficerów Rotinowowi. Sanie po 7 dniach zostały pomalowane, ale na polecenie mechanika, przy czym sanie były remontowane w dzień, a nie w nocy.

Pytanie: Wam zostaną odczytane zeznania świadka Wróblewskiego o tym, że prowadziliście antyradziecką agitację wśród robotników, rzucaliście oszczerstwa na Armię Czerwoną oraz władzę radziecką, jednocześnie wychwalaliście armię niemiecką i porządki okupantów. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Wróblewskiego odczytano mi, ja im w pełni zaprzeczam.

Pytanie: Wam odczytano zeznania świadka Wróblewskiego o tym, że często chodziliście wspólnie z pracownikami żandarmerii po terytorium cukrowni. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Zeznania świadka Wróblewskiego odczytano mi, którym ja w pełni zaprzeczam.

Pytanie: Czy wiecie, gdzie mieszkał Szniejer rozstrzelany przez Niemców?

Odpowiedź: Nie, ja nie wiem, gdzie mieszkał Szniejer.

^{§-} ^{-§} Nazwisko nieodczytane.

Pytanie: Kogo znacie ze zdrajców ojczyzny, sprzedawczyków i współpracujących z niemieckimi okupantami?

Odpowiedź: Takich osób ja nie znam.

Pytanie: O co możecie uzupełnić materiały śledztwa?

Odpowiedź: Materiałów śledztwa o nic uzupełnić nie chcę.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo, mi przeczytano, pod czym się podpisuję.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Bielow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 15-19.

195

1944, 24 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania świadka Ławrientija Wróblewskiego w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.

Protokół przesłuchania

M[iasto] Pohrebyszcze

24 stycznia 1944 roku

Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Bielow, przesłuchałem w charakterze świadka:

Wróblewskiego Ławrientija Kaziemirowicza, 1905 roku urodzenia, urodzonego i mieszkańca m[ia]sta Pohrebyszcze, z robotników, w obecnym czasie pracującego jako kowal w cukrowni, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów niekaranego, żonatego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Wróblewski

[podpis odręczny]

Pytanie^{*}: Czy znacie Wierpochowskiego⁷⁴³ Bolesława Stanisławowicza?

Odpowiedź: Wierpochowskiego znam od 1926 roku ze wspólnej pracy w cukrowni.

Pytanie: Jakimi mieliście z nim relacje, czy mieliście osobiste konflikty?

Odpowiedź: Relacje z Wierpochowskim miałem normalne, osobistych konfliktów między nami nie było.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o zdradzieckiej działalności Wierpochowskiego?

Odpowiedź: W okresie tymczasowej okupacji przez niemieckie wojska naszego rejonu Wierpochowski pracował jako kierownik warsztatu remontowego cukrowni, a ja jako kowal mu podlegający. Wierpochowski przez cały czas starał się jak najwięcej zrobić dla okupantów, wysługiwał się przed nimi, karmił pracowników za każde najmniejsze niedociągnięcie. Gdzieś w styczniu 1943 roku Wierpochowski zaczął mnie zmuszać do remontu sań, wtedy na dworze było już ciemno^{a-} i nie było możliwości wykonywać takie prace.

Wróblewski^{**}

[podpis odręczny]

Dlatego oświadczyłem mu, że remontować sań nie będę, on zaczął mnie wyzywać i powiedział, że sanie potrzebne są dla żandarmerii i należy je wyremontować. Byłem zmuszony remontować sanie nocą, po tym jak wyremontowałem sanie, Wierpochowski zmusił innych robotników do pomalowania tych sań. Następnie na tych saniach jeździł naczelnik żandarmerii Majerhof^{a-}. Oprócz tego często słyszałem jak Wierpochowski w obecności robotników^{b-} rzucał oszczerstwa^{b-} na Armię Czerwoną i władzę radziecką, jednocześnie wychwalał armię niemiecką i porządki okupantów.

Pytanie: Czy widzieliście kiedykolwiek, żeby Wierpochowski chodził po terytorium cukrowni z gestapowcami lub żandarmerią?

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{a-} ^{a-} Fragment wyróżniony na lewym marginesie dwiema pionowymi kreskami.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

^{b-} ^{b-} Fragment nadpisany.

Odpowiedź: Do zakładu przychodzili gestapowcy i żandarmeria, wielokrotnie widziałem jak Wierpochowski chodził po zakładzie i warsztacie razem z niemieckimi żandarmami, ale z gestapowcami ja jego nie widziałem.

Pytanie: O co jeszcze możecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie mogę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, mi przeczytany, pod czym się podpisuję.

Wróblewski

[podpis odręczny]

^c[...]^c

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Bielow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 33-33v.

1944, 25 stycznia, Pohrebyszczce – Decyzja funkcjonariusza Zarządu NKGB o postawieniu w stan oskarżenia Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, któremu zarzucano dezercję z Armii Czerwonej, współpracę z gestapo, wydawanie Niemcom komunistów i Żydów.

„ZATWIERDZAM”

^c ^c Dopisek odręczny: „w mojej obecności nadpisano „rzuczał oszczerstwa” *Wróblewski* [podpis].

Naczelnik Z[arządu] NKGB obw[odu] winnic[kiego]
major bezpieczeństwa państ[wowego]

Kasatkin

[podpis odręczny]

„25” stycznia 1944 r.

[Pieczęć]*

Народный Комиссариат
Государственной Безопасности
Украинской ССР
Управление НКГБ
по Винницкой области

POSTANOWIENIE

(o przedstawieniu oskarżenia)

Miasteczko Pohrebyszczcze „25” stycznia 1944 r. Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Bielów, rozpatrzyłem materiały śledcze sprawy nr 3. Biorąc pod uwagę to, że Wierpochowski⁷⁴⁴ Bolesław Stanisławowicz w pełni został zdemaskowany w tym, że w lipcu 1941 roku został powołany do Armii Czerwonej przez Pohrebyszczczeński Rajwojenkomat i w grupie ok. 100 osób skierowany do miasta Nowomoskowsk do punktu formowania, a następnie dołączenia do jednostki Armii Czerwonej. Jednak do wskazanego punktu formowania nie przybył, w drodze z grupy zdezerterował, wrócił do miasteczka Pohrebyszczcze i zamieszkał na czasowo okupowanym terytorium. Mieszkając na czasowo okupowanym terytorium Wierpochowski był tajnym agentem gestapo i wydawał komunistów i Żydów. Po donosie Wierpochowskiego byli aresztowani członkowie WKP(b) Ciemodanow⁷⁴⁵, Orłow, Jakodziński, Biskajew, Grigorienko, Kazaczenko i Żyd Sznijej, którego razem z rodziną Niemcy rozstrzelali. Oprócz tego, wśród ludności prowadził agitację antyradziecką i defetystyczną, rzucał oszczerstwa na władzę radziecką i Armię Czerwoną. Jednocześnie wychwalał armię niemiecką i porządki okupantów.

Postanawiam:

* Pieczęć okrągła z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego Ukraińskiej SRR Zarząd NKGB obwodu winnickiego.

Na podstawie art. 126 oraz kierując się art. 127 KPK USRR postawić *Wierpachowski Boleśława Stanisławowicza* w charakterze oskarżonego zgodnie z art. 54-1 p. „б**” KK USRR, poinformować o tym oskarżonego, który powinien poświadczyć to swoim podpisem na niniejszym postanowieniu.

Kopię niniejszego postanowienia przekazać prokuratorowi.

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwa] Bielow

[podpis odręczny]

„ZGADZAM SIĘ”:

Naczelnik Grupy Śled[czej] Z[arządu] NKGB

major bezpieczeństwa państwa Jurjew

[podpis odręczny]

Niniejsze postanowienie mi ogłoszono „25” stycznia 1944 r.

Podpis oskarżonego *B. Wierpachowski*

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 20-20v.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

1944, 25 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława obwinionego o to, że pozostał na okupowanym terytorium i współpracował z Niemcami.

Protokół przesłuchania

oskarżonego Wierpachowskiego⁷⁴⁶ Bolesława Stanisławowicza

25 stycznia 1944 roku

^{a-}Pytanie^{-a*}: Was oskarżono o to, że w lipcu 1941 roku zostaliście powołani do Armii Czerwonej przez Pohrebyszczeński Rajwojenkomat i w grupie ok. 100 osób skierowani do miasta Nowomoskowsk do punktu formowania, a następnie dołączenia do jednostki Armii Czerwonej. Jednak do wskazanego punktu formowania nie przybyliście, w drodze z grupy zdezerterowaliście, wróciliście do miasteczka Pohrebyszcze i zamieszkaliście na czasowo okupowanym terytorium. Mieszkając na czasowo okupowanym terytorium byliście tajnym agentem gestapo i wydawaliście komunistów i Żydów. Po Waszym donosie zostali aresztowani członkowie WKP(b) Ciemodanow⁷⁴⁷, Orłow, Jakodziński, Biskajew, Grigorienko, Riezniczenko oraz Żyd Szniejer, którego razem z rodziną Niemcy rozstrzelali. Oprócz tego, prowadziliście agitację antyradziecką i defetystyczną wśród ludności, rzucaliście oszczerstwa na Armię Czerwoną jednocześnie wychwalając armię niemiecką i porządki okupantów, tj. o przestępstwa przewidziane w art. 54-1 p. „6^{**}” KK USRR. Czy przyznajecie się do przedstawionych Wam zarzutów?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Do przedstawionych mi zarzutów przyznaję się tylko częściowo, rzeczywiście ^{b-}będąc zmobilizowanym i skierowanym^{-b} do miasta Nowomoskowsk do punktu formowania, a następnie do jednostki Armii Czerwonej podczas podróży z grupy zdezerterowałem

B. Wierpachowski^{***}

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

*** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

I wróciłem do domu, do miasteczka Pohrebyszcze i pozostałem mieszkać na czasowo okupowanym terytorium. Zrobiłem to wtedy, gdy nasza grupa została zbombardowana przez nieprzyjacielski samolot we wsi Kluki i wszyscy rozbiegli się, pomyślałem wtedy, że dalsza podróż nie ma sensu i jest niebezpieczna dla mojego życia, tylko dlatego wróciłem do domu. Tajnym agentem gestapo lub żandarmerii nigdy nie byłem, komunistów i Żydów nigdy i nikomu nie wydawałem, a także nie prowadziłem agitacji antyradzieckiej oraz defetystycznej, do tego się nie przyznaję.

Protokół zapisano z moich słów prawidłowo, mi przeczytano, pod czym się podpisuję.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Bielow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 21-21v.

1944, 25 stycznia, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania świadka Zinaidy Siemionowej w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.

Protokół przesłuchania

M[iasto] Pohrebyszcze

25 stycznia 1944 roku

Ja, funkcjonariusz Zarządu NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Bielów, przesłuchałem w charakterze świadka:

a–Siemionową Zinaidę Wasiljewnę–a, 1911 roku urodzenia, urodzoną w rejonie putywelskim obwodu sumskiego (osiedle cukrowni), mieszkankę miasteczka Pohrebyszcze, w obecnym czasie pracującą w cukrowni jako starszy chemik, bezpartyjną, Rosjankę, obywatelkę ZSRR, wykształcenie wyższe, zamężną, ze słów niekaraną.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Z.W. Siemionowa

[podpis odręczny]

Pytanie*: Czy znacie Wierpochowskiego⁷⁴⁸ Bolesława Stanisławowicza?

Odpowiedź: Wierpochowskiego Bolesława Stanisławowicza znam od końca 1941 roku jako pracownika cukrowni.

Pytanie: Jakie mieliście z nim relacje, czy mieliście osobiste konflikty?

Odpowiedź: Relacje mieliśmy normalne, osobistych konfliktów między nami nie było.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o zdradzieckiej działalności Wierpochowskiego?

Odpowiedź: Gdzieś na początku 1943 roku gestapo lub żandarmeria aresztowała grupę robotników cukrowni, komunistę Ciemadanowa⁷⁴⁹, Orłowa, Jakodzińskiego, Biskajewa, Riezniczenko i innych, nazwisk których nie znam. Niedługo po tym, rozmawiałam z Wierpochowskim w warsztacie cukrowni, a–on mi powiedział, że dopiero przyjechał z miasta, gdzie był w sprawie aresztowanego Ciemadanowa–a i jego towarzyszy,

Z.W. Siemionowa**

[podpis odręczny]

powiedział także, że to jeszcze nie koniec, będą również inni aresztowani, kto dokładnie, on mi nie powiedział. Na tym nasza rozmowa zakończyła się.

Pytanie: Czy po rozmowie z Wierpochowskim był ktoś jeszcze z pracowników cukrowni aresztowany przez Niemców?

Odpowiedź: Teraz dokładnie nie pamiętam, po aresztowaniu Ciemadanowa aresztowano jeszcze 2 osoby, nazwisk których nie znam, ale nie pamiętam już, kiedy oni byli aresztowani, przed naszą rozmową czy po niej.

Pytanie: Kto jeszcze słyszał, że Wierpochowski powiedział Wam, że był w miasteczku w sprawie aresztowanego Ciemadanowa?

Odpowiedź: Przy tej rozmowie wielu robotników było obecnych, jednak ani jednego z nich w danej chwili nie pamiętam.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o udziale Wierpochowskiego w ujawnianiu ludności żydowskiej?

Odpowiedź: Gdzieś pod koniec 1941 roku w biurze przypadkowo usłyszałam słowa dyrektora Łysaka, że to on polecił Wierpochowskiemu wskazywać niemieckim organom karnym miejsca zamieszkania Żydów. Ja tym tematem nie interesowałam się, a po kilku dniach, gdy b–Wierpochowski przyszedł do laboratorium cukrowni, gdzie pracowałam, zaczęłam go wypytywać, czy był on obecny, gdy rozstrzeliwali Żydów. Wierpochowski powiedział, że Łysak zmusił go do chodzenia z Niemcami po mieszkaniach i pokazywania, gdzie mieszkają Żydzi–b. Powiedział, że on nie chciał pokazywać, gdzie mieszkali Żydzi, jednak gestapowcy zmusili go chodzić po mieszkaniach. a–Wtedy też Wierpochowski powiedział mi, że jego zmusili, żeby był obecny w miejscach, gdzie rozstrzeliwano Żydów oraz, że on widział jak Niemcy rozstrzeliwali Żydów, w tym też dzieci–a.

Pytanie: Czy Wierpochowski mówił Wam, kogo z Żydów wskazał Niemcom?

Odpowiedź: On mi opowiadał, że gdy przyszedł z Niemcami do mieszkania Żyda Szniejera, pracownika cukrowni, to przed wejściem do mieszkania poczuł strach i ukrył się, nie wszedł do jego mieszkania, w tym czasie Niemcy zabrali Szniejera i jego rodzinę. O innych Żydach on mi nie mówił.

Pytanie: Kto jeszcze był obecny, gdy Wierpochowski opowiadał Wam o rozstrzelaniu Żydów?

Odpowiedź: Teraz tego nie pamiętam, najwidoczniej tego wtedy nikt nie słyszał. Jednak o tym, że Wierpochowski pokazywał Niemcom, gdzie mieszkali Żydzi i o jego obecności w czasie ich rozstrzeliwania wiedziało wielu robotników, w szczególności Zinczenko Maria Siemionowna, zmianowy chemik cukrowni Maria c–Siemionowna–c d–Iwanowna–d, której nazwiska teraz nie pamiętam.

Protokół zapisany z moich słów prawidłowo, mi przeczytany, pod czym się podpisuję.

Z.W. Siemionowa

[podpis odręczny]

e–[...]–e

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Biełow

[podpis odręczny]

Oryginal. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 34-35.

199

1944, 12 lutego, Moskwa – Wypis z protokołu nr 8 Kolegium Specjalnego przy Ludowym Komisarzu Spraw Wewnętrznych ZSRR dotyczący zesłania Zofii Lasko c. Józefa na okres 5 lat do obwodu kustanajskiego Kazachskiej SRR za zdradę ojczyzny.

**Wypis z protokołu nr 8
Kolegium Specjalnego przy Ludowym Komisarzu
Spraw Wewnętrznych ZSRR
z dnia „12” lutego 1944 r.**

WYSŁUCHALI:	POSTANOWILI:
316. Sprawę nr 521 Z[arządu] NKGB obw[odu] czernihowskiego oskarżonej LASKO Zofii Józefowny, 1912 r. u[rodzenia], urodzonej w m[ieście] Berdyczów obwodu kijowskiego, Polki, ob. ZSRR, bezpartyjnej, gospodyni domowej. Oskarżona zgodnie z art. 54-1 p. „a” KK [USRR].	LASKO Zofię Józefownę za zradzieckie zachowanie w czasie przebywania na okupowanym terytorium – zesłać do obwodu kustanajskiego Kazachskiej SRR na okres PIĘCIU lat, licząc ten okres od 12 października 1943 r. <i>Obwód czernihowski</i> – <i>Kazachska SRR</i>

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

	<p>Nr 8/4-8389</p> <p>25 II [19]44 r.</p> <p>[Pieczęć]**</p> <p>Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР Особое Совещание</p>
--	---

Nacz[elnik] Sekretariatu Kolegium Specjalnego
przy Ludowym Komisarzu Spraw Wewnętrznych ZSRR *Iwanow*⁷⁵⁰
[podpis odręczny]

*Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11986, k. 32.*

200

**1944, 24 lutego, Pohrebyszczce – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego
s. Stanisława, oskarżonego o zdradę ojczyzny oraz współpracę z Niemcami.**

Protokół przesłuchania

oskarżonego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza

^{a-}z dnia 24 lutego 1944 roku^{-a}

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 22.

** Pieczęć okrągła z godłem ZSRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR Kolegium Specjalne.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-}Pytanie^{-b*}: Czy zamierzacie opowiedzieć o swojej przestępczej działalności wobec państwa radzieckiego na rzecz Niemców?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Mówię śledczemu tylko prawdę, żadnej przestępczej działalności przeciwko państwu radzieckiemu ja nie prowadziłem i opowiedzieć niczego nie mogę.

Pytanie: Jak to nie macie co opowiedzieć? Gdy były naruszone radzieckie granice oraz jak wzywano do obrony ojczyzny radzieckiej przeszliście na stronę przeciwnika. Dlatego wymagamy od Was prawdziwych zeznań.

Odpowiedź: ^{c-}Dobrze, powiem prawdę na ten temat, a dokładnie: w lipcu 1941 roku Rajwojenkomat powołał mnie do Armii Czerwonej i skierował na tyły Armii. Po ok. 4 dniach, gdy przeszliśmy ze 100 kilometrów, we wsi Kluky zostaliśmy schwytani przez niemieckich żołnierzy, żadnego sprzeciwu im nie okazaliśmy. Po kilku godzinach Niemcy ^{a-}zwolnili mnie i zgodnie z ich propozycją wróciłem do domu. Przejść na stronę Armii Czerwonej nie próbowałem^{-a-c}. Po powrocie do domu od razu rozpocząłem pracę na starym miejscu w cukrowni, następnie gdzieś po miesiącu byłem wyznaczony na stanowisko kierownika warsztatu remontowego cukrowni. W ten sposób w obawie o swoje życie nie zdecydowałem się przejść do Armii Czerwonej, tylko podszedłem na tyły Niemców i na nich pracowałem w cukrowni. Uważam, że przez to wystąpiłem przeciwko ojczyźnie.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Protokół mi przeczytano, zapisano z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuje.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchanie zakończono o 5 godz. 25 lutego 1944 r.

Przesłuchał:

Śledczy Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Podmazow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{c-} ^{-c} Fragment wyróżniony na lewym marginesie dwiema pionowymi kreskami.

1944, 25 lutego, Pohrebyszcze – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, oskarżonego o zdradę ojczyzny polegającej na zdezerterowaniu z Armii Czerwonej oraz współpracy z Niemcami.

Protokół przesłuchania

oskarżonego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza

^{a-}z dnia 25 lutego 1944 roku^{-a}

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 17:30, zakończono o godz. 20.

^{b-}*Pytanie*^{-b*}: Powiedźcie, dlaczego przeszliście na stronę wroga i braliście aktywny udział w pracy na rzecz Niemców?

^{b-}*Odpowiedź*^{-b}: Na stronę wroga państwa radzieckiego przeszedłem dlatego, że gdy zostałem okrążony przez wojska niemieckie, nie chciałem ryzykować swoim życiem. Bałem się, że jeśli po przejściu ze strony Niemców na stronę Armii Czerwonej będę schwytyany, to Niemcy mogą mnie rozstrzelać. W ten sposób swoje osobiste interesy postawiłem ponad wszystko całkowicie nie biorąc pod uwagę interesów państwa radzieckiego. Na poprzednim miejscu zamieszkania ja także swoje osobiste interesy stawiałem na pierwszym miejscu. Po rozpoczęciu pracy w cukrowni dobrze pracowałem przez dwa i pół roku. W ten sposób okazywałem pomoc Niemcom w walce ze Związkiem Radzieckim, ponieważ cukrownią zarządzały wtedy władze niemieckie, pracując tam okazywałem pomoc Niemcom. W ten sposób także nie brałem pod uwagę interesów państwa radzieckiego. Gdybym postawił interesy

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

państwa na pierwszym miejscu, byłbym w szeregach partyzantów i prowadziłbym walkę z niemieckimi okupantami.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Protokół przeze mnie został przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego] *Podmazow*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 22.

202

1944, 28 lutego, Pohrebyszczce – Protokół przeszukania mieszkania aresztowanego Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława.

USRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

PROTOKÓŁ PRZESZUKANIA MIESZKANIA

28 lutego 1944 roku. Ja, *pom[ocnik] pełnomocnika oper[acyjnego] Pohrebyszczeńskiego OR* ^{a-}NKGB^{-a} USRR *l[ejtnan]t Małamanow* na podstawie nakazu ^{b-}.....^{-b} NKWD USRR nr ^{b-}.....^{-b} przeprowadziłem przeszukanie u ob. *Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza* mieszkającego w *m[ieście] Pohrebyszcze, ul. przecznicza Kirowa 1* mieszkanie ^{c-[...]-c}.

Podczas przeszukania byli obecni:

Szulga Iwan Andriejewicz

Boczkowska Maria Stanisławowna

Zgodnie z otrzymanym nakazem zatrzymany został ob. ^{b-}.....^{-b}

Zajęto w celu przekazania do ^{b-}.....^{-b} NKWD USRR następujące: *nie ma*⁷⁵¹

	Nazwa zajętego	Ilość	Stan
1.	<i>Książeczka bankowa</i>	<i>1</i>	^{c-[...]-c}
2.	<i>Zaświadczenie o ukończeniu FZU</i>	<i>1</i>	^{c-[...]-c}
	^{d-[...]-d}		

Skargi na nieprawidłowości, dopuszczone podczas przeprowadzania przeszukania, na utratę rzeczy, cennych przedmiotów i dokumentów *nie wpłynęły*

Do protokołu wszystko wniesiono prawidłowo, protokół nam przeczytano, pod czym się podpisujemy:

Przeszukiwany *za niepiśmienną Wierpachowską [Zofię] Sitniuk*

[podpis odręczny]

Przewodniczący zarządu budynku ^{b-}.....^{-b}

Przeprowadzający przeszukanie *l[ejtnan]t Małamanow*

[podpis odręczny]

Kopię protokołu otrzymałem ^{b-}.....^{-b}

Uwagi:

1. Wszystkie pretensje i wnioski powinny być wniesione do protokołu przed złożeniem podpisów. Po podpisaniu żadne skargi i wnioski nie będą przyjmowane.

2. Po zaświadczenia zwracać się do *m[iasto] Pohrebyszcze OR* NKWD USRR pod adresem *ul. Lenina*.

^{a-} -^a NKWD poprawiono na NKGB.

^{b-} -^b Brak wpisu.

^{c-} -^c Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

^{d-} -^d Tu i poniżej rubryki formularza nie zostały wypełnione, wpisano dużą literę „Z” w znaczeniu „nie dotyczy”.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 6-6v.

203

1944, 1 marca, Pohrebyszcz – Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, oskarżonego o pozostanie na okupowanym terytorium oraz współpracę z Niemcami.

Protokół przesłuchania

oskarżonego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza

^{a-}z dnia 1 marca 1944 roku^{-a}

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 2, zakończono o godz. 6.

^{b-}Pytanie^{-b*}: Powiedźcie, czy znacie Chaliczkę Michaiła i Andruszkiewicza oraz jakie mieliście z nimi relacje?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Chaliczkę Michaiła i Andruszkiewicza Piotra znam z pracy w cukrowni w Pohrebyszczu od 1925 roku. Nasze relacje były w pełni normalne. Chaliczko pracował jako brygadzysta operatorów kotłów do 1941 r., później z powodu choroby przez długi czas nie pracował, a w 1943 roku rozpoczął pracę w ochronie zakładu, gdzie pracował do czasu, gdy zostałem aresztowany. Andruszkiewicz pracował jako naczelnik cechu remontowego w cukrowni przed wojną, przez cały okres okupacji niemieckiej i do dnia mojego aresztowania on pozostawał w tej pracy.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Pytanie: Czy Chaliczko i Andruszkiewicz podlegali jakimkolwiek represjom od władz niemieckich. Co Wam jest na ten temat wiadomo?

Odpowiedź: Nic mi o tym nie jest wiadomo.

Pytanie: Powiedzcie, co jest Wam wiadomo o pracy Chaliczki i Andruszkiewicza skierowanej na ujawnienie nieprawidłowości w zakładzie i powiadamianie o nich władz niemieckich?

Odpowiedź: O żadnym ujawnianiu nieprawidłowości w zakładzie i powiadamianiu o nich władz niemieckich przez Chaliczkę i Andruszkiewicza mi nic nie jest wiadomo.

Pytanie: Powiedzcie, jak dobrze znacie Smietanę Anatolija Łukicza oraz jakie mieliście z nim relacje?

B. Wierpachowski**

[podpis odręczny]

Odpowiedź: Smietanę Anatolija znam z pracy w cukrowni w Pohrebyszczu jako wagowego gdzieś od końca 1941 r. lub początku 1942 r. Nasze relacje były takie jak ze wszystkimi innymi robotnikami. Kłótni i sporów nie było.

Pytanie: Śledczy dysponują danymi o tym, że Smietanie Anatolijowi opowiadaliście, że wspólnie z Chaliczką i Andruszkiewiczem zajmowaliście się ujawnianiem wszystkich nieprawidłowości. Wyjaśnijcie szczegółowo, co mu opowiadaliście?

Odpowiedź: Żadnych rozmów o tym, że wspólnie z Chaliczką i Andruszkiewiczem zajmowałem się ujawnianiem wszystkich nieprawidłowości w zakładzie ja ze Smietaną nie miałem.

Pytanie: Wy mówicie nieprawdę. Dlatego zostaną Wam odczytane fragmenty zeznań świadka Smietany Anatolija Łukicza z dnia 10 stycznia 1944 r. Co możecie odpowiedzieć na to, co usłyszeliście?

Odpowiedź: Z zeznań świadka Smietany Anatolija, które zostały mi odczytane, wynika, że jakoby mówiłem mu, że wspólnie z Chaliczką i Andruszkiewiczem nad czymś pracowaliśmy. Ja tego potwierdzić nie mogę, ponieważ takowych rozmów ze Smietaną nigdy nie miałem, a zeznania jego są niezgodne z prawdą.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Protokół przeze mnie został przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

B. Wierpachowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]

st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego] *Podmazow*

[podpis odręczny]

Oryginal. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 23-23v.

204

1944, 2 marca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Stefanii Siemko w sprawie Bolesława Wierpachowskiego.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

z dnia 2 marca 1944 r.

Świadka Siemko Stefanii Fiodorowny⁷⁵², 1911 roku urodzenia, urodzonej i mieszkanki wsi⁷⁵³ Pohrebyszcze rejonu pohrebyszczeńskiego obwodu winnickiego, z robotników, gospodyni domowej, Polki, obywatelki ZSRR, wykształcenie 7 klas, ze słów niekaranej.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR obywatelka Siemko została uprzedzona.

Siemko

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Czy potwierdzacie swoje zeznania na temat Wierpochowskiego⁷⁵⁴ złożone na przesłuchaniu w dniu 22 stycznia 1944 roku?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Złożone przeze mnie zeznania na poprzednim przesłuchaniu są prawdziwe, jeszcze raz stwierdzam śledczemu, że latem 1942 roku (dokładnej daty nie pamiętam) podczas rozmowy na różne tematy Wierpochowski poinformował mnie o tym, że on jest tajnym agentem gestapo. Oprócz tego, gdy powiedziałam mu, że odebrano mi w biurze przepustek cukier, który wzięłam nielegalnie z zakładu, oświadczył: „Nie trzeba było tego robić, należało zwrócić się do mnie, dałbym Wam tyle cukru, ile potrzeba, ponieważ jestem osobą decydującą”. Innych faktów o Wierpochowskim nie znam, te zeznania potwierdzam w pełni i proszę śledczego o to, żeby nie przeprowadzał konfrontacji Wierpochowskiego ze mną, ponieważ jesteśmy mieszkańcami tej samej miejscowości.

Do protokołu zapisano z moich słów prawidłowo i mi przeczytano.

Siemko

[podpis odręczny]

Pomocnik prokuratora wojskowego W[ojsk] NKWD

Szczerbinski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy Zarządu NKGB obwodu winnickiego

mł. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Czistiakow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 36.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

1944, 4 marca, Pohrebyszcz – *Protokół przesłuchania Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, oskarżonego o współpracę z Niemcami.*

Protokół przesłuchania

oskarżonego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza

^{a-}z dnia 4 marca 1944 roku^{-a}

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 17:30, zakończono o godz. 19:30.

^{b-}Pytanie^{-b*}: Powiedzcie, kogo Wy znacie z grupy chemików laboratorium cukrowni oraz jakie mieliście z nimi relacje?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Znam wszystkich chemików z laboratorium cukrowni w Pohrebyszczu, a dokładnie: st. chemika Siemionową Zinaidę Wasiljewnę, zmianowe chemiczki Zinczenko Marię Siemionownę, Tierlecką Sofię Gerasimownę, Prokopienko, imienia oraz imienia ojcowskiego jej nie znam. Relacje z Zinczenko, Tierlecką i Prokopienko były normalne, osobistych sporów i nieprzyjemnych sytuacji między nami nie było. Tylko z Siemionową było inaczej. W 1942 roku zamieniłem swoją jałówkę na rzeczy ^{c-}Siemionowej^{-c}. Przy zamianie poinformowałem ich, że jałówka jest cielna, ale później okazało się, że nie jest. Za to Siemionowa miała do mnie pretensje. Także jej mąż, ^{a-}Smugłow Żora^{-a}, groził, że zemści się na mnie.

Pytanie: Opowiedzcie o swoim udziale w aresztowaniach ludności żydowskiej i obecności przy rozstrzeliwaniu Żydów przez gestapowców?

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony.

Odpowiedź: W aresztowaniach Żydów i w ogóle kogokolwiek ja nigdy udziału nie brałem, jak również przy rozstrzeliwaniu ich przez gestapowców nie byłem obecny, więc nic o tym opowiedzieć nie mogę.

Pytanie: O tym, że uczestniczyliście w aresztowaniach ludności żydowskiej i byliście obecni przy rozstrzeliwaniu Żydów osobiście opowiadaliście obywatelce Siemionowej Zinaidzie Wasiljewnie, fragmenty jej zeznań zostaną Wam odczytane. Czy potwierdzacie te zeznania?

Odpowiedź: Fragmenty zeznań świadka Siemionowej Z.W. zostały mi odczytane,
*B. Wierpachowski***
[podpis odręczny]

ale kategorycznie zaprzeczam jej zeznaniom, ponieważ takowych rozmów z Siemionową nie prowadziłem i nawet nie mogłem jej tego powiedzieć, ponieważ nikogo z Żydów, w tym również Szniejera gestapowcom nie wydawałem i przy ich rozstrzelaniu nie byłem obecny. Zeznania świadka Siemionowej uważam za niezgodne z prawdą.

B. Wierpachowski
[podpis odręczny]

Protokół mi przeczytano, zapisano z moich słów prawidłowo, pod czym się podpisuję.

B. Wierpachowski
[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy Z[arządu] NKGB [obwodu winnickiego]
st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Podmazow
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 24-24v.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

1944, 10 marca, Winnica – Protokół konfrontacji świadka Piotra Litwiniuka z oskarżonym Bolesławem Wierpachowskim.

^aProtokół konfrontacji^a

10 marca 1944 roku. Ja, śledczy Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego] Podmazow oraz pomocnik prokuratora Wojsk NKWD obwodu winnickiego kapitan bezp[iecieństwa] państ[wowego] Szczerbinski, przeprowadziliśmy konfrontację Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza ze świadkiem Litwiniukiem Piotrem Wasiljewiczem, ostatni został uprzedzony o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR.

Litwiniuk

[podpis odręczny]

Świadek Litwiniuk P.W. i oskarżony Wierpachowski Bolesław Stanisławowicz oświadczyli, że ich relacje były w pełni normalne, konfliktów między nimi nie było, za wyjątkiem niektórych niezakończonych spraw z pracy.

Świadek *Litwiniuk*

oskarżony *Wierpachowski*

[podpisy odręczne]

^bPytanie do świadka Litwiniuka^{b*}: Opowiedzcie, co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej siedzącego naprzeciwko Was Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza?

^{a-} ^a Fragment podkreślony.

^{b-} ^b W protokole konfrontacji fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Jesienią 1942 roku w naszej cukrowni w Pohrebyszczu zostali aresztowani pracownicy Grigorienko Nikołaj i Iwaszczenko Leonid. Aresztowanie ich przeprowadzono w następujących okolicznościach: w czasie pracy, gdy znajdowałem się w warsztacie remontowym cukrowni przy swojej tokarce, popatrzyłem na otwarte drzwi wejściowe i zobaczyłem stojącego tam naczelnika żandarmerii o nazwisku Wenzel (nie jestem pewny jego stanowiska) oraz Wierpachowskiego, który na coś wskazywał ręką we wnętrzu warsztatu, tam pracowali Grigorienko ^{c-} i Iwaszczenko^{-c}. Zaraz po tym Wenzel szybko wszedł do warsztatu, wyjął rewolwer i wyprowadził z warsztatu Grigorienkę i Iwaszczenkę.

Litwiniuk^{**}

[podpis odręczny]

^{d-}[...]^{-d}

W czasie aresztowania wszyscy znajdujący się tam robotnicy rozbiegli się, gdzie odszedł Wierpachowski, nie zauważyłem. Gdy Niemiec wyprowadzał z warsztatu aresztowanych robotników, Wierpachowskiego już nie było. Dlatego przypuszczam, że robotników Grigorienkę i Iwaszczenkę wskazał Wenzlowi Wierpachowski. ^{e-}Potwierdzić^{-e}.

Litwiniuk^{***}

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie do oskarżonego Wierpachowskiego^{-b}: Czy potwierdzacie zeznania świadka Litwiniuka?

Odpowiedź: Zeznaniom świadka Litwiniuka kategorycznie zaprzeczam, ponieważ, gdy Niemiec Wenzel aresztował robotników Grigorienkę i Iwaszczenkę, mnie w warsztacie, gdzie oni pracowali, absolutnie nie było, nie przychodziłem tam razem z Wenzlem i aresztowanych nie wskazywałem. W tym czasie znajdowałem się ^{f-}[...]^{-f}. O aresztowaniu dowiedziałem się dopiero wtedy, gdy Wenzel ich prowadził po terytorium zakładu.

Pytanie do świadka Litwiniuka: Czy jesteście pewni prawdziwości swoich zeznań?

Odpowiedź: Tak, jestem pewny prawdziwości swoich zeznań i przy nich pozostaję.

Przesłuchiwani oskarżony Wierpachowski i świadek Litwiniuk stwierdzili, że już żadnych pytań do siebie nie mają.

Świadek *Litwiniuk*

^{c-} ^{-c} Fragment skreślony.

^{**} Koniec strony protokołu potwierdzony podpisem biorącego udział w konfrontacji świadka.

^{d-} ^{-d} Dopisek odręczny: „w mojej obecności skreślono „i Iwaszczenko” *Litwiniuk* [podpis].

^{e-} ^{-e} Wyraz skreślony.

^{***} Każda odpowiedź jest potwierdzona podpisem osoby udzielającej odpowiedzi.

^{f-} ^{-f} Fragment nieodczytany.

oskarżony *Wierpachowski*

[podpisy odręczne]

Protokół nam przeczytano, odpowiedzi na postawione pytania zapisano z naszych słów prawidłowo, pod czym się podpisujemy.

Świadek *Litwiniuk*

oskarżony *Wierpachowski*

[podpisy odręczne]

Przesłuchali:

Śledczy Z[arządu] NKGB

A. Podmazow

[podpis odręczny]

Pomocnik prokuratora W[ojsk] NKWD *Szczerbinski*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 38-38v.

1944, 10 marca, Winnica – Protokół konfrontacji świadka Fiodora Kazaczuka z oskarżonym Bolesławem Wierpachowskim.

^{a-}Protokół konfrontacji^{-a}

10 marca 1944 roku. Ja, śledczy NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant bezp[iecieństwa] państ[wowego] Podmazow oraz pomocnik prokuratora Wojsk NKWD obwodu winnickiego kapitan bezp[iecieństwa] państ[wowego] Szczerbinski, przeprowadziliśmy konfrontację oskarżonego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza ze świadkiem Kazaczukiem Fiodorem Stiepanowiczem, ostatni został uprzedzony o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 89 KK USRR.

Kazaczuk

[podpis odręczny]

Świadek Kazaczuk F.S. i oskarżony Wierpachowski B.S. oświadczyli, że ich relacje były w pełni normalne, konfliktów ani pragnienia zemsty między nimi nie było.

świadek *Kazaczuk*

oskarżony *B. Wierpachowski*

[podpisy odręczne]

^{b-}Pytanie do świadka Kazaczuka^{-b*}: Powiedzcie, co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej siedzącego naprzeciwko Was Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Gdzieś w kwietniu 1942 roku, gdy z Wierpachowskim Bolesławem Stanisławowiczem spotkaliśmy się w warsztacie remontowym cukrowni w Pohrebyszczu i rozmawialiśmy o produkcji, Wierpachowski osobiście powiedział mi, że pracuje dla gestapo. Na czym dokładnie polegała jego współpraca z gestapo, Wierpachowski mi nie wyjaśnił, ja też nie pytałem go o to. Na tym rozmowę z Wierpachowskim zakończyliśmy. Przypuszczam, że Wierpachowski podał mi taką informację wyłącznie dlatego, że bym bał się go jako pracownika gestapo. Czy Wierpachowski donosił na mnie gestapo, czy nie, ja nie wiem, ale nie raz miałem pogróżki ze strony policji. Kiedyś w maju lub czerwcu 1942 r. naczelnik ukraińskiej policji

Kazaczuk^{**}

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W protokole konfrontacji fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu fragmenty „pytanie do świadka”, „pytanie do oskarżonego” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu potwierdzony podpisem biorącego udział w konfrontacji świadka.

w Pohrebyszczu Krawczenko uprzedził mnie, że mają na mnie doniesienia i poradził, żebym na jakiś czas ukrył się, inaczej zostaną aresztowany. Dokładnie nie pamiętam, ale gdzieś wiosną 1942 roku Wierpachowski jeździł wspólnie z funkcjonariuszami gestapo ich ciężarowym zamkniętym samochodem, wtedy aresztowali jednego robotnika, z narodowości Żyda, Szniejera. W tym czasie nie wiedziałem, gdzie dokładnie Wierpachowski wyjeżdżał, ale gdzieś po 40 minutach wrócił do zakładu. Potem spotkaliśmy się na terytorium zakładu przy warsztacie, on powiedział mi, że na polecenie dyrektora zakładu Łysaka jeździł z gestapowcami wskazywać, gdzie mieszka Szniejer i dodał, że Szniejer przez gestapowców został aresztowany i wywieziony. O kontaktach Wierpachowskiego z gestapo mam podejrzenia jeszcze w związku z takimi okolicznościami, że w latach 1942-43 on często chodził z zakładu do centrum rejonowego, po co on tam chodził, ja oczywiście nie wiem. Wiem o tym dlatego, że Wierpachowski prosił mnie o zezwolenie na wyjście z zakładu.

*Kazaczuk****

[podpis odręczny]

^bPytanie do oskarżonego Wierpachowskiego^b: Czy potwierdzacie zeznania świadka Kazaczuka F.S.?

Odpowiedź: Z gestapo nigdy nie współpracowałem, nigdy im nie wydawałem Żyda Szniejera. W pełni możliwe jest, że powiedziałem o swoich kontaktach z gestapo i o wyjeździe celem aresztowania Żyda Szniejera, ale jeśli tak powiedziałem, to w pijanym stanie.

Przesłuchiwani świadek Kazaczuk oraz oskarżony Wierpachowski stwierdzili, że żadnych pytań do siebie nie mają.

Protokół nam przeczytano, odpowiedzi na postawione pytania zapisane z naszych słów prawidłowo, pod czym się podpisujemy.

B. Wierpachowski

Kazaczuk

[podpisy odręczne]

Przesłuchali:

Śledczy Z[arządu] NKGB

A. Podmazow

[podpis odręczny]

*** Każda odpowiedź jest potwierdzona podpisem osoby udzielającej odpowiedzi.

Pomocnik prokuratora W[ojsk] NKWD *Szczerbinski*
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 39-39v.

208

1944, 17 maja, Pohrebyszczce – Protokół stwierdzający brak majątku osobistego aresztowanego Bolesława Wierpachowskiego s. Stanisława, sporządzony przez funkcjonariuszy Zarządu NKGB.

Protokół o braku majątku

M[iasto] Pohrebyszczce

17 maja 1944 roku.

My, funkcjonariusze Zarządu NKGB obwodu winnickiego, mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Tochtin oraz st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Mieńszych w obecności świadka Sitniuk sporządziliśmy niniejszy protokół o tym, że podczas spisywania majątku aresztowanego Wierpachowskiego Bolesława Stanisławowicza nie stwierdzono należącego osobiście do niego mienia: rzeczy oraz przedmiotów wartościowych, o czym sporządzono niniejszy protokół.

Funkcjonariusze Z[arządu] NKGB:

mł. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Tochtin

[podpis odręczny]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Mieńszych

[podpis odręczny]

Świadek 1. *Sitniuk*
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 639, k. 7.

209

1944, 18 czerwca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Tatiany Moriejnis w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

ZSRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Oddział Transportowy Kolei Wschodnio-Syberyjskiej

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

18 czerwca 1944 r. Ja, nacz[elnik] gr[upy] oper[acyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR kapitan b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Flegantow, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Morienis⁷⁵⁵</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Tatiana Dmitrijewna</i>
3. Data urodzenia	<i>1916 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>M[iasto] Winnica</i>

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

5. Miejsce zamieszkania	<i>M[iasto] Winnica, ul. Pierwomajska 2</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainka, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Nie ma przy sobie</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Dyżurna [działu] chemicznego oczyszczania wody w elektrowni w Winnicy</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z chłopów-biedniaków</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji ^{b-} [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>robotnica</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Mąż Morienis⁷⁵⁶ Naum Jakowlewicz, w obecnym czasie służy w Armii Czerwonej</i>
<i>Moriejnis*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>B[ez]/p[artyjna]</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^{b-} [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>nie podlegała</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Niepodlegająca obowiązkowi służby wojskowej</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach	<i>Nie służyła</i>

^{b-} ^{-b} Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brała udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	^{a-} [...]- ^a

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 95 KK RFSRR.

Moriejnis

[podpis odręczny]

Zeznania oskarżonego (świadka) ^{a-} _____ ^{-a}

„^{c-} _____ ^{-c}” ^{c-} _____ ^{-c} 194^{c-} .. ^{-c} r.

^{d-}[...]-^d

*Pytanie***: Co jest Wam wiadomo o zradzieckiej działalności osób pracujących w Winnicy w okresie okupacji miasta przez wojska niemieckie?

Odpowiedź: Przez całą okupację niemiecką Winnicy pracowałam w elektrowni jako dyżurna w dziale chemicznego oczyszczania wody. Z osób zajmujących się zradziecką działalnością mogę wymienić byłego dyżurnego stacji, obecnie zwolnionego za naruszenie dyscypliny pracy Wienikowskiego⁷⁵⁷ Zygmunta, lat ok. 30, średniego wzrostu, szatyna, jego adresu w Winnicy nie znam. Zradziecka działalność Wienikowskiego polegała na następującym: ^{e-}w marcu 1944 r., gdy oddziały Armii Czerwonej wyzwalały Winnicę, czterech

^{c-} ^{-c} Brak daty.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{e-} ^{-e} Fragment podkreślony.

czerwonoarmistów-zwiadowców^e przepравиło się przez rz[ekę] Bug i weszło na terytorium elektrowni, w tym czasie w elektrowni znajdował się pluton Niemców utrzymujący obronę na brzegu rzeki. Niemcy zauważyli czerwonoarmistów i otworzyli do nich ogień. Trzech czerwonoarmistów wycofało się w stronę rzeki, a jeden odstrzelując się z automatu wbiegł do jednego z pomieszczeń elektrowni. ^f-Z powodu pożaru Niemcy nie zauważyli czerwonoarmisty, który wbiegł do pomieszczenia, całą swoją uwagę skierowali na trzech pozostałych, wtedy ^e-Wienikowski wskazał Niemcom na ukrywającego się czerwonoarmistę i Niemcy zabrali go i od razu rozstrzelali na podwórzu^e. Do dziś na podwórzu elektrowni znajduje się mogiła tego żołnierza^f.

Pytanie: Kto jeszcze może potwierdzić ten fakt?

Odpowiedź: Ten fakt może potwierdzić kelnerka o imieniu Tania pracująca w obecnym czasie w stołówce, nazwiska jej nie pamiętam oraz Frołowa Julia, pracująca jako sprzątająca w elektrowni. Chcę dodać jeszcze, że ^e-Wienikowski miał przyjacielskie relacje z Niemcami, często pił z nimi alkohol i ogólnie uważany był przez Niemców za swojego^e.

Zapisano prawidłowo, przeze mnie przeczytano, pod czym się podpisuję.

Moriejnis

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Naczelnik gr[upy] o[peracyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB [ZSRR]

[kapitan bezpieczeństwa państwowego]

Flegantow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 21-22v.

^f - ^f Fragment wyróżniony pionową kreską na lewym marginesie.

1944, 19 czerwca, Winnica – *Protokół przesłuchania świadka Tatiany Prokopczuk w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.*

ZSRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
Oddział Transportowy Kolei Wschodnio-Syberyjskiej

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...] ^{a-}

19 czerwca 1944 r. Ja, *nacz[elnik] gr[upy] oper[acyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR kapitan b[ezpieczeństwa] p[łaństwowego] Flegantow*, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	<i>Prokopczuk</i>
2. Imię oraz imię obojczyckie	<i>Tatiana Pietrowna</i>
3. Data urodzenia	<i>1909 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>M[iasto] Czerkasy</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>M[iasto] Winnica, ul. 1 Maja 20</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainka, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Nie ma przy sobie</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Kelnerka w stołówce elektrowni</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z robotników</i>

^{a-} ^{a-} Brak wpisu.

10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji ^b [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>robotnica</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Mąż Prokopczuk A.P., jest na froncie</i>
<i>Prokopczuk*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>B[ez]/p[artyjna]</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^b [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>nie podlegała</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Niepodlegająca obowiązkowi służby wojskowej</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brała udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	^a [...] ^{-a}

^b - ^{-b} Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 95 KK RFSRR.

Prokopczuk

[podpis odręczny]

Zeznania ^{c-}oskarżonego^{-c} (świadka) *Prokopczuk T.P. „19” czerwca 1944 r.*

^{d-}[...]^{-d}

*Pytanie***: Czy znacie Wienikowskiego⁷⁵⁸ Zygmunta Konstantynowicza, byłego dyżurnego elektrowni w Winnicy?

Odpowiedź: Tak, Wienikowskiego znam od 1941 r. jako pracownika elektrowni.

Pytanie: Powiedźcie, co Wam jest wiadomo o działalności zdradzieckiej Wienikowskiego?

Odpowiedź: O zdradzieckiej działalności Wienikowskiego nic mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Na podwórzu elektrowni znajduje się mogiła zabitego przez Niemców czerwonoarmisty. Powiedźcie, co Wam jest wiadomo w tej sprawie?

Odpowiedź: 17 lub 18 marca 1944 r., gdy Niemcy ewakuowali się z Winnicy na terytorium elektrowni weszło 4 czerwonoarmistów-zwiadowców. Niemcy znajdujący się w pomieszczeniach elektrowni otworzyli ogień do czerwonoarmistów, trzech z nich wycofało się w kierunku rzeki, a jeden wbiegł do pokoju, w którym w tym czasie znajdowaliśmy się: ja, Wienikowski, Frołowa oraz jej córka z dzieckiem. Gdy panika na podwórzu ucichła – Niemcy wbiegli do nas do pokoju, zobaczyli czerwonoarmistę zatrzymali go i na podwórzu rozstrzelali.

Pytanie: Kto wskazał Niemcom ukrywającego się czerwonoarmistę?

Odpowiedź: Tego ja powiedzieć nie mogę, ponieważ bojąc się strzelaniny weszłam pod łóżko i przez cały ten czas tam byłam, dlatego nic nie widziałam. Mówili, że Niemcom ukrywającego się czerwonoarmistę wskazał Wienikowski, ale ja nic na ten temat nie wiem.

Pytanie: Kto o tym mówił?

^{c-} ^{-c} Wyraz skreślony.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Odpowiedź: O tym przypadku mówił mi ⁷⁵⁹ Morienis, były pracownik naszej elektrowni, obecnie służy w Armii Czerwonej.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o Wienikowskim?

Odpowiedź: Na terytorium elektrowni bywałam bardzo rzadko, ponieważ stołówka, w której pracowałam, znajduje się w zupełnie innym miejscu. Dlatego z Wienikowskim spotykałam się bardzo rzadko. Opowiedzieć coś więcej o nim nie potrafię.

Zapisano z moich słów prawidłowo, przeze mnie przeczytano, pod czym się podpisuję.

Prokopczuk

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Nacz[elnik] gr[upy] o[peracyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR

kapitan b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Flegantow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 23-24v.

1944, 19 czerwca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Julii Frołowej w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

⁷⁵⁹ ⁷⁵⁹ Fragment wyróżniony pionową kreską na lewym marginesie.

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
Oddział Transportowy Kolei Wschodnio-Syberyjskiej

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

19 czerwca 1944 r. Ja, *nacz[elnik] gr[upy] oper[acyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR kapitan b[ezpieczeństwa] p[łaństwowego] Flegantow*, przesłuchałem w charakterze *świadka*:

1. Nazwisko	<i>Frołowa</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Julia Leonardowna</i>
3. Data urodzenia	<i>1903 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>M[iasto] Winnica</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>M[iasto] Winnica, ul. Pierwomajska 20</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainka, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Nie ma przy sobie</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Palacz elektrowni w Winnicy</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z robotników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji ^{b-} [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>robotnica</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Córka Jelizawieta i wnuki</i>
<i>Frołowa*</i> [podpis odręczny]	

^{a-} -^a Brak wpisu.

^{b-} -^b Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>B[ez]/p[artyjna]</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^b [...]– ^b b) po rewolucji <i>nie podlegała</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Niepodlegająca obowiązkowi służby wojskowej</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służyła</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brała udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	^a [...]– ^a

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 95 KK RFSRR.

Frołowa

[podpis odręczny]

Zeznania ^{c-}oskarżonego^{-c} (świadka) *Frołowa J.L.* „19” czerwca 1944 r.

^{d-}[...]^{-d}

*Pytanie*** : Co jest Wam wiadomo o zradzieckiej działalności osób pracujących w Winnicy w okresie okupacji miasta przez Niemców?

Odpowiedź: O zradzieckiej działalności pracowników elektrowni nic mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Powiedzcie, co jest Wam wiadomo o zradzieckiej działalności Wienikowskiego⁷⁶⁰ Zygmunta Konstantynowicza?

Odpowiedź: O zradzieckiej działalności Wienikowskiego nic mi nie jest wiadomo.

Pytanie: Co jest wam wiadomo o rozstrzelaniu czerwonoarmisty na podwórzu elektrowni?

Odpowiedź: W marcu 1944 r. na podwórze elektrowni z przeciwległego brzegu rzeki Bug przeprowało się 4 czerwonoarmistów-zwiadowców, którzy przystąpili do walki z Niemcami utrzymującymi obronę okolic elektrowni. Podczas strzelaniny jeden z czerwonoarmistów wbiegł do pokoju, gdzie znajdowałam się ja, moja córka z dzieckiem, Wienikowski i jeszcze ktoś, teraz nie pamiętam, kto. Bojąc się strzelaniny wzięliśmy dziecko, nakryliśmy się kilkoma kocami i położyliśmy się na łóżko. Nie wiem, w jaki sposób Niemcy dowiedzieli się, że w naszym pokoju znajdował się czerwonoarmista. Na drugi dzień widziałam tego czerwonoarmistę, on leżał rozstrzelany na podwórzu elektrowni.

Pytanie: Czy wiecie, kto wskazał Niemcom na ukrywającego się czerwonoarmistę?

Odpowiedź: Nie, tego ja nie wiem.

Zapisano prawidłowo, przeze mnie przeczytano, pod czym się podpisuję.

Frołowa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Nacz[elnik] gr[upy] o[peracyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR

kapitan bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Flegantow

[podpis odręczny]

^{c-} ^{-c} Wyraz skreślony.

^{d-} ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 25-26v.

212

1944, 19 czerwca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Władimira Rużickiego w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

ZSRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH
Oddział Transportowy Kolei Wschodnio-Syberyjskiej

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...] ^{a-}

19 czerwca 1944 r. Ja, *nacz[elnik] gr[upy] oper[acyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR kapitan b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Flegantow*, przesłuchałem w charakterze *świadka*:

1. Nazwisko	<i>Rużicki</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Władimir Filipowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1908 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>M[iasto] Winnica</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>M[iasto] Winnica, ul. Franca Mehringa 20</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Ukrainiec, ZSRR</i>

^{a-} ^{a-} Brak wpisu.

7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Nie ma przy sobie</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Kierownik cechu mechanicznego elektrowni w Winnicy</i>
9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z robotników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji ^b [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>robotnik</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Żona Rużicka Warwara Fiodorowna, gospodyni domowa</i> <i>Dzieci: córka Nieonilla, ur. w 1931 r. i córka Taisja, ur. w 1939 r.</i>
<i>Rużicki*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Niższe</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>B[ez]/p[artyjny]</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^b [...] ^{-b} b) po rewolucji <i>nie podlegał</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>W specjalnej ewidencji wojskowej</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Od 1931 r. do 1933 r., 297. P[ułk] S[trzelecki] 99. B[rygady] S[trzeleckiej], szeregowy</i>

^{b-} ^{-b} Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>
20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	^a [...] ^{-a}

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałem uprzedzony zgodnie z art. 95 KK RFSRR.

Rużicki

[podpis odręczny]

Zeznania ^c-oskarżonego^{-c} (świadka) *Rużickiego W.F. „19” czerwca 1944 r.*

^d[...]^{-d}

*Pytanie***: Czy znacie Wienikowskiego⁷⁶¹, byłego dyżurnego elektrowni w Winnicy?

Odpowiedź: Wienikowskiego Zygmunta Konstantynowicza znam od 1941 r. ze wspólnej pracy w elektrowni w Winnicy.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o zdrazieckiej działalności Wienikowskiego w okresie okupacji Winnicy przez Niemców?

Odpowiedź: O zdrazieckiej działalności Wienikowskiego jest mi wiadomo następujące: przed wycofaniem się Niemców z Winnicy ci ostatni chcieli wywieźć ze sobą wyposażenie elektrowni. Podziemna organizacja, członkiem, której byłem, postawiła sobie za zadanie przeszkodzić Niemcom w realizacji tego zamiaru. Stało się tak, że w ostatnim dniu w elektrowni dyżurował Wienikowski, który pomimo wysiłków podziemnej organizacji uratowania wyposażenia zdobył gdzieś wódkę i upił całą zmianę pracowników, żeby ci ostatni nie przeszkadzali Niemcom rabować. W rezultacie czego Niemcy przy udziale

^c- ^{-c} Wyraz skreślony.

^d- ^{-d} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Wienikowskiego część wyposażenia wywieźli. Wienikowski był bardzo zadowolony, że mu tak lekko udało się oszukać pracowników i nawet tańczył w cechu turbin, denerwując tym wzburzonych pracowników elektrowni. Poza tym, ^{e-}pracownicy elektrowni, którzy obecnie znajdują się w Armii Czerwonej, Biec i inni, powiedzieli mi, że w marcu 1944 r., gdy na terytorium elektrowni weszło 4 czerwonoarmistów-zwiadowców^e Armii Czerwonej, rozpoczęła się strzelanina między nimi a znajdującymi się w elektrowni Niemcami. ^{f-}Wienikowski wskazał Niemcom, że w jednym z pomieszczeń elektrowni ukrywa się czerwonoarmista, któremu najwyraźniej skończyła się amunicja. To jego wyciągnęli na podwórze i rozstrzelali z karabinów maszynowych. W tym miejscu teraz znajduje się mogiła tego żołnierza^f.

Pytanie: Co jeszcze wiecie o Wienikowskim?

Odpowiedź: Należy zaznaczyć, że ^{e-}Wienikowski ogólnie trzymał z Niemcami, pił z nimi wódkę i ^{g-}[...] ^g przed nimi^e.

Zapisano prawidłowo, przeze mnie przeczytano, pod czym się podpisuję.

Rużicki

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Nacz[elnik] gr[upy] o[peracyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB ZSRR

kapitan bezp[iecieństwa] państ[wowego]

Flegantow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 27-28v.

^{e-} ^e Fragment podkreślony.

^{f-} ^f Fragment podkreślony oraz wyróżniony pionową kreską na lewym marginesie.

^{g-} ^g Wyraz nieodczytany.

1944, [po 20 czerwca], Winnica – *Protokół przesłuchania Zygmunta Wonikowskiego s. Konstantego, podejrzanego o współpracę z Niemcami.*

ZSRR

LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Oddział Transportowy Kolei Wschodnio-Syberyjskiej

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ^{a-}[...]^{-a}

^{b-}....^{-b} czerwca 1944 r. Ja, *naczelnik* *grupy operacyjnej* 3. Zarządu NKGB ZSRR *kapitan bezpieczeństwa państwowego Flegantow*, przesłuchałem w charakterze ^{a-}.....^{-a}:

1. Nazwisko	<i>Wonikowski</i>
2. Imię oraz imię ojcowskie	<i>Zygmunt Konstantynowicz</i>
3. Data urodzenia	<i>1915 r.</i>
4. Miejsce urodzenia	<i>w[ieś] Krasnosiółka⁷⁶² rejonu dżulińskiego obwodu winnickiego</i>
5. Miejsce zamieszkania	<i>m[iasto] Winnica, ul. Frunzego 44</i>
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddaństwo)	<i>Polak, ZSRR</i>
7. Paszport (kiedy i przez jaki organ wydany, seria, numer oraz miejsce zameldowania)	<i>Wydany przez 2. Oddział RK⁷⁶³ Milicji w Winnicy ^{c-}...^{-c} nr 706404</i>
8. Rodzaj zajęcia (miejsce służby i stanowisko)	<i>Wojentorg⁷⁶⁴, inżynier kombinatu przemysłowego</i>

^{a-} -^a Brak wpisu.

^{b-} -^b Brak daty dziennej.

^{c-} -^c Litery serii paszportu są nieczytelne.

9. Pochodzenie społeczne (rodzaj zajęcia rodziców oraz ich sytuacja materialna)	<i>Z urzędników</i>
10. Sytuacja socjalna (rodzaj zajęcia oraz sytuacja majątkowa)	a) do rewolucji ^{d-} [...] ^{-d} b) po rewolucji <i>urzędnik</i>
11. Skład rodziny (bliscy krewni, ich imiona, nazwiska, adresy oraz rodzaj zajęcia)	<i>Rozwiedziony, syn Nikołaj – 8 lat</i>
<i>Wonikowski*</i> [podpis odręczny]	
12. Wykształcenie (ogólne, specjalistyczne)	<i>Średnie</i>
13. Przynależność partyjna (w przeszłości i obecnie)	<i>Do 1941 r. przed wkroczeniem Niemców był członkiem WLKSM, w obecnym czasie bezpartyjny</i>
14. Jakim represjom był poddawany: karalność, areszt i inne (kiedy, przez jaki organ i za co)	a) do rewolucji ^{d-} [...] ^{-d} b) po rewolucji <i>nie podlegał</i>
15. Jakie posiada nagrody (ordery, wyróżnienia, broń i inne) otrzymane przy wł[adzy] radz[ieckiej]	<i>Nie posiada</i>
16. Kategoria ewidencji wojskowej – rezerwy oraz gdzie figuruje w ewidencji	<i>Miej[ski] wojenkomat, miasto Winnica, WUS⁷⁶⁵ 133</i>
17. Służba w Armii Czerwonej (Gwardii Czerw[onej], w oddziałach partyzan[ckich]), kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
18. Służba w białej armii i innych armiach k[ontr]-r[ewolucyjnych] (kiedy i w jakim charakterze)	<i>Nie służył</i>
19. Udział w bandach, organizacjach k[ontr]-r[ewolucyjnych] i powstaniach	<i>Nie brał udziału</i>

^{d-} ^{-d} Kreska w znaczeniu „nie dotyczy”.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

20. Informacje o działalności społeczno-politycznej	a-[...]-a
---	-----------

Uwagi: Każda strona protokołu powinna być potwierdzona podpisem przesłuchiwanego, ostatnia również przesłuchującego.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałem uprzedzony zgodnie z art. 95 KK RSFRR ^{e-} ^{-e}

Zeznania oskarżonego (^{f-}świadka^{-f}) *Wonikowskiego Z.K.* z dnia „^{b-}...^{-b}” czerwca 1944 r.
^{g-}[...]-^g

*Pytanie***: Gdzie mieszkaliście i pracowaliście przed okupacją Winnicy przez niemieckie wojska, tj. przed 20 lipca 1941 r.?

Odpowiedź: Mieszkałem w Winnicy na ulicy Frunzego 44 i pracowałem jako elektromonter w jednostce mieszkaniowo-eksploatacyjnej garnizonu winnickiego i byłem zewidencjowany w rezerwie.

Pytanie: Dlaczego nie wycofaliście się razem z oddziałami Armii Czerwonej, tylko pozostaliście na terytorium zajęтым przez Niemców?

Odpowiedź: Wkrótce przed wkroczeniem Niemców zostałem zwolniony ze służby, dlatego zostałem w domu i nigdzie się nie ewakuowałem.

Pytanie: Czy nie baliście się, że Niemcy mogą rozstrzelać Was jako komsomolca?

Odpowiedź: Bałem się, ale nie chciałem iść na piechotę, a podwozy nie dostałem.

Pytanie: Rejestrację u Niemców przechodziliście jako komsomolec?

Odpowiedź: Nie, nie przechodziłem.

Pytanie: Czym zajmowaliście się przy Niemcach?

Odpowiedź: Początkowo zgodnie z ogłoszeniem Niemców stawiłem się na giełdę pracy i zarejestrowałem się jako technik-elektryk. 14 sierpnia 1941 r. zostałem wysłany do elektrowni w Winnicy, gdzie pracowałem jako inżynier zmiany aż do wkroczenia wojsk radzieckich.

^{e-} ^{-e} Brak podpisu.

^{f-} ^{-f} Wyraz skreślony.

^{g-} ^{-g} Poniżej cały protokół przesłuchania napisany odręcznie.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Pytanie: Jak pomagaliście Niemcom?

Odpowiedź: Ja Niemcom nie pomagałem, pracowałem jak wszyscy.

Pytanie: Czy Wy zamierzacie składać szczerze zeznania o swojej sprzedajnej i zdradzieckiej działalności?

Odpowiedź: Nie zajmowałem się sprzedajną i zdradziecką działalnością.

Pytanie: Dlaczego podczas odwrotu Niemców nie wychodziliście z elektrowni przez trzy zmiany z rzędu?

Odpowiedź: Dlatego, że nikt nie stawiał się do pracy.

Pytanie: Co robiliście w czasie tych trzech zmian roboczych?

Odpowiedź: Wykonywałem prace bieżące w elektrowni.

Pytanie: Czy w tym czasie pomagaliście Niemcom demontować urządzenia?

Odpowiedź: Kiedy Niemcy demontowali urządzenia, wyszedłem z cechu turbinowego do ^h[...] ^h, ponieważ w tym czasie była duża strzelanina.

Pytanie: Skąd wzięliście wódkę i następnie upiliście całą zmianę?

Odpowiedź: Wódkę dał mi dyrektor, Niemiec, nazwiska nie pamiętam, chyba Godman, on dał mi całą ⁱ[...] ⁱ, oprócz wódki dał mi zakąskę, żebym nią poczęstował wszystkich, co ja zrobiłem, żadnego celu w tym nie miałem.

Pytanie: Wy łżecie, upiliście robotników, żeby oni nie przeszkadzali Wam i Niemcom demontować urządzeń stacji. Wymagam mówienia prawdy?

Odpowiedź: Ja Niemcom nie pomagałem w wywożeniu urządzeń.

Pytanie: Co skłoniło Was do wydania Niemcom czterech czerwonoarmistów-zwiadowców, którzy weszli do elektrowni wspólnie z ⁱ[...] ⁱ Romanowskim Leonidem?

Odpowiedź: To było wtedy, gdy wojska czerwone były w okolicach Winnicy, a Niemcy w mieście. W tym czasie w elektrowni byli jeszcze żołnierze niemieccy, około 10-20 osób, którzy znajdowali się w budynku mieszkalnym elektrowni. Pracownicy elektrowni uprzedzili czerwonoarmistów, którzy wdarli się do elektrowni o tym, że tam są Niemcy. Trzej z czerwonoarmistów i Romanowski wycofali się z terytorium elektrowni, a jeden z nich ukrył się w domu mieszkalnym za szafą. Ja go Niemcom nie wydałem, Niemcy go sami znaleźli i rozstrzelali na podwórzu elektrowni.

Zapisano z moich słów zgodnie, przeze mnie przeczytano, pod czym się podpisuję.

Wonikowski

[podpis odręczny]

^h - ^h Fragment nieodczytany.

ⁱ - ⁱ Wyraz nieodczytany.

Przesłuchał:

Nacz[elnik] gr[upy] o[peracyjnej] 3. Zarz[ądu] NKGB

kapitan b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Flegantow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 10-12.

214

1944, 24 czerwca, Winnica – Postanowienie śledczego grupy śledczej Obwodowego Zarządu NKGB o wszczęciu śledztwa wstępnego przeciwko Zygmuntowi Wonikowskiemu s. Konstantego.

„Zatwierdzam”

Nacz[elnik] Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB

o[bwodu] w[innickiego]

major bezpieczeństwa p[aństwowego]

Fomin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„^{a-} ... ^{-a}” czerwca 1944 roku

^{b-}POSTANOWIENIE^{-b}

^{a-} ^{-a} Brak daty dziennej.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony.

(o przyjęciu sprawy do realizacji)

„24” czerwca 1944 roku miasto Winnica.

Ja, śledczy grupy śled[czej] Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego *st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Kuzniecow*, rozpatrzyłem materiały, które wpłynęły z ^{c-} 2. Oddziału Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]^{-c} dotyczące sprawy śledczej nr ^{d-}.....^{-d} *Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza, 1915 r. urodzenia.*

^{b-}USTALIŁEM:^{-b}

że, *Wonikowski Z.K.* dokonał przestępstw przewidzianych w art. 54-3 KK USRR oraz że w tej sprawie należy przeprowadzić śledztwo. Dlatego, kierując się art. 108 KK USRR,

^{b-}POSTANAWIAM:^{-b}

Materiały sprawy śledczej nr ^{d-}.....^{-d} *Wonikowskiego Z.K.* przyjąć do rozpatrzenia i przystąpić do wykonywania dalszych czynności śledczych w jego sprawie.

ŚLED CZY ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] NKGB
O[BWODU] W[INNICKIEGO]

st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]

Kuzniecow

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 9.

^{c-} ^{-c} Fragment nadpisany.

^{d-} ^{-d} Brak numeru sprawy.

1944, 29 czerwca, Winnica – Decyzja śledczego grupy śledczej Obwodowego Zarządu NKGB o postawieniu w stan oskarżenia Zygmunta Wonikowskiego s. Konstantego.

„Zatwierdzam”

Nacz[elnik] Oddziału Śled[czego] Z[arządu] NKGB
o[bwodu] w[innickiego]
major bezpiecz[eństwa] p[łaństwowego]

Fomin

[podpis odręczny]

„29” czerwca 1944 roku

m[iasto] Winnica

POSTANOWIENIE

(o postawieniu w stan oskarżenia)

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obwodu w[innickiego] st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[łaństwowego] Kuzniecowa, rozpatrzyłem materiały sprawy nr 1449 Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza. Biorąc pod uwagę to, że ostatni w pełni został zdemaskowany w tym, że mieszkając na czasowo okupowanym przez Niemców terytorium m[iasta] Winnicy zajmował się działalnością zdraziecką. Podczas natarcia oddziałów Armii Czerwonej, 16 marca [19]44 r. wskazał niemieckim żołnierzom miejsce znajdowania się czerwonoarmisty-zwiadowcy, który przeprowił się przez rz[ekę] Bug na terytorium elektrowni, a który przez Niemców został pojmany i rozstrzelany. Podczas ewakuacji Niemców z Winnicy pomógł im w ewakuacji wyposażenia elektrowni. Miał ścisły kontakt z Niemcami, brał udział w pijaństwach z nimi.

POSTANAWIAM:

Kierując się art. 128 i 129 KPK RFSRR postawić *Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza* w charakterze oskarżonego zgodnie z art. 54-1 p. a* KK ^{a-}USRR^a, poinformować o tym oskarżonego, który ma poświadczyć to swoim podpisem na niniejszym postanowieniu.

Kopię postanowienia zgodnie z art. 146 KPK RSFRR przekazać prokuratorowi.

Śledczy *Kuzniecowa*
[podpis odręczny]

„Zgadza się”
Nacz[elnik] ^{b-}_____ ^{-b} wydziału ^{b-}_____ ^{-b}

Niniejsze postanowienie mi ogłoszono „29” czerwca 1944 r.
Podpis oskarżonego *Wonikowski*
[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne w druku urzędowym w języku rosyjskim.
DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 13-13v.

1944, 29 czerwca, Winnica – Protokół przesłuchania Zygmunta Wonikowskiego s. Konstantego, któremu zarzucono, że pozostał na okupowanym terytorium oraz pracował w elektrowni dla Niemców.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Nadpisano odręcznie.

^{b-} ^{-b} Brak wpisu.

Protokół przesłuchania

29 czerwca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego] st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwa] Kuzniecowa, przesłuchałem oskarżonego Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza.

Przesłuchanie rozpoczęto o 21:40, zakończono o 23:40.

^{a-}Pytanie^{-a*}: Was oskarżono o to, że pozostaliście mieszkać na czasowo okupowanym przez wojska niemieckie terytorium Winnicy, zajmowaliście się działalnością zdraziecką. Podczas natarcia oddziałów Armii Czerwonej 6 marca 1944 r. wskazaliście Niemcom ochraniającym terytorium elektrowni miejsce znajdowania się czerwonoarmisty-zwiadowcy, który przeprawił się przez rz[ekę] Bug na terytorium elektrowni, a którego Niemcy pojmali i rozstrzelali. Pomagaliście Niemcom w demontażu urządzeń podczas ewakuacji z elektrowni, mieliście ścisły kontakt z Niemcami, braliście udział w pijaństwach z nimi. Biorąc pod uwagę powyższe, oskarżeni zostaliście o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54-1, p. a^{**}. Przyznajecie się do winy?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Nie przyznaję się do popełnienia tych czynów. Nie wydawałem czerwonoarmisty niemieckim żołnierzom. Nie brałem żadnego udziału w ewakuacji wyposażenia elektrowni przez niemieckich żołnierzy.

Pytanie: Powiedzcie, w jakim dniu i w jakich okolicznościach na terytorium elektrowni znaleźli się czterej czerwonoarmiści?

Odpowiedź: 17 marca były pracownik elektrowni Romanowski Leonid przyprowadził czterech czerwonych zwiadowców, żołnierzy Armii Czerwonej, na terytorium elektrowni. Ja osobiście, a także Gorbunow – pianista, Sielutin – operator urządzeń sterowania, a także inni pracownicy elektrowni powiedzieliśmy czerwonoarmistom,
Wonikowski^{***}

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

*** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

[podpis odręczny]

że na terytorium elektrowni znajdują się Niemcy. Romanowski i 3 żołnierzy odeszli z terytorium elektrowni. Czwarty żołnierz, nie wiadomo dlaczego, rozmyślił się i nie poszedł wspólnie ze swoimi kolegami, tylko uciekł do hotelu robotniczego elektrowni i zaczął odpowiadać ogniem. Po strzelaninie do hotelu robotniczego przyszli Niemcy, znaleźli wspomnianego żołnierza samego, wywlekli go na podwórze elektrowni i rozstrzelali. Żadnego udziału w znalezieniu i rozstrzelaniu go ja nie brałem.

Pytanie: Powiedzcie, gdzie znajdowaliście się, gdy rozstrzeliwano żołnierza?

Odpowiedź: Gdy rozstrzeliwano żołnierza, wspólnie z innymi pracownikami elektrowni znajdowałem się w ukryciu, w hotelu ITR⁷⁶⁶.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Wonikowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Kuzniecowa

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 14-14v.

Protokół przesłuchania

1 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego] st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Kuzniecowa, przesłuchałem oskarżonego Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza.

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 14, zakończono o 16:30.

^{a-}Pytanie^{-a*}: W jakich okolicznościach znaleźliście się w hotelu pracowniczym ITR w tym czasie, gdy czterej czerwonoarmiści weszli na terytorium elektrowni?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: 17 marca 1944 r. około 6 lub 7 godziny rano, zostały wyłączone urządzenia w elektrowni. W tym czasie rozpoczęło się natarcie Armii Czerwonej z lewej strony rz[eki] Bug, wszyscy pracownicy opuścili swoje miejsca pracy i pobiegli, żeby ukryć się do okolicznych budynków i piwnic, ja również pobiegłem. Po tym, o godzinie 12-13 na terytorium elektrowni weszło czterech żołnierzy Armii Czerwonej w towarzystwie Romanowskiego, pracownika elektrowni.

Pytanie: Kto razem z Wami znajdował się w ukryciu?

Odpowiedź: Wspólnie ze mną w ukryciu znajdowała się magazynierka elektrowni Frołowa Julia, pracownica stołówki Prokopczuk Tatiana Pietrowna, pianista elektrowni Gorbunow Aleksandr Iwanowicz.

Pytanie: Gdzie znajdowaliście się w tym czasie, gdy Niemcy weszli do hotelu pracowniczego ITR szukając czerwonoarmisty?

Odpowiedź: W tym czasie wspólnie z pracownikami elektrowni Frołową, Prokopczuk i Gorbunowem znajdowałem się w hotelu pracowniczym ITR. My nie widzieliśmy jak niemieccy żołnierze rozstrzelali czerwonoarmistę. O rozstrzelaniu żołnierza dowiedzieliśmy się po jakimś czasie od kreślarza elektrowni Wiktora, ten ostatni obecnie znajduje się w Armii Czerwonej.

Wonikowski**

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

Pytanie: Powiedzcie, czy podczas wycofywania się Niemców z miasta Winnica zostały wywiezione z elektrowni jakieś urządzenia?

Odpowiedź: 17 marca 1944 r. podczas wycofywania się Niemcy wywieźli z elektrowni dwa korbowe wały turbiny, dwie głowice eżektora turbiny oraz dwie pokrywy wzbudnicy generatora turbiny.

Pytanie: Gdzie znajdowały się wspomniane urządzenia przed 17 marca 1944 roku?

Odpowiedź: Przed 17 marca 1944 r. wspomniane urządzenia były zamontowane na turbinie.

Pytanie: To znaczy, że wszystkie te urządzenia były zdjęte z turbin przez Niemców dopiero 17 marca?

Odpowiedź: Tak.

Pytanie: Powiedzcie, braliście w tym udział?

Odpowiedź: W zdjęciu urządzeń z turbin żadnego udziału nie brałem, ponieważ przez cały dzień 17 marca znajdowałem się w ukryciu, co mogą potwierdzić wyżej wymienione osoby, które ze mną tam były.

Pytanie: Skąd więc wiecie o tym, że Niemcy wywieźli z elektrowni urządzenia właśnie 17 marca, skoro przez cały dzień, jak powiedzieliście, znajdowaliście się w ukryciu?

Odpowiedź: Jak już powiedziałem, elektrownia działała do 6-7 godziny rano, a bez wskazanych urządzeń ona pracować nie mogłaby. Poza tym, wiadomo mi ze słów kierowców elektrowni obywatela Monczanowa i innych, których nazwisk nie pamiętam, że urządzenia wywożono właśnie 17 marca. Te wszystkie urządzenia wywożono w kierunku Lwowa. Kierowcy obecnie znajdują się w Armii Czerwonej.

Pytanie: Powiedzcie, jakie u Was były relacje z Niemcami?

Odpowiedź: Nie miałem żadnych relacji z Niemcami. Moim bezpośrednim naczelnikiem był główny inżynier elektrowni, obywatel Aleksandrowicz, który w obecnym czasie pracuje tamże i na tymże stanowisku.

Pytanie: Czy braliście udział w pijaństwach z Niemcami?

Odpowiedź: W żadnych pijaństwach z Niemcami udziału nie brałem. Bywało, że Niemcy na rachunek przedsiębiorstwa wydawali wszystkim pracownikom wino, ok. 200 gram na osobę. Niektórzy pracownicy to wino wypijali w czasie pracy, a niektórzy zabierali do domu. Takich przypadków było niewiele.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Wonikowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]
st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] *Kuzniecow*
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 15-16.

218

1944, 2 lipca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Tatiany Prokopczuk w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

Protokół przesłuchania

2 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obw[odu] w[innickiego] st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Kuzniecow, przesłuchałem w charakterze świadka obywatelkę:

Prokopczuk Tatianę Pietrownę, 1909 r. urodz[enia], urodz[oną] w m[ieście] Czerkasy obwodu kijowskiego, piśmienną, Ukrainkę, b[ez]/p[artyjną], ob[ywatel]kę ZSRR, ze słów niekaraną, zamężną, w obecnym czasie mieszkającą na ulicy Pierwomajskiej 20, pracuje jako kelnerka w stołówce elektrowni.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Prokopczuk

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, czy znacie obywatela Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Wonikowskiego znam od 2 lat ze wspólnej pracy w elektrowni.

Pytanie: Czy cokolwiek wiecie o zdradzieckiej działalności Wonikowskiego?

Odpowiedź: Osobiście nic nie wiem o zdradzieckiej działalności Wonikowskiego.

Pytanie: Opowiedzcie ze szczegółami, co Wam jest wiadomo o rozstrzelaniu przez Niemców żołnierza Armii Czerwonej 17 marca [19]44 r. na terytorium elektrowni.

Odpowiedź: 17 marca 1944 r., ok. godziny 11-12 w dzień, na terytorium elektrowni weszło 4 żołnierzy Armii Czerwonej w towarzystwie pracownika elektrowni Romanowskiego, który obecnie pracuje jako kierownik ^{b-}[...]^{-b}. Wspomniani żołnierze przechodząc przez terytorium elektrowni skierowali się do wyjścia obok budynku ITR.

Prokopczuk^{**}

[podpis odręczny]

W tym czasie Wonikowski, wychodząc z pokoju budynku ITR, powiedział do żołnierzy: „Gdzie idziecie, wokół są Niemcy”. Po tym żołnierze, zaczęli krzyczeć, żeby Niemcy poddali się. Niemcy na okrzyki żołnierzy nie odpowiadali. Wtedy trzech żołnierzy i Romanowski gdzieś odeszli, został tylko jeden żołnierz. W tym czasie na terytorium pojawili się Niemcy. Żołnierz, który został zaczął prowadzić strzelaninę z Niemcami. Po niedługim czasie żołnierz wbiegł do jednego z pokoi budynku ITR, skąd zaczął prowadzić ogień do Niemców. Po strzelaniu Niemcy wbiegli do pokoju, w którym znajdował się czerwonoarmista oraz pracownicy elektrowni: Wonikowski, Frołowa, Prokopczuk i in. Złapali żołnierza, wywlekli na teren elektrowni i rozstrzelali. Po rozstrzelaniu czerwonoarmisty Niemcy ponownie weszli do pomieszczenia, gdzie ukrywał się żołnierz, zaczęli szukać broni. Następnie podeszli do Wonikowskiego i zaczęli wypytywać go, dlaczego on wskazał czerwonoarmistom miejsce znajdowania się niemieckich żołnierzy i chcieli go za to rozstrzelać.

Pytanie: Gdzie znajdował się Wonikowski w czasie strzelaniny na terytorium elektrowni oraz podczas rozstrzelania czerwonoarmisty?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Wyraz nieodeczytany.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

Odpowiedź: Wonikowski, a także Frołowa, Prokopczuk i in. znajdowali się w pokoju budynku ITR.

Pytanie: Powiedzcie, przez ile dni Wonikowski mieszkał w budynku ITR?

Odpowiedź: W budynku ITR Wonikowski mieszkał od 17 marca [19]44 r. do 20 marca [19]44 roku, tj. do wkroczenia oddziałów Armii Czerwonej.

Pytanie: Powiedzcie, jak Niemcy dowiedzieli się, że w budynku ITR znajduje się czerwonoarmista?

Odpowiedź: Niemcy wiedzieli, że w budynku ITR znajduje się czerwonoarmista, ponieważ on stamtąd prowadził ogień do Niemców.

Pytanie: Jakie były rozmowy wśród pracowników z powodu rozstrzelania przez Niemców czerwonoarmisty?

Odpowiedź: Żadnych rozmów na ten temat osobiście nie prowadziłam, a także nie słyszałam od innych.

Pytanie: 19 czerwca [19]44 roku podczas przesłuchania zeznaliście, że pracownik elektrowni Morienis⁷⁶⁷ powiedział Wam, że czerwonoarmistę wydał Wonikowski. Czy potwierdzacie swoje zeznania z 19 czerwca [19]44 r.

Odpowiedź: Tych zeznań ja nie potwierdzam, ponieważ na przesłuchaniu absolutnie niczego takiego nie mówiłam na ten temat.

Pytanie: Czy odczytywano Wam protokół przesłuchania?

Odpowiedź: Protokołu przesłuchania ja nie czytałam, a także przesłuchujący mnie śledczy mi nie odczytywał, zaproponował mi tylko podpisanie moich zeznań.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Niczego więcej nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i mi przeczytany.

Prokopczuk

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego]

Kuzniecow

[podpis odręczny]

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant [bezpieczeństwa państwowego]

Kornijenko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 29-30.

219

1944, 2 lipca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Julii Frołowej w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

Protokół przesłuchania

2 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obw[odu] w[innickiego] st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Kuzniecowa, przesłuchałem w charakterze świadka obywatelkę:

Frołową Julię Leonardownę, 1903 r. urodz[enia], urodz[oną] w m[ieście] Winnica, Ukrainkę, b[ez]/p[artyjną], z robotników, niezamężną, ze słów niekaraną, ob[ywate]lkę ZSRR, w obecnym czasie mieszkającą na ulicy Pierwomajskiej 20/4, pracującą w elektrowni jako kierowniczką stołówki.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Frołowa

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, czy znacie obywatela Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Wonikowskiego znam ze wspólnej pracy od 1942 r. Pracowaliśmy w elektrowni.

Pytanie: Jakie mieliście relacje z Wonikowskim?

Odpowiedź: Nasze relacje były normalne.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o jego zdradzieckiej działalności w okresie niemieckiej okupacji?

Odpowiedź: O zdradzieckiej działalności Wonikowskiego nic mi nie jest wiadomo. Lecz odwrotnie, 17 marca [19]44 roku na terytorium elektrowni weszło 4 żołnierzy Armii Czerwonej wspólnie z obywatelem Romanowskim, pracownikiem elektrowni. Żołnierze podeszli do budynku ITR i zapytali, gdzie są Niemcy. Wonikowski wybiegł z pomieszczenia i wskazał żołnierzom oraz Romanowskiemu miejsce znajdowania się Niemców i wtedy rozpoczęła się strzelanina.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o rozstrzelaniu przez Niemców jednego z żołnierzy Armii Czerwonej?

Odpowiedź: Wiem, że w czasie strzelaniny jeden z żołnierzy Armii Czerwonej Frołowa**

[podpis odręczny]

wystrzelił do drzwi pokoju, gdzie ukrywali się pracownicy elektrowni. Nie otrzymawszy na wystrzał odpowiedzi, żołnierz wbiegł do pomieszczenia i stanął za szafą, skąd kontynuował ogień do Niemców. Po strzelaninie do pomieszczenia, w którym znajdował się żołnierz oraz pracownicy elektrowni: Wonikowski, Frołowa, Prokopczuk i inni weszli Niemcy i zatrzymali żołnierza. Wywlekli go z pomieszczenia na teren elektrowni, tam go rozstrzelali. Ani ja, ani wymienione osoby nie widzieliśmy jak rozstrzelano żołnierza, dowiedzieliśmy się o tym po jakimś czasie od wystrzału.

Pytanie: Powiedzcie, w jaki sposób Niemcy dowiedzieli się o tym, że w budynku ITR znajduje się żołnierz Armii Czerwonej?

Odpowiedź: Na ten temat niczego konkretnego powiedzieć nie mogę, ponieważ znajdowałam się w pokoju, w który również znajdowali się Wonikowski, Prokopczuk, Frołowa i inni obywatele.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanej.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Więcej niczego nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i mi przeczytany.

Frołowa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[e bezpieczeństwa] p[aństwowego]

Kuzniecowa

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 31-31v.

220

1944, 4 lipca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Tatiany Moriejnis w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

Protokół przesłuchania

4 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB obw[odu] w[innickiego] st. lejtnant b[e bezpieczeństwa] p[aństwowego] Kuzniecowa, przesłuchałem w charakterze świadka obywatelkę:

Moriejnis Tatianę Dmitrijewnę, 1916 r. urodz[enia], urodz[oną] w m[ieście] Winnica, Ukrainkę, b[ez]/p[artyjną], ze słów niekaraną, zamężną, obywatelkę ZSRR, w obecnym czasie mieszkającą na ulicy Pierwomajskiej 20, pracującą w elektrowni jako dyżurna w dziale chemicznego oczyszczania wody.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Moriejnis

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, czy znacie obywatela Wonikowskiego?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Wonikowskiego znam od trzech lat ze wspólnej pracy w elektrowni.

Pytanie: Jakie mieliście relacje z Wonikowskim?

Odpowiedź: Nasze relacje były normalne.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o rozstrzelaniu przez Niemców jednego z żołnierzy Armii Czerwonej na terytorium elektrowni 17 marca [19]44 r.?

Odpowiedź: 17 marca 1944 r. ok. godziny 9 w dzień na terytorium elektrowni weszło czterech żołnierzy Armii Czerwonej w towarzystwie pracownika elektrowni Romanowskiego. Trzej z nich oraz Romanowski pobiegli przez terytorium elektrowni, a jeden żołnierz wbiegł do pomieszczenia w budynku ITR i ^{b-}chciał^{-b} 2 razy wystrzelił, po czym zaczęliśmy go prosić, żeby więcej nie strzelał, ponieważ Niemcy mogliby nas wszystkich pozabijać.

^{c-}[...]^{-c}

Moriejnis^{**}

[podpis odręczny]

Żołnierz nas posłuchał, stanął za szafą i tam się znajdował. Po krótkim czasie Niemcy weszli do pokoju, gdzie znajdował się czerwonoarmista oraz pracownicy elektrowni: Moriejnis, Wonikowski, Frołowa, Prokopczuk i inni. Gdy weszli do pokoju, podeszli do Wonikowskiego i skierowali na niego broń, zapytali go, gdzie znajduje się czerwonoarmista. Wonikowski wskazał im na szafę. Wtedy Niemcy wyprowadzili żołnierza na terytorium elektrowni i rozstrzelali.

Pytanie: Powiedzcie, czy po rozstrzelaniu czerwonoarmisty Niemcy wrócili do pokoju, gdzie znajdował się czerwonoarmista?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Dopisek odręczny: w mojej obecności skreślono wyraz „chciał”. *Moriejnis* [podpis].

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwaney.

Odpowiedź: Na ten temat niczego powiedzieć nie mogę, ponieważ szybko wyszłam z tego pomieszczenia.

Pytanie: W jaki sposób Niemcy znaleźli czerwonoarmistę?

Odpowiedź: Niemcy zauważyli, że czerwonoarmista wbiegł do tego pokoju i zaczęli strzelać do tego pomieszczenia. Poza tym, najwyraźniej zauważyli wystrzały przeprowadzone przez czerwonoarmistę z pokoju.

Pytanie: Jakie relacje miał Wonikowski z Niemcami?

Odpowiedź: Wonikowski z Niemcami miał normalne relacje.

Pytanie: Powiedzcie, czy Wonikowski z Niemcami pił alkohol?

Odpowiedź: Ze słów pracowników elektrowni, których nazwisk nie pamiętam, wiem, że Wonikowski co najmniej dwa razy pił z Niemcami.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Więcej niczego nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Moriejnis

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] *Kuzniecowa*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 32-32v.

1944, 11 lipca, Moskwa – Z zarządzenia Rady Komisarzy Ludowych ZSRR o częściowym przesiedleniu byłych obywateli polskich z północnych rejonów Związku Radzieckiego na terytorium USRR.

1. Zgodnie z propozycją Prezydium Związku Patriotów Polskich⁷⁶⁸ w ZSRR umożliwić częściowe przesiedlenie byłych obywateli polskich z niekorzystnych klimatycznie północnych i skrajnie południowych regionów kraju, łącznie do 30 tys. osób, w tym:

Z obwodu swierdłowskiego 6 200 os[ób], z obwodu mołotowskiego 3 500 os[ób], z obwodu wołogodzkiego 2 100 os[ób], z okręgu tobolskiego i rejonu ust-izymskiego obwodu omskiego 1 500 os[ób], z północnych rejonów Kraju Krasnojarskiego (siewiero-jenisejskiego, jenisejskiego, uderejskiego, kazaczyńskiego, turuchańskiego, abańskiego i kozulskiego) – 3 000 os[ób], obwodu kemerowskiego 1 100 os[ób], Karakałpackiej ASRR 1 300 os[ób], obwodu chorezmskiego 1 100 os[ób], K[azachskiej]SRR (z obwodów akmolińskiego, aktiubińskiego i kustanajskiego) – 10 000 os[ób].

Przesiedlenie do obwodów w USRR przeprowadzić według podziału przez RKL⁷⁶⁹ USRR. Przesiedleniu podlegają byli obywatele polscy ewakuowani z zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi w głąb ZSRR.

Przesiedlenia przeprowadzić w sierpniu i wrześniu br.

2. Zobowiązać przewodniczących RKL Kazachskiej SRR, Uzbeckiej SRR oraz i Karakałpackiej ASRR, a także przewodniczących obwodowych kom[itetów] wyk[onawczych] obwodów RFSRR, z których są przesiedlani Polacy, do przeprowadzenia następujących działań:

a) wspólnie z przedstawicielami Prezydium Związku Patriotów Polskich w ZSRR do 1 sierpnia sporządzić listy byłych obywateli polskich podlegających zgodnie z pkt 1 niniejszego postanowienia przesiedleniu w inne rejony ZSRR, zgłosić liczbę [osób] podlegających przesiedleniu do RKL RFSRR, nie później niż 1 sierpnia br.;

b) sporządzić plan przewozu byłych obywateli polskich podlegających przesiedleniu do stacji kolejowych oraz wniosek o dostawę wagonów: wnioski o wagony składać bezpośrednio do odpowiedniego zarządu dróg, a kopie do Oddziału ds. Zagospodarowania Ewakuowanej Ludności przy RKL RFSRR.

3. Zobowiązać RKL RFSRR oraz przewodniczących obw[odowych] komitetów wykonawczych obwodów USRR, w których są osiedlani byli obywatele polscy, aby wspólnie z Prezydium Związku Patriotów Polskich w ZSRR przeprowadzili następujące działania:

a) wytypować miejsca osiedlenia dla przybywających do obwodu byłych obywateli polskich w rolnictwie, w pierwszej kolejności w sowchozach Lud[owego] Kom[isariatu] Sowchozów, Lud[owego] Kom[isariatu] Przem[ysłu] Spoż[ywczego], Lud[owego] Kom[isariatu] Przemysłu Mięs[nego] i Mlecz[arskiego] oraz do pomocniczych gospodarstw lud[owych] kom[isaria]tów. Do 25 lipca poinformować RKL RFSRR o punktach osiedlenia i stacjach przeładunkowych;

b) w ciągu miesiąca zapewnić przygotowanie pomieszczeń do zakwaterowania przybywających przesiedleńców;

c) przed przybyciem eszelonów przygotować transport do przewozu przesiedleńców ze stacji kolejowej do wyznaczonych miejsc, zabezpieczyć na stacjach przybywającym przesiedleńcom spotkanie z przedstawicielami sowchozów, kołchozów i gospodarstw przyjmujących przesiedleńców.

4. Zobowiązać Lud[owy] Kom[isariat] Sz[laków] K[omunikacyjnych] oraz Lud[owy] Kom[isariat] Flo[ty] Rzecz[nej] do zabezpieczenia na żądanie RKL RFSRR przewozu byłych obywateli polskich do obwodów USRR, udzielić odpowiednich instrukcji kierownikom dróg i przedsiębiorstw transportu wodnego w sprawie przygotowania eszelonów i statków.

5. Zobowiązać Lud[owy] Kom[isariat] Han[dlu] ZSRR do zorganizowania żywienia Polaków przesiedlanych do USRR podczas przejazdu na żądanie naczelników eszelonów oraz według dokumentów wydawanych przez Oblispołkomy⁷⁷⁰.

6. Zobowiązać Lud[owy] Kom[isariat] Sowchozów ZSRR, Lud[owy] Kom[isariat] Przem[ysłu] Spoż[ywczego], Lud[owy] Kom[isariat] Przemysłu Mięs[nego] i Mlecz[arskiego] ZSRR, a także komisarzy ludowych gospodarstw pomocniczych, do których wysłani są byli obywatele polscy, do zabezpieczenia przyjęcia, rozmieszczenia oraz zatrudnienia przybyłym przesiedleńcom.

7. Zobowiązać Lud[owy] Kom[isariat] Finan[sów] ZSRR (tow. Zwieriewa⁷⁷¹) do opłacenia wszystkich wydatków poprzez RKL RFSRR oraz USRR związanych z przesiedleniem, przewozem i rozmieszczeniem byłych obywateli polskich przesiedlanych na terytorium USRR⁷⁷².

Przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych ZSRR

J. STALIN

[podpis maszynowy]

Zarządzający sprawami Rady Komisarzy Ludowych ZSRR

J. CZADAJEW⁷⁷³

[podpis maszynowy]

*Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim*⁷⁷⁴.

AAN, sygn. 216/24, s. 51-53.

222

1944, 11 lipca, Winnica – Protokół przesłuchania świadka Leontija Romanowskiego w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.

Protokół przesłuchania

11 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, śledczy grupy śledczej Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Kuzniecowa, przesłuchałem w charakterze świadka obywatela:

Romanowskiego Leontija⁷⁷⁵ Michajłowicza, 1913 r. urodz[enia], urodz[onego] we w[si] Szielechowo⁷⁷⁶ w Krasnodarskim Kraju, b[ez]/p[artyjnego], Rosjanina, ze słów niekaranego, żonatego, piśmiennego, w obecnym czasie mieszkającego w m[ieście] Winnica, ul. Korolenki 9, pracującego w elektrowni na stanowisku kierownika działu zaopatrzenia elektrowni w paliwo.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Romanowski

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w czasie niemieckiej okupacji Winnicy?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: W czasie niemieckiej okupacji mieszkałem w Winnicy, pracowałem w elektrowni na stanowisku mechanika paliwa⁷⁷⁷.

Pytanie: Czy znacie obywatela Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza i jakie mieliście z nim relacje?

Odpowiedź: Wonikowskiego znam od roku ze wspólnej pracy w elektrowni. Nasze relacje były normalne.

Pytanie: Co Wam jest o nim wiadomo?

Odpowiedź: 17 marca 1944 r. na terytorium elektrowni przyprowadziłem czterech czerwonoarmistów oraz dowódcę plutonu tow. Sinicyna. Zobaczył nas Wonikowski,

*Romanowski***

[podpis odręczny]

który w tym czasie znajdował się w budynku ITR elektrowni. Wonikowski zawołał nas do siebie i powiedział, gdzie byli rozmieszczeni Niemcy. Po tym jak wstępnie określiliśmy ilość niemieckich żołnierzy, postanowiliśmy pójść po wsparcie. Wtedy Niemcy zaczęli nas ostrzeliwać. Dowódca plutonu tow. Sinicyn wydał rozkaz, żebyśmy się wycofali do Bugu. Do Bugu wycofało się trzech żołnierzy, dowódca plutonu tow. Sinicyn oraz ja. Jeden żołnierz pozostał na terytorium elektrowni z nieznaną nam przyczyną. Jego Niemcy pojмали i rozstrzelali, ale jak to się stało, nie było mi wiadomo do 20 marca [19]44 r. Później o rozstrzelaniu żołnierza dowiedziałem się od pracowników elektrowni, od kogo konkretnie, nie pamiętam.

Pytanie: Powiedzcie, czy były rozmowy wśród pracowników elektrowni o tym, kto wydał niemieckim żołnierzom żołnierza czerwonoarmistę lub w jakich okolicznościach on był pojmany i rozstrzelany?

Odpowiedź: 20 marca [19]44 r. pracownica elektrowni Frołowa Julia opowiedziała mi następujące: po naszym odejściu z terytorium elektrowni koło budynku ITR został jeden żołnierz Armii Czerwonej. Niemcy zaczęli do niego strzelać, wtedy on wbiegł do pomieszczenia ITR, gdzie znajdowali się pracownicy elektrowni i chciał prowadzić stamtąd ogień do Niemców. Wtedy kobiety – Frołowa i inne, w tym również ja, zaczęliśmy prosić go, żeby nie otwierał ognia, ponieważ Niemcy mogliby pozabijać nas wszystkich. Żołnierz nas

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

posłuchał. Po jakimś czasie Niemcy wbiegli do pomieszczenia, gdzie znajdował się żołnierz oraz pracownicy elektrowni, schwytali go, wywlekli na terytorium i rozstrzelali. Innych rozmów na ten temat ja nie słyszałem.

Pytanie: Powiedzcie, do kiedy pracowała elektrownia?

Odpowiedź: Elektrownia zakończyła swoją pracę nocą z 16 na 17 marca [19]44 r.

Pytanie: Powiedzcie, czy były rozmowy wśród pracowników o tym, że żołnierza Armii Czerwonej niemieckim żołnierzom wydał Wonikowski?

Odpowiedź: Takich rozmów nie słyszałem i myślę, że Wonikowski tego zrobić nie mógł, ponieważ to on wskazał nam miejsce znajdowania się Niemców i ich liczebność.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Więcej nic nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Romanowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śl[edczy] grupy śled[czej] Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]
st. lejtnant b[eezpieczeństwa] p[aństwa] *Kuzniecowa*

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 33-35.

Protokół przesłuchania

11 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, śledczy grupy śledczej Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Kuzniecowa, przesłuchałem w charakterze świadka obywatela:

Aleksandrowicza Władimira Konstantinowicza, 1908 r. urodz[enia], urodz[onego] w m[ieście] Łuninie⁷⁷⁸, b[ez]/p[artyjnego], piśmiennego, Rosjanina, ze słów niekaranego, żonatego, w obecnym czasie mieszkającego w m[ieście] Winnica, ul. Pierwomajaska 20, pracującego jako główny inżynier elektrowni.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Aleksandrowicz

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w czasie niemieckiej okupacji Winnicy?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Od października lub początku listopada 1941 r. mieszkałem w Winnicy i pracowałem jako kierownik ^{b-}[...] ^{-b} elektrowni.

Pytanie: Czy znacie obywatela Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza i jakie były Wasze relacje?

Odpowiedź: Wonikowskiego znam tylko ze wspólnej pracy w elektrowni, on pracował jako dyżurny elektrowni i był moim podległym. Nasze relacje były normalne.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o jego zdradzieckiej działalności w czasie niemieckiej okupacji?

Odpowiedź: O zdradzieckiej działalności Wonikowskiego nic mi nie jest wiadomo.

Aleksandrowicz^{**}

[podpis odręczny]

Pytanie: Jakie on miał relacje z Niemcami?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{b-} ^{-b} Wyraz nieodeczytany.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Na ten temat nic powiedzieć nie mogę. W pracy bliskich kontaktów między nim a Niemcami nie zauważyłem, a jego życia poza pracą absolutnie nie znam.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o rozstrzelaniu przez niemieckich żołnierzy jednego z czerwonoarmistów przyprowadzonego na terytorium elektrowni 17 marca [19]44 r.

Odpowiedź: Osobiście niczego nie widziałem, ponieważ znajdowałem się w ukryciu, w piwnicy elektrowni. Ze słów pracownika elektrowni Gorbunowa jest mi wiadomo, że 17 marca [19]44 r. na terytorium elektrowni w towarzystwie Romanowskiego zjawili się czterech czerwonoarmistów. Gdy Wonikowski i Gorbunow zobaczyli ich, zawołali do siebie czerwonoarmistów i opowiedzieli o rozlokowaniu niemieckich żołnierzy, o ich liczebności i poradzili im nie wstępować z nimi w bój, ponieważ Niemców było dużo więcej, w przybliżeniu ok. 100 osób. Wtedy trzech z czerwonoarmistów udało się do wyjścia z terytorium elektrowni, a jeden z nich został i zaczął prowadzić ogień do atakujących go Niemców. Po jakimś czasie, gdy wykorzystał wszystkie naboje, wbiegł do pokoju budynku ITR, gdzie został okrążony i schwytyany przez Niemców. Po rozstrzelaniu czerwonoarmisty Niemcy wrócili do tego pokoju i zaczęli pytać, kto dawał sygnały czerwonym, ale nic się nie dowiedzieli i wyszli.

Pytanie: Czy wśród pracowników były rozmowy o tym, że czerwonoarmistę wydał Niemcom Wonikowski?

Odpowiedź: Jak już wyżej wspominałem, ukrywałem się w czasie schwywania i rozstrzelania żołnierza. Jednak nie pamiętam kto, ale ktoś mi opowiadał, że gdy Niemcy weszli do pokoju, w którym ukrywał się czerwonoarmista i zapytali, gdzie jest czerwony, Wonikowski wskazał Niemcom na miejsce znajdowania się żołnierza.

Pytanie: Powiedzcie, czy żołnierz prowadził ogień do Niemców z tego pokoju, gdzie go schwytano?

Odpowiedź: Tak, czerwonoarmista rzucał do Niemców granaty i odstrzeliwał się z karabinu. O tym fakcie jest mi wiadomo także ze słów Gorbunowa i innych obecnych.

Pytanie: Powiedzcie, jakie wyposażenie Niemcy wywieźli z elektrowni?

Odpowiedź: 17 marca [19]44 r. Niemcy wywieźli z elektrowni dwa korbowe wały turbiny, dwie głowice eżektora turbiny oraz dwie pokrywy wzbudnicy generatora turbiny.

Pytanie: Gdzie znajdowało się wymienione wyposażenie w elektrowni przed wywiezieniem?

Odpowiedź: Jeden wał, jedna głowica eżektora i jedna pokrywa wzbudnicy były zapakowane w skrzynie i znajdowały się w gabinecie szefa-Niemca, gdzie je przeniesiono kilka dni przed ewakuacją. Drugi wał, głowica i pokrywa wzbudnicy były zamontowane na

turbogeneratorze i najwyraźniej one zostały zdjęte przez Niemców po zatrzymaniu działania elektrowni.

Pytanie: Powiedzcie, czy Wonikowski pomagał Niemcom w wywożeniu wyposażenia?

Odpowiedź: Na ten temat niczego powiedzieć nie mogę, ponieważ znajdowałem się wtedy w ukryciu. Od 8 godziny rano, po wyłączeniu elektrowni, Wonikowski znajdował się także w ukryciu, ale w innym miejscu niż ja.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Więcej nic nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Aleksandrowicz

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

Kuzniecow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 36-39.

1944, 12 lipca, Winnica – Protokół przesłuchania Zygmunta Wonikowskiego s. Konstantego, podejrzanego o działania zdradzieckie polegające na współpracy z Niemcami.

12 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego] st. lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego] Kuzniecowa, przesłuchałem oskarżonego Wonikowskiego Zygmunta Konstantynowicza.

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 18, zakończono o 21.

^{a-}Pytanie^{-a*}: Powiedzcie, czy znajdowaliście się w jednym pokoju z czerwonoarmistą, którego rozstrzelali Niemcy oraz gdzie Niemcy go znaleźli?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Tak, byłem w jednym pokoju z czerwonoarmistą w budynku ITR, z tego pokoju Niemcy go wzięli, a następnie rozstrzelali.

Pytanie: Kto z pracowników elektrowni znajdował się wspólnie z Wami w pokoju, w którym był znaleziony czerwonoarmista?

Odpowiedź: W tym pokoju w czasie zatrzymania czerwonoarmisty znajdowali się następujący pracownicy elektrowni: ja, Frołowa Julia, kelnerka stołówki, nazwiska której nie znam, na imię ma Tania, Gorbunow Aleksandr Iwanowicz, Frołowa Wiera, Sielutin, który obecnie znajduje się w Donbasie oraz kreślarz Wiktor, nazwiska jego nie znam.

Pytanie: Powiedzcie, czy w tym pokoju, gdzie znajdował się czerwonoarmista, była również obywatelka Morienis⁷⁷⁹?

Odpowiedź: Dokładnie odpowiadam na zadawane mi pytania, więc mówię, że w tym pokoju nie było obywatelki Morienis.

Pytanie: Ile razy Niemcy wchodzili do pokoju, z którego był wzięty czerwonoarmista oraz dlaczego oni tam wchodzili?

Odpowiedź: Do wskazanego pokoju Niemcy wchodzili wiele razy,

Wonikowski^{**}

[podpis odręczny]

wtedy, gdy zatrzymali czerwonoarmistę, a także po jego zatrzymaniu. Pierwszy raz do pokoju weszło dwóch Niemców, położyli swoje torby i wyszli. Po ok. 2 godzinach, weszli ponownie do pokoju, wzięli swoje rzeczy i wyszli. Po raz trzeci weszli, aby zatrzymać czerwonoarmistę. Ilu ich było nie pamiętam, ponieważ razem z Frołową i Gorbunowem leżeliśmy na łóżku i byliśmy przykryci ciężkim kocem. Po rozstrzelaniu czerwonoarmisty

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Niemcy ponownie weszli do pokoju i zaczęli mnie pytać, dlaczego pokazałem czerwonoarmistom miejsce znajdowania się Niemców i chcieli mnie rozstrzelać, ale kobiety Frołowa i kelnerka Tania, a także Gorbunow powiedzieli Niemcom, że Wonikowski niczego takiego nie zrobił. W tym czasie weszło dwóch Niemców, którzy wchodzili za pierwszym razem i powiedziało pozostałym Niemcom, że oni nas znają, na tym rozmowa była zakończona i wszyscy Niemcy wyszli.

Pytanie: Ile czasu przebywaliście w tym pokoju?

Odpowiedź: 17 marca wspólnie z wymienionymi osobami znajdowałem się w tym pokoju od 7 godz. rano do 17-18 godz.

Pytanie: Powiedzcie, w jaki sposób był ukryty czerwonoarmista za szafą i jak odnaleźli go Niemcy?

Odpowiedź: Pokój, gdzie znajdowaliśmy się w ukryciu, miał powierzchnię ok. 50 m², w tym pokoju były 2 szafy, za jedną z szaf ukrył się czerwonoarmista. Gdy weszli Niemcy, nie znaleźli go od razu, zaczęli krzyczeć: „Ruś, ruś”, ale nikt się nie odezwał, przeszli przez cały pokój. Po krótkim czasie usłyszeliśmy krzyk Niemców, wtedy pewnie go odnaleźli, my nie podnosiliśmy się z łóżka dopóki oni wszyscy nie wyszli na podwórze, usłyszeliśmy strzały z automatu. Po kilku minutach Niemcy weszli z powrotem i zaczęli na nas krzyczeć, po czym my wyszliśmy z ukrycia.

Pytanie: To znaczy, że Niemcy odnaleźli czerwonoarmistę sami?

Odpowiedź: Tak, Niemcy odnaleźli czerwonoarmistę sami. Nikt im nikogo nie pokazywał.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

Wonikowski

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]

st. lejtnant b[e bezpieczeństwa] p[aństwowego]

Kuzniecow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 17-19.

1944, 13 lipca, Winnica – *Protokół przesłuchania świadka Wiery Frołowej w sprawie Zygmunta Wonikowskiego.*

Protokół przesłuchania

13 lipca 1944 r.

m[iasto] Winnica

Ja, śledczy grupy śledczej Z[arządu] NKGB obwodu winnickiego st. lejtnant b[ezpieczeństwa] p[a]ństwowego Kuzniecowa, przesłuchałem w charakterze świadka obywatelkę:

Frołową Wierę Michajłownę, ^{a-}1923^{-a} r. urodzenia, urodz[oną] w m[ieście] Winnica, Rosjankę, b[ez]/p[artyjną], z urzędników, piśmienną, ze słów niekaraną, w obecnym czasie mieszkającą w m[ieście] Winnica, ul. Pierwomajaska 50, obecnie niepracującą, znajdującą się na utrzymaniu męża.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań przed przesłuchaniem zostałam uprzedzona zgodnie z art. 89 KK USRR.

Frołowa

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście w czasie niemieckiej okupacji i czym zajmowaliście się?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W czasie niemieckiej okupacji mieszkałam w Winnicy i pracowałam w kuchni jednej z niemieckich jednostek wojskowych. Jaka to była jednostka, nie wiem, w nazwie miała jakiś numer.

^{a-} ^{-a} Poprawiono, było 1925.

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” oraz „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Pytanie: Opowiedzcie ze szczegółami, co Wam osobiście jest wiadomo o rozstrzelaniu przez Niemców jednego z czerwonoarmistów 17 marca 1944 r. na terytorium elektrowni.

Odpowiedź: 17 marca 1944 r., w dzień, godziny nie pamiętam, poszłam do swojej matki Frołowej Julii, która mieszkała w budynku ITR. Po przyjeździe do niej usłyszałam głosy Rosjan na terytorium elektrowni. Po 5 minutach do pokoju mojej matki wbiegł czerwonoarmista, który zaczął prowadzić ogień do Niemców. W czasie strzelaniny ukryłam się za szafą i poprosiłam tego żołnierza, żeby podał mi poduszkę, on to zrobił. Gdzie później ukrył się żołnierz mi nie jest wiadomo.

*Frołowa***

[podpis odręczny]

Po ok. 10 minutach od strzelaniny ośmioro Niemców wbiegło do pokoju, gdzie znajdował się czerwonoarmista, wtedy ja z dzieckiem wybiegłam z pokoju i poszłam do piwnicy tegoż budynku. W jakich okolicznościach był zatrzymany czerwonoarmista przez Niemców nie wiem, ponieważ mnie przy tym nie było.

Pytanie: Ile razy Niemcy wchodzili do wskazanego pokoju przed zatrzymaniem czerwonoarmisty i później?

Odpowiedź: Na ten temat niczego powiedzieć nie mogę, ponieważ mnie tam nie było.

Pytanie: Wymieńcie wszystkie osoby, które znajdowały się we wspomnianym pokoju budynku ITR.

Odpowiedź: W pokoju, skąd był wzięty czerwonoarmista, znajdowali się: ja – Frołowa Wiera, moja mama – Frołowa Julia, kelnerka stołówki Tatiana, nazwiska jej nie znam oraz jeszcze pięciu mężczyzn, nazwisk których nie znam, wiem tylko, że jeden z nich miał na imię Wiktor, a także był Zygmunt i Wania.

Pytanie: Powiedzcie, czy w tym pokoju znajdowała się obywatelka Marienis⁷⁸⁰?

Odpowiedź: W tym pokoju obywatelki Marienis nie widziałam.

Pytanie: Gdzie znajdował się czerwonoarmista, gdy Niemcy weszli do pokoju i jak on był ukryty?

Odpowiedź: Na to pytanie nie odpowiem, ponieważ po pierwszym wystrzale ukryłam się za szafą i nic więcej nie widziałam.

Pytanie: Co jeszcze możecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Więcej nic nie mogę dodać do swoich zeznań.

Protokół przesłuchania z moich słów zapisany prawidłowo i przeze mnie przeczytany.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

Frołowa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śled[czy] grupy śled[czej] Z[arządu] NKGB o[bwodu] w[innickiego]
st. lejtnant b[eзопаснства] p[а́нствового] *Kuzniecowa*
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DAWiO, f. P-6023, op. 4, spr. 618, k. 40-41.

226

1945, 12 września, Czaplinka – Protokół śledztwa w sprawie Franciszka Rogalskiego s. Daniela oskarżonego o kolaborację z okupantem niemieckim.

PROTOKÓŁ
zakończenia śledztwa

„12” września 1945 r. Ja, pełn[omocnik] o[peracyjny] Czaplńskiego OR⁷⁸¹ NKGB lejtnant Afanaśjew⁷⁸², rozpatrzyłem sprawę śledczą nr 1252 dotyczącą Rogalskiego⁷⁸³ Franciszka Danielowicza oskarżonego o przestępstwa przewidziane w art. 54-1-a* oraz ^{a-}54-11 KK USRR^{a-}.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{a-} Fragment nadpisany odręcznie na tekście maszynowym.

Uznałem śledztwo przygotowawcze w tej sprawie za zakończone, a uzyskane dane za wystarczające do przekazania do sądu. Kierując się art. ^{b-200}^{-b} KPK⁷⁸⁴ poinformowałem o tym oskarżonego, zaznajomiłem ze wszystkimi materiałami postępowania w jego sprawie i zapytałem, czy chce je o coś uzupełnić.

Po zapoznaniu się z materiałami sprawy śledczej, oskarżony *Rogalski Franciszek Danielowicz* oświadczył, że *zapoznał się z materiałami śledztwa w pełni, wniosków i uzupełnień do sprawy śledczej nie ma, co potwierdza podpisem Rogalski.*

*Z materiałami postępowania zapoznał
pełn[omocnik] o[peracyjny] OR NKGB*

Afanasjew
[podpis odręczny]

Był obecny prokurator rej[onowy]

Olenikow
[podpis odręczny]

*Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
AU SBU ChrO, spr. 8211, k. 188.*

227

1945, 12 września, Czaplinka – Protokół śledztwa w sprawie Leoncjusza Muszyńskiego s. Tymoteusza oskarżonego o kolaborację z niemieckim reżimem okupacyjnym.

PROTOKÓŁ
zakończenia śledztwa

^{b-} ^{-b} Poprawiono z 206 na 200.

„12” września 1945 r. Ja, pełn[omocnik] o[peracyjny] Czaplińskiego OR NKGB lejtnant Afanaśjew, rozpatrzyłem sprawę śledczą nr 1252 dotyczącą Muszyńskiego Leoncjusza Tymoteuszowicza oskarżonego o przestępstwa przewidziane w art. 54-1-6* oraz ^{a-}54-11 KK USRR^{a-}.

Uznałem śledztwo przygotowawcze w tej sprawie za zakończone, a uzyskane dane za wystarczające do przekazania do sądu. Kierując się art. ^{b-}200^{b-} KPK, poinformowałem o tym oskarżonego, zaznajomiłem ze wszystkim materiałami postępowania w jego sprawie i zapytałem, czy chce je coś uzupełnić.

Po zapoznaniu się z materiałami sprawy śledczej, oskarżony Muszyński Leoncjusz Tymoteuszowicz oświadczył, że zapoznał się z materiałami śledztwa w pełni, wniosków i uzupełnień do sprawy śledczej nie ma, co potwierdza podpisem Muszyński

Z materiałami postępowania zapoznał
pełn[omocnik] o[peracyjny] OR NKGB

Afanaśjew
[podpis odręczny]

Był obecny prokurator rej[onowy]

Olenikow
[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

AU SBU ChrO, spr. 8211, k. 190.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{a-} Fragment nadpisany odręcznie na tekście maszynowym.

^{b-} ^{b-} Poprawiono z 206 na 200.

1951, 12 stycznia, Seredyna Buda – Zaświadczenie wydane przez Radę Miejską potwierdzające miejsce zamieszkania zwolnionej z łagrów Leny Wrońskiej c. Antoniego.

USRR

Komitet Wykonawczy
Seredynobudzkiej Miejskiej Rady
Robotniczych Deputowanych
rejonu seredynobudzkiego
obwodu sumskiego
„12” I 1951 r.
Nr 41
m[iasto] Seredyna Buda

Zaświadczenie

Niniejszym Seredynobudzka Miejska Rada Robotniczych Deputowanych zaświadcza, że ob. Wrońska Lena Antoniwna, 1901 roku urodzenia, od 25 listopada 1947 r. mieszka w mieście Seredyna Buda, ul. Urickiego 2.

[Pieczęć]*

УССР

Исполнительный Комитет
Середино-Буского
Гродского Совета
Депутатов и Трудящихся
Сумской области

Przewod[niczący] Miej[skiej] Rady
Robotniczych D[eputowanych]

Sniegiriew

* Pieczęć okrągła w kolorze granatowym z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w przekładzie: USRR Komitet Wykonawczy Seredynobudzkiej Miejskiej Rady Robotniczych Deputowanych obwodu sumskiego.

[podpis odręczny]

Sekretarz Miejskiej Rady
Robotniczych D[eputowanych]

Pustowit
[podpis odręczny]

*Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 78.*

229

1951, 12 stycznia, Pohrebyszczce – Zaświadczenie wydane przez Radę Miejską w sprawie Leny Wrońskiej c. Antoniego stwierdzające, że Rada Miejska nie posiada żadnych wiadomości na temat jej aktywności społecznej.

USRR

Komitet Wykonawczy
Pohrebyszczceńskiej Miejskiej Rady
rejonu pohrebyszczceńskiego
obwodu winnickiego
„12” I 1951 r.
nr ^{a-}[...]-^a
m[iasto] Pohrebyszczce

Zaświadczenie

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

Pohrebyszczewska Rada Miejska stwierdza, że ob[ywatelka] Wrońska Lena Antoniwna, 1901 r. urodzenia, nie figuruje w ewidencji Rady Miejskiej, jak również żadnych danych o niej, ani o jej działalności nie ma. Powyższe zaświadczenie wydaje się celem przekazania do Pohrebyszczewskiego ROMGB⁷⁸⁵.

[Pieczęć]*

УССР

Виконавчий Комітет

Погребищенської

Селищної Ради

Депутатів і Трудящих

Погребищенського району

Вінницької області

Przewod[niczący] Rady Miejskiej

[podpis nieczytelny]

Sekretarz [Rady Miejskiej]

[podpis nieczytelny]

Oryginał. Rękopis w języku ukraińskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 82.

1951, 15 stycznia, Seredyna Buda – Wniosek Leny Wrońskiej c. Antoniego o rewizję wyroku skazującego.

* Pieczęć okrągła w kolorze granatowym z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku ukraińskim, w przekładzie: USRR Komitet Wykonawczy Pohrebyszczewskiej Miejskiej Rady Robotniczych Deputowanych rejonu pohrebyszczewskiego obwodu winnickiego.

^{a-}WNIOSEK^{-a}
(o anulowanie karalności)

1.	Nazwisko	<i>Wrońska</i>	
2.	Imię oraz imię odojcowskie	<i>Lena Antoniwna</i>	
3.	Rok urodzenia	<i>1901</i>	
4.	Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Pohrebyszczce guberni kijowskiej</i>	
5.	Adres	<i>mias[teczko] Seredyna Buda obwodu sumskiego, ul. Urickiego 2</i>	
6.	Miejsce pracy i stanowisko	<i>gospodyni domowa</i>	
7.	Zawód i specjalność	<i>nauczycielka</i>	
8.	Kiedy i przez jaki organ został aresztowany	<i>18 grudnia 1937 r., przez organy NKWD</i>	
9.	Kiedy, przez kogo, zgodnie z jakim artykułem oraz na jaki okres został skazany	<i>w lutym 1938 r., przez Kolegium Specjalne, zgodnie z art. o k[ontr]r[ewolucyjnej] dz[iałalności] na karę 10 lat pozbawienia wolności</i>	
10.	Kiedy, skąd i na podstawie czego został zwolniony (wskazać dokładną datę zwolnienia, adres miejsca pozbawienia wolności)	<i>9 listopada 1943 r., z Iwdielskiego poprawczego obozu pracy⁷⁸⁶ w obw[odzie] swierdłowskim, w związku z inwalidztwem</i>	
11.	Wymienić wszystkie miasta i miejscowości, gdzie mieszkał i czym zajmował się po zwolnieniu z więzienia lub zsyłki:		
	od jakiego i do jakiego dnia	dokładny adres miejsca zamieszkania	miejsce pracy i stanowisko
	<i>od 1 XII 1943 r. do 1 X 1945 r.</i>	<i>obwód Czelabiński m[iasto] Kopiejsk, Kopalnia nr 20</i>	<i>kopalnia, ładowacz węgla, zajmujący się sprawdzaniem jakości węgla</i>
	<i>od 22 XI 1945 r. do października 1946 r.</i>	<i>[obwód czelabiński] wieś Złokazowo Kopalnia nr 22</i>	<i>brygadzysta wydawca węgla, majster OTK2⁷⁸⁷</i>

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

od 10 I 1947 r. do 1 XI 1947 r.	Kopalnia nr 20 ^{b-} rozdrabniacz ^{-b}	rozdrabniacz węgla, majster OTK
12.	Czy od czasu zwolnienia (od „ ^{c-} ... ^{-c} ” ^{c-} _____ ^{-c} 19 ^{c-} __ ^{-c} r.) ^{d-} żadnego przestępstwa nie popełnił, do odpowiedzialności karnej nie był pociągany i skazany nie był ^{-d} lub był aresztowany, kiedy, przez kogo, za co i kiedy został zwolniony: ^{c-} [...] ^{-c}	
13.	Jakie jeszcze informacje o sobie chce przekazać? <i>Od 25 listopada 1947 r. mieszkam w mias[teczku] Seredyna Buda obwodu sumskiego w mieszkaniu zięcia i córki, zajmuję się wyłącznie gospodarstwem domowym</i>	
14.	O odpowiedzialności za złożenie nieprawdziwych informacji o sobie w niniejszym wniosku zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR. Podpis <i>Wrońska</i> <i>„15” stycznia 1951 r.</i>	

Do wniosku należy dołączyć:

1. Zaświadczenie o zwolnieniu z więzienia lub zsyłki.
2. Informacje z rad wiejskich i zarządów domów ze wszystkich miejsc zamieszkania od czasu odbywania kary.
3. Zaświadczenia o miejscach pracy i zajmowanych stanowiskach w tymże okresie.
4. Zaświadczenie na temat stosunku do pracy i zachowania się w miejscu pracy.
5. Według życzenia – inne dokumenty (wymienić).

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 76-76v.

^{b-} ^{-b} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{-c} Brak wpisu.

^{d-} ^{-d} Fragment podkreślony odręcznie.

1951, 23 stycznia, Serečna Buda – Protokół przesłuchania świadka Grigorija Olejnika w sprawie Leny Wrońskiej.

Protokół przesłuchania

23 stycznia 1951 r.

mias[to] Serečna Buda

Ja, naczelnik Serečnobudzkiego Rej[onowego] Oddziału MGB⁷⁸⁸ podpułkownik Kulisza, przesłuchałem w charakterze świadka:

Olejnika Grigorija Fomicza, 1893 r. urodzenia, urodzonego we wsi Czernaćke rejonu serečnobudzkiego obwodu sumskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, z chłopów średniaków, mieszkańca mias[teczka] Serečna Buda.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Olejnik

[podpis odręczny]

*Pytanie**: Czy znacie Wrońską Lenę Antonownę oraz jakie są Wasze relacje?

Odpowiedź: Wrońską Lenę Antonownę znam, jest moją sąsiadką od 1949 r., nasze relacje są normalne.

Pytanie: Czym zajmuje się Wrońska Lena Antonowna w obecnym czasie?

Odpowiedź: Wrońska Lena, od kiedy ją znam, zajmuje się gospodarstwem domowym.

Pytanie: Scharakteryzujcie zachowanie Wrońskiej w obecnym czasie?

Odpowiedź: Wrońska Lena znana jest mi jako spokojna i pracowita kobieta. Pamiętam, gdy w 1950 r. miejscowa ludność podpisywała się na pożyczkę państwową, a jej, jako gospodyni domowej nie zapisano tę pożyczkę, to ona

*Olejnik***

[podpis odręczny]

sama odnalazła zapisującego i poprosiła zapisać ją na pożyczkę państwową. Niczego negatywnego o Wrońskiej Lenie powiedzieć nie mogę.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

Protokół z moich słów zapisany prawidłowo i mi przeczytany, pod czym się podpisuję.

Olejnik

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Naczelnik S[eredyno]budzkiego OR MGB

podpułkownik Kulisza

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 79-79v.

232

1951, 23 stycznia, Seredyna Buda – Protokół przesłuchania świadka Aleksandra Riewienki w sprawie oskarżonej o kolaborację z Niemcami Leny Wrońskiej.

Protokół przesłuchania

23 stycznia 1951 r.

mias[to] Seredyna Buda

Ja, naczelnik Seredynobudzkiego Rej[onowego] Oddziału MGB podpułkownik Kulisza, przesłuchałem w charakterze świadka:

Riewienkę Aleksandra Sergiejowicza, 1909 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca mias[teczka] Seredyna Buda obwodu sumskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, wykształcenie 7 klas, wcześniej niekaranego, pochodzącego z robotników, robotnika.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Riewienko

[podpis odręczny]

*Pytanie**: Czy znacie Wrońską Lenę Antoniwnę oraz jakie są Wasze relacje?

Odpowiedź: Wrońską Lenę Antoniwnę znam od 1949 r. jako mieszkankę miasteczka Seredyna Buda obwodu sumskiego, nasze relacje są normalne.

Pytanie: Scharakteryzujcie zachowanie Wrońskiej w tym czasie.

Odpowiedź: W obecnym czasie Wrońska Lena mieszka w tym samym budynku co ja, dlatego często się spotykamy. Znam ją jako spokojną i pracowitą kobietę, ona ciągle krząta się w gospodarstwie domowym, opiekuje się dziećmi swojej córki, nic negatywnego o niej powiedzieć nie mogę.

Pytanie: Czy przez ostatnie 2-3 lata ona podlegała represjom organów władzy radzieckiej?

Odpowiedź: Nie, od 1949 r. do obecnego czasu Wrońska żadnym represjom ze strony organów władzy radzieckiej nie podlegała.

*Riewienko***

[podpis odręczny]

Protokół z moich słów zapisany prawidłowo i mi przeczytany, pod czym się podpisuję.

Riewienko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Naczelnik S[eredyno]budzkiego OR MGB

podpułkownik Kulisza

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 80-80v.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

1951, 23 stycznia, Seredyna Buda – Protokół przesłuchania świadka Trofima Szalomiejewa w sprawie Leny Wrońskiej.

Protokół przesłuchania

23 stycznia 1951 r.

mias[to] Seredyna Buda

Ja, naczelnik Seredynobudzkiego Rej[onowego] Oddziału MGB podpułkownik Kulisza, przesłuchałem w charakterze świadka obywatela:

Szalomiejewa Trofima Romanowicza, 1901 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca mias[teczka] Seredyna Buda obwodu sumskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z robotników, urzędnika, wykształcenie 4 klasy szkoły wiejskiej, wcześniej niekaranego, mieszkającego na ulicy Urickiego, m. 5.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Szalomiejew

[podpis odręczny]

*Pytanie**: Czy znacie Wrońską Lenę Antonownę oraz jakie są Wasze relacje?

Odpowiedź: Wrońską Lenę Antonownę znam od 1947 r. jako mieszkankę miasteczka Seredyna Buda obwodu sumskiego. W obecnym czasie ona mieszka po sąsiedzku ze mną, nasze relacje są normalne.

Pytanie: Czym zajmuje się Wrońska w obecnym czasie?

Odpowiedź: Od 1947 r. Wrońska Lena pracuje w swoim gospodarstwie domowym jako gospodyni domowa, opiekuje się dziećmi córki, pracując jako nauczycielka w szkole w Seredynie Budzie.

Pytanie: Scharakteryzujcie zachowanie Wrońskiej w obecnym czasie.

Odpowiedź: Wrońską Lenę znam jako spokojną kobietę, która zawsze zajmowała się swoimi domowymi sprawami, niczego negatywnego o niej powiedzieć nie mogę.

*Szalomiejew***

[podpis odręczny]

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony protokołu przesłuchania potwierdzony podpisem przesłuchiwanego.

Protokół z moich słów zapisany prawidłowo i mi przeczytany, pod czym się podpisuję.

Szałomiejew

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Naczelnik S[eredyno]budzkiego OR MGB podpułkownik

Kulisza

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 81-81v.

234

1951, 29 marca, Sumy – Decyzja pełnomocnika operacyjnego o przekazaniu dokumentów w sprawie anulowania karalności Leny Wrońskiej c. Antoniego do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy MGB ZSRR.

„ZATWIERDZAM”

^{a-}[...]^{-a}

ZAST[ĘPCA] NACZELNIK[A]

Z[ARZĄDU] MGB

OBW[ODU] SUMSKIEGO

pułkownik

Choroszun

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„30” marca 1951 r.

^{b-}POSTANOWIENIE^{-b}

(o odmowie anulowania karalności)

„29” marca 1951 r.

m[iasto] Sumy

^{a-} ^{-a} Fragment wielokrotnie skreślony.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony maszynowo.

Ja, pełnomocnik oper[acyjny] Oddziału „A” Z[arządu] MGB obwodu sumskiego st. lejtnant STIEPANOW, rozpatrzyłem archiwalną sprawę śledczą nr 632273, prośbę o anulowanie karalności oraz materiały kontroli dotyczące

WROŃSKIEJ Leny Antoniwny, 1901 r. urodzenia, urodzonej w m[ieście] Pohrebyszczce byłego powiatu berdyczowskiego guberni kijowskiej, Polki, obywatelki ZSRR, nauczycielki, mieszkanki mias[teczka] Seredyna Buda tegoż rejonu obwodu sumskiego, gospodyni domowej.

USTALIŁEM:

że WROŃSKA L.A. była wrogo nastawiona do władzy radzieckiej, prowadziła agitację antyradziecką wśród ludności, za co 18 grudnia 1937 r. decyzją Z[arządu] NKWD obwodu czernihowskiego została aresztowana i pociągnięta do odpowiedzialności karnej zgodnie z art. 54-10 KK USRR. 21 lutego 1938 r. decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR została skazana na karę 10 lat ITŁ⁷⁸⁹.

Karę odbywała w Iwdielskim poprawczym obozie pracy MSW ZSRR. Na podstawie dyrektywy NKWD-NKJ⁷⁹⁰ i Prokuratora ZSRR nr 467-1871/117c* z dnia 23 X 1942 r. została zwolniona 15 października 1943 r. przed terminem.

Od grudnia 1943 r. do stycznia 1947 r. mieszkała w mieście Kopiejsk obwodu czelabińskiego, pracowała w Kopalni nr 20 jako robotnik. Od 1947 r. w związku z inwalidztwem nie pracuje.

Przeprowadzona kontrola nie wykazała materiałów kompromitujących [na jej temat]. Po zwolnieniu z odbywania kary do odpowiedzialności w innej sprawie nie była pociągana.

Biorąc pod uwagę to, że WROŃSKA zajmowała się agitacją antyradziecką skierowaną na dyskredytację władzy radzieckiej i przedsięwzięć partiii rządu oraz na podstawie powyższego

POSTANAWIAM:

Akta archiwalnej sprawy śledczej nr 632273 oskarżonej WROŃSKIEJ Leny Antoniwny, jej prośbę o anulowanie karalności oraz materiały kontroli [w jej sprawie]

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

przekazać do rozpatrzenia przez Kolegium Specjalne przy MGB ZSRR, dołączyć również decyzję o odmowie anulowania karalności WRÓŃSKIEJ L.A.

PEŁNOMOCNIK OPER[ACYJNY] ODDZIAŁU „A”
Z[ARZĄDU] MGB OBW[ODU] SUMSKIEGO

st. lejtnant

Stiepanow

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„ZGADZAM SIĘ”

NACZELNIK ODDZIAŁU „A”

Z[ARZĄDU] MGB OBW[ODU] SUMSKIEGO

podpułkownik

Prochod

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^c[...]^c

^d[...]^d

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 75-75v.

235

1951, 5 maja, Moskwa – Wypis z protokołu Kolegium Specjalnego MBP ZSRR dotyczący odmowy dla Leny Wrońskiej c. Antoniego w sprawie zatarcia jej kary i rehabilitacji.

Wypis z protokołu nr 18

^c ^c Adnotacja odręczna nieczytelna z datą 27 IV [19]51, [podpis nieczytelny].

^d ^d Adnotacja odręczna w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: do Koleg[ium] S[pecjalnego] [przy MGB ZSRR]. 4 V [19]51, [podpis nieczytelny].

Kolegium Specjalnego przy ministrze Bezpieczeństwa Państwowego

Związku SRR z „5” maja 1951 r.

SŁUCHALI	POSTANOWILI
292. Archiwalną sprawę nr 632473 oraz materiały [zebrane przez] Z[arząd] MGB obwodu sumskiego dotyczące anulowania karalności WROŃSKIEJ Lenie Antoniwnie, 1901 r. urodzenia, urodzonej w obwodzie kijowskim, Polki, ob. ZSRR.	WROŃSKIEJ Lenie Antoniwnie ODMÓWIĆ anulowania kary.

[Pieczęć]*

Министерство Государственной Безопасности

Союза ССР

Особое Совещание

Nacz[elnik] Sekretariatu Kolegium Specjalnego

[podpis odręczny nieczytelny]

Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 40.

236

1955, 31 grudnia, Czernihów – Informacja naczelnika Zarządu KGB dla Jelizawiey Brigoty o śmierci jej męża Michała Brigoty w łagrze podczas odbywania kary.

* Pieczęć okrągła z godłem ZSRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w tłumaczeniu: Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego Związku SRR. Kolegium Specjalne.

^a[...]-^a

^b[...]-^b

^c-TAJNE-^c

Egz. nr 1

DO
PEŁNOMOCNIKA Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO
w m[ieście] Nieżyn
majora ^d-tow. KUCEMA-^d
m. Nieżyn

Prosimy o ustne powiadomienie ob. BRIGOŁY Jelizawiey Jermołajewny mieszkającej w mieście Nieżyn, ul. Krasnych Partizan 76, jako odpowiedź na jej prośbę adresowaną do Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o tym, że jej mąż BRIGOŁA Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, w 1938 r. skazany na karę 10 lat ITŁ, podczas odbywania kary zmarł, 2 marca 1943 r. na wylew krwi do mózgu.

Poświadczenie o powiadomieniu zainteresowanej proszę nam przesłać.

„31” grudnia 1955 r.

Nr 6/4009

mias[to] Czernihów

NACZELNIK UAO Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

podpułkownik

Szaposzniczenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{a-} -^a Adnotacja odręczna: dla tow. Tiszczienki, poinformować ob[ywatelkę] Brigołę, która powinna złożyć potwierdzenie otrzymania informacji i poświadczyć je swoim podpisem 4 I [19]56 r. [podpis odręczny nieczytelny].

^{b-} -^b Adnotacja odręczna: nr wpływu 14. 4 [0]1 [19]56 r.

^{c-} -^c Wyraz podkreślony.

^{d-} -^d Fragment podkreślony.

[Załącznik]

Potwierdzenie

Mnie, Brigolę Jelizawietę Jermołajewną, poinformowano ustnie przez funkcjonariusza oddziału KGB m[ia]sta Nieżyn o tym, że mój mąż Brigola Michał Andrzejewicz podczas odbywania kary 10 lat ITŁ zmarł 2 marca 1943 r. z powodu wylewu krwi do mózgu.

Pod czym się podpisuję.

Brigola

[podpis odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

Załącznik: Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 394-395.

237

1956, 2 lutego, Nieżyn – Prośba Jelizawiety Brigoly do pełnomocnika KGB o wydanie jej urzędowego zaświadczenia o śmierci jej męża Michała Brigoly.

Do
Pełnomocnika Komitetu Bezpieczeństwa
Państwowego
m. Nieżyn
od obywatelki Brigoly Jelizawiety
Jermołajewny
mieszkającej w mieście Nieżyn,
ul. Krasnych Partizan 76

Prośba

Mój mąż Brigoła Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, był aresztowany w Nieżynie 13 kwietnia 1938 r. Nic mi o nim nie było wiadomo. W 1955 r. złożyłam prośbę do Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o poinformowanie mnie o jego losie. 31 stycznia 1956 r. pracownik Waszego Komitetu powiadomił mnie, że on zmarł 2 marca 1943 r. w wyniku wylewu krwi do mózgu, ale dokumentu o jego śmierci nie otrzymałam. Zwraçałam się do miejskiego USC, ale tam powiedziano mi, że oni żadnej informacji o jego śmierci nie posiadają.

Proszę Was o wydanie mi dokumentu potwierdzającego śmierć męża, ponieważ potrzebuję przepisać na siebie część domu, która należy do niego.

2 II 1956 r.

Podpis: Brigoła J.J.

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 396-396v.

238

1956, 9 lutego, Nieżyn – Prośba Jelizawiey Brigoły do Prokuratora Generalnego ZSRR dotycząca ponownego rozpatrzenia sprawy jej zmarłego w łagrze męża Michała Brigoły oraz anulowania mu karalności.

Do

Prokuratora Generalnego ZSRR

od obywatelki Brigoły Jelizawiey Jermołajewny

zamieszkałej w mieście Nieżyn

ul. Krasnych Partizan 76

[...]*

[...]**

[...]***

Prośba

13 kwietnia 1938 r. w Nieżynie ^{a-}z nieznanej przyczyny został aresztowany mój mąż Brigola Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia. Od tego czasu nic mi o nim nie było wiadomo⁻
^{a-} W 1955 r. napisałam list do Prezydium Rady Najwyższej ZSRR, żeby dowiedzieć się o jego losie. Powiadomiono mnie w 1956 r., że on zmarł 2 marca 1943 r. na wylew krwi do mózgu. Proszę Prokuratora Generalnego ZSRR o ^{b-}ponowne rozpatrzenie jego sprawy oraz anulowanie^{-b} mu kary.

9 II 1956 r.

[...]****

Brigola J.J.

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 197.

239

1956, 13 lutego, Czernihów – Decyzja pełnomocnika Oddziału Ewidencyjno-Archiwalnego Zarządu KGB w sprawie zarejestrowania zgonu Michała Brigoly zmarłego w 1943 roku.

^{a-}[...]^{-a}

* Stempel prostokątny, kolor odbicia granatowy: 11 II [19]56 r. [podpis nieczytelny].

** Stempel prostokątny, kolor odbicia granatowy: Prokuratura ZSRR 11 lutego [19]56 r.

*** Stempel prostokątny, kolor odbicia fioletowy: Otrzymano 13 II [19]56 r. [podpis nieczytelny].

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony niebieską kredką.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony czerwoną kredką.

**** Stempel prostokątny, kolor odbicia fioletowy: Kancelaria Prokuratury ZSRR 14 II [19]56 r. [podpis nieczytelny]. Sprzeciwów nie ma.

^{a-} ^{-a} Adnotacja odręczna: nr wpływu 16050 31 XII 1956 r.

„^bZATWIERDZAM^{-b}”

^bTAJNE^{-b}

ZAST[ĘPCA] NACZELNIKA Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

Egz. nr 1

major

Siedak

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„13” lutego 1956 r.

^bPOSTANOWIENIE^{-b}

„13” lutego 1956 r.

m[iasto] Czernihów

Ja, starszy pełnomocnik oper[acyjny] Oddziału Ewidencyjno-Archiwalnego Z[arządu] KGB przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR ds. obwodu czernihowskiego st. lejtnant DUBROWA⁷⁹¹, rozpatrzyłem prośbę ob[ywatel]ki BRIGOŁY Jelizawiey Jermołajewny mieszkającej w mieście Nieżyn, ul. Krasnych Partizan 76.

^bUSTALIŁEM:^{-b}

że mąż BRIGOŁY J.J. – BRIGOŁA Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, w 1938 r. był aresztowany przez Z[arząd] NKWD obwodu czernihowskiego. Według danych z I Oddziału Spec[jalnego] MWD⁷⁹² ZSRR z 3 listopada 1955 r. BRIGOŁA M.A. został skazany 29 kwietnia 1938 r. przez Trójkę Z[arządu] NKWD obwodu czernihowskiego na karę śmierci. W obecnym czasie żona skazanego prosi o wydanie zaświadczenia o śmierci jej męża w celu nabycia przez nią prawa własności domu.

Kierując się wskazówkami KGB przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] ZSRR nr 108/cc* z 24 sierpnia 1955 r.

^bPOSTANAWIAM:^{-b}

^b ^{-b} Wyraz podkreślony.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Dokonać rejestracji śmierci BRIGOŁY Michała Andrzejewicza, 1891 r. urodzenia, w Miejskim USC w Nieżynie zgodnie z miejscem jego zamieszkania przed aresztowaniem. 2 marca 1943 r. ostatni zmarł w więzieniu na wylew krwi do mózgu.

STARSZY PEŁNOMOCNIK OPER[ACYJNY]
O[DDZIAŁU] E[WIDENCYJNO]-A[RCHIWALNEGO] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

st. lejtnant

Dubrowa

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„^b-ZGADZAM SIĘ:^{-b}”

NACZELNIK O[DDZIAŁU] E[WIDENCYJNO]-A[RCHIWALNEGO]
Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

podpułkownik

Szaposzniczenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„13” lutego 1956 r.

Przek[azano] 1 egz. do sprawy nr 5

Wyk[onał] Dubrowa

Masz[ynopis] Szpitalna

13 II [19]56 r.

Nr 192

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 397-398.

1956, 13 lutego, Czernihów – Polecenie naczelnika Zarządu KGB w sprawie zarejestrowania zgonu Michała Brigoly zmarłego w więzieniu w 1943 roku.

Kopia

^{a-}TAJNE^{-a}

Egz. nr 2

DO

NACZELNIKA ZARZĄDU MILICJI

ZARZĄDU MWD ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

pułkownika milicji ^{b-}Tow. MARCZENKI^{-b}

Prosimy o wydanie polecenia Nieżyńskiemu Miejskiemu USC przeprowadzenia rejestracji zgonu skazanego BRIGOŁY Michała Andrzejewicza, 1891 r. urodzenia, urodzonego w Polsce, do aresztowania mieszkającego w mieście Nieżyn w obwodzie czernihowskim, zmarłego w więzieniu 2 marca 1943 r. na wylew krwi do mózgu. O przeprowadzeniu rejestracji śmierci, prosimy nas powiadomić.

P.P.⁷⁹³ ZAST[ĘPCA] NACZELNIKA Z[ARZĄDU] KGB

przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR

ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

major

SIEDAK

[podpis maszynowy]

P.P. NACZELNIK O[DDZIAŁU] E[WIDENCYJNO]-A[RCHIWALNEGO]

Z[ARZĄDU] KGB przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR

ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

podpułkownik SZAPOSZNICZENKO
[podpis maszynowy]

Za zgodność [podpis odręczny nieczytelny]

„13” lutego 1956 r.
Nr 6/412
m[iasto] Czernihów

*Kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 399.*

241

1956, 13 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Iwana Kolesnika w sprawie Stanisława Wójcika, Maksima Brikowa i innych, skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką.

^{a-}**Protokół przesłuchania**^{-a}

13 września 1956 r.

miasto Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Kolesnika Iwana Nikołajewicza, 1886 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako starszy majster

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

cechu Spółdzielni im. Szczorsa, zamieszkałego w mieście Nieżyn, ul. Czernihowska 47.

Przesłuchanie rozpoczęło o 15 godz. 30 min.

Przesłuchanie zakończono o 17 godz. 30 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Kolesnik

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Dienisowicza, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Ze wszystkich wymienionych osób dobrze znam Brikowa Maksima Dienisowicza i Wójcika Stanisława Janowicza, ponieważ oni mieszkali na tej samej ulicy, co ja. Nasze relacje zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nie było.

*Kolesnik***

[podpis odręczny]

Pytanie: Powiedzcie wszystko, co wiecie o Brikowie Maksimie Dienisowiczu oraz o Wójciku Stanisławie Janowiczu.

Odpowiedź: W odniesieniu do Brikowa Maksima Dienisowicza mogę powiedzieć poniższe: Do 1938 r. Brikow pracował jako szewc, jego ojciec także był szewcem. Brikow mieszkał na mojej ulicy, bardzo często widziałem go bardzo pijanym. Nie bacząc na to, że miał on dużą rodzinę, zapracowane pieniądze przepijał. Ostatni raz z Brikowem spotkałem się w 1938 r. w nieżyńskim więzieniu. W 1938 r. byłem aresztowany przez organy NKWD, w nieżyńskim więzieniu przebywałem przez dziewięć miesięcy. Podczas śledztwa dowiedziałem się, że byłem aresztowany jako uczestnik jakiejś organizacji antyradzieckiej. Członkiem żadnej organizacji antyradzieckiej nigdy nie byłem i o istnieniu takowej absolutnie nic nie wiedziałem. Śledczy, który mnie przesłuchiwał, jego nazwiska nie znam, wymagał ode mnie zeznań o tym, że byłem członkiem organizacji antyradzieckiej. Takich zeznań nie złożyłem, chociaż na przesłuchaniach stosowano środki przymusu fizycznego i przez dziewięć miesięcy bardzo źle nas karmiono. Nie chciałem oczernić samego siebie zeznając, że byłem uczestnikiem organizacji antyradzieckiej, jak to zrobił Brikow, który podczas konfrontacji ze mną zeznał, że

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

gdy piliśmy w jakimś barze, on zwerbował mnie do organizacji antyradzieckiej. Podczas tej konfrontacji zeznałem, że z Brikowem nigdy nie piłem i do żadnej organizacji antyradzieckiej on mnie nie werbował. Po tym przez ok. sześć miesięcy mnie nie przesłuchiowano i po dziewięciu miesiącach byłem zwolniony z więzienia. Ja nie obwiniam Brikowa za to, że mnie oczernił, ponieważ wobec niego również stosowano środki przymusu fizycznego, więc on, żeby uniknąć bicia oczernił siebie, mnie, a także Kolesnika Andrieja Zacharowicza. Jeśli chodzi o Wójcika Stanisława Janowicza, mogę powiedzieć, że on także mieszkał na tej samej ulicy co ja, do 1938 r. pracował jako robotnik najemny, miał dużą rodzinę, nie mając żadnego wykształcenia pracował w różnych miejscach. Jako człowiek był uczciwy i uczynny. Jeśli ktoś z mieszkańców prosił go o jakąś pomoc przy remoncie itp., on zawsze przychodził i sumienie wykonywał powierzoną mu pracę. W 1938 r. był aresztowany przez organy NKWD, niedługo przed moim aresztowaniem, po czym ja go więcej nie spotkałem. Co posłużyło za przyczynę jego aresztowania przez organy NKWD, nie jest mi wiadomo. O jakiegokolwiek antyradzieckiej działalności Wójcika osobiście mi nic nie było wiadomo, od innych również nic nie słyszałem.

Pytanie: Powiedzcie, jakie relacje mieli Brikow i Kolesnik Andriej Zacharowicz?

Odpowiedź: Relacje Brikowa i Kolesnika przed ich aresztowaniem były złe, ponieważ oni często sprzeczali się z powodu pieniędzy.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Kolesnik

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtnant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

1956, 13 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Jewgienija Czerniety w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. na podstawie oskarżenia o działalność antyradziecką Michała Brigolę, Nieofida Litoszki, Stanisława Wójcika i innych.

Protokół przesłuchania

13 września 1956 r.

miasto Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Czernietę Jewgienija Naumowicza, 1900 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z niepełnym średnim wykształceniem, karanego w 1933 r. zgodnie z art. 97 KK USRR, pracującego jako stolarz w Nieżyńskich Zakładach Mechanicznych, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. 1-go Maja 96.

Przesłuchanie rozpoczęło o 18 godz. 00 min.

Przesłuchanie zakończono o 19 godz. 30 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Czernieta

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a*}: Czy znacie Brigolę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Dienisowicza, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{a-}Odpowiedź-a: Wszystkie wymienione osoby dobrze znam oprócz Gierasimienki Stiepana Jakowlewicza. Nasze relacje zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nie było.

Czernieta **

[podpis odręczny]

Z Brigołą i Litoszką do 1938 r. pracowałem w Nieżyn[skim] [Rejonowym Oddziale] Hand[lu], a Wójcika, Brikowa i Potapienkę dobrze znałem jako mieszkańców miasta Nieżyn.

Pytanie: Powiedzcie, co jest Wam wiadomo o tych osobach?

Odpowiedź: W odniesieniu do Brigoły i Litoszki mogę powiedzieć następujące: Pracowaliśmy wspólnie jako stolarze, oni pracowali sumiennie i uważani byli za dobrych specjalistów. W prowadzonych z nimi rozmowach, żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim nie słyszałem. Jeśli chodzi o Wójcika, Brikowa i Potapienkę, to również mogę powiedzieć, że nigdy nie słyszałem o prowadzeniu przez nich działalności antyradzieckiej. W 1938 r. organa NKWD aresztowały Brigołę, Litoszkę, Wójcika, Brikowa, Gierasimienkę i Potapienkę, po tym nigdy ich nie spotkałem. Kilka dni po aresztowaniu Brigoły i Litoszki, mnie także aresztowały organa NKWD, znajdowałem się 9 miesięcy w więzieniu w Nieżynie, po czym byłem zwolniony. W czasie śledztwa dowiedziałem się, że oskarżono mnie o przynależność do ukraińskiej nacjonalistycznej organizacji powstańczej, do której jakoby byłem zwerbowany przez Litoszkę i Makijenkę Kirila Jemieljanowicza. Uczestnikiem żadnej organizacji antyradzieckiej nigdy nie byłem ani o istnieniu takiej w tym czasie nic mi nie było wiadomo. Na wszystkich przesłuchaniach zaprzeczałem tym zarzutom nie bacząc na to, że w trakcie przesłuchań śledczy Bautin, Wasiljew i Osadczy stosowali środki przymusu fizycznego. W czasie śledztwa z moim udziałem przeprowadzono dwie konfrontacje z Litoszką i Makijenką. Podczas konfrontacji z Litoszką odrzucałem zarzuty przynależności do organizacji antyradzieckiej, Litoszko przy mnie nic nie powiedział, ponieważ był bardzo mocno pobity. Gdy od niego wymagali, żeby powiedział, że jestem uczestnikiem organizacji antyradzieckiej, on niczego nie powiedział. W mojej obecności jego jeszcze wiele razy uderzyli i wyprowadzili z pokoju. Podczas konfrontacji z Makijenką, ten ostatni zeznał, że on mnie zwerbował na spotkaniu w piwiarni. Nasze relacje z Makijenką były zawsze normalne, on mnie oczernił tylko z powodu użytych środków fizycznych wobec niego.

Pytanie: Jakie relacje były między Litoszką, Potapienką, Brigołą oraz Fiesiunem Wasilijem Wasiljewiczem?

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Do dnia aresztowania Litoszkę, Potapienkę, Brigołę oraz Fiesiuna Wasilija Wasiljewicza łączyły normalne relacje. Fiesiuna organa NKWD aresztowały kilka dni później ode mnie, zwolniono go razem ze mną. Gdzieś w 1954 r. Fiesiun w wyniku choroby zmarł w Nieżynie.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Czernieta

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 233-235.

243

1956, 14 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Adriana Buriaka w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką Michała Brigoły, Nieofida Litoszki, Stanisława Wójcika i innych.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

14 września 1956 r.

miasto Nieżyn

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Buriaka Adriana Grigorjewicza, 1888 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów niekaranego, pracującego jako stolarz Rejonowego Zakładu Budowy Dróg nr 2, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Czernihiwskij szlach 17.

Przesłuchanie rozpoczęło o 9 godz. 15 min.

Przesłuchanie zakończono o 10 godz. 00 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Buriak

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w 1938 r.?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W 1938 r. mieszkałem w Nieżynie i pracowałem jako stolarz w Nieżyńskim Zakładzie Produkcji Beczek do rozpoczęcia wielkiej wojny ojczyźnianej.

Pytanie: Czy znaliście Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Dienisowicza, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

Buriak^{**}

[podpis odręczny]

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób znałem tylko Brigołę Michała Andrzejewicza, który do 1938 r. pracował jako stolarz w prywatnej spółdzielni. Bliżej osobiście go nie znałem, tylko wiedziałem, że jest stolarzem. Ostatni raz z Brigołą spotkałem się w 1938 r. w Nieżyńskim OR NKWD. W 1938 r. byłem aresztowany przez organa NKWD, przyczynę swojego aresztowania poznałem dopiero podczas śledztwa na konfrontacji z Brigołą, wtedy on na wymóg śledczego Wasiljewa zeznał, że zwerbował mnie do jakiejś organizacji antyradzieckiej. Uczestnikiem żadnej organizacji antyradzieckiej nigdy nie byłem i o istnieniu takowej absolutnie nic nie wiedziałem. Nie wiem, dlaczego Brigoła mnie oczernił, nigdy z nim nie spotkałem się i nie rozmawiałem, wiedziałem tylko, że jest stolarzem. W więzieniu w Nieżynie siedziałem osiem miesięcy, byłem poddany tylko jednemu przesłuchaniu podczas

^{b-} ^{-b} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

konfrontacji z Brigołą. Na tej konfrontacji zaprzeczałem zarzutom przynależności do organizacji antyradzieckiej, jak już zeznałem wyżej, po ośmiu miesiącach z więzienia byłem zwolniony. Podczas zwolnienia śledczy Wasiljew powiedział: „Idź do domu i nikomu nic nie mów o tym, co tu było, żebyś znów nie został aresztowany”. I to wszystko, co mogę powiedzieć na dany temat, w szczególności o Brigole Michale.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Buriak

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

[przy Radzie Ministrów USRR]

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 236-237.

1956, 14 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Piotra Pleskonosa w sprawie osób skazanych na karę śmierci w 1938 r., Michała Brigoły, Nieofida Litoszki, Stanisława Wójcika i innych oskarżonych o działalność antyradziecką.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

14 września 1956 r.

miasto Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Pleskonosa Piotra Grigorjewicza, 1905 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z niższym wykształceniem, ze słów niekaranego, pracującego jako stolarz na kolejowej stacji w Nieżynie, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Buzinowska 2a.

Przesłuchanie rozpoczęło o 11 godz. 00 min.

Przesłuchanie zakończono o 11 godz. 50 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Pleskonos

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W latach 1937-1938 mieszkałem w Nieżynie i pracowałem jako stolarz w nieżyńskim batalionie karnym.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Danielowicza⁷⁹⁴, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób, znam tylko Brigołę Michała Andrzejewicza,

Pleskonos^{**}

[podpis odręczny]

z którym wspólnie pracowałem w latach 1934-1935 przy budowie chlewni przy gospodarstwie magazynu wojskowego nr 63. Po zakończeniu budowy chlewni więcej z Brigołą nie pracowałem, spotykałem go w mieście jako znajomego. Nasze relacje z Brigołą zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nigdy nie było.

Pytanie: Opowiedzcie wszystko, co wiecie o Brigole Michale Andrzejewiczu?

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Brigołę Michała Andrzejewicza znałem jako dobrego specjalistę stolarza. Pracowałem razem z nim przy budowie chlewni magazynu wojskowego nr 63. Brigoła pracował sumiennie, podczas wielokrotnych rozmów z nim żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim z jego strony nigdy nie słyszałem. Ostatni raz z Brigołą spotkałem się w 1938 r. w Nieżyńskim OR NKWD. Wtedy Brigoła był aresztowany przez organa NKWD, przyczyna jego aresztowania nie jest mi znana do dziś. Niedługo po aresztowaniu Brigoły, organa NKWD aresztowały też mnie. Przyczynę swojego aresztowania poznałem dopiero podczas śledztwa, gdy byłem przesłuchiwany przez śledczego Wasiljewa. Przesłuchaniu podlegałem dwa razy. Podczas pierwszego przesłuchania śledczy dał mi czysty arkusz papieru i nakazał pisać, to co on mówi. Powiedział, żebym przyznał się do tego, że przed aresztowaniem byłem członkiem jakiejś organizacji antyradzieckiej. Kategorycznie odmówiłem napisania takiego oświadczenia. Po tym przesłuchaniu, gdzieś za tydzień miałem konfrontację z Brigołą, od którego w mojej obecności wymagali, żeby opowiedział jak on mnie zwerbował do organizacji antyradzieckiej. Brigoła odpowiedział, że ze mną spotykał się jeden raz w mieście i zapytał, gdzie ja teraz pracuję. Po tej odpowiedzi śledczy Wasiljew krzyknął: „To jak ty go zwerbowałeś?”. Po tym mnie od razu odprowadzili do innego gabinetu, następnie do celi nieżyńskiego więzienia. W więzieniu przebywałem ponad dwa miesiące, na przesłuchania więcej mnie nie wzywano. W dniu mojego zwolnienia z więzienia śledczy Wasiljew powiedział: „Śledztwo wykazało, że jesteście niewinni, więc zwalniamy Was”. Po tym nigdy więcej Brigoły nie widziałem i jego los mi nie jest znany do obecnego czasu. W czasie przesłuchań zaprzeczałem swojej przynależności do jakiegokolwiek organizacji, ponieważ członkiem żadnej organizacji antyradzieckiej nigdy nie byłem i o istnieniu takowej nic nie wiedziałem.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Pleskonos

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] czernih[owskiego]

lejtnant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 238-240.

245

1956, 14 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Andrieja Kolesnika w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką Stanisława Wójcika, Maksima Brikowa i innych.

^{a-}**Protokół przesłuchania**^{-a}

14 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Kolesnika Andrieja Zacharowicza, 1892 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako majster szewski w Nieżyńskim Gorpromkombinacie⁷⁹⁵, mieszkającego w Nieżynie, ul. Czernihowska 63.

Przesłuchanie rozpoczęto o 12 godz. 15 min.

Przesłuchanie zakończono o 13 godz. 20 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Kolesnik

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W latach 1937-1938 mieszkałem w Nieżynie i pracowałem jako majster szewski w spółdzielni „Krasnyj Majak”.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁷⁹⁶, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób dobrze znam Brikowa Maksima Daniłowicza

*Kolesnik***

[podpis odręczny]

oraz Wójcika Stanisława Janowicza. Wójcika znam dobrze jako swojego sąsiada od ok. 1920 r. Pracował on głównie jako pracownik najemny zazwyczaj przy cięciu drzew, kopaniu rowów i studni oraz innych pracach. W ostatnim czasie, tj. w 1938 r. pracował w piekarni w Nieżynie. Wójcik miał dużą rodzinę, większość czasu pracował w swoim gospodarstwie. Wykształcenia żadnego nie miał i nawet nie potrafił się podpisać. Podczas różnych sąsiedzkich rozmów z nim żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim lub jakichś przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nie zauważyłem. Nasze relacje z Wójcikiem zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nigdy nie było. Z nieznanymi dla mnie przyczyn w 1938 r. Wójcik był aresztowany przez organa NKWD, po czym go więcej nie widziałem i o nim nic nie słyszałem. Brikowa Maksima Daniłowicza także dobrze znam od dzieciństwa, mieszkaliśmy na jednej ulicy, pracował on jako szewc-rzemieślnik, oprócz tego zawodu, który dobrze wykonywał, nie potrafił nic robić, był słabo piśmienny. Od kiedy go znałem nie słyszałem od niego żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani nie zauważyłem przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej. Nasze relacje z Brikowem były bardzo złe, tj. często kłóciliśmy się z powodu tego, że jego dzieci bawiąc się na ulicy często wyśmiewały moje dzieci, które były od nich młodsze. W 1938 r. Brikow został aresztowany przez organa NKWD, przyczyna jego aresztowania mi nie jest znana do obecnego czasu. Niedługo po aresztowaniu Brikowa mnie także aresztowano. Przyczynę swojego aresztowania poznałem w czasie śledztwa na konfrontacji z Brikowem, który zeznał, że zwerbował mnie do jakiejś organizacji antyradzieckiej. Pod naciskiem gróźb ze strony śledczego byłem zmuszony zeznania Wójcika potwierdzić, chociaż członkiem żadnej organizacji antyradzieckiej nigdy nie byłem i

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

o istnieniu podobnej nic nie wiedziałem. Na następnych przesłuchaniach kategorycznie zaprzeczałem swojej przynależności do organizacji antyradzieckiej, tłumacząc to tym, że Brikow mnie oczerniał, ponieważ mieliśmy złe relacje. W nieżyńskim więzieniu przebywałem przez dziewięć miesięcy, po czym byłem zwolniony. Przy zwolnieniu powiedziano mi, że jestem zwolniony, tj. mnie amnestionowano⁷⁹⁷.

Pytanie: Czy znacie Litwinina Stiepana, który pracował jako kierownik przedszkola w Nieżynie?

Odpowiedź: Litwinina Stiepana nie znam, to nazwisko słyszę po raz pierwszy.

Pytanie: Jakie relacje były między Brikowem Maksimem Daniłowiczem i Kolesnikiem Iwanem Nikołajewiczem?

Odpowiedź: Nie wiem, jakie relacje były między Brikowem i Kolesnikiem, osobiście nie słyszałem, żeby oni kiedykolwiek kłócili się.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania odczytano mi, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Kolesnik

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 245-247.

1956, 15 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Iwana Pozniaka w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką Michała Brigoły, Stepana Gierasimienki i innych.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

15 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Pozniaka⁷⁹⁸ Iwana Jermołajewicza, 1897 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako stolarz najemny, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Borzeńskij szlach 34.

Przesłuchanie rozpoczęto o ^{b-[...]-^b}

Przesłuchanie zakończono o ^{b-[...]-^b}

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Pozniak

[podpis odręczny]

^{c-}Pytanie^{-c*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{c-}Odpowiedź^{-c}: W latach 1937-1938 mieszkałem w Nieżynie i w tym okresie pracowałem jako stolarz przy byłym Czernihowtorgu⁷⁹⁹.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰⁰, Gierasimienkę Stepana Jakowlewicza

Pozniak^{**}

[podpis odręczny]

i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} Brak wpisu.

^{c-} ^{-c} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób dobrze znam Brigołę Michała Andrzejewicza oraz Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza. Brigołę Michała Andrzejewicza znam od 1918 r. jako swojego dalekiego krewnego, do 1938 r. mieszkaliśmy niedaleko od siebie. W 1938 r. Brigołę aresztowały organa NKWD, po czym już go nie widziałem. Do czasu aresztowania pracowaliśmy z Brigołą jako stolarze w Czernihowskim Oddziale Handlu. Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza znam od dzieciństwa jako mieszkańca Nieżyna. W 1938 r. Gierasimienko był aresztowany przez organa NKWD, po czym już go nie spotykałem. Do aresztowania Gierasimienko z rodziną mieszkał na tej samej ulicy co ja. Przez całe swoje życie w Nieżynie Gierasimienko pracował jako szewc, wykształcenia on nie miał. Ojciec Gierasimienki także zajmował się naprawami obuwia i miał dużą rodzinę.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o działalności antyradzieckiej w szczególności o agitacji antyradzieckiej ze strony Brigoły i Gierasimienki w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiejś organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: O żadnej działalności antyradzieckiej ani przynależności Brigoły i Gierasimienki do organizacji antyradzieckiej nic mi nie jest wiadomo. Od kiedy ich znam, nie słyszałem z ich strony żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani jakichkolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nie zauważyłem, nie słyszałem również od innych osób nic podobnego na ich temat. Przyczyna aresztowania Brigoły i Gierasimienki w 1938 r. nie jest mi znana do obecnego czasu.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować Brigołę i Gierasimienkę w stosunku do pracy i polityki?

Odpowiedź: Jak pracował Gierasimienko, opowiedzieć nie mogę, ponieważ nigdy z nim nie pracowałem. On przez cały czas pracował jako szewc-rzemieślnik. Jeśli chodzi o stosunek Gierasimienki do polityki, to mogę tylko powiedzieć, że Gierasimienko był ogólnie słabo piśmiennym człowiekiem. Brigołę mogę scharakteryzować jako dobrego specjalistę sprawy stolarskiej, pracował on zawsze sumiennie. Jeśli chodzi o politykę, to Brigoła również był słabo piśmienny i potrafił tylko się podpisać.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Pozniak

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 248-250.

247

1956, 15 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Iwana Kolesnika w sprawie skazanych w 1938 r. na karę śmierci Stanisława Wójcika, Maksima Brikowa i innych oskarżonych o działalność antyradziecką.

^{a-}**Protokół przesłuchania**^{-a}

15 września 1956 r.

miasto Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Kolesnika Iwana Zacharowicza, 1888 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z niższym wykształceniem, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako majster szewc w Nieżyńskim Gorpromkombinacie, zamieszkałego w mieście Nieżyn, ul. Czernihowska 61.

Przesłuchanie rozpoczęto o 11 godz. 00 min.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

Przesłuchanie zakończono o 12 godz. 35 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Kolesnik

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W latach 1937-1938 mieszkałem w Nieżynie, w tym okresie pracowałem jako majster szewski w spółdzielni „Krasnyj Majak”.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰¹, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora?

*Kolesnik***

[podpis odręczny]

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób dobrze znam Wójcika Stanisława Janowicza oraz Brikowa Maksima Daniłowicza. Wójcika znam gdzieś od 1915 r. jako sąsiada, który mieszkał na tej samej ulicy co ja. W 1938 r. Wójcik został aresztowany przez organa NKWD, po czym już go nie spotkałem. Do aresztowania Wójcik pracował jako majster w nieżyńskiej piekarni. Nigdy razem nie pracowaliśmy. Brikowa także dobrze znam od dzieciństwa, on urodził się i mieszkał w Nieżynie. Do 1938 r. Wójcik mieszkał na tej samej ulicy co ja. Ojciec Brikowa przez całe swoje życie mieszkał w Nieżynie i zajmował się szewstwem. W 1938 r. Brikow także jak Wójcik był aresztowany przez organa NKWD, po czym już go nigdy nie spotkałem. Przyczyna ich aresztowania przez organa NKWD nie jest mi znana do obecnego czasu.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o działalności antyradzieckiej Wójcika i Brikowa w czasie ich mieszkania i pracy w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiejś organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: O żadnej działalności antyradzieckiej ani przynależności Brikowa i Wójcika do takowej absolutnie nic nie wiem. Od kiedy ich znam, żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani jakichkolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nigdy nie zauważyłem, także nie słyszałem od innych osób nic na ten temat.

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować stosunek Wójcika i Brikowa do pracy i polityki?

Odpowiedź: Odpowiadając na to pytanie, mogę powiedzieć, że Wójcik i Brikow byli ludźmi słabo piśmiennymi. Ich stosunku do pracy scharakteryzować nie mogę, ponieważ nigdy z nimi nie pracowałem. Jako o swoich sąsiadach, mogę o nich powiedzieć, że byli ludźmi przyjaznymi, z sąsiadami żyli w zgodzie.

Pytanie: Jakie relacje były między Wami, a Brikowem i Wójcikiem?

Odpowiedź: Z Brikowem i Wójcikiem zawsze miałem normalne relacje, sporów i osobistych konfliktów między nami nie było.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Kolesnik

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 251-253.

1956, 15 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Jefima Bohomaza w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. pod zarzutem prowadzenia działalności antyradzieckiej Stanisława Wójcika, Maksima Brikowa, Stepana Gierasimienki.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

15 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchiwał w charakterze świadka:

Bohomaza Jefima Fiodorowicza, 1873 r. urodzenia, urodzonego we wsi Paszkiwka, rejon niżynski, obwód czernihowski, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako stróż w Kołchozie im. Stalina, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Czernihowska 59.

Przesłuchanie rozpoczęło o 12 godz. 55 min.

Przesłuchanie zakończono o 13 godz. 45 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Bohomaz

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W latach 1937-1938 mieszkałem w Nieżynie i w tym okresie pracowałem jako szeregowy pracownik w Kołchozie im. Pietrowskiego.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰², Gierasimienkę Stepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora?

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób dobrze znam Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza oraz Gierasimienkę Stepana.

Bohomaz^{**}

[podpis odręczny]

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Nasze relacje zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nigdy nie było. Wójcika i Brikowa znam dobrze jako swoich sąsiadów, którzy mieszkali na tej samej ulicy co ja do aresztowania przez organa NKWD w 1938 r. Przed aresztowaniem Wójcik pracował jako majster w nieżynskiej piekarni, miał dużą rodzinę. W Nieżynie Wójcik mieszkał od ok. 1915 r. Brikow do aresztowania pracował jako rzemieślnik-szewc, jego ojciec także przez całe swoje życie pracował jako szewc. Przyczyny aresztowania Wójcika i Brikowa przez organa NKWD nie znam do dziś. Gierasimienkę także dobrze znałem jako mieszkańca Nieżyna. Do 1938 r. on pracował w magazynie wojskowym nr 309, w 1938 r. także został aresztowany przez organa NKWD. Po aresztowaniu Wójcika, Brikowa i Gierasimienki już nigdy ich nie spotkałem.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej ze strony Wójcika, Brikowa i Gierasimienki w czasie ich mieszkania i pracy w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: O żadnej działalności antyradzieckiej ani o przynależności Brikowa i Wójcika do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej nic mi nie jest wiadomo. Od kiedy ich znam, nie słyszałem z ich strony żadnej wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani jakichkolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nigdy nie zauważyłem.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować stosunek do pracy i polityki Wójcika, Brikowa i Gierasimienki?

Odpowiedź: Odpowiadając na to pytanie, mogę tylko powiedzieć, że Wójcik, Brikow i Gierasimienko byli słabo piśmienni, w polityce nie byli zorientowani. Ich stosunku do pracy scharakteryzować nie mogę, ponieważ nigdy z nimi nie pracowałem. Cieszyli się szacunkiem miejscowych i ze wszystkimi mieli normalne relacje.

Pytanie: Jakie relacje były między Wójcikiem a Brikowem?

Odpowiedź: O ile teraz pamiętam ich relacje były normalne, sporów między nimi nie zauważyłem.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Bohomaz

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB
przy R[adzie] M[inistrów] USRR
ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 254-256.

249

1956, 15 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Grigorija Portianki w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. pod zarzutem prowadzenia działalności antyradzieckiej Stanisława Wójcika i Maksima Brikowa.

^{a-}**Protokół przesłuchania**^{-a}

15 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Portiankę Grigorija Siergiejewicza, 1910 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z niższym wykształceniem, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako kucharz w stołówce nr 7 Nieżyntorgu⁸⁰³, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Czernihowska 88.

Przesłuchanie rozpoczęto o 14 godz. 45 min.

Przesłuchanie zakończono o 15 godz. 20 min.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Portianko

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰⁴, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora Leontjewicza?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Ze wszystkich wymienionych osób znam ^{c-}Brigołę Michała Andrzejewicza^{-c}, Wójcika Stanisława Janowicza i Brikowa Stiepana Jakowlewicza⁸⁰⁵ jako sąsiadów, którzy do 1938 r. mieszkali na tej samej ulicy co ja. Nasze relacje zawsze były normalne.

^{d-}[...]^{-d}

Portianko^{**}

[podpis odręczny]

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej Wójcika i Brikowa w okresie ich mieszkania i pracy w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: O żadnej działalności antyradzieckiej ani przynależności Wójcika i Brikowa do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej nic mi nie jest wiadomo. Od kiedy ich znam, nie słyszałem z ich strony żadnej wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani jakiegokolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nigdy nie zauważyłem. Wiem, że w 1938 r. Wójcik i Brikow byli aresztowani przez organa NKWD, jednak przyczyny ich aresztowania nie są mi znane do dziś.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować stosunek do pracy i polityki Wójcika i Brikowa?

Odpowiedź: Odpowiedzieć na to pytanie nie mogę, ponieważ ani z Brikowem, ani z Wójcikiem nie pracowałem. Jeśli chodzi o politykę, to zarówno Brikow, jak i Wójcik absolutnie nie znali się na polityce, ponieważ nie mieli żadnego wykształcenia.

Pytanie: Jakie relacje były między Wójcikiem a Brikowem?

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

^{c-} ^{-c} Fragment skreślony.

^{d-} ^{-d} Dopisek odręczny: Skreślonego Brigołę Michała Andrzejewicza nie brać pod uwagę. Portianko.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Odpowiedź: Nie wiem, jakie relacje mieli Brikow i Wójcik, nigdy nie widziałem ich razem.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Portianko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtнант

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 257-258.

250

1956, 16 września, Nieżyn – Protokół przesłuchania świadka Iwana Janczenki w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką Michała Brigoły oraz Stepana Gierasimienki.

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

16 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Janczenkę Iwana Iwanowicza, 1885 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, słabo piśmiennego, ze słów wcześniej niekaranego, emeryta, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Borzenski szlach 40.

Przesłuchanie rozpoczęło o 8 godz. 30 min.

Przesłuchanie zakończono o 9 godz. 40 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Janczenko

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Gdzie mieszkaliście i czym zajmowaliście się w latach 1937-1938?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: W latach 1937-1938 mieszkalem w Nieżynie i w tym okresie pracowałem jako woźnica w Nieżyńskim Kooptransie⁸⁰⁶.

Pytanie: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰⁷, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora?

Odpowiedź: Ze wszystkich wymienionych osób znam tylko Brigołę Michała Andrzejewicza i Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza jako swoich

Janczenko **

[podpis odręczny]

bliskich sąsiadów, których znam od ponad dziesięciu lat. Nasze relacje z Brigołą i Gierasimienką zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nie było.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o działalności antyradzieckiej ze strony Brigoły i Gierasimienki w okresie ich mieszkania i pracy w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: Do 1938 r. Brigoła pracował jako stolarz w byłym zakładzie „Udarnik”, a Gierasimienko do 1938 r. pracował jako szewc i stróż nieżyńskiego magazynu wojskowego. W 1938 r. Brigoła i Gierasimienko zostali aresztowani przez organa NKWD, przyczyna ich

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

aresztowania nie jest mi znana do dziś. O żadnej działalności antyradzieckiej ani przynależności Brigoły i Gierasimienki do jakiejś organizacji antyradzieckiej nic mi nie jest wiadomo. Od kiedy ich znam nie słyszałem z ich strony żadnej wypowiedzi o charakterze antyradzieckim ani jakichkolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nigdy nie zauważyłem.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować stosunek do pracy i polityki Brigoły i Gierasimienki?

Odpowiedź: Scharakteryzować Brigołę i Gierasimienkę pod każdym względem mogę tylko pozytywnie. Brigoła był dobrym specjalistą sprawy stolarskiej, a Gierasimienko prawie całe swoje życie zajmował się szewstwem. Byli to uczciwi i oddani władzy radzieckiej ludzie, cieszyli się autorytetem u innych i ze wszystkimi mieli normalne relacje. Jeśli chodzi o politykę, to zarówno Brigoła, jak i Gierasimienko w ogóle nie znali się na polityce, ponieważ nie mieli żadnego wykształcenia.

Pytanie: Jakie relacje były między Brigołą a Gierasimienką?

Odpowiedź: O ile ja teraz pamiętam, relacje między Brigołą a Gierasimienką zawsze były normalne i jako sąsiedzi żyli bez sporów.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów zapisano prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Janczenko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB

przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 259-261.

1956, 17 września, Nieżyn – *Protokół przesłuchania świadka Andrieja Wasilenki w sprawie skazanych na karę śmierci w 1938 r. za działalność antyradziecką Stanisława Wójcika i Maksima Brikowa.*

^{a-}Protokół przesłuchania^{-a}

17 września 1956 r.

mias[to] Nieżyn

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego lejtnant Kichtienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Wasilenkę Andrieja Aleksandrowicza, 1911 r. urodzenia, urodzonego w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, z niższym wykształceniem, ze słów wcześniej niekaranego, pracującego jako robotnik w Nieżyńskim Rajpociebojuzie⁸⁰⁸, mieszkającego w mieście Nieżyn, ul. Czernihowska 84.

Przesłuchanie rozpoczęło o 10 godz. 25 min.

Przesłuchanie zakończono o 11 godz. 10 min.

O odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony zgodnie z art. 89 KK USRR.

Wasilenko

[podpis odręczny]

^{b-}Pytanie^{-b*}: Czy znacie Brigołę Michała Andrzejewicza, Litoszkę Nieofida Filipowicza, Wójcika Stanisława Janowicza, Brikowa Maksima Daniłowicza⁸⁰⁹, Gierasimienkę Stiepana Jakowlewicza i Potapienkę Niekifora?

^{b-}Odpowiedź^{-b}: Ze wszystkich wymienionych osób znam jako swoich sąsiadów Wójcika Stanisława Janowicza i Brikowa Maksima Daniłowicza. Wójcika znam od ok. 1925 r. Na początku pracował on jako palacz w nieżyńskiej piekarni, później był czeladnikiem i piekarzem w piekarni. Brikowa znam od dzieciństwa, do 1938 r. pracował on jako szewc w

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{-b} W dokumencie wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

spółdzielni. Jego ojciec także przez całe swoje życie był szewcem. W 1938 r. Wójcik i Brikow zostali aresztowani przez organa NKWD, po czym

*Wasilenko***

[podpis odręczny]

ich już nigdy nie spotkałem. Przyczyna aresztowania Wójcika i Brikowanie jest mi znana do dziś. Nasze relacje z Wójcikiem i Brikowem zawsze były normalne, sporów i osobistych konfliktów między nami nie było.

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o działalności antyradzieckiej Wójcika i Brikowa w czasie ich mieszkania i pracy w Nieżynie, a także o ich przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej?

Odpowiedź: Od dawna dobrze znam Wójcika i Brikowa, o żadnej działalności antyradzieckiej, ani o ich przynależności do jakiejś organizacji antyradzieckiej absolutnie nic nie wiem. Zarówno od Wójcika, jak i od Brikowa żadnych wypowiedzi o charakterze antyradzieckim nie słyszałem, ani jakichkolwiek przejawów niezadowolenia z władzy radzieckiej nigdy nie zauważyłem, od innych osób również nic na ten temat nie słyszałem.

Pytanie: Jak możecie scharakteryzować stosunek do pracy i polityki Wójcika i Brikowa?

Odpowiedź: Odpowiadając na to pytanie mogę powiedzieć, że Wójcik i Brikow byli ludźmi słabo piśmiennymi, nie potrafili nawet się podpisać. W polityce oni absolutnie nie byli zorientowani. Ich stosunku do pracy scharakteryzować nie mogę, ponieważ nigdy z nimi nie pracowałem. Wśród ludzi cieszyli się dużym szacunkiem, ze wszystkimi mieli normalne relacje.

Pytanie: O co jeszcze możecie uzupełnić swoje zeznania w odniesieniu do Brikowa i Wójcika?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Protokół przesłuchania przeczytałem, z moich słów został zapisany prawidłowo, pod czym się podpisuję.

Wasilenko

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

Śledczy oddziału śled[czego] Z[arządu] KGB
przy R[adzie] M[inistrów] USRR
ds. obw[odu] cz[ernihowskiego]

lejtant

Kichtienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 266-267.

252

1956, 26 września, Czernihów – Decyzja śledczego Zarządu KGB o anulowaniu decyzji Trójki przy Czernihowskim Obwodowym Zarządzie NKWD z 1938 r. skazującej na karę śmierci Stanisława Wójcika, Nieofida Litoszkę, Michała Brigolę, Maksima Brikowa, Stepana Gierasimienkę oraz Nikifora Potapienkę z powodu braku w działaniach skazanych znamion przestępstwa.

„^{a-}ZATWIERDZAM^{-a}”

ZAST[ĘPCA] NACZ[ELNIKA] ZARZĄDU KGB

przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR

ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

podpułkownik

Siedak

[podpis maszynowy oraz odręczny]

26 września 1956 r.

^{a-}POSTANOWIENIE^{-a}

(w archiwalnej sprawie karnej nr 1789)

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

29 kwietnia 1938 r. na posiedzeniu Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR zostali skazani na karę śmierci przez rozstrzelanie za przynależność do antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistyczno-kontrrewolucyjnej organizacji powstańczej:

^{c-}BRIGOŁA^{-c} Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, urodzony w Kolonii Poizdów guberni siedleckiej (Polska), obywatel ZSRR, bezpartyjny, słabo piśmienny, Polak, z chłopów, żonaty, do aresztowania – stolarz Czernihowtorgu w mieście Nieżyn;

LITOSZKO Nieofit Filipowicz⁸¹⁰, 1889 r. urodzenia, urodzony we wsi Nowa Basań obwodu czernihowskiego, obywatel ZSRR, bezpartyjny, wykształcenie niższe, Ukrainiec, z chłopów, żonaty, do aresztowania – kier[ownik] sklepu przy Czernihowtorgu w mieście Nieżyn;

WÓJCIK Stanisław Janowicz, 1891 r. urodzenia, urodzony w mieście Siedliszcze (Polska), obywatel ZSRR, bezpartyjny, niepiśmienny, Polak, z chłopów-biedniaków, żonaty, do aresztowania – ładowacz Nieżyńskiego Zakładu Produkcji Wozów Konnych;

BRIKOW Maksim Daniłowicz⁸¹¹, 1890 r. urodzenia, urodzony w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, obywatel ZSRR, bezpartyjny, wykształcenie niższe, Ukrainiec, z rzemieślników, żonaty, do aresztowania – bez określonego zajęcia;

GIERASIMIENKO Stiepan Jakowlewicz, 1893 r. urodzenia, urodzony w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, obywatel ZSRR, bezpartyjny, wykształcenie niższe, Ukrainiec, z rzemieślników, żonaty, do aresztowania – sprzątac magazynu wojskowego nr 309 w Nieżynie;

POTAPIENKO Nikifor Leontjewicz⁸¹², 1880 r. urodzenia, urodzony we wsi Koharłyk rejonu nieżyńskiego obwodu czernihowskiego, obywatel ZSRR, bezpartyjny, słabo piśmienny, Ukrainiec, z chłopów-kozaków, żonaty, do aresztowania – bez określonego zajęcia.

Skazani w niniejszej sprawie LITOSZKO N.F., BRIGOŁA M.A., WÓJCIKS. J., BRIKOW M.D., GIERASIMIENKO S.J. i POTAPIENKO N.L. uznani zostali za winnych tego, że byli członkami antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistyczno-kontrrewolucyjnej organizacji powstańczej, zajmowali się werbowaniem nowych osób do tej organizacji (k. spr. 238, 252, 237, 249, 238, 255, 239, 259, 239-240, 262, 243, 265).

Oskarżono ich na podstawie ich osobistego przyznania się do winy (k. spr. 16-33, 35, 44, 50-56, 65, 73-84, 86, 94, 101-105, 107, 118, 123-126, 128, 225, 229-231).

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

^{c-} ^{-c} W całym dokumencie nazwisko poprawione.

Podczas kontroli archiwalnej sprawy śledczej ustalono, że aktu oskarżenia skazanym nie ogłoszono oraz z materiałami sprawy oni zaznajomieni nie byli. W przeprowadzonym sprawdzeniu sprawy ustalono, że LITOSZKO, BRIGOŁA, WÓJCIK, BRIKOW, GIERASIMIENKO i POTAPIENKO byli skazani bezpodstawnie w oparciu na sprzecznych i jawnie nieprzekonywujących dowodach.

Oskarżony LITOSZKO w śledztwie przygotowawczym twierdził, że do antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistyczno-kontrrewolucyjnej organizacji powstańczej był zwerbowany przez SUCHOWIEJENKĘ Iwana Daniłowicza (k. spr. 44, 50-56). Jednak te zeznania LITOSZKI nie odpowiadają rzeczywistości, ponieważ żadnych materiałów potwierdzających te zeznania LITOSZKI w aktach sprawy nie ma. Poza tym kontrola archiwalnej sprawy śledczej SUCHOWIEJENKI Iwana Daniłowicza ustaliła, że w zeznaniach tego ostatniego LITOSZKO nie występuje (k. spr. 297-298).

Nie odpowiadają także rzeczywistości zeznania LITOSZKI, gdzie on twierdzi, że do organizacji antyradzieckiej zwerbował POTAPIENKĘ, BRIGOŁĘ i CZERNIETĘ.

Kontrola archiwalnej sprawy śledczej CZERNIETY Jewgienija Naumowicza ustaliła, że on swojej przynależności do organizacji antyradzieckiej, a także jego zwerbowania do danej organizacji przez LITOSZKĘ kategorię zaprzeczał. W związku z brakiem dowodów winy CZERNIETY 21 marca 1939 r. jego sprawa została zamknięta (k. spr. 318-319).

Podczas kontroli sprawy przesłuchany w charakterze świadka CZERNIETA zeznał, że gdy znajdował się w areszcie przez dziewięć miesięcy, funkcjonariusze NKWD BAUTIN i inni stosowali wobec niego okrutne środki fizycznego przymusu w celu otrzymania od niego zeznań o przynależności do organizacji antyradzieckiej. Oprócz tego CZERNIETA zeznał, że w śledztwie przygotowawczym miał konfrontację z oskarżonym LITOSZKĄ, w jego obecności funkcjonariusze NKWD dotkliwie pobili LITOSZKĘ za odmowę przyznania się do popełnienia inkryminowanych mu przestępstw, po czym ten ostatni został wyprowadzony z konfrontacji (k. spr. 334-336).

W ten sposób zeznania oskarżonego POTAPIENKO, także nie odpowiadają rzeczywistości (k. spr. 225, 229-231).

Przeprowadzona kontrola sprawy także ustaliła, że zeznania oskarżonego BRIGOŁY o tym, że do antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistyczno-kontrrewolucyjnej organizacji powstańczej był on zwerbowany przez LITOSZKĘ Nieofita Filipowicza i na jego polecenie zwerbował dwanaście osób do danej organizacji, okazały się niezgodne z prawdą.

Z materiałów archiwalnych spraw śledczych dotyczących SIDORIENKI D.Z., PIELECHA S.S., TOCZKA F.P., LITWINIENKI I.S., BURIAKA A.G. i SUBOCKIEGO

W.W. wynika, że te osoby kategorycznie zaprzeczały swojej przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej, a także temu, że zwerbował ich do tej organizacji BRIGOŁA. W związku z brakiem dowodów winy wyżej wskazanych osób, ich sprawy zostały zamknięte (k. spr. 308-317, 320-321).

Podczas kontroli w charakterze świadków byli przesłuchani wskazani przez BRIGOŁĘ jako zwerbowani przez niego do organizacji SUBOCKI W.W. (k. spr. 322-323), BURIAK A.G. (k. spr. 327-328) oraz PLESKONOS P.G. (k. spr. 329-331), którzy zeznali, że podczas śledztwa przygotowawczego w 1938 r. znajdowali się w areszcie przez długi czas, że funkcjonariusze NKWD stosowali wobec nich okrutne środki przymusu fizycznego w celu otrzymania zeznań o ich przynależności do organizacji antyradzieckiej. Poza tym świadek SUBOCKI zeznał, że podczas konfrontacji z BRIGOŁĄ ten ostatni został pobity przez funkcjonariuszy NKWD za odmowę złożenia zeznań na SUBOCKIEGO i z konfrontacji wyprowadzony (k. spr. 322-323).

W ten sposób zeznania oskarżonego GIERASIMIENKI także są niezgodne z rzeczywistością (k. spr. 118, 123-126).

Podczas śledztwa przygotowawczego oskarżony WÓJCIK zeznał, że został zwerbowany do antyradzieckiej ukraińskiej organizacji nacjonalistycznej przez ZALESSKIEGO (imienia oraz imienia ojcowskiego którego nie zna) i BRIGOŁĘ Michała Andrzejewicza, a także do tej organizacji zwerbował pięciu ludzi. Te zeznania oskarżonego WÓJCIKA w procesie kontroli nie potwierdziły się.

Kontrola archiwalnych spraw śledczych dotyczących DJAKOWA W.W., JEWŁANOWA M.F., MATWIJCA W.S. ustaliła, że osoby te kategorycznie zaprzeczyły swojej przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej, a także temu, że zwerbował ich do organizacji WÓJCIK. W związku z brakiem dowodów winy sprawy DJAKOWA, JEWŁANOWA i MATWIJCA zostały zamknięte (k. spr. 302-307).

Nie odpowiadają także rzeczywistości zeznania oskarżonego BRIKOWA, który podczas śledztwa przygotowawczego zeznał, że do ukraińskiej nacjonalistyczno-kontrewolucyjnej organizacji powstańczej oprócz WÓJCIKA Stanisława Janowicza zwerbował go także NIESTRUCH Wasilij Kiriłowicz, na którego polecenie do danej organizacji on zwerbował trzy osoby.

Kontrola archiwalnej sprawy śledczej dotyczącej NIESTRUCHA i innych ustaliła, że w zeznaniach NIESTRUCHA BRIKOW nie występuje jako członek organizacji (k. spr. 293-294).

Zeznania oskarżonego BRIKOWA zostały obalone także przez zeznania przesłuchanych w charakterze świadków KOLESNIKA Andrieja Zacharowicza i KOLESNIKA Iwana Nikołajewicza, których BRIKOW wymienił jako zwerbowanych przez

niego do organizacji antyradzieckiej. W swoich zeznaniach KOLESNIK A.Z. i KOLESNIK I.N. wyjaśnili, że w 1938 r. zostali aresztowani przez organa NKWD i oskarżeni o to, że byli członkami tejże organizacji. Pomimo użytych wobec nich ze strony funkcjonariuszy NKWD licznych gróźb i środków przymusu fizycznego, KOLESNIK A.Z. i KOLESNIK I.N. zaprzeczyli swojej przynależności do jakiegokolwiek organizacji antyradzieckiej, ponieważ o istnieniu podobnej organizacji im nic nie było wiadomo (k. spr. 332-335, 336-338).

Niewiarygodność zeznań oskarżonych LITOSZKI, BRIGOŁY, WÓJCIKA, BRIKOWA, GIERASIMIENKI i POTAPIENKI potwierdza fakt prowadzenia danej sprawy przez naczelnika Nieżyńskiego OR NKWD obwodu czernihowskiego, lejtnanta bezpieczeństwa państwowego BAUTINA, który w 1938 r. został aresztowany i skazany za prowadzenie wrogich działań w organach NKWD, tworzenie fikcyjnych spraw i stosowanie niezgodnych z prawem metod prowadzenia śledztwa, w szczególności w stosunku do oskarżonych osób, co potwierdzają również świadkowie przesłuchani w niniejszej sprawie (k. spr. 361-370).

Przesłuchani podczas kontroli świadkowie: SUBOCKI W.W., CZERNIETA J.N., BURIAK A.G., PLESKONOS P.G., KOLESNIK I.N., KOLESNIK A.Z., POZDNIAK I.J., KOLESNIK I.Z., BOHOMAZ J.F., PORTIANKO G.S., JANCZENKO I.I., SZMAROWOZ K.S., LITWIN M.W., WASILENKO A.F. oraz DIEMACZKINA T.I. pozytywnie scharakteryzowali oskarżonych LITOSZKĘ, BRIGOŁĘ, WÓJCIKA, BRIKOWA, GIERASIMIENKĘ oraz POTAPIENKĘ (k. spr. 322-360).

Nie udało się przesłuchać w charakterze świadków TOCZIKA Filipa Pawłowicza⁸¹³ (k. spr. 376), LITWINIENKI Hłariona Stiepanowicza (k. spr. 377), SIDORIENKI Dmitrija Zacharowicza (k. spr. 379), FIESIUNA Wasilija Wasiljewicza (k. spr. 380), ALEKSIEJENKI Siergieja Dienisowicza (k. spr. 384), JEWŁANOWA Michaiła Fiodorowicza (k. spr. 385), a także SIEZONA Michaiła, DJAKOWA, PIELECHA, MATWIJCA W.S., KIRANA I.I., ŁOZICKIEGO A.O., BIERINA G.I. oraz SMOLENSKIEGO I.I. (k. spr. 388-422).

Na podstawie wyłożonego

^a-POSTANAWIAM^{-a}:

Decyzję Trójki przy Czernihowskim Obwodowym Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r. dotyczącą LITOSZKI Nieofita Filipowicza, BRIGOŁY Michała Andrzejewicza, BRIKOWA Maksima Daniłowicza, GIERASIMIENKI Stiepana Jakowlewicza oraz

POTAPIENKI Nikifora Leontjewicza anulować, sprawę zamknąć w związku z brakiem w działaniach skazanych znamion przestępstwa.

ŚLEDZCY ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] KGB
OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

lejtant *Kichtienko*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{b-}ZGADZAM SIĘ^{-b}:

NACZELNIK ODDZIAŁU ŚLED[CZEGO] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

podpułkownik *Polikarpow*⁸¹⁴

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 349-354.

1956, 2 października, Czernihów – Rehabilitacja skazanych w 1938 r. na karę śmierci pod zarzutem działalności antyradzieckiej Stanisława Wójcika, Nieofida Litoszkę, Michała Brigolę, Maksima Brikowa, Stiepana Gierasimienkę oraz Nikifora Potapienkę.

[Pieczęć]*

Прокуратура

^a-TAJNE^{-a}

Союза Советских Социалистических Республик

Egz. 1

Прокуратура

Прокуратура

Черниговской области Чернігівської області

2 października 1956 r.

Nr 7-1537/o**

Adres m. Czernihów, ul. ^b[...]^{-b}

^c-DO

PREZYDIUM CZERNIHOWSKIEGO

SĄDU OBWODOWEGO^{-c}

W sprawie BRIGOŁY M.A., LITOSZKI N.F.

i innych łącznie 6 osób.

^a-SPRZECIW^{-a}

(w trybie nadzoru)

Postanowieniem Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r. zostali skazani na ^d-WMN^{815-d}:

BRIGOŁA Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, urodzony w Kolonii Poizdów guberni siedleckiej (Polska), bezpartyjny, Polak, słabo piśmienny, z chłopów, żonaty, do aresztowania – stolarz Czernihowtorgu w mieście Nieżyn;

LITOSZKO Nieofit Filipowicz⁸¹⁶, 1889 r. urodzenia, urodzony we wsi Nowa Basań obwodu czernihowskiego, bezpartyjny, wykształcenie niższe, Ukraińiec, z chłopów, żonaty, do aresztowania – kier[ownik] sklepu przy Czernihowtorgu w mieście Nieżyn;

* Pieczęć tuszowa w kolorze fioletowym z napisami w języku rosyjskim i ukraińskim, w przekładzie: Prokuratura Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Prokuratura Obwodu Czernihowskiego 2 października 1956 r. nr 7-1537/o. Adres: m[iasto] Czernihów.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony maszynowo.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{b-} ^{-b} Wyraz nieczytelny.

^{c-} ^{-c} Fragment podkreślony maszynowo.

^{d-} ^{-d} Podkreślono odręcznie czerwoną kredką.

WÓJCIK Stanisław Janowicz, 1891 r. urodzenia, urodzony w mieście Siedliszcze (Polska), bezpartyjny, niepiśmienny, Polak, z chłopów-biedniaków, żonaty, do aresztowania – łądownicz Nieżynskiego Zakładu Produkcji Wozów Konnych;

BRİKOW Maksim Daniłowicz⁸¹⁷, 1890 r. urodzenia, urodzony w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukrainiec, bezpartyjny, wykształcenie niższe, żonaty, z rzemieślników;

GIERASIMIENKO Stiepan Jakowlewicz, 1893 r. urodzenia, urodzony w mieście Nieżyn obwodu czernihowskiego, Ukrainiec, bezpartyjny, wykształcenie niższe, żonaty, z rzemieślników, do aresztowania – sprzątacznik magazynu wojskowego nr 309 w Nieżynie;

POTAPIENKO Nikifor Leontjewicz⁸¹⁸, 1880 r. urodzenia, urodzony we wsi Koharłyk rejonu nieżynskiego obwodu czernihowskiego, Ukrainiec, słabopiśmienny, bezpartyjny, z chłopów, żonaty, do aresztowania – bez określonego zajęcia.

Wszyscy oni uznani zostali za winnych tego, że byli członkami a[nty]r[adzieckiej] ukraińskiej nacjonalistycznej k[ontr]r[ewolucyjnej] organizacji powstańczej i prowadzili werbunek nowych osób do tej organizacji.

Oskarżenie było oparte na ich osobistym przyznaniu się do winy podczas śledztwa przygotowawczego.

Postanowienie Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR w danej sprawie podlega anulowaniu, a sprawa zamknięciu na takiej podstawie:

Zeznania skazanych: BRIGOŁY, LITOSZKI, WÓJCIKA, BRIKOWA, GIERASIMIENKI oraz POTAPIENKI, w których oni potwierdzają swoją przynależność do organizacji antyradzieckiej i prowadzenie werbowania do tej organizacji nowych osób, nie były sprawdzone ani potwierdzone innymi obiektywnymi dowodami.

Wymienione przez skazanych osoby jakoby zwerbowane przez nich do organizacji antyradzieckiej: CZERNIETA, SIDORIENKO, PIELECH, TOCZEK, LITWINIENKO, BURIAK, SUBOCKI, DJAKOW, JEWŁANOW, MATWIJEC, KOLESNIK A.Z. i KOLESNIK I.N., będąc aresztowani, na przesłuchaniach do winy się nie przyznali, ich sprawy zostały^d-zamknięte^{-d}, a ich zwolniono z aresztu (k. spr. 308-317, 320-321, 318-319, 302-307, 332-338).

Kontrola archiwalnych spraw śledczych dotyczących SUCHOWIEJENKI I.D., który według zeznań LITOSZKI zwerbował go do organizacji a[nty]r[adzieckiej] oraz NIESTRUCHA W.K., który zwerbował WÓJCIKA, ustaliła że LITOSZKO i WÓJCIK w ich zeznaniach^d-nie występują^{-d} (k. spr. 297-298, 293-294).

Przesłuchani podczas dodatkowej kontroli w charakterze świadków: SUBOCKI W.W. (k. spr. 322-323), CZERNIETA J.N. (k. spr. 334-336), BURIAK A.G. (k. spr. 327-328), PLESKONOS P.G. (k. spr. 329-331), KOLESNIK A.Z. i KOLESNIK I.N. (k. spr. 332-335, 336-338) zeznali, że podczas ^dśledztwa przygotowawczego naczelnik Nieżynskiego OR NKWD BAUTIN oraz inni funkcjonariusze stosowali wobec nich i skazanych niezgodne z prawem metody prowadzenia śledztwa^d.

Niewiarygodność zeznań skazanych o ich przynależności do organizacji a[nty]r[adzieckiej], a także stosowanie wobec nich niedozwolonych metod śledztwa potwierdza się także tym, że BAUTIN za takie działania został aresztowany i skazany w 1939 r. (k. spr. 360-370).

Przesłuchani podczas kontroli świadkowie: SUBOCKI W.W., CZERNIETA J.N., BURIAK A.G., PLESKONOS P.G., KOLESNIK I.N., KOLESNIK A.Z., POZDNJAK I.J.⁸¹⁹, KOLESNIK I.Z., BOHOMAZ J.F., PORTIANKO G.S., JANCZENKO I.I. oraz inni scharakteryzowali wszystkich skazanych z pozytywnej strony (k. spr. 322-360).

Na podstawie wyłożonego oraz kierując się Dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 19 sierpnia 1955 r.

^a–PROSZE^a:

Decyzję Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r. w danej sprawie anulować, a sprawę dotyczącą BRIGOŁY Michała Andrzejewicza, LITOSZKI Nieofita Filipowicza, WÓJCIKA Stanisława Janowicza, BRIKOWA Maksima Daniłowicza, GIERASIMIENKI Stiepana Jakowlewicza oraz POTAPIENKI Nikifora Leontjewicza ^dw związku z brakiem znamion^d przestępstwa zamknąć.

a–ZAŁĄCZNIK–a: Sprawa nr 1789 w 1 tomie.

a–Informacja–a: Żona skazanego BRIGOŁY M.A. – BRIGOŁA Jelizawieta Jermołajewna miesz[ka] w m[ieście] Nieżyn, ul. Krasnych Partizan 76.

PROKURATOR OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

starszy radca sprawiedliwości

W. Szmatczenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 355-356.

254

1956, 20 października, Czernihów – Postanowienie Prezydium Sądu Obwodowego w sprawie anulowania decyzji Trójki przy Czernihowskim Obwodowym Zarządzie NKWD z 1938 r. skazującej na karę śmierci Stanisława Wójcika, Nieofida Litoszkę, Michała Brigolę, Maksima Brikowa, Stiepana Gierasimienkę oraz Nikifora Potapienkę z powodu braku w działaniach skazanych znamion przestępstwa.

Postanowienie nr ^{a-}[...]^{-a}

20 października 1956 r.

Prezydium Czernihowskiego Sądu Obw[odowego] w składzie:

Przewodniczącego: Czernyszowa,

członków Prezydium: Kalinowskiego i Odierija,

z udziałem prokuratora: Szmatczenki

rozpatrzyło sprawę sprzeciwu prokuratora obwodu czernihowskiego w trybie kontroli od decyzji Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r., na mocy której zostali skazani na karę śmierci przez rozstrzelanie:

1. Brigola Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia;
2. Litoszko Nieofit Filipowicz⁸²⁰, 1889 r. urodzenia;
3. Wójcik Stanisław Janowicz, 1891 r. urodzenia;
4. Brikow Maksim Daniłowicz⁸²¹, 1890 r. urodzenia;
5. Gierasimienko Stiepan Jakowlewicz, 1893 r. urodzenia;

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

6. Potapienko Nikifor Leontjewicz⁸²², 1880 r. urodzenia

za to, że byli członkami antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistycznej kontrewolucyjnej organizacji powstańczej oraz werbowali nowe osoby do tej organizacji.

W swoim sprzeciwie prokurator powołuje się na brak wystarczającego uzasadnienia decyzji Trójki, ponieważ sprawy osób, których jakoby zwerbowali skazani, zostały zamknięte, a osoby „zwerbowane” w swoich zeznaniach nie potwierdziły oświadczeń Litoszki i Wójcika. Kontrola sprawy ustaliła, że podczas przesłuchań wobec skazanych były stosowane niedozwolone metody śledztwa ze strony naczelnika Nieżynskiego OR NKWD Bautina i innych funkcjonariuszy. Prokurator prosi zmienić decyzję Trójki, sprawę zamknąć w związku z brakiem znamion przestępstwa w działaniach skazanych.

Prokurator Szmaczchenko sprzeciw podtrzymuje. Protest podlega uwzględnieniu.

Materiały sprawy nie potwierdziły przynależności Brigoły i innych do antyradzieckiej ukraińskiej nacjonalistycznej organizacji powstańczej, ani werbowania przez nich nowych osób do tej organizacji. Kontrola sprawy ustaliła, że podczas śledztwa przygotowawczego wobec oskarżonych stosowano niedozwolone metody śledztwa ze strony funkcjonariuszy NKWD rejonu nieżynskiego.

Dlatego Prezydium Czernihowskiego Sądu Obw[odowego] kierując się Dekretem z 25 kwietnia 1955 r. *O porządku rozpatrywania spraw przez prezydia Sądów*

Postanawia:

Sprzeciw prokuratora uwzględnić. Decyzję Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r. dotyczącą:

1. Brigoły Michała Andrzejewicza;
2. Litoszki Nieofita Filipowicza;
3. Wójcika Stanisława Janowicza;
4. Brikowa Maksima Daniłowicza;
5. Gierasimienki Stiepana Jakowlewicza;
6. Potapienki Nikifora Leontjewicza

anulować, a ich sprawę w związku z brakiem znamion przestępstwa zamknąć.

Przewodniczący Prezydium Czernihowskiego

Sądu Obwodowego

Czernyszow

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 357-357v.

255

1956, 23 października, Czernihów – Pismo przewodnie oraz zaświadczenie o rehabilitacji skazanego w 1938 r. na karę śmierci Michała Brigoly s. Andrzeja.

23 października [195]6

2-42/56H*

Do

ob[ywate]l]ki BRIGOŁY Jelizawiey Jermołajewny

m[iasto] Nieżyn, ul. Kr[asnych] Partizan 76

Czernihowski Sąd Obwodowy w załączniku przesyła zaświadczenie o rehabilitacji Waszego męża BRIGOŁY Michała Andrzejewicza.

^{a-}Załącznik^{-a}: Wspomniane.

ZAST[ĘPCA] PRZEWODNICZĄCEGO
[CZERNIHOWSKIEGO] SĄDU OBWODOWEGO

CZERNYSZOW

[podpis maszynowy]

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

INSPEKTOR ds. SPECJALNYCH

GRIGORJEWA
[podpis maszynowy]

[Załącznik]

23 października [195]6

2-42/56H*

INFORMACJA

Sprawę BRIGOŁY Michała Andrzejewicza ponownie rozpatrzyło Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego 20 października 1956 r. Decyzję Trójki przy Czernihowskim Obw[odowym] Zarządzie NKWD USRR z 29 kwietnia 1938 r. dotyczącą BRIGOŁY Michała Andrzejewicza anulowano, jego sprawę zamknięto w związku z brakiem znamion przestępstwa.

ZAST[ĘPCA] PRZEWODNICZĄCEGO
[CZERNIHOWSKIEGO] SĄDU OBWODOWEGO

CZERNYSZOW
[podpis maszynowy]

INSPEKTOR ds. SPECJALNYCH

GRIGORJEWA
[podpis maszynowy]

Kopia. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 360-361.

1957, 11 lutego, Pyriatyn – Pismo przewodnie oraz list Antoniny Bobkinej, żony Stanisława Bobkina, do przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR Klimenta Woroszyłowa w sprawie informacji o jej mężu.

[...]*

KANCELARIA PREZYDIUM RADY NAJWYŻSZEJ ZSRR
m[iasto] Moskwa, Biersieniewskaja nabieżnaja 2/20
11 lutego 1957 r. nr ПС** -244

^{a-}[...]^{-a}

Do
Prokuratury ZSRR
Moskwa

[...]***

Kierujemy do rozpatrzenia w trybie nadzoru wniosek w sprawie Bobkina S.F.⁸²³

O rezultatach kontroli prosimy poinformować.

Załącznik na 4 stron[ach].

[...]****

Zast[ępc]a naczelnika Kancelarii

[podpis nieczytelny]

[Załącznik]

5 II [19]57

Drogi Klimencie Efriemowiczu⁸²⁴

* Stempel prostokątny, kolor odbicia czarny: Otrzymano: 14 l[ute]go [19]57 r.

** Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Podpis odręczny nieczytelny.

*** Stempel prostokątny, kolor odbicia czarny: Kancelaria Prokuratury ZSRR 14 II [19]57 r. [pozostała część napisu nieczytelna].

**** Stempel prostokątny, kolor odbicia czarny: Prokuratura ZSRR 12 II [19]57 r.

Do Was, Przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej Związku SRR, przywódcy partii i państwa zwraca się ^{b-}Gorszkowska^{-b-}Bobkina Antonina Zacharowna⁸²⁵, żona członka KPZR od 1920 r. ^{c-}Bobkina Stanisława Franciszkowicza^{-c-}. Powód napisania tego listu do Was jest następujący: 5 czerwca ^{c-}1937 r. ^{c-}funkcjonariusz organów NKWD miasta ^{b-}Czernihowa^{-b-} (śledczy Chutorianski) aresztował mojego męża ^{c-}Bobkina Stanisława Franciszkowicza^{-c-}, pracującego w Czernihowie jako zastępca naczelnika ^{c-}sztabu Osoawiachimu⁸²⁶ obwodu czernihowskiego^{-c-}. Nie wierzę, żeby mój mąż, który jako 17-letni chłopak w 1919 r. ochotniczo wstąpił do Armii Czerwonej, mógł zostać kontrrewolucjonistą, wrogiem narodu, wrogiem partii.

Mój mąż – Bobkin Stanisław Franciszkowicz urodził się ^{c-}24 maja 1902 r. w mieście Ryga w rodzinie kolejarza^{-c-}. Z narodowości był ^{b-}Polakiem^{-b-}. Nie miał jeszcze 8 lat, jak umarł jego ojciec, wtedy matka razem z innymi swoimi dziećmi oddała go do sierocińca. W 1914 r. matka zabrała ich z sierocińca, wyjechała na Donbas. Mieszkali w mieście Gorłówka⁸²⁷, gdzie razem z bratem mąż pracował w kopalni jako koniuch. W 1917 r. wyjechali do miasta Połtawa. Jego matka, Timoszevska Barbara Osipowna, od 1919 r. członek KPZR, w latach wojny domowej pracowała w szpitalach RKKK⁸²⁸. 4 września 1919 r. mój mąż dobrowolnie wstąpił do Armii Czerwonej, do czerwonego oddziału partyzanckiego im. Redinskiego sformowanego w mieście Połtawa, uczestniczył w walkach z bandami Denikina⁸²⁹. W składzie 24. Dywizji i 71. Brygady uczestniczył w wojnie z białopolakami na Ukrainie i w Galicji. Do partii wstąpił 4 lutego 1920 r. (legitymacja partyjna nr 298259, a po zmianie dokumentu partyjnego – nr 0423412). 5 listopada 1920 r. zachorował na tyfus, został skierowany do szpitala w mieście Winnica, potem do szpitala wojskowego w Poławie, gdzie po wyzdrowieniu pracował jako bibliotekarz. W 1921 r. był skierowany do 14. Poławskiej Szkoły Piechoty⁸³⁰ (trzyletniej), którą zakończył w 1924 r. i na podstawie rozkazu dowództwa RKKK z 15 lipca 1924 r. nr 161146znaczony na dowódcę plutonu 6. oddziału 73. Pułku Strzeleckiego 25. Dywizji. Dowódcą pułku w tym czasie był Kudaszew. Następnie 31 maja 1929 r. ze stanowiska dowódcy 3. oddziału 223. Pułku Strzeleckiego został skierowany do Kijowa na Kursy Wojskowo-Polityczne przy Kijowskiej Zjednoczonej Szkole Wojskowej im. Kamieniewa na stanowisko instruktora 2 kategorii (podstawa: rozkaz nr 35 dla wojsk UWO o składzie osobowym). W tym czasie dowódcą sztabu był Galicki, obecnie generał Armii Radzieckiej. Rozporządzeniem naczelnika 6. oddziału sztabu UWO nr 2/17/1411 wyznaczony został na dowódcę oddziału 238. Pułku Strzeleckiego (1 XI 1930 r.). W 1932 r. był skierowany do DWKA⁸³¹ do 4. Pułku

^{b-} ^{-b-} Wyraz podkreślony.

^{c-} ^{-c-} Fragment podkreślony.

Strzeleckiego 2. Dywizji Strzeleckiej OSKA⁸³² i wyznaczony na dowódcę 9. oddziału 3. Batalionu w mieście Spassk. 1 marca 1933 r. wyznaczony na stanowisko pomocnika naczelnika sztabu 3. Batalionu (rozkaz wojsk OKDWA⁸³³ nr 90/77). 7 kwietnia 1934 r. pracował jako naczelnik sztabu batalionu 2. Pułku Strzeleckiego. W 1933 r. podczas rozbrojenia granatu ręcznego mężowi oderwało trzy palce w lewej ręce. Zaczął on starać się o demobilizację, ale jego z armii nie demobilizowano. W maju 1934 r. do Władywostoku przyjechał głównodowodzący Dalekowschodniej Armii tow. Blücher⁸³⁴. Mąż postarał się o spotkanie z tow. Blücherem i prosił, żeby jego demobilizowali z szeregów Armii Czerwonej, ponieważ wtedy zdrowie męża było w złym stanie, ale tow. Blücher zaproponował mu stanowisko naczelnika portu lotniczego w mieście Władywostok, ale mąż odmówił ze względu na stan zdrowia, w lipcu 1934 r. mąż otrzymał telegram o demobilizacji. Taka jest droga życiowa mojego męża. Wszystkie przytoczone przeze mnie fakty, wzięte są z teczki osobowej mojego męża. Niedługo minie już 20 lat, odkąd nic nie wiem o jego losie. Czy on żyje, czy zmarł? Wiem tylko, że był skazany na 8 lat pozbawienia wolności. Nie mogę uwierzyć, że mój mąż, który przeszedł wojnę domową, tyle służył w Armii Radzieckiej był wrogiem narodu. Jeśli on nie był winny, a tego jestem pewna, to chociaż ja będę mogła spojrzeć ludziom w oczy i nikt mi nie powie haniebnych słów, że jestem żoną wroga narodu, jak mówiono mi i córce przez te wszystkie długie lata. Jestem pewna, że Wy, Klimencie Efriemowiczu, podejmiecie działania, żebyśmy z córką mogły znać prawdę o losie męża i ojca.

Ze szczerym szacunkiem,

Gorszkowska-Bobkina A.Z.

[podpis odręczny]

Mój adres:

USRR, mias[to] Pyriatyn⁸³⁵

ul. Kijowska 28

^{d-}Dołączam sprawę osobową męża i jego fotografię^{d-}.

Jeśli będą potrzebne dokumenty Bobkina, to je wyślę.

^{d-} ^{d-} Fragment skreślony.

[...]*****

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

Załącznik: rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 71-75v.

257

1958, 6 września, Nieżyn – List Jelizawiey Brigoły do Czernihowskiego Sądu Obwodowego w sprawie przysłania zaświadczenia o ostatnim miejscu pracy jej męża Michała Brigoły.

Do
Czernihowskiego Sądu Obwodowego
od obywatelki Brigoły Jelizawiey Jermołajewny
mieszkającej w m[ieście] Nieżyn, ul. Kr[asnych] Partizan 76

^{a-}[...]^{-a}

[...]*

Prośba

Mój mąż Brigoła Michał Andrzejewicz, 1891 r. urodzenia, został aresztowany 13 kwietnia 1938 r. z nieznaną mi przyczyną. W 1956 r. otrzymałam zaświadczenie z Czernihowskiego Sądu Obwodowego o jego rehabilitacji. Zwracałam się do ostatniego miejsca pracy męża – Nieżyntorg, gdzie pracował jako stolarz (przed wojną nazywał się

***** Stempel prostokątny, kolor odbicia czarny, napis w języku rosyjskim: Kancelaria Prezydium Rady Najwyższej ZSRR. 2257.

^{a-} ^{-a} Adnotacja: Przekazać naczelnikowi Z[arządu] KGB obwodu czernihowskiego do rozpatrzenia. [podpis nieczytelny]. 9 IX [1958].

* Stempel wpływu prostokątny, kolor odbicia fioletowy: USRR Czernihowski Sąd Obwodowy 8 [0]9 1958 r. nr wpływu 8024.

Czernihowtorg), z prośbą o wypłacenie mi jego dwumiesięcznego uposażenia, ale tam jak również w archiwum nie zachowały się żadne dokumenty potwierdzające jego zatrudnienie, nie ma także żyjących osób, które z nim pracowały.

Proszę Sąd Obwodowy o wysłanie mi zaświadczenia o ostatnim miejscu pracy męża, z którego go zabrano do aresztu w celu otrzymania przeze mnie dwumiesięcznego uposażenia męża.

6 IX 1958 r.

Jelizawieta Brigola

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACZO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 364.

258

1958, 12 września, Czernihów – Decyzja funkcjonariusza Oddziału Ewidencyjno-Archivalnego KGB w sprawie zarejestrowania zgonu Stanisława Wójcika, zmarłego w więzieniu w 1943 r.

^a[...]^{-a}

^bTajne^{-b}

Egz. nr pojedynczy

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępcą] nacz[elnika] Zarządu KGB
przy R[adzie] M[inistrów] USRR
ds. obwodu czernihowskiego
pułkownik *Kozacziok*⁸³⁶

^{a-} ^{-a} Adnotacja odręczna: nr wpływu 14946.

^{b-} ^{-b} Wyraz podkreślony.

[podpis odręczny]

„13” września 1958 r.

POSTANOWIENIE

„12” września 1958 r.

m[iasto] Czernihów

Ja, *funkcjonariusz* O[ddziału] E[widencyjno]-A[rchiwalnego] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu *czernihowskiego Aleksandrow*, rozpatrzyłem prośbę otrzymaną od ob. *Wójcik Anny Kuzminiczny* zamieszkałej w mieście *Nieżyn, ul. Czernihowska 86* o wydanie świadectwa śmierci jej *męża Wójcika Stanisława Janowicza* aresztowanego w 1938 r.

USTALIŁEM:

że Wójcik Stanisław Janowicz, mąż Wójcik A.K., 1891 r. urodzenia, urodzony w m[ieście] Siedliszcze w powiecie chełmskim (Polska), mieszkaniec miasta Nieżyn został aresztowany 21 kwietnia 1938 r. przez Z[arząd] NKWD obwodu czernihowskiego. Według danych z I Oddziału Spec[jalnego] MWD obwodu czernihowskiego oraz akt archiwalnej sprawy śledczej nr 3535 Wójcik Stanisław Janowicz został skazany 29 kwietnia 1938 r. przez Trójkę Z[arządu] NKWD obwodu czernihowskiego na karę śmierci.

W obecnym czasie żona skazanego prosi o wydanie jej świadectwa śmierci męża w związku z jego rehabilitacją.

Na podstawie wyłożonego oraz kierując się poleceniem KGB przy R[adzie] M[inistrów] ZSRR nr 108cc3* z 24 sierpnia 1955 r.

POSTANAWIAM

Zarejestrować w Czernihowskim Obw[odowym] Archiwum USC oraz w Nieżyńskim Miejskim USC zgon ob. Wójcika Stanisława Janowicza zmarłego w miejscach pozbawienia wolności „29” maja⁸³⁷ 1943 r. na zawał mięśnia sercowego.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

Świadectwo o śmierci wydać ob. Wójcik Annie Kuzminicznie mieszkającej w m[ieście]
Nieżyn, ul. Czernihowska 86.

Funkcjonariusz O[ddziału] E[widencyjno]-A[rchiwalnego]

Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obwodu czernihowskiego

Aleksandrow

[podpis odręczny]

ZGADZAM SIĘ:

Zast[ępcą] naczelnika O[ddziału] E[widencyjno]-A[rchiwalnego]

Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obwodu czernihowskiego

Bieriozka

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 409-409v.

259

1958, 3 października, Czernihów – Pismo przewodnie oraz zaświadczenie Zarządu KGB obwodu czernihowskiego do Jelizawiey Brigoly w sprawie ostatniego zatrudnienia przed aresztowaniem jej męża Michała Brigoly.

Kopia

Mias[to] Nieżyn, obwód czernihowski
ul. Krasnych Partizan 76

^{a-}ob. Brigola Jelizawieta Jermołajewna^{-a}

Waszą prośbę Zarząd KGB obwodu czernihowskiego otrzymał i rozpatrzył. Wysyłamy zaświadczenie o miejscu pracy Waszego męża przed ^{b-}jego^{-b} aresztowaniem.

^{c-}Załącznik^{-c}: Zaświadczenie na „1” arkuszu.

P.P. NACZELNIK ODDZIAŁU ZARZĄDU KGB
OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

GORBACZOW
[podpis maszynowy]

^{a-}„3” października 1958 r.^{-a}

m[iasto] Czernihów
Nr wpływu 6/Б* -59

Za zgodność:

[podpis odręczny nieczytelny]

Wyk. 2 egz.

1 – dla adresata

2 – dla c/д* 3535

Wyk. Trusow

[Załącznik]

^{d-}Kopia^{-d}

2 października 1958 r.

Nr 6/Б* -59

^{c-}ZAŚWIADCZENIE^{-c}

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony maszynowo.

^{b-} ^{-b} Wyraz nadpisany.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony maszynowo.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{d-} ^{-d} Wyraz podkreślony odręcznie.

Według danych znajdujących się w Zarządzie KGB obwodu czernihowskiego w aktach archiwalnej sprawy dotyczącej BRIGOŁY Michała Andrzejewicza, 1891 r. urodzenia, wynika że przed jego aresztowaniem w dniu 13 kwietnia 1938 r. pracował on jako stolarz w Czernihowtorgu w mieście Nieżyn.

Postanowieniem Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego z 20 października 1956 r. BRIGOŁA Michał Andrzejewicz został zrehabilitowany.

Niniejsze zaświadczenie wydano celem przedstawienia w miejscu pracy BRIGOŁY M.A. jako potwierdzające prawo do otrzymania zasiłku.

P.P. NACZELNIK ODDZIAŁU ZARZĄDU KGB
OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

GORBACZOW
[podpis maszynowy]

Za zgodność:

[podpis odręczny nieczytelny]

Wyk. 2 egz.

1 – dla adresata

2 – dla c/д * 3535

Wyk. Trusow

Kopia uwierzytelniona. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 2493, k. 365-366.

1958, 20 listopada, Moskwa – Orzeczenie Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRR o kasacji wyroku Trybunału Wojskowego z 1937 r. skazującego Stanisława Bobkina s. Franciszka na 7 lat łagrów za działalność antyradziecką.

SĄD NAJWYŻSZY ZWIĄZKU SRR
ORZECZENIE NR 4H^{*}-3529/58

KOLEGIUM WOJSKOWE SĄDU NAJWYŻSZEGO ZSRR

W składzie: *Przewodniczącego: generał-majora sprawiedliwości Kostromina*
oraz członków: *podpułkowników sprawiedliwości Masłowa i Diemidowa.*

Na posiedzeniu „20” listopada 1958 r. rozpatrzyło

^b[...] ^{-b}

sprzeciw Prokuratora Generalnego ZSRR od wyroku Trybunału Wojskowego 15. Korpusu Strzeleckiego z 31 sierpnia 1937 r., na mocy którego był[y] zast[ępcą] naczelnika Czernihowskiego Obwodowego Osoawiachim, a następnie naczelnik Rejonowego Oddziału Łączności w m[ieście] Bobrowica⁸³⁸ tegoż obwodu Bobkin Stanisław Franciszkowicz, 1902 r. urodzenia, urodzony w m[ieście] Ryga, aresztowany 15 czerwca 1937 r., został skazany zgodnie z art. 54-10 cz. 1 oraz 56-29 KK USRR na karę pozbawienia wolności w ITŁ na okres siedmiu lat z pozbawieniem praw publicznych na trzy lata.

Orzeczeniem Trybunału Wojskowego Kijowskiego Okręgu Wojskowego z 10 września 1937 r. przestępcze działania Bobkina przewidziane w art. 56-29 KK USRR przekwalifikowano na przestępstwa przewidziane w art. 196 i 206-14, p. „6^{*}” KK USRR, pozostałą część wyroku pozostawiono bez zmian.

Po wysłuchaniu sprawozdania tow. Diemidowa oraz decyzji pom. Prokuratora Generalnego ZSRR Nowikowa o uwzględnieniu sprzeciwu

Ustalono:

^{a-} ^{-a} Napis „Tajne” skreślony, nad nim napisano „Nie tajne”.

^{*} Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{b-} ^{-b} Dalej dokument napisany odręcznie.

Bobkin został uznany za winnego tego, że po zwolnieniu z szeregów RKKA w 1934 r. nie oddał do oddziału w[ojskowego] wydanego mu dla wykorzystania służbowego rewolweru systemu „Nagan”, przywłaszczył go sobie i nielegalnie przechowywał do czasu aresztowania.

Oprócz tego, Bobkin został uznany za winnego tego, że w październiku 1935 r. prowadził agitację antyradziecką wśród współpracowników, wychwalał przy tym wroga narodu Trockiego.

Prokurator Generalny w swoim sprzeciwie wnioskuje o zmianę wyroku oraz orzeczenia w sprawie Bobkina i o zamknięciu jego sprawy w związku z brakiem znamion przestępstwa na podstawie poniższego.

Jak widać z materiałów sprawy Bobkin nie przyznał się do prowadzenia agitacji antyradzieckiej, na temat przechowywania przez niego broni zeznał, że w czasie demobilizacji z szeregów RKKA zapomniał oddać posiadany przez niego rewolwer.

Z zeznań przesłuchiwanych w sprawie świadków wynika, że wypowiedzi Bobkina zakwalifikowane jako agitacja antyradziecka polegały na tym, że podczas rozmowy na temat dowództwa Armii Czerwonej Bobkin powiedział, że Trocki w czasie wojny domowej zajmował wysokie stanowisko i był wielkim strategiem.

Prokurator generalny uważa, że te wypowiedzi Bobkina zostały nieprawidłowo ocenione jako agitacja antyradziecka. Jeśli chodzi o oskarżenie Bobkina o przechowywanie bez odpowiedniego pozwolenia broni palnej, to do pociągnięcia go za to do odpowiedzialności karnej także nie było wystarczających podstaw. Bobkin 15 lat służył w Armii Radzieckiej i miał prawo do noszenia rewolweru.

Biorąc pod uwagę przytoczone okoliczności prokurator wnioskuje o ponowne rozpatrzenie niniejszej sprawy.

Po rozpatrzeniu materiałów sprawy Kolegium Wojskowe doszło do wniosku, że wypowiedzi Bobkina uznane za agitację antyradziecką nie zawierają znamion przestępstwa przewidzianego w art. 54-10 cz. 1 KK USRR, więc on został skazany za te wypowiedzi bezpodstawnie. Z materiałów sprawy widać, że Bobkin w latach 1919–1934 służył w Armii Czerwonej i zajmował dowódcze stanowiska. Po demobilizacji z szeregów Armii Czerwonej on także znajdował się na kierowniczych stanowiskach w systemie Ukrpłodoowoszcz⁸³⁹, w Obwodowym Osoawiachimie, do czasu jego aresztowania w danej sprawie pracował jako naczelnik Rejonowego Oddziału Łączności. W związku z tym należy przyznać, że za przechowywanie broni bez odpowiedniego zezwolenia Bobkin był pociągnięty do odpowiedzialności karnej bez wystarczających do tego podstaw.

Na podstawie powyższej argumentacji należy, zgodzić się ze stanowiskiem Prokuratora Generalnego ZSRR, Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRR

i orzec, że:

wyrok Trybunału Wojskowego 15. Korpusu Strzeleckiego z 31 sierpnia 1937 r. oraz orzeczenie Trybunału Wojskowego Kijowskiego Okręgu Wojskowego z 10 września 1937 r. w sprawie Bobkina Stanisława Franciszkowicza należy anulować z powodu braku znamion przestępstwa, a sprawę zamknąć.

Przewodniczący *Kostromin*
[podpis odręczny]

Członkowie: *Masłow*
 Diemidow
[podpisy odręczne]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
AU SBU CzO, spr. 5107-II, k. 126-127.

261

1962, 20 listopada, Łuck – Protokół przesłuchania Nadziei Zujewej c. Mikołaja w sprawie jej skargi dotyczącej bezpodstawnego skazania na karę 12 lat pozbawienia wolności w obozach pracy.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

20 listopada 1962 r.

m[iasto] Łuck

Przesłuchanie rozpoczęto o 10:00
zakończono o 21:00.

Ja, *st. śledczy Zarządu KGB obwodu wołyńskiego major Matwijenko*, przesłuchałem w charakterze świadka:

1.	Nazwisko	<i>Bukatko, po mężu Zujewa</i>
2.	Imię oraz imię odojcowskie	<i>Nadzieja Mikołajewna</i>
3.	Rok urodzenia	<i>1922</i>
4.	Miejsce urodzenia	<i>m[iasto] Praga (Czechosłowacja)</i>
5.	Adres	<i>m[iasto] Kirowskie⁸⁴⁰, rejon charczyżki obwód doniecki</i>
6.	Narodowość	<i>Polka</i>
7.	Obyw[atelstwo]	<i>ZSRR</i>
8.	Paszport lub in[ne] dokumenty	<i>XII-3K* nr 621938 wydany przez Ust-Ordyński⁸⁴¹ Okr[ęgowy] Oddział Mil[icji] w obwodzie irkuckim</i>
9.	Przynależność partyjna	<i>Bezpartyjna</i>
10.	Wykształcenie	<i>7 klas</i>
11.	Pochodzenie społ[eczne]	<i>Z rodziny robotnika</i>
12.	Rodzaj zajęcia	<i>Czasowo nie pracuje</i>
13.	Inne informacje	<i>W 1940 r. została skazana za szpiegostwo na 12 lat, karę odbyła w pełni</i>

O odpowiedzialności za złożenie fałszywych zeznań i o prawie do odmowy składania zeznań została uprzedzon[a] zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR.

Bukatko

[podpis odręczny]

Na postawione przez śledczego pytania mogę wyjaśnić następujące: Ja, Bukatko, po mężu Zujewa, Nadzieja Mikołajewna, urodziłam się 29 czerwca 1922 r. w mieście Praga (Czechosłowacja) w rodzinie robotnika. Mój ojciec, Bukatko Mikołaj, imienia odojcowskiego

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

nie pamiętam, narodowość – Ukrainiec, mieszkał w Pradze, pracował jako zwykły robotnik w cukrowni. Matka – Bukatko, imienia i imienia odojcowskiego nie pamiętam, była gospodynią domową. Gdzieś w 1925 r. całą rodziną przenieśliśmy się do Lwowa, gdzie mieszkaliśmy do 1934 r. Początkowo mieszkaliśmy w mieszkaniu siostry mojej matki, nazwiska i imienia, a także nazwy ulicy nie pamiętam, a potem otrzymaliśmy mieszkanie na ulicy Ormiańskiej, budynek nr 3. Ojciec początkowo pracował jako szatniarz w gimnazjum we Lwowie, a potem w kombinacie mięsnym jako robotnik, matka była gospodynią domową. We Lwowie ukończyłam 5 klas polskiej szkoły. W 1930 r. we Lwowie urodził się mój brat Jarosław. Gdzieś w 1934 r. właściciel kombinatu mięsnego zwolnił z pracy mojego ojca, więc całą rodziną wyjechaliśmy do Krakowa, gdzie mieszkali krewni mojej matki, ale jacy to byli krewni i jak mieli na nazwisko już nie pamiętam. Nie powiedziałam jeszcze, że moja matka była Polką. W Krakowie mieszkaliśmy do 1939 r. Ojciec pracował w fabryce ołówków do 1936 r., ale po śmierci Piłsudskiego ojca zwolniono z fabryki przez to, że był Ukraińcem. Po tym ojciec pracował w różnych miejscach jako pracownik najemny. W Krakowie uczyłam się przez dwa lata i w ten sposób ukończyłam 7 klas. 1 września 1939 r. Niemcy rozpoczęli wojnę z Polską i zaczęli bombardować miasta, również Kraków. Ojciec postanowił, że aby uratować się, należy uciec do Galicji. Wtedy ojciec, matka, brat i ja uciekliśmy w kierunku Lwowa. Razem z innymi uciekającymi pieszo szliśmy przez wiele dni. Pamiętam, że gdzieś na szosie nas, uchodźców, zaczęły bombardować niemieckie samoloty. Wtedy straciłam całą swoją rodzinę, tj. ojca, matkę i brata. Nie wiem, czy oni zostali zabici, czy gdzieś uciekli, ale wśród zabitych ich nie znalazłam. Tam było wiele trupów, również takich, których nie dało się rozpoznać. Po tym, razem z innymi uciekającymi, których nawet nie znałam, poszłam dalej. Idąc jeszcze przez kilka dni, doszliśmy do rzeki San, do m[ia]sta Przemyśl. Tam dowiedzieliśmy się, że wojna między Niemcami a Polską jest zakończona i na rzece San ustanowiona jest granica między Polską i Związkiem Radzieckim. Wydawało się, że można było już wracać z powrotem do domu, skoro zakończyła się wojna, ale wielu uciekających postanowiło nielegalnie przejść granicę państwową. Nie wiem, w jakim celu oni to robili, miałam wtedy tylko 17 lat. W nocy grupa uchodźców, w przybliżeniu ok. 100 osób w tym również ja, nielegalnie przeszła przez rzekę San, tj. przez granicę, niedaleko od Przemyśla i przybyła do tego miasta. Wielu uchodźców przybyło całymi rodzinami. Początkowo udaliśmy się na dworzec kolejowy w Przemyślu, gdzie znajdowało się jeszcze więcej uchodźców z Polski. Tam wszędzie już byli radzieccy wojskowi. Na dworcu przebywaliśmy przez dwa dni, następnie mężczyźni znaleźli jakieś wolne pomieszczenie, gdzie przenieśliśmy się i tam zaczęliśmy mieszkać. Większość uchodźców w tym pomieszczeniu spała na podłodze. W tym czasie poznałam jedną z rodzin,

która także pochodziła z Krakowa, ta rodzina dzieliła się ze mną swoją żywnością, ponieważ oni mieli pieniądze. Wtedy nie miałam przy sobie żadnych dokumentów ani pieniędzy. W takich warunkach mieszkaliśmy przez kilka miesięcy, nas nikt nie kontrolował i nie zmuszał do odejścia stamtąd. Słyszałam wtedy rozmowy wśród mężczyzn, że uchodźcy powinni wracać do powrotu do Polski, ale jakoby władza radziecka nie pozwala przekroczyć granicę. Wtedy zaczęły się rozmowy wśród uchodźców o tym, że z powrotem do Polski należy wracać również nielegalnie, przy czym, jakoby granicę można przejść przez rzekę Bug. W grudniu 1939 r. za radą niektórych kobiet-uchodźców pojechałam pociągiem z Przemyśla do Lwowa, żeby dowiedzieć się, czy moja ciocia dalej mieszka w tym mieście. Po przybyciu do Lwowa, poszłam do mieszkania, gdzie całą rodziną mieszkaliśmy u cioci (ulicy nie pamiętam), ale tam mi powiedzieli, że moja ciotka w tym mieszkaniu już dawno nie mieszka. Po tym wróciłam pociągiem z powrotem do Przemyśla, do znajomych uchodźców, którzy znajdowali się na miejscu. W styczniu [19]40 r. wielu uchodźców powyjeżdżało z Przemyśla. Pod koniec stycznia tegoż roku również wyjechałam z dużą grupą uchodźców pociągiem z Przemyśla. Pamiętam, że wtedy minęliśmy Lwów, Łuck i zatrzymaliśmy się w Kowlu. Na dworcu w Kowlu przebywaliśmy ok. miesiąca. Tam mężczyźni szukali możliwości przekroczenia granicy państwowej i powrotu do Polski. Wtedy słyszałam rozmowy wśród uchodźców o tym, że w rejonie Zdołbunowa mieszka jakiś mężczyzna, który może przeprowadzić ludzi przez granicę ze Związku Radzieckiego do Polski⁸⁴². Pod koniec lutego [19]40 r. z grupą uchodźców, ich nazwisk nie znam, w przybliżeniu ok. 15 osób, wsiadłam w Kowlu do pociągu i pojechaliśmy do Zdołbunowa, ale gdy przyjechaliśmy tam wczesnym rankiem, na stacji zatrzymali nas funkcjonariusze kolejowego NKWD. Wszystkich nas zaprowadzono na dworzec i każdego wzywano do gabinetu. Mnie na rozmowę do gabinetu wezwano jako ostatnią. Pozostałych uchodźców, z którymi jechałam do Zdołbunowa więcej już nie widziałam. Również nie znam nazwisk tych uchodźców. W gabinecie rozmawiał ze mną jeden funkcjonariusz NKWD nazwiska, którego nie znam. Rozmowa była bardzo krótka. Na pytanie funkcjonariusza odpowiedziałam, że granicę państwową przeszedłam nielegalnie razem z innymi uchodźcami. Funkcjonariusz coś zapisał na arkuszu papieru, podpisałam to, po czym wysłano mnie do KPZ⁸⁴³, gdzie znajdowałam się przez kilka dni. Więcej w Zdołbunowie nikt mnie nie przesłuchiwał, wysłano mnie do więzienia w Kowlu, gdzie prowadzono śledztwo w mojej sprawie przez dwa i pół miesiąca. Przesłuchiwali mnie dwaj śledczy na zmianę, [przesłuchania odbywały się] w nocy. Pamiętam, że nazwisko jednego śledczego brzmiało Łuniew, drugiego nie znam. Śledczy Łuniew na przesłuchaniach bił mnie. Na przesłuchaniach oskarżono mnie o to, że przybyłam na terytorium Związku Radzieckiego na polecenie Niemców jako szpieg. Na

pierwszych przesłuchaniach przyznałam się tylko do tego, że nielegalnie przeszłam granicę państwową, ale kategorycznie zaprzeczałam, że przybyłam do ZSRR w celu szpiegowania na polecenie Niemców. Tłumaczyłam śledczemu, że podczas przeszukania, oprócz zegarka na rękę, niczego mi nie zajęto. Jednak śledczy nadal wymagał odemnie przyznania się do szpiegostwa. Po wielokrotnych wezwaniach na przesłuchania i biciu, pragnąc zakończenia znęcania się nade mną, złożyłam wymyślane przeze mnie zeznania o tym, że przeszłam granicę państwową w celu szpiegostwa na rzecz Niemców. Szczegółów zeznań, składanych w tamtym śledztwie, teraz już nie pamiętam. W ten sposób śledztwo w mojej sprawie zakończono, a śledczy zapoznał mnie ze wszystkimi materiałami sprawy. Wtedy osobiście przeczytałam materiały sprawy. Dobrze pamiętam, że w aktach sprawy były tylko moje zeznania. Nikogo ze świadków w mojej sprawie nie przesłuchiowano jak również w materiałach sprawy nie było żadnych dowodów potwierdzających to, że przybyłam do ZSRR w celu szpiegostwa. Podpisałam wtedy protokół o zakończeniu śledztwa i sprawa była skierowana do sądu. 10 maja [19]40 r. tamże w Kowlu Trybunał Wojskowy Kijowskiego Okręgu Wojskowego skazał mnie na 12 lat ITŁ. Na posiedzenie sądowe w mojej sprawie nikogo ze świadków nie wzywano. Na przesłuchaniu w sądzie złożyłam takie same zeznania, jak podczas śledztwa przygotowawczego, tj. zeznałam, że przybyłam do ZSRR nielegalnie w celu szpiegostwa na polecenie Niemców. Szczegółów swoich zeznań teraz nie pamiętam. Na posiedzeniu sądowym złożyłam wymyślane zeznania na swoją niekorzyść tylko dlatego, że byłam bardzo przestraszona podczas śledztwa przygotowawczego. Kilka dni po posiedzeniu sądowym zostałam przeniesiona do więzienia w Łucku, następnie po niedługim czasie byłam wysłana do obwodu nowosybirskiego celem odbycia kary. Karę odbyłam w pełni. W 1952 r. zostałam zwolniona z ITŁ i skierowana na osiedlenie spec[jalne] do Krasnojarskiego Kraju, gdzie znajdowałam się do 1957 r., następnie zostałam zwolniona z osiedlenia spec[jalnego]. W 1960 r. przyjechałam do miasta Kirowske w rejonie charczyżkim obwodzie donieckim, gdzie mieszkam do dziś. Mam troje dzieci: syn – 1953 r. urodzenia, dziewczynki-bliźniaczki – [19]54 r. urodzenia. Do stycznia [19]62 r. mieszkalam i pracowałam jako wagowy na kolei, a potem zwolniłam się ze względu na chorobę i od tej pory nie pracuję. Od 1958 r. żyję bez męża. My nieoficjalnie rozeszliśmy się. W obecnym czasie przyznaję się tylko do tego, że jesienią 1939 r. nielegalnie przeszłam granicę państwową z Polski do Związku Radzieckiego. Granicę przechodziłam razem z innymi uchodźcami, ale w jakim celu to zrobiłam, teraz wyjaśnić nie mogę. Szpiegowskich zadań mi nikt nie dawał.

Pytanie: Dlaczego wcześniej nie pisaliście skarg na to, że Was bezpodstawnie skazano w 1940 r.?

Odpowiedź: Wcześniej skarg nie pisałam tylko dlatego, że byłam zdrowa fizycznie i mogłam na siebie zarabiać, a teraz, gdy zachorowałam, potrzebny jest mi staż pracy dla otrzymania renty ze względu na inwalidztwo. Dlatego teraz wnioskuje o rehabilitację.

Pytanie: Czy wiecie, gdzie w obecnym czasie znajdują się Wasi krewni?

Odpowiedź: O miejscu znajdowania się moich krewnych w obecnym czasie nic nie wiem.

Pytanie: Powiedzcie, kim jesteście z narodowości?

Odpowiedź: Jestem Polką.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic nie chcę uzupełnień swoich zeznań.

Protokół przesłuchania zapisany z moich słów prawidłowo i przeze mnie osobiście został przeczytany.

Bukatko-Zujewa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

St. śledczy Zarządu KGB

o[bwodu] w[ołyńskiego]

major

Matwijenko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

AU SBU WołO, spr. 1901-II, k. 55-56.

1963, sierpień, Seredyna Buda – Pismo Leny Wrońskiej c. Antoniego do Rady Najwyższej ZSRR w sprawie anulowania jej wyroku skazującego na karę pod zarzutem działalności antyradzieckiej.

[...]*

27 08 [19]63

Do

Rady Najwyższej ZSRR

od ob. ^{a-}Wrońskiej Leny Antoniwny^a

Proszę Radę Najwyższą ZSRR o ^{a-}ponowne rozpatrzenie mojej sprawy o skazaniu mnie w 1937 r.^a ^{a-}za działalność kontrrewolucyjną^a, ponieważ ^{a-}podobnej działalności z mojej strony nie było^a, oskarżono mnie z powodu mojego pochodzenia. Okoliczności aresztowania i skazania mnie były następujące:

W 1937 r., pracowałam w siedmioletniej szkole we wsi ^{b-}Żadowe^{844-b} ^{c-}Leoniwka^c rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego. W nocy z 17 na 18 grudnia 1937 r. zostałam aresztowana. Nie czując się niczemu winna podczas przeszukania oddałam wszystkie dokumenty o wykształceniu, stażu oraz korespondencję. W czasie przesłuchań dowiedziałam się, że przyczyną mojego aresztowania było szlacheckie pochodzenie (mój ojciec pochodził ze szlachty) oraz to, że mój brat był oficerem armii carskiej i według pogłosek w 1918 r. uciekł z białopolakami do Polski. Dwaj świadkowie, z którymi mnie skonfrontowano, oprócz kłamliwych i nielogicznych zeznań niczego powiedzieć nie mogli.

Po ok. 4 miesiącach pobytu w więzieniu, skierowano mnie do Obozu Iwdielskiego w obwodzie swierdłowskim, gdzie przebywałam do jesieni 1943 r.

W listopadzie 1943 r. zostałam zwolniona przed terminem w związku z inwalidztwem (byłam skazana przez Kolegium Specjalne na karę 10 lat).

Nie mając żadnych informacji o swoich dzieciach oraz możliwości powrotu do nich, przepracowałam na kopalniach Trustu „Czelabugol⁸⁴⁵” do jesieni 1947 r.

* Stempel wpływu prostokątny, kolor odbicia czerwony: Sekretariat Prezydium Rady Najwyższej ZSRR nr wpływu [nieczytelny], 27 08 [19]63 r.

^{a-} ^{a-} Fragment podkreślony.

^{b-} ^{b-} Wyraz skreślony.

^{c-} ^{c-} Wyraz nadpisany.

W 1945 r. wysyłałam zapytania i znalazłam córkę mieszkającą w tym czasie w Archypiwce rejonu semeniwskiego. Córka powiadomiła mnie, że obaj moi synowie poszli na front, starszy utrzymuje z nią kontakt, a o młodszym wieści nie ma od początku wojny.

W 1946 r. starszy syn po demobilizacji przyjechał do miasta Kopiejsk w obwodzie czelabińskim i tam pracuje do obecnego czasu. W 1947 r. przyjechałam do córki do miasteczka Seredyna Buda w obwodzie sumskim, gdzie mieszkam do dziś. Młodszy syn zginął na froncie bez wieści⁸⁴⁶, o czym powiadomił mnie Kopiejski GWK⁸⁴⁷.

W 1948 r. wnioskowałam o zdjęcie ze mnie karalności, ale odmówiono mi tego. Mam 62 lata. Moralnie i fizycznie jestem inwalidą.

Pracowałam przez 12 lat jako nauczycielka, a potem 4 lata na kopalni i 6 lat w łagrze. W obecnym czasie żadnej emerytury nie otrzymuję, a pracować nie jestem w stanie, zmuszona jestem żyć całkowicie na utrzymaniu dzieci, co jest dla mnie bardzo ciężkie.

Przed Leoniwką, gdzie byłam aresztowana, pracowałam we wsiach Żadowe i Maszewe tegoż rejonu semeniwskiego i nigdy nie zajmowałam się działalnością kontrrewolucyjną, uczciwie pracowałam, co mogą potwierdzić pozostający jeszcze wśród żywych towarzysze pracy i dziesiątki moich byłych uczniów, którzy jeszcze mnie pamiętają, a także kołchoźnicy wsi Żadowe.

Wrońska

Mój adres:

Obwód sumski

mist[eczko] Seredyna Buda

ul. Miczurina 14

Wrońska Lena Antoniwna

Moja karalność wisi nie tylko na mnie, ale i na dzieciach ciężkim piętnem. One niczemu nie są winne, doświadczyły wielu cierpień.

Proszę Radę Najwyższą jeszcze raz o ponowne rozpatrzenie mojej sprawy oraz o anulowanie mojej karalności, ponieważ nie jestem winna tak ciężkiego oskarżenia.

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 45-47v.

1963, 18 września, Czernihów – Postanowienie prokuratora obwodowego ds. nadzoru nad śledztwami o wznowieniu śledztwa w sprawie Leny Wrońskiej c. Antoniego, która złożyła prośbę o anulowanie jej wyroku skazującego na karę 10 lat pozbawienia wolności.

^{a-}Tajne^{-a}

Egz[emplarz] nr ^{b-}...^{-b}

„^{a-}ZATWIERDZAM^{-a}”

PROKURATOR OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

zast[ępcą] państwowego radcy sprawiedliwości

^{c-}3 rangi^{-c}

M. JERIEP⁸⁴⁸

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„18” września 1963 r.

POSTANOWIENIE

(o wznowieniu śledztwa w archiwalnej sprawie śledczej nr 7449)

18 września 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Pom[ocnik] prokuratora ds. nadzoru nad śledztwami w organach bezpieczeństwa obwodu czernihowskiego radca sprawiedliwości Cyganienko⁸⁴⁹, w tym dniu rozpatrzył archiwalną sprawę śledczą nr 7449 dotyczącą WROŃSKIEJ Leny Antoniwny w związku z otrzymaną od niej skargą.

^{a-}USTALIŁ^{-a}:

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^{b-} ^{-b} Brak wpisu.

^{c-} ^{-c} Fragment skreślony.

Decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z dnia 21 lutego 1938 r. Wrońska Lena Antoniwna została skazana na karę 10 lat pozbawienia wolności za to, że zajmowała się działalnością antyradziecką (k. spr. 33-35, 39).

Wrońska została oskarżona o prowadzenie agitacji antyradzieckiej na podstawie zeznań świadków: GIERASIMCZUKA T.F., SOŁODOWNIKA N.I., KRASNOPOLSKIEGO T.I., NAJMANA W.M. (k. spr. 20-33).

Wrońska L.A. do winy w prowadzeniu agitacji antyradzieckiej nie przyznała się (k. spr. 15-19). Z materiałami śledztwa jej nie zaznajomiono, aktu oskarżenia jej nie ogłoszono.

Biorąc pod uwagę to, że sprawę rozpatrzono w trybie pozasądowym, podjęcie prawidłowej decyzji wobec skargi nie jest możliwe.

Kierując się art. 397 oraz 399 KPK USRR,

^a-POSTANOWIŁ^{-a}:

1. Wznović śledztwo dotyczące archiwalnej sprawy śledczej nr 7449 dotyczącej Wrońskiej Leny Antoniwny.

2. Uzupełniające czynności dochodzeniowo-śledcze zlecić grupie śledczej Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego.

3. Sprawdzić w archiwach Z[arządu] KGB, czy są tam przechowywane artykuły o treści antyradzieckiej napisane do gazety ściennej przez skazaną.

^d[...] ^d 4. Ponownie szczegółowo przesłuchać skazaną Wrońską Lenę Antoniwnę.

5. Ustalić miejsce pobytu i ponownie dokładnie przesłuchać wszystkich świadków, wcześniej przesłuchiowanych w tej sprawie, w celu konkretyzacji ich zeznań o antyradzieckiej działalności skazanej.

^d[...] ^d 6. Sprawdzić w odpowiednich archiwach państ[wowych], czy znajdują się tam kompromitujące informacje na temat oskarżonej.

7. Ustalić i dokładnie przesłuchać nowych świadków, którzy dobrze znali skazaną przed jej aresztowaniem i mogliby dokładnie opowiedzieć o jej poglądach politycznych i działalności w tym kierunku.

8. Skargę Wrońskiej L.A. dołączyć do akt archiwalnej sprawy śledczej nr 7449.

^d- ^d Na lewym marginesie punkt zaznaczony znaczkiem √.

POM[OCNIK] PROKURATORA OBW[ODOWEGO] ds. NADZORU
NAD ŚLEDZTWAMI W ORGANACH BEZPIECZEŃSTWA

radca sprawiedliwości

W. Cyganienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onano] 2 egz[emplarze]

1 – dla adr[esata], 2 – [...] ⁸⁵⁰

wyk[onał] CYGANIENKO

nr 690 ВЧ^{*}

p.т. 31

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 43-44.

264

**1963, 20 września, Czernihów – Decyzja o ponownym wszczęciu śledztwa wobec Leny
Wrońskiej c. Antoniego w związku z jej prośbą o anulowanie kary.**

^aPOSTANOWIENIE^{-a}

(o przyjęciu sprawy do realizacji)

20 września 1963 r.

m[iasto] Czernihów

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

Śledczy grupy śled[czej] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan ALOSZIN, zapoznał się z materiałami archiwalnej sprawy karnej nr 7449 dotyczącej WROŃSKIEJ Leny Antoniwny. Biorąc pod uwagę to, że w sprawie należy przeprowadzić śledztwo uzupełniające zgodnie z art. 399 KPK USRR oraz kierując się art. 113 KPK USRR

^a-POSTANOWIŁ^{-a}:

Przyjąć niniejszą sprawę karną do realizacji i przystąpić do śledztwa.

ŚLED CZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 41.

265

1963, 17 października, Czernihów – Informacja z Archiwum Obwodowego w Czernihowie o braku materiałów dotyczących karalności Leny Wrońskiej c. Antoniego.

[Nadruk firmowy]*

[...]**

УРСР

УСССР

Виконком Чернігівської
обласної промислової Ради
депутатів трудящих

Исполком Черниговского
областного промышленного
Совета депутатов трудящихся

Обласний Архівний Відділ

Областной Архивный Отдел

Обласний Державний Архів

17 октября 1963 г.

Nr 0123

г[ород] Чернигов

[podpis odręczny nieczytelny]

DO

STARSZEGO ŚLEDZIEGO GRUPY ŚLED[CZEJ]

ZARZĄDU KGB przy R[ADZIE] M[INISTRÓW]

USRR ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

^{a-} tow. TRIETJAKOWA^{-a}

W odpowiedzi na pismo nr 3/7896 z 11 X 1963 r. Informujemy, że Obwodowe Archiwum nie posiada żadnych informacji dotyczących WRÓŃSKIEJ Leny Antoniwny.

DYREKTOR OBW[ODOWEGO]

ARCHIWUM PAŃST[WOWEGO]

Pletniew

[podpis maszynowy oraz odręczny]

NACZELNIK ODDZIAŁU S/F⁸⁵¹

Bielskij

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk. 2 egz.

* Nadruk firmowy w języku ukraińskim oraz rosyjskim, w tłumaczeniu: USRR Komitet Wykonawczy Czernihowskiej Obwodowej Przemysłowej Rady Deputowanych Pracujących Obwodowy Oddział Archiwalny Obwodowe Archiwum Państwowe 17 października 1963 r. nr 0123 m[iasto] Czernihów.

** Stempel wpływu prostokątny, kolor odbicia czerwony: Sekretariat Nr wpływu 18320, 18 X 1963 r.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

1 – dla adresata
2 – do akt sprawy
Sporządziła Gridina
Nr 158
17 X 1963 r.

*Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 91-91v.*

266

1963, 26 października, Seredyna Buda – Protokół przesłuchania Leny Wrońskiej c. Antoniego w związku z jej prośbą o anulowanie karalności.

KOMITET BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO
PRZY RADZIE MINISTRÓW UKRAIŃSKIEJ SRR

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

„26” października 1963 r.

m[iasto] (wieś) Seredyna Buda

Śledczy grupy śledczej Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu sumskiego lejtnant Stiepanko, zgodnie z wymaganiami art. 85, 167 i 170 KPK USRR przesłuchał w charakterze świadka:

1.	Nazwisko imię oraz imię ojcowskie	<i>Wrońska Lena Antoniwna</i>
2.	Rok urodzenia	<i>1901</i>
3.	Miejsce urodzenia	<i>st[acja] Pohrebyszczce rejonu berdyczowskiego obwodu kijowskiego</i>

4.	Obywatelstwo	[obywatel] ZSRR
5.	Narodowość	Polka
6.	Przynależność partyjna	Bezpartyjna
7.	Wykształcenie	10 klas
8.	Miejsce pracy i stanowisko	Nigdzie nie pracuje
9.	Miejsce zamieszkania	miast[eczko] Seredyna Buda, obwód sumski, ul. Miczurina 14

Przesłuchanie rozpoczęło o 15 godz. 55 min.

Przesłuchanie zakończono o 17 godz. 35 min.

Zgodnie z częścią 3 art. 167 KPK USRR *Wrońskiej L.A.* wyjaśniono obowiązki świadka i uprzedzono ją o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadome złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR.

Podpis świadka

Wrońska

^{a-}Pytanie^{-a*}: Przesłuchanie będzie przeprowadzone w języku rosyjskim. Czy potrzebujecie tłumaczenia?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Znam język rosyjski i tłumaczenia nie potrzebuję.

Pytanie: Opowiedzcie o swoim pochodzeniu społecznym.

Odpowiedź: Pochodzę z rodziny urzędnika. Ale należy powiedzieć,

*Wrońska***

[podpis odręczny]

że moi rodzice jak ojciec tak i matka pochodzą ze szlachty.

Pytanie: Czy potwierdzacie to, że Waszych rodziców rozkułaczono?

Odpowiedź: Nie, moich rodziców nie rozkułaczano, ponieważ oni zmarli jeszcze przed rewolucją październikową.

Pytanie: Za co byliście aresztowani i pociągnięci do odpowiedzialności karnej w grudniu 1937 r.?

Odpowiedź: Po moim aresztowaniu 18 grudnia 1937 r. trzy razy byłam przesłuchiwana w śledztwie przygotowawczym. Poza tym miałam konfrontacje ze świadkami Gierasimczukiem Timofiejem Wasiljewiczem i Krasnopolskim⁸⁵², jego imienia oraz imienia ojcowskiego nie pamiętam. Nie wiem, co posłużyło za podstawę dla mojego aresztowania,

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

* W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

** Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

ale już na pierwszym przesłuchaniu pełnomocnik operacyjny NKWD rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego Dinies, jego imienia oraz imienia ojcowskiego nie znam, obwiniał mnie o działalność kontrrewolucyjną. Także Dinies oskarżył mnie o przyczynienie się do zabójstwa Kirowa Siergieja Mironowicza ^b[...] ^b.

Drugie i trzecie przesłuchanie, a także konfrontacje prowadził śledczy, podobno z prokuratury, o nazwisku Wakulenko, jego imienia oraz imienia ojcowskiego nie znam. Na przesłuchaniach śledczy obwiniał mnie o działalność kontrrewolucyjną. Żadnych faktów potwierdzających moją działalność kontrrewolucyjną na przesłuchaniach nie przytaczał, tj. żadnych konkretnych pytań mi nie zadawał. Na wszystkich wyżej wspomnianych przesłuchaniach, a także konfrontacjach opowiadałam swój życiorys. Nie przyznałam się do stawianych mi zarzutów, ponieważ żadną kontrrewolucyjną działalnością nie zajmowałam się.

Bez sądu, przez Kolegium Specjalne byłam skazana na karę 10 lat pozbawienia wolności.

Pytanie: Kto był przesłuchiwany w Waszej sprawie w charakterze świadków, jakie składali oni zeznania w Waszej sprawie oraz czy potwierdzacie zeznania tych świadków?

Odpowiedź: Dobrze pamiętam, że w mojej sprawie przesłuchiwani byli w charakterze świadków Gierasimczuk Timofiej Wasiljewicz i Krasnopolski, jego imienia oraz imienia ojcowskiego nie pamiętam. Czy przesłuchiowano w mojej sprawie inne osoby jako świadków, nie wiem. Jakże zeznania składali Gierasimczuk i Krasnopolski, nie wiem, ale na konfrontacji Gierasimczuk oświadczył, że jakoby w jego obecności, o innych świadkach on nie wspominał, mówiłam o tym, że studentom wcześniej żyło się lepiej, niż w obecnych czasach, a także jakoby napisałam do szkolnej gazety ściennej piosenki o treści kontrrewolucyjnej. Innych faktów mojej działalności kontrrewolucyjnej Gierasimczuk organom śledczym nie wymieniał. Jego zeznaniom na konfrontacji zaprzeczyłam.

Świadek Krasnopolski na konfrontacji ze mną składał organom śledztwa zeznania o tym, że jakoby po otrzymaniu pieniędzy za urlop oświadczyłam, że radzieckie pieniądze to plewy, gdyby to były polskie pieniądze, to za nie można byłoby coś kupić. Tak naprawdę rozmowa po otrzymaniu pieniędzy za urlop miała miejsce, ale nie w takiej formie, a mianowicie: oświadczyłam, że otrzymane przeze mnie pieniądze za urlop w moich rękach podobnie jak plewy szybko się rozwieją, tj. szybko je stracę, ponieważ nie umiem oszczędzać. Dlatego zeznaniom Krasnopolskiego także zaprzeczyłam.

^{b-} ^b Tu i dalej po każdej odpowiedzi przesłuchiwanej odręcznie wykonana kreska, prawdopodobnie w celu uniemożliwienia dopisywania treści protokołu.

Pytanie: Czy pisaliście wiersze do gazety ściennej w szkole i dlaczego na zebraniu nauczycielskim one zostały uznane za kontrrewolucyjne?

Odpowiedź: Pracując jako nauczycielka w niepełnej średniej szkole wsi Żadowe w obwodzie czernihowskim od 1927 r. do 1936 r. rzadko pisałam wiersze do szkolnej gazety ściennej. Na zebraniu nauczycielskim moje wiersze nie były uznane za kontrrewolucyjne.

Pytanie: Kto z Waszych krewnych w obecnym czasie mieszka za granicą jakie kontakty z nim macie?

Odpowiedź: Nikt z moich krewnych nie mieszkał za granicą i nie mieszka w obecnym czasie.

Pytanie: Jak dobrze znacie Gierasimczuka Timofieja Wasiljewicza, Sołodownika Nikołaja Iwanowicza, Krasnopolskiego Tichona Iwanowicza, Nejmana Władimira Marjanowicza⁸⁵³ oraz jakie relacje z nimi mieliście?

Odpowiedź: Gierasimczuka Timofieja Wasiljewicza i Sołodownika Nikołaja Iwanowicza znałam ze wspólnej pracy w niepełnej średniej szkole wsi Leoniwka obwodu czernihowskiego od jesieni 1935 r. do dnia aresztowania. Nejmana Władimira Marjanowicza i Krasnopolskiego Tichona Iwanowicza znałam w przybliżeniu od wiosny 1936 r. do jesieni 1937 r. jako pracowników Leoniwskiej Rady Wiejskiej. Nejman był przewodniczącym, a Krasnopolski sekretarzem Rady Wiejskiej. Nasze relacje z Sołodownikiem, Nejmanem i Krasnopolskim były normalne, osobistych konfliktów nie było. W odniesieniu do Gierasimczuka uważam, że relacje między nami nie były normalne, ponieważ za często ich opinie na temat wychowania dzieci różniły się. Czy miał on do mnie jakieś osobiste pretensje, nie wiem.

Protokół przesłuchania osobiście przeczytałam, zapisany z moich słów prawidłowo.

Wrońska

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Śledczy Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR

ds. obwodu sumskiego

lejtant

Stiepanko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis na druku urzędowym w języku rosyjskim.

1963, 18 listopada, Czernihów – Decyzja śledczego Zarządu KGB o przedłużeniu okresu śledztwa w sprawie Leny Wrońskiej c. Antoniego starającej się o anulowanie jej karalności.

„WYRAŻAM ZGODĘ NA PRZEDŁUŻENIE OKRESU ŚLEDZTWA
do „18” grudnia 1963 r.”

ZAST[ĘPCA] PROKURATORA
OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

państwowy radca sprawiedliwości 3 rangi

M. Jeriep

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„18” listopada 1963 r.

^{a-}POSTANOWIENIE^{-a}

(o przedłużeniu okresu śledztwa w sprawie)

18 listopada 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Śledczy grupy śledczej Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan ALOSZIN, rozpatrzył materiały archiwalnej sprawy karnej nr 7449 WRÓŃSKIEJ Leny Antoniwny, 1901 r. urodzenia, miejsce urodzenia – st[acja] Pohrebyszczę byłego powiatu berdyczowskiego guberni kijowskiej, Polki, obywatelki ZSRR, bezpartyjnej, ze średnim wykształceniem, przed aresztowaniem pracującej jako nauczycielka w N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] we w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^aUSTALIŁ^{-a}:

WROŃSKA L.A. została aresztowana 18 grudnia 1937 r. przez nowogrodzką międzyrejonową grupę oper[acyjną] NKWD i pociągnięta do odpowiedzialności karnej zgodnie z art. 54-10 cz. 1 KK USRR.

WROŃSKA L.A. uznana została za winną tego, że mieszkając we wsi Leoniwka rejonu semińskiego obwodu czernihowskiego i pracując jako nauczycielka w Leoniwskiej N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] systematycznie szerzyła agitację antyradziecką wśród nauczycieli i kolchoźników.

21 lutego 1938 r. Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR skazało WROŃSKĄ na karę 10 lat ITŁ.

Archiwalna sprawa karna dotycząca WROŃSKIEJ L.A. 19 września 1963 r. wpłynęła do Z[arządu] KGB obwodu czernihowskiego z prokuratury obwodowej celem przeprowadzenia dodatkowego śledztwa w trybie art. 399 KPK USRR, a 20 września b.r. sprawa została przyjęta przez śledczego do realizacji.

^bW sprawie przeprowadzono następujące czynności^{-b}:

1. W trybie specjalnym została ustalona i przesłuchana skazana w sprawie WROŃSKA L.A. na temat jej aresztowania i postawionych zarzutów w śledztwie przygotowawczym oraz jej relacji ze świadkami, którzy byli przesłuchani w jej sprawie w 1937 r.

2. Wysłane zostało zapytanie i otrzymano odpowiedź z Czernihowskiego Archiwum Obwodowego w sprawie WROŃSKIEJ L.A.

3. Sprawdzono w archiwach Z[arządu] KGB niejawnosć artykułów o treści antyradzieckiej napisanych do szkolnej gazety ściennej przez skazaną WROŃSKĄ.

4. Przeprowadzono ustalenie świadków i ponownie przesłuchano NEJMANA W.M., KRASNOPOLSKIEGO T.I., SOŁODOWNIKA N.I. oraz GIERASIMCZUKA T.W., którzy wcześniej byli przesłuchani w sprawie WROŃSKIEJ.

W sprawie należy ponownie przesłuchać ustalonych starych świadków SOŁODOWNIKA N.I. oraz GIERASIMCZUKA T.W. mieszkających na terytorium rejonu semińskiego obwodu czernihowskiego celem konkretyzacji ich zeznań; ustalić i przesłuchać 4-5 nowych świadków – byłych nauczycieli Żadowskiej i Leoniwskiej szkół średnich, gdzie WROŃSKA przed aresztowaniem pracowała jako nauczycielka, przesłuchać ich na temat prowadzenia przez nią agitacji antyradzieckiej; ustalić i przesłuchać w charakterze świadków:

^b ^{-b} Fragment podkreślony.

byłego przewodniczącego Leoniwskiej Rady Wiejskiej NEJMANA W.M. oraz sekretarza Rady Wiejskiej na temat wydanych przez nich w 1937 r. zaświadczeń w sprawie WRÓŃSKIEJ oraz jej działalności antyradzieckiej. Gdyby tych świadków nie było, zwrócić się do Rady Wiejskiej po zaświadczenia na ich temat, jak również po nowe zaświadczenie do Leoniwskiej Rady Wiejskiej charakteryzujące WRÓŃSKĄ.

Na wykonanie tych czynności śledczych potrzebny jest czas, a termin zakończenia śledztwa w tej sprawie kończy się 18 listopada 1963 r.

Kierując się art. 120 KPK USRR

^a-POSTANOWIŁ^{-a}:

Skierować do prokuratora obwodu czernihowskiego wnioski o przedłużenie okresu śledztwa w sprawie WRÓŃSKIEJ Leny Antoniwny o jeden miesiąc, tj. do 18 grudnia 1963 r.

ŚLED CZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB

przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR

ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 92-93.

^aPOSTANOWIENIE^{-a}

(o przyjęciu sprawy do realizacji)

2 grudnia 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Śledczy grupy śled[czej] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan ALOSZIN, zapoznał się z materiałami archiwalnej sprawy karnej nr 7449 dotyczącej WROŃSKIEJ Leny Antoniwny,

^aUSTALIŁ^{-a}:

W niniejszej sprawie karnej należy ponownie przesłuchać dawnych świadków SOŁODOWNIKA N.I. oraz GIERASIMCZUKA T.W., w sprawie których ustalono, że mieszkają na terytorium rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego.

Poza tym ustalić i przesłuchać nowych świadków z byłych nauczycieli niepełnych szkół średnich w Żadowem oraz Leoniwce rejonu semeniwskiego, gdzie wcześniej pracowała jako nauczycielka skazana WROŃSKA L.A.

Kierując się art. 114 KPK USRR

^aPOSTANOWIŁ^{-a}:

Polecić starszemu pełnomocnikowi Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitanowi NICZIPORIENKO wykonać wskazane wyżej czynności śledcze.

ŚLED CZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 42.

269

1963, 10 grudnia, Semeniwka – Protokół przesłuchania świadka Timofieja Gierasimczuka w sprawie Leny Wrońskiej proszącej o rewizję wyroku skazującego.

Protokół przesłuchania

10 grudnia 1963 r.

m[iasto] Semeniwka

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Gierasimczuka Timofieja Wasiljewicza, 1912 r. urodzenia, urodzonego we w[si] Mytki rejonu barskiego obwodu winnickiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, żonatego, z wyższym wykształceniem, bezpartyjnego, skazanego w 1944 r. zgodnie z art. 193 KK RFSRR, pracującego jako nauczyciel matematyki w ośmioletniej szkole nr 4 w Semeniwce, mieszkającego w Semeniwce na ul. Mirosznyiwwka5.

Przesłuchanie rozpoczęto o 10:30.

Przesłuchanie zakończono o 13:10.

Świadek Gierasimczuk Timofiej Wasiljewicz o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR został uprzedzony.

T. Gierasimczuk

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Gierasimczuk wyjaśnił następująco: Wrońską Lenę Antoniwnę znam ze wspólnej pracy w siedmioklasowej szkole w Leoniwce rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego w latach 1935–1937, gdzie pracowała ona jako nauczycielka języka rosyjskiego i literatury. Nasze relacje były normalne. Jako nauczycielka,

Wrońska cieszyła się autorytetem wśród nauczycieli i uczniów, dokładnie władała praktyką nauczycielską, uczestniczyła w społecznym życiu szkoły i wsi Leoniwka, często organizowała występy artystyczne, brała udział w likwidacji niepiśmienności ludności w Leoniwce oraz brała udział w pracy wiejskiego klubu w Leoniwce. Na temat poglądów politycznych Wrońskiej niczego negatywnego powiedzieć nie mogę.

*T. Gierasimczuk**

[podpis odręczny]

^{a-}Pytanie^{-a**}: Czy byliście przesłuchiwani w sprawie Wrońskiej oraz czy pamiętacie swoje zeznania?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: W sprawie Wrońskiej byłem przesłuchiwany w drugiej połowie 1937 r., daty nie pamiętam. W czasie przesłuchania powiedziałem śledczemu o mającej miejsce w 1936 r. wypowiedzi Wrońskiej w pokoju nauczycielskim szkoły w Leoniwce o ciężkiej sytuacji materialnej w 1933 r., kiedy ludzie głodowali i ona też głodowała ze swoimi dziećmi. Innych zeznań złożonych przeze mnie w 1937 r. nie pamiętam.

Pytanie: Zostaną Wam odczytane zeznania z 20 listopada oraz z 14 i 23 grudnia 1937 r. Powiedzcie, czy prawidłowo zapisano Wasze zeznania i czy potwierdzacie je w obecnym czasie?

Odpowiedź: Z moich zeznań z 20 listopada oraz z 14 i 23 grudnia 1937 r. potwierdzam tylko fakt wypowiedzi Wrońskiej o głodzie w 1933 r., który ona przeżyła ze swoimi dziećmi, na temat którego ona wyrażała swoje niezadowolenie. Jednak podczas tej rozmowy Wrońska nie wyrażała nastroi antyradzieckich, tj. nie obwinała w tym polityki władzy radzieckiej, tylko stwierdziła fakt mającego miejsce głodu w 1933 r. O krewnych Wrońskiej za granicą w Polsce i jej kontaktach z nimi nic mi nie jest wiadomo. Wierszy o treści kontrrewolucyjnej napisanych przez Wrońską ja osobiście nie widziałem i nie czytałem. W czasie pracy w szkole w Leoniwce Wrońska żadnych wierszy do gazety ściennej nie pisała.

Pytanie: Czym spowodowane są rozbieżności w zeznaniach złożonych przez Was w 1937 r. i w obecnym czasie w odniesieniu do Wrońskiej?

Odpowiedź: Rozbieżności w zeznaniach na temat Wrońskiej złożone przeze mnie w 1937 r. i w obecnym czasie spowodowane są tym, że protokół przesłuchania z 20 listopada 1937 r. był spisany przez śledczego, nazwiska, którego nie pamiętam, w mojej obecności, ale bez mojego udziału, tj. żadnych pytań mi śledczy nie zadawał i ja na żadne nie odpowiadałem.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Po sporządzeniu protokołu przesłuchania śledczy mi go odczytał i zaproponował podpisanie. Ponieważ wyłożone w protokole fakty na temat Wrońskiej nie były mi znane, odmówiłem jego podpisania. Po tym śledczy oświadczył, że organom NKWD o wskazanych faktach wszystko jest wiadomo i że one są sprawdzone, następnie naciskał na podpisanie protokołu przesłuchania, więc podpisałem.

Na przesłuchaniu 14 grudnia 1937 r. potwierdziłem swoje zeznania na temat Wrońskiej złożone 20 listopada 1937 r., ponieważ wtedy podpisałem protokół zeznań.

Na przesłuchaniu 14 grudnia 1937 r. opowiedziałem śledczemu o wypowiedziach Wrońskiej na temat głodu w 1933 r., o czym już zeznałem powyżej. Ten fakt potwierdziłem na konfrontacji z Wrońską 23 grudnia 1937 r., o czym również wspominałem w poprzednich odpowiedziach niniejszego protokołu przesłuchania.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

T. Gierasimczuk

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania przeze mnie osobiście został przeczytany, z moich słów zapisany prawidłowo.

T. Gierasimczuk

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]

ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 52-57.

1963, 10 grudnia, Leoniwka – Protokół przesłuchania świadka Tichona Woronoja w sprawie Leny Wrońskiej ukaranej pod zarzutem działalności antyradzieckiej.

Protokół przesłuchania

10 grudnia 1963 r.

w[ieś] Leoniwka

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Woronoja Tichona Maksimowicza⁸⁵⁴, 1895 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, niekaranego, bezpartyjnego, żonatego.

Przesłuchanie rozpoczęło o 15:40.

Przesłuchanie zakończono o 16:45.

Świadek Woronoj T.M. o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR został uprzedzony.

Woronoj

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Woronoj wyjaśnił następujące: Wrońską Lenę Antoniwnę znałem jako współmieszkanekę wsi Leoniwka w okresie lat 1935–1937,

*Woronoj**

[podpis odręczny]

gdy pracowała ona jako nauczycielka w siedmioklasowej szkole w Leoniwce. O Wrońskiej jako nauczycielce wyrażali się pozytywnie uczniowie oraz ich nauczyciele. Wrońska brała udział w likwidacji niepiśmienności wśród ludności Leoniwki. O działalności antyradzieckiej Wrońskiej nic mi nie jest wiadomo. Wiem tylko, że wśród ludności Leoniwki Wrońska cieszyła się dużym autorytetem.

^{a-}Pytanie^{-a**}: Czy Wrońska umieszczała swoje wiersze w ściennych gazetach szkoły lub kołchozu?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Ja osobiście wierszy Wrońskiej nie czytałem ani nie wiem, czy pisała ona je czy nie.

Pytanie: O co jeszcze chcecie uzupełnić swoje zeznania?

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Odpowiedź: O nic więcej nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Woronoj

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania został mi przeczytany, z moich słów zapisany prawidłowo.

Woronoj

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]

ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 58-59.

271

1963, 10 grudnia, Leoniwka – Protokół przesłuchania świadka Wasilija Dolgija w sprawie Leny Wrońskiej dotyczącej rewizji jej wyroku skazującego.

Protokół przesłuchania

10 grudnia 1963 r.

w[ieś] Leoniwka

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Dołgija Wasilija Fiodorowicza, 1890 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, bezpartyjnego, wykształcenie 4 klasy, niekaranego, żonatego, emeryta.

Przesłuchanie rozpoczęto o 17:05.

Przesłuchanie zakończono o 18:10.

Świadek Dołgij W.F. o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR został uprzedzony.

W. Dołgij

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Dołgij W.F wyjaśnił następująco: Wrońską Lenę Antoniwnę znam jako

*W. Dołgij**

[podpis odręczny]

nauczycielkę w siedmioklasowej szkole w Leoniwce w latach 1935–1937. Nasze relacje były normalne. Wrońska znana mi była jako sroga i wymagająca nauczycielka, która dobrze znała swoją pracę. Wśród ludności wsi Leoniwka cieszyła się autorytetem. O wrogich wypowiedziach Wrońskiej przeciwko władzy radzieckiej nic mi nie jest wiadomo. W 1937 r. Wrońska została aresztowana, ale nie wiem za co. Dobrze pamiętam, że areszt Wrońskiej wzbudził zdziwienie u mieszkańców Leoniwki, tj. nikt nie wiedział za co ją aresztowano. Po aresztowaniu, Wrońskiej we wsi Leoniwka nikt nie widział, o jej losie nic mi nie jest wiadomo.

W. Dołgij

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania mi przeczytano, z moich słów wszystko zapisano prawidłowo.

W. Dołgij

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]
ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 62-63.

272

1963, 10 grudnia, Leoniwka – Protokół przesłuchania świadka Romana Garmaja w sprawie Leny Wrońskiej proszącej o rewizję jej wyroku.

Protokół przesłuchania

10 grudnia 1963 r.

w[ieś] Leoniwka

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Garmaja Romana Michajłowicza, 1895 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, wykształcenie 4 klasy, bezpartyjnego, niekaranego, żonatego, pracującego jako magazynier w Sielpo⁸⁵⁵ wsi Kostobobr⁸⁵⁶.

Przesłuchanie rozpoczęto o 20:50.

Przesłuchanie zakończono o 21:40.

Świadek Garmaj R.M. został uprzedzony o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR.

Garmaj

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Garmaj wyjaśnił następująco: Wrońską Lenę

*Garmaj**

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

[podpis odręczny]

Antoniwnę znam ze wspólnej pracy w siedmioklasowej szkole w Leoniwce w latach 1936–1937. Nasze relacje były normalne. Wrońska Lena Antoniwna pracowała w szkole jako nauczycielka języka rosyjskiego i literatury, ja w tym czasie pracowałem jako kierownik gospodarczy oraz księgowy w szkole. Wrońska jako nauczycielka, cieszyła się dużym autorytetem wśród nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Okazywała pomoc słabszym uczniom. O wrogich wypowiedziach Wrońskiej w duchu antyradzieckim mi nic nie jest wiadomo. Wrońska była skromną osobą, wychowywała troje dzieci, żyła bez męża, ponieważ był on pijakiem, z zawodu był agronomem. Nie wiem, co posłużyło za przyczynę aresztowania Wrońskiej w 1937 r.

Garmaj

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania przeze mnie został przeczytany, z moich słów zapisany prawidłowo.

Garmaj

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]
ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 60-61.

1963, 11 grudnia, Kostobobr – Protokół przesłuchania świadka Piotra Jacenki w sprawie skazanej pod zarzutem działalności antyradzieckiej Leny Wrońskiej.

Protokół przesłuchania

11 grudnia 1963 r.

w[ieś] Kostobobr

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Jacenkę Piotra Romanowicza, 1903 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca w[si] Kostobobr, rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela ZSRR, członka KPZR, z wyższym wykształceniem, żonatego, niekaranego, zasłużony dla państwa emeryt.

Świadek Jacenko P.R. został uprzedzony o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR.

Jacenko

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Jacenko Piotr Romanowicz wyjaśnił następujące: Wrońską Lenę Antoniwnę znam od 1930 r. ze wspólnej pracy w siedmioklasowych szkołach we wsiach Leoniwka i Żadowe, relacje z Wrońską miałem normalne. Wrońska Lena Antoniwna była nauczycielka języków rosyjskiego i niemieckiego,

*Jacenko**

[podpis odręczny]

cieszyła się zasłużonym autorytetem wśród nauczycieli i uczniów. Brała aktywny udział w społecznym życiu szkoły, była przewodniczącą Miestkomu⁸⁵⁷ oraz redaktorem związkowej gazety szkolnej. W 1936 r. zostałem przeniesiony z siedmioklasowej szkoły w Żadowem do siedmioklasowej szkoły w Leoniwce w charakterze dyrektora celem podniesienia poziomu szkoły. Wtedy też do siedmioklasowej szkoły w Leoniwce przeniesiono Wrońską Lenę Antoniwnę w charakterze zastępcy dyrektora, także celem podniesienia poziomu szkoły. Pracę w szkole Wrońska wykonywała sumiennie. Poglądy polityczne Wrońskiej mogą scharakteryzować tylko z pozytywnej strony.

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{a-}Pytanie^{-a**}: Czy Wrońska pisała wiersze do gazety ściennej szkoły i o jakiej treści?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: Tak, Wrońska pisała wiersze do szkolnej gazety ściennej, w których krytykowała niedociągnięcia w pracy niektórych nauczycieli oraz złe podejście do nauki słabszych uczniów. Wiersze Wrońskiej żadnych wrogich idei nie zawierały.

Pytanie: Co Wam jest wiadomo o wrogiej działalności Wrońskiej?

Odpowiedź: O wrogiej działalności Wrońskiej przeciwko władzy radzieckiej nic nie jest mi wiadomo. Jako stary komunista uważam, że Wrońska Lena Antoniwna była uczciwym radzieckim człowiekiem. Od 1930 r. do 1937 r., tj. do dnia jej aresztowania, mogę scharakteryzować ją tylko z pozytywnej strony, zarówno jej pracę jak i poglądy polityczne.

Pytanie: Czy chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: Nie, nic więcej do swoich zeznań dodać nie mogę.

Jacenko

[podpis odręczny]

Protokół przesłuchania przeze mnie osobiście przeczytany, z moich słów zapisany prawidłowo.

Jacenko

[podpis odręczny]

Przesłuchanie rozpoczęto o 11:45.

Przesłuchanie zakończono o 13:30.

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]
ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 64-66.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

1963, 12 grudnia, Archypiwka – Informacja Rady Wiejskiej o pracy zawodowej i postawie politycznej Leny Wrońskiej skazanej pod zarzutem prowadzenia działalności antyradzieckiej.

USRR

KOMITET WYKONAWCZY
ARCHYPIWSKIEJ RADY WIEJSKIEJ

Robotniczych Deputowanych

rejonu semeniwskiego

obwodu czernihowskiego

12 grudnia 1963 r.

Nr 77

w[ieś] Archypiwka

Informacja-charakterystyka

Niniejszym potwierdzając to, że obywatelka Wrońska Lena Antoniwna od 1935 r. do 1937 r. pracowała jako nauczycielka języka rosyjskiego oraz kier[owniczka] oddziału nauczania w szkole siedmioklasowej w Leoniwce. Z narodowości Wrońska L.A. jest Polką, pochodzi ze szlachty. Pracując w szkole była redaktorem gazety ściennej. Kompromitującymi materiałami na Wrońską L.A. Archypiwska Rada Wiejska nie dysponuje.

[Pieczęć]*

УССР

Исполнительный Комитет

* Pieczęć okrągła w kolorze granatowym z godłem USRR w środku i napisem w otoku w języku rosyjskim, w przekładzie: USRR Komitet Wykonawczy Archypiwskiej Wiejskiej Rady Robotniczych Deputowanych rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego.

Архиповского Сельского Совета
Депутатов и Трудящихся
Семёновского района
Черниговской области

Przewodniczący Rady Wiej[skiej]
Sekretarz [Rady Wiejskiej]

[podpis odręczny nieczytelny]
[podpis odręczny nieczytelny]

*Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 83.*

275

1963, 12 grudnia, Żadowe – Protokół przesłuchania świadka Tatiany Fied'kowej w sprawie Leny Wrońskiej skazanej pod zarzutem działalności antyradzieckiej.

Protokół przesłuchania

12 grudnia 1963 r.

w[ieś] Żadowe

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Fied'kową Tatianę Fiodorownę, 1901 r. urodzenia, urodzoną i mieszkankę w[si] Żadowe rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukrainkę, obywatelkę ZSRR, ze średnim wykształceniem, bezpartyjną, niekaraną, emerytkę.

Przesłuchanie rozpoczęło o 15:55.

Przesłuchanie zakończono o 16:50.

Świadek Fied'kowa Tatiana Fiodorowna o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR została uprzedzona.

Fied'kowa

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Fied'kowa wyjaśniła następujące: Wrońską Lenę Antoniwnę znam ze wspólnej pracy w siedmioklasowej szkole w Żadowem w latach 1930–1935. W tym czasie pracowałam jako nauczycielka w klasach 1-4, a Wrońska uczyła języka rosyjskiego i literatury w klasach 5-7. Nasze relacje z Wrońską były normalne. Jako nauczycielka Wrońska dobrze znała swój przedmiot, cieszyła się autorytetem wśród pedagogów i uczniów. Brała aktywny udział w życiu społecznym szkoły i wsi Żadowe. Wrońska często występowała z pogadankami wśród kołchoźników, rozpowszechniała bojowe⁸⁵⁸ ulotki wśród brygad w kołchozie i pisała wiersze dla gazety ściennej kołchozu.

*Fied'kowa**

[podpis odręczny]

Wrońska także brała udział w tworzeniu gazetki szkolnej. W przybliżeniu w 1934 r. Wrońska umieszczała w gazecie ściennej swoje wiersze, w których krytykowała brak nafty, przez co uczniowie i nauczyciele zmuszeni byli pracować w nieoświetlonych pomieszczeniach. Za ten wiersz kierownictwo rejonu skrytykowało Wrońską, ale kto dokładnie to zrobił, nie pamiętam po tak długim czasie.

^{a-}Pytanie^{-a**}: Co Wam jest wiadomo o antyradzieckiej działalności Wrońskiej Leny Antoniwny i w czym ona wyrażała się?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: O antyradzieckiej działalności Wrońskiej Leny Antoniwny nic mi nie jest wiadomo. Osobiście od Wrońskiej Leny nie słyszałam żadnych wrogich wypowiedzi w stosunku do władzy radzieckiej.

Pytanie: O co chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: Osobiście uważam Wrońską Lenę Antoniwnę za dobrego, uczciwego człowieka sumiennie odnoszącego się do swojej pracy w szkole.

Fied'kowa

[podpis odręczny]

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanej.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Protokół przesłuchania mi odczytano, z moich słów wszystko zapisano prawidłowo.

Fied'kowa

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]

ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 67-70.

276

1963, 12 grudnia, Żadowe – Protokół przesłuchania świadka Filipa Nosalewca w sprawie Leny Wrońskiej skazanej pod zarzutem działalności antyradzieckiej.

Protokół przesłuchania

12 grudnia 1963 r.

w[ieś] Żadowe

Funkcjonariusz Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan Nicziporienko w tym dniu przesłuchał w charakterze świadka:

Nosalewca Filipa Kiryłowicza, 1899 r. urodzenia, urodzonego i mieszkańca w[si] Żadowe rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, Ukraińca, obywatela

ZSRR, wykształcenie 6 klas, bezpartyjnego, niekaranego, żonatego, zasłużonego przed państwem emeryta.

Przesłuchanie rozpoczęto o 15:05.

Przesłuchanie zakończono o 15:50.

Świadek Nosalewicz F.K. został uprzedzony o odpowiedzialności za odmowę złożenia zeznań oraz za świadomie złożenie fałszywych zeznań zgodnie z art. 178 i 179 KK USRR.

Nosalewicz

[podpis odręczny]

W istocie zadawanych pytań świadek Nosalewicz wyjaśnił następująco: Wrońską Lenę Antoniwnę znam ze wspólnej pracy w siedmioklasowej szkole w Żadowem

*Nosalewicz**

[podpis odręczny]

w latach 1931–1933. W tym czasie pracowałem jako kierownik biblioteki szkolnej, a Wrońska L.A jako nauczycielka. Nasze relacje były normalne, osobistych sporów nie mieliśmy. Jako pracownika szkoły mogę scharakteryzować Wrońską Lenę Antoniwnę z pozytywnej strony. Cieszyła się ona autorytetem wśród pedagogów szkoły, uczniów i ich rodziców. Brała udział w życiu społecznym szkoły oraz wsi Żadowe, występowała z lekcjami przed ludnością wsi i w szkole. Mnie osobiście Wrońska pomagała w korekcie artykułów do gazety rejonowej na temat walk dywizji [Nikołaja] Szczorsa w okresie wojny domowej, uczestnikiem których byłem osobiście. Na temat poglądów politycznych Wrońskiej nic negatywnego powiedzieć nie mogę, osobiście żadnych wrogich wypowiedzi o władzy radzieckiej ze strony Wrońskiej nie słyszałem.

^{a-}Pytanie^{-a**}: Co Wam jest wiadomo o antyradzieckiej działalności Wrońskiej Leny Antoniwny i w czym ona się wyrażała?

^{a-}Odpowiedź^{-a}: O antyradzieckiej działalności Wrońskiej Leny Antoniwny mi nic nie jest wiadomo.

Pytanie: O co chcecie uzupełnić swoje zeznania?

Odpowiedź: O nic nie chcę uzupełnić swoich zeznań.

Nosalewicz

[podpis odręczny]

* Koniec strony. Każda strona protokołu przesłuchania potwierdzona podpisem przesłuchiwanego.

^{a-} ^{-a} W protokole wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zostały podkreślone.

** W celu lepszej czytelności tekstu wyrazy „pytanie” i „odpowiedź” zapisujemy kursywą.

Protokół przesłuchania przeczytałem, z moich słów wszystko zapisano prawidłowo.

Nosalewiec

[podpis odręczny]

Przesłuchał:

Funkcjonariusz Z[arządu] KGB [przy Radzie Ministrów USRR]
ds. o[bwodu] cz[ernihowskiego]

kapitan

Nicziporienko

[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 71-73.

277

1963, 17 grudnia, Czernihów – Postanowienie śledczego grupy śledczej Zarządu KGB w sprawie zgromadzonych dokumentów dotyczących anulowania karalności Leny Wrońskiej c. Antoniego.

^aPOSTANOWIENIE^a

17 grudnia 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Śledczy grupy śledczej Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan ALOSZIN, rozpatrzył materiały sprawy dotyczące odmowy anulowania karalności WROŃSKIEJ L.A.

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^a-USTALIŁ^{-a}

W materiałach sprawy dotyczących odmowy anulowania karalności WROŃSKIEJ L.A. znajdują się następujące dokumenty: decyzja w sprawie odmowy anulowania karalności WROŃSKIEJ L.A. z 29 marca 1951 r. (k. spr. 1), prośba WROŃSKIEJ L.A. o anulowanie karalności z 15 stycznia 1951 r. (k. spr. 2), zaświadczenie o zwolnieniu WROŃSKIEJ z miejsca pozbawienia wolności nr 1053/29063 z 28 października 1943 r. (k. spr. 3), zaświadczenie nr 41 z 12 stycznia 1951 r. wydane przez Seredynobudzką Radę Miejską potwierdzające miejsce zamieszkania Wrońskiej (k. spr. 4), protokół przesłuchania świadka OLEJNIKA Grigorija Fomicza (k. spr. 5), protokół przesłuchania świadka RIEWIENKI Aleksandra Siergiejowicza (k. spr. 6), protokół przesłuchania świadka SZAŁOMIEJEWA Trofima Romanowicza (k. spr. 7), którzy 23 stycznia 1951 r. zostali przesłuchani w sprawie WROŃSKIEJ L.A. oraz zaświadczenie Pohrebyszczeńskiej Rady Wiejskiej obwodu winnickiego z 12 czerwca 1951 r.

Biorąc pod uwagę to, że wyżej wskazane protokoły przesłuchań świadków, zaświadczenia oraz inne dokumenty są bezpośrednio powiązane z archiwalną sprawą karną nr 7449 dotyczącą WROŃSKIEJ Leny Antoniwny

^a-POSTANOWIŁ^{-a}

Decyzję w sprawie odmowy anulowania karalności WROŃSKIEJ L.A., prośbę WROŃSKIEJ, zaświadczenie o zwolnieniu WROŃSKIEJ z miejsca pozbawienia wolności, zaświadczenie wydane przez Seredynobudzką Radę Miejską, protokoły przesłuchań świadków OLEJNIKA, RIEWIENKI, SZAŁOMIEJEWA oraz zaświadczenie Pohrebyszczeńskiej Rady Wiejskiej obwodu winnickiego z akt sprawy o odmowie anulowania karalności WROŃSKIEJ wyjąć i dołączyć do archiwalnej sprawy karnej nr 7449 dotyczącej WROŃSKIEJ Leny Antoniwny.

Kopię niniejszego postawienia przesłać do UAG Z[arządu] KGB przy RM USRR obwodu czernihowskiego.

ŚLED CZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 74.

278

1963, 18 grudnia, Czernihów – Informacja naczelnika Zarządu KGB o braku w zasobach archiwum artykułów o treści antyradzieckiej rzekomo napisanych przez Lenę Wrońską c. Antoniego.

INFORMACJA

[Archiwum] Z[arządu] KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego żadnych artykułów o treści antyradzieckiej napisanych do gazety ściennej przez skazaną WROŃSKĄ Lenę Antoniwnę a zajętych u niej [podczas przeszukania] nie posiada.

ŚLEDCZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„18” grudnia 1963 r.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

1963, 18 grudnia, Czernihów – Postanowienie śledczego Zarządu KGB o anulowaniu decyzji Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 1938 r. skazującej Lenę Wrońską c. Antoniego pod zarzutem prowadzenia działalności antyradzieckiej.

„^{a-}ZATWIERDZAM^{-a}”

NACZ[ELNIK] ZARZĄDU KGB
przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR
ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

pułkownik *I. Kozacziok*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„20” grudnia 1963 r.

^{a-}POSTANOWIENIE^{-a}

(w archiwalnej sprawie karnej nr 7449)

18 grudnia 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Śledczy grupy śledczej Zarządu KGB przy R[adzie] M[inistrów] USRR ds. obwodu czernihowskiego kapitan ALOSZIN, rozpatrzył materiały archiwalnej sprawy karnej nr 7449 WROŃSKIEJ Leny Antoniwny, 1901 r. urodzenia, miejsce urodzenia – m[iasto] Pohrebyszczcze byłego rejonu berdyczowskiego obwodu kijowskiego (obecnie winnickiego), Polki, obywatelki ZSRR, bezpartyjnej, ze szlachty, ze średnim wykształceniem, niekaranej, przed aresztowaniem pracującej jako nauczycielka w

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] we w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, mieszkającej we wsi Leoniwka, a także odwołanie oraz skargę skazanej WROŃSKIEJ L.A. oraz materiały śledztwa dodatkowego.

^aUSTALIŁ^{-a}:

WROŃSKA L.A. 18 grudnia 1937 r. została aresztowana i pociągnięta do odpowiedzialności karnej za prowadzenie agitacji antyradzieckiej, 21 lutego 1938 r. Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR skazało ją na karę 10 lat ITŁ.

WROŃSKA Lena Antoniwna została uznana za winną tego, że będąc nauczycielką systematycznie prowadziła agitację antyradziecką, rzucała oszczerstwa na władzę radziecką i kolchozy, pisała do szkolnej gazety wiersze o treści kontrrewolucyjnej, wyrażała defetystyczne poglądy i miała kontakt ze swoim bratem mieszkającym za granicą (k. spr. 14, 33-35).

WROŃSKĄ oskarżono na podstawie zeznań przesłuchanych w sprawie świadków: GIERASIMCZUKA T.W. (k. spr. 20-23), SOŁODOWNIKA N.I. (k. spr. 24-26), KRASNOPOLSKIEGO T.I. (k. spr. 27-29) i NEJMANA W.M. (k. spr. 30-31), którzy na przesłuchaniach w 1937 r. zeznali, że WROŃSKA systematycznie prowadziła agitację antyradziecką skierowaną przeciwko istniejącemu ustrojowi w ZSRR, pisała do szkolnej gazety wiersze o treści kontrrewolucyjnej, nie uczestniczyła w życiu społecznym szkoły i wsi, za granicą miała krewnych i utrzymywała z nimi kontakt.

Przesłuchana w charakterze oskarżonej WROŃSKA L.A. do winy się nie przyznała i podczas śledztwa oświadczyła, że nigdy działalności antyradzieckiej nie prowadziła, jest z narodowości Polką, ma jednego brata w Polsce, ale kontaktów z nim nie utrzymuje. Dalej zeznała, że pisała wiersze do szkolnej gazety ściennej, ale one nie miały treści kontrrewolucyjnej, krytykowała w nich niedociągnięcia w pracy niektórych nauczycieli oraz brak nafty dla oświetlenia szkoły (k. spr. 16-17, 18-19).

W procesie kontroli sprawy WROŃSKIEJ ustalono i ponownie przesłuchano świadka GIERASIMCZUKA T.W., który swoim wcześniej złożonym zeznaniem na przesłuchaniach 20 listopada, 14 grudnia i podczas konfrontacji z WROŃSKĄ 23 grudnia 1937 r. w pełni zaprzeczył i oświadczył, że jego pierwsze zeznania napisał sam śledczy bez jego udziału i zmusił go do podpisania protokołu. Chociaż on żadnych zeznań o antyradzieckiej działalności WROŃSKIEJ nie składał, to na ostatnim przesłuchaniu oraz podczas konfrontacji z oskarżoną zmuszony był potwierdzić „swoje pierwsze zeznania”. W obecnym czasie GIERASIMCZUK

niczego nie zeznał o antyradzieckiej działalności WROŃSKIEJ, scharakteryzował ją tylko z pozytywnej strony (k. spr. 52-57).

Zeznania świadków SOŁODOWNIKA N.I. i NEJMANA W.M. z 1937 r. nie mogą być obiektywnymi dowodami w sprawie, ponieważ świadek SOŁODOWNIK na pierwszym przesłuchaniu niczego o antyradzieckiej działalności nie zeznał, a na drugim przesłuchaniu 14 grudnia 1937 r. oświadczył, że ona w jego obecności wypowiadała się w duchu antyradzieckim.

Świadek NEJMAN zeznał o tym, że WROŃSKA prowadziła agitację antyradziecką i wypowiadała poglądy defetystyczne, ale jego zeznania są niekonkretne i obalone materiałami śledztwa dodatkowego (k. spr. 25, 26, 30-31, 53-57, 59, 60-61, 63, 64-66, 68-70).

WROŃSKA nie przyznała swojej winy w prowadzeniu agitacji antyradzieckiej, konfrontacje z wyżej wymienionymi świadkami nie były przeprowadzane, ani z ich zeznaniami, ani z materiałami sprawy zapoznana nie była. Poza tym świadkowie SOŁODOWNIK N.I. i NEJMAN W.M. byli przesłuchani z naruszeniem prawa (k. spr. 26, 30-31).

Zeznania świadka KRASNOPOLSKIEGO T.I. także nie mogą służyć za dowód w sprawie, ponieważ on również został przesłuchany z naruszeniem prawa i przez tegoż funkcjonariusza NKWD ROZNOŚCZIKOWA, który przesłuchiwał świadka GIERASIMCZUKA T.W., ostatni w obecnym czasie w pełni zaprzeczył swoim zeznaniom i oświadczył, że on takich zeznań na temat WROŃSKIEJ nie składał, napisał je sam śledczy. Poza tym, zeznania świadka KRASNOPOLSKIEGO T.I. obalono materiałami kontroli sprawy (k. spr. 27-29, 32, 50, 53-57, 64-66).

W procesie śledztwa dodatkowego w sprawie byli ustaleni i przesłuchani świadkowie: WORONÓJ T.M., GARMAJ R.M., DOŁGIJ W.F., JACENKO P.R., FIED'KOWA T.F. oraz NOSALEWIEC F.K., którzy zeznali, że o antyradzieckiej działalności WROŃSKIEJ im nic nie jest wiadomo. Wszyscy charakteryzowali ją tylko z pozytywnej strony (k. spr. 58-59, 60-61, 62-63, 64-66, 68-70, 71-73).

Jeszcze w 1951 r. w sprawie WROŃSKIEJ byli przesłuchani świadkowie: OLEJNIK G.F., RIEWIENKO A.S. i SZĄŁOMIEJEW T.R., którzy niczego o antyradzieckiej działalności WROŃSKIEJ nie zeznali i wszyscy scharakteryzowali ją tylko z pozytywnej strony (k. spr. 79, 80, 81).

Przesłuchana 26 października 1963 r. WROŃSKA L.A. zeznała, że nigdy agitacji antyradzieckiej nie prowadziła, na władzę radziecką oszczerstw nie rzucała, defetystycznych poglądów nie wyrażała. Pisała wiersze do szkolnej gazety ściennej, ale one nie miały treści kontrewolucyjnej. Nie wie również, co posłużyło za podstawę jej aresztowania, ale na

przesłuchaniach ją obwiniano o prowadzenie działalności kontrrewolucyjnej oraz przyczynienie się do zabójstwa Kirowa S.M. Na tym przesłuchaniu WRÓŃSKA zeznała, że rzeczywiście rozmawiała o pieniądzach ze świadkiem KRASNOPOLSKIM, ale ona wtedy oświadczyła tylko, że nie umie oszczędzać pieniędzy (k. spr. 49-51).

Świadek GIERASIMCZUK T.W. w pełni zaprzeczył swoim zeznaniom na temat pisania przez oskarżoną WRÓŃSKĄ wierszy o treści kontrrewolucyjnej do szkolnej ściennej gazety. Poza tym jego zeznania zostały obalone zeznaniami świadków JACENKI P.R. i FIED'KOWEJ T.F. (k. spr. 64-66, 68-69).

Ponownie przesłuchać świadków SOŁODOWNIK N.I., NEJMAN W.M. i KRASNOPOLSKIEGO T.I. nie było możliwym, ponieważ pierwszy z nich zmarł w 1959 r., drugi został rozstrzelany przez Niemców w 1941 r., a miejsca znajdowania się KRASNOPOLSKIEGO nie ustalono (k. spr. 84-85, 86-87, 88-89).

W ten sposób podczas przeprowadzonej kontroli sprawy WRÓŃSKIEJ L.A. jej nie udowodniono zarzucanej w akcie oskarżenia wrogiej działalności antyradzieckiej.

Na podstawie wyłożonego

^aPOSTANAWIA^a

Decyzję Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 21 lutego 1938 r. wobec WRÓŃSKIEJ Leny Antoniwny anulować i sprawę wobec niej zamknąć zgodnie z art. 213 cz. 2 KPK USRR.

ŚLED CZY GRUPY ŚLED[CZEJ] Z[ARZĄDU] KGB

przy R[ADZIE] M[INISTRÓW] USRR

ds. OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

kapitan

Aloszin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 94-96.

1963, [po 20 grudnia], Czernihów – *Decyzja prokuratora obwodu czernihowskiego o anulowaniu wyroku Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 1938 r. skazującego Lenę Wrońską c. Antoniego na 10 lat łagrów.*

^{a-}Tajne^{-a}

Egz. nr ^{b-}_____^{-b}

^{c-}DO

PREZYDIUM CZERNIHOWSKIEGO
SĄDU OBWODOWEGO^{-c}

SPRZECIW

(w trybie nadzoru)

W sprawie WROŃSKIEJ Leny Antoniwny

Na podstawie postanowienia Kolegium Specjalnego przy NKWD USRR z 21 lutego 1938 r. została skazana na karę 10 lat ITŁ

WROŃSKA Lena Antoniwna, 1901 r. urodzenia, urodzona w m[ieście] Pohrebyszczce rejonu berdyczowskiego obwodu żytomierskiego, Polka, obywatelka ZSRR, bezpartyjna, ze szlachty, ze średnim wykształceniem, niekarana, przed aresztowaniem pracująca jako nauczycielka w N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] we w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, mieszkająca we wsi Leoniwka.

Wrońska L.A. została uznana za winną tego, że będąc nauczycielką systematycznie prowadziła agitację antyradziecką, rzucała oszczerstwa na władzę radziecką i system

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^{b-} ^{-b} Brak wpisu.

^{c-} ^{-c} Fragment podkreślony.

kołchozowy, pisała do szkolnej gazety wiersze o treści kontrrewolucyjnej, wyrażała defetystyczne poglądy (k. spr. 33-35, 39).

Wrońską oskarżono na podstawie zeznań przesłuchanych w sprawie świadków: Gierasimczuka T.W., Sołodownika N.I., Krasnopolskiego T.I. i Nejmana W.M. (k. spr. 20-31).

Postanowienie Kolegium Specjalnego w niniejszej sprawie podlega anulowaniu, ponieważ przeprowadzone w 1963 r. śledztwo dodatkowe ustaliło, że Wrońska została skazana bezpodstawnie.

Wrońska L.A. zaprzeczyła zarzutom prowadzenia agitacji antyradzieckiej podczas przesłuchania w 1937 r., jak również podczas ponownego przesłuchania w 1963 r. (k. spr. 16-19, 49-51).

Ponownie przesłuchany świadek Gierasimczuk T.W., który swoim wcześniej złożonym zeznaniem na przesłuchaniach w 1937 r. zaprzeczył, oświadczył, że jego pierwsze zeznania w 1937 r. napisał sam śledczy bez jego udziału i zmusił go do podpisania protokołu. Chociaż on żadnych zeznań o antyradzieckiej działalności Wrońskiej nie składał, na następnych przesłuchaniach zmuszony był potwierdzić „swoje pierwsze zeznania”. Na temat antyradzieckiej działalności Wrońskiej nic nie jest mu wiadomo, jej pracę w szkole scharakteryzował pozytywnie (k. spr. 20-23, 52-57).

Jeszcze raz przesłuchani świadkowie Woronój T.M., Garmaj R.M., Dołgij W.F., Jacenko P.R., Fied'kowa T.F. oraz Nosalewicz F.K., którzy dobrze znali Wrońską przed jej aresztowaniem, zeznali, że o antyradzieckiej działalności skazanej nic im nie jest wiadomo. Wszyscy scharakteryzowali ją tylko z pozytywnej strony (k. spr. 58-73). Jeszcze w 1951 r. w sprawie Wrońskiej przesłuchano świadków: Olejnika G.F., Riewienkę A.S. i Szołomiejewa T.R., którzy także niczego o antyradzieckiej działalności Wrońskiej nie zeznali i scharakteryzowali ją z pozytywnej strony (k. spr. 79-81).

Świadek Gierasimczuk T.W. w pełni zaprzeczył swoim zeznaniom na temat napisania przez Wrońską do szkolnej ściennej gazety wierszy o treści antyradzieckiej, jego zeznania na ten temat w pełni obalone zostały zeznaniami świadków Jacenki P.R. i Fied'kowej T.F. (k. spr. 64-66, 68-69).

Ponownie przesłuchać świadków Sołodownika N.I., Nejmana W.M., Krasnopolskiego T.I. nie było możliwości, ponieważ pierwszy z nich zmarł w 195^d-9^d r., drugi rozstrzelany został przez Niemców w 1941 r., a miejsca znajdowania się Krasnopolskiego nie ustalono (k. spr. 84-89).

^{d-} ^{-d} Poprawiono.

Jednak ich zeznania nie mogą posłużyć za dowody z następujących powodów: Sołodownik N.I. na pierwszym przesłuchaniu niczego o antyradzieckiej działalności Wrońskiej nie zeznał, a na drugim przesłuchaniu 14 grudnia 1937 r. oświadczył, że ona w jego obecności wypowiadała się w duchu antyradzieckim.

Zeznania świadka Nejmana W.M. o antyradzieckich wypowiedziach Wrońskiej są niekonkretne, zapisane ogólnymi frazami. Sołodownik i Nejman przesłuchani zostali z naruszeniem prawa, podczas kontroli sprawy ^eich zeznania^e nie potwierdziły się (k. spr. 25-26, 30-31, 53-57, 59-61, 63-66, 68-79).

Zeznania ^fświadka^f Krasnopolskiego T.I. także nie mogą posłużyć za dowód, ponieważ on także jak świadek Gierasimczuk im zaprzeczył (k. spr. 27-29, 32, 50, 53-57, 64-66).

Innych obiektywnych dowodów potwierdzających prowadzenie przez Wrońską działalności antyradzieckiej ani w materiałach z 1937 r., ani w dodatkowym śledztwie w 1963 r. nie zdobyto.

Na podstawie wyłożonego oraz kierując się art. 25 Rozporządzenia o nadzorze prokuratorskim w ZSRR

^aPROSZE:^a

Postanowienie Kolegium Specjalnego NKWD ZSRR z 21 lutego 1938 r. wobec WROŃSKIEJ Leny Antoniwny anulować, jej sprawę zamknąć w związku z brakiem znamion przestępstwa.

PROKURATOR OBWODU CZERNIHOWSKIEGO

państwowy radca sprawiedliwości 3 rangi

kapitan

M. Jeriep

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Informacja:

Sprawę poddano kontroli na wniosek Wrońskiej Leny Antoniwny zamieszkałej w obwodzie sumskim, mias[teczku] Seredyna Buda, ul. Miczurina 14.

^e ^e Fragment nadpisany odręcznie.

^f ^f Wyraz poprawiony, było „świadków”.

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 97-99.

281

1963, 29 grudnia, Czernihów – Postanowienie Prezydium Sądu Obwodowego o anulowaniu decyzji Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 1938 r. skazującej Lenę Wrońską c. Antoniego na 10 lat łagrów pod zarzutem prowadzenia działalności antyradzieckiej.

^a-Sprawa nr 2-61/63H^{*-a}

Postanowienie

29 grudnia 1963 r.

m[iasto] Czernihów

Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego w składzie:

Przewodniczącego – Tarasowa P.A.⁸⁵⁹

członków prezydium: Rymunicza K.P., Wierieszczagi M.F.⁸⁶⁰, Cziernyszowa W.I.⁸⁶¹
oraz Kojdina J.K.

z udziałem prokuratora Miasnikowa J.J.

Rozpatrzyło sprawę karną w związku ze sprzeciwem prokuratora obwodu czernihowskiego od decyzji Kolegium Specjalnego przy NKWD USRR z 21 lutego 1938 r.

Wskazaną decyzją

WROŃSKA Lena Antoniwna, 1901 r. urodzenia, urodzona w m[ieście]

Pohrebyszczce rejonu berdyczowskiego obwodu żytomierskiego, Polka, obywatelka

^{a-} ^{-a} Adnotacja odręczna.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

ZSRR, bezpartyjna, ze szlachty, ze średnim wykształceniem, niekarana, przed aresztowaniem pracująca jako nauczycielka w N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] we w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego, mieszkająca we wsi Leoniwka, została skazana na karę 10 lat ITŁ.

Wrońska uznana została za winną tego, że będąc nauczycielką systematycznie zajmowała się agitacją antyradziecką, rzucała oszczerstwa na władzę radziecką i system kolchozowy, pisała do szkolnej gazety wiersze o treści kontrrewolucyjnej, wyrażała poglądy defetystyczne.

W sprzeciwie podjęto kwestię anulowania decyzji Kolegium Specjalnego oraz zamknięcia sprawy Wrońskiej w związku z brakiem w jej działaniach znamion przestępstwa.

Prokurator Miasnikow sprzeciw podtrzymuje.

Sprzeciw podlega uwzględnieniu zgodnie z następującymi podstawami: Wrońska L.A. nie przyznała się do prowadzenia działalności antyradzieckiej, zaprzeczyła temu na przesłuchaniu w 1963 r. (k. spr. 16-19, 49-51).

Organy śledztwa oskarżyły Wrońską na podstawie zeznań przesłuchanych świadków: Gierasimczuka T.W., Sołodownika N.I., Krasnopolskiego T.I. i Nejmana W.M.

Ponownie przesłuchany podczas kontroli sprawy świadek Gierasimczuk T.W. zaprzeczył wcześniej złożonym zeznaniom i oświadczył, że jego pierwsze zeznania w 1937 r. zostały sfalszowane przez śledczego, który zmusił go do podpisania protokołu przesłuchania. Na następnych przesłuchaniach on zmuszony był potwierdzać okoliczności, wskazane w poprzednich protokołach. Gierasimczuk także oświadczył, że o działalności antyradzieckiej Wrońskiej nic mu nie było wiadomo, jej pracę scharakteryzował pozytywnie (k. spr. 20-23, 52-57).

Podczas kontroli sprawy w 1951 r. byli przesłuchani świadkowie: Olejnik G.F., Riewienko A.S. i Szołomiejew T.R., którzy nic nie zeznali o działalności antyradzieckiej Wrońskiej i scharakteryzowali ją pozytywnie (k. spr. 79-81).

Ponownie przesłuchani w sprawie świadkowie Woronow T.M., Garmaj R.M., Dołgij W.F., Jacenko P.R., Fied'kowa T.F. oraz Nosalewicz F.K., którzy dobrze znali Wrońską przed jej aresztowaniem, zeznali, że o jej działalności antyradzieckiej im nic nie jest wiadomo. Wszyscy scharakteryzowali Wrońską pozytywnie (k. spr. 58-73).

Zeznania świadków Sołodownika i Nejmana nie mogą posłużyć za dowody winy skazanej, tj. zostali oni przesłuchani z naruszeniem prawa. Zeznania ich są niekonkretne, zapisane ogólnymi frazami i obalone materiałami kontroli.

Zeznania świadka Krasnopolskiego T.I. także nie mogą posłużyć za dowody, ponieważ on także jak świadek Gierasimczuk im zaprzeczył (k. spr. 27-28, 32, 50, 53-57, 64-65).

Innych dowodów organa śledcze nie zdobyły.

Biorąc pod uwagę powyższe Prezydium uważa, że Wrońską skazano bezpodstawnie. Kierując się art. 388 i 393 KPK USRR Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego POSTANAWIA sprzeciw uwzględnić.

Decyzję Kolegium Specjalnego przy NKWD USRR z 21 lutego 1938 r. anulować i sprawę wobec Wrońskiej Leny Antoniwny zamknąć w związku z brakiem w jej działaniach znamion przestępstwa.

Przewodniczący Prezydium Czernihowskiego
Sądu Obwodowego

P. Tarasow
[podpis odręczny]

Oryginał. Rękopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 100-101v.

282

1964, 2 stycznia, Czernihów – Pismo przewodniczącego Sądu Obwodowego w sprawie rehabilitacji Leny Wrońskiej c. Antoniego skazanej w 1938 r. na 10 lat łagrów za rzekome prowadzenie działalności antyradzieckiej.

USRR
CZERNIHOWSKI SĄD OBWODOWY

„2” stycznia 1964 r.

Nr 2/61/64H*

Do
Ob[ywatełki] Wrońskiej Leny Antoniwny,
zamiesz[kałej] w obwodzie sumskim,
mias[teczku] Seredyna Buda, ul. Miczurina 14.

Przesyłam zaświadczenie o Waszej rehabilitacji.

^{a-}Jednocześnie wyjaśniam, że w sprawie zwrotu skonfiskowanego majątku lub rekompensaty jego wartości należy zwracać się do Z[arządu] KGB^{-a}.

Wobec rehabilitowanych oraz członków ich rodzin ustalono prawa i ulgi przewidziane Postanowieniem Rady Ministrów ZSRR z 8 września 1955 r. nr 1655, z którymi można zapoznać się w Komitecie Wykonawczym miejscowej Rady Deputowanych Pracujących.

Załącznik: zaświadczenie.

Przewodniczący Czernihowskiego
Sądu Obwodowego

Wierieszczaga⁸⁶² (b-Ł. Ałczin^{863-b})
[podpis odręczny]

TARASOW
[podpis maszynowy]

[Załącznik do pisma nr 2/61/64H*]

^{c-}ZAŚWIADCZENIE^{-c}

2 stycznia [19]64 r.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^{a-} ^{-a} Fragment wielokrotnie skreślony.

^{b-} ^{-b} Nazwisko skreślone.

^{c-} ^{-c} Wyraz podkreślony.

Sprawę dotyczącą Wrońskiej Leny Antoniwny ponownie rozpatrzyło Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego 29 grudnia 1963 r.

Postanowienie Kolegium Specjalnego przy NKWD USRR z 21 lutego 1938 r. w sprawie Wrońskiej Leny Antoniwny anulowano, a jej sprawę zamknięto w związku z brakiem znamion przestępstwa określonego w akcie oskarżenia.

W ten sposób Wrońska Lena Antoniwna została zrehabilitowana.

Wrońska L.A. przed aresztowaniem pracowała jako nauczycielka w N[iepełnej] Sz[kole] Ś[redniej] we w[si] Leoniwka rejonu semeniwskiego obwodu czernihowskiego.

PRZEWODNICZĄCY CZERNIHOWSKIEGO

SĄDU OBW[ODOWEGO]

Wierieszczaga

[podpis odręczny]

TARASOW

[podpis maszynowy]

Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.

Załącznik: maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 7666, k. 102-103.

283

1989, 20 lutego, Równe – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Jana Gajka s. Jakuba skazanego w 1940 r. na karę 8 lat łagrów pod zarzutem, że jest „elementem społecznie niebezpiecznym”.

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

ml. lejtnant]

W. Polewoj

[podpis maszynowy]

„20”lutego 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do *Gajka*⁸⁶⁴ *J.J.*

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 1584)

N[azwisko], i[mię oraz] i[mię odojcowskie]	<i>Gajek Jan Jakubowicz</i>
Data i rok urodzenia	<i>1901 r. ur[odzenia]</i>
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	<i>W[ieś] Holendry⁸⁶⁵, gubernia kielecka</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Starszy lekarz szpitala wojskowego</i>
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	<i>M[iasto] Równe</i>
Informacje o krewnych	<i>Krewni mieszkają w Niemczech i Polsce</i>
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Został aresztowany 9 grudnia 1939 r., oskarżony na podstawie art. 54-13 KK USRR, od 1928 r. był etatowym lekarzem wojskowym Armii Polskiej w stopniu kapitana. 2 listopada 1940 r. przez Kolegium Specjalne NKWD ZSRR został skazany na karę 8 lat ITŁ jako społecznie niebezpieczny element.</i>

Gajek J.J. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego]

radca sprawiedliwości *W. Mielniszczin*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB
obwodu rówieńskiego

pułkownik *N. Jariemienko*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onał] *major Kostyrin*

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 32, k. 26.

284

1989, 9 sierpnia, Równe – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Heleny Bańkowskiej c. Antoniego zesłanej w 1941 r. do Kraju Krasnodarskiego na okres 5 lat pod zarzutem współpracy w okresie międzywojennym z polskim wywiadem wojskowym.

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

mł. lejtnant W. Polewoj

[podpis maszynowy]

„9”sierpnia 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do *Bańkowskiej*⁸⁶⁶ *H.A.*

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 9323)

N[azwisko], i[mię oraz] i[mię odojcowskie]	<i>Bańkowska Helena Antoniwna</i>
Data i rok urodzenia	<i>1893</i>
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	<i>W[ieś] Jasieniec⁸⁶⁷, rejon dąbrowicki, obwód rówieński, ^{a-}Polka^{-a}</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Właścicielka kinoteatru</i>
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	<i>M[iasto] Dąbrowica, obwód rówieński.</i>
Informacje o krewnych	<i>Bańkowskiej H.A. oraz jej krewnych mieszkających w obwodzie rówieńskim nie udało się ustalić.</i>
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Została aresztowana 6 stycznia 1940 r. w związku z podejrzeniem o związki z byłym polskim wywiadem wojskowym, oskarżona o dokonanie przestępstwa przewidzianego w art. 54-13 KK USRR. Decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 7 VI [19]41 r. została zesłana do Kraju Krasnodarskiego na okres pięciu lat.</i>

Bańkowska H.A. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

^{a-} ^{-a} Dopisano czarnym atramentem.

Starszy pomocnik prokuratora ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego]

radca sprawiedliwości *W. Mielniszczin*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB
obwodu rówieńskiego

pułkownik *N. Jariemienko*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onał] *Smyk*

[podpis odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na maszynopisie w języku rosyjskim.

DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 413, k. 84.

285

1989, 21 sierpnia, Czernihów – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Józefa Wojciechowicza s. Franciszka skazanego w 1938 r. na karę 10 lat łagrów za agitację kontrrewolucyjną.

ZATWIERDZAM

Zastępca prokuratora obwodu czernihowskiego

starszy radca sprawiedliwości *W.I. Grigorjew*⁸⁶⁸

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„21” sierpnia 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do WOJCIECHOWICZA⁸⁶⁹ JÓZEFA FRANCISZKOWICZA
według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 5433)

Nazwisko, imię oraz imię ojcowskie	WOJCIECHOWICZ JÓZEF FRANCISZKOWICZ
Data i rok urodzenia, narodowość	14 V 1874 r., Polak
Miejsce urodzenia	W[ieś] Janowo, powiat ihumieński, Polska
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	Lampiarz st[acji] Bachmacz K[olei] Moskiewsko-Kijowskiej
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	M[iasto] Bachmacz
Informacje o krewnych	Nie ustalono
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	Został aresztowany 28 I [19]38 r., oskarżony o prowadzenie agitacji antyradzieckiej. Decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 20 III 1938 r. bez powołania się na artykuł Kodeksu Karnego został skazany na 10 lat ITŁ.

WOJCIECHOWICZ JÓZEF FRANCISZKOWICZ podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora obwodu ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego] *N.K. Korolenko*⁸⁷⁰

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Naczelnik pododdziału Z[arządu] KGB USRR
obwodu czernihowskiego

*J.I. Polunin*⁸⁷¹

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 10343, k. 28.

286

**1989, 31 sierpnia, Czernihów – Decyzja prokuratora wojskowego w sprawie rehabilitacji
Wacława Wolta s. Wojciecha rozstrzelanego w 1937 r. pod zarzutem działalności
szpiegowskiej na rzecz Polski.**

ZATWIERDZAM

Prokurator wojskowy

Czerwonego Sztandaru Kijowskiego Okręgu Wojskowego

generał major sprawiedliwości *Frołow*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

31 września 1989 r.

POSTANOWIENIE

w odniesieniu do Wolta Wacława Wojciechowicza

według materiałów sprawy karnej (arch. nr 7884)

Nazwisko, imię oraz imię odojcowskie	Wolt Wacław Wojciechowicz
Data i rok urodzenia, narodowość	1 września 1900 r., Polak
Miejsce urodzenia	M[iasto] Łomża, Polska

Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	Kierownik stołówki
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	M[iasto] Mychajło-Kociubynśke, obwód czernihowski
Informacje o krewnych	Na terytorium obwodu czernihowskiego krewni nie mieszkają
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	Został aresztowany 23 września 1937 r., oskarżony o działalność szpiegowską (bez powołania się na artykuł Kodeksu Karnego). Zgodnie z postanowieniem Lud[owego] Kom[isarza] S[praw] W[ewnętrznych] i Prokuratora ZSRR z 25 listopada 1937 r. został rozstrzelany.

Wolt Waclaw Wojciechowicz podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Naczelnik pododdziału Z[arządu] KGB USRR

obwodu czernihowskiego

J.I. Połunin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Starszy pomocnik prokuratora wojskowego KOW⁸⁷²

pulkownik sprawiedliwości

I.W. Owczarienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 10316, k. 22.

1989, 31 sierpnia, Czernihów – *Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Jana Kurka s. Franciszka skazanego w 1937 r. na 10 lat łagrów pod zarzutem działalności szpiegowskiej na rzecz Polski.*

ZATWIERDZAM

Zastępca prokuratora obwodu czernihowskiego

starszy radca sprawiedliwości *W.I. Grigorjew*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„31” sierpnia 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do *KURKA*⁸⁷³ *Jana Franciszkowicza*

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 7020)

Nazwisko, imię oraz imię ojcowskie	<i>KUREK Jan Franciszkowicz</i>
Data i rok urodzenia, narodowość	<i>1898 r., Polak</i>
Miejsce urodzenia	<i>W[ieś] Olechów Nowy guberni radomskiej, Polska</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny (wykluczony w związku z czystką w partii)</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Stolarz fabryki makaronów</i>
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	<i>M[iasto] Czernihów</i>
Informacje o krewnych	<i>Nie ustalono</i>

Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>aresztowany 21 IX [19]37 r., oskarżony o kontakty z polskim konsulem w Charkowie, ukrycie faktu walki ze Związkiem Radzieckim w latach 1919-1921 podczas wstępowania do WKP(b). Postanowieniem Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 5 XI [19]37 r. skazany na 10 lat ITŁ.</i>
--	---

Kurek Jan Franciszkowicz podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora obwodu ds. nadzoru nad śledztwem

w organach bezpieczeństwa państ[wowego]

N.K. Korolenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Naczelnik pododdziału Z[arządu] KGB USRR

obwodu czernihowskiego

J.I. Polunin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9026, k. 21.

1989, 4 września, Czernihów – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Franciszka Wierlińskiego s. Michała rozstrzelanego w 1937 r. pod zarzutem prowadzenia agitacji kontrrewolucyjnej.

ZATWIERDZAM

Zast[ępc]a prokuratora obwodu czernihowskiego
starszy radca sprawiedliwości *W.I. Grigorjew*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„4” września 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do Wierlińskiego⁸⁷⁴ Franciszka Michałowicza
według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 8168)

Nazwisko, imię oraz imię ojcowskie	Wierliński Franciszek Michałowicz
Data i rok urodzenia, narodowość	1897 r., Polak
Miejsce urodzenia	M[iasto] Bar, obwód winnicki
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	Bezpartyjny
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	Pracownik poczty w m[ieście] Czernihów.
Informacje o krewnych	Na terytorium obwodu czernihowskiego nie ustalono.
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	Został aresztowany 20 września 1937 r. Oskarżony o prowadzenie agitacji kontrrewolucyjnej (bez powołania się na artykuł Kodeksu Karnego). Zgodnie z postanowieniem Lud[owego] Kom[isarza] S[praw] W[ewnętrznych] i Prokuratora ZSRR z 8 grudnia 1937 r. został rozstrzelany.

Wierliński Franciszek Michałowicz podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora obwodu ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego] *N.K. Korolenko*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Naczelnik pododdziału Z[arządu] KGB USRR
obwodu czernihowskiego *J.I. Polunin*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 9117, k. 43.

289

**1989, 14 września, Czernihów – Decyzja prokuratora wojskowego w sprawie rehabilitacji
Mieczysława Wołosiewicza s. Ludwika rozstrzelanego w 1937 r. pod zarzutem działalności
szpiegowskiej na rzecz Polski.**

ZATWIERDZAM

Prokurator wojskowy
Czerwonego Sztandaru Kijowskiego Okręgu Wojskowego
generał major sprawiedliwości *Frołow*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

14 września 1989 r.

POSTANOWIENIE

w odniesieniu do Wołosiewicza Mieczysława Ludwikowicza
według materiałów sprawy karnej (arch. Nr 6904)

Nazwisko, imię oraz imię ojcowskie	Wołosiewicz Mieczysław Ludwikowicz
Data i rok urodzenia, narodowość	25 grudnia 1898 r., Polak
Miejsce urodzenia	M[iasto] Mińsk
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	Bezpartyjny
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	Maszynista parowozu czernihowskiej lokomotywowni.
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	M[iasto] Czernihów
Informacje o krewnych	Na terytorium obwodu czernihowskiego nie ustalono krewnych.
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	Został aresztowany 21 września 1937 r. Został oskarżony o działalność szpiegowską na rzecz Polski (art. 54-6 KK USRR). Zgodnie z postanowieniem Lud[owego] Kom[isarza] S[praw] W[ewnętrznych] i Prokuratora ZSRR z 25 listopada 1937 r. został rozstrzelany.

Wołosiewicz Mieczysław Ludwikowicz podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Naczelnik pododdziału Z[arządu] KGB USRR
obwodu czernihowskiego

J.I. Pohunin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Starszy pomocnik prokuratora wojskowego KOW
pułkownik sprawiedliwości

I.W. Owczarienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.
DACzO, f. P-8840, op. 3, spr. 11713, k. 59.

290

1989, 20 września, Równe – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Włodzimierza Andruszki s. Jana skazanego w 1941 r. na karę 8 lat łagrów pod zarzutem działalności w polskiej antyradzieckiej organizacji powstańczej.

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

mł. lejtnant]

Polewoj W.S.

[podpis odręczny]

„20” września 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do ^{a-}.....^{-a}

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 9382)

Nazwisko, imię oraz imię odojcowskie	Andruszko ⁸⁷⁵ Włodzimierz Janowicz
Data i rok urodzenia	1923 r.
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	W[ieś] Stolbiec, rejon dubieński, obywatel ZSRR.
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	Bezpartyjny

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Uczący się</i>
Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	M[iasto] Czernihów
Informacje o krewnych	<i>Matka Andruszko Maria Antonowna, m[iasto] Dubno, siostry Maria Janowna – 1924 r. [urodzenia], Katarzyna Janowna – ^{b-}1^{-b}933 r. [urodzenia], m[iasto] Dubno.</i>
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Został aresztowany 19 marca 1940 r., postawiono mu zarzuty 28 marca 1940 r. Decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 25 stycznia 1941 r. został skazany na 8 lat ITŁ za to, że był członkiem polskiej antyradzieckiej organizacji powstańczej.</i>

Zgodnie z materiałami sprawy Andruszko W.J. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początkulat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora ds. nadzoru nad śledztwem

w organach bezpieczeństwa państ[wowego] *W.D. Mielniszczin*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB

obwodu rówieńskiego

N.A. Jariemienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onał] *Machariniec*

„20”września 1989 r.

^{b-} ^{-b} Poprawiono.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 1004, k. 70.

291

1989, 15 listopada, Równe – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Stanisława Stępnia s. Franciszka skazanego w 1941 r. na karę 8 lat ITŁ pod zarzutem aktywnej działalności antyradzieckiej.

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

ml. lej[t]nant]

W.S. Polewoj

[podpis odręczny]

„15” listopada 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do Stępnia⁸⁷⁶ S.F.

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 1646)

N[azwisko], i[mię oraz] i[mię ojcowskie]	<i>Stępień Stanisław Franciszkowicz</i>
Data i rok urodzenia	<i>1902</i>
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	<i>W[ieś] Kutanowo⁸⁷⁷, gmina Balińska⁸⁷⁸, powiat kielecki, mieszkał w m[ieście] Korzec, [ul.] Kościelna 6, Polak, obywatel Polski.</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Bez określonego zajęcia.</i>

Miejsce zamieszkania przed aresztowaniem	M[iasto] Czernihów
Informacje o krewnych	<i>Żona Stępień Marianna Makarowna – 1918 r. [urodzenia], synowie: Witold-Kazimierz – 1932 r. [ur.], Zbigniew-Stanisław – 1936 r. [ur.].</i>
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Został aresztowany 4 kwietnia 1940 r., postawiono mu zarzuty 24 maja 1940 r. Postanowieniem Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 29 marca 1941 r. zgodnie z art. 54-13 KK USRR skazany na karę 8 lat ITŁ. Uznany za winnego za aktywną walkę z ruchem rewolucyjnym.</i>

Stępień S.F. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora ds. nadzoru nad śledztwem

w organach bezpieczeństwa państ[wowego] *W.D. Mielniszczin*

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB

obwodu rówieńskiego

N.A. Jariemienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onał] *Machariniec*

„15”listopada 1989 r.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 870, k. 39.

1989, 15 listopada, Równe – *Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Józefa Sidorowicza s. Andrzeja skazanego w 1940 r. na karę 8 lat łagrów pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej.*

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

ml. lejtnant]

W.S. Polewoj

[podpis odręczny]

„15”listopada 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do *Sidorowicza*⁸⁷⁹ J.A.

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 1656)

N[azwisko], i[mię oraz] i[mię odojcowskie]	<i>Sidorowicz Józef Andrzejewicz</i>
Data i rok urodzenia	<i>1918 r. urodzenia</i>
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	<i>W[ieś] Milcza, rejon dubieński, Polak, obywatelstwo polskie, mieszkaniec m[iasta] Dubno, ul. Ceglana 31.</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Strażak Straży Pożarnej w Dubnie.</i>
Informacje o krewnych	<i>Żona Sidorowicz Anna – 1918 r. [urodzenia], bracia: Stanisław – 1926 [roku ur.], Kazimierz – 1917 [roku ur.], Paweł – 1927 [roku ur.], Tadeusz – 1930 [roku ur.], Janek – 1916 [roku ur.].</i>

Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Został aresztowany ^{a-}26^{-a} marca 1940 r., postawiono mu zarzuty 18 lipca 1940 r. 29 marca 1941 r. decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR skazany na okres 8 lat ITŁ za to, że był członkiem kontrrewolucyjnej armii powstańczej zgodnie z art. 54-2, 54-11 KK USRR.</i>
--	--

Sidorowicz J.A. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

Starszy pomocnik prokuratora ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego] *W.D. Mielniszczin*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB
obwodu rówieńskiego *N.A. Jariemienko*
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Wyk[onał] *Machariniec*
„15” listopada 1989 r.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.
DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 1003, k. 52.

1989, 4 grudnia, Równe – Decyzja prokuratora w sprawie rehabilitacji Jana Kornafela s. Walentego skazanego w 1941 r. na karę 8 lat łagrów pod zarzutem przynależności do polskiej powstańczej organizacji antyradzieckiej.

„ZATWIERDZAM”

Zast[ępc]a prokuratora obwodu rówieńskiego

st. radca sprawiedliwości Ł.W. Kołour

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„4” grudnia 1989 r.

DECYZJA

w odniesieniu do *Kornafela*⁸⁸⁰ J.W.

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 9543)

N[azwisko], i[mię oraz] i[mię odojcowskie]	<i>Kornafel Jan Walentynowicz</i>
Data i rok urodzenia	<i>1893 r.</i>
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	<i>M[iasto] Grodzisko Dolne, Niemcy, Polak, obywatel ZSRR.</i>
Informacje o przynależności partyjnej (w tym numer legitymacji partyjnej)	<i>Bezpartyjny</i>
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	<i>Bez określonego zajęcia.</i>
Informacje o krewnych	<i>Siostra Pelc Apolonia Walentynowna, 50 lat, mieszka w Grodzisku Dolnym (Niemcy).</i>
Data aresztowania, przedstawione oskarżenie, kiedy i przez jaki niesądowy organ była podjęta decyzja w sprawie	<i>Został aresztowany 23 09 [19]40 r., oskarżony o to, że od lutego 1940 r. był aktywnym członkiem polskiej powstańczej organizacji antyradzieckiej – art. 54-2 i 54-11 KK USRR. Zgodnie z decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 31 05 [19]41 r. został skazany na 8 lat w ITŁ.</i>

Zgodnie z posiadanymi materiałami Kornafel J.W. podpada pod działanie art. I Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 16 stycznia 1989 r. „O dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących odnowienia sprawiedliwości wobec ofiar represji mających miejsce w latach 30-40. i na początku lat 50.”.

*P.o. starszego pomocnika prokuratora
ds. nadzoru nad śledztwem
w organach bezpieczeństwa państ[wowego]
radca sprawiedliwości*

W.D. Mielniszczin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

*Zastępca naczelnika Z[arządu] KGB
obwodu rówieńskiego*

N.A. Jariemienko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Dienisienko „^{a-} ... ^{-a}” ^{a-} ^{-a} 198^{a-} ... ^{-a} r.

Oryginał. Wpisy odręczne na druku urzędowym w języku rosyjskim.

DARO, f. P-2771, op. 2, spr. 1024, k. 95.

1989, 4 grudnia, Czernihów – Decyzja obwodowego prokuratora o anulowaniu wyroku skazującego w 1935 r. Juliana Staniszewskiego s. Juliana na karę 5 lat pozbawienia wolności pod zarzutem agitacji kontrrewolucyjnej.

^{a-} ^{-a} Brak wpisu.

ZATWIERDZAM

Zast[ępc]a] prokuratora obwodu czernihowskiego
st. radca sprawiedliwości 3 rangi

*Dacenko N.I.*⁸⁸¹

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„5” grudnia 1989 r.

DECYZJA

4 grudnia 1989 r.

m[iasto] Czernihów

Prokurator oddziału prokuratury obwodu czernihowskiego Łapa, rozpatrzył w trybie nadzoru materiały archiwalnej sprawy karnej nr 1768 Staniszewskiego J.J.⁸⁸²

USTALIŁ:

Wyrokiem Kolegium Specjalnego sądu liniowego Kolei Południowo-Zachodniej z 11 października 1935 r.

Staniszewski Julian Julianowicz, 1886 r. urodzenia, urodzony w m[ieście] Warszawa (Polska), poddany USRR, mieszkaniec m[iasta] Pryłuki, obwód czernihowski, Polak, urzędnik, piśmienny, bezpartyjny, żonaty, wcześniej niekarany

został skazany na podstawie art. 54-10 KK USRR na karę 5 lat pozbawienia wolności w dalekich miejscach uwięzienia z ograniczeniem praw publicznych na okres 3 lat zgodnie z pkt. a, б, в * art. 29 KK USRR (k. spr. 58-60).

Postanowieniem Kolegium ds. Transportu Sądu Najwyższego ZSRR z 19 grudnia 1935 r. wyrok Kolegium Specjalnego sądu liniowego Kolei Południowo-Zachodniej z 11 października 1935 r. wobec Staniszewskiego J.J. został utrzymany w mocy (k. spr. 62).

Zgodnie z wyrokiem Staniszewski J.J. został uznany za winnego tego, że był nastawiony antyradziecko oraz był stronnikiem „polskiego nacjonalizmu”, w czasie swojej pracy systematycznie prowadził agitację kontrrewolucyjną wśród urzędników. Celem wywołania

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „в”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

konfliktów między urzędnikami a robotnikami, otwarcie dyskredytował przedsięwzięcia partii i rządu w temacie zwiększenia wynagrodzenia robotnikom wiodących profesji, a z drugiej strony próbował dyskredytować partię i rząd powołując się na niskie zarobki robotników. Podczas omawiania obrad VII Kongresu Kominternu⁸⁸³ dyskredytował go w kwestii wojny. Świadomie wykorzystując analfabetyzm polityczny swoich współpracowników aktywnie rozpowszechniał teorie kontrrewolucjonistów Trockiego i Zinowjewa oraz innych dotyczącą niemożliwości zbudowania socjalizmu w jednym państwie i industrializacji państwa. Podczas tychże rozmów był stronnikiem imperialistycznego zajęcia przez Polskę prawobrzeżnej Ukrainy i części Białorusi.

Staniszewski J.J. został oskarżony o popełnienie inkryminowanego mu przestępstwa na podstawie zeznań świadków: Baczewskiego L.N.⁸⁸⁴ (k. spr. 24-25), Dubrowy A.I.⁸⁸⁵ (k. spr. 26), Dienisienki F.I.⁸⁸⁶ (k. spr. 27), Szolca W.A.⁸⁸⁷ (k. spr. 30), Gurinienki D.J.⁸⁸⁸ (k. spr. 35), którzy zeznali, że Staniszewski J.J. wyrażał^a [...] swoje niezadowolenie z tego, że robotnikom podwyższono wynagrodzenie, a urzędnikom nie, obwiniając w tym rząd. Nie wierzył w możliwość zbudowania socjalizmu w Związku Radzieckim twierdząc, że przy każdym ustroju społecznym będą wojny, ponieważ zawsze były. Nie był zgodny z prowadzeniem industrializacji w państwie, uważał za prawidłowe postanowienia tych przywódców, którzy stawiali na rozwój przemysłu lekkiego produkującego artykuły masowego użytku. Także on twierdził, że Związek Radziecki nie zrezygnował z polityki zajęcia cudzych terytoriów. Mówił, że Polska jest silnym krajem i może przywrócić swoje terytoria odebrane przez carską Rosję.

Podczas śledztwa przygotowawczego i w sądzie Staniszewski J.J. nie przyznał się do prowadzenia agitacji kontrrewolucyjnej i zeznał, że swoje wypowiedzi on opierał na informacjach z prasy.

Z materiałów sprawy wynika, że Staniszewski J.J. wyrażał swój subiektywny stosunek do wydarzeń tego okresu, oceniając je nie wzywał do obalenia, zniszczenia lub osłabienia władzy radzieckiej. Kolegium Specjalne sądu liniowego Kolei Południowo-Zachodniej nieprawidłowo oceniło wypowiedzi Staniszewskiego J.J. jako czyny kontrrewolucyjne przewidziane w art. 54-10 KK USRR.

Na podstawie wyłożonego

POSTANAWIA

^{a-} ^{-a} Wyraz wielokrotnie zamazany.

1. Wyrok Kolegium Specjalnego sądu liniowego Kolei Południowo-Zachodniej z 11 października 1935 r. oraz postanowienie Kolegium ds. Transportu Sądu Najwyższego ZSRR z 19 grudnia 1935 r. wobec Staniszewskiego Juliana Julianowicza anulować, a jego sprawę zamknąć w związku z nieudowodnieniem mu wymienionego przestępstwa.

2. Archiwalną sprawę karną nr 1768 dotyczącą Staniszewskiego J.J. skierować do Prokuratury Ukraińskiej SRR celem podjęcia decyzji o wniesieniu sprzeciwu w trybie nadzoru do Sądu Najwyższego Ukraińskiej SRR.

Prokurator oddziału prokuratury
obwodu czernihowskiego

A.P. Łapa

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„^{b-}Zgadzam się^{-b}”

Starszy pomocnik prokuratora obwodu czernihowskiego
ds. nadzoru nad śledztwami w organach
bezpieczeństwa państwowego
st. radca justycji

N.K. Korolenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 1768-II, k. 65-66.

1989, [16] grudnia, Lwów – Wywiad Stanisława Stępnia przeprowadzony z pierwszym prezesem Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej prof. Leszkiem Mazepą, na temat odradzania się życia społecznego Polaków we Lwowie i na Ukrainie.

^{b-} ^{-b} Fragment podkreślony.

Mamy historyczną szansę.

**Z profesorem Leszkiem Mazepą⁸⁸⁹, prezesem Towarzystwa Kultury
Lwowa i Ziemi Lwowskiej⁸⁹⁰ rozmawia Stanisław Stępień**

– *Panie Profesorze, pozwoli Pan, że naszą rozmowę zacznę od zarzutu. Po co tworzyć we Lwowie polskie Towarzystwo Kultury Lwowa i Ziemi Lwowskiej, skoro w Kijowie działa mający już kilkudziesięcioletnią tradycję Polski Związek Społeczno-Kulturalny z zakresem oddziaływania na całą Ukrainę. Przecież to rozproszenie sił społeczności polskiej.*

– Proszę Pana, od lat zarówno u nas, jak i w Polsce i w innych państwach obozu socjalistycznego, usiłowano w zwulgaryzowany sposób przedstawiać kwestię tzw. unifikacji życia społecznego. Wysuwano więc hasło „w jedności siła”, przenosząc je nie tylko na formę, ale i na treść. Tymczasem wiemy, że społeczeństwo może dochodzić do celu różnymi drogami. Dlatego należy raczej powiedzieć „w różnorodności siła i bogactwo życia społecznego”. Tak więc powstanie naszego Towarzystwa w dniu 3 XII 1988 r. wcale nie miało na celu rozbicia środowisk polskich na Ukrainie, ale ich wzbogacenie. Prócz tego, na decyzję o utworzeniu Towarzystwa wpłynęły dwie kwestie. Po pierwsze, ziemia lwowska w okresie niewoli znajdowała się w zaborze austriackim, co po wprowadzeniu autonomii Galicji pozwoliło na rozwój zarówno polskiego, jak i ukraińskiego życia kulturalnego w oparciu o dorobek cywilizacyjny Zachodu. W okresie 1918-1939 znajdowała się w państwie polskim kontynuującym i wzbogacającym wcześniejsze procesy życia kulturalnego. Był to zawsze teren silnej dominacji obu narodów, polskiego i ukraińskiego, co przy zamieszkiwaniu na tym obszarze innych narodowości wytworzyło pewną specyfikę i odrębną tradycję. Po drugie, wspomniany już Polski Związek Społeczno-Kulturalny zawsze działał pod auspicjami czynników oficjalnych, co w obecnej sytuacji powoduje pewną rezerwę do tej organizacji. Wobec powyższego nasze Towarzystwo pragnie odegrać rolę integracyjną dla środowisk polskich na obszarze o określonych tradycjach kulturalnych i historycznych; co oczywiście nie oznacza, że zamykamy się wobec Polaków na całej Ukrainie⁸⁹¹.

– *Ilu Polaków żyje dziś na Ukrainie?*

– Według danych oficjalnych sprzed 10 lat, danych niewątpliwie zaniżanych, było ich 260 tys. Według naszych szacunków obecnie jest około 350 tys. Polaków na Ukrainie.

– *Jak wygląda poparcie polskiego społeczeństwa dla nowego Towarzystwa?*

– Poparcie zależy od akceptacji naszego programu. Przykład Lwowa jest budujący; na nasze zebrania przychodzi około 1000 osób żywo zainteresowanych odbudową polskiego życia kulturalnego. Mimo iż istniejemy dopiero od roku, mamy już swoje oddziały w Samborze, Mościskach i Drohobyczu. Również w innych miejscowościach Polacy podejmują inicjatywę organizacji oddziałów naszego Towarzystwa. Trzeba zwrócić uwagę na pewne uwarunkowania społeczne. W wyniku akcji repatriacyjnej Ukrainę opuściła przede wszystkim inteligencja. Pozostała głównie ludność wiejska i robotnicy o niższych kwalifikacjach. Trzeba było dopiero kilku dziesięcioleci, aby odbudować warstwę inteligencką, ale i dziś polska inteligencja na Ukrainie nie jest zbyt liczna. Nie sprzyja temu sytuacja w szkolnictwie. We Lwowie mamy jedynie dwie szkoły polskojęzyczne, lecz nie wszyscy Polacy, z różnych względów, posyłają do nich dzieci. Tak więc klasy są nieliczne. Polską inteligencję twórczą można wyliczyć na palcach. Wymienić możemy bowiem jedynie: Jana Billa⁸⁹², młodego poetę, z zawodu nauczyciela polonistę, prof. Marię Tarnawiecką⁸⁹³ z lwowskiego konserwatorium, dra Witolda Aulichę⁸⁹⁴, archeologa i historyka sztuki z Instytutu Nauk Społecznych, dra Wacława Szymańskiego⁸⁹⁵ z Poligraficznego Instytutu Naukowo Badawczego.

– ... i oczywiście Pana Profesora, kierującego katedrą kompozycji lwowskiego konserwatorium.

– Są także lekarze, nauczyciele, działacze kultury – członkowie zespołu amatorskiego „Echo”, zespołu muzyczno-instrumentalnego „Wesoły Lwów” oraz nowo utworzonego zespołu tańca polskiego⁸⁹⁶.

– *Jak na odrodzenie się społeczności polskiej na Ukrainie wpływa odbudowa życia religijnego Polaków?*

– Przywiązujemy do tego dużą uwagę, choć Kościół rzymskokatolicki boryka się na Ukrainie z wieloma trudnościami. Jesteśmy optymistami, bo o ile przed rokiem mieliśmy jedynie 7 czynnych kościołów, to obecnie jest ich już 33. W wielu społecznościach, szczególnie wiejskich, Kościół może odgrywać niezwykle ważną rolę. Przecież księża w znacznym stopniu mogą zasilić szeregi polskiej inteligencji.

– *Panie Profesorze, a jak na to wszystko patrzy społeczność ukraińska, czy przypadkiem nie uznaje polskiej aktywności jako pewnych działań rewindykacyjnych?*

– To nie jest prosty problem, choć muszę powiedzieć, że znajdujemy pełne zrozumienie, a nawet zachętę i pomoc w odbudowie polskiego życia kulturalnego ze strony kręgów inteligenckich. Bez pomocy Ukraińców i pełnej akceptacji naszych potrzeb Polacy nie mają na Ukrainie większych szans rozwoju. Zresztą podobnie jest w przypadku społeczności

ukraińskiej w Polsce, która też potrzebuje pomocy i wsparcia ze strony Polaków. Oba narody muszą zrozumieć, że wzajemna pomoc i współdziałanie jest konieczne.

– *Będzie to trudne, bo przez lata po II wojnie światowej po obu stronach granicy budowano fałszywe mity. Oficjalna propaganda usiłowała przedstawić Polakom Ukraińców jako żądnych krwi bandytów, mordujących bezbronnych ludzi. Na Ukrainie jeżeli używano słowa „Polska” to zawsze z przymiotnikiem „pańska” rozbudzając do niespotykanych rozmiarów kompleks klasowy – Polacy to ciemżyciele narodu ukraińskiego. Rzadko zaś odwoływano się do licznych przecież w naszych dziejach przykładów pozytywnej współpracy.*

– Tak, mieliśmy wiele pięknych kart polsko-ukraińskich w naszych dziejach, zaś te negatywne potrzebują nowej obiektywnej oceny historyka wolnego od emocji i obciążeń politycznych. Wiele zależy będzie od obecnego i następnych pokoleń młodzieży obu narodów. Ostatnie czasy napawają nas nadzieją.

– *Jak Pan Profesor widzi rolę społeczności polskiej w przeobrażeniach demokratycznych na Ukrainie?*

– Widzę konieczność włączenia się w te procesy. Nasze Towarzystwo weszło w skład Ukraińskiego Ruchu na Rzecz Przebudowy⁸⁹⁷. Byłem delegatem na zjeździe założycielskim Towarzystwa Języka Ukraińskiego im. Tarasa Szewczenki. Ze zrozumieniem odnosimy się do ukraińskiej symboliki narodowej. Jest to symbolika mająca historyczne korzenie, a przecież każdy naród ma prawo do własnych symboli.

– *Jaką rolę mogą odegrać lwowscy Polacy w zbliżeniu polsko-ukraińskim?*

– Uważam, że dana jest nam historyczna szansa odegrania roli pomostu między Polską a Ukrainą. Ten proces zapoczątkowaliśmy tu we Lwowie w dniu 31 października 1989 r. Miało to miejsce podczas uroczystości na zniszczonych w latach stalinowskich grobach strzelców siczowych na Cmentarzu Janowskim zorganizowanej przez nieformalne Towarzystwo „Memoriał”. Oprócz przedstawicieli społeczności ukraińskiej, w imieniu której przemawiał dr Jewhen Hryniw⁸⁹⁸ i Rostysław Bratuń⁸⁹⁹, udział wzięła delegacja lwowskich Polaków z białoczerwonym sztandarem. Zwróciłem się wówczas do Ukraińców z apelem o pojednanie, który zakończyłem mającymi zarówno dla nas Polaków, jak i dla Ukraińców głębokie znaczenie słowami z Modlitwy Pańskiej: „[...] i odpuść nam nasze winy jako i my odpuszczamy [...]”. Na zakończenie uroczystości złożyliśmy wieniec z biało-czerwonymi szarfami, na których widniał napis: „Braciom Ukraińcom – Lwowscy Polacy”. Następnie przeszliśmy na Cmentarz Łyczakowski, na groby Orląt Lwowskich, gdzie przemawiały te same co przedtem osoby: Hryniw, Bratuń i ja – wszyscy w języku polskim. Na płycie grobu Nieznanego Żołnierza przedstawiciele narodu ukraińskiego złożyli wieniec z błękitno-żółtą szarfą i napisem:

„Braciom Polakom – Bracia Ukraińcy. Za wolność waszą i naszą”. Sądzę, że było to bardzo potrzebne dla przebudowy świadomości Ukraińców i Polaków. Sądzę, że takie gesty pojednania bardzo potrzebne są w Polsce. W imię przyszłości należy wyzbyć się wzajemnej nieufności i uprzedzeń.

– *Sądzę, że wiele osób w Polsce myśli jak Pan Profesor. Kończąc chciałbym wrócić do spraw codziennych Towarzystwa. Czego oczekują Polacy na Ukrainie od rodaków w kraju?*

– Wsparcia duchowego, ale także i materialnego. Dotychczas nie posiadamy własnego lokalu, chcemy zorganizować bibliotekę, wydawać własny biuletyn, który z czasem przerodziłby się w czasopismo o charakterze społeczno-kulturalnym. By taki biuletyn wydawać, potrzebny jest nam sprzęt poligraficzny. Oczekujemy, że Polacy w kraju wspierają będą także ukraińskie życie kulturalne, a tym samym tworzyć odpowiednią atmosferę wzajemnego zbliżenia.

– *Oby tak się działo. Dziękuję za rozmowę i życzę wielu sukcesów Towarzystwu.*

Lwów, grudzień 1989

Druk w języku polskim.

„Ład”⁹⁰⁰ 11 lutego 1990, R. VIII, nr 6 (280), s. 1, 6.

296

1990, 22 stycznia, Czernihów – Decyzja obwodowego prokuratora o anulowaniu wyroku skazującego w 1939 r. Antoninę Reszetowską c. Szymona na karę 4 lat pozbawienia wolności pod zarzutem agitacji kontrrewolucyjnej.

ZATWIERDZAM

Zast[ępc]a prokuratora obwodu czernihowskiego
st. radca sprawiedliwości 3 rangi

Dacenko N.I.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„26” stycznia 1990 r.

DECYZJA

22 stycznia 1990 r.

m[iasto] Czernihów

Prokurator oddziału prokuratury obwodu czernihowskiego Jaroszewski rozpatrzył materiały archiwalnej sprawy karnej nr II*-3222 Reszetowskiej A.S.⁹⁰¹ oskarżonej zgodnie z art. 54-10 cz. I, 54-12 KK USRR

USTALIŁ:

Wyrokiem Czernihowskiego Sądu Obwodowego z 21 kwietnia 1939 r.

Reszetowska Antonina Szymonowna, 1891 r. urodzenia, Ukrainka, urodzona we wsi Sławentyn⁹⁰² (Polska), mieszkanka w[si] Ładan⁹⁰³, rejon pryłucki, obwód czernihowski, pracownica trudokomuny⁹⁰⁴ NKWD, zamężna, bezpartyjna, słabo piśmienna, niekarana

została skazana zgodnie z art. 54-10 cz. I, 54-12 KK USRR na karę pozbawienia wolności w dalekich miejscach uwięzienia na 4 lata z ograniczeniem praw publicznych na 2 lata po odbyciu kary zgodnie z pkt. a, б, в* art. 29 KK USRR (k. spr. 70).

Wyrok nie został zaskarżony, nie złożono również sprzeciwu.

Wyrok podlega anulowaniu, a sprawa zamknięciu w związku z brakiem znamion przestępstwa zgodnie z następującymi podstawami: Reszetowska została uznana winną tego, że „w 1921 r. wspólnie z mężem Reszetowskim⁹⁰⁵ przeszła granicę z ZSRR do Polski. W 1923 r. przeszli granicę z powrotem i wrócili do Związku Radzieckiego. Reszetowski był wrogo nastawiony przeciwko działaniom władzy radzieckiej, miał przydzielone zadania i kontakt z organizacją kontrrewolucyjną, w tym celu przechodził granicę. Reszetowska wiedziała o tym, że jej mąż pomaga organizacji kontrrewolucyjnej, ale nie doniosła o tym organom władzy. Poza tym, w 1937 r. wychwalała polski rząd faszystowski” (k. spr. 70). Podczas śledztwa przygotowawczego Reszetowska przyznała się do winy i zeznała: „razem z moim mężem, Reszetowskim F.T., byliśmy zwerbowani przez polski wywiad w 1923 r. i przerzuceni do

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „в”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

ZSRR celem prowadzenia działań wywiadowczych. Mój mąż, Reszetowski, złożył pisemne zobowiązanie polskiemu wywiadowi. Po tym prowadził działania szpiegowskie wspólnie ze szpiegiem Klewickim Karlem⁹⁰⁶. Wiedziałam o tym i im pomagałam, przyznaję się do tego” (k. spr. 20).

Na posiedzeniu sądowym Reszetowska zaprzeczyła tym zeznaniom i oświadczyła, że oczerniła męża, że nic nie wie o jego działalności szpiegowskiej, do 1930 r. ona była całkowicie niepiśmienna. Kontrewolucyjną agitacją nie zajmowała się (k. spr. 65).

Z powyższego wynika, że Reszetowska ostatecznie do winy się nie przyznała, a jej poprzednie zeznania nie zostały udowodnione. Sąd nie wyjaśnił przyczyny zmiany zeznań. Jej zeznania z 18 marca 1938 r. (k. spr. 20) są niespójne, niekonkretne, organy śledcze nie zainteresowały się, na czym konkretnie polegała działalność szpiegowska Reszetowskiego F. oraz w jaki sposób pomagała mu oskarżona.

W aktach sprawy nie ma żadnych dowodów kontrewolucyjnej działalności Reszetowskiego F., dlatego skazanie jego żony, Reszetowskiej A.S. za to, że nie doniosła o przygotowywanym lub dokonany kontrewolucyjnym przestępstwie Reszetowskiego F. jest niezgodne z prawem. Stwierdzając fakt prowadzenia przez Reszetowską agitacji kontrewolucyjnej, sąd powoływał się na zeznania świadków Paszczenko M.P.⁹⁰⁷ (k. spr. 32-34, 66), Sawczenko M.I.⁹⁰⁸ (k. spr. 37, 67), które zeznały, że Reszetowska im powiedziała, że „w Polsce życie jest lepsze, w Polsce jest dobrze rozwinięty przemysł”.

Sąd bezpodstawnie ocenił słowa Reszetowskiej jako propagandę kontrewolucyjną, wypowiedzi o poziomie życia w Polsce odzwierciedlają jej osobiste poglądy na ten temat. Chociaż jej poglądy były sprzeczne z oficjalną propagandą, znamion przestępstwa w jej działaniach brak. Żeby zakwalifikować działania osoby jako agitację kontrewolucyjną lub propagandę, sąd powinien dysponować dowodami, że ta osoba dążyła do zniszczenia lub osłabienia autorytetu władzy radzieckiej, wzywała do obalenia władzy radzieckiej lub dokonania przestępstw kontrewolucyjnych.

Ponieważ nie udowodniono, że Reszetowska miała takie cele, a jej wypowiedzi oraz działania nie zawierały wyżej wymienionych znamion przestępstwa przewidzianych w art. 54-10 KK USRR, to na podstawie wyłożonego [prokurator]

POSTANAWIA

Wyrok Czernihowskiego Sądu Obwodowego z 21 IV 1939 r. w sprawie Reszetowskiej A.S. skazanej zgodnie z art. 54-10 cz. I, 54-12 KK USRR podlega anulowaniu, a jej sprawa zamknięciu w związku z brakiem w jej działaniach znamion przestępstwa.

Sprawę skierować do Prokuratury USRR celem podjęcia decyzji o wniesieniu sprzeciwu.

Prokurator oddziału prokuratury
obwodu czernihowskiego

R.J. Jaroszewski

[podpis maszynowy oraz odręczny]

^{a-}Zgadzam się:^{-a}

Starszy pomocnik prokuratora obwodu czernihowskiego
ds. nadzoru nad śledztwami w organach
bezpieczeństwa państwowego
st. radca justycji

N.K. Korolenko

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginal. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU CzO, spr. 3222-II, k. 80-81.

1990, 31 maja, Moskwa – Postanowienie o wznowieniu postępowania w sprawie Franciszka Rogalskiego, Leoncjusza Muszyńskiego, Sergiusza Gordzieckiego i innych, skazanych w 1945 r. za rzekomą współpracę z Niemcami.

^{a-} ^{-a} Fragment podkreślony.

^aPOSTANOWIENIE^{-a}

o wznowieniu postępowania w związku z nowo stwierdzonymi
okolicznościami

„31” maja 1990 r.

m[iasto] Moskwa

Prokurator wojskowy 2. Oddziału Zarządu GWP⁹⁰⁹ w sprawach rehabilitacji, kapitan sprawiedliwości Nikitin A.P., sprawdził w trybie kontroli w związku ze skargą obywatela Romaszkana W.Ch. sprawę karną nr 8211 dotyczącą Romaszkana Ch.I., Bałachowskiego K.D. i in.

^aUSTALIŁ:^{-a}

Zgodnie z wyrokiem Trybunału Wojskowego Chersońskiego Garnizonu z 22 listopada 1945 r., zostali skazani:

ROGALSKI Franciszek Danielowicz, 1886 r. urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, kołchoźnik, Polak, obywatel ZSRR, bezpartyjny, z wykształceniem 3 klasy, żonaty, w Armii Radzieckiej nie służył, wcześniej nie był sądzony,

^bGORDZIECKI^{-b} Sergiusz Sylwestrowicz, 1887 r. urodzenia, we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, kołchoźnik, Polak, obywatel ZSRR, bezpartyjny, żonaty, z wykształceniem 2 klasy, w Armii Radzieckiej nie służył, wcześniej nie był sądzony,

na podstawie art. 54-1 „a^{*}” oraz 54-11 KK USRR na karę 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw na okres 5 lat z konfiskatą mienia – każdego;

DZIGUNSKI Aleksandr Iosifowicz, 1902 r. urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, z chłopów, kołchoźnik, Ukrainiec, obywatel ZSRR, bezpartyjny, żonaty, w Armii Radzieckiej nie służył, wcześniej nie był sądzony,

na podstawie art. 54-1 „a^{*}”, 54-10 cz. 2 oraz 54-11 KK USRR na karę 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw na okres 5 lat z konfiskatą majątku;

^{a-} ^{-a} Wyraz podkreślony.

^{b-} ^{-b} Nazwisko poprawione, było „Gorodziecki”.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

ROMASZKAN Chariton Iwanowicz, ^c1889 r.^c urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, kolchoźnik, Ukrainiec, obywatel ZSRR, bezpartyjny, z wykształceniem 2 klasy, służył w Armii Radzieckiej od 14 sierpnia do 1 września 1941 r., wcześniej nie był sądzony, na podstawie art. 54-10 cz. 2, ^d54-1 „6^{*}”^d oraz 54-11 KK USRR na karę 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw na okres 5 lat z konfiskatą majątku;

^e[...] ^e ^bGORDZIECKI^b Siemion Nikodimowicz, 1912 r. urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, kolchoźnik, Ukrainiec, obywatel ZSRR, bezpartyjny, żonaty, służył w Armii Radzieckiej od 26 czerwca do 21 sierpnia 1941 r. oraz od 6 listopada 1943 r. do lipca 1944 r., wcześniej nie był sądzony,

^e[...] ^e MUSZYŃSKI Leoncjusz Tymoteuszowicz, 1907 r. urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, kolchoźnik, Polak, obywatel ZSRR, bezpartyjny, żonaty, służył w Armii Radzieckiej od 14 sierpnia do 10 grudnia 1941 r. oraz od 6 listopada 1943 r. do 20 sierpnia 1945 r., wcześniej nie był sądzony,

na podstawie art. 54-1 „6^{*}” oraz 54-11 KK USRR na karę 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw na okres 5 lat z konfiskatą majątku – każdego;

BAŁACHOWSKI Klimientij Dorofiejowicz, 1890 r. urodzenia, urodzony we wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, urzędnik, Ukrainiec, obywatel ZSRR, bezpartyjny, żonaty, w Armii Radzieckiej nie służył, wcześniej nie był sądzony,

na podstawie art. 54-3, 54-10 cz. 2 oraz 54-11 KK USRR na karę 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw na okres 5 lat z konfiskatą majątku.

Orzeczeniem Trybunału Wojskowego Taurydzkiego Okręgu Wojskowego z 2 stycznia 1946 r. z wyroku wyłączono zarzuty postawione oskarżonym według art. 54-11 KK USRR, działania ^bGordzieckiego^b S.S. przekwalifikowano z art. 54-1 „a^{*}” na art. 54-3 KK USRR, a zasądzoną mu karę pozbawienia wolności obniżono do 7 lat ITŁ, pozostałą część wyroku pozostawiono bez zmian.

Sąd uznał za winnych Rogalskiego, Romaszkana, Muszyńskiego, Gorodzieckiego⁹¹⁰ S.N., Gorodzieckiego⁹¹¹ S.S., Dzigunskiego oraz Bałachowskiego tego, że w okresie okupacji

^c ^c Nad datą napisano 1898.

^d ^d Fragment wyróżniony ołówkiem.

^e ^e Z lewej strony od nazwiska znaczek „√”.

niemieckiej wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim, w latach 1941–1943, dobrowolnie przystąpili do służby dla Niemców w artelu rolniczym na stanowiskach: Rogalski, Romaszkan oraz Muszyński – starostów, Gorodziecki S.S. i Gorodziecki S.N. – majstrów, Dzigunski – brygadzysty, a Bałachowski – księgowego.

Wykonując polecenia niemieckich najeźdźców, wskazane osoby aktywnie zaopatrywały okupantów w żywność, paszę, odbierali miejscowej ludności bydło na potrzeby armii niemieckiej. Przymusowo wysyłali radzieckich obywateli do katorżniczej pracy do Niemiec. Bili też współmieszkańców wsi za odmowę pracy dla Niemców.

Poza tym, Dzigunskiego, Romaszkana i Bałachowskiego sąd uznał za winnych w prowadzeniu antyradzieckiej agitacji i propagandy, polegającej na wychwalaniu faszystowskiego ustroju, rzucaniu oszczerstw na radziecką rzeczywistość (z wyroku, k. spr. 237-242).

We wniosku, który wpłynął do Głównej Prokuratury Wojskowej, syn skazanego Romaszkana Ch.I. – obywatel Romaszkan [W.Ch.], powołując się na swojego ojca, a także świadectwa współmieszkańców wsi, wskazuje na to, że sprawę karną sfalszowano i prosi o sprawdzenie uzasadnienia pociągnięcia do odpowiedzialności karnej Romaszkana Ch.I. Po sprawdzeniu powyższej prośby oraz zbadaniu akt sprawy karnej pojawiły się wątpliwości co do uzasadnienia wniosków sądu o charakterze przestępczej działalności skazanych.

W trakcie śledztwa przygotowawczego i na posiedzeniu sądowym Rogalski, Muszyński, Romaszkan, Gorodziecki S.S. i Gorodziecki S.N. nie zaprzeczyli temu, że pracowali w spółdzielni rolniczej, ale zeznali, że żywności oraz bydła radzieckim obywatelom nie odbierali i ich nie bili. Pojedyncze przypadki pobicia przez nich niektórych współmieszkańców wsi^{f-} nie były związane z przymuszaniem ich do pracy na rzecz Niemców^f. Co dotyczy wysyłania obywateli do Niemiec, wykonywania innych funkcji administracyjnych, skazani zeznali, że zajmował się tym starosta zarządu wiejskiego Michajłowski P.F., a także przedstawiciele niemieckiego dowództwa (k. spr. 55-77, 85-107, 225-236).

Bałachowski także zaprzeczył swojej aktywnej współpracy z władzami okupacyjnymi, wyjaśnił przy tym, że, będąc księgowym komendantury rolnej wykonywał czysto techniczne obowiązki: przepisywał dokumenty, sporządzał na polecenie komendanta raporty, zbierał informacje o dostawach żywności itp. On także zaprzeczył zawartemu w treści wyroku

^{f-} ^f Fragment podkreślony odręcznie.

twierdzeniu, że sprawował kierownictwo nad starostami spółdzielni rolniczej oraz wykonywał obowiązki komendanta podczas jego nieobecności (k. spr. 78-85, 229).

W materiałach sprawy znajdują się informacje potwierdzające argumenty skazanych. O tym, w szczególności, zeznali świadkowie Riemiszewski A.T., Bogaczewska B.S., Muszyńska P.I., Michajłowski P.F. i in. Jednak zeznania te nie były sprawdzane i ich ocena przez sąd nie była wydana (k. spr. 112-113, 120, 131-133, 108-111, 145-146).

W sprawie brakuje także obiektywnej informacji o przebiegu służby w szeregach Armii Radzieckiej Gorodzieckiego S.N. oraz Muszyńskiego.

Trybunał Wojskowy Taurydzkiego Okręgu Wojskowego 2 stycznia 1946 r. orzekł o powierzchowności śledztwa i braku zbadania wszystkich okoliczności dotyczących dokonania przez skazanych zarzuconych im czynów. Orzeczenie Trybunału dołączone zostało do akt sprawy (k. spr. 251).

Po sprawdzeniu materiałów sprawy i rozpatrzeniu argumentów zawartych w podaniu syna skazanego Romaszkana Ch.I., uważam, że bez przeprowadzenia dodatkowego dochodzenia oraz zbadania okoliczności nieznanymi sądowni wnoszącemu wyrok, niemożliwa jest decyzja w sprawie uzasadnienia skazania Rogalskiego, Gorodzieckiego S.N., Gorodzieckiego S.S., Dzigunskiego, Romaszkana, Muszyńskiego i Bałachowskiego.

Na podstawie wyłożonego oraz kierując się art. 384 p. 4 oraz art. 386 cz. 2 KPK RFSRR

^aPOSTANOWIŁ:^{-a}

1. W sprawie karnej nr 8211 dotyczącej Romaszkana W.Ch.⁹¹², Bałachowskiego K.D. i in. wznowić postępowanie w związku z nowo stwierdzonymi okolicznościami, śledztwo w tej sprawie powierzyć Zarządowi KGB USRR ds. obwodu chersońskiego.

2. Podczas śledztwa niezbędnym jest wykonanie następującego:

– w odpowiednich archiwach sprawdzić informacje o poborze Gorodzieckiego S.N. i Muszyńskiego w 1941 r. do Armii Radzieckiej, odbyciu przez nich służby wojskowej, okolicznościach, w których oni opuścili jednostki oraz zostali usunięci z rejestrów;

– sprawdzić informacje o współpracy skazanych z niemieckimi władzami. W radzieckich i partyjnych archiwach sprawdzić, czy nie zachowały się gazety wydawane przez administrację niemiecką zawierające artykuły o nich, lub ich wystąpienia;

– ustalić, czy był pociągnięty do odpowiedzialności karnej były starosta zarządu wiejskiego Michajłowski P.F., jeśli był pociągnięty, odszukać i przejrzeć akta jego sprawy, dołączyć kopię wyroku;

– odszukać i przesłuchać Muszyńską P.I., Bogaczewskiego L.F., Bielinską A.A., Kadynską A.J., Szuchlinę Ch.L., Gnatowską S.F., Baniewską M.A., Pisarienko S.K., Żukowską M.F., Grabowieckiego Ł.S., Garbonewicz-Pietriszczewą M.K., Riemiszewskiego I.A., Bałachowskiego I.F. i in. mieszkańców wsi Hryhoriwka w rejonie czaplińskim, w obwodzie chersońskim na temat konkretnej działalności skazanych w okresie pracy w spółdzielniach rolniczych, a Bałachowskiego w komendanturze rolnej. Sprawdzić fakty bicia przez nich radzieckich obywateli. W razie potrzeby przeprowadzić konfrontacje;

– sprawdzić dane w archiwach o przebiegu służby wojskowej Gorodzieckiego S.N. w 1945 r.;

– sprawdzić czy pociągano do odpowiedzialności za naruszanie socjalistycznego porządku prawnego osoby, zeznające w sprawie dokonania przez skazanych czynów przestępczych (Afanaśjew, Drobiłko, Wakulin⁹¹³ i in.);

– przesłuchać Romaszkana W.Ch. w sprawie współmieszkańców wsi jego ojca, na których on powołuje się jako na osoby świadczące o niewinności Romaszkana Ch.I. Odszukać wymienione przez niego osoby i przesłuchać je;

– przesłuchać Dzigunskiego, Gorodzieckiego S.N. oraz Muszyńskiego L.T. z uwzględnieniem ich zeznań w śledztwie przygotowawczym i sądzie, w tym również o działalności innych skazanych;

– przeprowadzić inne przedsięwzięcia, wykonania których będzie wymagać dochodzenie.

PROKURATOR WOJSKOWY

ODDZIAŁU ZARZĄDU GWP DS. REHABILITACJI

kapitan sprawiedliwości

A.P. Nikitin

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.

AU SBU ChrO, spr. 8211-II, k. 298-302.

1991, 20 maja, Chersoń – *Negatywna decyzja obwodowego prokuratora w sprawie rehabilitacji Marcjana Sosunowicza s. Wincentego skazanego w 1945 r. na 8 lat łagrów pod zarzutem współpracy z okupantem niemieckim.*

„ZATWIERDZAM”

Prokurator obwodu chersońskiego

ml. państwowy radca sprawiedliwości 3 klasy

*A.N. Siemionow*⁹¹⁴

[podpis maszynowy oraz odręczny]

POSTANOWIENIE

w archiwalnej sprawie karnej nr 3776

dotyczącej Sosunowicza M.W.⁹¹⁵

oskarżonego zgodnie z art. 54-3 KK USRR

20 maja 1991 r.

m[iasto] Chersoń

Pomocnik prokuratora obwodu chersońskiego, młodszy radca sprawiedliwości Porzenko N.W., sprawdził w trybie kontroli archiwalną sprawę karną nr 3776 dotyczącą Sosunowicza M.W. z art. 54-3 KK USRR

USTALIŁ:

Wyrokiem Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu chersońskiego z 27 kwietnia 1945 r.

SOSUNOWICZ Marcjan Wincentowicz, 1912 r. urodzenia, urodzony i mieszkaniec w[si] Carewodar w rejonie biłozerskim, w obwodzie chersońskim, z chłopów-biedniaków, kołchoźnik, bezpartyjny, Polak, wykształcenie 3 klasy szkoły wiejskiej, żonaty, na utrzymaniu 3 dzieci w wieku od 6 lat do 10 lat, w Armii Czerwonej nie służył, wcześniej niesądzony,

skazany zgodnie z art. 54-3 KK USRR z sankcjami art. 54-2 KK USRR na 8 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw publicznych zgodnie z p[unktami] „a”, „б”, „B”, „Г”, „Д”^{*} art. 29 KK USRR na okres 5 lat z konfiskatą osobistego majątku.

Wyrok – ostateczny, zaskarżeniu nie podlegał.

Zgodnie z wyrokiem Sosunowicz uznany został za winnego tego, że pozostał na tymczasowo okupowanym przez Niemców terytorium, we wsi Carewodar w rejonie biłozerskim. W pierwszych dniach okupacji dobrowolnie rozpoczął pracę dla Niemców na stanowisku starosty spółdzielni rolniczej i pracował tam przez cały okres niemieckiej okupacji, tj. od sierpnia 1941 r. do grudnia 1943 r. Będąc starostą spółdzielni rolniczej, aktywnie i oddanie wykonywał wszystkie rozporządzenia władz niemieckich, systematycznie dostarczał ich armii produkty żywnościowe, źle traktował obywateli radzieckich, bił ich za niewykonywanie jego poleceń.

Podczas swojej pracy w spółdzielni Sosunowicz przekazał niemieckiej armii ponad 60 cetn. ziemniaków, ok. 100 ton zboża, ponad 20 głów dużego bydła rogatego, a także latem 1943 r. wziął aktywny udział w wysyłaniu 4 radzieckich obywateli na katorgę do Niemiec. Utrzymywał kontakt z niemieckim komendantem ds. rolnictwa i systematycznie informował tego ostatniego o osobach, które odmawiały pracy dla Niemców. Z tego powodu niemieckie organa karne wzywały obywateli: Samojułową Wierę⁹¹⁶, Szewczenko Taisiję⁹¹⁷, Kryżanowską Jelenę, Sosunowicz Rozalię⁹¹⁸ i innych, przy czym Sosunowicz Rozalia została pobita. Latem 1943 r. za niewykonywanie poleceń Sosunowicz pobił Rajewskiego Dmitrija, Samojułowa Pantieleja i Jerieškę Dmitrija. Za aktywną współpracę jesienią 1943 r. Sosunowicz^a był przez Niemców premiiowany towarami przemysłowymi^{-a}.

Swoimi działaniami Sosunowicz popełnił przestępstwo przewidziane w art. 54-3 KK USRR, tj. współpracy, a nie przestępstwo przewidziane w art. 54-1 „a”^{*} KK USRR, ponieważ postawionych mu zarzutów zdrady ojczyźnie na posiedzeniu sądowym nie potwierdzono. W związku z czym jego działania przekwalifikowano z art. 54-1 „a”^{*} na art. 54-3 KK USRR.

^b-Z materiałów przygotowawczego i sądowego śledztwa widać, że Sosunowicz przyznał się do tego, że pracował jako starosta spółdzielni rolniczej, podlegając staroście zarządu wiejskiego i niemieckiemu komendantowi, aktywnie wykonywał wszystkie rozporządzenia niemieckich władz. Za dobrą pracę otrzymał premię – talony na towary przemysłowe.

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „б”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

^a- ^{-a} Fragment podkreślony.

^b- ^{-b} Fragment wyróżniony na lewym marginesie pionową kreską.

Przekazywał dla niemieckiej armii zboże, bydło i inne produkty żywnościowe. Przekazał ponad 20 głów dużego bydła rogatego, w 1943 r. ok. 80 ton pszenicy, 60 cetn. ziemniaków itd. W 1943 r. wysłał na katorgę do Niemiec 4 osoby, które nie wróciły^b. Nie zaprzecza, że w czasie swojej pracy pobił batem Samożłowa Pantieleja, a także uderzył jeden raz Jerieškę, jednak kobiet nie bił (k. spr. 12-19, 55, 67, 95-96).

^bPrzesłuchani na posiedzeniu sądowym świadkowie potwierdzili, że Sosunowicz pracował jako starosta spółdzielni rolniczej, wymagał wykonywania poleceń od wszystkich członków spółdzielni, przyprawdzał policjanta, który groził pobiciem sabotujących pracę dla Niemców. Świadek Sosunowicz P.S.⁹¹⁹ zeznała, że widziała jak latem 1942 r. Sosunowicz uderzył Rajewskiego za to, że ten pokłócił się z innym członkiem spółdzielni, uderzył też batem Samożłowa Pantieleja za to, że nie chciał pracować na młockarni (k. spr. 2v i nast. k[arty] sprawy). Świadek Samożłowa W.S. potwierdziła w sądzie, że Sosunowicz uderzył jej brata Samożłowa Pantieleja batem za to, że on nieprawidłowo podjechał do kombajnu, a kiedy ona wstawiła się za swoim bratem, to Sosunowicz uderzył ją w twarz (k. spr. 96-97). Analogiczne są zeznania świadków Siczkowskiej M.P., Makrockiej A.T. i in. (k. spr. 97, 98).

W ten sposób, materiały sprawy świadczą o tym, że Sosunowicz służył najeźdźcom niemiecko-faszystowskim, zajmował kierownicze stanowisko, przyczyniał się do ustanowienia porządków władzy okupacyjnej, wykonywał wszystkie rozporządzenia władz, przez co dokonał przestępstwa polegającego na współpracy z wrogiem, a przewidzianego w art. 54-3 KK USRR. Zasądzony mu wymiar kary jest proporcjonalny do czynu i osobowości winnego^b.

Uważam, że wyrok Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu chersońskiego z 27 kwietnia 1945 r. wobec Sosunowicza Marcjana Wincentowicza jest uzasadniony i winien być w całości zachowany.

Pomocnik prokuratora obwodu
młodszy radca sprawiedliwości

N.W. Porzenko
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.
AU SBU ChrO, spr. 3776, b.p.

1991, 31 maja, Chersoń – Decyzja Prezydium Sądu Obwodowego w sprawie rehabilitacji Marcjana Sosunowicza s. Wincentego skazanego w 1945 r. na 8 lat łagrów pod zarzutem współpracy z niemieckimi władzami okupacyjnymi.

Przewodniczący w I-ej inst[ancji] Mamontow
Sprawozdawca w Prezydium Nozdriakow W.N.

POSTANOWIENIE nr 44-Y-97

Prezydium Chersońskiego sądu obwodowego w składzie:

Przewodniczącego Prezydium Żadanienki W.I.
członków Prezydium: Fiodorowa W.N., Kuzniecowa W.P.
z udziałem prokuratora Siemionowa A.N.

31 maja 1991 r. rozpatrzyło decyzję prokuratury obwodu chersońskiego w sprawie wyroku Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu chersońskiego z 27 IV 1945 r. wobec Sosunowicza M.B. Wyrokiem tym

SOSUNOWICZ Marcjan Wincentowicz, 1912 r. urodzenia, urodzony i mieszkaniec w[si] Carewodar, rejon biłozerski, obwód chersoński, Polak, kołchoźnik, wykształcenie – 3 klasy, żonaty, na utrzymaniu troje dzieci, wcześniej niekarany,

został skazany na podstawie art. 54-3 KK USRR z sankcjami art. 54-2 KK USRR na 8 lat pozbawienia wolności w ITŁ z pozbawieniem praw publicznych zgodnie z p[unktami] „a”, „b”, „B”, „r”, „d^{*}” art. 29 KK USRR na okres 5 lat z konfiskatą osobistego majątku. Zgodnie z wyrokiem Sosunowicz został uznany za winnego tego, że pozostał na tymczasowo okupowanym przez Niemców terytorium, we wsi Carewodar w rejonie biłozerskim, już w

* Pozostawiamy cyrylicą litery używane w dokumentach m.in. jako: punkty Kodeksu Karnego („a”, „b”, „B”), litery oznaczające serię paszportu lub legitymacji, będące częścią numeracji pism oraz nierozszyfrowane przez nas skróty w języku rosyjskim lub ukraińskim.

pierwszych dniach okupacji dobrowolnie rozpoczął służbę dla Niemców na stanowisku starosty spółdzielni rolniczej i pracował na tym stanowisku przez cały okres niemieckiej okupacji, tj. od sierpnia 1941 r. do grudnia 1943 r. Będąc starostą spółdzielni rolniczej aktywnie wykonywał wszystkie rozporządzenia niemieckich władz, brał udział w zaopatrzeniu ich armii w produkty żywnościowe, źle traktował obywateli radzieckich, bił ich za niewykonywanie jego poleceń. Przez cały okres swojej pracy Sosunowicz przekazał dla zaopatrzenia armii niemieckiej ponad 60 cetnarów kartofli, ok. 100 ton zboża, ponad 20 sztuk dużego bydła rogatego, a także latem 1943 r. wziął aktywny udział w wysyłce czterech radzieckich obywateli na katorgę do Niemiec. Utrzymywał kontakt z niemieckim komendantem ds. rolnictwa i regularnie informował go o tych, którzy odmawiali pracy dla Niemców. W rezultacie tego niemieckie organa karne wzywały obywateli: Samojłową Wierę, Szewczenko Taisiję, Kryżanowską Jelenę, Sosunowicz Rozalię i innych, przy czym Sosunowicz Rozalia została pobita. Latem 1943 r. za niewykonywanie poleceń Sosunowicz pobił Rajewskiego Dmitrija, Samojłowa Pantieleja i Jerieškę Dmitrija. Jesienią 1943 r. Sosunowicz był przez Niemców premiiowany towarami przemysłowymi za aktywną współpracę.

Prokuratura obwodu uznała skazanie Sosunowicza M.W. za zasadne oraz postanowiła pozostawić wyrok bez zmian.

Po rozpatrzeniu materiałów sprawy oraz wysłuchaniu wniosków prokuratora, Prezydium uważa te wnioski za uzasadnione.

Z materiałów śledztwa przygotowawczego i sądowego wynika, że Sosunowicz przyznał się do tego, że pracował jako starosta spółdzielni rolniczej, podlegając staroście zarządu wiejskiego i niemieckiemu komendantowi, aktywnie wykonywał wszystkie rozporządzenia niemieckich władz. Za dobrą pracę otrzymał talony na towary przemysłowe jako premię, przekazywał dla armii niemieckiej zboże, bydło i inne produkty żywnościowe. Przekazał ponad 20 sztuk dużego bydła rogatego, w 1943 r. ok. 80 ton pszenicy, 60 cetnarów kartofli itd. W 1943 r. wysłano do Niemiec na katorgę cztery osoby, które stamtąd nie wróciły.

Przesłuchani na posiedzeniu sądowym świadkowie potwierdzili, że pracując jako starosta spółdzielni rolniczej Sosunowicz wymagał wykonywania pracy od wszystkich członków spółdzielni, przyprowadzał policjanta, który groził pobiciem za sabotowanie pracy dla Niemców.

Świadek Sosunowicz P.S. zeznała, że latem 1942 r. widziała jak Sosunowicz uderzył Rajewskiego za to, że ten ostatni pokłócił się z innym członkiem spółdzielni, a także uderzył batem Samojłowa Pantieleja za to, że on nie chciał pracować na młockarni (k. spr. 92-92v).

Świadek Samojłowa W.S. potwierdziła w sądzie, że Sosunowicz uderzył jej brata Samojłowa Pantieleja batem za to, że on nieprawidłowo podjechał do kombajnu, gdy ona wstawiła się za swoim bratem, to Sosunowicz uderzył ją w twarz (k. spr. 96-97).

Analogiczne są zeznania świadków Siczkowskiej M.P., Makrockiej A.T. i innych (k. spr. 97, 98).

Z powyższego wynika, że materiały sprawy świadczą o tym, że Sosunowicz rzeczywiście pracował dla niemiecko-faszystowskich najeźdźców, zajmował kierownicze stanowisko, wspierał władze okupacyjne, sumiennie wykonywał wszystkie ich rozporządzenia, przez co dokonał przestępstwa polegającego na współpracy z wrogiem, a przewidzianego w art. 54-3 KK USRR. Wymiar orzeczonej kary jest współmierny do czynu skazanego.

Na podstawie wyłożonego i kierując się art. 393, 394 KPK USRR Prezydium

POSTANAWIA:

Wyrok Trybunału Wojskowego Wojsk NKWD obwodu chersońskiego z 27 IV 1945 r. wobec Sosunowicza Marcjana Wincentowicza zostawić bez zmian. Uznać za uzasadnione jego skazanie zgodnie z powyższym artykułem prawa oraz uznać, że Sosunowicz M.W. podpada pod działanie art. I Ustawy Ukraińskiej SRR „O rehabilitacji ofiar politycznych represji na Ukrainie” z 17 kwietnia 1991 r.

Przewodniczący Prezydium
Chersońskiego Sądu Obwodowego

W.I. Żadanienko
[podpis maszynowy oraz odręczny]

Oryginał. Maszynopis w języku rosyjskim.
AU SBU ChrO, spr. 3776, b.p.

1991, 26 września, Czernihów – Decyzja prokuratora nadzoru nad śledztwami w sprawie rehabilitacji Adama Wietuszyńskiego s. Adama skazanego w 1937 r. na 10 lat pozbawienia wolności pod zarzutem wyrażania negatywnych opinii pod adresem stachanowców.

ZATWIERDZAM

Zast[ępc]a prokuratora obwodu czernihowskiego
państwowy radca sprawiedliwości 3 rangi

Dacenko N.I.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„30” września 1991 r.

DECYZJA

w odniesieniu do Wietuszyńskiego A.A.⁹²⁰

według materiałów sprawy karnej (n[ume]r arch[iwalny] 8062)

Nazwisko, imię oraz imię ojcowskie	Wietuszyński Adam Adamowicz
Data i rok urodzenia, narodowość	1903 r., urodzony w guberni wileńskiej (innych danych nie ma)
Miejsce urodzenia, narodowość, obywatelstwo	W[ieś] Wełyczkiwka, szeregowy kołchoźnik (innych danych nie ma)
Miejsce pracy i stanowisko przed aresztowaniem	W[ieś] Wełyczkiwka w rejonie menskim obwodzie czernihowskim
Informacje o przynależności partyjnej	Bezpartyjny
Kiedy, przez jaki organ, zgodnie z jakim artykułem KK został skazany (represjonowany), o co został pociągnięty do odpowiedzialności, czy decyzja w sprawie była zmieniana (jeśli tak, to na jaką)	Decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRR z 16 grudnia [19]37 r. bez powołania się na artykuł Kodeksu Karnego Wietuszyński został skazany na 10 lat pozbawienia wolności w ITŁ za znieważające wypowiedzi pod adresem stachanowców. Sprawa była poddana kontroli. Danych o konfiskacie majątku Wietuszyńskiego w aktach sprawy nie ma.
Aresztowany „22” listopada 1937 r.	

Zwolniony „...” „...” 19... r.
Przebywał w miejscach pozbawienia wolności, na przymusowym leczeniu (niepotrzebne skreślić) ... lat, ... miesięcy, ... dni
Znajdował się na zesłaniu ... lat, ... miesięcy, ... dni
Dane o represjonowanym lub jego krewnych: <i>nie ustalono</i>

Wietuszyński Adam Adamowicz podpada pod działanie art. I Ustawy Ukraińskiej SRR „O rehabilitacji ofiar politycznych represji na Ukrainie” z 17 kwietnia 1991 r.

Naczelnik pododdziału śledczego Z[arządu] KGB USRR
obwodu czernihowskiego

Krajczynski W.N.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

Starszy pomocnik prokuratora obwodu czernihowskiego
ds. nadzoru nad śledztwami
w organach bezpieczeństwa państwowego

Korolenko N.K.

[podpis maszynowy oraz odręczny]

„26” września 1991 r.

UWAGI:

Zaświadczenie o rehabilitacji (nazwisko i inicjały) ...^{a-}

„...” „...” ...^{a-} 1991 r. przesłane zostało do (stopień pokrewieństwa,
nazwisko, imię oraz imię ojcowskie) ...^{a-}

pod adres: ...^{a-}

Podpis: ...^{b-}

Oryginał. Wpisy maszyną do pisania na druku urzędowym w języku rosyjskim.

^{a-} ^{a-} Brak wpisu.

^{b-} ^{b-} Brak podpisu.

¹ Niniejszy Statut Towarzystwa został uchwalony na zebraniu założycielskim 23 kwietnia 1917, a jego pierwszym prezesem został Antoni Bukowiński, zastępcą prezesa Jan Krasicki, a członkami Zarządu: Jakub Borowski, Leon Pratkowski, Stanisław Wolski, Kazimierz Domański i Edmund Jaworski. Zob. także dok. nr 3 w niniejszym tomie. Statut w języku rosyjskim złożony został do zatwierdzenia do Wydziału Rejestrowego Sądu Obwodowego w Kijowie, który na posiedzeniu 22 czerwca 1917 wydał decyzję o wpisie do rejestru pod nr. 29 – CDAWOW, f. 2225, op. 1, spr. 2, k. 84-88v.

² Na temat polskiego szkolnictwa na Ukrainie Naddnieprzańskiej w okresie budowy zrębów państwowości ukraińskiej (Ukraińska Centralna Rada, Hetmanat i Ukraińska Republika Ludowa) zob. m.in. K. Korzeniowski, *Z działalności kulturalno-oświatowej Polaków w Kijowie w latach 1905-1918*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2011, nr 15, s. 65-89; K. Ręziński, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie 1914-1920*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2005, t. 14, s. 107-144. Por. także dokumenty na ten temat publikowane przez Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyśle w serii źródłowej *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 1: *Lata 1917-1939* (dalej *Polacy na Ukrainie*, cz. 1), t. I, dok. 4, 6-9; t. II, dok. 5, 9.

³ Statut podpisali [podajemy podpisy zarówno w języku rosyjskim widniejące pod statutem złożonym w sądzie do rejestracji, jak i w języku polskim występujące pod polskojęzyczną wersją dokumentu]: Александр Иванович Добровольский, Антон Августович Червинский, Граф Фр. Потоцкий, Оскар Михайлович Собанский, Леон Филицианович Пратковский, Станислав Болеславович Трабшо / Aleksander Dobrowolski, Antoni Czerwiński, hrabia Fr. Potocki, Oskar Sobański, Leon Pratkowski, Stanisław Trabszo.

⁴ Z. Grocholski zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 7.

⁵ Joachim Stefan Bartoszewicz (1867-1939) – prawnik, publicysta. W latach 1917-1918 prezes Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W 1917 został przewodniczącym Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, IV, V, wg indeksu.

⁶ PTPOW – Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny.

⁷ Jan Lipkowski (1863-1936) – polski działacz społeczny. 6 III 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi (Ukrainie). Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie 1*, t. I, IX, X, wg indeksu.

⁸ Józefat Andrzejowski (Jozafat Andrzejewski) (1849-1939) – polski działacz oświatowy. W 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, V, IX, X, wg indeksu.

⁹ Zygmunt Chojecki – W latach 1917-1922 pełnił funkcję vice prezesa Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi (Ukrainie). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 84; t. X, s. 114.

¹⁰ Roman Piotr Bniński (1869-1948) – syn powstańca styczniowego Romana Bnińskiego (1826-1912) i Wandy z Sobańskich (1840-1899). W 1891 ukończył studia na Wydziale Filozoficznym oraz Studium Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Osiedlił w majątku Waclawówka w pow. berdyczowskim. Wieloletni działacz ruchu skautowskiego na Ukrainie. Działał w powstałym w 1915 Patronacie Skautowym, był także członkiem Naczelnictwa Skautowego w Kijowie. Pełnił również funkcję sekretarza Towarzystwa Popierania Ruchu Harcerskiego w Kijowie. W latach 1917-1918 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W 1918, po ustąpieniu z tego stanowiska Joachima Stefana Bartoszewicza, został jego przewodniczącym. Jednocześnie pełnił funkcję prezesa Kijowskiej Rady Okręgowej Polskich Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. Od 1920 w Polsce. W tym samym roku został przewodniczącym Zarządu Oddziału ZHP w Poznaniu. W latach 1925-1926 Przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego. Od 1926 do 1933 był przewodniczącym Porozumienia Organizacji Współdziałających w Zwalczeniu Komunizmu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 35, 55-56.

¹¹ Zygmunt Berezowski (1891-1979) – polityk polski. Od 1915 działacz Ligii Narodowej. Od 1917 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Był również aktywnym działaczem Kijowskiej Rady Okręgowej Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. W latach 1922-1935 poseł na Sejm RP. W kresie międzywojennym działacz Związku Ludowo-Narodowego i Wielkiej Polski (od 1926). W tym okresie został współzałożycielem oraz sekretarzem Polskiego Towarzystwa Opieki nad Kresami. Był redaktorem „Warszawskiego Dziennika Narodowego”. Wiele publikował m.in. w: „Warszawskim Dzienniku Narodowym”, „Myśli Narodowej”, „Polityce”. Po II wojnie światowej w latach 1944-1949 sprawował funkcję ministra spraw wewnętrznych, później na emigracji. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 30, 32, 34.

¹² Wincenty Chojecki (1867-1922) – ziemianin z okolic Kijowa, działacz polityczny i społeczny. Od 1917 działał w Polskim Komitecie Wykonawczym na Rusi. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 30, 32, 34.

¹³ Antoni Domański, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 30.

¹⁴ Józef Dubiecki, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

¹⁵ Włodzimierz Dzieduszycki (1885-1971) – ziemianin, działacz Narodowej Demokracji. Był sekretarzem Polskiego Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny w Kijowie. Od 1917 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego

na Rusi. 6 IV 1917 był delegatem PKW na Ukraiński Kongres Narodowy, wraz z Stanisławem Jezierskim oraz Joachimem Wołoszynowskim. W latach 1923-1933 prezes klubu sportowego LKS Pogoń Lwów. W latach 1945-1958 pracował w Instytucie Zoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 29, 33.

¹⁶ Michał Godlewski (1872-1956) – duchowny rzymskokatolicki. W 1900 uzyskał święcenia kapłańskie. W 1916 bp łucki i żytomierski. Od 1917 występował jako członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Prezes Polskiej Macierzy Szkolnej na Wołyniu. Przyczynił się do powstania kilkuset szkół powszechnych oraz seminariów nauczycielskich. Zajmował się działalnością naukową. Od 1926 pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1928 prof. Historii kościoła powszechnego na Wydziale Teologicznym UJ. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 35.

¹⁷ Paweł Gutowski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

¹⁸ Stanisław Jezierski (1883-1919) – prawnik, działacz Narodowej Demokracji. W latach 1911-1914 w redakcji „Dziennika Kijowskiego”. W 1917 pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza Polskiego. W latach 1917-1919 sekretarz Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Sprawował również funkcję kierownika jego Wydziału Wojskowego. 6 IV 1917 był delegatem PKW na Ukraiński Kongres Narodowy, wraz z Włodzimierzem Dzieduszyckim oraz Joachimem Wołoszynowskim. W sierpniu 1917 wszedł do Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego w Moskwie (z ramienia PKW). Zmarł 15 II 1919 w Warszawie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 26-30, 32; t. II, s. 23-24; t. IV, s. 95; t. IX, s. 89; t. X, s. 111.

¹⁹ Ks. Roman Maliszewski (1885-1926) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Kijowie w 1885. Członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W latach 1921-1926 proboszcz kościoła Serca Jezusowego w (Glinicach) Radomiu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 55.

²⁰ Bolesław Mosiewicz, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

²¹ Eustachy Modzelewski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

²² Mikołaj Olchowski, zob. *Polacy na Ukrainie*, t. I, s. 33.

²³ Franciszek Jan Pułaski (1875-1956) – historyk, działacz konserwatywny, ziemianin z okolic Kijowa. W latach 1915-1917 był prezesem Stronnictwa Pracy Społecznej na Rusi. W 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W 1918 pełnił funkcję marszałka Rady Stanu Królestwa Polskiego. Następnie w latach 1918-1921 był: członkiem delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu (1918-1919), ambasadora RP w USA (1919-1921). W 1926 objął funkcję dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 35.

²⁴ Stefan Smólski (1879-1938) – prawnik, polityk, działacz społeczny w Kijowie. W okresie I wojny światowej służył w armii rosyjskiej. W 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W tym samym roku został również prezesem Związku Wojskowych Polaków okręgu kijowskiego. Jako polityk w latach 1919-1926 pełnił następujące funkcje: posła do Sejmu Ustawodawczego (1919), wiceprezydenta Warszawy (1921), oraz senatora RP (1922-1926). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 35.

²⁵ Jordan Pereświt-Sołtan – adwokat. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, X, wg indeksu.

²⁶ Aleksander Sadowski – ziemianin z Orynyna pow. Kamieniec Podolski, działacz Narodowej Demokracji na Kijowszczyźnie. Interesował się teatrem i amatorską fotografią. W 1903 fundator kościoła rzymskokatolickiego w Orynynie. Od 1917 był członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33, 35.

²⁷ Tadeusz Turkowski – polski działacz oświatowy. W latach 1917-1918 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W 1918 wykładał język polski w prywatnym Żeńskim Gimnazjum w Kijowie prowadzonym przez Polskie Towarzystwo Popierania Średniej Szkoły. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, X, wg indeksu.

²⁸ Roman Wasilewski – w latach 1917-1918 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego. Pracownik Polskiego Technikum Pedagogicznego w Kijowie. W 1933 tymczasowo aresztowany pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, s. 87, 890, 136.

²⁹ Henryk Wilczyński – lekarz, działacz społeczny, ziemianin z okolic Kijowa. Studiował na Uniwersytecie w Kijowie. W 1898 Od 1917 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. W 1934 uzyskał funkcję wiceprezesa ubezpieczeń społecznych. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

³⁰ Kazimierz Woliński, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 33.

³¹ Stanisław Zieliński – w latach 1917-1918 członek Polskiego Komitetu Wykonawczego. W latach 1906-1920 wchodził w skład komitetu redakcyjnego polskojęzycznego czasopisma „Dziennik Kijowski”. W piśmie tym wyrażano poglądy narodowo-demokratyczne. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, s. 23.

³² Ks. Teofil Skalski (1877-1958) – duchowny rzymskokatolicki, kanonik i prałat kapituły łucko-żytomierskiej. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, IX, X, wg indeksu.

³³ „Dziennik Kijowski” – polskojęzyczne czasopismo wydawane w Kijowie w latach 1906-1920. Jego założycielem był Wilhelm Kulikowski, zaś głównym redaktorem w latach 1906-1912 Joachim Bartoszewicz. Czasopismo było skierowane głównie do Polaków zamieszkujących Kijów i jego najbliższe okolice.

³⁴ Stanisław Trabszo (Trapszo) – nauczyciel i polski działacz oświatowy, m.in. przed I wojną światową jeden z założycieli Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Patagonia” w Kijowie, a w latach 1917-1918 członek Wydziału Oświaty Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi oraz Polskiego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie, w latach 1917-1919 dyrektor Męskiej Szkoły Realnej i Gimnazjum Filologicznego w Kijowie, członek Rady ds. Oświaty, powołanej jako organ doradczy Ministerstwa do spraw Polskich Ukraińskiej Republiki Ludowej. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 55, 59.

³⁵ Jan Jankowski – polski działacz oświatowy w Kijowie, członek Wydziału Oświaty Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi, Polskiego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie, w latach 1917-1919 profesor 7. Gimnazjum Państwowego i kierownik Rady Pedagogicznej prywatnego Żeńskiego Gimnazjum w Kijowie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, wg indeksu.

³⁶ Joanna Krasuska – nauczycielka i działaczka oświatowa, członkini Polskiego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie, w latach 1917-1918 dyrektorka Polskiego Żeńskiego Gimnazjum Filologicznego w Kijowie.

³⁷ Chodzi o Sekretariat Generalny Ukraińskiej Centralnej Rady (dalej UCR) w Kijowie, na czele którego stał jako prezes Wołodimir Wynnyczenko. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, tam też jego krótki biogram.

³⁸ Powinno być Sekretariat Oświaty Sekretariatu Generalnego UCR, jego kierownikiem w owym czasie był Iwan Steszenko (1873-1918) – pedagog, literaturoznawca i ukraiński działacz polityczny. Był członkiem organizacji ukraińskich „Mołoda Ukrajina” i „Stara Hromada”, a także należał do Towarzystwa Ukraińskich Postępowców. Przez wiele lat pracował jako nauczyciel w szkołach średnich w Kijowie. W 1915 kierował Tetianowskim Gimnazjum dla Uchodźców. W lutym 1917 komisarz oddziału szkolnego i zastępca przewodniczącego Rady Organizacji Społecznych Kijowa. Jeden z organizatorów UCR i członek Małej Rady. Założyciel i współprzewodniczący Towarzystwa Oświaty szkolnej i Ogólnoukraińskiego Związku Nauczycieli. W 1917 pełnił funkcję Komisarza ds. Edukacji. Ponadto był Okręgowym Inspektorem Kijowskiego Okręgu Naukowego Kijowie. Był również założycielem i współprzewodniczącym Towarzystwa Szkolnej Oświaty w Kijowie. Jeden z organizatorów Ukraińskiej Centralnej Rady, gdzie przewodniczył komisji szkolnej i redakcyjnej. 26 VI 1917 został wyznaczony na stanowisko Sekretarza Generalnego ds. Oświaty. Na stanowisku tym sprzyjał rozwojowi szkolnictwa polskiego w Kijowie i na całej Ukrainie. W styczniu 1918 razem z Sekretariatem Generalnym W. Wynnyczenki przeszedł do opozycji. Zginął tragicznie 30 VII 1918 w Połtawie.

³⁹ Nazwa tradycyjna, w rzeczywistości chodzi o Wicesekretariat do Spraw Polskich w Sekretariacie do Spraw Narodowościowych Sekretariatu Generalnego UCR. W 1918 na jego podstawie został zorganizowany Departament Oświaty w Ministerstwie do Spraw Polskich URL.

⁴⁰ Zob. dokument nr 1 w niniejszej publikacji.

⁴¹ Był nim wówczas Mykoła Wasylenko (Wasilenko) (1866-1935) – ukraiński działacz oświatowy, historyk i publicysta. Członek UCR. Po rewolucji lutowej Rząd Tymczasowy mianował go Kuratorem Kijowskiego Okręgu Naukowego (Oświatowego), od maja 1917 zastępca sekretarza oświaty Sekretariatu Generalnego UCR. Za Hetmanatu od 30 kwietnia do 10 maja 1918 pełnił obowiązki premiera, od 3 a 20 maja 1918 był ministrem spraw zagranicznych a następnie od maja do października 1918 był ministrem oświaty. Położył duże zasługi dla rozwoju ukraińskiego szkolnictwa średniego i wyższego. Był jednym z inicjatorów powołania Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Kamieńcu Podolskim i przekształcenia Uniwersytetu Kijowskiego w Ukraiński Uniwersytet Państwowy, a także współtwórcą Ukraińskiej Akademii Nauk. W 1920 został członkiem rzeczywistym Wszzechukraińskiej Akademii Nauk i w latach 1921-1922 jej prezydentem, zdjętym ze stanowiska przez władze radzieckie. W 1924 został aresztowany przez OGPU i skazany na 10 lat więzienia pod zarzutem działalności antyradzieckiej. Jego żoną była Natalia Połomska-Wasylenko – wybitna badaczka dziejów Ukrainy, przedstawicielka tzw. historycznej szkoły państwowej (derżawnickiej).

W 1923 został aresztowany i represjonowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, wg indeksu.

⁴² Antoni Bukowiński – polski działacz społeczny i oświatowy w Kijowie, w latach 1905-1914 członek Rady Starszych Polskiego Klubu „Ogniwo”, od 1906 Polskiego Towarzystwa „Oświata” (skarbnik) i Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Patagonia” (członek Zarządu), a w latach 1914-1919 działacz Kijowskiego Oddziału Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny, od 1917 do 1920 prezes Polskiego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej.

⁴³ Wołodimir P. Naumenko (1852-1919) – historyk i filolog, ukraiński działacz społeczny i oświatowy. Przed I wojną światową nauczyciel gimnazjalny i redaktor czasopisma „Kijewska Starina” (od 1907 – „Ukrajina”). W latach 1914-1917 przewodniczący Ukraińskiego Towarzystwa Naukowego w Kijowie i działacz Ukraińskiej Federacyjno-Demokratycznej Partii. Członek UCR. W kwietniu 1917 Rząd Tymczasowy mianował go zastępcą, a miesiąc później kuratorem Kijowskiego Okręgu Naukowego. Współpracował z ministerstwem oświaty Hetmanatu i Ukraińską Akademią Nauk. 8 lipca 1919 został rozstrzelany przez Cze-Ka.

⁴⁴ Ministerstwo Oświaty URL pozytywną decyzję na niniejsze podanie wydało 14 maja 1918. Zob. M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905-1920*, Lublin 2009, s. 215.

⁴⁵ Doniecko-Kryworożska Republika Radziecka – jedna z republik ZSRR, istniejąca od 12 II 1918. 20 III 1918 połączona z Ukraińską Ludową Republiką Rad.

⁴⁶ Kazimierz Tomaszewski (1858-1927) – działacz komunistyczny. Był członkiem „Proletariatu”, PPS-Lewicy, zaś oraz SDKPiL. W 1885 aresztowany razem z Ludwikiem Waryńskim za działalność rewolucyjną i skazany na 15 lat robót na Sachalinie. Od 1906 w Cieszanowie, gdzie współtworzył Radę Komisarzy Ludowych. W 1917 w Dumie charkowskiej. W tym samym roku został komisarzem do spraw polskich w tymże mieście. 28 III 1918 został komisarzem Komisariatu Polskiego Zagłębia Doniecko-Krzyworoskiego w Charkowie. W 1920 wziął udział w IX Zjeździe RKP(b). Zmarł w maju 1927 w Charkowie.

⁴⁷ E. Boehm 28 III 1918 uzyskał funkcję sekretarza głównego Komisariatu Polskiego Zagłębia Doniecko-Krzyworoskiego w Charkowie.

⁴⁸ „Wiadomości Komisariatu” – polskojęzyczna gazeta wydawana w Charkowie w 1918 (organ urzędowy Komisariatu Polskiego Doniecko-Kryworoskiego Zagłębia). Ukazał się tylko jeden jej egzemplarz z 28 III 1918. Pismo miało w założeniu mieć zasięg typowo regionalny. Redaktorem pisma był Teodor Duracz. Wśród autorów pojawili się polscy komuniści m.in: Bolesław Skarbak-Szacki, Feliks Kon, Kazimierz Tomaszewski, czy też E. Boehm.

⁴⁹ Polski Klub „Ogniwo” powstał w Kijowie na fali liberalizacji życia społecznego w Rosji po rewolucji 1905. Inicjatywa jego utworzenia zrodziła się wśród tamtejszej polskiej inteligencji, a zainicjowali ją Stanisław Orłowski i Michał Bukowiński. Głównym celem Klubu była organizacja życia towarzyskiego i społecznego kijowskiej polonii. Szerzej zob. M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą...*, s. 366-371.

⁵⁰ Antoni Czerwiński (1870-1932) – (syn powstańca styczniowego Augusta Czerwińskiego) właściciel majątku ziemskiego i przedsiębiorca na Ukrainie, mecenas polskiej kultury, od 1905 prezes konspiracyjnego Polskiego Komitetu Wyborczego w Kijowie, w Kijowie, współtwórca i działacz Polskiego Klubu „Ogniwo”, od 1909 współwydawca „Dziennika Kijowskiego, od 1913 prezes Polskiego Towarzystwa Miłośników Sztuki w Kijowie, od 1914 prezes Rady Towarzystwa Wzajemnego Kredytu „Samopomoc”. W latach I wojny światowej pełnił szereg funkcji społecznych m.in. od jesieni 1914 był działaczem Kijowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny (członek prezydium, skarbnik), od 1916 stał na czele działającej w ramach Towarzystwa Sekcji Opieki na Zabytkami Polskimi (przekształconego w 1917 w samodzielne Polskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości na Rusi, był także opiekunem powstałej w 1916 polskiej szkoły parafialnej dzielącej przy kościele św. Aleksandra w Kijowie. W 1917 wszedł w skład powołanego wówczas Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi, działał w Towarzystwa Popierania Polskiej Kultury i Nauki, był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Popierania Średniej Szkoły w Kijowie, wspierał działalność polskiego skautingu i Korporacji Studentów Polskich w Kijowie. Po zwycięstwie bolszewików na Ukrainie stracił cały majątek i emigrował do Warszawy. Jako doświadczony ziemianin i finansista pracował do śmierci na różnych stanowiskach w Banku Rolnym. Przez matkę był on spokrewniony z wymienioną w dok. nr 2 niniejszego tomu Joanną Krasuską – dyrektorką Polskiego Żeńskiego Gimnazjum Filologicznego w Kijowie. Szerzej zob. J. Bartoszewicz, *Czerwiński Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. 4, Kraków 1938, s. 352-353.

⁵¹ Oskar Teodor Sobański (1877-1933) – właściciel ziemski na Ukrainie w pow. jampolskim, przedsiębiorca cukrowniczy, polski działacz społeczny i oświatowy. W czasie I wojny światowej aktywny działacz Polskiego Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny w Kijowie, członek Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi oraz Polskiej Macierzy Szkolnej (skarbnik). Inicjator i wiceprzewodniczący Rady Ziemian. Po wycofaniu się rządu S. Petlury z Kijowa emigrował do Warszawy, gdzie objął stanowisko podsekretarza w Ministerstwie Apropozycji, a następnie kierował Dyrekcją Skarbu w Zarządzie Cywilnym Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego. Po zakończeniu wojny z Rosją bolszewicką pracował na różnych stanowiskach w gospodarce i transporcie II RP. Zob. m.in. A.A. Zięba, *Sobański Oskar*, [w:] PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 439-441; В. Колесник, *Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник*, Вінниця 2007, s.730-732

⁵² Stefan Wasilewski – polski działacz oświatowy, członek Polskiego Towarzystwa Popierania Szkoły Średniej w Kijowie.

⁵³ Stanisław Gibbes (1890-1927) – oficer Wojska Polskiego, harcmistrz, nauczyciel w gimnazjum w Białej Cerkwi. Ur. się 22 VII 1890 w Piotrkowie, jako syn Józefa i Jadwigi Gibbes. Studiował na Politechnice Lwowskiej na Wydziale Chemii (od 1910). Był współorganizatorem Polskich Drużyn Strzeleckich, a także członkiem organizacji młodzieży zarzewiackiej Legia Niepodległości. Związał się z ruchem skautowskim, współpracował przy zakładaniu pierwszych drużyn lwowskich. Wizytował również z polecenia Związkowego Naczelnictwa Skautowego drużyny harcerek. W 1914 objął stanowisko komendanta kompanii Legionu Wschodniego. Po jego rozwiązaniu wyjechał do Kijowa, gdzie pracował w składach Centralnego Komitetu Obywatelskiego. Na skutek choroby do pracy w skautingu powrócił dopiero w 1916. Rok później został członkiem Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie. W 1917 wyjechał do Białej Cerkwi, gdzie pracował jako nauczyciel wychowania fizycznego, a także prowadził księgowość w tamtejszym gimnazjum. W latach 1919-1920 pełnił również funkcję redaktora czasopisma „Dwudziestka”. W 1918 przyjechał do Warszawy. Rozpoczął tam pracę w Szkole Męskiej RGO, przy Placu Trzech Krzyży. W latach 1920-1923 służył w Wojsku Polskim, w stopniu podporucznika. Od 1923 do 1926 pełnił szereg różnorodnych funkcji w harcerstwie: zastępca komendanta Warszawskiej Chorągwi Męskiej (1923-1925); kierownik Wydziału Gospodarczego (1924-1926); członek Komisji Prób Starszyny (1925-1926). Zmarł 6 I 1927. Jest autorem publikacji dotyczących harcerstwa m.in.: *Skaut w obozie* (Kijów 1917); *Pionierka* (Biała

Cerkiew 1918); *Obozownictwo* (Warszawa 1924). Zob. M. Miszczuk, *Gibbes Stanisław Cezary (1890-1927)*, [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, red. J. Wojtycz, t. IV, Warszawa 2016, s. 75-78. K. Jarzembowski, L. Kuprianowicz, *Harc mistrzynie i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006, s. 115; T. Matuszak, *Harcerze kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2001, nr 24, s. 121.

⁵⁴ Ryszard Watemburg (?-1920) – w latach 1917-1920 dyrektor polskiego Gimnazjum Filologicznego w Białej Cerkwi. W 1920 został rozstrzelany przez bolszewików. Zob. K. Rędziński, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie w latach 1914-1920*, „Rodzina-szkoła-kultura-społeczeństwo otwarte” 2005, t. XIV, s. 128, 143; J. Kornecki, *Oświata polska na Rusi w czasie wielkiej wojny*, „Szkoła Powszednia” 1922, R. 3, z. 1, s. 37.

⁵⁵ Mykoła Wasilenko (Wasylenko) (1866-1935) – działacz oświatowy, historyk i publicysta. W kwietniu 1917 wyznaczony przez Rząd Tymczasowy na kuratora kijowskiego okręgu szkolnego, a w maju mianowany zastępcą ministra oświaty. Za Hetmanatu powierzono mu tymczasowo funkcję premiera i ministra oświaty. Przez pewien czas pełnił także funkcję przewodniczącego Senatu Państwa Ukraińskiego. Był jednym z założycieli Ukraińskiej Akademii Nauk, a w 1920 został członkiem rzeczywistym Wszechukraińskiej Akademii Nauk; w 1921 wybrany na jej prezydenta, ale nie zatwierdzony przez władze radzieckie. W 1923 represjonowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, wg indeksu; *Уряду України у XX ст. Науково-документальне видання*, red. В. Литвин, Київ 2001, s. 113-115.

⁵⁶ Tak w dokumencie.

⁵⁷ Stanisław Bobiński (1882-1937) – działacz komunistyczny, inżynier-leśnik. W 1905 związał się z Socjaldemokracją Królestwa Polskiego i Litwy. W latach 1918-1919 sprawował funkcję przewodniczącego KC Związku Zawodowego Robotników Rolnych Litwy i Białorusi. W 1920 znajdował się w składzie Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski. W latach 1922-1928 sprawował następujące funkcje: pracownika, a następnie rektora Uralskiego Uniwersytetu im. A. M. Gorkiego w Jekaterynburgu (1922-1924); pracownika Akademii Komunistycznej w Moskwie (1926-1928). Od 1925 w Biurze Polskim przy KC RKP(b) (po 1925 KC WKP(b)). 15 VI 1937 został aresztowany pod zarzutem uczestnictwa w Polskiej Organizacji Wojskowej oraz prowadzenia działalności szpiegowskiej na rzecz Polski. Był sądzony w Moskwie. 20 IX 1937 na podstawie wyroku Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRR został skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano tego samego dnia. Rehabilitowany 29 IX 1955.

⁵⁸ „Przegląd Polski” – polskojęzyczna gazeta ukazująca się w Kijowie w 1918. Wydawano ją jako pismo codzienne, liczące 4 strony. Jej redaktorem był prezes Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi Wilhelm Kulikowski (1859-1935), zaś wydawcą sekretarz Stanisław Zieliński (1880-1936).

⁵⁹ Tzw. Gimnazjum Stelmaszenki zostało założone w Kijowie w 1907 przez rosyjskiego prawosławnego duchownego, doktora teologii Michaiła Stelmaszenkę (1864-1925), działacza Kijowskiego Klubu Rosyjskich Nacjonalistów. Gimnazjum mieszczące się początkowo przy ul. Wołodimirskiej 40. Zgodnie z intencją założyciela kształciło i wychowywało młodzież w wielkorusyjskim duchu monarchicznym. Cieszyło się dużym uznaniem cara Mikołaja II.

⁶⁰ Budynek, o którym mowa w dokumencie został wybudowany w 1910 ze środków rządowych przy Załku Rylskim 10 z przeznaczeniem dla wspomnianego wyżej gimnazjum Michaiła Stelmaszenki. Funkcjonowało ono w nim do wybuchu I wojny światowej. Budynek opuszczony w czasie I wojny światowej został wiosną 1917 zakupiony ze składek polonii kijowskiej z przeznaczeniem na polskie szkoły średnie oraz Polskie Kolegium Uniwersyteckie. Zakupu dokonano przez specjalnie powołane konsorcjum na czele z hrabią Oskarem Sobańskim (zob. M.M. z Radziwiłłów Potocka, *Z moich wspomnień*, Londyn 1983, s. 310-311). Wśród największych ofiarodawców na zakup budynku byli: Róża Tyszkiewicz, Maria Branicka, adwokat Aleksander Dobrowolski, Feliks Sobański oraz Franciszek Potocki. W 1920 r. budynek został przejęty przez bolszewicki rząd ukraiński. W czasach radzieckim funkcjonowała w nim Wyższa Szkoła Partyjna KPZR, a obecnie znajduje się tam bank komercyjny.

⁶¹ Zob. J. Róziwicz, L. Zasztowt, *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917-1919)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1991, t. 34, s. 93-123.

⁶² Polska Macierz Szkolna powstała w Kijowie w lipcu 1917 z inicjatywy Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi z zadaniem organizacji szkolnictwa polskiego. Jej prezesem został Józef Andrzejewski, a w skład prezydium zarządu wchodził: Karol Wilkoszewski, ks. Teofil Skalski, Władysław Łukaszewicz (wiceprezesi), Jan Kornecki i Józef Stołyhwo (sekretarze), Oskar Sobański (skarbnik) i Maria Wydźga-Niklewiczowa (zastępca skarbnika). Zob. szerzej: K. Rędziński, *Polska Macierz Szkolna na Ukrainie*, „Biuletyn Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” 1992, nr 1, s. 75-76; M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą...*, 203-213.

⁶³ W całym dokumencie nazwy narodowości zapisywane są małą literą.

⁶⁴ Dokumenty dotyczące zakładników polskich aresztowanych i przetrzymywanych przez władze sowieckie w Odessie zostały opublikowane w *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, dok. 10, 11, 12, 13, 14, 15.

⁶⁵ Chodzi o Henryka Lipkowskiego (1899-1944), bratanka konsula RP w Odessie Jana Lipkowskiego (1863-1936).

⁶⁶ Wyraz nieodczytany. Henryk Lipkowski pochodził z miejscowości Krasnosiółki.

⁶⁷ Pod podaniami z prośbą o pomoc kierowanymi przez rodziny zakładników aresztowanych przez władze sowieckie w Odessie w 1919 m.in. do Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w Warszawie, znajduje się również podpis Jana Pęckiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 59, 69.

⁶⁸ Chodzi o pracownika Konsulatu RP w Odessie Henryka Jankowskiego i jego żonę Helenę Jankowską. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 64.

⁶⁹ Chodzi o Antoniego Jankowskiego (ur. 1859), ojca pracownika Konsulatu RP w Odessie Henryka Jankowskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 62.

⁷⁰ Chodzi o Prezesa Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności Romana Tyzenhauza, oraz jego żonę Marię Tyzenhauz z domu Ścibor-Marchocką. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 65.

⁷¹ Chodzi o Celinę Krzeczkovską, żonę przemysłowca Kazimierza Krzeczkovskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 64.

⁷² Chodzi o Elżbietę Izabelę z domu Korwin Krasieńską z Krasnego (1877-1960), żonę honorowego konsula Rzeczypospolitej Polskiej w Odessie Zenona Karola Belina-Brzozowskiego (1877-1940).

⁷³ Więcej informacji o Antonie Denikinie (1872-1947), zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 76, 80-81, 215. Por. t. I, V, VI, VII, passim; *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 3: *Lata 1945-1991* (patrz dalej: *Polacy na Ukrainie*, cz. 3), t. II, passim.

⁷⁴ Chodzi o Zenona Karola Belina-Brzozowskiego (1877-1940), który w latach 1918-1919 sprawował funkcję honorowego konsula Rzeczypospolitej Polskiej w Odessie. Na swoje stanowisko został mianowany 28 XI 1919 przez Tytusa Filipowicza.

⁷⁵ W teźce brak wspomnianego załącznika.

⁷⁶ Więcej informacji o Antonie Denikinie zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, wg indeksu; *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 2: *Lata 1939-1945* (dalej: *Polacy na Ukrainie*, cz. 2), t. I, wg indeksu.

⁷⁷ „Żołnierz Polski” – polskojęzyczne pismo propagandowe ukazujące się w Charkowie i Kijowie (ostatni numer) na Ukrainie radzieckiej od maja do lipca 1920. W tym okresie ukazało się jedynie 18 numerów, jednak w znacznym nakładzie (15 000–40 000). Nie podawano w nim redaktorów, ani autorów artykułów ze względu na jego konspiracyjny charakter. Było rozpowszechniane potajemnie wśród szeregowych żołnierzy armii polskiej podczas wojny polsko-bolszewickiej, wśród których miało zaszczepić wiarę w rewolucję bolszewicką i skłonić ich do dezercji oraz przejścia do Armii Czerwonej. Jego kontynuacją był „Żołnierz Rewolucji”, który ukazał się po raz pierwszy 29 lipca 1920 w Kijowie.

⁷⁸ Pawłohrad (ukr. Павлоград) – miasto na Ukrainie, w obwodzie dnipropropetrowskim, siedziba administracyjna rejonu pawłohradzkiego.

⁷⁹ Aleksandrowsk (ukr. Олександрівськ) – miasto na Ukrainie w obwodzie ługańskim.

⁸⁰ WCzeKa – Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem (ros. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем – ВЧК). Akronim nazwy tajnej policji w Rosji Radzieckiej w latach 1917-1922.

⁸¹ POW – Polska Organizacja Wojskowa. Tajna organizacja wojskowa powstała w sierpniu 1914 w Warszawie z inicjatywy Józefa Piłsudskiego. Celem jej działalności była walka o niepodległość Polski i budowa jej armii. W 1918 weszła w skład powstającego Wojska Polskiego. POW na terenie Ukrainy rozpoczęła swą działalność już w październiku 1914. W kwietniu 1921 kijowskie struktury POW zostały ostatecznie rozbite poprzez aresztowania przez CzeKa i rozstrzelania jej członków w więzieniach Charkowa, Odessy i Żytomierza. W latach 30-tych XX w. na skutek odejścia od „leninowskiej polityki narodowościowej” organy GPU na Ukrainie rozpoczęły masowe prześladowania ludności polskiej, połączone z pokazowymi procesami politycznymi pod zarzutem działalności konspiracyjnej przeciwko władzy radzieckiej i przynależności do nieistniejącej już POW (tzw. „sprawa POW”). Represje stalinowskie wobec ludności polskiej na Ukrainie objęły dodatkowo likwidację Polskich Rejonów Narodowościowych, wysiedlenia, wywózki, aresztowania, konfiskatę mienia i masowe rozstrzelania. Zob. I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW – Wschód*, Warszawa 1933, s. 72; T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914-1918*, Wrocław 1984; P. Horbatowski, *W szponach polityki. Polskie życie teatralne w Kijowie 1919-1938*, Warszawa 1999; M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa-Wrocław 1991; Tenże, *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. „Operacja polska” 1937-1938*, Kraków 2014. Liczne dokumenty dotyczące represji na ludności polskiej na Ukrainie zamieszczamy w wydanych wcześniej tomach: *Polacy na Ukrainie 1*, t. I-VIII, passim.

⁸² Armia Ochotnicza (ros. Добровольческая Армия) – związek operacyjny białych działający w trakcie wojny domowej w Rosji w latach 1918-1920, walczący z komunistami (bolszewikami) i ruchami ich wspierającymi, mający na celu przywrócenie poprzedniego systemu ekonomicznego i politycznego. Od 8 I 1919 do 4 IV 1920 w składzie Sił Zbrojnych Południa Rosji (od stycznia 1920 jako korpus). Dowódcy Armii Ochotniczej: gen. Ławr Korniłow – grudzień 1917-kwiecień 1918, gen. Anton Denikin – kwiecień 1918-styczeń 1919, gen. Piotr Wrangel – styczeń-maj 1919, gen. Władimir Maj-Majewski – maj-listopad 1919, gen. Piotr Wrangel – grudzień 1919-styczeń 1920.

⁸³ Piotr Wrangel (1878-1928) – generał wojsk rosyjskich. W 1917 został dowódcą 7. Dywizji Kawalerii, a następnie od 1920 był głównodowodzącym Sił Zbrojnych Południa Rosji – antybolszewickich wojsk rosyjskich (biała armia) działających od 1919, po połączeniu Armii Ochotniczej z Armią Dońską. Był również członkiem Rządu Południa Rosji. W swoich poglądach odchodził od reprezentowanej przez Antona Denikina idei jednej Rosji na rzecz dobrowolnej federacji narodów wchodzących w skład dawnej Rosji carskiej. W 1920 uległ przeważającym siłom wojsk Armii Czerwonej i ewakuował część kadr swojej armii do Konstantynopola. Na emigracji stał na czele antykomunistycznej organizacji Rosyjski Związek Ogólnowojskowy. Zmarł w Brukseli 25 IV 1928. Zob. m.in.: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, III, IV, V, VII, VIII; cz. 2, t. I, wg indeksu; cz. 3, t. II, wg indeksu; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, Всеволод Балицький: *особа, час, оточення*, Київ 2002, s. 67, 71, 261; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні*, ред. В. Смолий, t. I, Київ 2013, s. 530-531; D. Wierzchoś, *General Piotr Wrangel. Działalność polityczna i wojskowa w latach rewolucji i wojny domowej w Rosji*, Kraków 2008.

⁸⁴ Burlacza Bałka (ukr. Бурлача Балка) – wieś w obwodzie odeskim na Ukrainie.

⁸⁵ Ignacy Dobrzyński (Sosnowski) (1897-1937) – oficer polskiej armii. Ukończył Uniwersytet w Moskwie. Od 1918 w PPS-Frakcja Rewolucyjna. W latach 1919-1920 w polskim wywiadzie w Rosji Radzieckiej. 21 VI 1920 został aresztowany wraz z Marią Nawrocką, a następnie w sierpniu rozpoczął współpracę z CzeKa, został przydzielony do rozpracowywania POW. Odegrał znaczącą rolę w tzw. „sprawie MOR-Trust” oraz w zdekonspirowaniu podwójnej agentki Jadwigi Tejszerskiej. Od 1921 został członkiem RKP(b). Od 1922 do 1936 sprawował następujące funkcje: szef VI (Białej Gwardii) Oddziału Komunistycznej Partii Ukrainy GPU-OGPU (1922-1927); zastępca naczelnika UNKWD obwodu saratowskiego (1935-1936). W listopadzie 1936 został aresztowany pod zarzutem kontynuowania działalności szpiegowskiej na rzecz Polski. Uznano go za winnego i rozstrzelano 15 XI 1937. W 1958 został zrehabilitowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 17, 176, 180, 183; *Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК–ГПУ. 1921-1923*, wstęp В. Макаров, В. Христофоров; ком. В. Макаров, Москва 2005, s. 490.

⁸⁶ KN nr 3 – Komenda Naczelna nr 3 w Kijowie.

⁸⁷ Stanisław Rytel, ps. „Stary” – wiadomo o nim, że w 1920 przyjechał do Kijowa aby zorganizować działalność POW na Podolu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, wg indeksu; A. Pełtoński, *Wywiad w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920*, Warszawa 1999, s. 104-106, 121-123, 184; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁸⁸ Komenda Okręgowa w Kijowie (Okręg „A”).

⁸⁹ Chodzi o Leona Korzeniowskiego (ok. 1898-1921), studenta, od 1921 zastępcę komendanta naczelnego Komendy Okręgowej POW w Kijowie (Okręg III „A”) – Stanisława Rytla, ps. „Stary”. Został aresztowany przez CzeKa w lutym 1921. W nocy z 11 na 12 IV 1921 rozstrzelany. Odznaczony pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 17, 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁰ Antoni Korzeniowski (?-1921) – brat Leona Korzeniowskiego, członek POW w Kijowie. Aresztowany przez kijowską CzeKa w lutym 1921, rozstrzelany w nocy z 11 na 12 IV 1921. Odznaczony pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹¹ Najprawdopodobniej chodzi o Jana Żelichowskiego (?-1921), członka POW w Kijowie. Aresztowany przez kijowską CzeKa w lutym 1921 za działalność szpiegowską, został uznany za winnego i rozstrzelany w nocy z 11 na 12 IV 1921. Odznaczony pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹² Najprawdopodobniej chodzi o Witolda Swaryczewskiego (?-1921), członka POW w Kijowie. Aresztowany przez kijowską CzeKa w lutym 1921 za działalność szpiegowską, został uznany za winnego i rozstrzelany w nocy z 11 na 12 IV 1921. Odznaczony pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹³ Najprawdopodobniej chodzi o Helenę Metelską (?-1921), członkinię kijowskiego POW, aresztowaną przez CzeKa w lutym 1921 i straconą w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Została odznaczona pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁴ Najprawdopodobniej chodzi o Marię Przedzymirską (?-1921), członkinię kijowskiego POW, aresztowaną przez CzeKa w lutym 1921 i straconą w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Została odznaczona pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁵ Najprawdopodobniej chodzi o Antoniego Chawchaluka (?-1921), który zgodnie z powyższym dokumentem wchodził w skład grupy żytomierskiej POW, natomiast wg Ignacego Ziemiańskiego należał do kijowskiej grupy Leona Korzeniowskiego i został wraz z innymi jej członkami aresztowany w lutym 1921 przez kijowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁶ Wołwojenkomat – Gminny Komisariat Wojskowy (ros.: Волостной военный комиссариат – Волвоенкомат).

⁹⁷ Najprawdopodobniej chodzi o Antoniego Listopadskiego (?-1921), który zgodnie z powyższym dokumentem wchodził w skład grupy białocerkiewskiej POW, natomiast wg Ziemiańskiego należał do kijowskiej grupy Leona Korzeniowskiego i został wraz z innymi jej członkami resztowany w lutym 1921 przez kijowską CzeKa i po

przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁸ Najprawdopodobniej chodzi o Karola Sadowskiego (?-1921), który zgodnie z powyższym dokumentem wchodził w skład grupy białocerkiewskiej POW, natomiast wg Ignacego Ziemiańskiego należał do kijowskiej grupy Leona Korzeniowskiego i został wraz z innymi jej członkami aresztowany w lutym 1921 przez kijowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

⁹⁹ Najprawdopodobniej chodzi o Jana Skawińskiego (?-1921), który zgodnie z powyższym dokumentem wchodził w skład grupy białocerkiewskiej POW, natomiast wg Ignacego Ziemiańskiego należał do kijowskiej grupy Leona Korzeniowskiego i został wraz z innymi jej członkami aresztowany w lutym 1921 przez kijowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

¹⁰⁰ Być może chodzi o Watenburga (?-1921), brak bliższych danych, aresztowany w lutym 1921 przez kijowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921, razem z członkami kijowskiej grupy POW. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

¹⁰¹ Tak w dokumencie. Prawdopodobnie chodzi o pomocników zarządców majątków.

¹⁰² Najprawdopodobniej chodzi o Kazimierza Wybranowskiego (?-1921), członek Komendy Charkowskiej POW, aresztowany w marcu 1921 przez charkowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 13 na 14 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

¹⁰³ Najprawdopodobniej chodzi o Michała Brzozowskiego (?-1921), członek Komendy Charkowskiej POW, aresztowany w marcu 1921 przez charkowską CzeKa i po przeprowadzonym śledztwie rozstrzelany w nocy z dnia 13 na 14 IV 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 174, 176; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.

¹⁰⁴ Bruno Bronisław Wanke, ps. „Rymsza” (1896-1985) – Polak. Ukończył Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W 1920 jako członek POW działającej na terenie Ukrainy dowodził oddziałem partyzanckim. W latach 1935-1938 sprawował funkcję posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej IV kadencji. Zmarł 2 XII 1985 w Reading na terenie Wielkiej Brytanii. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 114.

¹⁰⁵ Wyżej w dokumencie „Przedromiowska”.

¹⁰⁶ Wyżej w dokumencie „Włodarski”.

¹⁰⁷ Tak w dokumencie. Prawdopodobnie chodzi o miasto Korzec ówczesnego powiatu rówieńskiego województwa wołyńskiego.

¹⁰⁸ Wyżej w dokumencie „Bugajenko”.

¹⁰⁹ Leskom – Komitet Przedsiębiorstw Przemysłu Leśnego (ros.: Комитет лесной промышленности – Леском).

¹¹⁰ Tak w dokumencie.

¹¹¹ Wyżej w dokumencie „Wujażych”.

¹¹² Wyżej w dokumencie „Wittenburg”.

¹¹³ Powiat taraszczański – dawny powiat w guberni kijowskiej, utworzony w 1800 roku z powiatów piatyhorskiego i lipowieckiego. Siedzibą powiatu była Taraszcza.

¹¹⁴ Wyżej w dokumencie „Griazniewski”.

¹¹⁵ Rajleskom – Rejonowy Komitet Przedsiębiorstw Przemysłu Leśnego (ros.: Районный Комитет лесной промышленности – Райлеском).

¹¹⁶ Sownarsud – Radziecki Sąd Ludowy (ros.: Советский народный суд – Совнарсуд).

¹¹⁷ Wyżej w dokumencie „Moszyński”.

¹¹⁸ Wsieobucz – system obowiązkowego powszechnego początkowego nauczania obywateli Związku Radzieckiego (ros.: Всеобщее Обучение – Всеобуч).

¹¹⁹ Anton Denikin (1872-1947) – rosyjski oficer. Brał udział w działaniach zbrojnych w trakcie wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1905), a także I wojny światowej (1914-1918). Od 1917 głównodowodzący Zachodnim Frontem. Jeden z organizatorów Armii Ochotniczej, a od 1918 jej wódz naczelny. W 1919 na czele Sił Zbrojnych Południa Rosji. Działania zbrojne zakończyły się klęską w starciu z Armią Czerwoną. W 1920 zrzekł się dowództwa na rzecz Piotra Wrangla. Zob. *Polacy na Ukrainie I*, t. I, IV, V, VI, VII; cz. 3, t. I, II, wg indeksów.

¹²⁰ Gubwojenkomat – Gubernialny Komisariat Wojskowy (ros.: Губернский военный комиссариат – Губвоенкомат).

¹²¹ RWSR – Wojskowa Rada Rewolucyjna Republiki (ros.: Революционный Военный Совет Республики – РВСР, реввоенсовет). Najwyższy kolegialny organ władzy wojskowo-politycznej Rosji Radzieckiej.

¹²² Paulina Choromańska (?-1921) – właściwie Karolina Müller. Członkini kijowskiego POW. Przybyła do Kijowa z Polski w 1920 w charakterze kurierki. Została aresztowana przez CzeKa w lutym 1921 i stracona w nocy z dnia 11 na 12 IV 1921. Odznaczona pośmiertnie orderem Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie I*, t. IV, s. 123, 132, 174, 176-177.

- ¹²³ Tak w dokumencie. Brak miejscowości o podobnej nazwie w guberni wołyńskiej.
- ¹²⁴ Sownarchoz – Rada Gospodarki Narodowej (ros.: Совет Народного Хозяйства – Совнархоз, СНХ). Państwowe organy terytorialnego zarządzania gospodarką narodową ZSRR.
- ¹²⁵ Gubsojuz – Gubernialny Związek Spożywczych Organizacji Spółdzielczych (ros.: Губернский союз потребительских кооперативных организаций – Губсоюз).
- ¹²⁶ Ewa Czarnocka-Majewska była siostrą miłosierdzia która prowadziła w Kijowie dom opieki dla rannych żołnierzy. W 1921 została aresztowana przez kijowską CzeKa pod zarzutem przynależności do POW. Skazana na wywiezienie do obozu pracy przymusowej. W marcu 1922 wraca do kraju. Odznaczona Krzyżem Walecznych. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 96, 190.
- ¹²⁷ Bronisław Wanke, ps. Rymsza, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 114.
- ¹²⁸ Tak w dokumencie.
- ¹²⁹ Saliwonki (ukr. Саливонки) – wieś obecnie znajduje się w rejonie wasylkowskim obwodzie kijowskim na Ukrainie.
- ¹³⁰ Kursy przygotowujące kadre dowódczą Armii Czerwonej.
- ¹³¹ Wyżej w dokumencie występuje też jako „Przedomirowska Maja”, „Przedromirski”.
- ¹³² Wyżej w dokumencie „Wittenburg” oraz „Wattenburg”.
- ¹³³ Wyżej w dokumencie „Winszewski”.
- ¹³⁴ Wyżej w dokumencie „Paulina”.
- ¹³⁵ Wyżej w dokumencie „Choromańska”.
- ¹³⁶ Wyżej w dokumencie „Glebko”.
- ¹³⁷ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Wittenburg” oraz „Wattenburg”.
- ¹³⁸ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Winszewski”.
- ¹³⁹ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Maszyński”.
- ¹⁴⁰ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Miller”.
- ¹⁴¹ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Polachowska”.
- ¹⁴² W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Glebko”.
- ¹⁴³ W poprzednim dokumencie dotyczącym tej sprawy z 8 kwietnia 1921 również „Nawłowicz Irena”.
- ¹⁴⁴ Chodzi o osoby z podwójnym obywatelstwem.
- ¹⁴⁵ Jerzy Franciszek Makowski (1889-1937) – od 1909 członek Polskiej Partii Socjalistycznej. W latach 1914-1917 przebywał kolejno w więzieniach w Warszawie, a następnie Orłowie i Moskwie. Od 1918 członek RKP(b). Od 1919 był pomocnikiem komisarza ds. wojskowych Litewsko-Białoruskiej Republiki Rad. W tym samym roku był również jednym z kierowników nielegalnej wojskowej organizacji КП Polski. W latach 1920-1921 ponownie aresztowany. Członek polskiego biura Komitetu Centralnego RKP(b). W 1921 do 1932 pełnił następujące funkcje: służył w organach WCzeKa-OGPU-NKWD (1921-1922, 1925-1929, 1932-1935); adiunkt i komisarz Akademii Wojskowej RKKA (1929-1932); prezydent INO OGPU ZSRR we Francji (od 1932). Po powrocie do ZSRR, od 1935 był naczelnikiem Oddziału Specjalnego UNKWD obwodu omskiego. 28 XII 1935 aresztowany pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Polski. 4 XI 1937 skazany na rozstrzelanie. Zrehabilitowany w 1967.
- ¹⁴⁶ Ignacy Wizner, ps. Irek Jankielewicz (1884-1923) – od 1905 członek Polskiej Partii Socjalistycznej?. Wielokrotnie aresztowany za udział w ruchu rewolucyjnym. Przebywał na emigracji w Anglii i Stanach Zjednoczonych. Od 1917 pracował w Moskiewskim wojskowym komisariacie. W 1918 był śledczym przy prezydium WczeKa w Moskwie. W sierpniu tego roku został przeniesiony do organów CzeKa w Briańsku. W latach 1919-1923 pełnił następujące funkcje: Naczelnik Centralnej Dyrekcji Dochodzeń Kryminalnych przy NKWD RFSRR (1919); w KC WKP(b), członek Kolegium WCzeKa (1920-1922). Brał udział w śledztwach dotyczących szpiegostwa polskiego na terenie ZSRR. Zob. *Архив ВЧК: Сборник документов*, red. В. Виноградов, А. Литвин, В. Христофоров, Москва 2007, s. 671.
- ¹⁴⁷ Mieczysław Jankowski (?-1921) – członek charkowskiej grupy POW od 1920. Aresztowany w marcu 1921 przez charkowską CzeKa. W tym samym roku rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, wg indeksu; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.
- ¹⁴⁸ Jadwiga Jankowska (?-1920 lub 1921) – córka krawca z Charkowa, siostra Mieczysława Jankowskiego. Członek charkowskiej grupy POW od 1920. Aresztowana przez charkowską CzeKa. Po przeprowadzonym śledztwie została skazana na śmierć i rozstrzelana w 1920 lub 1921. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, wg indeksu; I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW...*, passim.
- ¹⁴⁹ Tak w dokumencie.
- ¹⁵⁰ W dokumencie z dnia 8 kwietnia 1921 również Lewicki.
- ¹⁵¹ Gubispołkom – Gubernialny Komitet Wykonawczy Rady Deputowanych Pracujących (ros.: Губернский исполнительный комитет Совета депутатов трудящихся – Губисполком).
- ¹⁵² Ukrglawewak – Ukraiński Główny Komitet Ewakuacyjny (ros.: Украинский главный эвакуационный комитет – Укрглавэвак). Chodzi o Ukraiński Komitet ds. Ewakuacji Ludności NLWD USRR, utworzony w 1920. W jego skład wchodziły oddziały: administracyjny, prawny, uchodźców, ewakuacyjny, kulturalno-oświatowy,

sanitarny, statystyczno-informacyjny, ds. wymiany jeńców i uchodźców, finansowy, zaopatrzeniowy, gospodarczy itp. Zlikwidowany w 1923.

¹⁵³ UKROSTA – Wszzechukraińskie Biuro Rosyjskiej Agencji Telegraficznej (ukr.: Всеукраїнське бюро Російського телеграфного агентства – УкРОСТА). W jego skład wchodziły oddziały gubernialne i powiatowe. Biuro miało własnych i specjalnych korespondentów, przygotowywało kadre dziennikarską, drukowało gazetę „Okna UkrPOSTA” [„Okna UkrROSTA”].

¹⁵⁴ Komenda Naczelna nr 3 w Kijowie Okręg „A”.

¹⁵⁵ Boris Sawinkow (1879-1925) – rosyjski pisarz, polityk i zamachowiec. W latach 1904-1905 członek Organizacji Bojowej Partii Socjalistów Rewolucjonistów. W 1906 został aresztowany pod zarzutem zamachów na carskich urzędników, uznany za winnego i skazany na śmierć. Zdołał jednak uciec z Rosji. W 1917 powrócił do kraju i został mianowany wiceministrem wojny w rządzie Aleksandra Kiereńskiego (Rząd Tymczasowy Rosji). W 1918 po zdobyciu władzy przez bolszewików utworzył Ludowy Związek Obrony Ojczyzny i Wolności, którego głównym celem stało się odsunięcie od władzy bolszewickiej Rady Komisarzy Ludowych. Organizował też struktury Rosyjskiej Armii Ludowej. Po wojnie domowej w Rosji przez pewien czas przebywał w Polsce, a następnie w 1921 osiadł na Zachodzie. 15 VIII 1924 przyjechał do ZSRR i natychmiast został aresztowany. 29 VIII 1924 skazany na rozstrzelanie, jednak jego karę zamieniono na dziesięć lat więzienia. 7 V 1925 popełnił samobójstwo (bądź został zamordowany przez funkcjonariuszy OGPU). Zob. A. Sołżenicyn, *Archipelag GULag 1918-1956*, Paryż 1975; R. Pipes, *Rewolucja Rosyjska*, Warszawa 1994; idem, *Rosja bolszewików*, Warszawa 2005; K. Wędziagolski, *Pamiętniki: wojna i rewolucja, kontrrewolucja, bolszewicki przewrót, warszawski epilog*, Warszawa 2007.

¹⁵⁶ Wyżej w dokumencie oraz w dokumencie z dnia 8 kwietnia 1921 jako komendanta Okręgu [nr] 3 K[omendy] N[aczelnej] w Kijowie wymieniono Stanisława Rytela-Starego.

¹⁵⁷ Tak w dokumencie.

¹⁵⁸ W dokumencie z dnia 8 kwietnia 1921 również „Przedromiowska Maja”.

¹⁵⁹ Parkom – Komitet Partyjny (ros.: Партийный комитет – Парком).

¹⁶⁰ Gubkom – Komitet Gubernialny (ros.: Губернский комитет – Губкомитет).

¹⁶¹ „Na Barykady” – gazeta polskojęzyczna wydawana w Charkowie na Ukrainie radzieckiej w latach 1920-1921. W ciągu tego okresu wydrukowano jedynie 13 numerów. Gazeta ukazywała się jako tygodnik. W drukowanych egzemplarzach nigdy nie podawano członków kolegium redakcyjnego. Pismo miało charakter agitacyjny, skierowane było głównie do polskich szeregowych żołnierzy biorących udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a także do wziętych do niewoli jeńców. Autorami publikowanych w nim artykułów byli znani polscy komuniści m.in.: Bolesław Skarbek-Szacki, Piotr Ruń, Jerzy Witan oraz Stanisław Wicens. Jej kontynuacją była ukazująca się od 16 sierpnia 1921 gazeta „Komunista”.

¹⁶² KZM – Komunistyczny Związek Młodzieży.

¹⁶³ Gubnarobraz – Wojewódzki Departament Edukacji Narodowej (ros. губернский отдел народного образования).

¹⁶⁴ Nowa Polityka Ekonomiczna (ros.: Новая экономическая политика – НЕП) – doktryna wprowadzona w marcu 1921, przez Włodzimierza Lenina, podczas X Zjazdu Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Zgodnie z jej założeniami następował częściowy powrót do gospodarki rynkowej. Zniesiono obowiązkowe kontyngenty żywnościowe, zastępując je podatkiem żywnościowym, płaconym najpierw w naturze, a następnie w pieniądzu. Nadwyżki uzyskiwane przez rolników mogły być sprzedawane na wolnym rynku. We wsiach powstawały rady wiejskie zwane z rosyjska „sielsowietami”, bądź po ukraińsku „silradami”. Wprowadzono system koncesji rządowych dla kapitału prywatnego i obcego. Przywrócenie mechanizmów rynkowych w sowieckiej gospodarce nie było trwałe. Już w 1929 rozpoczęto odchodzenie od polityki NEP-u.

¹⁶⁵ Christin Rakowski (1873-1941) – polityk radziecki. W 1918 wysłany do Odessy w celu walki z kontrrewolucją. Był członkiem Centralnego Komitetu Wykonawczego dla frontu rumuńskiego, a także uczestnikiem delegacji radzieckiej do rozmów z Pawłem Skoropadskim. Od 1919 pełnił na Ukrainie funkcję radzieckiego komisarza, z przerwami do 1923. W latach 1923-1927 był na placówce dyplomatycznej w Wielkiej Brytanii (1923-1925); następnie pracował w służbie dyplomatycznej we Francji (1925-1927). Po powrocie do ZSRR znajdował się w partyjnej opozycji. W 1936 został aresztowany pod zarzutem działalności antypaństwowej. W 1938 skazany na 20 lat więzienia, następnie wyrok zamieniono na karę śmierci, którą wykonano przez rozstrzelanie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 98, 100; t. X, s. 62.

¹⁶⁶ Hugo Dieter Stinnes (1870-1924) – niemiecki polityk oraz przemysłowiec. Przyczynił się do rozwoju europejskiego przemysłu ciężkiego, a także elektryfikacji, energetyki gazowej, górnictwa, hutnictwa, oraz rozbudowy połączeń transportowych w Niemczech i Europie. W 1903 współtwórca firmy Hugo Stinnes GmbH. Związany był także m.in. z: Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-AG (huta, kopalnia), Rheinisch-Westfälische Elektrizitätswerke (elektrownia), Saar- und Mosel-Bergwerks-Gesellschaft (kopalnia). Po 1918, jako zwolennik ekspansji na wschód, rozpoczął inwestowanie na terenie Polski i Rosji. Był zwolennikiem zasady gospodarki mieszanej, polegającej na połączeniu inicjatywy prywatnej z regulacjami rządowymi. Zmarł 10 IV 1924 w Berlinie i został pochowany na Starym Cmentarzu w Mülheim.

¹⁶⁷ Trust Jugostal, kombinat zakładów metalurgicznych w Józowce, Taganrogu, Pietrowce, Makiejewce oraz Jenakijewie powstały w 1921. Zarząd trustu znajdował się w Charkowie. Jego pierwszym prezesem był Iwan Mieźłauk, dyrektor Zakładu Metalurgicznego w Jenakijewie (1921-1923), kolejnym Józef Kosior (1926-1927). Trust Jugostal funkcjonował do 1929.

¹⁶⁸ Wniesztorg, narkomwniesztorg – Ludowy Komisariat Handlu Zagranicznego, bądź potocznie „handel zagraniczny” (ros.: Народный комиссариат внешней торговли, Наркомвнешторг, Внешторг, „внешняя торговля”).

¹⁶⁹ Wukopspilka – Związek kooperatyw Ukrainy (ukr.: Всеукраїнська Спілка Споживчих Кооперативних організацій, Вукопспілка).

¹⁷⁰ Gospolituprawlenia, GPU – Państwowy Zarząd Polityczny (ros.: Государственное Политическое Управление, Госполитуправление, ГПУ).

¹⁷¹ Narkomindiel – Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych (ros.: Народный комиссариат иностранных дел – НКИД lub Наркоминдел).

¹⁷² Polituprawlenie – Zarząd Polityczny Rewolucyjnej Rady Wojskowej Republiki, (ros.: политическое управление Революционного военного совета Республики, политуправление).

¹⁷³ Jakiw Jakowlew (prawdziwe nazwisko Epsztejn) (1896-1938) – radziecki polityk, działacz komunistyczny i partyjny. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 93-96, 98.

¹⁷⁴ Sergiusz Konarski (1890-?) – polski działacz komunistyczny, uczestnik rewolucji październikowej, organizator komitetów żołnierskich w Charkowie i Kijowie. W styczniu 1918 uczestnik zbrojnego zamachu bolszewickiego w Kijowie, zaś w 1919 kierownik Polskiej Sekcji Wojskowej przy Wydziale Propagandy Zagranicznej Ludowego Komisariatu do Spraw Wojskowych USRR. W latach 1920-1921 sekretarz Biura Polskiego KC KP(b)U. Redaktor „Komunisty Polskiego” i „Głosu Komunisty”. Do 1935 pełnił szereg funkcji partyjnych i państwowych w USRR. W drugiej połowie lat trzydziestych represjonowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 66, 70, 71; t. V, s. 154, 162, 187; t. IX, s. 135, 139.

¹⁷⁵ Funkcję pełnomocnika GPU na Ukrainie Prawobrzeżnej sprawował w latach 1922-1923 Jefim Jewdokimow (1891-1940), od 1919 członek WuCzeKa. Wśród innych sprawowanych przez niego funkcji wymienić można: przedstawiciel OGPU przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR w Środkowej Azji (1931-1932); przedstawiciel OGPU przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR w Kraju Północno-Kaukaskim (1932-1934); I sekretarz Północno-Kaukaskiego Komitetu Krajowego WKP(b) (1934-1937); I sekretarz Komitetu Obwodowego WKP(b) w Rostowie (1937-1938); wiceminister transportu wodnego ZSRR (1938). 19 XI 1938 został aresztowany, a następnie rozstrzelany 3 II 1940. Został zrehabilitowany w 1956. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, s. 157, 169.

¹⁷⁶ W latach 20. XX w. dążono do odbudowy polskich siatek wywiadowczych na terenie USRR. Początkowo planowano wykorzystać do tego celu różne organizacje młodzieżowe, oraz powołać prywatne firmy do handlu z Sowietami, których głównym celem miała być jednak penetracja terenu przeciwnika. Jednak szybko okazało się, że jedyną realną możliwością jest wykorzystanie do celów wywiadowczych polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych. Na terenie Ukrainy sowieckiej pierwsze zaawansowane działania podjęto w 1922 (placówka wywiadowcza w Kijowie na czele z Józefem Józefowiczem). Kolejnym krokiem miało być zainstalowanie ośrodka wywiadowczego w Charkowie. W styczniu 1922 podpisano umowę pomiędzy Oddziałem II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a Ministerstwem Spraw Zagranicznych Polski na mocy której ustalono warunki lokowania funkcjonariuszy wywiadu w placówkach podległych MSZ. Mieli oni oficjalnie pełnić wykonywać zwykłe obowiązki urzędnicze w danej placówce konsularnej, a jednocześnie zajmować się pracą wywiadowczą. W maju 1922 do Charkowa wysłano 5 wywiadowców. Kierownik placówki wywiadowczej „Alfa” Marian Kenig, i jego zastępca Witold Hanicki pozostali w Charkowie jako urzędnicy poselstwa, natomiast Władysław Oberniks został ostatecznie oddelegowany do Kijowa, zaś Józef Grot i Józef Węgiera do Odessy. W sierpniu 1922 GPU przeprowadziło aresztowania wśród współpracowników polskich placówek na Ukrainie (w tym w Charkowie). Działalność „Alfy” zakończyła się ostatecznie pod koniec września 1922. Zob. J.J. Bruski, *Między prometeizmem, a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921-1926*, Kraków 2010, s. 116-120. Por. J.J. Bruski, *Na Ukrainie Rakowskiego. Polskie placówki dyplomatyczne i konsularne na terenie USRR 1921-1924*, [w:] *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*, red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn-Charków 2010, s. 126-149.

¹⁷⁷ Polski Komitet Wykonawczy na Rusi (Ukrainie), faktyczna nazwa Polski Komitet Wykonawczy Zgromadzenia Organizacji Polskich, został założony 6 III 1917 w Kijowie. Był to organ reprezentujący ludność pochodzenia polskiego mieszkającą na Ukrainie. Składał się z 4 wydziałów (spraw zewnętrznych, spraw wewnętrznych, oświaty, skarbowości) oraz 3 komisji specjalnych (sekcja milicji polskiej, komisja do spraw likwidacyjnych oraz komisja do spraw uwalniania więźniów i deportowanych Polaków). W 1917 prezesem PKWN został Joachim Bartoszewicz, sekretarzem Stanisław Jezierski. W 1918 na stanowisko nadzwyczajnego Komisarza mianowano działacza Narodowej Demokracji Mirosława Sawickiego (1870-1944). Sprawozdania oraz odezwy publikowano w ukazującym się w Kijowie czasopiśmie „Kijowianin”. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 24; H. Jabłoński, *Polska autonomia narodowa na Ukrainie, 1917-1918*, Warszawa 1948, s. 26-36; *Zjazd Polski na Rusi w Kijowie*

w dniach 18-24 czerwca 1917 roku, Winnica [1917], passim; M. Dunin-Kozicka, *Rok 1917*, Lwów-Warszawa-Kraków 1928, s. 190.

¹⁷⁸ Prawdopodobnie chodzi o inżyniera Adama Roszkowskiego który był prezesem Polskiej Komisji Repatriacyjnej w Kijowie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, passim; t. V, passim; t. VI, s. 353; T. Skalski, *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900-1932. Wspomnienia*, Lublin-Rzym-Lwów 1995, s. 220, 226, 252.

¹⁷⁹ Jan Lipkowski (1863-1936) – inżynier, działacz społeczny. W 1917 był posłem do Rosyjskiej Konstytuanty, a także prezesem Polskiej Federacji Pracy. 6 III 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi (Ukrainie). Rok później wybrano go posłem do Zgromadzenia Polskiego na Rusi. W 1919 zajmował się działalnością w przedsiębiorstwach handlowych, pracował również w Ministerstwie Apropowizacji. Po 1920 należał do Związku Osadników Wojskowych na terenie powiatu grodzieńskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 29, 31.

¹⁸⁰ Józefat (Jozafat) Andrzejowski (1849-1949) – polski przemysłowiec, działacz oświatowy. W 1881 założył nielegalną szkołę polską. Od 1899 prezes Towarzystwa Oświaty Narodowej w Kijowie. W latach 1913-1917 zesłany do Astrachania. W 1917 został członkiem Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi (Ukrainie). Był także członkiem Rady do spraw Oświaty Sekretariatu Generalnego ds. Mniejszości Polskiej. W latach 1917-1921 sprawował funkcję prezesa Macierzy Polskiej w Kijowie. Pracował jako robotnik starając się w ten sposób ukryć przed władzami bolszewickimi. W 1921 był sekretarzem Czerwonego Krzyża w Warszawie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 29, 31, 48, 51; t. V, passim; M. Białokur, *Józefat Andrzejowski (1849-1939). Szkic do portretu nestora polskiej pracy oświatowej na Ukrainie*, *Przegląd Historyczno-Oświatowy* 2003, nr 1-2, s. 103-109; C. Raubiszko, Z. Złotogórski, „Interes” *Józefata Andrzejowskiego*, „*Dziennik Kijowski*” 1996, nr 6, 7.

¹⁸¹ Tak zapisano w dokumencie.

¹⁸² Andrzej Kobierski (1878-1932) – Polak, duchowny rzymskokatolicki. Ur. się 30 XI 1878 w Kamionce pod Czehryniem. W 1901 ukończył seminarium duchowne w Żytomierzu i uzyskał święcenia. Początkowo był kapłanem w kaplicy pałacowej w Czezelniku i Beszardzie. W latach 1904-1920 pełnił posługę duszpasterską w następujących parafiach: Kuna i Ładyżyn (administrator – 1904-1907), Humań (katecheta – 1908-1920). W 1920 został aresztowany pod zarzutem przynależności do POW. Był więziony kolejno w: Humaniu, Kijowie, Jarosławlu nad Wołgą, Mińsku, Moskwie. 28 IV 1924 znalazł się w Polsce na skutek wymiany więźniów pomiędzy Polską a ZSRR. Pracował w: Liceum Krzemienieckim (katecheta – 1924-1932), gimnazjum w Dubnie (katecheta – 1932). Był również rektorem kościoła św. Ignacego Boboli w Krzemieńcu (1924-1926). Zmarł 27 XII 1932 we Lwowie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 124; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 294-295; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997, s. 323.

¹⁸³ Kazimierz Naskręcki (Naskrenski) (1878-1950) – Polak, duchowny rzymskokatolicki. Ur. się 11 VI 1878 w Żytomierzu. 28 I 1902 ukończył seminarium duchowne w Żytomierzu. W latach 1905-1925 pełnił posługę duszpasterską w następujących parafiach: Żytomierz (1905-1907), Obodówka (1908-1912), Kijów (proboszcz parafii św. Aleksandra, a następnie administrator kościoła św. Ignacego w latach 1912-1920). Od 1920 do 1925 pełnił posługę dziekana kijowskiego. Na początku czerwca 1926 został mianowany wikariuszem generalnym diecezji żytomierskiej, a następnie administratorem diecezji żytomierskiej (po aresztowaniu ks. Teofila Skalskiego 2 VI 1926). Uczył konspiracyjnie w Kijowie kandydatów przygotowujących się do święceń kapłańskich. Od 26 VII 1929 do 15 VI 1930 przebywał w więzieniu śledczym w Kijowie pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej. Następnie został przewieziony do więzienia w Charkowie, gdzie spędził kolejne 10 miesięcy, będąc wielokrotnie przesłuchiwanym przez GPU. 27 VI 1930 został skazany na karę śmierci na podstawie wyroku wydanego przez Trójkę przy Kolegium OGPU USRR. Wyrok ten zamieniono następnie na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw publicznych. Odbywał go w Jarosławlu nad Wołgą. 15 IX 1932 przyjechał do Polski w ramach wymiany więźniów pomiędzy Polską a ZSRR. W latach 1935-1939 sprawował posługę duszpasterską w następujących miejscach: kapelan w Zakładzie św. Józefa dla osieroconych dziewcząt w Otwocku (1935); kapelan Szkoły Gospodarstwa Domowego i Wiejskiego w Warszawie (1936-1939). W 1949 był kapłanem Zakładu Sióstr Maryi w Płudach. Następnie od 1949 do 1950 pełnił posługę duszpasterską w klasztorze Sióstr Benedyktynek-Misjonarek w Kwidzynie. Zmarł 4 V 1950. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 247, 250, 259-260; t. II, s. 164-165; t. V, s. 10-11, 79, 81; t. VI, s. 70; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 364-366; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939...*, wg indeksu.

¹⁸⁴ Wiktor Kryweńczyk (1898-1960) – Polak, duchowny rzymskokatolicki. Uczęszczał do seminarium duchownego w Żytomierzu, a następnie po jego likwidacji do seminarium w Łucku. W latach 1920-1922 na polecenie bpa I. Dub-Dubowskiego udał się na teren diecezji łucko-żytomierskiej w celu prowadzenia tam nielegalnej posługi duszpasterskiej. W latach 1922-1926 pełnił posługę duszpasterską w parafii Korostyszew, a także w parafii Brusilów. W 1926 został aresztowany i skazany na 3 lata łagrów. W 1929 wyrok przedłużono mu o kolejne 3 lata. 15 IX 1932 znalazł się w Polsce na skutek wymiany więźniów pomiędzy Polską a ZSRR. W 1937 został proboszczem parafii Przewały i administratorem parafii Stawki. Podczas II wojny światowej był kapłanem Wołyńskiego Okręgu Armii Krajowej. Później pracował w diecezji płockiej i włocławskiej. Zmarł 16 XI 1960 w

Myślborzu. Zob. R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 308-309; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 323, 336.

¹⁸⁵ Woyniłowicz (Wojniłowicz), zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 234-235, 238.

¹⁸⁶ M. Stępowaska (Stempowska, Stempkowska), zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, wg indeksu.

¹⁸⁷ Józef Bieniecki (1875- po 1937) – Polak, duchowny rzymskokatolicki. Uczęszczał do seminarium duchownego w Żytomierzu. W latach 1902-1920 pełnił posługę duszpasterską w następujących parafiach: Malin (1902-1910), Radomyśl (1910-1914), Uszomierz (1914-1920). Od 1914 był również dziekanem owruckim. W 1921 został proboszczem parafii św. Ignacego w Kijowie. W tym samym roku aresztowany pod zarzutem odnowy okazania ksiąg inwentarzowych kościoła, czego żądały władze. Po przedstawieniu stosownego oświadczenia o tym, że nowo powstały kościół nie prowadził jeszcze wymaganych ksiąg, został zwolniony. Następnie w latach 1924-1929 był administratorem w parafii Połonne. Został aresztowany pod koniec 1929, lub też na początku 1930. Był więziony kolejno w: Szepietowce, Charkowie, Kijowie, Jarosławlu nad Wołgą. Ostatecznie 26 V 1930 został skazany na 5 lat łagrów. Przebywał w Archangielsku, a następnie w Mariińsku na Zachodniej Syberii. W 1937 ponownie aresztowany. Został rozstrzelany. Zob. R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 162-163; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 219.

¹⁸⁸ Antoni Niedzielski (1895-1937) – duchowny rzymskokatolicki, absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1919. W 1920 został wikariuszem w parafii Płoskirów, diecezji kamienieckiej, a następnie w listopadzie tego roku rozpoczął pełnienie posługi kapłańskiej w Katedrze Św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamieńcu Podolskim. Kilukrotnie aresztowany: w 1921 oraz 1922. W 1922 był sądzony pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej. W rzeczywistości ukrył monstancję i kielichy mszalne podczas rekwizycji przeprowadzanej w kościele. 2 IX 1922 został skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie. Dzięki zbiegom wiernych wyrok zamieniono na więzienie w łagrach, nie podano tego jednak do powszechnej wiadomości. W 1934 został uwolniony. Na skutek problemów zdrowotnych (paraliż) nie podnosił się już z łóżka. Zmarł w Kamieńcu Podolskim w 1937.

¹⁸⁹ Władysław Dworzecki (1874-po 1947) – duchowny rzymskokatolicki. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1899. Studia kontynuował w Akademii Duchownej w Petersburgu. Następnie sprawował posługę duszpasterską w następujących parafiach: Ostróg (1904-1906); Didowszczyzna (1907-1913); Kościół Św. Trójcy w Kamieńcu Podolskim (1914-1930). W 1922 aresztowany w czasie przeprowadzanych konfiskat w kościołach i skazany za działalność kontrrewolucyjną na karę śmierci. Wyroku nie wykonano zamieniając go na 5 lat więzienia. W 1923 został zwolniony. W 1930 ponownie sądzony za działalność kontrrewolucyjną. Tym razem skazano go na 10 lat łagrów. W latach 1930-1936 był więziony kolejno w: Kamieńcu Podolskim, Kijowie, Moskwie, Jarosławiu nad Wołgą, w łagrze Miedwieżja Gora. Od 1936 zesłany do Kamieńca Podolskiego bez prawa opuszczania miasta i pełnienia funkcji kapłańskich. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 164.

¹⁹⁰ Ryszard Szyszko (1881-1937) – duchowny rzymskokatolicki. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1906. Studia kontynuował w Akademii Duchownej w Petersburgu. Następnie sprawował posługę duszpasterską w następujących parafiach: parafia św. Mikołaja w Kijowie (1910-1918); Obodówka (1918), a następnie kościoła poddominikańskiego w Kamieńcu Podolskim. W 1920 mianowany kanclerzem kurii diecezji kamienieckiej. W 1922 aresztowany w czasie przeprowadzanych konfiskat w kościołach w Kamieńcu Podolskim i skazany za działalność kontrrewolucyjną na karę śmierci. Wyroku nie wykonano. W 1923 zwolniony dzięki interwencji Poselstwa Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie. W 1924 został ponownie na krótko aresztowany. Później był administratorem m.in. w parafii Gródek Podolski oraz Tynna. W 1930 ponownie aresztowany pod zarzutem zdrady stanu. 27 III 1930 skazany na 8 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw wyborczych. W latach 1930-1937 był więziony kolejno w: Charkowie, Kotłasie nad Dźwiną, Jarosławiu nad Wołgą, w łagrze w Sołówkach, na Wyspie Sawwatyjskiej. 25 XI 1937 wyrokiem trójki NKWD został skazany na karę śmierci. 8 XII 1937 został rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 164.

¹⁹¹ Walerian Szymański (1848-?) – duchowny rzymskokatolicki, absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Pracował jako duszpasterz w parafiach: Woronowica (1887-1892), Czerniowce Podolskie (Czerniejowce) (1894-1910), Jampol (1910-1918). Na początku lat 20. był administratorem kościoła ormiańskiego w Kamieńcu Podolskim. W 1922 aresztowany i skazany za działalność kontrrewolucyjną na karę śmierci. Wyroku nie wykonano. W 1927 ponownie aresztowany i skazany na 5 lat wysiedlenia z Ukrainy Radzieckiej. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 164; t. IX, s. 104-105.

¹⁹² Jan Świdorski (1888-1959) – duchowny rzymskokatolicki. W 1922 aresztowany i skazany za działalność kontrrewolucyjną na karę śmierci. Wyroku nie wykonano. W 1926 został administratorem diecezji kamienieckiej. W 1930 został aresztowany i osądzony w procesie grupowym duchowieństwa i skazany na karę śmierci. Wyrok zamieniono na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. W 1932 odesłany do Polski w ramach wymiany więźniów politycznych. Pracował później jako duszpasterz kolejno w: Dubnie (1933), Krzemieńcu (1934-1935), Sarnach (1936-1939), Warszawie (1939-1944). Od 1950 był proboszczem w parafii Zagórów, a następnie w parafii Kościelec Kolski. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 250, 260, 295; t. II, s. 164; t. III, s. 117-118; t. IX, s. 105-106, 186.

¹⁹³ Apolinary Kowalski (1885-?) – duchowny rzymskokatolicki, absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1908. Pracował jako duszpasterz w parafiach: Bar (1917-1918); Zińków (1918-1922). W 1922 aresztowany w czasie przeprowadzanych konfiskat w kościele w Zińkowie pod zarzutem kontrrewolucji i oporu przeciwko władzom. Więziony w Kamieńcu Podolskim, skąd zbiegł z pomocą swojego organisty. Majątek ich obu skonfiskowano. Od 1930-1939 przebywał w miejscowości Antonówka. Dalsze losy nieznane.

¹⁹⁴ Jan Łukasz (1891-1937) – duchowny rzymskokatolicki, absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1916. Następnie pracował jako duszpasterz w parafiach: Fastów (1917-1918); Łuczyniec (1919-1932), administrator parafii Bar, Jałuszków, Wołkowińce (1922-po1924). W 1922 aresztowany w czasie przeprowadzanych przez władze rekwizycji w kościele w Barze. W tym samym roku aresztowany wraz z organistą ponownie i został skazany na półtora miesiąca więzienia. W 1927 sprawował posługę duszpasterską jako administrator w kilku parafiach. Były to: Śnitków, Łuczyniec, Wierzbowiec oraz Zamiechów. W 1931 został po raz kolejny aresztowany, tym razem pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej. 7 III 1932 Kolegium OGPU uznało go za winnego i został skazany na 10 lat łagrów na Sołówkach. 9 X 1937 został aresztowany. Trójka UNKWD obwodu leningradzkiego wydała na niego wyrok śmierci. 8 XII 1937 został rozstrzelany.

¹⁹⁵ Czrezwyczajka – Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (ros.: Чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем – Чрезвычайка).

¹⁹⁶ Franciszek Czyrski (1882-po 1937) – duchowny rzymskokatolicki, absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1905. Następnie pracował jako duszpasterz w parafiach: Wołoczyska (1906); Ptycza (1907-1909); Orynin (1910-1913, 1917-1918); Żytomierz (1914-1916), później opiekował się parafiami Jarmolińce oraz Felsztyn. 28 VI 1922 został aresztowany jako uczestnik odpustu na św. Piotra i Pawła w parafii Jarmolińce i oskarżony o udział w spiskach i kontrrewolucji. Ponownie aresztowany 16 I 1930. 27 VI 1930 na podstawie decyzji GPU został uznany za winnego działalności kontrrewolucyjnej oraz szpiegostwa na rzecz Polski i skazany na 7 lat łagrów oraz 5 lat pozbawienia praw publicznych, bez konfiskaty mienia. Odbywał swoją karę w łagrach w: Kołtasie, Jarosławiu nad Wołgą, na Sołówkach, w Msceńsku-Orle (Oriol), w Karaczajew, Briąnsk. Dalsze losy nieznane. Prawdopodobnie po 1937 został rozstrzelany.

¹⁹⁷ Ispołkom – Komitet Wykonawczy (ros.: Исполнительный комитет – Исполком).

¹⁹⁸ Franciszek Charwat (1881-1943) – latach 1918-1936 pełnił następujące funkcje w służbie dyplomatycznej: był konsulem Rzeczypospolitej Polskiej we Wrocławiu (1918-1919); konsulem generalnym w Berlinie (1919-1920); chargé d'affairesem w Charkowie (1921-1923); pracował w konsulacie w Rydze (1923-1924); był chargé d'affaires w Tallinnie (1924-1925), posłem w Estonii (1926-1928); a następnie posłem w Finlandii (1928-1936). Od 1936 do 1938 był posłem w Rydze. W latach 1938-1939 był posłem nadzwyczajnym w Kownie. W 1939 wyjechał do Francji, następnie do Portugalii, a stamtąd do Brazylii, gdzie zmarł w 1943. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, passim; t. X, s. 117-118, 124, 127.

¹⁹⁹ Profsojus – związek zawodowy (ros.: профсоюз).

²⁰⁰ Chrystian Rakowski (1873-1941) – polityk radziecki. W 1918 wysłany do Odessy w celu walki z kontrrewolucją. Był członkiem Centralnego Komitetu Wykonawczego dla frontu rumuńskiego a także uczestnikiem delegacji radzieckiej do rozmów z Pawłem Skoropadskim. Od 1919 pełnił na Ukrainie urząd radzieckiego komisarza. Piastował go z przerwami do 1923. W latach 1923-1927 był na placówce dyplomatycznej w Wielkiej Brytanii (1923-1925); następnie pracował w służbie dyplomatycznej we Francji (1925-1927). Po powrocie do ZSRR w partyjnej opozycji. W 1936 został aresztowany pod zarzutem działalności antypaństwowej. W 1938 skazany na 20 lat więzienia, następnie wyrok zamieniono na karę śmierci i rozstrzelano go w 1941. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. II, s. 30; t. IV, wg indeksu; t. V, s. 217; VIII, s. 243, 313.

²⁰¹ Ferdinand Foch (1851-1929) – francuski dowódca i teoretyk wojskowy, marszałek Francji od 1918, szef Sztabu Generalnego, a następnie naczelny wódz sił sprzymierzonych w czasie I wojny światowej, od 1921 kawaler orderu Virtuti Militari, a od 1923 Marszałek Polski. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VII, s. 164.

²⁰² Maxime Weygand (1867-1965) – polityk francuski. Brał udział w działaniach zbrojnych podczas I wojny światowej. W 1920 członek Misji Międzysojuszniczej do Polski. W latach 1920-1935 pełnił następujące funkcje: był szefem Misji Wojskowej w Polsce (1920-1922); dowódcą wojsk francuskich na Bliskim Wschodzie (od 1923); szefem Sztabu Generalnego Armii (1930-1935). W 1940 został Naczelnym Wodzem Sił Zbrojnych Francji. W latach 1942 przebywał w obozie jenieckim w Niemczech. Zrehabilitowany w 1948.

²⁰³ Wincenty Witos (1874-1945) – polski polityk, premier Rzeczypospolitej Polskiej. W 1895 wstąpił do Stronnictwa Ludowego. Od 1908 do 1914 pełnił funkcję posła do galicyjskiego Sejmu Krajowego. W latach 1909-1931 był m.in.: wójtem Wierzchosławic (1909-1931); posłem do austriackiej Rady Państwa (1911-1918); członkiem PSL „Piast” (1914-1918), a następnie jego prezesem (1918-1931). Premier Polski w latach: 1920-1921, 1923, 1926. Od 1929 w Centrolewie. W 1930 aresztowany i sądzony w tzw. procesie brzeskim. Skazany na 1,5 roku więzienia za działalność w Centrolewie. W 1933 udał się dobrowolnie na emigrację do Czechosłowacji (zamiast odbycia kary więzienia). Po II wojnie światowej powrócił do Polski. Od 1945 prezes Polskiego Stronnictwa Ludowego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 31; t. IV, s. 85; t. VII, s. 181; t. VIII, s. 306.

²⁰⁴ Tomasz Jan Dąbal (1890-1937), pseud.: Tomasz Niezłomny, Tomasz Chłopski, Tomasz Dębura, Włodzimierz Tęgoborski – działacz chłopski i robotniczy. W 1911 wstąpił do PSL. Od 1917 służył w Legionach Polskich. W 1919 proklamował Republikę Tarnobrzeską. W latach 1919-1921 poseł na Sejm Ustawodawczy RP. W 1920 wstąpił do nielegalnej Komunistycznej Partii Robotników Polskich. W 1921 pozbawiony immunitetu poselskiego i skazany na 6 lat więzienia za próbę obalenia ustroju państwowego. W 1923 wyjechał do ZSRR w ramach wymiany więźniów politycznych. Członek WKP(b). Doktor nauk ekonomicznych, kierownik katedry w Moskiewskim Instytucie Mechanizacji i Elektryfikacji Socjalistycznego Rolnictwa. 29 XII 1936 aresztowany przez NKWD pod zarzutem działalności szpiegowskiej. 21 VIII 1937 skazany na rozstrzelanie. Wyrok wykonano w tym samym dniu w moskiewskim więzieniu Lefortowo. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. I, III, V, VI, VII, VIII, wg indeksów; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, red. F. Tych, t. I, Warszawa 1978, s. 404-405; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie w latach 1921-1939*, Wrocław 1994, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939*, Warszawa 1998, wg indeksu.

²⁰⁵ Dalszą część dokumentu umieszczamy tak jak w oryginale, najpierw załącznik, a następnie właściwa część pisma.

²⁰⁶ Tak w dokumencie. Aleksandr Szlichter (1868-1940) – działacz komunistyczny i państwowy ZSRR, ekonomista. W latach 1924-1927 pełnomocnik Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR przy Radzie Komisarzy Ludowych Ukraińskiej SRR, członek Kolegium tego komisariatu i rektor Komunistycznego Uniwersytetu im. Artiomowa w Charkowie. Od 16 V 1924 do 13 VI 1938 członek KC KP(b)U; od 17 V 1924 do 20 XI 1927 zastępca członka Biura Organizacyjnego KC KP(b)U; od 16 XI 1926 do 4 VII 1937 zastępca członka Biura Politycznego KC KP(b)U. W latach 1927-1929 ludowy komisarz rolnictwa USRR. W 1930 został członkiem Komunistycznej Akademii przy Centralnym Komitecie Wykonawczym (CIK) ZSRR. Następnie w latach 1931-1938 wiceprezydent Akademii Nauk USRR. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 225, 227, 236.

²⁰⁷ Chargé d’Affaires a. i. – ad interim – tymczasowy.

²⁰⁸ Ignacy Różycki – radca handlowy RP w Charkowie. Od 1924 kierownik Przedstawicielstwa RP w Charkowie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 216; t. IX, s. 113; t. X, s. 132, 134-135.

²⁰⁹ Marcelli Szarota (1876-1951) – polski dziennikarz i dyplomata. W latach 1919-1921 delegat rządu RP przy Komisji Międzysojuszniczej w Kłajpedzie, w latach 1927-1935 redaktor naczelny „Gazety Lwowskiej”. W latach 1923-1924 zastępca chargé d’affaires w Charkowie. W 1924 został zwolniony z pracy w MSZ i poświęcił się dziennikarstwu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 131.

²¹⁰ Konstanty Czyżyk – w latach 1924-1928 pracował jako sekretarz w Konsulacie RP w Charkowie, od 1928 do 1930 był attaché Konsulatu RP w Morawskiej Ostrawie, następnie tamże wicekonsulem. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 353; t. IX, s. 141; t. X, s. 134-135, 137.

²¹¹ LKSZ – Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych (ros.: Народный комиссариат иностранных дел – НКИД, ukr.: Народний комісаріат закордонних справ – НКЗС).

²¹² Gubgoruprawlenije – Gubernialny Zarząd Miejski (ros.: Губернский городской отдел управления – Губотуправ).

²¹³ Powinno być „Zabłockiej”.

²¹⁴ Gubotupraw – Gubernialny Oddział ds. Zarządzania (ros.: Губернский отдел управления – Губотуправ).

²¹⁵ Nepman (ros. Нэпман) – potoczna nazwa przedsiębiorców w Rosji Radzieckiej i ZSRR w okresie NEP-u.

²¹⁶ Gubgormilicja – Gubernialna Milicja Miejska (ros.: Губернская городская милиция – Губгормилиция).

²¹⁷ INO – Oddział Zagraniczny (ros.: Иностранный отдел – ИНО).

²¹⁸ Optant (łac. optans, optantis = wybierający) – osoba korzystająca z prawa do wyboru obywatelstwa. Traktat ryski między Polską a Rosją z 18 marca 1921 dawał prawo opcji poddanym byłego Imperium Rosyjskiego, mającym skończone 18 lat, zapisanym do ksiąg stałej ludności byłego Królestwa Polskiego lub do miast i organizacji stanowych na kresach wschodnich, które znalazły się w granicach Polski, o ile w chwili ratyfikacji traktatu znajdowali się w Polsce – na rzecz Rosji lub Ukrainy; o ile znajdowali się na terenie Rosji lub Ukrainy – na rzecz Polski. Oprócz tego mieli prawo optować na rzecz Polski ci, którzy udowodnili, że pochodzą od uczestników polskich walk o niepodległość (1830-1865), od osób, które nie dalej jak w trzecim pokoleniu zamieszkiwały dawną Rzeczpospolitą Polską, oraz że same wykazały swe przywiązanie do narodowości polskiej.

²¹⁹ GIK – Miejski Komitet Wykonawczy (ros.: Городской исполнительный комитет – ГИК).

²²⁰ „Коммунист / Комунист” (Komunista) – organ Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy wydawana w Charkowie od 1918, do czerwca 1926 wychodziła w języku rosyjskim, a następnie ukraińskim.

²²¹ Materiały dotyczące pracownicy Poselstwa RP w Charkowie Zofia Weryho oraz jej matki opublikowano również w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 131-133, 135-137.

²²² GPU – Państwowy Zarząd Polityczny (ros.: Государственное Политическое Управление – ГПУ).

²²³ Siergiej Buzdalin (1892-1937) – radziecki działacz partyjny i państwowy. Od 1914 w SDPRR(b). W 1917 uzyskał członkostwo w Prezydium Rady Charkowskiej. Od 1917 do 1918 był przewodniczącym Komitetu Wykonawczego Rady Charkowskiej. W latach 1918-1919 pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Wykonawczego Kurskiej Rady Gubernialnej. Jednocześnie w 1919 był członkiem Prezydium Komitetu

Wykonawczego Charkowskiej Rady Gubernialnej. W latach 1920-1930 sprawował wiele funkcji m.in.: przewodniczący Komitetu Wykonawczego Czernihowskiej Rady Gubernialnej (1920), zastępca przewodniczącego Komitetu Wykonawczego Donieckiej Rady Gubernialnej (1921), ludowy komisarz sprawiedliwości Ukraińskiej SRR (1921-1922), przewodniczący Najwyższego Trybunału Rewolucyjnego USRR (1922-1923), zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych Ukraińskiej SRR (1923-1924), przewodniczący Kijowskiej Gubernialnej Rady Związków Zawodowych (1924-1925), w KC KP(b)U (1924-1930). W latach 1932-1933 zastępca dyrektora fabryki im. Ordżonikidze w Kolczugino. Następnie w latach 1934-1936 dyrektor zakładu wchodzącego w skład Głównego Zarządu Przemysłu Lotniczego Ludowego Komisariatu Przemysłu Ciężkiego w Charkowie. W 1937 rozstrzelany pod zrzutem działalności kontrrewolucyjnej przeciwko władzy radzieckiej.

²²⁴ Tak w dokumencie. W latach 1921-1924 Poselstwo RP w Charkowie. Od 1 marca 1924 Konsulat Generalny RP w Charkowie.

²²⁵ Lew Wieliczko (1879-1937) – radziecki dyplomata, publicysta i uczyony. Od 1920 był członkiem RKP(b). Do 1922 służył w Armii Czerwonej i pracował w gazecie „Birżewyje widomosti”. W latach 1922-1923 zastępca pełnomocnika LKSZ RFRR przy rządzie USRR. W 1924 sekretarz przedstawicielstwa dyplomatycznego ZSRR w Niemczech. W latach 1924-1929 sprawował następujące funkcje: sekretarz, a następnie radca przedstawicielstwa dyplomatycznego w Turcji (1924-1926); redaktor działu informacji międzynarodowej gazety „Wisti WUCWK” w Charkowie (1927-1929); dyrektor Agencji Radiowo-Telegraficznej Ukrainy w Charkowie (1928-1929). Następnie profesor, a przez pewien czas dyrektor Charkowskiego Instytutu Gospodarstwa Narodowego. Od 1928 przewodniczący Towarzystwa Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą. W 1937 aresztowany pod zarzutem działalności szpiegowskiej na rzecz Polski. 17 IX 1937 został skazany na śmierć i tego samego dnia rozstrzelany w Kijowie.

²²⁶ W innych dokumentach „7 rejon”.

²²⁷ Tak w dokumencie. Powinno być „Poselstwo RP w Charkowie”.

²²⁸ W innych dokumentach „7 rejon”.

²²⁹ КК – Kodeks Karny (kryminalny) (ros.: Уголовный кодекс – УК).

²³⁰ Arszyn (ros.: аршин) – dawna rosyjska jednostka długości. 1 arszyn = 0,7112 m.

²³¹ Michał Świrski (1886-?) – polski urzędnik konsularny. Od 1920 do 1921 pracował w Konsulacie Generalnym RP w Paryżu. W latach 1921-1925 pełnił różnorodne funkcje w Konsulacie RP w Charkowie. W 1924 był jego kierownikiem. W 1925 został konsulem w Lipawie. Następnie w 1926 rozpoczął pracę w Konsulacie Generalnym w Bytomiu. W latach 1928-1932 pracownik Konsulatu Generalnego w São Paulo. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 146-147, 150, 153.

²³² Michał Węgliński (1885-?) – urodzony w Lublinie, mieszkaniec Kijowa. 21 III 1924 aresztowany przez Kijowski Oddział GPU USRR. 7 XII 1924 wyrokiem Nadzwyczajnej sesji Charkowskiego Sądu Gubernialnego skazany za szpiegostwo na rozstrzelanie z konfiskatą majątku. 16 XII 1924 uchwałą Prezydium WUCIK wymieniony na obywatela ZSRR skazanego w Polsce. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, s. 157-158.

²³³ W przedruku zachowano oryginalną pisownię i leksykę artykułu.

²³⁴ Chodzi o Centralną Komisję do Spraw Mniejszości Narodowych (CKNM) działającej przy Wszzechukraińskim Centralnym Komitecie Wykonawczym (WUCKW). Inicjatywa powołania Komisji zapadła na posiedzeniu WUCKW 20 kwietnia 1924 i miała być zatwierdzona na planowanym Ogólnoukraińskim Zjeździe Mniejszości Narodowych. Ostatecznie jednak została powołana uchwałą Prezydium WCKW 28 kwietnia 1924 r. Zastąpiła ona, przejęła wszystkie uprawnienia, działającego wcześniej Wydziału do Spraw Mniejszości Narodowych przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych (NKWD) – (zob. Л. Якубова, *Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК та її місцеві органи. 1924-1934 рр.*, „Проблеми історії України: факти, судження, пошуки” 2005, t. 14, s. 329-365). Organami terenowymi CKMN niższego szczebla były do 1932 r. Gubernialne i Okręgowe Komisje do Spraw Mniejszości Narodowych działające przy Gubernialnych i Okręgowych Komitetach Wykonawczych w USRR. Analogiczne instytucje istniały w innych republikach radzieckich (zob. M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1929*, Warszawa-Wrocław 1991, *passim*).

²³⁵ Zwołanie Ogólnoukraińskiego Zjazdu Mniejszości Narodowych planowano na 20 sierpnia 1924 (w art. informacja, że miał się odbyć w lipcu jest błędna). Planowano, że weźmie w nim udział 125 delegatów reprezentujących wszystkie mniejszości narodowe na Ukrainie Radzieckiej. Wybierać delegatów miano wg klucza 1 reprezentant na 1000 przedstawicieli danej mniejszości narodowej (w art. błędna informacja). Szumnie zapowiadany zjazd się jednak nie odbył. Zob. Л. Якубова, *Центральна комісія ...*, s. 339 i in.

²³⁶ Autor informacji się myli, ponieważ ludność polska na Ukrainie Radzieckiej była wówczas trzecią, a nie drugą, pod względem ilości społecznością mniejszościową. Wg spisu powszechnego z 1926 r. na terytorium ówczesnej Ukrainy liczącej 29.019 tys. ludności, żyło 476 tys. Polaków. Dane za: P. Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, Warszawa 1998, s. 181-182. Biorąc pod uwagę uwarunkowania polityczne niektórzy badacze przypuszczają, że ludności polskiej mogło tam być więcej (zob. J. Kupczak, *Polityka państwa radzieckiego wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1921-1939*, [w:] *Studia polsko-ukraińskie. Ukraina – Polska. dziedzictwo historyczne i świadomość społeczna. Materiały z konferencji naukowej (Kamieniec Podolski,*

29-31 maja 1992 r.), Kijów-Przemyśl 1992, s. 222. W żadnym wypadku jednak ilość Polaków nie przewyższała ilości ludności rosyjskiej, co sugeruje autor powyższego artykułu.

²³⁷ Władze państwowe i partyjne USRR nie dopuściły do odbycia zjazdu, gdyż obawiały się, że nie będą w stanie w pełni kontrolować wystąpień delegatów i niewygodne dla komunistów wystąpienia przedostaną się do prasy międzynarodowej.

²³⁸ Walerian Szymański (1848-?) – absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. Pracował jako duszpasterz w parafiach: Woronowica (1887-1892), Czerniowce Podolskie (Czerniejowce) (1894-1910), Jampol (1910-1918). Na początku lat 20. był administratorem kościoła ormiańskiego w Kamieńcu Podolskim. W 1922 aresztowany i skazany za działalność kontrewolucyjną na karę śmierci. Wyroku nie wykonano. W 1927 ponownie aresztowany i skazany na wysiedlenie z Ukrainy na 5 lat. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 164; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 469-470; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997, s. 138.

²³⁹ Marian Jędruszczak (1891-1938) – absolwent seminarium duchownego w Żytomierzu. W 1924 został aresztowany i po pewnym czasie zwolniony. 28 IX 1927 został ponownie aresztowany i skazany na 5 lat wysiedlenia z Ukrainy. Po powrocie na Ukrainę był duszpasterzem w parafii Kuńkowce. W 1931 został aresztowany w Kamieńcu Podolskim. Tym razem skazano go na 3 lata zesłania na Syberię. W 1936 znajdował się w Żytomierzu. 6 VIII 1937 aresztowany pod zarzutem działalności kontrewolucyjnej i skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 24 IX 1938. Zob. R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 268.

²⁴⁰ Jan Świdorski (1888-1959) – duchowny rzymskokatolicki. W 1926 został administratorem diecezji kamienieckiej. W 1930 został aresztowany w procesie grupowym duchowieństwa i skazany na karę śmierci. Wyrok zamieniono na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. W 1932 odesłany do Polski w ramach wymiany więźniów politycznych. Pracował tam jako duszpasterz kolejno w: Dubnie (1933), Krzemieńcu (1934-1935), Sarny (1936-1939), Warszawa (1939-1944), Od 1950 proboszcz w Zagorowce, a następnie w parafii Kościelec Kolski. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 250, 260, 295; t. III, s. 117-118; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 477-478; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939...*, wg indeksu.

²⁴¹ Likwidkom (ros. Ликвидком – ликвидационная комиссия) – komisja likwidacyjna.

²⁴² Wsiewołod Balicki (1892-1937) – działacz radziecki, minister spraw wewnętrznych. Od 1920 pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego WUCzeKa, a następnie w latach 1926-1937 był szefem GPU na Ukrainie. W 1937 został oskarżony o działalność antyradziecką, następnie skazany i w tym samym roku rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, IV, V, VI, wg indeksów; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, wg indeksu; *Справа Польської Організації Військової в Україні. 1920-1938 рр. Збірник документів та матеріалів*, ред. С. Кокін, Р. Подкур, О. Рубльов, Київ 2011; J. Kurczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, wg indeksu; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи...*, t. I, II, Київ 2013; К. Горбуров, *Болезнь Скарбек-Шацький (1888-1934): мало відома біографія лідера „польської комуністичної роботи” в УРСР*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2013, nr 1 (38), s. 191.

²⁴³ Kadijewka (ukr. Кадіївка) – w latach 1978-2016 Stachanow – miasto na Ukrainie w obwodzie ługańskim, w Donieckim Zagłębiu Węglowym.

²⁴⁴ Jelena Najdionowa (również Janina Zielińska) – rzekomo była współpracowniczką polskiej wywiadowczej Ekspozytury nr 5 we Lwowie. W sierpniu 1923 skontaktowała się z pracownikiem polskiej misji ds. wyboru obywatelstwa w Odessie Henrykiem Kintopfem i zaproponowała mu usługi utworzonej przez nią sieci agenturalnej. W październiku 1923 sieć została zlikwidowana przez odeskie GPU. Kilku jej członków zostało rozstrzelanych w czerwcu 1924. Istnieje podejrzenie, że „sieć Najdionowej” była utworzona przez GPU w celu zwabienia polskiego wywiadu w pułapkę. Zob. J.J. Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921-1926*, Kraków 2010, s. 125-126.

²⁴⁵ Chodzi o porucznika Henryka Kintopfa, który był sekretarzem, następnie zastępcą kierownika polskiej misji ds. wyboru obywatelstwa. Dowodził komórką wywiadowczą w Odessie, pod kryptonimem „D. 5”. W marcu 1924 wyjechał z ZSRR. Zob. J.J. Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik...*, s. 124-126.

²⁴⁶ Tadeusz Kunicki (1900-1951) – polski urzędnik konsularny i dyplomata. W latach 1921-1939 pełnił szereg funkcji. Był m.in. sekretarzem poselstwa w Charkowie (1921-1924), sekretarzem konsularnym p.o. wicekonsula w Ełku (1924-1928), pracował w MSZ (1928-1930), był wicekonsulem we Wrocławiu (1930-1931), kierownikiem referatu niemieckiego MSZ (1931-1933), oraz zastępcą naczelnika Wydziału Zachodniego MSZ (1933-1939).

²⁴⁷ Stanisław Pawłowski (wł. Stanisław Łaniewski, ps. „St. Ł”, „St. Łan”, „St. Ełski”) – były członek sieci POW w Odessie, wywiadowca II Oddziału polskiego Sztabu Generalnego w Kiszyniowie.

²⁴⁸ Michał Węgliński (1885-?) – urodzony w Lublinie, mieszkaniec Kijowa. 21 III 1924 aresztowany przez Kijowski oddział GPU USRR. 7 XII 1924 wyrokiem Nadzwyczajnej sesji Charkowskiego sądu gubernialnego skazany za szpiegostwo na rozstrzelanie z konfiskatą majątku. 16 XII 1924 uchwałą Prezydium WUCIK karę zmieniono na obywatela ZSRR skazanego w Polsce. Nie został zrehabilitowany.

²⁴⁹ UWO – Ukraiński Okręg Wojskowy (ukr. Український Військовий округ – УВО).

²⁵⁰ RWRR – Rewolucyjna Wojskowa Rada Republiki (ukr. Революційна Військова Рада Республіки – RBPP, PBP).

²⁵¹ PUR – Zarząd Polityczny Rewolucyjnej Rady Wojskowej (ukr. Політичне управління Революційної Військової Ради – ПУР).

²⁵² Henryk Wielowiejski (1880-1959) – polski inżynier i urzędnik konsularny. W latach 1922-1931 pełnił następujące funkcje: pracownika kontraktowego w delegaturze RP w Kijowie (1922), sekretarza konsularnego w poselstwie w Charkowie (1922-1924), attaché konsularnego w Departamencie Konsularnym MSZ (1924-1926), pracownika konsulatu w Bratysławie (1926-1928), kierownika agencji i wicekonsulatu/wicekonsula w Koszycach (1928-1931). Od 1931 do 1932 był wicekonsulem w poselstwie w Brukseli, a następnie od 1933 do 1937 pracował jako urzędnik w Departamencie Administracji MSZ. Zmarł w 1959 w Warszawie.

²⁵³ Janina Krzeczowska współpracowała ze śledztwem. W styczniu 1928 razem z matką Stanisławą została wymieniona jako więzień polityczny do Polski. Zob. W. Materski, *Pobocza dyplomacji: Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*, Warszawa 2002, s. 233; J.J. Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik...*, s. 127-132.

²⁵⁴ Wiktor Bielawin (1876-1925) – wojskowy. Ukończył Junkierską Szkołę Piechoty w Sankt Petersburgu (1899); uczestnik wojny rosyjsko-japońskiej oraz I wojny światowej. Od 1917 dowódca 418 Aleksandrowskiego Pułku Piechoty. Od lutego 1920 w RKKa, a następnie w grudniu 1921 został naczelnikiem Przygranicznego oddziału operacyjnego wydziału sztabu Kijowskiego Okręgu Wojskowego. W 1922 zdemobilizowany. W czerwcu 1924 aresztowany o „aktywny udział w kontrewolucyjnej organizacji „kadrowych oficerów rosyjskich”. 4 VII 1925 wyrokiem wojskowego trybunału 14-go korpusu strzeleckiego rozstrzelany. Nie został zrehabilitowany. Я. Тинченко, *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921)*, Київ 2007, t. 1, s. 38-39.

²⁵⁵ Jurko Tiutiunyk (1891-1930) – generał URL. Służbę wojskową rozpoczynał w 1912 w armii rosyjskiej. Po uzupełnieniu wykształcenia, w 1916 uzyskał stopień porucznika. W czerwcu 1917 był w grupie delegatów wojskowych wchodzących w skład Ukrainńskiej Centralnej Rady (UCR), z której wystąpił w styczniu 1918. Zorganizował wówczas Kosz Wolnego Kozactwa liczący 20 tys. żołnierzy. W listopadzie 1918 został uwięziony, a następnie skazany na karę śmierci, za organizowanie powstania przeciw hetmanowi Pawłowi Skoropadskiemu. Udaje mu się jednak zbiec z więzienia i zorganizować kolejny oddział wojskowy, który w lipcu 1919 został włączony w skład Armii URL. Brał udział w pierwszym Pochodzie Zimowym na Ukrainę, dowodząc Kijowską Dywizją Strzelecką walczącą do jesieni 1920 z bolszewikami. Był również współorganizatorem Drugiego Pochodu Zimowego. Po klęsce powraca do Polski i zostaje internowany w Aleksandrowie Kujawskim. W niewyjaśnionych okolicznościach w 1923 lub 1924 opuścił Polskę udając się do USSR i zamieszkał w Charkowie. Opublikował antypolski i antypetlurowski pamflet *З поляками проти Вкраїну* [Z Polakami przeciwko Ukrainie], był też autorem scenariusza propagandowego filmu radzieckiego pt. ПКП [PKP, czyli Piłsudski kupił Petlurę], w którym zagrał własną postać. Pracował w radzieckim szkolnictwie wojskowym oraz w spółdzielczości. W 1929 został wezwany do Moskwy, i tam aresztowany, a następnie skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 20 X 1930. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, V, s. 181, 185; t. VI, s. 201; A. Kolańczuk, *Українські генералі в Польщі. Емігранти політичні в latach 1920-1939. Словник біографічний*, Przemyśl 2009, s. 242-245; A. Kolańczuk, *Українські емігранти політичні в житті науковим, культурним, соціальним і господарським в другій Речизьполітєй*, Przemyśl 2019, s. 20, 25, 266.

²⁵⁶ Dolbysz (ukr. Довбиш) – miejscowość znajdująca się obecnie na Ukrainie w obwodzie żytomierskim, rejonie baranowskim. W latach 1925-1935 stolica Polskiego Rejonu Narodowościowego im. Juliana Marchlewskiego, zwanego potocznie Marchlewszczyzną.

²⁵⁷ WSNCh – Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego (ros.: Высший совет народного хозяйства, ВСНХ).

²⁵⁸ Polski Rejon Narodowościowy im. Juliana Marchlewskiego powstał 21 VII 1925.

²⁵⁹ Profsojuz – Związek zawodowy (ros.: Профессиональный союз, профсоюз).

²⁶⁰ Miestkom – miejscowy komitet organizacji związkowej (ros.: Местный комитет профсоюзной организации – Местком). Termin przyjęty w ZSRR dla oznaczenia dołowych organizacji związkowych, które działały bezpośrednio na przedsiębiorstwach, w instytucjach itp.

²⁶¹ Gubparkom – Gubernialny Komitet Partyjny (ros.: Губернский Партийный комитет – Губпарком).

²⁶² Okrparkom – Komitet Okręgowy Komunistycznej PZR (ros.: Округной комитет Коммунистической партии Украины – Окрпарком, Окрком).

²⁶³ Rajparkom – Rejonowy Komitet Partyjny (ros.: Районный Партийный комитет – Райпарком).

²⁶⁴ WUCIK – Wszuchukraiński Centralny Komitet Wykonawczy (ros.: Всеукраинский Центральный исполнительный комитет – ВУЦИК, ukr.: Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет – ВУЦВК).

²⁶⁵ Komniezam, KNS – Komitet Niezamożnych Chłopów (ukr. Комітети незможних селян – КНС, комнезами). Tymczasowe nadzwyczajne mające szerokie uprawnienia organy władzy radzieckiej na wsi w USSR w latach 1920-1933. Na mocy dekretu WUCWK z 9 III 1920 utworzono gminne i wiejskie komitety niezamożnych chłopów. W związku ze zmianami ustroju administracyjno-terytorialnego w 1923 gminne KNS zlikwidowano, a

utworzono okręgowe (w skrócie okrkomnezamy) oraz rejonowe KNS. W 1930 przestały istnieć okręgowe KNS. Rejonowe i wiejskie zlikwidowano zgodnie z Uchwałą WUCWK z 8 III 1933 po zakończeniu kolektywizacji.

²⁶⁶ Rajkom – Komitet Rejonowy (ros.: Районный комитет – Райком).

²⁶⁷ СК КПУ – Komitet Centralny Komunistycznej Partii Ukrainy (ros.: Центральный комитет Комуністичної партії України).

²⁶⁸ Stanisław Łańcucki (1882-1937) – działacz polskiego ruchu robotniczego; od 1900 członek PPSD; 1919-1921 PPS, a następnie KPP; od 1919 poseł na Sejm, współtwórca Frakcji Sejmowej Posłów Komunistycznych (1921); w 1924 pozbawiony immunitetu parlamentarnego i aresztowany, w 1925 skazany na 6 lat więzienia (zwolniony w 1928); od 1929 przebywał w Związku Radzieckim. W 1937 aresztowany przez NKWD, skazany na karę śmierci i rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, V, wg indeksu;

²⁶⁹ Paweł Postyszew (1887-1939) – działacz partii bolszewickiej. W sierpniu 1923 skierowany został do pracy partyjnej na Ukrainie. W latach 1924-1926 był sekretarzem Kijowskiego Komitetu Gubernialnego. Członek KP(b)U od 1925. W 1926 został członkiem Biura Politycznego i sekretarzem KC KP(b)U. Od 1927 członek KC WKP(b) i Prezydium CKW ZSRR. Od 1933 kierował Wydziałem Agitacji i Propagandy KC. W marcu 1933 został ponownie członkiem Biura Politycznego i sekretarzem KC KP(b)U, a w lipcu 1934 także I sekretarzem Kijowskiego Komitetu Obwodowego. Od 1934 zastępca członka Biura Politycznego KC WKP(b). W 1937 zwolniony ze stanowiska sekretarza KC KP(b)U i przeniesiony z Kijowa na stanowisko sekretarza Kujbyszewskiego Komitetu Krajowego WKP(b). Aresztowany wraz z żoną 22 II 1938. Skazany na karę śmierci i stracony 26 II 1939. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, VII, VIII, wg indeksów; Г. Куромія, *Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870-1990-і року*, Київ 2002, s. 257; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, wg indeksu; P. Horbatowski, *W szponach polityki. Polskie życie teatralne...*, s. 26; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, wg indeksu; А. Жив'юк, *За Московським часом. Контрверсії радянзації Рівненщини (кінець 1930-х – кінець 1950-х років)*, Рівне 2011, s. 8; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи...*, t. I-II, wg indeksu.

²⁷⁰ Kuźmenko, Zastępca Przewodniczącego CKK KP(b)U, w 1937 represjonowany pod zarzutem antyradzieckiej działalności dywersyjnej. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 271; t. VII, s. 203.

²⁷¹ Bolesław Skarbak-Szacki (1888-1934) – działacz komunistyczny i społeczny pochodzenia polskiego. Urodził się w Kuźniecku (Rosja). W latach 1908-1910 członek PPS-Frakcja Rewolucyjna. Od 1917 członek WKP(b). W 1918 krajowy komisarz ds. polskich. Organizator KPP na Ukrainie. Filar polskiego biura agitacji i propagandy przy Komitecie Centralnym KP(b) Ukrainy. W 1933 naczelnik ukraińskiego GPU. Został aresztowany 15 sierpnia 1933 i oskarżony o aktywny udział w działalności Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Rozstrzelany 9 III 1934. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, IV, V, VI, VII, wg indeksów; M. Koprowski, *Na gruzach Marchlewszczyzny*, Biały Dunajec-Ostróg 2014, s. 47; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, wg indeksu; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи...*, t. II, Київ 2013, s. 568; K. Горбуров, *Болезлав Скарбак-Шацький (1888-1934)...*, s. 181-207; P. Horbatowski, *W szponach polityki. Polskie życie teatralne...*, wg indeksu; *Rozstrzelać Polaków. Ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937-1938. Dokumenty z centrali*, oprac. T. Sommer, Warszawa 2010, wg indeksu; T. Skalski, *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900-1932. Wspomnienia*, oprac. J. Wołczański, Lublin-Rzym-Lwów 1995, s. 176.

²⁷² J. Otocki, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 81; t. VII, s. 17.

²⁷³ Bronisław (Bazyli) Szmidt (1894-?) – urodził się w rodzinie polskich zesłańców na Syberii. Ukończył studia uniwersyteckie, pracował jako nauczyciel historii. Członek KPRP od 1919 represjonowany w Polsce w latach 1921-1922, wyemigrował do ZSRR (w latach 1923-1924 przebywał w Pradze i Wiedniu). Od 1924 przez 2 lata pracował jako z-ca dyr. Polskiego Technikum Pedagogicznego w Leningradzie, a następnie do 15 II 1930 był dyrektorem Polskiego Technikum Pedagogicznego w Kijowie. Później represjonowany. Pozostając w konflikcie ze znaczną częścią kijowskiego środowiska nauczycielskiego, publikował w prasie artykuły, niezwykle krytycznie odnoszące się do pracy pedagogicznej w polskich szkołach oraz nauczycielstwa (podpisywał się pseudonimem „Aleksander”, „Świadomy” lub „Stary Pracownik”). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 240, 258; t. III, wg indeksu; t. V, wg indeksu; t. VI, wg indeksu; t. VII, s. 17.

²⁷⁴ Nowakowska, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 75-77.

²⁷⁵ Stefan Królikowski (1881-1937) – działacz komunistyczny. Od 1900 członek PPS, a od 1911 – PPS-Lewicy. Uczestnik rewolucji w Rosji. W 1918 powrócił do Polski. W tym samym roku wstąpił do KPP (w latach 1918-1922 i 1926-1929 uczestnik jej władz). W latach 1919-1923 represjonowany, wielokrotnie aresztowany. 11 I 1923 skazany w „procesie świętojurskim” na 3 lata więzienia. Zwolniony 26 stycznia tegoż roku. Po 1929 w wyniku walki wewnętrznej w KPP, oskarżony o działalność frakcyjną i odsunięty od kierowniczej roli w Partii, wyjechał do ZSRR. W latach trzydziestych pracował jako tłumacz w polskiej sekcji Wydawnictwa Partyjnego w Moskwie oraz współredagował pismo „Sowietskij Stroitel”. Aresztowany 11 V 1937 pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej, skazany na karę śmierci i stracony. Zob. A. Kochoński, *Królikowski Stefan (1881-1937)*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, red. F. Tych, Warszawa 1992, s. 457-459.

²⁷⁶ Czesław Snadzki (1905-po 1933) – członek WKP(b). Pracował jako wykładowca w Instytucie Polskiej Kultury Proletariackiej i Polskim Instytucie Wychowania Społecznego w Kijowie, był zastępcą dyrektora do spraw szkoleniowych w Polskim Instytucie Pedagogicznym oraz inspektorem polskich szkół w Kijowie. W 1933 został aresztowany pod zarzutem przynależności do POW. Zesłany wraz z żoną Marią do łagrów. Zrehabilitowany w 1956. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 197; t. V, s. 13, 31-33; t. VI, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 212; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, s. 327.

²⁷⁷ Henryk Politur-Radziejowski (1899-1937) – urodził się w Warszawie; działacz niepodległościowy, działacz komunistyczny na Ukrainie, od 1919 członek KP(b)U. W 1920 był pracownikiem politycznym Armii Czerwonej, dziennikarz, wykładowca w Instytucie Polskiej Kultury Proletariackiej w Kijowie. Aresztowany w 1933 pod zarzutem działalności w POW i skazany na 8 lat łagrów, następnie rozstrzelany w 1937. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, IV, V, VI, VII, wg indeksów; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, wg indeksu; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksu; M. Koproński, *Na gruzach Marchlewszczyzny*, Biały Dunajec-Ostróg 2014, s. 47; P. Horbatowski, *W szponach polityki...*, wg indeksu; *Rozstrzelać Polaków. Ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937-1938*, oprac. T. Sommer, Warszawa 2010, s. 98.

²⁷⁸ Konstanty Teofil Wiszniewski (Wiśniewski) (1893-1937) – Polak. Od 1919 członek KP(b)U. Sekretarz redakcji gazety „Sztandar Komunistyczny” w Kijowie (1919), a w latach 1923-1930 redaktor gazety „Sierp”. Od 1920 Pełnomocnik Biura Polskiego na Ukrainie Prawobrzeżnej, a od 1921 zastępca sekretarza Biura Polskiego KP(b)U. W 1922 został pracownikiem Biura Prasowego Przedstawicielstwa Ukraińskiego w Warszawie, a następnie w 1923 zastępcą sekretarza Biura Polskiego KC KP(b)U. Został skazany na karę śmierci i 17 IX 1937 stracony. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I; II; III; V; VI, VII, wg indeksów; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, wg indeksów; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksów.

²⁷⁹ Stanisław Dobrzyński (1902-1937?) – działacz komunistyczny polskiego pochodzenia, były członek KZM Polski, pracownik naukowy Instytutu Polskiej Kultury Proletariackiej w Kijowie – od 1920 członek KP(b)U. Aresztowany 16 VIII 1933 pod zarzutem działalności antypaństwowej i przynależności do POW i skazany na 10 lat łagrów. Dalsze jego losy są nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, VII, wg indeksów; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, s. 459; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 162, 167, 211.

²⁸⁰ ks. bp Jan Cieplak (1857-1926) – Ukończył Akademię Duchowną w Petersburgu i następnie 24 VII 1881 przyjął święcenia kapłańskie. Po ukończeniu studiów został adiunktem w Akademii Duchownej na której studiował, gdzie wykładał archeologię biblijną, liturgię, teologię moralną. Był autorem m.in.: *Ks. Michał Bobrowski, profesor Uniwersytetu Wileńskiego* (1894, praca zbiorowa *Charitas*); *De momento, quo transsubstantiatio in Augustissimo Missae Sacrificio peragitur* (1901). Przez wiele lat redagował *Kalendarz Rzymsko-Katolicki* w Petersburgu (od 1900). W 1908 został sufraganem mohylewskim. W 1909 odbył wizytację kanoniczną na Syberii, a następnie w 1910 wizytację kościołów w diecezji mińskiej. 29 IV 1919 otrzymał tytułarną godność arcybiskupa archydeńskiego. W 1922 aresztowany przez władze radzieckie; w dniach 21-25 III 1923 władze zorganizowały w Moskwie jego głośny proces, w którym razem z biskupem sądzono 14 innych księży (w tym ks. Konstantego Romualda Budkiewicza). Bp Cieplak został skazany na karę śmierci, którą następnie pod wpływem protestów z całego świata zamieniono na 10 lat więzienia. W 1924 deportowany z ZSRR, udał się do Rzymu. W 1925 mianowany arcybiskupem wileńskim, zmarł przed objęciem rządów w archidiecezji. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 194, 208; t. V, s. 253; Cz. Falkowski, *Cieplak Jan (1857-1926)*, [w:] PSB, t. IV, Kraków 1938, s. 55-57; F. Rutkowski, *Arcybiskup Jan Cieplak*, Warszawa 1934;

²⁸¹ KC KPRP – Komitet Centralny Komunistycznej Partii Robotniczej Polski.

²⁸² Andrzej Fedukowicz (1875-1925) – duchowny z Żytomierza. W 1924 został osadzony w charkowskim więzieniu gdzie pod wpływem tortur stosowanych przez GPU, napisał list do papieża Piusa XI, w którym stwierdzał, że na terenie Związku Radzieckiego nie prowadzi się prześladowań na tle religijnym, zaś wszyscy aresztowani duchowni istotnie prowadzą działalność antypaństwową i szpiegowską. W 1925 po odzyskaniu wolności, na znak protestu oblał się benzyną i podpalił. Na skutek odniesionych ran wkrótce zmarł. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, wg indeksu; t. III, s. 39-41, 50.

²⁸³ Prawdopodobnie chodzi o ks. Pawła Aszenberga (1895-1933) – duchowny rzymskokatolicki. Święcenia kapłańskie przyjął w 1919. Od 1922 pracował jako duszpasterz w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Odessie. W 1925 aresztowany pod zarzutem antyradzieckiej działalności, przejawiającej się poprzez nielegalne nauczanie religii. Został skazany na 3 lata więzienia. W 1929 został aresztowany ponownie. 24 I 1929 uznany za winnego i tym razem skazany na karę 3 lat łagrów. Zmarł na tyfus w trakcie odbywania kary – 29 IV 1932. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 89; t. II, s. 85, 87.

²⁸⁴ Prawdopodobnie chodzi o A. Kłoca wymienianego również w publikacji: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 167, 200; t. III, s. 60.

²⁸⁵ Samuel Łazowert (1885-1937) – urodził się w Warszawie. Od 1904 w SDKPiL. W latach 1910-1912 we władzach Komitetu Warszawskiego, a w latach 1912-1914 we władzach centralnych partii. W czasie wojny polsko-bolszewickiej sekretarz Polskiego Biura przy KC WKP(b). W latach 30. dyrektor Instytutu Polskiej Kultury Proletariackiej Wszechukraińskiej Akademii Nauk. W latach 1927-1934 członek KC KP(b) Ukrainy. W

latach 1935-1937 arbiter państwowy przy Radzie Komisarzy Ludowych Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Aresztowany i rozstrzelany w 1937. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, wg indeksów; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, wg indeksu; *Księga Polaków uczestników Rewolucji Październikowej 1917-1920. Biografie*, red. A. Kochański, Warszawa 1967, s. 515-516; M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, s. 167; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи...*, t. II, s. 425.

²⁸⁶ Sergiusz Konarski (1890-?) – polski działacz komunistyczny, uczestnik rewolucji październikowej, organizator komitetów żołnierskich w Charkowie i Kijowie. W styczniu 1918 uczestnik zbrojnego zamachu bolszewickiego w Kijowie, zaś w 1919 kierownik Polskiej Sekcji Wojskowej przy Wydziale Propagandy Zagranicznej Ludowego Komisariatu do Spraw Wojskowych USRR. W latach 1920-1921 sekretarz Biura Polskiego KC KP(b)U. Redaktor „Komunisty Polskiego” i „Głosu Komunisty”. Do 1935 pełnił szereg funkcji partyjnych i państwowych w USRR. W drugiej połowie lat trzydziestych represjonowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 66, 70, 71; t. V, s. 154, 162, 187.

²⁸⁷ Jan Saulewicz (1897-1937) – urodził się w Ogrodnikach w guberni witebskiej, w polskiej rodzinie szlacheckiej. W 1908 jego ojciec (Dominik) kupił folwark „Haspari” w guberni kurlandzkiej (Łotwa), gdzie też przeprowadza się jego rodzina. Jan Saulewicz ukończył szkołę w Dźwińsku (1914), następnie uczył się w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Charkowie (z przerwą w latach 1914-1920). Od maja 1917 członek Polskiego Związku Socjalistycznego w Charkowie, a od sierpnia tegoż roku członek PPS-Lewica. Pod koniec 1917 powrócił do Kurlandii, gdzie działał w organach władzy radzieckiej. W latach 1919-1920 w szeregach Armii Czerwonej. Po demobilizacji w listopadzie 1920 wznowił naukę w IGW, który ukończył w 1922. Rok później został administratorem tejże uczelni. Od 1923 współpracownik Wydziału Mniejszości Narodowych NKWD USRR. W KP(b)U był od 1924. W latach 1924-1930 członek i zastępca przewodniczącego Centralnej Komisji Mniejszości Narodowych przy WUCWK. Od 1930 do 1934 pracował w Ludowym Komisariacie Rolnictwa USRR. 10 X 1934 został wydany z partii pod zarzutem utraty klasowej czujności i zadawanie się z elementami szkodniczymi. Przeniósł się wówczas do Saratowa, gdzie pracował w Oddziale Krajowego Urzędu Rolnego. Wkrótce jednak został aresztowany. W trakcie śledztwa przyznał się do swojej przynależności do POW. Wyrokiem Specjalnego Kolegium Kijowskiego Sądu Obwodowego z dnia 8 VI 1935 został skazany na 10 lat łagrów, a 22 IX 1937 na mocy decyzji ludowego komisarza spraw wewnętrznych i prokuratora ZSRR, powtórnie został osądzony za te same czyny, a następnie rozstrzelany (najprawdopodobniej 25 IX 1937 w Kijowie). 26 IV 1990 na mocy decyzji Kolegium Sądowego ds. Kryminalnych Sądu Najwyższego USRR został pośmiertnie zrehabilitowany. Zob. także: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VII, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 135; O. Рубльов, В. Репринцев, *Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки*, „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД -КГБ” 1995, nr 1/2 (2/3), s. 116-156; O. Рубльов, *Ян Саулевіч (1897–1937): біографія «хрещеного батька» Мархлевського району у контексті репресій 1930-х років*, [w:] *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей*, редкол.: П.Т. Тронько (голов. ред.) та ін., Київ 2007, s. 143-176.

²⁸⁸ Józef Teodor (1900-1937) – urodził się w Warszawie, pochodził z żydowskiej rodziny. Z wykształcenia był dziennikarzem. W latach 1920-1921 służył w Armii Czerwonej. Był współpracownikiem Polskiej Sekcji Wojskowej Politycznego Kierownictwa Dowodzenia Wojskami Ukrainy i Krymu. Następnie pracował jako sekretarz ukraińsko-rosyjskiej delegacji w mieszanej ukraińsko-rosyjsko-polskiej Komisji ds. Repatriacji w Charkowie (1921-1923). Od 1923 należał do KP(b)U. Ukończył Instytut Gospodarstwa Narodowego w Charkowie. W latach 1924-1926 zarządzał Centralnym Biurem Politycznym NKO USRR; w latach 1926-1929 instruktor i zastępca kierownika Biura Politycznego APW KC KP(b)U; w latach 1929-1933 redaktor gazety „Sierp”, od maja do listopada 1933 r. instruktor ds. współpracy z mniejszościami narodowymi Wydziału Kultury i Propagandy KC KP(b)U. Od listopada 1933 do stycznia 1934 redaktor naczelny państwowego Wydawnictwa Literatury Dziecięcej w Charkowie. W lutym 1934 w wyniku „samokrytyki w związku z wykrytymi peowiakami” został wykluczony z KP(b)U. Podczas śledztwa przyznał się do aktywnego uczestnictwa w POW od 1924. Zeznawał, że wypaczał politykę partii w sprawach kolektywizacji w rejonie marchlewskim, a tym samym sztucznie podburzał polskie chłopstwo przeciwko władzy radzieckiej, natomiast w pracy wydawniczej hamował publikację i rozpowszechnianie literatury radzieckiej oraz podręczników w języku polskim, propagując starą, nacjonalistyczną literaturę. 21 V 1934 został skazany na pięć lat łagrów. Postanowieniem składu orzekającego przy NKWD USRR z dnia 29 III 1936 został zesłany do Kazachstanu na resztę okresu odbywania kary. Pracował w stacji malarycznej w Alma Acie. 7 VIII 1937 aresztowany ponownie przez NKWD USRR i wysłany do Kijowa, gdzie „przyznał się”, iż podczas śledztwa w 1934 zataił informację o swoim szpiegostwie na rzecz Polski. Postanowieniem NKWD i Prokuratora ZSRR z 1 X 1937 skazany na najwyższy wymiar kary, a następnie 4 października tegoż roku stracony. Zrehabilitowany 15 V 1968 na podstawie uchwały Trybunału Wojskowego KWO. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, VII, wg indeksów.

²⁸⁹ Władysława Lühe (1884-1937) – nauczycielka, działaczka komunistyczna narodowości polskiej, działająca na terenie Związku Radzieckiego. W latach 1896-1902 uczęszczała do gimnazjum żeńskiego w Warszawie, zakończonego egzaminem dojrzałości. Następnie w latach 1902-1905 podjęła pracę nauczycielki historii w szkołach fabrycznych w Częstochowie. Od 1902 związana z SDKPiL. Zajmowała się kolportażem literatury

socjalistycznej. W latach 1908-1915 pracowała w gimnazjum realnym w Częstochowie. Nauczała tam historii oraz historii literatury polskiej. Podczas I wojny światowej, w 1915 została ewakuowana do Charkowa. Od 1917 do 1918 podjęła się pracy pedagogicznej w tym mieście w polskim gimnazjum. Związała się z frakcją bolszewicką SDPRR(b). Od 1919 w RKP(b). W 1921 była kierownikiem do spraw nauczania w Gubernialnej Szkole RKP(b). Od 1922 uczyła historii literatury polskiej oraz języka polskiego w Szkole Polskiej im. Róży Luksemburg w Moskwie. W latach 1922-1930 była kierowniczką Centralnego Polskiego Biura Oświaty przy Komisariacie Ludowym Oświaty ZSRR (krótko w 1922 – RFSRR). Była redaktorem gazet polskojęzycznych „Ku nowej Polsce” (pismo pedagogiczno-oświatowe) oraz „Sztandar Pioniera” (pismo dziecięce). W 1937, pomimo ogromnego zaangażowania w działalność komunistyczną, na skutek celowej prowokacji władz, została oskarżona o działalność kontrrewolucyjną i szpiegowską wymierzoną w ZSRR. Zrehabilitowana pośmiertnie w 1956.

²⁹⁰ Chodzi o Genowefę Czarnecką (Czernecką), nauczycielkę w Polskim Technikum Pedagogicznym w Kijowie. Uczyła tam języka polskiego (od 1933 – Polski Instytut Pedagogiczny). Była również lektorką języka polskiego w Polskim Instytucie Wychowania Społecznego w Kijowie. Wchodziła w skład redakcji „Poradnika Oświatowego”. Było to propagandowe polskojęzyczne czasopismo ukazujące się w Kijowie w latach 1930-1931. W 1934 jako osoba współpracująca ze znanym polskim komunistą Bolesławem Skarbkiem-Szackim została aresztowana pod zarzutem udziału w POW i działalności kontrrewolucyjnej przeciwko USRR. Dalsze losy nieznane. Jest kilkakrotnie wzmiankowana w publ. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, V, VI, wg indeksu.

²⁹¹ Chodzi o nauczyciela Michała Pańczuka, który w latach 1924-1929 uczył w Polskim Technikum Pedagogicznym w Kijowie. Następnie na przełomie roku 1929/1930 przeniósł się do rejonu antonińskiego. Pracował tam jako nauczyciel we wsi Tryski. W 1934 jako osoba współpracująca ze znanym polskim komunistą Bolesławem Skarbkiem-Szackim został aresztowany pod zarzutem udziału w POW i prowadzenia działalności kontrrewolucyjnej przeciwko USRR. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, wg indeksu.

²⁹² „Sierp” – polskojęzyczna gazeta wydawana na Ukrainie Radzieckiej od 1922, początkowo jako tygodnik, potem wychodziła dwa razy w tygodniu, a w latach trzydziestych co drugi dzień. Był to organ KC KP(b)U. W 1934 i 1935 aresztowano jego redaktorów, większość z nich zginęła w więzieniach sowieckich w ciągu następnych lat. W 1935 „Sierp” został przekształcony w „Głos Radziecki”.

²⁹³ Grigorij Zinowjew (1883-1936) – działacz komunistyczny pochodzenia żydowskiego. Sądzony w politycznym procesie pokazowym w sierpniu 1936. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, VI, VII, VIII, IX, wg indeksu.

²⁹⁴ Feliks Kon (1864-1941) – działacz ruchu socjalistycznego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, wg indeksu.

²⁹⁵ Oleksander Szumski (1890-1946) – Ukrainiec, polityk komunistyczny. Był zwolennikiem polityki ukrainizacji. W latach 1924-1927 ludowy komisarz oświaty USRR. Więcej informacji o nim zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, wg indeksu.

²⁹⁶ LKSM – Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży (ros.: Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодёжи, ЛКСМ).

²⁹⁷ Sielrada – Rada Wiejska (ukr.: Сільська рада – Сільрада).

²⁹⁸ Sielbud – budynek wiejski, świetlica (ukr.: Сільський будинок – Сільбуд).

²⁹⁹ RKW – Rejonowy Komitet Wykonawczy (ukr.: Районний виконавчий комітет –РБК, lub Райвиконком).

³⁰⁰ Liknep – punkt likwidacji analfabetyzmu (niepiśmienności) w USRR.

³⁰¹ „Młot” – polskojęzyczna gazeta wydawana w Mińsku, na terenie Białoruskiej SRR od 1918. W 1926 zdecydowano o zaprzestaniu jej wydawania. Od tej pory, w jej miejsce, ukazywała się gazeta „Orka”. Skierowana była głównie do środowiska robotniczego.

³⁰² „Sztandar Pioniera” – polskojęzyczny magazyn dla dzieci wydawany w Kijowie od 1924. Rozprowadzono go po wszystkich szkołach polskich i domach dziecka. Miał pełnić funkcję zastępczej książki do nauki czytania. Redaktorem naczelnym gazety była Władysława Lühe.

³⁰³ „Głos Młodzieży” – gazeta polskojęzyczna wydawana na Ukrainie Radzieckiej od 15 I 1925 w Kijowie, początkowo z podtytułem „Dwutygodnik Robotniczo-Włościańskiej Młodzieży Radzieckiej Ukrainy. Organ KC Leninowskiego Komunistycznego Związku Ukrainy”, a od 1 V 1926 – tygodnik. Od 1 XI 1929 wychodził w Charkowie dwa razy w tygodniu, a od 1932 co drugi dzień. W kwietniu 1933 redakcję ponownie przeniesiono do Kijowa. Ostatni numer jako samodzielnego pisma (nr 961) wydano 12 IV 1935. Następnie wydawano go jako dodatek do gazety „Sierp”, polskojęzycznego organu KC KP(b)U.

³⁰⁴ „Gwiazda Młodzieży” – polskojęzyczna gazeta wydawana w Mińsku, na terenie Białoruskiej SRR od 1918 do 1926. Jej celem było promowanie pionierstwa i komsomolstwa wśród młodzieży polskiej.

³⁰⁵ „Ku nowej szkole” – polskojęzyczna gazeta ukazująca się w Kijowie, oraz w Moskwie. Wydawano ją jako miesięcznik i była poświęcona kwestiom oświaty i skierowana głównie do środowiska nauczycieli, których pouczano jak wychowywać dzieci w duchu leninizmu. Jej długoletnim redaktorem naczelnym był polski działacz komunistyczny Stanisław Budzyński (1894-1937). Członkiem kolegium redukcyjnego była również Władysława Lühe.

³⁰⁶ „Trybuna Komunistyczna” – polskojęzyczna gazeta która ukazywała się w Moskwie w latach 1919-1924. Ukazywała się ona jako tygodnik. Poprzez wydawnictwo to popularyzowano agitacyjną literaturę polskojęzyczną na terenie Ukrainy radzieckiej.

³⁰⁷ Konstanty Zaremba-Skrzyński (1891-1978) – polski dyplomata. W 1916 ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Kijowskim. W 1919 rozpoczął pracę w MSZ. W latach 1921-1923 pracował w Warszawskiej Komisji Mieszanej Rosyjsko-Ukraińsko-Polskiej do Spraw Repatriacji (Wardelpol), kolejno jako członek, zastępca przewodniczącego, a w końcu przewodniczący. Od 1923 pełnił funkcję naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ. W latach 1924-1928 kierownik Konsulatu Generalnego RP w Charkowie. 15 I 1929 zwolniony ze służby dyplomatycznej. W latach 1929-1935 w Wydziale Ewidencji Ludności w Zarządzie m. Warszawa. Od 1936 do 1939 pracownik firmy „Silemin” (ekspozytura koncernu węglowego „Robur” w Katowicach). W 1940 wstąpił do ruchu oporu. W 1945 aresztowany przez NKWD, a następnie zesłany do obozu pracy Bieriezowka. W latach 1945-1952 pracował w: Fabryce „Silemin” (1945-1950); biurze projektów Budownictwa Wiejskiego oraz Biurze Projektów Ceramiki Budowlanej w Warszawie (1950-1952). Od 1952 do 1955 ponownie więziony. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, wg indeksu.

³⁰⁸ „Sierp” – polskojęzyczna gazeta wydawana na Ukrainie Radzieckiej od 1922, początkowo jako tygodnik, potem wychodziła dwa razy w tygodniu, a w latach trzydziestych co drugi dzień. Był to organ KC KP(b)U. W 1934 i 1935 aresztowano jego redaktorów, większość z nich zginęła w więzieniach sowieckich w ciągu następnych lat. W 1935 „Sierp” został przekształcony w „Głos Radziecki”.

³⁰⁹ Henryk Politur Radziejowski (1899-1937) – działacz komunistyczny na Ukrainie polskiego pochodzenia. Pracował jako dziennikarz i wykładowca w Instytucie Polskiej Kultury Proletariackiej. W 1937 rozstrzelany za działalność w POW. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, IV, V, VI, VII, IX, wg indeksów.

³¹⁰ Stanisław Dobrzyński (1902-1937?) – działacz komunistyczny na Ukrainie polskiego pochodzenia. Był pracownikiem naukowym w Instytucie Polskiej Kultury Proletariackiej. W 1933 skazany na 10 lat łagrów za przynależność do POW. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, VII, IX, wg indeksów.

³¹¹ Prawdopodobnie chodzi o działającego na terenie Ukrainy polskiego komunistę Czesława Snadzkiego (1905-1933). Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, V, VI, IX, wg indeksów.

³¹² Sowińska, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, s. 60, t. II, s. 200.

³¹³ Jakub (Jakiw) Gold (1894-po1934) – działacz komunistyczny na Ukrainie pochodzenia żydowskiego. Pracował m.in. jako inspektor Wydziału Pracy Marchlewskiego Rejonowego Komitetu Wykonawczego (przed 1933). 26 II 1934 skazany na przez Kolegium Sędziowskie GPU USRR na 3 lata obozów. W 1958 został zrehabilitowany. Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, VI, IX, wg indeksów.

³¹⁴ Henryk (Jenoch) Jagoda (1891-1938) – radziecki działacz partyjny i państwowy, generalny komisarz bezpieczeństwa państwowego, główny architekt i organizator radzieckiego systemu łagrowego (GUŁAG). Urodził się w Łodzi w rodzinie żydowskiej o silnych tradycjach bolszewickich. Ukończył gimnazjum w Niżnym Nowogrodzie. Początkowo pracował jako drukarz. Działalność rozpoczął w ruchu anarchistycznym należąc do komórki bojowej, za co w 1911 został aresztowany. Nadal utrzymywał kontakty z moskiewską grupą anarchistyczną; w maju 1912 został aresztowany i zesłany do Symbirska. Wziął udział w rewolucji październikowej i został oddelegowany do policji politycznej. W 1923 został drugim zastępcą, a w 1924 zastępcą szefa OGPU. W lipcu 1934 po śmierci Wiaczesława Minżyńskiego został mianowany Komisarzem Ludowym Spraw Wewnętrznych NKWD. Był organizatorem tzw. procesu sierpniowego w 1936, w którym sądzono m.in. Grigorija Zinowiewa i Lwa Kamieniewa. W tym samym roku, za nieudolne prowadzenie śledztw został odwołany z dotychczasowej funkcji. Objął wówczas stanowisko komisarza poczt i telegrafów. Został aresztowany w kwietniu 1937 pod zarzutem udziału w „prawicowo-trochistowskim spisku”. Wyrokiem z dnia 13 III 1938 został skazany na śmierć. Wyrok wykonano w tym samym dniu. Jako jedyna z ważniejszych ofiar wielkiej czystki lat 30. nigdy nie został zrehabilitowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 18, 358.

³¹⁵ OGPU – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny – policja polityczna, zajmująca się również wywiadem i kontrwywiadem, działająca w ZSRR w latach 1922-1934 (ros.: Объединённое государственное политическое управление – ОГПУ).

³¹⁶ CSU – Centralny Zarząd Statystyczny (ros.: Центральное статистическое управление – ЦСУ).

³¹⁷ OIK – Okręgowy Komitet Wykonawczy (ros.: Областной исполнительный комитет – ОИК).

³¹⁸ NEP – Nowa Polityka Ekonomiczna (ros.: Новая экономическая политика – НЕП).

³¹⁹ Kułak – pojęcie stosowane w propagandzie bolszewickiej w ZSRR na określenie chłopów niechętnych władzy komunistycznej lub forsowanej przez komunistów kolektywizacji wsi (przełom lat 20. i 30. XX wieku), albo stawiających opór przy przejmowaniu ich ziemi przez kółchozy. W okresie przymusowej kolektywizacji uznanie za kułaka oznaczało zaliczenie do wrogów władzy radzieckiej, przeciw któremu uzasadnione było stosowanie wszelkich form represji państwowej. Chłop uznany przez lokalne władze partyjne za kułaka, jak i jego rodzina, podlegali rozkułaczeniu, co oznaczało konfiskatę całego majątku, przejęcie ziemi przez kółchoz, a następnie deportację do obozów GUŁAGu lub zesłanie do odległych rejonów ZSRR.

³²⁰ Chodzi o pracowników urzędów i innych instytucji obsługujących ludność polską.

³²¹ Socwos – Wychowanie Społeczne (ros.: Социальное воспитание – Соцвос).

³²² Tak w dokumencie.

³²³ Macharynce (ukr. Махаринці, hist. pol. Mecheryńce Wołoskie) – obecnie wieś w obwodzie winnickim na Ukrainie.

³²⁴ Nowyj Zawod (ukr. Новий Завод) – obecnie wieś w obwodzie żytomierskim na Ukrainie.

³²⁵ Silbud – Budynek Wiejski, Świetlica (ukr.: Сільський будинок – Сільбуд).

³²⁶ Centrizdat – Centralne Wydawnictwo Narodów ZSRR (ros.: Центральное издательство народов СССР – Центриздат СССР).

³²⁷ Mołdawska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka (mołd. i rum.: Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, ros.: Молдавская Автономная Советская Социалистическая Республика) – republika autonomiczna w składzie Ukraińskiej SRR, należącej do Związku Radzieckiego. Istniała w latach 1924–1940.

³²⁸ Polski Rejon Narodowy im. Juliana Marchlewskiego, potocznie tzw. Marchlewszczyzna – autonomiczna polska jednostka administracyjna utworzona w obwodzie wołyńskim USRR w 1925. Stolicą rejonu zostało miasto Dołbysz (ukr. Довбиш), liczące ok. 3.000 mieszkańców, które w związku z utworzeniem rejonu w 1926 przemianowano na Marchlewsk.

³²⁹ Narkomjust – Ludowy Komisariat Sprawiedliwości (ros.: Народный комиссариат юстиции СССР – Наркомюст СССР, НКЮ СССР).

³³⁰ Obecnie Nowogród Wołyński (ukr. Новоград-Волинський), do 1795 roku Zwiahel – miasto na Ukrainie, w obwodzie żytomierskim.

³³¹ ONO – Wydział Oświaty (ros.: Отдел народного образования – ОНО).

³³² INO – Instytut Oświaty Ludowej (ros.: Институт народного образования – ИНО).

³³³ SKNM – Centralny Komitet Mniejszości Narodowych (ukr. Центральний комітет національних меншин – ЦКНМ).

³³⁴ Hryhorij Petrenko (1890-1951) – dziennikarz, dyplomata, konsul Ukraińskiej Republiki Ludowej w Berlinie, szef Biura Prasowego LKSZ USRR. W latach 1918-1920 był sekretarzem ukraińskiej misji dla jeńców wojennych w Niemczech. Od marca do sierpnia 1920 pracował w poselstwie URL w Berlinie jako kierownik wydziału konsularnego. Od listopada 1921 do sierpnia 1923 pracował jako redaktor w pełnomocnym przedstawicielstwie USRR. W 1923 wrócił do USRR, gdzie od 1924 do 1927 pracował jako szef Biura Prasowego Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych. 29 XI 1927 został aresztowany w Charkowie i 28 V 1928 skazany przez trybunał wojskowy w Moskwie na 10 lat obozów koncentracyjnych. Zmarł w 1951 na emigracji w Chardzhou w Turkmeńskiej SRR. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 169.

³³⁵ Roman Smal-Stocki (1893-1969) – ukraiński językoznawca, dyplomata, polityk, działacz ruchu prometejskiego. Ur. się 8 I 1893 w Czerniowcach. W 1915 doktoryzował się na Uniwersytecie Monachijskim. W latach 1915-1918 emisariusz Związku Wyzwolenia Ukrainy. Następnie w latach 1917-1918 prowadził zajęcia na Orientalische Akademie w Berlinie. W 1922 prowadził również zajęcia z filologii słowiańskiej na Wolnym Uniwersytecie Ukraińskim w Pradze. Do 1923 pełnił funkcję ambasadora Ukraińskiej Republiki Ludowej w Berlinie. W latach 1923-1924 przebywał w Londynie. W 1924 przyjechał do Polski. W latach 1925-1939 uczył filologii ukraińskiej na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1926 do 1928 był członkiem Towarzystwa im. Symona Petlury, a od 1928 Rady Towarzystwa Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce. Od 1928 do 1939 prezes Towarzystwa Pomocy Ukraińcom Studentom Szkół Wyższych m. Warszawy. W latach 1941-1945 przebywał w Pradze. Po II wojnie światowej zamieszkał w Niemczech. W 1947 wyjechał do USA, gdzie wykładał m.in. w: Marquette University of Milwaukee (1947-1949), Marquette University Slavic Institute (1949-1955), oraz Uniwersytecie Katolickim w Waszyngtonie. Zmarł w kwietniu 1969.

³³⁶ Wasyl Simowycz (pseud.: Wernywola W., Simartycz, Wasahen) (1880-1944) – ukraiński językoznawca, filolog i kulturoznawca, członek zwyczajny NTSz (od 1923). Studiował na Uniwersytecie w Czerniowcach, gdzie był uczniem Stepana Smal-Stockiego. W latach 1902-1903 współredaktor publikacji RUP ukazujących się w Czerniowcach (czasopisma „Hasło”, „Selanyn” i in.) oraz gazety „Bukowyna”. W latach 1914-1918 współpracownik Związku Wyzwolenia Ukrainy. Wraz ze S. Smal-Stockim, B. Łepkim i A. Czajkiwskim prowadził działalność kulturalno-oświatową w obozach jeńców ukraińskich (zlokalizowanych w takich niemieckich miastach jak Rastatt, Wetzlar, Salzwedel, Freistadt). W latach 1920-1923 redaktor „Ukraińskiej Nakładni” Jakuba Orensteina (Berlin). W latach 1923-1933 profesor Ukraińskiego Wyższego Instytutu Pedagogicznego im. M. Drahomanowa w Pradze. W 1925 został tam prorektorem. Jednocześnie pełnił funkcję kierownika tamtejszej Katedry Języka Ukraińskiego. Wykładał również na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie był kierownikiem Katedry Języka Ukraińskiego. W 1939 uzyskał profesurę na tej uczelni, zaś w lipcu 1941 został jej rektorem, ale niemieckie władze okupacyjne nie pozwoliły uczelni na kontynuowanie działalności. W latach 1942-1943 kierownik Fundacji Naukowej Ukraińskiego Komitetu Centralnego (pomoc studentom w zdobyciu wykształcenia na uniwersytetach w Pradze, Wiedniu i Berlinie). W latach 1941-1944 był redaktorem „Wydawnictwa Ukraińskiego”. Zmarł 13 III 1944 we Lwowie. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

³³⁷ Hetman Pawło Skoropadski (1873-1945) abdykował 14 XII 1918. Miesiąc wcześniej, opozycja antyhetmańska powołała kolegiąlną głowę państwa Dyrektoriat URL, w którym Symon Petlura (1879-1926) początkowo piastował stanowisko zwierzchnika ukraińskich sił zbrojnych, a od 11 II 1919 został przewodniczącym Dyrektoriatu. Wzmianki o nim, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, III, IV, V, VI, VII, VIII, wg indeksu.

³³⁸ Nadija Surowcowa (1896-1985) – ukraińska działaczka społeczna, dziennikarka, tłumaczka, historyk. Do 1917 studentka Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Petersburskiego. Po powrocie do Kijowa pracowała w Ukraińskiej Centralnej Radzie. Aktywna działaczka Związku Chłopskiego, współpracownik kijowskiej gazety „Trybuna”. W 1917 redagowała obcojęzyczne wydania Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Kijowie. 1 XII 1917 została referentką Wydziału Uchodźczego Sekretariatu Generalnego Spraw Wewnętrznych. W okresie hetmanatu była współpracownikiem sekretariatu MSZ. W 1918 wyemigrowała do Austrii. Ukończyła Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Wiedeńskiego. Pracowała jako wykładowca w Akademii Rolniczej w Wiedniu. Uczestniczyła w pracy organizacji kobiecych, w tym w Międzynarodowej Lidze Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności, była delegatem na kongresach Ligi w Wiedniu, Dreźnie, Hadze, Amsterdamie, Paryżu i Waszyngtonie. Na początku lat 20. XX w. wstąpiła do Austriackiej Partii Komunistycznej. W 1925 wyjechała do ZSRR (Moskwa, następnie Charków). W 1927 aresztowana przez GPU. Została zesłana do obozów GUŁAG ZSRR. W 1954 została zwolniona. Po rehabilitacji mieszkała w Humaniu. Zajmowała się pracą literacką i społeczną. Zmarła i została pochowana w Humaniu.

³³⁹ Karł Sawrycz (pseud. Maksymowycz) (1892-1937) – współzałożyciel i sekretarz KC Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej, sekretarz ambasady USRR w Warszawie (1922-1924), członek Biura Politycznego KC KPZU (1925-1928). Działacz lewego skrzydła Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów (1917-1919). Współzałożyciel i sekretarz Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej (luty 1919). Służył w Ukraińskiej Armii Halickiej (1919-1920). Na początku 1921 zorganizował komitet zagraniczny Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej, kandydat na członka Biura Politycznego KC KP(b)U, członek Biura Politycznego KC KPZU (1925-1928). W 1927 bronił Ludowego Komisarza Oświaty USRR O. Szumskiego, oskarżonego przez kierownictwo WKP(b) i KP(b)U o nacjonalizm. W 1929 został wykluczony z partii. W 1933 został skarżony o udział Ukraińskiej Organizacji Wojskowej. Był to proces polityczny, a dowody w sprawie zostały sfabrykowane przez GPU. Został uznany za winnego i skazany na 10 lat więzienia. Zmarł w Moskwie w 1937. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 131, 139; t. VI, s. 221-222.

³⁴⁰ Prawdopodobnie chodzi o jeden z posterunków Policji Państwowej powiatu rówieńskiego.

³⁴¹ Prawdopodobnie chodzi o absolwentów Komunistycznego Uniwersytetu im. Artiomowa w Charkowie (укр. Комуністичний університет імені Артема) potocznie nazywanych „Artiomowcami”, przygotowującego kadry dla radzieckich organów partyjnych w latach 1922-1932.

³⁴² Bolesław Żyliński (1894-1939?) – był administratorem kilku parafii rzymskokatolickich: Olewska, Owruca, Wieleńników i Łabunia. W lutym 1926 aresztowany przez GPU pod zarzutem organizowania nielegalnego przekraczania granicy radziecko-polskiej i szpiegostwa na rzecz Polski. W sierpniu tego roku skazany na śmierć. W wyniku interwencji zachodnich dyplomatów wyrok zamieniono na więzienie w obozach koncentracyjnych na północy ZSRR. W lipcu 1930 uciekł z obozu w Archangielsku i w ciągu sześciu tygodni dotarł do Polski pieszo. Pracował w parafiach na Wołyniu, aż do początku II wojny światowej. 18 IX 1939 ponownie aresztowany przez Armię Czerwoną. Zniknął bez wieści (najprawdopodobniej w tym samym czasie zginął). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 161, 163.

³⁴³ Sownarodkom – Rada Komisarzy Ludowych (ros.: Советнаро́дных комиссаро́в – Совнарком).

³⁴⁴ Pie-Éugène Neveu (1877-1946) – asumpcjonista pochodzenia francuskiego. W Rosji przebywał od 1906, w 1926 konsekrowany na biskupa przez bp. d’Herbigny. W latach 1926-1936 administrator apostołski w Moskwie i faktycznie głowa Kościoła katolickiego w ZSRR. Rezydował przy kościele św. Ludwika, pozostając pod opieką ambasady francuskiej. W 1936 ze względów zdrowotnych zmuszony był wyjechać do Francji i władze radzieckie nie zgodziły się na jego powrót do ZSRR. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 246-248, 259-260.

³⁴⁵ Żan Damborg (1896-1942) – urodzony na Łotwie. Od 1917 w organach bezpieczeństwa. Od 1918 członek partii bolszewików. W latach 1917-1921 śledczy Orszańskiej CzeKa (Białoruś), pomocnik naczelnika Oddziału Specjalnego 15. Armii, następnie Siebieskiego Oddziału Specjalnego ds. Ochrony Granicy (Rosja). W latach 1922-1933 pełnił następując funkcje w organach bezpieczeństwa: naczelnik Oddziału Tajno-Operacyjnego Homelskiego Oddziału Gubernialnego GPU, pomocnik naczelnika Oddziału Kontrwywiadu Przedstawicielstwa Pełnomocnego OGPU Frontu Zachodniego (1922-1923); pomocnik naczelnika Oddziału Kontrwywiadu GPU Białorusi i Ukrainy (1924-1927); pomocnik naczelnika Oddziału Drogowo-Transportowego OGPU Kolei Południowo-Zachodniej, naczelnik Oddziału Specjalnego Oddziału Kontrwywiadu Przedstawicielstwa Pełnomocnego OGPU ds. obwodu centralno-czarnoziemnego (1928-1929); naczelnik orłowskiego, kurgańskiego, czelabińskiego, tagińskiego sektorów operacyjnych OGPU (1930-1933). W latach 1933-1937 również pełnił różnorodne kierownicze stanowiska w Przedstawicielstwie Pełnomocnym OGPU-NKWD obwodu moskiewskiego. 20 VII 1937 aresztowany przez NKWD. 4 XII 1937 Kolegium Specjalne przy NKWD ZSRR skazało go na 5 lat więzienia. Zmarł w więzieniu nr 2 Zarządu NKWD obwodu archangielskiego 18 VII 1942.

³⁴⁶ Szkoła pracy – Powołany po zwycięstwie rewolucji w Rosji Komisarjat Oświaty Ludowej (Narkompros), kierowany przez Anatolija Łunaczarskiego, przeprowadził reformę szkolną. 30 września 1918 Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy RSFSR zatwierdził „Rozporządzenie w sprawie Jednolitej Szkoły Pracy”. Dekret ten likwidował rozliczne typy szkół przedrewolucyjnej Rosji i na ich miejsce wprowadził tzw. „jednolitą szkołę pracy”. Szkoła ta miała w pełni świecki charakter, swoją zaś pracę wychowawczą opierała na idei wychowania

społeczno-kolektywistycznego oraz na idei wychowania międzynarodowego. Na pierwszy plan wysuwano w niej zasadę wychowania przez pracę oraz zasadę pełnego rozwoju aktywności i samodzielności uczniów. W 1919 przyjęto „Postanowienie o Jednolitej Szkole Pracy USRR”, zgodnie z którym wszystkie szkoły publiczne i prywatne na Ukrainie zostały zreorganizowane w „jednolitą szkołę pracy”. Ludowy komisarz oświaty USRR Hryhorij Hryńko uchwalił „Deklarację o wychowaniu społecznym dzieci” (1920). Szkołą wychowania społecznego objęte były dzieci od 4 do 15 lat. Wychowanie przedszkolne trwało od 4 do 8 lat, a szkolne od 8 do 15 lat. Wprowadzony był typ 7-letniej szkoły pracy (tzw. siedmiolatki), nauka w której dzieliła się na dwa stopnie. Stopień pierwszy, tzw. czterolatka, obejmował dzieci 8-12 lat, stopień drugi – 13-15 lat. Po ukończeniu drugiego stopnia dzieci mogły kontynuować naukę w szkołach zawodowych i technikach. Od roku 1922 w szkolnictwie wiejskim na Ukrainie zaczęto tworzyć, na bazie szkół czteroletnich, szkoły gospodarki wiejskiej przejściowego typu. Poza tym wprowadzony był specjalny typ szkół agronomicznych dla wsi, również 7-klasowych. Podobny typ stanowiły 7-letnie szkoły fabryczne, które powstawały w ośrodkach przemysłowych od roku 1926. W systemie szkolnym Ukrainy zrezygnowano zatem całkowicie z kształcenia dającego przygotowanie ogólne, zastępując je szkolnictwem zawodowym od 16 roku życia, a nawet wcześniej w specjalistycznych w szkołach podstawowych. Droga do szkolnictwa wyższego na Ukrainie prowadziła zatem poprzez średnie wykształcenie zawodowe.

³⁴⁷ Nina Andrycz (1912-2014) – polska aktorka teatralna oraz filmowa. W latach 1934-1939 pracowała w Teatrze na Populance w Wilnie (1934-1935), a następnie w Teatrze Polskim w Warszawie (1936-1939). Jej mężem był premier PRL Józef Cyrankiewicz. Po wojnie ponownie występowała w Teatrze Polskim w Warszawie (do 2004). Wydała również kilka tomików poezji: *To teatr* (1983), *Róża dla nikogo* (1989) i *Rzeka bez nazwy* (1999). Zmarła 31 I 2014 w Warszawie i została pochowana 10 II 2014 na Cmentarzu Powązkowskim.

³⁴⁸ W znaczeniu klas.

³⁴⁹ OKBPOL – Okręgowe Biuro Polskie.

³⁵⁰ LKO – Ludowy Komisariat Oświaty.

³⁵¹ CPBO – Centralne Polskie Biuro Oświaty.

³⁵² Antoni Srzedziński (1892-?) – od 1919 w RKP(b), w tym samym roku pełnił funkcję kierownika Wydziału Wychowania Przedszkolnego Komisariatu Ludowego Oświaty Republiki Litewsko-Białoruskiej. W latach 1919-1920 członek Biura Polskiego Komitetu Moskiewskiego RKP(b). Od 1924 Zastępca przewodniczącego Rady Mniejszości Narodowych Komisariatu Ludowego Oświaty USRR. W latach 1926-1928 sprawował funkcję kierownika Centralnego Polskiego Biura Oświaty Komisariatu Ludowego Oświaty USRR. Zob. *Księga Polaków uczestników Rewolucji Październikowej...*, s. 789.

³⁵³ Stanisław Oraczewski (1889-1958) – polski dyplomata, dziennikarz, publicysta. Po wybuchu I wojny światowej wyjechał do Lozanny, gdzie rozpoczął pracę w Polskiej Agencji Prasowej. W 1919 powrócił do Polski. W latach 1919-1926 był zatrudniony w Wydziale Prasowym Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Następnie od 1926 do 1929 pełnił funkcję wicekonsula w Konsulacie Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie. W latach 1931-1932 (niecałe 6 miesięcy) był konsulem w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Tbilisi. W 1945 rozpoczął pracę w Departamencie Prasy i Informacji w MSZ. Od 1946 do 1952 kierował referatem prasowym w Wydziale ds. Polonii Zagranicznej. W 1952 przeszedł na emeryturę. Działał w redakcji „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”. Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi. Zmarł 23 V 1958 i został pochowany w Warszawie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 166-167; *Nekrologia*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 3, s. 209.

³⁵⁴ SOO – Tajny Oddział Specjalny (ros.: Секретно-оперативный отдел – COO).

³⁵⁵ Zygmunt Kwaśniewski (1877-1937) – kapłan rzymskokatolicki. Ukończył Seminarium Duchowne w Żytomierzu. Świecenia kapłańskie przyjął w 1909. Duszpasterzował w Kijowie, Braclawiu i Samoczyńcach. W 1920 został proboszczem w Płoskirowie. Aresztowany w 1920, a następnie w latach 1924-1927. Zwolnienie było warunkiem zgody na współpracę z GPU, m.in. miał być jakoby inicjatorem i autorem „listu otwartego” z okazji 10-lecia rewolucji bolszewickiej. W 1928 objęty śledztwem w tzw. sprawie POW, pozostawał na wolności na podstawie pisemnego zobowiązania, że nie będzie opuszczał miejsca zamieszkania. Otrzymał wyrok 5 lat zesłania, ale kara została odroczone. Ponownie aresztowany został w 1930 w związku z toczącym się w Charkowie procesem grupy księży polskich. Został skazany na 5 lat łagrów w zawieszeniu oraz pozbawiony praw publicznych na okres 3 lat. Po uwolnieniu z aresztu zakazano mu powrotu do Płoskirowa, wyjechał do Rostowa, gdzie objął miejscową parafię. W 1936 dzięki staraniom polskiego konsula uzyskał zgodę na powrót do Kijowa, gdzie został proboszczem parafii św. Aleksandra. W 1937 został ponownie aresztowany i oskarżony o działalność szpiegowską na rzecz Polski. W śledztwie „przyznał się” do założenia organizacji szpiegowskiej i podał nazwiska osób rzekomo do niej należących, większość z nich została skazana na karę śmierci i rozstrzelana. On również został skazany na śmierć. Wyrok wykonano 25 IX 1937 r. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 164; t. V, s. 11, 251-252; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 317-320; idem, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 155, 177, 236; T. Madała, *Polscy księża katolicy w więzieniach i łagrach sowieckich*, Lublin 1996, s. 95.

³⁵⁶ Jakow Karpiejski (1897-?) – radziecki działacz partyjny, funkcjonariusz służb specjalnych, major bezpieczeństwa państwowego. Członek KP od 1920. W latach 1919-1921 działalność w podziemiu na Krymie.

³⁵⁷ Jakow Kamiński (1891-?) – członek partii anarchistów (1912-1919), uczestnik ruchu rewolucyjnego. Od 1919 w RKKa, następnie od 1920 w KP(b)U. W latach 1921-1924 w WUCzeKa GPU Mikołajowa, Odessy, Kijowa.

Od 1924 pracował jako pomocnik naczelnika Kamieniecko-Podolskiego oddziału przygranicznego działu operacyjnego. Następnie w latach 1926-1937 pełnił następujące funkcje w organach bezpieczeństwa państwowego: naczelnika okręgowych wydziałów GPU – Tulczyńskiego, Proskurowskiego, Korosteńskiego (1926-1930); pomocnika naczelnika Odeskiego sektora operacyjnego GPU (1930-1931); pomocnika naczelnika Dniepropietrowskiego sektora operacyjnego GPU (1931); pomocnika naczelnika Kijowskiego sektora operacyjnego GPU (1931-1932); zastępcy naczelnika Kijowskiego obwodowego oddziału GPU (1932-1933); zastępcy naczelnika Odeskiego obwodowego wydziału GPU (1933-1934); zastępcy naczelnika Zarządu NKWD w obwodzie charkowskim (1934-1937). 9 III 1938 został aresztowany. 23 XI 1939 skazany na 10 lat pozbawienia wolności we Wschodnio-Uralskim obozie NKWD ZSRR. W 1947 odzyskał wolność. 26 I 1949 został ponownie aresztowany, a następnie wysłany do Kraju Krasnojarskiego. W 1954 podał się do dymisji. W 1957 zrehabilitowany.

³⁵⁸ Stanisław Patek (1866-1944) – polski polityk, prawnik, adwokat i dyplomata. Do wybuchu I wojny światowej związany z PPS; od rewolucji 1905 obrońca w procesach politycznych przed sądami rosyjskimi. Inicjator utworzenia w 1905 Koła Obrońców Politycznych i jego aktywny uczestnik. Po odzyskaniu niepodległości (1918), organizator polskiego sądownictwa. W 1919 przedstawiciel Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego dokooptowany do Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, uczestnik delegacji polskiej na paryską konferencję pokojową. W latach 1919-1920 minister spraw zagranicznych RP, w latach 1921-1926 poseł w Tokio, 1926-1932 w Moskwie, gdzie negocjował pakt o nieagresji. W latach 1933-1935 ambasador w Waszyngtonie. Powrócił do kraju z powodu nasilającej się choroby (niedowład nóg). W latach 1936-1939 senator RP z nominacji prezydenta. Zginął w 1944, od wybuchu bomby lotniczej, podczas bombardowania w czasie powstania warszawskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 198, 205, 222, 233; t. II, wg indeksu; t. VI, s. 338.

³⁵⁹ Tak w dokumencie.

³⁶⁰ Mieczysław Babiński (1891-?) – urzędnik państwowy i konsularny. W latach 1926-1930 konsul w RP w Kijowie, a następnie w latach 1930-1935 w Dyneburgu. W latach 1935-1937 pełnił funkcję radcy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Od 1938 konsul generalny w Gdańsku. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 207, 221, 225, 236; t. II, wg indeksu; t. III, s. 100, 104, 106; t. IX, s. 193, 196, 198.

³⁶¹ Chodzi o XV Zjazd Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) mający miejsce w Moskwie 2-19 grudnia 1927.

³⁶² Mowa o opozycji trockistowskiej w łonie WKP(b). Opozycja ta była skierowana przeciwko Stalinowi, a jej ideologiem i twórcą być typowany przez Lenina na swego następcą Lew Trocki. Po śmierci Lenina rozpoczął on kampanię, w której oskarżał Stalina o coraz większą konsolidację władzy i otwarcie kontestował stalinowski ustrój ZSRR. Zdobył on wielu zwolenników wśród członków partii, w tym także starych bolszewików. Jeszcze przed XV Zjazdem WKP(b), w listopadzie 1927 Komitet Centralny wyrzucił z partii Trockiego i jego zwolenników. W 1929 roku Trocki wydany został z ZSRR oraz pozbawiony radzieckiego obywatelstwa. Walka z trockizmem posłużyła Stalinowi w latach następnych do rozprawy z przeciwnikami, także tymi, którzy nic wspólnego z trockizmem nie mieli.

³⁶³ Timofiej Saprnow (1887–1937) – rosyjski aktywista robotniczy, komunista, bolszewik. Działaczem SDPRR(b) był od 1912, kilkakrotnie aresztowany. Od lutego 1917 był w Moskwie przewodniczącym rady rejonowej, później przewodniczącym rady powiatowej. Od 1918 pełnił szereg funkcji w organach rewolucyjnych i radzieckim aparacie państwowym: do grudnia 1919 był przewodniczącym Komitetu Wykonawczego Moskiewskiej Rady Gubernialnej, od grudnia 1919 do kwietnia 1920 przewodniczącym Charkowskiego Gubernialnego Komitetu Rewolucyjnego, od 23 III do 5 IV 1920 członkiem KC KP(b)U, w latach 1920-1921 przewodniczącym KC Związku Budowlańców, od 13 do 30 XI 1920 sekretarzem samarskiego gubernialnego komitetu RKP(b), od 16 XI 1920 przewodniczącym Małej Rady Komisarzy Ludowych RFSRR, od 1921 przewodniczącym Głównego Komitetu Zaopatrzenia Państwowego przy Najwyższej Radzie Gospodarki Narodowej RFSRR, a od maja 1921 zastępcą przewodniczącego tej rady. Od 1922 pełnił odpowiedzialne funkcje w RKP(b), m.in od 2 IV 1922 do 17 IV 1923 był członkiem KC RKP(b), w tym czasie (od 28 XII 1922 do 2 II 1924) pracował jako sekretarz WCIK. W WKP(b) uchodził za jednego z przywódców tzw. „decystów”, którzy uważali, że w okresie rozwiniętego budownictwa gospodarczego w partii należy wprowadzić demokrację umożliwiającą tworzenie frakcji i grup. Sprzeciwiali się oni kierowniczej roli partii, w radach żądali wprowadzenia kolektywnego kierowania zakładami przemysłowymi. Był przeciwnikiem polityki realizowanej przez Stalina. Dlatego też na XV zjeździe został 18 XII 1927 wykluczony z WKP(b) i w 1928 zesłany do Krymskiej ASRR. 10 sierpnia 1937 został aresztowany, a następnie skazany przez Wojskowe Kolegium Sądu Najwyższego ZSRR na karę śmierci i rozstrzelany.

³⁶⁴ Ivar Smiłga (1892–1938) – działacz robotniczy i komunistyczny, łotewskiego pochodzenia. Członek RSDRP od 1907. W 1915 zesłany na Syberię. W 1917 wybrany członkiem KC RSDRP(b) i skierowany do Finlandii. W latach 1918–1921 członek Rady Wojskowo-Rewolucyjnej (RWR) frontów zachodniego, południowego, kaukaskiego, krymskiego. W 1927 jako jeden z liderów opozycji został wyrzucony z WKP(b) i zesłany do Minusińska na Syberię. Po wznowieniu członkostwa w partii w latach 1930–1931 był kierownikiem Wydziału

Mobilizacyjnego Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej ZSRR, a w latach 1931–1933 zastępcą przewodniczącego Komitetu Planowania Państwowego ZSRR. W 1934 został aresztowany i skazany na 10 lat uwięzienia, a następnie w 1938 został skazany przez Wojskowe Kolegium Sądu Najwyższego ZSRR na karę śmierci i rozstrzelany.

³⁶⁵ Aleksiej Iwanowicz Rykow (1881–1938) – rosyjski socjaldemokrata i komunista. Pochodził z rodziny chłopskiej. Po ukończeniu w 1900 gimnazjum wstąpił na Wydział Prawa Uniwersytetu Kazańskiego, studiów nie ukończył, gdyż zaangażował się w nielegalną działalność antycarską. W 1898 wstąpił do Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (SDPRR) i związał się z frakcją bolszewików. Działał w Moskwie i Petersburgu. Odegrał aktywną rolę w rewolucji 1905 roku. Wielokrotnie aresztowany i zsyłany. W 1917 został członkiem Komitetu Centralnego SDPRR(b) i Piotrogrodzkiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich. Po przewrocie bolszewickim był komisarzem ludowym spraw wewnętrznych w pierwszej Radzie Komisarzy Ludowych. Prezentował pogląd, iż należy utworzyć rząd socjalistyczny, ale koalicyjny (bolszewików, mienszewików i eserowców), w obliczu krytyki Lenina podał się 17 XI 1917 do dymisji. W grudniu 1917 w demokratycznych wyborach do Zgromadzenia Ustawodawczego został deputowanym z listy bolszewików. Następnie pełnił ważne funkcje państwowe: był w latach 1918–1921 przewodniczącym Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej, ~~latach~~ 1921–1924 wiceprzewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych. Od 1922 wchodził w skład Biura Politycznego KC RKP(b). Po śmierci Lenina został przewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych ZSRR i równoległe przewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych RFSRR. Poparł Józefa Stalina przeciwko Trockiemu, następnie przeciwko lewicowej opozycji (Zinowjew, Kamieniew). W 1929 wypowiedział się negatywnie o rezygnacji z polityki NEPu oraz przymusowej kolektywizacji rolnictwa i przyspieszonej budowie przemysłu ciężkiego, co Stalin nazwał odchyleniem pravicowym. W maju 1929 został odwołany z funkcji premiera RFSRR, a w grudniu 1930 z funkcji premiera ZSRR oraz z Biura Politycznego. Mimo to w 1931 powierzono mu funkcję komisarza łączności, którą pełnił do 1936. W czasie wielkiej czystki 27 lutego 1937 w czasie plenum KC WKP(b) został aresztowany przez NKWD. W procesie pokazowym przed Kolegium Wojskowym Sądu Najwyższego ZSRR w dniach 2-13 III 1938 (wraz z Bucharinem, Jagodą, Krestinskim i in.) został 13 marca 1938 skazany na śmierć pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej i szpiegostwa. Rozstrzelany został 15 III 1938 w miejscu egzekucji Kommunarka pod Moskwą, tam też pochowany anonimowo.

³⁶⁶ X Zjazd Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy odbył się w Charkowie w dniach od 20 do 29 listopada 1927. Oficjalnie na zjeździe podkreślano sukcesy ukrajinizacji i rozwoju kultury na Ukrainie (zwanej także korenizacją), faktycznie zaś przystąpiono do deukrainizacji i potępienia ukraińskiego patriotyzmu (nawet w jego bolszewickiej odmianie). Zdecydowanym przeciwnikiem procesu ukrajinizacji był tam jeden z najbliższych współpracowników Stalina – Łazar Kaganowicz, który w latach 1925–1928 pełnił funkcję sekretarza generalnego KC KP(b)U. Opierał się on na liście Stalina z 26 IV 1926, w którym przywódca ZSRR ostro krytykował politykę ukrajinizacji i narodowej orientacji ukraińskiej inteligencji. Pod wpływem tego listu Biuro Polityczne KC KP(b)U 2 II 1927 zwolniło z funkcji ludowego komisarza oświaty USRR Aleksandra Szumskiego (zob. przypis 3 do niniejszego dokumentu). Po X zjeździe w prasie radzieckiej rozpoczęła się ostra nagonka przeciwko tzw. odchyleniom „szumskizmu”, „chwyłowyzmu” i „wołobujewszczyzny”. Na zjeździe tym potępiono także „odchylenie trockistowskie”.

³⁶⁷ Chodzi o Mykoła Chwyłowego (właśc. Mykoła Hryhorowycz Fitylow) (1894–1933) – ukraiński pisarz i krytyk literacki, założyciel wielu pism literackich i organizacji kulturalnych. Jeden z przedstawicieli tzw. „rozstrzelanego odrodzenia”. Od 1919 był członkiem Komunistycznej Partii (b) Ukrainy. Należał do zwolenników rewolucji proletariackiej, jego twórczość nacechowana była rewolucyjną retoryką i romantycznym uniesieniem. Jako świadomy ukraiński patriota stał na stanowisku konieczności uniezależnienia literatury ukraińskiej od supremacji kultury rosyjskiej. To spowodowało, że w drugiej połowie lat dwudziestych stał się obiektem nagonki władz partyjnych i w 1927 został zmuszony do emigracji. Przebywał w Berlinie i Wiedniu. Krytyczny stosunek władz radzieckich do niego nie zmienił się nawet, gdy w 1928 powrócił na Ukrainę Radziecką. Pozostawał bez pracy. W 1933 popełnił samobójstwo, protestując w ten sposób przeciwko terrorowi stalinowskiemu oraz Wielkiemu Głodowi na Ukrainie.

³⁶⁸ LKZMU – Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży Ukrainy (ros.: Ленинский Коммунистический Союз Молодёжи Украины – ЛКЗМУ).

³⁶⁹ Iwan Kulik, wł. Izrail Judielewicz (1897-1937) – radziecki pisarz, poeta, polityk. W 1914 został członkiem SDPRR(b). Od 1914 do 1917 w USA. W 1917 wchodził w skład Kijowskiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego. Rok później został zastępcą ludowego komisarza ds. narodowości Ukraińskiej Republiki Ludowej. W latach 1920-1932 sprawował następujące funkcje: członek Galicyjskiego Komitetu Rewolucyjnego (1920-1921), sekretarz Komitetu Miejskiego KP(b)U w Kamieńcu Podolskim (1921-1923), konsul ZSRR w Kanadzie (1924-1926), zastępca pełnomocnika Ludowego Komisarzatu Spraw Zagranicznych ZSRR przy RKL USRR (1927-1929). Jako radziecki pisarz i poeta przez wiele lat związany był również z organizacjami zrzeszającymi twórców z terenów USRR. W latach 1927-1937 należał do: Wszechukraińskiego Związku Pisarzy Proletariackich (1927-1932), Związku Pisarzy USRR (1934-1937), Ukraińskiego Wydawnictwa Politycznego (1935-1937), Instytutu Ukraińskiej Literatury im. Tarasa Szewczenki Akademii Nauk USRR (1936-1937). Pełnił

również funkcję redaktora popularnej gazety „Czerwona prawda”. Od 1937 w KC KP(b)U. W tym samym roku został aresztowany pod zarzutem działalności szpiegowskiej, uznany za winnego i rozstrzelany.

³⁷⁰ Donugol – Donieckie Węglowe przedsiębiorstwo państwowe (ros. Донецкое угледобывающее государственное предприятие – Донуголь).

³⁷¹ Wrębiarka – maszyna górnicza, wykonująca wręby w złożu (np. węgla), składa się z głowicy z wrębniakiem, silnika (elektrycznego lub pneumatycznego) i ciągnika.

³⁷² Dnieprostroj (ros. Днепрострой) – jedno z największych przedsiębiorstw specjalizujących się w budowie elektrowni wodnych i budownictwie przemysłowym w ZSRR. Przedsiębiorstwo było utworzone w marcu 1927 roku dla budownictwa Kaskady elektrowni wodnych na rzece Dniepr, pierwszą z których była „DnieproGES” (ros. Днепровская гидроэлектростанция – ДнепроГЭС) budowana w latach 1927-1932.

³⁷³ Otto Bräutigam (1895-1992) – niemiecki dyplomata i prawnik. Uczestnik działań zbrojnych I wojny światowej. Od 1922 pracował w służbach dyplomatycznych. W 1928 wyjechał do Moskwy. W 1936 wstąpił do NSDAP. W czasie II wojny światowej w Ministerstwie Rzeszy dla Okupowanych Terytoriów Wschodnich. W 1953 znalazł pracę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec. W 1954 został szefem Wydziału Wschodniego Ministerstwa. Został również niemieckim konsulem generalnym w Hongkongu. W 1959 otrzymał Order Zasługi RFN. W 1960 przeszedł na emeryturę.

³⁷⁴ Butyrki (ros. Бутырская тюрьма) – więzienie przejściowe i śledcze w Moskwie, służące także do przetrzymywania więźniów politycznych. Drugie obok Łubianki, znane moskiewskie miejsce kaźni w okresie stalinowskim.

³⁷⁵ RATAU – Radiowo-Telegraficzna Agencja Ukrainy (ros.: Радио телеграфное агентство Украины – РАТАУ).

³⁷⁶ Tak w dokumencie.

³⁷⁷ Smienowiechowstwo (ros.: сменовеховство) – ruch ideowo-polityczny, powstały w latach 20. XX wieku w środowisku rosyjskiej emigracji, posiadający jednak wielu zwolenników także na terenie ZSRR. Nazwa pochodzi od tytułu zbioru artykułów „Smiena wiech” (ros.: „Смена вех”, „Zmiana drogowskazów”), opublikowanego w Pradze w 1921. W zbiorze tym sformułowano najważniejsze koncepcje tego nurtu. Smienowiechowcy opowiadali się za pojednaniem i współpracą z Rosją Sowiecką, motywując swoje stanowisko tym, że władza bolszewicka zmieniła swój charakter i zaczęła reprezentować interesy narodowe Rosji.

³⁷⁸ Wiktor Osmołowski (1907-1938) – ur. się w Mińsku. Członek WKP(b) od 1932. W latach 1924-1933 członek Komsomołu. W organach WCzeKa-OGPU-NKWD od 1920. Od 1935 kapitan bezpieczeństwa państwowego. Do 1936 naczelnik Oddziału Specjalnego GUGB NKWD ZSRR. Od 1936 naczelnik Oddziału Specjalnego NKWD Moskiewskiego Okręgu Wojskowego oraz Oddziału Specjalnego Zarządu NKWD obwodu moskiewskiego. W latach 1936-1937 naczelnik oddziału polskiego kontrwywiadu radzieckiego. Od 1937 naczelnik III Oddziału UGB NKWD Kazachskiej SRR. Od października 1937 p. o. naczelnika Oddziału Specjalnego NKWD Floty Oceanu Spokojnego. Od 1939 naczelnik Oddziału Specjalnego NKWD Floty Oceanu Spokojnego. W marcu 1939 zwolniony. 17 IV 1938 aresztowany. 29 VIII 1938 skazany przez Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRR na karę śmierci. Wyrok wykonano.

³⁷⁹ Kazimierz Naujokajtis (1896-1937) – ur. się w powiecie władysławowskim guberni suwalskiej. Członek WKP(b) od 1918. W organach NKWD od 1920. Od 1921 naczelnik Zarządu Milicji Robotniczo-Chłopskiej NKWD obwodu saratowskiego. Od 1928 naczelnik Oddziału Kontrwywiadu GPU-OGPU ZSRR. Kapitan milicji od 1936. Do 1937 naczelnik Saratowskiego Zarządu Milicji Robotniczo-Chłopskiej NKWD. 19 VIII 1937 został zwolniony. 3 VI 1937 został aresztowany pod zarzutem szpiegostwa na rzecz polski. Został uznany za winnego i skazany na karę śmierci. Rozstrzelany 21 VIII 1937 w Moskwie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VII, s. 153, 169.

³⁸⁰ Sprawa śledcza „nieariestantskaja” (ros. дело неарестантское), nazwa przestarzała, tak nazywano sprawę karną, w której względem oskarżonych nie stosuje się środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania.

³⁸¹ Stanisław Hański (1880-1937) – duchowny rzymskokatolicki, uczestnik „Grupy inicjatywnej duchowieństwa katolickiego na Podolu”. W latach 20. XX w. był kilkakrotnie aresztowany pod zarzutami działalności antysowieckiej oraz za protest przeciw ingerencji władzy w życie duchowe wiernych. 17 V 1930 sądowa trójka przy kolegium GPU USRR skazała go na osiem lat uwięzienia w obozach pracy pod zarzutem szpiegostwa. Karę odbywał na Sołowkach. Bezsukcesyjnie zabiegał o wciągnięcie na listę wymiany więźniów. W 1937 został ponownie aresztowany. 25 XI 1937 trójka specjalna UNKWD obwodu leningradzkiego skazała go na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 8 XII 1937. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 251, 253; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 243-247.

³⁸² Od nazwy miasta Michałpol (ukr. Михайлополь) obecnie jest to wieś Mychajliwka (ukr. Михайлівка) w rejonie jarmolińskim obwodzie chmielnickim.

³⁸³ Od nazwy miejscowości Nowosiłka, pol. hist. Nowosiółka (ukr. Новосілка) – wieś w rejonie derażniańskim obwodzie chmielnickim na Ukrainie.

³⁸⁴ Antoni Dołęga-Kelus (1872-1927) – duchowny rzymskokatolicki. Od 1902 do 1905 wikariusz w parafii św. Aleksandra w Kijowie. W latach 1905-1922 był administratorem parafii: Kulczyny w dek. Starokonstantynów (1905-1910); Piatyhory, w dek. Humań (1914-1917); Wachnowka i Zozów, w dek. Berdyczów (1917-1922?). Od 1922 pełnił posługę kapłańską w parafii Gniewań-Witawa. W wyniku represji i nękania przez GPU doznał załamania psychicznego. W styczniu 1927 zmarł w szpitalu psychiatrycznym w Winnicy. M. Iwanow sugeruje że porzucił kapłaństwo, na potwierdzenie czego nie ma jednak żadnych podstaw. W dokumentach wymieniany także pod nazwiskiem Dołong. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 145 (wyd. II); R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 74, 212, 286-287; idem, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 207; M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, s. 302.

³⁸⁵ Jan Lewiński (1871-1952) – kapłan rzymskokatolicki. W latach 1902-1920 pełnił posługę duszpasterską w Łucku i Winnicy. W 1920 opuścił Ukrainę wraz z wycofującymi się wojskami polskimi. Powrócił w roku następnym. Wielokrotnie aresztowany. W 1930 skazany na karę śmierci, którą zamieniono następnie na 10 lat łagrów. W 1931 odesłany do Polski w ramach wymiany więźniów politycznych. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 10; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 321-322; T. Madała, *Polscy księża katolicki w więzieniach i łagrach sowieckich*, Lublin 1996, s. 96.

³⁸⁶ Hreczany (także Greczany / ukr.: Гречани) – wieś położona w centralnej części Ukrainy w pobliżu miasta Płoskirów (od 1954 miasto o nazwie Chmielnicki). 1 VI 1946 wieś została włączona w granice miasta Płoskirów (Chmielnicki). Hreczany były niemal całkowicie zamieszkałe przez ludność polską. W 1927 na ogólną liczbę 3656 mieszkańców było 3408 Polaków, a tylko 187 Ukraińców, 53 Rosjan, jedna osoba należała do narodowości żydowskiej, a 7 do innych narodowości.

³⁸⁷ KNW (także KNS lub Komnezam) – Komitet Niezamożnych Włościan (ukr. комітет незаможних селян) – organizacje tworzone w ZSRR w celach wzmoczenia walki klasowej na wsi. Ich zadaniem była także współpraca z organami represji w zwalczaniu wszelkich przejawów działalności antyradzieckiej wśród chłopów. Na Ukrainie radzieckiej powstawały na podstawie dekretu Wszechukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (WUCKW) z 9 maja 1920. Były to instytucje dwustopniowe – wiejskie (SKNS) i powiatowe (WKNS). Te ostatnie po reformie terytorialno-administracyjnej w 1923 zostały przemianowane na Okręgowe Komitety Niezamożnych (w skrócie – окркомнезами) oraz Rejonowe Komitety Niezamożnych Włościan (w skrócie – райкомнезами). W 1930 zlikwidowano okręgowe KNW pozostawiając komitety rejonowe i wiejskie. Komitety te ostatecznie uległy likwidacji po przeprowadzeniu przymusowej kolektywizacji, decyzją WUCKW z 8 marca 1933.

³⁸⁸ Tak w dokumencie.

³⁸⁹ Jerzy Antoni Niezbrzycki, ps. „Ryszard Wraga”, „Ryszard Niezbrzycki” (1902-1968) – od 1917 działacz ukraińskiej POW. W 1919 dostał się do bolszewickiego aresztu w Żmerynce, skąd zbiegł. W latach 1928-1930 sekretarz konsulatu RP w Kijowie. Jednocześnie kierował placówką wywiadowczą O-2 w Kijowie. W 1930 został aresztowany przez władze radzieckie, odebrano mu nielegalnie zdobyte dokumenty. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 207, 221; t. IV, s. 212; A. Peplowski, *Wywiad polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa 1996, s. 36-38. Zob. T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP z PSZ w latach 1939-1945: Słownik biograficzny*, t. I, Warszawa 2009, s. 189-199.

³⁹⁰ Halina Dybczyńska-Niezbrzycka, ps. „Kalina” – żona Jerzego Antoniego Niezbrzyckiego. W sierpniu 1920 udała się z polską grupą wywiadowczą do Piotrogradu. Została aresztowana niedługo po przekroczeniu granicy, na dworcu w Pskowie. Powróciła do kraju w 1922. Za niewydanie nikogo w trakcie tortur odznaczona orderem Virtuti Militari. Pomimo tego nigdy nie zdołała oczyścić się z podejrzeń o zwerbowanie jej przez stronę radziecką. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 182, 211; A. Peplowski, *Wywiad polski na ZSRR...*, s. 36-38; I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933, s. 221-264.

³⁹¹ SS lub Seksot – Tajny Współpracownik (ros.: Секретный сотрудник – *СС lub сексом*). Dalej TW.

³⁹² Adam Stebłowski (1896-1941) – polski dyplomata, wojskowy. Ur. 24 XII 1896 w Zbruczu, w powiecie płoskirowskim, ówczesnej guberni podolskiej. Od 1916 w Armii Imperium Rosyjskiego. Po 1917 wstąpił do armii polskiej. Brał udział w wojnie z bolszewikami w 1920. Od 1923 do 1925 był m.in.: kierownikiem referatu wyszkolenia w Wydziale Balonowym Departamentu IV Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych (1923); referentem Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego (1924); pracował w Oddziale II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (1925); był kierownikiem referatu Oddziału III Sztabu Generalnego (1926). W latach 1928-1939 pełnił następujące funkcje w służbie dyplomatycznej: radcy poselstwa RP w Moskwie (1928), kierownika Konsulatu Generalnego RP w Charkowie (1928-1932); konsula generalnego w Tbilisi (1932-1933); radcy w Wydziale Wschodnim Departamentu Polityczno-Ekonomicznego MSZ (1933-1934); członka Górnośląskiej Komisji Mieszanej w Katowicach (1934-1937); radcy w Wydziale Zachodnim Departamentu Polityczno-Ekonomicznego MSZ (1938-1939). Od 1939 w Polskich Siłach Zbrojnych we Francji. Od 1940 internowany w Stacji Zbornej Oficerów Rothesay w Szkocji. Zmarł 28 II 1941.

³⁹³ Sowpoltorg – radziecko-polska handlowa spółka akcyjna, która pośredniczyła w zawieraniu umów handlowych między Polską a ZSRR. Założona 27 I 1926 r. w Moskwie.

³⁹⁴ Ekspozytura Nr 5 Oddziału II Sztabu Generalnego (od 22 grudnia 1928 Sztabu Głównego) z siedzibą we Lwowie.

³⁹⁵ Andrij Liwycki (1879-1954) – ur. 9 IV 1879 we wsi Łypiawo, gubernia połtawska, powiat Zołotonosza. W latach 1919-1920 sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych Ukraińskiej Republiki Ludowej w rządach Borysa Martosa i Isaaka Mazepy. W latach 1920-1921 pełnił urząd premiera URL. W 1926 został prezydentem URL na emigracji. Zmarł 17 I 1954 w Karlsruhe.

³⁹⁶ W dokumencie Gosparochodstwo (ros. Государственное пароходство, lub Государственное предприятие водного транспорта – Госпароходство).

³⁹⁷ Chodzi o delegację polską w *Polsko-Radzieckiej Komisji Mieszanej do spraw Repatriacji*.

³⁹⁸ Sagatowska (Sabatowska) – Polka. Od 1923 związana z delegacją polską i Konsulatem. W 1929 została aresztowana, uznana za winną działalności kontrrewolucyjnej i zesłana. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, wg indeksu.

³⁹⁹ DOPR – Dom pracy społeczno-przymusowej (ros.: Дом общественно-принудительных работ – ДОПР).

⁴⁰⁰ Czerwoniec (ros. Червонец) – nazwa kategorii monet w Rosji i ZSRR wywodząca się od polskiego czerwonego złoto. Do XVIII wieku nazywano tak w Rosji wszystkie zagraniczne złote monety. Czerwońcami powszechnie nazywano bite od 1712 do 1797 monety złote o wadze zbliżonej do dukata. W 1923 wybito okolicznościowe monety złote o wadze 8, 6 g, na awersie których pojawił się wyraz „czerwoniec”. Była także kolejna emisja takich monet w 1924 roku (z datą „1925”), jednak nie wiadomo, czy znalazły się one w obiegu. Czerwoniec to także nazwa wyższych nominałów waluty będącej w latach 1922-1937 w obiegu w ZSRR.

⁴⁰¹ KLSZ – Komisariat Ludowy Spraw Zagranicznych.

⁴⁰² W latach 1928-1932 kierownikiem Konsulatu Generalnego RP w Charkowie był Adam Stebłowski (1896-1941). Więcej informacji o nim zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, X, wg indeksu.

⁴⁰³ Nowy Zawód (ukr. Новий Завод) – wieś na Ukrainie, znajduje się obecnie na terenie obwodu żytomierskiego, rejonu pulińskiego.

⁴⁰⁴ Nowa Wilejka (lit. Naujoji Vilnia) – lewobrzeżna dzielnica administracyjna Wilna, do 1957 miasto, do 1945 w Polsce, w województwie wileńskim, w powiecie wileńsko-trockim.

⁴⁰⁵ W dokumentach dotyczących Adama Wietuszyńskiego jego nazwisko zostało zapisane jako „Wietuszyński” lub „Wituszyński”.

⁴⁰⁶ Marchlewszczyzna – potoczna nazwa Polskiego Rejonu Narodowego im. Juliana Marchlewskiego ze stolicą w Dowbyszu. Został on utworzony 21 VII 1925, na terenie obwodu wołyńskiego USRR. Jego powstanie należy ściśle łączyć z tzw. polityką narodowościową władz radzieckich w latach 20. XX w. Miała ona polegać na dbaniu o rozwój języka, oraz kultury poszczególnych narodów wchodzących w skład Związku Radzieckiego (w tym powstawanie specjalnych rejonów narodowościowych dla mniejszości narodowych m.in. dla Polaków, czy Niemców). W rzeczywistości działania te miały ugruntować ideologię komunistyczną, a sama Marchlewszczyzna miała się stać się zaczątkiem modelowej Polskiej Republiki Radzieckiej. Projekt zakończył się zupełną porażką. W Polsce nie wybuchła oczekiwana rewolucja proletariacka. Na dodatek Polacy mieszkający w USRR otwarcie sprzeciwiali się ateizacji, sabotowali kolektywizację gospodarstw rolnych i kołchozy, niechętnie wstępowali do partii komunistycznej. Powoli w polskich elitach oraz duchowieństwie, a także we współpracujących z władzą polskich komunistach zaczęto dostrzegać elementy niepotrzebne, bądź zagrażające władzy radzieckiej. Marchlewszczyzna uległa likwidacji 17 VIII 1935. Zlikwidowano tam wówczas wszelkie polskie szkoły, ośrodki kulturalne, a nazwę miasta Dowbysz zmieniono na Szczorsk. Rozpoczęła się również masowa eksterminacja ludności polskiej m.in. mordowanie ludności polskiej pod pretekstem przynależności do nieistniejącej w tym okresie Polskiej Organizacji Wojskowej, i prowadzenie przez nią działalności kontrrewolucyjnej przeciwko ZSRR. Apogeum tych działań przypada na rok 1938.

⁴⁰⁷ Robos – Związek Pracowników Oświaty (ukr.: Профспілка робітників освіти – Робос).

⁴⁰⁸ Centrwydaw – Centralne Wydawnictwo USRR.

⁴⁰⁹ Rajsojuz – Rejonowy Związek Spółdzielczości Konsumenckiej (ros: районный потребительский союз – райсоюз).

⁴¹⁰ „Marchlewszczyzna Radziecka” – gazeta polskojęzyczna wydawana na Ukrainie Radzieckiej w Polskim Rejonie Narodowym im. Juliana Marchlewskiego. Ukazywała się w latach 1930-1934. Była skierowana do chłopów, robotników, czy też komsomolców, których miała indoktrynować w duchu komunistycznym. Opisywano na jej łamach wszelki wydarzenia, które miały miejsce na terenie Marchlewszczyzny. Składała się z ok. 4 stron. Jej redaktorami naczelnymi byli: J. Beregowski, St. Hejne, S. Lipiec, L. Nowicki, Panek, Polakowski, R.F. Sulejewski, Szymkiewicz, J. Wirkowski.

⁴¹¹ LKF – Ludowy Komisariat Finansów USRR (ukr.: Народний комісаріат фінансів УСРР).

⁴¹² Basztan – ogród na stepie, przeznaczony pod uprawę warzyw.

⁴¹³ Słobódka Czerniecka – wieś na Ukrainie, obecnie nazywa się Łebediwka (ukr.: Лебедівка) w obwodzie żytomierskim, w rejonie nowogrodzkim.

⁴¹⁴ „Bądź Gotów” – polskojęzyczne czasopismo wydawane w latach 1929-1935 na terenie USRR, najpierw w Charkowie (1929-1932), a następnie w Kijowie (1933-1935). Na początku był to dwutygodnik, zaś od 1932 pismo „ukazujące się co piąty dzień”. Skierowane było głównie do dzieci szkolnych, w których miało kształtować

postawy wytyczone przez państwo radzieckie. Jednym z wielu redaktorów czasopisma był Wacław Walczak (1905-1988).

⁴¹⁵ Robfak – Fakultet Robotniczy (ukr.: Робітничий факультет – Робфак).

⁴¹⁶ FZU – Przyzakładowa szkoła zawodowa (ukr.: Школа фабрично-заводського учнівства – ФЗУ).

⁴¹⁷ Kultsektor – sektor kultury (ros.: культурный сектор; ukr.: сектор культури).

⁴¹⁸ „Dzierżyniec” – polskojęzyczne pismo ukazujące się w latach 1932-1933 na terenie USRR, w miejscowości Kamieńskoje, jako dodatek do ukraińskiej gazety „Дзержинець”. Ukazywał się on 2-3 razy w tygodniu. Pismo miało charakter regionalny i było skierowane głównie do środowisk kołchoźników i pracowników fabryk w Kamieńskoje. Redaktorami pisma byli: J. Krawczyk, A. Niedźwiedzki, F. Nowakowski, J. Slipko, J. Szlifersztejn, M. Walczak. Jego kontynuacją była „Głos Metalowca”.

⁴¹⁹ Tak w tekście. Prawdopodobnie chodzi o Dowhaliaka (ukr. Довгалівка), wieśna Ukrainie, w obwodzie rówieńskim.

⁴²⁰ Lubarska Huta (ukr. Любарська Гута) – miejscowość na Ukrainie, obwodu żytomierskiego, rejonu baranowskiego.

⁴²¹ Leon Wasilewski (1870-1936) – działacz polityczny, uczonek, publicysta. W latach 1893-1894 członek Ligi Narodowej, zaś od 1896 członek PPS (po 1906 w PPS-Frakcji Rewolucyjnej). Przebywał w Londynie, gdzie pracował m.in. w redakcji „Przedświtu”. Po wybuchu I wojny światowej działacz Polskiej Organizacji Narodowej. Uczestniczył w pracy Tymczasowej Rady Stanu oraz w POW. Po wojnie objął stanowisko ministra spraw zagranicznych (17.11.1918-19.01.1919), później pełnił funkcję męża zaufania i pełnomocnika Naczelnika Państwa ds. bałtyckich. Następnie w służbie dyplomatycznej. W 1924 został prezesem Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski, zaś od 1925 zasiadał w komisji rzeczoznawców ds. mniejszości narodowych województw wschodnich. Zwolennik koncepcji „asymilacji państwowej”, w 1931 został również prezesem Instytutu Badania Spraw Narodowościowych. Od 1929 redaktor naczelny „Niepodległości”. W jego dorobku znajduje się szereg prac dotyczących tematyki historycznej, a także polityki narodowościowej – m.in. *Sprawy narodowościowe w teorii i w życiu, Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym i Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 13; t. IV, s. 88, 93; t. VI, s. 97.

⁴²² Adolf Joffe (1883-1927) – polityk radziecki. Od 1910 redaktor „Prawdy”. Przewodniczący delegacji do rokowań pokojowych z Niemcami w Brześciu (1918) i z Polską w Rydze (1921). W latach 1924-1926 przedstawiciel pełnomocny w Austrii i Japonii. W latach 1926-1927 profesor Instytutu Wschodniego w Moskwie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 41, 50.

⁴²³ Dmytro Manuilski (1883-1959) – ukraiński polityk, działacz komunistyczny. Od 1903 związany z Socjaldemokratyczną Partią Robotniczej Rosji. Wziął udział w rewolucji 1905. Od 1907 członek kijowskiego komitetu Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji. Od 1919 do 1920 należał do Wszechukraińskiego Komitetu Rewolucyjnego. W latach 1920-1921 uczestniczył w negocjacjach pokojowych mających zakończyć wojnę polsko-bolszewicką. Pełnił następujące funkcje: I sekretarz KC KP(b)U (1921-1923), sekretarz Komitetu Wykonawczego Kominternu, będący odpowiedzialny za sprawy polskie (1928-1943), od 1944 komisarz ludowy spraw zagranicznych USRR, wicepremier rządu USRR (1946-1953). W 1953 przeszedł na emeryturę. Zmarł 22 II 1959 w Kijowie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 139, 141, 157, 169; t. X, s. 88-89.

⁴²⁴ Jan Dąbski (1880-1931) – polski polityk. Od 1919 do 1931 był posłem na Sejm RP. Od marca 1920 wiceminister spraw zagranicznych. Brał udział w rokowaniach pokojowych między Polską a Rosją sowiecką w Mińsku i Rydze (1920-1921) jako przewodniczący polskiej delegacji. Jeden z sygnatariuszy traktatu ryskiego z 18 III 1921. W 1923 założył PSL „Jedność Ludową”, a po połączeniu z PSL „Wyzwoleniem” został prezesem klubu poselskiego. W 1926 współorganizował Stronnictwo Chłopskie. W latach 1928-1931 sprawował funkcję wicemarszałka Sejmu. Zmarł 5 VI w Warszawie i 7 VI 1931 został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 272, 276; t. X, s. 82, 84.

⁴²⁵ Stanisław Grabski (1871-1949) – polityk, ekonomista, profesor Uniwersytetu Lwowskiego. W II RP poseł na Sejm Ustawodawczy oraz I kadencji. Działacz ZLN oraz SN. W latach 1945-1947 wiceprzewodniczący Krajowej Rady Narodowej w Londynie. Po II wojnie światowej zwolennik porozumień jałtańskich, po utworzeniu w ich konsekwencji Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej 1 lipca 1945 wraz ze Stanisławem Mikołajczykiem wrócił do Polski, gdzie został jednym z wiceprezesów Krajowej Rady Narodowej w latach 1945-1947. Po sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 objął katedrę ustrojów społecznych na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 37-38; t. IV, s. 85.

⁴²⁶ RKK-RWI – Rejonowa Komisja Kontroli Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej (ukr.: Районна контрольна комісія робітничо-селянської інспекції).

⁴²⁷ KC WKP(b) – Komitet Centralny Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) (ros.: Центральный комитет Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков), ЦКВКП(б)).

⁴²⁸ RW – Wydział Rejonowy (ukr.: районний відділ, РВ).

⁴²⁹ WOL – Wydział Oświaty Ludowej (ros.: Отдел народного образования – ОНО)

⁴³⁰ Rejsojuz – Rejonowy Związek (ros.: Районный союз, Райсоюз).

⁴³¹ RKL – Rada Komisarzy Ludowych (ukr.: Рада Народних Комісарів – РНК).

⁴³² Obł. KK – Obwodowa Komisja Kontroli (областна контрольна комісія).

⁴³³ Obłsnab – Obwodowe Biuro Zaopatrzenia.

⁴³⁴ „Proletarska Prawda” – gazeta codzienna wydawana w Kijowie od 19 VIII 1921 do 17 IX 1941. Do 1925 ukazywała się w języku rosyjskim, a następnie w latach 1925-1941 – w języku ukraińskim. Po 1941 ukazywała się pod zmienionym tytułem, jako „Kijowska prawda” (ros.: „Пролетарська правда”).

⁴³⁵ Piatiletka – pięcioletni plan rozwoju gospodarki ZSRR, potocznie nazywany pięciolatką (ros.: пятилетка).

⁴³⁶ Lenkomsomol – Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży (ros.: Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодёжи, Ленкомсомол).

⁴³⁷ Stomatyt – chodzi o zapalenie jamy ustnej (ros.: стоматит).

⁴³⁸ „Biuletyn Polsko-Ukraiński” – czasopismo ukazujące się w latach 1932-1939 w Warszawie. W latach 1932-1933 ukazywało się jako miesięcznik, natomiast w latach 1933-1939 był to już tygodnik. Redaktorem naczelnym czasopisma został Włodzimierz Bączkowi (1905-2000). Publikowali w nim zarówno Polacy, jak i Ukraińcy dążący do normalizacji wzajemnych stosunków.

⁴³⁹ Radnarkom – Rada Komisarzy Ludowych (ukr.: Рада Народних Комісарів, Раднарком).

⁴⁴⁰ DTW – Wydział Transportowo-Drogowy (ukr.: Дорожньо-транспортний відділ – ДТВ).

⁴⁴¹ ODPU – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (ukr.: Об'єднане державне політичне управління – ОДПУ).

⁴⁴² PZZ – Kolej Południowo-Zachodnia (ukr. Південно-Західна залізниця – ПЗЗ).

⁴⁴³ Franciszek Andruszewicz (1880-1938) – kapłan rzymskokatolicki, administrator parafii Fastów. W latach 1906-1917 administrował na parafiach w Czerniejowcach i Hornulowie, zaś w 1919-1920 był wikariuszem w parafii św. Aleksandra w Kijowie. Następnie pełnił posługę kapłańską w Fastowie. W 1929 dwukrotnie (wpierw latem, a następnie jesienią) aresztowany. W trakcie śledztwa wymuszono na nim przyznanie do uprawiania szpiegostwa na rzecz Polski oraz kierowania grupą kontrrewolucyjną. W 1930 pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej skazany na 3 lata więzienia, a następnie (w wyniku ponownego procesu) na karę śmierci, zamienioną ostatecznie na 10 lat łagrów. W 1932 odesłany w ramach wymiany więźniów politycznych do Polski. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 181; t. II, s. 164; t. V, s. 11-12; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 139-140; idem, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 219, 323.

⁴⁴⁴ Prawdopodobnie chodzi o księdza Albina Markuszewskiego (1877-1938) – ur. w 1877 w Żurawlińcach, guberni podolskiej. W 1903 otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1903-1925 *pracował* na następujących placówkach duszpasterskich: Dubno na Wołyniu (1903-1904); Wyszewicze (1905-1914); Ilińce (1918-1925). Później był jednocześnie administratorem par. Chabne, Uszomierz, Malin. 29 I 1930 aresztowany w miejscowości Uszomierz, przez korostenki okręgowy oddział GPU USRR. 22 III 1930 na podstawie decyzji OSO przy Kolegium GPU USRR został skazany na 3 lata łagru na wyspie Unzerskiej (jedna z Wysp Sołowieckich). 9 VII 1932 przewieziony na Sołowki (za rzekome uczestnictwo w antysowieckim ugrupowaniu wśród więźniów). W 1933 wrócił z Sołówek, starał się prowadzić posługę dla rzymokatolików w Fastowie. W styczniu 1936 został aresztowany i zesłany do kraju Krasnojarskiego. Stracony w więzieniu w Jenisejsku 5 II 1938. Zrehabilitowany po 1989. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VII, s. 248; O. Соколовський, *Церква христова 1920-1940. Переслідування християн в в СРСР*, Київ 1999, s. 126-127; R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego...*, s. 349-350; idem, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939...*, s. 225.

⁴⁴⁵ Michał Timofiejew (1896-1977) – czekista, generał-major, wykształcenie niższe. W Czeka od 1920. Od 1925 do 1928 był naczelnikiem Głuchowskiego okręgowego oddziału GPU. W latach 1933-1941 sprawował następujące funkcje: naczelnika Wydziału Transportowo-Drogowego OGPU Kolei Południowo-Zachodniej (1933); naczelnika Zarządu NKWD obwodu czernihowskiego (1934-1936); naczelnika Zarządu NKWD obwodu winnickiego (1936-1937); naczelnika Białomorsko-Bałtyckiego Kombinatów NKWD ZSRR (1937-1941). Od 1941 do 1947 był naczelnikiem Zarządu obozów przemysłu leśnego NKWD-MWD-ZSRR. Na emeryturze od 1956. Zob. *Кто руководил НКВД 1934-1941. Справочник*, red. Н. Петров, К. Скоркин, Москва 1999, *passim*.

⁴⁴⁶ Stanisław Kosior (1889-1939) – działacz komunistyczny polskiego pochodzenia, członek Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, uczestnik rewolucji październikowej. W 1918 prowadził działalność konspiracyjną na Ukrainie. W październiku tego roku został sekretarzem Prawobrzeżnego Komitetu KP(b)U. Był członkiem Obwodowego Komitetu partii przygotowującego przewrót bolszewicki na Ukrainie. W 1920 został sekretarzem KC KP(b)U, a w listopadzie 1922 sekretarzem Syberyjskiego Biura KC RKP(b). Od 1924 członek KC WKP(b). W latach 1925-1928 sekretarz WKP(b). Następnie w latach 1928-1938 sprawował następujące funkcje: sekretarz generalny KC KP(b)U (od 1928); członek Biura Politycznego KC WKP(b) (od 1930); zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR i przewodniczący Komisji Kontroli Radzieckiej (od stycznia 1938). W 1938 został aresztowany, skazany na karę śmierci i w 1939 stracony. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, III, V, VI, VII, wg indeksu.

⁴⁴⁷ Wiktor Chruściel (1903-1937), ps. Piotr Bondarenko, Marek Szymanowicz – działacz socjalistyczny. Od początku lat 20. związany z PPS-Lewicą. Działał również w KPZU. Był polski legionista, uczestnik wyprawy kijowskiej. 4 II 1928 oraz 28 X 1928 aresztowany za agitację komunistyczną. W 1929 jeden z oskarżonych w tzw. „procesie 21”. 5 VII 1929 uniewinniony. W 1930 kandydował do Sejmu RP. W 1932 wyjechał do ZSRR. W 1933

został aresztowany w sprawie POW i skazany. Najprawdopodobniej stracony w 1937. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, VI, VIII, wg indeksu; G. Iwański, *Wiktor Chruściel*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, s. 318.

⁴⁴⁸ Aleksander Puszkarski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 142, 216, 272; t. VI, s. 309-310;

⁴⁴⁹ Karol Janicki (1900-?), zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, VI, wg indeksu.

⁴⁵⁰ UAH – Ukraińska Armia Halicka (ukr. Українська Галицька Армія – УГА).

⁴⁵¹ IKP – Instytut Czerwonej Profesury (ros.: Институт красной профессуры – ИКП).

⁴⁵² WUAMLIN – Wszzechukraińska (lub Ogólnoukraińska) Asocjacja Naukowo-Badawczych Instytutów Marksistowsko-Leninowskich (ukr.: Всеукраїнська асоціація науково-дослідних марксистсько-ленінських інститутів – ВУАМЛІН).

⁴⁵³ Wołodymyr Mulko (1903-?) – działacz radziecki, Ukrainiec. Na początku lat dwudziestych działał na Ukrainie Zachodniej. W 1924 aresztowany przez polski wywiad. W 1925 zbiegł do ZSRR. Od września 1930 pracował w Polskim Instytucie Pedagogicznym w Kijowie. 20 VII 1933 aresztowany pod zarzutem działalności antyradzieckiej i pracy na rzecz polskiego wywiadu. 23 II 1934 skazany na pięcioletnie zesłanie do Kazachstanu. Dalsze jego losy nie są znane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. I, s. 261; t. III, s. 136, 140; t. V, wg indeksu.

⁴⁵⁴ Od nazwy miejscowości Bratske obecnie znajdującej się w obwodzie niżańskim na Ukrainie.

⁴⁵⁵ Jewgienij Rodak-Rajs, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. V, s. 272; t. VI, s. 225, 329.

⁴⁵⁶ OKP – Zjednoczony Komitet Związkowy (ros.: Объединённый комитет профсоюза – ОКП).

⁴⁵⁷ Michał Michajłow, właśc. Łapiński (1910-1934) – działacz kulturalny, naukowiec, działacz komunistyczny, Polak. Był członkiem PPS-Lewicy i KPRP (KPZU), po emigracji do ZSRR wstąpił do KP(b)U, pracownik IPKP Wszzechukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie. W 1933 aresztowany pod zarzutem działalności antyradzieckiej. 3 III 1934 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. I, II, III, V, VI, VII, wg indeksów; M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, s. 200; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 159, 212; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, s. 215.

⁴⁵⁸ Olewsk (ukr. Олевськ) – miasto na Ukrainie w obwodzie żytomierskim.

⁴⁵⁹ Gródek, także Gródek Podolski (ukr. Городок) – miasto na Ukrainie, w obwodzie chmielnickim.

⁴⁶⁰ Kamieńskie (ukr. Кам'янське) – miasto na Ukrainie w obwodzie dnipropropietrowskim. W latach 1936-2016 – Dnieprodzierżyńsk (ukr. Дніпродзержинськ).

⁴⁶¹ Narobraz – Wydział Oświaty (ros.: Отдел Народного образования – Наробраз).

⁴⁶² WUAN – Wszzechukraińska Akademia Nauk (ros.: Всеукраинская академия наук – ВУАН).

⁴⁶³ Socwos – Instytut Wychowania Społecznego (ros.: Институт социального воспитания – Соцвос).

⁴⁶⁴ CENTROIZDAT – Centralne Wydawnictwo Narodów ZSRR (ros.: Центральное издательство народов СССР – ЦЕНТРОИЗДАТ СССР).

⁴⁶⁵ Andrzej Grygorowicz (Hryhorowycz) (1878-po 1934) – urodzony we wsi Trusy w powiecie stanisławowskim. Był mienszewik, w 1918 wstąpił do WKP(b). W chwili aresztowania pracował jako inspektor do spraw polskich w Obwodowym Oddziale Oświaty Ludowej w Winnicy. 26 II 1934 został skazany na 5 lat łagrów. Zgodnie z uzasadnieniem wyroku, miał on być komendantem POW na Podolu, organizować „powstańcze i szpiegowsko-wywiadowcze kadry”, prowadzić działalność na rzecz polskiego wywiadu. Postanowieniem Kolegium Sędziowskiego przy NKWD USRR z 13 X 1935 został skazany na 4 lata ciężkich robót w łagrach. Po ponownym rozpatrzeniu zmniejszono mu wyrok do 3 lat. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 29-33; t. VI, wg indeksu; t. VIII, s. 29.

⁴⁶⁶ Józef Brzozowski (1889-po 1934) – urodził się w Koziatynie w polskiej rodzinie urzędnika kolejowego. W chwili aresztowania mieszkał w Berdyczowie i pracował jako wykładowca tamtejszego Instytutu Pedagogicznego. Oskarżony o szpiegostwo i przynależność do POW. 23 II 1934 został skazany na karę 5 lat pobytu w łagrze. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁶⁷ Jan Wilczyński (1909-po 1934) – nauczyciel i zastępca dyrektora polskiej szkoły w Berdyczowie. Był członkiem KZMU. W lutym 1934 r., wraz z innymi działaczami POW, został aresztowany i oskarżony o to, że od 1921 r. należał do POW. Został skazany przez kolegium GPU na karę 5 lat łagrów. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939*, Warszawa 1998, s. 157.

⁴⁶⁸ Edward Niebyłowski (1889-po 1934) – urodził się w Żytomierzu w polskiej rodzinie mieszczańskiej. Nie należał do partii. W latach 1922-1930 przebywał w berdyczowskim więzieniu pod zarzutem działalności kontrewolucyjnej i przynależności do POW, w 1930 uniewinniony. W momencie ponownego aresztowania 29 VIII 1933 pracował jako buchalter w zakładach produkcji podkładów kolejowych w Berdyczowie. Z powodu choroby (rwa kulszowa) został skazany przez kolegium GPU na karę 3 lat łagrów. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁶⁹ Stanisław Kawecki (1907-?) – Polak, bezpartyjny, brat Antoniego Kaweckiego i Jana Kaweckiego. W chwili aresztowania mieszkał we wsi Samczyk w rejonie starokonstantynowskim. Pracował jako księgowy w kolchozie. Oskarżony o działalność szpiegowską i przynależność do POW. W procesie kilkudziesięciu członków POW, 23

II 1934 został skazany na 5 lat pobytu w obozie. Jego dalsze losy nie są znane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁷⁰ Szpak – członek PPS we Lwowie, następnie w KP(b)U. W latach 1923-1924 twórca winnickiej grupy POW. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁷¹ Illja (Eliasz) Strutyński (1904-po 1934) – Polak, urodzony w miejscowości Terespol w rejonie chmielnickim. Zdobył średnie wykształcenie, pracował jako dyrektor Polskiego Technikum Pedagogicznego w Płoskirowie. Od 1929 r. należał do KP(b)U. W 1934 r. aresztowany i oskarżony o działalność w POW. Skazany na 5 lat zsyłki do obozu pracy. Dalsze losy nieznanne. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁷² Sołowki, załączek Gułagu – obóz szczególnego przeznaczenia w ZSRR (ros.: Соловецкий лагерь особого назначения – СЛОИ), było to miejsce izolowania i niewolniczej pracy dla osób podejrzanych politycznie, znajdował się na Wyspach Sołowieckich. Działał w latach 1920-1930. Do 1929, w którym proklamowano masową kolektywizację, był to jedyny obóz dla więźniów politycznych kierowany przez OGPU.

⁴⁷³ Filipowski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 53, 127.

⁴⁷⁴ Narkompros – Ludowy Komisariat Oświaty (ros.: Народный комиссариат просвещения – Наркомпрос).

⁴⁷⁵ Henryk Turzański (1885-po 1934) – Polak, bezpartyjny, wykładowca Technikum Energetycznego w Winnicy. Aresztowany przez GPU za przynależność do kierownictwa POW w Winnicy. W procesie kilkudziesięciu członków POW na Podolu 23 II 1934 skazany został na 10 lat łagrów. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu...*, s. 214.

⁴⁷⁶ Ryszard Pakulski (1890-po 1952) – Polak, bezpartyjny. Pracował jako urzędnik, a następnie jako zastępca dyrektora i wreszcie dyrektor polskiej szkoły w Winnicy. Wcześniej był członkiem POW. W 1929 został oskarżony o przynależność do kierownictwa okręgowego centrum POW. 26 II 1934 skazany przez kolegiom GPU USRR na karę 10 lat łagrów. Pomimo odbycia kary w 1944, pozostał w łagrze aż do 7 III 1947. Następnie został zesłany na 5 lat do miasta Karaganda, gdzie przebywał do stycznia 1952. Dalsze jego losy nie są znane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁷⁷ Kazimierz Jankowski (1903-po 1934) – pochodził z polskiej rodziny zamieszkałej w Winnicy. Bezpartyjny. Był zatrudniony jako pracownik umysłowy oraz wykładowca w Instytucie Farmaceutycznym. Aresztowany pod zarzutem przynależności do POW i kierownictwa tejże organizacji na Podolu. Po krótkim procesie 23 II 1934 skazany na karę 10 lat łagrów. Dalsze losy nieznanne. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁷⁸ Czesław Snadzki (1905 – po 1933) – członek WKP(b). Pracował jako wykładowca w Instytucie Polskiej Kultury Proletariackiej i Polskim Instytucie Wychowania Społecznego w Kijowie, był zastępcą dyrektora do spraw szkoleniowych w Polskim Instytucie Pedagogicznym oraz inspektorem polskich szkół w Kijowie. W 1933 aresztowany pod zarzutem przynależności do POW. Zesłany wraz z żoną Marią do łagrów. Zrehabilitowany w 1956. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II, s. 197; t. V, s. 13, 31-33; t. VI, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 212; J. Kupczak, *Polacy na Ukrainie...*, s. 327.

⁴⁷⁹ Remski – sekretarz organizacji komsomolskiej Polskiego Instytutu Wychowania Społecznego w Kijowie. W 1934 przesłuchiwany w sprawie POW. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸⁰ Winces – nauczyciel w Maćkowcach. W 1934 przesłuchiwany w sprawie POW. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 71, 139.

⁴⁸¹ Niemejski (Niemijski) – dyrektor szkoły w Płoskirowie. W 1934 przesłuchiwany w sprawie POW, nie został aresztowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸² Wróblewski – nauczyciel w Ukraińskim Technikum Pedagogicznym w Płoskirowie. W 1934 przesłuchiwany w sprawie POW, nie został aresztowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸³ Brudziński – nauczyciel w Ukraińskim Technikum Pedagogicznym w Płoskirowie. W 1934 przesłuchiwany w sprawie POW, nie został aresztowany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸⁴ Kuźmin – wieś obecnie w obwodzie chmielnickim na Ukrainie.

⁴⁸⁵ Felsztyn – obecnie Hwardijske w obwodzie chmielnickim na Ukrainie.

⁴⁸⁶ Polakowski – nauczyciel w Felsztynie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸⁷ Wincenty Balceryk – działacz partyjny i kulturalny, absolwent Uniwersytetu Komunistycznego w Kijowie. W marcu 1933 objął stanowisko dyrektora Teatru Polskiego w Kijowie. Po wystawieniu w styczniu 1935 sztuki Mykoły Kulisza *Powrót Marka* (źle przyjętej przez władze) oraz wcześniejszym wykryciu niezgodności finansowych w teatrze, zostaje pozbawiony stanowiska dyrektora. Wraz z innymi działaczami teatru, został następnie postawiony w stan oskarżenia pod zarzutem nadużyć finansowych na kwotę 22,5 tys. rubli. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, s. 190-191, 259; t. VI, s. 127; P. Horbatowski, *W szponach polityki...*, s. 148-152, 157-159.

⁴⁸⁸ Kowalski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁸⁹ Jan Wilczyński (1909-po 1934) – nauczyciel i zastępca dyrektora polskiej szkoły w Berdyczowie. Był członkiem KZMU. W lutym 1934 wraz z innymi działaczami POW, został aresztowany i oskarżony o to, że od 1921 należał do POW. Został skazany przez kolegium GPU na karę 5 lat łagrów. Dalsze losy nieznanne. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu; H. Stroński, *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej...*, s. 157.

⁴⁹⁰ Wacław Jaroszyński (1898-po 1934) – nauczyciel we wsi Słobódka Krasiłowska. Przed 1921 prawdopodobnie związany był z rzeczywistą POW (współpracować miał m.in. z oddziałem Tadeusza Kruka-Strzeleckiego). W 1921 został zatrzymany przez CzeKa, jednak szczegóły dalszego postępowania w jego sprawie pozostają nieznanne. W 1934 ponownie aresztowany pod zarzutem działalności szpiegowskiej na rzecz Polski oraz odbudowy i współkierownictwa terenowych grup POW w okolicach Starokonstantynowa, Berdyczowa i Humania (wspólnie z Antonim Kaweckim i Władysławem Jakuszewskim). Skazany na 10 lat więzienia. Jego dalsze losy nie są znane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, t. IV, s. 153; t. V, s. 265; t. VI, wg indeksu.

⁴⁹¹ Stanisław Kaweckie (1907-?) – Polak, bezpartyjny, brat Antoniego Kaweckiego i Jana Kaweckiego. W chwili aresztowania mieszkał we wsi Sameczy w rejonie starokonstantynowskim. Pracował jako księgowy w kolchozie. Oskarżony o działalność szpiegowską i przynależność do POW. W procesie kilkudziesięciu członków POW, 23 II 1934 został skazany na 5 lat pobytu w obozie. Jego dalsze losy nie są znane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁹² Antoni Władysław Kaweckie (1903-?) – oficer WP. Ukończył Szkołę Podchorążych dla Podoficerów w Bydgoszczy (klasa kawalerii), 15 V 1932 został mianowany na stopień podporucznika kawalerii i otrzymał przydział do 7. pułku ułanów, z dniem 1 I 1936 awansował na porucznika i został przeniesiony do Korpusu Ochrony Pogranicza. W 1939 ponownie służył w 7. pułku ułanów. Podczas kampanii 1939 dowodził 2. plutonem, 4. szwadronu tego pułku. Dalsze jego losy są nieznanne. Był odznaczony srebrnym Krzyżem Zasługi. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu; R. Dembiński, J. Wielhorski, *Kawaleria polska i bronie towarzyszące w kampanii wrześniowej 1939*, Londyn 1979, s. 3; S. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939*, Kraków 2006, s. 145, 944; S. Radomycki, *Zarys historii Szkoły Podchorążych dla Podoficerów w Bydgoszczy klasa kawalerii 1922-1938*, Warszawa 1989, s. 11.

⁴⁹³ Od nazwy miejscowości Skoworodky (ukr. Сквородки, pol. hist. Skoworodki) – obecnie wieś na Ukrainie w rejonie starokonstantynowskim obwodu chmielnickiego.

⁴⁹⁴ Wołispolkom – Gminny Komitet Wykonawczy (ros.: Волостной исполнительный комитет – Волисполком, ВИК).

⁴⁹⁵ Sameczyńce (ukr. Самчинці) – obecnie wieś na Ukrainie w rejonie starokonstantynowskim obwodzie chmielnickim.

⁴⁹⁶ Józef Zaczek, dyrektor szkoły polskiej w Starokonstantynowie. W 1933 aresztowany pod zarzutem działalności szpiegowskiej i przynależności do POW. Dalsze losy nieznanne. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, wg indeksu.

⁴⁹⁷ Jakow Pan (1895-1939) – urodził się w Kijowie w żydowskiej rodzinie, członek WKP(b) od 1917. W CzeKa od 1919. Do 7 IV 1935 był zastępcą naczelnika NKWD obwodu winnickiego, następnie został mianowany naczelnikiem AGU NKWD USRR. Kolejno pełnił funkcję pomocnika naczelnika NKWD obwodów: charkowskiego (od 1936), kurskiego (od 10 XII 1937), woroneskiego (od 1938). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, s. 64; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, s. 417; В. Золотарьов, *ЧК-ГПУ-НКВД на Харківщині: люди та долі. 1919-1941*, Харків 2003, s. 427.

⁴⁹⁸ Solomon Bruk (1898-1938) – działacz komunistyczny żydowskiego pochodzenia, od 1920 w WKP(b). Od 5 VII 1920 funkcjonariusz CzKa pełniący kolejno funkcje: starszego pracownika, śledczego, naczelnika Oddziału Operacyjnego Charkowskiego Obwodowego CzKa. W latach 1924-1931 na różnych stanowiskach w kijowskim GPU. Od 1932 pomocnik naczelnika SPO winnickiego GPU, a od stycznia 1934 naczelnik I Oddziału GPU NKWD USRR, następnie IV Oddziału GPU NKWD USRR. Aresztowany 11 VII 1937, a 8 II skazany na śmierć i rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, VI, VII, wg indeksów; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, s. 373;

⁴⁹⁹ Jan Karszo-Siedlewski (1891-1955) – zawodowy dyplomata II RP. Od 1 lipca 1932 do 1 sierpnia 1934 pełnił funkcję konsula generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie. Wcześniej był również konsulem generalnym RP w Opolu (13 II 1920 – 11 VII 1922), skierowany następnie do Poselstwa RP w Belgradzie, gdzie 1 grudnia 1922 objął stanowisko sekretarza legacyjnego. Kolejną jego placówką było poselstwo w Pradze, gdzie w latach 1924-1930 pełnił funkcję radcy poselstwa RP, krótko zaś (1 V – 30 VIII 1927) był tam chargé d'affaires przy delegacji RP w Czechosłowacji. Funkcję radcy poselstwa RP pełnił również (od 1 X 1931 do 1 V 1932) w Moskwie. W latach następnych kierował placówkami konsularnymi w Charkowie i Kijowie, awansując do stanowiska radcy ambasady. Następnie w latach 1938-1942 był posłem w Teheranie i Bejrucie, równocześnie akredytowanym przy rządach Afganistanu i Iraku. Po 1945 przebywał na emigracji. Od 5 lipca 1945 był zastępcą sekretarza generalnego MSZ RP w Londynie. Pracował również w Komitecie Wolna Europa oraz w Bibliotece Kongresu USA. Zmarł w Waszyngtonie 8 lipca 1955. Był bratem Tadeusza Karszo-Siedlewskiego (1893-1939), senatora II RP w latach (1935-1939). Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. V, VI, VII, wg indeksu; *Polacy na Ukrainie* 3, t. I, s. 167, 170.

⁵⁰⁰ Raport kierownika Konsulatu Generalnego RP w Kijowie Jana Karszo-Siedlewskiego o rozmowie odbytej z prezesem Wszechukraińskiego Towarzystwa Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą Lwem Wieliczką odnośnie dalszych polsko-ukraińskich relacji kulturalnych został opublikowany w wydawnictwie źródłowym: *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. VI: 1933-1938, opr. E. Basiński, T. Cieślak, W. Gostyńska i.in., Warszawa 1967.

⁵⁰¹ „Wisti WUCWK” – Wiadomości Wszzechukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego WUCWK – organ rządu USRR – gazeta codzienna wydawana w latach 1921-1934 w Charkowie, a następnie do 1941 w Kijowie.

⁵⁰² WUOKS – Wszzechukraińskie Towarzystwo Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą (ros.: Всеукраинское общество культурных связей с заграницей – ВУОКС).

⁵⁰³ Tak w dokumencie.

⁵⁰⁴ Ewa Bandrowska-Turska (1894-1979) – polska śpiewaczka, primadonna Opery Warszawskiej. Wychowywała się w uzdolnionej muzycznie rodzinie. Jej wujkiem był słynny tenor Aleksander Bandrowski. W 1919 zadebiutowała w Krakowie, jako śpiewaczka operowa. Następnie śpiewała w operze we Lwowie. Oficjalnie zakończyła swoje występy w 1960. Później wykładała sztukę wokalną w Konserwatorium Warszawskim. Była członkiem, a następnie prezesem Kapituły Członków Zasłużonych Stowarzyszenia Polskich Artystów Teatru i Filmu. Zmarła 25 VI 1979 i została pochowana na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

⁵⁰⁵ Grzegorz Fitelberg (1879-1953) – polski dyrygent, kompozytor i skrzypek. Od 1891 do 1896 studiował w Instytucie Muzycznym w Warszawie. Od 1896 występował w orkiestrze Teatru Wielkiego w Warszawie. Od 1904 był dyrygentem, a następnie w latach 1908–1911 kierował Filharmonią Warszawską. W 1912 został dyrygentem w Hofoper w Wiedniu. Rok później powrócił do Warszawy. Następnie wyjechał do Rosji, gdzie występował m.in.: w Piotrogradzie (1914–1919), w Teatrze Wielkim w Moskwie (1920-1921), oraz jako dyrygent Baletów Rosyjskich Siergieja Diagiłewa (1921-1924). W 1924 powrócił do Warszawy, gdzie do 1934 kierował Filharmonią Warszawską. Od 1934 do wybuchu II wojny światowej związał się z Orkiestrą Symfoniczną Polskiego Radia w Warszawie. W 1939 wyjechał do Paryża. W 1940 był dyrygentem w Teatro Colón w Buenos Aires, zaś w latach 1942–1945 pracował w USA. W 1947 został dyrektorem Wielkiej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach. W latach 1950-1951 wykładał w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Katowicach. Zmarł 10 VI 1953 w Katowicach.

⁵⁰⁶ CIK – Centralny Komitet Wykonawczy (ros.: Центральный исполнительный комитет – ЦИК).

⁵⁰⁷ Rosyjski Związek Ogólnowojskowy (ROWS) (ros. Русский Обще-Воинский Союз – РОВС) – emigracyjna organizacja skupiająca byłych oficerów i szeregowych żołnierzy armii carskiej i białej, założona w 1924 przez generała Piotra Wrangla. Nie miała ona celów politycznych (w myśl zasady, że armia jest poza polityką), ale działała w celu ochrony ideologii, tradycji i chwały rosyjskiej armii, aby wykorzystać te cechy dla budowy nowej narodowej Rosji. Na początku lat 30-tych ROWS liczył około 40 tys. członków i stał się jednym z głównych celów radzieckiego OGPU a później INO NKWD. Miał 10 oddziałów, które znajdowały się przede wszystkim we Francji, Jugosławii, Belgii, Czechosłowacji i w Niemczech. ROWS wysyłał emisariuszy do ZSRS w celu agitacji antysowieckiej, działalności wywiadowczej i terrorystycznej oraz z zamiarem wszczęcia ewentualnego powstania przeciwko władzy bolszewików. Zob. В. Голдин, *Солдаты на чужбине. Русский обще-воинский союз, Россия и Русское Зарубежье в XX-XXI веках*, Архангельск 2006.

⁵⁰⁸ Bractwo Ruskiej Prawdy – rosyjska emigracyjna organizacja antyradziecka o charakterze monarchicznym, działająca w latach 20-tych i początku lat 30-tych XX wieku. Utworzona w 1921 lub 1922 w Berlinie przez księcia Georgija Leuchtenberga, literatów Siergieja Sokołowa-Kreczetowa, Aleksandra Amfitiatrowa, popierana przez gen. Piotra Krasnowa i księcia pułkownika Anatolija Liwena oraz innych przedstawicieli carskiej generalicji i arystokracji. Użycie w nazwie terminu „Ruska Prawda” nawiązywało do zbioru prawa Rusi Kijowskiej utworzonego za czasów wielkiego księcia Jarosława I Mądrego. Głównym celem organizacji było doprowadzenie do zbrojnego obalenia w Rosji władzy bolszewickiej oraz przywrócenie monarchii i prawosławia. Bractwo współpracowało m.in. z ROWS. Organizacja posiadała oddziały we Francji, w Jugosławii, Litwie, Łotwie, Estonii, na Dalekim Wschodzie i w Ameryce. Organem prasowym było pismo „Russkaja prawda” redagowane przez Sokołowa. Organizacja przetrwała do 1933. Zob. П. Базанов, *Братство русской правды: самая загадочная организация Русского Зарубежья*, Москва 2013.

⁵⁰⁹ Ekspozytura Nr 5 Oddziału II Sztabu Generalnego (od 22 XII 1928 Sztabu Głównego) z siedzibą we Lwowie, prowadząca wywiad ofensywny przeciwko ZSRR.

⁵¹⁰ Tak w dokumencie.

⁵¹¹ Tak w dokumencie.

⁵¹² ОПТО – Punkt Operacyjny Oddziału Transportowego (ros.: Оперативный пункт Транспортного отдела – ОПТО).

⁵¹³ ТО – Oddział Transportowy (ros.: Транспортный отдел – ТО).

⁵¹⁴ Prawdopodobnie chodzi o Browar Haberbusch i Schiele, który powstał w 1846, jego właścicielami byli Konstanty Schiele oraz Błażej Haberbusch (do 1866 należał też do Henryka Klawego, którego udziały zostały spłacone). Firma słynęła z wyrobu różnego rodzaju piw eksportowanych w wiele miejsc świata. W latach 1880–1890 przedsiębiorstwo zostało znacznie rozbudowane i unowocześnione, w tym czasie był to największy browar w Królestwie Polskim. W 1919 firma wchłonęła inne zakłady browarnicze m.in. „Koronę” i od tej pory występowała pod nazwą: „Zjednoczone Browary Warszawskie Haberbusch i Schiele”. W latach 20. XX w. browary stały się monopolistą w swojej branży. W czasie II wojny światowej wiele zabudowań zostało

zniszczonych. Po wojnie firma uległa nacjonalizacji i funkcjonowała pod nazwą „Browary Warszawskie”, znana jako producent piwa „Królewskie”.

⁵¹⁵ Prawdopodobnie chodzi o działającą od 1901 Warszawską Fabrykę Mebli Stylowych „Z. Szczerbiński S-ka Akc.”. Na początku spółka była prowadzona przez Z. Szczerbińskiego i K. Trenerowskiego. Potem po zmianie zarządu do firmy dołączył Bogusław Roesner, który zginął w 1942 r. W początkowym okresie firma zatrudniała około 250 pracowników, a w szczytowym już około 400. Fabryka produkowała meble z drewna i metalu, a także materiały obiciowe do mebli. Reklamowała się jako producent oferujący meble wykwitne w kompletach. Do ich produkcji używano różnych gatunków drewna, które pochodziło z własnych składów. Firma Szczerbińskiego posiadała także własną pracownię rzeźbiarską i projektową. Meble projektowane były przez Edwarda Trojanowskiego, były luksusowe, cieszyły się dużym zainteresowaniem, sprzedawano je także w Łodzi, Moskwie i Petersburgu.

⁵¹⁶ Kursy „Sojuzchleb” – kursy szkolenia nowych kadr zajmujących się wykonywaniem zobowiązań dotyczących obowiązkowych dostaw zboża na rzecz państwa.

⁵¹⁷ Sojuzchleb – Wszechzwiązkowa Państwowa Spółka Przedsiębiorstw Zbożowo-Młynarskich w ZSRR (ros.: Всесоюзное государственное хлебомукомольное объединение „Союзхлеб”).

⁵¹⁸ Stacja Kononiwka (ukr. Кононівка) – stacja Kolei Południowo-Wschodniej obecnie znajduje się na terytorium miasta Kononiwka rejonu drabowskiego obwodu czerkaskiego.

⁵¹⁹ MTS – Ośrodek Maszynowo-Traktorowy (ros.: Машино-тракторная станция – МТС). Przedsiębiorstwa państwowe prowadzące obsługę maszynową rolnych gospodarstw spółdzielczych. Powstały w Związku Radzieckim w latach 20. XX wieku.

⁵²⁰ Firma „Alfred Grodzki” w Warszawie została założona pod koniec XIX w. i otrzymała nazwę od nazwiska swojego założyciela – Alfreda Grodzkiego. Firma zajmowała się sprzedażą maszyn rolniczych, oraz materiału siewnego. Po śmierci ojca kierował nią wielki patriota i zarazem entuzjasta postępu technicznego inżynier Stanisław Grodzki (1866-1927) – pionierem motoryzacji w Polsce.

⁵²¹ Piszczane (ukr. Піщане) – obecnie wieś w rejonie złotonoskim obwodu czerkaskiego na Ukrainie.

⁵²² Ochra, ochranka – Oddział ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego, tajna policja polityczna w imperium rosyjskim, powstała po zabójstwie cara Aleksandra II, na mocy ukazu Aleksandra III z 14 VIII 1881. Zlikwidowana w trakcie rewolucji lutowej w 1917 (ros.: Отделение по охранению порядка и общественной безопасности, potocznie – Охрана, охранка).

⁵²³ Stacja Hrebinka (ukr. Станція Гребінка) – obecnie stacja kolejowa znajduje się w mieście Hrebinka (do XX wieku miało nazwę Horodyszczce (ukr. Городище) w obwodzie połtawskim. Węzeł kolejowy rozmieszczony na skrzyżowaniu dwóch ważnych linii kolejowych – Charków-Kijów oraz Moskwa-Odessa.

⁵²⁴ Pochodzi od nazwy stacji kolejowej Bobryńska (ukr. Станція Бобринська). Stacja kolejowa znajduje się w mieście Smiła (ukr. Сміла) obwodu czerkaskiego na Ukrainie. Założona w 1876 r., obecnie nosi nazwę Stacja imienia Tarasa Szewczenki.

⁵²⁵ ODTO UGB – Oddział Drogowo-Transportowego Wydziału UGB (ros.: Отделение дорожно-транспортного отдела УГБ – ОДТО УГБ).

⁵²⁶ PWO – Obrona Przeciwlotnicza (ros.: Противовоздушная оборона – ПВО).

⁵²⁷ CzKZ – Członek Kolegium Adwokackiego (ros.: Член Коллегии Защитников – ЧКЗ).

⁵²⁸ W innych dokumentach tej sprawy „Podgorodziecki”.

⁵²⁹ Powinno być „Gurinienko”.

⁵³⁰ Łazarz Kaganowicz (1893-1991) – radziecki działacz partyjny, najbliższy współpracownik Józefa Stalina. W latach 1930-1935 sekretarz komitetu moskiewskiego WKP(b). Więcej informacji zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, s. 90; cz. 1, t. I, V, VI, VII, wg indeksów.

⁵³¹ Tak w dokumencie.

⁵³² Od nazwy miasta Tajynsza (kaz./ros. Тайынша) (do 1997 Krasnoarmiejsk) – miasto w północnym Kazachstanie, w obwodzie północnokazachstańskim.

⁵³³ Solomon Mazo (1900-1937) – od 1921 w CzeKa. W latach 1923-1934 sprawował funkcje: naczelnika Oddziału Kontroli Politycznej GPU USRS (1923-1924); naczelnika Oddziału SOCz GPU USRS (1924-1926); pomocnik naczelnika EKU GPU USRS (1926-1930); naczelnika EKU GPU USRS (1930-1934). Od 1934 do 1936 był naczelnikiem EKU UGB NKWD USRS. W 1936 został naczelnikiem UNKWD obwodu charkowskiego. 4 VII 1937 popełnił samobójstwo. Zob. także: *Polacy na Ukrainie*, cz. I, t. VII, s. 213.

⁵³⁴ Tu i w całym dokumencie przesiedleńcami nazywa się osoby przeznaczone do przesiedlenia.

⁵³⁵ Obecnie wieś Myrołubne (ukr. Миролобне) – wieś na Ukrainie w rejonie starokonstantynowskim obwodu chmielnickiego. Do 1966 Pohoryła Niższa i Wyższa (ukr. Вища і Нижча Погоріла).

⁵³⁶ Wieśnianka (ukr. Веснянка, pol. hist. Świnna) – wieś na Ukrainie w rejonie starokonstantynowskim obwodu chmielnickiego.

⁵³⁷ Koczubijiw (ukr. Кочубіїв, pol. hist. Kociubijów). Obecnie w rejonie czemerowieckim obwodu chmielnickiego na Ukrainie.

- ⁵³⁸ Obecnie Huta Czuhorska (ukr. Гута-Чугорська) – wieś w rejonie kamienieckim obwodu chmielnickiego na Ukrainie.
- ⁵³⁹ Zińkiwci (ukr. Зіньківці, pol. hist. Zińkowce) – wieś na Ukrainie w rejonie kamienieckim obwodu chmielnickiego.
- ⁵⁴⁰ Zinowij Kacnelson (1892-1938) – funkcjonariusz radzieckich służb specjalnych, od 1918 pracował w organach WCzKa, od grudnia 1930 zastępca pełnomocnego przedstawiciela OGPU obwodu moskiewskiego, od marca 1933 naczelnik Charkowskiego Oddziału Specjalnego GPU, od sierpnia 1934 zastępca przewodniczącego GPU USRR, od 1 IV 1937 zastępca naczelnika GUŁAGu NKWD ZSRR. Aresztowany 17 VII 1937. Skazany na śmierć 10 III 1938 i tego dnia rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. III, s. 156, 160; t. VII, s. 96, 212.
- ⁵⁴¹ Osoawiachim lub OSO – Towarzystwo na rzecz Obrony i Przemysłu Lotniczo-Chemicznego ZSRR (ros.: Общество содействия обороне и авиационно-химическому строительству СССР – Осоавиахим).
- ⁵⁴² Piotr Gawrilenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 260, 267.
- ⁵⁴³ Pryłuki (ukr. Прилуки) – miasto na północnej Ukrainie, w obwodzie czernihowskim.
- ⁵⁴⁴ Biuro Płodoowoszcz – potocznie o biurze Państwowego Zjednoczenia Przedsiębiorstw Branży Owocowo-Warzywniczej (ros.: Кантора Государственного плодовоощного объединения – Кантора Плодоовощ).
- ⁵⁴⁵ Romny – miasto na Ukrainie, w obwodzie sumskim.
- ⁵⁴⁶ Szostka (ukr. Шостка) – miasto w północno-wschodniej części Ukrainy, w obwodzie sumskim.
- ⁵⁴⁷ KPK – Komisja Kontroli Partyjnej (Комиссия партийного контроля – KPK).
- ⁵⁴⁸ Ukrpłodoowoszcz – Ukraińskie Państwowe Zjednoczenie Przedsiębiorstw Branży Owocowo-Warzywniczej (ros.: Украинское государственное плодовоощное объединение – Укрплодоовощ).
- ⁵⁴⁹ Tak w dokumencie. Powinno być „przed obchodami święta rewolucji październikowej”.
- ⁵⁵⁰ P.P. – Pod oryginałem podpisał się (ros.: подлинник подписан – п.п.).
- ⁵⁵¹ Powyżej w dokumencie, jako przewodniczącego zebrania wymieniono nazwisko „Sagajdak”.
- ⁵⁵² Obłsnab – Oddział Zaopatrzenia (ros.: Отдел снабжения – Облснаб).
- ⁵⁵³ OSO lub Osoawiachim – Towarzystwo na rzecz Obrony i Przemysłu Lotniczo-Chemicznego ZSRR (ros.: Общество содействия обороне и авиационно-химическому строительству СССР – Осоавиахим).
- ⁵⁵⁴ Makiejewka (ukr. Макіївка), (w latach 1920-1931 Dmitrijewsk) – miasto (od 1925) w obwodzie donieckim na Ukrainie.
- ⁵⁵⁵ RKKa – Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona (ros.: Рабоче-крестьянская Красная Армия – РККА, ukr.: Робітничо-селянська Червона Армія – РСЧА).
- ⁵⁵⁶ Piotr Gawrilenko, represjonowany w 1937 w związku ze sfabrykowaną przez organy GPU sprawą Polskiej Organizacji Wojskowej. Pojawia się również w zeznaniach sądownego w Czernihowie Franciszka Wierlińskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 260, 267.
- ⁵⁵⁷ PWO – Obrona Przeciwlotnicza (ros.: Противовоздушная оборона – ПВО).
- ⁵⁵⁸ Komwysz – Wyższa Szkoła Komunistyczna (ros.: Коммунистическая высшая школа).
- ⁵⁵⁹ Arsienij Baglej, represjonowany w 1937 w związku ze sfabrykowaną przez organy GPU sprawą Polskiej Organizacji Wojskowej. Pojawia się również w zeznaniach sądownego w Czernihowie Franciszka Wierlińskiego. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, s. 260, 267.
- ⁵⁶⁰ Politruk – kierownik polityczny lub oficer polityczny (ros.: политический руководитель – политрук).
- ⁵⁶¹ Kuzniecowa, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, wg indeksu.
- ⁵⁶² Pyriatyn (ukr.: Пирятин) – miasto w obwodzie połtawskim na Ukrainie.
- ⁵⁶³ Zjednoczona Szkoła Dowódców Armii Czerwonej im. S.S. Kamieniewa w Kijowie (ros.: Киевская объединённая школа командиров РККА им. С.С. Каменева).
- ⁵⁶⁴ WPK – Kurs Wojenno-Patriotyczny (Военно-патриотический курс – ВПК).
- ⁵⁶⁵ DWK – Kraj Dalekowschodni (ros.: Дальне восточный край – ДВК).
- ⁵⁶⁶ Owczennikow, Owczynnikow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, II, wg indeksu.
- ⁵⁶⁷ CzOU – Czernihowski Zarząd Obwodowy (ros.: Черниговское областное управление – ЧОУ).
- ⁵⁶⁸ Stacja Wtoraja Rieczka – stacja Kolei Dalekowschodniej. Stacja znajduje się w rejonie sowieckim miasta Władywostok.
- ⁵⁶⁹ Ukrzagotpłodoowoszcz – Wszechukraińskie Stowarzyszenie ds. Zaopatrzenia, Handlu i Przetwórstwa Owoców i Warzyw (ros.: Всеукраинское объединения позаготовке, торговле и переработке плодовоощей, Укрзаготплодоовощ; ukr.: Всеукраїнське об'єднання по заготівлі, торгівлі і переробки плодів та овочів).
- ⁵⁷⁰ CzZO – Czernihowski Zarząd Obwodowy (ros.: Черниговское Областное Управление – ЧОУ).
- ⁵⁷¹ Sojuzpieczac – Wszechzwiązkowy państwowy organ zarządzający siecią organizacji i przedsiębiorstw rozpowszechniających prasę w systemie najpierw Komisariatu Ludowego, następnie Ministerstwa Łączności ZSRR (ros.: Союзпечать).
- ⁵⁷² KPK – Kodeks Postępowania Karnego (ros.: Уголовно-процессуальный кодекс – УПК).
- ⁵⁷³ RKM – Milicja Robotniczo-Chłopska (ros.: Рабоче-крестьянская милиция – РКМ).
- ⁵⁷⁴ Fragment nieodczytany.
- ⁵⁷⁵ Rajwojenkomat – Rejonowy Komisariat Wojskowy (ros.: Районный военный комиссариат – Райвоенкомат).

⁵⁷⁶ Tak w oryginale. W znaczeniu jakim represjom był poddawany w okresie władzy radzieckiej.

⁵⁷⁷ Maksim Gorki (1868-1936) – rosyjski pisarz i publicysta, twórca socrealizmu w literaturze. W 1895 pracował w „Samarskiej Gazecie”. W latach 1906-1913 z powodu choroby płuc przebywał na Capri gdzie prowadził szkołę partyjną dla robotników. Tam też w 1907 stworzył emigracyjną grupę literacko-edukacyjną Capri. W jego poglądach zaczęła dominować idea bogotwórstwa: *odrzuca transcendencję Boga, zastępując ją swoistą immanencją Boga, tj. uznając Jego istnienie w zbiorowości ludzkiej, która dzięki temu może wytworzyć cudotwórczą energię oraz przejawić niepospolite możliwości kreacyjne*. Skonfliktowany z Włodzimierzem Leninem wyjechał z ZSRR i przebywał na emigracji, najpierw w Niemczech (1921-1924), a następnie Włoszech (1924-1927). W latach 1934-1936 został przewodniczącym Związku Pisarzy ZSRR. Autor m.in. powieści: *Фома Гордеев* (1899); *Трое* (1900-1901); *Мать* (1907); *Дело Артамоновых* (1925). Zmarł 18 VI 1936. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, s. 168; t. V, s. 124; *Енциклопедія історії України*, red. В. Смолій, Київ 2004, t. 2, s. 176; Jerzy Kapuściak, *Богостроительство*, [w:] *Mentalność rosyjska. Słownik*, oprac. Andrzej de Lazari, Katowice 1995, s. 11-12.

⁵⁷⁸ Marian Tokarzewski (1873-1941) – duchowny rzymskokatolicki. Urodził się 2 II 1873 w Szepinkach k. Baru. Świecenia kapłańskie przyjął w 1896. Był wikariuszem m.in. w parafiach: Braclaw i Niewirków. Od 1913 kapelan polskich zesłańców w Turkiestanie (Taszkient), Jarosławiu n. Wołgą, Kostromie i Wołodzie. W 1917 został proboszczem w parafii Bar. Współdziałał z polskimi niepodległościowymi organizacjami podziemnymi. Dwukrotnie skazany przez bolszewików na karę śmierci i dwukrotnie uwolniony. W 1920, w czasie wojny polsko-rosyjskiej, wyjechał do Warszawy. Po klęsce wojsk polskich pod Kijowem przyjechał do Polski. W latach 1920-1926 kapelan Józefa Piłsudskiego. W latach 1927-1940 był proboszczem w następujących parafiach: Grodzisk Mazowiecki (1927-1930); Nowy Dwór k. Warszawy (do 1930); Kowel (1931-1940). 28 VI 1940 aresztowany przez bolszewików i przetrzymywany najpierw w więzieniu w Kowlu, a następnie w Łucku. W nocy z 1 na 2 XI 1940 został skazany na śmierć, wyrok jednak zamieniono na 10 lat łagrów. Zmarł w więzieniu. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IV, s. 35, 50.

⁵⁷⁹ Pierwszy ogólny wszechrosyjski spis ludności, który objął również ludność ukraińską, mieszkającą w granicach Imperium Rosyjskiego, został przeprowadzony 9 II (28 I) 1897 roku. W republikach radzieckich pierwszy spis ludności odbył się 28 VIII 1920. Zob. *Енциклопедія історії України*, t. 8, Київ 2011, s. 130-131.

⁵⁸⁰ Jona Jakir (1896-1937) – wojskowy i działacz komunistyczny, uczestnik rewolucji październikowej, później zastępca naczelnika dowódcy Armii Czerwonej Ukrainy i Krymu. W latach 1924-1925 szef Głównego Zarządu Szkolnictwa Wojskowego. Od 1925 dowódca wojsk Ukraińskiego Okręgu Wojskowego i jednocześnie członek RRW ZSRR. Od 1934 członek KC WKP(b) i KP(b)U oraz członek Biura Politycznego KC KP(b)U. W połowie lat trzydziestych nadzorował działalność Komisji ds. Przesiedleń Polaków i Niemców do Kazachstanu, a także uczestniczył w przygotowaniu procesów przeciwko rzekomej działalności POW na Ukrainie Radzieckiej. W 1937 aresztowany pod zarzutem działalności antyradzieckiej, skazany i rozstrzelany. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. II; III; VI; VIII, wg indeksów; Ю. Шаповал, В. Золотарьов, *Всеволод Балицький...*, wg indeksu; *Взаємовідносини держави, суспільства і особи...*, t. I, wg indeksu.

⁵⁸¹ Artiomowsk, obecnie Bachmut (ukr. Бахмут) – miasto na Ukrainie w obwodzie donieckim. W latach 1924-2016 Artiomowsk (ukr. Артемівськ).

⁵⁸² Wojenkomat – komisariat wojskowy (ros.: военный комиссариат – военкомат).

⁵⁸³ J. Gawrilenko – lekarz ambulatorium medycznego wodniaków. W 1937 podejrzewany o prowadzenie działalności antyradzieckiej. Po przesłuchaniach został zwolniony z odpowiedzialności karnej. Dalsze losy nieznane. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. 1, s. 183, 185, 189.

⁵⁸⁴ W latach 1929-1932 w ZSRR przeprowadzone zostały czystki radzieckich instytucji państwowych z wszelkich tzw. „wrogich elementów”. W tym celu Centralny Komitet Wykonawczy oraz Rada Komisarzy Ludowych ZSRR wydały postanowienie z dnia 1 VI 1929 *О чистке аппарата органов państwowych, кооперативов oraz organizacji społeczных* (Постановление ЦИК и СНК СССР от 1 июня 1929 г. «О чистке аппарата государственных органов, кооперативных и общественных организаций» [w:] С[обрание] З[аконов] СССР, 1929, № 35, Ст. 313). Utworzono sieć komisji, zadaniem których było kierownictwo i przeprowadzenie czystek: komisje republikańskie, okręgowe, obwodowe. Określono trzy kategorie pracowników podlegających zwolnieniu. Do pierwszej kategorii należały osoby, których pracę oceniono jako bardzo szkodliwą dla radzieckiego aparatu oraz interesów klasy robotniczej i stwierdzono niemożliwość ich poprawy. Odbierano im prawo do pracy w radzieckim aparacie, prawo do zasiłku po utracie pracy oraz prawo do emerytury. Do drugiej kategorii zaliczano osoby, które według komisji sprawdzającej mogłyby jeszcze się poprawić, lecz pozostawienie których w tej samej instytucji czy miejscowości byłoby szkodliwe. W praktyce dla takich pracowników oznaczało to zmianę miejsca zamieszkania oraz pracy. Trzecia kategoria obejmowała te osoby, które nie nadawały się do pracy na odpowiedzialnych stanowiskach, lecz które mogłyby bez szkody dla radzieckiego państwa być zatrudnione jako pracownicy niższego szczebla w tych samych lub innych instytucjach i przedsiębiorstwach.

⁵⁸⁵ Kategoria 1, „pierwsza kategoria” – oznaczała skazanie na karę śmierci przez rozstrzelanie. Do tej kategorii przyporządkowywano osoby, którym postawiono zarzut aktywnego udziału w szpiegostwie, dywersji, szkodnictwie itp.

⁵⁸⁶ Państwowa pożyczka obronna zaciągana u ludności została wprowadzona w ZSRR 1 VII 1937 uchwałą Centralnego Komitetu Wykonawczego oraz Rady Komisarzy Ludowych „O emisji Państwowej Wewnętrznej „Pożyczki Umocnienia Obrony ZSRR”. Obejmowała ona sumę 4 miliardów rubli na okres 20 lat. Jej głównym celem było uzyskanie środków na modernizację przemysłu wojskowego. Zapisy na pożyczkę przeprowadzano na przedsiębiorstwach, zakładach, fabrykach, kolchozach, armii oraz in. Kampaniom pożyczkowym towarzyszyły głośne przedsięwzięcia agitacyjne, w oficjalnych środkach masowego przekazu wyjaśniano zadania i przebieg zapisów na pożyczkę. Oficjalnie deklarowano, że zakup obligacji pożyczki państwowej będzie odbywać się na zasadzie dobrowolności. W praktyce kierownictwo partyjne groziło tym, którzy nie chcieli zapisywać się na pożyczkę państwową zwolnieniem z pracy, konfiskatą majątku, skargą do wyższych instancji. Niepodpisujących się na pożyczkę państwową oskarżano o działalność kontrrewolucyjną, a tzw. „obcemu elementowi” – przedstawicielom mniejszości narodowych oraz duchownym za niezapłacenie za obligację groziło nawet rozstrzelanie.

⁵⁸⁷ Stacja Bachmacz-Homelski – towarowa stacja Kolei Południowo-Zachodniej. Znajduje się w południowej części miasta Bachmacz.

⁵⁸⁸ 1 IX 1939 wojska niemieckie zaatakowały Polskę. Opierając się na postanowieniach zawartego 23 VIII 1939 niemiecko-sowieckiego porozumienia, które do historii przeszło jako układ Ribbentrop-Mołotow, 17 IX 1939 o godz. 3.00 w nocy zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych Władimir Potiomkin wezwał do siebie ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie Wacława Grzybowskiego i wręczył mu notę dyplomatyczną, w której niezgodnie ze stanem faktycznym i prawem międzynarodowym napisano o „rozpadzie” państwa polskiego i „ucieczce rządu”. W tej sytuacji, stwierdzano w nocy, rząd sowiecki w celu „ochrony mienia i życia” ludności „Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy” oraz „uwolnienia ludu polskiego”, wydał rozkaz by wkroczyła tam Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona. Zob. *Wołyń „za pierwszych Sowietów”. Losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, t. III: *Lata 1939-1941*, red. S. Stępień, Przemyśl 2021, s. 7. Materiały dotyczące wkroczenia Sowietów na teren Polski i propagandy z tym związanej można znaleźć również w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”. Losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, t. I: *Lata 1939-1941*, red. S. Stępień, Przemyśl 2019; t. II, Przemyśl 2020; *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, dok. 2; ibidem, t. II, wg indeksu.

⁵⁸⁹ Chodzi o umowy o wzajemnej nieagresji zawierane między II Rzeczpospolitą a ZSRR: Pakt nieagresji między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznym Republik Rad, podpisany w Moskwie dnia 25 lipca 1932 r., Dz.U. 1932, nr 115, poz. 951; Konwencja o stosowaniu Koncyljacji między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Rad, podpisana w Moskwie 23 listopada 1932 r., Dz.U. 1932, nr 115, poz. 952; Protokół podpisany w Moskwie dnia 5 maja 1934 r. między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Rad o przedłużeniu Paktu Nieagresji, Dz.U. 1934, nr 53, poz. 487.

⁵⁹⁰ „The New York Herald Tribune” – gazeta była wydawana w Nowym Jorku w latach 1924-1966 w języku angielskim. W latach 1924-1958 jej właścicielami była rodzina Reidów, a następnie w 1958 sprzedano ją Johnowi Hayowi Whitneyowi. Na łamach gazety reprezentowano poglądy republikańskie. Gazeta została oficjalnie zamknięta 15 sierpnia 1966.

⁵⁹¹ Chodzi o szwedzkiego przemysłowca Ivara Kreugera (1880-1932). 18 V 1908 wraz z Paulem Tollem założył firmę budowlaną Kreuger & Toll. Znany był jako „król zapalek”. W 1917 dzięki niemu powstała w Szwecji spółka zapalczana „Svenska Tändsticks Aktiebolaget”. W okresie dwudziestolecia międzywojennego negocjował monopole na zapalki z rządami Europy, Ameryki Środkowej i Ameryki Południowej. W 1925 zawarł z polskim rządem umowę na monopol przemysłu zapalczanego w tym kraju w zamian za udzielenie pożyczki 6 mln dolarów. W 1929 rząd zaproponował zmianę umowy dzierżawnej, jednocześnie zaciągając nową pożyczkę na kwotę 32,4 mln dolarów. Do 1968 spłacono ją w całości. Tymczasem produkcja zapalek w Polsce drastycznie spadała, podobnie jak liczba fabryk zapalek (1929 – 19, 1938 – 4) i zatrudnionych w nich pracowników (1929 – 4 851, 1938 – 805). 12 III 1932 Kreuger popełnił samobójstwo, a jego koncern zbankrutował. Zob. <http://ewarembikowska.szkołanawigatorow.pl/wasciwy-czowiek> [dostęp z dnia 24.04.2022].

⁵⁹² Karol Mikołaj Radziwiłł (1886-1968) – w 1914 rozpoczął służbę w armii rosyjskiej. Od 1919 do 1920 walczył na terenie Ukrainy. Po przejściu do rezerwy zamieszkał w Mańkowiczach (Mańkiewiczach). Po wybuchu II wojny światowej brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Dostał się do niewoli pod Kockiem, jednak udało mu się z niej zbiec. Następnie wyjechał do Włoch, a później do Francji, gdzie wstąpił do Wojska Polskiego. Od 1947 mieszkał w Republice Południowej Afryki. W 1967 wrócił do kraju. Zmarł 24 X 1968 w Warszawie i został pochowany na cmentarzu w Wilanowie.

⁵⁹³ Chodzi o ordynację dawidgródecką, mającą obszar 155 340 hektarów. Na tych terenach znajdowały się głównie lasy i bagna, stąd intensywnie rozwinięta gospodarka leśna. Kolejnymi ordynatami byli Stanisław Wilhelm Radziwiłł oraz Karol Mikołaj Radziwiłł (od 1922).

⁵⁹⁴ Morgen (z niem.) – po polsku morga.

⁵⁹⁵ Maurycy Klemens Zamoyski (1871-1939) – polski polityk, członek Szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. W 1905 wstąpił do Ligi Narodowej, a już rok później został wybrany do I Dumy. W latach 1907-1919 pełnił funkcję prezesa komitetu budowy pomnika Fryderyka Chopina w Warszawie.

Od 1914 do 1917 działał w Komitecie Narodowym Polskim. W latach 1919-1924 był posłem RP w Paryżu, a w 1924 ministrem spraw zagranicznych. Rozbudował Bibliotekę Ordynacji Zamoyskich. W 1922 jego majątki w ordynacji zamoyskiej obejmowały powierzchnię 190 900 ha. Por. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, przy współpracy G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, t. 1, s. 117.

⁵⁹⁶ Eustachy Kajetan Sapieha (1881-1963) – polski polityk. W trakcie I wojny światowej działał w różnorodnych organizacjach. Był prezesem Rady Głównej Opiekuńczej w Warszawie (od 1916), a także Komitetu Obrony Kresów Wschodnich (od 1918). W 1919 uczestniczył w nieudanym zamachu stanu mającym na celu obalenie rządu Jędrzeja Moraczewskiego. W latach 1919-1929 sprawował następujące funkcje: posła RP w Wielkiej Brytanii (1919), ministra spraw zagranicznych (1920-1921), posła na Sejm (1928-1929). W 1939 został aresztowany przez Sowieców za działalność antyradziecką i skazany na karę śmierci, zamienioną na 10 lat łagrów. Został zwolniony w 1941. W tym samym roku wyjechał do Nairobi w Kenii. Por. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*, t. 1, s. 111.

⁵⁹⁷ Przed wybuchem II wojny światowej na obszarze II Rzeczypospolitej istniało kilka ordynacji arystokratycznej rodziny Skórzewskich. Była to ordynacja na Łabiszynie, ordynacja na Czerniejewie-Radomicach oraz ordynacja próchnicka. Majątki wchodzące w ich skład były niepodzielne i dziedziczone jedynie w linii męskiej. Funkcjonowały oficjalnie do 1945. Ordynację na Czerniejewie-Radomicach utworzył w 1846 Rajmund Skórzewski. Ordynację na Łabiszynie utworzył Leon Skórzewski dla adoptowanego syna Witolda Skórzewskiego. Ordynację próchnicką powołała w 1875 Emilia Skórzewska dla wnuka Zygmunta Potulickiego. W 1922 ordynatem na Łabiszynie oraz Czerniejewie-Radomicach posiadającym majątki ziemskie o powierzchni 18 870 ha był Zygmunt Włodzimierz Witold Skórzewski (1894-1974). To polski arystokrata, uczestnik powstania wielkopolskiego. W 1924 zamieszkał w pałacu w Czerniejewie. Po wybuchu II wojny światowej wszystkie jego majątki zostały skonfiskowane. Będąc we Francji organizował pomoc dla polskich żołnierzy w Hiszpanii, następnie działał we Włoszech. Skórzewski został aresztowany przez nazistów i w 1943 przewieziony do Berlina. Spędził kilka tygodni w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie. Następnie rodzina Skórzewskich wyjechała na Korsykę. Zmarł 10 V 1974 w Cardoso na Kostaryce i został pochowany na cmentarzu w Cervione. Zob. W. Roszkowski, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, „Przegląd Historyczny” 1983, t. 74, nr 2, s. 284.

⁵⁹⁸ W okresie dwudziestolecia międzywojennego głową rodu Czartoryskich w Polsce był Adam Ludwik Czartoryski (1872-1937). W 1897 został ordynatem sieniawskim, zaś od 1899 gołuchowskim. Jego majątki ziemskie obejmowały powierzchnię 22 900 ha. W ciągu swojego życia pełnił następujące funkcje: prezesa Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Towarzystwa Literacko-Artystycznego i Komitetu Plebiscytowego na Warmii i Mazurach, a także członka dożywotniego Towarzystwa Szkoły Ludowej. Po wybuchu I wojny światowej służył w armii austriackiej. Zmarł 26 VI 1937 i pochowano go w Sieniawie.

⁵⁹⁹ Wśród jednych z największych właścicieli ziemskich w okresie II Rzeczypospolitej wymienić można ród Lubomirskich. Jego przedstawicielami w tym okresie byli m.in.: Hubert Stanisław Władysław Lubomirski (1875-1939) – właściciel majątku o pow. 18 540 ha, w tym Aleksandria i Lubomirka Stara (Równe), Adam Lubomirski (1873-1940) – właściciel majątku o pow. 9 730 ha, Zdzisław Lubomirski (1865-1943) – właściciel majątku o pow. 7 560 ha, w tym Werba, Kohilno, Stefan Kazimierz Władysław Lubomirski (1899-1948) – właściciel majątku o pow. 5 530 ha, w tym Kruszyna (Radomsko). Zob. W. Roszkowski, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, s. 284, 286, 288, 291.

⁶⁰⁰ W okresie II Rzeczypospolitej do jednych z największych właścicieli ziemskich można było zaliczyć ród Potockich. Jego przedstawicielami w tym okresie byli m.in.: Adam Potocki – właściciel majątku o pow. 21 680 ha, w tym Krzeszowice (Chrzanów), Zator (Oświęcim), Henryk Potocki – właściciel majątku o pow. 6 850 ha, w tym Chrzastów (Włoszczowa), Koniecpol (Radomsko), Stanisław Potocki – właściciel majątku o pow. 6 050 ha, w tym Rymanów (Sanok), Józef Potocki – właściciel majątku o pow. 4 310 ha, w tym ordynacja Korzec, Storożów (Równe). Zob. W. Roszkowski, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, s. 284, 289-290, 294.

⁶⁰¹ Książę Janusz Franciszek Radziwiłł (1880-1967) – polski polityk. W latach 1901-1903 studiował nauki przyrodniczo-ekonomiczne w Wyższej Szkole Leśnictwa w Eberswalde w Niemczech. Po ich zakończeniu przejął majątek Szpanów koło Równego na Wołyniu. W 1905 nabył dobra w Nieborowie. Na okres I wojny światowej przypadają jego pierwsze kroki w polityce. Wiosną 1917 jako przedstawiciel polskiej ludności został wybrany do Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w Równem. Wkrótce, wobec zagrożenia życia ze strony bolszewików wyjechał z Rosji do Szwecji. Od 1918 zamieszkał w Warszawie i uczestniczył w polskim rządzie. W 1928 został posłem z listy BBWR. W okresie międzywojennym działał także na polu społecznym. Na początku II wojny światowej został aresztowany przez NKWD i po serii przesłuchań został w grudniu 1939 zwolniony. W czasie II wojny światowej nie uczestniczył w polskim podziemiu, działał w Radzie Głównej Opiekuńczej, udzielał pomocy interweniując u władz hitlerowskich w sprawach aresztowanych Polaków. Podczas powstania warszawskiego został aresztowany przez Niemców i wywieziony do Berlina. W październiku 1944 został wypuszczony i wrócił do Nieborowa. W styczniu 1945 został ponownie aresztowany przez Sowieców. Przebywał w areszcie i w sowieckim obozie do 1947 i we wrześniu tr. został przewieziony do Warszawy. Pozbawiony

majątku zamieszkał w dwupokojowym mieszkaniu. Obracał się w wąskim kręgu ludzi zaufanych, głównie arystokracji i inteligencji. Nie chciał wyjechać na Zachód, gdzie przebywały jego dzieci. Zmarł w 1967 i został pochowany na cmentarzu przy kościele oo. Bernardynów w Warszawie, a następnie w Wilanowie.

⁶⁰² Jan Wiktor (1890-1967) – polski pisarz. Pracował m.in. w „Gazecie Podhalańskiej” oraz w redakcji „Przyjaciela Ludu” w Krakowie (1923-1924). W 1929 wyjechał do Francji. W latach 1939-1940 przebywał w Szczawnicy. Później przez 5 lat uczestniczył w podziemnej działalności oświatowej. Wraz z Leonem Kruczkowskim współtworzył gazetę „Twórczość”. W latach 1945-1958 był m.in.: członkiem Krajowej Rady Narodowej (od 1945), posłem na Sejm (1952-1956), członkiem Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności (1958). Zmarł 17 II 1967 w Krakowie, został pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Zob. T. Kowalik-Gąska, *Jan Wiktor, literat z Radomyśla*, [Radomyśl] 2012.

⁶⁰³ „Rzeczpospolita” – dziennik wydawany w Warszawie w latach 1920-1931. Czasopismo to było w tym okresie organem Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego. Pierwszym fundatorem pisma był Ignacy Jan Paderewski, zaś kolejnym został Wojciech Korfanty (od 1924). Redaktorem naczelnym dziennika był Stanisław Stroński (1920-1924). Po 1926 osoby odpowiedzialne za redagowanie czasopisma znalazły się w opozycji w stosunku do Józefa Piłsudskiego. Ostatni numer dziennika ukazał się 31 XII 1931.

⁶⁰⁴ Władysław Studnicki-Gizbert (1867-1953) – polski polityk. W 1888 założył II Proletariat. W latach 1888-1896 został zesłany na Syberię za działalność socjalistyczną. Po powrocie zamieszkał w Petersburgu, a następnie w Warszawie. W 1897 wyjechał do Wiednia. Publikował w „Przedświcie” oraz „Tygodniku Lwowskim”. Od 1906 do 1908 wykładał w Towarzystwie Kursów Naukowych w Warszawie. W 1912 został członkiem zarządu Polskiego Skarbu Wojskowego. W 1918 został członkiem Rady Stanu. W latach 1919-1934 pełnił następujące funkcje: naczelnika Wydziału Statystycznego Cywilnego Zarządu Ziem Wschodnich (1919-1921), konsultanta w Ministerstwie Przemysłu i Handlu (1922-1926), konsultanta w MSZ (1928-1930), prowadzącego zajęcia w Instytucie Nauk Handlowo-Gospodarczych w Wilnie (1930-1934). Był zwolennikiem kolaboracji z III Rzeszą. Pomimo tego kilkakrotnie aresztowany przez gestapo (1940, 1941-1942). W 1944 udał się na Węgry, a później do Austrii. W kolejnych latach mieszkał w Rzymie (od 1945) oraz Londynie (od 1946). Zmarł 10 I 1953 w Londynie i został pochowany na cmentarzu St. Mary’s w Kensal Green.

⁶⁰⁵ Chodzi o „Tydzień Robotnika” – gazetę w języku polskim o tematyce socjalistyczno-robotniczej. Pismo było tygodnikiem ukazującym się w latach 1933-1939. Główna siedziba redakcji mieściła się w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Warszawie, przy ulicy Wareckiej 7. Pierwszym redaktorem naczelnym gazety był Adam Obarski (1933-1934), zaś kolejnym we wrześniu 1934 został Zygmunt Zaremba. Jako sekretarza redakcji wymieniano również Zbigniewa Mitznera. Wydawanie tej gazety podjęto ponownie już po II wojnie światowej w latach 1947-1948.

⁶⁰⁶ Leopold Skulski (1877-po 1939) – polski farmaceuta i polityk. W latach 1899-1901 pracował w aptece braci Kłossowskich w Zamościu. Następnie studiował farmację najpierw na Uniwersytecie Warszawskim (1901-1903), a później chemię w Technische Hochschule w Karlsruhe (1902-1906). Aktywnie działał w Warszawskim Towarzystwie Akcyjnym „Motor”. W Łodzi otworzył fabryki krochmalu, kolejno w 1912 oraz 1916. Jednocześnie rozpoczął aktywną działalność w Łódzkim Stowarzyszeniu Aptekarzy. W 1910 został prezesem łódzkiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, a w 1916 utworzył Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w tym mieście. W 1915 znalazł się w Lidze Narodowej. Był redaktorem czasopisma „Zjednoczenie Narodowe”. W latach 1917-1919 pełnił funkcję nadburmistrza miasta Łodzi. W latach 1918-1921 był m.in.: członkiem zarządu stowarzyszenia Polski Związek Pracy (1918), prezesem Rady Ministrów (1919-1920), prezesem klubu Narodowego Zjednoczenia Ludowego (1919-1922), ministrem spraw wewnętrznych (1920-1921). W latach 1923-1928 związany z PSL „Piast”. W 1937 był związany z Obozem Zjednoczenia Narodowego. W latach 1923-1936 był przewodniczącym rady nadzorczej firmy Polskie Radio Sp. z o.o. W 1939 został aresztowany przez NKWD. Dokładna data śmierci nieznana. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, dok. 2, s. 77; *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*, t. 1, s. 66-67.

⁶⁰⁷ Dmytro Welykanowycz (1884-1945) – ukraiński polityk. Pracował jako kierownik szkoły powszechnej we Lwowie. Był członkiem Komitetu Centralnego UNDO oraz twórcą Związku Nauczycielstwa Ukraińskiego. W latach 1928-1939 był posłem na Sejm RP (4 kolejnych kadencji). Jednocześnie od 1938 do 1939 sprawował funkcję sekretarza Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. W 1940 został deportowany do Kazachstanu. 25 XII 1944 aresztowany przez NKWD, następnie 7 IV 1945 skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Zob. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*, t. 2, s. 466.

⁶⁰⁸ „Діло” (Dilo) – gazeta w języku ukraińskim wydawana we Lwowie, z przerwami w latach 1880-1939. Jej kolejnymi redaktorami naczelnymi byli: Wołodmyr Barwinski (1880-1883), Antin Horbaczewski (1883-1884), Iwan Belej (1884-1902), Jewhen Łewycki (1902-1906), przy współpracy Ołeksander Borkowski (1896-1911), Wasyl Panajko (1912-1918), Wiaczesław Budzynowski (1914-1915), Dmytro Łewycki (1923-1925), Wołodmyr Ochrymowycz oraz Fed’ Fedorciw (1925-1927), Wasyl Mudry (1927-1939). W latach 1936-1939 w czasie pełnienia przez Mudrego obowiązków wicemarszałka Sejmu RP funkcję redaktora naczelnego faktycznie sprawowało kolegium: Iwan Kedryn-Rudnycki, Iwan Nimczuk i Wołodmyr Kuźmowycz. Iwan Kedryn-Rudnycki był w latach 1937-1939 szefem działu politycznego „Diła”. Ostatni numer „Diła” ukazał się 6 IX 1939. Zob. І. Кедрин-Рудницький, *Діло*, [w:] *Енциклопедія українознавства*, t. 2, Львів 2000, s. 521-522.

⁶⁰⁹ „Kurier Poranny” – gazeta polska o tematyce informacyjno-publicystycznej wydawana w Warszawie w latach 1877-1939. Siedziba jej redakcji znajdowała się na ul. Marszałkowskiej 148. Właścicielem tej gazety był Feliks Fryze. Zakupił on w 1877 dziennik teatralny „Antrakt” (redaktorzy Jan Mieczkowski, Aleksander Niewiarowski), a następnie zmienił jego nazwę na „Kurier Poranny”. W okresie dwudziestolecia międzywojennego na łamach tej gazety przedstawiano poglądy reprezentowane przez obóz polityczny skupiający się wokół osoby Józefa Piłsudskiego. Na łamach „Kuriera Porannego” aktywną działalność publicystyczną prowadził m.in. polski polityk i działacz POW Bogusław Miedziński (1891-1972).

⁶¹⁰ Partia Pracy (ang. Labour Party, potocznie laburzyści (czyt. lejburzyści)) – brytyjska partia polityczna. Została utworzona w 1900 jako parlamentarna reprezentacja związków zawodowych z połączenia trzech innych partii: Niezależnej Partii Pracy, Towarzystwa Fabiańskiego oraz Federacji Socjaldemokratycznej. Na początku nosiła nazwę Komitet Przedstawicielstwa Robotniczego (Labour Representation Committee), a od 1906 Partia Pracy. Wchodziła w skład rządu mniejszościowego Jamesa Ramsaya MacDonalda (1924, 1929-1935). W okresie II wojny światowej partia wspierała uczestnictwo Wielkiej Brytanii w koalicji antyhitlerowskiej. Przyłączyli się do rządu jedności narodowej wraz z Partią Konserwatywną oraz Liberalną.

⁶¹¹ Arthur Henderson (1863-1935) – brytyjski polityk. W młodości pracował w fabryce lokomotyw (1875-1880), a następnie w odlewni metalu (1880-1884). Od 1892 w Iron Founders Union. W 1903 wybrany do Izby Gmin. W latach 1904-1934 był związany z LRC (od 1906 Partią Pracy). Był kolejno jej: skarbnikiem (1904-1908), liderem (1908-1910, 1914-1918, 1931-1932), sekretarzem generalnym (1912-1934). Od 1915 przewodniczący Rady Edukacji. W latach 1916-1917 otrzymał stanowisko ministra bez teki. Od 1919 do 1923 pełnił funkcję głównego whipa (członek partii politycznej) Partii Pracy. W latach 1924-1931 sprawował następujące funkcje: ministra spraw wewnętrznych (1924-1929) oraz ministra spraw zagranicznych (1929-1931). W 1934 otrzymał pokojową nagrodę Nobla.

⁶¹² „Ilustrowany Kurier Codzienny” – pierwszy ogólnopolski dziennik o tematyce polityczno-informacyjnej, wydawany w Krakowie w latach 1910-1939. Jego wydawcą i zarazem redaktorem naczelnym był Marian Dąbrowski (1878-1958). Dziennik publikowano w średnim nakładzie około 250 000 egzemplarzy. W latach 1924-1939 ukazywały się dodatki do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”: „Kurier Literacko-Naukowy” (1924-1939), „Kurier Kobiety” (1927-1939). Po wybuchu II wojny światowej zaprzestano wydawania dziennika i nigdy później już go nie wznowiono. 27 X 1939 zaczął ukazywać się „Goniec Krakowski”.

⁶¹³ Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Strzelec” – polska organizacja mająca charakter paramilitarny istniejąca w latach 1910-1922. Została założona w 1910 w Krakowie przez Eugeniusza Kiernika (1877-1921). Władzę w organizacji sprawował Zarząd Główny (zwoływał Walne Zgromadzenie) na czele z prezesem. Ponadto istotne znaczenie miało jeszcze Walne Zgromadzenie (uchwalenie budżetu, wybór nowych władz – Zarządu, Sądu, Komisji Rewizyjnej), Komisja Rewizyjna (organ kontroli), Sąd Towarzystwa (sąd rozpatrywał zgodność działań członków organizacji z przepisami statutowymi). W miejscowościach, w których było minimum 8 członków tej organizacji tworzono Oddziały Terenowe Towarzystwa „Strzelec”. W chwili rozpoczęcia działań zbrojnych I wojny światowej wszyscy członkowie „Strzelca” oraz „Związku Strzeleckiego” zostali zmobilizowani. W 1914 weszli w skład Legionów Polskich.

⁶¹⁴ Prawdopodobnie chodzi o miasto Stołpce (biał. Стоўбцы) – obecnie miasto na terenie Białorusi, w rejonie stołpeckim, obwodzie mińskim. W 1939 w granicach II Rzeczypospolitej, w gminie Stołpce, powiecie Stołpce, województwie nowogródzkim.

⁶¹⁵ Nowogródek (biał. Навагрудак) – obecnie miasto na terenie Białorusi, w rejonie nowogródzkim, obwodzie grodzieńskim. W 1939 w granicach II Rzeczypospolitej, w gminie Nowogródek, powiecie Nowogródek, województwie nowogródzkim.

⁶¹⁶ Mołodeczno (biał. Маладзечна) – obecnie miasto na terenie Białorusi, w rejonie mołodeckim, obwodzie mińskim. W 1939 w granicach II Rzeczypospolitej, w gminie Mołodeczno, powiecie Mołodeczno, województwie wileńskim.

⁶¹⁷ Jemieljan Jarosławski, wł. Miniej Gubelman (1878-1943) – historyk, radziecki polityk żydowskiego pochodzenia. W 1898 wstąpił do SDPRR. Od 1899 do 1901 służył w armii rosyjskiej. W latach 1903-1907 był kilkakrotnie aresztowany. W 1908 otrzymał wyrok 7 lat katorgi, zmniejszony następnie do 5 lat. W latach 1913-1917 przebywał w Jakucku. W latach 1919-1939 sprawował następujące funkcje: przewodniczącego permskiego gubernialnego komitetu RKP(b) (z przerwami 1919-1921), członka Syberyjskiego Biura KC RKP(b) (1921-1923), członka KC RKP(b) (1921-1923), członka Centralnej Komisji Kontrolnej RKP(b) (1923-1934), członka Kolegium Partyjnego Centralnej Komisji Kontrolnej RKP(b)/WKP(b) (1924-1934), członka Biura i sekretarz Komisji Kontroli Partyjnej przy KC WKP(b) (1934-1939). Od 1939 został kierownikiem katedry historii Wyższej Szkoły Partyjnej przy KC WKP(b). Kierował grupą lektorską KC WKP(b) specjalizującą się w wychowaniu ateistycznym; założyciel i przewodniczący Związku Wojujących Bezbożników. Członek Rady Najwyższej ZSRR i Akademii Nauk ZSRR. Autor wielu prac z historii KPZR. Był również członkiem kolegium redakcyjnego następujących gazet: „Istoriczeski Żurnal”, „Prawda”, „Bolszewik”, „Istoryk-Marksist”. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. I, Przemyśl 1998 (popr.), s. 242, 258; *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, dok. 2, s. 82.

⁶¹⁸ „Правда” (Prawda) – gazeta, której wydawanie zainicjował Włodzimierz Lenin, będąca głównym organem prasowym Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Pierwszy jej numer ukazał się 22 kwietnia (5 maja) 1912. W 1914 na czele gazety stanął na krótko Lew Kamieniew (1883-1936). W 1917 gazetę wydawano w Piotrogradzie, zaś pod koniec roku (po rewolucji październikowej) jej siedzibę przeniesiono do Moskwy. Główne hasło propagandowe widoczne na jej winiecie brzmiało: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się”. W latach 1918-1929 redaktorem „Prawdy” był Nikołaj Bucharin (1888-1938). Wśród innych jej redaktorów do 1945 wymienić można m.in.: Michaiła Olmńskiego (1863-1933), Maksimiliana Sawieljewa (1884-1939), Haraldsa Krūmiņa (1894-1943), Lwa Mechlisa (1899-1953) czy też Piotra Pospielowa (1898-1979). Wieloletnim członkiem kolegium redakcyjnego oraz autorem opublikowanych w niej artykułów był również Jemieljan Jarosławski (1878-1943).

⁶¹⁹ „Słowo Żołnierza” – bezpłatna, propagandowa gazeta codzienna Wydziału Politycznego Frontu Ukraińskiego. Ukazywała się krótko, od 17 do 27 IX 1939. Jej redaktorem był Józef Mańkowski. Gazeta przeznaczona była dla ludności cywilnej oraz do rozpowszechniania wśród polskich żołnierzy. Od 27 IX 1939 ukazywała się najpierw w Tarnopolu, a następnie we Lwowie pod nazwą „Czerwony Sztandar”. Zob. J. Daszkiewicz, *Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: zarys historyczno-bibliograficzny*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, t. 5, z. 2, s. 107-108.

⁶²⁰ Podobny dokument dotyczący reakcji ludności na wstąpienie wojsk ZSRR na terytorium II RP skierowany do Nikity Chruszczowa z 26 września 1939 został opublikowany w *Wołyn „za pierwszych Sowietów”*, t. I, s. 50-56.

⁶²¹ RKKa – Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona (ros.: Рабоче-крестьянская Красная Армия – РККА).

⁶²² Januszpol (ukr. Янушпіль) – miasto w obwodzie żytomierskim. Od 1946 Iwanopil (ukr. Івано́піль).

⁶²³ Chrystyniwka (ukr. Христинівка) – wieś w rejonie narodyckim w obwodzie żytomierskim.

⁶²⁴ Rejon nowomyrhorodzki znajduje się w obwodzie kirowohradzkim.

⁶²⁵ Rejon potijewski istniał w latach 1923-1959 w obwodzie żytomierskim.

⁶²⁶ WLKZM, Komsomoł – Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży (ros.: Всесоюзный ленинский коммунистический союз молодежи – ВЛКСМ, Комсомол).

⁶²⁷ Obecnie Dniepr (ukr. Дніпро) – miasto w środkowo-wschodniej części Ukrainy. W latach 1926-2016 Dniepropietrowsk.

⁶²⁸ Rejon rowieniecki od 1937 w składzie obwodu woroszyłowhradzkiego (od 1990 ługański). Siedziba rejonu miasto Roweńki (ukr. Ровеньки).

⁶²⁹ Maksim Litwinow (1876-1951) – polityk, dyplomata radziecki. Od 1898 w SDPRR. Od 1907 prowadził działalność polityczną w Wielkiej Brytanii. W 1917 rozpoczął służbę w dyplomacji radzieckiej, w 1918 internowany do Moskwy. Od 1921 do 1930 pełnił funkcję wicekomisarza spraw zagranicznych RFSRR i ZSRR. W latach 1930-1939 pełnił urząd kierownika Ludowego Komisarjatu Spraw Zagranicznych ZSRR. W latach 1934-1941 był członkiem Komitetu Centralnego WKP(b). Od 1941 do 1943 pełnił urząd ambasadora ZSRR w USA.

⁶³⁰ Obecnie Ługańsk (ukr. Луганськ) – miasto na wschodzie Ukrainy, leży w Donieckim Zagłębiu Węglowym. W latach 1935-1958 i 1970-1991 nosiło nazwę Woroszyłowhrad.

⁶³¹ Obecnie Donieck (ukr. Донецьк) – miasto na wschodzie Ukrainy. W latach 1924-1961 nosiło nazwę Stalino.

⁶³² Nikołaj Gorlinski (1907-1965) – funkcjonariusz radzieckich służb specjalnych. Od 1931 członek WKP(b). Od 1936 porucznik bezpieczeństwa państwowego. W latach 1938-1940 zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRR. W 1941 szef Zarządu 3. NKGB ZSRR, a w latach 1941-1942 szef Zarządu 3. NKWD ZSRR. W 1945 mianowany generałem porucznikiem. W latach 1953-1954 szef Zarządu 5. MSW ZSRR. W 1954 zwolniony ze służby, 2 lata później wykluczony z partii. Zob. *Wołyn za „pierwszych Sowietów”*..., t. I, II, III, passim.

⁶³³ Niniejszy dokument w języku oryginału był wydrukowany w publikacji pt. *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України*, red. В. Даниленко, С. Кокін, Київ 2009, s. 1045-1048.

⁶³⁴ Instytut Medyczny w Winnicy.

⁶³⁵ Rejon piszczański – jednostka administracyjna w składzie obwodu winnickiego.

⁶³⁶ Rejon berszadzki – jednostka administracyjna w składzie obwodu winnickiego.

⁶³⁷ Wukoopsiłka – Wszechukraiński Związek Spółdzielczych Stowarzyszeń Spożywczych (ukr.: Всеукраїнська спілка споживчих кооперативних товариств – Вукоопспілка).

⁶³⁸ Georg de Metz (1861-1947) – ukraiński fizyk, od 1887 asystent fizyki w Odessie. Od 1892 profesor zwyczajny, od 1896 profesor zwyczajny, a następnie kierownik Katedry Fizyki Uniwersytetu Kijowskiego. Od 1898 również kierownik Katedry Fizyki nowoutworzonej Politechniki Kijowskiej. Jego zainteresowania naukowe to: efekty promieni katodowych i rentgenowskich oraz pojemność elektryczna ludzkiego ciała.

⁶³⁹ Armand Călinescu (1893-1939) – rumuński polityk. Był członkiem Narodowej Partii Chłopskiej. W latach 1926-1937 zasiadał w rumuńskiej Izbie Deputowanych. Był przeciwnikiem pronazistowskich ruchów w Rumunii. Od 1937 minister spraw wewnętrznych. W 1938 został jednym z założycieli Frontu Narodowego Zjednoczenia. W 1939 sprawował funkcje ministra zdrowia i edukacji, a następnie premiera Rumunii. Został zamordowany w Bukareszcie przez członka Żelaznej Gwardii.

⁶⁴⁰ Niniejszy dokument w języku oryginału był wydrukowany w publikacji pt. *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. ...*, s. 1054-1058.

⁶⁴¹ CES – Centralna Elektrociepłownia (ros.: Центральная электростанция – ЦЭС).

⁶⁴² Uwarówka (ukr. Уварівка) – obecnie Loniwka (ukr. Льонівка) w rejonie emilczyńskim w obwodzie żytomierskim.

⁶⁴³ Abramok (ukr. Абрамок) – wieś w rejonie nowogrodzkim w obwodzie żytomierskim.

⁶⁴⁴ Gorkoptorg, skrócona forma Gorkop – Zarząd Miejskich Przedsiębiorstw Handlowych (ros.: Городское управление торговыми предприятиями – Горкоопторг).

⁶⁴⁵ Narkomziem – Ludowy Komisariat Rolnictwa (ros.: Народный комиссариат земледелия – Наркомзем).

⁶⁴⁶ Strojtriest – Przedsiębiorstwo budowlane (ros.: Строительный трест – Стройтрест).

⁶⁴⁷ Neiheim (ukr. Нейгейм, niem. Neuheim) – obecnie wieś Nowosiłka (ukr. Новосілка) w rejonie welykonowosiłkowskim w obwodzie donieckim.

⁶⁴⁸ Tak w dokumencie.

⁶⁴⁹ Ówczesna siedziba rejonu – miasto Krasnodon (ukr. Краснодон), od 2016 Sorokyne (ukr. Сорокине) w rejonie dożańskim w obwodzie ługańskim.

⁶⁵⁰ Obecnie wieś znajduje się w rejonie radomyskim w obwodzie żytomierskim.

⁶⁵¹ Rejon nowojdarski – jednostka administracyjna w składzie obwodu ługańskiego.

⁶⁵² Dobre (ukr. Добре) – obecnie w rejonie basztańskim w obwodzie mikołajowskim.

⁶⁵³ PWO – Obrona Przeciwlotnicza (ros.: Противовоздушная оборона – ПВО).

⁶⁵⁴ Jastrubińce (ukr. Яструбинці) – obecnie w rejonie hajsyńskim w obwodzie winnickim.

⁶⁵⁵ Niniejszy dokument w języku oryginału był wydrukowany w publikacji pt. *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. ...*, s. 1062-1064.

⁶⁵⁶ Wasyl Bożenko (1867, 1869 lub 1871 – 1919) – ukraiński działacz rewolucyjny, uczestnik wojny rosyjsko-japońskiej. W latach 1907-1910 przebywał w więzieniu za działalność rewolucyjną. Od 1915 pracował w zakładach stolarskich w Kijowie. Od 1917 w partii bolszewickiej, należał również do Kijowskiej Rady Delegatów Robotniczych. W 1918 został dowódcą Pułku Taraszczańskiego, który wszedł w skład 1 Ukraińskiej Dywizji Radzieckiej. Uczestniczył w interwencji radzieckiej na Ukrainie. Zmarł w 1919 i został pochowany w Żytomierzu.

⁶⁵⁷ Nikołaj Szczors (1895-1919) – oficer armii carskiej, dowódca pułku, brygady i dywizji Armii Czerwonej, jeden z najbardziej znanych dowódców wojny domowej. W 1914 ukończył wojskową szkołę felcerską w Kijowie. Po wybuchu I wojny światowej wysłany na front północno-zachodni jako sanitariusz w jednostce artyleryjskiej. W 1915 przyjęty do służby czynnej, wysłany w styczniu 1916 do Wileńskiej Szkoły Wojskowej. Po jej ukończeniu służył w 335. Pułku Piechoty 84. Dywizji Piechoty na froncie południowo-zachodnim. W maju 1917 chory na gruźlicę został wysłany na leczenie do Symferopola. Po powrocie w rodzinne strony, w marcu 1918 utworzył we wsi Semeniwka (obecnie w obwodzie czernihowskim, Ukraina) oddział partyzancki walczący z niemieckim wojskiem okupacyjnym. W maju oddział wycofał się do Rosji Radzieckiej, gdzie podporządkował się bolszewikom. Przebywając w Moskwie starał się rozpocząć studia medyczne na Uniwersytecie Moskiewskim, jednak we wrześniu został mianowany dowódcą 1. Pułku im. Bohuna 1. Ukraińskiej Dywizji Radzieckiej, który sam formował wspólnie z polskim rewolucjonistą Kazimierzem Kwiatkiem. Miesiąc później został przeniesiony na stanowisko dowódcy II Brygady tej dywizji. Brał udział w walkach o Kijów, którego komendantem został po jego zdobyciu, w lutym 1919, we wczesnej fazie interwencji Armii Czerwonej na Ukrainie. 6 III 1919 mianowany dowódcą 1. Ukraińskiej Dywizji Radzieckiej, z którą walczył przeciwko Armii Czynnej URL i Wojsku Polskiemu. 15 sierpnia objął dowództwo nad 44. Dywizją Strzelców, z którą walczył przeciwko białej Armii Ochotniczej. Zginął koło wsi Biłoszczyce k. Korostenia, nazwanej później Szczorsiwką, w niewyjaśnionych do dziś okolicznościach, w walce z 7. Brygadą Ukraińskiej Armii Halickiej. Pochowany został we wrześniu 1919 na prawosławnym cmentarzu w Samarze, 10 VII 1949 jego szczątki zostały ekshumowane ze zniszczonego cmentarza i przeniesione na cmentarz miejski.

⁶⁵⁸ Darnica – obecnie dzielnica Kijowa, w 1939 wieś.

⁶⁵⁹ UGB – Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego (ros.: Управление государственной безопасности – УГБ).

⁶⁶⁰ Budowa nr 1 Ludowego Komisariatu Szlaków Komunikacyjnych ZSRR (ros.: Строительство № 1 НКПС СССР) – budowa tajnych tuneli kolejowych pod Dnieprem w Kijowie. Budowę prowadzono w latach 1938-1941, oddanie do użytku zaplanowano na 1944. Pomysł budowy tuneli był spowodowany koniecznością wojenną – dwa mosty kolejowe łączące brzegi Dniepru podczas wojny mogły zostać zniszczone przez samoloty, co spowodowałoby przerwę w dostawach amunicji i posiłków dla jednostek broniących Kijowa. Pod dnem rzeki położono dwa tunele: Północny oraz Południowy. Budowa była tajna. Pracowały na niej jednostki inżynieryjne Armii Czerwonej i pracownicy Trustu Hydroszljachbud (ukr. Трест „Гидрошляхбуд”) (ok. 20 tys. osób). Ze względu na tajność budowy, była ona prowadzona w kilku miejscach jednocześnie, budowane obiekty nazywano „Tytułami” (ros. Титулы). Po rozpoczęciu II wojny światowej kontynuację budowy nr 1 Ludowego Komisariatu Szlaków Komunikacyjnych, jak wskazano w dokumentach, uznano za bezcelową.

⁶⁶¹ ТЕС – Elektrociepłownia (ros.: Теплоэлектроцентральный – ТЭЦ).

- ⁶⁶² Ołeksandriwska Słobidka (ukr. Олександрівська слобідка) – powstała jako osada robotnicza na początku XX w. (pierwsza wzmianka w 1906). W 1923 została przyłączona do Kijowa. W 1938 weszła do składu nowo utworzonego rejonu żelazniczego w Kijowie, a od 2002 jest częścią rejonu sołomiańskiego.
- ⁶⁶³ Wita Łytowska (ukr. Віта Литовська) (1946-2018 – Czapażiwka) – dawna wieś położona niedaleko od Kijowa. Od 1957 wchodzi w skład Kijowa.
- ⁶⁶⁴ Transtorgpit – Trust Usług Gastronomicznych Transportu Kolejowego (ros.: Трест по торговле и столовым железной дороги – Трансторгпит).
- ⁶⁶⁵ Czerwony chutir (ukr. Червоний хутір) – współczesna nazwa znana jest od początku XX wieku. Od 1923 jest częścią Kijowa. Obecnie znajduje się w rejonie darnyckim w Kijowie.
- ⁶⁶⁶ Darnycia (ukr. Дарниця) – obecnie lewobrzeżna część Kijowa. Od 1927 wchodzi w skład Kijowa.
- ⁶⁶⁷ Biessendorf, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, Przemyśl 2022, s. 45.
- ⁶⁶⁸ Obkom – Komitet Obwodowy (ros.: Областной комитет – Обком).
- ⁶⁶⁹ Gorkom – Komitet Miejski (ros.: Городской комитет – Горком).
- ⁶⁷⁰ Gorrajoddzielenije – Miejski Oddział Rejonowy (ros.: Городское районное отделение – Горрайотделение).
- ⁶⁷¹ RPK – Rejonowy Komitet Partyjny (ros.: Районный партийный комитет – РПК).
- ⁶⁷² Tak w dokumencie.
- ⁶⁷³ Ze’ew Żabotyński (1880-1940) – żydowski lider syjonistyczny, dziennikarz i pisarz, założyciel Legionu Żydowskiego walczącego w czasie I wojny światowej. W latach 30. ostrzegał Żydów przed agresją ze strony Niemców.
- ⁶⁷⁴ Bund – Powszechny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji (ros.: Всеобщий еврейский рабочий союз в Литве, Польше и России – БУНД).
- ⁶⁷⁵ Niniejszy dokument w języku oryginału był wydrukowany w publikacji pt. *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. ...*, s. 274-278.
- ⁶⁷⁶ Tiertysznik, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁷⁷ Lewin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁷⁸ ROM – Rejonowy Oddział Milicji (ros.: Районное отделение милиции – РОМ).
- ⁶⁷⁹ Rajpotriebsojuz – Rejonowy Związek Stowarzyszeń Spożywczych (ros.: Районный союз потребительских обществ – Райпотребсоюз).
- ⁶⁸⁰ RWK – Rejonowy Komisariat Wojskowy (ros.: Районный военный комиссариат – РВК).
- ⁶⁸¹ Dokumenty dotyczące Józefa Litwinowa publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, passim.
- ⁶⁸² Chutor Mychajliwski (ukr. Хутір-Михайлівський) do 1962, obecnie miasto Družba (ukr. Дружба) w obwodzie sumskim.
- ⁶⁸³ Sergo Ordżonikidze (1886-1937) – sowiecki działacz partyjny i państwowy. Od 1912 do 1917 był członkiem Komitetu Centralnego SDPRR(b). W latach 1921-1937 pełnił następujące funkcje: członka Komitetu Centralnego RKP(b) i WKP(b) (1921-1927), przewodniczącego Centralnej Komisji Kontroli WKP(b) (1927-1930), członka KC i członka Biura Politycznego KC WKP(b), komisarza ludowego przemysłu ciężkiego ZSRR (1930-1937).
- ⁶⁸⁴ Brakorób – niesumienny pracownik produkujący braki.
- ⁶⁸⁵ Diemin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, s. 143; t. III, wg indeksu.
- ⁶⁸⁶ Powyżej w języku rosyjskim „Litwinow”.
- ⁶⁸⁷ Juwel, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁸⁸ Robkop – kooperacja robotnicza (ukr.: Робітнича кооперація – Робкоп).
- ⁶⁸⁹ Od nazwy miejscowości Jurasiwka (ukr. Юрасівка) – obecnie część miasta Družba (ukr. Дружба), centrum rejonowego w obwodzie sumskim.
- ⁶⁹⁰ KWP – Kasa Wzajemnej Pomocy (ros.: Касса взаимопомощи – КВП).
- ⁶⁹¹ Powyżej w języku ukraińskim „Podopryhor”.
- ⁶⁹² Triepaczenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, s. 142.
- ⁶⁹³ Gorowa, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁹⁴ Rajkom – Komitet Rejonowy (ros.: Районный комитет – Райком).
- ⁶⁹⁵ Stacja Zernowe – obecnie stacja kolejowa konotopskiej terytorialnej dyrekcji przewozów kolejowych Kolei Południowo-Zachodniej Ukrainy. Znajduje się w obwodzie sumskim.
- ⁶⁹⁶ Klimienko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁹⁷ Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁹⁸ Gonczarow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁶⁹⁹ Łuczinski, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁰⁰ Jeriemin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, s. wg indeksu.
- ⁷⁰¹ Natiagajlenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁰² Woroszin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁰³ Biłycia (ukr. Білиця) – obecnie wieś w rejonie szostkińskim w obwodzie sumskim.

- ⁷⁰⁴ Zagotzierno – Państwowy Urząd Zbożowy, zajmujący się wykonywaniem zobowiązań dotyczących dostarczenia zboża państwu: robienia zapasów, przyjmowania, przechowywania i podziału zboża (ros.: Всесоюзная контора по заготовкам и сбыту зерна – Заготзерно).
- ⁷⁰⁵ Kozlitina, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁰⁶ ИТЛ – Поправczy Obóz Pracy (ros.: Исправительно-трудовой лагерь – ИТЛ).
- ⁷⁰⁷ РО – Oddział Rejonowy (ros.: Районный отдел – РО).
- ⁷⁰⁸ Masłak, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁰⁹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Babarika, Babarikin, Babarykin”. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹⁰ Dworniczenko Iwan, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹¹ Dworniczenko Grigorij, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹² Niemcew-Kowalew, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹³ Riepin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹⁴ Dienisienko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹⁵ Mirosznizenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷¹⁶ КРК – Kodeks Postępowania Karnego (ros.: Уголовно-процессуальный кодекс – УПК).
- ⁷¹⁷ Grigorienko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, II, III wg indeksu.
- ⁷¹⁸ Czepyżenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, s. 247.
- ⁷¹⁹ Wyżej „Iwicki”.
- ⁷²⁰ Sicherheitsdienst des Reichsführers SS (SD, pol. Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS) – organ wywiadu, kontrwywiadu i służby bezpieczeństwa SS, działający w III Rzeszy w latach 1931-1945.
- ⁷²¹ Tak w dokumencie.
- ⁷²² Wybli (ukr. Виблі) – wieś obecnie w rejonie kułykiwskim obwodzie czernihowskim.
- ⁷²³ Tak w dokumencie.
- ⁷²⁴ КОВ – Kijowski Okręg Wojskowy (ros.: Киевский военный округ – КВО).
- ⁷²⁵ Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, s. 104.
- ⁷²⁶ FZU – Przyzakładowa szkoła zawodowa (ukr.: Школа фабрично-заводського учнівства – ФЗУ).
- ⁷²⁷ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Błochin”.
- ⁷²⁸ Antonow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, s. 227.
- ⁷²⁹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Wierpochowski”.
- ⁷³⁰ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Stanisławowicz”.
- ⁷³¹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Cimadanow”.
- ⁷³² W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Cimadanow”, „Czemodanow”.
- ⁷³³ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Błochin”.
- ⁷³⁴ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Sitniuk”.
- ⁷³⁵ КРЗ – Cela aresztu tymczasowego (ros.: Камера предварительного заключения – КРЗ).
- ⁷³⁶ Rajwojenkomat – Rejonowy Komisariat Wojskowy (ros.: Районный военный комиссариат – Райвоенкомат).
- ⁷³⁷ Wojenkomat – Komisariat Wojskowy (ros.: Военный комиссариат – Военкомат).
- ⁷³⁸ Kasatkin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, s. 230.
- ⁷³⁹ W protokołach przesłuchań aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴⁰ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴¹ Powinno być „Wierpachowska”.
- ⁷⁴² Powinno być „Wierpachowska”.
- ⁷⁴³ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴⁴ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴⁵ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Cimadanow”.
- ⁷⁴⁶ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴⁷ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Cimadanow”, „Czemodanow”.
- ⁷⁴⁸ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.
- ⁷⁴⁹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Cimadanow”.
- ⁷⁵⁰ Władimir Iwanow (1909-1966) – funkcjonariusz radzieckiego aparatu represji. Ur. w Kozłowie guberni tambowskiej. W 1926 wstąpił do Komsomołu. Ukończył studia w Leningradzie, a następnie rozpoczął pracę w Moskwie w zawodzie inżyniera. W 1938 został funkcjonariuszem NKWD. W latach 1938-1939 był śledczym w Wydziale 2. Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego NKWD. Od 1939 szef Sekretariatu Kolegium Specjalnego Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych. Podobną funkcję sprawował przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Państwowego. Na emeryturze od 1953. Zmarł w 1966.
- ⁷⁵¹ Tak w dokumencie.
- ⁷⁵² W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Florianowna”.
- ⁷⁵³ W innych dokumentach „miasto” lub „miasteczko”.
- ⁷⁵⁴ Aresztowany podpisywał się jako „Wierpachowski”.

⁷⁵⁵ We wszystkich dokumentach dotyczących tej sprawy nazwisko to zapisywano jako „Morienis”, ale sama przesłuchiwana podpisywała się jako „Moriejnis”.

⁷⁵⁶ Powinno być „Moriejnis”.

⁷⁵⁷ Powinno być „Wonikowski”. Dokumenty dotyczące Zygmunta Wonikowskiego publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, s. 222-232.

⁷⁵⁸ Powinno być „Wonikowski”.

⁷⁵⁹ Powinno być „Moriejnis”.

⁷⁶⁰ Powinno być „Wonikowski”.

⁷⁶¹ Powinno być „Wonikowski”.

⁷⁶² Krasnosiółka (ukr. Красноси́лка) – obecnie wieś w rejonie berszadzkiem w obwodzie winnickim.

⁷⁶³ RK – Robotniczo-Chłopska (ros.: Рабоче-Крестьянская – РК).

⁷⁶⁴ Wojentorg – Handel wojskowy (ros.: Военная торговля – Военторг).

⁷⁶⁵ WUS – Ewidencyjna Specjalność Wojskowa (ros.: Военно-учётная специальность – ВУС).

⁷⁶⁶ ITR – Pracownik inżynierjno-techniczny (ros.: Инженерно-технический работник – ИТР).

⁷⁶⁷ Powinno być „Moriejnis”.

⁷⁶⁸ Związek Patriotów Polskich – związek polityczny założony 9 VI 1943 w Moskwie i działający do sierpnia 1946. Jego założycielami była grupa polskich komunistów działających na terenie ZSRR z Wandą Wasilewską na czele. W skład zarządu wchodził również: Zygmunt Berling, Stefan Jędrychowski, Stanisław Skrzyszewski, Włodzimierz Sokorski. ZPP popierał politykę J. Stalina, a jednym z jego celów była pomoc w przejściu władzy w Polsce przez komunistów. Ponadto prowadził działalność propagandową oraz kulturalno-oświatową wśród ludności polskiej zamieszkującej tereny ZSRR m.in. wydawał podręczniki do nauki języka polskiego, czy też polskie chóry. Ponadto prowadził działalność społeczną: sierocińce, domy starców oraz inwalidów. Jego organem prasowym był ukazujący się w Moskwie tygodnik „Wolna Polska”.

⁷⁶⁹ RKL – Rada Komisarzy Ludowych (ros.: Совет народных комиссаров – СНК).

⁷⁷⁰ Oblispolkom – Obwodowy Komitet Wykonawczy (ros.: Областной исполнительный комитет – Облсполком).

⁷⁷¹ Arsienij Zwieriew (1900-1969) – radziecki polityk. Od 1919 członek RKP(b), w latach 1923-1937 na kierowniczych stanowiskach w aparacie partyjnym i państwowym, w 1937 zastępca ludowego komisarza, w latach 1938-1948 komisarz, następnie minister finansów ZSRR, w latach 1961-1969 prof. Wszechzwiązkowego Zaocznego Instytutu Finansowego.

⁷⁷² W wyniku rozporządzeń RKL ZSRR z dnia 5 kwietnia oraz 11 lipca 1944 przesiedlono ogółem 60 tys. ludności polskiej z północnych rejonów Związku Radzieckiego, w tym 15 tys. osób z Komi ASRR do południowych regionów ZSRR.

⁷⁷³ Jakow Czadajew (1904-1985) – radziecki polityk. W latach 1919-1920 był sekretarzem Omutniskiego Okręgowego Komitetu Komsomołu. Od 1923 do 1930 był instruktorem, kierownikiem wydziału organizacyjnego, następnie członkiem zarządu obwodowej rady spółdzielni spożywców w Republice Udmurckiej. Od 1929 członek WKP(b). W latach 1930-1939 sprawował funkcje: członka prezydium i zastępcy przewodniczącego obwodowej komisji planowania Udmurckiej ASRR (1930-1932), starszego ekonomisty Państwowej Komisji Planowania (Gospłanu) przy RKL ZSRR (1933), zastępcy przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania przy RKL ZSRR (1937), a następnie przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania przy RKL ZSRR (1938-1939). W okresie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu był kolejno: zastępcą przewodniczącego RKL RFSRR (1939), zastępcą przewodniczącego Komisji Kontroli Radzieckiej przy RKL ZSRR (1939-1940), zarządzającym sprawami RKL / Rady Ministrów ZSRR (1940-1949). W latach 1949-1962 pełnił funkcje: zastępcy przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania przy Radzie Ministrów RFSRR (1949-1950), przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania RFSRR (1950-1957), zastępcy przewodniczącego Rady Ministrów RFSRR (1955-1957), ministra RFSRR (1957-1958), zastępcy przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania RFSRR (1958-1962). Następnie do 1975 był zastępcą przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Rady Ministrów ZSRR. Później przeszedł na emeryturę.

⁷⁷⁴ Niniejszy dokument w języku oryginału został opublikowany w wydawnictwie źródłowym: *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. VIII: *Styczeń 1944 – grudzień 1945*, opr. E. Basiński, K. Bolszakowa, I. Chrienow i in., Warszawa 1974, s. 129-130.

⁷⁷⁵ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy również „Leonid”.

⁷⁷⁶ Szielechowo – prawdopodobnie chodzi o wieś obecnie znajdującą się w rejonie tajszeckim obwodzie irkuckim w Rosji.

⁷⁷⁷ Tak w dokumencie.

⁷⁷⁸ Łuniniec (biał. Лу́нінец) – miasto w obwodzie brzeskim na Białorusi.

⁷⁷⁹ Powinno być „Moriejnis”.

⁷⁸⁰ Powinno być „Moriejnis”.

⁷⁸¹ OR – Oddział Rejonowy (ros.: Районный отдел – РО).

⁷⁸² Afanaśjew, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, Przemysł 2022, wg indeksu.

- ⁷⁸³ Dokumenty dotyczące Franciszka Rogalskiego publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.
- ⁷⁸⁴ KPK – Kodeks Postępowania Karnego (ros.: Уголовно-процессуальный кодекс – УПК).
- ⁷⁸⁵ ROMGB – Oddział Rejonowy Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (ros.: Районный отдел Министерства государственной безопасности – РОМГБ).
- ⁷⁸⁶ Iwdiellağ – Obóz Iwdielski (ros.: Ивдельский исправительно-трудовой лагерь – Ивдель-лаг, Ивдельский ИТЛ). Powstał w sierpniu 1937 na terytorium rejonu iwdielskiego w obwodzie swierdłowskim (Rosja). Jeden z obozów w systemie Głównego Zarządu Poprawczych Obozów Pracy ZSRR (Gułag). Zesłani pracowali przy wycince drzew, przewozili i spławiali drewno, budowali drogi i przedsiębiorstwa.
- ⁷⁸⁷ ОТК – Dział Kontroli Technicznej (ros.: Отдел технического контроля – ОТК).
- ⁷⁸⁸ MGB – Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (ros.: Министерство государственной безопасности – МГБ).
- ⁷⁸⁹ ИТЛ – Poprawczy Obóz Pracy (ros.: Исправительно-трудовой лагерь – ИТЛ).
- ⁷⁹⁰ НКЈ – Ludowy Komisariat Sprawiedliwości (ros.: Народный комиссариат юстиции – НКЮ, Наркомюст).
- ⁷⁹¹ Dubrowa, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁷⁹² MWD – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (ros.: Министерство внутренних дел – МВД).
- ⁷⁹³ P.P. – pod oryginałem podpisał się (ros.: подлинник подписан – П.П.).
- ⁷⁹⁴ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁷⁹⁵ Gorpromkombinat – Miejski Kombinat Przemysłowy (ros.: Городской промышленный комбинат – Горпромкомбинат).
- ⁷⁹⁶ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁷⁹⁷ Tak w dokumencie.
- ⁷⁹⁸ Przesłuchiwany podpisywał się jako „Pozniak”.
- ⁷⁹⁹ Czernihowtorg – Czernihowski Obwodowy Oddział Handlu (ros.: Черниговский областной торговый отдел – Черниговторг).
- ⁸⁰⁰ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸⁰¹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸⁰² W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸⁰³ Nieżyntorg – Nieżyński Rejonowy Oddział Handlu (ros.: Нежинский районный торговый отдел – Нежинторг).
- ⁸⁰⁴ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸⁰⁵ Wyżej w dokumencie „Brikow Maksim Daniłowicz”.
- ⁸⁰⁶ Kooptrans – Zrzeszenie Spółdzielcze Transportu Konnego (ros.: Кооперативное товарищество по земельно-гужевым работам – Кооптранс).
- ⁸⁰⁷ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸⁰⁸ Rajpotriebsojuz – Rejonowy Związek Stowarzyszeń Spożywczych (ros.: Районный союз потребительских обществ – Райпотребсоюз).
- ⁸⁰⁹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸¹⁰ W poprzednich dokumentach tej sprawy „Nieofid”.
- ⁸¹¹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸¹² W poprzednich dokumentach tej sprawy „Niekifor”.
- ⁸¹³ Wyżej w dokumencie „Toczek”.
- ⁸¹⁴ Polikarpow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸¹⁵ WMN – najwyższy wymiar kary (ros.: высшая мера наказания – ВМН).
- ⁸¹⁶ W poprzednich dokumentach tej sprawy „Nieofid”.
- ⁸¹⁷ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸¹⁸ W poprzednich dokumentach tej sprawy „Niekifor”.
- ⁸¹⁹ W innych dokumentach również „Pozniak”.
- ⁸²⁰ W poprzednich dokumentach tej sprawy „Nieofid”.
- ⁸²¹ W innych dokumentach dotyczących tej sprawy „Dienisowicz”.
- ⁸²² W poprzednich dokumentach tej sprawy „Niekifor”.
- ⁸²³ Dokumenty dotyczące Stanisława Bobkina publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. XI, wg indeksu.
- ⁸²⁴ Chodzi o Klimienta Woroszyłowa (1881-1969) – działacza radzieckiego ukraińskiego pochodzenia, w latach 1953-1960 przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej ZSRR. Zmarł 2 XII 1969 w Moskwie. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. VI, VII, VIII, wg indeksu.
- ⁸²⁵ Bobkina Antonina, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. XI, wg indeksu.
- ⁸²⁶ Osoawiachim – Towarzystwo na rzecz Obrony i Budownictwa Przemysłu Lotniczo-Chemicznego ZSRR (ros.: Общество содействия обороне и авиационно-химическому строительству СССР – Осоавиахим).
- ⁸²⁷ Gorłówka (ukr. Горлівка) – miasto w obwodzie donieckim.
- ⁸²⁸ RKKА – Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona (ros.: Рабоче-крестьянская Красная Армия – РККА).

- ⁸²⁹ Anton Denikin (1872-1947) – rosyjski oficer. Uczestniczył w działaniach zbrojnych w trakcie wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1905) i I wojny światowej (1914-1918). Od 1917 głównodowodzący Zachodnim Frontem. Jeden z organizatorów Armii Ochotniczej, a od 1918 jej wódz naczelny. W 1919 na czele Sił Zbrojnych Południa Rosji. Działania zbrojne zakończyły się klęską w starciu z Armią Czerwoną. W 1920 zrzekł się dowództwa na rzecz Piotra Wrangla. Zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, t. II, wg indeksu.
- ⁸³⁰ Prawdopodobnie chodzi o Wileńską Szkołę Wojskową utworzoną w 1864, najstarszą rosyjską szkołę junkierską, obok analogicznej Moskiewskiej Szkoły Junkrów Piechoty. Przez większość okresu funkcjonowania siedziba szkoły mieściła się w Wilnie na Pohulance, przed zajęciem Wilna przez armię niemiecką w 1915 uczelnię ewakuowano do Połtawy (bez zmiany nazwy).
- ⁸³¹ DWKA – Dalekowschodnia Armia Czerwona (ros.: Дальневосточная Красная Армия – ДВКА).
- ⁸³² Skrót nierozszyfrowany.
- ⁸³³ OKDWA – Specjalna Czerwonego Sztandaru Armia Dalekowschodnia (ros.: Особая Краснознамённая Дальневосточная армия – ОКДВА).
- ⁸³⁴ Wasilij Blücher (1889-1938) – działacz partii bolszewickiej, wyższy dowódca Armii Czerwonej, marszałek Związku Radzieckiego (1935). W październiku 1937 został wybrany na członka Komitetu Centralnego WKP(b), zaś w marcu 1938 powołany do nowo utworzonej Głównej Rady Wojennej. 21 X 1938 aresztowany przez NKWD, przewieziony do Moskwy i osadzony na Łubiance. Został oskarżony o udział w „spisku wojskowo-faszystowskim” i działanie na rzecz Japonii poczynawszy od 1921. Nie przyznawał się do winy, został przeniesiony do Więzienia Lefortowskiego i wielokrotnie pobity. Śledztwo w jego sprawie nie zostało jednak ukończone – Blüchera skatowano tak bestialsko, że zmarł z powodu odniesionych obrażeń 9 XI 1938 w szpitalu więziennym w Moskwie.
- ⁸³⁵ Pyriatyn (ukr. Пирятин) – miasto w obwodzie połtawskim, siedziba władz rejonu pyriatyńskiego.
- ⁸³⁶ Kozacziok, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸³⁷ W poprzednich dokumentach dotyczących tej sprawy „kwiecień”.
- ⁸³⁸ Bobrowica (ukr. Бобровиця) – miasto w obwodzie czernihowskim, siedziba władz rejonu bobrowickiego.
- ⁸³⁹ Ukrpłodoowoszcz – Ukraińskie Państwowe Zjednoczenie Przedsiębiorstw Branży Owocowo-Warzywniczej (ros.: Украинское государственное плодоовощное объединение – Укрподоовощ).
- ⁸⁴⁰ Kirowskie (ukr. Кіровське) – od 2016 miasto Chrestiwka (ukr. Хрестівка) w rejonie hor liwskim obwodzie donieckim.
- ⁸⁴¹ Ust-Ordyński (ros. Усть-Ордынский) – miasto w Rosji, w obwodzie irkuckim, ośrodek administracyjny Ust-Ordyńsko-Buriackiego Okręgu Autonomicznego.
- ⁸⁴² Chodziło o Generalną Gubernię.
- ⁸⁴³ KPZ – Cela aresztu tymczasowego (ros.: Камера предварительного заключения – КПЗ).
- ⁸⁴⁴ Żadowe – wieś w rejonie semeniwskim obwodzie czernihowskim.
- ⁸⁴⁵ Czelabugol – państwowy trust węglowy w mieście Kopiejek w obwodzie czelabińskim (Rosja). Zlikwidowany w 1954.
- ⁸⁴⁶ Tak w dokumencie.
- ⁸⁴⁷ GWK – Miejski komisariat wojskowy (ros.: Городской военный комиссариат – ГВК).
- ⁸⁴⁸ Jeriep, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁴⁹ Cyganienko, zob. ibidem.
- ⁸⁵⁰ Skrót nieodeczytany.
- ⁸⁵¹ Oddział S/F (ros.: Отдел специальных фондов – Отдел С/Ф).
- ⁸⁵² Krasnopolski Tichon, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. II, wg indeksu.
- ⁸⁵³ W poprzednich dokumentach dotyczących tej sprawy również „Najman”.
- ⁸⁵⁴ Woronoj Tichon, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. I, II, wg indeksu.
- ⁸⁵⁵ Sielpo – Wiejska Organizacja Spożywczej Kooperacji (ros.: Сельское потребительское общество – Сельпо).
- ⁸⁵⁶ Kostobobr (obecnie Kostobobriw, ukr. Костобобрів) – wieś w rejonie semeniwskim obwodzie czernihowskim.
- ⁸⁵⁷ Miestkom – Miejscowy Komitet Organizacji Związkowej (ros.: Местный комитет профсоюзной организации – Местком). Termin przyjęty w ZSRR dla oznaczenia dołowych organizacji związkowych, które działały bezpośrednio na przedsiębiorstwach.
- ⁸⁵⁸ Tak w dokumencie.
- ⁸⁵⁹ Tarasow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁶⁰ Wierieszczaga, zob. ibidem.
- ⁸⁶¹ Cziernyszow, zob. ibidem.
- ⁸⁶² W dokumencie z 29 grudnia 1963 Wierieszczaga został wymieniony jako członek Prezydium Czernihowskiego Sądu Obwodowego.
- ⁸⁶³ Ałczin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁶⁴ Dokumenty dotyczące Jana Gajka publikowane były w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”. Losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, t. I: *Lata 1939-1941*, red. S. Stępień, Przemysł 2019, wg indeksu; t. II, Przemysł 2020, wg indeksu.

- ⁸⁶⁵ Holendry – wieś w Polsce, obecnie gmina Chmielnik, powiat kielecki, województwo świętokrzyskie.
- ⁸⁶⁶ Dokumenty dotyczące Heleny Bańkowskiej opublikowaliśmy w zbiorze dokumentów w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”*..., t. I, t. III, zob. wg indeksu.
- ⁸⁶⁷ Jasieniec (ukr. Ясинець) – obecnie wieś na Ukrainie w obwodzie rówieńskim, rejonie dąbrowickim.
- ⁸⁶⁸ Grigorjew, zob. *Polacy na Ukrainie 3*, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁶⁹ Dokumenty dotyczące Józefa Wojciechowicza opublikowano w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, zob. wg indeksu; oraz *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, zob. wg indeksu.
- ⁸⁷⁰ Korolenko, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁷¹ Połunin, zob. ibidem.
- ⁸⁷² KOW – Kijowski Okręg Wojskowy (ros.: Киевский военный округ – КВО).
- ⁸⁷³ Dokumenty dotyczące Jana Kurka publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, X, wg indeksu.
- ⁸⁷⁴ Dokumenty dotyczące Franciszka Wierlińskiego publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, wg indeksu.
- ⁸⁷⁵ Dokumenty dotyczące Włodzimierza Andruszki publikowane były w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”*..., t. III, wg indeksu.
- ⁸⁷⁶ Dokumenty dotyczące Stanisława Stępnia publikowane były w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”*..., t. II, wg indeksu.
- ⁸⁷⁷ Powinno być „Huta Nowa”. Obecnie wieś w powiecie kieleckim w województwie świętokrzyskim.
- ⁸⁷⁸ Powinno być „gmina Bieliny”.
- ⁸⁷⁹ Dokumenty dotyczące Józefa Sidorowicza publikowane były w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”*..., t. III, wg indeksu.
- ⁸⁸⁰ Dokumenty dotyczące Jana Kornafela publikowano w: *Wołyń „za pierwszych Sowietów”*..., t. III, wg indeksu.
- ⁸⁸¹ Dacenko, zob. *Polacy na Ukrainie 3*, t. I, wg indeksu.
- ⁸⁸² Dokumenty dotyczące Juliana Staniszewskiego publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. XI, wg indeksu.
- ⁸⁸³ Komintern – Międzynarodówka Komunistyczna (ros.: Коммунистический Интернационал – Коминтерн).
- ⁸⁸⁴ Baczewski Leonid, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. XI, wg indeksu.
- ⁸⁸⁵ Dubrowa (Dubrawa) Anton, zob. ibidem.
- ⁸⁸⁶ Dienisienko Feoduł, zob. ibidem.
- ⁸⁸⁷ Szolce Wsiewołod, zob. ibidem.
- ⁸⁸⁸ Gurinienko Dmitrij, zob. ibidem.
- ⁸⁸⁹ Leszek Mazepa (1931–2016) – wybitny muzykolog i pedagog. Ur. się 31 III 1931 w Stryju. Ukończył Lwowskie Państwowe Konserwatorium im. Mykoły Łysenki (obecnie Lwowska Narodowa Akademia Muzyczna), przez pewien czas służył w Armii Radzieckiej (pełniąc funkcję dyrygenta Centralnego Zespołu Pieśni i Tańca Armii Radzieckiej w NRD), a następnie został pracownikiem naukowo-dydaktycznym macierzystej uczelni. Pracował tam jako kierownik katedry kompozycji i instrumentacji, a przez pewien czas pełnił funkcję dziekana w tej uczelni. W 1987 uzyskał doktorat na podstawie rozprawy *Развитие музыкального образования вольвове (XV–XX столетия)*. W 1988 założył Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej. W 1990 uzyskał tytuł profesora, a od roku następnego rozpoczął współpracę z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Rzeszowie (obecnie Uniwersytet Rzeszowski). W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych przeniósł się na stałe do Rzeszowa, gdzie objął na wspomnianej uczelni katedrę wychowania muzycznego. Zainicjował tam organizację polsko-ukraińskich konferencji naukowych „Musica Galiciana”. Spod jego pióra wyszło ok. 350 publikacji naukowych i popularnonaukowych w języku ukraińskim i polskim, m.in.: „Musica Galiciana” t. 1, *Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-księżęcej do roku 1945)* – 1997; *Сторінки музичного минулого Львова* – 2001; *Adam Didur we Lwowie* – 2002; *Droga do Akademii Muzycznej we Lwowie (przy współautorstwie z córką Teresą)* – 2003; *Rozmyślenia i wspomnienia o Lwowie i Lwowiakach* – 2011; napisał wiele haseł do polskiej *Encyklopedii muzycznej*. Zmarł 9 VIII 2016, został pochowany na cmentarzu komunalnym Wilkowyja w Rzeszowie. Na temat jego działalności zob. także: *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. II, wg indeksu.
- ⁸⁹⁰ Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej – powstało 3 XII 1988 we Lwowie, jako jedna z pierwszych organizacji polonijnych na Ukrainie. Jego założycielem był prof. Leszek Mazepa. Obecnie podzielone jest na 21 oddziałów, które funkcjonują na całym obszarze obwodu lwowskiego. Towarzystwo zajmuje się głównie prowadzeniem działalności charytatywnej, oraz kulturalno-oświatowej w tamtejszych środowiskach polonijnych (m.in. polskie grupy przedszkolne, chór „Lutnia”, chór „ECHO Macierz”, kapela „Wesoły Lwów”, Zespół Pieśni i Tańca „Weseli Lwowiacy”). W latach 1990-2007 z jego inicjatywy ukazywał się dwutygodnik społeczno-kulturalny „Gazeta Lwowska: pismo Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej”.
- ⁸⁹¹ Na temat odrodzenia życia społecznego Polaków we Lwowie i na Lwowszczyźnie na przełomie lat 80. i 90. XX w. zob. m.in.: *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. II, dok. od 71 do 75.
- ⁸⁹² Jan Bill, ur. 1955 we Lwowie. Polski poeta mieszkający we Lwowie. Ukończył polonistykę na Wileńskim Uniwersytecie Pedagogicznym i przez wiele lat pracował jako nauczyciel w polskiej szkole nr 10 we Lwowie.

Swe wiersze publikował również na łamach „Rocznika Lwowskiego” (*Batiary, Wigilia, Wycieczka do historii, Zmierzch*).

⁸⁹³ Maria Tarnawiecka (1932–2017) – polska działaczka społeczna we Lwowie. Studia ukończyła w Lwowskim Państwowym Konserwatorium (obecnie Lwowska Narodowa Akademia Muzyczna im. M. W. Łysenki we Lwowie). Następnie studia doktoranckie odbyła w Moskiewskim Konserwatorium im. P. Czajkowskiego. W 1959 została pracownikiem wspomnianego wyżej lwowskiego konserwatorium. W 1965 została docentem katedry fortepianu głównego, a następnie od 1988 profesorem tej katedry. W 1993 otrzymała tytuł profesora zwyczajnego. W latach 1997-2005 prowadziła klasę fortepianu na Uniwersytecie w Rzeszowie oraz kursy mistrzowskie w Krakowie i Rzeszowie. Zm. 26 V 2017 i została pochowana na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

⁸⁹⁴ Witold Aulich (1928–1994) – uczonego polskiego pochodzenia. Był synem wybitnego polskiego inżyniera, profesora Politechniki Lwowskiej Witolda Aulichy (1889-1948). On zaś był wybitnym ukraińskim archeologiem. Pracował w Instytucie Nauk Społecznych we Lwowie (obecnie Instytut Ukrainoznawstwa. W jego dorobku naukowym znajduje się ponad 100 naukowych prac na temat życia i dziejów Słowian we wczesnym średniowieczu na terenach Galicji i Wołynia, m.n. monografia *Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII століть нашої ери в Західній Волині* (1972). Położył także duże zasługi w badaniach średniowiecznego Halicza. Zm. we Lwowie 21 XI 1994.

⁸⁹⁵ Wacław Szymański – ukraiński uczonego polskiego pochodzenia, ur. się 18 XI 1925 w Warszawie. W 1929 jego rodzina przeprowadziła się do Lwowa. Podczas II wojny światowej był zatrudniony w pracowni szkła laboratoryjnego przy Instytucie prof. Weigla. W 1950 ukończył Politechnikę Lwowską. Pracę doktorską obronił w Moskwie. Został pracownikiem Poligraficznego Instytutu Naukowo Badawczego we Lwowie (z przerwami do 1999). Pracował również w Instytucie Ekonomiki w Akademii Nauk Ukrainy do 1976. W 2002 przeszedł na emeryturę.

⁸⁹⁶ Chodzi o Zespół Pieśni i Tańca „Lwowiacy”.

⁸⁹⁷ Ludowy Ruch Ukrainy na rzecz Przebudowy (ukr. Народний Рух України за перебудову) – ukraińska organizacja powstała w 1989 (zarejestrowana 12 II 1990), której celem było przetworzenie Związku Radzieckiego w federację rzeczywiście samodzielnych republik. Przewodniczącym został Iwan Dracz, natomiast jego zastępcami byli Mychajło Horyń oraz Ołeksandr Ławrynowycz. W 1992 został przekształcony w Ludowy Ruch Ukrainy.

⁸⁹⁸ Jewhen Hryniw (ur. 1936) – ukraiński naukowiec i dziennikarz. Pod koniec lat 80. XX wieku dołączył do grona działaczy społecznych na rzecz demokratyzacji ZSRR. Należał do założycieli społecznej organizacji Stowarzyszenie „Memoriał” im. Wasyla Stusa we Lwowie. Zajmuje się ono badaniami historycznymi i propagowaniem wiedzy o ofiarach represji sowieckich w okresie stalinowskim.

⁸⁹⁹ Rostysław Bratuń (1928–1995) – ur. się 7 I 1927 w Lubomlu. W latach 1966-1980 kierował Związkiem Pisarzy USRR we Lwowie. W 1989 został wybrany na deputowanego ludowego ZSRR z obszaru zachodniej Ukrainy. Dążył do niepodległości kraju. Publicysta, poeta, działacz społeczny. Autor zbiorów wierszy: *Вересень* (1949), *Пісня про волю* (1953), *Вогонь* (1956), *Ясин України* (1958), *Ватра* (1966). Zm. 8 IX 1995 we Lwowie i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

⁹⁰⁰ „Ład” – tygodnik społeczno-katolicki wydawany z inicjatywy Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych w Warszawie. Powstał poprzez przekształcenie istniejącego od 1980 biuletynu „Ład” w dwutygodnik (w 1981), a następnie tygodnik. Pismo to ukazywało się w formie tygodnika już niezmiennie do samego końca jego istnienia, a więc w okresie od 1981 do 1995 (jego rozpowszechnianie zawieszono w czasie stanu wojennego). Publikowano go w maksymalnym nakładzie 40 tys. egz. Jego redaktorami naczelnymi byli: Janusz Zabłocki, Witold Olszewski, Jerzy Skwara, Maciej Łętowski.

⁹⁰¹ Dokumenty dotyczące Antoniny Reszetowskiej publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, XI, wg indeksu.

⁹⁰² Sławentyn (ukr. Слов'ятин) – wieś obecnie w rejonie brzeżańskim obwodzie tarnopolskim.

⁹⁰³ Ładan (ukr. Ладан) – obecnie miasto w rejonie pryłuckim obwodzie czernihowskim.

⁹⁰⁴ Trudokomuna – poprawczo-wychowawcza kolonia pracy dla bezdomnych nieletnich, miała pełnić funkcje wychowawcze, dydaktyczne, produkcyjne. System kolektywu dziecięcego opartego na wychowaniu przez pracę w rolnictwie i warsztatach. Komuny pracy zostały czasem przekształcone w zwykłe zakłady przemysłowe.

⁹⁰⁵ Reszetowski Franciszek, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. X, XI, wg indeksu.

⁹⁰⁶ Klewicki Karl, zob. ibidem.

⁹⁰⁷ Paszczenko Maria, zob. ibidem.

⁹⁰⁸ Sawczenko Maria, zob. ibidem.

⁹⁰⁹ GWP – Główna Prokuratura Wojskowa (ros.: Главная военная прокуратура – ГВП).

⁹¹⁰ Wyżej poprawiono na „Gordziecki”.

⁹¹¹ Wyżej poprawiono na „Gordziecki”.

⁹¹² Powinno być „Romaszka Ch.I.”.

⁹¹³ Wakulin, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.

⁹¹⁴ Siemionow, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 3, t. I, wg indeksu.

⁹¹⁵ Dokumenty dotyczące Marcjana Sosunowicza publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.

⁹¹⁶ Samożłowa Wiera, zob. *Polacy na Ukrainie*, cz. 2, t. III, wg indeksu.

⁹¹⁷ Szewczenko Taisija, zob. *ibidem*.

⁹¹⁸ Sosunowicz Rozalia, zob. *ibidem*.

⁹¹⁹ Sosunowicz Pasza, zob. *ibidem*.

⁹²⁰ Dokumenty dotyczące Adama Wietuszyńskiego publikowane były w: *Polacy na Ukrainie*, cz. 1, t. IX, X, wg indeksu.